مختصر صحيح البخاري

التجريد الصريح

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI

TECRÎD-İ SARÎH

TERCÜMESİ ve ŞERHİ

CİLT 6

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI : 1581
KAYNAK ESERLER : 201

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI
TECRÎD-İ SARÎH TERCÜMESİ VE ŞERHİ

Müellifi
ZEYNÜDDÎN AHMED B. AHMED
B. ABDİLLATÎF EZ-ZEBÎDÎ

Tercüme ve Şerh Edenler
AHMED NAİM
(Eski baskılarda 1-3. ciltler, yeni baskıda 1-3. cilt 575. hadise kadar)

KÂMİL MİRAS
(Eski baskılarda 4-12. ciltler, yeni baskıda 3. cilt 575. hadisten 8. cildin sonuna kadar)

Genel Koordinatör
PROF. DR. HURİYE MARTI

Yayın Yönetmeni
DR. FATİH KURT

Koordinasyon
DR. FARUK GÖRGÜLÜ

Editörler
SALİH ŞENGEZER
ELİF ERDEM
HALE ŞAHİN
RUKİYE AYDOĞDU DEMİR
SUAT KOCA (DR. ÖĞR. ÜY.)
MAHMUT DEMİR (DR.)
KENAN ORAL

Tahrîc ve İlmî Tashihe Katkıda Bulunanlar
ESMA GÜNER
FERHAT GÖKÇE (DR. ÖĞR. ÜY.)
M. YUSUF MAHİTAPOĞLU

İmla
İSA KAYAALP (DR. ÖĞR. ÜY.)

Tasarım ve Baskı Hazırlık
EMRE YILDIZ
MÜCELLA TEKİN

Kapak Hattı
DOÇ. DR. SÜLEYMAN BERK

Baskı Takip
ABDURRAHMAN AKBAŞ
HACI DURAN NAMLI

Eserin ilk iki cildi Osmanlıca olarak 1928'de, üçüncü cildi latin harfleriyle 1936'da basılmış 1947'de 12. cilt tamamlanmıştır. 1948 yılında ise 12 cilt halinde ilk baskı gerçekleştirilmiştir. Eserin 12 cilt halinde son baskısı (12. baskı) 1993'te gerçekleştirilmiştir.

ISBN 978-605-7519-92-4 (Tk.)
978-605-7519-99-3 (6. Cilt)
2019-34-Y-0003-1581
Sertifika No: 12930

Eser İnceleme Komisyon Kararı: 03.09.2018/54
1. Baskı (8 Cilt) Orta Boy
İstanbul • 2019

Baskı
İHLAS MATBAACILIK
Yenibosna/İstanbul
Telefon: +90 (212) 454 35 10

İletişim
DİNİ YAYINLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BASILI YAYINLAR DAİRE BAŞKANLIĞI
Telefon: +90 312 295 72 93
Faks: +90 312 284 72 88
e-Posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
DÖNER SERMAYE İŞLETME MÜDÜRLÜĞÜ
Tel: +90 312 295 71 53 - 295 71 56
Faks: +90 312 285 18 54
e-Posta: dosim@diyanet.gov.tr

Kitâbü'ş-Şirb

كِتَابُ الشِّرْبِ

Kitâbü'l-İstikrâz ve'l-Hacr ve't-Teflîs

كِتَابُ الْاِسْتِقْرَاضِ وَالْحَجْرِ وَالتَّفْلِيسِ

Kitâbü'l-Husûmât

كِتَابُ الْخُصُومَاتِ

Kitâbün fî'l-Lukata

كِتَابٌ فِي اللُّقَطَةِ

Kitâbü'l-Mezâlim

كِتَابُ الْمَظَالِمِ

Kitâbü'ş-Şirket

كِتَابُ الشَّرِكَةِ

Kitâbü'r-Rehn

كِتَابُ الرَّهْنِ

Kitâbü'l-Itk

كِتَابُ الْعِتْقِ

Kitâbü'l-Mükâteb

كِتَابُ الْمُكَاتَبِ

Kitâbü'l-Hibe

كِتَابُ الْهِبَةِ

Kitâbü'ş-Şehâdât

كِتَابُ الشَّهَادَاتِ

Kitâbü'l-Islâh Beyne'n-Nâs

كِتَابُ الْإِصْلَاحِ بَيْنَ النَّاسِ

Kitâbü'ş-Şürût

كِتَابُ الشُّرُوطِ

Kitâbü'l-Vesâyâ

كِتَابُ الْوَصَايَا

Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer

كِتَابُ الْجِهَادِ وَالسِّيَرِ

KİTÂBÜ'Ş-ŞİRB

كِتَابُ الشِّرْبِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu bab şirbin ve su hissesinin ahkâmına dair ehâdîs-i şerife hakkındadır.

Buhârî nüshalarında bu unvan hakkındaki rivayetler muhteliftir. كتاب المساقاة، كتاب الشرب، كتاب المياه nüshaları bu cümledendir. Müellif Zebîdî'nin ihtiyar ettiği yukarıdaki unvan, Ebû Zerr'in rivayetidir.

Lugatta **şirb** "sudan isabet eden haz ve nasibe" denir.[1] Fıkıh ıstılahında, ekin ve hayvan sulamak için su ile intifa etmek nevbetidir. Buna "hakk-ı şefe" de denir ki su içmek hakkı demektir. Yukarıdaki tariften müstefâd olduğu üzere hakk-ı şirb eamdır, hakk-ı şefe ehastır. Hakk-ı şirb mezârî', insan ve hayvana şâmil olduğu halde hakk-ı şefe yalnız insana ve hayvana mahsustur. Hakk-ı şefe "su içmek hakkı" demekse de burada insanların içmesi, çamaşır yıkaması, abdest alması gibi levâzımı ile hayvanatın sulanması, yıkanması gibi ihtiyaçları için kullanılmak hakkıdır.

Buhârî bu bahsin unvanında iki âyet-i kerîme zikretmiştir: Bunlardan birincisi, Enbiyâ sûre-i şerîfesinin 30. âyeti cümlesinden olan, "*Biz*, (hayvanlardan, nebatlardan,) *her zîhayatı sudan yarattık.* (Buna) *hâlâ inanmıyorlar mı?*" meâlindeki nazm-ı şeriftir.[2] Katâde bu âyet-i kerîmedeki "şey'" lafzını sudan yaratılan her zîhayat diye tefsir etmiş, şârih İbn Battâl da (hayatı), hayvanî ve nebâtî hayata teşmil eylemiş bulunduğundan tercümemizde buna işaret ettik.

İkincisi, Vâkıa sûresinin 68, 69, 70. âyetleridir ki, "*İçtiğiniz o suyu gördünüz mü? O* (tatlı suyu) *beyaz ve yağmur yüklü bulutlardan siz mi indiriyorsunuz, yoksa biz mi indiriyoruz? Biz dileseydik onu acı kılardık. Şu halde niçin şükretmezsiniz?*" meâlindedir.[3]

Buhârî, nazm-ı şerifi tahşiye edilen bu kavl-i şerifin iki kelimesini *Sahîh*'inde bizzat tefsir ediyor: Birisi, أجاج "ücâc" lafzıdır ki bunu "mur" (acı) diye tefsir etmiştir. Bu tefsir, eimme-i lugattan Ebû Ubeyd'den menkuldür. İbn Ebû Hâtim'in Katâde'den bir rivayetinde içilmeyecek derecede tuzlu su olmak üzere tefsir edilmiştir. İbn Fâris de sıcak su demiştir. Biz bunlardan tercümede müellifimiz İmam Buhârî'nin tefsirini ihtiyar ettik.

Öbürü, “müzn” (مزن) lafzıdır ki bunu da Buhârî “sehâb” ile tefsir etmiştir. Müellifin bu tefsiri de müfessir Mücâhid ile Katâde’den menkuldür. “Müzn”ün müfredi, gurfe vezninde “müzne” (beyaz bulut) olduğu Beyzâvî ve ehl-i lugat tarafından bildiriliyor. Müstemlî rivayetinde “sehâb” ile tefsirden sonra فراتا عذبا “tatlı su” suretinde bir ziyade de bulunduğundan âyet-i kerîmenin tercümesinde kavis içinde buna da işaret ettik.

SUDA TASARRUF VE HAKK-I İŞTİRAK

Güzîde *Buhârî* şârihi Aynî *Umdetü’l-kārî*’de hakk-ı şirb itibariyle suların envâı hakkında mühim mâlûmat vermekte olup bunları fıkhî mehazlardan edindiğimiz mâlûmat ile tevsî‘ ederek bu mevzumuza bir mukaddime olmak üzere bildirmeyi lüzumlu addettik.

SULAR ÜÇ KISIMDIR: Bunlardan birincisi deniz sularıyla Van, Sapanca gibi büyük, küçük göl sularıdır.

Deniz suları mubahtır. Bunlar üzerinde kimsenin hakk-ı mülkiyeti yoktur. Herkes havadan ve güneşle ayın hararet ve ziyâsından intifâ ettiği gibi denizlerin suyundan da istifade eder. Meselâ üzerinde büyük, küçük merâkib-i bahriyye işletebilir; balık avlayabilir. Güneşin, ayın ziyâsından müstefit olmaktan kimse menolunamayacağı gibi denizlerden istifade etmekten de kimse menolunamaz. Hatta İbn Âbidîn merhumun *Reddü’l-muhtâr*’da, denizden müstefit olan bir kimsenin intifâı, başkalarının menfaatini haleldar etse bile yine menedilemeyeceğini Kuhistânî’den naklen bildirmektedir. Yalnız İbn Âbidîn bu gayri izrâr keyfiyetini şâyân-ı nazar buluyor.[4]

Van, Sapanca gibi büyük ve hatta küçük göller de mubahtır. Bunların sularında da deniz suları gibi herkesin hakk-ı iştiraki ve hakk-ı intifâı vardır. Herkes bu göllerden harklar, cedveller açarak ve motor ve dolap koyarak buralardan kendi arazisine su isâle ile hakk-ı şirb ve hakk-ı şefesinden istifade edebilir. Kişinin bu serbesti-i intifâına kimse mani olamaz. Ancak bu serbestî-i intifâ da ammeyi ızrâr etmemekle meşruttur. Cedvel açarken suyu taşırmak, hukûk-ı nâsı ifsat etmek gibi zarar-ı âmmı mûcip olan hususlar da hükümetçe menolunur.

Buradaki gölden maksut, sahibi olmayan göllerdir; Van gölü gibi büyüğü ile küçüğü arasında hiçbir fark yoktur; her ikisinin suyu da mubahtır. Sahibi bulunan yani bir kimsenin kendi mülkü ve çiftliği dahilinde sınaî bir surette ihrâz ettiği göl o kimsenin mülküdür; suyu umum için mubah değildir; sahrınçta, küpte, fıçıda ihrâz olunan sular gibi bu da sahibinin mülküdür. *Mecelle*'nin 1264. maddesinde, "Herkes hava ve ziyâ ile intifâ ettiği gibi deniz ve büyük göller ile de intifâ edebilir" suretinde muharrer olan maddesi yukarıdaki izahımızın bir hulâsasıdır.

BUNUN MÜSTENED-İ ŞER'ÎSİ. Suyun insanlar arasında mubah ve müşterek olduğunun istinat ettiği delîl-i şer'î, İbn Mâce'nin İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte, "*Müslümanlar su, ot, ateş hususunda ortaktırlar*"[5] buyurulmuş olmasıdır.

Bu hadîs-i şerifte bildirilen şirket, şirket-i ibâhadır ki, mâbihi'l-iştirak ayn değildir, mânadır; ihrâz ve temellüke temekkünden ibarettir. Şirket-i akid ve şirket-i mülkte olduğu gibi a'yân ve emvali temellük değildir.

Bu hadîs-i şerife göre gayr-i muhrez su ve gayr-i muhrez ot ile kimsenin mülkünde değil, kırda bayırda şunun bunun yaktığı ateş mubahtır. Herkes bu sudan içebilir; testisini doldurabilir; bahçesini sulayabilir. Yine böyle kırlardaki hudâ-yi nâbit otları kim isterse biçip toplayabilir; hayvanatını otlatabilir;[6] kırda yakılmış bir ateşte de ısınabilir. Hulâsa su, ot, ateş mubahtır. Yalnız bunlar ihrâz ile temellük olunabilir.

İhrâz-ı temellük için müslim ile gayri müslim arasında bir fark da yoktur. *Meşârik Şerhi*'nde İbn Melek'in vesair hadis şârihlerinin beyanı veçhile hadîs-i şerifteki "müslim" kaydı, bir kayd-ı ihtirâzî değildir. Şerîat-i İslâmiyye ile muhatap olanlar müslüman olduğu için müslim kaydı, kayd-ı vukūî olarak zikredilmiştir.

İKİNCİ KISIM SULAR. Memlük olmayan enhâr-ı âmmedir ki bu muazzam nehirler hiçbir kimsenin ve hiçbir cemaatin mülkü olan mecralara dahil olmayarak akarlar. Nil, Fırat, Tunca, Ceyhun, Sakarya nehirleri gibi. Bunların suları da birinci kısımda izah edilen deniz ve göl suları gibi mubahtır. Aşağıda görüleceği üzere mubahın temellükü sebk-i yed ve ihrâzla olur. Halbuki bunlar gibi enhâr-ı cesîmeyi ihrâz kabil olmadığından hiçbir kimsenin mülkü olmazlar. Bundan evvel İbn Abbas hadisinde gördüğümüz müsaade veçhile herkesin böyle sulardan dilediği gibi hakk-ı şirb ve hakk-ı şefe ile istifade salâhiyeti vardır.

Mükerreren geçtiği üzere mubah ile intifâın cevazı, başkalarına zarar vermemekle meşruttur. Bu intifâ, başka bir kimseye mazarratı mûcip olursa câiz değildir. Bu esasa mebnî *Fetâvâ-yi Hindiyye*'de, hükümet tarafından bir köy halkına şefe için tayin ve isâle olunan su ile bazı kimseler bahçelerini, bostanlarını sulamak istediklerinde bakılır; eğer karye ahalisine bu sulama muzır ise câiz değildir. Muzır değil ise câizdir deniliyor.

Yine mubah ile intifâın cevazında kabul edilen istisnaî hale göre enhâr-ı gayr-i memlûkeden intifâ ederken nehrin suyu bütün bütün kesilmek veya içinde kayıkların seyrine mani olmak gibi ahvalde devletçe menolunur. Böyle istisnaî bir hal olmadıkça herkes hava ve ziyâ gibi enhâr-ı cesîmeden istifade ederek arazisini sulayabilir, değirmen, fabrika tesis edebilir. Hark, cedvel açabilir.

ÜÇÜNCÜ KISIM SULAR. Enhâr-i memlûkedir yani bir cemaatin mülküne dahil olan nehirlerdir. Bu da iki nevidir:

Birinci nevi, o nehirlerdir ki suyu şerikler arasında müteferrik ve münkasim olur. Fakat onların arazisinde tamamen mahvolmayıp bakıyesi âmmeye mubah olan sahralara, kırlara cereyan eder. Bu kabilden olan nehirler bir cihetle âm olduğundan enhâr-ı gayr-i memlûke gibi bunlara dahi nehr-i âm denilir. Bunlarda da şüf'a câri olmaz.[7]

İkinci nevi, nehr-i hâstır ki onun suyu eşhâs-ı ma'dûdenin arazisine müteferrik ve münkasim olur ve arazilerinin nihayetine varınca mahvolup hâlî araziye, kırlara müntehî olmaz. İşte şüf'a ancak bu nevide câri olur. Binaenaleyh böyle bir nehirden hakk-ı şirbi olan bir mülk bey' olunduğu surette mezkûr nehirden hakk-ı şirbleri olan emlâk sahiplerinin hepsi mebîa şefî' olurlar. Çünkü nehr-i mezkûrun suyu yalnız hakk-ı şirb sahiplerine kifâyet edecek bir derecede olmakla beraber müşterinin de vakitli vakitsiz suyu mülküne çevirir bir kimse olması melhûz ve bu suretle nehr-i hâstan hakk-ı şirbi olan diğer emlâk sahiplerinin mutazarrır olmaları muhtemel bulunduğundan bu nehirden hakk-ı şirbi olanlara şüf'a tecviz edilmiştir.

ENHÂR-I MEMLÛKE-İ ÂMME İLE ENHÂR-I MEMLÛKE-İ HÂSSA BEYNİNDE HAKK-I ŞİRB VE HAKK-I ŞEFE HUSUSUNDA FARK YOKTUR. Bu mühimmeyi Âtıf Bey merhum *Mecelle Şerhi*'nde şöyle izah ediyor: Enhâr-ı memlûke-i hâssadan hakk-ı şirbi olmayan bir kimse nehr-i hâstan emlâkini sulayamayacağı gibi nehr-i memlûk-i âmdan şirbi olmayan kimse de nehr-i mezkûrdan arazisini iskā edemez. Meselâ memlük olan nehr-i âm kurbünde bir kimse bir arz ihya etse, nehr-i mezkûrdan ihya ettiği arzı sulayamaz. Çünkü su, hissedarların mülküne dahil olduğu cihetle o sudan başkasının şirbi münkatı' olur. Ama herkesin enhâr-i âmme ile hâssada şefesi vardır. Zira suyun maksimlere duhulüyle yani su, gayrin mecrasına girmesiyle o sudan nâsın şefesi münkatı' olmaz. Şefenin inkıtâı yalnız ihrâz ile olur. Halbuki mecraya duhul ile mecra sahipleri suyu ihrâz etmiş olmazlar.

KUYU SULARI VE Bİ'RİRÛME

Buhârî "Kitâbü'ş-Şirb"in unvanında yukarıda tercüme ettiğimiz âyât-ı kerîme ile yeryüzündeki suların bütün insanlar için birer bahşâyiş-i ilâhî olduğuna işaret ettikten sonra Rûme Kuyusu vâkıasıyla da tahte'l-arz câri olan sulara işaret etmek istiyor. Buhârî'nin ta'lîkan rivayet ettiği bu vâkıayı şârih İbn Battâl şöyle izah ediyor:

Rûme Kuyusu Medine'de bir yahudiye aitti. Rûme el-Gıfârî denilen bu yahudi zaman zaman kuyunun ağzına bir kilit vurup savuşurmuş. Su içmeye ve su almaya gelen müslümanlar su almadan geri dönmeye mecbur olurlarmış. Allah Teâlâ'nın insanlara bahşettiği su nimetinden bir yahudînin müslümanları mahrum etmek küstahlığında bulunmasından müteessir olan ashâb-ı kirâm bu fena vaziyeti Resûl-i Ekrem'e arzettiklerinde Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "*Rûme Kuyusu'nu –kendi kovası da müslümanların kovaları gibi bu kuyu içinde müşterek faaliyette bulunmak üzere– kim iştirâ eder de müslümanlara ivazsız hediye ederse onun için cennet mev'uddur*" buyurmuş. Bunun üzerine bunu Osman radıyallahu anh iştirâ (edip vakf)etmiştir.[8]

Şârih İbn Battâl Medine'de mâruf olan bu kuyuyu Hazret-i Osman'ın 35.000 dirheme alıp vakfettiğini naklediyor. Kelbî de Hazret-i Osman tarafından kuyu satın alınıncaya kadar yahudinin bu kuyunun her kırba suyunu 1 dirheme sattığını hikâye etmiştir.

Hadisteki "kendi kovası da müslümanların kovalarıyla müştereken kuyudan su çekerse" fıkrasıyla kuyu iştirâ eden kimsenin her müslüman gibi bunun suyundan istifade etmek üzere vakfetmesine işaret edilmiştir.

Tirmizî'nin *Sünen*'inde Ebû Abdurrahman es-Sülemî vasıtasıyla mevsûlen rivayetine göre, Buhârî'nin ta'lîkan tahrîc ettiği Bi'rirûme hadisi, Hazret-i Osman'ın şehâdet-i elîmesiyle nihayete eren vak'a-i müessife sırasında irat ettiği müessir nutkun bir parçasıdır: Tirmizî'nin tahrîcine göre, halife hazretleri saadethânesinde muhasara edildiği günlerde bir gün evinin üst katından bu âsilere karşı uzun bir hitâbesinde ezcümle, "Size yâdeder, hatırlatırım: Pek iyi bilirsiniz, Rûme Kuyusu ki bu kuyudan hiçbir kimse parasız bir yudum su içemezken ben onu (Peygamber'in emr ü işâretiyle) satın aldım da zengin, fakir (yerlilerin ve) yolcuların su içmesi için vakfettim" demiş, bu âsiler de halifenin bu sözünü, "Evet, böyledir" diye tasdik etmeye mecbur olmuşlardı. Osman b. Affân radıyallahu anh bunun gibi kendisine lisân-ı peygamberî ile cennet vaad edilen birçok meâsir-i hayriyyesini –ki Uhud dağı hadisesi, ceyşü'l-usrenin teçhizi bu cümledendir[2]– yâdederek nasihat ettiği ve bu mütecavizler tarafından da tasdik edildiği halde li-hikmetillah mukadder olan dilsûz hâdise-i şehâdetin vukuuna mani olamamıştır.

FIKHÎ HÜKÜMLER

Vakıf gibi bir teâvün-i içtimâî esasını kuran bu hadîs-i şeriften kuyu suyunun zengin, fakir, yolcu ve yerli herkes için mubah olduğu ve kuyuların cevâz-ı bey'i gibi fıkhî hükümler istifade edilmiştir. Binaenaleyh halkın mine'l-kadîm intifâ edegeldiği kuyu suları da halk arasında müşterektir. *Hâniyye*'de "Kitâbü'ş-Şirb"de beyan olunduğu üzere tahte'l-arz cereyan eden sular da fevka'l-arz ve gayr-i muhrez deniz, göl, nehir suları gibi kimsenin mülkü değildir; yer altındaki sudan da üstündeki gibi herkes istifade edebilir. Tahte'l-arz sular üsttekiler gibi kimsenin mülkü olmadığı için bir kimsenin kuyusunun yanında mülkü olan kimse, arazisi dahilinde kuyu kazabilir. Kuyu sahibi, "Benim kuyumun suyu senin kuyuna çekilir!" diye itiraz edemez.

KUYULARIN ENVÂI

Kuyular, hukukî vaziyetlerine göre, kimin tarafından kazıldığı mâlûm olup olmamak; bir kimsenin mülkünde veya hâlî arazide, sahrada kazılmış bulunmak; suyu mütetâbiü'l-vürûd olmak yahut zaman zaman suyu kesilmek ya da yağmur sularının terâkümüyle vücut bulan mahzen ve sahrınç halinde olmak üzere müteaddit neviler arzeder.

Kuyular hakkındaki esâsât-ı İslâmiyye'ye göre, kuyular nasıl olursa olsun yani gerek kırda bayırda ve arâzî-yi mevâtta hafredilmiş olsun, gerek bir kimsenin kendi mülkünde hafredilsin, iştirak hususunda fark yoktur. Çünkü bir kuyu kazılmazdan evvel orada tahte'l-arz su mevcut idi. Yer altındaki sular ise üstündekiler gibi kimsenin mülkü olmadığından kuyu sahibi kuyuyu hafretmekle suyuna münhasıran mâlik olamaz. Binaenaleyh kuyu sahibi suyu ibâha etmeksizin birisi böyle bir kuyuda biriken suyu ahz ve istihlâk eylese, zaman lâzım gelmez. Şu kadar ki gayrin mülküne rızâsız dahil olduğu için tekerrürü halinde te'dip olunur.

Bu esasa göre bunlardan kadim zamandan beri herkesin intifâ edegeldiği ve kimin tarafından kazıldığı mâlûm olmayan kuyularla herkesin intifâı için yol uğraklarında ve konak yerlerinde zevât-ı mâlûme tarafından kazılan kuyuların suyu mubahtır; halk arasında müşterektir; herkesin bu kuyulardan hakk-ı şirbi ve hakk-ı şefesi vardır; hiçbir kimse bu kuyuların suyundan intifâdan menedilemez. Hatta bu kuyulardaki sular tahte'l-arz câri olmayıp yağmurdan toplanma sahrınç suları olsa ve içindeki sular alındığı surette bir daha toplanması yağmur yağmaya veya –az bir sızıntıdan ibaret olup– uzun zaman beklemeye muhtaç bulunsa bile menâfi-i umûmiyye için tesis olunduklarından, tükeninceye kadar herkesin hakk-ı intifâı vardır.

Bir kimsenin kendi mülkünde sa'y ü ameliyle vücut bulan kuyunun suyu mütetâbiü'l-vürûd olduğu surette bu kuyunun suyu da esâs-ı sâbıka göre muhrez değildir. Bununla başkaları da intifâ edebilir. Fakat kuyu sahibinin de mülküne başkasının duhulünü mene hakkı vardır. Bir kimsenin mülkü derûnunda suyu mütetâbiü'l-vürûd olan bir kuyudan yine böyle bir nehirden ve havuzdan su içmek isteyen kimseyi mülk sahibi mülküne duhulden menedebilir. Şu kadar ki o mülkün yakınında başka içecek mubah su bulunmazsa mülk sahibi o kimseye su çıkarmaya veya girip su almasına müsaade etmeye mecburdur.

İbn Âbidîn merhum bu babdaki kurb ve bu'd-ı teyemmüme kıyasen ve Makdisî'den naklen 1 mil yani 4000 hatve olarak takdir etmiştir. Binaenaleyh 1 mil mesafede su bulunursa, kurbünde su var demektir. Bundan ziyade mesafede bulunan su da uzak demek olur.

Hakk-ı şefe hayatî bir ciheti de ihtiva ettiği için ona hakk-ı şirbden ziyade ehemmiyet verilmiştir. Meselâ mülk sahibi su isteyen kimseye su vermediği ve su isteyen kimsenin ya kendisinin veya hayvanının susuzluktan telef olmasından korkulduğu takdirde, o kimsenin cebren ve kahren girip su almaya hakkı kabul edilmiştir. Ancak bu da hakk-ı şefe sahibinin kuyunun ve havuzun kenarını bozmak gibi bir zarar vermemesiyle meşruttur.

Bir kimsenin kendi mülkünde sa'y-i zâtîsiyle vücuda gelen kuyunun suyu mütetâbiü'l-vürûd olmaz da arkası kesilirse, bu su ihrâz edilmiş bulunur. Binaenaleyh sahibinin izni olmadıkça bu su ile kimsenin hakk-ı intifâı yoktur. Suyu ihrâz edebilmek için suyun arkası münkatı' olmak şarttır. Kuyuda müterâkim ve cereyanı münkatı' olan su; testiye, küpe, fıçıya doldurulup ihrâz edilen su gibidir. Onda kimsenin hakk-ı iştiraki yoktur.

TEMBİH. Suların mubah ve kābil-i temellük olan kısımlarını bu bahse bir mukaddime olarak biraz fazla izahımız, aşağıda tercüme ve izah edeceğimiz ehâdîs-i şerifenin kolayca anlaşılmasına medar olması mülâhazasıyladır ve bu arzumuzun tamamıyla temin edilmiş bulunduğu, ehâdîs-i şerifenin mütalaası sırasında görülecektir.

SULARIN ESBÂB-I İSTİMLÂKİ

Müellif Buhârî "Müsâkāt" ve "Şirb" bahsine ehemmiyet vererek bu bahsin unvanında, ومن رأى صدقة الماء وهبته ووصيته جائزة مقسوما كان أو غير مقسوم kavliyle suların esbâb-ı temellüküne de işaret ediyor. Bu kavliyle Buhârî esbâb-ı temellükten yalnız sadaka, hibe, vasiyet ve veraseti tasrih edip hakk-ı şirbin şürekâ arasında taksim olunup olunmamasının vaziyet-i hukūkıyeye müessir olmadığını bildiriyor.

Bunlardan başka bey‘, hibe, istilâ da vardır: Bunlar da birer sebeb-i temellüktür. Hatta Hanefîler'ce gasb da sebeb-i mülk addedilmiştir. İhyâ-i mevât da en mühim bir sebep değil midir? İşte âhâdi böyle mütekessir olan mâlikiyet sebeplerini fukaha üç nevide toplamışlar ve umumiyetle mubah olan şeylerin istimlâki keyfiyetinden bahsederken "Esbâb-ı temellük üçtür" demişlerdir.

BİRİNCİSİ. Bey‘, hibe, hediye, zekât, sadaka gibi mülkü bir mâlikten diğer bir mâlike nakleden sebeplerdir. Bu nakil keyfiyetinin bir bedel mukabilinde veya meccanî olması arasında bir fark yoktur. Gāsıbın mâl-i mağsûbu ismi değişecek ve menâfii zâil olacak surette tağyîr etmesi de bu birinci sebep nevinden bir sebeb-i mülktür. Bu tağyîr sebebiyle mağsûbu minhten mülk zâil olup gāsıba intikal eder. Gâsıp, mâl-i mağsûbun ya mislini veya kıymetini mağsûbu minhe zâmin olur. Hatta mağsûbün minhin mülkü zâil olduğu içindir ki şayet mağsûbu minh mâl-i mağsûbu tağyîr edilmiş olduğu halde almak istese, gāsıbın rızası olmadıkça alamaz ve o mal gāsıba kalır.

Gasp, bir fiil-i memnû olduğundan İmam Şâfiî hazretleri gasp üzerine mülk terettüp etmeyeceği ictihadında bulunmuştur. Fakat gāsıp mağsûbu ismi değişecek derecede tağyîr[10] eylemiş bir san‘at-i mütekavvime ihdas eylemiş bulunduğundan mâlikin hakkını bir cihetle ihlâk etmiş oluyor; bu cihetle ismi bile değişmiş bulunuyor. Gāsıbın ihdas ettiği san‘at-ı mütekavvimede hakkı ise fi'l-hâl mevcuttur. Binaenaleyh mevcut ve kāim olan hakkı, min-vechin hâlik ve zâil olan üzerine tercih etmek icap eder. Mâlikin min-vechin kāim bulunan hakkı da mâl-i mağsûbun ya misli yahut kıymeti verilmek suretiyle telâfi olunur.

ESBÂB-I TEMELLÜKTEN İKİNCİSİ. İrs gibi bir kimsenin diğer bir kimseye halef olmasıdır. Vâris irs sebebiyle müverrisinin mülkünü ona halef olarak temellük etmiş bulunuyor.

ÜÇÜNCÜSÜ, sahibi ve mâliki bulunmayan mubah bir şeyi ihrâz edip ele geçirmektir ki vaz‘-ı yed eden kimse ona müstakilen mâlik olur. Mubah bir nehirden testi, fıçı gibi bir kapla su almak. Av tutmak, cibâl-i mubâhadan odun kesmek, mubah olan araziden ot toplamak, demet yapmak gibi.

Şu kadar ki kuyudaki suyu ihrâz için suyun cereyanı imtidad etmeyip arkası kesilmesi şarttır. Binaenaleyh içindeki suyu daima sızan bir kuyudaki su muhrez olmaz. Bu hususta kuyunun mefâzede ve arz-ı mevâtta kazılmış olmasıyla kişinin kendi mülkünde hafredilmiş bulunması arasında hiçbir fark yoktur. Zira esas itibariyle kuyu kazılmazdan mukaddem tahte'l-arz su mevcut olduğundan ve yer altındaki sular kimsenin mülkü bulunmadığından kuyu sahibi mücerret kuyu kazmakla suya mâlik olmuş sayılmaz. Bu cihetle kuyu sahibinin rızası olmaksızın diğer biri kuyuda sızıp toplanan suyu sarf ve istihlâk eylese, zaman lâzım gelmeyeceği yukarıda bildirilmişti. Yine bu esasa göre suyu kesilmeyen ve ne kadar su çıkarsa o kadar su dökülüp giden havuzlardaki su da muhrez değildir. Ancak havuz doldurulduktan sonra su kat' olunsa sahrınç mesabesinde olup derunundaki su muhrez addolunur.

---

1 والشرب الحظ من الماء وفي المثل: آخرها شربا أقلها شربا. وأصله في سقي الإبل .لأن آخرها يرد و قد نزف الحوض [لسان العرب]

2 [وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ [سورة الأنبياء

3 أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ. أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ. لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ [سورة الواقعة].

4 Filhakika herkes aşağıda görüleceği üzere kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufa mezun iken bu serbestî-i tasarrufun başkalarını açıktan açığa ızrârı halinde tasarruftan menedileceği esasına göre, kimsenin mülkü olmadığı halde başkalarına zararı bedîhî olan hususatta deniz üzerindeki serbestî-i hareketin kabulü doğru olmamak lâzım gelir. Meselâ büyük bir gölden veya nehirden tarlasına bir cedvel açarak sulamak isteyen kimsenin bu hareketi, komşularının tarlalarını su basmak gibi mahzurlara bâdî olduğunda, hükümetin cedvel sahibini mene hakkı olduğu gibi deniz üzerindeki fertlerin müşterek tasarruflarının lede'l-icap kasr ü tahdîdi kabul edilmelidir. Şu kadar ki her nevi iktisadî hareket, bir rekabetle karşılaştığına, bu da gayrin ızrârı addedilebileceğine göre, deniz üzerindeki serbestî-i intifâın men ü tahdîdi bunlara teşmil edilmeyip, yalnız menâfi-i umûmiyyeyi ızrâra bâdî olan hususata hasredilmelidir. Zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâssı ihtiyar etmek fıkhî esaslardan biridir.

5 قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (المسلمون شركاء في الثلاث: الماء والكلاء والنار) رواه ابن ماجه عن عبد الله بن عباس رضي الله عنهما. ورواه الطبراني من حديث عبد الله بن عمر. ورواه أبو داود عن رجل من الصحابة. وأحمد في مسنده وابن أبي شيبة في مصنفه .

{İM2472 İbn Mâce, Rühûn, 16.}

6 Sahipsiz olan yerlerde hudâ-yi nâbit olan otlar mubah olduğu gibi bir kimsenin mülkünde sebebiyeti olmaksızın hudâ-yi nâbit olan otlar dahi mubahtır. Şu kadar ki, sâhib-i mülk başkalarını mülküne duhulden menedebilir. Bu ise hudâ-yi nâbit olan otu ahz ve istimlâkten men değildir. Mülküne girmekten mendir. Bir kimsenin mülküne âharın –velev ki mubah olan bir şeyi koparmak için olsun– bilâruhsat girmesi bir nevi tasarruftur. Bu ise câiz değildir. Bununla beraber Hâniyye gibi bazı fetvâ kitaplarında su ve ot hakkındaki şirket-i ibâhaya o kadar ehemmiyet verilmiştir ki, "Bir kimsenin hayvanına vermeye mecbur olduğu otu tedarik için mülk sahibi mülküne duhulden menedildiği ve o civardaki hâlî arazide kendi kendine bitmiş ot bulunmadığı surette mülk sahibi ya o kimsenin ot koparmak üzere girmesine ruhsat vermeye ya da mülk sahibi bizzat koparıp vermeye mecburdur" deniliyor. Bu içtimaî mecburiyetin hakk-ı şefede de kabul edildiğini aşağıda göreceğiz.

Cibâl-i mubâhada ve sahipsiz vadilerde ve meralarda yetişen sahipsiz ağaçların meyvelerini kim olursa olsun devşirebilmesi de bu esasa tevfîkan kabul edilmiştir.

7 Yani memlûk-i âm olan bir nehirde hakk-ı şirbi bulunan bir mülk bey‘ olunduğu surette nehirden hakk-ı şirbleri olan diğer emlâk sahipleri hakk-ı mezkûr sebebiyle mebîa şefî‘ olamazlar. Zira şüf‘anın hikmet-i şer‘iyyesi şüf‘a bahsinde izah ettiğimiz veçhile mülk-i meşfûu iştirâ eden müşterinin şefîa melhûz olan mazarratını refetmek içindir. Halbuki nehr-i âmmın suyu sahiplerine kifayet ettikten sonra fazla da kaldığından müşterinin, nehr-i âmdan hakk-ı şirbi olan kimseleri hakk-ı mezkûrden dolayı ızrârı mutasavver değildir. Zira nehr-i mezkûrun suyu hem müşteriye hem de sair arazi sahiplerine kifayet ettikten sonra artacak derecede fazladır.

8 وقال عثمان رضي الله عنه قال النبي صلى الله عليه وسلم: من يشتري بئر رومة فيكون دلوه فيها كدلاء المسلمين. فاشتراها عثمان رضي الله عنه [رواه البخاري].

{Buhârî, Müsâkāt, ١ (bab başlığı).}

9 Buhârî'nin "Menâkıb-i Ebû Bekir"de tahrîcine göre, Enes b. Mâlik diyor ki: "Bir kere Resûl-i Ekrem Uhud dağına çıkmıştı. Ebû Bekir, Ömer, Osman radıyallahu anhüm yanında bulunuyorlardı. Bu sırada dağ sarsıldı." Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, اثبت أحد فإنما عليك نبي وصديق وشهيدان "*Uhud, dur! Senin üzerinde bir nebî, bir sıddîk, iki de şehid vardır*" buyurdu. {B3675 Buhârî, Fezâilü ashâbi'n-nebî, 5.} Hazret-i Osman bu hutbesinde âsilere karşı bunu da hatırlatmıştı ve onlar da tasdik etmişlerdi.

Ceyşü'l-usre de Tebük Gazâsı için teçhiz olunan askerdir. Tebük Gazâsı en sıcak bir mevsime tesadüf etmişti. Şiddetli bir kaht da hükümfermâ bulunduğundan fukarâ-yı ashap, ihtiyâcât-ı seferiyyelerini tedarik edememişlerdi. Bu sebeple Resûl-i Ekrem, من جهز جيش العسرة فله الجنة "*Kim ki güçlük harbi askerini teçhiz ederse, onun için cennet vardır*" buyurmuştu. Buhârî'nin "Menâkıb-ı Osmân"da rivayetine göre bu askeri Osman radıyallahu anh teçhiz etmiştir {Buhârî, Fezâilü ashâbi'n-nebî, 7 (bab başlığı)}. Cennete nâil olacağı ise va'd-i nebevî muktezâsıdır. Hazret-i Osman bu hutbesinde bunu da yâdetmiştir.

İki şehid ile murat, Hazret-i Ömer ile Hazret-i Osman idi ve muhbir-i sâdık olan Peygamberimizin ihbarı veçhile bu iki halîfe-i müslimîn şehîden irtihal etmişlerdir.

İslâm tarihinde bir yara halinde kanayan bu iki kanlı fâciadan birisiyle yani Hazret-i Ömer'in âhenîn şahsiyetinin zıyâıyla açılan fitne kapısı bir daha kapanmamış. Aşağıda "Kitâbü'l-Fiten"de görüleceği üzere taraf-ı peygamberîden defaatle ihbar buyurulan silsile-i mesâib birer birer tarihî seyrini takip etmiştir.

10 Gaspedilen buğdayın öğütülüp un yapılması gibi.

1061

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﵁ قَالَ أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِقَدَحٍ فَشَرِبَ مِنْهُ وَعَنْ يَمِينِهِ غُلَامٌ أَصْغَرُ الْقَوْمِ وَالْأَشْيَاخُ عَنْ يَسَارِهِ فَقَالَ يَا غُلَامُ أَتَأْذَنُ لِي أَنْ أُعْطِيَهُ الْأَشْيَاخَ قَالَ مَا كُنْتُ لِأُوثِرَ بِفَضْلِي مِنْكَ أَحَدًا يَا رَسُولَ اللهِ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: (Bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve selleme bir bardak (su) getirildi. Resûl-i Ekrem bundan (bir miktar) içti. Sağında ashabın en küçüğü bir genç oturuyordu. Yaşlılar da solunda (ahz-ı mevki etmiş)lerdi. Bu vaziyette Resûlullah, "Delikanlı! Bardakta kalanı ihtiyarlara vermeme izin verir misin?" diye sordu. Genç sahâbî, "Yâ Resûlallah! Senden gelen artığımı hiçbir kimseye ihsan edemem" diye cevap verdi de Resûl-i Ekrem bardakta kalanı bu gence ihsan buyurdu. {B2351 Buhârî, Müsâkāt, 1.}

İZAHI

Bu İbn Sa‘d hadisinin bu bahiste irat edilmesinin sebebi, su taksiminin meşrû olduğunu ve kābil-i temellük bulunduğunu ispat ve beyan içindir. Şayet su kābil-i temellük eşyadan olmasaydı Resûl-i Ekrem içtiği suyun bakiyesini hadiste tasvir buyurulduğu şekilde ihsan buyurmazdı. Resûl-i Ekrem'in âdet-i seniyyeleri bir şeyi içtiğinde bakiye-i sü'rünü sağında bulunan kimseye vermek üzere cereyan edegelmişti. Bu vâkıada sağında amcazadesi Fazl b. Abbas, diğer bir rivayete göre Abdullah b. Abbas bulunuyordu. Bu sünnet-i seniyye muktezâsı olarak Resûl-i Ekrem'in artığını alıp içmek bu iki kardeş gençten biri için mukaddes ve müktesep bir hak olmuştu. Bu cihetle Resûl-i Ekrem solunda ahz-ı mevki etmiş bulunan Hâlid b. Velîd gibi şüyûh-ı sahâbeye vermek için genç sahâbînin muvafakatini almaya teşebbüs buyurmuştu. O da "Yâ Resûlallah! Cihan değer bir fazilet ve nimet olan bu hakkımı kimseye bağışlayamam" demesi üzerine Resûl-i Ekrem bardaktaki bakiyeyi bu delikanlıya ihsan buyurmuştur ve işte hadîs-i şerifin Buhârî tarafından burada sebeb-i sevk ve iradı budur.

Hadiste, "Nebî sallallahu aleyhi ve selleme bir bardak verildiği" mutlak olarak rivayet edilmiş olup içinde su bulunduğu sarahaten zikredilmemişse de hadisin "Kitâbü'l-Eşribe"deki metninde bardak muhteviyatı "şarap" lafzıyla rivayet edilmiştir. Şârih Aynî "şarap", sudur ve su ile karıştırılmış süttür demekte ise de hadisin sebeb-i sevki delâletiyle tercümemizde yalnız (su) olarak gösterdik.

Şârih İbn Battâl Resûl-i Ekrem'in sağ tarafında oturan gencin Fazl b. Abbas olduğunu hikâye etmiş, İbnü't-Tîn de Fazl'ın kardeşi Abdullah olduğunu bildirmiştir.

Resûl-i Ekrem'in sağ tarafında ahz-ı mevki etmiş bulunan sahâbînin tayininde ihtilâf edilmiştir. Ebû Hâzim'in babasından rivayetinde, bu zatın Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anh olduğu bildirilmiştir. Fakat İbn Abdülber bu rivayeti hatalı buluyor ve Zührî'nin İbn Abbas'tan mevsûlen rivayetinde bunun Hâlid b. Velîd olduğu mezkûr ve mahfuzdur diye İbn Abbas'ın şöyle rivayet ettiğini naklediyor: "Bir kere ben, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber, Hâlid b. Velîd de bulunduğu halde Meymûne'nin[11] odasına girmiştim. Meymûne bize içi süt dolu bir kap ile geldi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem içti. Ben de yanında kendisiyle beraberdim. Hâlid de sol tarafında idi. Resûl-i Ekrem bana, "*İçmek nöbeti senin hakkındır. Fakat istersen Hâlid'i tafdil edebilirsin!*" buyurdu. Ben de, "Yâ Resûlallah! Senin artığını hiçbir kimseye bahş ü ihsân edemem" dedim. Sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Kim ki, Allah ona bir taam yemek müyesser kılarsa, o kimse, 'Yâ rab! Bu nimetini bize mübarek kıl ve bundan daha hayırlı nimetlerini it'âm ve ihsan buyur!'*[12] *diye dua etsin! Cenâb-ı Hak her kime de süt içmek nasip ederse o da, 'Yâ rab! Bu sütü bize mübarek kıl, bundan ziyadesini de bize ihsan buyur!'*[13] *diye dua etsin!*" buyurdu.[14]

TEMBİH. Hadîs-i şerifte “*Allahım! Bu taamı bize mübarek kıl!...*” suretindeki dua yemek sonunda edilen me’sûr duaların biri ve pek muhtasarıdır. Yemeğe besmele ile başlamak ve böyle bir dua ile bitirmek, Asr-ı saâdet’ten beri devam edegelen bir sünnet-i kadîmedir. Bu nevi dualar ni‘met-i ilâhiyyenin vücudumuza nâfî bir gıda olmasını ve yenilen yemeğin halefinin ihsan buyurulmasını niyaz ve temenniden ve bu vesile ile arz-ı şükrandan ibarettir. Her nimetin hâlik ve râzıkına karşı arz-ı şükran etmek en mâkul ve mütehattim bir vazife olduğu şüphesizdir. Bu sebeple İngiliz, Alman, Amerikan gibi her medenî milletin aile sofralarında müntesibi bulundukları dinin icâbâtına göre yemek önünde ve sonunda böyle dua ile başlayıp dua ile hitam verildiğini duyup işitiyoruz. Milletler arasında mer‘î olan bu âdet, yalnız aile sofralarına da münhasır olmayıp dinî fezâile hürmetkâr olarak tesis edilen umumi ziyafetler ve yemek sofralarında bile her medenî milletin bu âdet-i kadîmeye ittibâ edegeldiği herkesin mâlûmudur. Daima görülen ve bilinen gayr-i kābil-i red bir hakikattir ki en mütevazi kazanç sahiplerinden bile vezâif-i dîniyesine bağlı olup Allah Teâlâ’nın bahşettiği nimete her vesile ile şükürgüzâr olanların günden güne kazançlarında vüs‘at, maişetlerinde feyz ü bereket hâsıl oluyor. Diğer taraftan elindeki servetin nereden geldiğini, kimin verdiğini hatırlamayan ashâb-ı gafletin umulmadık ziyanlarla muazzam servetlerinin mahv ü tebâh olduğu da nâdir vâkıalardan değildir. Minel-kadîm memleketimizde her aile sofrasında reis-i aile cehren besmele çekerek yemeğe başlardı. Reis-i ailenin bu tarz-ı hareketi aile efradından bu sünnet-i seniyyeden gaflet edenler için mûcib-i intibah olurdu. Onlar da besmele ile başlarlardı. Yemeğin hitamında da Allah’a şükredilip kalkılıyordu. Ziyafetlerde ise bir dua ile bu içtima miskiyyü’l-hitâm olurdu. Muharrir-i âciz bu sünnet-i seniyyeye bağlılığımızın gitgide gevşemekte olduğunu görerek bir tembih ile hâlik ve râzıkımıza karşı borçlu olduğumuz vazîfe-i şükran ve mahmideti hatırlatmak istedim. Tevfik ise Allah’tandır.

---

11 Meymûne, ezvâc-i mutahharât-ı nebeviyyeden olup Hâris'in kızı Hilâliyye radıyallahu anhâdır. Resûl-i Ekrem efendimiz kendisini yedinci sâl-i hicrîde kazâ umresinden avdet buyurdukları sırada ve henüz ihramlı iken tezevvüc buyurmuştu. Zührî'nin rivayetine göre Meymûne hazretleri nefsini nikâh için Resûl-i Ekrem'e arzetmiş olmasına mebnî risâletmeâb efendimiz ezvâc-ı tâhirât idâdına idhal ederek taltif buyurmuştur. Müellif Mizzî* Meymûne hazretlerinin Serîf mevkiinde 51 tarihinde vefat ettiğini nakletmiştir ki burası Mekke'ye 6 mil mesafede vâkidir; 7, 9, 12 mil diyenler de vardır. Kendisinden 46 hadîs-i şerif rivayet edilmiştir ki bunlardan 7 hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Yalnız bir hadisin rivayetinde Buhârî Müslim'den ayrılmıştır. İbn Abbas, Yezîd b. Esam râvileri cümlesindendir (*Hulâsa*, s. 437).

* مزي: بالكسر والتشديد إلى المزه. قرية بدمشق [لب اللباب]

12 اللهم بارك لنا فيه وأطعمنا خيرا منه "Allāhümme bârik lenâ fîhi ve at'imnâ hayren minh."

13 اللهم بارك لنا فيه وزدنا منه "Allāhümme bârik lenâ fîhi ve zidnâ minh."

14 روى الزهري عن عمرو بن حرملة عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: دخلت أنا وخالد ابن الوليد مع رسول الله صلى الله عليه وسلم على ميمونة. فجاءتنا بإناء فيه لبن فشربه رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا معه. وخالد عن يساره. فقال لي : الشربة لك، وإن شأت آثرت خالدا. فقلت: ما كنت لأوثر بسؤرك أحدا. ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من أطعمه الله طعاما فليقل: اللهم بارك لنا فيه وأطعمنا خيرا منه. ومن سقاه الله لبنا فليقل: اللهم بارك لنا فيه وزدنا منه [أخرجه أبو عمر بن عبد البر].

{İbn Abdülber, *et-Temhîd*, XXI, 121. Rivayet için bkz: T3455 Tirmizî, Daavât, 54.}

1062

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّهُ قَالَ حَلَبْتُ[15] لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ شَاةَ دَاجِنٍ فِي دَارِي وَشِيبَ لَبَنُهَا بِمَاءٍ مِنَ الْبِئْرِ الَّتِي فِي دَارِي فَأُعْطِيَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْقَدَحَ فَشَرِبَ مِنْهُ حَتَّى إِذَا نَزَعَ الْقَدَحَ مِنْ فِيهِ وَعَلَى يَسَارِهِ أَبُو بَكْرٍ وَعَنْ يَمِينِهِ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ عُمَرُ وَخَافَ أَنْ يُعْطِيَهُ الْأَعْرَابِيَّ أَعْطِ أَبَا بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللّٰهِ عِنْدَكَ فَأَعْطَاهُ الْأَعْرَابِيَّ الَّذِي عَلَى يَمِينِهِ ثُمَّ قَالَ الْأَيْمَنَ فَالْأَيْمَنَ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben (bir kere) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (içsin) için evimdeki besi koyununu sağmıştım. Bu koyunun sütü, evimdeki kuyunun suyu ile karıştırılıp Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bir bardakla takdim olundu. Resûl-i Ekrem bardaktan içti. Nihayet bardağı ağzından ayırdığı sırada, solunda Ebû Bekir, sağında da bir a'râbî bulunuyordu. Ömer, Resûl-i Ekrem'in (bu bakiyeyi) a'râbî'ye vermesinden korkarak, "Yâ Resûlellah! Huzurundaki Ebû Bekir'e ver!" demişti. Resûlullah ise artığını sağındaki a'râbîye verdi, sonra, الأيمن فالأيمن "Sağa (ver!) sıra ile sağa (ver!)" buyurdu. {B2352 Buhârî, Müsâkāt, 1.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi "Eşribe" bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce de hep "Kitâbü'l-Eşribe"de rivayet etmişlerdir. Hadisin mevzumuz olan su sehmi ve su mülkiyetine cihet-i münasebeti de su ile mahlût olan sütü Resûl-i Ekrem'in taksim ve bakiyeyi a'râbîye ihsan buyurmuş olmalarıdır.

داجن "dâcin"i İbnü'l-Esîr, "Halkın evlerinde besledikleri evcil koyun" diye tarif ediyor.

İbnü't-Tîn sağdaki a'râbînin Hâlid olduğunu hikâye etmişse de şârih Aynî bervech-i âtî farklardan dolayı doğru bulmuyor: Bir kere Hâlid b. Velîd bedevî bir A'râb değildi. Benî Mahzûm'un en kibar bir ailesine mensuptu. 8. sâl-i hicrîde müslüman olarak İslâmiyet'i gecikmişse de bilâhare Mûte Harbi'nde bunu da telâfi etmiş ve eliyle zafer müyesser olup taraf-ı peygamberîden "seyfullah" denilerek muhteşem bir bahadırlık unvanı bahşedilmiştir. Sonra Hâlid b. Velîd'in bulunduğu kıssa başkadır; bu hadise de başkadır. Hâlid, biraz evvel bildirdiğimiz veçhile Meymûne hazretlerinin evinde bulunmuş; bu ise Enes b. Mâlik'in evinde vuku bulmuştur. Üçüncü bir fark da o vâkıada Hâlid, Resûl-i Ekrem'in solunda idi. Bunda ise a'râbî sağında oturduğu rivayet ediliyor.

HULÂSA. Bu iki vâkıa bir değil ayrı ayrı şeylerdir. الأيمن فالأيمن cümlesinin iki türlü zaptı bildiriliyor. Birisi nasb ile kıratidir ki, ekseriyetle Buhârî nüshalarında görülen budur. Müellif Zebîdî de bu kıraati ihtiyar etmiştir ki mukadder bir fiil ile mansuptur. Biz de bu kıraate göre tercüme edip mukadder fiile tercümede işaret ettik.

Şârih Aynî mübtedâ olarak merfû kıraatini ve bir haber takdirini tercih ediyor: "Sağ, ikrama daha lâyıktır" demek olur. Aynî'nin ref' kıraatini tercihinin sebebi, bu hadisin bazı rivayet tariklerinde ref' ile, الأيمنون الأيمنون الأيمنون vârit olmuştur ki üç defa buyurmuş oluyor. Bundan sonra da Enes b. Mâlik'in, فهي سنة فهي سنة فهي سنة dediği rivayet edilmiştir.[16] Üç kere teyâmünün sünnet olduğunu ifade etmiş demek oluyor.

Hazret-i Ömer'in, "Yâ Resûlallah! Ebû Bekir'e veriniz!" demesi, Resûl-i Ekrem'e Ebû Bekir'in huzurda bulunduğunu hatırlatmak ve bedevîye de Hazret-i Ebû Bekir'in büyük mevkii haiz olduğunu bildirmek gayesine mâtuftur. Fakat Resûl-i Ekrem bunun –bakiye-i şürbü a'râbîye vermek suretiyle fiilen ve "*sağa veriniz, sağa*" diyerek de kavlen– doğru olmadığını bildirmiştir. Bu suretle cihet-i yemînin, sol tarafa fazl ü rüçhanına işaretle şâribin sol tarafındaki zat ne derece hâiz-i şeref ve itibar olursa olsun, yine sağındakine ikram etmesi meşrû olduğunu tâlim buyurmuştur.

Sağa ikram müstehap olarak mı meşrûdur? Yoksa bu, şâribin sağındaki için sabit bir hak mıdır? Kādî İyâz, "Sağa ikram sünnettir. Bunda ulemânın ihtilâfı yoktur" diyor. Nevevî de, "Sağa ikram, sünnet-i vâzıhadır" demiştir. Bu baba İbn Hazm'ın muhalefeti vardır. İbn Hazm, "Sağında kim bulunursa bulunsun şârib ona ikram etmeye şer'an mecburdur. Bu şer'î mecburiyetten halâsın bir yolu varsa, o da sağ tarafındaki zatın sola verilmesine muvafakatidir. O, muvafakat etmezse, şârib ona vermeye mecburdur" demiştir.

BİR SUAL. Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin isnâd-ı sahîh ile İbn Abbas'tan tahricine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme su gibi meşrubattan bir şey takdim edildiğinde, ابدؤا بالكبراء "*Büyüklere sunmakla dağıtmaya başlayınız*" buyurmuştur.[17] Bu iki rivayet ne suretle telif edilir?

CEVAP. Bu hadis, Resûl-i Ekrem'in sağında kimse bulunmayıp meclistekilerin hepsi muvacehesinde bulundukları bir vaziyete göre şerefvârit olmuştur.

BİR SUAL DAHA. Meyve ve emsali me'kûlât da mesnûn olarak meşrubattaki merasime tâbi midir?

CEVAP. Meşrubat ve me'kûlâtın hepsinde teyâmünün müstehap olduğunda ulemânın ittifakı vardır. Yalnız İmam Mâlik'ten teyâmün sünnetinin meşrubata mahsus olduğu nakledilmiştir ki, İbn Abdülber ve daha başkaları İmam Mâlik'ten böyle bir ictihadın sudûru doğru olmasa gerek demişlerdir. Kādî İyâz da teyâmünün meşrubata tahsisi hakkında İmam Mâlik'ten naklolunan bu ictihadın esası şöyle olsa gerek, "İmam Mâlik hadisin hassaten şirb hakkında vârit olduğuna bakarak sünnet-i şürbe tahsis etmiş meyve gibi me'kûlât hakkındaki teyâmün için kıyas tarikini iltizam eylemiştir" demiştir.

Hadisten müstefâd olan fıkhî bir hüküm de sütün su ile tağşîşinin hurmeti satılan süte ait olup kişinin kendi içeceği, ailesine içireceği sütün içine su koymakta hiç mahzûr-ı dînî olmamasıdır.

---

15 {Elimizdeki *Buhârî* nüshasındaki harekelemeye göre sütün sağıldığı edilgen olarak ifade edilmiş, bu işi kimin yaptığı belirtilmemiştir. Olay da Enes b. Mâlik'in ağzından değil rivayeti Enes'ten alan ravilerin ağzından anlatılmaktadır. B2352 Buhârî, Müsâkāt, 1.}

16 {M5291 Müslim, Eşribe, 126.}

17 {Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, IV, 315, no: 2425.}

1063

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا يُمْنَعُ فَضْلُ الْمَاءِ لِيُمْنَعَ بِهِ الْكَلَاءُ وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا تَمْنَعُوا فَضْلَ الْمَاءِ لِتَمْنَعُوا بِهِ فَضْلَ الْكَلَاءِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "(Sahibinin ihtiyacından artan) su fazlası(nı istimalden kimse) menedilemez. Bu men ile binnetice (mubah olan) ot, (sâhib-i mevâşîden) esirgenmiş olur" buyurduğu rivayet edilmiştir. {B2353 Buhârî, Müsâkāt, 2.}

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan gelen bir rivayette Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "(İhtiyacınızdan) fazla suyu (erbâb-ı ihtiyâçtan) esirgemeyiniz. Bu men ile binnetice ot fazlası esirgenmiş olur" buyurmuştur. {B2354 Buhârî, Müsâkāt, 2.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Terk-i Hiyel" bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim "Büyû'"da, Nesâî "İhyâ-i Mevât"ta, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce de hadisin metninde, isnadında bazı mertebe farklarıyla rivayet etmişlerdir. Meselâ İbn Mâce, ثلاث لا يمنعن: الماء والكلاء والنار "*Üç şey asla menedilmez: Su, ot, ateş*" metniyle rivayet etmiştir.[18] Yine İbn Mâce Âişe radıyallahu anhümâdan da, لا يمنع فضل الماء ولا يمنع نفع البئر "*İhtiyaçtan fazla su menedilmez; kuyu ile intifâdan da kimse menedilmez*" suretinde tahrîc etmiştir.[19]

Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde Amr b. Şuayb vasıtasıyla müşârün ileyhin babasından ve ceddinden[20], من منع فضل مائه أو فضل كلائه منعه الله عز وجل فضله "*Her kim ihtiyacından fazla suyunu, fazla otunu* (halkın istimalinden) *menederse, azîz ve celîl olan Allah da ondan fazl ü keremini esirger*" metniyle rivayet etmiştir.[21]

Ebû Ya'lâ'nın da Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhtan rivayeti, من منع فضل ماء منعه الله فضله يوم القيامة "*Her kim ihtiyacından fazla bir suyu* (muhtâcînden) *esirgerse, Cenâb-ı Hak da kıyamet gününde kerem ve inayetini ondan esirger*" suretindedir.[22]

Bu vücûh-i rivâyâtı nakletmekle, Resûl-i Ekrem tarafından erbâb-ı ziraatın, ashâb-ı ağnâm ve mevâşînin birbirlerine muavenetlerle yüksek bir kıymet ve ehemmiyet atfedilmiş olduğunu bildirmiş bulunuyoruz.

İzahıyla iştigal ettiğimiz Ebû Hüreyre hadisinin *Sahîh-i Buhârî*'deki babının unvanı, "Su Sahibi, Suyu, Kanıncaya Kadar İstimale Herkesten Ziyade Hak Sahibidir"[23] suretindedir. Şârih İbn Battâl, "Su sahibinin bu hakkı haiz olduğunda ulemâ arasında ihtilâf yoktur" diyor. Sonra Ebû Hüreyre'den iki tarik ile rivayet edilen ve mevzubahsimiz olan hadisi sevkediyor. Bu unvan ile irat olunan bu hadislere nazaran su sahibinin ihtiyacından fazlasını menetmesi mûcib-i kerâhet olur. Bu da ihrâz edilmeyen su hakkındadır. Yoksa kapta, küpte, fıçıda ihrâz edilmiş suyun fazlasını vermek için bir mecbûriyet-i şer'iyye bulunmadığını yukarıda mufassal surette izah etmiş bulunuyoruz. Mâ-i muhrezin sarfı, mezheb-i sahîhe göre yalnız muztar için vâciptir ki bunu da yukarıda izah etmiştik.

Su sahibinin ihtiyacını ulemâ, kendisinin, ailesinin, ziraatının, mevâşîsinin su ihtiyacı olmak üzere takdir etmişlerdir.

Metindeki ليمنع به lafzındaki "lâm"a nahivciler lâm-ı ta'lîl derlerse de burada beyân-ı âkıbet içindir ki buna tercümede işaret ettik.

Hadisin metn-i şerifi çok mücmel rivayet edilmiş bulunduğundan şârihler bu hadisi hâricî şevâhidle temsil etmişlerdir. *Sahîh-i Buhârî*'nin en zeki şârihlerinden Hattâbî şöyle diyor: Bu hadis, ol kimse hakkında vârit olmuştur ki o, arz-ı mevâtta bir kuyu kazar, ihya ve imar ederek kuyuya mâlik olur. Kuyunun yakınında da mevâşînin otlağı olan bir arz-ı mevât bulunur ki, şayet kuyu sahibi, arz-ı mevâtta otlayan koyunların, kuyusundan sulanmasını menedecek olursa, koyun sahibi için orada kalmak mümkün olmaz.

Şimdi böyle bir vaziyete karşı Resûl-i Ekrem kuyu sahibine kuyusunun fazla suyu ile koyun sahibinin koyunlarını sulamasını menetmemesini emrediyor. Şayet kuyu sahibi fazla sudan koyun sahibinin intifâını menederse, bu esirgeme, koyunun meradan otlamasını mene de bâdî olacağını ve yakınında başka mera da bulunmadığından, koyunların hayatını tehlikeli bir vaziyete sokacağını bildirmiş oluyor.

Şârih Aynî de cumhûr-ı muhaddisînin hadisin medlûlü hakkındaki noktainazarlarını şöyle tasvir ediyor: Bir kimsenin mefâzede mâlik olduğu kuyusunun civarında bir mera bulunuyor ki burada başka bir su bulmak mümkün değildir. Bu cihetle o kuyudan mevâşîyi sulamadıkça merada otlatmak ve barındırıp yaşatmak imkânı da yoktur. Bu halde kuyu sahibinin zatî ihtiyacından fazla suyunu koyun sahibinden esirgemesi, onu meradan menetmek demektir.

Pek veciz olan metn-i hadîsi, cumhurun bu tasviri ile Hattâbî'nin tasviri arasında bir fark olmamakla beraber cumhurun tasviri daha sadedir. Tercümemizde kavis içinde görülen ziyadeler, cumhurun ve Hattâbî'nin tasvirlerinden mülhem olarak yazılmıştır.

Su, fıtraten ot gibi Cenâb-ı Hakk'ın mubah kıldığı en büyük bir nimet olduğu halde zatî ihtiyacının fazlasının ashâb-ı ihtiyaçtan esirgenmesi, en hasis bir buhl olup bilhassa köy hayatında beyne'l-müslimîn matlup olan hayırhahlıktan içtinap demek olan bu buhl-i içtimâîden, bazılarını yukarıda naklettiğimiz, ehâdîs-i şerife ile menedilmiştir. Turuk-ı muhtelife ile zapt ve nakledilen bu men ve tahzirlere nazaran Mâlikî imamı Bezîze, su sahibinin ihtiyacını tatmin ettikten sonra geri kalan suyu erbâb-ı ihtiyaçtan esirgemek günâh-i kebâirden olduğunu Yahyâ'nın *Kitâbü'l-Harâc*'ından naklen bildiriyor.

HADİSTEKİ NEHYİN TAHRÎMÎ VEYA TENZÎHÎ OLDUĞUNDA ULEMÂNIN İHTİLÂFI

Su fazlasını erbâb-ı ihtiyaçtan esirgemekten nehye dair olan nusûsun ifade ettiği nehiy, tenzîhî bir nehiy midir, yoksa tahrîmî midir? suretindeki ihtilâfı hakkında Tîbî, "Bu ihtilâfı ulemâ, su temlik olunur mu, yoksa olunmaz mı?" suretindeki ihtilâfa bina etmişlerdir; evlâ olan bu nehyi kerahete hamletmektir" diyor ki biz bunu yani suyun kābil-i temlîk olup olmadığını yukarıda (suda tasarruf ve hakk-ı iştirak) namıyla açtığımız hususi bir unvanda mufassalan izah etmiş bulunuyoruz.

Bu nehyin tenzîhî veya tahrîmî olduğuna gelince, *Tavzîh*'te şöyle izah ediliyor: Bu babda vârit olan nehiy, Mâlik'e, Evzâî'ye göre tahrîme mahmuldür. Tahrîmî nehiy olduğunu Hattâbî İmam Şâfiî'den de nakletmiştir. Bazı ulemâ da su fazlasını sahibinin erbâb-ı ihtiyâca bahşetmesi müstehaptır demişlerdir. Şâfiîler'ce vâzıh olan kavle göre bu teâvün vâciptir; fakat mevâşîyi sulamak hususunda. Yoksa mezrûâtı sulamak için vâcip değildir. Sâdât-i Şâfiiyye'den Müzenî mevâşî ile mezrûât arasındaki farkı İmam Şâfiî lisanından şöyle izah ve hikâye etmiştir: Mevâşî zîruhtur, susuzluktan terk-i hayât etmesinden korkulur; mezrûât ise böyle değildir, susuz idâme-i hayât ve idrak edebilir.

Şârih Aynî, "Hanefîler'ce su meselesi böyledir. Yani su fazlasında erbâb-ı ihtiyacın intifâı mevâşî hakkındadır ve yalnız mevâşîye mahsustur" diyor.

Ulemâ arasında ihtilâf edilmeyen bir cihet varsa o da su sahibinin kana kana suyunda hakk-ı intifâı bulunduğudur. Çünkü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem su sahibini, ihtiyacından fazla suyu satmaktan menetmiştir.[24] Binaenaleyh fazla olmayan su nehiyde dahil değildir. Bir malın sahibi, malından istifadeye başkalarından daha lâyıktır.

---

18 {İM2473 İbn Mâce, Rühûn, 16.}

19 {İM2479 İbn Mâce, Rühûn, 19. Metinde geçen نفع البئر (kuyu ile intifâ) ifadesi elimizdeki nüshada نقع البئر (kuyunun ihtiyaçtan fazla suyu) şeklinde geçmektedir.}

20 Amr b. Şuayb'ın nesebi, Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Âs'tır. Abâdile-i erbaadan Abdullah b. Amr'ın hafîdidir. Amr'ın, babası Şuayb'dan; Şuayb'ın da babası Muhammed b. Abdullah ile büyük babası Abdullah b. Amr radıyallahu anhümâdan rivayetleri vardır. Amr, Buhârî ve ehl-i intikād nazarında muteberdir. Ahmed b. Hanbel'in yukarıdaki isnadı da bu silsile üzerine mürettepdir.

21 {HM6673 İbn Hanbel, II, 179.}

22 {Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, II, 142, no: 828.}

23 [باب من قال: إن صاحب الماء أحق بالماء حتى يروي [بخاري

24 {M4004 Müslim, Müsâkāt, 34.}

1064

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ يَقْتَطِعُ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ هُوَ عَلَيْهَا فَاجِرٌ لَقِيَ اللّٰهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ (إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا) الْآيَةَ فَجَاءَ الْأَشْعَثُ فَقَالَ مَا يُحَدِّثُكُمْ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمٰنِ فِيَّ أُنْزِلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ كَانَتْ لِي بِئْرٌ فِي أَرْضِ ابْنِ عَمٍّ لِي فَقَالَ لِي شُهُودَكَ قُلْتُ مَا لِي شُهُودٌ قَالَ فَيَمِينَهُ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِذًا يَحْلِفَ فَذَكَرَ النَّبِيُّ ﷺ هٰذَا الْحَدِيثَ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ ذٰلِكَ تَصْدِيقًا لَهُ.

TERCÜMESİ

Abdullah (b. Mesʻûd) radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: (İbn Mesʻûd bir mecliste) [Resûl-i Ekrem, "Her kim müslüman bir kimsenin malını koparmak için yemininde yalancı olarak and içerse, kıyamet gününde o, Cenâb-ı Hakk'ın gazabına uğrayarak Allah'a mülâkî olur" buyurdu ve müteakiben Resûl-i Ekrem Allah azze ve cellenin, "Onlar ki Allah'ın ahdini ve kendi yeminlerini çok az bir para ile satarlar. İşte bunların âhirette hiç nasibi yoktur: Kıyamet günü Allah onlara söylemeyecek, onlara iltifat etmeyecek, onları temize çıkarmayacak. Onların yalnız nasibi, kendilerini ağrıtıp inleten müthiş bir azaptır"[25] meâlindeki kavl-i şerifini inzâl buyurduğunu bildirdi" demiştir.

Bu sırada (meclise) Eş‘as b. Kays gelmiş ve sâmiîne, “Ebû Abdurrahman (b. Mes‘ûd) size ne anlatıyor?” Bu âyet benim hakkımda nâzil oldu. (Şöyle ki:) amcazademin tarlasında bir kuyum vardı. (O, bunu inkâr ediyordu). Resûlullah bana, “Şâhitlerini hazırla!” buyurdu. Ben, “Şahitlerim yoktur” dedim. Resûlullah, “Öyle ise yemin etmesini iste!” buyurdu. Ben, “Yâ Resûlallah! Yalan yere yemin eder” dedim. Bunun üzerine Resûlullah, “Her kim bir müslümanın malını koparmak için yalan yere yemin ederse...” hadisini irat etti. Allah azze ve celle de Resûlullah’ı tasdik ederek bu âyeti inzâl buyurdu demiştir. {B2356 Buhârî, Müsâkāt, 4.}

İZAHI

RÂVİLER VE TURUK-I RİVAYETLER

Hadiste İbn Mes‘ûd’un rivayetini teyit eden ve âyet-i kerîmenin kendi hakkında nâzil olduğunu bildiren Eş‘as b. Kays, Ebû Muhammed el-Kindî’dir; sahâbîdir. 10. sene-i hicriyede Arap’ın Yemen’e mensup en meşhur bir kabilesi olan Kindeliler tarafından Resûl-i Ekrem’e arz-ı İslâmiyet için gönderilen heyet içinde bulunmuştur. Bu hey’et-i meb‘ûse altmış süvariden müteşekkil olup Eş‘as bunlarla Medine’ye gelerek birlikte müslüman olmuş, ba‘dehû Yemen’e avdet etmiştir. İrtihâl-i peygamberîden sonra ehl-i irtidâd arasına karıştıysa da makām-ı hilâfetten gönderilen seriyye tarafından esir edilmiş ve halife hazretlerinin huzurunda tecdîd-i iman etmiştir ki bu da başlı başına bir dâsitandır. Müşârün ileyh Yermük, Kādisiye, Irak, Medâin, Nihâvend gazâlarında bulunup, Heysem’in rivayetine göre, Yermük’te bir gözünü kaybetmiştir. Hazret-i Osman tarafından da Azerbaycan valiliğine tayin edilmiştir. Son derece sahî ve kerîm olan müşârün ileyh bir yemininden kefâret vermek icap ettiğinde 15.000 dirhem keffâret-i yemîn dağıtmıştır. Sıffîn Harbi’nde maiyyet-i Ali el-Murtazâ’da bulunup Hazret-i Ali’nin şehâdetinden kırk gün geçe altmış üç yaşında vefat etmiştir. *Kütüb-i Sitte*’de kendisinden dokuz hadis rivayet edilip bir hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir.

Buhârî bu hadisi *Sahîh*'inin "Eşhâs", "Şehâdât", "Nüzûr", "Tefsîr", "Ahkâm" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim "Îmân"da, Ebû Dâvûd hem "Îmân"da, hem "Nüzûr"da, Tirmizî "Büyû'" ile "Tefsîr"de, Nesâî "Kazâ" ile "Tefsîr"de, İbn Mâce de "Ahkâm"da rivayet etmiştir. Metn-i hadîsin bazı elfazında râvilerin ihtilâfı bulunmakla beraber hepsi meâlen müttehiddir. *Kütüb-i Sitte* ashabının turuk-ı müteaddide ile rivayet ettikleri ehâdîs-i şerife cümlesindendir. Hadisin rivayetindeki bu tevâfürde ve ictimâın sebebi, rivayetin Abdullah b. Mes'ûd hazretleriyle beraber birçok ashâb-ı kirâma müntehî olmasında aranmalıdır. 584 numara ile tercüme ettiğimiz hadisin izahında müşârün ileyh hazretlerine rivayet hususundaki hazm ü ihtiyatın müstesna derecesini bildirmiştik.

Bununla beraber bu hadis yalnız İbn Mes'ûd'dan rivayet edilmeyip aynı zamanda İmrân b. Husayn, Hâris b. Bersâ, Câbir b. Abdullah, Ebû Ümâme, Câbir b. Atîk, Ebû Sevde, Saîd b. Zeyd, Sa'lebe b. Suayr, Abdullah b. Üneys[26] radıyallahu anhümden de rivayet edilmiştir.

Bu rivayetlerde ceza hususu farklıdır: Abdullah b. Mes'ûd'un, "*Yalancı, Cenâb-ı Hakk'ın gazabına uğrayarak Allah'a mülâki olur*" rivayetine bedel bu rivayetlerde "*Cehennemde mekânını hazırlasın*"[27], "*Allah bu yalancıya cennetini haram, cehennemi vâcip kılar*"[28] gibi cezalar nakledilmiştir.

Şârih Aynî, "Bu rivayetler ve bu cezalar arasında münâfât yoktur. Yalancının bu çeşit cezaların hepsini müctemian tatması müsteb'ad değildir" diyor.

Sonra bu büyük şârih, bu zevât-i sahâbîye vâsıl olan *Kütüb-i Sitte* vesairedeki bu rivayetleri büyük bir hazâkatle toplamıştır.

Bu hadisi Buhârî, "Kuyu Hakkında Husumetin ve Hükm ü Kazânın Beyanı" unvanıyla açtığı bir babında rivayet etmiştir. Hadisin bu unvanına mutabakat noktası da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bu kuyu davasında evvelâ Eş'as b. Kays'tan –ki müddeîdir– beyyine talep etmiş, müddeînin beyyine ikamesinden aczi halinde de müddeâ aleyhin yemini ile hükmeylemiş olmasıdır.

GAZAP. Kalpteki kanın galeyanı zamanında nefiste hâsıl olan tagayyürdür ki, bununla teşeffî-i sadr edilir. Gazabın mahiyeti böylece nefsin infialinden ibaret olduğuna göre, hadiste vârit olan gazabullah ile böyle bir mâna kastedilme ihtimali yoktur. Bu cihetle İbnü'l-Arabî gazapla, irâde-i ukūbet veya ukūbetin bizzat kendisi maksuttur demiş. Bu husustaki daha birtakım tevcihler arasında en mükemmeli âyet-i kerîme ile mütenâzır olanı Hâfız Irâkī'nin tevcihidir. Müşârün ileyh hazretleri, "Gazabullah ile murat, insanın kırıldığı, darıldığı kimseye –yüzüne bakmamak, söz söylememek, temiz bir adam saymamak suretindeki– muamelesi gibi Allah'ın, yalan yere yemin ederek bir müslümânın malını elinden almak isteyen kimseye kıyamet günündeki muamelesidir" demiştir. Bu tevcih, tercümesi bundan sonra gelecek olan Ebû Hüreyre hadisine de tamamıyla muvâfıktır.

ÂYETİN DİĞER BİR SEBEB-İ NÜZÛLÜ. Buhârî إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ الآية nazm-ı şerifinin sebeb-i nüzûlü için Abdullah b. Ebû Evfâ radıyallahu anhtan diğer bir vecih daha rivayet etmiştir ki şöyledir: Çarşıda metâını satmaya arzeden birinin malına bir müslüman alıcı çıkmış. Pazarlık esnasında bâyi, müslüman müşterisine yeminle müekked olarak, "Bu mala, senin vermediğin parayı verdim" diyerek tavlamak istemiş. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur.[29]

Hadiste Eş'as b. Kays'ın amcazadesinin ismi bildirilmemiştir. Bunun Ma'dân b. Esved olduğunu *Buhârî* şârihleri haber veriyorlar.

BU HADİSTEN MÜSTEFÂD OLAN BİR HÜKM-İ FIKHÎ

Müddeînin beyyinesi bulunmadığı surette, sâhib-i hak sıfatıyla müddeâ aleyhten yemin talep etmese bile hâkimin yemin teklifine hakkı bulunduğudur. Çünkü Eş'as b. Kays davasında müşârün ileyh, amcazadesinden yemin talep etmediği halde Resûl-i Ekrem, Ma'dân b. Esved'e yemin etmesini emretmiştir.

Hadisten “beyyinenin müddeîye, yeminin de müddeâ aleyhe teveccüh etmesi” esası müstefâd olduğuna göre, bazı fukaha bununla, “Eğer müddeî, beyyinesi bulunmadığını itiraf ederse, sonradan davası kabul olunmaz” suretindeki ictihadlarına istidlâl etmek istemişlerdir. Fakat hadis bunların ictihadlarına delil olamaz. Çünkü bu davada Eş‘as b. Kays, kendisinin beyyinesi bulunduğunu sonradan iddia etmemiştir ki! Böyle olduğu halde Resûl-i Ekrem davayı rü’yete devam ederek Ma‘dân’a yemin etmesini emir buyurmuş, o da Eş‘as’ın tahmini veçhile yalan yere yemin etmiştir.

Bu yemine ehl-i ilim “yemîn-i gamûs” der. Gams lugaten “dalmak ve batmak” demektir. Istılahta yemîn-i gamûs mâziye ait bir fiilin vukuu veya adem-i vukūu iddia edilerek yalandan edilen yemindir, en büyük bir günahtır. Bu yemin, sahibini günaha daldırdığı için mâziye ait ihtiyâr-i kizb ile edilen yemine yemîn-i gamûs denilmiştir ki bu yeminlerin envâı yakında izah edilecektir.

BUHÂRÎ’NİN BİR BABI VE BİR HADİSİ

Buhârî’nin bu izah ettiğimiz İbn Mes‘ûd hadisinden evvel kişinin mülkünde kazdığı bir kuyuda husule gelen zarar ve cinayetten mesul ve tazmin ile mükellef olmadığına dair bir bab açarak burada bu fıkhî hükmü teyit için Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunan, المعدن جبار والبئر جبار والعجماء جبار وفي الركاز الخمس “*Maden ocağı hederdir, kuyu hederdir, behîme hederdir;* (zararı, sahibi tazmin etmez). *Câhiliye’den kalma definede de humus harç vardır*”[30] hadisini sevketmiştir.

Bu hadisi Buhârî yukarıda “Zekât” bahsinde de rivayet etmiş, 746 numara ile tercüme edilmişti. Hadisin oradaki sebeb-i sevki, Câhiliye devrinden kalma bir defineyi bulan kimseden humus nisbetinde harç lâzım olduğunu ispat ve beyan içindi. Buradaki sebeb-i sevki ise, kişinin mülkünde kazdırdığı kuyu yüzünden husûle gelen ziyânın heder ve müstelzim-i tazmîn olmadığını ispat içindir.

Meselâ bir kimse bahçesinde bir kuyu kazdırsa da hariçten biri girip o kuyuya düşse, ona zaman lâzım gelmez. Çünkü bunda ne bir düşmanlık ne de hâne sahibinin taksiri vardır. Hâlî bir yeri temellük için hayır olarak yol uğrağında kazılan kuyular da böyledir. Şu kadar ki, evinde sokak kapısıyla evin arasındaki dehlizde kazılan bir kuyuya hâne sahibinin davetiyle gelip de düşerse zaman lâzım gelir. Devletin izni olmaksızın tarîk-i âmda, sahibinin izni olmaksızın başkasının bahçesinde, tarlasında kazılan kuyulara da bir insan veya hayvan düşerse, kazanın âkılesine tazmini lâzım gelir. Hâsılı kazılması mücaz olan yerlerde kazılan kuyularda kaza vukuunda kazdırana mesuliyet terettüp etmez. Mesuliyet ancak kazılması mücaz olmayan yerlerdeki kuyularda vuku bulan kazalardan sahibi mesul olur.

Kuyu zararının heder olduğu şöyle de temsil ediliyor: Bir kuyu ustası kuyu kazmak üzere istîcâr ediliyor. Kuyucu kuyuyu kazarken maazallah göçüyor; kuyucu telef oluyor. Bu hadise nazaran bunda da zaman lâzım gelmiyor.

---

25 إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ] سورة آل عمران: آية 77[

26 Abdullah b. Üneys namıyla üç sahâbî vardır. Cühenî, Ensârî, Huzâî nisbetleriyle yekdiğerinden tefrik olunur. Buradaki râvi bunlardan hangi sahâbî olduğuna vâkıf değiliz. Bunlar arasında kadîmü'l-İslâm olanı Cühenî Ebû Yahyâ'dır. Müşârün ileyh ensarın dostu idi. İkinci Akabe Biatı'nda, Uhud Harbi'nde bulunmuştur. Muâz b. Cebel ile birlikte Benî Seleme'nin putlarını kırmak suretiyle ibrâza gayret ederdi. Hazret-i Câbir'in sâhib-i tercemeden rivayeti vardır. Câbir bir hadis öğrenmek için müşârün ileyhin ikamet ettiği Mısır'a kadar ihtiyâr-ı sefer etmiştir. İbn Yûnus, Abdullah'ın 80 tarihinde vefat ettiğini bildirmişse de diğer tabakat sahipleri Muâviye'nin hükümeti zamanında 54 tarihinde vefat ettiğini haber vermişlerdir.

27 {D3242 Ebû Dâvûd, Eymân, 1.}

28 {M353 Müslim, Îmân, 218.}

29 روى البخاري عن عبد الله بن أبي أوفى رضي الله عنه: إن رجلا أقام سلعته

في السوق فحلف: لقد أعطى بها ما لم يعطه ليوقع فيها رجلا من المسلمين فنزل: إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ...الآية .

30 {B2355 Buhârî, Müsâkāt, 3.}

1065

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثَلاَثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللّٰهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ رَجُلٌ كَانَ لَهُ فَضْلُ مَاءٍ بِالطَّرِيقِ فَمَنَعَهُ مِنِ ابْنِ السَّبِيلِ وَرَجُلٌ بَايَعَ إِمَامَهُ لَا يُبَايِعُهُ إِلَّا لِدُنْيَا فَإِنْ أَعْطَاهُ مِنْهَا رَضِيَ وَإِنْ لَمْ يُعْطِهِ مِنْهَا سَخِطَ وَرَجُلٌ أَقَامَ سِلْعَتَهُ بَعْدَ الْعَصْرِ فَقَالَ وَاللّٰهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ غَيْرُهُ لَقَدْ أُعْطِيْتُ بِهَا كَذَا وَكَذَا فَصَدَّقَهُ رَجُلٌ ثُمَّ قَرَأَ هٰذِهِ الْآيَةَ {إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا}.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurdu dediği rivayet edilmiştir: Üç (şahıs vardır ki) Allah kıyamet gününde onlara iltifat etmez, onları temize çıkarmaz, onlar için ağrıtıp inleten müthiş bir azap mukarrerdir: (Birincisi) bir kişidir ki onun yol (üstün)de (ihtiyacından) fazla suyu bulunur da onu yolculardan esirger. (İkincisi) bir kişidir ki, o da (büyük) devlet reisine yalnız dünya (metâı) için muahede eder de, reîs-i devlet dünyalık verirse hoşlanır vermezse gazaplanır. (Üçüncüsü) ol kimsedir ki bu da metâını ikindiden sonra (pazara) çıkarır ve “Kendisinden başka ilâh olmayan Allah’a yemin ederim ki bu mala ben, emin ol, kati olarak şöyle böyle para verdim” der, müşteri de onu tasdik eder(ek o fiyatla malını alır).

Bundan sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, şu إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا âyetini okudu. {B2358 Buhârî, Müsâkāt, 5.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "İhtiyacından Fazla Suya Mâlik Olup da Bunu Yolcuların İstimalinden Esirgeyen Kimsenin Günahını Beyan" için açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu esirgemenin günahkârlık olduğu hadisin birinci fıkrasında tasrih buyurulmuştur. Bu sebeple şârih İbn Battâl, hadisteki "ihtiyacından fazla suya mâlik olan" fıkrası, "lede'l-hâce kuyu sahibinin yolculardan ziyade istimale hakkı olduğuna ve ihtiyacını istîfâ ettikten sonra geri kalan suyun ebnâ-i sebilden esirgemek câiz olmadığına delâlet eder" diyor.

"Allah bunların yüzüne bakmaz..." tabiri hakkında Zemahşerî, "Bu adem-i nazar, adem-i insandan kinayedir" diyor. Sonra "Bu vaîd-i ilâhîye müstehak olarak üç sınıf insanın zikr ü tansîs buyurulması, bu adetten ziyadeye münâfî de değildir" diyerek şöyle izah ediyor: Çünkü vaîd-i ilâhîye müstehak olan bedbahtlar, yalnız ebnâ-i sebilden suyunu esirgeyen, devlet reisine isyan eden, pazarlıkta yalan yere yemin ederek tavcılık eden günahkârlara münhasır değildir. Allah'ın kıyamet gününde iltifat etmeyeceği, tezkiye buyurmayacağı, elîm bir azap içinde inleteceği daha nice şakîler vardır.

BU ÜÇ SINIF GÜNAHKÂR CÜRÜMDE MÜSAVİDİR. Bunu, haklarında müsavi ukūbat tayin buyurulmuş olması ifade eder. Bunlar arasında reîs-i devlete çatmak, mal ve câh sahibi olmak hülyasıyla arz-ı biat edip de nâil-i emel olamayınca nakz-ı ahd etmek hiç şüphesiz ahlâksızlığın şekavet derecesidir. Fevzâ-yi içtimaîye kapı açmaktır. Esas itibariyle Müslümanlık devletçi bir dindir. Her vesile ile devlet reisine itaati emreder ve onun riyaseti altında ümmetin yekpâre bir vahdet arzetmesini ister.

Hatta bu millî vahdet ve tesanüdü temin ve muhafaza için onun asaletine, şahsî kusur ve mâsiyetine de bakmaz; fıskının vesîle-i muhalefet edilmesine müsaade etmez; ona karşı isyanı şekāvet addeder. Çünkü bu yolda izâle-i mefsedete çalışmak, memleket içinde ve millet arasında daha büyük fesad kapıları açmaktır. Yeter ki ahkâm-ı adaleti ikāme ve hudûd-ı memleketi düşmandan muhafazaya muktedir olsun.

Şimdi bir de buna biatta matlup olan millî ve âlî gayelere değil, şahsî ve hasis ihtiraslarla biat etmek hodgamlığı inzimam edince dinî, siyasî ve içtimaî en büyük bir cürüm halini alır. Bu cihetle nakz-ı ahd eden şakî, Allah'ın nazar ve iltifatından dûr, tezkiyesinden mehcûr ve elîm bir azaba müstehak oluyor.

PAZARLIKTA YEMİN İLE MÜEKKED OLAN YALANCILIK VE TAVCILIK da ta'bîr-i mahsûsuyla hurûc ale's-sultân derecesinde bir şekavettir.

Tavcının bilhassa yemini dikkate şayandır. Bu yalancı tâcir, yemin ederken şekl-i mâruf ile, vallahi demekle iktifa etmeyerek tevhide delâlet eden bir cümle ile tekit ediyor. Bununla da kanaat etmeyerek lâm-i ibtidâiye ile ve burada tahkik ifade eden "kad" edatıyla da yalanını yaldızlayarak müşteriyi, والله الذي لا إله غيره لقد أعطيت بكذا وكذا "Kendisinden başka Tanrı olmayan Allah'a yemin ederim ki bu mala muhakkak surette ben, şu kadar, bu kadar para verdim" diye iğfal ediyor. Müşteri bunun yemin ile ve birtakım müekkidât-ı lisâniyye ile müzeyyen sözüne aldanarak istediği parayı veriyor. İşte bu da iblîsane bir kazanç şeklidir; cemiyet içinde devlete karşı isyan derecesinde bir şekavettir. Bir cemiyette bu nevi tavcılığın revaç bulması en tehlikeli bir maraz-ı içtimaîdir.[31] Bir hadîs-i şerifte اليمين الغموس تدع الديار بلاقع buyurulmuştur[32] ki hukūk-ı ibâd üzerine yalan yere yemin, evleri, barkları yıkar, harâbezâra çevirir demektir.

Bunların metâlarını ikindiden sonra pazara arzetmelerine gelince; bu asır ve ikindi bir kayd-ı ihtirâzî olarak hadiste zikredilmemiştir. Belki bu nevi gaddarane pazarlıkların ve satışların âhir-i nehârda vuku bulmasından dolayıdır. Çünkü bu sırada çarşı pazar dağılır da bu hainler safdilleri iğfal için tenha bir zemin bulurlar.

Hadisin asıl sebeb-i sevki olan su buhlüne gelince, bunu da Resûl-i Ekrem diğerleri derecesinde bir cürüm addetmiştir. Çünkü muhrez olmayan suda bütün insanların ve hayvanların hakk-ı şefesi vardır. Susuz bir kimseyi, hatta hayvanını bu haktan mene kimsenin salâhiyeti yoktur. Hususiyle o civarda içecek başka mubah su bulunmazsa, kuyu sahibi su vermeye veya almasına müsaade etmeye mecburdur. *Tavzîh*'te bu mecburiyeti tanımayıp su vermemekte temerrüd edenlerden ihtiyaç sahiplerinin cebren ve kahren almak hakkı vardır denilmiştir ki bunu yukarıda izah etmiştik.

* * *

Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhümânın da su yolları ve su nöbeti hakkında bir rivayeti vardır ki bunu da İmam Buhârî *Sahîh*'inde mevzubahsimiz olan Ebû Hüreyre hadisinden sonra tahrîc etmiştir. Fakat müellif Zebîdî merhum ihtisar için burada *Tecrîd*'e almamıştır. Bir âyet-i kerîmenin de sebeb-i nüzûlünü işʿâr etmekte olması cihetiyle bu hadîs-i şerifi de bervech-i âtî nakil ve tercüme ediyoruz:

Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhümâ diyor ki: Ensardan birisi Harre mevkiindeki hurmalıkları suladıkları su yollarından ve su nöbetinden dolayı Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme Zübeyr b. Avvâm hakkında arz-ı şikâyet etti (Bu yollardan geçen su, ibtidâ Zübeyr'in hurmalığına uğruyordu. Sonra da ensarînin tarlasını suluyordu. Bir kere Zübeyr suyu tarlasında tutup sulayacağı sırada) Ensârî, Zübeyr'e, "Suyu tutma, bırak da bize gelsin!" demişti. Fakat Zübeyr kendi hurmalığını sulamadan bırakmak ve nöbetini komşusuna vermek istememişti. Tarafeyn Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzurunda muhakeme oldular. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Zübeyr'e, "*Yâ Zübeyr! Tarlanı sula, sonra suyu hapsetme, komşuna salıver!*" buyurdu. Ensarî hiddetlenerek, "Zübeyr halazaden olduğu için mi?" diye taʿrîz etti.[33] (Ve Zübeyr'i iltizam ediyorsun demek istemişti. Bu küstahane sözden müteessir olarak) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin vech-i saâdeti tagayyür etti. (Çünkü makām-ı nübüvvete gösterilmesi icap eden hürmet, hetkedilmiş bulunuyordu). Sonra aleyhi's-salâtü ve's-selâm, "*Yâ Zübeyr! Tarlanı sula, sonra suyu hapset, hurma ağaçlarının köklerine eriştirmedikçe bırakma, su hakkını tamamıyla istîfâ et!*" buyurdu.

Bu vâkıayı nakil ve rivayet eden Zübeyr radıyallahu anh, "Vallahi öyle zannediyorum ki, فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ الآية '*Hayır* (Peygamberim!) *Rabbine andolsunki o* (müminiz diyen)l*er, aralarında çıkan ihtilâfta seni hakem yapıp sonra verdiğin hükümden nefislerinde hiçbir güçlük duymayarak tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar*" (en-Nisâ 4/65) nazm-ı şerifi bu hadise hakkında nâzil olmuştur.[34]

Müslim'in "Fezâilü'n-Nebî aleyhi's-selâm" bahsinde, Ebû Dâvûd'un "Kazâyâ"da, Tirmizî'nin "Ahkâm" ile "Tefsîr"de, Nesâî'nin "Kazâ" ile "Tefsîr"de, İbn Mâce'nin "Sünen" ile "Ahkâm" bahislerinde tahrîc ettikleri bu hadisin ifade ettiği ahkâmdan birisi ve en mühimi vadilerde akan enhâr-ı mubahadan halkın su nöbeti ve sûret-i istifadesidir. Bu hadise göre, nehrin cereyanı takip edilerek ibtidâ âlâ istifade eder. Nevbet sahibi suyu kendi tarlasına, bostanına çevirerek miktar-ı masruf su aldıktan sonra alt taraftaki komşusuna bırakır. O da bu suretle hakk-ı şirbini istimal eder. Binaenaleyh âlânın hakk-ı şirbi takdim olunur.

Bu davada Resûl-i Ekrem, Hazret-i Zübeyr ile ensarî arasında ibtidâ sulhan hükmetmek istemişti. Sakî ile iktifa edip suyun hapsedilmemesini emretmişti. Ensarînin itirazı üzerine tarafeynin mâruf olan haklarını istîfâ etmelerini iltizam ederek Hazret-i Zübeyr'e örfen kana kana istîfâ-yı hak ettikten sonra suyu bırakmasını emretmiştir.

Hadiste ensarî diye zikrolunan bu kimsenin ta'yîn-i hüviyeti hakkında muhtelif ve müteaddit rivayetler vardır. Bunlardan hiçbiri kanaatbahş bir kuvvette değildir. Bu cihetle Hâfız Irâkī, "Bu hadisin benim vâkıf olduğum rivayet tariklerinden hiçbirinde bu adamın ismine tesadüf etmedim. Öyle zannediyorum ki gerek Zübeyr radıyallahu anh, gerek Zübeyr'den sonraki râviler, ensarî diye rivayet ettikleri bu adamın ismini hükm-i peygamberîye küstahane itirazından dolayı gizlemişler de kinaye tarikiyle ensarî diye rivayet etmişlerdir" diyor.

Bu ihtilâfa bu suretle nihayet verildikten sonra ehl-i ilim şimdi daha mühim ikinci bir mesele ile karşılaşmışlardır. Bu da ensarî diye rivayet olunan bu kimsenin sahâbî olması ve bir sahâbînin hükm-i peygamberîye böyle serkeşlik etmesinin müsteb'ad bulunmasıdır. Bu cihetle Kādî İyâz, Buhârî râvilerinden Dâvûdî'nin bu adamın münafık olduğunu rivayet ettiğini hikâye etmiştir. Bu rivayet, bu mütecaviz adamın hal ve vaziyetine tamamıyla uygun olmakla beraber (ensarî) kelimesi buna mani bulunmuştur. Nevevî de bu şüphe ve manii kaldırarak, "Ensarî demek ensar kabilesine mensup demektir, yoksa ensarî müslimînden demek değildir" diyor ki hakikaten bu tevcih sahâbî nisbetinin muktezası olabilir. Fakat bu tevcih de kuvvetli bir mani ile karışıyor ki, Buhârî'nin "Kitâbü's-Sulh"ta, إنه من الأنصار قد شهد بدرا "Bu mu'teriz ensardan idi, Bedir Gazâsı'nda da hazır bulunmuştu" suretinde gayetle sarih ve kuvvetli bir rivayeti vardır. Hakikaten Bedir'de bulunan bu sahâbîye münafık demek hiçbir müslümanın hakkı ve haddi değildir. Buhârî'nin bu rivayetini Tirmizî'nin ve başkalarının, "Ensarî, hükm-i Nebî'ye hiddetlenerek, 'Yâ Resûlellah!' diye söze başladığına dair rivayetleri teyit etmektedir. Müslüman olmayanlar Resûl-i Ekrem'e 'Yâ Resûlellah!' diye hitap etmezlerdi, 'yâ Muhammed!' diye hitap ederlerdi."

Bu adamın münafık olduğuna kanaat eden Dâvûdî merhum bu kanaatini muhafaza ile beraber yukarıdaki rivayetlerin ortaya koyduğu bu şüpheyi de izâle ederek diyor ki: Bu hadise Bedir Gazâsı'ndan evvel vuku bulmuştur. O zaman münafıktır demekte hiçbir mahzur yoktur. Hâl-i nifakta Resûl-i Ekrem'in hükmüne itiraz etmiştir denilebilir, bilâhare Bedir Gazâsı vuku bulmuş, bu zat da Bedir'e iştirak ettiği için nifak ile tavsif ancak bundan sonra câiz olmamalıdır.

Dâvûdî'nin noktainazarı bu suretle teeyyüd ettikten sonra *Mesâbih* şârihi ve Şîraz'ın en benâm âlimi Tûribiştî'nin de mühim bir tevcihi vardır. Müşârün ileyh diyor ki: Zübeyr'in hasmı olan bu zat ensardan bir sahâbî olduğu cihetle buna nifak nisbeti hiç doğru değildir. Ensarî bir vasf-ı medihtir. Eimme-i selef nifak ile müttehem olanlara ensar nâm-ı mübeccelini ıtlak ve isnad etmemişlerdir. En doğrusu buna, gazap sırasında şeytanın bu adamı izlâli ile ağzından kaçırdığı bir sözdür demelidir.

Nevevî de ulemânın böyle bir sözü, bugün bir insan tefevvüh ederse, hakkında ahkâm-ı mürted icra olunur. Resûl-i Ekrem'in bu kimse hakkında bir ceza tertip etmeyerek terketmesi bu hadisenin ibtidâ-yi İslâm'da cereyan etmesi ve o devrin nâsın te'lîf-i kulûbuna çalıştığı ve her hadisenin hüsnü suretle defedildiği bir zamana müsâdif olmasındandır dediklerini naklediyor.

BİR MÜHİMME. Esnâ-yı hükümde hâkimin gam, gussa, açlık, uykusuzluk gibi sıhhat-i tefekküre mani olabilen bir ârıza ile zihni müşevveş olmaması âdâb-ı kazâ cümlesinden olduğu gibi gazap ve asabiyetle selâmet-i fikir ve muhakemesinin muhtal olmaması da en mühim kaza âdâbındandır. Böyle olmakla beraber Resûl-i Ekrem'in vech-i saâdeti tagayyür edecek derecede müteheyyic bulundukları halde muhakeme ve edâ-yı hükmetmeleri, hâl-i rızâda da, hâl-i gazapta da mâsum olmalarının neticesidir. O hakîm-i enbiyânın herhalde isabeti vardı. Daima hak düşünür, hak söylerdi.

Bu hadisten müstefâd olan bir hükm-i fıkhî de devlet reisinin hududu ikameye hakkı olduğu gibi tağyîre, affa da hakkı olduğudur.

* * *

---

31 Bu yemine lisân-ı fıkıhta "yemîn-i gamûs" denilir ki geçmiş bir şey hakkında bilerek ihtiyâr-ı kizbetmek suretiyle yemin etmektir. Yemîn-i gamûs, sahibini günaha daldıran yemin demektir. Hanefî mezhebinde yeminin bu nevi için kefâret yoktur. Çünkü bu yeminin günahı kefâretle affolunmaz. Ancak tövbe ve istiğfarla affolunur. Bu yemin ile bi'l-iğfâl hukūk-ı ibâd ahz ü gasb olunmuş ise istirdad ile, istihlâl ile istifâ-yi hukūk edilir. Hadîs-i şerifteki tahzîr ve tehdit bu nevi yemin hakkındadır.

Yeminin ikinci nevi, istikbale ait bir şey için edilen yemindir. Buna da "yemîn-i mün'akid" denilir: "Vallahi filân işi yapmadım" diye edilen yemindir. Bu nevi yemin yerine getirilmezse, keffâret-i yemîn lâzım gelir ki bunun ednâ miktarı on fakire on fitre miktarı para vermektir. "Filân ile konuşmam" diye fiil-i menhî üzerine edilen yemin de bu nevidendir. Böyle gayri meşrû şeyler üzerine edilen yemin üzerinde sebat ve ısrar haramdır, yemin nakzedilerek kefâret vermek lâzım gelir. Fiil-i meşrû üzerine edilen yeminde sebat etmek lâzımdır. Nakzedilince kefâret lâzım gelir.

Yeminin üçüncü bir nevi de vardır ki, buna da "yemîn-i lağv" denilir. Geçmiş bir şeye kendi zannına göre yemin etmiştir. Halbuki yemin edilen şey hâlifin zannı hilâfına vâki olmuş bulunur. Hanefîler'ce yemîn-i lağvın şekli budur. Şâfiîler'e göre yemîn-i lağv, esnâ-i kelâmda medâr-ı kelâm olarak ve hiç yemin kastetmeyerek ağızdan çıkıveren yemindir. Araplar arasında yemîn-i lağv çok şâyidir. Bu yeminden kefâret lâzım gelmez. Allah'ın affı temenni olunur. Şer'an ve örfen ayıp olan bu yeminden de hazer edilmelidir.

32 {Hayseme b. Süleyman, *Min Hadîsi Hayseme b. Süleymân*, I, 70.}

33 Hazret-i Peygamber'in ammesi (yani babasının kız kardeşi ki lisanımızda hala deriz) Safiyye bint Abdülmuttalib, Zübeyr b. Avvâm'ın vâlidesi idi. Resûl-i Ekrem'in halalarından yalnız Safiyye müslüman olmuştur. Câhiliye devrinde Safiyye, Ebû Süfyân'ın kardeşi Hâris b. Harb ile evlenmişti. Hâris'in vefatı üzerine Avvâm b. Huveylid'e varmış ve bu izdivaçtan aşere-i mübeşşereden Zübeyr hazretleri dünyaya gelmiştir. Safiyye radıyallahu anhâ hicretin 20 senesinde yetmiş üç yaşında vefat etmiştir. Hamza radıyallahu anh ile bir anadan dünyaya gelmiştir.

34 عن عبد الله بن الزبير رضي الله عنهما أن رجلا من الأنصار خاصم الزبير عند النبي صلى الله عيه وسلم في شراج الحرة التي يسقون بها النخل. فقال الأنصاري: سرح الماء يمر. فأبي عليه. فاختصما عند النبي صلى الله عيه وسلم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم للزبير اسق يا زبير، ثم أرسل الماء إلى جارك. فغضب الأنصاري، فقال: آن كان ابن عمتك. فتلون وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم. ثم قال: اسق يا زبير، ثم احبس الماء حتى يرجع

إلى الجدر فقال الزبير والله إني لأحسب إن هذه الآية نزلت في ذلك: (فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ)

{B٢٣٥٩ Buhârî, Müsâkāt, ٦.}

1066

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ بَيْنَا رَجُلٌ يَمْشِي فَاشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ فَنَزَلَ بِئْرًا فَشَرِبَ مِنْهَا ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا هُوَ بِكَلْبٍ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ فَقَالَ لَقَدْ بَلَغَ هٰذَا مِثْلُ الَّذِي بَلَغَ بِي فَمَلأَ خُفَّهُ ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ ثُمَّ رَقِيَ فَسَقَى الْكَلْبَ فَشَكَرَ اللّٰهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَإِنَّ لَنَا فِي الْبَهَائِمِ أَجْرًا قَالَ فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Biri (Mekke yolunda) giderken ansızın susuzluğu arttı. Hemen bir kuyuya indi. Suyundan içti. Sonra çıktı. Bir de orada adamcağız bir kelp ile karşılaştı ki hayvan susuzluktan dilini çıkarıp soluyor, rutubetli toprak yalıyordu. Bu yolcu (kendi kendine), “Bana erişen hararet gibi bu hayvana da susuzluk ârız olmuştur” de(yip merhamet eyle)di ve (kuyuya indi). Mesti(nin birini çıkarıp içi)ne (su) doldurdu. (Kuyudan çıkarmak için) mesti ağzıyla tuttu. Sonra çıktı. Kelbi suladı (ve kandırdı). Bundan dolayı Allah bu kulunu senâ etti ve onu mağfiret buyurdu.

Ashâb-ı kirâm, “Yâ Resûlellah! Behâim (sulamak)da bize de ecir var mıdır?” diye sordular. Resûlullah, “(Evet! kendisinde eser-i hayat olan) her yaş ciğer(i sulayan için) de ecir vardır” buyurdu. {B2363 Buhârî, Müsâkāt, 9.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Mezâlim"de, "Edeb" bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim'in "Hayvân"da, Ebû Dâvûd'un "Cihâd" bahislerinde rivayetleri vardır. Bu hadisin *Sahîh-i Buhârî*'de mensup olduğu babın unvanı, "Suya Muhtaç Olan Her Şeyi Sulamanın Faziletine Dair"dir. Rivayet tarikleri pek çok olan bu hadîs-i şerifin tercümesinde görülen ziyadeler hep bu tariklerden alınarak gösterilmiş ve bunların ayrı ayrı izahına lüzum görülmemiştir.

Bu hadiste "hayat"tan kinaye olarak vârit olan في كل كبد رطبة أجر "*Her yaş ciğerde de sevap vardır*" fıkrası, "Susuzluktan henüz ölmemiş olan ve fakat müşrif-i helâk olup kendisinde eser-i hayat olarak biraz rutubet bulunan her hayvanı sulamakta da ecir vardır" demektir.

BU ECRİN HER HAYVANA EDİLEN İHSANA DA ŞÜMULÜ VAR MIDIR? Bu babda ulemânın ihtilâfı vardır. Dâvûdî merhum "Her hayvana zamân-ı şedâidde edilen ihsanın ecri vardır" demiş. Nevevî, "Ecrin umum ve şümulü yalnız muhterem olan ve katli emrolunmayan hayvana mahsustur. İhtiram lâzım olan hayvanı sulamakla müsâb olunur. Hatta aç hayvanı doyurmak gibi her nevi ihsan da sevabı müstelzimdir" demiş. Ebû Abdülmelik de, "Bu vâkıa Benî İsrâil zamanına aittir. Devr-i İslâm'da ise köpeklerin katli emrolunmuştur" demiştir.

Bütün bu akvâli bize nakleden şârih Bedreddin el-Aynî yalnız Dâvûdî'nin noktainazarını ihtiyar ederek, "Gönlünde eser-i şefkat ve merhamet olan her insan, her hayvana açlık, susuzluk gibi zamân-ı mesâibde edilen ihsanın müstelzim-i sevap olduğu yolundaki ictihadını kabul eder de Ebû Abdülmelik'in sözlerinden gönlünde derin bir sızı duyar" diyor. Sonra da Ebû Abdülmelik'in mütalaalarını şu suretle birer birer reddediyor:

EVVELÂ. Bu vâkıanın Benî İsrâil zamanında olup geçmiş bulunduğuna dair bir delil yoktur. Belki aksine olarak Dârekutnî'nin rivayetinde görüldüğü üzere, İbn Vehb'in Mâlik'ten gelen bir tarikinde, يمشي بطريق مكة vârit olduğu üzere bu vâkıa Mekke yolunda bu ümmette vâki olmuş da Resûl-i Ekrem'e keşfolunup ihbar buyurularak Muhammed ümmeti vücûh-i birr ü hayra tergīb edilmiştir.

SÂNİYÂ. Devr-i İslâm'da köpeklerin öldürülmesi emrolunmasının bu davaya delil olması ihtimali yoktur. Çünkü Resûl-i Ekrem'in kelbi itlâf ile emir buyurmaları ibtidâ-i İslâm'da idi. Sonra av, koyun, ziraat için köpekle intifa mubah kılınarak o emir nesholundu. Çünkü tahrîmden sonra ibâha nesihtir, tahrîmi refetmekten başka bir şey değildir.

SÂLİSÂ. Bu ecrin bazı behâime has olduğunu delilsiz iddia tahakkümdür. Hükm-i âmmı bilâdelil tahsis etmek, âmmın dâire-i şümulünde bulunan bir kısım hükmü ilga demektir ki katiyen câiz değildir.

Sonra Aynî, Nevevî'yi tenkit ederek diyor ki: Ebû Abdülmelik gibi Nevevî'nin de hadisteki umumu, lâzimü'l-ihtirâm hayvanata tahsis etmesi şâyân-ı taaccübdür; bunun da delili yoktur. Hadisin esas itibariyle sebeb-i vürûdu Allah Teâlâ'nın mahlûkatına karşı şefkat ibraz edilmesi şâriin matlubu olduğunu tâlimdir. İzhâr-ı şefkat ve merhamet ise muzır hayvanların katledilmesine münâfî değildir. Arada münâfat olmadığını İbn Teymî, "Susuz ve muzır hayvan ibtidâ sulanır, sonra öldürülür" sözüyle bildirmiştir. Hakikaten İslâm dini kısas ile emreder, fakat müsle denilen işkenceden meneder. Siyaset meydanına getirilen bir caninin bile işkencesiz ve hayatına, insanlık şerefine hürmet edilerek idam edilmesini emreder. Günün en sıcak bir saatinde su başına sürünüp gelen yılan, su içtikten sonra öldürülmekle hem hayvana şefkat hem de cemiyete mazarratı izâle edilmiş olur.

SU HAYRININ EHEMMİYETİ

Bu hadîs-i şeriften istifade edilen ahkâmdan en mühimi su hayrının Hakk'a yakınlık olduğudur. Bazı tâbiî ulemâsı, "Günahı çok olanlar, susuzları sulasın!" demişlerdir. Susuz bir köpeği sulamak vesîle-i gufran olunca bir mü'min-i müvahhidin susuzluğunu ve su ihtiyacını izâlenin vesîle-i mağfiret olacağı muhakkaktır. Bir hadîs-i şerifte vârit olduğuna göre, Resûl-i Ekrem'e, "Hangi sadaka efdaldir?" diye sorulmuş da aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz, "*Su sadakası*" buyurmuştur.[35] Hatta bu hususta müslim, kâfir diye bir fark da gözetilmemiştir. Bu sebeple İslâm içtimaî hayatında su hayrına çok ehemmiyet verilmiştir. İslâm diyarında her nereye gidilirse, ya bir çeşmeye yahut bir kuyuya tesadüf edilir. Hatta su bulunmayan sahralarda civar köy halkı tarafından yol uğraklarına küpler gömülerek sıcak mevsimlerde her sabah doldurulup yolcuların su ihtiyaçlarını telâfiye çalıştıkları vâkidir.

Buhârî bu ehemmiyeti, aşağıda nakil ve tercüme ettiğimiz üç hadisin tahrîciyle tebârüz ettiriyor:

1. Esma bint Ebû Bekir radıyallahu anhümâdan[36] rivayet olunduğuna göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem gün tutulduğu bir sırada küsûf namazı kılıp namazdan fâriğ olduktan sonra, "*Bana namazda* (cehennem gösterildi). *Bana cehennem ateşi o kadar yaklaşmıştı ki hatta ben, 'Allahım! Ben de ehl-i nârla beraber miyim?' di*(ye bu vaziyetten taaccüp ve bunu istib'âd etmiş)*tim. Orada bir kadın gördüm.* –Esmâ zannedersem Resûlullah– '*Bu kadının yüzünü bir kedi tırmalıyordu*' buyurmuştu. Resûlullah, '*Bu kadının günahı nedir?*' diye azap meleklerine sormuştu da onlar, '*Bu kadın dünyada bir kediyi aç ölünceye kadar hapsetmişti*' diye cevap vermişlerdir."[37]

2. Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Bir kadın, aç ölünceye kadar hapsettiği bir kedi yüzünden cehenneme dahil oldu*" buyurmuş ve devamla Resûl-i Ekrem, "*Allah bilir ama bu kadına taraf-ı ilâhîden, 'Ey kadın! Sen bu hayvanı hapsedip yedirmedin içirmedin, yer yüzünde mukadder nasibini bulup yemek için salıvermedin!*' buyurulup kadının ukûbeti bildirilmiştir."[38]

3. Bu da tercümesi yakında 1061 numara ile geçmiş olan Sehl b. Sa'd hadisidir ki Nebî sallallahu aleyhi ve selleme bir bardak süt veya su getirilmişti. O sırada Resûl-i Ekrem'in sağında en genç bir sahâbî olan Fazl b. Abbas yahut Abdullah b. Abbas oturuyordu. Sol tarafında da yaşlı yaşlı ashâb-ı kirâm ahz-ı mevki etmişlerdi. Resûl-i Ekrem bardaktaki bakiyenin soldaki yaşlı ashaba verilmesine izni olup olmadığını gençten sorduğunda o da, "Yâ Resûlellah! Senin artığından bana teveccüh eden nasibimi kimseye bahşedemem" demiş, Resûl-i Ekrem de o gence vermişti.[39]

Bu hadisi İmam Buhârî'nin *Sahîh*'inde tekrar iradının sebebi, hakk-ı şirbe dair mühim bir mes'ele-i şer'iyyeyi ispat ve izhar içindir ki suyun ihraz ve temellükü keyfiyetidir. Bu bahsin baş tarafında bir mukaddime halinde verdiğimiz izahta suyun bardak, testi, fıçı, küp, havuz gibi bir şeyde toplanarak ihraz edildiğini bildirmiştik. Binaenaleyh böyle bir kap derununda ihraz olunan su muhrizine ve sâhibine aittir. Bu suda tasarrufa herkesten ziyâde sâhibinin hakkı vardır. Bu suyu münhasıran sâhibi kullanabilir; o satar, o hibe eder, o tasadduk edebilir. Sahibinin izni olmadıkça başkalarının bundan bir katre almaya hakları yoktur. Meğer ki muztar ola, suya kendisinin veya hayvanatının ihtiyacı bulunup da o civarda bu sudan başka su bulmak mümkün olmaya! Yalnız böyle bir muztarrın hakk-ı şefesi vardır. Su sahibinin böyle bir muztarra su vermek mecburiyeti vardır.

Yukarıda Sehl b. Sa'd hadisinde Resûl-i Ekrem'in sağındaki gençten solundaki ihtiyarlara vermek için rıza ve muvafakatini talep etmesi, sağında bulunan gencin hakk-ı mülkiyetini kabul buyurduğuna delâlet eder. Şimdi İmam Buhârî bu hadisi burada sevketmekle şunu demek istiyor ki, Resûl-i Ekrem'in mücerret sağında oturmak bardaktaki suya kesb-i istihkāk edilirse, suya zilyed olan kimsenin suyuna münhasıran mâlik olması bitarîkı'l-evlâ sabit olur.

---

35 {D1681 Ebû Dâvûd, Zekât, 41.}

36 Esmâ hazretleri, Ebû Bekir radıyallahu anhın büyük kızı ve Hazret-i Âişe'nin ablasıdır. Aşere-i mübeşşereden Zübeyr b. Avvâm'ın da zevcesidir. Zâtü'n-nitâkayn unvanıyla İslâm tarihinde şöhret-şiâr olan Esmâ hazretleri ilmi, irade ve yüksek seciyesi itibariyle İslâm kadınlık âleminin en yüksek simalarındandır. İbn İshak'ın rivayetine göre, on yedi sahâbî müslüman olduktan sonra on sekizinci olarak Esmâ müslüman olmuştur. Kendisinden elli altı hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan on dördünün rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak edip dört hadisin rivayetinde Buhârî, dört hadisin rivayetinde de Müslim infirâd etmişlerdir. Kendisinden oğlu Abdullah b. Zübeyr'in, diğer oğlu Urve'nin, kölesi Abdullah b. Keysân'ın, İbn Abbas'ın ve bir hayli sahâbînin rivayetleri vardır. Bu hadisteki râvisi İbn Ebû Müleyke'dir.

Esmâ hazretlerinin yüksek irade ve seciyesi oğlu Abdullah b. Zübeyr'in Mekke'de Haccâc tarafından muhasara ve tazyik edildiği sırada oğlu Abdullah'ı merdane müdafaa ve sebata teşvik için irat ettiği hakîmane nasihatlerinde pek bâriz bir surette görülür ki bunlar siyer kitaplarında mazbuttur. Müşârün ileyhâ sehâsıyla meşhurdur. Maraz-ı mevtinde bütün kölelerini âzat ettiğini Fâtıma bint Münzir nakletmiştir. İbn İshak 63 tarihinde vefat ettiğini rivayet etmiştir ki oğlunun şehâdetinden az bir zaman sonradır. Zehebî de muhacir kadınlarından en son vefat eden Esmâ hazretleri olduğunu kaydetmiştir.

37 عن أسماء بنت أبي بكر رضي الله عنهما أن النبي صلى الله عليه وسلم صلى صلاة الكسوف فقال دنت مني النار حتى قلت : أي ربي وأنا معهم. فإذا امرأة حسبت أنه قال: تخدشها هرة. قال: ما شأن هذه؟ قالوا حبستها حتى ماتت جوعا [رواه البخاري].

{B2364 Buhârî, Müsâkāt, 9.}

38 عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : عذبت امرأة في هرة حبستها حتى ماتت جوعا فدخلت فيها النار. قال فقال والله أعلم: لا أنت أطعمتها ولا سقيتها حين حبستها ولا أنت أرسلتها فأكلت من خشاش الأرض [رواه البخاري].

{B2365 Buhârî, Müsâkāt, 9.}

39 {B2351 Buhârî, Müsâkāt, 1.}

1067

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَذُودَنَّ رِجَالًا عَنْ حَوْضِي كَمَا تُذَادُ الْغَرِيبَةُ مِنَ الْإِبِلِ عَنِ الْحَوْضِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Hayatım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki: (Kıyamet gününde) ben, bir güruh adamları havz(-ı kevser)imden muhakkak tard edeceğim. Yabancı devenin havuzdan uzaklaştırıldığı gibi" buyurduğu rivayet edilmiştir. {B2367 Buhârî, Müsâkāt, 10.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifin hadd-i tevâtüre vâsıl olmak derecesinde katiyet ifade eden müstesna bir mevkii vardır. Hadisin tevâtüre yakın âlî bir dereceye yükselmiş bulunduğu, ulemâdan bir cemaatin re'y ü ictihâdıdır. Binaenaleyh hadisin mazmununa ve ifade ettiği havz-ı kevserin vücuduna iman vâcip olduğu sayısız ehl-i ilimden nakledilmiştir.

Bu hadîs-i şerifi Resûl-i Ekrem'den, sahâbeden pek çoğu rivayet etmiştir ki bazıları şunlardır: İbn Ömer, İbn Mes'ûd, Câbir b. Semüre, Cündeb b. Abdullah, Zeyd b. Erkam, Abdullah b. Amr, Enes b. Mâlik, Huzeyfe, Sevbân, Ebû Bürde, Câbir b. Abdullah, Ebû Saîd el-Hudrî, Büreyde, Ukbe b. Âmir, Hârise b. Vehb, Müstevrid, Ebû Berze, Ebû Ümâme, Abdullah b. Zeyd, Sehl b. Sa'd, Süveyd b. Cebele, Ebû Bekir es-Sıddîk, Ömer el-Fârûk, Berâ b. Âzib, Âişe, kardeşi Esmâ, Ebû Bekre, Havle bint Kays, Ebû Zer el-Gıfârî radıyallahu anhüm.[40]

Ashaptan olan bu zevatın bir de yüzlerce tâbiî ve tebeu't-tâbiî râvileri göz önüne getirilince Resûl-i Ekrem tarafından sıdk u adillerine şehâdet buyurulan kurûn-i selâse ricâlinin ahkâm-ı İslâmiyye'nin zabt ve naklinde gösterdikleri ihtimama hayretten, insan kendini bir türlü zabtedemez. Târîh-i âlemde hiçbir millete nasip olmayan bu vâkıa, وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ "*Biz bu dîn-i mübîni kati surette elbette muhafaza edeceğiz*"[41] va'd-i sübhânîsinin mesut bir tecellisidir. Bugün bu hadîs-i şerifin fem-i saâdetten şeref-vârit olduğu gibi bize vâsıl olduğuna ilmen ve tamamen kani bulunuyoruz. Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın bütün âyâtı ise bundan daha yüksek bir vuzuh ve katiyetle her asırda hem hâfızadan hâfızaya, hem de sahifeden sahifeye naklolunagelmiştir. Hem milyonlarla insanın dikkat ve ihtimamı ile. Bu cihetle Kur'an'ın bir cümlesinde, hatta bir kelimesinde ve bir harfinde şüphe etmek ilimden, akıldan uzaklaşmaktır.

Ehâdîs-i nebeviyye içerisinde havz hadisi, rü'yet hadisi gibi yüksek bir derece-i kemalde rivayet olunanlar çok değilse de her ilim adamının vicdân-ı ilmîsini tatmin edecek dereceden de dûn değildir. Bunların hepsi de usûl-i hadîs dediğimiz sıkı bir usûl-i intikād ile hurdebîn-i enzâr-ı tecessüsün tetkikinden geçmiştir.

Bu tebaî olarak bahsettiğimiz hakāik-i ilmiyyeyi burada bırakarak mevzumuza avdet edip deriz ki, Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin havz-ı kevserden tard ettiği bu sınıf insanların tayininde ulemâ ihtilâf etmişlerdir: İbnü't-Tîn, bunlar münafıklardır demiş, İbnü'l-Cevzî de ehl-i bid'at olduklarını iltizam etmiş. *Sahîh-i Buhârî*'de ise bunların tebdîl-i dîn eden ehl-i irtidâd oldukları zikredilmiştir.

Hadiste müşebbehün bih olarak zikrolunan, garip devenin su içmeden çevrilmesi, deve çobanlarının bir âdetiyle izah ediliyor: Deve çobanları develerini bir havuz ve bir su başına sulamak için sürdükleri sırada develerinin arasına garip bir deve karışırsa, derhal bu yabancı deveyi develerinin arasından çıkarmak ve bu zavallı hayvana su içirmemek itiyadında imişler.

Bu hadîs-i şerifin *Sahîh-i Buhârî*'deki unvanına nazaran bardak, küp, kırba, havuz gibi kaplarda ve mahallerde ihrâz ve iddihâr olunan suyun sahibi, suyunda tasarrufa ve bundan intifaa herkesten ziyade hak sahibidir. Çünkü o su sahibinin mülküdür, sahibi ona bilfiil vâzıu'l-yeddir. Nasıl ki mevzubahis olan havz hadisinde Resûl-i Ekrem efendimizin havz-ı kevseri kendi nefsine izâfe ile "*Benim havuzum*" buyurmuştur ki bu, mülkiyeti ve havuzdaki suda tasarrufa herkesten ziyade müstehak olduğunu ifade eder.

* * *

Buhârî'nin mevzubahsimiz olan Ebû Hüreyre hadisinden sonra müellif Zebîdî'nin *Tecrîd*'e almadığı bir hadisi daha vardır ve Zemzem Kuyusu'na dair olup şöyledir: İbn Abbas radıyallahu anhümânın rivayetine göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem buyurmuştur ki: "*Allah İsmâil'in annesi Hâcer'e rahmet etsin! Hâcer zemzem suyunu* (ilk zuhurunda) *kendi haline bıraksaydı, bu su meydanda bir pınar halinde nebeân eder dururdu.* (Bir müddet sonra bu zemzem civarına) *Cürhüm* (kabilesi) *geldi. Bunlar zemzem suyunun sahibi Hâcer'e, "Civarına inip mekân tutmamıza müsaade eder misin!*" diye sordular.

Hâcer bunlara, "Evet, izin veririm. Fakat bu suda mülkiyet hakkınız olmamak şartıyla" dedi. Cürhümîler de, "Evet, zemzemde mülkiyet hakkımız olmamak üzere" dediler.[42]

Sahîh-i Buhârî'de bu hadîs-i şerif de mâ-i muhrezin mülkiyeti sahibine ait olduğunu ispat için sevkolunan hadislerden biridir. Nasıl ki Hazret-i Hâcer, Zemzem Kuyusu'nun yegâne mâliki bulunduğundan Cürhümîler Yemen'den Mekke'ye gelip orada mekân tutmak için müsaade istediklerinde su üzerinde hakk-ı mülkiyetin kendisine ait olduğunu kabul etmeleri şartıyla kendilerine müsaade etmiş, onlar da buna muvafakat etmişlerdir.

Hattâbî diyor ki: Bu hadise nazaran kimsenin mülkü olmayan sahrâda bir kimse bir kuyu kazıp su çıkarsa, bu suya mâlik olur, başkaları bu suya ortak olamazlar. Ancak suyu istinbat eden kimsenin rıza ve muvafakatiyle intifâ edebilirler. Şu kadar ki su sahibi ihtiyacından fazlasından başkalarının intifâını menedemez. Bu fazladan başkalarının intifâı için sahibinin rıza ve muvafakati alınmaz. Hazret-i Hâcer'in Cürhümîler'e karşı dermeyan eylediği şart, temellük iddia etmemeleri içindi. Hulâsa, sahradaki kuyunun suyu sahibinin ihtiyacına kâfi derecede olursa, başkalarının bu suda yalnız hakk-ı şefesi vardır. İhtiyacından fazla olursa, bu fazlada başkalarının da hakk-ı şirbi vardır.

İSMÂİL'İN ANNESİ HÂCER

Bu anne ile oğulun Mekke civarına sûret-i vürûduna dair beş sahifelik uzun bir metin ile *Sahîhayn*'da rivayet edilen tarihî mâlûmatı[43] şârih Aynî bu hadisin şerhinde şöyle hulâsa ediyor: İbrâhim aleyhi's-selâm ikamet ettiği Şam'da bir kaht zuhuru üzerine zevcesi Sâre'yi de müsteshiben Mısır'a gitmişti. Lût aleyhi's-selâm da kendilerine refakat etmişti. Mısır'da ferâine-i Mısır'ın birincisi olan Sinân b. Alvân bulunuyordu. Hazret-i Sâre, fevkâlade bir hüsn ü âne mâlikti. Siyer sahiplerinin izahı veçhile Sâre yüzünden Hazret-i İbrâhim ile Mısır firavunu arasında mâlûm olan macera geçmiş ve ennihaye Cenâb-ı Hak, Hazret-i Sâre'yi bu firavunun şenâatinden sıyânet buyurup Hâcer'i hizmetine tahsis etmişti. Sâre hazretleri de kendisine hediye edilen Hâcer'i Hazret-i İbrâhim'e vermişti. Bir müddet sonra Hâcer, İsmâil'i doğurmuştu. Kadınlık muktezâsı Sâre, Hâcer'i kıskanmaya başlayınca emr-i ilâhî ile Hazret-i İbrâhim bu anne ve oğulu alarak Mekke'ye getirdi ve elyevm Hicr-i İsmâil denilen mevzî-i mübâreke indirdi. İçmek üzere bir kırba da su bıraktı. Bir müddet sonra su bitti. O mıntıka-i hârrede kendisine ve çocuğuna susuzluk bastı. Taraf-ı ilâhîden Cibrîl aleyhi's-selâm gönderildi. Hazret-i Cibrîl bu anne oğul ile Zemzem Kuyusu'nun bulunduğu yere geldi ve kanadıyla yere vurdu. Hemen bir pınar nebeân etmeye başladı. Suyu gören Hâcer hemen kırbasını doldurdu ve suyun etrafını çevirip suyu idhâr etmek istedi. Su ise muttasıl nebeân ediyordu. Hazret-i Hâcer'in su hususundaki bu vaziyetine, izahıyla meşgul bulunduğumuz hadiste Resûl-i Ekrem, "*Allah İsmâil'in annesine rahmet etsin! O eğer zemzemi ilk zuhuru zamanında kendi haline bıraksaydı açıkta nebeân eder dururdu*" kavl-i şerifiyle işaret buyurmuştur. Hâcer'in su hususunda bu ıstırap ve ihtirasını gören Hazret-i Cibrîl, Hâcer'e, "Artık bundan sonra bu belde halkının susuzluğundan endişe etme! Çünkü zemzem öyle bir sudur ki, ondan ileride beyt-i şerife gelecek olan Allah'ın bütün misafirleri içecektir. Burada bu çocukla babası Beytullah'ı bina edeceklerdir" dedi.

Sonra Cürhümîler geldi. Mekke'nin alt tarafına indiler ve Mekke'nin ilk sakini oldular. Beytullah'ın bundan sonraki târîh-i hayâtı için bu eserimizde Kitâbü'l-Hacc'ın baş tarafı mütalaa buyurula!

---

40 Ashaptan bu zevatın hepsi de kārilerimizce az çok tanınmış mübarek simalardır. Yalnız Müstevrid radıyallahu anhı yeni işitmiş olanlarımız bulunabileceğini düşünerek bunun da İbn Şeddâd b. Amr olduğunu, Mısır'ın fethinde bulunduğunu ve hicret-i seniyyenin 45. sâlinde İskenderiye'de vefat ettiğini bildirmek isteriz. Kendisinden yedi hadis rivayet edilmiştir. Müslim de iki hadisini münferiden rivayet etmiştir.

41 el-Hicr, 15/9.

42 عن ابن عباس رضي الله عنهما قال النبي صلى الله عيه وسلم: يرحم الله أم إسماعيل لو تركت زمزم. او قال لو لم تغرف من الماء لكان عينا معينا. وأقبل جرهم فقالوا: أتاذنين أن ننزل عندك؟ قالت نعم: ولا حق لكم في الماء. قالوا نعم [رواه البخاري].

{B2368 Buhârî, Müsâkāt, 10.}

43 *Sahîhayn*'ın bu uzun metninde Beytülmuazzam'ın inşasına tekaddüm eden vekāyii yani emr-i ilâhî ile Hazret-i İbrâhim'in Hâcer'le oğlu İsmâil'i, beyt-i şerifin elyevm bulunduğu mahall-i mübareke götürüp bırakması ve bunların orada geçirdikleri hârika-nümâ hayatları, sonra beyt-i şerifin sûret-i inşası bütün tafsilâtıyla İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet edilmiştir. Şarih Aynî bu tafsilâtı hulâsa etmiştir.

1068

•.•.•

عَنْهُ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ثَلَاثَةٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ رَجُلٌ حَلَفَ عَلَى سِلْعَةٍ لَقَدْ أَعْطَى بِهَا أَكْثَرَ مِمَّا أَعْطَى وَهُوَ كَاذِبٌ وَرَجُلٌ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ كَاذِبَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ لِيَقْتَطِعَ بِهَا مَالَ رَجُلٍ مُسْلِمٍ وَرَجُلٌ مَنَعَ فَضْلَ مَائِهِ فَيَقُولُ اللّٰهُ الْيَوْمَ أَمْنَعُكَ فَضْلِي كَمَا مَنَعْتَ فَضْلَ مَا لَمْ تَعْمَلْ يَدَاكَ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Üç kişi vardır ki Allah kıyamet gününde onlara söylemez, onlara iltifat buyurmaz; (birincisi) o kimsedir ki, metâına revaç vererek ve “(Vaktiyle) buna (şimdi) verilen fiyattan fazla bedel verilmiştir” diye yalan yere ant içer. (İkincisi) o kimsedir ki müslüman bir kişinin malını koparmak için ikindiden sonra (malını satışa çıkarır da) yalandan Allah adına ant içer. (Üçüncüsü de) o kimsedir ki suyunun fazlasını (susuzlardan) esirger. Allah da (kıyamet gününde) ona, “Bu gün ben, fazl ü ihsânımı senden esirgerim; nasıl sen, (vaktiyle) kesb-i yemînin olmayan bir suyun fazlasını (susuzlardan) diriğ ettinse!” buyurur. {B2369 Buhârî, Müsâkāt, 10.}

İZAHI

Bu hadis yine Ebû Hüreyre'den rivayet olunmak suretiyle biraz evvel geçmişti. Şu kadar ki her iki metin arasında ziyade, noksan olarak ihtilâf vardır. Yukarıdaki metinde reîs-i devlete nakz-ı ahdin de bir şekavet ve müstahikk-ı ukūbet olduğu vardı, burada o eksiktir. Buradaki metinde suyunun fazlasını erbâb-ı ihtiyaçtan esirgeyen hamiyetsiz kimselere kıyamet gününde irtikâp ettikleri musibet cinsinden ceza tayin ve tebliğ buyurulacağı bildirildiği halde, evvelki metinde bu ziyade rivayet edilmemiştir. Bu ziyâde-i rivayette su sahibinin suyu, sa'y-i zâtîsiyle iktisap edilmiş bir nimet olmayıp mücerret taraf-ı ilâhîden ihsan buyurulduğu ve binaenaleyh buhle hakkı olmadığı da bildirilmiştir. Gerçi her nimet Cenâb-ı Hakk'ındır, her nimet insanlara bahşâyiş-i ilâhîdir. Şu kadar ki bunların bir kısmının husulünde kulların sa'y ü iktisâbı vardır. Fakat hava, ziya, su bilâvasıta Cenâb-ı Hakk'ın bütün insanlara, zî-rûh ve gayr-i zî-rûh bütün mevcûdât-ı kevniyyeye bilâiktisap mebzûlen ihsan buyurduğu nimetlerdendir, bu cihetle bunlarda bütün insanların, bütün hayvanların ve nebatların hakk-ı iştirâki vardır.

أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ [44] âyet-i kerîmesinde işaret buyurulduğu üzere göklerdeki bulutlardan sular Cenâb-ı Hakk'ın eser-i ihsanı olarak indiği gibi tahte'l-arz sular da kuyulardan, Bârî Teâlâ'nın eser-i kudreti olarak çıkmaktadır. Allah ihsan etmedikçe kulların su hususundaki zayıf iktisabının ne tesiri olabilir? Şurada 50 m. derinliğinde kazılan bir kuyuda su bulunmaz da biraz ötesinde 3-5 metrede suya tesadüf edilir ki şüphesiz bu ihsân-ı ilâhîdir. Binaenaleyh bilâvasıta ilâhî bir nimet olan suyu, susuzlardan esirgemeye kimsenin hakkı yoktur. Vaziyetin muktezâsına göre her suda her insanın ya hakk-ı şirbi ya da hakk-ı şefesi vardır.

Hadisteki, رجل حلف على يمين cümlesindeki hilf ile yemin bir mâna ifade eden iki lafızdır. Hadis şârihleri hilf ile yemin bir yerde içtimâ ederse, yemin ile mahlûfün aleyh kastolunduğunu bildiriyorlar.

---

44 el-Vâkıa, 56/69.

1069

•.•.•

عَنِ الصَّعْبِ بْنِ جَثَّامَةَ ﵁ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ لَا حِمَى إِلَّا لِلّٰهِ وَلِرَسُولِهِ.

TERCÜMESİ

Sa'b b. Cessâme radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “Korumak ittihazı, yalnız Allah’a ve resulüne has (bir hak)tır” buyurdu dediği rivayet edilmiştir. {B2370 Buhârî, Müsâkāt, 11.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî Müslim’den münferit olarak rivayet etmiştir. Aynî, Takıyyüddin el-Kuşeyrî’nin müttefekun aleyhtir demesini bir eser-i vehimdir diyor. Buhârî’nin “Cihâd” bahsinde de bir rivayeti vardır. Ebû Dâvûd “Harâc”da, Nesâî “Humus”ta ve “Siyer”de rivayet etmişlerdir. Bu hadisi Sa'b’dan da Abdullah b. Abbas rivayet etmekle hadisin senedinde sahâbînin sahâbîden rivayeti gibi bir hususiyeti vardır.

Sa'b, Leysî ve Hicâzî’dir. Kendisinden bir hayli ehâdîs-i şerife rivayet edilmişse de Buhârî ile Müslim’in rivayetinde ittifak ettikleri iki hadisi vardır. Bir hadisini Buhârî münferiden rivayet etmiştir. Sa'b’ın ashaptan yalnız bir râvisi vardır. O da bu hadisi kendisinden rivayet eden İbn Abbas hazretleridir. “Hediyye-i Sayd”daki râvisi de yine İbn Abbas’tır.

Himâ lafzı lugaten “halktan muhafaza ve halkın duhulüne ve hayvanlarının otlamasına müsaade edilmeyen otlu mahal”dir. Binaenaleyh himâ, “fiâl” vezninde isim olup mef'ul mânasınadır. Istılah-ı şer'îde arâzî-i mevâttan devletin beylik mevâşî için koruduğu ve halkın burada hayvanatını otlatmasını yasak ettiği bir hıtta-i arâzîdir.

Bu hadisin sebeb-i vürûdu olarak İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'sinde diyor ki: Câhiliye devrinde eşrâf-i Arap'tan birisi nüfuzu altındaki arazi dahilinde bir tarafa gidince, konak yerinde bir köpek ürdürürdü. Köpeğin sesi duyulduğu mıntaka onun korusu addolunurdu. Artık bu mıntakaya kimse yaklaşmazdı, hayvanlarını yayamazdı. Fakat eşraftan olan bu adam, bu hududun dahilinde olduğu gibi haricindeki halkın merasında da hayvanlarını otlatabilirdi. Bu yüzden birçok mücadele ve muharebe olmuştu. Meşhur Besûs[45] harbi de bu yüzden çıkmıştır.

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bi'set olunduktan sonra bu âdeti kaldırdı; "*Koruma hakkı yalnız Allah'ın ve Resûlullah'ındır*" buyurdu ki devlete ait bir hak demektir. Bu korulukta gazilerin atları beslenirdi, ordunun nakliye kollarında kullanılan develer yayılırdı. Zekât develeri gibi harp haricinde devletin mâlik olduğu hayvanları da bu korular ve haralarda barındırılırdı.

Buhârî *Sahîh*'inde Resûl-i Ekrem'in bilfiil Nakī' mevkiini koru ittihaz buyurduğunu İbn Şihâb ez-Zührî'den mürselen rivayet ediyor.[46] İbn Vehb de bu meseleyi ve bu mevkii izah ederek, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Nakī' mıntakasını ihma buyurmuştu ki 1 mil arzında olup derinliği 8 mil imtidad eden bir mıntaka-i arazi idi. Medine'ye 20 fersahlık mesâfe-i baîdede idi" diyor. Bazıları da Medine'ye 20 mil uzaktı. Eni, boyu 1'er berîd misâhada idi demişlerdir.

Hazret-i Ömer tarafından da zamân-ı hilâfetinde Müzeyne bilâdında Nakīulhadamât denilen bir mıntaka korutmuştur. Burada zekât develeri güdülür, cihad atları beslenirdi. Bazıları Nakīulhadamât ile Resûl-i Ekrem'in koruluğunun ikisini bir zannetmişlerdi. Fakat Yâkūt el-Hamevî, Resûl-i Ekrem'in Nakī'i ile Hazret-i Ömer'in koruluğu Nakīulhadamât'ın başka başka şeyler olduğunu haber veriyor.

Ebû Abdullah el-Buhârî'nin İbn Şihâb ez-Zührî'den mürselen bir rivayetinde Hazret-i Ömer'in Seref ve Rebeze'de de birer koruluk tesis ettiği bildiriliyor.[47]

ŞEREF. Medineye 36 mil mesafede bir mevziin adıdır. Kādî İyâz, Buhârî'ye göre bu kelime Şerif'tir diyor. Yûnîniyye nüshası da Seref'tir. Şu kadar ki bu nüsha basılırken tab'ına nezaret eden hey'et-i ilmiyye tarafından Şeref nüshasının sahih olduğu tahşiye edilmiştir. Şârih Aynî bunu doğru bulmuyor: "Çünkü Şeref, Medine müzâfâtındandır. Serif ise Mekke'dedir ve lâm-i ta'rifsiz istimal olunur. Bu iki mahal arasında da 6 mil mesafe vardır. Bu mesafenin 7, 9, 12 mil olduğunu söyleyenler de vardır" diyor. Serif hakkında İbnü'l-Esîr de *en-Nihâye*'de Mekke'ye 10 mil mesafede bir mahal olduğunu, Meymûne radıyallahu anhâyı Resûl-i Ekrem'in burada tezviç buyurduğunu bildiriyor. Şu halde Hazret-i Ömer'in bu koruluğunun Şeref sahasında olduğu taayyün etmiş bulunuyor.

REBEZE. Zâtüırk'a yakın bir köydür. Bununla Medine arasında üç konaklık mesafe vardır. Mekke yolu üzerinde vâkidir. Hazret-i Osman tarafından Ebû Zer el-Gıfârî radıyallahu anh Rebeze'de ikamet ettirilmiş ve 32 tarihinde burada vefat etmiş olmakla burada medfundur. Rebeze büyük bir karye olup bazı ulemâ buraya nisbetle şöhretşiâr olmuşlardır. Dördüncü karn-ı hicrî evâilinde Karâmita muharebelerinde harap olmuştur. Hazret-i Ömer zamanında korulukların taaddüt etmesi, fütûhât-i İslâmiyye'nin tevessüü ve İslâm mücahidlerinin teksiri üzerine ordu kadrosu genişlemiş, o nisbette koruların taaddüdü ihtiyacı baş göstermiş olacaktır.

Yukarıda arâzî-i mevâtı ihya hususunu izah ederken İmam Ebû Hanîfe'nin, "Arâzî-i mevâtı ihya için imamın, devlet reisinin izni şarttır" dediğini görmüştük. Ebû Ca'fer et-Tahâvî bu hadis ile ve koru ittihazı hususunda Hazret-i Peygamber'in ve hulefâsının ef'âliyle istidlâl ederek Ebû Hanîfe hazretlerinin ihyâ-i mevât için devletin izni şart olduğuna dair ictihadındaki yüksek isabeti göstermiştir. Filhakika hadîs-i şerifte arazi korumak munhasıran devletin hakkı olunca, mıntaka-i mevât da arazi cümlesinden bulunduğundan, bunun ihya ve imarı için de devletin izn ü müsaadesi alınmak zaruridir. "Ebû Hanîfe hazretlerinin böyle âlî ictihadlarını görünce insan, İslâm dininin medenî bir devlet kurduğunu, Ebû Hanîfe yüksekliğinde hiçbir müctehidin zekâsı kavramamıştır" demekten kendisini alamıyor.

45 Besûs, *Sıhâh*'ta "Arap kadınlarından meş'um bir kadının ismidir. Bunun yüzünden Araplar arasında kırk sene muharebe devam etmiştir. Bu cihetle Araplar arasında şeâmet için, أشـأم من البسوس sözü mesel olmuştur. Şeâmetinden dolayı Besûs harbi de bununla tesmiye olunmuştur" deniliyor.

Kāmus'ta da o meş'ume kadın şöyle bildiriliyor: Mezbûrenin kocası bir gece gördüğü rüyasında kendine üç duasının müstecâb olacağı bildirilmiş. Uyandığında rüyasını zevcesine anlattığında kadın bu duadan birisinin kendine tahsisini rica ederek Benî İsrâil'den olan bu kadın İsrâilî kadınlarının hepsinden güzel olması için dua edilmesini rica ediyor. Bu bedbaht adam ibtidâ bu dua ile işe başlıyor ve hakikaten kadın perî-sûret bir güzellik iktisap ediyor. Aynada kendini görünce kocasına, "Artık bu güzellikle ben sana yakışmam" diye kocasına hıyanet ediyor. Bundan müteessir olan zevc ikinci duasını harcayarak, bunun köpek olmasını dua ediyor ve hakikaten kancık bir köpek oluyor. Hariçte bulunan çocukları eve geldiklerinde, "Bu köpek de nedir ki?" diye babalarından sorup o da meseleyi anlatınca, geri kalan bir duanın da analarının eski haline rücûuna sarfetmesini babalarından rica ediyorlar. O duayı da bu meş'ume kadına sarfederek zavallı adam hâib ü hâsir kalır.

46 {B2370 Buhârî, Müsâkāt, 11.}

47 وقال أبو عبد الله بلغنا أن النبي صلى الله عيه وسلم حمى النقيع وأن عمر حمى السرف والربذة [صحيح بخاري]

1070

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ الْخَيْلُ لِرَجُلٍ أَجْرٌ وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ وَعَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ فَأَمَّا الَّذِي لَهُ أَجْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَأَطَالَ لَهَا فِي مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ فَمَا أَصَابَتْ فِي طِيَلِهَا ذٰلِكَ مِنَ الْمَرْجِ أَوِ الرَّوْضَةِ كَانَتْ لَهُ حَسَنَاتٍ وَلَوْ أَنَّهُ انْقَطَعَ طِيَلُهَا فَاسْتَنَّتْ شَرَفًا أَوْ شَرَفَيْنِ كَانَتْ آثَارُهَا وَأَرْوَاثُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ وَلَوْ أَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهَرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَمْ يُرِدْ أَنْ يَسْقِيَ كَانَ ذٰلِكَ حَسَنَاتٍ لَهُ فَهِيَ لِذٰلِكَ أَجْرٌ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا تَغَنِّيًا وَتَعَفُّفًا ثُمَّ لَمْ يَنْسَ حَقَّ اللّٰهِ فِي رِقَابِهَا وَلَا ظُهُورِهَا فَهِيَ لِذٰلِكَ سِتْرٌ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا فَخْرًا وَرِيَاءً وَنِوَاءً لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ فَهِيَ عَلَى ذٰلِكَ وِزْرٌ وَسُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الْحُمُرِ فَقَالَ مَا أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا هٰذِهِ الْآيَةُ الْجَامِعَةُ الْفَاذَّةُ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resulullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: At ırkı bazı kimseler için mahz-ı sevaptır, bazı kimseler için de fakr ü ihtiyâcına bir perdedir, bazılarının da boynunda bir vebaldir. At kendisi için hayır olan ol kimsedir ki o, atını Allah yolunda (cihad için) bağlamıştır ve atı(nın ayağı)nı da bol otlu geniş bir sahada veya çayırlıkta uzatmıştır. Bu bol otlu sahadan veya çayırlıktan atın bu uzun ipinde iken yediği her ot, at sahibi için birer hasenedir, iyiliktir. Hele bir de atın ipi kopsa da şahlanarak (ön ayaklarını kaldırıp) 1 veya 2 mil (rakseder gibi) nişât ile koşsa, yerde tırnaklarının bıraktığı izleri ve onun gübreleri de sahibi için hasenat olur. Bir de hayvan (bu arada) bir nehre uğrayıp da o(nun suyu)ndan içerse, –sahibi sulamak istememiş olsa bile– bu su da sahibi için hasenat olur. Binaenaleyh cihad için bağlanan bu gazâ atı, sahibi için büyük bir sevaptır.

Bir kimse de atını (onunla kazanmak), halktan müstağni olmak, iffetini muhafaza etmek için bağlar da sonra o kimse gerek hayvanlarının üzerindeki Allah hakkı (olan zekâtı)nı, gerek arkalarına tâkatinden fazla yüklememeyi unutmazsa, bu at da o kimse için (fakirliğe karşı) bir hâildir.

Bir kimse de atını öğünmek için, riyâ için, ehl-i İslâm'a husumet için bağlar(sa) bu hayvan da onun için azîm bir vebaldir.

Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme (ashâb-ı kirâm tarafından) merkepler(in de feres hükmünde olup olmadıkların)dan soruldu da Resûlullah, "Her hükmü câmi' bir vecize olan şu âyetten başka bana (mansûs) bir şey inzâl buyurulmadı" dedi: "Her kim küçük zerre vezninde bir hayır işlerse onu görecek, her kim de küçük zerre miktarı bir şer işlerse bu da onu görecek" (meâlindeki iki âyetini okudu). {B2371 Buhârî, Müsâkāt, 12.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi yine böyle "Cihâd", "Alâmâtü'n-Nübüvve", "Tefsîr" ve "İ'tisâm" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim "Zekât"ta, Nesâî de "Hayl"de rivayet etmişlerdir. Bu hadisin *Sahîh-i Buhârî*'deki babının unvanı, "Herkesin Enhâr-ı Câriyeden Su İçmek ve Hayvanını Sulamak Hakkını Haiz Olduğunu Beyana Dair"dir. Enhâr-ı câriyenin suyu mubahtır, hiçbir kimseye has değildir, herkesin hakk-ı intifâı vardır. Hiç kimseye danışmadan nehir suyundan istifadenin herkes için bir hak olduğunda ümmetin icmâı vardır. Enhâr-ı mubâha sularının mâliki Allah'tır. Allah Teâlâ bu suları insanlar, hayvanlar ve nebatat için yaratmıştır. Bütün bunlar sudan iktisâb-ı hayat ederler. Şu kadar ki bu sulardan bir kimse bardağını, testisini... doldurursa, o su onun mülkü olur; onu satabilir, hibe, sadaka edebilir. Daha bunların emsali suda tasarruf edebilir. Bütün bunları biz bu "Müsâkāt" bahsinin baş tarafında bu hadislerin kolayca anlaşılabilmesi için izah etmiştik.

İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik "Suyu su ile mütefâdılan satmakta yahut bir vadeye ta'lik edilerek bey' etmekte de beis yoktur" demişlerdir ki, bu iki büyük imamın bu mütefâdıl bey' de ribâ eseri görmemeleri, suyun ihrâz ile mülkiyeti gayri münker olmakla beraber kable'l-ihrâz mubah olmalarının neticesi olacaktır.

Hadisin nokta-i sevk ve ihticâcı, cihad için beslenen atın nehre uğrayıp su içmesidir. Eğer nehrin suyu bir kişiye has olsaydı, onun izin ve müsaadesini almaya lüzum görülürdü. Şâriin kayıtsız mutlak olarak tebliği, enhâr-ı câriye kimsenin mülkü olmadığını iş'âr eder.

LUGAVÎ İZAHLAR

(مرج) **Merc** "otu bol vâsi arazi"ye denir.

(روضة) **Ravda** "çayırlı, çimenli sulu yer"dir, "bostan" da derler.

(طيل) **Tıyel** kelimesi vav ile (طول) tıvel de okunur. Her ikisi de "uzun bir ip"tir ki bir ucu hayvanın ayağına, bir ucu da yere çakılı bir demire veya kazığa bağlanır. Bu surette hayvan bunun etrafında dönerek fazla miktarda otlar, canı istediği tarafa gidemez.

(استنان) **İstinân** "atın, ön ayaklarını yerden kaldırıp atmak suretiyle neşe ve şetâretle koşması"dır.

(شرف) **Şeref** "yüksekliğe ve arzın mürtefi' mahalli"ne denirse de burada "son merhaleye kadar ve bir kavle göre 1 mil mesafe miktarı sıçrayarak seğirtme"ye denir.

(آثار) **Âsâr** "eser"in cem'idir. Eser, "her şeyin bakiyesine ve bıraktığı iz"e denir. Burada "at koşarken tırnaklarının yerde bıraktığı izler"dir.

"Hayvanın rikâbındaki hakkullah" ile murat, farz olan zekâttır. Sâime olan bir yıl boyu kırda otlayan attan zekât vermek vâcip olduğuna kāil olan İmam Ebû Hanîfe için bu da bir hüccettir.

(ولا ظهورها) **Ve lâ zuhûrihâ** ile de murat, "hayvanın tâkati fevkinde yük yükletilme-mesi"dir.

(رياء) **Riyâ** ile murat da şöyle böyle mehâsini câmi' at yetiştiriyor denilmesini kastetmektir.

(فاذّة) **Fâzze** ifade ettiği mânanın umum ve şümulü itibariyle "münferit ve misli az âyet" demektir. Bu nazm-ı şerifin bu suretle tavsif buyurulması, elfâzının kılleti ve ifade ettiği mânanın kesreti cihetiyle nazîri başka bir âyet-i kerîme bulunmamasından dolayıdır. Çünkü bu nazm-ı şerif her hayır ve şerrin ahkâmını câmi'dir. Bu iki âyet-i kerîmenin cevaba sûret-i delâletine gelince, ashâb-ı kirâmın sualinde, hımârın da feres hükmünde olup olmadığı sorulmuştu. Bu suale âyet-i kerîme ile şöyle cevap verilmiş oluyor: Merkep de hayır için bağlanırsa şüphesiz sahibi hayır ile mükâfatlanır, ecir ve sevaba nâil olur. Şer için bağlanırsa, şer ile cezalandırılır, sahibi azaba müstehak olur.

Şârih Hattâbî bu iki âyetin ashabın sualine mutabakatı keyfiyetini takrir ederek diyor ki: Resûl-i Ekrem'den hımâr-ı ehlînin zekâtı sorulmuştu da Resûl-i Ekrem bu iki âyete işaret ve bunlarla cevaba mübâderet buyurmuştur. Çünkü bu âyetlerden birincisi en büyüğünden zerre misali küçüğüne kadar her nevi taatin (hayır) olduğunu ifade etmekte, ikincisi de mukabilinde her nevi mâsiyetin (şer) olduğunu bildirmektedir. Bir derecede ki ne o taatin ne de bu mâsiyetin âhad ve envâı tâdât ve beyan edilebilmekten uzaktır ve şüûnât-ı kevniyyenin tevâlî ve teâkubu nisbetinde çoktur. Binaenaleyh bu taat ve mâsiyetin hepsi, her hayır ve mârufa şâmil olan hasenat ve mukabili seyyiât hükmünde cemedilerek ashaba cevaben, her muhsin ihsanını, her günahkâr da isâetini kıyamet gününde görecektir buyurulmuş oluyor.

(ذرّة) **Zerre** zerrin vâhididir. "Râ"nın teşdîdi ile **zerr** de hurde karıncalara denir. Ashaptan Gıfârî Cündeb İbn Cünâde hazretlerine "Ebû Zer", haremine de "Ümmü Zer" künyesi kendilerinin ve bilhassa çocuklarının cüsseleri son derece ufak yapılı, cüce olmasından dolayı verilmiştir.

Zerre, güneşin şuâı içinde sezilebilen hurdebînî ecsâm-ı sagîreye de denilir ki bu, zerrenin daha meşhur bir medlûlüdür. İbn Abbas radıyallahu anhümâ zerrenin bu medlûlünü daha amelî bir surette şöyle tarif etmiştir: Müşârün ileyh hazretleri elini toprağa sokup kaldırmış, sonra eline üfleyerek, "İşte bu elimden uçan ecsâm-ı sagîrenin hepsi miskāl-i zerredir" demiş.

Hiç şüphesiz İbn Abbas'ın amelî olarak tarif ettiği bu zerre de başlı başına bir âlemdir. Bu âlemde de varlıkları ilm-i ilâhîde meknûz nice âlemlerin mevcut bulunduğu bir hakîkat-i fenniyyedir. Fakat mesuliyetin tesbiti ve buna terettüp eden mükâfat ve mücâzatın hadd-i asgarîsinin takriri için İbn Abbas hazretlerinin beşerî hissimizin taalluk ettiği en küçük bir mikyas ile ifade etmesi de kâfidir. Âyette matlup olan en küçük hayr u şerrin bile ind-i ilâhîde zayi olmayıp kıyamet gününde sahibinin onu görmesi mukadder ve mukarrer olduğunu ifadeden ibarettir.

Bu iki âyet-i kerîme aynı zamanda az olsa bile hayra tergībi, yine az ve küçük olsa dahi şerden tenfîri ihtiva etmektedir. Birinci âyetle tesis buyurulan hükm-i âmma tevfîkan Resûl-i Ekrem efendimiz, اتقوا النار ولو بشق تمرة فمن لم يجد فبكلمة طيبة "*Ashabım! Bir hurmanın yarısıyla bile olsa kendinizi cehennemden koruyunuz. Bunu da bulamayan kendini güzel sözle korusun*" buyurmuştur.[48] İkinci âyetin vazettiği esasa göre de Resûl-i Ekrem, Hazret-i Âişe'ye hitaben, إياك ومحقرات الذنوب "*Ey Âişe! Seni, en küçük günahlardan bile menederim*" buyurmuştur.[49]

İbn Mes'ûd radıyallahu anh, "Kur'an'da bu âyetten daha muhkem hiçbir âyet yoktur" demiştir.

Kâ'b el-Ahbâr'ın bu iki âyet-i kerîme hakkındaki bir şehâdetini de tefsir kitaplarında görüyoruz: Ehl-i kitabın en benâm bir âlimi iken Hazret-i Ebû Bekir zamanında müslüman olarak tâbiî râvileri arasında ahz-ı mevki eden bu zat da, "Hazret-i Muhammed'e has olarak iki âyet nâzil olmuştur ki bunlar ne Tevrat'ta, ne Zebûr'da, ne de suhuf-ı sâirede nâzil oldu" demiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde merfûan rivayetine göre, "Zülzilet sûresi Kur'an'ın rub'una muadildir" buyurulmuştur. Hakikaten bu sûre-i şerifede kıyâm-ı kıyamet, mahşere sevk, ba'de'l-hesâb ehl-i cennetin cennete, ehl-i nârın da cehenneme gidecekleri en veciz ve beliğ bir üslûp ile tebliğ buyurulmuş olduğundan, sûrenin tamamen ve harfiyen bir tercümesini de bildiriyoruz: "*Arz, o müthiş sarsıntısıyla sarsıldığı, yine arz, kıymetli ağırlıklarını çıkardığı, insan da* (haşyetle) *bu yere ne oluyor? dediği zaman ki, o gün arz kendisinde olup bitenleri sayar döker. Muhakkak ki ona rabbin ilham buyurmuştur. O gün insanlar, amelleri kendilerine gösterilmek için* (kabirlerinden) *bölük bölük fırlaya*(rak mahşere gide)*cekler. Her kim küçük zerre ağırlığında bir hayır işlerse onu görecek, her kim de küçük zerre vezninde bir şer işlerse bu da onu görecek.*[50]"

Bu suali Resûl-i Ekrem'e soran sahâbînin ismi hadisin turuk-ı rivâyâtında bildirilmemiştir. Şârih Hattâbî bunun Sa'saa b. Nâciye olduğunu haber veriyor. Müşârün ileyh Mücâşiî'dir ki Temîm kabilesinin bir şubesidir. Şâir-i şehîr Ferezdak da bu Mücâşi' kabilesine ve bu Sa'saa ailesine mensuptur. Sa'saa'dan Hasan-ı Basrî'nin rivayeti vardır.

BU HADİSTEN MÜSTENBÂT OLAN MÜHİM BİR HÜKM-Ü FIKHÎ

Bu hadiste umûmât-ı nusûs ile ihticâca işaret buyurulmuş olması, bunun da ümmete istinbât-ı ahkâmı ve kıyas ile amel etmelerini tembihten ibaret bulunmasıdır. Hadiste taraf-ı risâletpenâhîden hımâr-ı ehlî hakkında mansûs bir hüküm inzâl buyurulmadığı beyan edildikten sonra âyetin umumu ile cevaba işaret edilerek âyetten istinbatı hükmedilmiş ve hımâr-i ehlînin ferese kıyas edilmesi tariki irâe buyurulmuş oluyor.

---

48 {B1417 Buhârî, Zekât, 10 .} Bu eserimizin 699 numara ile tercüme edilen Hazret-i Âişe hadisi de mütalaa oluna!

49 {HM24919 İbn Hanbel, VI, 71.}

50 إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا. وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا. وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا. يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا. بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا. يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا

أَعْمَالَهُمْ. فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ. وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ
[[سورة الزلزال].

1071

•.•.•

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ﵁ أَنَّهُ قَالَ أَصَبْتُ شَارِفًا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فِي مَغْنَمِ يَوْمِ بَدْرٍ قَالَ وَأَعْطَانِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ شَارِفًا أُخْرَى فَأَنَخْتُهُمَا يَوْمًا عِنْدَ بَابِ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَحْمِلَ عَلَيْهِمَا إِذْخِرًا لِأَبِيعَهُ وَمَعِي صَائِغٌ مِنْ بَنِي قَيْنُقَاعَ فَأَسْتَعِينَ بِهِ عَلَى وَلِيمَةِ فَاطِمَةَ وَحَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ يَشْرَبُ فِي ذٰلِكَ الْبَيْتِ مَعَهُ قَيْنَةٌ فَقَالَتْ أَلَا يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ فَثَارَ إِلَيْهِمَا حَمْزَةُ بِالسَّيْفِ فَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا ثُمَّ أَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا قَالَ عَلِيٌّ فَنَظَرْتُ إِلَى مَنْظَرٍ أَفْظَعَنِي فَأَتَيْتُ نَبِيَّ اللّٰهِ ﷺ وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ فَأَخْبَرْتُهُ الْخَبَرَ فَخَرَجَ وَمَعَهُ زَيْدٌ فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ فَدَخَلَ عَلَى حَمْزَةَ فَتَغَيَّظَ عَلَيْهِ فَرَفَعَ حَمْزَةُ بَصَرَهُ وَقَالَ هَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِآبَائِي فَرَجَعَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُقَهْقِرُ حَتَّى خَرَجَ عَنْهُمْ وَذٰلِكَ قَبْلَ تَحْرِيمِ الْخَمْرِ.

TERCÜMESİ

Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber bulunduğum Bedir (Gazâsı'nda o) günü ganimetten ben, yaşı kemale ermiş bir deveye nâil olmuştum. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem başka bir ihtiyar deve de (Bedir'den evvel) vermişti. (Fâtıma'nın velîmesinden evvel) bir gün bu develerimi ensardan bir kimsenin kapısı yanında ıhdırmıştım. Bunlara izhir (otu) yükleyip satmak ve parasıyla Fâtıma'nın velîme taamına istiâne etmek istiyordum. Kaynukāʿ kabilesinden (bu işe vâkıf) bir kuyumcu da benimle beraberdi. Bu sırada Hamza b. Abdülmuttalib bu ensarînin evinde (şarap) içiyor ve beraberinde bir muganniye teganni ediyordu. Muganniye, "Ey Hamza! Semiz develere bak!" demekle hemen Hamza kılıcıyla bu iki hayvana doğru sıçrayarak bunları boğazladı. Hörgüçlerini kopardı; böğürlerini yarıp ciğerlerinden birer parça aldı (gitti). Ali radıyallahu anh (devamla) diyor ki: "Beni tedhiş eden bu (feci) manzaraya baktım. Sonra Nebî sallallahu aleyhi ve selleme geldim, yanında Zeyd b. Hârise vardı. Hadiseyi haber verdim. Resûlullah beraberinde Zeyd b. Hârise olduğu halde çıktı. Ben de beraber gittim. Resûlullah Hamza'nın yanına girdi ve Hamza'ya karşı gayz ve teessür gösterdi. Hamza da gözlerini kaldırarak, "Ey Abdullah ve Ebû Tâlib evlâdları!" Siz, babam Abdülmuttalib'in köleleri değil misiniz? di(ye izhâr-ı fahret)ti. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de (amcasının şuursuzluğundan içtinap ederek) arka arka çekildi, nihayet oradakilerin yanından çıktı. Bu vâkıa hamr tahrîm buyurulmazdan evvel vuku bulmuştu. {B2375 Buhârî, Müsâkāt, 13.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî “Megāzî”, “Büyû‘”, “Libâs”, “Humus” bahislerinde de rivayet etmiştir. Müslim ile Ebû Dâvûd da tahrîc etmişlerdir. Hadisin *Buhârî* metnindeki babının unvanı “Odun ve Kuru-Yaş Ot Toplayıp Satmanın Hükmünü Beyana Dair”dir. “Kitâbü’ş-Şirb”de böyle bir babın sebeb-i küşâdı; suyun, odunun, otun intifâı câiz ve mubah mevaddan olmakta iştirakleri bulunmasından dolayıdır. Filhakika kimsenin hakkı taalluk etmeyen arazide yetişen odun, ot da su gibi mubahtır, herkesin hakk-ı iştirak ve intifâı vardır. Bunlar üzerinde hiçbir kimse inhisar iddia edemez. Bunlardan her biri üzerinde mülkiyet, ancak ihrâz ile sebk-i yed ile tahakkuk eder. Şârih İbn Battâl, “Mubah baltalıktan odun, arâzî-i hâliyeden ot toplamak mubah olduğunda bütün ulemânın ittifakı vardır. Odun, ot toplanıp demet edilince mülkiyet sabit ve ibâha mürtefi‘ olur” demiştir. Bu ciheti “Kitâbü’ş-Şirb”in ibtidâsında tamamıyla izah etmiştik.

Hadisin bu unvana mutabakat noktası ve sebeb-i sevki Hazret-i Ali’nin, “Ben, bu develerime izhir toplayıp yüklemek ve götürüp satmak istiyordum” demiş bulunmasıdır. Bu söz, odun ve ot toplamak mubah olup, toplayanın mâlik olduğuna, satmak, hibe ve hediye etmek gibi tasarrufa hakkı bulunduğuna sarahaten delâlet eder.

Metn-i hadîsteki (شارف) şârif “yaşlı deve”ye denir. Şereften ism-i fâil sîgasıdır. Şeref “âlî mekân” demek olup ihtiyar koca deve sinn-i kemale erdiği için şârif denilmiştir.

Hazret-i Ali’nin iki devesinden biri Bedir ganimeti humusundan verildiği rivayet edildiği halde öbürünün nereden verildiği bildirilmemiştir. Bunun da Bedir Harbi’nden evvel, Abdullah b. Cahş kumandasında gönderilen bir seriyyenin Kureyş kârbânından iğtinâm ettiği emvalden verildiğini şârihler bildiriyorlar.

Bedir Harbi, müslümanların ilk gazâsı ve ilk zaferi olduğundan esirler hakkında ne yolda muamele edileceği, ganimet mallarının ne suretle taksim olunacağı henüz mâlûm değildi. Bu sırada Enfâl sûresinin 41. ve müteakip âyetleri inzâl buyurulup iğtinâm edilen malın beşte biri Allah'ın, peygamberin, hısımların, öksüzlerin, yolcuların hakkı olduğu bildirilmişti. İşte Hazret-i Ali'ye Bedir günü taraf-ı peygamberîden verilen deve bu humustan idi.[51]

(إذخر) **İzhir**i İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'de, "güzel kokulu bir nevi ottur ki binayı kapatan kerestelerin üstüne tavan makamında konulur" diye tarif ediyor.

Kāmus Tercümesi'nde de Âsım Molla, Türkçe'de "Mekke ayrığı ve Mekke samanı denilen güzel kokulu ottur" diye tercüme etmiştir.

(صواغ) **Savvâğ**ı İbnü'l-Esîr, "hulliyyât isâğa eden sanatkâr" diye tarif ediyor ki "kuyumcu"dur. Kaynukā' yahudilerden bir kabiledir ki Medine'nin sınaî ve ticarî hayatına bu Kaynukā' kabilesi hâkimdi.

(قينة) **Kayne** "muganniye" demektir. Hadisteki mısra bu muganniyenin irticâlen irat ettiği bir kasidenin matlaıdır ve mâba'di şöyledir:

ألا يا حمز للشرف النواء وهن معقلات بالفناء

ضع السكين في اللبات منها وضرجهن حمزة بالدماء

وعجل من أطايبها لشرب قد يدا من طبيخ أو شواء

Mânası: Ey Hamza! Semiz develere bak! Evin önündeki sahada ayakları sımsıkı bağlanmıştır. Haydi Hamza, bunların boğazlarına bıçağı daya, boyunlarını kana boya ve bunların en nefis parçalarından şarap için büryan ve çömlek kebabı yapmaya müsâraat et!

Hadiste rivayet olunan mısradaki يا حمز , Hamza'nın mürahhamıdır. Şürüf şârifin cem'idir. Şârif "yaşı kemâle ermiş deve"ye denir. Nevâ' da nâviyenin cem'idir, semiz demektir, şürüfün vasfıdır.

Hamza'nın, kestiği develerin ciğerleriyle hörgüçlerini kebap için intihab etmesi, bunların Araplar arasında devenin en nefis parçaları olarak iştihâr etmiş bulunmasından dolayıdır. Araplar, أطيب الجزور السنام والكبد "Kesilen devenin en temiz parçaları hörgücü, bir de ciğeridir" derler.

Hazret-i Ali bu feci levhaya bakınca dilhûn olmuştu. Hazret-i Fâtıma'nın velîme masraflarını karşılamak için yegâne mesnedi ve esasen yegâne medâr-ı maîşeti olan develerinin bu fena âkıbetleri karşısında mebhût ve mütehayyir kalmıştı. Hamza'ya ve huşûnet-i tab'ını pek iyi bildiği amcasına karşı bir şey de söyleyemiyordu. Böyle müşkül zamanlarda ümmetin müşfik bir penahı olan Resûl-i Ekrem'e koşup arz-ı hâl etmişti. O sırada huzûr-ı saâdette bulunan Zeyd b. Hârise de[52] Hazret-i Peygamber'in âzatlısı ve Hâşimîler'e karışmış pek sevgilisi idi. Beyne'l-ashap kardeşlik akdedilirken Resûl-i Ekrem Zeyd'i, amcası Hazret-i Hamza ile kardeş yapmıştı. Üçü birlikte Hamza'nın yanına gitti. Resûl-i Ekrem her haliyle gayz ü gazâbını amcasına karşı izhar ediyordu. Hazret-i Hamza Resûl-i Ekrem'i gazaplı görünce Hâşimîler'in medâr-ı iftihârı olan Abdülmuttalib'e yakın nisbeti ile gerek Resûl-i Ekrem'den gerek Hazret-i Ali'den bir batın daha yakın olmasıyla fahrederek ve kölenin bütün mâmeleki ve şeref ü i'tibârı efendisine ait olduğu gibi Resûl-i Ekrem'in de Hazret-i Ali'nin de Abdülmuttalib'e hürmet etmeleri lâzım olduğunu ima eyleyerek, "Siz babamın köleleri değil misiniz?" demiş ve bu sözü söylerken ciddi bir tavır ile gözlerini yükseklere kaldırmıştı.

Buhârî'nin "Cihâd" bahsinin sonlarındaki rivayetine göre Resûl-i Ekrem, tab'an asabî olan amcasını hâl-i sekirde daha fazla iğdab etmemek için mübarek gözlerini Hamza'ya dikerek arka arka oradan çıkıp ayrılmıştır. Esasen bu sırada hamr henüz tahrîm edilmemiş bulunduğundan, Resûl-i Ekrem tarafından başka bir muameleye lüzum görülmemiştir.

Hazret-i Hamza hicret-i seniyyenin 3. senesi Şevval ayının ortasında vuku bulan Uhud Gazâsı'nda şehid düşmüştü. Şarap ise Uhud'dan sonra tahrîm buyurulmuştur. O vakte kadar şarap içilmesi mubah idi. Bu cihetle Resûl-i Ekrem gayz ü gazâb izharıyla iktifa buyurup başka türlü muâhaze etmemişti.

Şecaati ve hamâseti nisbetinde ashâb-ı semâhatten olan Abdülmuttalib'in bu necip oğlu sâika-i sekr ile işlediği bu münasebetsizlikten müteessir olarak İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'indeki rivayetine göre, bilâhare Hazret-i Ali'ye develerin bedelini vermek suretiyle işlediği ziyanı tazmin etmiş, bu mesele de bu suretle kapanmıştır.

Hamza radıyallahu anh Abdülmuttalib oğullarından olup Resûl-i Ekrem'in amcasıdır. Künyesi, Ebû Umâre, Ebû Ya'lâ'dır. Vâlidesi de Hâle bint Vüheyb b. Abdümenâf'tır. Hâle, Resûl-i Ekrem'in vâlide-i muhteremeleri cenâb-ı Âmine'nin amzadesi idi. Resûl-i Ekrem efendimizi emzirmiş olan Ebû Leheb'in âzatlısı (Süveybe), Hazret-i Hamza'yı da irzâ etmiş olmakla cenâb-ı Hamza, Resûl-i Ekrem'in sütkardeşi bulunuyordu. Resûl-i Ekrem'den iki ve bir rivayete göre dört yaş büyüktü. Bi'set-i Muhammediyye'nin ikinci senesi müslüman olmuştu. Müşârün ileyh Kureyş arasında hamâset ve şecaatiyle meşhur bulunduğundan Hazret-i Hamza'nın müslüman olması hiç şüphesiz İslâmiyet için büyük bir kuvvet ve mesnet idi. Medine'ye hicret etmiş, Bedir Harbi'nde bulunarak yararlıklar göstermiştir. Kureyş rüesâsından Tuayme b. Adî, Hazret-i Hamza tarafından öldürülmüştür. Uhud Harbi'nde de ibraz ettiği kahramanlıklarla Kureyş'in en namdar bahadırlarından otuzdan fazlasını tepelemiş, yirmiden fazla yara almıştı. Ennihaye Cübeyr b. Mut'im'in kölesi Vahşî tarafından atılan bir zencî mızrağı ile şehid olmuştur.[53] Sonra da Ebû Süfyân'ın zevcesi Hind tarafından babası Uteybe'nin intikamını almak hırsıyla bu Seyyidü'ş-şühedâ'nın karnı deşilerek ciğeri çıkarılmış ve yemeye uğraşmak gibi pek nâmerdane vahşet gösterilmişti. Resûl-i Ekrem muhterem amcasını bu vaziyette görünce teessüründen ağlamış ve Kureyş'e beddua etmiştir. Medine'ye avdet edildiğinde baştan başa mâtem içinde bulunan şehirde herkes birbirini tâziye ederken bütün ashap da Hamza için Resûl-i Ekrem'i tâziye etmişlerdir. İslâm tarihinde her ne zaman Uhud Vak'ası yâdolunursa, Uhud'daki şühedâ kafilesinin alemdarı olarak seyyidü'ş-şühedâ Hazret-i Hamza anılır.

İSTİNBAT OLUNAN HÜKÜMLER

1. Hadisin asıl sebeb-i sevki olan mubah ottan ihrâz ve intifâın cevazı. Bu cevaz hükmünü tebârüz ettirmek için Buhârî *Sahîh*'inin bu babında bir meâlde iki hadis daha rivayet etmiştir ki; ikisi de ihtitâb hadisidir. Birisi 731 numara ile tercümesi geçen Ebû Hüreyre hadisidir. Bunun için burada *Tecrîd*'e alınmamıştır. İkincisi de 732 numara ile tercüme ettiğimiz Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm hadisidir ki, "*Sizden birinizin bir ip alıp da bir demet odun bağlayarak getirip satması ve böylece Allah Teâlâ'nın o kulunun şerefini, şuna buna yüzsuyu dökmekten esirgemesi, elbetteki halktan istemesinden hayırlıdır. Kim bilir istediği kimse de ya verir ya da vermez*"[54] meâlindedir. Bu iki hadisin de ihtitâbın halline delâleti pek sarihtir.

2. Velîme taamının mesnûn olduğu. Çünkü Hazret-i Ali develeriyle getireceği izhir otunu toplayıp satacağı ve bedelini Fâtıma'nın velîme taamına sarfedeceği hadiste müsarrahtır. Ali ile Fâtıma radıyallahu anhümânın izdivacı hicretin 2. yılı, Bedir Muharebesi'nden sonra vuku bulmuştur. Bu sırada Hazret-i Ali'nin otuz yaşında veya bir iki sene eksik veya ziyade olduğu *Tezkiretü'l-huffâz*'da bildiriliyor. İbnü'l-Esîr de Hazret-i Fâtıma'nın hicretten on üç sene evvel dünyaya geldiğini ve hicrî 2. sene-i hicriyede evlendiğini bildirdiğine göre, hîn-i izdivacında on beş yaşında olmak icap eder.

Hazret-i Ali küçük yaştan beri Resûl-i Ekrem'in dest-i terbiyesinde ve maiyetinde büyümüştü. Bu sebeple müstakil bir ev sahibi değildi. Bu izdivâc-ı mes'ûd üzerine Ali, Hârise b. Nu'mân'dan bir ev kiralamış ve Ümmü Seleme ile Ümmü Eymen Bereke tarafından hazırlanan bu eve Hazret-i Fâtıma nakledilmişti.

Siyer müellifleri tarafından Hazret-i Ali'nin zırhını Hazret-i Osman'a 480 dirheme sattığı, bu para ile velîme ziyafeti ve düğün masârifi temin edildiği bildiriliyor ki mevzumuz olan hadiste Hazret-i Ali'nin izhir kazancıyla keşîde etmek tasavvurunda bulunduğu bildirilen ziyafet masârifi bu suretle temin edilmiş bulunuyor. Hazret-i Osman tarafından bedeli ile beraber zırhın da Hazret-i Ali'ye hediye edildiği ve Zinnûreyn hazretlerinin bu vesile ile de mazhar-ı dua ve iltifât-ı risâletpenâhî olduğu cümle-i rivâyâttandır.

Hazret-i Fâtıma Resûl-i Ekrem'in en küçük kerîmesi idi. Hazret-i Ali'nin Hazret-i Fâtıma'dan Hasan, Hüseyin, Muhsin ismindeki üç oğlu ile Zeyneb, Ümmü Külsûm ismindeki iki kızı tevellüd etmiştir. Resûl-i Ekrem'in diğer kerîmelerinden bazılarının evlâdı olmamış, olanların çocukları da küçük yaşta vefat etmiş bulunduklarından Resûl-i Ekrem'in nesl-i mübareki Hazret-i Fâtıma'nın evlât ve ahfadına münhasır kalmıştır. Kendisinden on sekiz hadis rivayet edilip birinin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir ki bu hadisin metni ve tercümesi 1079 numaralı hadisin izahında gelecektir. Kendisinden zevci Ali, oğlu Hüseyin, Âişe, Enes b. Mâlik ve bir cemâat-i sahâbî rivayet etmişlerdir. Bu silsile-i neseb-i nebevînin ilk iki mübarek halkasından birini, izahıyla meşgul bulunduğumuz hadîs-i şerifin senedindeki iki necl-i necîbin esâmîsi teşkil eder ki, metn-i Buhârî'de mevcut olan ve ehl-i rivayet ıstılahında (silsiletü'z-zeheb = altın zincir) unvanını haiz bulunan sened şöyledir: أخبرني ابن شهاب عن علي ابن حسين بن علي، عن أبيه حسين بن علي عن أبيه علي بن أبي طالب رضي الله عنهم.

Bu seneddeki Ali b. Hüseyin, Zeynelâbidîn unvân-ı fâhirini haiz bulunan Ebü'l-Hüseyin el-Hâşimî'dir. Zeynelâbidîn hazretlerinin, ceddi Hazret-i Ali'den mürselen rivayeti vardır. Babası Hüseyin, Âişe, Safiyye bint Huyey, Ebû Hüreyre, İbn Abbas ve birçok ashap radıyallahu anhümden de mevsûlen rivayet etmiştir. Kendisinin râvileri, oğulları Muhammed Bâkır, Ömer, Abdullah, Zeyd, Zührî, Hakem b. Uteybe'dir. İbn Şihâb ez-Zührî, "Kureyşîler arasında Zeynelâbidîn'den daha fâzıl, Zeynelâbidîn'den daha fakih hiçbir kimse görmedim" demiştir. İbn Ebû Şeybe de yukarıdaki sened hakkında "esahhu'l-esânîd" diye şehâdet etmiştir. Saîd b. Müseyyeb gibi birçok eâzımın Zeynelâbidîn'in fazl ü kemâli hakkında şehâdetleri vardır. Müşârün ileyh yemin etmekten son derece içtinap edermiş. Kendisinin hafîdi Ebû Ca'fer Muhammed Bâkır hazretleri babası Hüseyin b. Ali'den –ki, Hüseyin el-Asfâr demekle meşhurdur– ceddi Ali Zeynelâbidîn'in müddet-i hayatında iki defa yemin ettiğini rivayet etmiştir. Ebû Nuaym müşârün ileyh hazretlerinin hicretin 92. yılında vefat ettiğini bildirmiştir.

Yine bu seneddeki Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib de Resûl-i Ekrem'in sıbt-ı mükerremi ve Hazret-i Fâtıma'nın ikinci oğludur. Doğrudan doğruya ceddi server-i enbiyâ efendimizden sekiz hadis rivayet etmiştir. Babası Ali el-Murtazâ'dan, vâlidesi Fâtımatüzzehrâ'dan, Hazret-i Ömer'den rivayeti vardır. Kendisinden de oğlu Ali Zeynelâbidîn, onun oğlu Zeyd, iki kızı Sekîne ve Fâtıma rivayet etmişlerdir. İbn Sa'd, Hazret-i Hüseyin'in 4. sene-i hicriyede doğduğunu bildirmiştir. *Hulâsa*'da Resûl-i Ekrem'in bir kere Hazret-i Fâtıma'ya, "*Sen, baban, şu iki küçük, bir de şu Râid ki, bunların babası Ali'dir. Hepimiz cennette bir yerde bulunacağız*" buyurduğu Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'den naklediliyor.[55]

Hüseyin b. Ali radıyallahu anhümâ hicret-i Muhammediyye'nin 61. senesinde Irak'ın Kerbelâ meydanında şehîden vefat etmiştir. Şehâdeti sırasında Hazret-i Hüseyin radıyallahu anh elli dört yaşında idi.

ŞÂRİH AYNÎ HADİSTEN ŞU HÜKÜMLERİN DE MÜSTEFÂD OLDUĞUNU BİLDİRİYOR

1. İçilmesi mubah olan meşrubatın müctemian içilmesinin cevazı, meselâ birkaç ahbabın bir araya toplanıp çay veya ayran içmelerinde îş ü nûş meclisine teşebbüh gibi bir mahzûr-ı dînî yoktur, câizdir. **2.** Söylenmesi mubah olan bir şiiri teganni ile inşad etmenin, teganni ile edâ-yı hitâbetin cevazı. **3.** Sahibinin izni lâhik olmadan hayvan kesen bir kimsenin zebîhası helâl olduğu. **4.** Devletçe işlenmesi memnû bir fiil-i münker irtikâp edilen eve, hükümet adamlarının girmek hakkını haiz oldukları. **5.** Zevi'l-erhamdan birisi tarafından işlenilen cinayetin tazmininin muktezâ-yi karâbet heder addedilmesi mûtat olduğu. Nasıl ki Hazret-i Ali tarafından da böyle bir şey talep edilmemiştir. Buna mukabil cinayetin mürtekibi tarafından da tazmin kastıyla olmasa bile hediye olarak telef edilen şeyin bedelinin zarar gören akrabaya verilmesi de mütekabil ve müstahsen bir âdet bulunduğu ki, bu da Hazret-i Hamza'nın semîhâne hareketinden müstefâd olmuştur. **6.** Tahrîm-i hamrın sebebi ve hikmeti.

HAMRIN TAHRÎMİ

Hamrın tahrîmine, Hazret-i Hamza'nın vâkıası gibi şâyân-ı esef hadiseler sebep olmuştur. Bahs-i mahsûsunda izah edeceğimiz bu hadiselerin hepsinin mevlidi birdir: Aşağıda göreceğimiz nass-ı Kur'ânî'de ta'lîl buyurulduğu üzere akıl ve şuuru selbeden müskirat istimalinin müminler arasına buğz ve adâvet îkā etmesi ve onları zikrullahtan ve namaz gibi ibadetlerden alıkoymasıdır. Hazret-i Hamza gibi Resûl-i Ekrem'e karşı gönlünde aşırı bir muhabbet ve itaat besleyen ve onunla İslâmiyet uğrunda fedâ-yi hayat eden bir kahramanın, Abdülmuttalib'e Resûl-i Ekrem'den bir batın yakınlığı ile iftihar edeyim derken deliler gibi gözlerini dikerek şâhinşâh-ı kevneyn efendimizi bir köleye benzetmek gafletinde bulunmazdı. Bu, şüphesiz sekrin verdiği muvakkat bir cinnetin geçici eseri idi. Yine bu muvakkat cinnetle, pek sevdiği biraderzadesi Ali'nin, bir parça ciğer için iki devesini yere sermişti. Sekri zâil olup da hâl-i tabîîye avdet edince yaptığı işten nedâmet duyarak İbn Ebû Şeybe'nin rivayeti veçhile tarzıye ve tazmine müsâraat etmişti.

Hazret-i Hamza'nın bu kıssası içki memnûiyetinin sebeplerinden bir mühimmi olduğunda şüphe olmamakla beraber, ancak bu memnûiyetin tarihini tayin hususunda ehl-i hadîsin ihtilâfı vardır: Bunu feth-i Mekke senesine kadar uzatanlar olduğu gibi Uhud Harbi'ni müteakip 3. ve 4. sâl-i hicrîde tahrîm buyurulduğunu kabul edenler de vardır ve bu noktainazar daha kuvvetli ve doğrudur.

Şirb-i hamrın feth-i Mekke senesi haram kılındığını iltizam ederek Hâfız İbn Hacer buna dair *Fethu'l-bârî*'de Mâide sûresinin tefsirinde Ahmed b. Hanbel'in Abdurrahman b. Va'le es-Sebeî[56] vasıtasıyla bir rivayetini naklediyor. İbn Va'le demiştir ki, İbn Abbas'a içki satmanın hükmünü sordum, İbn Abbas bana, "Resûlullah'ın Sakīf yahut Devs kabilesinden bir dostu vardı. Feth-i Mekke günü elinde şarap tulumu ile Resûlullah'a mülâki oldu. Resûl-i Ekrem ona, '*Ey fülân! Allah Teâlâ'nın şarabı haram ettiğini bilmiyor musun?*' buyurdu" diye cevap verdi.[57]

Fakat bu rivayet, içkinin feth-i Mekke senesi Mekke'de haram kılındığına delâlet etmez. Belki Resûl-i Ekrem'e mülâki olan bu adamın feth-i Mekke zamanına kadar şarabın haram olduğuna muttali olmadığını ifade eder. Sakīf kabilesinin 8. sene-i hicriyede müslüman olması da bunu teyit etmektedir. Bu adam Sekafî değil de Devsî ise Devsîler daha evvel müslüman olmuşlarsa da Medine'den uzakta bulunmaları cihetiyle tahrîm-i hamra henüz muttali olmamış bulunmaları kabul edilmelidir. Kabâil-i baîde halkının yeni nâzil olan ahkâma geç muttali olduklarının emsali pek çoktur.

ŞİRB-İ HAMRIN FETH-İ MEKKE SENESİ TAHRÎM BUYURULDUĞUNA İSTİNAD EDİLEN BİR DELİL

Sahîh-i Müslim'de rivayet edilen Ebû Saîd el-Hudrî hadisidir. Bu rivayete göre de Ebû Saîd el-Hudrî şürb-i hamr ile bey'-i hamrın birlikte tahrîm buyurulduğunu haber vermiş bulunmasıdır. Fakat bu rivayette de bu birlik, tahrîmin Mekke'de ve feth-i Mekke sırasında vuku bulduğu zikredilmemiştir. Halbuki "Bey'" bahsinde ribâ hakkındaki izahımızda geçtiği üzere bey'-i hamrın hürmeti Medine'de vuku bulduğu ve Resûl-i Ekrem'in Mescid-i Nebevî'de halkı toplayıp tebliğ buyurduğu, Hazret-i Âişe ile Hazret-i Câbir'den naklolunan rivayetlerle sabittir.[58]

İÇKİNİN UHUD HARBİ'Nİ MÜTEAKİP TAHRÎMİNİ KABUL EDENLERİN DELİLİNE GELİNCE

Bunların en kuvvetli delili şürb-i hamrı tahrîm eden âyât-ı celîlenin Medine'de ve hatta Uhud Harbi'ni takip eden günlerde nâzil olduğuna delâlet eden haberlerdir ki bunlardan biri Enes b. Mâlik, öbürü Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan naklen *Sahîh-i Buhârî*'de tahrîc edilmiştir.

ENES b. MÂLİK HADİSİ ŞÖYLEDİR: Müşârün ileyh hazretleri diyor ki: Vaktiyle bizim şu "fazîh" dediğimiz hurma şarabından başka bir içkimiz yoktu, bunu içerdik. Bir kere Ebû Talha'nın evinde filân filân da olduğu halde içiyorduk. Ben de sâkîlik vazifesini ifa ediyordum. Bu sırada birisi geldi, "Yahu haberiniz yok mu, duymadınız mı?" dedi. Meclistekiler, "Bu haber de ne imiş?" diye sordular. O da, "Hamr haram kılındı!" dedi. Orada bulunanlar bana, "Ey Enes! Artık şu bakiyye-i şarabı dök!" dediler ve bu adamın ihbarından başka bu meseleyi tahkike lüzum görmediler.[59]

ENES b. MÂLİK'İN DİĞER BİR RİVAYETİ. Enes hazretleri diyor ki, "fazîh" denilen şu hurma şarabının döküldüğü gün, ben Ebû Talha'nın evinde bir aşiret meclisinde sâkîlik ediyordum. Hamrın tahrîmi hakkındaki âyet-i kerîme[60] nâzil oldu, Resûl-i Ekrem bir münâdîye emredip ilân ettirdi. Bu sesi işitince Ebû Talha bana, 'Çık, bak! Bu ses nedir?' dedi. Ben de çıktım, sonra gelip, 'O münâdî, ألا إن الخمر قد حرمت 'Ey müminler! Biliniz ki şarp haram kılınmıştır' diye ilân ediyor dedim." Bunun üzerine Ebû Talha bana, "Haydi git, bu şarabı dök!" dedi. (Döktüm, herkes de evindeki şarabını döktü). Medine sokaklarında su gibi şarap aktı. O zaman Medineliler'in içkileri "fazîh" idi.

Bu sırada halk arasında bazı kimseler, "(Uhud günü) bütün mücahidler midelerinde şarap dolu olarak öldüler, (bunlar ne olacak?)" demişti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, "*O iman edip de iyi işler işleyerek ölenlerin tattıklarında günah yoktur*" meâlindeki nazm-ı kerîmini inzâl buyurdu.[61]

Câbir hazretleri de diyor ki: Uhud mücahidleri, Uhud gecesi şarap içerek sabahladılar. Bunların hepsi o gün şehid olarak vefat ettiler.[62]

Bu haberlerin üçü de içkinin tahrîmi, Uhud Harbi'ni takip eden üçüncü ve nihayet dördüncü senede vuku bulduğunu sarih olarak ifade etmektedir. Hatta bu hususta hiçbir haber olmamakla beraber Uhud mağlûbiyetinin bir sebebi de ordunun Hamza gibi en bahadır anâsırının aşırı sarhoş bulunmaları olsa gerek. Bunu Hazret-i Câbir'in Uhud gecesi tâ be-sabah işret edildiğine dair ihbarı da anlatıyor. Binaenaleyh Uhud Harbi'ni müteakip hamrın tahrîmi zamanı gelmişti. Şiddetle içki aleyhtarı olan Hazret-i Ömer'in, اللهم بين لنا أمرك في الخمر بيانا شافيا "Allahım! İçki hakkındaki emrin ne ise, bunu bize sarih ve katî olarak bildir!"[63] diye daima takip ve duada bulunması da bu işin sekizinci seneye kadar tehir edilmediğini ifade eder.

---

51 وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ الآية.

52 Zeyd b. Hârise, Ebû Üsâme'dir; an-asıl Yemenli'dir. Benî Huzâa'nın Kelb kabilesindendir. Çocukken esir edilip sûk-ı Ukâz'a getirilerek Hazret-i Hatice tarafından alınmış ve Resûl-i Ekrem'e hibe edilmişti. Resûl-i Ekrem de âzat edip evlâd edinmişti. Abdullah b. Ömer, "Biz, Zeyd'i daima 'Zeyd b. Muhammed' diye çağırırdık. Nihayet ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ {el-Ahzâb, 33/5.} nazm-ı kerîmi nâzil olup herkesin, babası adıyla çağırılması emrolundu" demiştir. Zeyd ilk müslüman olan kudemâ-yi ashaptandır. Hatice, Ali, Ebû Bekir'den sonra Zeyd müslüman olmuştu. Bedir Gazâsı'nda bulunmuş ve Bedir zaferi haberini Medine'ye ibtidâ Zeyd getirmişti. Sonra bütün gazâlarda Resûl-i Ekrem'in maiyetinde hazır bulunmuştur. Hicretin 8. senesi Rumlar'a karşı gönderilen bir orduya kumandan tayin buyurularak Mûte'deki muharebede şehid olmuştur. Resûl-i Ekrem Zeyd'i çok severdi. "*Zeyd bana kavmimin en sevgilisidir*" buyurduğu Üsâme'den mervîdir {HM22120 İbn Hanbel, V, 204.}. Resûl-i Ekrem'in bu müstesna teveccühünü gören Hazret-i Âişe, "İrtihâl-i nebevî sırasında Zeyd sağ olsaydı, muhakkak Resûl-i Ekrem Zeyd'i istihlâf ederdi" demiştir. Kendisinden dört hadis rivayet edilebilmiştir. Râvileri de Enes b. Mâlik ile İbn Abbas vesair sahâbîdir. Kur'ân-ı Kerîm'de yegâne adı anılan sahâbî Zeyd b. Hârise'dir (Radıyallahu anh).

53 Buhârî *Sahîh*'inde Uhud Harbi'ne dair olan babında Hazret-i Hamza'nın fâcia-i şehâdetini bizzat Vahşî lisanından rivayet etmekte bulunduğundan tarihin her veçhile şâyân-ı istibsâr olan bu vâkıasını hulâsaten bervech-i âtî naklediyoruz: Vahşî Humus'ta ikamet ettiği sırada ashaptan Ubeydullah b. Adî, yine ashaptan Amr b. Ümeyye ile Hazret-i Hamza'nın şehâdetini sormak üzere Vahşî'nin yanına gitmişler. Ubeydullah diyor ki, Vahşî'ye, "Bize Hazret-i Hamza'nın sûret-i katlinden haber verir misin?" diye sordum. Vahşî, "Evet veririm" dedi ve şöyle anlattı: "Hamza evvelce Bedir Muharebesi'nde Tuayme b. Adî'yi katletmişti. Tuayme'nin kardeşi oğlu Cübeyr b. Mut'im benim efendim idi. Bu adam bana, 'Eğer Hamza'yı öldürürsen seni âzat ederim' diye vaad etti. Uhud için Kureyş Mekke'ye hareket ettiğinde ben de beraber çıktım. Harp başlayıp kızıştığında ben bir taş arkasında siperlenerek Hamza'yı tarassut ediyordum. Kureyş tarafından namdar bahadır olan Sibâ' çıkıp mübâriz istediğinde Hamza çıkmış ve bir hamlede Sibâ'ı yok etmişti. Sonra Hamza yanıma yaklaşmıştı. Ben hemen mızrağımı attım. Mızrağı Hamza'nın iki göğsü arasına koydum, arkadan çıktı ve şehid oldu. Kureyş Mekke'ye döndüğünde onlarla ben de Mekke'ye avdet ettim. Hudeybiye Musâlahası'ndan sonra Mekke'de Müslümanlık intişar etmeye başlayınca korktum, Tâif'e kaçtım. Sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Mekke'yi fethettiğinde Tâifliler an-cemaatin müslüman olduklarını arzetmek üzere Mekke'ye bir hey'et-i meb'ûse gönderdiler. Beni de o heyet meyanına intihab ettiler ve bana sakın korkma! Şeref-i İslâm ile müşerref olan elçilere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem tarafından zarar gelmez demişlerdi. Bu heyetle beraber gittim. Resulullah'ın huzuruna çıktığımızda beni görünce, '*Sen Vahşî misin?*' buyurdu. Ben de, 'Evet, Vahşî'yim' dedim. Resulullah, '*Hamza'yı sen mi katlettin?*' diye sordu. Ben de, 'Bu iş size haber verildiği gibi oldu' dedim. Resûl-i Ekrem, '*Bana yüzünü göstermeyebilir misin?*' buyurdu. Ben de hemen huzuru saadetten çıktım. Bir daha görünmedim {B4072 Buhârî, Megāzî, 24. Metinde "Amr b. Ümeyye" olarak verilen isim kaynakta "Ca'fer b. Amr b. Ümeyye" şeklinde geçmektedir.}.

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem irtihal buyurduğunda Müseylemetülkezzâb Vak'ası çıkmıştı. Kendi kendime, 'Ben de Müseyleme'ye karşı çıkayım. Belki öldürürüm de Hazret-i Hamza hakkındaki irtikâp ettiğim cinayetin mukabil mükâfatı olur' dedim ve sevkolunan orduya karıştım, gittim. Müseyleme Vak'ası mâlûm olduğu üzere cereyan etti. Nihayet günün birinde başının kül rengindeki deve tüyüne benzeyen saçları darma dağınık birisinin bir duvar deliğinde bulunduğunu gördüm. Harbemi bunun üzerine attım ve iki göğsü arasına kondurdum. Harbe bunun kitfeyni arasından çıktı. Müteakiben ensardan biri (Abdullah b. Zeyd) Müseyleme'nin üzerine atılıp başına kılıçla vurdu. Evin içinden bir câriye, 'Eyvah! Emîrü'l-mü'minîni (Müseyleme'yi) siyah bir köle öldürdü' diye feryat etti."

54 عن عبد الله بن الزبير بن العوام رضي الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: لأن يأخذ أحدكم حبلا، فيأخذ من حطب فيبيع، فيكف الله به وجه خير له من أن يسأل الناس. أعطى أو منع [رواه البخاري]

{B1471 Buhârî, Zekât, 50. "Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm" olarak verilen ravi ismi kaynakta "Zübeyr b. Avvâm" olarak kayıtlıdır.}

55 {Safiyyüddin Ahmed b. Abdullah, *Hulâsa*, I, 83; TM186 Tayâlisî, *Müsned*, I, 105 (*Hulâsa*'da yer alan "Râid -الرائد-" ifadesi Tayâlisî metninde "الراقد" şeklinde geçmektedir).} *Hulâsa*'da Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan şöyle bir haber de naklediliyor: Bir kere Hasan ile Hüseyin Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzurunda oynarken Cebrâil aleyhi's-selâm gelmiş ve Hazret-i Hüseyin'e işaret ederek, "Yâ Muhammed! Senden sonra ümmetin senin şu oğlunu öldürecektir" demiş. Resûl-i Ekrem teessüründen ağlamış ve çocuğu alıp bağrına basmış, sonra Cebrâil, "Yâ Resûlellah! Yanınıza şu toprağı bırakıyorum" demiş. Resûl-i Ekrem toprağı alıp koklamış ve "*Bu toprakta gam, gussa, belâ kokuyor*" buyurmuş ve Ümmü Seleme'ye hitaben, "*Ey Ümmü Seleme! Bu toprak ne zaman kana tahavvül ederse, bil ki o anda bu oğlum katlolunmuştur*" buyurmuş. {Safiyyüddin Ahmed b. Abdullah, *Hulâsa*, I, 83. Rivayet için bkz: *Taberânî*, *el-Kebîr*, III, 108 (Taberânî metnine göre toprağı bıraktığını söyleyen kişi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemdir.).}

Ümmü Seleme demiştir ki: "Ben bu toprağı bir şişenin içine koydum. Buna her gün bakmaya devam ettim. O felâket günü hulûl ettiğinde hakikaten toprağın kana tahavvül ettiğine şahit oldum."

56 İbn Va'le, Mısır'da ikamet etmiştir. Kendisinden iki hadis rivayet edilmiştir ki birisi budur.

57 {İbn Hacer, *Feth*, VIII, 279; HM2041 İbn Hanbel, I, 231.}

58 {B459 Buhârî, Salât, 73.}

59 قال أنس بن مالك رضي الله عنه: ما كان لنا خمر غير فضيخكم هذا الذي تسمونه الفضيخ وإني لقائم أسقي أبا طلحة وفلانا. إذ جاء رجل فقال: وهل بلغكم الخبر؟ فقالوا: وما ذاك؟ قال : حرمت الخمر. قالوا أهرق هذه القلال يا أنس! قال: فما سألوا عنها ولا راجعوها بعد خبر الرجل [رواه البخاري]

{B4617 Buhârî, Tefsîr (Mâide), 10.}

60 Bu âyet-i kerîme Mâide sûre-i şerifesinin 90. âyetidir ve şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“*Ey iman eden kullar! İçki, kumar, putlar, fal, kumar ve taksim zarları ve kalemleri hep şeytan işi sayılan pis şeylerdir. Onun için bunlardan çekininiz ki felâh bulasınız.*” Altındaki 91. âyet-i kerîmede de hamrın sebeb-i tahrîmi bildirilmiştir ki, bu da tahrîmin bir müeyyedesi mahiyetindedir ve şöyledir:

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

“*İçki ile kumarda şeytanın yegâne gayesi, aranıza adâvet ve kin sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan alıkoymaktır. Artık* (içki ile kumardan) *vazgeçiyorsunuz değil mi?*”

Bu istifhama huzûr-ı saâdette bulunan Hazret-i Ömer إنتهينا يا رب “Vazgeçiyoruz Allahım!” diye mukabele etmiştir. Hazret-i Ömer, Mekke’den beri daima içki aleyhtarı idi. Bilâhare kendisine Muâz b. Cebel gibi bazı ashap da iştirak ve refakat etmişlerdi. Fakat bütün Arabistan halkı şarap içiyordu. En büyük Arap şairleri şaraptan ilham alıyorlardı. Bu sebeple Arap’ı son derece me’lûf bulunduğu işret hayatından birden ayırmak muvâfık-ı basîret değildi. Bu cihetle içki hakkındaki ahkâm-ı İslâmiyye üç defada tedrîcen tahrîm buyurulmuştur ve üçüncüsünde yukarıdaki âyet-i kerîme ile katî surette nehiy buyurulmuştur. Mekke’den beri aradığı içki yasağını bulunca Hazret-i Ömer sevincinden إنتهينا يا رب diye cevâz-ı müsâraat etmiştir.

61 عن أنس رضي الله عنه قال: إن الخمر التي أهرقت الفضيخ كنت ساقي القوم في منزل أبي طلحة فنزل تحريم الخمر، فأمر مناديا فنادى. فقال أبو طلحة اخرج، فانظر ما هذا الصوت؟ قال فخرجت فقلت هذا مناد ينادي:ألا إن الخمر قد حرمت. فقال لي اذهب فأهرقها. قال فجرت في سكك المدينة. فقال فكانت خمرهم يومئذ الفضيخ. فقال بعض القوم قتل قوم وهي في بطونهم. قال فأنزل الله: لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا.

{B٤٦٢٠ Buhârî, Tefsîr (Mâide), ١١; el-Mâide, ٥/٩٣.}

62 عن جابر رضي الله عنه قال: صبح أناس غداة أحد الخمر فقتلوا من يومهم جميعا شهداء وذلك قبل تحريمها [رواه البخاري].

63 {D3690 Ebû Dâvûd, Eşribe, 1. Kaynakta ‘أمرك’ ifadesi yer almamaktadır.}

1072

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ أَرَادَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يُقْطِعَ مِنَ الْبَحْرَيْنِ فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ حَتَّى تُقْطِعَ لِإِخْوَانِنَا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مِثْلَ الَّذِي تُقْطِعُ لَنَا قَالَ سَتَرَوْنَ بَعْدِي أَثَرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Bahreyn'den (bir kıta araziyi) mükātaa suretiyle (ensara) vermek istedi (de onları davet buyurdu). Ensar, "(Yâ Resûlellah!) Bize mukātaa buyurduğunuz gibi muhacir kardeşlerimize de iktâ etmedikçe (bize ihsan buyurmayınız!)" dediler. Resûlullah, "(Ey ensar!) Benden sonra siz, yakın bir istikbalde (çok ağır) hodgâmlığa şahit olacaksınız. Fakat siz (havz-ı kevserde) bana mülâki oluncaya kadar sabrediniz!" buyurdu. {B2376 Buhârî, Müsâkāt, 14.}

İZAHI

BAHREYN. Evvelce izah ettiğimiz veçhile Basra körfezinin garp sahilinde ve Uman ile Ahsâ arasında imtidad eden bir hıtta olup merkezi Hecer kasabasıdır. Şimdiki coğrafiyyuna göre Bahreyn, Ahsâ medlûlünde dahildir. İslâm'ın ilk devirlerinde ise Ahsâ da Bahreyn'den ma'dûd idi. Arap tarihlerinde ve coğrafî eserlerinde bu ikinci mâna müstâmeldir. Bahreyn zamân-ı saâdette İran Devleti'nin taht-ı tâbiiyetinde olup 6. veya 8. sene-i hicriyede Alâ b. Hadramî radıyallahu anh tarafından fetholunup taraf-ı risâletten vali tayin buyurulmuştur. Asr-ı saâdet'te en çok zekât malı Bahreyn'den gelirdi. İrtihâl-i peygamberîde Bahreyn'de kemâkân vali bulunan Hadramî hazretleri oralarda zuhur eden erbâb-ı irtidâdı tenkil edip Ebû Bekir ve Ömer radıyallahu anhümânın hilâfetleri zamanında da Bahreyn'i pek güzel idare edip 14. sene-i hicriyede Bahreyn'de vefat etmiştir.

Hadisin *Buhârî*'deki bu tarîk-i rivayetinde (min)-i teb'îziyye vârit olduğuna göre, Resûl-i Ekrem Bahreyn arazisinden bir parçasını ensara mukātaa suretiyle vermek istediği müstefâd oluyor. Beyhakī rivayetinde "min" edatı yoktur. Bu suretle Bahreyn kıtasını toptan mukātaa suretiyle ensara vermek istenildiği fakat ensarın âlicenaplık göstererek ibtidâ muhacir kardeşlerine hisse verilmesini rica etmiş oluyorlar. Bunu *Buhârî*'nin "Menâkıbü'l-ensâr" bahsinde "min" edatı olmaksızın rivayet etmiş olması da teyit etmektedir.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu hadisten sonra aynı meâlde yine Enes b. Mâlik'ten bir tarîk-i rivayeti daha vardır ki bunda Resûl-i Ekrem'in iktâ için ensarı huzuruna davet ettiği de bildirildiğinden,[64] tercümede kavis içinde bu rivayete işaret ettik.

Buhârî'nin "Menâkıbü'l-ensâr" ile "Gazve-i Tâif" bahislerinde yine Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayetinde, "*Bana havuzda mülâki olursunuz*"[65] diye âhiretteki mev'id-i mülâkāt tasrih edilmiş bulunduğundan, bunu da tercümede gösterdik. Yine bu rivayette أثرة شديدة vârit olduğundan buna da işaret ettik.

(أثرة) **Esere** kelimesi hakkında Ezherî, isti'sârdır diyor. Binaenaleyh Resûl-i Ekrem kendisinden sonra gelecek birtakım rüesâ-yı umûrun, umûr-ı dünyada ensara kendi nefislerini ve başkalarını takdim edeceklerini bildirmiş demek olduğunu bildiriyor ki bu nevi rüesânın bu hareketleri ancak hodgâmlık demek olduğundan bu suretle tercüme ettik.

(إقطاع) **İktâ** devlet reisinin arz-ı haraciyyeden bir adama bir miktar toprağı mukātaa suretiyle vermesine denir. Bu da ya devletin muktâün leh olan kimseye temliki ya da muayyen bir zaman için o arzın menâfiinden istifade etmesi suretiyle verilir. Temlik olunduğu surette kendisine iktâ olunan kimse –ki, mukattaun lehtir– o arzın rakabesine mâlik olur. O toprak onun mülkü olur. Sair mülk sahiplerinin emlâkindeki tasarrufu gibi o toprakta tasarruf eder. Galle ve menfaati verildiği surette de toprağın yalnız menfaatine mâlik olur, rakabesine değil. Binaenaleyh menâfii kendisine bahşolunan cündî[66] bu araziyi icara verebilir. Çünkü toprağın rakabesine mâlik olmasa bile menfaatine mâliktir. Bunun fıkıhta birçok emsali de vardır: **1.** Bir müste'cir, kiraladığı meselâ bir binayı icar hakkına mâliktir. Halbuki onun rakabesine değil, yalnız menfaatine mâliktir. **2.** Bir mülkü, sahibi, menfaati filâna ait olmak üzere vakfedebilir ve bu vakıf sahihtir. Mevkūfün leh olan kimsenin onu icarı sahihtir. **3.** Bir senelik hizmeti mukabilinde musâlaha edilen bir köleyi, müsâlaha eden kimse bu sene zarfında icara verebilir. Halbuki müsâlaha eden kimse onun rakabesine değil belki menfaatine mâliktir.

İCAR CÂİZ OLDUĞU GİBİ MÜZÂRAA DA CÂÎZDİR

Çünkü Mukātaa câri olduğu devirlerde bütün kurâ ve mezâri padişahlar tarafından mukātaa suretiyle cündîlere yani sipahilere, devlet adamlarına, saray erkânına veriliyordu ki bunların bu araziyi bilfiil işletmeleri imkânı yoktu ve bunların ekip dikmek, sulayıp yetiştirmek, harman edip kaldırmak gibi felâhât işleriyle iştigal etmeleri de muvâfık değildi. Memleket dahilinde asayiş ve emniyet, tevzî-i adâlet gibi mesâlih-i ümmeti kim temin edecekti; harice karşı hudûd-ı İslâmiyye'yi kim muhafaza edecekti.[67] Dahilde can, mal masûniyetinin, harice karşı vatanı sıyânetin temini ile iktisadî vaziyetin salâhı namına memleket topraklarının cündîler elinde oyuncak olmaktan kurtarılıp erbâb-ı ziraatın demir ellerine verilebilmesi için mukātaaya merbut arazi hakkında icâre, müzâraa gibi ukūdün meşruiyeti kabul edilmek zarureti vardır. Bu cihetle ashabımız eimme-i Hanefiyye tarafından kadı ve hâkimin fakr u ihtiyâcı olursa taraf-ı sultânîden mukātaa suretiyle verilen araziyi alması ve icâre ve müzâraa suretiyle işletip intifâ ederek tehvîn-i ihtiyâç etmesi tecviz edilmiştir.

Şârih Hattâbî ulemânın mühim bir mütalaasını bildiriyor: Ehl-i ilim namına Hattâbî diyor ki, padişahların iktâ hakkı araziye ve usûl-i eşcâra münhasırdır; pınarlarda nebeân eden suları ve tuz, zift, neft gibi maâdin-i zâhireyi iktâı, şuna buna ihsanı câiz değildir. Çünkü suda, tuz gibi maâdin-i zâhirede bütün insanların hakk-ı iştiraki vardır. Bunları herkesin hakk-ı ahzı ve hakk-ı intifâı vardır. Bunlar üzerinde mülkiyet ancak ahz ü ihrâz ile sabit olur. Kimsenin bunları ne nefsine, ne de başkasına hasr ü tahsîse hakkı yoktur: Sudan, meâdin-i zâhireden intifâ, fertlerin ve fertler nâm ü hisâbına cemiyetin ve devletin hakkıdır.

Maâdin-i bâtına ve gayri mekşûfeye gelince, bunları işletmek, bunlarda medfun bulunan cevahiri çıkarmak vesâit-i fenniyye istimaline ve mebâliğ-i cesîme sarfına mütevakkıf bulunduğundan, bu maâdinde kimsenin hakk-ı mülkiyeti ve iştiraki yoktur. Para sarfederek ve vesâit-i fenniyye istimal ederek her kim işletmek isterse, devletin izniyle işletebilir ve işlettiği müddetçe hakk-ı intifâı ona ait olur. Yalnız istihsal ve intifâı nisbetinde devlete vergi verir. Her ne zaman ta'tîl-i faâliyet ederse, o zaman devletin başkasına iktâa hakkı bulunur. Elyevm ma'mûlün bih olan maâdin nizamnâmesinde de bu esaslar gözetilmiştir.

HADİSTEN MÜSTEFÂD OLAN BİR MÜHİMME

Resûl-i Ekrem'in kendisinden sonra gelecek padişahların iktâ-ı arazi gibi umûr-ı dünyaya taalluk eden hususlardaki hodgâmlıklarını, milletin kanı ile müdafaa ettiği toprakları mücahidlerden ve millet hâdimlerinden esirgeyip de hazîne-i hâssasına birer menba-ı vâridat edileceklerini kendi a'vân ve ensarlarına bol bol ihsan edeceklerini bir kelime ile **esere** (أثرة) kelimesiyle bir mûcize olarak bildirmiş olmasıdır ve hakikaten Hulefâ-yi Râşidîn devri geçtikten sonra Emevîler'in, Abbâsîler'in hükümran oldukları saltanat devirlerinde bu hal bütün fecaatiyle görülmüştür.

---

64 {B2377 Buhârî, Müsâkāt, 15.}

65 {B3793 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 8.}

66 Cünd "askere ve bir kimsenin a'vân ve ensarı"na denir. Sunûf-ı nâstan bir sınıfa mensup kimseye de ıtlak olunur. Ümmet lafzı da böyledir ki bir cemaatten bir fert demektir. Emsâl-i Arap arasında, إن لله جنودا منها العسل "Allah'ın birtakım cünûdü vardır. Bunlardan birisi de baldır" meseli, cündün bu istimaline göre zebânzeddir. Cündî de lisân-ı fıkıhta padişahın arâzî-i haraciyyeden toprak verdiği kimseye denir. O cündî, asker olabilirdi, devlete hüsnü hizmeti sebkeden bir kimse olabilirdi yahut etbâ' ve a'vânından birisi olabilirdi. Bu sunûf-ı nâsa mensup herhangi toprak verilen kimseye cündî denilmesi şâyidir.

Yukarıdaki meselin madrûbün lehi ve sebeb-i şüyûu olmak üzere *Kāmus* mütercimi Âsım Molla, şârih lisanından aynen şöyle bir hadise bildiriyor: Eşter en-Nehaî radıyallahu anh ki, şüc'ân-i ashaptan ve emîrü'l-mü'minîn Ali el-Murtazâ kerremallahu veche taraftarlarından olup Sıffîn Vak'ası'nda Şâmîler'i begayet tazyik ve şîrâze-i cem'iyyetlerini temzîk derecesine gelmişti. Nâgehân asel-i zehirnâk tenâvül eylemekle vefat etmeğin Muâviye cenapları, mumâileyh hakkında bu meseli irat eyledi.

*Hulâsa'd*a Eşter en-Nehaî'nin –ki, ismi Mâlik b. Hâris'tir– Muhadramûndan olduğu bildiriliyor. Bu cihete *Kāmus* şârihinin Eşter hazretlerini ashaptandır demesi, bir eser-i sehv olsa gerek. Ömer ve Ali radıyallahu anhümâdan rivayet ettiği ve Yermük Harbi'nde bir gözünü zâyi eylediği, 37 tarihinde vefat ettiği *Hulâsa*'da bildiriliyor.

67 Yukarıda 1045 numara ile tercüme ettiğimiz Bâhilî Ebû Ümâme hazretlerinin rivayetkerdesi olan bir hadîs-i şerifte Resûl-i Ekrem'in bir demir sapana işaret ederek, "*Bu sapan hudut muhafızı olan bir halk zümresinin evine girdi mi, o eve ebedî bir züll ü hakaret de birlikte girer*" {B2321 Buhârî, Müzâraa, 2.} buyurmaları, memleketin hududunu, nâmus ve istiklâlini muhafaza gibi mukaddes bir vazifenin terk ve ihmalini mûcip olmasından dolayı idi. Bu vesile ile oradaki izahımız bir kere daha mütalaa olunsun.

1073

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بِنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنِ ابْتَاعَ نَخْلاً بَعْدَ أَنْ تُؤَبَّرَ فَثَمَرَتُهَا لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ وَمَنِ ابْتَاعَ عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلَّذِي بَاعَهُ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet edilmiştir: “Her kim hurma ağacını, aşıladıktan sonra satarsa, onun meyvesi satanın hakkıdır. Meğer ki müşteri (kendisine aidiyetini) şart ede! Her kim ki malı bulunan bir köleyi satarsa, bunun da malı satanındır. Meğer ki müşteri (kendisinin olacağını) şart ede! {B2379 Buhârî, Müsâkāt, 17.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî’nin *Sahîh*’inde “Birinin Bahçesindeki Suda Hakk-ı Şirbi veya Hurma Ağacında Hakk-ı İntifâı Olan Kimsenin O Bahçede Hakk-ı Mürûru Haiz Bulunduğuna Dair”[68] açtığı bir babında rivayet ettiği ehâdîs-i şerife cümlesindendir.

Buhârî'nin böyle bir unvanı burada açmasının sebebine gelince, Buhârî bundan evvelki hadiste devletin arâzî-i harâciyye üzerindeki iktâı bildirmişti. İktâın da ya temlik veya intifâ tarikleriyle olduğunu izah etmiştik. Buradaki babında ise Buhârî, gerek mülkiyet gerek intifâ haklarının ayn-ı vâhid üzerinde içtimâ edebileceğine işaret etmek istemiştir. Filhakika hadisten müstefâd olan vaziyete göre ayn-ı vâhid üzerinde bu iki nevi hukukun ikisi birden içtimâ etmiş bulunuyor. Şöyle ki: Biri hurmalığındaki hurma ağaçlarını timar ve icap eden aşı ameliyesini tatbik ettikten sonra hurmalığı ve hurma ağaçlarını bir müşteriye satıyor. Şimdi İbn Ömer'in bu rivayetine göre, ağaçların üzerindeki mahsul bâyie ait bulunuyor. Bâyie ait olunca da bâyi bostanda hakk-ı mürûr iktisap ediyor. Meyve kemale erip toplayıncaya kadar bostana girip ağacı sulayabiliyor ve timar edebiliyor, müşteri bâyii bostana girmekten menedemiyor. İşte ayn-ı vâhid olan bostanda müşterinin hakk-ı mülkiyeti ile bâyiin hakk-ı intifâı içtimâ etmiş bulunuyor. Hadisten delâleten müstefâd olan bu hükmü, Buhârî *Sahîh*'inde kendisinin eser-i ictihâdı olan, فللبائع الممر والسقي حتى يرفع "Mahsul kaldırılıncaya kadar bâyiin sattığı bostanda hakk-ı mürûru ve hakk-ı sakyi vardır" sözüyle tebârüz ettiriyor. Sonra buna, وكذلك رب العرية "Yine böyle ariyye sahibinin de bostanda hakk-ı mürûru ve ağacı hakk-ı sakyi vardır" sözüyle bir nümune de ilâve ediyor.

Ariyye 1007, 1008, 1009 numaralı hadislerin izahlarında bildirdiğimiz üzere 5 veskten az olmak şartıyla bir veya iki ağaç yaş hurmayı ağacı üzerinde kuru hurma ile mübadeleden ibarettir. Bunu İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'de şöyle tasvir ediyor: Birinin yaş hurma mevsiminde, ne hurmalığı ne de yaş hurma alacak parası bulunmadığından çocuğuna çoluğuna hurma alamıyor. Yalnız bunun evinde ihtiyacından fazla kuru hurması bulunuyor. Bir bostan sahibine varıyor: "Şu hurmalıktaki ağaçlardan bir veya iki tanesini üzerinde hurmasıyla beraber bana kiralarsan sana şu kadar hurma veririm" diyor. Mutâbık kaldıklarında muayyen bir, iki ağaç hurmayı tesellüm eder ve ağaç üzerinde hurma bitinceye kadar ariyye sahibi bostanda hakk-ı mürûr iktisap eder. Lede'l-icap gider, ağacı sular, temizler. Mahsul zamanı tav tav varıp meyve toparlar. Bostan sahibi buna mümânaat edemez. Çünkü bu müşteri hakk-ı intifâ ile beraber hakk-ı mürûr iktisap etmiştir. Binaenaleyh ariyye meselesinde de ayn-ı vâhid üzerinde hakk-ı mülkiyet ile hakk-ı intifâ birleşmiş bulunuyor.[69]

Bûhârî yukarıdaki bildirdiğimiz unvanında hakk-ı intifâa kıyas ederek hakk-ı şirbi de ilâve ediyor. Hakikaten hakk-ı şirbin de böyle olduğunu yukarıda izah etmiştik. Birisinin bostanındaki havuzunda hakk-ı şirbi olan kimsenin o bostanda hakk-ı mürûru da vardır. Bostana ve havuza zarar vermeksizin bostandaki hakk-ı mürûrunu istimal ederek havuz başına gidip su içebilir, testisini doldurabilir, zarar vermemek şartıyla hayvanını sulayabilir. Bütün bu izahatı *Umdetü'l-kārî*'sinden istifade ettiğimiz allâme şârihimiz Bedreddin el-Aynî, bi-inâyetillâh bu mesâilde fukaha arasında ihtilâf bulunmadığını bildiriyor.

Burada "Müsâkāt" bahsi bitmiştir. İnşallah "İstikrâz", "Hacr", "İflâs" bahislerine başlayacağız.

---

68 باب الرجل يكون له ممر أو شرب في حائط أو نخل. قال النبي صلى الله عليه وسلم: من باع نخلا بعد أن تؤبر فثمرتها للبائع فللبائع الممر والسقي حتى يرفع وكذلك رب العرية [بخاري]

69 1001 numara ile tercüme ettiğimiz İbn Ömer hadisinde izah ettiğimiz veçhile bu bir bey‘-i müzâbenedir, yaş meyve ağacı üzerinde kurusuyla bey‘ ü mübadeleden ibarettir ve memnû‘dur. Fakat yukarıda tasvir ettiğimiz veçhile, bostan olmayan, para gibi vâsıta-i mübâdeleye mâlik bulunmayan kimseler için az bir miktar olmak şartıyla zaruret üzerine tecviz buyurulmuştur. Bey‘ ü münâbezedeki nehy-i şer‘îden ârî olduğu için de "Ariyye" denilmiştir.

KİTÂBÜ'L-İSTİKRÂZ VE'L-HACR VE'T-TEFLÎS

كِتَابُ الْإِسْتِقْرَاضِ وَالْحَجْرِ وَالتَّفْلِيسِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Bu kitap istikrâz, hacr ve iflâs ile mahkûmiyetin hükmüne dair ehâdîs-i şerîfeyi muhtevidir.

İstikrâz “ödünç bir şey istemek”tir. Hacr da lûgaten mutlak surette menetmektir ki “vermemek” demektir. Fıkıh ıstılahında, sığar-ı sin, cünûn, ateh gibi bir sebepten dolayı şahs-ı muayyenin kavlen tasarrufunun nefâzını menetmektir.[70] Hacr edilen şahsa mahcûr denilir. Hacri terketmeye de izin denilir ki hakk-ı menʿi iskat eylemektir. İzin verilen kimseye de meʾzûn denilir. Hacr, “hâ”nın harekât-ı selâse ile bâb-ı evvelden masdardır, akla da hicr ıtlak edilmiştir. Bu ıtlak, aklın, insanı kabâyihten menetmesine mebnîdir. Sûre-i Fecr’in 5. âyeti olan هَلْ فِي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذِي حِجْرٍ “*Fecre, leyâl-i aşre, şefʿ ü vetre ve geçtiği sırada geceye kasemde her akıl sahibi için yemin vardır, değil mi?*” kavl-i şerifindeki (hicr) akıl ile tefsir edilmiştir.[271]

Yukarıdaki hacrin tarifinde muhtâc-ı izah olan bir cihet varsa o da, “şahs-ı muayyenin kavlen tasarrufunun nefâz ve itibarını menetmek” fıkrasıdır. Şahs-ı muayyen ile murat; sabî, mecnun, maʿtûh, müflistir. Kavlen tasarruf da beyʿ, icar, havale, kefâlet rehin, hibe, ikrar gibi kavlî tasarruflardır. Nefâzini menetmek de sözüne itibar edilmez demektir. Binaenaleyh bir sabînin, bir mecnunun, bir maʿtûhun beyʿ ü şirâ, icar ve isticar gibi kālî tasarrufatının nüfûz ve itibarı yoktur.

Tarifteki tasarrufu, tasarruf-ı kavlî ile takyîd, tasarruf-ı fiilîden ihtiraz içindir. Çünkü tasarrufât-ı fiiliyyede hacir câri olamaz. Meselâ bir çocuk birinin malını itlâf etse, o malı itlâf etmemiş sayılıp da tazmin etmekten kurtulamaz; malından tazmin edilir. Mecnunun itlâfı da böyledir. Çünkü âsâr-ı hâriciyyesi meşhûd olan meydandaki bir hadiseyi yok addetmek hakāyik-ı eşyayı inkâr cümlesinden addolunur ki bâtıldır. Gerçi bir söz sahibinin lisanından sâdır olan akvâli söylememiş gibi addetmek de aşağı yukarı efʿâl-i sâdıra gibidir; bunu da söylenmemiş farzetmek câiz değildir. Fakat akvâlin tarifindeki mâna ile murat, akvâlin medlûlât-ı hukūkıyyesine itibar edilmemektir. Bu ise câiz ve mümkündür.

Bunu hâriçte bir misal ile temsil ederek deriz ki: Biri “Şu malımı sana sattım” dese bu sözün eseri hariçte mer‘î olmadığından, ademî itibar edilerek medlûl-i hukūkîsini hükümsüz addetmek câizdir, bundan hakāyik-ı eşyayı inkâr etmek gibi bir mahzur lâzım gelmez. Fakat tasarruf-ı fiilînin âsârı hariçte mer‘î ve mevcut bulunduğundan bunun ademini itibar etmek câiz olmuyor. Meselâ birini öldüren bir delinin cinayetini yok farzetmek, bir çocuğun kırdığı bir vazoyu kırılmamış farzederek mahcûru zamandan kurtarmak mümkün değildir. Bunların ademini farzetmek safsatadan başka bir şey olmaz.

Reddü’l-muhtâr’da izah olunduğu üzere tasarruf-ı kavlîden men‘ üç nevidir ve üç mertebedir:

BİRİNCİ NEVi. Tasarruf-ı kavlînin aslından men‘dir ki, bu men‘i, asıl tasarrufun bir hüküm ifade etmesinin reddidir. Gayri mümeyyiz bir çocuğun, bir mecnunun tasarruflarının men‘i gibi ki, bu nevi hacir, hacrin en kuvvetlisidir. Bir çocuğun, bir delinin tasarrufât-ı kavliyyeleri bâtıldır. Bunların tasarrufları kendilerine nâfi‘ olsa ve velileri tarafından tasarrufa müsaade edilmiş olsa bile câiz olmaz. Sagīr-i mümeyyizin, malını birine hibe etmesi de böyle câiz değildir. Çünkü kendine zararı kati olan tasarrufun zatından sagīr-i mümeyyiz de memnudur. Bu tasarruf da izn-i velî ile olsa bile câiz değildir. Şu kadar ki, sagīr-i mümeyyizin, nef‘ ile zarar beyninde deveran eden ukūdu, velisinin müsaadesine mevkūfen mün‘akid oluyor. Velisi de izin verip vermemekte muhayyerdir. Sagīr hakkında faydalı görürse izin verir, görmezse izin vermez.

İKİNCİ NEVİ. Tasarrufun aslından değil, vasfından ve nefâzından men'dir. Bu da tasarruf-ı kavlîye mahsus mutavassıt derecede bir hacirdir. Aslen bâtıl değildir. Velinin izniyle kābil-i telâfîdir. Sagīr-i mümeyyiz ile ma'tûhun nef' ile zarar beyninde dair olan tasarrufât-ı kavliyyelerinin nefâzından men' gibi. Binaenaleyh mahcûr olan sabî-yi mümeyyizin, ma'tûhun, birine mal satması memnudur. Fakat velisi bilâhare muttali olup da bu bey'in sagīr için nâfi' olduğuna kanaat ederek muvafakat ederse, bu bey' sahihtir. Meselâ bir sagīr-i mümeyyiz, yahut bir ma'tûh, velisinin gıyabında bir mal satsa, velev ki değerinden ziyadeye satmış olsa bile, bey'in nefâzı velisinin icâzetine mevkuftur. Zira bu bey', esasında nef' ile zarar beyninde mütereddit olan ukūddandır.

ÜÇÜNCÜ NEVİ. Tasarrufun vasfının vasfından yani nefâzın fi'l-hâl tahakkukundan men'dir. Nefâz, kavlin bir vasfıdır. Nüfûz-ı kavlinin fi'l-hâl vukuu da vasfın vasfıdır ve hacrin en zayıf mertebesidir. Deyn ile mahcûr olan kimsenin ikrarının fi'l-hâl nefâzından men' bu nevidendir. Meselâ mahcûr olan medyûn-ı müflisin başkasına borç ikrar etmesi, vakt-i hacirde mevcut emvali hakkında fi'l-hâl nâfiz ve muteber olmaz. Binaenaleyh medyûn-ı müflisin hibe, sadaka, semen-i misilden noksana mal satmak gibi guremânın hakkını iptale müeddî olan her nevi akdinde, tasarrufunda, teberruunda hacir müessir olur. Şu kadar ki hacrin bu tesiri vakt-i hacirdeki emvaline maksûrdur. Ba'de'l-hacir iktisap ettiği emvaline şümul ve tesiri yoktur. Mahcûrun bu müktesep emvali hakkındaki ukūdu, hibe ve sadaka gibi tasarrufatı muteberdir. Yine böyle başkasına ikrar ettiği borcu fi'l-hâl muteber olmayıp ba'de zevâli'l-hacir muteber olduğu gibi ba'de'l-hacir iktisap ettiği emvalden verilmek üzere de ikrarı nâfiz olur.

Hacrin bu nevi zina, katil gibi bazı ef'âlde de bulunuyor. Meselâ bir sabî birini öldürse, kısas lâzım gelmez. Bilakis hacrin bu nevi bazı akvâlde de câiz ve câri değildir. Sagīr-i mümeyyizin hibe ve sadaka kabul etmesi gibi. Binaenaleyh hacrin bu üçüncü nevi ve mertebesindeki men'in bütün akvâle şümulü kāsırdır. Hem de bazı ef'âlin hacrin bu nevinde duhulüne mani değildir. Bu nevide hacrin akvâle has ve ef'âle mani olması, kıllet ve kesret itibariyledir: Akvâlin çoğu bu nevide dahildir, ef'âlin çoğu hariçtir. Akvâlin bu nevinde hariç olanı azdır, fakat ef'âlin çoktur.

HACRİN SEBEPLERİ

Hacrin gerek tarifinden gerek izahatımızdan anlaşılmıştır ki hacrin sabâvet, cünûn, ateh, sefeh gibi birçok sebebi vardır ki bunların hepsi akıl ve şuur ile alâkadardır. Hacir, malında tasarrufa kifayet edecek akıl ve şuura mâlik olmayanlara masrûf bir sıyânettir. Cenâb-ı Hak insanı eşref-i mahlûkat yaratmış ve onu cevher-i akıl ile hayvanlardan mümtaz kılmıştır. Saâdet-i beşeriyye ancak akıl ile, aklın irşad ve hidayetine tevfîk-ı hareket etmekle temin edilir. Dünya bir dâr-ı ibtilâ ve imtihan olduğundan, Cenâb-ı Hak cevher-i aklın mukabilinde hevâ ve hevesi de yaratmıştır ki bu da bir hasîsa-i behîmiyyedir. İşte insan dünyada bu iki mütekabil kuvvetin medd-ü cezri arasında sıkı bir devre-i imtihâniyye geçirmektedir. Aklı, hevâsına galebe edenler, behîmiyyetten hakiki insanlığa irtikā eden bahtiyarlardır. Hevâ ve hevesi aklına galebe edenlerse akl-ü şuurdan ve havâss-ı beşeriyyeden mahrum dört ayaklı hayvanlar gibi, belki daha aşağı süfehâdırlar. Bunlar A'râf sûresinin 179. âyetinde şöyle tasvir ediliyor: "*Ale't-tahkīk biz, cin ve insten birçoğunu cehennem için* (azık) *yarattık. Bunların* (görünüşte) *kalpleri vardır, fakat bu kalplerle bir türlü anlamazlar. Onların gözleri de vardır, fakat o gözlerle göremezler. Onların kulakları da vardır, fakat o kulaklarla işitmezler. Bunlar, behâim gibi, belki daha aşağı kimselerdir. Bunlar tam mânasıyla histen, şuurdan gafillerdir*" buyuruluyor.[72]

İşte şerîat-i İslâmiyye sabî, ma'tûh gibi kemâl-i aklîden mahrum olanlarla cevher-i aklı ziyâa uğrayan biçareleri mallarında tasarruf hususunda muhtâc-ı sıyânet buluyor. Bunlar gibi süfehâ-i nâsı da âyet-i kerîmede tasvir buyurulduğu üzere behâimden addederek bunları da delilere ilhak ediyor. Bir demet 1000 liralık banknotu götürüp denize atan yahut bir kibritle yakan delilerle, cemiyetin servetini tarîk-i sefâhette saçıp savuran bu sefihler arasında ne fark vardır. Belki bu ikinciler daha şuursuz, daha âdi kimselerdir. Bu sefihlerin aileleri bunların sefahetlerine aldırmasalar bile cemiyetin servetini sıyânet için devletin hakk-ı müdahalesi vardır; vilâyet-i âmmesiyle bunları mallarından keyfine göre tasarruftan meneder. Hatta bu bir hak değil, baba gibi velî-yi hâs, hâkim gibi velî-yi âm üzerine vâcip bir vazifedir.

Sıgār-ı sinnin, cünûnun, atehin esbâb-ı hacirden oldukları müttefekun aleyhtir. Şürünbülâlî, müftî-i mâcinin, tabîb-i câhilin, mekkârî-i müflisin de hacri câiz olduğunda ulemânın ittifakı bulunduğunu nakletmiştir.[73] Maraz-ı mevt de kısmen esbâb-ı hacirden addedilmiştir.

Sefeh ile deyn İmam Ebû Hanîfe'ye göre, esbâb-ı hacirden ma'dûd değildir. Ebû Hanîfe hazretlerinin bu ictihadı hürriyet-i şahsiyyeye ve ferdin serbestî-i tasarrufuna fazla ehemmiyet vermesinin şâyân-ı ihtiram bir neticesidir. Fakat İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed, millî servetin sıyâneti gibi içtimaî mülâhaza ile esbâb-ı hacirden addetmişlerdir. Fısk sâdât-ı Hanefiyye'nin ittifakıyla bir sebeb-i hacir değildir.

Şeyh Muhammed Enver el-Keşmîrî, *Buhârî* şerhi *Feyzü'l-bârî*'de İbn Hazm'ın İmam Ebû Hanîfe'ye karşı bu sefâhet sebebiyle hacri inkârdan dolayı ta'n u teşnî'de bulunduğunu bildiriyor ve İbn Hazm'ın makām-ı istidlâlde büyük bir gafletini yakalayarak diyor ki, "İbn Hazm Sûre-i Nisâ'nın 5. âyeti olan وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُم "*Sefihlere mallarınızı vermeyiniz!*" kavl-i şerifi, sefih üzerine hacrin vukuunu ispat için sarihtir; bu sarâhat karşısında Ebû Hanîfe nasıl inkâr etmiştir diyor. Ben de derim ki: Eğer İbn Hazm'ın aradığına âyet delil olsaydı ولا تؤتوا السفهاء أموالهم "Sefihlere mallarını vermeyiniz!" buyurulurdu. Çünkü hacir, mahcûrun kendi malındaki tasarrufunu men'dir; halkın malında tasarruftan men' değildir. Sonra Keşmîrî, "Bak, acele, insanı ne derece acayip mütalaalara sevkediyor" diye İbn Hazm'a ta'riz ediyor.

HACRİN MEHÂSİNİ

İnâye'de hacrin mehâsini, sûret-i umûmiyyede ibâdullaha şefkat ve merhametten ibarettir. Halka şefkat, emr-i diyânetin iki kutbundan biridir. Emr-i ilâhîye tâzim ve itaat de öbürüdür. Bu şefkat ya mahcûre ait olur. Sabîyi, mecnun, ma'tûh ve sefihin hacrinde olduğu gibi. Yahut mahcurdan başka bir alâkadara râci olur. Medyunun müftî-yi mâcinin, mekkârî-yi müflisin, tabîb-i câhilin –sülüs malından fazlasında tasarruftan– marîzin hacri gibi.

Hacrin zıddı izindir ki ıtlaktan ibarettir. Itlak da fekk-i hacre denir. İzin bâb-ı ticarette lüzumu olan hukukî bir muameledir. Fekk-i hacr ile, hakk-ı menʿ iskat ile tabir olunur. İzin ile mahcûrun vilâyeti kendisine ispat ve iade edilmiş bulunuyor. Hacri fekkeden, sabîye nisbetle velidir, sefihe nisbetle hâkimdir. Çünkü sefihi yalnız hâkim hacredebilir. Medyuna nisbetle de dâyindir.

Hacri fekkin bâb-ı ticarette lüzumunu kaydetmiştik. Filhakika hibeyi kabul gibi menfaat-i mahzâdan ibaret olan tasarrufattan izne ve fekk-i hacre lüzum yoktur. Talâk, hibe gibi zarar-ı mahz olan tasarrufatta da iʿdâm yani hacir, keenlemyekün addedilmek icap etmekle bunda da izin cereyan etmez. Nasılki sadakada, kefâlet-i bi'l-mâlda da fekk-i hacr olunmaz. Sagīr-i mümeyyizle maʿtûhun da ticaretin gayri ahvalde hacri iskāt olunamaz (*Reddü'l-muhtâr*).

İZNİN MEŞRUİYETİ

وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ[74] emr-i şerifinin delâletiyle sabittir. Ticaret, esas itibariyle Cenâb-ı Hakk'ın kerem ve inayetinden hissemend olmayı talepten ibarettir. Fekk-i hacr ile meselâ velinin, sabînin ticaretine izin vermesi, Allah'ın fazl ü keremini aramaya mezun kılması demektir.

SEBEB-İ MEŞRUİYETİ de lüzum ve ihtiyaçtır. Tekallübât-ı kevniyyede insanın öyle zamanları olur ki bizâtihi kesb-i ticaret edemez de sagīrden istiâneye mecbur olur.

İZNİN ŞARTLARI İKİDİR

1. İzin veren kimsenin hacir ve ıtlak, men‘ ve iskat hususunda mezun üzerinde velâyeti haiz bulunması; **2.** Mezunun tasarrufa aklen kifayeti bulunduğuna ve tasarrufa mezun kılındığına ilm-i lâhik olması. Bu iki şarta şu meseleler teferru‘ eder: **a)** Bir sabîye, vasî olmayan annesi veya kardeşi izin verse bu iznin hükmü yoktur. **b)** Hükkâmı nasba memur ve mezun olmayan vülât-i umûrun izninin de hükmü yoktur. **c)** Bir sabî-yi mümeyyiz üzerinde bir kimse babasıyım diye fuzûlî velâyet iddia ederek ticarete izin verdiğini piyasada ilân edip de muamele ve mübâyaatta bulundursa, sonra asıl babası çıkıp da kendisinin oğlu olduğunu ispat etse, *Fetâvâ-yı Hindiye*'de sagīre ne fi'l-hâl ne de bâliğ olduktan sonra bir şey lâzım gelmez deniliyor. **d)** Gayri mümeyyiz sabî ile mecnuna izin verilemez, verilse bile kıymet-i hukukiyyesi olamaz. **e)** Mezunun, kendisine izin verildiğine ilim ve ıttılaı lâhak olmadıkça mezun olamaz. Binaenaleyh mezunun ba‘de'l-izin ve kable'l-vukuf tasarrufu sahih değildir. Bu vukuf bir şahsın ihbarıyla bile olsa muteberdir.

İZNİN MAHALLİ. Sabî-yi mümeyyiz ile ma‘tûh ve kesb-i salâh eden sefîh-i mahcurdur.

İZNİN HÜKMÜ. Mezunun ticarete ve ticaret tevâbiinden olan tasarrufata mâlik bulunmasıdır. Binaenaleyh mezun, hibe gibi ticaret aksam ve tevâbiinden olmayan tasarrufatı haiz olamaz.

İZNİN RÜKNÜ. İzin veren zatın mezuna, "Sana ticarete izin verdim" demesidir.

BAHSİN UNVANINDA ZİKROLUNAN TEFLÎS

Hâkimin, bir kimsenin iflâsına hükmetmesi mânasınadır. İflâs da, bir kimsenin malı tükenmek mânasınadır ki müflis olmak tabir olunur. İflâs kelimesinin hemzesi selb içindir. Yanında bir pulu kalmadı da fülûs-i ahmere muhtaç oldu demektir. İflâs kelimesi "feles"ten isimdir. Feles de malını bitirip bir felse, bir pula ve mangıra muhtaç olmaya denir.

Hanefîler indinde bir kimsenin iflâsına hükmedip de iflâsını ilân etmek şayanı itibar bir şey değildir. Çünkü mal denilen şey sabah gelir, akşam gider; sabahleyin fakir olan bir kimse akşam üzere zengin olabilir. Binaenaleyh iflâsına hükmedilen bir kimsenin müteakiben zengin olması mümkündür.[75]

Buhârî nüshalarının hepsinde bu kitabın unvanında istikrâzdan sonra bir de "Edâ-yi Düyûn" vardır. İstikrâzı, edâ-yi düyûnun takip etmesi bir tertîb-i tabiîdir. Buhârî'nin bu babda edâ-yi düyûna dair bir hayli tahrîcleri de vardır ki birini şimdi tercüme edeceğiz.

---

70 والحجر في اللغة مطلق المنع. وفي الإصطلاح: منع نفاذ تصرف قولي لا فعلي لصغر أو رق و جنون [تعريفات سيد].

71 Bu âyet-i kerîmedeki ذلك ism-i işaretinin müşârün ileyhi, bu âyete takaddüm eden وَالْفَجْرِ. وَلَيَالٍ عَشْرٍ. وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ. وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ {el-Fecr, 89/1-4.} âyetlerindeki dört nevi kasemdir. Fecr ki şafak atması ve tan yerinin ağarmasıdır. Leyâl-i aşr ki zilhiccenin ilk on gecesidir. Şef' u vetr de her çift ve tek eşyadır. Dördüncü olarak da gece geçtiği andır. Bu zamanlar, o zulmetten nura, kederden bayram sürûruna intikal gibi inkılâbât-ı kevne delâlet ettiklerinden bunlara kasem buyurulmuştur.

72 وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ [سورة الأعراف]

73 Müftî-yi mâcin: Kavl ü fiili mülevves olan ve mübâlât-ı dîniyyesi bulunmayan müftü demektir. Böyle müftü hükümetçe iftâdan menedilir. Cahil tabip de böyledir. O da icrâ-yı tabâbetten menolunur. Mekkârî-i müflis de hileli iflâs itiyat eden hud'akâr tüccardır ki bu da icrâ-yı ticaretten menedilir.

74 {en-Nahl, 16/14 vd.}

75 *Feyzü'l-bârî*, III, 310.

1074

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَّى اللهُ عَنْهُ وَمَنْ أَخَذَهَا يُرِيدُ إِتْلَافَهَا أَتْلَفَهُ اللهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Her kim halkın malını ödemek niyetiyle (istikrâz eder veya bir muamele sebebiyle) alırsa, Allah o kimseye (dünyada) edasını müyesser kılar. Her kim de halkın malını itlâf etmek kastıyla alırsa, Allah telef ettirir" buyurduğu rivayet edilmiştir. {B2387 Buhârî, İstikrâz, 2.}

İZAHI

Bu hadisi İbn Mâce de "Ahkâm" bahsinde rivayet etmiştir. Hadisin *Buhârî*'deki babının unvanı, hadisin muhtasar bir şeklidir. Ödemek kastıyla alınan malı Allah'ın itlâf ettirmesi, müstakrizin aldığı malın feyz ü bereketini, hayr ü menfaatini bulmaması ve görmemesidir.

Hâkim'in sıhhatine şehâdet ederek Hazret-i Âişe'den bir rivayeti vardır ki Ebû Hüreyre'nin bu hadisini izah eder mahiyettedir. Bu rivayete göre Âişe radıyallahu anhâ bir kere borç almış da kendisine, "Ey Ümmü'l-mü'minîn! Ne cesaretle borçlanıyorsun? Ödeyecek malın yoktur" denilmiş. Sıddîka-i müşârün ileyhâ, "Ben her zaman Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, '*Borcunu ödemek niyetinde bulunan hiçbir kul yoktur ki elbet ona Allah azze ve celle tarafından yardım olur*' buyurulduğunu işittim. Ben de Allah'ın bu yardımını dilerim" demiştir.[76]

Yine Hâkim'in Ebû Ümâme radıyallahu anhtan merfûan rivayetine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Her kim, gönlünde ödemek niyeti olarak borçlanır da sonra borcunu ödeyemeden ölürse, Cenâb-ı Hak onun borcundan vazgeçer de alacaklısını dilediği ivazı* vererek *irzâ eder. Her kim de bir borç ile borçlanır da gönlünde ödemek arzusu bulunmayarak ölürse, Cenâb-ı Hak kıyamet gününde bu borçludan garîminin hakkını alır*" buyurmuştur.[77]

Yine Hâkim'in Buhârî ile Müslim'in şartına göre merfûan Sevbân radıyallahu anhtan rivayetine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Her kim üç şeyden, kibirden, ganimet malına hıyanetten, borcundan uzak olarak ölürse, cennete dahil olur*" buyurmuştur.[78]

Halktan alınan mal istikrâz suretiyle olduğu gibi sair muâmelât-ı medeniyyeden bir muamele cihetiyle de olabilir. Bu cihetle şârih Aynî edâ-yi deyni şârih Kirmânî'nin cihet-i karzdan dolayı mukrize tahsisini muvafık bulmuyor. Gerek mukrize, gerek başka bir muâmele-i ticariyyeden dolayı herhangi bir zimmet sahibine teşmil ediyor ki hepsi de vâcibü'l-edâ zimmet olmakta müsavi derecede bulunduğundan çok doğru bulduğumuz bu tamimi ihtiyar ederek tercümemizde işaret ettik.

Bir de İbn Mâce'nin, İbn Hibbân'ın, Hâkim'in, Meymûne radıyallahu anhâdan rivayet ettikleri bir hadîs-i şerifte, "*Herhangi bir müslüman bir borç borçlansın ve o borcu ödemek istediğini Allah bilsin de dünyada o müslümana borcunu ödemeyi müyesser kılmasın. Katiyen böyle bir müslüman olamaz. Muhakkak Cenâb-ı Hak dünyada borcunu ödemeyi müyesser kılar*" buyurmuştur.[79] İşte bu hadîs-i şerifte edâ-yi deynin dünyada müyesser buyurulacağı tebşir olunduğundan bu tarîk-i rivayete de tercümede işaret ettik.

HADİSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER

1. Borcunu ödemek isteyenlerin min-tarafillâh mazhar-ı sühûlet olacakları, itlâf etmek isteyenlerin de aldığı paranın hayr ü bereketini görmemek suretiyle cezalandırılacakları bildirilmektedir. **2.** Hadiste niyyât ve makāsıdımızın ef'âlimiz üzerindeki te'sîrât-ı mahsusası bulunduğuna işaretle hüsnüniyete tergīb buyurulmuştur. **3.** Edâ-yi deyn etmek kastıyla borçlanmanın faziletkâr terbiyesi de bulunduğuna işaretle istidâneye tergībi de muhtevidir. İbn Mâce'nin ve Hâkim'in, Abdullah b. Ca'fer'den[80] Muhammed b. Ali[81] vasıtasıyla rivavetine göre, Abdullah b. Ca'fer istidâne itiyadında imiş. Bunun sebebi kendisinden sorulduğunda müşârün ileyh hazretleri, "Ben, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, إن الله مع الدائن حتى يقضي دينه "*Borçlu ödeyinceye kadar Allah, borçlu ile beraberdir*"[82] buyurduğunu işittim diye cevap vermiştir. Hiç şüphesiz her borcunu ödemek kaydında olan borçlu pek iyi bilir ki borçlular, deyninin edası vesilesiyle daima Cenab-ı Hakk'ın bârigâh-ı inâyetine iltica etmektedir. Hiçbir an kalbi Allah'tan gafil bulunmaz. Âlimü's-sır ve'l-hafiyyât olan Allah'ın bâb-ı inâyetine iltica eden bir kulundan uzak bulunması mümkün ve mütesavver değildir. İşte Allah'ın borçlu kuluyla birlik bulunmasının sırrı ve mânası budur.

4. Dâvûdî mevzumuz Ebû Hüreyre hadisinden, borçlunun tasadduka ehil bulunmadığını ve sadaka vermesi câiz olmadığını hatta vermek isterse hacr ve reddedilmesini bildirmiştir. Fakat şârih Aynî Ebû Hüreyre hadisinin vücûh-ı delâlâttan hiçbir veçhile böyle hükme delâlet etmediğini söyleyerek Dâvûdî'nin bu ictihadını reddediyor.

BUHÂRÎ'NİN BU HADİSTEN EVVEL BİR BABI DAHA VARDIR. Bu bab "ya hiç parası olmaksızın yahut parası olup da hazırlığı bulunmayarak bir mal iştirâ etse, bu bey' câizdir" suretindedir.[83] Böyle borçla veresiye bey'in cevazında icmâ vardır. Bu cevazın en vâzıh delili de müdâyene âyetidir. Bu âyet-i kerîmede, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ "*Ey iman eden kullar! Siz muayyen bir vakte kadar bir deyn ile borçlan*(arak muamele yap)*tığınızda o borcu yazınız!*"[84] buyurulmuştur.

Buhârî bu âyet-i kerîme ile sabit olan cevaz hükmünü iki hadis sevkederek teyit etmiştir: Bunlardan biri Câbir hadisidir ki 976 numara ile tercüme ve izah edilmiştir. Yalnız orada uzun bir metin ile rivayet ettiği Câbir hadisini müellif Buhârî burada çok muhtasar bir metin ile şöyle rivayet ediyor.[85]

Câbir radıyallahu anh demiştir ki, (Tebük Seferi'nde) ben, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber gazâ ettim. (Avdette) Resûl-i Ekrem (râkib bulunduğum durgun deve için) bana, "*Ey Câbir! Deven hakkında ne görüp düşünüyorsun, bunu bana satar mısın?*" diye sordu. Ben de, "Evet satarım!" dedim ve deveyi Resûlullah'a sattım. Resûlullah Medine'ye gelince, Resûl-i Ekrem'e kuşluk vakti devemle geldim. Bana devenin bedelini (ziyadesiyle) verdi. (Sonra deveyi de ihsan buyurdu). Bu hadis borçla mal almanın cevazını ifade etmekte pek sarihtir. Resûl-i Ekrem deveyi Câbir'den satın aldığında bedeli yanında hazır değildi. Yolda derhal vermedi de Medine'yi teşrif buyurduğunda verdi.

İkincisi de Hazret-i Âişe hadisidir. Âişe radıyallahu anhâ da Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (Ebü'ş-Şahm denilen) bir yahudiden vadeye muallak olarak bir miktar buğday iştirâ etti. Demirden bir zırh da rehin eyledi demiştir.[86] Bu da borçlanarak bey'in cevazına delâlet etmekte gayet sarihtir.

---

76 عن عائشة رضي الله عنها أنها كانت تدان. فقيل لها ما لك والدين وليس عندك قضاء؟ قالت إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما من عبد كانت له نية في أداء دينه إلا كان له من الله عز وجل عون. فأنا ألتمس ذلك العون [رواه الحاكم مصححا]

{NM2202 Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 835 (2/22).}

77 عن أبي أمامة رضي الله عنه: من تداين وفي نفسه وفاؤه ثم مات تجاوز الله عنه وأرضى غريمه بما شاء ومن تداين بدين وليس في نفسه وفاؤه ثم مات اقتص الله لغريمه منه يوم القيامة [رواه الحاكم مرفوعا]

{NM٢٢٠٦ Hâkim, *el-Müstedrek*, III, ٢/٢٣) ٨٣٧).}

78 عن ثوبان رضي الله عنه: من مات وهو بريء من ثلاث الكبر والغلول والدين دخل الجنة [رواه الحاكم مرفوعا]

{NM2218 Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 841 (2/26).}

79 عن ميمونة رضي الله عنها: ما من مسلم يدان دينا يعلم الله أنه يريد أداءه إلا أداه الله عنه في الدنيا [رواه ابن ماجه وابن حبان والحاكم]

{İM2408 İbn Mâce, Sadakāt, 10.}

80 Abdullah b. Ca'fer radıyallahu anhümâ, Ca'fer b. Ebû Tâlib'in oğludur, Hâşimî'dir, Ebû Ca'fer lakabını haizdir. Habeşe'de Habeşe muhacirleri arasında ilk doğan çocuk Abdullah idi. Kırâat-i Kur'ân'da cevdet-i kırâati bulunan zevât-ı sahâbîdendir. Kesret-i ilminden kinaye olarak "el-bahr" unvân-ı fâhiriyle yâdolunurdu. Kendisinden 25 hadîs-i şerif rivayet edilmiştir ki bunlardan iki hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Râvileri oğulları İsmâil, İshak, Muâviye ile Urve b. Zübeyr, İbn Ebû Müleyke, Ömer b. Abdülazîz gibi zevât-i âliyedir. Kesret-i sehâ ile meşhur ve bu hususta birçok nevâdir menkuldür. Cümleden birisi şöyle rivayet ediliyor. Zübeyr radıyallahu anh sâhib-i tercemeden selem tarikiyle binlerle dirhem borç almış. Zübeyr vefat ettiğinde oğlu Abdullah, İbn Ca'fer'e gelerek, "Babamın evrakı arasında bulduğum bir varakada sizde babamın şu kadar bin dirhem matlubu olduğu anlaşılıyor" der. Abdullah b. Ca'fer hiç tereddüt etmeden, "Baban doğrudur, ne zaman almak istersen bu para emrine hazırdır" diye cevap verir. Bir müddet sonra buluştuklarında Abdullah b. Zübeyr, "Afedersiniz, ben vehmetmişim, babamın sizde değil, sizin babamda bu kadar matlubunuz olduğunu anladım" demiş. Fakat İbn Ca'fer, "Artık bu parayı sizden almak istemem" buyurup Abdullah b. Zübeyr'e bu mühim meblâğı bağışlamıştır. Müşârün ileyh hicretin 80 tarihinde vefat etmiştir *(Hulâsa)*.

81 Muhammed b. Ali b. Ebû Tâlib el-Hâşimî, İbnü'l-Hanefiyye denilmekle mâruftur. Vâlidesi Ca'fer b. Ebû Tâlib'in kızı Havle'dir. Müşârün ileyhâ babası Hazret-i Ali'den, Hazret-i Osman'dan ve daha bir hayli ashâb-ı kirâmdan rivayet etmiştir. Kendisinden de oğulları İbrâhim, Abdullah, Hasan ile Amr b. Dînâr gibi birçok zevatın rivayeti vardır. İbrâhim b. Cüneyd, "Muhammed Hanefiyye'den ziyade sahîhü'l-isnâd bir zat bilmiyorum" demiştir. Ebû Nuaym'ın rivayetine göre 80 târih-i hicrîsinde vefat etmiştir (*Hulâsa*).

82 {İM2409 İbn Mâce, Sadakāt, 10.}

83 من اشترى بالدين وليس عنده ثمنه أو ليس بحضرته [بخاري].

84 el-Bakara, 2/282.

85 عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال: غزوت مع النبي صلى الله عليه وسلم قال: كيف ترى بعيرك أتبيعنيه؟ قلت نعم! فبعته إياه. فلما قدم المدينة غدوت إليه بالبعير فأعطاني ثمنه [رواه البخاري].

{B٢٣٨٥ Buhârî, İstikrâz, ١.}

86 عن عائشة رضي الله عنها أن النبي صلى الله عليه وسلم اشترى طعاما من يهودي إلى أجل ورهنه درعا من حديد [رواه البخاري].

{B2068 Buhârî, Büyû', 14.}

1075

•.•.•

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا أَبْصَرَ يَعْنِي أُحُدًا قَالَ مَا أُحِبُّ أَنَّهُ تَحَوَّلَ لِي ذَهَبًا يَمْكُثُ عِنْدِي مِنْهُ دِينَارٌ فَوْقَ ثَلَاثٍ إِلَّا دِينَارًا أُرْصِدُهُ لِدَيْنٍ ثُمَّ قَالَ إِنَّ الْأَكْثَرِينَ هُمُ الْأَقَلُّونَ إِلَّا مَنْ قَالَ بِالْمَالِ هٰكَذَا وَهٰكَذَا وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَقَالَ مَكَانَكَ وَتَقَدَّمَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَسَمِعْتُ صَوْتًا فَأَرَدْتُ أَنْ آتِيَهُ ثُمَّ ذَكَرْتُ قَوْلَهُ مَكَانَكَ حَتَّى آتِيَكَ فَلَمَّا جَاءَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ الَّذِي سَمِعْتُ أَوْ قَالَ الصَّوْتُ الَّذِي سَمِعْتُ قَالَ وَهَلْ سَمِعْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فَقَالَ مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِكَ لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ قُلْتُ وَإِنْ فَعَلَ كَذَا وَكَذَا قَالَ نَعَمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Zer(el-Gıfârî) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben (bir seferde) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber bulundum. (Avdette) Resûlullah onu yani Cebel-i Uhud'u görünce, "Benim için Uhud'un altın olmasını, ondan (meselâ) 1 dinarın üç günden fazla yanımda beklemesini arzu etmem. (O) 1 dinarı (da) ben, yalnız borç (ödemek) için hazırla(mak iste)rim" buyurdu. Sonra Resûlullah (devamla), "(Malca) çok (zengin)ler vardır ki onlar, (sevapça) çok azdırlar. Meğer ki onlar mallarını şöyle böyle (nâsa ve vücûh-i birre) sarfetmiş olalar. Bu (seciyede insa)nlarsa herhalde azdır" buyurdu. Sonra Resûlullah bana, "(Ben yanına gelinceye kadar) yerinde dur!" buyurup uzak değil (şöyle yakın) gitti. Bu sırada ben bir ses işittim de Resûlullah'ın yanına gelmek istedim. Sonra Resûlullah'ın, "Ben gelinceye kadar yerinde bekle!" buyurduğunu hatırladım (da vazgeçtim). Resûlullah gelince, "Yâ Resûlellah! O işittiğim (ne idi), yahut o işittiğim ses (ne idi)" diye sordum. Resûlullah, "Sen de (böyle bir ses) işittin mi?" buyurdu. Ben de, "evet" dedim. Resûlullah, "Yanıma Cebrâil aleyhi's-selâm gelmişti de bana o, 'Ümmetinden her kim Allah'a hiçbir şeyi şerik koşmayarak (tevhid akîdesiyle) ölürse cennete dahil olur' dediğini hikâye buyurdu." Ben, "(Yâ Resûlellah!) Şöyle (zina gibi), şöyle (sirkat gibi) bir günah işlerse de mi?" diye sordum. Resûlullah, "evet!" diye tasdik buyurdu. {B2388 Buhârî, İstikrâz, 3.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi "İstîzân", "Bed'ü'l-halk" gibi *Sahîh*'inin müteaddit bahislerinde rivayet etmiştir. Hadisteki تحول ، صار mânasına bir fiil-i nâkıs olup ismi (Uhud)'a râci zamir, haberi de (zeheb) kelimesi bulunduğundan, "Benim için Uhud dağı altın olmasını..." suretinde tercüme ettik. "İrsâd"ın da "i'dâd" mânasına olduğunu şârih Aynî'den istifade ederek o yolda tercüme ettik.

Hadisin metni çok dar ve muhtasar rivayet edilmiş bulunduğundan izah için turuk-ı rivâyâttan ve râvileri, şârihleri, izah ve tefsirlerinden istifade ettiğimiz mâlûmatı bervech-i âtî bildiriyoruz:

إن الأكثرين مالا هم الأقلون ثوابا ، إن الأكثرين هم الأقلون suretinde ve şârihler tarafından tefsir edildiğinden, tercümede bunu gösterdik. إلا من صرف المال على الناس في وجوه البر ، إلا من قال بالمال suretinde tefsir edildiğinden buna da tercümede işaret ettik. Bu tefsire göre “kavl”, kelâm mânasına değil, “sarf ve i‘tâ” mânasında istimal edilmiş bulunuyor.

هكذا وهكذا ism-i işaretlerinin kinaye tarikiyle zikredilen müşârün ileyhleri birtakım hayır yollarıdır ki bunu hadisin senedinde zikredilen Ebû Şihâb[87] eliyle önüne, sağına, soluna işaret etmek suretiyle göstermiştir. Bu surette Resûl-i Ekrem, “Çok kimse vardır ki mal cihetiyle zengindirler, fakat sevap cihetiyle fakirlerdir. Meğer ki bir kimse malını halkın ihtiyacına ve vücûh-i birr ü hayra (mübarek eliyle önüne, sağına, soluna işaret ederek) şöyle şöyle sarfetmiş ola; o kimse hem mal hem sevap cihetiyle zengindir. Fakat bu seciyede insanlar, maalesef insanlar arasında çok azdır” buyurmuş demektir.

“Yâ Resûlellah! O işittiğin ne idi, yahut o işittiğin ses ne idi?” suretindeki terdîd-i sual râvinin şekkinden mütevellittir.

İşitilen bu sesin Hazret-i Cibrîl’in mübarek sadası olduğu ve âlî bir tebşiri muhtevi bulunduğu, Resûl-i Ekrem’in cevabından sarahaten münfehim oluyor ki: Muhammed ümmetinden şirke düşmeden tevhîd-i bârî akîdesiyle âhirete gidenlerin cennete dahil olacağı beşâretidir.

Bu yüce müjde râvi Câbir b. Abdullah[88] radıyallahu anhümânın nazarıdikkat ve hayretini celbetmiş olacaktır ki derhal Resûl-i Ekrem’e, وإن فعل كذا وكذا “Bu mü’min-i muvahhid, şöyle böyle günah işler işlese de cennete girer mi?” suretinde bir sual sormaya mecbur oluyor ve “*evet*” diye tasdikî bir cevap alıyor.

Görüyoruz ki bu metn-i şerifteki bu sual de “şöyle böyle işler işlese” diye mücmel rivayet edilmiştir. Bunu da Buhârî’nin “Rikāk” bahsinde, وإن زنى وإن سرق “*zina ve sirkat etse de*”[89] suretindeki rivayetinden istifade ederek tercümede tefsir ettik.

Hadisin bu fıkrasından Muhammed ümmetinin ümem-i sâireye fazl ü rüchânı bulunduğu müstefâd olmakla beraber fâsıkın fısk u mâsiyeti cennete duhulüne mani olmayacağı da anlaşılmıştır. Fâsıkın fıskından ve hakkullah ile hukūk-ı ibâddan dolayı mukadder azabı çekerek temizlendikten sonra cennete girecektir. 617 numara ile tercüme ettiğimiz yine Ebû Zer el-Gıfârî ile 618 numara ile tercüme ettiğimiz Abdullah b. Mes'ûd hadislerinin izahlarında bu mevzuya dair kâfi derecede tafsilât bulunduğundan oraya müracaat buyurulsun!

Bu hadisin *Buhârî*'deki babının unvanı "Edâ-yi Deynin Vücûbu" hakkındadır. Buhârî bu vücûb hükmünü bu unvanında Nisâ sûresinin meâli bervech-i âtî 58. âyet-i kerîmesiyle teyit etmiştir: "*Allah size kati olarak emreder ki: Siz, emanetleri ehline veresiniz ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmedesiniz. Hakikatte Allah size bunlardan her biriyle ne güzel vaaz veriyor. Muhakkak surette Allah, daima* (hükmünüzü) *işitir ve* (o emanet hususundaki harekâtınızı) *görür.*"[90]

Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında müfessirler ihtilâf etmişlerdir. Ekser müfessirînin ittifak ettikleri bir sebep, bu âyetin Kâbe-yi Muazzamâ'nın miftahdarı Abdüddâr evlâdından Osman b. Talha[91] hakkında nâzil olduğudur. İbn Sa'd'ın ve siyer sahiplerinin rivayetine göre, feth-i Mekke günü Resûl-i Ekrem Kâbe-i Muazzama'nın önüne geldiğinde Osman b. Talha Kâbe'nin anahtarını getirip Resûl-i Ekrem'e, "Emanettir yâ Resûlellah!" diye teslim etmişti. Kâbe açılıp derunu putlardan temizlendikten sonra miftâh-i Kâbe'yi Hazret-i Ali eline almıştı. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olup Resûl-i Ekrem de anahtarı Hzazret-i Ali'den alarak İbn Talha'ya vermiştir.

Kādî Şüreyh bir hükmünde iki hasımdan birine, âhare hakkını vermesini emretmiş; çünkü demiş Allah Teâlâ, إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا buyurmuştur, bu cihetle fukaha (emânât) ile murat ribâ da dahil olduğu halde hukūk-ı ibâddır demişlerdir. İbn Abbas radıyallahu anhümâdan edâ-yi emanet hükmünün daha âm ve şâmil olduğu rivayet edilmiştir. Cemi sîgasıyla "emânât" vârit olmasına da bakarak ehl-i ilim; emânât ile murat namaz, zekât, oruç gibi ibâdullah üzerine vâcip olan hukūkullah ile bazı kulların diğerleri üzerinde bulunan vedîa gibi haklarıdır demişlerdir. Bütün bunların edasını bu âyet-i kerîme ile emretmiştir. Bu dünyada edâ-yi hukuk edilmezse kıyamet gününde alınır. Bir hadîs-i sahîhte Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Hukuk, muhakkak surette ehline eda olunur. Hatta boynuzsuz koyunun hakkı boynuzlu koyundan alınır*" buyurulmuştur.[92]

Buhârî'nin bu babda Ebû Hüreyre'den de bir rivayeti vardır. Bu rivayetin metni başkadır. Fakat aynı Ebû Zer el-Gıfârî hadisi meâlindedir ve şöyledir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurmuştur ki: "*Benim Uhud* (dağı) *misali altınım olsa, ondan bir parçası nezdimde bulunarak üç* (gece) *geçmesi beni sevindirmez; ancak o parçayı* (eda) *diye hazırlamış olmam beni mesrur eder.*"[93]

Bu hadisin metni ile tercümesi tatbik edilse أن لا يمر sîgasının müsbet surette tercüme edildiği görülür. Sebebi burada edât-ı nefyin zâit olmasıdır.

---

87 Ebû Şihâb, İbn Nâfi' Kinânî'dir; Hannât ve Asgar lakabıyla meşhurdur. Kûfeli olup Medâyin'de ihtiyâr-ı ikamet etmiştir. Leys b. Ebû Süleym'den, A'meş'ten rivayeti vardır. Kendisinden de Buhârî'nin meşâyihi cümlesinden olan Yahyâ b. Âdem ve Müsedded rivayet etmişlerdir. İbn Maîn, sâhib-i tercemenin rivayette mevsûk ve mutemet olduğuna şehâdet ediyor. 171 tarihinde vefat etmiştir (*Hulâsa*).

88 {Hadisin ravisi Ebû Zer(el-Gıfârî)dir ve metinden soruyu soranın da kendisi olduğu anlaşılmaktadır.}

89 {B6443 Buhârî, Rikāk, 13.}

90 إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ

[تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنّ اللهَ نِعِمَّا يَعِظَكُمْ بِهِ إِنّ اللهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا [سورة النساء

91 Osman b. Talha, Abdüddâr evlâdındandır. Bu aile öteden beri Câhiliye devrinde Kâbe'nin miftahdarı idi. Hudeybiye sırasında Hâlid b. Velîd ve Amr b. Âs ile beraber müslüman olmuştu. Mekke'nin fethi sırasında Resûl-i Ekrem'in maiyetinde bulunmuştur. Bu cihet *Hulâsa*'da bu suretle mazbut bulunduğundan Osman b. Talha'nın Mekke'nin fethi sırasında henüz müslüman olmadığına dair rivayetler doğru değildir. Feth-i Mekke günü taraf-ı risâletten kendisine bahşolunan miftâh-ı Kâbe'yi Osman b. Talha Medine'ye avdet ederken âmzadesi Şeybe b. Osman'a vermiş ve bâdemâ Kâbe'nin miftahdarlığı vazifesi Benî Şeybe'de kalmıştır. Bugün de Şeybeoğulları'nda bulunmaktadır. Osman b. Talha'dan Abdullah b. Ömer ile Benî Süleym'den bir kadının rivayeti vardır. Hicrî 42 sene-i hicriyesinde vefat etmiştir.

92 {M6580 Müslim, Birr, 60.}

93 عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لو كان لي مثل أحد ذهبا ما يسرني أن لا يمر علي ثلاث وعندي منه شيء إلا شيء أرصده لدين [رواه البخاري].

{B٢٣٨٩ Buhârî, İstikrâz, ٣.}

1076

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ ﵁ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ ضُحًى فَقَالَ صَلِّ رَكْعَتَيْنِ وَكَانَ لِي عَلَيْهِ دَيْنٌ فَقَضَانِي وَزَادَنِي.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben (Tebük Seferi'nden avdetimde) Nebî sallallahu aleyhi ve selleme geldim. Resûlullah duhâ vakti (Medine) Mescidi'nde bulunuyordu. Resûlullah bana, "Haydi iki rek'at namaz kıl!" buyurdu. Benim, Resûlullah uhdesinde (deve bedelinden) matlubum vardı. Resûlullah bana matlubumu eda buyurdu; (bir kırat da) ziyade eyledi. {B2394 Buhârî, İstikrâz, 7.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî Müslim'den münferit olarak rivayet etmiştir ve uzun bir metin ile 976 rakamıyla tercümesi geçmiştir. Oradaki tercüme ve izahımız mütalaa buyurulsun. Bundan başka Buhârî'nin *Sahîh*'inde aynı isnad ile "Kitâbü's-Salât"ta ve seferden avdet edildiğinde kılınan namaz hakkında açtığı bir babında da rivayetleri vardır. Buradaki rivayeti, hüsnüsuretle edâ-yi deynin müstehap olduğunu ispat içindir.

Hazret-i Câbir'in Resûl-i Ekrem'i duhâ vakti ziyaret ettiğini *Buhârî* metninde, قال مسعر أراه قال ضحى "Râvi Mis'ar b. Kidâm, öyle zannediyorum ki Câbir'den bana bu hadisi rivayet eden Muhârib b. Disâr, duhâ vaktidir demişti" diyor.

Şârih Kastallânî Câbir'e taraf-ı peygamberîden bir ziyade olarak verilen miktarın bir kırat olduğunu bildirdiğinden, tercümede bunu gösterdik. Kastallânî'nin rivayetine göre Hazret-i Câbir demiştir ki: "Ben bu kıratı keseme koymuştum, yanımdan hiç ayırmazdım. Tâ ki Şam askeri Hârre günü Medine'ye geldi. Medine'de yağmakerlik ettikleri sırada benden de bu bir kıratı aldılar."

Buhârî'nin bu babında Ebû Hüreyre'den de bir rivayeti vardır ve şöyledir: Ebû Hüreyre diyor ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem uhdesinde (aʻrâbî) bir kişinin üç yaşında bir deve alacağı vardı. Günün birisinde bedevî gelip Resûl-i Ekrem'den bu genç devesini istedi. Sallallahu aleyhi ve sellem ashabına, "*Bu adamın* (sinne) *devesini veriniz!*" buyurdu. Ashâb-ı kirâm aradılarsa da bu yaşta genç bir deve bulamadılar! Ancak ondan daha yüksek yaşta (yedisine girmiş kıymetli rebâî) bir deve buldular. (Resûl-i Ekrem'e bunu arzettiklerinde), "*Bu âlâ deveyi veriniz!*" buyurdu. Şimdi (bu semâhatli emri işiten) aʻrâbî (sevinçle), "(Yâ Resûlellah!) Sen benim hakkımı mükemmel bir surette verdin, Allah da sana eksiltmeden mükâfatını versin!" diye dua etti. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Sizin hayırlınız, borcunu en güzel vereninizdir*" buyurdu.[94] Buhârî bu babında bu hadisi diğer bir tarik ile yalnız metne ait birtakım farklarla bir daha rivayet etmiştir, aynı meâlde olduğu için bunu nakle lüzum görmedik.

Sahîh-i Buhârî metnine bakılırsa bundan bir bab yukarıda bu hadisin üçüncü bir tarîk-i rivayeti daha görülür. Bu rivayet tarikinde metnen ve meâlen fark bulunduğu için onu aynen tercüme edip bildirmek isteriz. Ebû Hüreyre radıyallahu anh diyor ki: "(aʻrâbî) bir kimse Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemde matlubu olan bir devesini talep etmiş ve bedevîlik âdeti üzere Resûl-i Ekrem'e karşı talebinde gılzat göstermişti. Derhal ashâb-ı kirâm bedevîye (kavlen veya fiilen haddini bildirmeye) azmetmişlerdi. Fakat aleyhi's-salâtü ve's-selâm, "*Şu bedevîyi bırakınız! Her sâhib-i hakkın* (edep dairesinde) *hakk-ı talebi vardır, buna bir deve alıp verin!*" buyurdu. Ashâb-ı kirâm, "Yâ Resûlellah! Aradık, bunun devesinden daha yaşlı ve kıymetli deveden başka deve bulamadık!" demişlerdi. Resûl-i Ekrem, "*O âlâ deveyi iştirâ edip buna veriniz! Sizin hayırlınız borcunu güzel vereninizdir*" buyurdu.[95]

Bu hadislerde bir deve alınıp bedevîye verilmesi hakkında doğrudan doğruya Resûl-i Ekrem'in emirlerine muhatap olan zatın Resûlullah'ın âzatlı kölesi Ebû Râfi'[96] olduğunu şârih Kastallânî bildiriyor.

Bu kaba bedevînin ismi bu hadisin rivayet tariklerinin hiçbirinde bildirilmemiştir. Yalnız Taberânî'nin *Mu'cemü'l-evsat*'ında bu bedevînin İrbâd b. Sâriye olduğunu ifham eder bir rivayeti bulunduğunu şârih Kastallânî bildirmekle beraber Nesâî'nin, Hâkim'in mezkûr hadisi sûret-i rivayetlerini de nakletmektedir ki bunlar da İrbâd b. Sâriye kıssasının bundan ayrı bir istikrâz meselesi olduğunu söylemektedir. İrbâd demiştir ki: "Nebî sallallahu aleyhi ve selleme genç bir deve bey' etmiştim. Mutâlebe için geldiğimde Resûl-i Ekrem, '*Evet, şimdi sana daha necip bir deve vereyim*' buyurdu. Hakikaten bana daha güzel bir deve vermek suretiyle hakkımı eda buyurdu. Sonra Resûl-i Ekrem'e bedevî biri geldi. O da müsinne bir devesinin ödenmesini istiyordu..." diyerek a'râbî kıssasını hikâye etmiştir.[97] İşte İrbâd'ın bu rivayeti her iki kıssayı da ayrı ayrı vâzıhan bildirmektedir.

Her ne ise bedevînin ismi mâlûm olsun, olmasın asıl mâlûm olan bir hakikat vardır ki, Resûl-i Ekrem'in mekârim-i ahlâkından, ulüvv ü cenâbından, afv ü inâyetinden en vahşî bir bedevî bile mütehassis olarak ibtidâ şiddet ve gılzatle istîfâ-yi hak ederken en sonu أوفيتني وآفاك الله "Ey peygamber-i âlîşân! Sen bana hakkımı mükemmel bir suretle verdin, Allah da sana mükâfatını eksiksiz versin!" diye duaya müsâraate mecbur olmuştur. Bedevînin ruhunda uyanan bu tehavvül ve inkılâbın şâyân-ı hayret bir derecede bulunduğunu öğrenmek için bu vahşî bedevînin evvelâ ne herzegûluk ve hezeyan ettiği de bilinmelidir.

Şârih Kastallânî'nin beyanına göre, bu bedevînin gılzatle söylediği söz, "Ey Abdülmuttaliboğulları! Siz, borcunuzu uzatır, yalanla geciktirirsiniz" cümlesidir ki pek şenî bir bühtandır. Resûl-i Ekrem'in ecdâdı ve amcaları hiç de böyle değillerdi. Abdülmuttaliboğulları sözlerinin eri ve her nevi medenî muamelelerinde doğruluk onların rehberi idi. Muttalibîler'in vefası, kerem ve semâhati tarihin şehâdetiyle sabit bir hakikattir. Bu cihetle ashâb-ı kirâm, bedevîyi dövmek istemekte tamamen haklı idiler. Fakat Resûl-i Ekrem bedevîlerin tab'an haşin ve bilâ-reviyyetin söz söyler kimseler olduğunu bildiğinden afv ile ihsan ile mukabele buyurup hidayetine delâlet etmiştir.

HÜSN-İ MUTÂLEBENİN İSTİHBÂBI

Buhârî'nin burada zimem sahiplerinin ashâb-ı düyûndan hüsn-i mutâlebeleri hakkında bir babı da vardır. Teyit için de Huzeyfe hazretlerinin bir hadisini rivayet etmiştir. Fakat müellif Zebîdî merhum bu hadisi "Kitâbü'l-Büyû'"da zikrettiği için ihtisaren buradaki rivayeti *Tecrîd*'e almamıştır. "Kitâbü'l-Büyû'"daki rivayeti 969 numara ile tercüme ve izah edilmiştir. Buhârî'nin buradaki rivayeti daha muhtasardır. Huzeyfe b. Yemân radıyallahu anhın Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden işittiğini bildirdiği hadîs-i şerifte meâlen şöyle buyurulmuştur: "*Sizden evvel geçen milletlerden bir kişi ölmüştü.* (Ruhu melekler tarafından karşılanarak) *ona, 'Dünyada ne hayır işledin?' diye soruldu. O da, 'Ben, halka mal satardım.* (Zimemlerimi tahsil ederken) *ganîden feragat ve müsamaha, fukaradan da* (borcunu) tahfif (ve imhal) *ederdim' diye cevap verdi de bundan dolayı o kimse mağfiret olundu.*"[98]

Ebû Mes'ûd (Ukbe b. Âmir), "(Peygamber'in) bu (kelâmı)nı ben (de) Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden işittim" demiştir ki bu şekl-i isnâd, ehl-i rivayete göre, ta'lik suretinde mevsûlen rivayettir. Müslim'in bir rivayeti ise bu vasl-ı rivayeti daha iyi tebârüz ettirmektedir. Müslim'in tahrîcine göre Huzeyfe ile Ebû Mes'ûd bir arada otururken Huzeyfe yukarıdaki hadisi rivayet etmiş, Ebû Mes'ûd da Huzeyfe'yi tasdik ederek, "Evet, ben de Resûlullah'tan bu suretle işittim" demiştir ki bu hadisi iki sahâbî mevsûlen rivayet etmiş bulunuyorlar.

94 عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: كان لرجل على النبي صلى الله عليه وسلم سن من الإبل فجاءه يتقاضاه. فقال النبي صلى الله عليه وسلم: أعطوه. فطلبوا سنه فلم يجدوا له إلا سنا فوقها. فقال: أعطوه فقال أوفيتني وفى الله بك. قال النبي صلى الله عليه وسلم: إن خياركم أحسنكم قضاء [رواه البخاري].

{B٢٣٩٣ Buhârî, İstikrâz, ٧.}

95 عن أبي هريرة رضي الله عنه: أن رجلا تقاضى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأغلظه له. فهم أصحابه فقال: دعوه! فإن لصاحب الحق مقالا، واشتروا له بعيرا فأعطوه إياه. وقالوا: لا نجد إلا أفضل من سنه. قال: اشتروه فأعطوه إياه! فإن خيركم أحسنكم قضاء [رواه البخاري].

{B2390 Buhârî, İstikrâz, 4.}

96 Ebû Râfi‘ radıyallahu anhın ismi İbrâhim yahut Eslem yahut Sâbit'tir. Uhud ve Hendek muharebelerinde bulunmuştur. Kendisinden 68 hadîs-i şerif rivayet edilmiştir. Bunlardan birini Buhârî, üçünü de Müslim münferiden rivayet etmiştir. Kendisinden oğlu Ubeydullah ile Süleyman b. Yesâr rivayet etmiştir. Resûl-i Ekrem, Ebû Râfi‘i âzatlılarından Selmâ ile evlendirmişti. Selmâ, Resûl-i Ekrem'in necl-i necîbi İbrâhim'in kabilesi olmuştur. Ebû Râfi‘ an-asıl Mısırlı olduğundan Kıbtî diye anılırdı. Mısır'ın fethinde bulunmuştur. *Hulâsa*'da Hazret-i Osman'ın şehâdetinden az bir zaman sonra vefat ettiği Vâkıdî'den rivayet olunuyor. *Tehzîb*'de de Hazret-i Osman'ın şehâdetinden evvel ve Hazret-i Ali'nin devr-i hilâfetinde vefatına dair iki rivayet daha bildiriliyor.

97 {N4623 Nesâî, Büyû‘, 64.}

98 عن حذيفة رضي الله عنه قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: مات رجل فقيل له. قال: كنت أبايع الناس فأتجوز عن الموسر وأخفف عن المعسر فغفر له. قال أبو مسعود: سمعته من النبي صلى الله عليه وسلم [رواه البخاري].

{B2391 Buhârî, İstikrâz, 5.}

1077

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَأَنَا أَوْلَى بِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ مَاتَ وَتَرَكَ مَالًا فَلْيَرِثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا وَمَنْ تَرَكَ دَيْنًا أَوْ ضَيَاعًا فَلْيَأْتِنِي فَأَنَا مَوْلَاهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Hiçbir mümin yoktur, ancak ben, ona dünya ve âhiret (işlerin) de (kendisinden) daha yakın (bir şefik)im. İsterseniz (ihticâc için), النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ kavli şerifini okuyunuz! Herhangi bir mümin ölür de mal bırakırsa, bu mala kim olursa olsunlar, onun asabesi vâris olsun. Herhangi bir mümin de borç, yahut (fakir bir) aile bırakırsa, o da bana gelsin! Ben onun velisiyim." {B2399 Buhârî, İstikrâz, 11; el-Ahzâb, 33/6.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Tefsîr" bahsinde de rivayet etmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'de bu hadisin mensup olduğu babın unvanı, "Borç Bırakarak Ölen Kimsenin Cenaze Namazının Hükmüne dair"dir. Bu hüküm hadisten müstefâd olduğu üzere iltizâm-ı deynin vazîfe-i dini ifaya mani olmayacağı merkezindedir. Resûl-i Ekrem'in borçlu ölenlerin cenaze namazını kılmamaları, ibtidâ-yi İslâm'da idi. Fütûhât-i İslâmiyye inkişaf edip de beytülmâl refaha kavuştuktan sonra borçlu ölen müminlerin borçları taraf-ı risâletten tediye edilerek namazları kılınmıştır. Resûl-i Ekrem'in borçtan istiâze buyurmaları da bizâtihî borçtan dolayı değildir. Belki borca terettüp eden bir sürü gaileden dolayıdır.

Buhârî'nin bu babında bundan evvel başka bir sened ve metniyle yine Ebû Hüreyre'den bir tarîk-i rivayeti daha vardır ve meâlen şöyledir: Her kim mal bırakırsa, o mal müteveffanın veresesine aittir. Her kim de borç ve aile ağırlığı bırakırsa, bu da bana râcidir buyurmuştur.[99]

Evvelki metinden ziyade hâiz-i iştihâr olan bu metni, Buhârî "Kitâbü'l-Vekâlet"in âhirinde, "Ferâiz"de, Ahzâb sûresinin tefsirinde, mevzumuz olan bu babda da rivayet etmiştir. Müslim de "Ferâiz"de, Ebû Dâvûd "Harac"da tahrîc etmişlerdir. Şârih İbn Battâl, "Borçlu ölenlerin, Resûl-i Ekrem tarafından namazlarının kılınmaması yolunda câri olup gelen fiil-i nebevî bu hadis ile neshedilmiştir" diyor ki biraz evvel bildirmiştik. Esasen bu iki hadisi Buhârî'nin burada sevkinden gaye de budur ve hadislerin unvana mütabakat noktası burasıdır.

İkinci hadisin metnindeki كل 'i İbnü'l-Esîr, "insana külfet veren her şeyin yüklediği ağırlıktır ve gailedir" diye tefsir etmiştir ki borç da insana ağırlık veren tekellüflerin en başında gelir.

Resûl-i Ekrem'in müminlere bütün dünya ve âhiret işlerinde nefislerinden daha re'fetli ve şefkatli olmaları o Nebî-i zîşanın mü'minlere daima esbâb-ı salâh ve saâdetlerini emr-ü irâe; şerr-ü fesatlarını icap eden şeylerden men'-ü tahzîr buyurmasında tecellî eder. Halbuki nefis öyle değildir. O, helâke davet eder. Peygamber ise tarîk-i necâta irşad buyurur. Binaenaleyh peygamber müminlere kendilerinden daha sevgili ve onun emr ü irşâdı kendi nefislerinin arzu ve temayüllerinden daha nâfiz ve mutâ' olmalıdır. Yine böyle müşfik Peygamberlerine karşı şefkatleri ve bağlılıkları, kendi nefislerine şefkat ve itimatlarından daha tam bulunmalıdır. İşte âyet-i kerîmeden ve hadîs-i şeriften müstefâd olan mâna budur.

النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ kavl-i şerifi ki Ahzâb sûre-i şerifesinin 6. âyetinin matlaıdır. Burada vahy-i metlûv ile vahy-i gayr-i metluv teyit buyurulmuştur. Bu âyetin sebeb-i nüzûlü olarak nakledilen rivayet de yukarıda arzettiğimiz mânayı izah ve teyit etmektedir: Resûl-i Ekrem Tebük Seferi'ne gidileceğini emr ü ilân buyurduğu sırada bazı kimseler ailelerinden izin isteyeceklerini makām-ı i'tizarda ileri sürmüşlerdi. Bunun üzerine, "*Peygamber'in emr ü irşâdı müminlere nefislerinin ve ailelerinin delâletinden daha hayırlıdır*" buyurulmuştur.

Ehl-i tefsirin İbn Abbas'tan ve Atâ b. Ebû Rebâh'tan rivayetine göre âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir etmişlerdir: Resûl-i Ekrem müminleri bir şeye davet eder, nefisleri de başka bir şeye davet ederse, Resûlullah'ın davetine icâbet ve itaat etmek nefislerinin arzularına uymaktan daha hayırlıdır. Müfessir Mukātil'den de, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin emr ü irşâdına ittibâ, müminlerin bazısının diğer bazısının fikir ve ictihadına tebâiyetten daha hayırlıdır" suretinde bir tefsir nakledilmiştir.

Hadisteki "asabe", kişinin babası tarafından akrabasına denir. Ehl-i ferâize göre asabe, kitâbullahta sihâm-ı mefrûzası olmayıp ashâb-ı ferâiz hisselerini aldıktan sonra geri kalanı ahzeden ve infirâdı halinde terekenin mecmûuna vâris olan kimsenin ismidir.

İbnü'l-Esîr ضياع lafzı fetih ile iyâl mânasınadır ve ضاع، يضيع dan masdardır; "dâd"ın kesriyle de "dâi'"in cem'idir; "câi', ciyâ'" gibi diyor. İbnü'l-Cevzî de her iki sûret-i zabtı bildirdikten sonra feth ile kıraatin esah olduğuna işaret ediyor ki biz de bu suretle tercüme ettik. Bazı şârihler tarafından da aile, ihtiyaç ile takyid edildiğinden tercümede buna da işaret ettik.

BUHÂRÎ'NİN ÜÇ BABI VE ÜÇ RİVAYETİ

Buhârî'nin *Sahîh*'inde mevzumuz olan Ebû Hüreyre hadisinden evvel üç babı daha vardır ki bunların hadislerini müellif Zebîdî ihtisar kastıyla *Tecrîd*'e almamıştır. Halbuki ifade ettikleri ahkâm-ı şer'iyye itibariyle "İstikrâz" ve "Edâü'd-deyn" bahsinde bunların mütalaa edilmeleri çok lüzumlu bulunduğundan bunları da okuyucularımızın nazar-ı mütalaalarına arzediyoruz:

1. BAB. Alacaklının rıza ve muvafakati ile borçlunun borcunun dûnünde bir miktar vererek tamamını ödemesinin yahut alacaklının matlubunun hepsini borçluya helâl etmesinin cevaz ve meşruiyetine dairdir.[100] Buhârî bu babında Hazret-i Câbir'in bir hadisini sevkediyor ki başka bir senedle ve hayli farklı bir metin ile "Kitâbü'l-Büyû'"da da rivayet ettiği bu hadisi 988 numara ile tercüme ve izah etmiş bulunuyoruz. Gerek her iki metin arasındaki farkı gerek cevâz-ı şer'îyi tebârüz ettirmek için buradaki metni de tercüme ediyoruz:

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâ diyor ki: Babam Abdullah b. Amr, Uhud günü şehid olarak vefat etmişti. Halbuki üzerinde (yalnız bir yahudiye 30 vesk hurma) borç vardı. Alacaklılar haklarını talepte şiddet göstermeye başladılar. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve selleme geldim (vaziyeti arzettim). Aleyhi's-salâtü ve's-selâm bunlara hurmalığımın mahsulünü kabul edip babamı üzerindeki haklarından ibrâ etmelerini teklif etti. Fakat alacaklılar bu teklifi kabulden imtina ettiler. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de bunlara hurmalığımı vermedi ve bana, "*Sana kuşluk vakti gelirim!*" buyurdu. Ferdâsı sabah kuşluk zamanı bana geldi. Hurmalıkta dolaştı. Mahsulün bereketi hakkında dua buyurdu. Hurma mahsulünü kestim. Alacaklıların haklarını tamamen verdim. Bana da hurmamdan (bâkisi, aslı gibi hiçbir şey eksilmeksizin) kaldı.[101]

2. BAB. Medyunun hurmayı hurma ile yahut hurmayı arpa, buğday gibi hububat ile takas ederek yahut mücâzefe ki mahsulü ölçüp tartmaksızın hads ve tahmin eyleyerek alacaklıya edâ-yi deyn etmesinin cevazına dairdir.[102]

Mühelleb, müellif Buhârî'nin bu unvanına itiraz ederek, ulemâdan hiçbiri hurmadan matlubu olan dâyinin, mücâzefe suretiyle borçlunun verdiği hurmayı almasını tecviz etmemiştir. Çünkü bu suretle edâ-yi deynde cehl ve zarar vardır. Yalnız böyle mücâzefe tarikiyle edâ-yi deyn, verilen hurmanın borçtan az olduğu ve alacaklı da bu noksanı bilerek muvafakat ettiği surette câiz olabilir demiştir.

Şârih Aynî: “Bu itirazdan mûterizin garazı, müellif Buhârî’nin yukarıdaki unvanının doğru olmadığını izhar etmektir” deyip şöyle cevap veriyor: Buhârî’nin bu unvan ile maksudu, sırf ahde vefa ve mutlak surette mîâdında deyni eda için muâvezât-ı sâirede tecviz edilmeyen tahmin ve takdir keyfiyetini vefâ-yi düyûnda tecviz buyurulduğunu tebârüz ettirmektir. Nasıl ki arâyâda da zaruret üzerine bey‘ ü müzâbene tecviz edilmiştir. Yukarıda izah etmiştik ki hurmanın kurusuyla yaşı arasındaki muâvaza ve mübadele yalnız arâyâda yani ailesinin yaş hurmaya ihtiyacı olup da kuru hurmadan başka vâsıta-i bey‘ ü mübadelesi olmayan fukarâ-yı nâs hakkında ve 5 veskten az bir miktarda tecviz buyurulmuştur. Yoksa esas itibariyle lisân-ı şeriatta müzâbene denilen bu şekl-i mübadelede cehl ve tağrîr bulunduğu için menhî iken zaruret sevkiyle bir iki ağacın mahsulü hakkında Resûl-i Ekrem tarafından tecviz buyurulmuştur. İşte edâ-yi düyûndaki mücâzefe de vefâ-yi mahz olarak tecviz edilmiştir.

Buhârî bu babındaki cevaz hükmünü de yine Câbir hadisinin diğer bir tarîk-i rivayetiyle ispat ediyor. Bu tarîk-i rivayete göre de Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâ demiştir ki: Babam vefat etti. Vefatında üzerinde yahudi birine 30 vesk (hurma) borç bırakmıştı.[103]

Câbir o borcu ödemek için vade istedi. Fakat yahudi borcu imhâl etmekten imtina eyledi. Bunun üzerine Câbir hakkında yahudiye delâlet buyurmasını Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme arzetti. Resûl-i Ekrem yahudiye 30 veska bedel bir hurmalığın mahsulünü almasını teklif buyurdu. Fakat yahudi imtina eyledi. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hurmalığa girdi, içinde gezdi. Sonra Câbir'e, "*Hurmayı kes, yahudiye matlubu olan hurmayı ver!*" buyurdu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem geri gittikten sonra Câbir mahsulü topladı. Yahudiye 30 vesk borcu verdi. 17 vesk de kendine kaldı. Müteâkiben Câbir, olup biteni arzetmek üzere Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme geldi. Resûlullah'ı ikindi namazı kılar buldu. Resûl-i Ekrem namazdan fâriğ olduktan sonra bu fazl ü bereketi kendilerine arzetti. Resûl-i Ekrem de, "*Sen bu vâkıayı Ömer b. Hattâb'a hikâye et!*" buyurdu. Câbir Hazret-i Ömer'e gidip haber verdiğinde müşârün ileyh hazretleri, "Ben, esasen senin hurmalığında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem gezip dolaşınca hurma mahsulünde müstesna bir feyz ü bereket hâsıl olacağını kemâl-i kat'iyyetle bilmiştim" demiştir.[104]

Resûl-i Ekrem'in ashap arasından hassaten Hazret-i Ömer'e ihbar edilmesini emir buyurması, Câbir'in borcuyla Hazret-i Ömer'in pek yakından alâkalanması ve belki de bu hadisenin evveliyatında hazır bulunmuş olması cihetiyledir.

3. BAB. Borç ihtiyar ve iltizamından Allah'a istiâzeye dairdir. Bu babında da Buhârî Âişe radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin her namaz akabinde şöyle dua etmeye müvâzabet buyurduğunu rivayet ediyor: "*Yâ rab! Günahtan, borçtan sana sığınırım.*" Bir kâil (ki Âişe kendisidir), "Yâ Resûlellah! Hiçbir şeyden istiâzeniz, borçtan istiâzeniz kadar çok olmadı" demiş de Resûlullah, "*Kişi borçlandığı zaman, mâziden bahseder de* (şimdiye kadar şöyle böyle ödeyemedim diye) *yalan söyler, sonra* ('yarın, öbür gün veririm' diye) *vaad eder de akabinde hulf eyler* (vaadini yerine getirmez)" buyurmuştur.[105]

Bu hadîs-i şerif nazmı itibariyle bir vecîze-i edebiyye, medlûlü cihetiyle de yüksek bir hakîkat-i ictimâiyye ifade etmektedir: Hadisin nazmında borçlunun hâlet-i rûhiyesini tasvir için mâziye ait i'tizârı, istikbale dair vaadi zikrediliyor, sonra i'tizârında kizbi, vaadinde hulfü harf-i takip ile tertip buyurulmuştur ki en beliğ bir numûne-i edebiyyedir. Hadisin işʻâr ettiği emrâz-ı içtimaîye de kizb ile hulftür; şüphesiz bunlar da büyük mühlikât-i ictimâiyyedendir. Borç, bu iki âfeti tevlid ettiği içindir ki Resûl-i Ekrem namazları müteakip istiâze buyurmuştur. Borç, nefse'l-emirde bir münâsebet-i medeniyye olduğu için haddizatında fena değildir. Fakat mefâside vesile olduğu için her zaman ümmeti borçlanmaktan tahzîr buyurmuştur. Bu mefâsidden başka, borcun borçluya tahmil ettiği zillet de çok ağırdır. Hele nobran bir mal sahibine borçlu olmak –Allah esirgesin!– üç orta itâbına mâruz olmaktır ki bu daha ağırdır. Bu sebeple şârih İbn Battâl, "Bu hadis sedd-i zerâyiin vücûbuna delildir" diyor.

---

99 عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من ترك مالا فلورثته ومن ترك كلا فإلينا [رواه البخاري].

{B2398 Buhârî, İstikrâz, 11.}

100 [باب إذا قضى دون حقه أو حلله فهو جائز [بخاري.

101 عن ابن كعب بن مالك أن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما أخبره : أن أباه قتل يوم أحد شهيدا وعليه دين. فاشتد الغرماء في حقوقهم. فأتيت النبي صلى الله عليه وسلم فسألهم أن يقبلوا تمر حائطي ويحللوا أبي. فأبو فلم يعطهم النبي صلى الله عليه وسلم حائطي وقال سنغدو عليك فغدا علينا حين أصبح. فطاف في النخل ودعا في ثمرها بالبركة فجددتها فقضيتهم وبقي لنا من تمرها [رواه البخاري].

{B2395 Buhârî, İstikrâz, 8.}

102 باب إذا قاص أو جازفه في الدين تمرا بتمر أو غيره) هكذا في النسخ) المشهورة وزاد في رواية أبو ذر وأبو الوقت والأصيلي هنا فهو جائز.

103 1 vesk 60 sâʿ ve her sâʿ, Irâkīlere göre 1040 dirhem olduğuna göre, 30 vesk (30 x 60 = 1800 x 1040 = 187200 dirhem) 4680 eski okka eder ki, 6002 kg. 324 grama müsavidir. Vâkıdî *Megāzî*'de ve Câbir radıyallahu anhın deyn kıssasında bu yahudinin adı Ebü'ş-Şahm olduğunu bildirmiştir ki hadisin diğer rivayet tariklerinden müstefâd olduğuna göre, Câbir'in borcu yalnız bu yağlı ve kirli yahudiye ait değildi. Başka alacaklılar da vardı ki, o zamana göre hayli çok ve ehemmiyetli bir borçtu. İbn Asâkir'in *Dımaşk Tarihi*'nden naklen *Müntekā*'da beyanına göre, Câbir'in babası Abdullah b. Amr b. Haram şehîden vefat ettiğinde altı tane de kız evlât yetim bırakmıştı. Bu cihetle Câbir hazretlerinin vaziyyet-i mâliyesi çok bozuktu. Şayet Resûl-i Ekrem'in bir mûcizesi Câbir'in meded-resi olmasaydı, bu borçlardan yakasını kurtarması çok müşküldü. Bu müşkülâttan kurtulduktan sonra fevkalâde mütehassis olan sâhib-i terceme, hayatının en kıymetli hâtırası olan bu sergüzeştini daima yâdetmiş olmalıdır ki bu hadisenin her cephesi zabtedilmiş ve müteaddit tarîk-i rivâyât ile nakledilmiştir.

104 عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما أنه أخبره: أن أباه توفي وترك عليه... ثلاثين وسقا لرجل من اليهود. فاستنظره جابر فأبى أن ينظره. فكلم جابر رسول الله صل الله عليه وسلم ليشفع له إليه. فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم وكلم اليهودي ليأخذ تمر نخله بالذي له فأبى فدخل رسول الله صلى الله عليه وسلم النخل فمشى فيها. ثم قال لجابر: جد له! فأوف له الذي له! فجده بعدما رجع رسول الله صلى الله عليه وسلم. فأوفاه ثلاثين وسقا. وفضلت له سبعة عشر وسقا. فجاء جابر رسول الله صلى الله عليه وسلم ليخبره بالذي كان فوجده يصلي العصر. فلما انصرف أخبره بالفضل. فقال: أخبر ذلك ابن الخطاب! فذهب جابر إلى عمر فأخبره فقال له عمر: لقد علمت حين مشى فيها رسول الله صلى الله عليه وسلم ليباركن فيها [رواه البخاري].

{B٢٣٩٦ Buhârî, İstikrâz, ٩.}

105 عن عروة أن عائشة رضي الله عنها أخبرته: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يدعو في الصلاة ويقول: اللهم إني أعوذ بك من المأثم والمغرم

فقال له قائل:

— ما أكثر ما تستعيذ يا رسول الله من المغرم. قال:

— إن الرجل إذا غرم حدث فكذب ووعد فأخلف [رواه البخاري].

{B2397 Buhârî, İstikrâz, 10.}

1078

•.•.•

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الْأُمَّهَاتِ وَوَأْدَ الْبَنَاتِ وَمَنَعَ وَهَاتِ وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ وَإِضَاعَةَ الْمَالِ.

TERCÜMESİ

Mugīre b. Şuʻbe radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Allah size analara isyanı, kız (mevlûd)ları diri diri defni, verilecek borcun verilmemesini, verilmeyen bir şeyin alınmasını haram kıldı. Yine Allah sizin için kīlükāli, çok suali, izâa-i mâlı kerih gördü" buyurmuştur. {B2408 Buhârî, İstikrâz, 19.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifi Buhârî *Sahîh*'inde izâa-i emvâlden nehye, izâa-i emvâlden hacre, beyʻde hilekârlıktan dair nehye açtığı bir babında rivayet etmiştir. İzâa-i mal, malı sebepsiz ve lüzumsuz yerlerde harcamaktır ki israftır, kavâid-i tasarruf haricinde muzır bir harekettir. Bazı âlimler de izâa-i malı, Allah'a taatin gayri şeylerde harcamaktır, israf ve tebzîr etmektir demişlerdir ki bu mâna daha hastır.

Buhârî'nin bu hadise dair bir rivayeti de "Kitâbü'z-Zekât"ta vardır. Oradaki rivayetin metni muhtasar olmakla beraber sûret-i sevkinde, hadisin rivayet hususundaki kıymet-i ilmiyyesini yükselten şu tafsilât vardır: Bu hadisin râvilerinden Şaʻbî diyor ki: Mugīre b. Şuʻbe'nin kâtibi (Verrâd)'ın bana bildirdiğine göre, Muâviye b. Ebû Süfyân, Mugīre'ye bir mektup göndererek Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittiği hadislerden bir hadis yazıp göndermesini rica etmiş, Mugīre de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "*Allah Teâlâ üç şeyi sizin hakkınızda kerih gördü: Kīlükāl, izâa-i mal, kesret-i sual*" buyurduğunu işittim diye bu hadîs-i şerifi yazıp göndermiştir.[106]

Hadisin kıymet-i ahlâkiyye ve içtimaiyesi hakkındaki izahımızı âtiye bırakarak burada ilm-i rivayet noktainazarından haiz bulunduğu ehemmiyeti tebârüz ettirmek isteriz: Hadisin râvisi Mugīre b. Şu‘be hiç şüphesiz dühât-i Arap'tan ve ashab-ı kirâmın en müteayyin simalarındandır. Hendek Gazâsı sırasında müslüman olmuş, Hudeybiye'de hazır bulunmuş ve Yemâme, Yermük, Kādisiye seferlerine iştirak etmiştir. *Hulâsa*'da tasvir olunduğu üzere âkıl, edip, fatîn, zeki bir zattır. Kendisinden 136 hadîs-i şerif rivayet edilmiştir. Hazret-i Ömer tarafından Basra, sonra Kûfe valiliğine tayin olunmuş ve Hazret-i Osman zamanında azlolunup ihtilâf zamanlarında hiçbir tarafa iştirak etmemek basiretini göstermiştir. Mâlûm olan ihtilâf bertaraf edildikten sonra Muâviye tarafından Kûfe'ye vali tayin olunup âher ömrüne kadar orada vali bulunmuştur. Hadis hakkındaki muhabereleri de bu valiliği zamanında olması çok muhtemeldir. Bu hadisi Muâviye gibi bir dâhi sahâbenin, Mugīre gibi bir dâhiden ahzetmesi, bu ahz ü zabtın kitâbetle icâzete müstenit olması hadisin ilmî kıymetini yükseltmiştir.

İzâa-i malın ve münâsebât-ı medeniyyede hilekârlığın menhî olduğunu İmam Buhârî bu unvanında Kur'ân-ı Mübîn'den dört tane delil serdederek ispat ediyor ki ber-vech-i âtîdir:

1. Sûre-i Bakara'nın 205. âyetinin hâtimesi olan وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ "*Allah bozgunculuğu hoşlanmaz*" kavl-i şerifidir. *Sahîh-i Buhârî* râvilerinin çoğu bu suretle rivayet etmişlerdir. Şârih İbn Hacer *Fethu'l-bârî*'de Nesefî'nin إن الله لا يحب الفساد rivayet ettiğini nakil ile kıraat kastedilmeyerek bu suretle naklin cevazını iddia etmişse de Aynî ve Kastallânî'nin dediği gibi nazm-ı Kur'an'a mugāyir olduğu için bunun, nâsihin eser-i sehvi olduğunu kabul etmek daha doğru bir harekettir.[107]

2. Yûnus sûre-i şerifinin 81. âyeti olan لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ "*Allah müfsidlerin* (bozuk) *işini düzeltmez*" kavl-i şerifidir.

3. Hûd sûre-i şerifesinin 87. âyeti olan قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَوَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ "*Onlar* (ehl-i Medyen),[108] *'Ey Şuayb! Babalarımızın taptıkları şeyleri yahut mallarımızda dilediğimiz veçhile tasarrufumuzu terketmemizi sana namazların mı emrediyor? Muhakkak ki sen halîmsin, çok akıllısın*" demişlerdi."[109]

Bu âyet-i kerîmeye tekaddüm eden 84, 85, 86. âyetlerden müstefâd olduğuna göre Şuayb aleyhi's-selâm her peygamber gibi kavmini tevhid akîdesine davet etmiş, eksik kile ve terazi kullanarak halkı aldatmaktan şu suretle men eylemişti: "*Ey kavmim! Allah'a ibadet ediniz! Sizin için O'ndan başka ibadet edecek hiçbir ilâh yoktur. Kile ve teraziyi de eksik ölçüp tartmayınız! Hiç şüphesiz sizi ben bir servet içinde görüyorum;* (buna şükretmezseniz) *üzerinize çok müstevlî bir günün azabı çökmesinden elbette korkarım. Ey kavmim! Ölçüyü tartıyı adaletle ifa ediniz! Nâsın metâlarına haksızlık etmeyiniz ve yeryüzünde müfsidane kötülük yapmayınız! Allah'ın* (haramdan) *bakiyye* (ve arınmış) *nimeti, –eğer müminseniz– sizin için daha hayırlıdır. Bununla beraber ben, üzerinizde sıkı bir muhafız da değilim*" demişti[110] de ehl-i Medyen hatîb-i enbiyâ unvanını haiz bulunan Şuayb aleyhi's-selâmın lisân-ı hikmetle ve kemâl-i talâkatle tebliğ ettiği ahkâm ve nasâyiha karşı son derece müstehziyane bir edâ ile "Bunları sana namazın mı emrediyor?" sualini irat ve buna, "Sen halîm, reşîd bir zatsın" diye bir istihza ve istihfaf daha ilâve etmişlerdi.

Şârih Aynî'nin beyanına göre Şuayb aleyhi's-selâm çok namaz kılarmış. Kavmi namaz kılarken gördüklerinde gözle, kaşla işaret ederek gülüşürlermiş. Bu müstehzî kavmin Şuayb'a, "Bunları sana namazın mı emrediyor" diye alay etmeleri o habis itiyatlarının kavlen izharından ibarettir ki bu tefevvühatlarındaki (emir) mecaz tarikiyle (salât)a isnad edilmiştir.

Ehl-i Medyen abede-i esnâm idiler. Hazret-i Şuayb bunları tevhide davet etmiştir. Ölçüleriyle tartılarıyla ve silik, kesik, vezni eksik paralarıyla daima halkı aldatırlardı. Zeyd b. Eslem'in[111] rivayetine göre, bunlar dirhemlerin, dinarların etrafını keserek bunları halka sayı ile sürerler, halktan alırken de bu paraları tartı ile alırlardı. Şuayb aleyhi's-selâm bunları bu fena hareketlerinden menettiği için onlar da istihza etmek küstahlığında bulunurlardı. Kemâl-i talâkatle söylediği her sözü bir hikmet ve belâgat enmûzeci olan Şuayb aleyhi's-selâmın bu müstehzi kavminin istihzalarına karşı verdiği cevâbı da asıl izahıyla meşgul bulunduğumuz âyet-i kerîmenin bir âyet aşağısında şöyle bildiriyor: "*Ey kavmim, bana söyler misiniz? Eğer ben rabbimden bir beyyine üzerine* (meb'ûs) *bulunuyorsam ve rabbim kendi* (hazinesi)*nden bana güzel birtakım rızk ihsan buyurduysa* (bana bunu haram ile şâibedar etmek yakışır mı?) *Ben size muhalefet etmekle sizi kendisinden nehyettiğim fena kazançları ben* (kazanmak) *istemem. Ben gücüm yettiği kadar* (sizi) *ıslah etmek isterim. Muvaffakiyetim de ancak Allah ile olabilir. Ben yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yöneliyorum.*"[112]

İşte Hazret-i Şuayb'ın Kur'ân-ı Mübîn'de bildirilen nasâyih ve irşâdâtı hep böyle birer hizmet ve fazilet enmûzecidir; her asırda her vicdanın, her aklıselimin seve seve kabul edeceği mahiyettedir. Şuayb aleyhi's-selâm kavmine, "Allah'ın ihsan ettiği nimeti haram ile nemâlandırmak, sonra haram yollarda harcamak hilm ile rüşd ile tavsif ettiğiniz benim gibi bir peygambere düşer mi? Yoksa haram kazançlardan sizi menedip de bu kârlara kendim mi konmak istiyorum?" suretinde gayetle mantıkî hitap ve son derece nazikâne bir eda ile muâhaze ettikten sonra, "Hayır!" diyor; "Ben sizin gibi olmak istemiyorum. Ancak sizi ıslah etmek, sizi fesattan kurtarıp tarîk-i salâh ve istikamete sevketmek istiyorum. Buna da ancak Allah'ın inayetiyle muvaffak olabilirim; ben, yalnız O'na dayandım, O'na güveniyorum" buyuruyor.

Ehl-i Medyen üzerinde bu nasihatler bir türlü müessir olmamıştı. Tuttukları gaddarane kazanç yolunu bir türlü bırakmamışlardı. Bunun üzerine o hatîb-i enbiyâ bir kere de kavmini ümem-i sâlifeden tarihî örnekler göstermek suretiyle ikaz ve irşad etmeye çalışmıştı ki mevzumuzu yani muâmelât-ı medeniyyede hud'akârlığın fenalığını tamamıyla tebârüz ettirmek için Hazret-i Şuayb'ın sûre-i Hûd'daki kıssasını mütalaaya devam ediyoruz. Hazret-i Şuayb devam edip, "*Ey kavmim! Bana muhalefetiniz, sakın sizi Nûh kavminin yahut Hûd yahut Sâlih kavminin musâb oldukları mesâib gibi bir musibete giriftar olmanızı size kazandırmasın! Lût kavmi de* (zaman, mekân, ef'âl) *cihetiyle sizden uzak değildi. Ey kavmim* (mütenebbih olup) *rabbinize istiğfar ediniz, sonra tövbe edip O'na rücû ediniz! Her halde rabbim çok merhametlidir,* (müminleri) *çok sever"* buyurdu.

O müstehzi Medyenîler enbiyâ tarihinin bu şâyân-ı itibar vekāyiinden de mütenebbih olmayıp istihzalarını artırarak, "*Ey Şuayb!* (Sen ne söylüyorsun?) *Senin söylediğin sözlerden çoğunu biz iyi anlamıyoruz; hem biz, seni her halde içimizde çok zelil görüyoruz. Eğer* (eizzeden ma'dûd) *taallukatından birkaç kişi*(nin hatırı) *olmasaydı muhakkak seni taşlar, öldürürdük. Sen bizim nazarımızda aziz değilsin!*" dediler. Şuayb aleyhi's-selâm, "*Ey kavmim! Nazarınızda benim birkaç efrâd-ı kabilem mi Allah'tan azizdir? Halbuki siz Allah'ı arkanıza atıp unuttunuz. Muhakkak ki rabbim, sizin bu harekâtınızı muhîttir buyurdu.*"

Şuayb aleyhi's-selâm bundan sonra bu gaddar kavmine son söz olarak tarîk-i tehdidi iltizam edip, "*Ey kavmim! Bütün kudretinizle dilediğinizi yapınız! Ben* (de) *vazifemi yapıyorum. İnsanı rezil edecek azap kime gelecektir ve kim yalancıdır yakında görürsünüz. Şimdi siz işlerinizin sonuna bakınız! Ben de sizinle beraber* (o günü) *gözlüyorum buyurdu.*"

Artık şimdi Şuayb aleyhi's-selâm ehl-i Medyenîn irşadından nâ ümid olarak kat'-ı münasebet edip bunlara gelmesi mev'ûd olan azabın hulûlüne intizar etmekte idi ki bunun da mahiyetini, dehşet ve azametini doğrudan Cenâb-ı Hak şöyle bildiriyor: "*Vaktaki emrimiz*(in tecelli zamanı) *geldi. Şuayb'a ve onunla beraber iman edenlere tarafımızdan bir rahmet olarak biz necat verdik. Zulmedenleri ise bir sayha*(-i azâb ve recfe) *yakaladı da oldukları yerde çökerek sabaha erdiler. Bu ilde yaşamamış gibi nâ-bedîd oldular. Düşününüz ki Semûd* (hayattan) *uzaklaştığı gibi Medyen de uzaklaştı.*"[113]

Hazret-i Kur'an'ın enzâr-ı itibarımız karşısında tasvir ederek bir tablo halinde canlandırdığı Şuayb ve Medyen kıssasının bu hazin neticeye ermesinin âmili ikidir: a) şirk, b) alışverişte hilekârlık, gaddarlık ki Buhârî bu babını bundan nehye dair şerefvârit olan nusûsu sevk ve irat için açmıştı. Biz de sûre-i Hûd'dan Şuayb kıssasını tamamen naklederek ikmal etmiş bulunuyoruz.

4. Nisâ sûre-i şerîfesinin 5. âyetinin matlaı olan وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُم "*Mallarınızı sefihlere vermeyiniz*" kavl-i şerifini de Buhârî bu babının unvanında zikrediyor. Âyet-i kerîmenin mâba'di şöyledir: الَّتِي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا "*O mallar ki, Allah sizi onlara sabit bekçi kılmıştır. Bu mallar da* (nemâ ve tasarruf ile) *sefihleri besleyiniz, onları giydiriniz ve onlara güzel sözle nasihat ediniz.*"

Buhârî'nin bu âyet-i kerîmeyi burada iradı, süfehâya mal vermek, o malı hebâ etmek demek olduğunu ifham içindir. Müfessir Dahhâk, İbn Abbas radıyallahu anhümâdan süfehâ ile murat, kadınlar ve çocuklar olduğunu rivayet etmiştir. İbn Ebû Hâtim de Ebû Ümâme radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kadınların zevcine karşı itaatsiz olanları süfehâdır buyurduğunu nakletmiştir.[114] Yine İbn Ebû Hâtim, Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan, âyetteki süfehâ ile murat, insan şeytanları olan hizmetçilerdir suretinde bir tefsir rivayet etmiştir.

Bu tefsirlerin hey'et-i umûmiyyesinin müşterek medlûlleri, üzerlerinde vilâyet-i hâssası bulunan reîs-i âilenin servetini sefâhete meyyal kadınların ve hizmetçilerin ellerinde mahv ü tebâh olmaktan memnû bulunduğunu ifade etmektedir.

وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ kavl-i şerifinin tefsirinde İbn Abbas radıyallahu anhümâdan, aşağıdaki içtimaî ve iktisadî bir nasihati rivayet edilmiştir ki bütün şümulüyle âyet-i kerîmenin mazmununu ifade etmektedir: Malına kıyma! Allah sana o malı temlik buyurmamıştır, onu sana hakikatte vesîle-i maîşet kılmıştır. Böyle iken sen onu karına, yahut oğullarına verirsin de sonra onların elindeki servete bakar, muhtaç olursun! Hayır ey mümin, öyle yapma! Malını sıkı tut, onu ıslah ve hüsnüidare et! Esasen sen onlara yedirmeye, giydirmeye ve her türlü ihtiyaçlarını temine mecbursun![115]

İbn Cerîr et-Taberî'nin, Şa'bî vasıtasıyla Ebû Bürde'den, onun da Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den –radıyallahu anhümâ– bir rivayetine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Üç sınıf insan Allah'a dua eder de Allah onların duasına icâbet etmez: 1. Bir kişi ki fena huylu bir kadına mâlik olur ve onun fenalığını bile bile onunla geçinir de ondan ayrılmaz; 2. Bir kişi de malını sefihe verir. Halbuki Cenâb-ı Hak, 'Mallarınızı süfehâya vermeyiniz!' buyurmuştur; 3. Bir kişi de birine borçlanır da borcuna şahit tutmaz*" buyurmuştur.[116]

İbn Kesîr وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُم kavl-i şerifinin tefsirinde süfehânın hacri ve mallarında tasarruftan menolunmaları bu âyet-i kerîmeden alınmıştır demiştir. Yukarıda esbâb-ı hacri izah ederken bunun sıgār-ı sin, cünûn, ateh, sefeh gibi birtakım sebepleri olduğunu bildirmiş, sefâheti de müstakil bir sebeb-i hacr olarak göstermiştik. Sefehi fukahâ-i Hanefiyye, "Şer'in muktezâsı hilâfına harekettir ve hevâ ve arzuya ittibâdır" diye tarif etmişlerdir. Sefihin âdetinden biri de hatta birincisi tarz-ı maîşette, tasarruf-ı emvalde israf ve tebzîrdir. Hem de hiçbir garaz ve gayeye müstenit olmayarak ya da ehl-i diyânetten hiçbir sâhib-i akıl ve şuurun garaz ve menfaat tasavvur etmediği yolda israftır. Lü'b ve lehve dökülen servetler gibi. Ticarette memduh olmayan aldanmalar da sefehten addedilmiştir.

Yukarıda bildirdiğimiz veçhile Ebû Hanîfe hazretleri sefâhet sebebiyle hacri muvafık bulmamıştır. İmam Züfer'in ictihadı da böyledir. İbrâhim en-Nehaî'nin, Muhammed b. Sîrîn'in mezhepleri de böyledir. Öbür tarafta Ebû Yûsuf, Muhammed, Mâlik, Evzâî, Şâfiî, Ahmed, İshak ve Ebû Sevr sefihin hacrini kabul etmişlerdir. Bu ictihad Ali, İbn Abbas, İbn Zübeyr ve Âişe radıyallahu anhümden de menkuldür.

İmam Ebû Hanîfe'nin bu babdaki müstened-i şer'îsi 982 numara ile tercüme ve izah ettiğimiz, إذا بايعت فقل لا خلابة[117] hadîs-i şerifidir. Dârekutnî'nin rivayetine göre ashaptan Habbân b. Münkız radıyallahu anhümâ alışverişte daima aldanırmış da bir kere Resûl-i Ekrem'e bu halinden şikâyet etmiş, Resûl-i Ekrem de, "*Bir şey aldığın zaman bâyie, 'Müslümanlık'ta aldatmak yoktur' de!*" buyurmuştur.[118] Hazret-i Habbân'ın kafa tasına Uhud Harbi'nde bir taş isabet etmiş ve bu sürede melekât-i akliyyesi bir derece âfetzede olmuştu.

Bu cihetle bey' ü şirâda memduh olmayan bir şekilde aldanırdı. Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan gelen bir rivayete göre, bu halinden dolayı İbn Münkız'a taraf-ı risâletpenâhîden üç günlük bir hakk-ı hıyâr bahşolunmuş[119] ve "*Ey Habbân! Sen aldığın malda üç gün muhayyersin, bu müddet zarfında istersen aldığın malı imsâk edersin, istersen malı sahibine iade edersin*" buyurulmuştur.[120] Bununla beraber Resûl-i Ekrem Habbân'ı malında tasarruftan menetmemiştir.

Diğer ulemânın bu babdaki delilleri [121] وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُم nazm-ı şerifidir.

MUGĪRE HADİSİNDEN MÜSTEFÂD OLAN İÇTİMAÎ VE AHLÂKÎ HÜKÜMLER

1. Ukūk-ı ümmehât yani analara isyanın hurmeti. Ukūk fi'l-asıl kat' mânasınadır. Sanki anasına âsi olan çocuk, anasıyla kendi arasındaki hukuku kesip atmış oluyor. Babalara karşı serkeşlik de haram olduğu halde hadiste anaların hassaten zikredilmesi, kadınların derkâr olan fıtrî zaafından bilistifade çocukların analarına karşı daha fazla isyankâr olmalarına mebnîdir denilebilir. Bundan daha mühim bir sebep de evlâdın babadan evvel anneye karşı iyi davranmasını hatırlatmaktır. Ebeveyne karşı birr ü ihsanda hiç şüphesiz ana, babaya takdim edilir. Evlâdın bütün neşvünemâ devri ananın âgūş-ı şefkatinde geçmiş ve kemale ermiştir. Bir de ebeveynden birinin zikri, diğerinin de aynı hukuku haiz olduğuna delâlet ettiğinden, ananın zikriyle iktifa edilmiştir denilebilir.

2. Ve'd-i benâtın hurmeti. Ve'd-i benât "doğan kız çocuğunu diri diri toprağa defnetmek" demektir. Ebû Ubeyd'in beyanına göre, Câhiliye devrinde birinin kız çocuğu dünyaya gelirse, doğar doğmaz hemen zavallı nevzadı toprağa gömerdi. Bu vahşiyane hareketi kimi sevk-i gayretle, kimi de çocuğu büyütüp beslemeyi külfet addederek iltizam ederdi. Bu ikinci kısmın diğer bir şekli, zamanımızda çocuk düşürmek suretiyle revaç bulmuştur ki bilhassa şehir hayât-ı ictimâiyyesinde sık sık tesadüf edilen bu fazîhanın içtimaî bünyemizde ne ağır cerîhalar açtığını fâzıl-ı muhterem Hamdi Akseki arkadaşımız *Yeni Hutbelerim* namındaki mebrûr eserinin bir hutbesinde teşrîh etmiştir.

Bu satırları yazdığımız sırada nüfus sayımı münasebetiyle *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde muhterem edibimiz Peyâmî Safâ'nın "Kavanoz Çocukları" başlığı ile neşredilen bir makalesinde de bu içtimaî fâcianın kemiyet ve keyfiyeti edebî üslûp ile teşrîh edilmiş bulunduğundan bu çok kıymetli makaleyi buraya not olarak dercediyoruz.[122]

3, 4. منع وهات , iki nehye işaret olunan iki kelimedir. Hadis şârihleri birincisini, verilmesi üzerine vâcip olan borcu (men)edip vermemektir diye; ikincisini de alınmasında hayır ve şeref bulunmayan bir şeyi almak suretinde tefsir etmişlerdir ki her ikisi de yani vermemek de almak da haramdır. Bu iki kelimenin medlûllerini en güzel teşrîh eden Ahmed b. Hanbel hazretleridir. İshak b. Mansûr diyor ki: Bir kere Ahmed b. Hanbel'e bu kelimelerin mânasını sordum da bana, **1.** Uhdendeki hukūk-ı fukarayı menedip tasadduk etmemendir; **2.** Sana verilmezken elini uzatıp halktan sadaka istemendir diye cevap verdi.

HADÎS-İ ŞERİFTE ÜÇ ŞEYİN DE KERAHETİ BİLDİRİLİYORDU

1. Kīlükāl ki "dedikodu" demektir ve kīlükālin tam bir tercümesidir. Bu iki kelime birincisi meçhul, ikincisi mâlûm olmak üzere ya iki fiildir yahut iki masdardır. Her iki hale göre de şerhlerde birtakım tasarrufât-ı lisâniyye bildirilmekte ise de bunların naklinde bir fayda mülâhaza etmedik. Kīlükālin ilmî medlûlüne gelince, şârih Hattâbî "Mecâlis ve mahâfilde ve elsine-i nâsta, filân hakkında şöyle denildi, filân da böyle dedi suretinde tehaddüs eden fuzûlî muhaverelerdir ki dünyevî ve uhrevî hiçbir ciddi faydası yoktur" diyor.

Dedikodunun, ciddi bir fayda temin etmesi şöyle dursun, bu ibtilâ fertler için de cemiyet için de çok muzırdır, emrâz-ı ictimâiyyenin en mühliklerindendir. Fertleri atâlete sevkeder, cemiyet içinde fitne ve fesad uyandırır, millî birliği ve dirliği bozar. Daha birçok mazarrat tevlid eder. Bu cihetle dedikodudan tahzir buyurulmuştur.

Bazı ulemâ da dedikodu mevzuunu izah için, "Kendisine nehiy taalluk eden dedikodu, sıhhate makrûn olmayan ve hakikati nâkılince mâlûm olmayan saçma sözlerdir. Hadisteki nehiy bunlara müteveccihtir ve bunlar hakkında sahihtir. Sıhhati olan ve hakikati kāilince mâlûm bulunan vâkıât ve hadisatı mevsuk ve dürüst bir menbaa isnat suretiyle nakil ve hikâye, hadisteki nehyin şümulünden hariçtir. Böyle sahîhü'l-vukū şeyleri nakil ve hikâye etmeyi de nehye bir sebep yoktur, nefsü'l-emirde mezmum da değildir" demişlerdir.

Bazıları da dedikodu hakkındaki nehyin umumiyetle gıybet, nemîme gibi âfât-ı lisâniyyelere şümulü bulunduğunu bildirmişlerdir ki bu pek tabiidir. Çünkü gıybet ki mestûrü'l-hâl bir kimse hakkında ardı sıra söylenen sözdür, işitirse incineceği muhakkaktır. Ahlâk-ı İslâmiyyemiz bunu âfât-ı lisâniyyeden addetmiştir. Çünkü böyle bir söz ya doğrudur, adına gıybet denir yahut yalandır. Buna da bühtan denir. Bu daha ağır ve gayri ahlâkî bir hal olmakla beraber her ikisi menhîdir. Nemîme ki "koğuculuk"tur, ifşâ-yi sırdır, yine mestûrü'l-hâl olan bir kimsenin, keşfi mekruh olan bir halini mecâlis ve mahâfilde ifşa etmektir. Hatta ifşa lisanen dedikodu şekline de münhasır olmayıp remiz ile gözle kaşla işaretle ve kitâbet suretiyle ifşaata da şâmildir. Binaenaleyh bu nevilerden ma'dûd olan âfât-ı kelâmiyyenin hem kāili hem de sâmii, en çirkin fazîha-i ahlâkiyyede bulunmuş olurlar.

2. İzâa-i malda da hiçbir sâhib-i aklın garaz ve fayda mülâhaza etmediği bir şekilde mal sarfetmektir. Bu da hem fertler için hem de cemiyet için tehlikelidir. Fertlerin izâa-i emvâl ve israfı, kendisi için ne kadar muzır ise millî serveti heba ettiği için cemiyet için de öyle muzırdır. Fertlerin kazancı ve tasarrufu, cemiyeti ne derece takviye ederse, israf ve izâası da o nisbette ve ma'kûsen tevhîn eder; zaafa uğratır, *Yeni Hutbelerim*'in I. cildinde tasarrufa dair 31, 32, 33 numaralı hutbelerin mütalaasını tavsiye ederiz.

3. Kesret-i suâli hadis şârihleri iki türlü tefsir ediyorlar: **a)** İhtiyaçsız çok dilenmek, **b)** Lüzumsuz her akla esiveren şeyi sormak. Bunların ikisi de muzırdır, ikisi de menhîdir. Bu hadisi Buhârî *Sahîh*'inde لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا [123] nazm-ı şerifinin izahı sadedinde de sevketmiş olmasına nazaran birinci mânaya delâleti ve binaenaleyh kesret-i sualin el ile zaruretsiz, ihtiyaçsız her zaman dilenmeyi sanat ittihaz etmek mânası olduğu anlaşılmakla beraber ikinci mânaya hamline de bir mani yoktur. Hatta bu ikinci mâna, sualin kerahetine daha yüksek derecede delâlet eder. Bu lüzumsuz sorguyu şârih Hattâbî, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden lüzum ve ihtiyaç görülmeyen şeylerin sorulmasıdır" diye tarif ettikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'de zikrolunan suallerin iki kısım olduğunu, memduh ve mezmum sualler bulunduğunu bildiriyor. Sonra bu iki kısım sualleri şöyle izah ediyor:

MEMDUH OLAN SUALLER. يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ "*Sana ashabın ne infak edilir diye sadakanın miktarını sorarlar*"[124] kavl-i şerifinde zikrolunan bu ve emsali emr-i dinde bilinmesi lüzumlu ve zaruri bulunan şeylerin sorulmasıdır. Hatta bu yoldaki sualleri sormak bir vazifedir. فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ [125] kavl-i şerifi mûcibince bilinmeyen ve bilinmesi zaruri bulunan umûr-ı dîniyyenin ehl-i ilimden sorulup öğrenilmesi emrolunuyor.

MEZMÛM OLAN SUALLER. [126] يَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ nazm-ı şerifinde bildirildiği üzere, ruhun mahiyetinden vuku bulan sualler gibidir. Bu nevi sualler de[127] لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ kavl-i şerifi ile nehyedilmiştir. Her aklınıza geliveren şeyleri sormaya kalkışmayınız! Eğer suallerin cevabı verilip de mahiyetleri izah ve izhar edilirse, sonra fenanıza gider, neşeniz kaçar buyuruluyor.

Sa‘d b. Ebû Vakkās'ın bu babda Buhârî tarafından tahrîc edilen bir hadisi de mezmûm suali tamamıyla izah eder mahiyettedir. Sa‘d radıyallahu anh diyor ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir kere (müellefe-i kulûb)dan bazı kimselere dünyalık dağıtıyordu. Bu Sa‘d da (râvinin kendisi) orada bulunuyordu. Derken Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem içlerinden birini bıraktı. Ona bir şey vermedi. O bana en sevimli bir zattı. Bunun üzerine ben, "Yâ Resûlellah! Filânı bıraktın, vallahi onu ben mümin biliyorum" dedim. Resûlullah bana, "*Öyle deme, müslim de!*" buyurdu. Az bir müddet sustum. Sonra o adam hakkındaki bildiğim bana galebe etti de yine sözümü tekrar ederek, "Filânı niçin bıraktın yâ Resûlellah! Vallahi onu ben mümin biliyorum" dedim. Resûl-i Ekrem yine, "*Öyle deme, müslim de!*" buyurdu. Yine az bir zaman sustum. Sonra o zat hakkındaki duygum bana galebe etti. Sözümü tekrar ettim.

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem yine o sözü tekrar ettikten sonra, "*Ey Sa‘d! Vallahi* (bazı defa) *daha çok sevdiğim kimse varken* (onu bırakırım da) *başka birisine* (dünyalık) *veririm.* (Sebebi) *Allah'ın o adamı* (mal hırsıyla) *yüzü koyun cehenneme atması endişesidir*" buyurdu.[128]

Vâkıdî'nin *Megāzî*'de tasrih ettiğine göre, bu mahrum edilen zat, muhâcirînden Cüayl b. Sürâka radıyallahu anhtır. Sa'd hazretlerinin (mümin) demesini Resûl-i Ekrem'in mükerrer surette "*Müslim de!*" buyurup tashih etmesi, imanın vicdanî bir emr-i bâtınî olup onun ilmi Cenâb-ı Hakk'a ait ahvâl-i gaybiyyeden bulunmasına mebnîdir. Zahir-i hâle göre "müslim" demek daha doğru olduğu ihtar ve tâlim buyurulmuş oluyor.

Şârih Aynî yukarıda kesret-i sual hakkında bildirdiğimiz iki vecihten başka şunları da bildiriyor: **1.** Halkın kendine ait muâmelâtından sormak, meselâ "Dün ne yaptın, bugün ne iştesin, yarın ne yapacaksın?" gibi herkesin ahvâl-i şahsiyyesini soruşturup şurada burada bunlardan bahsetmek.

2. Kesret-i sualin bir vechi de mevzûât-ı ilmiyyede imtihan için ve alınan cevaba itiraz ederek bir mücadele kapısı açmak için sual sormayı iş edinmektir. Bu da lisân-ı edebiyatta softalık tabir olunan muzır bir zihniyetin hâricî tezahürüdür. Ta'bîr-i âherle sâiki kaba bir ihtirastır. Lisana ait ahlâkî mühlikâtın en çirkinidir. İlmî bir hakikatin inkişafı için müzakereler, mübâhaseler ne derece nezih ve mergūb ise öbürü de o nisbette mat'ûn ve menfurdur, menhîdir. Tercümesi bundan sonra gelecek olan Abdullah b. Mes'ûd hadisi de mütalaa edilsin!

Asıl mevzubahsimiz olan izâa-i mal hakkında Tîbî merhumun da malımızın ve kazancımızın sûret-i sarfına dair güzel bir taksimini bildirerek, oldukça uzayan bu izahımıza nihayet veriyoruz: Mal ya sarfı vâcip olan bir cihete harcanılır; şahsın ve ailesinin nafakası, malın zekâtı ve emsali vâcibât-ı mâliye gibi ki bunda ziyâ-ı mal olmadığı şüphesizdir. Mendup olan sadaka da böyledir. Yahut mal, sarfı haram ve yahut mekruh olan bir cihete sarf olunur. Bunun azı da, çoğu da izâa ve israf olmakta müsavidir. Ya da mal mubah bir cihete sarfolunur. İzâa-i emvalin asıl mûcib-i iştibah olan ciheti budur. Nasıl ki bazı kimseler helâl kazancını mubah olan cihete hiçbir kāide-i tasarrufa tâbi olmayarak sarfetmekte hiçbir ahlâkî mahzur tasavvur etmezler, mubah addederler. Halbuki hakikat böyle değildir. Ebniyenin tezyini, nafakanın hadd-i ma'rûftan ziyade tevsîi ve tenvîi, yemeklerin sıhhî olması fevkinde leziz ve câlib-i iştehâ olması, yine böyle elbise, ev eşyası, yemek takımı vesaire vesaire de kadr-i ma'rûfun fevkinde ihtiyar olunan tekellüfât, tamamıyla tasarruf kavâidi haricinde ihtiyar olunan israflardır. Bütün bunlar menhî olan izâa-i emvalden ma'dûddur. 619 numara ile tercüme ettiğimiz Berâ b. Âzib hadisinin izahı da mütalaa buyurulsun. Alışverişte fâhiş surette aldanmak da hacri mûcip sefeh addolunmuştur.

* * *

Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu bahsi takip eden bir babı ve bir hadisi daha vardır ki bu hadîs-i şerif "Kitâbü'l-Cum'a"da 487 numara ile geçtiği için ihtisaren burada *Tecrîd*'e alınmamıştır. İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunan bu hadîs-i şerifte hak, vazife ve mesuliyet umdelerine işaret edilmekte olduğundan ve hadisin buradaki sebeb-i sevki hâdimin efendisinin malını muhafazaya vazifeten memur olduğunu ve efendisinin malında ancak onun izniyle tasarruf edebileceğini beyana masruf bulunduğundan bunu da nakil ve yalnız bir tercüme ile iktifa edeceğiz. İzahı için "Kitâbü'l-Cum'a"ya müracaat oluna!

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan (en kuvvetli bir senedle)[129] şöyle rivayet edilmiştir: İbn Ömer, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden şöyle buyurduğunu işittim demiştir: "*Sizin hepiniz râîsiniz ve kendi raiyyesinden mesulsünüz: Devlet reisi bir râîdir, kendi milleti*(nin muhâfaza-i hukūku)*ndan mesuldür. Er kişi de bir râîdir, kendi ailesi*(nin maîşeti)*nden mesuldür. Kadın da zevcenin evinde bir râîdir ve aile yuvası*(nın hüsnüidaresi)*nden mesuldür. Hâdim de efendisinin malı üzerinde bir râîdir, raiyyesinden,* (efendisinin malını muhafazadan) *mesuldür.*"

Abdullah b. Ömer (devamla) diyor ki: Bu mesullerin mesuliyetlerini Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittim (ki, şüphesizdir). Öyle zannediyorum ki, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "*Reşid bir genç de babasının malında bir râîdir. O da kendi raiyyesinden mesuldür. Hepiniz de râîsiniz, hepiniz raiyyenizden mesulsünüz buyurdu.*"[130]

106 عن الشعبي حدثني كاتب المغيرة بن شعبة قال: كتب معاوية بن أبي سفيان إلى المغيرة بن شعبة أن اكتب إلي بشيء سمعته من النبي صلى الله عليه وسلم. فكتب إليه سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول: إن الله كره لكم ثلاثا: قيل وقال وإضاعة المال وكثرة السؤال [رواه البخاري].

{B١٤٧٧ Buhârî, Zekât, ٥٣.}

107 Bu âyet-i kerîmenin tamamı şöyledir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ. وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ [سورة البقرة]

Meâl-i şerifi şöyledir: "*İnsanlardan bazı kimseler vardır ki onun dünya hayatına dair sözü seni imrendirir. O, gönlündeki* (gizli) *fesada da Allah'ı şahit tutar. Halbuki o, en azgın din düşmanıdır. O,* (bir de) iş *başına geçerse yeryüzünde, dünya dahilinde fesad çıkarmak, emval ve ensâli mahvetmek için çalışır. Halbuki Allah fesadı sevmez.*" {el-Bakara, 2/204-205.}

108 **Medyen:** Caʿfer vezninde Medyen b. İbrâhim aleyhi's-selâmdır. Medyen'in neslinden vücuda gelen kavme ehl-i Medyen denilmiştir. وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا "*Ehl-i Medyen'e de onların kardeşi Şuayb'ı peygamber gönderdik*" {Hûd, 11/84} nazm-ı şerifine göre, Hazret-i Şuayb da evlâd-ı İbrâhim'den ve ehl-i Medyen'den (Şuayb b. Maʿkīl b. Yeşcür b. Medyen)'dir. Sonra Medyen Bahrü'l-Kulzüm civarında Hazret-i Şuayb'ın tesiskerdesi olan kasabaya denilmiştir. Daha sonra Akabe körfezinden Vâdiihumus'a kadar devam eden mıntaka-i arazi bu nam ile anılmıştır. Bazı Arap coğrâfiyûnuna göre Medyen kasabası, hıtta-i mezkûrenin merkezinde ve Tebük'ün hizasında vâki idi. Şimdiki halde merkezi sahilde bulunan el-Vech kasabasıdır ve bundan başka mâmûresi yoktur. Mısır firavunlarıyla Romalılar zamanından kalma birçok harabesi ve eski Nabatîler'in otuz iki mâmûresinin viraneleri nazar-ı ibretle görülmektedir.

Hazret-i Mûsâ, Şuayb aleyhi's-selâma hizmet etmiş ve kendisine damat olmuştur ki bunu sûre-i Kasas âyetleriyle "Kitâbü'l-İcâre"nin baş tarafında izah etmiştik. Bu cihetle de Medyen, Mûsâ aleyhi's-selâmın izhâr-ı mu'cizât ettiği diyar arasında zikrolunur.

109 Bütün *Buhârî* nüshalarında أَصَلَوَاتُكَ kıraati mazbut bulunduğundan o suretle tercüme ettik. {Günümüzde mevcut mushaflarda bu kelime "أَصَلَاتُك" şeklinde geçmektedir.}

110 وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ. وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ. بَقِيَّةُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ [سورة هود].

{Hûd, ٨٦-١١/٨٤.}

111 Zeyd b. Eslem, Adevî'dir. *Tehzîb*'de Hazret-i Ömer'in kölesi olduğu bildiriliyor. Babasından, İbn Ömer'den, Câbir'den, Hazret-i Âişe'den, Ebû Hüreyre'den rivayeti vardır. Kendisinden de oğulları, Dâvûd b. Kays, Ma'mer rivayet etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, Ya'kūb b. Şeybe, Nesâî, Ebû Hâtim mevsûk ve mutemet bir zat olduğuna şehâdet ettikleri halde her nasılsa İmam Mâlik, Zeyd'i ta'netmiştir. 136 tarihinde vefat etmiştir.

112 قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَى مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ [سورة هود: آية 88].

{Hûd, ١١/٨٨}

113 وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ. وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ. قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ. قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظِهْرِيًّا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ. وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى

مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ. وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ. كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ.

{Hûd, 11/89-95.}

114 {İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, III, 863, no: 4785.}

115 عن ابن عباس: لا تعمد إلى مالك! وما خولك الله وجعله لك معيشة فتعطيه امرأتك أو بنيك ثم تنظر إلى ما في أيديهم. ولكن أمسك مالك وأصلحه وأنت الذي تنفق عليهم من كسوتهم ومؤنتهم ورزقهم.

116 {Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VII, 564, no: 8544. Rivayet için bkz: İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Nikâh, 152.}

117 {B2117 Buhârî, Büyû', 48.}

118 {DK2978 Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 54.}

119 {DK2975 Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 53.}

120 {DK2978 Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 54. Bu rivayette, anılan sahâbînin ismi "Münkız b. Amr" şeklinde geçmektedir. Esasen bu şahsın, *Tecrid* metninde yer aldığı üzere "Habbân b. Münkız" mı yoksa babası "Münkız b. Amr" mı olduğu hadis alimleri tarafından tartışılmış bir konudur. Nitekim, bu rivayetin aksine, Dârekutnî'de farklı lafızlarla yer alan İbn Ömer rivayetinde (bir önceki dipnotta işaret edilen rivayet) bu kişinin "Habbân b. Münkız" olduğu ifade edilmiştir.}

121 en-Nisâ, 4/5.

122 Her gün Türkiye'nin büyük şehirlerinde, göze görünmeyen, sessiz ve mesuliyetsiz bir cinayet işlenir: Yüzlerine beyaz maske, ellerine lastik eldivenler geçirmiş, beyaz gömlekli adamlar, birbirine Latince parolalar fısıldayarak, içinde madenî parıltılar savrulan aydınlık bir odada meş'um işlerini görürler. Yapılan işin teknik adı: "Kürtaj"dır yani ameliyatla çocuk düşürmek.

Bu cinayetin, meşhur mütehassısları vardır. Mahalle bekçisine sorunuz, onun evini, köşedeki eczahaneye sorunuz, onun muayenehanesini size gösterir. Bu cinayetin yeri ve tarifesi muayyendir. Diyana heykeline eş, narin sedef vücudunun ince çizgilerini, gebelik halinde karnının davlumbaz şişkinliğiyle bozmak istemeyen, çıtıpıtı zarif bayan, meşhur kürtaj mütehassısının muayenehanesine gider, pey verir ve randevu alır, günü ve saati gelince tıpkı bir çürük diş çektirenlerin soğukkanlılığı ile vücudunda teşekküle başlayan canlı insan mukaddemesini aldırtır ve öldürtür. Maktul, yumuk yüzlü, şiş karınlı ve ince bacaklı, serçe parmak kadar küçümencik bir gafildir; doğmasıyla ölmesi bir olmuştur; laboratuvarın cam rafı üstünde duran içi alkol dolu kavanoz onun hem beşiği hem tabutudur.

İstatistik Umum Müdürlüğü, memleketin senede böyle kaç bin veya kaç yüz bin kavanoz çocuğu kaybettiğini bilmese gerektir. Fakat memleketin büyük şehirlerinde herkes bu cinayetin hemen her gün işlendiği, alenî itirafların şahidi sıfatıyla pek iyi bilir. Eğer kürtaj âdetinin vatana girdiği tarihten beri düşürülen kavonoz çocukları şimdi sağ olsalardı, üç gün sonra yapılacak sayım belki bir iki milyon daha kabarırdı.

Adaletin ve devletin gözü önünde işlenen bu kürtaj cinayetlerinin, fen adamı geçinen ve herkesçe mâlûm faaliyetlerinden ciddi bir hesap soracağımız güne kadar, nüfus davasında, hakiki bir mesafe ölçüsüyle kaydedilmeye lâyık, büyük bir adım atmış olmayacağız.

123 el-Bakara, 2/273.

124 el-Bakara, 2/215.

125 en-Nahl, 16/43; el-Enbiyâ, 21/7.

126 el-İsrâ, 17/85.

127 el-Mâide, 5/101.

128 عن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه قال: أعطى رسول الله صلى الله عليه وسلم رهطا وسعد جالس فيهم قال فترك رسول الله صلى الله عليه وسلم منهم رجلا لم يعط وهو أعجبهم إلي فساررته فقلت: مالك عن فلان؟ والله إني لأراه مؤمنا. قال : أو مسلما. قال: فسكت قليلا ثم غلبني ما أعلم فيه فقلت: مالك عن فلان؟ والله إني لأراه مؤمنا. قال: أو مسلما. قال: فسكت

قليلا ثم غلبني ما أعلم فيه فقلت: يا رسول الله! مالك عن فلان؟ والله إني لأراه مؤمنا. قال: أو مسلما. فقال والله إني لأعطي الرجل وغيره أحب إلي منه خشية أن يكب في النار على وجهه [رواه البخاري].

{B١٤٧٨ Buhârî, Zekât, ٥٣.}

129 Bu hadisin senedi (Zührî, Sâlim b. Abdullah'tan, İbn Ömer'den, Abdullah b. Ömer de Resûl-i Ekrem'den rivayet etmiş) olmak üzere müselseldir. Bu silsileden müteşekkil hadis senedi Abdullah b. Ömer'e müntehî ve vâsıl olan senedlerin en kuvvetlisidir. Bu senedle rivayet olunan hadis de ehâdîs-i merviyye içinde en ziyade sahîhü'l-isnâd olanıdır.

130 عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: كلكم راع ومسؤل عن رعيته: فالإمام راع وهو مسؤل عن رعيته. والرجل راع في أهله وهو مسؤل عن رعيته والمرأة في بيت زوجها راعية وهي مسؤلة عن رعيتها. والخادم في مال سيده راع وهو مسؤل عن رعيته. قال: فسمعت هؤلاء من رسول الله صلى الله عليه وسلم وأحسب النبي صلى الله عليه وسلم قال: والرجل في مال أبيه راع وهو مسؤل عن رعيته. وكلكم مسؤل عن رعيته [رواه البخاري].

{B٢٤٠٩ Buhârî, İstikrâz, ٢٠.}

KİTÂBÜ'L-HUSÛMÂT

كِتَابُ الْخُصُومَاتِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap husûmâtın beyanına dair ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir.

Bu unvan *Buhârî* nüshalarının ekserisinde, hususiyle Yûnîniyye nüshasında, باب ما يذكر في الأشخاص والخصومة بين المسلم واليهود suretindedir. Ebû Zer el-Herevî ile Asîlî nüshaları da böyledir. Yalnız bu nüshalarda اليهودي yerinde اليهود zikredilmiştir. Şârih Aynî müellif Zebîdî'nin; şârih Kastallânî de cumhurun nüshasını ihtiyar etmişlerdir.

Husûmât husumetin cem'idir. Husumet "nizâ" mânasına isimdir. İşhâs da müddeâ aleyhi hâkimin hükmü ile cebren mahkemede ihzardır. Şu halde yukarıdaki unvanların müctemian ifade ettikleri mâna; "müminler arasında tehaddüs eden nizâ ve husumet üzerine müddeînin talep ve hâkimin hükmü ile müddeâ aleyhin mahkemeye celp ve ihzarı keyfiyetini beyana dair ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir" demek olur.

1079

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَجُلًا يَقْرَأُ آيَةً سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ خِلَافَهَا فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ فَأَتَيْتُ بِهِ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ كِلَاكُمَا مُحْسِنٌ لَا تَخْتَلِفُوا فَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمُ اخْتَلَفُوا فَهَلَكُوا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan şöyle rivayet edilmiştir: Müşârün ileyh demiştir ki: Bir kimsenin (mescidde Rahmân sûresinden) bir âyeti, benim Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden işittiğim kırâat(-i nebevî) hilâfına okuduğunu duydum. Hemen elinden tutup Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme getirdim. (Aramızdaki ihtilâfı arzedince yüzünde âsâr-ı şiddet hissettim. Bununla beraber) Resûlullah, "İkinizin kıraati de güzeldir; (Kur'an hakkında) sakın ihtilâf etmeyiniz! Sizden evvelki ümmetler, (kitaplarında) ihtilâf ettiler de öyle helâk oldular" buyurdu. {B2410 Buhârî, Husûmât, 1.}

İZAHI

RÂVİLER VE RİVAYET TARİKLERİ

Bu hadisi Buhârî "Benî İsrâil" ve "Fezâilü'l-Kur'ân" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Nesâî'nin de "Fezâilü'l-Kur'ân"da rivayeti vardır. Buhârî'nin "Fezâil"deki rivayetinde Abdullah b. Mes'ûd'un o kimseyi huzûr-ı saâdete götürdüğünü ifade eden fıkradan sonra, فأخبرته فعرفت في وجهه الكراهية "Resûl-i Ekrem'e vâkıayı haber verdim de mübarek yüzünde âsâr-ı şiddet hissettim" ziyadesi vardır.[131] Bunu da tercümede kavis içinde gösterdik.

Bu Kur'an okuyan sahâbînin ismi ne hadisin râvileri ne de şârihleri tarafından bildirilmiştir. Hâfız İbn Hacer *Mukaddime*'sinde bu zatın ismini bilmediğini kaydettiği halde *Fethu'l-bârî*'de bunun Ömer radıyallahu anh ile tefsir olunmak ihtimali vardır dediğini şârih Kastallânî nakletmekte ise de çok zayıf bir ihtimaldir. İbn Hibbân'ın aşağıda bildirdiğimiz rivayetine göre, bu zatın ashâb-ı Suffe'den olması en yakın bir ihtimaldir. İbn Hibbân'ın bu rivayetinde kıraati zemîn-i ihtilâf olan âyet-i kerîmenin sûre-i Rahmân âyetlerinden olduğu tasrih edilmiş bulunduğundan tercümede buna da işaret ettik.

Begavî'nin *Mu'cem*'inde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, إن هذا القرآن أنزل على سبعة أحرف فلا تماروا في القرآن. فإن المراء فيه كفر "*Şu Kur'an muhakkak yedi lugat üzerine inzâl buyurulmuştur. Sakın Kur'an hakkında şek ve iştibah etmeyiniz! Bu hususta iştibah küfürdür*"[132] buyurduğu rivayet edilmiş olup bu cihetle mevzumuz bulunan İbn Mes'ûd hadisindeki menhî olan ihtilâf, Kur'an hakkındaki ihtilâfa masruf bulunduğundan buna da tercümemizde işaret ettik.

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'indeki rivayeti daha mufassaldır ve Buhârî'nin bu rivayetini izah eder mahiyettedir. Bu cihetle onu da nakil ve tercüme ediyoruz:

İbn Hibbân'ın rivayetine göre, Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anh demiştir ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Rahmân sûresini tâlim buyurmuştu. Ben عشي aşî[133] vakti çıkıp mescide gittim, bir cemaatin arasına oturdum. Bunlardan birine, "Haydi bana (Rahmân sûresini) oku bakayım!" dedim. Okudu fakat o benim okumadığım bir lehce ile okudu. Ona, "Bunu sana kim okuttu?" diye sordum. O da, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem tâlim buyurdu" diye cevap verdi. Bunun üzerine kalkıp Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gittik, huzûr-ı saâdette durduk. Ben (müddeî sıfatıyla), "Yâ Resûlellah! Biz, kıraat hususunda ihtilâf ettik" dedim. Ben ihtilâf der demez Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin vech-i saâdeti tegayyür etti ve nefsinde bir teessür uyandırdı da, "*Sakın Kur'an hakkında ihtilâf etmeyiniz! Sizden evvel helâk olan ümmetler hep ihtilâf yüzünden varlıklarını kaybetmişlerdir*" dedi ve meseleyi Hazret-i Ali'ye havale buyurdu. Ali radıyallahu anh da, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem herkesin Kur'an'ı bildiği lehce ile okumasını emrediyor. Sizden önce tarihe karışan ümmetleri ihtilâf edinilen fevzâ-yi içtimaî öldürmüştür" buyuruyor dedi. Abdullah b. Mes'ûd, "Bu cevap üzerine biz de gittik. Bizden herkes, arkadaşının okumadığı lugatla okumaya devam etti" demiştir.[134]

İbn Hibbân'ın bu rivayetinden müstefâd olan şey, İbn Mes'ûd'un mescide varıp içlerine girdiği cemaatin ashâb-ı Suffe olması ve kıraatinde ihtilâf edilen zatın da bu dârü'l-ilim talebesinden biri bulunmasıdır. Bunu biz, İbn Mes'ûd'un, "Haydi bana Rahmân sûresini oku!" demesinden öğreniyoruz. Hâfız İbn Hacer'in zannettiği veçhile İbn Mes'ûd'un Hazret-i Ömer'e böyle hitap etmesi müsteb'addır. Bu hitap, üstadın tilmizine tevcih ettiği bir hitâb-ı tedrîs ve tâlimidir. Esasen İbn Mes'ûd, Asr-ı saâdet'in yegâne dârü'l-irfânı olan Suffe müessesesinin en mümtaz kurrâ ve müderrislerinden biri değil mi idi? Bunu biz, yukarıda "İcâre" bahsinde 1031 numaralı Ebû Saîd el-Hudrî hadisinin izahında bildirmiştik.

Sonra İbn Mes'ûd'un, "Bu adam benim okumadığım bir lehçe ile okudu" demesi de bunun Hazret-i Ömer olmadığını teyit eder. Çünkü Hazret-i Ömer ile Abdullah b. Mes'ûd arasında lehçe cihetiyle bir fark yoktu. Bu cihetle tercümede İbn Hacer'in noktainazarına işaret edemedik.

Resûl-i Ekrem'in İbn Mes'ûd ile yanında gelen sahâbîye "*İkiniz de güzel okumuşsunuz!*"[135] diye tasvip buyurmaları her iki kıraatin, kırâat-i seb'adan hariç olmadığına delâlet eder.

SEB'A-İ AHRUF NEDİR?

Harf, fi'l-asıl her şeyin ucuna ve kenarına denir ve müteaddit mânalarda istimal edilmiştir: **1.** Hurûf-ı teheccîden birisine ıtlak edilmiştir. **2.** Nahivcilerin isim ve fiilin mâadası kelimelere ıtlak etmeleridir. **3.** Bir vecih, bir sebep, bir gaye mânasında kullanılmıştır ki وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلَى حَرْفٍ "*Bazı kimseler dil ucuyla* (ve meselâ) *riyâ kastıyla Allah'a ibadet ederler*"[136] kavl-i şerifinde bu mâna kastedilmiştir. **4.** Harfin lugat mânasında istimalidir ki burada matlup olan budur. Ahruf, harfin cem'i olduğu cihetle سبعة أحرف lugat-ı Arab'dan yedi fasih lugat demektir ki Kureyş, Hüzeyl, Sakīf, Tay, Hevâzin, Yemen, Temîm kabilelerinin tekellüm ettikleri yedi nevi lugattır. Akvâm-ı mezkûreden her birinin kendi selîkalarına göre ifâde-i merâm ettikleri kelimeler ve lehçelerdir.

Seb'a-i ahrufun ta'yîn-i medlûlü hakkında pek çok ihtilâf edilmiştir. Bu babdaki akvâl-i merviyyeyi Süyûtî *İtkān*'da kırk bire iblâğ ve tâdât etmektedir. *Feyzü'l-bârî*'de de Keşmîri kırk beşe çıkarıyor. Fakat bunların hepsi zayıf ve hatta mühmel şeyler olduğunu ve bunun hakiki medlûlü, aralarında tegayyür-i yesîr olan lehçelerden ibaret bulunduğunu aşağıda izah edeceğiz.

SEB'A-İ AHRUFUN ASLI VE MÜSTENED-İ İLMÎSİ OLAN HABERLER

1. İbn Hibbân[137] *Sahîh*'inde Übey b. Kâ'b radıyallahu anhtan şöyle rivayet ediyor. Müşârün ileyh hazretleri demiştir ki: "Biri bir âyet okudu. Halbuki o âyeti ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzurunda o adamın kıraatinden başka türlü okumuştum." Ona, "Bu âyeti sana kim okuttu?" diye sordum. O da, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem" diye cevap verdi. Onunla Resûlullah'ın huzuruna gittim ve, "Yâ Resûlellah! Bu âyeti bana şöyle şöyle tâlim buyurmuştun değil mi?" diye sordum. Resûlullah, "*evet*" diye tasdik buyurdu. Bu defa da o kimse, "Bu âyeti bana da şöyle şöyle öğrettin!" demişti de Resûl-i Ekrem ona da, "*evet*" diye cevap verip buyurdu ki: "*Cebrâil ve Mîkâil aleyhime's-salâtü ve's-selâm bana geldiler de Cebrâil aleyhi's-selâm sağ tarafıma, Mîkâil aleyhi's-selâm da soluma oturdu." Cebrâil, "Yâ Muhammed! Kur'an'ı bir lugat üzerine oku!" dedi. Bunun üzerine Mîkâil bana, "Ziyade isteyiniz!" dedi. Ben de ziyade etseniz dedim. Bu defa Cibrîl, "İki lugat ve lehçe üzerine okuyunuz!" dedi. Yine Mîkâil bana, "Ziyade istemekliğimi teklif etti." Yedi lugata bâliğ olunca,* كل كاف وشاف *"Artık bu yedi lugat kâfi ve şâfîdir" dedi ve bir rivayete göre "Kur'an, yedi lugat(-ı fasîha) üzerine inzâl buyurdu*" dedi.[138]

2. Tirmizî'nin Übey b. Kâ'b radıyallahu anhtan bir tarîk-i rivayetinde müşârün ileyh hazretleri, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir kere Hazret-i Cibrîl'e mülâki olduğunda, "*Ey Cebrâil! Ben, ümmî bir kavme peygamber gönderildim. Bunların içinde genci var, acûz ve ihtiyarı var; köle ve câriye makūlesi var, asla bir mektubu okuyamayan kişiler var;* (kıraat hususu teshîl edilse) *dedi. Cibrîl Resûl-i Ekrem'e, 'Kur'an yedi lugat üzerine inzâl buyruldu' diye cevap verdi*" demiştir.[139]

3. Buhârî ile Müslim'in "Fezâilü'l-Kur'ân" babında İbn Abbas radıyallahu anhümâdan müşterek bir rivayetleri vardır ki, Buhârî bunu ayrıca "Bed'ü'l-halk" babında da rivayet etmiştir. Bu rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Cibrîl bana Kur'an'ı ibtidâ bir lugat üzerine okutmuştu. Fakat ben, daima bunun ziyade edilmesini istemiştim. Cibrîl her defaki talebimi is'âf ve ziyade etti de ennihaye Kur'an'ın vücûh-i lugatı yediye bâliğ oldu*" buyurmuştur.[140]

4. Hazret-i Ömer ile Hişâm b. Hakîm arasında cereyan eden bir kıraat hadisesi de bu mevzuun en vâzıh bir müstened-i ilmîsidir. Buhârî'nin rivayetine göre Ömer b. Hattâb radıyallahu anh diyor ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sağlığında bir kere Hişâm b. Hakîm[141] namazda Furkān sûresi okuyordu, onun kıraatini dinledim. Hişâm, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin bana tâlim buyurmadığı birtakım lugat-ı Arap şîvesiyle okuyordu. Az kaldı fırlayıp namazı bozacaktım. Fakat selâm verinceye kadar güçlükle sabrettim ve selâm verir vermez hemen ridâsının yakasına sarılıp çektim ve, "Şu sûreyi okuduğunu işittiğim veçhile sana kim öğretti?" diye sordum. O da, "Bunu bana Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem okuttu!" diye cevap verdi. Ben, derhal, "Yalan söylüyorsun. Çünkü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bu sûreyi bana, senin okuduğun lugatın gayri bir lehçe ile tâlim buyurdu" dedim ve onu sürükleyerek Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna götürdüm ve, "Yâ Resûlellah! Ben, bu adamın Furkān sûresini senin bana tâlim buyurduğun lugattan başka lugatlarla okuduğunu işittim" diye şikâyet ettim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Yâ Ömer! Hele yakasını bırak!*" buyurdu ve Hişâm'a, "*Yâ Hişâm! Oku bakayım!*" diye emretti. O da Resûlullah'a karşı da benim kendisinden işittiğim bir eda ile okudu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bunun üzerine, "*Bu sûre böyle inzâl buyuruldu*" dedi. Sonra bana, "*Yâ Ömer! Sen de oku bakayım!*" buyurdu. Bana da, "*Bu sûre böyle inzâl buyuruldu*" diye kıraatimi tasvip etti ve, "Kur'an yedi lugat üzerine inzâl buyurulmuştur. Bunlardan kolayınıza gelen lugatı okuyunuz!" buyurdu.[142]

Süyûtî *el-İtkān*'da, Kur'ân-ı Mübîn'in yedi lugat-ı fasîha üzerine nüzûlü hakkındaki hadîs-i şerif, ashâb-ı kirâmdan aded-i mühim bir cemâat-i sahâbî tarafından rivayet edildiğini bildirerek bunlardan olmak üzere kibâr-ı sahâbîden yirmi bir zatın esâmî-i mübarekelerini zikrediyor. Hatta Ebû Ubeyd'in bu babda tevâtür bulunduğuna katiyetle hükmettiğini haber veriyor. Ali el-Kārî *Mişkât* şerhinde, "Ebû Ubeyd'in tevâtür ile muradı, tevâtür-i lafzîdir; tevâtür-i mânevîye gelince, bunun vukuunda ulemâ arasında ihtilâf yoktur" diye Kur'ân-ı Kerîm'in yedi fasih lugat-ı Arap üzerine nâzil olduğunu teyit ediyor.

Şu halde tenzîl-i Kur'ân'ın gerek kelime gerek edâ-i kelime itibariyle seb'a-i ahruf denilen, Kureyş, Hevâzin, Sakīf, Tay, Yemen, Hüzeyl, Temîm kabilelerinin lugatları üzerine vukuu ve Asr-ı saâdet'te Kur'an'ın bu yedi lugat üzerine okunduğu şüphesizdir.

Kur'ân-ı Kerîm'in müteaddit mevzilerinde[143] إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا buyurulup Kur'an'ın mutlak olarak Arabiyye ile tavsif buyurulması da tenzîl-i Kur'ân'ın Kureyş lugatına münhasır olmadığını teyit etmektedir. Sûre-i Şuarâ'nın 195. âyetinde de mutlak olarak بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ vârit olup Hazret-i Kur'an'ın Rûhulemîn Cibrîl vasıtasıyla kalb-i Muhammedîye açık bir Arap diliyle tenzil buyurulduğu bildirilmiştir.

KUR'ÂN-I MÜBÎN'İN AHRUF-I SEB'A ÜZERİNE TENZİL VE KIRAATİNDEKİ ÂLÎ FAİDE

Kur'ân-ı Kerîm Resûl-i Ekrem'e âyet âyet nâzil olurdu ve her âyetin yeri ve hangi sûrenin neresine yazılacağı Hazret-i Cibrîl tarafından bildirilirdi. Resûl-i Ekrem de vahiy kâtiplerine bu suretle yazdırır, hâfızlar da bu tertip üzere hıfzederlerdi. Böyle bir i'tinâ-i mahsus ile hıfz ve tahrir olunan Kur'ân-ı Mübîn, her sene ramazanında, Hazret-i Cibrîl, Resûl-i Ekrem'e mülâki olarak nâzil olan âyetler müdârese ve tekrar arzedilmek suretiyle takrir edilirdi. İmam Buhârî tarafından *Sahîh*'inin müteaddit bablarında tahrîc edilen İbn Abbas radıyallahu anhümâ hadisinde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ramazân-ı şerifteki Cibrîl ile müdârese buyurmaları şöyle haber veriliyor: İbn Abbas diyor ki: Resûlullah cömertlik cihetiyle hiç şüphesiz halkın en yükseği idi. Resûl-i Ekrem'in bu cömertliği, ramazân-ı şerif hulûl edip de kendisine Cibrîl mülâki olduğu sırada bir kat daha artardı. Ramazanda her gece Cibrîl aleyhi's-selâm Resûl-i Ekrem'e mülâki olurdu da Kur'an müdârese ve müzakere ederdi.[144]

Kur'ân-ı Mübîn'in keyfiyyet-i nüzûlüne ve hıfzına dair olan bu safhası bu suretle tesbit edildikten sonra ikinci safhasına geçerek deriz ki: Yukarıda Übey b. Kâ'b radıyallahu anh hadisinde görüldüğü üzere o zamanlar kavm-i Arap bir ümmet-i ümmiyye idi, içlerinde okur yazar kısmı pek az olduğu gibi o zamanki Cezîretülarap hayatına göre halk arasında köle ve câriye makūleleri mühim bir yekûne bâliğ oluyordu. Bunların her biri bir kabileye mensuptu. Kendi lehçelerinden başka bir lugatla Kur'an öğrenmeleri gayetle müşküldü. Halbuki nûr-ı Kur'ân'ın bir an evvel bütün kabâil-i Arap arasında ve bu suretle bütün milel ve akvâm-ı âlem içinde intişarı matlup ve muktazî idi. Binaenaleyh bu müşkülü izâle etmek ve ümmete sühûlet göstermek icap ediyordu. Bunun için müşfik Peygamberimiz Kur'ân-ı Kerîm'in yalnız Kureyş lugatı ile değil, her fasih lugat-ı Arabiyye ile de nâzil olmasını ve ol veçhile okunabilmesini arzu ediyorlardı. Übey b. Kâ'b hadisinde görüldüğü üzere, Resûl-i Ekrem bu arzularını Hazret-i Cibrîl'e zaman zaman izhâr etmekten fâriğ olmamıştı. Bu suretle Kur'an'ın nâzil olduğu ve kıraatine müsaade buyurulduğu lugat-ı Arap yediye bâliğ olmuştur ve böylece on sene gibi kısa bir zaman zarfında Kur'an nuru, berkī bir süratle Cezîretülarap âfâkına intişar etmiş ve bütün âleme intişarı da bu sayede müyesser olmuştur.

KİTÂB-ı İLÂHÎNİN HER KELİMESİ LUGAT-ı SEB'A ile KIRAAT EDİLMİŞ DEĞİLDİR. Belki ekseriyetle Kureyş lugatı üzere nâzil olan Kur'an'ın bazı kelimeleri meselâ Hüzeyl, bazısı Hevâzin vesair kabilelerin selîka-i lisâniyyelerine göre nâzil olmuş ve öylece okunmuştur. Nazm-ı Kur'ân bu suretle seb'a-i ahruf üzere silk-i sütûr-ı sahâif olmakla Kur'an'ın ma'nâ-yı münîfi esaslı bir tebeddüle uğramıyordu: Müsbet menfi olmak, helâl haram kılınmak gibi tagayyürü ve tenakuzu müstelzim olmuyordu. İbn Şihâb ez-Zührî, "Seb'a-i ahrufa dair mâlûmat bana vâsıl oldu. Bununla yalnız bir medlûlü ifade eden müteaddit selîkalara müsaade buyurulduğuna muttali oldum. Yoksa hill ü hürmeti müttefekun aleyh olan helâl ve harama dair hiçbir kelime üzerinde ihtilâf yoktur" demiştir.[145]

Bedreddin el-Aynî de, “Bu mevzua dair birçok rivayet vardır. Fakat bunlar arasında bahsimizi en iyi izah eden İbn Mesʻûd radıyallahu anhın şu sözüdür” diyerek Suffe dârü’l-irfânının en yüksek müderrisi olan İbn Mesʻûd’un, “Kur’an kārilerini dinledim. Hepsinin kıraatini mâna cihetiyle çok yakın buldum. Münzel kıraatlerden olmak üzere, siz muktedir olduğunuz lugatla Kur’an okuyabilirsiniz; aradaki fark, sizin هلم، تعال، أقبل demeniz gibidir” dediğini hikâye ediyor.

Keşmîrî Muhammed Enver merhum *Sahîh-i Buhârî* şerhi *Feyzü’l-bârî*’de bu mevzua ehemmiyet vererek bir hitâb-ı tenbîhî ile şöyle izah ediyor: Sebʻa-i ahruf arasında râbıta ve tekārüb olmayarak her veçhile bir tegāyür bulunduğu vehmedilmemelidir. Sebʻa-i ahruf arasında bazan “mücerret, mezîd” olmak üzere bir fark bulunur. Bazı kelimeler arasında da babları cihetiyle bir fark müşahede edilir. Bazı defa da “hâzır, gāib” sîgalarıyla bir fark arzeder. Hemzenin “tahkiki, teshîli” cihetiyle de bir fark bulunuyor. Bu tegayyürât ister az olsun ister çok olsun bizâtihî bir harftir, bir lugattır.

Bu babda birçok ümmetle ve şevâhid-i Kur’âniyye ile daha derin izahat ve mâlûmatı aşağıda “Fezâilü’l-Kur’ân” bahsinde şârih Kastallânî verecektir.

SEBʻA-İ AHRUFUN HEPSİ KUR’AN’DA MEVCUT MUDUR, YOKSA BAZISI REFʻ OLUNUP BAZISI KALMIŞ MIDIR? Bu suale de *Feyzü’l-bârî*’de Enver Keşmîrî şöyle cevap veriyor: Arza-i ahîrede Cebrâil aleyhi’s-salâtü ve’s-selâmın Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme kıraat edip arzettiği âyât ve kelimât-i Kur’âniyye’nin kâffesi mushaf-ı Osmânî’de tamamen sabit ve mevcuttur. İbn Cerîr’e göre yedi lugattan altısı refʻ olunup birisi kalmıştır deniliyor.

Tabakātü'l-kurrâ namındaki bir eserimizde Tahâvî'nin *Müşkilü'l-âsâr* namındaki çok kıymettar eserinden naklen bu mevzuu şöyle izah etmiş bulunuyoruz: Kavm-i Arab'ın bir ümmet-i ümmiyye olmasına mebnî kırâat-i Kur'ân hususundaki Asr-ı saâdet'e has olan bu ruhsat ve tevsia öyle devam edip gitmiş değildir. Bir müddet sonra kabâil-i Arap'a mensup müminlerin dilleri Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin lehçe ve şivesine tehavvül edip Kur'ân-ı Kerîm'i Kureyş lugatı üzere okumaya başlayınca kırâat-i Kur'ân hususundaki bu müsaade ve serbestî yine asr-ı risâlette nihayet bulmuş oluyor.

Hazret-i Cibrîl'in, irtihâl-i nebevî senesi Kur'an'ı Resûl-i Ekrem'e en son olarak bir arz ve tebliği vardır ki "arza-i ahîre" denilir. İşte bu arza-i ahîredeki kıraat takarrür etmiştir.

ARZA-İ AHÎRE, İRTİHÂL-İ NEBEVÎYE MÜSÂDİF OLAN ARZDIR ve bu arz keyfiyeti sair senelerde senede bir defa vuku bulduğu halde irtihâl-i nebevî senesi iki defa vâki olmuştur. Buhârî ile Müslim'in Hazret-i Âişe vasıtasıyla Fâtımatüzzehrâ radıyallahu anhâdan bir rivayetlerine göre, Hazret-i Fâtıma diyor ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bir kere bana gizlice, "*Her sene Cibrîl Kur'an'ı benimle mukabele ederdi. Bu sene ise iki defa arz ve mukabele etti. Her halde ecelim yaklaştı zannediyorum*" buyurdu.[146] *Tavzîh* sahibi *Sahîhayn*'da Hazret-i Fâtıma'dan rivayet edilen yegâne hadisin bundan ibaret olduğunu bildiriyor.

Yine Buhârî ile Müslim'in müştereken ve aynı meâlde Ebû Hüreyre'den de bir rivayetleri vardır: Ebû Hüreyre radıyallahu anh diyor ki: Nebî sallallahu aleyhi ve selleme her sene Kur'an bir kere arzolunurdu. Refîk-ı a'lâya irtihal buyuruldukları sene içinde ise iki defa arzolundu. Her sene on gün itikâf ederken irtihal senesinde yirmi gün itikâf buyurdu.[147]

SEB'A-İ AHRUF İLE MURAT, MEŞHUR KIRÂAT-İ SEB'A DEĞİLDİR. *Feyzü'l-bârî*'de bu hususta ulemânın ittifakı olduğu bildirilerek şöyle izah ediliyor. Seb'a-i ahruf, kırâat-i seb'adır diyebilmek için seb'a-i ahruftan her biri kırâat-i seb'adan bir kıraat olmak icap eder. Halbuki kırâat-i seb'a ile ahruf-ı seb'a arasında böyle bir intibak yoktur. Belki kırâat-i seb'a ile ahruf-ı seb'a arasında umum ve husûs-ı min vecih vardır. Çünkü vücûh-i kıraat yediye münhasır değildir ki. Bunu yani kırâat-i Kur'ân'ın yediye adem-i hasrını İbn Cezerî النشر في قرائة العشر namındaki risâle-i meşhuresinde tasrih etmiştir. *Feyzü'l-bârî*'de, "Vücûh-i kırâattan elsine-i enamda seb'anın iştiharı kırâat-i seb'i Şâtıbî'nin cemetmiş olmasındandır" deniliyor.

Filhakika [148] وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ nazm-ı şerifinin kıraatindeki vücuh, yirmi dörde bâliğ olmuştur ki bunlardan yalnız ikisi seb'iyyedir: Bunun biri cumhurun fiil-i mâzii mâlûm sîgasıyla عبد الطاغوت "abede't-tâgūt" kıraatidir. Öbürü de "bâ"nın zammı ve "dâl"ın fethi, tâgūt kelimesinin de cerri ile hemzenin عبد الطاغوت "abüde't-tâgūt" kıraatleridir. Kırâât-i şâzze de, **1.** Cemi' sîgasıyla ve mâ-kablindeki âyette [149] مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ nazm-ı şerifindeki من lafz-ı âmmine müraat olarak Übeyy'in عبدوا الطاغوت kıraati, **2.** "Ayın"ın ve "dâl"in fethi ve "bâ"nın sükûnuyla, tâgūt kelimesinin de nasbı ile عبد الطاغوت kıraatidir ki, A'meş ile Nehaî'nin kıraatleridir. [150] مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ âyeti de vücûh-i kıraati çok olan nazm-ı şeriflerdendir.

Kelimât-i Kur'âniyye'de yedi ve daha fazla suretlerle kıraat olunanlar bulunmakla beraber bunlar pek azdır ve yediden fazlası butûn ve efhazdan ibaret olup "seb'a"ya râci olduklarını ulemâ bildirmişlerdir.

HULÂSA. Ahruf-ı seb'a, kırâat-i seb'a demek değildir. Böyle zannetmek her iki terkipte de "seb'a" lafzının bulunmasındandır. Yalnız buraya ilâve etmek istediğimiz bir şey varsa, o da Ali el-Kārî'nin bir mütalaasıdır. Bu çok zeki Hanefî muhakkiki, şu da hatıra gelir ki diyor: Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize ümmeti arasında kırâat-ı mütevâtirenin yedi surette karar kılacağı mâlûm ve münkeşif olmuştur. O da elân mevcut olup tevâtürü müttefekun aleyh bulunan vücûh-i kıraattir. Nasıl ki ulemâ kırâat-i seb'anın mâ-fevkine şâz nazarıyla bakmışlar ve onunla kıraati tecviz etmemişlerdir.

AHRUFÜ'S-SEB'A HAKKINDA ULEMÂNIN ÂRÂ VE MEZÂHİBİ

Kur'ân-ı Mübîn'in ahruf-ı seb'a üzere tenzil ve kıraati hakkında şerefvârit olan ahbâr-ı şerifenin yukarıda izah ettiğimiz veçhile turuk-ı rivayetinde ne derece kesret ve kuvvet varsa ta'yîn-i mânasında da o nisbette ihtilâfât-ı kesîre mevcuttur.

Bu akvâlin kırk bire bâliğ olduğu *el-İtkān*'da zikr ü tâdât edilen ve yukarıda bildirdiğimiz üzere *Feyzü'l-bârî*'de de kırk beşe çıkarılan akvâl-i mezkûrenin İbn Hibbân'da yekdiğerinde mütedahil ve bazısı öbürlerine müşâbih şeyler olduğunu bildiriyor. Hanefî eimmesinden Bişr el-Merîsî[151] de "bunlardan pek çoğunun ne müstenedini, ne de kimden nakledildiğini biliyorum. Pek çoğu Hazret-i Ömer ile Hişâm İbn Hakîm hadisine de mugāyirdir. Bu iki büyük sahâbî tefsirde, ahkâmda değil, yalnız kırâat-ı hurufta ihtilâf ettikleri halde akvâl-i mezkûre sahiplerinin ekserisi "seb'a-i ahruf"ı "ahkâm" ile tefsir ve te'vil etmişlerdir. Hatta avamdan çokları "seb'a-i ahruf" ile "kırâat-ı seb'a" maksuttur zannetmişlerdir ki bu da çirkin bir cehalettir" diyor.

Biz burada *el-İtkān*'daki akvâl ve efkârı birer birer zikir ve tâdât edecek değiliz. Bunları ibtidâ şu suretle tasfiye edeceğiz: Evvelâ "seb'a" lafzından aded-i muayyen kastedilmeyip teksire hamledilen akvâli, sâniyen, hadisin gāye-i vürûdu olan teysîr ve teshîle hamle müsait bulunmayan tevcîhatı bırakacağız. Çünkü bu iki sınıf akvâl ve tevcîhat "seb'a-i ahruf" hadisinin mantûkuna ve hikmet-i vürûduna münâfidir. Bunlar bu suretle tasfiye edildikten sonra geriye hem aded-i mansûs kastedilen, hem de teysîr ve teshîle hamle müsait olan akvâl kalır ki onlar da bervech-i âtîdir:

1. Seb'a-i ahruf ile lugat-ı Arap'tan yedi lugat-ı fasîha maksut olduğudur ki bu kavli Ebû Sâlih, İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet etmiştir. Ebû Ubeyd, Sa'leb, Zührî buna zâhib olmuşlardır. İbn Atıyye de bunu ihtiyar etmiştir. Beyhakī *Şuabü'l-îmân*'da, "Sahih olan bu kavildir" diye tasvip eylemiştir. Hadis şârihleri de ta'yîn-i mânada bunu tercîhan zikretmektedirler. Biz de yukarıdan beri bu babdaki hadisleri hep bu suretle tercüme ve bu kavli teyit ettik.

2. Mâna cihetiyle mütekārib-i elfâz-ı muhtelife ile edadan hâsıl olan vücûh-i seb'a kastedilmesidir. أقبل، تعال، هلم، عجل، أسرع lafızları gibi. Bu re'ye de Süfyân b. Uyeyne, İbn Cerîr et-Taberî ve İbn Vehb zâhib olmuşlardır. İbn Abdülber de bu re'yi birçok ulemâya nisbet etmektedir. Bu babda Abdullah b. Mes'ûd'dan bir haber zikretmiştik. İbn Abdülber "ahrufü's-seb'a" bir meseldir. Onunla mefhûmen müttehid ve mesmûan muhtelif meâni maksuttur diyor ve misal olarak şu kıraatleri zikrediyor: Übey b. Kâ'b radıyallahu anh كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ – مروا فيه – سعوا[152] فيه vücûhi ile[153], İbn Mes'ûd radıyallahu anh da – لِلَّذِينَ اٰمَنُوا انْظُرُونَا[154] أمهلونا -أخرونا suretleriyle kıraat etmişlerdir. *Fezâil-i Ebû Ubeyde*'de yine İbn Mes'ûd radıyallahu anhtan rivayet edildiğine göre müşârün ileyh hazretleri bir a'râbîye إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ طَعَامُ الْأَثِيمِ[155] âyet-i kerimesini tâlim ederken, cahil bedevî bir türlü okuyamaz, muttasıl طعام اليتيم dermiş. İbn Mes'ûd ona طعام الفاجر diyebilir misin? diye sorduğunda cevâb-ı tasdik alınca "Haydi öyle oku!" diye müsaade etmiştir ki, fâcir de aynı mânayı ifade etmektedir.

Ashâb-ı kirâmdan Übey b. Kâ'b ve İbn Mes'ûd radıyallahu anhümâ gibi bâb-ı kıraatta sitâyiş-i nebevîye mazhar olmuş iki zât-ı âlî-kadrin mişkât-ı nübüvvetten ahzettikleri kelimât-ı Kur'âniyye'yi hod-behod değiştirmeleri cidden müsteb'addır. Binaenaleyh Übey b. Kâ'b ile İbn Mes'ûd bu âyetleri fem-i peygamberîden iki, üç veçhile ahzedip o kadar kıraat etmişlerdir. Nasıl ki, bugün ilm-i vücûh müntesibîni, mâruf olan vücûh-i ihtilâfâtı bu surede okumakta ve Hazret-i Kur'an'ın her veçhile masûniyeti temin edilmekte ve edilegelmektedir. Ya da İbn Kâ'b ile İbn Mes'ûd tefsir kastıyla kıraat etmiş olsunlar.[156]

3. "Ahrufü's-seb'a" ile lafz-ı Kur'ân'ın mânasında, suretinde, i'rabında vâki tegayyür olmasıdır ki bunun da ba'de'l-istikrâ' yediye bâliğ olduğu İbn Kuteybe'den nakledilmiştir. Fakat bu kavlin de edâ-i kelimâttaki ihtilâfâta şümulü yoktur.

4. Hulefâ-yi Erbaa ile Übey b. Kâ'b, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas gibi yedi sahâbîdir: Ahrufü's-seb'a ile bunların kıraatleri kastedilmiştir ki bu da şâyân-ı iltifat bir kavil değildir.

HULÂSA OLUNARAK AHRUFÜ'S-SEB'A İLE BİRİNCİ VE İKİNCİ MÂNALAR KASTOLUNUYOR.

TEMBİH. İzahıyla meşgul bulunduğumuz Abdullah b. Mes'ûd hadisinde Resûl-i Ekrem'in, hem İbn Mes'ûd'un kıraatini, hem de muhalifi bir kıraati tasvip ve tahsin buyurmalarının sebep ve hikmetini beyan ve gönüllerde uyanan bir şüpheyi ilmî bir surette izâle ederken bu hadîs-i şerifin burada asıl sebeb-i sevk ve iradını tehir etmiş bulunuyoruz. Şimdi de onu bildireceğiz:

Hadisin mensup olduğu babın unvanı, "Müminler Arasında Tahaddüs Eden Nizâ ve Husumet Üzerine Müddeînin Huzûr-ı Hâkime Müddeâ Aleyhi Celb ve İhzâr Hakkını Beyana Dair"di. Hadisin bu unvana mutabakat noktası İbn Mes'ûd'un, kıraati hilâfına Kur'an okuyan sahâbîyi elinden tutarak şâri'-i a'zam sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin huzuruna götürmesi keyfiyetidir. Bu celp ve ihzâr hususunu İbn Hibbân'ın rivayetinde ve Hazret-i Ömer'in hadisinde de vâzıhan görüyoruz. Şu kadar ki bu celp ve ihzârın hâkimin hükmü ile olması, bundan sonra tercüme edeceğimiz Ebû Hüreyre hadisinden müstefâd olmakta bulunduğundan, bu ciheti bu husumet bahsinin ibtidâsında kaydettik.

---

131 {B3476 Buhârî, Enbiyâ, 54. Müellifin belirttiği ziyade Fezâilü'l-Kur'ân kitâbında yer alan rivayette değil (B5062 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 37.), Ehâdîsü'l-enbiyâ kitabındaki rivayette mevcut olduğundan kaynağı bu şekilde gösterilmiştir.}

132 {Beyhakī, *Şuabü'l-îmân*, III, 531, no: 2069. Müellifin, muhtemelen Aynî'den (Aynî, *Umde*, XII, 250.) naklen, Ebü'l-Kasım el-Begavî'nin (el-Begaviyyü'l-Kebîr) *Mucemü's-sahâbe*'sinde yer aldığını belirttiği rivayet bu lafızlarla tespit edilememiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, mezkur eserde bu rivayete en yakın metin şu şekildedir: إني أمرت أن أقرأ القرآن على سبعة أحرف. Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, III, 157, no: 1063.}

133 *Sıhah*’ta beyan olunduğuna göre **عشي** “aşî” ve **عشية** “aşiyye” akşam namazı vaktinden ateme denilen şafak zâil olduğu yatsı vaktine kadar güzerân eden zamana denir **عشاء** “işâ” da aşî gibidir. **عشاآن** “işâân” akşamla yatsı vakitleridir. Bazı ehl-i lugat da işâ, zevâl-i şemsten tulû-ı fecre kadar imtidad eden zamandır demişlerdir. Ezherî de aşî zevali ile gurup arasındaki zamandır. Aşî namazları da öğle ile ikindi namazlarıdır; Güneş gurûb ettikten sonraki zamana da işâ denilir. İşâ da memdûd olarak gadâ mukabili olarak akşam taamıdır.

İbnü’l-Esîr *en-Nihâye*’de bu kelimelerin medlûllerini bu suretle izah ettikten sonra ehâdîs-i şerifedeki sûret-i isti‘mallerine de işaret ederek şu iki hadîs-i şerifi zikrediyor {İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 242. Rivayetler için bkz: B482 Buhârî, Salât, 88; M1241 Müslim, Mesâcid, 64.}: Râvi **a)** صلى بنا رسول الله صلى الله عليه وسلم إحدى صلاتي العشي فسلم من اثنين “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize iki ışâ namazlarından birini kıldırdı da iki rek‘attan sonra selâm verdi” demiş ve öğle, ikindi namazlarından birini kastetmiştir, **b)** إذا حضر العشا والعشاء فابدؤا بالعشاء “*Akşam namazı ile akşam taamı bir araya geldiği zaman yemekle başlayınız!*” buyurulmuştur ki aradaki farkı tercümede gösterdik. Yemeğin namaza takdimi emredilmesi, gönlün namazda meşgul olmaması içindir. {*en-Nihâye*, III/242.}

134 عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال: أقرأني رسول الله صلى الله عليه وسلم سورة الرحمن. فخرجت إلى المسجد عشية فجلست إلى رهط. فقلت لرجل: اقرأ علي فإذا يقرأ حرفا لا أقرأها. فقلت من أقرأك؟ قال أقرأني رسول الله صلى الله عليه وسلم. فانطلقنا حتى وقفنا على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت: اختلفنا في قراءتنا. فإذا وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه تغير. ووجد في نفسه حين ذكرت الإختلاف وقال إنما هلك من كان قبلكم بالإختلاف فأمر عليا رضي الله عنه فقال: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم يأمركم أن يقرأ كل رجل منكم كما علم فإنما أهلك من كان قبلكم الإختلاف. قال: فانطلقنا وكل رجل منا يقرأ حرفا لا يقرأ صاحبه [رواه ابن حبان].

{İbn Balabân, *el-İhsân*, III, 22-23, no: 747.}

135 {B2410 Buhârî, Husûmât, 1.}

136 el-Hac, 22/11.

137 İbn Hibbân, Ebû Hâtim Hâfız Muhammed b. Hibbân b. Ahmed'dir. Semerkant'ta yetişip bir müddet orada kadılık etmiştir. Mısır'dan Horasan'a kadar bütün İslâm ilim merkezlerinde ne kadar ehl-i hadîs varsa İbn Hibbân bunlara mülâki olmuş, hepsinden istifade etmiştir. *Kitâbü'l-Envâ*'ında İbn Hibbân kendisi, hadis ahzettiği meşâyihinin 2000'den ziyade olduğunu bildirmiştir. Bunların arasında Ebû Abdurrahman en-Nesâî, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Ebû Bekir İbn Huzeyme gibi muteber telifat sahipleri huffâz-ı ehâdîs de vardır. Kendisinden de Hâkim gibi birçok zevat hadis ahzetmişlerdir.

İbn Hibbân huffâz-ı âsârdan ve fukahâ-i dinden olduğu gibi aynı zamanda tıbba, nücûma vesair ulûm ve fününa da vukufu vardı. Bu cihetle Hâkim, müşârün ileyh hakkında, "İbn Hibbân fıkıhta, lugatta, hadiste, vaaz ve hitabette ilim hazinelerinden ve ukalâ-i ricâlden ma'dûddur" demiştir. Hatîb el-Bağdâdî de, "İbn Hibbân mevsuk, fehîm, âkıl bir zat idi" diye senâ etmiştir. İbnü's-Salâh, "Müşârün ileyhin tasarrufatında galatı vardır" diye tenkit etmiştir.

İbn Hibbân ilim ile ameli nübüvvetin levazımından addederdi. Müşârün ileyhin bu babda sözü pek vâsi intikādı davet etmiştir. Zehebî bile *Tezkiretü'l-huffâz*'da te'vil ile meşgul olmuştur. 354 tarihinde vefat etmiştir.

138 عن أبي بن كعب رضي الله عنه قال: قرأ رجل آية وقرأتها على غير قرائته. فقلت من أقرأك هذه؟ قال: رسول الله صلى الله عليه وسلم. فانطلقت فقلت: يا رسول الله أقرأتني آية كذا وكذا؟ قال نعم.فقال له الرجل: أقرأتني آية كذا وكذا؟ قال نعم، إن جبريل وميكائيل عليهما الصلاة والسلام أتياني، فجلس جبريل عليه الصلاة والسلام عن يميني وميكائيل عليه الصلاة والسلام عن يساري. فقال جبريل: يا محمد اقرأ القرآن على حرف! فقال ميكائيل استزده. فقلت: زدني. فقال:اقرأه على حرفين. فقال ميكائيل استزده حتى بلغ سبعة أحرف فقال كل كاف وشاف. وفي لفظ: أنزل القرآن على سبعة أحرف [رواه

ابن حبان].

{İbn Balabân, *el-İhsân*, III, 11-12, no: 737; 17-18, 742.}

139 وعند الترمذي قال النبي صلى الله عليه وسلم: يا جبرائيل إني بعثت إلى أمة أمية فهم العجوز والشيخ الكبير والغلام والجارية والرجل الذي لم يقرأ كتابا قط قال: يا محمد إن القرآن أنزل على سبعة أحرف.

{T٢٩٤٤ Tirmizî, Kırâât, ٩.}

140 عن ابن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: أقرأني جبريل عليه الصلاة والسلام القرآن على حرف ولم أزل أستزيده فيزيدني. حتى انتهى إلى سبعة أحرف [أخرجه البخاري في بدء الخلق وفي فضائل القرآن وأخرجه مسلم فيها].

{B4991 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 5.}

141 Hişâm b. Hakîm, kabâil-i Arap'tan Esed kabilesine mensuptur. Feth-i Mekke senesi müslüman olmuştur. Kendisinden bir hayli ehâdîs-i şerife rivayet edilmiştir. Müslim münferiden bir hadisini rivayet etmiştir. Hişâm'dan Cübeyr b. Nazîr'in, Urve'nin rivayetleri vardır. İmam Mâlik, Hişâm b. Hakîm mâruf ile emreder, münkerden nehyederdi demiştir.

142 عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه يقول: سمعت هشام بن حكيم يقرأ سورة الفرقان في حياة رسول الله صلى الله عليه وسلم. فاستمعت لقرائته. فإذا هو يقرأ على حروف كثيرة لم يقرءنيها رسول الله صلى الله عليه وسلم. فكدت أساوره في الصلاة.فتصبرت حتى سلم. فلببته بردائه فقلت: من أقرأك هذه السورة التي سمعتك تقرأ قال: أقرأنيها رسول الله صلى الله عليه وسلم. فقلت كذبت! فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد أقرأنيها على غير ما قرأت. فانطلقت به أقوده على رسول الله صلى الله عليه وسلم. فقلت: إني سمعت هذا يقرأ بسورة الفرقان على حروف لم تقرأنيها. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أرسله! اقرأ يا هشام! فقرأ عليه القراءة التي سمعت يقرأ. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم كذلك أنزلت! ثم قال : اقرأ يا عمر! فقرأت القراءة التي أقرأني. فقال رسول الله صلى الله عقيه وسلم: كذلك أنزلت، إن

هذا القرآن أنزل على سبعة أحرف ، فاقرؤا ما تيسر منه [رواه البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي والنسائي وهذا المتن للبخاري].

{B4992 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 5.}

143 Yûsuf, 12/2.

144 عن ابن عباس رضي الله عنهما قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم أجود الناس وكان أجود ما يكون في رمضان حين يلقاه جبريل عليه الصلاة والسلم. وكان جبريل يلقاه في كل ليلة من رمضان فيدارسه القرآن. فلرسول الله صلى الله عليه وسلم حين يلقاه جبريل أجود بالخير من الريح المرسلة [[اخرجه البخاري في مواضع من صحيحه].

{B٣٢٢٠ Buhârî, Bed'ü'l-halk, ٦.}

145 قال ابن شهاب الزهري: بلغني أن تلك الأحرف السبعة إنما هي في الأمر تكون واحدا لا تختلف في حلال ولا حرام متفق عليه [مشكاة].

146 وقال مسروق عن عائشة عن فاطمة عليها السلام أسر إلي النبي صلى الله عليه وسلم أن جبريل يعارضني بالقرآن كل سنة مرة وأنه عارضني العام مرتين ولا أراه إلا حضر أجلي [رواه البخاري].

{Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, ٧ (bab başlığı).}

147 عن أبي هريرة رضي الله عنه أنه قال كان يعرض على النبي صلى الله عليه وسلم القرآن كل عام مرة فعرض عليه مرتين في العام الذي قبض فيه {وَكَانَ يَعْتَكِفُ كُلَّ عَامٍ عَشْرًا فَاعْتَكَفَ عِشْرِينَ فِي العَامِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ} [أخرجه الشيخان].

{B4998 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 7. Yukarıda tercümede itikâfa dair eklenen kısım *Müslim* metninde yer almamaktadır. Ayrıca Müslim rivayeti Hazret-i Âişe kanalıyla gelmektedir. bkz. M6314 Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 99.}

148 {el-Mâide, 5/60.}

149 {el-Mâide, 5/60.}

150 {el-Fâtiha, 1/4.}

151 مريسي، بالفتح وكسر الراء وتحتية ومهملة إلى مريس، قرية بمصر. منها بشر المريسي [لب اللباب]

152 el-Bakara, 2/20.

153 Belâgat-ı Kur'âniyye'nin şaheser bir numunesi olan bu âyetlerde münafıkların ileri geri mütereddit vaziyetleri tasvir buyurulup, bir sayyib-i semavî farzedilerek bardaktan dökülür gibi yağmur boşanıyor. Bu sırada her tarafı kesif karanlıklar kaplayıp gözleri, gönülleri sıkıyor; mütemadiyen gök gürlüyor, şimşek çakıyor, zaman zaman karanlıkları yarıyor; ölüm endişesiyle yıldırımlardan korkarak parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar –Halbuki Allah bu kâfirleri her taraftan kuşatmıştır–. Şimşek çaktıkça gözlerini kapacak gibi olur. كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ "*Önlerini aydınlattıkça onun ışığında yürürler*"; وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا "*Üzerlerine karanlık çökünce de dikilip kalırlar*" buyuruluyor.

İşte burada مشوا فيه yerinde مروا فيه، سعوا فيه kıraatleri de aynı mânayı ifade etmektedir.

154 {el-Hadîd, 57/13.}

155 ed-Duhân, 44/43-44.

156 Ali el-Kārî, *Şerh-i Mişkât*, II, 920.

1080

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ اسْتَبَّ رَجُلَانِ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَرَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالَ الْمُسْلِمُ وَالَّذِي اصْطَفَى مُحَمَّدًا عَلَى الْعَالَمِينَ فَقَالَ الْيَهُودِيُّ وَالَّذِي اصْطَفَى مُوسَى عَلَى الْعَالَمِينَ فَرَفَعَ الْمُسْلِمُ يَدَهُ عِنْدَ ذٰلِكَ فَلَطَمَ وَجْهَ الْيَهُودِيِّ فَذَهَبَ الْيَهُودِيُّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَخْبَرَهُ بِمَا كَانَ مِنْ أَمْرِهِ وَأَمْرِ الْمُسْلِمِ فَدَعَا النَّبِيُّ ﷺ الْمُسْلِمَ فَسَأَلَهُ عَنْ ذٰلِكَ فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَا تُخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى فَإِنَّ النَّاسَ يَصْعَقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَصْعَقُ مَعَهُمْ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُفِيقُ فَإِذَا مُوسَى بَاطِشٌ جَانِبَ الْعَرْشِ فَلَا أَدْرِي أَكَانَ فِيمَنْ صَعِقَ فَأَفَاقَ قَبْلِي أَوْ كَانَ مِمَّنِ اسْتَثْنَى اللّٰهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle rivayet edilmiştir. Müşârün ileyh demiştir ki: (Bir kere) biri müslümanlardan, öbürü yehûddan iki kişi birbirlerine sebb ü şetm etmişti de müslüman zat yahudiye, "Muhammed'i, âlemler üzerine tercih ve ihtiyar eden Allah'a yemin ederim ki demişti. Yahudi de müslümana hitaben, "Mûsâ'yı âlemlere tercih ve ihtiyar eden Allah'a yemin ederim ki" demesi üzerine müslüman elini kaldırıp yahudinin suratına bir tokat yapıştırdı. Bunun üzerine yahudi Nebî sallallahu aleyhi ve selleme gitti. Kendisinin ve müslim zatın ahvâlinden olup biten şeyleri Resûl-i Ekrem'e haber verdi.[157] Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, Benî Mûsâ'ya tafdîl etmeyiniz! Hakikat halde insanlar, kıyamet gününde (o günün dehşetinden yıldırım çarpmış gibi) bayılacaklar; onlarla beraber ben de bîhûş olacağım. Fakat ilk ifâkat bulan ben olacağım. O anda bir de ben ne bakayım ki Mûsâ arşın bir tarafına sıkıca tutunmuş duruyor. Bilmiyorum Mûsâ da bayılanların içinde idi de benden evvel mi ifâkat buldu yahut baygınlıktan istisna edilen (bahtiyar)lardan mı bulundu? {B2411 Buhârî, Husûmât, 1.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî böylece "Tevhîd", "Rikāk" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim'in "Fezâil"de, Ebû Dâvûd'un "Sünnet"te, Nesâî'nin de "Nuût" ve "Tefsîr" bablarında rivayetleri vardır.

Ebû Hüreyre'nin bu hadisinden sonra Buhârî'nin Ebû Saîd el-Hudrî[158] radıyallahu anhtan da bir rivayeti vardır ve meâlen şöyledir: Ebû Saîd hazretleri demiştir ki bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem oturduğu sırada bir yahudi geldi ve, "Yâ Ebü'l-Kāsım! Ashabından biri yüzüme vurdu" diye şikâyet etti. Resûl-i Ekrem, "*O kimdir?*" diye sordu. Yahudi, "Ensardan biri" olduğunu söyledi. Resul-i Ekrem de, "*Onu çağırınız!*" diye emretti. (O adam huzûr-ı saâdette ihzâr olununca), "*Sen bu yahudiyi dövdün mü?*" diye sordu. O zat da, "Evet!" Bunun çarşıda, "Mûsâ'yı, bütün beşeriyete tercih ve ihtiyar eden Allah'a" diye yemin ettiğini işittim. Ben de, "Ey habis! Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem üzerine de mi (tercih etti) dedim. O sırada bana âni bir öfke geldi de suratına vurdum" dedi. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "*Enbiya arasında birini öbürlerine tercih ederek kadirlerini tenkis etmeyiniz! Kıyamet gününde insanlar* (o günün şiddetinden) *bayılacaklar,* (onlarla beraber ben de bîhûş olacağım). *Fakat kabri ilk açılan ben olacağım. O anda ben, kendimi Mûsâ'ya yakın bulacağım. Mûsâ, arşın direklerinden birine tutunmuş bulunacak. Bilmiyorum, Mûsâ da bayılanlar arasında bulundu* (da benden evvel) *mi* (ayıldı)? *Yoksa* (Tûrisînâ'daki) *sa'ka-i ûlâ ile mahsup mu edildi*" buyurdu.[159]

Yahudiyi tokatlayan zatın Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anh olduğu rivayet olunuyor. Bunu Süfyân b. Uyeyne *Câmi'*inde, İbn Ebü'd-Dünyâ da *Kitâbü'l-Ba's*'ta tahrîc etmişlerdir. İbn İshak'ın *Tefsîr*'inde de tokatlanan yahudinin ahbâr-ı yehûddan Finhâs olduğu zikredilmiştir ve Âl-i İmrân sûresinin 181. âyeti olan لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ "*Şüphesiz ki Allah onların, muhakkak Allah fakirdir; biz zenginiz, diyenlerin sözlerini işitti*" kavl-i şerifi bu hadise hakkında nâzil olduğu bildirilmiştir.

İbn Abbas radıyallahu anhümâya müntehî olan bu habere göre, Ebû Bekir radıyallahu anh bir kere bir yahudi mecmaına uğramıştı. Orada bir yahudi âlimi olan Finhâs'ın başına yahudilerden bir güruh toplanmış onlara bir şeyler anlatıyormuş. Ebû Bekir hazretleri, "Ey Finhâs! Pek iyi bilirsin ki, Muhammed, Resûlullah'tır. Bu hakikat elinizdeki Tevrat'ta yazılıdır. Allah'tan kork da iman et!" buyurur. Bu küstah yahudi vâizi Ebû Bekir'e cevaben, "Ey Ebû Bekir! Bizim Allah'a ihtiyacımız yok, belki o bize muhtaçtır. Allah zengin olsaydı sahibiniz bizden para istikrâz etmezdi gibi birtakım hezeyanlar savurmaya başlar. Bu kâfirane tefevvuhatı işitince Ebû Bekir radıyallahu anh öfkelenerek bu yahudi hahamının suratına şiddetle bir tokat yapıştırır ve, "Sizinle aramızda bir ahd olmasaydı senin şimdi kafanı koparırdım!" diye yemin eder. Bunun üzerine Finhâs, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme hadiste görüldüğü üzere şikâyet ediyor. Resûl-i Ekrem Hazret-i Ebû Bekir'i davet edip bu hareketin sebep ve sâikini sorunca Hazret-i Sıddîk, "Yâ Resûlellah! Bu yahudiye göre Allah fakir imiş de kendileri ağniyâ imişler diye Finhâs'ın tefevvühâtını arz ile vurduğu tokatı itiraf ediyor." Finhâs bu defa, "Ben böyle bir şey söylemedim" diye inkâr ettiğinde, "*Allah fakîrdir, biz zenginiz, diyenlerin sözlerini Allah işitti*" meâlindeki nazm-ı şerif nâzil olup Ebû Bekir es-Sıddîk tasdik, Finhâs tekzip buyuruluyor.[160]

Şârih Kastallânî sûre-i A'râf'ın tefsirinde Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen bir rivayetinde bu zatın ensardan olduğu tasrih edildiğinden bu tokat kıssasının müteaddit olduğunu kabul etmek ve bu âyetin sebeb-i nüzûlü olan kıssa-i Ebû Bekir ile hadisteki ensarî zatın tokat hadisesi ayrı ayrı iki vâkıadır demek doğru olduğunu bildiriyor. Yalnız sûre-i A'râf'ın tefsirinde değil İmam Buhârî'nin Ebû Saîd'den buradaki diğer bir rivayetinde de ensarî olduğu tasrih edilmiştir.[161]

BİR SUAL. Şüphesizdir ki Nebî-i müfahhamımız Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem bütün enbiya ve mürselînin efdalidir. Bu bâlâterîn mertebelerini Müslim'in "Fezâil"inde tahrîci veçhile, أنا سيد ولد آدم ولا فخر "*Ben Âdem çocuklarının ulusuyum, fakat bu âlî haslete öğünmem!*"[162] kavl-i şerifiyle ifade buyurmuşlardır. Böyle iken burada Resûl-i Ekrem'in ashâb-ı kirâma, لا تخيروني على موسى "*Beni Mûsâ'ya tafdîl etmeyiniz!*"[163] buyurmalarının vechi nedir?

CEVAP. Yukarıdaki suali irat eden şârih-i allâme Aynî, vücûh-i müteaddide ile de cevap veriyor: **1.** Resûl-i Ekrem'in efdal-i enbiyâ ve Benî Âdem olduğu kendilerine bildirilmezden evvel "*Beni Mûsâ'ya tafdîl etmeyiniz!*" buyurmuştu. Bilâhare mertebe-i refîaları taraf-ı ilâhîden bildirildikten sonra da, "*Ben, benî Âdem'in efdaliyim, fakat fahr ü mübâhat etmem!*" buyurmuştur. **2.** Hadisteki nehiy, bazı enbiyanın şanını tenkise müeddî olur surette tafdîlden nehyolmasıdır. **3.** Husumete sebep olan tafdîlden nehiy buyurulmuş olmasıdır ki hadisteki bir müslimin yahudiyi tokatlaması bu yolda bir tafdîldir. **4.** Resûl-i Ekrem'in tevazuan böyle söylemiş olmasıdır. **5.** Asl-ı nübüvvette tafdîlden nehyedilmiş bulunmasıdır. Yoksa enbiyâ-i kirâmın zatları ve hasâis-i ilmiyyelerine gelince, her peygambere taraf-ı ilâhîden bir meziyyet-i mahsûsa, bir fazîlet-i mümtâze bahşedilmiştir ki bu suretle bir peygamber öbürüne tafdîl ve tercih olunabilir. Nasıl ki sûre-i Bakara'nın 253. âyet-i kerîmesinin matlaında, تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ "*O peygamberler kāfile-i âliyesi yok mu, biz onların bazısını bazısından efdal kıldık*" buyurulmuştur.

Hadisteki فإن الناس يصعقون cümlesindeki صعق "saʿk"ı İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'de, "Saʿk, işittiği şiddetli bir savttan insan üzerine gelen fenalık ve baygınlıktır. Çok defa insan bu baygınlıkla ölüverir de!" diyor. Sonra bu kelimenin çok defa mevt mânasında istimal edildiğini bildiriyor. Şu halde saʿk, yıldırım çarpmış ve bîhûş yere serilmiş kimsenin vaziyeti demek oluyor ki biz de böyle tercüme ettik. Zümer sûresinin 68. âyetinde وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ "*Sûra üflenmişti de göklerde kim varsa, yerde kim varsa çarpılıp düşmüştü,* (helâk olmuştu) *yalnız Allah'ın dilediği kimseler müstesnadır. Sonra sûra bir daha üflenmiştir. Bu defa o serilenler hep kalkmış* (âkıbete) *intizar ediyorlar*" buyurulup iki nefh beyan edilmiştir: **1.** Nefh-ı sâiktır ki bununla Allah'ın istisna ettiği bahtiyar kullardan başka gökte, yerde ne kadar zîhayat varsa hepsi yıldırım çarpmış gibi düşüp seriliyorlar. **2.** Nefh kıyamdır ki bununla beraber o bîhûş yatanlar yerlerinden kalkıp şaşkın şaşkın bakıyorlar, ne olacaktır diye intizar ediyorlar. Bu andan itibaren kıyamet başlıyor. Buna lisân-ı Kur'ân'da "saat, vâkıa, hâkka" da denilmiştir.

Mevzumuz olan hadîs-i şerifin Abdullah b. Fâzıl'dan gelen bir rivayet tarikinde âyet-i kerîmede bildirilen iki nefhaya işaret olunarak, "*Sûra bir üflenir, göklerde, yerde ne kadar zîhayat varsa Allah'ın istisna ettiği mahlûkattan başka hepsi yıldırım çarpmış gibi yere serilir. Sonra sûra diğer bir daha üflenir de ilk baʿs olunan ben olurum*"[164] buyrulduğuna dair bir ziyadeyi de muhtevidir.

ÂYET-İ KERÎMEDE BİLDİRİLEN VE ALLAH'IN MEŞÎETİYLE BU HELÂK VE PERİŞANÎDEN İSTİSNA EDİLEN ZEVÂT-I ÂLİYE KİMLERDİR? Şârih Aynî bu nefh-i sâikle helâk olmaktan müstesna olanların dört melâike-i mukarrebîn olan Cebrâil, İsrâfil, Mîkâil, Azrâil olduklarını ve Kâ'b rivayetinde bu dört meleğe hamele-i arşın da ziyade kılındığını bildiriyor. Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan merfûan rivayet olunduğuna göre, "*Melâike-i mukarrebînden üçü ki Azrâil'den mâadası ölür, bunlardan sonra da melekü'l-mevt ölür. Melekü'l-mevt üçünün ruhunu kabzeder. Sonra da melekü'l-mevti de Cenâb-ı Hak imâte eder*" buyurulmuştur. Yine Enes b. Mâlik'ten merfûan gelen rivayette en son vefat edenin Cebrâil olacağı bildirilmiştir.[165]

Saîd b. Müseyyeb de, "Nefh-ı sâikle helâkten âzat buyurulanlar şehidlerdir, şühedâ zümre-i âliyesi nefha terettüp eden helâkten müstesna olarak arş-ı a'zamın etrafında kılıçları yanlarında takılı olarak ahz-ı mevki edeceklerdir" demiştir. Bu haberi Kuşeyrî, Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan merfûan rivayet etmiştir. Sa'lebî'nin de Abdullah b. Ömer'den rivayeti vardır.

Bu babda rivayet edilen birtakım zayıf haberlerden sarfınazar edilince, bu mevzuun en kuvvetli rivayeti, istisna edilen bu zümre-i âliyenin kāfile-i şühedâ olduğudur. Her nevi mükâfatın ifa edilen hizmet neviyle hem-âhenk olması esasına göre, nefh-i ûlâya terettüp eden bu helâk fecaatinden, dünyada din ve vatan uğrunda fedâ-i hayat eden zümre-i şühedânın müstesna olmasıdır. Esasen kāfile-i şühedânın ebedî bir hayata mazhar olduklarına sûre-i Bakara'nın meâl-i şerifi bervech-i âtî 154. âyet-i kerîmesi şehâdet etmiyor mu? "*Ey müminler! Allah yolunda fedâ-yi nefs eden şehidlere ölüler demeyiniz. Belki onlar* (ebedî) *diridirler, fakat siz onlardaki hayatı anlamazsınız.*"[166]

---

157 {Buraya metinde bulunup tercümede yer almayan ifadelerin karşılığı olarak "Ardından Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Müslümanı çağırıp ona bu meseleyi sordu, o da anlattı." cümlesi eklenebilir.}

158 Ebû Saîd el-Hudrî hazretleri, Sa'd b. Mâlik b. Sinân el-Ensârî'dir. Medine'nin sekene-i kadîmesinden Hazrec kabilesine mensuptur. Ulemâ-yi sahâbeden ve bîat-ı şecerede hazır bulunan bahtiyarlardandır. Pederi Malik b. Sinân da Uhud şühedâsından olmakla Ebû Saîd el-Hudrî sahabî oğlu sahâbîdir. Uhud Harbi sırasında on üç yaşında bulunduğundan harbe hazırlandığı halde taraf-ı risâletpenâhîden harbe iştirakine müsaade edilmemiştir. Fakat Uhud'dan sonraki bütün gazâlara iştirak etmiştir. Ebû Saîd hazretleri ashâb-ı Suffe'den idi. Bu dârü'l-ilimden ahz-ı feyzettiği için kendisinden pek çok hadis rivayet edilmiştir. Merviyyâtının bin yüz küsur hadise bâliğ olduğu bildiriliyor ki bunlardan kırk üç hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. On altı hadisini Buhârî, elli iki hadisini de Müslim münferiden rivayet eylemişlerdir. Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah ve daha bir hayli ashâb-ı kirâmın kendisinden rivayetleri vardır. Amr b. Süleym, Nâfi', Ebû Nadre, Ebû Seleme b. Abdurrahman gibi birçok tâbiî râvileri de vardır. Bir hayli zaman da iftâ ile meşgul olmuştur. Seksen altı yaşında vefat etmiştir. Vâkıdî'nin rivayetine göre vefatı 74 tarihine müsâdiftir (*Tezkiretü'l-huffâz,* I, 37; *Hulâsa,* s. 115).

Ebû Saîd el-Hudrî hazretlerinin merkad-i mübârekinin İstanbul'da Ayvansaray'da Kariye Camii havlisinde bulunduğuna dair bir rivayet vardır ve bu maksatla orası mine'l-kadîm ziyaretgâhtır. Gerçi tabakat kitaplarında böyle bir kayda tesadüf edilmekte ise de vaktiyle Ebû Eyyûb el-Ensârî gibi birçok kibâr-ı sahâbenin Kostantiniye seferine iştirak ettiklerine ve şehîden burada vefat edip kaldıklarına göre Ebû Saîd el-Hudrî'nin bu kāfile-i şühedâ arasında bulunması ve bunun da an'ane halinde rivayet edilmiş olması kabul edilir.

159 عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: بينما رسول الله صلى الله عليه وسلم جالس جاء يهودي فقال: يا أبا القاسم ضرب وجهي رجل من أصحابك. فقال من؟ قال: رجل من الأنصار. قال: ادعوه . فقال: أضربته؟ قال: سمعته بالسوق يحلف والذي اصطفى موسى على البشر. قلت: أي خبيث على محمد صلى الله عليه وسلم؟ فأخذتني غضبة، ضربت وجهه. فقال النبي صلى الله عليه وسلم: لا تخيروا بين الأنبياء. فإن الناس يصعقون يوم القيامة فأكون

أول من تنشق عنه الأرض فإذا أنا بموسى آخذ بقائمة من قوائم العرش فلا أدري أكان فيمن صعق، أم حوسب بصعقة الأولى [رواه البخاري].

{B٢٤١٢ Buhârî, Husûmât, ١.}

160 {Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VII, 441-442, no: 8300. Rivayet için bkz: 70. Tahâvî, *Müşkilü'l-âsâr*, V, 87, no: 1830.}

161 عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: بينما رسول الله صلى الله عليه وسلم جالس جاء يهودي فقال: يا أبا القاسم ضرب وجهي رجل من أصحابك. فقال من؟ قال: رجل من الأنصار الحديث [رواه البخاري].

{B٢٤١٢ Buhârî, Husûmât, ١.}

162 {İM4308 İbn Mâce, Zühd, 37. Müslim rivayetinde hadis "أنا سيد ولد آدم يوم القيامة" şeklinde yer almakta, burada "لا فخر" ifadesi bulunmamaktadır: M5940 Müslim, Fezâil, 3.}

163 {B2411 Buhârî, Husûmât, 1.}

164 {B3414 Buhârî, Enbiyâ, 35.}

165 {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayetler *Aynî*'de mevcuttur: Aynî, *Umde*, XII, 252.}

166 وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ [سورة البقرة]

1081

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ أَنَّ يَهُودِيًّا رَضَّ رَأْسَ جَارِيَةٍ بَيْنَ حَجَرَيْنِ قِيلَ مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِكِ أَفُلَانٌ أَفُلَانٌ حَتَّى سُمِّيَ الْيَهُودِيُّ فَأَوْمَتْ بِرَأْسِهَا فَأُخِذَ الْيَهُودِيُّ فَاعْتَرَفَ فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ فَرُضَّ رَأْسُهُ بَيْنَ حَجَرَيْنِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre, bir yahudi (ensardan) bir câriyenin başını iki taş arasında ez(erek üzerindeki hulliyyatını al)mıştı. (Huzûr-ı risâlete getirildiğinde), “Sana bu cinayeti kim işledi; filân mı, filân mı? diye sorulup nihayet yahudinin adı anılınca câriye başıyla işaret etti. Bunun üzerine yahudi yakalandı ve (cürmünü) itiraf etmesi üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin emriyle yahudinin başı iki taş arasında ezil(erek kısas edil)di. {B2413 Buhârî, Husûmât, 1.}

İZAHI

RÂVİLER VE RİVAYET TARİKLERİ

Bu hadisi Buhârî “Vesâyâ” ve “Diyât” bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim de “Hudûd”da, Ebû Dâvûd ile Tirmizî “Diyât”ta, Nesâî “Kaved”de, İbn Mâce’de “Diyât” babında rivayet etmişlerdir. Enes b. Mâlik’in bu hadisi mâna cihetiyle müttehid olmakla beraber elfâzı itibariyle pek çok ihtilâfa uğramış ve Buhârî, Tahâvî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî gibi eimme-i hadîs taraflarından müteaddit metinlerle rivayet edilmiştir ki şârih-i allâme Aynî *Umdetü’l-kārî*’de bunları senedleriyle beraber naklediyor. Bunlardan Buhârî *Sahîh*’inde diğer bir tarîk-i rivayetinde, إن يهوديا قتل جارية على أوضاخ لها “Bir yahudi bir câriyeyi üzerindeki gümüş huliyyâta tamaan öldürmüştü” diye câriyenin öldürüldüğü bildiriliyor. Gerçi yahudinin başı ezilmek suretiyle icrâ-yı kısâs edilmesi de câriyenin ölmüş olmasını icap ederse de Buhârî’nin buradaki rivayetine göre henüz ölmediği, başıyla îmâ ve işaret ettiği bildirilmektedir. Fakat aldığı cerîhadan müteessiren bilâhare ölmüş ve irtikâp edilen cürmün mahiyetinde bir ceza ile kısas edilmiş olabilir.

Bu rivayetler arasında, Ebû Dâvûd’un metni hepsinden mufassaldır. Bu rivayete göre “Bir yahudi ensardan bir câriyeyi üzerindeki gümüş ziynetlerine tamaan katletmiş ve başını ezerek cenazesini bir kuyuya bırakmıştı. Cani yahudi yakalanıp huzûr-ı risâlete getirildiğinde Nebî sallallahu aleyhi ve sellem yahudinin ölünceye kadar recmedilmesini emretti de cani ölünceye kadar recmedildi” deniliyor.[167]

Tirmizî’nin rivayetinde, فأدركت وبها رمق فأتي بها النبي صلى الله عليه وسلم deniliyor ki bu rivayet câriyenin henüz ölmediğini fakat ölmek için nazar-ı ahîre erdiğini ifade ediyor.

Bu rivayet tariklerinin hiçbirinde, ne kātil yahudinin ne de maktul câriyenin isimleri bildirilmiştir. Yalnız Ebû Dâvûd’un yukarıdaki rivayetinde câriyenin ensardan olduğu bildirildiğinden tercümede bunu kavis içinde tasrih ettik.

İSTİNBAT VE İHTİLÂF

Ömer b. Abdülazîz, Katâde, Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebû Sevr, İshak b. Râhûye, İbn Münzir ve ehl-i zâhirden bir cemaat bu hadis ile ihticâc ederek, kātil maktulü ne suretle ve nasıl bir aletle öldürdüyse kātilin o suretle öldürülmesine zâhip olmuşlardır. İbn Hazm'ın beyanına göre İmam Mâlik, kātil taşla, sopa ile vurarak yahut ateşte yakarak yahut eczâ-i bedenini parçalayarak öldürdüyse, kısas ol veçhile icra olunur demiştir. İmam Şâfiî de şu suretle beyân-ı ictihad etmiştir: Kātil, eğer taşla, sopa ile dövüp de öldürdüyse, o da ölünceye kadar taşla, sopa ile dövülür; eğer kātil, maktulü ölünceye kadar aç susuz bırakıp da öldürdüyse, o da ölünceye kadar aç susuz bırakılarak kısas edilir; kātil, maktulü suya atarak, yüksekten bırakarak öldürdüyse, ol veçhile icrâ-yı kısas edilir; eli ayağı, eczâ-i bedeni kesilerek öldürüldüyse, kātil de o suretle kısas edilir. Ölürse ne âlâ eğer ölmezse kılıçla katledilir. İbn Şübrüme de suda boğarak cinayet irtikâp eden, suda boğularak kısas edilir demiştir.

Diğer tarafta Şa'bî, İbrâhim en-Nehaî, Hasan-ı Basrî, Süfyân es-Sevrî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed rahimehumullah da bunlardan herhangi bir suretle cinayet irtikâp eden bir kātil, bu cinayetlerin hepsinde seyf ile kısas edilir demişlerdir. Bunların müstened-i şer'ileri de Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin, Tahâvî'nin, Dârekutnî'nin, İbn Ebû Şeybe'nin Nu'mân b. Beşîr radıyallahu anhtan rivayet ettikleri, لا قود إلا بالسيف "*Kısas yalnız seyf ile istîfâ edilir*"[168] hadîs-i şerifidir. Bu hadisi yukarıda tâdât ettiğimiz eimme-i hadîs, âsâr-ı hadîsiyyelerinde hep bu metn-i vecîzi rivayet etmişlerdir. Yalnız Ebû Dâvûd et-Tayâlisî *Sünen*'inde "seyf" yerinde "hadîd" rivayet etmiştir ki bununla seyf maksuttur.

İmam Ebû Hanîfe ile ashabının da dahil bulundukları zümre-i ilmiyyenin bu hadis ile sûret-i istidlâlleri de şöyledir: Mevzî-i nefiyde nekrenin umum ifade ettiği mücmaun aleyh bir kāide-i edebiyyedir. Binaenaleyh hadîs-i şerifin mânası, "Kısasın her ferdi ve nevi ancak seyf ile icra ve istîfâ olunur" demektir. Sonra ifadede nefiy ile istisnanın cem'i bir tarîk-i kasırdır. Bu da en mühim edebî bir kaidedir. Bu hadiste de içtimâ etmiş ve kasr u tahsîs ifade etmekte bulunmuştur.

İzahıyla meşgul bulunduğumuz Enes b. Mâlik hadisine gelince, İmam Ebû Hanîfe'nin zümre-i ilmiyyesi suver-i müteaddide ile cevap vermişlerse de biz bunlardan birini zikir ile iktifa edeceğiz ki şudur: Enes b. Mâlik hadisinde yahudiye baş ezilmek suretiyle kısas, –cinayeti cinsinden bir ceza ve binaenaleyh bir adalet melhuz olmakla beraber– hiç şüphesiz bir müsledir, bir işkencedir. Gerçi Ureniyyîn Vak'ası'nda taraf-ı risâletpenâhîden tatbik olunduğu veçhile ibtidâ-i İslâm'da müsle ve ta'zîb ile kısas mubah idi. Aç, çıplak, hastalıklı bir halde Medine'ye gelen Ureyne kabilesinden beş-on kişi Resûl-i Ekrem'in dest-i terbiye ve ihtimamında kanlanıp canlandıktan ve tebdîl-i hava için gönderdiği zekât develerinin bulunduğu sahralarda gezip eğlendikten sonra koyu bir nankörlükle bu Ureyneliler peygamberin çobanlarını gözlerini oymak gibi türlü fezâhatlarla öldürerek develeri önlerine katıp gitmişlerdi. Arkalarından gönderilen bir süvari hey'et-i askeriyye tarafından yakalanıp getirilen bu günahkârlar, irtikâp ettikleri cinayetleri cinsinden bir ceza ile kısas edilip Medine civarındaki Hârre taşlığına bırakılmış ve orada inleye inleye terk-i hayat etmişlerdi. İbtidâ-i İslâm'da bu suretle cezrî hareket etmek zarureti vardı. Hainlere aman, zaman vermemek mecburiyetinde bulunuluyordu. Bilâhare bu zaruret mürtefi olunca müsle ve işkence ile kısas neshedilmiştir, haram kılınmıştır.

---

167 وفي رواية أبي داود: إن يهوديا قتل جارية من الأنصار على حلي لها. ثم ألقاها في قليب رضخ رأسها بالحجارة. فأخذ فأتي به النبي صلى الله عليه وسلم. فأمر به أن يرجم حتى يموت. فرجم حتى مات.

{D٤٥٢٨ Ebû Dâvûd, Diyât, ١٠.}

168 {DK3136 Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 104.}

1082

•.•.•

حَدِيثُ الْأَشْعَثِ تَقَدَّمَ قَرِيبًا وَذَكَرَ فِيهِ أَنَّهُ اخْتَصَمَ هُوَ وَرَجُلٌ مِنْ أَهْلِ حَضْرَمَوْتَ وَفِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَ أَنَّهُ هُوَ وَيَهُودِيٌّ.

TERCÜMESİ

Eş'as hadisi yakında geçmişti. Orada Eş'as radıyallahu anh, kendisiyle Hadramut ahalisinden bir kimse arasında husumet tehaddüs ettiğini zikretmişti. Bu rivayette ise Eş'as (b. Kays) bu husumet, kendisiyle bir yahudi arasında idi demiştir. {B2416, B2417 Buhârî, Husûmât, 4.}

İZAHI

Müellif Zebîdî'nin geçtiğini bildirdiği Eş'as hadisi, 1064 numara ile tercüme ve izah edilmiştir. Bu cildimizde ve pek yakında geçtiğinden oraya müracaat olunsun. Orada Eş'as b. Kays'ın bir terceme-i hâli de görülecektir.

Buhârî حضرموت a bedel "arz" rivayet etmiştir. Müslim'in rivayeti de "arz-ı Yemen"dir.

Metn-i hadisteki "Hadramevt" terkibi ehl-i lugat tarafından meşhur olan bu suretle mazbut olmakla beraber "mîm"in zammıyla ankebût vezninde Hadramut suretinde de okunmuştur ki bu lugat lisanımızdaki istimaline daha uygundur. Biz de tercümemizde bu lugatı ihtiyar ettik.

Mu'cemü'l-büldân'da Hadramut hakkında şu izahat vardır: Hadramut, Aden körfezinin şarkında sâhil-i bahirde geniş bir nahiyedir. Etrafı Ahkāf denilen geniş ve kumluk bir çölden ibarettir. Hûd aleyhi's-selâmın kabri buradadır. En meşhur iki şehri vardır: Terîm, Şibâm. Bu şehirler mâmur ve kalelerle muhât olup etrafında bir hayli karyeler ve kasabalar vardır.

İbnü'l-Fakīh, Hadramut ile sâhil-i bahir arasında 1 mil mesafe bulunduğunu, yine Hadramut ile San'a arasında da 72 fersah uzaklık olduğunu bildirmiştir. Bazıları da bununla San'a arasında on bir günlük mesafe bulunduğunu haber vermiştir. İstahrî de Hadramut ile Aden arasında bir aylık uzak bir mesafe olduğunu bildiriyor. *Kāmus Tercümesi*'nde de iki kelimeden mürekkep bir isim olan Hadramut ile Cezîretülarap'ın bu mıntıkasının tesmiye edilmesinin sebebini aynen şöyle bildiriyor: *Bahr* nam tefsirde mersûm olduğu üzere hazre mevt, Sâlih alâ nebiyyinâ ve aleyhi's-selâm arz-ı mezkûre nüzûl ve huzurlarında mevt ve intikalleri hazır olduğu bâis-i tesmiyedir.

MÜLÂZEME BAHSİ

بَابُ الْمُلَازَمَةِ

Bu bab dâinin medyuna mutâlebe-i deyn için mülâzemet ve müracaatının meşruiyetini beyana dair ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir.

Bütün *Sahîh-i Buhârî* nüshalarında böyle bir babın vücudu ve bu babda dâinin mütâlebe-i deyn için medyuna müracaatının meşruiyetine dair iki hadîs-i şerif rivayet edildiği görülüyor. Halbuki müellif Zebîdî merhum bu babı ve bu hadisleri sırf ihtisar maksadıyla *Tecrîd*'e almamış ve İmam Buhârî'nin "İstikrâz" bahsinden itibaren bir tertîb-i tabîî ile sıraladığı bahisler arasında bu babın terkedilmesiyle bir boşluk hâsıl olmuştur. İmam Buhârî'nin *Sahîh*'indeki istikrâz ve ondan sonraki babları şu suretle mürettep idi: **1.** "İstikrâz", "Edâ-i Düyûn", "Hacr", "İflâs" babı ve hadisleri **2.** **"**Husûmât", "Mahkemeye İhzâr" babı ve hadisleri; **3.** Bâlâdaki "Mülâzemet" ve "Tekāzâ-yi Hak" babı ve hadisleri; bundan sonra da "Lukata" bahsi ve hadisleri geliyor.

Her münasebet düştükçe şikâyet ettiğimiz veçhile burada da tekrar edeceğimiz bir cihet varsa, o da İmam Buhârî'nin *Sahîh*'inde çok ince bir zekâ ve fetânetle ebvâb-ı fıkha göre vücuda getirdiği tertîb-i müstahseni Zebîdî ihtisar için tamamıyla bozmuştur. İki, üç, beş hükm-i fıkhî ifade eden bir hadisi bir noktada zikir ile iktifa etmek, öbür bablardaki ahkâmı tamamıyla boş bırakmak demektir. Biz, izahlarımızda bu boşlukları doldurmaya çalışıyoruz. Bu telâfi gayesiyledir ki bütün *Sahîh-i Buhârî* nüshalarında mevcut olan bu babı da zikretmeyi ilmî bir vazife telakki ediyoruz.

Yukarıdaki unvan Asîlî ve Kerîme rivayetlerine müstenittir. Yûnîniyye nüshası da bu asla göre zabtedilmiştir. Bazı *Buhârî* nüshalarında besmele zikredilmeyip باب الملازمة denilmekle iktifa edilmiştir.

HADÎS-i ŞERİF

عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّهُ كَانَ لَهُ عَلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي حَدْرَدٍ الْأَسْلَمِيِّ دَيْنٌ فَلَقِيَهُ فَلَزِمَهُ فَتَكَلَّمَا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَمَرَّ بِهِمَا النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ يَا كَعْبُ وَأَشَارَ بِيَدِهِ كَأَنَّهُ يَقُولُ النِّصْفَ فَأَخَذَ نِصْفَ مَا عَلَيْهِ وَتَرَكَ نِصْفًا.

TERCÜMESİ

Kâ'b b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh hazretlerinin Eslemî Abdullah b. Ebû Hadred zimmetinde alacağı varmış. Bir kere Kâ'b, Abdullah'a mülâki olup ondan alacağını talep etmiş, her ikisi de ileri geri söylenmişler, hatta sesleri yükselmiş. Bu sırada Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bunların yanına uğramış da, "Yâ Kâ'b!" buyurmuş "Abdullah'ın uhdesindeki matlubunun nısfını al!" der gibi (mübarek) eliyle işaret etmiştir. Kâ'b da Eslemî'nin uhdesindeki matlubunun nısfını almış da öbür nısfını bırakmıştır. {B2424 Buhârî, Husûmât, 9.}

İZAHI

Buhârî'nin, *Sahîh*'inin birçok yerinde rivayet ettiği bu hadisin buradaki sebeb-i sevki ve unvanına mutabakat noktası, Kâ'b b. Mâlik el-Ensârî'nin istîfâ-yi deyn için müracaat etmesi ve Resûl-i Ekrem tarafından bu müracaata vâkıf olduğu halde menetmemesi, hatta Kâ'b'a, matlubunun nısfını mürüvveten bırakıp nısf-ı diğerini almasını emir buyurmasıdır. Binaenaleyh nısfını bırakmak bir müsamahadır, yoksa herhalde bırakmak lâzım değildir (*Feyzü'l-bârî*).

Hadîs-i Şerif

عَنْ خَبَّابٍ ﵁ قَالَ كُنْتُ قَيْنًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَكَانَ لِي عَلَى الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ دَرَاهِمُ فَأَتَيْتُهُ أَتَقَاضَاهُ فَقَالَ لَا أَقْضِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ فَقُلْتُ لَا وَاللهِ لَا أَكْفُرُ بِمُحَمَّدٍ ﷺ حَتَّى يُمِيتَكَ اللهُ ثُمَّ يَبْعَثَكَ قَالَ فَدَعْنِي حَتَّى أَمُوتَ ثُمَّ أُبْعَثَ فَأُوتَى مَالًا وَوَلَدًا ثُمَّ أَقْضِيكَ فَنَزَلَتْ أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا الْآيَةَ.

TERCÜMESİ

Habbâb b. Eret radıyallahu anhtan şöyle rivayet edilmiştir: Müşârün ileyh hazretleri demiştir ki: Câhiliye devrinde ben kılıççı idim. Âs b. Vâil uhdesinde (kadın müzeyyenatı ücretinden) matlubum vardı. Bu alacağımı talep etmek üzere ona müracaat ettim. Âs bana, “Sen, Muhammed’e küfredinceye kadar sana paranı vermem” dedi. Ben de, “Hayır, vallahi ben –Allah seni öldürüp sonra baʿs edinceye kadar– Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme küfretmem!” dedim. Âs, “Demek ben muhakkak ölürüm, sonra dirilirim! Öyle mi?” dedi. Ben de, “Evet, öleceksin, sonra dirileceksin!” dedim. Âs, “Öyle ise beni bırak! Ben ölüp sonra baʿs olunayım. Bana orada mal, çoluk çocuk verilsin, sonra borcumu kaza edeyim!” di(ye istihza et)ti. Bunun üzerine nihayete kadar, أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا (âyeti)[169] nâzil oldu. {B2425 Buhârî, Husûmât, 10.}

İZAHI

Sûre-i Meryem’in 77-78. âyetleri olan bu nazm-ı şerifin meâl-i münîfi, “*Kur’an’ımıza şu küfredip de elbette bana* (cennette) *mal, oğul ve kız verilir! diyen münkiri gördün, a! O adam, gayba muttali mi olmuş, yoksa rahmân* (olan Allah’ın) *yanında bir ahid mi almış?*” suretindedir.

Bu istifham, mâbaʿdindeki âyet-i kerîmede şöyle inkâr buyruluyor: “*Hayır, biz onun dediğini yaz*(mayı emred)*eceğiz. Kendisine* (küfrünün) *azabından yüksek bir azap ziyade edeceğiz ve onun* (dünyada) *sayıp döktüğü malını, çoluğunu çocuğunu elinden alacağız da* (kıyamet gününde) *o, biz*(im divanımız)*a tek başına gelecektir.*”[170]

Hadisin tercümesinde kavis içinde gösterilen ziyadeler Tirmizî’nin rivayetinden alınmıştır.

Bu hadisin bir tercümesi 974 numara ile geçmiştir. Onunla bu tarîk-i rivayet arasında lafzan bazı tehâlüf olmakla beraber meâlen birdir. Orada hadisin daha mufassal bir rivayet tarikiyle Âs b. Vâil’in sayılı zındıklardan olduğunu ve Habbâb hazretlerinin imanındaki salâbetini izah etmiştik. Gerek o, gerek 631 numara ile tercüme ettiğimiz Habbâb hazretlerinin diğer bir hadisi mütalaa buyurulsun!

Burada hadisin sebeb-i sevki ve bahsimize mutâbakat noktası Habbâb hazretlerinin mütâlebe-i deyn için Âs b. Vâil'e müracaat etmiş bulunmasıdır.

169 Meryem, 19/77.

170 كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا. وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا

[[سورة مريم آية : 97-08

KİTÂBÜN FÎ'L-LUKATA

كِتَابٌ فِي اللُّقَطَةِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap, lukatanın ahkâmını beyana dair vârit olan ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir.

Bu unvan, Müstemlî ve Nesefî'nin rivayetkerdesidir. İbnü't-Tîn ile İbn Battâl'ın kitaplarında da bu rivayet ihtiyar edilmiştir. Aynî ve Kastallânî'de de böyledir. Bu unvanı da "Lukatanın Sahibi Gelip de Lukatanın Alâmetini Haber Verince Mültekıt, Lukatayı Sahibine Defeder" suretinde bir bab takip etmektedir.[171] Bazı *Buhârî* nüshalarında ise besmeleden sonra yalnız bu baba ait unvan görülmektedir.

LUKATA. Yerde bulunan ve sahibi mâlûm olmayan maldır. Bu kelimenin "lâm"ın zammı ve "kāf"ın fethi ile zabtı en fasih lugattır; ism-i fâilin mübalağa sîgasıdır; hümeze kelimesi gibi. Güya ki yerden bulunup alınan şey, alan mültekīyi arayıp bulmuş oluyor. "Kāf"ın sükûnu ile lukta, gayr-i fasihtir; ism-i mef'ûl mânasınadır; lokma gibi. Bu ikinci tevcih de mâna cihetiyle zâhirdir. Fakat ehl-i lugat tahrîci müşkül olmakla beraber birincinin fesahatini tasrih etmişlerdir.

Birincinin fesahatinden sarfınazar edilip de ikinci tevcihin mâna cihetiyle zuhuruna itibar edildiği surette **lukta**, yerde bulunan ve sahibi mâlûm olmayan mal demektir. Bu kelime hakkında şârih Aynî'nin derin tahkīkāt-ı lugavîsi vardır.

---

171 [بخاري وإذا أخبره رب اللقطة بالعلامة دفع إليه].

1083

•.•.•

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ ﵁ قَالَ وَجَدْتُ صُرَّةً فِيهَا مِائَةُ دِينَارٍ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ عَرِّفْهَا حَوْلًا فَعَرَّفْتُهَا فَلَمْ أَجِدْ مَنْ يَعْرِفُهَا ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَقَالَ عَرِّفْهَا حَوْلًا فَعَرَّفْتُهَا فَلَمْ أَجِدْ مَنْ يَعْرِفُهَا ثُمَّ أَتَيْتُهُ ثَالِثًا فَقَالَ احْفَظْ وِعَاءَهَا وَعَدَدَهَا وَوِكَاءَهَا فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا وَإِلَّا فَاسْتَمْتِعْ بِهَا.

TERCÜMESİ

Übey b. Kâ‘b radıyallahu anhtan şöyle rivayet edilmiştir. Übey demiştir ki: “(Bir kere) ben bir kese buldum, içinde 100 dinar vardı. (Onu) Nebî sallallahu aleyhi ve selleme arzettim. Resûlullah, bunu bir sene (mecâmi‘-i nâsta) bildir, ilân et” buyurdu. Ben de bir sene onu ilân ettim. Fakat onu bir bilene tesadüf etmedim. Sonra Resulullah’a geldim. Resûlullah bir sene (daha) bildir! buyurdu. Onu bir sene daha i‘lân ettim. Fakat bir bilen kimseye tesadüf etmedim. Sonra üçüncü bir defa daha Resûlullah’a arzettim. Bu defa Resûlullah, “Bu paranın kesesini, sayısını, ağız bağını hıfzet! Sahibi gelir (de sayısını, çıkınını, ağız bağını haber verir)se keseyi ona ver! gelmezse onunla müstefit ol!” buyurdu. {B2426 Buhârî, Lukata, 1.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi burada iki tarik ile rivayet etmiştir. Müslim de “Lukata” bahsinde, Ebû Dâvud ile Tirmizî “Ahkâm”da, Nesâî “Lukata”da, İbn Mâce “Ahkâm”da rivayet etmişlerdir. Müslim, turuk-ı müteaddide ile ve daha uzun bir metin ile rivayet etmiştir. Bu rivayet tariklerinden birisi, فإن جاء أحد يخبرك بعددها ووعائها ووكائها فأعطها إياه “*Birisi gelir de paranın sayısını, çıkınını, ağız bağını haber verirse, keseyi ona ver!*”[172] suretinde bir ziyadeyi muhtevidir. Tirmizî’nin Süfyân tarikiyle bir rivayetinde de bu meâlde bir ziyade bulunduğundan bu ziyadeyi tercümemizde kavis içinde gösterdik.

İmam Buhârî'nin *Sahîh*'indeki senedine nazaran bu hadisi Übey b. Kâ'b radıyallahu anhtan Süveyd b. Gafele rivayet etmiştir. Müşârün ileyh, bir kere Übey b. Kâ'b'a mülâki oldum; bana, "İçinde 100 dinar dolu bir kese buldum" diye hadisi sevketmiştir.

Süveyd b. Gafele, Nehâî'dir, Kûfî'dir, künyesi Ebû Ümeyye'dir. Câhiliye devrine yetişmiş muammerûndandır. Devr-i İslâm'da müslüman olmuş fakat hicret edememişti. Bilâhare Medine'ye geldiği zaman Resûl-i Ekrem irtihal etmişti ve ashâb-ı kirâm Resûl-i Ekrem'in defninden henüz fâriğ olmuşlardı. Kendisinden, "Ben fil yılında doğdum. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile ikizim" dediği rivayet edilmiştir. Yermük Harbi'nde bulunmuştur. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Übey b. Kâ'b radıyallahu anhümâdan rivayeti vardır. Kendisinden de İbrâhim en-Nehaî, Şa'bî, Seleme b. Küheyl, Abdullah b. Ebû Lübâbe ve daha başkaları rivayet etmişlerdir.

Ebû Nuaym, Süveyd'in 80 tarihinde vefat ettiğini bildirmiştir. *Tezkiretü'l-huffâz*'da 81 tarihi bildiriliyor. Vefatında 130 yaşında olduğu *Hulâsa*'da haber veriliyor.

RÂVİLER VE RİVAYET TARİKLERİ

Bu hadis, ashaptan bir hayli zevat taraflarından da rivayet edilmiştir. Tirmizî'nin rivayetine göre Abdullah b. Ömer, Cârûd, İyâz b. Hammâd, Cerîr b. Abdullah radıyallahu anhüm bu cümledendir. Bu esâmîye şârih Aynî şunları da ilâve ediyor: Ömer b. Hattâb, Ebû Saîd el-Hudrî, Sehl b. Sa'd es-Saîdî, Ebû Hüreyre, Câbir b. Abdullah, Abdullah Şuhayr, Ya'lâ b. Mürre, Süveyd Ebû Ukbe, Zeyd b. Hâlid, Âişe, Mikdâd ve bir sahâbî radıyallahu anhüm.

Yukarıda esâmi-i mübârekeleri zikredilen ashâb-ı kirâmdan rivayet olunan lukataya dair hadisleri şârih allâme Aynî merhum *Umdetü'l-kārî*'de müteaddit metinleriyle, senedleriyle birer birer meâhiz-i müteaddideden nakledip zikretmiştir.

Metn-i hadîsteki عرفها lafzı tariften me'huz bir emir sîgasıdır. "Tarif"i şârihler: "Yitik bir şey bulup da alan kimsenin sokaklarda, halkın toplantı yerlerinde, cemaat çıkarken mescid kapılarında ve daha bunlara müşâbih olan mecâmi'-i nâsta, 'Kimin bir şeyi kaybolduysa gelsin benden sorsun, istesin' diye nidâ etmesidir" suretinde tefsir ve tarif etmişlerdir ki halk toplantılarında kaybolan şeyin herkese ifşa edilmesinden ibaret bulunduğundan "tarif"i biz, "bildirir" diye tercüme ettik. Aynı zamanda şârihler bu i'lâmın mescid dahilinde icra edilmemesini kaydetmektedirler.

HADİSİN MÂBA'Dİ. Bu hadisin nihayetinde râvi Übey b. Kâ'b radıyallahu anhın فاستمتعت "Ben de bir sene ilân ettikten sonra 100 dinar ile faydalandım" dediği rivayet edilmiştir. Bu cümle, kelâm-ı nebevî olmadığı için, ihtisaren *Tecrîd*'e alınmamıştır. Yine hadisin mâba'di olup râvilerden Şu'be'ye ait bulunan فلقيته بعد بمكة فقال: لا أدري أثلاثة أحوال أو حولا واحدا "Şu'be der ki, bir zaman sonra ben Mekke'de Seleme'ye mülâki oldum. Seleme bana, Süveyd, Ka'b b. Mâlik'in bulduğu bu paranın üç sene mi, yoksa bir sene mi ilân edildiğini pek iyi bilmiyorum, dedi" suretinde bir fıkrası daha vardır ki bu da ihtisar edilip *Tecrîd*'e alınmamıştır.

Halbuki bu ufak bir fıkrada hadis rivayetinde ve ahkâm-ı İslâmiyye'nin zabt ve naklinde ashap ve tâbiînin ve bunların tâbi ve râvilerinin hudâpesendâne ne büyük himmetler sarfettiklerinin yeni bir numunesine daha şahit oluyoruz:

İmam Buhârî'nin *Sahîh*'indeki senedine göre bu hadisi Şu'be, Seleme'den, o da Süveyd b. Gafele'den, Süveyd de Übey b. Kâ'b'dan rivayet etmiştir. Buhârî'nin hadisi sûret-i sevkine göre, bulunan bu 100 dinar kıssasını Süveyd, Übey b. Kâ'b'dan işitiyor ve Seleme'ye bildiriyor. Seleme de Şu'be'ye bu paranın bulan lâkıt tarafından üç sene ilân edilmesi emrolunduğu şeklinde rivayet ediyor. Aradan on sene bir zaman geçiyor, Seleme ile Şu'be Mekke'de birleşiyorlar. Bu mülâkatlarında Seleme Şu'be'ye, vaktiyle sana hikâye ettiğim bu kıssanın zamana ait olan kısmını Süveyd'den üç sene mi, yoksa bir sene olarak mı? İşittiğini pek iyi bilmediğini söyleyerek tereddüdünü izhâr etmeyi dinî bir vazife addediyor.

Rivayetin bu şekl-i rivayeti ahkâm-ı İslâmiyyemizin ne derece ciddi bir dikkatle zabtedilip aynı ihtimam ile hâfızadan hâfızaya naklolunduğunun celî bir misalidir. Tarihin hiçbir devrinde hiçbir milletin mâziye ait vâkıaları bu derece dikkat ve ihtimam ile hıfz ve nakledilmiş değildir. Bu, yalnız ve hiç şüphesiz İslâm ümmetine müyesser olmuş bir hasîsedir ki Cenâb-ı Hakk'ın lisân-ı Muhammedî ile tebliğ ettiği Hazret-i Kur'an'ın ve onun tesis ettiği dîn-i mübîn-i İslâm'ın masûniyeti hakkındaki وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ "*Hiç şüphesiz onun hâfızı da herhalde ve muhakkak surette biziz*"[173] va'd-i sübhânîsinin bürhân-ı tecellîsidir.

Şu'be'nin Seleme ile Mekke'deki bu ikinci mülâkatı birinciden on sene sonra vuku bulmuştur. Bunu Müslim'in bir rivayeti izah etmektedir. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî de bu suretle tasrih etmiştir.

Seleme'nin zamana ait bu şekki, hükm-i fıkhî üzerinde müessir olmuş, yitik bir şeyi bulan kimsenin ancak bir sene tarif ve ilân etmesi esası kabul edilmiştir. *Hidâye*'de İmam Ebû Hanîfe'nin ve Muhammed'in mezhebi bu merkezde olduğu bildiriliyor. Yalnız İmâm-ı Âzam 10 dirhemden az olan lukatanın dört defa, ziyade kıymette olanın da bir sene tarif ve ilânını kabul etmiş, İmam Muhammed ise bunun az veya çok olması gibi bir tefrika lüzum görmemiştir ki, zâhirü'l-mezheb de budur.

Bir sene ilân keyfiyeti Ali, İbn Abbas, Saîd b. Müseyyeb ve Şa'bî'den de rivayet edilmiştir. İmam Mâlik, Kûfe fukahası, İmam Şâfiî de buna zâhib olmuşlardır. İbnü'l-Cevzî, "Bu bir sene müddet târîh-i ilândan muteberdir, yitiği bulduğu günden değil" demiştir.

Münzirî, "Bu hadisin zâhirine nazaran eimme-i fetvâdan hiçbiri üç sene ilân keyfiyetini kabul etmemiştir" diyor. Bu müddet Hazret-i Ömer'den de mervî olmakla beraber müşârün ileyh hazretlerinden üç ay ilân edilmesi hakkında da bir rivayet vardır ki bunu İbn Hazm da nakletmiştir. Dört ay rivayeti de vardır. Sevrî de dirhem dört gün tarif olunur demiştir.

Bazı ulemâ tarafından bu hadis ile bir sene mürurunda mültekıtin bulduğu mala mâlik olacağına istidlâl edilmiştir ki bunu şârih Aynî çok garip bir ictihaddır diyor. Çünkü lakīt olan mal mültekıtin yedinde vedîa olarak bulunur ve bir sene mürurunda sahibi çıkarsa sahibine reddolunur. Bu babda fetva imamlarının icmâı vardır. Hususiyle sallallahu aleyhi ve sellem de فأدها إليه "*Bir sene sahibi çıkarsa, ona ver!*"[174] buyurmuştur.

HADİSTEN MÜSTEFÂD OLAN FIKHÎ HÜKÜMLER

Birinci derecede hadisten müstefâd olan hükm-i fıkhî, bulunan paranın sahibini bulmak için tarif ve i'lâm müddetidir ki bunun üç sene olduğu müstefâd olmaktaysa da yukarıda izah ettiğimiz râvinin üç sene midir, yoksa bir midir? suretinde şek ve tereddüdü, meşkûkün –ki, üçtür– sukūtunu icap ettiğinden umumiyetle fukaha tarafından bir sene olarak kabul edilmiştir. Şârih İbn Battâl, "Fetva imamlarından hiçbiri hadisin zâhirine bakarak lukatayı tarifin müddeti üç sene olarak hükmetmemiştir" diyor.

İkinci müstefâd olan bir hüküm de medâr-ı tarif ve tayin olmak gibi mesâlihe mebnî lukatanın çıkınının, çıkındaki ağız bağının, sayısının hıfzıdır. Bulunan bir kese paranın muhteviyatı alınarak kabının atılması bir âdet-i câriye olduğundan, para kesesinin ve ağız bağının hıfzı hassaten emir ve tavsiye buyurulmuştur. Kesenin hıfzı me'mûrün bih olunca ihtiva ettiği paranın hüsnümuhafazası bi-tarîkı'l-evlâ me'mûrün bih olur.

Üçüncü derecede müstefâd olan da, bulunan parayı, bulan kimsenin kendi malına karıştırmayarak kesesiyle ayrıca muhafaza etmesidir. Çünkü günün birinde sahibiyim diye birinin çıkıp gelmesi ve doğru zannedilerek verilmesi ihtimali bulunduğundan, böyle bir yanlışlığa mani olmak üzere ayrıca muhafazası tavsiye edilmiştir. Bütün bu vesâyâ, bulunan bir paranın sahibini tayinindeki müşkülâta mebnîdir. Bu cihetle İmam Ebû Hanîfe ile İmam Şâfiî, bulunan paranın hadiste bildirilen evsâf-ı selâsesini bildiren kimseye bilâbeyyine verilmesini tecviz etmemişlerdir. Bu para bunundur diye, beyyine ile verilmesi vâciptir demişlerdir. Bu hadisi de beyyine ikamesinden âciz olan ve evsâf-ı selâse ile sıdk-ı mekāline itimat olunan sâhib-i mala tahsis etmek suretiyle te'vil etmişlerdir.

İmâm Mâlik'le ashabı, Ahmed b. Hanbel, Dâvûd ez-Zâhirî, paranın hadiste bildirilen evsâf-ı selâsesini doğru, dürüst tarif eden kimseye verilir; beyyine talebine lüzum yoktur demişlerdir ki hadisin zâhiri de bunu ifade etmektedir. Fakat İmam Ebû Hanîfe ile İmam Şâfiî, "Bu para benimdir" demek bir iddiadır. Müddeînin beyyine ikamesi [175]البينة على المدعي hadisi muktezâsıdır diyerek beyyinesiz verilmesini tecviz etmemişlerdir. Hatta lukatanın, evsâf-ı selâsesi takrir edilerek verildikten sonra biri çıkar da kendisine ait olduğunu beyyine ile ispat ederse, sâdât-i Hanefiyye'ye göre mültekıtın ta'yîn-i evsaf ile verdiği kimseden parayı istirdâd edip sahibine vermesi muktezîdir. Verdiği kimse şayet malı telef ettiyse sâhib-i malın talebine göre mültekıt ya aynen ve yahut bedelen ödemeye mecburdur. Bunun için Hanefî fukahası para verilirken kefâletle verilmelidir demişlerdir. Ödedikten sonra mültekıtın ibtidâ ta'yîn-i evsaf ile verdiği kimseye hakk-ı müracaatı vardır. Fakat beyyine-i âdile ile verdikten sonra ikinci bir iddiaya itibar edilmez, tazmini lâzım gelmez.

Eşya ve evsâf-ı selâseden birinci derecede hâiz-i ehemmiyet olan, para kesesiyle ağzının bağıdır. Paranın kemiyeti ikinci gelir. Bunu, *Tecrîd*'e almayan fakat tarafımızdan yakında bildirilecek olan *Sahîh-i Buhârî* hadislerinden öğreniyoruz.

Dördüncü bir hüküm de, yitik bir para bulan kimsenin onu alırken, sahibini bulduğu zaman vermek üzere alması muktezîdir. Onu temellük için alırsa gāsıp hükmündedir. Binaenaleyh telef veya zayi ettiği surette sun'-ı taksiri lâhik olmasa bile tazmini lâzım gelir. Lukataya karşı mültekıtın vaziyeti bir yed-i emindir, sahibi bulununcaya kadar hüsnümuhafazaya memur ve alelâde ilân ile mükelleftir. Ara sıra mecâmi'-i nâsta, para kaybeden var mıdır? diye soruşturmaktan ibarettir.

BİR MÜHİMME. Hadisin beyne'l-eimme mâruzu ihtilâf olan mühim bir noktası وإلا فاستمتع بها "*Paranın sahibi çıkmazsa faydalan!*" emri ve müsaadesidir. Şimdi mültekıt, bulduğu paradan ne suretle müstefit olacaktır? İmam Şâfiî, "Bulan kimse, o paraya sahip ve mâlik olarak istifade eder" demiştir. Eimme-i Hanefiyye'ye göre, mültekıt eğer fakir olursa, temellük suretiyle istifade ve istimal eder. Zengin olursa tasadduk eder. Şu kadar ki hükümetin izni ve hâkimin hükmü ile ganî de temellük edebilir, sahihtir denilmiştir. Para bulan kimsenin bulduğu paraya karşı bir sene ilândan sonraki *Hidâye*'de bildirilen şer'î vaziyeti budur.

İmam Şâfiî zengin, fakir diye bir tefrike lüzum görmemiştir. Bu hususta Übey b. Kâ'b'ın intifa etmesiyle istidlâl etmiştir. Übey b. Kâ'b, hakikaten ashabın belli başlı zenginlerinden idi. *Hidâye* sahibi bu istidlâle cevap veriyor: Übey, Peygamber kendisine izin verdikten sonra 100 dinara mâlik olmuştur. Hükm-i hâkimle lukatada zenginin mülkiyeti Hanefîler'ce de kabul edilmiştir diyor.

Bu meselede iki nevi vilâyet içtimâ etmiş bulunuyor: Para bulan kimsenin vilâyet-i hassasiyle devletin vilâyet-i âmmesi. Binaenaleyh vilâyet-i hâssa, vilâyet-i âmmenin hükmüne verilmiştir. Bulunan parada, Hanefîler, zenginin tasarrufunu hükümetin iznine tâbi tutmuşlardır. Çünkü bulunan para fi'l-asl bulanın değildir.

Hazret-i Ali'den mervî olan bir haber de mezheb-i Şâfiî'yi teyit için dermeyan edilmektedir. Ali radıyallahu anh, "Bir kere 1 dinar bulmuştum. Bu para ile Resûl-i Ekrem'e gelip arzettiğimde "*Bunu ilân et!*" buyurdu. Bilâhare gelip, "Yâ Resûlellah! İlân ettim, fakat bir bilene ve sahibine tesadüf etmedim" demiştir. Resûl-i Ekrem, " فشأنك "*Artık onunla intifa sana aittir*" buyurdu. "Bu 1 dinarı 3 dirheme terhîn edip buğday, yağ aldım. Bu sırada paranın sahibi çıkageldi. Paranın evsafını tarif etti. Ben de Nebî sallallahu aleyhi ve selleme gidip haber verdim." Resûlullah, " هذا صاحب الدينار فأده إليه "*Bu adam dinar sahibidir, artık buna ver!*" buyurdu. Ben de ona verdim.[176]

İhticâc için eimme-i Şâfiiyye tarafından denilmiştir ki: Ali'nin bulduğu bu para ba'de'l-i'lân sadakaya rücû etseydi, Ali için bununla intifa helâl olmazdı. Çünkü Ehl-i beyt'ten olan Ali'ye sadaka alması haramdır. Fakat bu rivayeti münkatı'dır. Şüreyk, Atâ b. Yesâr'dan rivayet etmiştir. Hakkında ehl-i ilmin intikādı vardır, şâyân-ı ihticâc değildir.

Bu mevzua dair Ömer radıyallahu anhtan da şu haber rivayet edilmiştir: Süfyân b. Abdullah radıyallahu anh –ki, Hazret-i Ömer'in Tâif âmilidir– bir kere bir heybe bulmuştu. Bunu Hazret-i Ömer'e getirip hükmünü sordu. Hazret-i Ömer, bir sene ilân etmesini emretti ve, "Sana gelip evsafını tarif eden olursa ona verirsin. Olmazsa bu heybe senindir!" demiştir. Aradan bir sene geçtiği halde tesâhüb ve tarif eden bir kimse çıkmamıştı, bu vaziyeti de Ömer radıyallahu anha arzettiğinde Hazret-i Ömer, "Şimdi bu heybe senindir! Çünkü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize bu suretle emretti" demiştir. Süfyân, "Benim buna ihtiyacım yoktur!" demesi üzerine de Hazret-i Ömer, beytülmâl hesabına almıştır.[177]

Fakat bu da Şâfiîler için bir delil olamaz. Çünkü Hazret-i Ömer, "Bu heybe senindir" sözünü temlik kastıyla söylememiştir.

Bu babda Hazret-i Ali'den Âsım b. Damre'nin bir rivayeti vardır ki Hanefîler için bu bir hüccettir. Âsım demiştir ki, "Hazret-i Ali'ye bir kere birisi geldi. Ben bir çıkın dirhem buldum. Evsafını tarif eden bir kimse zuhur etmedi, ne buyurulur?" diye sordu. Hazret-i Ali, "Tasadduk et! İleride sahibi zuhur eder de senin tasaddukuna razı olursa, ecri ona aittir. Olmazsa onu ödersin de sadakanın ecri senin olur" demiştir.

Eimme-i Şâfiiyye'nin, "Hazret-i Übey Medine'nin en zengini idi" demeleri de doğru değildir. Çünkü Übey b. Kâ'b, Resûl-i Ekrem'in hayatında zengin değildi. Übey hazretleri sonra zengin olmuştur. Bundan evvel fakirdi. Yukarıda 723 numaralı hadisin izahında görüldüğü üzere Ebû Talha hurmalığını vakfetmek istediğinde Resûl-i Ekrem, "*Öyle yapma, rakabesini fakir akrabana ver!*"[178] buyurmuştu da Ebû Talha, Hassân ile Übey radıyallahu anhümâya vermişti.

Bu hususta Mâridînî de Ömer, Ali, Âişe, İbn Abbas, Abdullah b. Ömer, Saîd b. Müseyyeb, Şaʿbî, Hasan-ı Basrî, Tâvûs, İkrime radıyallahu anhümden de baʿdeʾl-iʿlân lukatanın sadaka edilmesine dair haberler bast u temhîd eylemiştir *(Feyzü'l-bârî,* III, 323-324).

TEMBİH. Buraya kadar verdiğimiz izahat lukataya yani bulunan yitik paraya ve eşyaya aittir. Bunun bir de canlı mahlûkata ait olan kısmı vardır ki o da ضالة "dâlle" unvân-ı şerʿîsiyle zebânzeddir. Dâlle umumiyle hayvan yitiklerine mevzu bir ıstılahtır. *Sahîh-i Buhârî*'de deve ve koyun dâllelerine dair birkaç hadis tahrîc edildiği halde yine bizim müellif Zebîdî merhum ihtisar kastıyla bunlardan hiçbirini burada *Tecrîd*'e almamıştır. Bu boşluğu telâfi için bunları da bervech-i âtî nakl ü terceme ediyoruz:

1. Zeyd b. Hâlid el-Cühenî[179] radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve selleme bir aʿrâbî gelerek bulduğu bir yitiğin hükmünden sormuş, aleyhi's-salâtü ve's-selâm, "*Bir sene ilân et, sonra bunun çıkınını ve ağız bağını sakla! Bu müddet zarfında biri gelir de yitiğini ve evsafını sana haber verirse* (ona eda et!). *Kimse gelmezse nafakalan!*" buyurmuş. Sâil, "Yâ Resûlellah! Koyun yitiğinin hükmü nedir?" diye sormuş. Resûlullah (buna da), لك أو لأخيك أو للذئب vecizesiyle cevap vermiş ki "*Bu yitik koyunu sen alır, ilân eder de sahibini bulamazsan sana aittir. Sen almaz da mümin kardeşin alırsa, o, mültekıtindir, o da almazsa artık koyun kurdundur*" buyurdu. (Bu defa da) sâil, "Yitik devenin hükmü nedir?" diye sordu. Bu defa aleyhi's-salâtü ve's-selâmın (şiddet-i teessürle mübarek) yüzü tagayyür etti, cevaben, "*Ondan sana ne? O hayvan*ın (gezecek) *tabanı var,* (karnında) *su tulumu var.* (Sahibi gelinceye kadar bizâtihî) *suya gelir, sâfi uzun ot yer.*"[180]

Sahîh-i Buhârî'de Zeyd b. Hâlid'in bu hadisi diğer iki tarik ile daha rivayet edilmişse de aynı meâlde olup ufak farkları da tercümede kavis içinde gösterdiğimizden, bunların tekrarına lüzum görmedik.

TEMBİH. Bu hadisin birinci fıkrasında altın, gümüş, inci, elmas gibi kıymettar ahcâr ve maâdin ile hayvanattan başka yitik eşya bulan kimsenin, bulduğu eşyaya karşı şer'î vaziyeti bildirilmiştir ki bu cihet bundan evvelki Übey b. Kâ'b radıyallahu anh hadisinde bildirildiğinden, burada Zeyd b. Hâlid hadisinin sebeb-i sevki "dâlletü'l-ibil ve dâlletü'l-ganem" yani deve ve koyun yitiklerine dair ahkâmı bildirmek üzere sevkolunmuştur ve *Sahîh-i Buhârî*'de iki baba ayrılıp gerek koyun gerek deve yitiğine dair olan babların ikisinde de Zeyd b. Hâlid hadisi aynen ve fakat ayrı ayrı senedlerle tahrîc edilmiştir.

Koyun, fıtratı itibariyle nahif olup kurda, kuşa ve umumiyetle müfteris hayvanlara karşı mukavemetsiz bir hayvan olduğundan, her nasılsa sürüden ayrılmış serseri bir halde gezmekte bulunuşu sıyânet için "dâlle" addedilmiş ve sahibi bulunduğunda verilmek üzere bunun tevkifi emredilmiştir.

Deveye gelince, Cenâb-ı Hak, kolay kolay ele avuca sığmayan bu mühib hayvanda mezâhime tehammül edecek kuvâ-yı bedeniyyeyi nefsinde yaratmış olduğundan beri benzer yırtıcı hayvanlara bizâtihî karşı koyacak kabiliyettedir. Bu hayvan kudret-i fâtırenin ayağına bahşettiği kalın tabanlarla gezmekten ve midesine birkaç günlük kifayet edecek suyu bir defada doldurmakta olup sahibi kendisini buluncaya kadar kimsenin muavenet ve sıyânetine muhtaç olmaksızın sulanıp otlamakta bulunduğundan, şâri'-i a'zam sallallahu aleyhi ve sellem deveye "dâlle" olarak tesâhübü muvâfık bulmamıştır.

At, sığır gibi ufak tefek yırtıcı hayvanlara mümâneate muktedir olan hayvanları da ulemâ deveye kıyas etmişlerdir. Kaz, ördek, güvercin gibi uçmakla kendisini koruyan hayvanların da iltikâtı tecviz edilmemiştir. Şu kadar ki deve ve mülhakatı hayvanların sahralardaki vaziyetleri ile yolu, mescidi, mektebi olan mâmûrelerdeki vaziyetleri arasında fark gözetilmiştir. Bu hayvanların sahralardaki vaziyetleri kendileri için daha emin görülerek buralarda iltikâtı tecviz edilmemiştir. Fakat mamûreler dahilinde serseri gezen hayvanların şunun bunun yed-i gasbına geçmesi endişesiyle Ebû Hanîfe ile ashabı bunların iltikâtını tecviz etmişlerdir.

---

172 {M4508 Müslim, Lukata, 10.}

173 el-Hicr, 15/9.

174 {B91 Buhârî, İlim, 28.}

175 {T1341 Tirmizî, Ahkâm, 12.}

176 {Tahâvî, *Müşkilü'l-âsâr*, XII, 121, no: 4697.}

177 {DM2627 Dârimî, Büyû', 59.}

178 {B1461 Buhârî, Zekât, 44.}

179 Zeyd b. Hâlid el-Cühenî, Medenî'dir. *Tehzîb*'de meşâhir-i ashaptan olduğu kaydedilmiştir. Kendisinden seksen bir hadîs-i şerif rivayet edilmiştir ki bu da şöhretinin bir delilidir. *Sahîh-i Buhârî*'de Müslim'den münferiden üç hadisi vardır. Kendisinden oğlu Ebû Harb Hâlid, Saîd b. Müseyyeb, Saîd b. Yesâr rivayet etmiştir. İbn Berkî'nin beyanına göre Medine'de 78 yaşında vefat etmiştir (*Hulâsa*).

180 عن زيد بن خالد الجهني رضي الله عنه قال: جاء أعرابي النبي صلى الله عليه وسلم فسأله عما يلتقطه. فقال: عرفها سنة، ثم احفظ عفاصها ووكاءها. فإن جاء أحد يخبرك بها وإلا فاستنفقها. قال يا رسول الله فضالة الغنم؟ قال: هو لك أو لأخيك أو للذئب. قال: ضالة الإبل؟ فتمعر وجه النبي صلى الله عليه وسلم فقال: مالك ولها معها حذاؤها وسقاؤها ترد الماء وتأكل الشجر. وفي طريق آخر حتى يجد ربها [رواه البخاري].

{B2427, B2428 Buhârî, Lukata, 2, 3.}

1084

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنِّي لَأَنْقَلِبُ إِلَى أَهْلِي فَأَجِدُ التَّمْرَةَ سَاقِطَةً عَلَى فِرَاشِي فَأَرْفَعُهَا لِآكُلَهَا ثُمَّ أَخْشَى أَنْ تَكُونَ صَدَقَةً فَأُلْقِيهَا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle rivayet edilmiştir: Müşârün ileyh hazretleri Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden, "(Zaman olur ki), ben, iyâlimin yanına döner gelirim de firâşımın üzerine düşen bir hurmayı bularak (alır), yemek üzere onu kaldırırım, sonra sadaka (hurması) olmasından korkarak onu muhakkak surette bırakırım" buyurduğunu nakletmiştir. {B2432 Buhârî, Lukata, 6.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Büyû'" bahsinde şübühâttan içtinaba dair açtığı bir babında da ta'lîkan rivayet etmiştir. Buradaki babının unvanı da, "Yolda Bir Hurma Bulduğunda Almak ve Yemek Câizdir" suretindedir. Hadis şârihlerinin beyanına göre hadiste hurma bir kayd-ı ihtirâzî olarak zikredilmiş değildir. Bir hurma kıymetindeki her hakir şey de böyledir, almak câizdir.

Buhârî'nin bu babında Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan da bir rivayeti vardır. Müşârün ileyh hazretleri de, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem giderken yolda bir hurmaya rastgeldi de bunun sadaka hurması olmasından korkmasaydım, muhakkak alır, yerdim" buyurdu demiştir.[181]

Bu hadisi de Buhârî “Büyû‘” bahsinde tahrîc etmiştir. Her iki hadîs-i şerifin medlûllerine ve buradaki sebeb-i rivayetlerine nazaran yola atılmış veya düşmüş bir hurma ve bu değerdeki muhakkarat yitik eşya mahiyetinde olmayıp almak ve ilâna lüzum olmadan yemek câizdir. Sahibi talep etmeyeceği muhakkak olduğu için lukata mahiyetini haiz değildir. Resûl-i Ekrem’in tenâvül buyurmaması, yola düştüğü için değil, sadaka hurması olması ihtimaline mebnî teverruandır. Sadaka Resûl-i Ekrem için ve Ehl-i beyt’i için haram idi. Bu sebeple Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ yolda bulduğu bir hurmayı almış, yarısını yemiş, yarısını da yanından geçen bir fakire vermiştir. Abdürrezzâk’ın rivayetine göre Hazret-i Ali keremallahu veche de bir nar tanesi iltikāt edip yemiştir. *Feyzü’l-bârî*’de kütüb-i ehâdîsten naklolunduğuna göre Hazret-i Ömer de bir kere a‘râbdan birinin elindeki bir hurmayı lukata addederek ilân ederken yanından geçmiş ve o kaviyyü’ş-şekîme halife elindeki kırbacını sallayarak, كل يا بارد الزهد “Ye ey kaba sofu!” diye ilândan tahzîr buyurmuştur.

---

181 عن أنس رضي الله عنه قال مر النبي صلى الله عليه وسلم بتمرة في الطريق قال: لولا أني أخاف أن تكون من الصدقة لأكلتها [رواه البخاري].

{B2431 Buhârî, Lukata, 6.}

KİTÂBÜ'L-MEZÂLİM

كِتَابُ الْمَظَالِمِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap mezâlimin, gasb-ı hukuk ve emvâlin tahrîmine dair ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir.

Mezâlim, mezlimenin cem'idir; zaleme, yazlimüden masdar-ı mîmîdir. Zulm, fi'l-asl cevrdir, haddi tecavüzdür. Ma'nâ-yı şer'îsi, "Bir şeyi mevzû-i şer'îsinden başka bir yere koymaktır." Bazıları da zulmü, "Başkasının mülkünde sahibinin izni olmayarak tasarruftur" diye tarif etmişlerdir. Mazlime, sahibinden haksız olarak alınan şeyin ismidir de denilmiştir ki dâd ve tezallüm edilen şeyden ibarettir.

Âsım Molla *Basâir*'den naklen diyor ki: Vaz'-ı mezkûr ya ziyade ile yahut noksan ile ya vaktinden veya mekânından udûl ile olur. Sonra zulmün üç gûnâ olduğunu bildirerek şöyle izah ediyor: Biri, Allah ile insanlar beyninde olur. Bunun âzamı küfürdür, şirktir, nifaktır. İkincisi zalimle insanlar arasında olur. Üçüncüsü de zalimle kendi nefsi arasında olur ve hakikaten zalim kendi nefsine karşı zulmetmiş sayılır. Kaldı ki bu üç nevi hakikatte kişinin kendi kendine de zulmetmesidir. Zalim, bir zulme mübâderet ettikte ibtidâ nefsine zulmetmiş olur. Nitekim وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ [182] âyet-i kerîmesi onu nâtıktır.

Yukarıdaki unvanı Müstemlî, كتاب المظالم والغصب suretinde rivayet etmiştir ki biz gasbı, unvanın tercümesinde gösterdik. Gasb lugatta bir şeyi zulmen almaktır; alınan şey ister mal olsun, ister başka bir hakka tecavüz olsun. Şeriat ıstılahında gasb, "Hâiz-i kıymet olan muhterem bir malı, sahibinin izni olmaksızın gizlice değil, açıktan almaktır."[183] "Sahibinin izni olmaksızın" kaydı, vedîadan ihtirazdır. Gizli olmayarak kaydı da sirkati tariften ihraç için konulmuştur.

Buhârî *Sahîh*'inde yukarıdaki mezâlim ve gasb unvanından sonra da Ebû Zer el-Herevî'nin rivayetine göre sûre-i İbrâhîm'in 42-47. âyetlerini irat ediyor ki meâl-i münifleri şöyledir: "*Habibim! Hatırla ve sakın Allah'ı zalimlerin işlediklerinden gafil sanma! Muhakkak onlar*(ın cezaların)*ı Allah öyle bir güne kadar tehir eder ki, o gün*(ün dehşetinden) *gözler belirir, zalimler başlarını dikerek, nazarlarını kendilerine çevirmeyerek koşarlar. Gönülleri ise* (korkudan) *içi boş* (sanki) b*ir hava. Habibim! O zalimleri korkut da, insanlara o azap gününün geleceğini haber ver! O gün zulümkârlar, 'Ey rabbimiz! Bizi yakın bir zamana tehir buyur da davetine icâbet edelim ve peygamberlerin izinde gidelim' diyecek. Onlara, 'Haniya siz, bundan evvel* (dünyada), *sizin için zeval yoktur diye yemin etmiş değil miydiniz? Siz de* (dünyada), *sizden evvel nefislerine o zulmedenlerin meskenlerinde oturmadınız mı? Onlara nasıl muamele ettiğimiz sizce tebeyyün etmiştir. Size* (Kur'an'da) *emsal de gösterdik. Hakikatte onlar her türlü hud'akârlığı yaptılar. Allah indinde hud'aları mâlûmdur, ceza mukarrerdir; isterse onların hud'aları dağları yerinden oynatacak* (derecede büyük) *olsun*' (diye cevap verilir). *O halde* (Peygamberim!) *Sakın Allah'ı, peygamberlerine olan vaadinde hulfeder sanma! Hiç şüphesiz Allah azîzdir, intikam sahibidir.*"[184]

Buhârî *Sahîh*'inde bu âyât-i kerimedeki مُهْطِعِينَ kelimesini Mücâhid'in "idâme-i nazar"la tefsir ettiğini de rivayet ediyor ki zalimlere azap mev'ûd olan günde onların havf ü vahşetten beliren gözlerini hiçbir tarafa çevirmeden bir noktaya dikerek sûr ile çağıran İsrâfil'e doğru koşacaklar demek oluyor. Bazıları da مسرعين ile tefsir etmişlerdir. Yine Buhârî وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ nazm-ı şerifini de جوفا لا عقول لهم ile tefsir ediyor. Hevâ, lugaten yerle gök arasındaki boşluğa denildiğine göre yevm-i mev'ûdda zalimlerin fart-ı hayret ve dehşetten akılları başlarından gidip bir şey düşünmeyerek gönülleri bomboş olacak demek oluyor.

Zalimlerin yevm-i mev'ûddaki hali âyette iki cümle içinde ve bir teşbîh-i mahz halinde o kadar beliğ tasvir buyurulmuştur ki onun teşrihinden sarfınazarla i'tirâf-ı acz ederek kemâl-i füsûn ve hayretle dinlemek en doğru bir hareket olsa gerek.

Bu tasvir, İsrâfil'in sûru üzerine kabirlerden kalkıp hesap mevkiine gidiş vaziyetine aittir.

Bunun Kamer sûresinde de bir tasvîri vardır ki meâlen şöyledir: "*O günkü davetçi İsrâfil, görülmedik müthiş bir hesaba çağırır. Nâs, gözleri düşük bir halde kabirlerden çıkar. Sanki onlar bir çekirge dalgası halinde çağırana doğru koşarlar. Kâfirler,* "(Aman), *bu ne müşkül gün?*" *der.*"[185] Daha sonra Buhârî قصاص المظالم unvanlı bir bab açarak Ebû Saîd el-Hudrî hazretlerinin ber-vech-i âtî hadisini tahrîc ediyor.

---

182 en-Nahl, 16/33.

183 الغصب في اللغة، أخذ الشيء ظلما مالا كان أو غيره وفي الشرع: أخذ مال متقوم محترم بلا إذن مالكه بلا خفية [تعريفات سيد].

184 وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ. مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ. وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ. وَسَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ. وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ. فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ [سورة إبراهيم].

185 يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ نُكُرٍ. خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ. مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ [سورة القمر : آية 6-7-8]

1085

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيّ ﵁ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ إِذَا خَلَصَ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ حُبِسُوا بِقَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ فَيَتَقَاصَوْنَ مَظَالِمَ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَتَّى إِذَا نُقُّوا وَهُذِّبُوا أُذِنَ لَهُمْ بِدُخُولِ الْجَنَّةِ فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ ﷺ بِيَدِهِ لَأَحَدُهُمْ بِمَسْكَنِهِ فِي الْجَنَّةِ أَدَلُّ بِمَسكَنِهِ كَانَ فِي الدُّنْيَا.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan şöyle rivayet edilmiştir: Müşârün ileyh hazretleri Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden söyle buyurulduğunu nakletmiştir: Kıyamette müminler cehennem (üzerine kurulmuş sırat)tan kurtulduktan sonra cennetle cehennem arasındaki (ikinci bir) köprüde tevkif olunurlar. Burada dünyada aralarında bulunan (ufak tefek) mezâlimden birbirine hakkını vererek hesaplaşırlar. (Küçük günahlarından da) paklanıp arındıkları zaman, bunların cennete girmelerine izin verilir. (Sonra Resûl-i Ekrem), “Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemin hayatı yed-i kudretinde olan Allah’a yemin ederim ki, o müminlerden biri cennetteki ârâmgâhını dünyada yaşadığı meskeninden daha iyi bilir ve (kılavuzsuz) bulur buyurmuştur. {B2440 Buhârî, Mezâlim, 1.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî “Rikāk” bahsinde de tahrîc etmiştir. Müminlerin cehennemden halâs olup da cennetle cehennem arasında tevkif olundukları kantarayı yani köprüyü Kurtubî ikinci sırattır diyor. Birinci sırat, –bilâhesap cennete dahil olan bahtiyar müminler müstesna olmak üzere– bütün mahşer halkı için mevzu büyük sırattır ve bu, cehennem üzerine kurulmuştur. Burdan geçip halâs olmak yalnız müminler için mukadder ve müyesserdir. Müfessir Mukātil b. Süleyman diyor ki: Büyük sırat katedilip geçildikten sonra cennetle cehennem arasında kurulu olan ikinci sırat gelir. Burada müminler tevkif olunup dünyada kendi aralarında geçen mezâlimden sorulup hesap olunurlar ki, hadîs-i şerifteki, إذا خلص المؤمنون من النار حبسوا بقنطرة الحديث kavl-i şerifi bu hakikati ifade etmektedir. Müminlerden hiçbir kişi buradan geri çevrilip cehenneme iade edilmeyeceği için hadiste “halâs” ile tabir buyurulmuştur.

Müminlerin bu kantarada paklanıp arındıktan sonraki ahvali ile bazı mukaddes vakʻalar Zümer sûre-i şerîfesinin son âyetlerinde en beliğ bir üslûp ile şöyle tebliğ ve tasvir buyuruluyor: *Bu arınıp paklanan müttakiler fevç fevç cennete sevkolunur. Ennihaye cennete vardıklarında cennet kapıları açılarak, cennet bekçileri* (selâm durup) *onlara, “Selâm olsun sizlere, ne temizsiniz!* (Buyurunuz,) *ebedî burada yaşamak üzere giriniz!” dedikleri, onlar da, “O Allah’a hamd olsun ki O, bize* (cennetle) *vaadini doğru etti ve bizi cennet toprağına vâris* (ve mutasarrıf) *kıldı. Artık cennetten istediğimiz yerde mekân tutuyoruz” dedikleri zaman* (Cenâb-ı Hak), فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ *“Bak artık cennet, âmillere yaraşan ne güzel ecirdir”* (buyurur ve devamla), *“Habîbim! O sırada melekleri de, arşı her taraftan donatıp tavaf ederek rablerine hamd ile tesbih ediyorlar bir halde görürsün!* (İşte böyle) *ehl-i mahşer arasında adaletle hükmolunur,* (ehl-i nâr cehenneme, müminler de cennete girer de müminler tarafından), *âlemlerin rabbi Allah’a hamdolsun!” denilir* (buyurur).[186]

BİR RİVAYET FARKI. Metn-i hadisteki فيتقاضون lafzı *Tecrîd* nüshalarında dâd ile mazbuttur ki Küşmîhenî'nin rivayetidir. Tekāzī de (تقاضي) birbirine hakkını vererek hukuklaşmaktır. Biz de hadisi bu rivayete göre bu suretle tercüme ettik.

Cumhurun rivayeti ise sâd-ı müşeddede ile فيتقاصون dir. Birbiriyle hesaplaşırlar demektir ki lisanımızda "takas" tabir olunur. Bu mevkıfta müminler arasındaki ufak tefek hakları, sevap vermek, günah almak suretiyle kendi aralarında bizzat takas ve mahsup ederek küçük günahlardan arınırlar demek oluyor ki bu da tekāzînin ifade ettiği mânaya delâlet etmektedir.

Bu takas muamelesi müminlerin kendi aralarında kendileri tarafından ifa edilmesi delâlet ediyor ki mahsup muamelesi yalnız küçük hukuk ve ufak tefek günahlar hakkındadır. Büyük günahlar olmazdı. Çünkü onlarla temizlenme işi ancak cehennemde olabilir.

BİR SUAL. Bu hadis, kıyamette iki sırat olduğunu iş'âr eder. Biri cehennem üzerine kurulmuş olan meşhur sırat, öbürü de bu hadiste zikrolunan cennetle cehennem arasında mevzu bulunan sırat.

CEVAP. Şârih Dâvûdî cevap olarak diyor ki: Bir kısım *Buhârî* şârihleri sıratın bu taaddüdünü istib'âd ve böyle bir sual ile karşılaşmaktan içtinap ederek bu ikinci sırat, müstakil olmayıp meşhur sıratın cennet tarafıdır. Binaenaleyh sırat iki değil birdir, diye te'vil etmişlerdir. Fakat sıratın taaddüdünde bir mahzur yoktur; varsın iki olsun, maamafih sıratın bir olduğuna delâlet eden bir delil de yoktur. Sıratın bir olduğuna delâlet eden bir delil olsaydı, o surette hadiste zikrolunan sırat, meşhur sıratın cennet tarafında nihayet bulan bir zeyli ve bir tetimmesidir diye te'vil ederdik diyor.

Şârih Aynî, bu cevabı beğenmiyor ve hatta öyle bir suale de lüzum yoktur; çünkü hadiste بين lafzı sarih olarak iş'âr eder ki bu sırat, meşhur sırattan ayrıdır, onunla cennet arasında müstakil bir köprüdür, tetimmesi değildir. Sıratın bir olduğu bir delil ile sabit değildir diyor.

Hadisin إذا نقوا وهذبوا "*Müminler küçük günahlardan da temizlenip arındıkları zaman cennete girerler*" cümlesini Câbir radıyallahu anhın aşağıdaki hadisi teyit etmektedir. Tevhîd bahsinde rivayet olunan bu hadiste Câbir hazretleri Resûl-i Ekrem'in, لا يحل لأحد من أهل الجنة أن يدخل الجنة ولأحد قبله مظلمة "*Ehl-i cennetten hiçbirinin üzerinde kul hakkı olduğu halde cennete girmesi helâl olmaz*"[187] buyurduğunu rivayet etmiştir.

Müminlerin cennetteki makamlarını dünyadaki meskenlerinden daha iyi bilmeleri ve kendi makamlarını hiçbir kılavuza muhtaç olmaksızın gidip bulmaları, kabirde her sabah akşam ehl-i kabre makamları arz olunmuş bulunmasına mebnîdir deniliyor.

---

186 وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ. وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ. وَتَرَى الْمَلاَئِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. [سورة الزمر].

{ez-Zümer, ٧٥-٣٩/٧٣.}

187 {*Buhârî*'de tespit edilemeyen rivayet için bakınız: NM3638 Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 1363 (2/438). Elimizdeki Buhârî nüshasında tespit edilemeyen bu rivayetin, "Buhârî'nin 'Tevhîd' babında yer aldığı"na dair bilgi Aynî'ye aittir: Aynî, *Umde*, XII, 286.}

1086

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللهَ يُدْنِي الْمُؤْمِنَ فَيَضَعُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَيَسْتُرُهُ فَيَقُولُ أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا فَيَقُولُ نَعَمْ أَيْ رَبِّ حَتَّى إِذَا قَرَّرَهُ بِذُنُوبِهِ وَرَأَى فِي نَفْسِهِ أَنَّهُ قَدْ هَلَكَ قَالَ سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا وَأَنَا أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ فَيُعْطَى كِتَابَ حَسَنَاتِهِ وَأَمَّا الْكَافِرُ وَالْمُنَافِقُ فَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim dediği rivayet edilmiştir: "(Kıyamet günü) muhakkak Allah mümini yaklaştırır ve onun üstüne cenâh-ı şefkatini ve hicâb-ı hıfzını örter de onu (ehl-i mevkifin gözünden) esirger. Ve "(Ey kulum! İşlediğin) filân günahı bilirsin değil mi? Filân günahı (da) bilirsin değil mi?" diye sorar. Mümin de, "Evet, rabbim!" diye tâ bütün günahlarını takrir ve itiraf ettiği ve içinde helâkine kanaat geldiği zaman Cenâb-ı Hak, "(Ey kulum!) Aleyhindeki bu günahları dünyada (halktan) gizledim. Bugün de senin lehine bunları mağfiret ediyorum!" buyurur ve müminin hassaten defteri (sağından) kendisine verilir.

Kâfirlere, münafıklara gelince, (onlar için de peygamberlerden, meleklerden birçok) şahit, "Ha şunlar, rablerine (şerik zu'm ederek) yalan söyleyenlerdir. Allah'ın lâneti (o) zalimler üzerine olsun!" derler. {B2441 Buhârî, Mezâlim, 2.}

İZAHI

Mevkıftaki suali, müstesna bir ihtişâm-ı edebî ile takrir eden bu hadîs-i şerifi müellif İmam Buhârî “Tefsîr”, “Edeb”, “Tevhîd” bahislerinde de tahrîc etmiştir. Büyük müellif burada üstadı Mûsâ b. İsmâil’den rivayet ettiği halde “Tefsîr”, “Edeb”, “Tevhîd” bahislerinde diğer üstadı Müsedded’den rivayet etmiştir. Müslim “Tevbe” bahsinde Züheyr b. Harb’den, Ebû Mûsâ’dan, Bündâr’dan rivayet eder. Nesâî’nin “Tefsîr”deki tahrîci Ahmed b. Ebû Ubeydullah’tan, “Rikāk”taki de Süveyd b. Nasr’dandır. İbn Mâce’nin de Humeyd b. Mes‘ade’den “Sünnet” bahsinde rivayeti vardır.

Hadisin *Sahîh-i Buhârî*’de sûret-i sevki –ki, maalesef ihtisar için *Tecrîd*’e alınmamıştır– ilm-i rivayet bakımından müstesna bir kıymet-i ilmiyyeyi haizdir ve şöyledir: Bu hadisi Abdullah b. Ömer’den rivayet eden Mâzinî Safvân b. Muhriz’dir.[188] Basra’nın bu büyük muhaddisi diyor ki: Bir kere Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümânın elinden tutup giderken birisi geldi. İbn Ömer’e, “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin necvâ[189] hakkındaki beyanatını nasıl işittiniz, bunu lutfen bildirir misin?” diye sordu. İbn Ömer de, “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden şöyle buyurduğunu işittim...” diye hadisi sevketti demiştir.[190]

Tarihî hadiselerin vukuu sırasında hazır bulunup da nakledenlerin, hadise ricâlinin o sıradaki vaziyetlerine dair de az çok mâlûmat vermelerinin asıl hadisenin sıdk-ı vukūu üzerinde derin bir tesiri vardır. Meselâ söylenen bir sözün veya işlenen bir işin kāil veya fâilinin o sırada ayakta veya oturur bulunduğunun, neşeli veya asabî olduğunun nakli, intikād-ı tarihî âlimlerinin en çok aradıkları bir meseledir. Bu ince noktaya hadis râvilerinin pek çok ihtimam ettiklerini birçok hadisin nakli sırasında görüyoruz. Burada râvi Safvân’ın “İbn Ömer’in Peygamber’den rivayetine göre” demesiyle “İbn Ömer ile el ele yapışıp gittiğimiz sırada birisi gelip de necvâdan sordu. O da şöyle rivayet etti” demesi arasında rivayet bakımından büyük bir fark vardır.

Hadîs-i şerifin birinci fıkrası Cenâb-ı Hakk’ın mümin kulunu cenâh-ı rahmeti altına alıp da enzâr-ı ehl-i mevkıftan setrederek hitap ve sual buyurması beliğ bir temsili ihtiva etmektedir. İbnü’l-Esîr, şârih Kirmânî, Tîbî gibi âlimler hadisin bu fıkrasındaki teşbîh-i beliği birer gûnâ tasvir etmişlerdir ki biz bunlardan Tîbî’nin tasvirini arz ile iktifa edeceğiz.

Evvelâ كنف lafzının medlûlünü İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'de ehâdîs-i şerifteki vücûh-i istimaline göre bildiriyor ki cânib, via', muhafaza medlûlleridir ki bunların hepsinde setr ve muhafaza ma'nâ-yı müştereki vardır. Meselâ Hazret-i Ömer, vücudu ufak tefek yapılı olan İbn Mes'ûd'un ilmen büyüklüğünü ifade için tasgīr sîgasıyla, كنيف ملىء علما "İçi ilim dolu ufak bir dağarcık" demişti.

Tîbî diyor ki: Bu hadîs-i şerifte kenf ve hıfz-ı ilâhî, kuşun kanadından istiare buyurulmuştur. Kuş, kanadıyla kendi hayatını sıyânet ettiği gibi yumurtasını da örtüp muhafaza eder. İşte bu hal, Cenâb-ı Hakk'ın mümin kulunu ehl-i mevkıfin nazarından setredip zelil ve rüsvâ olmaktan sıyânet etmesi için istiare buyurulmuştur.

Hadîs-i şerifin nihayetindeki, وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ... kavl-i şerifi sûre-i Hûd'un 18. âyetinin nazm-ı ahîridir, tamamı meâlen şöyledir: (Şirk gibi) *bir yalanı Allah'a iftira edenden daha zalim kim olabilir? Allah'a karşı o yalan söyleyenler,* (kıyamet gününde) *rablerine arzolunacaklar* (peygamberlerden, meleklerden birçok) *şahit, "Ha şunlar rablerine yalan söyleyenlerdir, Allah'ın lâneti* (o) *zalimler üzerine olsun!" derler.*[191]

Şahitler âyet-i kerîmede bildirilmemiştir. Bazı ulemâ bu şahitlerin peygamberler olduğunu kabul etmişler. Bazıları da melekler demiş, bazıları da ümmet-i Muhammed olduğuna kāil olmuştur.

Âyetteki zulüm ile murat da küfür ve nifaktır, yoksa her zulüm değildir. Zulüm, yakında izah ettiğimiz veçhile mutlak olarak bir şeyi mahallinin gayriye koymak demek olduğuna göre küçük günahlar da zulüm medlûlünde dahil bulunur. Lâ'n, Allah'ın rahmetinden tart ve ib'âd olduğuna göre sagāir, müstelzim-i lâ'n değildir. Ehl-i sünnete göre müminlerden günahkâr olanlar, mâsiyetlerinden dolayı tekfir olunmazlar; lâ'ne de müstehak olmazlar.

---

188 Safvân b. Muhriz, Basra'da yetişen tâbiî ulemâsındandır. Kendisi fi'l-asl Mâzin kabilesinden iken Basra'da ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. *Hulâsa*'da Abdullah b. Mes'ûd'dan, Ebû Mes'ûd'dan, *Tehzîb*'de de İbn Mes'ûd'a bedel İbn Abbas ve İbn Ömer'den rivayet ettiği bildiriliyor. Kendisinden de Sâbit, Katâde, Âsım el-Ahvel, Muhammed b. Vâsi' gibi tâbiî rivayet etmişlerdir. İbn Sa'd, müşârün ileyhin mevsuk, takvâ ve fazilet sahibi olduğunu bildiriyor. İbn Nuaym, sâhib-i tercemenin 174 tarihinde vefat ettiğini bildirmişse de zühul edilmiş olacaktır. Bu zühulü, *Tehzîb*'de Abdülmelik zamanında vefat ettiği bildirilmiş ve 100 adedi zikredilmeyerek 74 tarihi tesbit edilmiş olduğundan anlıyoruz. İbn Ömer'le mülâkatı da bunu teyit eder. Müşârün ileyh hazretleri de bu tarihte vefat etmişti. Aynî de 94'te vefat ettiğini bildiriyor.

189 **Necvâ** (نجوى) yavaşça söz söylemeye denir ki "fısıldamak" tabir olunur. Nasılki İbnü'l-Esîr de *en-Nihâye*'de, necvâ isimdir, masdar makamına kāimdir, kıyamet gününde Allah Teâlâ'nın abd-i mü'mine sırran hitabıdır diyor. *Buhârî* şârihleri de necvâ, Allah Teâlâ ile mümin kulu arasında kıyamet günündeki hafî mükâlemedir ki bunda kulun mâsiyetleri sırran kendisine tâdât olunur ki Allah'ın fazlıdır diyorlar.

190 عن صفوان بن محرز المازني رحمه الله قال: بينما أنا أمشي مع ابن عمر رضي الله عنهما آخذ بيده إذ عرض رجل فقال: كيف سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول في النجوى؟ فقال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: إن الله يدني المؤمن الحديث [بخاري].

191 وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أُولٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ [سورة هود: آية 81]

1087

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللهُ فِي حَاجَتِهِ وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

TERCÜMESİ

Yine İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Her müslüman müslümanın (din) kardeşidir. Müslüman müslümana zulmetmez; müslüman müslümanı (başına gelen musibette) terketmez de. Hangi müslüman ki (müslim) kardeşinin hâcetinde bulunursa, Allah da onun hâcetini kazâ eder. (Müslüman bir kul din kardeşinin yardımında bulundukça Allah da ona yardımda bulunur). Hangi müslüman ki bir müslümandan dünya darlığını giderip şâdederse, Allah da kıyamet gününde onun gussasını giderip mesrur eder. Kim ki müslüman kardeşi(nin dünyada ayıbı)nı örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter" buyurmuştur. {B2443 Buhârî, Mezâlim, 3.}

İZAHI

Teâvün-i içtimaînin en mühim umdelerini tâlim eden bu hadîs-i şerifi müellif İmam Buhârî "İkrâh" bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî "Hudûd"da, Nesâî de "Recm" bahsinde rivayet etmişlerdir. Müslümanın müslümana yardımına dair kavis içinde görülen fıkra, Müslim'in *Sahîh*'inde Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan tahrîc ettiği bir hadîs-i şeriften istifade edilmiştir.

Bu hadisin *Sahîh-i Buhârî*'de mensup olduğu babının unvanı, hadisin evvelindeki, "Müslüman Müslümana Zulmetmez ve Bir Zalimin Pençe-i Zulm u Gadrinde Bırakmaz" bu bir haber olmaktan ziyade haber suretinde bir nehiydir ve daha beliğdir. Binaenaleyh müslimin müslime zulmetmesi haramdır. ولا يسلمه eslemeden muzâri sîgasıdır; zalimin pençe-i zulmunda bırakmaz demektir. Taberânî'nin *Mu'cem*'indeki rivayeti, ولا يسلمه في مصيبة نزلت فيه suretinde ve izah mahiyetinde bir ziyadeyi muhtevi bulunduğundan bu ziyadeyi tercümede kavis içinde gösterdik.

Bu hadîs-i şerif teâvün-i içtimaîye, hüsnümuaşerete, setr-i uyûba tergīb, uyûbu ve zünûbu teşhirden tahzîr gibi âdâb-ı İslâmiyyemizden pek çok fezâili muhtevi bulunmaktadır.

1088

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ هٰذَا نَنْصُرُهُ مَظْلُومًا فَكَيْفَ نَنْصُرُهُ ظَالِمًا قَالَ تَأْخُذُ فَوْقَ يَدَيْهِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: (Bir kere) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "(Ey mümin! Mümin) kardeşine, ister zalim olsun ister mazlum olsun yardım et!" buyurmuştu. Biri, "Yâ Resûlellah! Şu mazlum olan kişiye yardım edebiliriz. Fakat o zalime nasıl nusret ederiz?" diye sordu. Resûl-i Ekrem, "Zalimin iki elinin üstünü tutarsın!" diye cevap verdi. {B2444 Buhârî, Mezâlim, 4.}

İZAHI

Bu hadis Buhârî'nin münferiden rivayet ettiği ehâdîs-i şerife cümlesindendir. Resûl-i Ekrem'den sual eden zatın bir kişi olduğunu ifade eden "kāle" (قال) müfredi Ebü'l-Vakt'in rivayetkerdesidir. "İkrâh" bahsindeki rivayet de böyle müfred olarak فقال رجل dir. Cumhur ise cemi' sîgasıyla قالوا rivayet etmişlerdir ki *Buhârî* nüshalarının ekserisinde ve bilhassa Yûnîniyye nüshasında ("sah" işaretiyle cumhurun rivayeti iltizam edilmiştir. *Buhârî* şârihleri tarafından da cemi' sîgası tercihen zikredildiği görülüyor. Metn-i hadisteki ننصره sîgası da cemi' rivayetini teyit etmektedir.

"Hâzâ" (هذا) ism-i işaretinin müşârün ileyhi cemi' rivayetine göre sâillerin zihinlerinde yardım edilmesi mütesavver olan mazlum kişidir. ننصره kelimesi مظلوما daki zamîr-i mansûbdan haldir. Tercümemiz bu lugavî tahlile istinat etmektedir.

Zalime nusretin, zalimin iki elinin üstünü tutmak suretiyle icrası tâlim buyurulması hususuna gelince, şârih Aynî "fevk-i yedeyn" tabirindeki "fevk" lafzı mukhamdır, metrûktür. Yahut isti'lâ ve kuvvetle zalimin elini tutup zulümden menetmekten kinayedir diyor ki bu ikinci mâna diğer *Buhârî* şârihleri tarafından da müstakilen zikredilmekte olduğundan "fevk" kelimesini bu ikinci mânada imal etmek, mukham ve metrûktür demekten daha doğrudur. Müslim'in Câbir'den bir rivayeti de bu ikinci tasarrufu teyit etmektedir: "*Yardım edilen kişi zalim ise müslüman kardeş o zalimi zulmetmekten menetsin! Bu da zalim için nusrettir*" buyurulmuştur.[192]

Şârih İbn Battâl, sallallahu aleyhi ve sellemin, "*Zalime nusret ve muavenet, onu zulümden menetmektir*" suretindeki tefsiri, fesahatin acîb, belâgatın veciz bir numûne-i edîbesi olduğunu tebarüz ettirerek diyor ki: Nusret, Arapça'da "iâne ve yardım" demektir. Binaenaleyh zalimi zulümden menetmek suretiyle zalime nusret, bir şey, mâ yeûlü ileyh ile tesmiye kabilinden en veciz bir belâgat-ı edebiyyedir. Filhakika zalim, tuttuğu tarîk-i şekāvetten çevrilmez de kendi başına bırakılırsa o yol onu kısasa, meydân-ı siyâsete kadar götürebilir. Fakat onu bir müslüman kardeşin menetmesi, bu tehlikeli âkıbetten korumaktır, kurtarmaktır; mâ yeûlü ileyh ile tesmiye edilen edebî üslûp ile ifade edilen hakikat budur ve cidden çok beliğdir.

HADİSİN SEBEB-İ VÜRÛDU

Müslim *Sahîh*'inde Ebû Zübeyr tarikiyle Câbir radıyallahu anhtan izahıyla meşgul bulunduğumuz Enes b. Mâlik hadisinin sebeb-i vürûdu hakkında şu hadiseyi rivayet ediyor ki bununla hadisin zamân-ı vürûdu da anlaşılıyor: Muhacirlerden birisiyle ensardan bir genç mücadele ediyor. Muhacir kavgacı, "Ey muhacirler! Yetişiniz!" diye istiâne ediyor. Ensarî genç de, "Ey ensar! Yetişiniz!" diye istimdad edip bağırıyor. Her iki tarafın feryat ve istimdadını işiten Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem derhal dışarı çıkarak, "*Bu yaygara nedir, yoksa Câhiliye devrinin dava ve âdeti ihyâ mı ediliyor?*" diye soruyor. Orada bulunanlar, "Hayır, öyle bir şey yoktur, yalnız şu iki delikanlı mücadele edip birbirlerini vurmuşlar" diye cevap verilince Resûl-i Ekrem, "*Öyle ise beis yok*" ولينصر الرجل أخاه ظالما أو مظلوما "*Kişi, zalim olsun, mazlum olsun din kardeşine varsın yardım etsin...*" buyurmuştur.[193]

Müslim'in bu rivayetinden hadisin Medine'de vârit olduğu müstefâd oluyor. Aynî ve Kastallânî'nin beyanına göre, *Telvîh*'te Dabbî Mufaddal b. Seleme'nin *Kitâbü'l-Fâhir*'inde şöyle zikredildiği bildirilmiştir: انصر أخاك ظالما أو مظلوما kelâmını ibtidâ Cündeb b. Anber b. Amr b. Temîm esir düştüğü zaman halâs ümidiyle Es'ad b. Zeyd için söylediği beytin bir mısraıdır. Beyit şöyledir:

يا أيها المرؤ الكريم الكسوم
انصر أخاك ظالما أو مظلوم

Mânası: "Ey o kerim ve kârgüzâr olan er kişi, ister zalim yahut mazlum olsun kardeşine yardım et!" demektir. Tabii bu ve emsali neşîdeler hamiyyet-i Câhiliyye'yi tahrik için söylenmiş sözlerdir. Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin tefsirindeki ulvî gaye ile münasebeti yoktur.

Tarihî de Eslâ' b. Abdullah için şu beyti söylemiştir.

إذا أنا لم أنصر أخي وهو ظالم
على القوم لم أنصر أخي حين يظلم

"Ben kavmin zalimi olan kardeşime yardım etmezsem kardeşim de bana zulmolunduğu zaman nusret etmez" demektir.

* * *

MAZLUMA YARDIM BABI

Buhârî, izah etmekte bulunduğumuz Enes b. Mâlik hadisinden sonra bu unvan ile meâlleri bervech-i âtî iki hadisi tahrîc ediyor: Birincisi, Berâ b. Âzib radıyallahu anh hadisidir ki müşârün ileyh hazretleri, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bana yedi şey emretti, yedi şeyden de nehy ü men'etti diyerek şu fezâili zikretmiştir: 1. İyâde-i marîz, 2. İttibâ-ı cenâiz, 3. Teşmît-ı âtıs, 4. Redd-i selâm, 5. Nusret-i mazlûm, 6. İcâbet-i dâî, 7. İbrâr-ı muksim.[194]

Bu hadisi Buhârî "Cenâze" bahsinde de daha uzun bir metin ile tahrîc etmişti. Fakat takdim tehir itibariyle iki metin arasında fark vardır. Buradaki metin muhtasardır. Burada me'mûrün bih olan yedi şeyin zikriyle iktifa edilip, menhî olan yedi şey bildirilmemiştir. O metinde her ikisi de zikredilmiştir. O Berâ hadisi, bu eserimizde 619 numara ile tercüme ve izah edildi. Oraya müracaat buyurulmasını hassaten rica ederiz. Burada yedi me'mûrün bihin medlûllerine işaretle iktifa edeceğiz:

İyâde-i marîz, hastayı ziyaret etmek ve onun hal ü hatırını sormak, muhtaç olan hastaya istitâati dahilinde yardım etmektir. Bu yolda hasta ziyareti sünnettir.

İttibâ-ı cenâiz de, cenazeyi peşi sıra takip etmek, cenaze namazı kılmak, kıldıktan sonra da takibe devam eylemektir. Bu da farz-ı kifâyedir.

Teşmît-i âtıs, aksıran kimse "elhamdülillâh" derse ona karşı "yerhamükellah" diye mukabele etmektir, bu da sünnettir.

Redd-i selâm farz-ı kifâyedir.

Nasr-ı mazlum ki zulümdîde mümin kardeşe yardımdır ve hadisin burada sebeb-i rivayeti olan bir fıkradır. Mazlumun müslim veya fakir olması arasında bir fark gözetilmeyerek muavenet edilmesi farz-ı kifâyedir.

İcâbet-i dâî de velîme gibi hayırlı bir davete icâbet etmektir. Bu da müslümanlar arasında riayeti mûcip hukūk-ı müşterekedendir. Davetler arasında velîme daveti, en ziyade icâbeti mûcip bir davettir. Hatta Şâfiîler ve Hanbelîler'e göre velîmetü'n-nikâha icâbet farz-ı ayındır.

İbrâ-i muksim de verilen sözü, edilen yemini reddetmeyip kabul etmek ve hulfetmemektir. Bu da mekârim-i ahlâk cümlesindendir. Bu yedi me'mûrün bih, fezâil-i beşeriye ve içtimâiyenin en mühim umdelerindendir.

Berâ hazretlerinin menolunduğu yedi şey, hadisin bu tarîk-i rivayetinde zikredilmemiştir. Pek büyük ehemmiyet-i iktisadiyye ve içtimaiyyeyi haiz olan bu menhiyyât için 619 numaralı hadisin izahı mütalaa oluna! Orada görülecektir ki bu memnûât-ı seb'anın hepsi ile yalnız bir gaye istihdâf edilmiştir: Hayat ve maişette israf ve tefâhürü mûcip usûl-i maişetten içtinap ile itidal ve tasarrufa riayet etmektir. Filhakika Resûl-i Ekrem tarafından gümüş yemek takımı edinmek, erkeklerin altın yüzük, ipekli elbise ittihazı menedilmiştir[195] ki bu memnûâtın hepsi israfı, sefaheti, beyne'l-beşer tefâhürü mûcip şeylerdir.

İkincisi, Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anh hadisidir. Müşârün ileyh hazretleri Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden, "*Müminin mümine tesânüdü, parçaları birbirini bağlayıp tahkim eden* (yekpâre) *bina gibidir*" buyurduğunu ve (bu tesânüdü irâe için) Resûl-i Ekrem'in parmakları arasını yaklaştırdığını rivayet etmiştir.[196]

Hâşiyemizdeki metn-i hadîste görülen "teşbîk-i esâbi'"i İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'de, "Parmakların bazısını bazısına idhal etmektir" diyor ki aralarında açıklık bırakmayarak birleştirmektir. "İştibâk-ı nücûm"ı da İbnü'l-Esîr, "Yıldızların hepsi tam bir vuzuh ile görünerek ziyalarının birbirine ihtilât arzetmesidir" diye tarif ediyor. Binaenaleyh Resûl-i Ekrem mübarek parmaklarını birbirine zammederek müminler arasında tahakkuku matlup olan tesânüdü, bağlılığı ve binnetice vahdeti, rasâneti kavlen yalçın bir bina ile temsil buyurduğu gibi mübarek parmaklarını yekdiğerine zammederek de fiilen irâe etmiştir.

Saf (صف) sûre-i şerîfesinin 4. âyetinde müminler arasında ve bilhassa harp ve kıtal gibi zamân-ı musîbette vücudü matlup olan vahdet ve tesânüd, "bünyân-ı mersûs" ile temsil[197] buyurulmuştur ki ecza ve anâsır-ı inşâiyyesi birbirine kurşunla kenetlenmiş yekpâre bina demektir.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin bu hadisi de "Kitâbü's-Salât"ta geçtiğinden burada *Tecrîd*'e alınmamıştır.

İNTİSÂR-I MAZLUM

Bu unvan, Buhârî'nin burada açtığı müstakil ve hususi bir babına aittir. Bu babında Buhârî aşağıda tercüme ettiğimiz iki âyet-i kerîmeyi zikretmiş bulunuyor, "intisar"ı şârihler "intikam" ile tefsir ediyorlar ki ukūbatla cezadır; ahz-ı sâr ile ve öç almakla tabir olunur. Mazlumun zalimden intikamına dair Buhârî'nin zikrettiği iki âyet-i kerîmeden birincisi sûre-i Nisâ'nın 148. âyet-i kerîmesidir. Meâl-i şerifi şöyledir: "*Allah, kötü sözün ilân edilmesini sevmez. Meğer ki* (ifşa eden) *mazlum kimse ola! O halde Allah, mazlumun* (intikam için yükselen) *feryadını dinler, ıstırabını yakînen bilir.*"[198]

Ali b. Ebû Talha'nın –ki, Hâşimî'dir– İbn Abbas radıyallahu anhümâdan bir rivayetine göre İbn Abbas, bu âyet-i kerîmeyi, "Allah, bir kimsenin başkasının mesavî ve seyyiâtını aynen sayıp dökmesini sevmez, meğer ki ondan zulüm görmüş, rencide edilmiş ola!" suretinde tefsir etmiştir. Binaenaleyh hakkına tecavüz edilen mazlum, zalim hakkında lisân-ı şikâyetini uzatır, feryat eder, kötülüklerini sayıp dökebilir. Bir tefsire göre de mazlum, zalim aleyhinde beddua edebilir ve çok müessirdir. Buhârî'nin İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet ettiği bir hadiste, اتق دعوة المظلوم فإنها ليس بينه وبين الله حجاب "*Ey mümin! Mazlumun duasından hazer et! Çünkü mazlumun duasıyla Allah arasında duanın kabulüne mani hiçbir hâil yoktur*"[199] buyurulmuştur.

Bu âyet-i kerîmede fertlerin hukukuna tecavüz edildiğinde ferdin fertten kavlen ahz-ı sâr edebileceği bildirilmiştir. Bundan sonraki âyet-i kerîme de bir hey'et-i ictimâiyyenin hukukuna tecavüze dairdir.

İkincisi Şûrâ sûresinin 39. âyetidir ve meâli şöyledir: "*O müminler ki haklarına, yurtlarına tecavüz edildiği zaman onlar, yardımlaşarak öc alırlar.*"[200] Bu âyet-i kerîmede dahilden ve hariçten cemiyetin hukukuna bir tecavüz vukuunda tutulacak yol, alınacak tedbir bildiriliyor ki millî vahdet ve tesânüdün teminidir. Âyet-i kerîmede, "Müminler, o seciyyede erlerdir ki onlar, kendilerine her ne suretle olursa olsun, bir tecavüz vuku bulduğunda, onun def' ü tenkilini kendi aralarında kurdukları millî intisar ve intikam birliğiyle temin ederler, tecavüz eden zalimden öçlerini alırlar" buyurulmuş oluyor.

Bu âyet-i kerîmede mündemiç bulunan siyasî ve millî yüksek bir hakikati İbrâhim en-Nehaî bildiriyor. Buhârî'nin *Sahîh*'inde mürselen rivayetine göre bu büyük imam, eimme-i seleften naklederek bu âyet-i kerîmenin tefsirinde, "Selef, müslümanlara bir tecavüz vukuunda müslümanların, mütecâviz bâgī tarafından tezlîl olunmasını çirkin görürlerdi. (Hemen intikama ve ahz-ı sâre savaşırlardı. Düşmandan öç almaya sa'yi terketmeyi zillet addederlerdi). Düşmanı tepelemeye muktedir olunca da mâzideki seyyiâtın hesabını sormayıp affederlerdi" demiştir.[201]

Eimme-i selefin âyet-i kerîmeyi bu tefsirlerine göre, **1.** İslâm câmiasına bir tecavüz vukuunda hemen millî birlik tesisine çalışılarak intikam alınması emir buyuruluyor; **2.** Bunun terki, düşman tarafından milletin tezlîli ve gurûr-ı millînin kırılması demek olduğu bildiriliyor; **3.** Düşmandan öç alındıktan sonra kin güdülmeyerek eski hesaplar karıştırılmayarak zalimi affetmek gibi âlîcenaplık gösterilmesi tâlim buyuruluyor.

İşte dört beş kelimeden ibaret olan küçük bir âyetiyle Hazret-i Kur'an'ın bize kurduğu muazzam bir düstûr-ı siyasî ki içinde milletin tenâsur ve tesânüdü, gurûr-ı millînin muhafazası, milletin âlîcenaplık şiârı münderiç bulunuyor.

Buhârî'nin bu ta'likini Abd b. Humeyd ile İbn Uyeyne, tefsirlerinde mevsûlen de rivayet etmişlerdir ki bu suretle haber, ilmen daha ziyade iktisâb-ı kuvvet etmiş bulunuyor. Hatta bir rivayette Mansûr b. Mu'temir –ki, tâbiî ulemâsının meşâhirindendir– İbrâhim en-Nehaî'ye bu âyet-i kerîmenin medlûlünden sordum. Bana, "Eimme-i selef müminlerin mütecaviz zalime karşı nefislerini tezlîl etmelerini çirkin görürlerdi. Bu meskenet ve düşmandan ümîd-i merhamet, mütecaviz bâgīlerin müminler üzerine tecavüz cüretini arttırır" diye cevap verdi[202] demiştir ki bu tefsir daha vâzıhtır. Bilhassa bu tefsirin fıkra-i ahîresine, bu satırları yazdığımız sene[203] içinde gördüğümüz şüûnât-ı siyâsiyyenin her biri birer canlı şahittir.

İslâm dini, izzet-i nefis dinidir, gurûr-ı millî dinidir. İslâm dininin vazettiği siyasî ve ahlâkî umdeler arasında bu mukaddes gururun muhafazası birinci derecede gelir. Binaenaleyh böyle hengâm-ı musibette müminlerin şeref ve itibarlarını muhafaza edebilmelerinin yolu ta'lîm-i ilâhî mûcibince milletin birbirine intisar ve teâvünüdür. Milletin her çareyi, her kudreti kendisinde arayıp bulmasıdır. من عرف نفسه فقد عرف ربه kelâmının en güzel bir tercümesi olarak inşad edilmiş olan, "Kör gibi her tarafa atma elin / Ara, bul! Sende senindir emelin" beyti, ferdin kuvâ-yı rûhiyyesini idrake ve böylece ma'rifet-i bârîye intikale masruf olmakla beraber bir hey'et-i ictimâiyyenin, bünyesinde mevcut hayat unsurlarını idrak etmek ve bu anâsır-ı hayâtiyyeyi birleştirerek vicdân-ı millîde yekpâre bir cevher-i asâlet meydana getirmek demek olması da doğru olsa gerek.

Tarihin uzak vâkıalarından misal arayıp yorulmaya hiç de lüzum yoktur. İçinde yaşadığımız şu bir sene zarfında dünyanın en medenî bir parçasında ve en medenî milletleri arasında cereyan eden vâkıalar enzâr-ı itibarımız önünde birer canlı levhalar halinde görünmüyor mu? Mütecavizlere karşı millî istiklâllerini, millî varlık ve birlikleriyle müdafaa edecek yerde kemâl-i zilletle müstevlîlere teslimiyet arzeden milletlerin feci âkıbetlerini göz önüne getirmek kâfidir. Hiç şüphesiz ki bu milletler, bu müstevlî zalimlerden bir hayır, bir merhamet umuyorlardı. Fakat netice hiç de onların umdukları gibi çıkmadı. Günden güne mütecavizlerin girdikleri yerlerde ihtirasları, iştehaları arttı.

Hem bu menfur ihtiras hali yalnız bu müstevlîlere de has değildir. İbrâhim en-Nehaî hazretlerinin eimme-i seleften naklettiği tefsîr-i Kur'ânî veçhile umumidir ve belki de muktezâ-yı fıtrat ve kānûn-ı tabiattir.

والظلم من شيم النفوس وإن تجد
ذا عفة فلعلة لا يظلم

"Ey insanoğlu! Zulüm, nüfûs-ı beşeriyyenin fıtratında mevcut bir hasîsadır; arada müstesna olarak sâhib-i iffet geçinenler bulur ve görürsen, elbette bu riyakârların da zulmetmemekte bir gayeleri ve menfaati kendilerine ait bir maksatları vardır" diyen büyük şair ve filozof Mütenebbî tamamıyla isabet etmiştir denilebilir.

Bugün istiklâllerinden tecerrüd eden ve kendi vatanlarında yarı aç, yarı tok birer mülteci hayatı yaşayan bu milletler, Kur'an'ın tâlimi veçhile millî intişâr ile mütesânit ve müttehid bir cephe almış olsalardı hiç de böyle bu zelil vaziyete düşmezlerdi.

MİLLÎ CİDÂLİMİZ. Bu davanın muazzam bir şahidi Millî Mücadelemizdir. Bu mücadelenin mebdeinde birçok kozmopolit düşünceler garbın kaviyyü'ş-şekîme devletleri tarafından muavenet gören bir düşmanla mücadele âdeta bir cinnettir diye tenkit ediyorlardı. Vâkıa aklın hesap ve tahminine pek uymuyordu ve uymazdı. Çünkü bu kıyam, gurûr-ı millîden doğan mukaddes bir heyecanın mevlûdü idi. O tarihî günlerde milletin her fiil ve hareketinde münhasıran o mukaddes heyecan hâkimdi. Skolastik mantık ve muhakemeler tamamıyla sukut etmişti, her şeyi o millî heyecan emrediyor ve ondan doğuyordu. Millî heyecanın bir mevlûdü de millette vahdet, millette tesanüt idi. Millî heyecandan doğan her karar, sarsılmaz bir tesanüt ile ifa ve icra ediliyordu.

İşte mukaddes heyecanın mevlûdü olan o kıyam, yine onun mevlûdü olan millî birlik ve beraberlik bize, mübalağasız bütün cihanın hesap ve tahminlerini altüst eden muazzam bir zafer doğurdu. Öyle bir zafer ki o gün bize millî istiklâlimizi, millî şeref ve namusumuzu, atalarımızdan mevrûs kahramanlık menkıbelerimizi kazandırdı. Bugün de o bizim yalçın bir mesnedimizdir. Yarının da yanılmaz bir emniyet ve itibar zamanıdır. O bizim sarsılmaz bir mesnedimiz, sağlam bir itibar zamanımız olduğu gibi müstakbel nesillerimizin de menkıbe-i fahr u gururu olacaktır.

İzahıyla meşgul bulunduğumuz وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ "*Müminler o seciyede erlerdir ki haklarına, yurtlarına tecavüz edilince onlar hemen bir birlik kurarak düşmandan öç alırlar*"[204] âyet-i kerîmesinde alınması Müslümanlık ve erlik şiârı olan intikamın on dört asır sonra yeni bir misali, millî hareketimizdeki intisar ve intikamdır. "Düşmandan öç almaya savaşmayı terk, mûcib-i zillet ve meskenettir" diyen İbrâhim en-Nehaî, millî müdafaa savaşında gösterdiğimiz kahramanlıklar gibi vatan uğrunda birlik, fedakârlık lüzumunu bildiriyor.

BOZGUNCULUK. Tehlike zamanında ve harp hengâmında en ziyade dikkat edilecek ve daima müteyakkız bulunulacak bir şey varsa, o da düşmanın kudretinden, kuvvetinden bahis ile milletin kutsî heyecanını, millî iradesini zaafa, birliğini tezelzüle uğratacak propagandalar ki bunları yine millî heyecanla derhal boğmak gerektir. Âl-i İmrân sûresinin 173. âyetinde millî hareket esnasındaki propagandaların tam bir misali ve müminlerin yüksek bir şuur ve heyecanla verdikleri cevabı hikâye buyurulmuştur. Şöyle ki: Uhud Harbi'nden sonra ahz-ı intikam için Medine'de İslâm ordusu tensik ve tanzim edildiği sırada Kureyş, propaganda için Medine'ye gönderilen Nuaym el-Eşcaî, "Ey ahali! Haberiniz olsun! Bütün kabâil-i Arap aleyhinize birlik kurmuşlardır. Bu davadan vazgeçiniz!" diye müslümanları sindirmek istemişti. Halbuki bu tehditkârane sözler, korkmak değil bilakis müminlerin imanlarını, iradelerini yükseltmişti de Nuaym'a, "Haydi çekil git! حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ *Allah bize kâfidir, o ne güzel vekildir*" diye karşılamışlardır.[205]

TECRÎD'E ALINMAYAN BİR BAB DAHA

Büyük müellifimiz İmam Buhârî bundan sonra yüksek bir mühimme-i ahlâkiye tâlimi için de mazlumun zalimi affına dair bir bab açarak burada da tercüme edeceğimiz diğer âyet-i kerîmeyi zikretmiştir.

Birincisi Nisâ sûresinin 149. âyetidir ve meâli şöyledir: *"Bir haberi izhar eder yahut onu gizlerseniz yahut bir zulmü affederseniz* (iyi edersiniz). *Çünkü Allah da çok affeden kādir-i mutlak bulunuyor şüphesiz."*[206]

Bu âyet-i kerîmeye tekaddüm eden 148. âyet ki لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ... nazm-ı şerifidir. Bunun mazmûn-ı münîfi mazlumun zalim aleyhinde bess ü şekvâsına müsaadeyi muhtevi bulunduğunu yakında izah etmiştik. Onu müteakip bu âyet-i kerîmede de mazlumun zalim aleyhindeki itâbı ve alenen ref'-i şikâyeti müsellem bir hak olmakla beraber mazlumun zalimi affı da mekârim-i ahlâktan olduğu ve mazlum kulun –bîhudut bir kudreti haiz olduğu halde affı çok olan– Allah Teâlâ'nın عفو "afüv" sıfatıyla ittisafını mûcip bulunduğu tâlim buyurulmuştur.

Sebeb-i nüzûl olarak Hâzin gibi tefsir kitaplarında rivayet edilen bir vâkıa her iki âyetin mazmununu izah etmektedir: Bir kere Resûl-i Ekrem'in huzurunda birisi Ebû Bekir radıyallahu anha alenen sebb ü şetmetmiş Ebû Bekir, bir müddet sükût etmekle beraber nihayet sabrı tükenerek reddeylemişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem ayağa kalkıvermişti. Hazret-i Ebû Bekir, "Yâ Resûlellah! Bu adam bana şetmederken oturuyor, bir şey söylemiyordunuz. Ben reddetmek isteyince niçin kıyam buyurdunuz?" diye sordu. Resûl-i Ekrem, "*Bir melek senin hesabına bu adama cevap veriyordu. Sen redde başlayınca melek gitti. Yerini bir şeytan istihlâf etti. Şeytan gelince ben de oturmadım, kalktım*" buyurdu.[207] Bunun üzerine de bu âyet nâzil oldu.[208]

Hatîb de *Tefsîr*'inde sebep olarak şunu bildiriyor: Bir kimse bir kavme misafir olmuştu. Bunlar adamcağıza misafirperverlik lâzımesini ifa etmemişler, aç bırakmışlardı. O da yanlarından ayrılınca alenen bunlar aleyhinde söylenmişti. Bu şikâyetinden dolayı da itâb edilmişti. Bunun üzerine لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ âyeti nâzil oldu.

Ebû Dâvûd'un Ebû Hüreyre'den bir rivayeti de hem birinci sebeb-i nüzûlü teyit etmekte, hem de 149. âyeti tefsir eylemektedir. Bu rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Ebû Bekir radıyallahu anha hitap ederek, "*Hiçbir kul yoktur ki o, bir zalimin zulüm ve gadrine uğrayıp da onu affetmez, ancak Allah Teâlâ'nın nusreti, o kulu i'zâz ve i'lâ eder*"[209] buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîmede insanların birbiriyle olan mütekabil muameleleri beyan buyurulmuştur. Bu mütekabil muameleler ya bir menfaat celbi için olur ki, âyet-i kerîmenin birinci fıkrasındaki, "gizli veya âşikâr hayretmek"tir. Yahut mütekabil bir muamele ile bir zarar defedilir ki bu da "fenalığı, zulmü affeylemek"tir. فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا kavl-i şerifi de zulmü affın mekârim-i ahlâktan olduğunu bildirmektedir.

MAZLUMUN ZALİMİ AFFINA DAİR BİRÇOK ÂSÂR-I ŞERİFE VÂRİT OLMUŞTUR. Cümlesinden birisi, hamele-i arş olan melekler, Allah Teâlâ'yı tesbih ederken bunlardan bazıları, "Rabbimiz! İlminden sonra hilmin için seni tesbih ederiz!" derlermiş.

Bir hadîs-i sahîhte de, “*Sadaka vermekle mal eksilmez. Affetmekle de Allah kulunun izzet ve şerefini eksiltmez, bilakis arttırır, bu muhakkaktır*” buyurulmuştur. Yine böyle من تواضع لله رفعه الله *kim ki Allah rızası için tevazu ederse Allah onun mertebesini yüceltir*” buyurulmuştur.[210]

İkincisi Şûrâ sûre-i şerîfesinin 40-44. âyetleridir, meâlleri şöyledir: “*Her kötülüğün cezası onun benzeri bir kötülüktür. Fakat kim ki affedip de* (husumeti) *düzeltirse, onun ecri de Allah'a aittir. Herhalde Allah* (ibtidâen de, cezâen de) *zulmedenleri sevmez. Her kim de zulmolundukları sonra* (affetmez de) *hakkıyla intikamını alırsa, o müntekımlara* (ceza tayinine) *yol yoktur.* (Ceza) *yolu yalnız nâsa zulüm ve haksız olarak yeryüzünde hukuka tecavüz edenler üzerinedir. İşte onlar için muhakkak elîm bir azap vardır. Şüphesiz sabreden ve suç örten kimse*(nin malı) *da şiddetle arzu edilen umurdandır. Her kim ki Allah onu şaşırtır, artık ondan sonra ona hiçbir dost yoktur ve habibim zalimleri azap gördükleri zaman göreceksin, onlar geri dönmeye bir yol var mıdır? diyecekler.*”[211]

Bu âyetlere tekaddüm eden 39. âyet-i kerîmede, “*Müminlerin hukukuna bir tecavüz vukuunda onlar bilittihad intikam alırlar*” buyurulmuştu. Burada 40. âyet-i kerîmede ahz-ı sâr ederken bunun da bir zulüm derecesine çıkarılması, görülen fenalığa, onun benzeri bir ukūbatla mukabele edilip iktifa olunması tâlim buyuruluyor ki bu da ukūbat ve ceza tayini hususunda te'mîn-i adâlet için riayet edilmesi vâcip olan en âlî bir düsturdur. Ekseriyetle mazlumun ahz-ı sârı, kana susamış bir aslan gibi zalimi pençe-i intikamına alarak, “Şimdi artık ölümlerden ölüm beğen!” diyecek derecede şiddetlenmekte ve bu suretle dünün mazlumu bugünün başka bir zalimi kesilmekte olduğundan bu intikamın müntehâ-yi hududu tayin buyurularak, fenalığa, onun benzeri bir fenalıkla mukabele edilmesi suretinde bir düstur vaz edilmiştir ki adalet lafzının tam bir medlûl-i hukūkîsidir.

Cürüm ile ceza arasında münasebet ve müsâvat tâlim buyurulduktan sonra mümini fazilet ve mekârim-i ahlâk şâhikasına yükseltmek için de, 41. âyette فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ "*Kim ki affedip de aradaki fenalığı düzeltirse, onun ecrini vermek Allah Teâlâ'ya mahsustur*" buyurulmuştur. 42. âyet-i kerîmede de kim ki bu suretle af ve ıslâh-ı beyn etmeyip de intikam almak isterse, intikam, kendisi için bir hak olduğundan müntekımlara ceza tayinine mahal olmadığı, çünkü ceza yolu sebepsiz ve haksız yeryüzünde zulmedenlere mahsus olup onlar için elîm bir azap mukarrer bulunduğu bildiriliyor.

İşte bâhirü'l-bürhân olan kitâb-ı mübînimiz de, bağy ve hukuka tecavüz edildiğinde müminlerin takip edecekleri tarîk-ı necât ve selâmet ve mütecaviz hakkında tayin edilecek ahkâm-ı adalet mukabil bir zulümden sıyânet için bu suretle tayin ve tâlim buyurulmuştur.

---

192 {M6582 Müslim, Birr, 62.} وفي رواية مسلم عن جابر رضي الله عنه: إن كان ظالما فلينهه. فإنه له نصرة.

193 {M6582 Müslim, Birr, 62.}

194 عن البراء بن عازب رضي الله عنهما قال: أمرنا النبي صلى الله عليه وسلم بسبع ونهانا عن سبع فذكر عيادة المريض واتباع الجنائز وتشميت العاطس ورد السلام ونصر المظلوم وإجابة الداعي وإبرار المقسم [رواه البخاري].

{B٢٤٤٥ Buhârî, Mezâlim, ٥.}

195 {B1239 Buhârî, Cenâiz, 2.}

196 عن أبي موسى رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا. وشبك بين أصابعه [رواه البخاري].

{B٢٤٤٦ Buhârî, Mezâlim, ٥.}

197 إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ

"*Ale't-tahkik Allah, o hani kendi yolunda kurşunla kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışan* (mücahid)*leri sever*" (Saf sûresi) {es-Saf, 61/4.}

198 لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا عَلِيمًا

199 {B2448 Buhârî, Mezâlim, 9.}

200 [وَالّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ البَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ [سورة الشوري

201 قال إبراهيم كانوا يكرهون أن يستذلوا فإذا قدروا عفوا [رواه البخاري معلقا]

İbrâhim en-Nehaî'nin seleften naklettiği bu tefsirin tercümesinde görülen kavis içindeki ziyadeyi, *Sahîh-i Buhârî*'nin son ve çok zeki şârihi Keşmîrî üstat Mehmed Enverî'nin *Feyzü'l-bârî*'sinden istifade ettik.

202 قال مقصور: سألت إبراهيم عن قوله: والذين إذا أصابهم البغي هم ينتصرون قال: كانوا يكرهون للمؤمنين أن يدلوا أنفسهم فيجترى الفساق عليهم.

203 Bu cildin ilk baskısı 1940 yılında yapılmıştır.

204 {eş-Şûrâ, 42/39.}

205 الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ. إِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ [سورة آل عمران]

{Âl-i İmrân, 3/173-175.}

206 إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا [سورة النساء]

207 {HM9622 İbn Hanbel, II, 437.}

208 Hazret-i Ebû Bekir'in mukabele etmesi üzerine meleğin yerini şeytan istihlâf etti, buyurması, o sırada iki tarafı birbirine saldırtmak için şeytanın da faaliyete geçtiğini ifade etmektedir. Hakikaten o sırada heyecanla tarafeynin şuursuz bir hale gelmeleri, bunun bir şahididir. Resûl-i Ekrem'in ayağa kalkmaları ile de tarafeynin sevk-i asabiyetle nâhoş bir vaziyet ihdas etmelerinin önünü almak için en güzel bir çare tâlim buyurulmuş oluyor.

209 {*Ebû Dâvûd*'da tespit edilemeyen rivayet için bakınız: HM9622 İbn Hanbel, II, 437. Bu rivayetin Ebû Dâvûd tarafından nakledildiği bilgisi *Aynî*'de mevcuttur: Aynî, *Umde*, XII, 291-292.}

210 {M6592 Müslim, Birr, 69.}

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلَهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ 211 الظَّالِمِينَ. وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ. إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ. وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ. وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ
[[سورة الشورى

1089

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Zulüm, kıyamet gününde zulmetlerdir" buyurduğu rivayet edilmiştir. {B2448 Buhârî, Mezâlim, 8.}

İZAHI

Müslim'in "Edeb"de, Tirmizî'nin de "Birr ü İhsân" bahsinde tahrîc ettikleri bu hadîs-i şerif veciz bir mesel suretinde vârit olmuştur. Bu vecizeyi Şârih Kastallânî, "dünyada irtikâp edilen zulmün, sahibini zulmetler halinde bürümesidir. Bu kesif zulmetler zalimi şuursuz harekete mecbur ederek giderken cehennemin bir çukuruna yuvarlanacağı" suretinde izah etmiştir. Sonra Kastallânî, Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhın, "Zalim, zulmet içinde getirilip ateşten bir tabuta konulur" dediğini bildiriyor.

İbnü'l-Cevzî, "Zulüm, iki günahı ihtiva eder" diyerek şöyle izah etmiştir: Biri haksız yere başkasının malını almak, öbürü de adaletle emreden Allah Teâlâ'ya muhalefet ve mübâreze etmektir ki bu ikinci, insanların irtikâp ettiği günahların en büyüğüdür. Hiç şüphesiz ki zulüm, kavinin Allah'tan başka yardımcısı olmayan zayıfa îkā ettiği fiil-i münkerdir. Zayıf, Allah'ın zaman ve emanında iken ona zulmetmek, Allah'ın emanını tanımamak demektir ki en şeni bir günahtır.

Zulüm, kalbin zulmetinden, kararmasından neşet ediyor. Zalimin kalbi hidayet nuruyla nurlanmış olsaydı zulmün avâkıbını, fenalığını düşünüp anlayabilirdi. Nasıl ki müttekiler kıyamet gününde takvâ nurunun sâye-i delâlet ve hidayetinde yürüyeceklerdir.

Bu hadîs-i şerifi Ahmed b. Hanbel hazretleri de *Müsned*'inde İbn Ömer'den rivayet etmiştir. İmam Ahmed'in rivayetinde hadisin evvelinde, يا أيها الناس اتقوا الظلم "*Ey âkıbetbîn olan insanlar, zulümden içtinap ediniz!*"[212] suretinde bir ziyade vardır. Bir rivayette de bu hadis, إياكم والظلم diye başlıyor. Müslim'in Câbir'den bir rivayeti de, اتقوا الظلم فإن الظلم ظلمات يوم القيامة واتقوا الشح [213] lafzıyla rivayet edilmiş ve buhülden içtinap edilmesi de ziyade kılınmıştır.

İbn Ömer radıyallahu anhın bu hadisinden sonra *Sahîh-i Buhârî*'de, "Mazlumun Duasından Hazer Edilmesine Dair" de bir bab vardır ve bu babda İbn Abbas radıyallahu anhümânın bir hadisi rivayet edilmiştir ki şöyledir: İbn Abbas diyor ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Muâz b. Cebel radıyallahu anhı (onuncu sene-i hicriyede) Yemen ahalisine vali tayin edip göndermişti. (Sadakalarını alacak, şer'î ihtiyaçlarını tâlim edecekti. Resûl-i Ekrem'in Muâz b. Cebel'e verdiği evâmir arasında): "*Ey Muâz!* (Âsi olsa bile) *mazlumun duasından içtinap et! Çünkü mazlumun duasıyla Allah arasında* (icâbete mani) *hiçbir hâil yoktur*" fermanı da vardı.[214] Mazlumun duasıyla Allah Teâlâ arasında hicap ve mani bulunmamak, duanın kabul buyurulacağından ve asla reddedilmeyeceğinden kinayedir.

Tirmizî'nin Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan merfûan rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte de duâ-i mazlumun reddedilmeyeceği şu suretle tasrih edilmiştir: *Üç sınıf vardır ki duası dîvân-ı kibriyâdan reddolunmaz: 1. İftar zamanında sâimin duası, 2. Âdil bir devlet reisinin duası, 3. Mazlumun duası. Duâ-yı mazlumu Allah, bulutların üstüne ref' ettirir; gökyüzünün kapıları duâ-i mazluma açılır da Cenâb-ı Hak, "İzzetim hakkı için ey mazlum, bir zaman sonra olsa bile, elbette sana nusret ederim!" buyurur.*[215]

---

212 {HM5662 İbn Hanbel, II, 92.}

213 {M6576 Müslim, Birr, 56.}

214 عن ابن عباس رضي الله عنهما أن النبي صلى الله عليه وسلم بعث معاذا إلى اليمن فقال: اتق دعوة المظلوم فإنها ليس بينها وبين الله حجاب [رواه البخاري]

{B2448 Buhârî, Mezâlim, 9.}

215 عن أبي هريرة رضي الله عنه: ثلاثة لا ترد دعوتهم: الصائم حين يفطر، والإمام العادل ودعوة المظلوم، يرفعها الله فوق الغمام وتفتح لها أبواب السماء ويقول الرب: وعزتي لأنصرنك ولو بعد حين [رواه الترمذي مرفوعا]

{T٣٥٩٨ Tirmizî, Daavât, ١٢٨.}

1090

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٌ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لَا يَكُونَ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلَمَتِهِ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu dediği rivayet edilmiştir: Kim ki uhdesinde (bir din) kardeşinin nefsine, yahut malına tecavüzden mütevellit hak bulunursa – dinar, dirhem bulunmayan (kıyamet günü gelmez)den evvel– bugün (dünya)da mazlumdan o hakkı bağışlamasını istesin! (İstihlâl edilmediği surette) zalimin amel-i sâlihi bulunursa, ondan (kıyamet günü) zalimin zulmü miktarı alınır (da mazluma verilir). Eğer zalimin hasenatı bulunmazsa mazlumun seyyiâtından alınıp zalim üzerine yükletilir. {B2449 Buhârî, Mezâlim, 10.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî münferiden rivayet etmiştir. Hadisteki "ırz"ı (عرض) İbn Kuteybe nefis ile beden ile tefsir etmiştir. "Şey"i de (شيء) şârihler mal ile tefsir ettiklerinden "nefsine yahut malına tecavüz" diye tercüme ettik. Tirmizî'nin [216] من عرض ومالsuretindeki rivayeti de bunu teyit etmektedir.

Şârih Hattâbî, “Burada istihlâlin mânası, zalimin mazlumdan üzerindeki hakkını hibe ve bahşetmesini dilemesidir. Çünkü Allah’ın haram kıldığı meselâ gıybetten hâsıl olan günahı, kimsenin helâl kılması mümkün değildir” diyor ve te’yîd-i müddeâ için İbn Sîrîn rahimehullahtan vuku bulan bir istihlâle verdiği cevabı bildiriyor. Bir kere İbn Sîrîn’e bir kimse gelmiş, “Ben, seni gıybet etmiştim: Bunu bana helâl et!” demiş. İbn Sîrîn de bu adama cevaben, “Allah’ın haram kıldığı bir münkeri ben helâl edemem, yalnız benim yapabileceğim bir şey varsa, bana ait olan hakkı helâl etmektir. Biz de tercümede bu tefsir tarikini iltizam ederek, “Mazlumdan hakkını bağışlamasını istesin!” suretinde tercüme ettik.

Bu hadisi Buhârî’nin “Rikāk” bahsindeki rivayeti من كانت عنده suretinde bulunduğundan, buradaki rivayetinde bulunan lâm-i taʻlîlin عند mânasına olduğu istifade edilerek, “uhdesinde” diye tercüme ettik.

Şârih Kastallânî’nin Mâzirî’den[217] naklen beyanına göre, bazı mübtedia bu hadîs-i şerifi –Kur’ân-ı Kerîm’in birçok suver-i şerifesinde mezkûr olan– وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى “*Günah yüklü bir kişi, başkasının hamûle-i vebâlini çekmez*”[218] kavl-i şerifine mugayir zannetmişlerdir ki bâtıldır, bu zan açık bir cehalet eseridir. Çünkü zalim başkasının hesabına değil, kendi seyyiesiyle ikāb olunuyor. Bir sâhib-i hakkın zalim uhdesindeki hukukundan dolayı zalimin hasenatından alınıp mazluma veriliyor. Zalimin hasenatı bulunmadığı surette de mazlumun seyyiâtından miktâr-ı kâfî alınıyor. Zalimin boynuna yükletiliyor. Binaenaleyh zalim günahsız ikāb da olunmuyor.

Bu hadîs-i şeriften istifade olunarak, madde tayin olunup zulmü teşkil eden seyyie beyan edilerek ibrâ-i hak edildiği surette bu ibrâ sahihtir, nâfizdir ve bu babda ulemânın icmâ ve ittifakı vardır. Fakat iki kişi arasında karışık bir hesap veya muamele üzerine istihlâl-i hukuk edilirse, arada cereyan eden bu meçhul hesap ve muamele hakkında helâlleşmek câiz ve muteber midir? Bu hususta ulemâ ihtilâf etmiştir.

Bazı ulemâ, “Böyle madde tayin ve miktar beyan edilmeyerek helâlleşmek de hem dünya hem âhiret için berâettir” demişlerdir. Diğer bazıları muhalefet etmişlerdir ve ta‘yîn-i madde edilerek istihlâle kāil olup bu hadîs-i şerif ile istidlâl etmişlerdir. Bunlara göre Resûl-i Ekrem’in, “*Zulüm ve tecavüz ettiği hak miktarı zalimin sevabından alınır*” kavl-i şerifi, helâl edilmesi mazlumdan talep edilen şeyin miktarı mâlûm olmasına delâlet eder.

---

216 {T2419 Tirmizî, Sıfatü’l-kıyâme, 2.}

217 Mâzirî’yi Süyûtî *Lübbü’l-lübâb*’da “zâ”nın ve “râ”nın kesriyle zabtediyor. Bu kitabın Almanya’da 1842 senesinde basılan bir nüshasının hâşiyesinde de deniliyor ki: Süyûtî *Müştereke*’de “mâzir” lafzını zâ-yi muaccemenin fethiyle Sıkılliye* adasında bir şehirdir. İmam Mâlik’in *Muvatta*’ının şârihi Mâzerî buraya mensuptur demiştir. *Mu‘cemü’l-büldân*’da da “râ”nın fethi ile mazbuttur.

* Sıkılliye, meşhur Sicilya adasıdır. Araplar bunu Sıkılliye diye kıraat ederler ki Bahr-i Sefîd’in en büyük ve en ziyade meskûn cezîresidir. İtalya’dan ma‘dûddur ve İtalya’nın cenûb-ı garbîsinde vâkidir. Karadan Mesina Boğazı ile ayrılmıştır.

218 {el-En‘âm, 6/164; el-İsrâ, 17/15 vd.}

1091

•.•.•

عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ ظَلَمَ مِنَ الْأَرْضِ شَيْئًا طُوِّقَهُ مِنْ سَبْعِ أَرَضِينَ.

TERCÜMESİ

Saîd b. Zeyd radıyallahu anhın Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, “Kim ki arzdan bir karış yer haksız zabtederse, (kıyamet gününde) yerin yedi katı halka gibi onun boynuna geçirilir” buyurduğunu işittim dediği rivayet edilmiştir. {B2452 Buhârî, Mezâlim, 13.}

İZAHI

Râvi Saîd b. Zeyd hazretleri Adevî’dir, cennetle mübeşşer olan on zattan biridir. İlk kāfile-i muhâcirîn ile hicret etmiştir. Bedir Gazâsı’ndan başka bütün meşâhidde hazır bulunmuştur. Müellif Buhârî *Sahîh*’inde Bedir’de bulunan ashâb-ı kirâm arasında râvi Saîd b. Zeyd’i de zikrederse de hadis ve tabakat müelliflerinin çoğu Bedir’de bulunmadığını kaydederler. Kendisinden otuz sekiz hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan iki hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Bir hadisi de Buhârî münferiden rivayet etmiştir. Müşârün ileyh hazretleri Bedir Gazâsı’nda bulunmadığı halde taraf-ı risâletten kendisine bir hisse ayrıldığının turuk-ı müteaddide ile rivayet edildiği *Hulâsa*’da bildiriliyor. 51 tarihinde vefat etmiştir. Vâkıdî, Akīk mevkiinde vefat edip cenazesinin Medine’ye nakledildiğini haber vermiştir.

Metindeki “şibr” karış demektir ve burada kılletten kinaye olarak zikredilmiştir. Az tecavüz müstelzim-i ukūbat olunca, çoğu evleviyetle mûcib-i ukūbat olur.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf tarikiyle Hazret-i Âişe radıyallahu anhâdan da bir rivayeti vardır. Bu rivayete göre Ebû Seleme[219] ile (kendi kavminden) bazı kimseler arasında husumet tehaddüs etmiş de bu husumet Âişe radıyallahu anhâya arzedilmiş, Âişe hazretleri ona, "Ey Ebû Seleme, yer (gasbetmek)ten içtinap et! Çünkü Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, '*Kim ki* (başkasının) *arzından bir karış miktarı* (bir yere) *tecavüz ederse, kıyamet gününde yedi kat yerden* (isabet eden toprak,) *o mütecavizin boynuna halka gibi geçirilir*" buyurdu demiştir.[220]

Buhârî'nin yine böyle "Bed'ü'l-Halk"ta, Müslim'in de "Büyû'" bahsinde rivayet ettiği Hazret-i Âişe'nin bu hadisini, gerek izahıyla meşgul bulunduğumuz Saîd b. Zeyd hadisini Taberî ile İbn Hibbân'ın Ya'lâ b. Mürre radıyallahu anhtan merfûan bir rivayetleri izah etmekte bulunduğundan bunu da nakil ve tercüme ediyoruz: Ya'lâ[221] hazretlerinin rivayetine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Herhangi bir kişi* (başkasının) *toprağından bir karış yeri haksız istilâ ederse, Allah ona, yedi kat yerin nihayetine erişinceye kadar tecavüz ettiği yeri kazmasını teklif eder; sonra onu* (arasat meydanında) *beyne'n-nâs hesap bitinceye kadar boynuna halka gibi geçirirler*" buyurmuştur.[222]

MÜSTEFÂD OLAN FIKHÎ HÜKÜMLER

1. Arzda, toprakta zulüm, gayrin mülküne tecavüz ve istilâdan ibaret olduğuna göre, rivayet olunan bu üç hadisin üçü de gasbın emvâl-i gayri menkule ve akara da şümulüne, yalnız emvâl-i menkuleye münhasır olmadığına delâlet eder.

Yalnız gasb-ı arz hakkında eimme-i Hanefiyye arasında ihtilâf vardır. Sâhib-i mezhep Ebû Hanîfe hazretleriyle İmam Ebû Yûsuf indinde gasb yalnız emvâl-i menkulede tahakkuk edebilir. Çünkü bir mal üzerinden sahibinin yedi, nakil ile izâle olunur, akarda ise nakil yoktur. Binaenaleyh bir kimse bir akarı gasbetse de gāsıbın yedinde iken telef olsa, meselâ yansa, gāsıbın sun' u taksiri ile değilse zaman lâzım gelmez.

İmam Muhammed'e göre gāsıbın tazmini lâzım gelir. Ebû Yûsuf'un da ilk kavli böyledir. Züfer, Şâfiî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel de zamana kāil olmuşlardır.

HULÂSA. Sâdât-ı Hanefiyye arasındaki ihtilâf gasb hakkındadır. Gāsıbın sunʿ u taksiri ile itlâf hakkında değildir. Bu surette bilittifak gāsıbın tazmini lâzım gelir. Şârih Kirmânî Hanefî mezhebindeki gasba dair arzettiğimiz bu izaha hiç temas etmeden mutlak surette, "Hanefîler, gasb-ı arza muhaliftir" demiştir ki şârih Aynî'nin beyanı veçhile Kirmânî'nin bu sözü, vukufsuz olarak ortaya atılmış bir tecavüzdür. Tekrar ediyoruz: Eimme-i Hanefiyye arasındaki ihtilâf, gasb hakkındadır. Yoksa baʿde'l-gasb mâl-i mağsûbu işgal ve istimal ederken gāsıbın taksiriyle vuku bulan itlâf hakkında değildir.

Şurası da hassaten kayda şayandır ki bu hadislerle gayri menkul mağsûbun tazminine istidlâl doğru değildir. Çünkü bu hadislerde Resûl-i Ekrem bu gasbın uhrevî cezasını bildirmiştir. Zaman ise ahkâm-ı dünyeviyyedendir. Şayet zaman vâcip olsaydı o da, taraf-ı risâletten beyan buyurulurdu denilebilir.

2. Bu hadisler, bir arza mâlik olan kimsenin o arzın müntehâsına kadar esfeline de mâlik olduğuna delâlet eder. Bu cihetle şârih Hattâbî diyor ki: Kişinin mâlik olduğu tarla ve bahçesine tahte'l-arz lağım, izbe, in, kuyu kazmak isteyen ecnebiyi hakk-ı meni vardır. Bu kazılan şeyin arsaya ister mazarratı olsun ister olmasın, müsavidir. İbnü'l-Cevzî de, "Arzın altının hükmü üstüne tâbidir" diye taʿlîl etmiştir. Bu cihetle sâhib-i arz, tahte'l-arz da dilediği gibi tasarruf edebilir; kuyu kazabilir, bilâd-i harrede olduğu gibi serdâb yapabilir.

Sâhib-i arz tahte'l-arz hakk-ı tasarrufu haiz olduğu gibi fevka'l-arz da havaya yükselmek hakkını haizdir. Binaenaleyh dilediği kadar yüksek mebânî inşa edebilir. Yalnız ulemâmız bu hakkın istimali, komşularının zararını mûcip olmamakla meşrut olduğunu –bir şehircilik mütehassısı gibi– kaydetmişlerdir. Biz bunu, şehrin bedîî manzarasını ihlâl etmemekle de meşruttur diye kıyas ve teşmil edebiliriz.

3. Mühim bir mesele de bu üç hadîs-i şerifin arâzî gāsıplarını tehdidi muhtevi bulunmasıdır.

---

219 Ebû Seleme, aşere-i mübeşşereden Abdurrahman b. Avf'ın oğludur. İsmi Abdullah veya Abdurrahman'dır. Kibar ve fukahâ-i tâbiîndendir. Bu eserimizde 592. hadisin izahında bir terceme-i hâli muharrerdir.

220 عن أبي سلمة أنه كانت بينه وبين أناس خصومة. فذكر لعائشة رضي الله عنها فقالت له: يا أبا سلمة، اجتنب الأرض (فلا تغصب منه شيئا) فإن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من ظلم قيد شبر من الأرض طوقه من سبع أرضين [رواه البخاري].

{B2453 Buhârî, Mezâlim, 13.}

221 Ya'lâ b. Mürre, Ebü'l-Mürâzim Sekafî'dir, sahabîdir. Siyâbe denmekle mâruftur. Hudeybiye'de, Hayber Gazâsı'nda hazır bulunmuştur. Kendisinden hayli ehâdîs-i şerife rivayet edilmiştir. İki oğlu Abdullah ile Osman râvileridir.

222 عن يعلى بن مرة رضي الله عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: أيما رجل ظلم شبرا من الأرض كلفه الله أن يحفره حتى يبلغ آخر سبع أرضين. ثم يطوقه يوم القيامة حتى يقضي بين الناس [رواه الطبري في التهذيب وابن حبان].

{İbn Balabân, *el-İhsân*, XI, 568, no: 5164.}

1092

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَخَذَ مِنَ الْأَرْضِ شَيْئًا بِغَيْرِ حَقِّهِ خُسِفَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى سَبْعِ أَرَضِينَ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Kim ki haksız olarak (gayrıya ait) yerden (az, çok) bir şey gasbetse kıyamet gününde arz-ı mağsûb ile yedi kat yere batırılır" buyurdu dediği rivayet edilmiştir. {B2454 Buhârî, Mezâlim, 13.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifi, Buhârî burada olduğu gibi "Bed'ü'l-Halk" babında da Abdullah b. Mübârek vasıtasıyla Abdullah b. Ömer'den rivayet etmiştir. Şu kadar ki burada Buhârî ile Abdullah b. Mübârek arasındaki vasıta Müslim b. İbrâhim'dir. "Bed'ü'l-Halk"ta Bişr b. Muhammed'dir.

Sahîh-i Buhârî metnine bakılırsa, burada bu hadisten sonra rivayete dair şöyle bir ibare görülür:

قال الفربري قال أبو جعفر بن أبي حاتم، قال أبو عبد الله هذا الحديث ليس بخراسان في كتاب ابن المبارك أملاه عليهم بالبصرة.

Firebrî, en meşhur *Buhârî* râvilerindendir. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ebû Hâtim de İmam Buhârî'nin hemşehrisi ve yazıcısıdır. Bunun için Verrâk yâdolunur. Firebrî, Verrâk Ebû Ca'fer'den *Sahîh-i Buhârî* hakkında pek çok ma'lûmât-ı müfîde ahzetmiş ve müellifin *Sahîh*'inde bunları zikretmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'yi Firebrî'den okuyup ahzedenlerden biri de Ebû Zer el-Herevî'dir. Yukarıdaki ibarenin ilk cümlesi yalnız Ebû Zerr'in rivayetinde vardır, öbürlerinde yoktur.

Bu ibareye göre Firebrî diyor ki: Ebû Ca‘fer b. Ebû Hâtim’in bana bildirdiğine göre, Ebû Abdullah yani İmam Buhârî, “Yukarıdaki İbn Ömer hadisi, Abdullah b. Mübârek’in Horasan’daki kitabında yoktu. Onu İbnü’l-Mübârek, Basra’da hadis tâlip ve râvilerine yazdırdı” demiştir.

Bu ibareden anlaşılan şudur ki: Abdullah b. Mübârek hazretleri hadise dair eserini Horasan’da iken yazmış ve orada iken tahdis ve neşreylemiş, kendisinden birçok ehl-i hadîs ahzedip öğrenmiş, yalnız Abdullah b. Ömer’in yukarıdaki hadisi, Horasan’da yazıp neşr ü tahdis eylediği eserinde yokmuş da bunu Basra’ya geldikten sonra oradaki hadis tâlip ve hâfızlarına Basra’da imlâ edip yazdırmıştır.

Ehâdîs-i nebeviyyenin hıfz ü naklinde ne derece ihtimam edildiğinin bu da şaheser bir delilidir. Bu vâkıanın yüksek siması Abdullah b. Mübârek hazretlerinin terceme-i hâlini bildireceğiz:

ABDULLAH b. MÜBÂREK. Hârizm[223] Türkleri’nden Mübârek b. Vâzıh’ın oğludur. Vaktiyle Horasan’ın en mühim ilim ve medeniyet merkezi olan Merv’de doğmuştur. Velâdeti, hicret-i seniyyenin 118 tarihine müsâdiftir. Ya da bir sene sonradır. Bütün ömrünü hac, cihad, ticaret, ilim yolunda ifnâ etmiştir. Bu seyahatlerinde Süleyman et-Teymî, Âsım el-Ahvel, Hâmid et-Tavîl, Rebî‘ b. Enes, Hişâm b. Urve gibi birçok âlimden hadis tahsil etmiştir. Hatta kendisinden küçük yaşta olan ilim adamlarından bile tahsîl-i ilim etmekten çekinmemiştir. Bütün bunlardan istifade ettiği ehâdîs-i şerifeyi yazmıştır. Bu seyahatlerinde İmam Ebû Hanîfe’ye mülâki olmuş ve onun ehass-ı şâkirdânı sırasına geçmiştir. Hatta ilm-i hadîse dair eserini Ebû Hanîfe’nin ebvâb-ı fıkhına göre tedvin etmiştir.

Abdullah b. Mübârek hazretleri bütün bu seyrüseyahatleri esnasında her uğradığı ilim merkezindeki ulemâ kendisine müracaat eder, hadis ahzeylerdi. Bunlardan en meşhuru İmam Ahmed b. Hanbel'dir ki bu da kendisi gibi Merv'de doğmuş ve Bağdat'ta neşet etmiş Şeybanlı bir Türk çocuğudur. İbn Maîn, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe gibi pek çok hadis imam ve müellifi vardır. Bunlar arasında yine bir Türk âlim ve muhaddisi olan Hüseyin b. Hasan el-Mervezî de zikre şayandır. Zehebî ki hadiste, tarihte, tabakat ve terâcim-i ahvâl ve intikadda en yüksek ilmî pâyeyi haiz ve güzîde lugatıyla meşhur olan İmam Hümâm Şemseddin ez-Zehebî'dir, *Tezkiretü'l-huffâz*'da Abdullah b. Mübârek'e ait tezkirede müşârün ileyhi "imam, hâfız, allâme, şeyhülislâm, fahrü'l-mücâhidin, kıdvetü'z-zâhidîn" gibi elkāb-ı nebîle ile yâdettikten sonra, "kendisinin İbn Mübârek"ten isnâd-ı âlî ile mervî hadisi bulunduğunu, icâzetnâmesinde de aralarında altı râvilik en kısa bir vasıta mevcut olduğunu" bildirerek bununla iftihar ve birr ü hayır temenni ediyor ki ilm-i rivayet bakmından hakikaten iftihara şayan bir isnâd-ı âlîdir.[224]

Bundan daha mühim ve kayda şayan bir cihet varsa, o da Allâme Zehebî'nin de bir Türk çocuğu olmasıdır.

İslâm tarihinin terceme-i hâle ait şu ufak safhasını yazarken ırkımıza mensup birçok ilmî simayı orada toplu görmek bizler için yüksek bir iftihar zemini teşkil eder. İslâmiyet'i Türk bahadırlarının süngüleri i'lâ ettiği gibi bütün İslâmî ilimleri de Türk zekâları yükseltmiştir. Bu hakîkat-i ilmî, İslâm cihanını dolduran büyük Türk âlimi Cürcânlı Seyyid Şerîf şu kıtasında pek güzel tasvir etmiştir:

شمس از افق برج عرب طالع شد
استوا يافت ولي در وسط ملك عجم

يافت در روم زوال از اثر كثرت عرف
جرم بي نور وضيا ماند درين دار الم

Hakikaten İslâm ilimleri Arabistan ufkundan bir güneş halinde doğmuştu. Fakat o şems-i ilim yürüye yürüye Türk diyarının ortası olan Mâverâünnehir'e gelmiş ve orada hatt-ı istivâyı bulmuştur. Bu Türk elinden diyâr-ı Rûm'a intikal edip onun muhtelif örf ü âdetiyle karışarak artık o elem diyarında nursuz, ziyâsız gurub edip gitmiştir.

Mevzumuza avdet ederek bir de muasır ulemânın İbnü'l-Mübârek hakkındaki senâ ve sitayişlerini dinleyelim:

1. İbn Mehdî ki sâhib-i tercemenin kendisinden rivayeti vardır. İbnü'l-Mübârek hakkında, zamanımızın en büyük âlimleri, Mâlik, Sevrî, Hammâd b. Zeyd, İbnü'l-Mübârek'tir demiş ve sonra İbnü'l-Mübârek'i Süfyân es-Sevrî'ye tafdîl eylemiştir.

2. Şuayb b. Harb ki Ahmed b. Hanbel'in üstatları cümlesindendir. Bu da İbnü'l-Mübârek, kendine benzer bir âlime mülâki olmamıştır demiştir.

3. Ebû İshak el-Firazî ki İmam Şâfiî gibi eimmenin meşâyihi cümlesindendir. Bu da İbnü'l-Mübârek, imâmü'l-müslimîndir diye senâ etmiştir.

4. İbn Maîn de, "İbnü'l-Mübârek, rivayetlerini iyice tesbit eder de öyle rivayet ederdi ve tahdîs ettiği kitabı yirmi bin hadisi muhtevi idi" demiştir.

5. Yahyâ b. Âdem de, "Aradığım mesâil-i dakîkayı İbnü'l-Mübârek'in kitaplarında bulamazsam meyus olurdum. Çünkü başka bir yerde bulamazdım" sitayişinde bulunmuştur.

6. Hasan b. Îsâ da demiştir ki: "Bir kere İbnü'l-Mübârek'in ashabından bir kısmı bir arada toplanmıştı. Aralarında İbnü'l-Mübârek'in şahsî faziletlerini saymışlar da, ilim, fıkıh, edep, nahiv, lugat, zühd, şecaat, fesahat, kıyâm-ı leyl, hac, gazâ, ferâset, insaf, mâlâyânîyi terk İbnü'l-Mübârek'in umde-i fezâilidir" demişlerdir ki biz de bununla İbnü'l-Mübârek'in saymakla tükenmeyen menâkıbını burada kesiyoruz. Müşârün ileyh hazretlerinin Dımaşk ve Nîsâbur tarihlerinde, *Hilye*'de, Hatîb'in *Târîh*'inde pek çok menkıbesi muharrerdir. *Tezkiretü'l-huffâz*'dan naklettiğimiz bu mâlûmattan başka onda daha birçok sitayiş de mukayyettir.

Abbas b. Mus'ab'ın *Târîh*'inde İbrâhim b. İshak vasıtasıyla İbnü'l-Mübârek'ten rivayetine göre bizzat İbnü'l-Mübârek hazretleri, "Dört bin muhaddise mülâki olup bunlardan hadis telakki ettim. Fakat bunlardan yalnız bin tanesinden işittiğimi rivayet ettim" demiştir. Müverrih Abbas b. Mus'ab, "bunlardan sekiz yüzüne ben de mülâki oldum" demiştir.

Müşârün ileyh hazretleri ilmî derecesinde ırkının hamâset ve şecaatini de haiz idi. Bu safhadan bahsetmeyeceğiz. Yalnız yüksek iradesinin bir şahidi olarak şunu bildirmek isteriz ki: İbnü'l-Mübârek hazretlerinin hayatının en dağdağalı kısmı Hârûnürreşîd zamanında geçmiştir. Reşîd'in Horasanlı bir aile olan Bermekîler'e karşı, son derece zalimane bir husûmetperverde ve ennihaye imha etmesi dolayısıyla her Horasanlı gibi İbnü'l-Mübârek de Abbâsîler'e ve Hârûnürreşîd'e karşı isyankâr bir ruh taşırdı. Bu cihetle Hârûnürreşîd tarafından vuku bulan mükerrer davete icâbet etmemiş ve başkaları gibi gizlenmeyi de izzet-i nefsine yediremeyerek dostlarının ihtifâ tavsiye etmelerine rağmen serbest gezmiştir, İbnü'l-Mübârek'e dokunmak bütün Horasan'ın ve Türk âleminin kıyamı demek olduğunu pek iyi bilen Hârûnürreşîd de hiçbir suretle taaddîye cesaret edememiştir.

Abdullah b. Mübârek hicretin 181 tarihinde Hît'te vefat etmiştir (rahmetullahi aleyh). Hît, Bağdat'ın Deylem kazasında ve Bağdat'ın 100 km. garbında Fırat kenarında nahiye merkezi bir kasabadır. Vaktiyle birçok ulemânın makar ve menşei iken şimdi büyücek bir köy halindedir.

---

223 Hârizm: Bahr-i Hazer'in doğu cihetinde ve bahr-i mezkûr ile Aral gölü ve Ceyhun ırmağı arasında bir hıtta-i vâsiadır.

224 Aşağıda görüleceği üzere Abdullah b. Mübârek hazretlerinin vefatı 181 ve Zehebî'nin vefatı 748 tarihine müsâdif olduğuna göre, aralarında 567 senelik bir zaman farkı bulunmaktadır. Beş buçuk asırlık mühim bir zaman mesafesini altı vasıta ile kateden bir isnada nâil olmak büyük bahtiyarlıktır. Bu sebeple Süyûtî eserlerinde bunu müstesna kıymette bir rivayet şahidi olmak üzere kaydetmektedir.

1093

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّهُ مَرَّ بِقَوْمٍ يَأْكُلُونَ تَمْرًا فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يَنْهَى عَنِ الْإِقْرَانِ إِلَّا أَنْ يَسْتَأْذِنَ الرَّجُلُ مِنْكُمْ أَخَاهُ.

TERCÜMESİ

Yine İbn Ömer radıyallahu anhtan şöyle rivayet edilmiştir: İbn Ömer (Medine'de Iraklı) bir cemaate hurma yedikleri sırada uğramış (hurmayı ikişer ikişer yediklerini görmüş) de, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hurmayı ikisini birleştirerek yemekten nehyederdi. Meğer ki sizden bir kimse (mümin) kardeşinden izin istemiş (almış) ola!" demiştir. {B2455 Buhârî, Mezâlim, 14.}

İZAHI

Buhârî bu hadîs-i şerifi "Et'ime" ve "Şirket" bahislerinde de rivayet etmiştir. Müslim'in, Ebû Davûd'un, Tirmizî'nin, İbn Mâce'nin de "Et'ime" bahsinde rivayetleri vardır. Nesâî "Velîme"de rivayet etmiştir.

Hadisin *Sahîh-i Buhârî*'deki sûret-i sevk u iradı şu izahı ihtiva etmektedir: Hadisi İbn Ömer'den rivayet eden Cebele[225] diyor ki: Biz bir ara Medine'de bazı Iraklılar'la bulunuyorduk. O sırada kaht u galâ vardı da Abdullah b. Zübeyr tarafından bize hurma veriliyordu. Biz hurma yediğimiz sırada yanımızdan İbn Ömer geçerdi. (Bazı Iraklılar'ın açlık sâikasıyla hurmayı ikişer ikişer yediğini görürdü de) bize, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hurmayı çiftleyerek yemekten nehiy buyurdu. Meğer ki sizden biriniz mümin kardeşine öyle çift yemeye izin vermiş ola" der idi.[226]

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde Hasan b. Ebü'l-Hasan vasıtasıyla Ebû Bekir'in kölesi Sa'd'dan rivayetinde müşârün ileyh, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin huzûr-ı saâdetine bir kere hurma takdim etmiştim. Huzurda bulunanlar hurmayı çiftleyerek ikişer ikişer yemeye başlamışlardı da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bunlara, "*Çiftlemeyiniz!*" buyurdu" demiştir.[227]

İbn Mâce'nin yine Ebû Bekir hazretlerinin kölesi Sa'd'dan rivayetinde Sa'd'ın Nebî sallallahu aleyhi ve selleme hizmet ettiğine ve Resûl-i Ekrem'in Sa'd'ın hizmetinden hoşlandığına dair bir ziyade de vardır. Hulâsa Sa'd'ın bir hadis rivayet ettiği, râvisi de Hasan b. Ebü'l-Hasan olduğu bildirilmektedir ki bu "ikrân-ı temr" hadisi olacaktır.

Bezzâr'ın da *Müsned*'inde bu mevzua dair bir rivayeti vardır. Ebû Hüreyre, "Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ashabı arasında hurma taksim buyurdu. Bazıları hurmayı çiftleyerek yemeye başladılar da Resûl-i Ekrem böyle birleştirerek yemekten nehiy buyurdu. Yalnız arkadaşının izniyle çiftleyerek yenilmesini nehiy den istisna eyledi"[228] demiştir.

Hâkim de *Müstedrek*'inde Resûl-i Ekrem, ehl-i Suffe'nin açlıktan hurmayı birleştirerek yediklerini görüp nehiy buyurduğunu rivayet etmiştir.[229] Taberânî'nin de Ebû Talha'dan aynı meâlde bir rivayeti vardır.

Görülüyor ki bu rivayetlerin bazısında kaht zamanında, bazısında açlık sâikasıyla birleştirerek yenildiği bildirilmekle böyle bir zarurete müstenit olsa bile Resûl-i Ekrem âdâb-ı ictimâiyyeye mugayir olan bu hareketten menetmiştir.

MEN'İN SEBEBİ. Âişe ve Câbir radıyallahu anhümâ sebeb-i nehiy, bu sûret-i tenâvülün aç gözlülük ve pis boğazlık gibi fena bir hareket olmasıdır, sahibine şîn îrâs etmesidir demişlerdir. Şu kadar ki ulemâ kendi malını kişinin dilediği gibi yemesi câizdir demişlerdir. Nasıl ki Sâlim b. Abdullah kendi hurmasını avuç avuç yermiş. Bu sebeple cumhûr-ı ulemâ hadisin mahall-i sevki cihetiyle bu nehyi biliştirak yenilmeye tahsis etmişlerdir.

---

225 Cebele, Şeybânî b. Süheym'dir; Kûfe'de yetişen tâbiî ricâlindendir. Muâviye ve Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhümden rivayeti vardır. Kendisinden de Şu'be, Süfyân es-Sevrî gibi tâbiî ricâli rivayet etmişlerdir. 125 tarihinde vefat etmiştir.

226 عن جبلة كنا في المدينة في بعض أهل العراق فأصابتنا سنة. فكان ابن الزبير يرزقنا التمر فكان ابن عمر يمر بنا فيقول: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى الحديث [رواه البخاري].

227 روى أحمد من حديث الحسن عن سعد مولى أبي بكر قال: قدمت بين يدي النبي صلى الله عليه وسلم تمرا فجعلوا يقرنون. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تقرنوا!

{HM1716 İbn Hanbel, I, 200.}

ورواه ابن ماجه أيضا عن سعد مولى أبي بكر ولفظه وكان يخدم النبي صلى الله عليه وسلم ويعجبه خدمته، إن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن الإقران يعني في التمر.

{İM3332 İbn Mâce, Et'ime, 41.}

228 {Bezzâr, *el-Müsned*, XVII, 85, no: 9622.}

229 {NM٧١٣٢ Hâkim, *el-Müstedrek*, VII, ٤/١٢٠) ٢٥٤٧). Hâkim'in rivayetinde Hazret-i Peygamber'in bu durumu görüp nehiy buyurduğuna dair bir ifade yer almamaktadır:

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال : كنت في الصفة فبعث النبي صلى الله عليه و سلم إلينا بتمر عجوة فسكب إلينا فكنا نقرن الإثنتين من الجوع فكنا إذ قرن أحدنا قال لأصحابه إني قد قرنت فاقرنوا}

1094

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ أَبْغَضَ الرِّجَالِ إِلَى اللهِ الْأَلَدُّ الْخَصِمُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, Allah indinde ricâlden en ziyade menfur olanı, husumette gaddar bulunandır buyurulduğu rivayet edilmiştir. {B2457 Buhârî, Mezâlim, 15.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Ahkâm" ve "Tefsîr" bahislerinde de rivayet etmiştir. Müslim de "Kader", Tirmizî ile Nesâî "Tefsîr"de tahrîc etmişlerdir. Nesâî'nin ayrıca "Kazâ" bahsinde de rivayeti vardır. Hadisin *Sahîh-i Buhârî*'deki babının unvanı, وهو ألد الخصام nazm-ı şerifidir ki Bakara sûresinin 204. âyetinin fıkra-i ahîresidir ve tamamı şöyledir: وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ "(Habibim!) *Nâstan bazı* (gaddar) *kimseler vardır ki onların dünya hayatı hakkındaki sözleri seni imrendirir; o,* (Müslümanlık izhar ve) *kalbindeki kanaatine* (muvafakatini iddia eder) *de Allah'ı şahit tutar.*"

Eled (ألد) lugaten a‘vec yani eğri demektir. Cem‘i “lûd”dur. وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا [230] nazm-ı celîli bu suretle tefsir edilmiştir. Şimdi âyetin sebeb-i nüzûlünde izah olunacağı üzere bu âyet-i kerîme en sahih rivayete göre, münafıklar hakkında nâzil olmakla “eled” lafzı hakkındaki bu tefsir, sebeb-i nüzûle tamamıyla muvafıktır. Münafıklar da husumet halinde yalan söyler, türlü tezviratta bulunur, iftira eder, hulâsa doğruluğu iltizam etmezler de i‘vicaclı, dolambaç yolları ihtiyar ederler. Münafıkın bu gayri ahlâkî mesâisinden gaye, muhatabın gadri, iğfali olduğu için bu kelimeyi “gaddar” diye tercüme ettik. Bazıları da “eled”i “şedid cidalci” diye tefsir etmişlerdir. Bu tefsiri *Kāmus* mütercimi şöyle izah ediyor: Eled, müteannid, mütemerrid şedîdü’l-husûme adama denir ki ihlâs ve insaf tarafına meyleylemeye!

Âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında şu haberler bildiriliyor:

1. Müfessir Süddî diyor ki: وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ [231] âyeti mâba‘dindeki iki âyetle beraber Sekafî Ahnes b. Şerîk hakkında nâzil olmuştur. Bu münafık herif Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme Müslümanlık izhar etmişti. Fakat kalben izmâr-i küfrediyordu. Hazret-i Peygamber’den ayrıldıktan sonra müslümanların ekin tarlalarına uğramış, ateşe vermişti.

2. İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet olunan bir habere göre Recî‘ Seriyyesi’nde[232] bulunup şehid edilen Hubeyb b. Adî radıyallahu anh ile rüfekāsının şehâdetleri hakkında bazı münafıklar ileri geri söz söyleyip şühedâ-yi Recî‘i ayıplamışlardı. Münafıkları zem, Hubeyb ile refiklarını meth için bu üç âyet inzâl buyurulmuştur.

3. Müfessir Katâde, Mücâhid, Rebî‘ b. Enes ve daha birçok ulemânın bu âyetleri bütün münafıkların nifakcûyâne vaziyetlerini beyan için nâzil olduğuna dair sözleri vardır. Şârih Aynî bu tefsir hakkında “bu sahihtir” diyor. Bu hükmüyle öbürlerinin adem-i sıhhatini iddia etmek istemediğine kāniiz; “Bu tefsir daha umumidir, daha sahihtir” demek istemiştir. Çünkü bir âyet-i kerîme müteaddit vâkıalar ve hadiseler üzerine nâzil olmuş olabilir.

Hasım (خصم), husumette mâhir diye tefsir edilmiştir. Zuhruf sûresinin 58. âyeti olan, وَقَالُوا أَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ "*Kureyş de, 'Bizim ilâhlarımız mı hayırlı, yoksa o mu?' demişlerdi. Hiç şüphesiz ki Kureyş bunu sana bir cidal olarak sormuşlardır. Doğrusu onlar cidalci, husumette mâhir kimselerdir*" kavl-i şerifindeki "hasım" da âyet-i kerîmenin siyâkı itibarıyla bu mânayı vâzıhan ifade etmektedir.

---

230 Bu âyet-i kerîmenin tamamı şöyledir: فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا "*Biz, Kur'an'ı senin lisanına müyesser kıldık. Tâ ki onunla müttekileri tebşîr, gaddar* (münafık)*ları da inzar edesin!*" {Meryem, 19/97.}

231 {el-Bakara, 2/204.}

232 Recî', Hüzeyl kabilesi yurdunda bir suyun adıdır. Bu şehâdet faciası burada vuku bulduğundan o namı almıştır. Hadisesi şöyledir: Adal ve Kâre kabilelerinden bazı kimseler huzûr-ı risâlete gelerek kabilelerine ta'lîm-i dîn ve Kur'an için bazı muallimler gönderilmesini rica etmişlerdi. Resûl-i Ekrem bunlara Mersed, Âsım b. Sâbit, Hubeyb b. Adî gibi ashâb-ı Suffe'den ve kurrâ-i kirâmdan bazı zevatı göndermişti. Recî' mevkiine geldiklerinde bu kabile halkı kurrâ-i kirâmı burada gaddarane şehid edip Hubeyb ile Zeyd'i Mekke'ye götürüp orada salben şehid etmişlerdir (radıyallahu anhüm).

1095

•.•.•

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ سَمِعَ خُصُومَةً بِبَابِ حُجْرَتِهِ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ وَإِنَّهُ يَأْتِينِي الْخَصْمُ فَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَبْلَغَ مِنْ بَعْضٍ فَأَحْسِبُ أَنَّهُ صَدَقَ فَأَقْضِيَ لَهُ بِذٰلِكَ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقِّ مُسْلِمٍ فَإِنَّمَا هِيَ قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ فَلْيَأْخُذْهَا أَوْ لِيَتْرُكْهَا.

TERCÜMESİ

Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin zevci Ümmü Seleme radıyallahu anhâdan şöyle rivayet edilmiştir: (Bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Ümmü Seleme odasının kapısı (önü)nde, şiddetli bir kavga işitti de bunlara çıktı ve şöyle buyurdu: Şüphesiz ben(de sizin gibi) bir insanım! Zaman olur ki bana (sizden iki) hasım gelir de bazınız (haksızken) daha düzgün ifâde-i meram etmiş olabilir, ben de o beliğ sözleri doğru zannederek onun lehine hükmedebilirim. Binaenaleyh kimin lehine bir müslimin (ve gayri müslimin) hakkıyla hükmettimse (bilsin ki) bu hak ateşten bir parçadır; ister onu alsın, ister bıraksın! {B2458 Buhârî, Mezâlim, 16.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî yine böyle "Ahkâm", "Şehâdet", "Terk-i Hiyel" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim "Kazâ"da, Ebû Dâvûd da "Ahkâm"da rivayet etmişlerdir. Hadisin *Sahîh-i Buhârî*'deki senedine üç tâbiî ricâli –ki, Sâlih b. Keysân, Zührî, Urve'dir– birbirinden rivayet etmiştir. Bu hal, usûl-i rivayet bakımından medâr-ı sıhhattir. Hadisin sahâbî râvisi de ikidir: biri Zeyneb b. Ümmü Seleme'dir. Öbürü Zeyneb'in vâlidesi zevcât-ı tâhirâttan Ümmü Seleme'dir. Bu da hadise medâr-ı sıhhat ikinci bir hususiyet bahşetmektedir.

Bu ana kız ashâb-ı kirâm arasında ilimleriyle temayüz etmiş kadınlardandır. Ümmü Seleme hazretlerinden 378 hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan 13 hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Üç hadisini Buhârî, üç hadisini de Müslim münferiden rivayet etmişlerdir. Ümmü Seleme hazretleri erbâb-ı fesâhatten de idi. Asıl ismi Hind idi. İbtidâ Ebû Seleme Abdullah b. Esed'le evlenmiş, onunla birlikte müslüman olmuş, onunla Habeşistan'a hicret etmişti. Zeyneb orada dünyaya geldi ve Berre tesmiye edildi. Habeşe'den vâlidesiyle birlikte gelip Ümmü Seleme ezvâc-ı nebevî idâdına girdikten sonra Resûl-i Ekrem'in rebîbesi olan Berre'nin ismi taraf-ı risâletten Zeyneb'e tebdil buyuruldu. Maamafih Resûl-i Ekrem'in rebîbeliği şerefini izhar için vâlidesine nisbet edilerek Zeyneb bint Ümmü Seleme denilirdi.

Zeyneb de vâlidesi gibi zamanının en yüksek bir âlimi, zeki bir fakihi idi. Buhârî, Zeyneb'in doğrudan Resûl-i Ekrem'den rivayeti bulunduğunu bildirir. Vâkıdî'nin rivayetine göre Ümmü Seleme hazretleri 59 tarihinde vefat etmiştir. Ümmühâtü'l-müslimînden en son vefat eden Ümmü Seleme'dir. Zeyneb'in vefatı da 73 tarihine müsâdiftir.

"*Ben de sizin gibi bir insanım*" kavl-i şerifi şöyle bir kanaati red için irat buyurulmuştur: Bir peygamber gaybı bilir. Bâtınî umura muttali olur. Binaenaleyh mazlumun hakkı peygambere hafî değildir. Resûl-i Ekrem "*Ben de bir insanım*" demekle peygamberin de beşeriyet muktezâsı yalnız umûr-ı zâhireyi idrak ettiği ve vahiy ile müeyyet olmayan hususlarda sair insanların meftur bulunduğu şeylerle peygamberlerin de mütehallik olduğu ifade buyurulmuş oluyor.

"Müslim" kaydı da bir kayd-ı ihtirâzî değildir. Muhatap ashap olmak itibariyle vâkıî bir kayıt olarak zikredilmiştir. Buna tercümede işaret ettik.

"*Bu ateş parçasını dileyen alsın, dileyen bıraksın!*" fıkrası hakkında Sevrî, bu bir tahyîr değil, belki bunun mânası tehdittir. Nasıl ki مَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ "*Dileyen iman etsin, dileyen küfretsin!*"[233] hitâb-ı şerifi de böyle bir vaîdi ihtiva etmektedir. اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ "*Dilediğiniz işi işleyiniz!*"[234] hitabı da böyle değil midir? Maamafih bu sîganın her ikisi de tehdidi müfid değildir. İkinci "*Dileyen terk etsin*" emri vücûb içindir.

HADİSTEN İSTİFADE EDİLEN HÜKÜMLER

1. Hükmün zâhir-i hâle göre vukuu. Kurtubî bu noktayı izah ederek diyor ki: Bu hadisin bir tarîk-i rivayetinde, إنما أحكم بما أسمع "*Ale't-tahkik ben işittiğime göre hükmederim*"[235] vârit olmuştur. "İnnemâ" lafzı hasr ifade ettiğine göre "Benim için işittiğimden başka türlü hükmetmek ihtimali yoktur" demek olur.

Hükm-i hâkimin münhasıran semâa istinadı ve ilm-i hâkimin medâr-ı hükm olamayacağı hususu ulemâ arasında zemîn-i ihtilâf olmuştur. İmam Mâlik'ten meşhur olarak naklolunan bir kavle göre hâkim, hiçbir mesele hakkında ilmiyle hükmedemez. Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Ubeyd, Şa'bî de bu yolda hükmetmişlerdir. Kādî Şüreyh'ten de böyle rivayet edilmiştir. Bir kısım ulemâ da emval ve hududa dair olan bütün davalarda hâkim ilmiyle hükmedebilir, başka bir beyyine aramayabilir demişlerdir. Bu, Ebû Sevr'in kavlidir. İmam Şâfiî'nin iki kavlinden biri de budur.

Bir kısım ulemâ da tefrika kāil olmuşlar ve hâkimin yalnız meclis-i kazâda işittiği şeylerden hâsıl olan kanaatinin medâr-ı hüküm olabileceğini kabul etmişlerdir. Bu ashâb-ı tefrik de ikiye ayrılarak meseleyi ayrı ayrı takrir etmişlerdir: Bunlardan bir kısmı, hâkim, yalnız meclis-i kazâda işittiği şeye ilmiyle, vukufiyle hükmeder; ne meclis-i kazâdan başka bir yerde, ne de kazâ ve muhakemeden evvel işittiği beyyineye has olan ıttılâiyle hassaten emval hakkında hükmedemez demişlerdir ki bu da Evzâî'nin ve İmam Mâlik'in ashabından bir cemaatin kavlidir. İmam Mâlik'ten de bu kavli rivayet etmişlerdir. Öbür kısmı da, "Hâkim, gerek meclis-i kazâda, gerek başka bir yerde işittiklerinden hâsıl olan kanaatiyle hükmedebilir. Elverir ki hâkim, mahkeme haricinde işittiği sözü, mahall-i hâkimiyeti olan şehir dahilinde işitmiş olsun. Yoksa başka bir şehirde veya hüküm ve hadiseden evvelki işitilen şeylere binâ-yı hükmedilemez" demişlerdir. Bu ictihad da İmam Ebû Yûsuf'la İmam Muhammed'in kavli olduğu gibi İmam Şâfiî'nin de iki kavlinden biridir.

Bütün bu ihtilâflardan sonra ulemânın ittifak ettikleri bir nokta varsa, o da Hâkim'in cerh ve ta'dîl hususunda mücerret ilmiyle hükmedebilmesi cihetidir.[236]

2. Sûre-i Bakara'nın 188. âyet-i kerîmesi olan, وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ "*Ey müminler! Mallarınızı aranızda haram yolda yemeyiniz! Nâsın mallarından bir kısmını da yalan* (yemin, şehâdet gibi) *bir sebeple yemek için mallarınız*(a ait umur)*ı haksızlığınızı bilerek hâkimlerin önüne atmayınız!*" kavl-i şerifi, Ümmü Seleme hazretlerinin rivayetkerdesi olan ve iki muhâsıma karşı irat buyurulmuş olan nutk-ı peygamberî üzerine inzâl olunduğu tefsir kitaplarında sebeb-i nüzûl olarak rivayet edilmiştir ki bu âyet-i kerîmenin mazmûn-ı münîfine göre, hadîs-i şerifin mânası, "Talâkat-ı lisân ile îrâd-ı hüccet ederek hüküm kazanmakla Allah'ın haram kıldığı bir şey helâl olamaz" demek oluyor ve hadîs-i şerifteki tahzîr-i şedîd hürmet ifade ediyor.

Hadiste rivayet olunan hitâbet-i nebeviyyenin sonunda, "*Bu ateş parçasını dileyen alsın, dileyen bıraksın!*" fermân-ı nebevîsi üzerine tarafeyn ağlayarak, "Benim hakkım arkadaşımın olsun!" demiş ve taraf-ı risâletpenâhîden kendi aralarında ta'yîn-i hukuk edip birbiriyle helâlleşmeleri emir buyurulmuştur.[237]

3. Bu hadîs-i şeriften Resûl-i Ekrem efendimizin bilictihad hüküm buyurdukları da istifade edilmiştir ki şârih Hattâbî'nin beyanına göre Resûl-i zîşânın bilictihad hükme mezun oldukları muhakkik ulemânın kavlidir.

4. Her müctehidin ictihadında isabet etmediği mesâil de bulunduğu, hadisten istifade edilen ahkâm cümlesindendir ve müctehid ictihad ettiği zaman hata ederse, hataya terettüp eden günah ma'füvdür.

5. Resûl-i Ekrem'in, "*Beliğ sözleri doğru zannederek onun lehine hükmedebilirim*"[238] kavl-i şerifinden zan ile amel câiz olduğu istifade edilmiştir. Bu münasebetle Tahâvî mühim bir nokta hakkında ulemânın ihtilâfını bildiriyor. Şöyle ki: Bir kısım ulemâ, "temlîk-i mal' izâle-i mülk, isbât-ı nikâh ve talâk, daha bunlara benzer birtakım vâkıalar hakkında hâkimin hükm-i kazâsı, hükmolunduğu veçhile muteberdir. Eğer hakikat ve nefse'l-emir de vâkıa, iki şahidin şehâdetleri ve bu şehâdetler üzerine binayı hükmeden hâkimin hükmü hilâfına ise kazâ-i kādî temlik, tahlil, tahrimden hiçbir şeyi mûcip olmaz" demişlerdir.

Diğer bir kısım ulemâ da bunlara muhalefet ederek "hâkimin, iki şahidin hilâfı vâki şehâdetleri üzerine binâ-yı hükmederek verdiği hüküm, temlîk-i mal hakkında ise hükm-i bâtın muteberdir. Fakat talâk, nikâh hakkında –zâhirde âdil, bâtında ve hakikatte mecruh– iki şahidin şehâdeti üzerine vuku bulan hükm-i hâkim zâhiren de, bâtınen de nâfiz olur" demişlerdir ki bu da İmam Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'in kavlidir.

* * *

Müellif İmam Buhârî *Sahîh*'inde Ümmü Seleme radıyallahu anhânın hadisinden sonra إذا خاصم فجر "Muhâsame Esnasında Fısk, İsyan ve Yalan Dolan İrtikâp Eden Kimsenin Günahı" hakkında bir bab açarak Abdullah b. Amr b. Âs radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğuna dair bir rivayetini tahrîc etmiştir.

"*Dört huy, her kimde bulunursa* (hâlis) *münafık olur. Yahut kendisinde bu dertten bir huy bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendisinde münafıklıktan bir haslet mevcut olur: Söz söylerken yalan söyler, vaad ettiğinde hulf eyler, ahd ettiğinde ahdini tutmaz, husumet* (ve mürâfaa) *olduğu zaman haktan ayrılır.*"[239]

Bu hadis yukarıda "Îmân" bahsinde "Alâmetü'l-Münâfık" babında geçmiştir. 32 numara ile tercümesi geçen bu hadisin oradaki metni ile buradaki metin arasında takdim, tehir itibariyle bir fark bulunduğu gibi oradaki إذا ائتمن خان "*Bir şey emniyet edildiği zaman hıyanet eder*"[240] fıkrasına bedel buradaki rivayette, وإذا وعد أخلف "*Vaad edince hulf eyler*" suretinde bir fark vardır. Gerek "Kitâbü'l-Îmân"da gerek burada zikredilmeyen fıkraların medlûlleri öbür fıkralarda mündericdir.

Bundan sonra müellif Buhârî'nin burada *Tecrîd*'e geçmeyen bir rivayeti ve bir babı daha vardır ki bu da ifade etmekte olduğu hükm-i fıkhî itibariyle burada zikredilmesi çok lüzumludur. Hadisin babına verilen unvan "Hakkına Tecavüz Edilen Mazlumun, Zalimin Malını Bulunca Hâkimin Hükmü Olmaksızın Hakkı Kadar Zalimin Malından Bizâtihî İstîfâ-yı Hukukuna" dairdir ki bunun hukukî vaziyetini aşağıda izah edeceğiz. Hadise gelince, Âişe radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyhâ demiştir ki: "Utbe b. Rebîa'nın[241] kızı Hind bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna gelip, 'Yâ Resûlellah! (Zevcim) Ebû Süfyân çok sıkı bahil bir kimsedir. Buna ait olan maldan ailemize yedirmekte bana bir günah olur mu?' diye sordu. Resûl-i Ekrem, '*Örfen bir ailenin yiyebileceği miktar ile aile halkını iaşede sana bir günah yoktur!*' diye cevap verdi."[242]

Hind'in zevci Ebû Süfyân ki ismi Sahr b. Harb el-Emevî'dir. Feth-i Mekke'de müslüman olmuştur. Fakat müslüman olana kadar geçen hayatını İslâm tarihi çok kirli kaydeder. Bedir Harbi'ne bunun yaygarası sebebiyet vermiş, Uhud Harbi'ni kendisi ihzâ edip bizzat kumanda etmiş ve böyle Mekke'nin fethine kadar husumet izharından bir an hâlî kalmamıştır. Mekke'nin fethi sırasında İslâmiyet'in galebe-i katiyyesini anlayınca hemen İslâm ordugâhına koşmuş ve Hazret-i Ömer'in lutf u delâletiyle müslüman olmuştur.

Şâyân-ı dikkattir ki bu hasis ve hariscâh adam müslüman olur olmaz müslümanlığını da istismara kalkışmış, Mekke'de kendisine bir imtiyaz verilmesini istemiştir. Taraf-ı risâletpenâhîden de, fetih günü Ebû Süfyân'ın evine ilticâ edenlerin emin olmaları imtiyazı bahşolunarak zevci Hind dahil olmak üzere bütün ailesinin ve âşinalarının hayatını da muhakkak olan bir tehlikeden kurtarmış ve feth-i Mekke'yi takip eden Huneyn Harbi'ne de iştirak ederek hem kendisi hem de mültecileri 100'er deve ve 40'ar ukıyye gümüş ganimet hissesine nâil olmuşlardı.

Hind'in de zevci gibi kable'l-İslâm târîh-i hayatı çok lekeli olmakla beraber bu kadın dostluğunda da düşmanlığı kadar dürüst idi. Kâfirane hayatının son günü ki Ebû Süfyân'ın müslüman olup Mekke'ye geldiği gündür. Bunu duyunca Ebû Süfyân'ın sakalından yakalayarak, "Ey Gālibоğulları! İbtidâ şu dönek adamın kafasını koparınız!" diye haykırmıştı. Müslüman olduktan sonra da yüksek bir şair ve hatip olan Hind, bütün gazâlara iştirak ederek neşîdeleriyle İslâm dilâverlerini teşvik ve teşcî' eylemiştir. Ebû Süfyân da Tâif ve Yermük muharebelerine iştirak ederek Tâif Harbi'nde bir gözünü kaybetmiştir.

Ebû Süfyan'dan bazı hadisler rivayet edilmiştir ki bunlar arasında en meşhuru 7 numara ile tercüme edilen Kayser-i Rûm "Hirakl"in İslâm'a davet olunmasına dair olan hadistir ve çok mühimdir. Bu hadisi Ebû Süfyan'dan İbn Abbas rivayet etmiştir. Hudeybiye sulhunu müteakip Resûl-i Ekrem etraftaki devlet rüesâsına birer nâme-i risâletpenâhî gönderdiği sırada Dihye el-Kelbî vedâatıyla da kayser-i Rûm Hirakl'e bir nâme gönderip İslâm'a davet buyurmuştu. O sırada Kayser Hirakl, İlyâ denilen Beytülmakdis'te bulunuyordu. Resûl-i Ekrem'in davetnâmesini alınca Resûl-i Ekrem'in şahsı, hayatı, ailesi, davet ettiği dinin ahkâm-ı esâsiyyesi hakkında mâlûmat edinmek istemişti. Bu sırada bir ticaret kafilesiyle Şam'a gitmekte bulunan Ebû Süfyân, refakatindeki tüccarlarla beraber Kayser'in sarayına davet olunarak huzuruna çıkarılmıştı. Uzamâ-yi Rûm, mecliste hazır oldukları halde kayserin huzuruna kabul edilmiş olan Arap ticaret heyeti arasında Resûl-i Ekrem'e neseben en yakın olan Ebû Süfyan'dan tahkik edilmesi, fakat o, kayserin suallerine yalan cevap verirse öbürlerinin tashih etmeleri kayser tarafından bildirilerek Ebû Süfyan'dan sualler sorulmuş, cevaplar tevâlî etmiştir.

Tarih muvacehesinde sıdk-ı nübüvvet-i Ahmediyye'ye delâlet eden ve uzun tahkikatı ihtiva eden bu sualler, cevaplar 7 numaralı İbn Abbas hadisinin tercümesinden mütalaa olunabilir. Yalnız burada Ebû Süfyân'ın, râvi İbn Abbas'a söylediği bir sözünü bildirmek isteriz: Ebû Süfyân, "Kaysere verdiğim cevapların sıhhatini temin için beni, arkadaşlarımın öyle sıkı bir murakabesi altında tutuyordu ki, 'Vallahi arkadaşlarım yalancıdır diye şurada, burada söylerler diye utanmasaydım Resûlullah hakkında yalan uydururdum' demiştir" ve çok doğru söylemiştir. Hakikaten Ebû Süfyân verdiği cevaplarda sadakatten ayrılmak imkânını bulamamıştır.

Ebû Süfyân'ın râvilerinden biri İbn Abbas olduğu gibi diğer bir râvisi de kibâr-ı tâbiînden ve muhadramûndan Kays b. Ebû Hâzim'dir. İbn Sa'd'ın beyanına göre Ebû Süfyân 32, Medâinî'nin beyanına göre de 34 tarihinde vefat etmiştir ki Hazret-i Osman'ın zamân-ı hilâfetine müsâdiftir. Hind de Hazret-i Ömer'in zamân-ı hilâfetinde vefat etmiştir.

Mevzumuzun esası mazlumun istifâ-yı hukuku keyfiyeti idi. Evet malı elinden alınan bir mazlum, zalimin malına tesadüf edince bunu almak hakkını haiz midir, değil midir? Ulemâ arasında ihtilâf mevzuu olan bu mesele hakkında Buhârî, izahıyla meşgul bulunduğumuz Hazret-i Âişe hadisinden evvel Muhammed b. Sîrîn'in ta'lîkan bir fetvasını neşrediyor ki bu rivayete göre İbn Sîrîn, "Mazlum, malı mislinden zalimin malından takas suretiyle hakk-ı ahzı vardır" demiş ve delil olarak da Nahl sûre-i şerîfesinin 126. âyeti olan وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ "*Eğer ikāb ile hakkınızı istifa etmek isterseniz yalnız size vuku bulan tecavüzün misliyle mukabele ediniz!*" kavl-i şerifini zikretmiştir. Buhârî'nin bu ta'lîkını Abdullah b. Humeyd de *Tefsîr*'inde, إن أخذ أحد منك شيئا فخذ مثله "Eğer biri senden bir şey alırsa sen de ondan mislini almak suretiyle istifâ-yı hak et!" suretinde rivayet etmiştir.

Hazret-i Âişe hadisinin bu mevzua mutabakat cihetine gelince, hadiste taraf-ı risâletten Hind'e Ebû Süfyân'ın malından örfen ailenin maişetine kifayet edecek miktarın alınmasına müsaade buyurulmuş olmasıdır. Şârih İbn Battâl, "Bu izin ve müsaade bir sâhib-i hakkın' hakkını vermeyen veya inkâr eden kimseden istîfâ-yı hak edebilmesinin cevazına delâlet eder" diyor ve meseleyi en vâzıh bir şekilde vazetmiş bulunuyor.

Bu mesele fıkıhta "Zafer meselesi" unvanıyla müteâref olup şu suretle hulâsa edilebilir: Birinin diğerinde hakkı olup da ödemeyi uzatır ve bugün, yarın diye uzatır da bir türlü vermezse, sâhib-i hak için ayn-ı malını veya malının benzerini bulunca almak hakkı vardır. Yoksa borçlunun, rastgele dilediği herhangi bir malını almak hakkını haiz değildir. İmam Ebû Hanîfe hazretleri, "Sâhib-i hakkın hakkı altın ise altın bulunca alır; gümüş ise gümüş alır; mekîlâttan bir şey ise mekîlâttan alır; mevzûnattan ise mevzûnattan alır. Yoksa cinsinin gayri ne bulursa onu alamaz" demiştir. İmam Züfer aynın kıymetle alınmasını da kabul etmiştir. İmam Şâfiî de tâmim edip ziyade veya noksan olmamak üzere hakkına muadil ne bulursa onu alır demiştir ve mezheb-i Hanefî fukahasının müteahhirleri de sû-i ahlâkın taammümü üzerine İmam Şâfiî'nin mezhebi üzerine fetva vermişlerdir (*Feyzü'l-bârî*).

---

233 {el-Kehf, 18/29.}

234 {Fussılet, 41/40.}

235 {Hadis ve tefsir kaynaklarında tespit edilemeyen rivayetin Kurtubî tarafından nakledildiği bilgisi için bakınız: Aynî, *Umde*, XIII, 6.}

236 Cerh: Şahidin kizbine, fıskına delâlet eden bir şey ile ittihamıdır ki, hâkim bu töhmetten nâşî şahidin adaletini iskāt edip şehâdetini reddedebilir. Ta'dîl de şahidin tezkiye edilmesidir.

237 {Tahâvî, *Müşkilü'l-âsâr*, II, 232, no: 758.}

238 {B2458 Buhârî, Mezâlim, 16.}

239 عن عبد الله بن عمرو عن النبي صلى الله ليه وسلم قال: أربع من كن فيه كان منافقا أو كانت فيه خصلة من أربعة كانت فيه خصلة من النفاق حتى يدعها: إذا حدث كذب وإذا وعد أخلف وإذا عاهد غدر وإذا خاصم فجر

رواه البخاري]].

{B2459 Buhârî, Mezâlim, 17.}

240 {B34 Buhârî, Îmân, 24.}

241 Utbe b. Rebîa, Kureyş'in en yüksek reislerinden idi. Ebû Cehil'den de ziyade hâiz-i şeref ve itibar idi. Bu cihetle müslümanlarla Kureyş'in hasmane ilk teması olan Bedir Muharebesi'nde Kureyş tarafından başkumandan intihab edilmişti ve Bedir'de Hazret-i Hamza'nın âhenîn bir darbesiyle helâk olmuştur. Bedir'i takip eden Uhud Harbi'nde Utbe'nin kızı Hind'in, seyyidü'ş-şühedâ Hazret-i Hamza'nın ciğerini ağzına alarak çiğnemek gibi vahşiyane hareketlerinin sâiki, babasının kātili olması idi. Ne gariptir ki Utbe'nin diğer oğlu Ebû Huzeyfe vaktiyle müslüman olmuştu ve Bedir Harbi'nde babasıyla karşılaşmak gibi yüksek bir salâbet-i dîniyye izhar etmişti. Hazret-i Ebû Bekir'in de henüz İslâmiyet'i kabul etmeyen oğlu Abdurrahman ile karşılaşması gibi birçok emsali bulunduğundan bu şayân-ı ibret vâkıa Âl-i İmrân sûresinin 13. âyetinde, قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ "*Ey müminler! Karşı karşıya gelen, biri Allah yolunda döğüşen, öbürü kâfir olan iki hizb*(in halin)*de sizin için şüphesiz bir ibret vardır*" kavl-i şerifiyle tasvir buyurulmuştur.

242 عن عائشة رضي الله عنها قالت: جاءت هند بنت عتبة بن ربيعة فقالت: يا رسول الله! إن أبا سفيان رجل مسيك فهل علي حرج أن أطعم من الذي له عيالنا؟ فقال لا حرج عليك إن تطعميهم بالمعروف [رواه البخاري].

{B٢٤٦٠ Buhârî, Mezâlim, ١٨.}

1096

•.•.•

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قُلْنَا لِلنَّبِيِّ ﷺ إِنَّكَ تَبْعَثُنَا فَنَنْزِلُ بِقَوْمٍ لَا يَقْرُونَا فَمَا تَرَى فِيهِ فَقَالَ لَنَا إِذَا نَزَلْتُمْ بِقَوْمٍ فَأُمِرَ لَكُمْ بِمَا يَنْبَغِي لِلضَّيْفِ فَاقْبَلُوا فَإِنْ لَمْ يَفْعَلُوا فَخُذُوا مِنْهُمْ حَقَّ الضَّيْفِ.

TERCÜMESİ

Ukbe b. Âmir radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Biz bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve selleme, “(Yâ Resûlellah!) Sen bizi (seriyye halinde gazâya) gönderiyorsun. Biz de (kâh) bir kavmin menziline iniyoruz ki onlar bize misafirperverlik lâzımesini göstermiyorlar. Bu hususta ne emredersiniz?” diye sorduk. Resûlullah bize, “Siz, bir kavmin menziline inmek istediniz de, size misafire lâyık hüsnükabul gösterirlerse ikbal ediniz! Şayet imtina ederlerse onlar(ın malın)dan misafir hakkını alınız!” buyurdu. {B2461 Buhârî, Mezâlim, 18.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî yine böyle “Edeb” bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim de “Megāzî”de, Ebû Dâvûd “Et‘ime”de, Tirmizî “Siyer”de, İbn Mâce de “Edeb” bahsinde tahrîc etmişlerdir. Tirmizî’nin Ebü’l-Hayr vasıtasıyla Ukbe b. Âmir’den bir rivayeti vardır ki o rivayet, Buhârî’nin bu tahrîcini izah eder mahiyettedir ve şöyledir: Ukbe b. Âmir diyor ki: “Ben, yâ Resûlellah! Biz (ashâb-ı seriyye, kâh) bir kavme uğruyoruz ki onlar bizi misafir edinmekten imtina ediyorlar; onlar, üzerlerindeki hakkımızı vermiyorlar; biz de onlardan hakkımızı alamıyoruz!” dedim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “*Eğer onlar misafirperverlikten imtina ederler de hoşlanmayarak almak zarureti hâsıl olursa* (o suretle) *alınız!*” buyurdu.[243]

Sonra Tirmizî, “Ömer b. Hattâb radıyallahu anhın da buna benzer emirler verdiğine dair rivayetler vardır” diyor.

ŞİMDİ BU HADİSLERDEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER ŞUDUR

Hâne ve menzil sahibi misafirine karşı mihmandarlık vazifesini ifa etmezse, misafir bu hakkını kerhen ve cebren alır demek olur. Leys b. Sa‘d mutlak surette buna kāil olmuştur. Ahmed b. Hanbel de bu mecburiyeti köylere teşmil etmeyerek bâdiye halkına tahsis etmiştir ve umran ve meâsir-i medeniyyeden mahrum bâdiyede zaruri ve hayatî gıda maddesi tedariki mümkün olmadığından misafire ziyafet, onun açlığını izâle edecek derecede vâcip kılınmıştır demiştir.

Bu yolda vücûba kāil olanların bu Ukbe hadisinden başka istinat ettikleri bir hadis de Ebû Dâvûd'un Ebû Kerîme Mikdâm b. Ma‘dîkerib'den bir rivayetidir ki bu rivayete göre de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Misafirin herhangi bir müslüman üzerinde konuklandığı gece i‘zâz ve infak edilmek hakkı vardır. Herhangi bir konuk, hâne sahibinden hüsnükabul görmez de menzil haricinde ve civarında sabahlarsa, hâne sahibi üzerinde tahakkuk eden bu bir borçtur. Misafir dilerse bu hakkını ondan alır dilerse bırakır*"[244] buyurmuştur. Bu hadisi Tahâvî de rivayet etmiştir. Tahâvî'nin bu meâlde Ebû Hüreyre'den de ayrıca bir rivayeti vardır.

Görülüyor ki bu rivayetlere göre misafir için bir "hakk-ı dayf" kabul etmek ve bu hakkı misafirin hod-behod istirdad edebilmesine kāil olmak, nizâm-ı içtimaî noktainazarından çok müşküldür. Bu cihetle cumhûr-ı ulemâ, misafire ikram ve it‘âm sünnettir demişlerdir. Tahâvî de ibtidâ vâcip idi. Sonra bu vücûb nesholundu demiştir ve buna Mikdâd b. Esved radıyallahu anhın bir hadisiyle istidlâl etmiştir ki şöyledir: Mikdâd diyor ki: Bir dostumla ben bir kere seferden gelmiştik. Açlıktan az kaldı kulaklarımızın, gözlerimizin hissi, feri gidiyordu. Şuna buna halimizi arza tasaddî ettik. Bunlardan hiçbiri bizi kabul etmedi. –Müslim'in bir rivayetine göre– halimizi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ashabına arzettik. Onlardan hiçbir kimse bizi misafirliğe kabul edip karnımızı doyurmadı. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve selleme geldik. Resûlullah bizimle ailesi yanına teşrif buyurdu. Hâne-i saâdette üç keçi bulunuyordu. "*Haydi şu sütü sağınız, aramızda ortak olsun!*" buyurdu.[245]

Tahâvî bu hadisten sonra, “Görülüyor ki Mikdâd b. Esved[246] ile refiki kendilerine ihtiyaçlarını arzettikleri halde ashap bunları misafir edinip infak ve i‘zâz etmedi. Resûl-i Ekrem de adem-i kabullerinden dolayı itâb buyurmadı. Bu adem-i kabûl ve adem-i tevbîh vâzıhan delâlet eder ki ibtidâ-i İslâm’da misafiri kabul ve infak vâcip bir borç idi. Sonra nesholundu, sünnet oldu” diyor ki bu suretle misafirin “hakk-ı dayfı”nı (konuk hakkı) cebren istirdadı haiz olması da mürtefi‘ bulunuyor.

Tahâvî’nin neshe dair olan bu tezini şârih Aynî de müdafaa ederek “Müslim’in rivayetkerdesi olan Ebû Şüreyh hadisinde, ‘Misafirin hakk-ı dayf ve câizesi, bir gün bir gecedir’ buyurulup (câize)nin de vâcip değil, tefaddülden ve kerem ü semâhattan ibaret olduğunu’ bilistidlâl zikrediyor.”

HULÂSA. İslâm’ın ilk devirlerinde son derece müzâyaka içinde bulunan müslümanların birbirlerine müvasatı vâcip kılınmıştı. Bilâhare fütuhat devri idrak edilince müslümanların maişetleri yoluna girmiş ve bu vücûb nesholunup sünnet takarrür etmiştir.

Bazı ehl-i ilim de mevzubahsimiz olan Ukbe b. Âmir hadisinin zâhiren ifade ettiği hakk-ı cebri, bir türlü nizâm-ı içtimaîye muvâfık bulmayarak bu hakkı ve misafirin cebren ve kahren almak salâhiyetini “hâl-i mahmasa”ya hamletmişler ve bu suretle hakk-ı dayfı esirgeyen menzil sahibinden bunu almak hakkını yalnız açlıktan bunalan kimseye kasr ü tahsis etmişlerdir. Hakk-ı şirbde de böyle kabul edilmiş değil mi idi? Zatî ihtiyacından fazla suya mâlik olup da bunu susuzluktan bunalan bir yolcudan esirgeyen kimseden susuz yolcunun cebren ve kahren almasına müsaade olunmuştu ki bunu, pek yakında hakk-ı şirb ve hakk-ı şefeye ait müstakil bir unvan altında izah etmiştik. Yalnız bu iki ıztırâr arasında şu fark vardır ki bazı ulemâ açlık ıztırârında kahren alınan taamın bedelini muztarrın vermesi lâzım geleceğine kâil olmuşlardır. Bazı âlimler de su gibi bunda da böyle bir ücrete lüzum yoktur demişlerdir.

Bazı ulemâ da hakk-ı dayfın cebren alınması, sadaka âmillerine mahsus idi demiştir. Sadr-ı İslâm'da zekât tahsiline memur olan âmiller, tahsil esnasında indikleri köylerde amelleri mukabili hakk-ı dayfı ve lede'l-icap hakk-ı cebri haiz olarak vazife deruhte etmişlerdi deniliyor ki bunu da şârih Hattâbî hikâye etmiştir. Hakikaten o devirde her türlü vesâit-i medeniyye ve hayatiyeden mahrum uzun çöllerde her zaman aç kalmak tehlikesine mâruz olan bir memurun böyle vâsi salâhiyeti haiz bulunmadıkça îfâ-yı vazîfe etmesi cidden müsteb'ad idi. Bu cihetle şârih Hattâbî, "Zamanımızda beytülmâl tarafından tekâlîf-i devleti tahsile memur olanların erzak ve harcırahları temin edilmiş bulunduğundan tahsildarlar için hakk-ı dayf ve hakk-ı cebir yoktur" diyor ve İmam Ebû Yûsuf'un mezhebi de bundan ibaret olduğunu bildiriyor.

Bazı ulemâ da bu mecburiyet ehl-i zimmete hastı. Müslüman askerleri bunların köylerine uğradıkça bu askerleri konuklamaları, bu hususta akdedilmiş bir muahedeye müstenit idi demişlerdir.

Bu cihet Tirmizî'nin yukarıda naklettiğimiz rivayetinden de vâzıhan anlaşılıyor. O rivayette Ukbe hazretleri, "Ne bu kabâil mihmandarlık vazifesini ifa ediyorlardı, ne de biz hakkımızı istirdad ediyoruz" diyordu. Tirmizî, Hazret-i Ömer'in de bu yolda muahede akdettiği rivayeti bulunduğunu zikrediyor.

TÜRKLER'DE KONUK AĞIRLAMAK TÖRENİ

Türkler'in mine'l-kadîm mütehallik bulundukları hasâil-i necîbeden biri de misafirperverlik hasletidir. Türk'ün mertliği, dürüstlüğü, hakperestliği ve kahramanlığı nasıl birer necip vasıflarından sayılırsa, misafir severliği de bunlar gibi kendisinden ayrılmayan müstesna bir vasfıdır. Zengin fakir, büyük küçük hatta kadın, erkek her Türk konuk ağırlamayı mukaddes bir vazife bilir ve misafiri âdeta ilâhî bir armağan addederek ona "Tanrı misafiri" der ve "Misafir kendi kısmetiyle gelir" diyerek misafirin konak yerine hayr ü bereket getirdiğini itikad eder. Bu suretle Türkler misafire kutsiyet atfettikleri için sâhib-i hâne zenginse, en nefis taam ile i'zâz eder fakir ise azığını kendi yemez misafirine yedirir ve "Misafir umduğunu yemez, bulduğunu yer" diye i'zâz eder. Bütün bu ve emsali meseller, konuğu i'zâz için darb ve vazedilmiş birer fazilet düsturlarıdır. Hepsi de ya nusûstan yahut Türk âdet ve törelerinden mülhem olarak söylenmiş ve zamanımıza kadar zinde yaşamış ve bundan böyle de yaşayacak olan fazilet örnekleridir.

Bugün Anadolu'nun herhangi bir köyüne gidilirse gidilsin, köyün derece-i vüs'atine göre muhakkak bir, iki, üç misafirhaneye tesadüf edilir ki bunlara Anadolu örfünde "oda" denilir. Bu odalar ya bir sâhib-i hayır zengin tarafından müstakilen idare edilir yahut köy halkı tarafından an-cemaatin idare olunur. Buralara gelen her yolcu güler yüzle karşılanır. Onun yiyeceği, içeceği, esbâb-ı istirahati temin edilir. Bütün bunlar meccanen ve münhasıran rızâ-yi bârî için ihtiyar olunur. Hatta oda sahibi kendisi bulunmazsa ailesi yemek sofrasını getirir, kapı önüne bırakır. Misafir de onu alıp yer. İçtimaî yardım bakımından bu odaların nasıl birer misafir melcei oldukları ancak görülmekle bilinebilir. Bu mukaddes fukara ve yolcu ocaklarının câmiamız içinde daima yanmasını ve hiçbir zaman sönmemesini Cenâb-ı Hakk'ın inâyet-i ilâhîsinden temenni ederiz.

BİR TERCEME-İ HÂL. İzahıyla meşgul bulunduğumuz hakk-ı dayfa dair rivayetlerin pek çoğu kendisine müntehî olduğunu gördüğümüz Ukbe b. Âmir el-Cühenî radıyallahu anhtır. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kibâr-ı ashabındandır. Ashâb-ı kirâm arasında fıkhıyla, ilmiyle, cevdet-i kıraatiyle, ferâize vukufuyla iştihar etmiştir. Şi'r-i hitâbeti fesahat ve belâgatı cihetiyle de müstesna bir mevkii hâizdir. İbn Yûnus –ki, Mısır'da yetişmiş, ulûm ve fünûn-ı muhtelifedeki vukuf ve ihtisası IV. asr-ı hicrîde bütün İslâm âfâkına intişar ederek âsârı, Garp kütüphanelerinde de müstesna mevkiini almıştır.– Ukbe b. Âmir'in kendi yazısı ile yazılmış bir mushafını haber vermiş ve bunun elan mevcut olduğunu bildirmiştir. Bu cihetle Ukbe'nin hüsn-i hattı bulunduğu da anlaşılıyor. Ebü'l-Hasan b. Yûnus 399 tarihinde vefat ettiğine göre, Ukbe'nin mushafına dair Zehebî'nin verdiği bu haberle zamanımız arasında on asra yakın uzun bir fâsıla bulunuyor ve bu müddet zarfında bu mushaf-ı şerifin mevcudiyetine dair bir habere muttali olamıyoruz.

Ukbe, Muâviye tarafından Mısır'a vali tayin edilmiş, bilâhare azledilip denizde açılan bir gazâ seferinde kuvâ-yi bahriye kumandanı tayin olunmuştur. Kendisinden 55 hadîs-i şerif rivayet edilmiştir. Bunlardan yedi hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak edip bir hadisin rivayetinde Buhârî, dokuz hadisin rivayetinde de Müslim infirâd etmişlerdir. Kendisinden Câbir, İbn Abbas, Kays b. Hâzim gibi birçok ehl-i ilim rivayet etmiştir. İbn Yûnus, Ukbe'nin 58 tarihinde vefat ettiğini bildiriyor.

---

243 وفي رواية الترمذي عن أبي الخير عن عقبة بن عامر قال: قلت يا رسول الله إنا نمر بقوم فلم يضيفونا ولا هم يؤدون ما لنا عليهم من الحق ولا نحن نأخذ منهم وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن أبوا إلا أن تأخذوا كرها فخذوا. ثم قال: وقد روي عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه أنه كان يأمر بنحو هذا.

{T١٥٨٩ Tirmizî, Siyer, ٣٢.}

244 قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ليلة الضيف حق على كل مسلم. فمن أصبح بفنائه فهو عليه دين: فإن شاء اقتضى وإن شاء ترك [رواه أبو داود عن

أبي كريمة].

{D٣٧٥٠ Ebû Dâvûd, Et'ime, ٥.}

245 عن المقداد بن الأسود رضي الله عنه قال جئت أنا وصاحب لي حتى كادت تذهب أسماعنا وأبصارنا من الجوع فجعلنا نتعرض للناس فلم يضفنا أحد. وفي رواية مسلم: فجعلنا نعرض أنفسنا على أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فليس أحد منهم يقبلنا. فأتينا النبي صلى الله عليه وسلم فانطلق بنا إلى أهله فإذا ثلاثة أعنز. فقال النبي صلى الله عليه وسلم احتلبوا هذا اللبن بيننا الحديث بطوله رواه الطحاوي.

{Tahâvî, *Müşkilü'l-âsâr*, VII, 245, no: 2810; M5362 Müslim, Eşribe, 174.}

246 Mikdâd radıyallahu anh Kûfî'dir ve *Tezkîretü'l-huffâz*'da bildirildiği üzere ilk müslüman olan kibâr-ı sahâbedendir. İbtidâ Habeşistan'a, sonra Medine'ye hicret etmiş ve Bedir, Uhud gazâlarına yetişip Uhud'da pek çok yararlık göstermiştir. Bâdemâ bütün meşâhidde Resûl-i Ekrem'in maiyetinden ayrılmamıştır. Hazret-i Osman'ın hilâfeti zamanında Medîne-i Münevvere'de yetmiş yaşında vefat etmiştir. Hubb-i Resûlullah'a nâil olan ebrâr-ı sahâbedendir. Feragatkâr hayatının yüksekliğini de bu hadîs-i şeriften öğrenmiş bulunuyoruz.

1097

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَمْنَعُ جَارٌ جَارَهُ أَنْ يَغْرِزَ خَشَبَةً فِي جِدَارِهِ ثُمَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ مَا لِي أَرَاكُمْ عَنْهَا مُعْرِضِينَ وَاللهِ لَأَرْمِيَنَّ بِهَا بَيْنَ أَكْتَافِكُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Bir komşu, (evinin) duvarına öbür komşusunu bir ağaç (başı) koymaktan menedemez" buyurduğu rivayet edilmiştir. (Bu hadisi Ebû Hüreyre yanındakilere rivayet edince işitenler istib'âd edip başlarını yere doğru eğmişlerdi) sonra Ebû Hüreyre, "Ne oluyor ki sizi ben, bu (sünnet)ten i'râz eder görüyorum? Vallahi ben cidâr-ı dâra konulacak hatîl başını, (sonra) sizin omuzlarınızın arasına korum, emin olunuz!" demiştir. {B2463 Buhârî, Mezâlim, 20.}

İZAHI

Bu hadisi Müslim "Büyû'" bahsinde, Ebû Dâvûd "Kazâ"da, Tirmizî ile İbn Mâce "Ahkâm"da rivayet etmişlerdir. Hadisin sebeb-i sevki, bir komşu inşaat esnasında komşusunun duvarına bir ağaç, bir hatîl koymak mecburiyetinde kaldığı zaman komşusunun bunu menetmesi muvâfık olmadığını beyan içindir.

لا يمنع lafzı Ebû Zerr'in rivayetinde ref' ile mazbuttur ve nehiy mânası ifade eden bir sîga-i haberdir. Binaenaleyh men' ifade etmekte daha beliğdir.

خشبة lafzı böyle tenvin ile ve müfred sîgasıyla Ebû Zerr'in rivayetidir. Diğer rivayetler zammeteyn ile ve cemi' sîgasıyla خشبا dır. Kastallânî, Müzenî'den, İmam Şâfiî'nin İmam Mâlik'ten rivayeti de tenvinsiz "haşebehû" olduğunu naklediyor. Cemi' olduğuna göre, hadisin mânası, "Bir komşunun duvarına, komşusunun hatîl başlarını koymasını menetmesin!" demek oluyor.

Tahâvî eimme-i hadîsten bir cemaatten müfred sîgasıyla rivayet ettiklerini nakletmiştir. İbn Abdülber de, "*Muvatta*'da müfred ve cemi' sîgalarının her ikisi de rivayet olunmuştur. Fakat ifrad rivayeti, komşuya teklif edilen müsamaha hususunda daha hafiftir. Cemi'de meşakkat vardır" diye gayet mâkul bir delil irat ediyor. Komşusunun duvarına baştan başa hatîl başlarının sıralanması, hakikaten ağır bir teklif olur.

Ahmed b. Hanbel rivayetinde, فلما حدثهم أبو هريرة بذلك طأطأوا رؤسهم "Ebû Hüreyre mecliste bulunanlara bu hadisi rivayet edince hep başlarını eğmişlerdi" suretinde bir ziyade bulunduğundan, bu ziyadeyi kavis içinde gösterdik. Ebû Hüreyre radıyallahu anh cemaatin bu hükmü ağır bulduklarını îmâ eden vaziyetlerinden müteessir olarak yemin ile ve müekkidât-ı kelâmiyye ile takviye ederek, "Duvara konulacak hatîl başını sonra sizin omuzlarınıza korum!" demiştir.

İHTİLÂF-I ULEMÂ

Bu hadîs-i şerifin ifade ettiği mâna hakkında ulemâ ihtilâf etmiştir: Bazı ulemâ hadisin mânası, komşuya birr ü ihsan menduptur demişler ve hadisteki men'i vücûba hamletmemişlerdir. İbn Abdülhakem ulemâ-i seleften ekserisinin mezhebi de bu olduğunu rivayet etmiştir. Nedbe kâil cumhûr-ı ulemâ bu hadis-i şerifteki men'i, sallallahu aleyhi ve sellemin, إذا استأذنت أحدكم امرأته إلى المسجد فلا يمنعها "*Sizden birinizin kadını mescide gitmeye izin istediğinde onu menetmesin!*"[247] kavl-i şerifindeki men' gibi nedbe hamletmişlerdir. Bazıları vücûbu, istîzan ile takyid etmişlerdir.

Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Dâvûd ez-Zâhirî, Ebû Sevr ve ashâb-ı hadisten bir cemaat hadisteki men'i vücûba hamledip duvar sahibine mazarratı olmazsa, komşunun istîzanını menetmemek vâciptir demişlerdir. Ömer b. Hattâb radıyallahu anhın mezhebi de budur. Makām-ı istidlâlde İmam Şâfiî, İmam Mâlik'ten sened-i sahîh ile şöyle bir hükmünü naklediyor: "Dahhâk ve İbn Halîfe'nin arazisi ile ecille-i ashâb-ı kirâmdan Muhammed b. Mesleme'nin[248] toprağı arasında mülkiyeti Dahhâk'e ait bir ırmak bulunuyordu.

Dahhâk bu ırmak üzerine bir ağaç köprü kurmak istiyordu. Bu ağaçların bir başı Muhammed b. Mesleme'nin toprağına konulmak ve onun tarlasına uğramak zarureti bulunduğundan İbn Mesleme'den müsaade istemişti. Fakat imtina etmişti. Dahhâk, Ömer radıyallahu anha meseleyi arzetti. O da müsaade etmesini İbn Seleme'ye söylediyse de yine imtina etmesi üzerine Hazret-i Ömer kemâl-i mehâbetle, والله ليمرن به ولو على بطنك "Vallahi (Dahhâk bu köprüyü kurar) onunla senin (değil tarlanı) karnının üstünü olsa bile muhakkak çiğner geçer" demiştir. Hazret-i Ömer hadisindeki komşuya hürmeti ifade eden emr-i peygamberîyi zâhirine hamletmiş, hatta biraz da ileri giderek komşusunun muhtaç olduğu her şey için komşusunun evinden, arsasından intifâ hakkını haiz olduğunu kabul etmiştir. Hazret-i Ömer'in bu hükmü kazasıyla istidlâl eden İmam Şâfiî vücûbu tercih eden kavl-i kadîminde bu hadiseden icmâ delili de istinbat ederek diyor ki: Hazret-i Ömer bu suretle hükmettiği halde muasır olan ashâb-ı kirâmdan hiçbir kimse muhalefet etmemiş bulunduğundan bu mesele hakkında ashabın ittifakı bulunmuş oluyor. Fakat şârih Aynî bu icmâ hakkındaki istidlâle itiraz ederek, "Ashaptan muhalif ictihadda bulunan yoktur demek bir da'vâ-yı mücerrettir; ikāme-i delîle muhtaçtır" diyor.

İmam Şâfiî'nin ictihâd-ı cedîdi hakkında iki kavil nakledilmiştir. Bunlardan en meşhuru, komşunun komşu duvarını kullanabilmesi için duvar sahibinin izni şart kıldığına dair olan ictihadıdır ki eimme-i Hanefiyye'nin mezhebi de budur. Meşâyih-i Hanefiyye bu babda vârit olan emri nedbe hamletmişler, nehyi de tenzîhî nehiydir demişlerdir. Bu suretle sâdât-i Hanefiyye, komşunun komşudan intifâına dair olan nusûs ile mâl-i müslimin, diğer müslime hürmetine dair olan rivayetler arasını cem' ü te'lîf etmiş bulunuyorlar ki aşağıdaki iki hadis de bu cümledendir.

1. ما زال جبريل يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورثه "*Cibrîl aleyhi's-selâm komşu hakkına riayeti o derece devamla tavsiye etmişti ki hatta ben, yakında komşuyu vâris kılacaktır sandım.*"[249]

2. ما آمن من بات شبعان وجاره طاو "*Komşusu aç iken tok yatan bir mü'min hakîkaten îmân etmiş değildir.*"[250]

BİR İHTAR. Müellif İmam Buhârî bundan evvel iki babında iki hükm-i şer'îyi ispat ve beyan için 1091 ve 1092 numaralarla tercüme ve izah ettiğimiz iki hadîs-i şerifi sevketmişti. Bu hadislerle ispat ve beyan ettiği iki hükmü şer'î, **a)** Bir arzın sahibi, o arzın altına da sahiptir, tasarruf hakkını haizdir. **b)** Uzak, yakın komşularına muzır olmamak şartıyla mâ-fevka'l-arz tasarruf hakkını da haizdir.

Şimdi müellif bir tarîk-i âmmın iki tarafına mâlik olup da yolun iki tarafındaki iki evinin ortasına bir tarik-i âmmın üstüne bir oda, bir sofa yapması câiz midir? Mâ-fevka't-tarik, tarik gibi âmme hukukuyla alâkadar mı? Bu tasarruf, havâ-i tarikte tasarruf değil midir? Bu suallere cevap vermek için de bir bab açmıştır. Bu vaziyette bir sofa, bir oda yapmak câizdir; âmmenin menâfiine, mürûr ve ubûruna mani olmadıkça âmme hukukuna münâfî değildir; havâ-i tarikte tasarruf değildir diye cevap vermek için Sakîfetü Benî Sâide'yi misal olarak sevkediyor.

SAKĪFETÜ BENÎ SÂİDE NEDİR? Ensardan Hazrecîler'in içtimâgâhı olan bir sofadır. Resûl-i Ekrem ara sıra bu odaya teşrif buyurduğu ve Ebû Bekir radıyallahu anha burada biat olunduğu için Sakīfetü Benî Sâide İslâm tarihinde mâruf mahallerden ma'dûddur. Sâide, İbn Kâ'b b. Hazrec'dir. Hazrecîler'in içtimâgâhı olarak müşârün ileyh tarafından tesis edilmiş olacaktır. Hazrecîler hicretten evvel müslüman oldukları ve dîn-i mübîn-i İslâm'a pek çok yararlıkları dokunduğu için Resûl-i Ekrem bu sakīfeye teşrif buyurup Hazrecîler'i taltif ederdi.

Sakīfe "sofa" demektir. "Sâbât" da (ساباط) da denilir ki iki evin arasına bir tarîk-i âmmın üstüne yapılan tavandan ibaret olup altından yol geçer olacaktır. Resûl-i Ekrem efendimizin bu odaya gelmiş, ashâb-ı kirâm ile oturmuş olmaları sakīfe ittihaz etmek ve bu umuma ait mahalde oturmak câiz olduğunu iş'âr etmektedir.

Sonra Buhârî te'yîd-i müddeâ için muttasıl senedle İbn Abbas vasıtasıyla Hazret-i Ömer radıyallahu anhümden şu haberi tahrîc etmiştir: Hazret-i Ömer diyor ki: Allah Teâlâ Nebî-i zîşân sallallahu aleyhi ve sellemin vefatını irade buyurduğu zaman ensar Sakīfetü Benî Sâide'de toplanmışlardı. Bunu ben işitince Ebû Bekir'e, (Ebû Ubeyde'yi kastederek), "Bizimle (ensar kardeşlerimizin yanına) gitseniz!" dedim. Üçümüz Benî Sâide sakīfesine gittik.[251]

Bu haber de cevaz ifade eder. Böyle sakīf ittihazı câiz olmasaydı Resûl-i Ekrem, Benî Sâide sakīfesini takrir buyurmaz ve orada oturmazdı ve halife intihab ve biatı gibi müslümanların en ehemmiyetli bir işi orada görülmezdi.

Ebû Bekir radıyallahu anha biat kıssası hakkındaki sevkolunan bu hadis burada çok muhtasar rivayet edilmiştir. Aşağıda "Hicret" ve "Hudûd" bahislerinde mufassalan rivayet olunan bu vâkıayı yani müslümanların kendilerine bir devlet reisi intihabı keyfiyetini bu babdaki rivayet tariklerinden hulâsa ederek bervech-i âtî muhtasaran naklediyoruz:

Şehinşâh-i kevneyn efendimiz bu hâkdândan âlem-i bekāya irtihal buyurduklarında ilk önce ashâb-ı kirâm arasında ma'rûz-ı ihtilâf olan mesele, halife intihabı keyfiyetidir. Resûl-i Ekrem'in irtihali başta Hazret-i Ömer olduğu halde herkesi şaşırtmıştı. Şaşmayan ve bütün teessürlerine galebe çalan birisi vardı: Ebû Bekir. O büyük adam, Buhârî'nin Âişe radıyallahu anhâdan rivayet ettiği veçhile irtihâl-i peygamberîyi Sünh'taki evinde işitince hemen atına binip geldi. Mescide girdi ve kimseye bir şey söylemeden Hazret-i Âişe'nin hücresine dahil oldu. Resûl-i Ekrem'in firaşına doğru ilerledi. Mübarek yüzündeki bürdeyi açtı. Kemâl-i ihtirâm ile eğildi, huzû ve huşû ile alnını öptü. Gözlerinden yaşlar akmaya başladı ve "Yâ nebiyyallah! Babam, anam sana feda olsun! Allah senin üzerinde iki ölüm cemetmeyecektir. Her insan için mukadder olan ölümü tatmış bulunuyorsun. Aziz peygamberim! Bundan sonra sana ebedî surette mevt isabet etmeyecektir"[252] dedi ve Resûl-i Ekrem'in yanından çıktı.

Mescidde heyecan içinde ne yapacağını şaşıran ashabın meşhur hitabesiyle heyecanını teskin etti. Herkese derin bir teselli verdi ve bu mühim işi gördükten sonra Resûl-i Ekrem'in techiz ve tekfini ile meşgul olmak üzere Hazret-i Ömer'i alıp hâne-i saâdete girdi. Resûl-i Ekrem'in en yakın akrabası ile birlikte Resûl-i Ekrem'e yapılacak bu son vazife ile meşgul bulundukları sırada izahıyla meşgul bulunduğumuz hadîs-i şerifte bildirilen haberi işittiler: Ensarın Benî Sâide sakīfesinde halife intihabı için içtimâı.

Haberi getiren zat Hazret-i Ömer'i çağırmış, ensarın ve bilhassa Hazrec kabilesinin Sa'd b. Ubâde'ye biat etmek üzere hâl-i müzâkerede bulunduklarını ve müslümanlar arasında kanlı bir tefrika çıkması çok muhtemel bulunduğunu söylemişti. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, Ebû Bekir'e, "Haydi şu ensar kardeşlerin yanına gidelim dedim, birlik gittik" diyor.[253] Kendilerine Ebû Ubeyde de refakat etmişti. Bunların Benî Sâide sofasına varmaları İslâm birliğini vukuu çok muhtemel bir tefrikadan kurtardı. Orada da Hazret-i Ebû Bekir, yüksek bir hitabeden sonra Hazret-i Ömer'le Ebû Ubeyde'nin namzetliğini teklif etmişti. Hazret-i Ömer ise "İçinde Ebû Bekir gibi bir zât-ı âlî-kadr bulunan bir cemaate riyaset edemeyeceği"ni bildirerek ve Hazret-i Ebû Bekir'e, "Elini uzat, sana biat ediyorum!" diyerek Hazret-i Ebû Bekir'in elini tutup biat etmiş, bunu Ebû Ubeyde'nin, Osman'ın, Abdurrahman b. Avf'ın biatleri takip etmiş, bunları da ensar da dahil olmak üzere oradaki ashabın biatleri takip ederek bu çok mühim ihtilâf, çok iyi bir surette nihayete ermiştir. Hazret-i Peygamber'in techiz ve tekfini ile meşgul bulunan Hazret-i Ali ile Hâşimîler de bir müddet sonra biat etmişlerdir. Bu biattan tahallüf eden yalnız Sa'd b. Ubâde olmuştur. *Hulâsa*'da bildirildiği üzere müşârün ileyh Medine'den çıkmış ve Şam mülhakātından Havran'a gitmiş ve hicretin 14 veya 16. senesinde orada vefat etmiştir.

Sa'd b. Ubâde'nin bu çok yanlış hareketi ile beraber İslâm'a sebkeden hizmetleri de pek büyüktür: Evvelâ. Akabe Biatı'nda bulunmuş nukabâdandır. Sâniyâ. Bedir'den itibaren bütün gazâlarda bulunmuş ve ensarın alemdarlığı vazifesini ifa etmiştir. Hazrecîler'in seyyidi idi. En sahî, en yüksek bir muharrirdi. Yüzmek, atmak gibi sporculuğu meşhurdu. Böyle birçok fezâil-i beşeriyyeyi câmi bulunduğu için Kâmil unvanıyla şöhretşiârdı.

---

247 {M988 Müslim, Salât, 134.}

248 Muhammed b. Mesleme ensardandır. Bedir Gazvesi'nden itibaren bütün meşâhidde hazır bulunan ecille-i ashâb-ı kirâmdandır. Kendisinden on altı hadîs-i şerif rivayet edilmiştir. Bir hadisini de Buhârî münferiden rivayet etmiştir. Medâinî, İbn Mesleme'nin 77 tarihinde vefat ettiğini bildirmiştir.

249 {B6015 Buhârî, Edeb, 28.}

250 {MŞ30350 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Îmân ve'r-rü'yâ, 6.}

251 باب ما جاء في السقائف وجلس النبي صلى الله عليه وسلم وأصحبه في سقيفة بني ساعدة. وبالسند المتصل إلى ابن عباس أخبره عن عمر رضي الله عنهم قال: حين توفى الله نبيه صلى الله عليه وسلم إن الأنصار اجتمعوا في سقيفة بني ساعدة. فقلت لأبي بكر: انطلق بنا! فجئناهم في سقيفة بني ساعدة [رواه البخاري].

252 قال أبو بكر رضي الله عنه بأبي أنت يا نبي الله! والله لا يجمع الله عليك موتتين أما الموتة الأولى التي كتبت عليك فقدمتها ثم لن تصيبك بعدها موتة أبدا [رواه البخاري في الجنائز].

253 قال عمر فقلت لأبي بكر: انطلق بنا إلى إخواننا هؤلاء من الأنصار فانطلقنا [رواه البخاري في الحدود].

1098

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِيَّاكُمْ وَالْجُلُوسَ عَلَى الطُّرُقَاتِ فَقَالُوا مَا لَنَا بُدٌّ إِنَّمَا هِيَ مَجَالِسُنَا نَتَحَدَّثُ فِيهَا قَالَ فَإِذَا أَبَيْتُمْ إِلَّا الْمَجَالِسَ فَأَعْطُوا الطَّرِيقَ حَقَّهَا قَالُوا وَمَا حَقُّ الطَّرِيقِ قَالَ غَضُّ الْبَصَرِ وَكَفُّ الْأَذَى وَرَدُّ السَّلَامِ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Müşârün ileyhin Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden rivayetine göre Resûl-i Ekrem, “Yollar üzerine oturmaktan hazer ediniz!” buyurmuştu. Ashap, “(Yâ Resûlellah!) Bizim için bundan istiğnâ mümkün değildir. Yol üzerleri bizim meclislerimizdir; oralarda biz (mesâlihimizi) görüşürüz” di(ye müsaade iste)diler. Bunun üzerine Resûlullah, “Mademki sizin için herhalde oturmak zarureti vardır. Şu halde yola hakkını veriniz!” buyurdu. Ashap, “Yâ Resûlellah! Yolun hakkı nedir?” diye sordular da aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm, “(Haramdan) göz yummak, (halka) ezâ vermekten içtinap etmek, (selâm verenin) selâmı(nı) reddetmek, mâruf ile emredip münkerden nehyetmek, (sorana yol göstermek, mazluma yardım etmek)dir” buyurdu. {B2465 Buhârî, Mezâlim, 22.}

İZAHI

Buhârî bu hadîs-i şerifi “İsti’zân” bahsinde de bu suretle tahrîc etmiştir. Müslim de hem “İsti’zân”da, hem de “Libâs” bahsinde rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd’un da “Edeb” bahsinde rivayeti vardır.

Gadd-ı basar ki gözü harama bakmaktan menetmektir. Burada şârihler kavlen ve fiilen gelip geçene taarruzdan içtinap olmak üzere daha vâsi‘ bir mâna maksut olduğunu bildiriyorlar.

Keff-i ezâ da gelip geçeni tahkir, gıybet etmek gibi hallerden hazer etmektir.

Redd-i selâm da gelip geçenlerden selâm verenlerin selâmlarını karşılamaktır.

Emr-i ma'rûf, muhassenât-i şer'iyyeden mendup olan şeyleri emretmektir.

Nehy-i münker de şer'in kabih kıldığı, haram veya mekruh addettiği şeylerden tahzirdir.

Ebû Dâvûd'un rivayetinde irâe-i tarik, Taberânî'nin Hazret-i Ömer'den rivayetinde mazluma yardım da ziyade olarak bulunduğundan, tercümede bu ziyade rivayetleri kavis içinde gösterdik.

HULÂSA. Yol uğrağı yerlerde kimseye zarar vermeden oturmak câizdir. Fakat bunun mukabilinde gelip geçenlere hayırhah ve mededhah olmak lüzumu bildirilmiştir.

İbtidâ taraf-ı peygamberîden menedilmesinin hikmeti: Yol üstünde oturan kimsenin herhalde fena şeyler görmekten, fena söz işitmekten hâlî olmamasıdır. Kurtubî, "Ulemânın bu hadisten anladığı men' u tahzîr, tahrîm suretiyle menetmek değildir. Belki mefâsidi izâle, mesâliha irşad kabilinden bir tahzîrdir" diyor.

İmam Buhârî bu hadisin mensup olduğu bab için أفنية الدور والجلوس فيها والجلوس على الصعدات "Ev önünde finâ-i dâr ittihazı ve burada oturmanın hükmü, bir de yol üzerinde oturmanın cevazı" suretinde bir unvan koymuştur. Ev önünde oturacak mahal ittihazı için Hazret-i Âişe'nin bir hadisini zikretmiş, alelıtlak yol üstünde oturmanın cevazı hakkında da izah etmekte bulunduğumuz Ebû Saîd el-Hudrî hazretlerinin hadisini sevketmiştir. Müellif Zebîdî "Hicret" bahsinde zikredeceği için Hazret-i Âişe hadisini burada ihtisâren *Tecrîd*'e almamıştır.

Hazret-i Âişe'nin "Hicret" hadisi dört sahife kadar imtidâd eden uzun bir metni ihtiva etmektedir ve burada rivayet edilen onun ufak bir parçasıdır ve meâli şöyledir: (Babam) Ebû Bekir radıyallahu anh (Mekke'de) evinin önünü (taşla çevirip) mescid ittihaz etmişti. Orada (alenî) namaz kılardı, Kur'an okurdu. Müşrik kadınları, çocukları da birbirini ite kaka izdihamla toplanıp hayretle seyrederlerdi. Bu sırada Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de Mekke'de idi, (henüz Medine'ye hicret etmemişti).[254]

“Hicret” bahsindeki uzun metinde, şu tercüme ettiğimiz parçanın üst tarafı hulâsaten şöyledir: İyi hatırlıyorum ki babamla anam müslüman olup dîn-i İslâm ile tedeyyün etmişlerdi. Hiçbir gün geçmezdi, illâ Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem günün iki tarafında sabah, akşam bize gelirdi. Müslümanlar, Kureyş kâfirlerinin ezâ ve cefâsına mâruz olup da Habeşistan’a hicret edince babam Ebû Bekir de Habeşistan tarafına hicret etmek üzere evden çıktı. Yolda babama İbnü’d-Düğunne mülâki olmuş. İbnü’d-Düğunne, Benî Hevn’den Kāre kabilesinin seyyidi ve ulusu idi. Babama, “Ey Ebû Bekir! Nereye gidiyorsun?” diye sormuş. Ebû Bekir de, “Kavmim beni memleketten çıkardı. Şöyle bir seyahat etmek, rabbime ibadet eylemek istiyorum!” diye cevap vermiş. İbnü’d-Düğunne, “Senin ayarında bir insan ne memleketinden çıkar, ne de çıkarılır: Sen, halka başkalarının yanında bulunmayan şeyler ihsan edersin; sen, akrabana malen ve bedenen sıla-i rahim edersin; sen, âcizleri sıyânet edersin; müsâfire ikram edersin; hak yolunda musibete uğrayanlara muavenet edersin!” diye Hazret-i Hatice’nin eşref-i mevcûdât efendimizi tavsif ettiği sıfat-ı bâliğa ile İbnü’d-Düğunne de babamı senâ etmiş ve babama, “Ey Ebû Bekir! Ben sana hürmetkârım, himaye ederim. Geri dön de rabbine memleketinde ibadet et!” demiş. Babam dönmüş, İbnü’d-Düğunne de babamla beraber gelmiş ve eşrâf-ı Kureyş’i birer birer dolaşarak bunlara, “Ebû Bekir sizden gördüğü tazyik üzerine Mekke’yi bırakıp gidiyormuş, yoldan çevirdim. Ebû Bekir misali faziletli bir zat ne memleketten çıkar ne de çıkarılır. –Yukarıda babama yâdettiği faziletleri Kureyş’e de sayıp dökerek– ayıptır! Siz böyle kâmil bir insanı mı Mekke’den çıkarmak istiyorsunuz?” demiş. Kureyş, İbnü’d-Düğunne’nin babam hakkındaki sahâbetini inkâr etmeyip kabul etmişler ve ona, “Ebû Bekir’e söyle: Rabbine evinde ibadet etsin, evinde namaz kılsın, ne isterse okusun. Bizi rahatsız etmesin, alenî namaz kılmasın. Biz, kadınlarımızın, çocuklarımızın iğfâl edilmesinden korkuyoruz” demişler. İbnü’d-Düğunne de gelip Kureyş’in bu dileklerini Ebû Bekir’e söyledi. Ebû Bekir de bu suretle ba‘demâ evinde oturup evinde Allah’ına ibadet etmeye, namazını alenî kılmamaya başladı. Evinden başka bir yerde Kur’an okumaz oldu. Sonra babam evinin önünü namazgâh ittihaz etti. Burada namaz kılardı, burada Kur’an okurdu. Kureyş müşriklerinin kadınları, çocukları izdihamla gelip

toplanarak Ebû Bekir'in ibadetini hayretle seyrederlerdi. Ebû Bekir, rakīku'l-kalb bir insandı; Kur'an okurken gözlerine hâkim olamayıp ağlardı.

Hadisin mâbaʿdi daha uzundur, burada hadisin sebeb-i sevk ve iradı tamam olduğundan biz de burada bırakıyoruz. Tamamını aşağıda "Hicret" bahsinde tercüme edeceğiz.

Burada hadisin sebeb-i sevk ve iradı, kişinin evinin avlusunu taşla çevirmek, orada oturmak hakkını haiz olduğunu beyandan ibarettir.

Yukarıdaki unvanda gördüğümüz "efniye" (أفنية), "finâ"nın (فناء) cemʿidir. Finâ, hânenin önündeki açık avluya denir. Fıkıhta فناء الدار لصاحبها "Evin harîmi, hâne sahibinindir" sözü bir müteârife olarak müstâmeldir ve bu haberlerden istifade edilmiştir. "Suudât" (صعدات) saîdin cemʿidir. Bunu da İbnü'l-Esîr, "evin kapısı önündeki memerr-i nâs olan yol" diye tarif etmiştir. Yukarıda Ebû Saîd el-Hudrî hadisinde "turukāt" (طرقات) vârit olması da İbnü'l-Esîr'in bu tarifini teyit etmektedir.

---

254 قالت عائشة رضي الله عنها: فابتنى أبو بكر رضي الله عنه مسجدا بفناء داره يصلي فيه ويقرأ القرآن. فيتقصف عليه نساء المشركين وأبناؤهم يعجبون منه والنبي صلى الله عليه وسلم يومئذ بمكة [رواه البخاري].

1099

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ قَضَى النَّبِيُّ ﷺ إِذَا تَشَاجَرُوا فِي الطَّرِيقِ الْمِيتَاءِ بِسَبْعَةِ أَذْرُعٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan "Bir kere arazi sahipleri geniş ve işlek tarîk(-i âmmın miktarı) hakkında ihtilâf ettiler de Nebî sallallahu aleyhi ve sellem 7 zirâ olarak hükmetti" dediği rivayet edilmiştir. {B2473 Buhârî, Mezâlim, 29.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifin masrıfını Tahâvî *Müşkilü'l-âsâr*'ında şöyle tasvir ediyor: İslâm gazileri bir hıtta-i arâzî fethediyorlar da devlet tarafından gaziler arasında taksim edilerek burada bir köy veya bir şehir tesis edilmek istenildiğinde o köy veya şehrin en işlek caddeleri asgari 7 zirâ miktarı tevsî' edilir yahut devlet tarafından hâlî bir hıtta-i arâzî imar için birkaç kişiye iktâ edilip, bunlar orayı imar ederken halkın mürûr ve ubûru için en işlek ve geniş caddesi olarak bırakılacak arazinin miktarında ihtilâf ettiklerinde bu hadise göre asgari 7 zirâ olarak hükmolunur. Maamafih zirâın miktar ve mahiyetini o zamanın ve o mıntakanın örfü tayin eder.

1100

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ يَزِيدَ الْأَنْصَارِيِّ ﵁ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنِ النُّهْبَى وَالْمُثْلَةِ.

TERCÜMESİ

Ensardan Abdullah b. Yezîd radıyallahu anhtan "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, kişinin cebren ve kahren malını almaktan, (kulak, dudak ve burun kesmek gibi) ukūbat-ı fâhişeden nehiy buyurdu" dediği rivayet edilmiştir. {B2474 Buhârî, Mezâlim, 30.}

1101

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو ﵄ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr (b. Âs) radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Kim ki malı(nı muhafaza) uğrunda katlolunursa o şehiddir" buyurduğunu işittim dediği rivayet edilmiştir. {B2480 Buhârî, Mezâlim, 33.}

İZAHI

Tirmizî'nin rivayeti, "*Kim ki malını muhafaza uğrunda katlolunursa, o maktul şehiddir. Kim ki hayatı uğrunda öldürülürse, o da şehiddir. Dini uğrunda terk-i hayat eden mücahid de şehiddir. Irzı uğrunda ölen de şehiddir*"[255] suretinde ziyadeyi muhtevidir.

---

255 {T1421 Tirmizî, Hudûd, 21.}

1102

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ عِنْدَ بَعْضِ نِسَائِهِ فَأَرْسَلَتْ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ مَعَ خَادِمٍ بِقَصْعَةٍ فِيهَا طَعَامٌ فَضَرَبَتْ بِيَدِهَا فَكَسَرَتِ الْقَصْعَةَ فَضَمَّهَا وَجَعَلَ فِيهَا الطَّعَامَ وَقَالَ كُلُوا وَحَبَسَ الرَّسُولَ وَالْقَصْعَةَ حَتَّى فَرَغُوا فَدَفَعَ الْقَصْعَةَ الصَّحِيحَةَ وَحَبَسَ الْمَكْسُورَةَ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem kadınlarından bazısının (ki, Hazret-i Âişe'dir) yanında bulunuyordu. Bu sırada ümmehâtü'l-mü'minînden biri bir hâdimin vedâatıyla içi yemek dolu bir çanak göndermişti. Hazret-i Âişe (bir taş parçasıyla) hâdimin eline vurdu. Kap ikiye bölündü. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem iki parçayı birleştirdi. Yemeği içine koydu. Orada bulunanlara, "Yiyiniz (ananız gayrete geldi, yiyiniz ananız kıskandı!)" buyurdu. Enes radıyallahu anh diyor ki: "Onlar yemeği yediler. Yemek bitinceye kadar hâdimi de kırık çanağı da Resûlullah tevkif etti. Sonra sağlam bir tabak verip iade buyurdu. Kırık tabağı da alıkoydu." {B2481 Buhârî, Mezâlim, 34.}

İZAHI

Ümmehâtü'l-mü'minînden taam gönderen kadının ismini tayinde muhtelif rivayetler vardır: Ebû Dâvûd, Nesâî bunun Hazret-i Safiyye olduğunu rivayet etmişlerdir. Dârekutnî ile İbn Mâce de Hazret-i Hafsa olduğunu, Taberânî de *Evsat*'ında Ümmü Seleme olduğunu rivayet etmişlerdir ki şârih Kastallânî, "İsnadı cihetiyle Taberânî'nin rivayeti Dârekutnî'nin rivayetinden daha sahihtir" diyor. Maamafih kadın fıtratından neşet etme bu kıskançlık vâkıasının taaddüt ve tekerrür etmiş olması da muhtemeldir.

Kavis içinde görülen ziyadeler Tahâvî'nin *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ındaki rivayetinden istifade edilmiştir.

KİTÂBÜ’Ş-ŞİRKET

كِتَابُ الشَّرِكَةِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Bu kitap mutlak surette şirkete dair ahkâmı ihtiva eden hadisleri bildirir. Bu babda taam ve kābil-i temellük eşyada, yoldaşların ârifane suretiyle tertip ettikleri kumanyada, nakdin gayri metâda iştirakin ahkâmına ve kābil-i keyl ü vezn olan eşyanın mücâzefe yani oranlama suretiyle yahut müslümanlar kumanyada beis görmedikleri için onun bazı parçasını tesadüfî şu şerikin, bazı kısmını da bu şerikin yemesi suretiyle avuç avuç ve tutam tutam sûret-i taksimine, yine böyle altın ve gümüşün bilâkeyl ve bilâvezin cüzâfen taksimine, bir de hurmanın çift çift sûret-i ekline dair ehâdîs-i şerifeyi ihtiva eder.[256]

Bu bahsin unvanını, Buhârî râvileri, muhtelif şekilde rivayet etmişlerdir. Yukarıda müellif Zebîdî'nin ihtiyar ettiği unvan Ebû Zerr'in rivayetidir. Bu rivayette kitap, bab tabirleri yoktur. Ekser-i rivayet باب الشركة suretindedir. Nesefî'nin rivayeti ise tercüme ettiğimiz ve aşağıya da not olarak gösterdiğimiz şekildedir. Kārilerimiz, dört kelimelik bir unvanın bu uzun tercümesi nereden çıkarıldı diye hayret etmemelidir.

شرك lugaten nasip demektir. Bu lafzın zabtında ehl-i lisân dört lugat bildiriyor ki dördüncüsü şirktir. Sebe' sûresinin 22. âyetindeki, وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ "*Müşriklerin bâtıl ilâhlarının göklerdeki ve yerdeki mevcûdât-ı kevniyyede nasipleri ve hakk-ı mülkiyetleri yoktur*" kavl-i şerifindeki "şirk", "nasip" mânasınadır.

Şirket de lugaten "şüyû'" veya "mücâveret" suretiyle ihtilâttır. Sâd sûresinin 24. âyetindeki وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ "*Şeriklerden çoğu hakikaten yekdiğerine tecavüz ederler*" kavl-i şerifindeki "huletâ" lafzı da "şürekâ" mânasınadır.

ISTILAH-I ŞER'ÎDE ŞİRKET

Bir şey hakkında iki ve daha ziyade kimseye hakkın sübût ve ihtisası ve onların bu şey ile hukukan hâiz-i imtiyaz olmalarıdır. Seyyid Şerîf *Ta'rîfât*'ında şirketi, "İki ve daha ziyade nasibin yekdiğerinden ayrılmaz bir surette ihtilâtıdır" diye tarif ediyor ki daha vâzıhtır. Sonra şirket namı, sebeb-i ihtisas olan akd-i şirkete de ıtlak olunmuştur ki bu ıtlakta nasiplerin ihtilâtına da lüzum yoktur. Maamafih şirket, nasiplerin ihtilâtıyla olduğu gibi hükmî şüyû ile de olur, irs gibi. Şirket iki nevidir: Şirket-i mülk, şirket-i akd.

BİRİNCİ ŞİRKET-İ MÜLK. İki kişinin bir şeye –şirâ, irs, hibe gibi– esbâb-ı temellükten birisiyle yahut bilâ-sun'un halt-ı emvâl ile yahut bi'l-irâde ihtilât-ı emvâl ile mâlik olmasıdır. Gerek halt gerek ihtilât-ı emvâl suretiyle olan şirket-i mülkte malları yekdiğerinden ayırt edilmesi ya güç veya müteazzir derecede karışmış olması şarttır. Bunların hepsi şirket-i mülktür, şeriklerden her biri sahibinin hissesine ecnebidir. Binaenaleyh iki kişinin müştereken aldıkları bir mal, iki kişiye irsen intikal eden bir mal, iki kişiye müştereken hibe edilen bir mal onların arasında müşterek olur ve onlardan her biri bu malda diğerine müşârik bulunur. Yine böyle iki kişi ya bililtizam veya bir ârıza ile zahîreleri ayırt edilemeyecek surette birbirine karışsa bu zahîre ikisi arasında müşterek olur. Bu cihetle şirket-i mülk, ihtiyarî ve cebrî olarak iki kısma ayrılır. Yine şirket-i mülk, şirket-i ayn ve şirket-i deyn kısımlarına da ayrılır: Şirket-i ayn, muayyen bir malda iştiraktir. Şirket-i deyn de alacakta iştiraktir. Bunlardan her birine terettüp eden birtakım hükümler vardır ki hepsi fıkıh kitaplarında izah edilmiştir.

İKİNCİ ŞİRKET-İ AKİD. Şeriklerden birisinin âhara, "Sana şu işte müşâreket ettim!" demesi, öbürünün de kabul etmesi suretiyle vuku bulan akd-i iştiraktir. Borçlar Kanunu'nda buna "âdi şirket" deniliyor ve 520. maddesinde, "Şirket bir akiddir ki onunla iki veya ziyade kimse sa'ylerini ve mallarını müşterek bir gayeye erişmek için birleştirmeği iltizam ederler" diye tarif olunuyor.

Şirket-i akid de dört nevidir: Şirket-i mufâvaza, şirket-i inân, şirket-i tekabbül ve şirket-i vücûhtur. Şirket-i akdin her kısmı vekâleti mutazammındır. Şöyle ki şeriklerden her biri tasarrufta yani alıp satmakta ve başkasından iş kabul etmekte diğerinin vekilidir. Binaenaleyh vekâlette akıl ve temyiz şart olduğu gibi alelumum şirketlerde dahi şeriklerin âkıl ve mümeyyiz olmaları şarttır.

ŞİRKET-İ MUFÂVAZA. Kefâleti, tesâvî-yi malî, tasarrufu, deyni tazammun eden şirkettir. Şirket-i mufâvazada mufâvizler birbirinin kefilidir. Binaenaleyh mufâvizlerin kefalete ehil olmaları şarttır.

ŞİRKET-İ İNÂN. Kefaleti değil, yalnız vekâleti tazammun eden şirkettir. Maamafih şirket-i inânın hîn-i akdinde kefalet zikrolunduğu takdirde şerikler birbirinin kefili olurlar. Bu nevi şirketin sıhhati için sermayede hisselerin müsâvatı şarttır. Kazançta müsâvat şart değildir.

ŞİRKET-İ TEKABBÜL. Buna şirket-i sanayi‘ de denir, iki ve daha ziyade sanatkârın iştirak etmesidir. Meselâ iki terzinin yahut bir terzi ile bir boyacının müşterek iş yapmaları gibi ki kazançları ikisi arasında müşterek olur.

ŞİRKET-İ VÜCÛH. Sermayesiz ve yalnız iki şerikin vücûh ve itibariyle alışveriş yaparak kazanmak için kurdukları şirkettir. Şirketin bu nevi de öbürleri gibi vekâleti tazammun eder. Şirket-i akdin bu dört nevinden her birine teferru‘ eden birçok fıkhî hüküm vardır ki bunlar da fıkıh kitaplarında mufassaldır.

Şirket-i taâm hakkında müellif İmam Buhârî’nin aşağıda müstakil bir babı gelecektir.

Şirket-i nehdi *Kāmus* mütercimi Âsım Molla şöyle tarif ediyor: "Nûn"un kesri ve fethi ile نهد seferber olan yoldaşların kendi aralarında bervech-i ârifane ale's-seviyye tertip ve ihraç eyledikleri kumanyaya denir.[257] Lisanımızda bundan bedî' bir tarif yazmak mümkün değildir. Ârifane suretiyle iştirak, bir cins mal hakkında olduğu gibi muhtelif cins yiyecek hakkında da olabilir. Yemek hakkında olduğu gibi meşrubat hakkında da akdolunabilir. Şeriklerin ale't-tesâvî yemeleri de şart değildir. Binaenaleyh kiminin az, kiminin çok yemesiyle hâsıl olan tefâdul ribâyı istilzam etmez. İbâha nevindendir. Ömer b. Ubeyd, Hasan-ı Basrî hazretlerinden, أخرجوا نهدكم فإنه أعظم للبركة وأحسن لأخلاقكم وأطيب لنفوسكم "Ey yolcular kumanyanızı çıkarınız! O, bereket cihetiyle çok büyüktür, ahlâkınızı güzelleştirir gönüllerinizi kayd-ı maişetten kurtarır" dediğini rivayet etmiştir. Katâde'den de, ما أفلس المتناهدان "Erzakını birleştiren iki yoldaş, yokluk çekmez" dediği rivayet edilmiştir.

ŞİRKET-İ URÛZ. Metâ ortaklığıdır. Urûz arzın cem'idir. Arz "metâ" mânasınadır, nakit mukabilidir. Fakat şirket-i urûz hakkında fukahanın ihtilâfı vardır. Eimme-i Hanefiyye şirket-i mufâvaza olsun, şirket-i inân olsun nakdeyn yani altın ve gümüş ile sahih olur. Metâ-i ticaretle olmaz demişlerdir. İmam Mâlik, cinsi müttehit olmak üzere urûzda da iştiraki kabul etmiştir. Eimme-i Şâfiiyye de mislî olmak üzere tecviz etmişlerdir. İmam Muhammed, altın ile gümüşe fülûs yani madenî geçer akçe ile akd-i iştiraki de nakdeyn gibi sahihtir demiş ve fülûsün revacı itibariyle nakdeyn hükmünde olduğunu ta'lîlen bildirmiştir. Fakat İmâm-ı Âzam ile İmam Ebû Yûsuf fülûsün revacı ârızî ve itibarî olduğu cihetle fülûs ile akd-i iştiraki sahih bulmamışlardır.

KISMETİN KEYFİYETİ

Müellif Buhârî'nin uzunca unvanında bildirdiği iki esas ki şirket, kısmet idi. Şirkete dair umumi izahımıza burada nihayet vererek şimdi biraz da kısmet hakkında umumi mâlûmat arzetmek isteriz:

KISMET. Şeriat örfünde, hisse-i şâyiayı tayin etmektir. Yani keyl, vezn, arşın, metre gibi bir mikyas ile hisseleri birbirinden ayırmaktır. Bu da iki veçhile olur. Şöyle ki, ya a'yân-ı müştereke yani müteaddit ve müşterek şeyler kısımlara bölünerek fertlerin şâyi olan hisseleri bu kısımlarda cemedilmiş olur. Üç kişi arasında müşterek olan otuz koyunu onar onar üç kısma ayırmak gibi, buna "kısmet-i cem'" denilir. Yahut yalnız bir ayn-ı müşterek taksim olunup onun her cüzünde şâyi olan hisseler birer kısmında taayyün eder. Bir arsanın ikiye taksimi gibi. Buna da, "kısmet-i tefrik" denilir.

Kısmet bir cihetle ifrâz, bir cihetle de mübâdeledir. Meselâ iki kişi arasında münasafeten müşterek olan bir arsanın her cüzünde her birinin nısf hissesi olduğu halde kısmet-i tefrik ile ikiye taksim olunarak her birine birer kısmı verdikte her biri kendi nısıf hissesini ikrâz ve nısf-ı diğerini âherin nısf hissesiyle mübadele etmiş olur.

Kısmet-i cem' ile kısmet-i tefrikten her biri iki neve taksim olunur: Birinci nevi kısmet-i rızâ, ikinci nevi kısmet-i kazâdır.

Kısmet-i rızâ, müşterek mal sahiplerinin rızalarıyla icra olunan kısmettir ki bi't-terâzî aralarında ya kendileri taksim ederler yahut rızalarıyla hâkim taksim eder.

Kısmet-i kazâ, müşterek mal sahiplerinden birinin talebi üzerine hâkimin hükmen taksimidir.

Şu fıkhî mukaddimatı arzettikten sonra müellif Buhârî'nin yukarıdaki unvanına avdet ediyoruz. Kısmetin tarifinde görmüştük ki kābil-i vezn olan eşya vezin ile, kābil-i keyl olan da keyl ile taksim olunur. Bunların mücâzefe[258] tarikıyle taksim edilmeleri câiz değildir. Müellif Buhârî bu unvanında keyl ve vezin mikyaslarıyla taksimden nehdin yani ârifane suretiyle iştirakin taksimi müstesna olduğuna işaret etmiş ve bunu da bervech-i âtî rivayetle teyit eylemişti.

---

256 كتاب الشركة، باب الشركة في الطعام والنهد والعروض وكيف قسمة ما يكال ويوزن مجازفة أو قبضة قبضة لما لم ير المسلمون في النهد بأسا أن يأكل هذا بعضا وهذا بعضا وكذلك مجازفة الذهب والفضة والقران في

التمر [بخاري].

257 *Kāmus-ı Türkî*'de, ârifane suretinde yazılması tashih niyetiyle tağlittir, harîfanedir, esnafça demektir deniliyor.

258 Mücâzefe ölçüsüz, tartısız hads ve tahmin ile oranlama taksimdir.

1103

•.•.•

عَنْ سَلَمَةَ بِنْ الْأَكْوَعِ ﵁ قَالَ خَفَّتْ أَزْوِدَةُ الْقَوْمِ وَأَمْلَقُوا فَأَتَوُا النَّبِيَّ ﷺ فِي نَحْرِ إِبِلِهِمْ فَأَذِنَ لَهُمْ فَلَقِيَهُمْ عُمَرُ ﵁ فَأَخْبَرُوهُ فَقَالَ مَا بَقَاؤُكُمْ بَعْدَ إِبِلِكُمْ فَدَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا بَقَاؤُهُمْ بَعْدَ إِبِلِهِمْ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ نَادِ فِي النَّاسِ يَأْتُونَ بِفَضْلِ أَزْوَادِهِمْ فَبُسِطَ لِذٰلِكَ نِطَعٌ وَجَعَلُوهُ عَلَى النِّطَعِ فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَدَعَا وَبَرَّكَ عَلَيْهِ ثُمَّ دَعَاهُمْ بِأَوْعِيَتِهِمْ فَاحْتَثَى النَّاسُ حَتَّى فَرَغُوا ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ.

TERCÜMESİ

Seleme b. (Amr) Ekvaʿ radıyallahu anhın şöyle dediği rivayet edilmiştir: (Hevâzin seferinde) mücahidlerin azıkları hafifleşmişti de fakir düşmüşlerdi. Bunun üzerine ashap, Nebî sallallahu aleyhi ve selleme develerini kesmek için (izin istemeye) geldiler. Resûlullah da bunlara izin verdi. Müteakiben bunlar Ömer radıyallahu anha mülâki oldular. Bu haberi ona da hikâye ettiler. Hazret-i Ömer bunlara, "Develeriniz gittikten sonra (bu uzun yolculukta) hayatınızdan eser kalmaz" dedi. Sonra Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna girdi. Ve "Yâ Resûlellah! Bunların develeri gittikten sonra bunların hiçbiri (sağ) kalmaz" dedi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, "Öyle ise haydi orduya ilân et, herkes geri kalan azıklarını getirsinler!" buyurdu. İçine konulmak üzere meşin bir sergi yayıldı. Getirenler buna koydular. Sonunda Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ayağa kalktı, dua buyurdu ve sergi üstündeki erzak için bereket temenni eyledi. Sonra ashabın kaplarıyla gelmesini emretti. Mücahidler (gelip) avuç avuç aldılar. Fâriğ oluncaya kadar (torbalarını doldurdular. Yanlarında dolmadık kap kalmadı. Alınan erzakın bir misli de arttı, kaldı. Resûl-i Ekrem bu mûcizeden istiğrâb edip son dişleri görülünceye kadar güldü). Sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (makām-ı şükranda), "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve ennî resûlullah" buyurdu. {B2484 Buhârî, Şirket, 1.}

İZAHI

Her şeyden evvel şunu bildirmek isteriz ki tercümemizin son kısmında kavis içinde görülen uzunca ziyade Beyhakī'nin *Delâil*'indeki Ebû Amr el-Ensârî'den vâki bir rivayetinden istifade edilmiştir. Bu hadisi Buhârî "Cihâd" bahsinde de rivayet etmiştir ve Buhârî'nin münferiden rivayet ettiği ehâdîs-i şerife cümlesindendir. Hadisin istişhâd edilen noktası, oradaki erzakın bir araya toplanıp sonra taksim edilmesi "nehd" yani ârifane mahiyetinde olmasıdır. Nehdin mebdei şirkettir, müntehâsı kısmettir.

1104

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّ الْأَشْعَرِيِّينَ إِذَا أَرْمَلُوا فِي الْغَزْوِ أَوْ قَلَّ طَعَامُ عِيَالِهِمْ بِالْمَدِينَةِ جَمَعُوا مَا كَانَ عِنْدَهُمْ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ اقْتَسَمُوهُ بَيْنَهُمْ فِي إِنَاءٍ وَاحِدٍ بِالسَّوِيَّةِ فَهُمْ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eşʿarî) radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Hakikaten Eşʿarîler, gazâda azıklarını bitirirken, yahut Medine'de ailelerinin taamı azaldığında hemen yanlarındaki erzakı bir sevb derununda toplayıp sonra bir kap içinde (ölçerek) aralarında ale's-seviye taksim etmiş kimselerdir. Binaenaleyh Eşʿarîler bendendir, ben de Eşʿarîlerdenim" buyurdu dediği rivayet edilmiştir. {B2486 Buhârî, Şirket, 1.}

İZAHI

Bu hadisi Müslim "Fezâil"de, Nesâî de "Siyer"de rivayet etmişlerdir. Eşʿarîler Yemen'de büyük bir kabiledir. Bu kabilenin inşiâb ettiği büyük babası Eşʿar, Sebe' neslinden Nebt b. Eded nam kimsedir. Gövdesi kıllı doğduğu için bu lakabı almıştır. Ebû Mûsâ el-Eşʿarî hazretleri bu kabileye mensuptur. İmam Ebü'l-Hasan el-Eşʿarî'nin cedd-i aʿlâsı da bu kabiledendir. Server-i enbiyâ efendimizin, "*Eşʿarîler bendendir, ben de onlardanım*" buyurmaları Eşʿarîler için hiç şüphesiz bir menkıbe-i azîmedir. Eşʿarîler benim gibi yaşar, benim gibi millî tesânüdü, millî müsâvatı sever insanlardır demektir ki artık bundan büyük bir şeref tasavvur olunamaz. Hadisteki "min" edatı, ittisale delâlet ettiğinden Eşʿarîler'in Resûl-i Ekrem'e nisbeti, şeref-i ittisâl ve kurbiyeti gayet beliğ bir surette ifade edilmiş bulunuyor.

Ebû Mûsâ el-Eşʿarî hadisinden gerek seferde gerek hazarda azık cemʿinin, azık iştirakinin müstehap olduğu müstefâd olur. Yalnız burada bildirilen taksim, fukaha örfünde mâlûm olan kısmet değildir. Belki toplanan erzakı şürekâdan bazısının bazısına ibâhasıdır.

BİR İCTİHAD, BİR İNTİKĀD

Şârih İbn Hacer bu hadisten müstefâd olan ahkâm arasında, bu hadis meçhûl-i hibenin cevazına delâlet ettiğini de zikrediyor. Buhârî'nin diğer şârihi ve Hâfız İbn Hacer'in güzîde bir muasırı olan Aynî bunu doğru bulmuyor ve "Hadiste meçhûl-i hibenin cevazına delâlet eder bir şey yoktur; hadiste yalnız şeriklerin birbirine müvâsat ve muaveneti, bir de ibâhası vardır. Bu ise hibe değildir. Çünkü hibe bir malı temlikten ibarettir. Temlik ise ibâha değildir. Yine böyle hibe yalnız icap ve kabul ile münʿakid olur bir muameledir. Çünkü akid yalnız icap ve kabul ile kāim olur. Bu sebeple gerek tâbiî gerek sair ulemânın cumhuruna göre hibeden mevhûb olan şeyi kabzetmek şarttır. Burada ise taksim olunan erzaktan her şerikin hissesine isabet eden sehmi alması, kabz-ı örfî değildir" diyor.

Bu ilmî intikād üçüncü güzîde bir şârihimiz Kastallânî'nin hoşuna gitmiş olsa gerektir ki *İrşâdü's-sârî*'de hem Hâfız İbn Hacer'in istinbatını, hem de Bedreddin el-Aynî'nin intikādını aynen naklediyor. Hiç şüphesiz İslâmî ilimlerimiz ufak bir numuneden ibaret olan hep böyle serbest ictihad ve intikādlar sayesinde müstaid olduğu derece-i kemâle yükselmiştir. Bu güzel vesile ile her üçünü de rahmetle yâdederiz. Her an füyûzât-ı ilmiyyelerinden bu eserimizde kana kana müstefit olduğumuz bu üç şârihimizin –ki, ilm-i hadîsin ekānim-i selâsesi mesabesindedir.– Hazırlamakta bulunduğumuz terceme-i hâllerini hiç eksik olmayan böyle bir ilmî münakaşaları vesilesiyle kārilerimize arzedeceğimizi vaad eyleriz.

RÂFİʿ B. HADÎC HADİSİ. İzah ettiğimiz Ebû Mûsâ el-Eşʿârî hadisinden evvel İmam Buhârî "Şirket" ve "Kısmet" hadisleri arasında Râfiʿ b. Hadîc[259] radıyallahu anhtan da şu haberi tahrîc etmiştir: Müşârün ileyh hazretleri diyor ki: "Biz, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile ikindi namazını kılardık. Müteakiben develerimizi boğazlardık. (Takribi) on parçaya ayırırdık. Gün batmazdan önce de pişmiş kebaplar yerdik" diyor.[260]

Buhârî'nin "Mevâkītü's-Salât" bahsinde akşam namazının vaktini beyan için açtığı bir babında da rivayet ettiği bu hadîs-i şerifte deve etlerinin ibtidâ cem'i, sonra tartmaksızın takribî olarak on parçaya taksim edildiği bildiriliyor ki bu bir nehddir, mücâzefe suretiyle taksimdir.

Keşmîrî Şeyh Enver'in Hanefî fıkhına dair bu babda bir nakli, kendisinin de bir mütalaası vardır ki müşterek kesilen kurban etinin taksiminde çok lüzumlu gördüğümüzden naklediyoruz. Keşmîrî, "Hanefî fıkhında beyan olunduğuna göre, birtakım kimseler iştirak etseler de –meselâ yedi kişi sığır– bir kurban boğazlasalar, şerikler bu kurbanın etini aralarında mücâzefe suretiyle taksimden hazer etmelidirler; şeriklerin bu kurban etini veznen taksim etmeleri lâzımdır deniliyor. Bana göre veznen taksim şerikler arasında nizâ vukuunda müracaat edilir bir kaidedir. Nizâ olmadıkça mücâzefe suretiyle takribî taksim edilebilir" diyor. Sonra hadsî taksime bundan başka daha bir çok mevâkı' ve mesâilde müracaat edildiğini bildiriyor.

---

259 Râfi' b. Hadîc, ensardandır. Evs kabilesindendir. Uhud Harbi'nde bulunmuş ve onu takip eden bütün gazâlara iştirak etmiş ülü'l-azim bir sahâbîdir. Kendisinden 78 hadîs-i şerif rivayet edilmiştir. Bunlardan beş hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Üç hadisini de Müslim münferiden rivayet etmiştir. Râvileri, oğlu Rifâa ile Beşîr b. Yesâr, Tâvûs b. Keysân'dır. 74 tarihinde vefat etmiştir.

260 عن رافع بن خديج رضي الله عنه قال: كنا نصلي مع النبي صلى الله عليه وسلم العصر فننحر جزورا فنقسم عشر قسم، فنأكل لحما نضيجا قبل أن تغرب الشمس [رواه البخاري].

{B٢٤٨٥ Buhârî, Şirket, ١.}

1105

•.•.•

عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ رضي الله عنه قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ بِذِي الْحُلَيْفَةِ فَأَصَابَ النَّاسَ جُوعٌ فَأَصَابُوا إِبِلًا وَغَنَمًا قَالَ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ فِي أُخْرَيَاتِ الْقَوْمِ فَعَجِلُوا وَذَبَحُوا وَنَصَبُوا الْقُدُورَ فَأَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ بِالْقُدُورِ فَأُكْفِئَتْ ثُمَّ قَسَمَ فَعَدَلَ عَشَرَةً مِنَ الْغَنَمِ بِبَعِيرٍ فَنَدَّ مِنْهَا بَعِيرٌ فَطَلَبُوهُ فَأَعْيَاهُمْ وَكَانَ فِي الْقَوْمِ خَيْلٌ يَسِيرَةٌ فَأَهْوَى رَجُلٌ مِنْهُمْ بِسَهْمٍ فَحَبَسَهُ اللهُ ثُمَّ قَالَ إِنَّ لِهٰذِهِ الْبَهَائِمِ أَوَابِدَ كَأَوَابِدِ الْوَحْشِ فَمَا غَلَبَكُمْ مِنْهَا فَاصْنَعُوا بِهِ هٰكَذَا فَقُلْتُ إِنَّا نَرْجُو الْعَدُوَّ غَدًا وَلَيْسَتْ مَعَنَا مُدًى أَفَنَذْبَحُ بِالْقَصَبِ فَقَالَ مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ فَكُلُوهُ لَيْسَ السِّنَّ وَالظُّفُرَ وَسَأُحَدِّثُكُمْ عَنْ ذٰلِكَ أَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ وَأَمَّا الظُّفُرُ فَمُدَى الْحَبَشَةِ.

TERCÜMESİ

Râfi‘ b. Hadîc radıyallahu anhtan şöyle hikâye ettiği rivayet edilmiştir: (Huneyn dönüşünde Tihâme’den ma‘dûd) Zülhuleyfe’de biz, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber bulunduk. Hey’et-i seferiye iyice acıkmıştı. (Huneyn’de) birçok deve ve koyun da ele geçirmişlerdi. Râfi‘ (devamla) demiştir ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ordunun arkalarında kalmıştı. Ashap acele edip ganimet develerinden, koyunlarından kısmen kesmişler, tencereleri yerleştirmişlerdi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (gelince) emredip tencereler devrildi. Sonra Resûlullah mâl-i ganimeti taksim buyurdu. (Develerin; koyunların taksiminde o günün râyicine göre) on koyunu bir deveye muadil saydı.

Bu sırada develerden biri kaçmıştı. Bunu takip ettilerse de o (firarî deve) muakkibleri âciz bıraktı. Ordu içinde (medâr-ı tâkip olan) at da pek az bulunuyordu. Bu sırada mücahidlerden bir kimse oku ile bu hayvanı takip edip (vurdu) da bu sebeple Allah hayvanı tevkif buyurdu. Bundan sonra sallallahu aleyhi ve sellem, "Vahşi hayvanların firarîsi gibi behâimin de muhakkak firarîsi vardır. Bunlardan biri size galebe ederse, ona böylece muâmele ediniz (avlar gibi vurunuz!) buyurdu. Ben, "Yâ Resûlellah! Yarın (zaman olur ki) muhakkak biz, düşmandan endişe ederiz (de kılıçlarımızı zebh için körletemeyiz), beraberimizde bıçak da bulunmaz. (Bu halde) kamışla hayvan boğazlayabilir miyiz?" diye sordum. Resûlullah, "Bol kan akıtan her şey ile zebholunur, üzerine ismullah da zikrolunursa, o mezbuhu yeyiniz! Yalnız dişle tırnak müstesnadır. Bunun sebebini de herhalde size bildirmek isterim ama diş bir kemiktir (kesmez), tırnak da Habeşîler'in vesâit-i zebhidir" buyurdu. {B2488 Buhârî, Şirket, 3.}

İZAHI

Müellif Buhârî bu hadisi "Şirket", "Cihâd", "Zebâih" bahislerinde tahrîc etmiştir. Müslim "Edâhî"; Ebû Dâvûd "Zebâih"; Tirmizî "Sayd" ve "Siyer"de; Nesâî "Hac", "Sayd", "Zebâih", "Edâhî" bahislerinde; İbn Mâce de "Edâhî" ve "Zebâih"te rivayet etmişlerdir.

Bu Zülhuleyfe'yi *Telvîh* sahibi "Medineliler'in mîkâtı olan Zülhuleyfe değildir, Zâtüırk yanındaki Tihâme'den ma'dûd olan Zülhuleyfe'dir" diyor. Yâkūt el-Hamevî ve başkaları hep böyle bildirmişlerdir. Müslim'in bir rivayetinde de بذي الحليفة من تهامة suretinde mukayyet bulunduğundan tercümede kavis içinde işaret ettik. Kabîsî bunu Medineliler'in mîkâtı olan Zülhuleyfe zannetmiş, Nevevî de bu zannın bîşinde yanılmıştır. Bu vâkıa, 8. sene-i hicriyede Huneyn seferinden avdet buyurulurken cereyan ettiğinden bunu da tercümemizde gösterdik. Resûl-i Ekrem'in ordunun en sonlarında kalması, zuafâ-yi ashabı sıyânet ve kuvâ-yi külliyeye yetişmeleri hususunda kendilerine muavenet buyurmak arzusuna mebnîdir.

Nevevî diyor ki: Resûl-i Ekrem'in kaynamakta olan tencerelerin eğilip sularının dökülmesini emir buyurması şüphesiz bir ukūbat idi. Bu şedid ve ukūbatâmiz emrin isdâr buyurulması, artık guzât-ı müslimînin dârülharpten dârülislâma vâsıl olması ve dârülislâmın müşterek mâl-i ganîmet kable't-taksîm ekli câiz olmayan bir mahal bulunması cihetiyledir. Taksimden evvel ganimet malı yalnız dârülharpte mubah olarak yenilebilirdi. Etlerin de tencerelerden dökülmesi emredilmemiştir. Çünkü bu etler gazilerin malıdır. Sonra izâa-i mal idi. Her vesile ile izâa-i maldan nehiy buyurulmakta idi.

Develerin, koyunların umumi taksimine gelince, bunda Resûl-i Ekrem o günkü râyicini nazarıitibara alarak on koyunun kıymetini, mûtedil ve orta halli bir devenin tutarına muadil addetmiştir. Binaenaleyh Huneyn ganimetinin taksiminde iltizam buyurulan bu nisbet ve teâdül, udhiyyedeki bir sığırın yedi koyun makamına ikame edilmesi kaidesine muhalif olmaz. Udhiyyede iltizam buyurulan bu kaide, koyunla mutedil bir devenin kıymetinde galip ve şâyi olan râyiç üzerine bina kılınmıştır.

MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER

1. İslâm hududuna girdikten sonra kable't-taksîm ganimet malının ekli câiz olmadığı.

2. İnsî hayvan firar eder de tutmak mümkün olmazsa av avlar gibi tezkiyenin cevazı. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Şâfiî rahimehümallahın mezhebi budur. Ali, İbn Mes'ûd, İbn Abbas, İbn Ömer radıyallahu anhüm ile Tâvûs, Atâ, Şa'bî, Esved b. Yezîd, Nehaî, Hakem, Hammâd, Sevrî, Ahmed, Müzenî, Dâvûd hazerâtının mezhepleri de böyledir.

Nevevî, "Cumhûr-ı ulemâ Ebü'l-Aşrâ hadisi ile de ihticâc etmişlerdir" diyor ki bu Ebü'l-Aşrâ hadisini de sünen-i erbaa sahipleri rivayet etmişlerdir ve meâli şöyledir: Ebü'l-Aşrâ'nın babası demiştir ki: Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme, "Yâ Resûlellah! Devenin şer'î kesimi göğsün üstündeki menharla boğazdan kesmek değil midir? Böyle iken firarî deve, av avlanır gibi vurulmakla tezkiye hâsıl olur mu?" diye sordum. Resûl-i Ekrem cevaben, "*Hayvanın oyluğundan vursan bile kâfidir, senin için tezkiye hâsıl olmuştur*" buyurdu.[261] Şu kadar ki cumhura muhalif ictihadda bulunanların bu hadis hakkında bazı gûnâ intikadları vardır: **a)** Ebü'l-Aşrâ'nın ismi muhtelif surette bildirilmiştir. **b)** Ebü'l-Aşrâ'nın babasından bu hadisten başka rivayeti yoktur. **c)** Sünen-i erbaa sahiplerinin rivayetine göre sıhhati kabul edilse bile zarurete münhasırdır demişlerdir.

Maamafih bununla ihticâc edilmese bile Ebû Hanîfe ile Şâfiî'nin mezhebi ashap ve tâbiînden isimlerini zikrettiğimiz bunca zevattan rivayet edilmiştir. Buhârî'nin bu Râfi' b. Hadîc hadisi ile beraber Muhammed b. Hasan'ın Ebû Hanîfe vasıtasıyla İbn Ömer'den bir rivayeti de vardır. Bu rivayete göre, bir gün Medine'nin bir kuyusuna bir deve düşmüş. Minhardan boğazlamak mümkün olmamış, bıçakla böğründen vurularak irâka-i dem temin edilmiş. Sonra İbn Ömer radıyallahu anhümâ bu devenin etinden onda birini 2 dirheme satın almış.[262]

İmam Mâlik, Rebîa, Leys b. Sa'd, "Firarî hayvan, zekât-ı insîye has zebh ile boğazlanmadıkça eti yenmez" demişler ve asıl zekâtın meşruiyetini istishab ile istidlâl etmişlerdir. Bunlar da, firarî hayvana bir vahşet gelmiştir. Fakat bundan dolayı hayvânât-ı vahşiyyeye iltihak etmemiştir. Bunun bir delili, hayvanın firarî ve üzerinden mâlikinin hakk-ı mülkiyeti zâil olmamış bulunmasıdır diyorlar.

3. Zekât-ı şer'înin şerâitinden birisi, bol kan akıtmak olduğu da bu hadisten müstefâd olur. Hayvanın bir an evvel hayattan kurtulması, azap ve ıstıraptan rahata ermesi için bol kan akıtılması matluptur. Bunu, hadiste mecaz tarikiyle "inhâr-ı dem" tabiri kemâl-i belâgatla ifade etmektedir. Şu halde bu bol kanın hangi damardan akıtılması matluptur? Râfi' hadisinde buna işaret olunmadığı gibi *Kütüb-i Sitte*'deki rivayetler arasında da isâle-i demin muayyen bir damara tahsisini ifade eden bir haber yoktur.

Bu sebeple ulemâ, zebihte kat'ı vâcip olan mahal ve damarların tayininde ihtilâf etmişlerdir: Leys b. Sa'd, Dâvûd, Ebû Sevr, ashâb-ı Şâfiî'den İbn Münzir'e göre, şu dört şeyin kesilmesi şarttır: **a)** Hulkum (boğaz). **b)** Merî' (Hulkuma muttasıl olan mecrâ-yı taam ve şarâb). **c**, **d)** Vedecân (Boğaz çukurunun iki tarafındaki iki kalın damardır).[263] Verîdân da derler ki can damarlarıdır. Lisanımızda şah damarları denmekle meşhurdur. İmam Mâlik'ten naklolunan bir rivayette de bu dört şeyin kesilmesi merkezindedir.

İmam Şâfiî ile meşhur bir rivayete göre, İmam Ahmed b. Hanbel yalnız hulkum ile merîi kesmekle iktifa etmişlerdir. İmam Mâlik hulkum ile vedecân kesilmelidir demiş. İmam Ebû Hanîfe ile bir rivayette İmam Ebû Yûsuf yukarıda zikredilen dört âzadan üçünü kesmek kâfidir demişler. İmam Ebû Yûsuf'tan gelen diğer bir rivayete göre, hulkum ile bâki üç uzvun ikisi kesilmesi suretindedir. İmam Muhammed de bu dörtten ekserisi kesilmelidir demiştir ki İmam Ebû Hanîfe'nin kavlidir.

4. Hayvan boğazlanırken tesmiye yani besmele ile kesilmesi şartı da bu hadisten müstefâd olur. Çünkü Râfi' hadisinin fıkra-i ahîresinde Resûl-i Ekrem'in tesmiyeyi tezkiyeye mukārin kılarak ibâhayı bu iki şarta tâlik buyurduğu rivayet edilmiştir. İki şeye muallak olan ibâha, bunlardan herhangi birinin intifâsıyla müntefî olur. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik bu hadis ile bu suretle ihticâc ederek besmele çekilmesini bir şart olarak kabul etmişlerdir. İmam Şâfiî tesmiyeyi şart etmemiştir. Binaenaleyh gerek amden gerek sehven besmelesiz kesilen hayvanın eti İmam Şâfiî'ye göre yenilir. Bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel hazretlerinin ictihadı da böyledir.

Sâdât-ı Hanefiyye'ye göre amden besmele terkedilirse o zebîha meytedir, yenilmesi câiz değildir. Sehven terkedilmiş olursa yenilmesi câizdir. İmam Ahmed b. Hanbel'den meşhur olan da böyledir. İbn Abbas'tan, Tâvûs'tan, Saîd b. Müseyyeb'den, Hasan-ı Basrî'den, İshak'tan, İbn Ebû Leylâ'dan da bu suretle rivayet olunmuştur.

Kudûrî, *Muhtasar-ı Kerhî Şerhi*'nde bu bahsi şu yolda izah etmiştir: Ashâb-ı kirâm nisyan hakkında ihtilâf etmişlerdir: Ali ve İbn Abbas besmele terkolunursa eklolunur demişler. Abdullah b. Ömer ise eklolunmaz demiştir. Nisyan hakkında nefyen ve ispaten vuku bulan bu ihtilâf amden terk halinde ittifaka delâlet eder.

Şârih Aynî “Amden tesmiye ne suretle terkolunur?” diye bir sual irat edip şöyle cevap veriyor: Zâbih besmelenin zebhin şartı olduğunu bilir ve bu şartı hatırladığı halde bile bile besmeleyi terkederek zebheder. Eğer zâbih besmelenin hil için şart olduğunu bilmezse bu da nâsî hükmündedir diyor.

Sâhib-i *Hidâye,* “İmam Şâfiî’nin bu babdaki ictihadı icmâa muhaliftir” diyor. Çünkü amden metrûkü’t-tesmiye hayvan etinin hurmet-i ekline evvelce vâkıf olan kişi hakkında ulemâ arasında ihtilâf yoktur. İhtilâf yalnız nâsiyen metrûkü’t-tesmiye hakkındadır” diyor.

---

261 فقد روى أبو العشراء عن أبيه قال قلت: يا رسول الله! أما تكون الذكاة إلا في اللبة والحلق؟ قال: لو طعنت في فخذها لأجزأ عنك [رواه الأربعة].

{D2825 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 15, 16.}

262 روى محمد بن الحسن عن أبي حنيفة عن سعيد بن مسروق عن عباية بن رفاعة بن رافع عن ابن عمر:إن بعيرا تردى في بئر بالمدينة فلم يقدر على منحره فوجئ بسكين من قبل خاصرته. فأخذ ابن عمر عشيرا بدرهمين. [[العشير لغة في العشر كالنصيف والنصف].

263 “Vedec”i lugat âlimleri müteaddit surette tefsir etmişlerdir. Yukarıdaki mânayı İbnü’l-Esîr’in *en-Nihâye*’sinden naklettik. İbnü’l-Esîr’in misal olarak كل ما أفرى الأوداج “*Şah damarları kesilen hayvanın etini ye!*” hadisini zikrediyor. Bu hadisi İbn Ebû Şeybe’nin Râfi‘ b. Hadîc’den tahrîcine göre, müşârün ileyh hazretleri Resûl-i Ekrem’e, “Yâ Resûlellah! Kamışla kesilmiş olan hayvanın eti câizü’l-ekl midir?” diye sormuş da Resûl-i Ekrem, “*Şah damarları kesilen hayvanın etini yiyebilirsin, yalnız dişlenerek yahut tırnakla boğularak öldürülmüş olan hayvan etini yemezsin*” buyurmuştur. {MŞ19803 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Sayd, 32.}

1106

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَنْ أَعْتَقَ شَقِيصًا مِنْ مَمْلُوكِهِ فَعَلَيْهِ خَلَاصُهُ فِي مَالِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ قُوِّمَ الْمَمْلُوكُ قِيمَةَ عَدْلٍ ثُمَّ اسْتُسْعِيَ غَيْرَ مَشْقُوقٍ عَلَيْهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Her kim memlükünden (münbais) hissesini âzat etse, o kimseye kendi malından (bâki kıymetini vererek) köleyi (tamamen) halâs etmesi vâcip olur. Şayet mu'tikın malı yoksa memlükün âdilâne kıymeti takdir olunur. Sonra köle (diğer şerikin nasibini iktisap için) meşakkatsiz bir halde çalıştırılır. {B2492 Buhârî, Şirket, 5.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi "Itk", "Şirket" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim de hem "Itk"ta, hem "Müzâraa"da; Ebû Dâvûd ile Nesâî "Itk"ta; Tirmizî ile İbn Mâce "Ahkâm"da rivayet etmişlerdir. Hadisin *Sahîh-i Buhârî*'deki babının unvanı, "Şerikler Arasındaki Müşterek Eşyanın Âdilâne Bir Kıymetle Takvimine Dair"dir ki Ebû Hüreyre'nin bu hadisine göre taksim için takvîm-i eşyâ câizdir. Bu babda ulemâ arasında bir ihtilâf sebketmemiştir. Ancak ihtilâf emtia ve urûzun takvimsiz taksimindedir ki ulemâdan ekserisi şeriklerin rıza ve muvafakatleriyle bilâtakvim de taksimin cevazına kāil olmuşlardır. Yalnız İmam Şâfiî muhalefet edip menetmiştir.

Müellif Buhârî'nin Ebû Hüreyre hadisinden başka bu babda İbn Ömer'den de bir rivayeti vardır. Müşârün ileyh hazretlerinin rivayetine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Her kim müşterek memlükünden kendisine ait olan sehmini âzatlarsa* (bakılır,) *mu'tik, kölenin âdilâne bir kıymetle* (takvim olunan) *bedelinin tutarına mâlik bulunursa, köle* (tamamen) *âzat edilmiştir. Eğer mu'tik mâlik bulunmazsa, memlükten âzat ettiği hisse-i musibesini âzat etmiş olur.*"[264]

Her iki hadisten müstefâd olan fıkhî hükümler için aşağıda tercüme ve izah edeceğimiz 1113 numaralı İbn Ömer hadisi mütalaa olunsun.

---

264 عن ابن عمر رضي الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من أعتق شقصا له من عبد أو شركا أو قال نصيبا وكان له ما يبلغ ثمنه بقيمة العدل فهو عتيق وإلا فقد عتق منه ما عتق [رواه البخاري].
{B2491 Buhârî, Şirket, 5.}

1107

•.•.•

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ ﵄ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَثَلُ الْقَائِمِ عَلَى حُدُودِ اللهِ وَالْوَاقِعِ فِيهَا كَمَثَلِ قَوْمٍ اسْتَهَمُوا عَلَى سَفِينَةٍ فَأَصَابَ بَعْضُهُمْ أَعْلاهَا وَبَعْضُهُمْ أَسْفَلَهَا فَكَانَ الَّذِينَ فِي أَسْفَلِهَا إِذَا اسْتَقَوْا مِنَ الْمَاءِ مَرُّوا عَلَى مَنْ فَوْقَهُمْ فَقَالُوا لَوْ أَنَّا خَرَقْنَا فِي نَصِيبِنَا خَرْقًا وَلَمْ نُؤْذِ مَنْ فَوْقَنَا فَإِنْ تَرَكُوهُمْ وَمَا أَرَادُوا هَلَكُوا جَمِيعًا وَإِنْ أَخَذُوا عَلَى أَيْدِيهِمْ نَجَوْا وَنَجَوْا جَمِيعًا.

TERCÜMESİ

Nuʻmân b. Beşîr radıyallahu anhümâdan şöyle rivayet edilmiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem buyurmuştur ki: "Allah'ın (menettiği) hudut üzerinde duran, (ilerlemeyen) kimse ile (ilerleyen) ve hudutta vâki olan kimselerin benzeri, bir sefîne halkının meseli gibidir ki onlar sefîne üzerinde kura attılar: Bazısına sefînenin üstü, (güverte) düştü, bazısına da altı (ambar kısmı) isabet etti. Sefînenin altında bulunanlar (susayıp) sudan müstefîd olmak istedikleri zaman yukarı (çıkıyorlar ve bura)dakilerin üzerine uğra(yıp geçi)yorlardı. Bunlar (aralarında), "Biz, nasibimiz (ambar) da bir delik açarsak (hem biz ezâlanmamış, hem de) üstümüzdekilere ezâ vermemiş oluruz" dediler. (Bunlardan biri bir balta yakalayarak sefînenin en aşağı bir yerini delmeye başladı. Yukarıdakiler der-akab geldiler, "Sana da ne oluyor?" diye sordular. O da, "Siz bizim yüzümüzden müteezzî oluyorsunuz, bize muhakkak su lâzımdır!" dedi).

Şimdi âlî tabaka sahipleri, bu esâfil-i nâsı (fena) dilekleriyle baş başa bıraksalardı, hepsi birden helâk olurlardı. Fakat bunların (cinayetkâr) ellerini tutsalardı (hem) kendileri necat bulurlardı, hem de bu mücrimleri toptan kurtarırlardı. {B2491 Buhârî, Şirket, 5.}

İZAHI

Diyebiliriz ki devletin ikāme-i hududunun hikmet-i teşrîini ve münevver zümrenin, halkın cahil tabakasını mâruf ile emir, münkerden nehyederek tenvire çalışmalarının içtimaî lüzumunu bu hadîs-i şerifin tasvir ettiği bedîî şekilden yüksek hiçbir mütefekkir edibin kalemi tasvir edemez.

1108

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ هِشَامٍ ﵁ وَكَانَ قَدْ أَدْرَكَ النَّبِيَّ ﷺ وَذَهَبَتْ بِهِ أُمُّهُ زَيْنَبُ بِنْتُ حُمَيْدٍ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ بَايِعْهُ فَقَالَ هُوَ صَغِيرٌ فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَدَعَا لَهُ كَانَ يَخْرُجُ إِلَى السُّوقِ فَيَشْتَرِي الطَّعَامَ فَيَلْقَاهُ ابْنُ عُمَرَ وَابْنُ الزُّبَيْرِ ﵄ فَيَقُولَانِ لَهُ أَشْرِكْنَا فَإِنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَدْ دَعَا لَكَ بِالْبَرَكَةِ فَيَشْرَكُهُمْ فَرُبَّمَا أَصَابَ الرَّاحِلَةَ كَمَا هِيَ فَيَبْعَثُ بِهَا إِلَى الْمَنْزِلِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Hişâm[265] radıyallahu anhtan şöyle rivayet edilmiştir: Müşârün ileyh Nebî sallallahu aleyhi ve sellem zamanına yetişmiş ve vâlidesi (sahâbiyâttan) Zeyneb bint Humeyd kendisini (feth-i Mekke'de) Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme götürmüştü, "Yâ Resûlellah! Oğlumla İslâm biatı akdediniz" dedi. Resûlullah, "O küçüktür" buyurdu ve başını sığazlayarak Abdullah'a (bereketle) dua eyledi. (Hafîdi diyor ki:) Büyük babam çarşıya çıkıp (ticaret için) erzak aldığı ve İbn Ömer'le İbn Zübeyr radıyallahu anhümün kendisine mülâki oldukları olurdu. Bunlar derhal Abdullah'a, "Bizi de (bu mala) ortak et! Çünkü Nebî sallallahu aleyhi ve sellem senin için bereketle dua buyurdu" derlerdi. Abdullah da bunları şerik ederdi. Bazı zaman olurdu ki tamam bir deve yükü (kâr) isabet ederdi de o kârı (herkesin) evine gönderirdi. {B2501 Buhârî, Şirket, 13.}

265 Abdullah b. Hişâm, İbn Zühre'dir. Kureyşî'dir. Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhın kabilesi olan Benî Teym'dendir. Hişâm, Mekke'nin fethinden evvel hâl-i küfürde ölmüştür. Abdullah ise İbn Yûnus'un ve başkalarının beyanına göre, Mısır'ın fethinde bulunmuş ve Muâviye'nin devr-i hükümetine kadar yaşamıştır. ابن منده((Abdullah'ın Resûl-i Ekrem'in hayât-ı seniyyelerinden altı senesine yetişmiş olduğunu bildirmiştir. Müşârün ileyhin *Sahîh-i Buhârî*'de üç hadisi rivayet olunmuştur ki birisi budur. Râvisi de hafîdi Ebû Akīl Zühre b. Ma'bed'dir. Bu hadisi de Abdullah'tan hafîdi Ebû Akīl rivayet etmiştir.

KİTÂBÜ'R-REHN

كِتَابُ الرَّهْنِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Bu kitap rehin ahkâmına dair ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir.

Müellif Zebîdî'nin ihtiyar ettiği bu unvan Küşmîhenî ile İbn Şebbûye'nin rivayetlerine müstenittir. Meydûmî'ye, Yûnîniyye'ye kıraat ve arz olunan nüshalarda bu unvan, كتاب في الرهن في الحضر suretindedir. Şârih Kastallânî de bu rivayeti ihtiyar ve şerhetmiştir. Şârih Aynî de Ebû Zerr'in كتاب الرهن في الحضر rivayetini ihtiyar etmiştir.

Bu unvandaki "hazar" kaydı, bir kayd-ı ihtirâzî değildir. Rehin, ekseriyetle hâl-i hazarda olduğu, seferber halinde rehin gibi medenî muameleler pek az vuku bulduğu için kayd-ı vâkiî olarak zikredilmiştir. Şârih İbn Battâl'ın beyanı veçhile hâl-i hazarda seferde de rehin câizdir. Bu hususta yalnız Zâhirîler muhalefet edip sûre-i Bakara'nın 283. âyet-i kerîmesi olan, وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ "*Ey müminler! Siz, sefer üzerinde olup da* (borcunuzu yazdıracak) *kâtip bulamazsanız o zaman* (medâr-ı teminat) *alınmış rehinlerdir*" kavl-i şerifi ile istidlâl etmişlerdir. Filhakika buna takaddüm eden müdâyene âyet-i kerîmesinde müminler birbirlerine borçlandıkları zaman, medenî bir asıl olarak bu borcun bir kâtib-i âdil mârifetiyle tesbit edilmesi tâlim buyurulmuştu. Ona mukabil bu âyette ekseriyetle yazıcı bulmak müşkül olan sefer halinde de tahrirî vesika yerine rehin olarak borcun temin edilmesi lüzumu bildirilmiştir. Fakat bu mütekabil ta'lîm-i ilâhî seferde kâtip bulunursa borcun tahriri tesbitine mani teşkil etmez. Belki seferde kâtip bulunmadığı zaman rehin ile te'mîn-i hukuk edilmesinin cevazını ifade eder. Binaenaleyh rehin, kefil gibi istîsâk olduğu için seferde câiz olduğu gibi hazarda da câiz olur.

Rehin (رهن) lugaten, mutlak surette hapis mânasınadır; tutmak ve bağlamak demektir. Müddessir sûresinin 38. âyet-i kerîmesindeki كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ "*Her insan kazancına bağlıdır*" kavl-i şerifinde rehine, mahbûse ve merbûte mânasınadır.[266] Şeriat ıstılahında rehin, bir malı, kendisinden istîfâ mümkün olan bir deyn mukabilinde mahbus ve mevkuf tutmaktır.[267] Rehin, masdar ismiyle mefʻûle tesmiye kabilinden mâl-i merhûne de ıtlak olunur. Rehin, rihân ve rühün üzere cemiʻlenir.

İrtihân rehin kabul etmektir. Râhin "rehin veren" kimsedir. Mürtehin de "rehin alan" kimsedir. Merhûn ve rehin, rehnedilen maldır, müennesinde "rehîne" denir.

Müellif İmam Buhârî rehnin meşruiyetini beyan için bu babın unvanında وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ âyet-i kerîmesini zikretmiştir ki yukarıda tercüme ve izah ettik. Burada İbn Abbas'ın bir tefsirini bildirmek isteriz. Müşârün ileyh hazretleri, "Borcu yazacak kâtip bulunur da kâğıt yahut mürekkep yahut kalem bulunmazsa, kitâbete bedel yine sâhib-i hakkın yedine tevdi edilen rehin ile hak temin edilir" demiştir.

Rehin فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ kavl-i şerifi delâletiyle mürtehinin kabzıyla tamam olur. Bu sebeple râhin, mâl-i merhûnu malını teslim etmezden rehinden rücû edebilir. Rehnin ahkâmı, erkânı, şerâit-i inʻikādı, ahkâm-ı umûmiyyesi, zevaid-i muttasılası gibi birtakım mesâil ve mebâhisi vardır ki tafsili fıkıh kitaplarına aittir.

---

266 Yüksek bir düstûr-ı içtimaî ifade eden bu âlî ve ilâhî vecize gibi Tûr sûresinde de, كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ "*Her kişi kazancına bağlıdır*" suretinde tebliğ buyurulmuştur. {et-Tûr, 52/21.}

267 الرهن في اللغة مطلق الحبس وفي الشرع حبس الشيء بحق يمكن أخذه منه كالدين ويطلق على المرهون تسمية المفعول باسم المصدر [تعريفات سيد].

1109

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الظَّهْرُ يُرْكَبُ بِنَفَقَتِهِ إِذَا كَانَ مَرْهُونًا وَلَبَنُ الدَّرِّ يُشْرَبُ بِنَفَقَتِهِ إِذَا كَانَ مَرْهُونًا وَعَلَى الَّذِي يَرْكَبُ وَيَشْرَبُ النَّفَقَةُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Binit hayvanı rehin olunduğu zaman, nafakası (verilmek şartıyla) binilir. Sağım hayvanı rehin olduğu zaman (onun) sütü de nafakası verilerek içilir. (Hulâsa) merhûn hayvanın nafakası (ona) binen, (sütünü) içen kimse üzerine vâciptir. {B2512 Buhârî, Rehn, 4.}

İZAHI

İmam Buhârî bu hadisin unvanında ta'lîkan İbrâhim en-Nehaî'den, "Binit bir hayvan bulunduğunda yemi verildiği kadar binilir, yemi verildiği kadar da sağılır. Rehin hayvan da yitik gibidir"[268] kavlini nakletmiştir. Yukarıdaki hadis ile ihticâc ederek İbrâhim en-Nehaî hazretleri, "Merhûn hayvanın nafakası sahibine yani râhine ait olmak üzere binebilir. Yine böyle merhûnun yemi kendisine ait olmak üzere râhin sütünden istifade edebilir" demiş oluyor ki İmam Şâfiî'nin, zâhirî fukahasının mezhepleri de böyledir ve yukarıdaki hadisin zâhiriyle istidlâl etmişlerdir. Şu kadar ki râhin, merhûn hayvan üzerindeki hakk-ı rükûbunu, hakk-ı halbini zâyi eder de binit ve sağım hayvanın yemini vermezse, bu surette mürtehin, bu hayvanların yemini vererek binmek ve sağıp sütünü içmek hakkını iktisap eder. Çok binsin az binsin, süt çok olsun az olsun borca mahsup edilmez demişlerdir.

Nazarî olarak da hakk-ı rükûb ve hakk-ı halb râhinindir. Çünkü râhinin rehin üzerinde hakk-ı mülkü bâkidir. Mülkünden çıkmamıştır. Şu kadar ki Ebû Hüreyre hadisinin delâleti veçhile rükûb ve ihlâb, merkûb ve mahlûbu infak edene, besleyene mahsustur suretinde ta'lîl etmişlerdir.

Süfyân es-Sevrî'ye, Ebû Hanîfe'ye, Ebû Yûsuf'a, Muhammed'e, Mâlik'e, bir rivayette Ahmed b. Hanbel'e göre, râhinin rehin ettiği hayvan üzerinde böyle bir hakkı yoktur. Öyle bir hak kabulü, hükm-i rehne muhaliftir. Çünkü rehin habs-i dâimden ibarettir. Binaenaleyh râhin, rehin üzerinde böyle bir hakka mâlik değildir. Şu halde râhin merhundan istifade ve intifa edemez. Merhûn köle ise istihdam edemez, hayvan ise binemez ve sağamaz, mesken ise ikamet edemez, hatta râhin, mürtehinin izni olmadıkça rehini mürtehinden başkasına satamaz da; şayet satmış olursa, bu akdin sıhhati eimme-i sâlifeye göre mürtehinin izin ve muvafakatine mütevakkıftır. İzin verirse câiz olur.

Bu eimme, İmam Şâfiî ile Zâhirîler'in ihticâc ettikleri Ebû Hüreyre hadisi hakkında da diyorlar ki bu hadis mücmeldir, râhinin mi, mürtehinin mi, kimin merhûn hayvana bineceği ve kimin sağım hayvanını sağıp sütü içeceği bildirilmemiştir. Binaenaleyh muhalifler bu haklar râhinindir, mürtehinin değildir hükmünü nereden bulup çıkarıyorlar. Bu hakların râhin veya mürtehinden birine ait olması ancak delil ile mümkün olabilir.

---

268 وقال مغيرة عن إبراهيم تركب الضالة بقدر علفها وتحلب بقدر علفها والرهن مثله [رواه البخاري].

1110

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَضَى أَنَّ الْيَمِينَ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, yemin, müddeâ aleyhe ait olmakla hükmettiği rivayet edilmiştir. {B2514 Buhârî, Rehn, 6.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Şehâdât", "Tefsîr" bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim, Tirmizî, İbn Mâce "Ahkâm"da, Ebû Dâvûd ile Nesâî "Kazâyâ"da rivayet etmişlerdir.

Hadisin Buhârî metnindeki sûret-i sevkine nazaran hadisi İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet eden zat, İbn Ebû Müleyke'dir. İbn Ebû Müleyke ki Abdullah b. Ubeydullah b. Ebû Müleyke'dir. Sûre-i Âl-i İmrân tefsirinde tercüme edeceğimiz bir rivayetinde görüleceği üzere müşârün ileyh hazretleri iki kadın arasında tahaddüs eden bir davadan dolayı İbn Abbas hazretlerine bir mektup yazarak mütalaasını sormuş o da cevabında, Resûl-i Ekrem'in, yemin, müddeâ aleyhe ait olduğuna hükmettiğine dair cevap yazıp bildirmiştir.

KİTÂBÜ'L-ITK

كِتَابُ الْعِتْقِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap, ıtkın ahkâmını, faziletini tâlim eden ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir.

Bu unvan, Buhârî râvilerinin ekserisi tarafından rivayet edilmiştir. Yalnız وفضله ziyadesi de bulunduğundan tercümede işaret ettik.

Itk lugaten “kuvvet” demektir. Daha birtakım mânaları da vardır. Lisanımızda hürriyet ve kul âzat olmak mânalarında kullanılır. Şeriat ıstılahında, hükm-i şer‘înin memlüke bahşettiği bir kuvvettir ki bununla memlük üzerinden mülkiyet zâil ve tasarrufât-ı hukūkiyyeye mâlik olur. Itk, rık mukabilidir. Rık da bir za‘f-ı şer‘îdir ki bu zaaf, o memlükü tasarrufât-ı hukūkıyye ve medeniyeden âciz bırakır; ehliyyet-i kazâ, ehliyyet-i şehâdet, ehliyyet-i saltanat, ehliyyet-i tezevvüc ve emsali birtakım medenî hakları kendisinden selbeder.

Atak, ıtkın ismidir. Itak da Ebû Yûsuf ve Muhammed’e göre isbât-ı ıtktır. İmam Ebû Hanîfe’ye göre ıtkın husulüne îsâl eden fiili ispattan ibarettir.

İmam Buhârî yukarıdaki unvandan sonra Beled sûre-i şerîfesinin şu âyetlerini zikrediyor ki: فَكُّ رَقَبَةٍ. أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ. يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ. أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ “*Bir esiri âzatlamak yahut açlık istîlâ ettiği bir zamanda yakını bir yetimi yahut toprağa düşen bir miskini doyurmak* (iktihâm-i akabedir)”[269] buyurulmuştur. Burada iktihâm-i akabe ile murat, hayır ve taat için mücâhede-i nefistir.

İşte beşeriyeti esaretten hürriyete, açlıktan tokluğa ve bir kelime ile felâketten saadete ulaştıran bu âyetler ikişer kelimelik şu vecizelerdir: Fekk-i rakabe, yetîm-i makrabe, miskîn-i metrabe. Kitâb-ı mübînimiz bunu, haklardan en yüksek bir hakkı, en âlî bir teâvün-i içtimaîyi bu vecizelerle tâlim etmek kudret-i edebiyyesini göstermiş, bu sebeple fesahat ve belâgatın hâmerân olduğu bir devirde ve bir muhitte bir nazîri gösterilememiştir.

Burada mevzumuzla alâkalı olan “fekk-i rakabe”dir ki esir boyunu kurtarmak demektir. Fek halâs, rakabe de boyun demekse de zikr-i cüz’ ve irâde-i kül tarikiyle mecaz olarak şahıs mânası kastedilmiştir. A‘zâ-yı bedenden rakabenin hassaten zikredilmesi de esir ve köle üzerinde efendisinin hâkimiyeti, kölenin boynuna takılmış bir tasma gibi olmasından, artık onun emr ü iradesi haricine çıkmak imkânı bulunmamasındandır. Esirin ıtkı, boynunun esaret zincirinden halâsı demek oluyor. Bu âyetlerden sonra Buhârî âtîdeki Ebû Hüreyre hadisini sevkediyor.

---

269 {el-Beled, 90/13-16.}

1111

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَيُّمَا رَجُلٍ أَعْتَقَ امْرَأً مُسْلِمًا اسْتَنْقَذَ اللهُ بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْوًا مِنْهُ مِنَ النَّارِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Hangi bir kişi, müslim bir rakabe âzatlarsa Allah, onun her uzvuna (mukabil), âzat edenin bir uzvunu (cehennem) ateş(in)den halâs eder" buyurdu dediği rivayet edilmiştir. {B2517 Buhârî, Itk, 1.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifi Buhârî "Keffârât" bahsinde de rivayet etmiştir. Müslim'le Nesâî'nin "Itk", Tirmizî'nin "Eymân" bahsinde rivayetleri vardır. Tirmizî bu hadisi Ebû Hüreyre'den tahrîc ettikten sonra, ıtkın fazileti hususunda Âişe, İbn Abbas, Vâile, Ebû Ümâme, Ukbe b. Âmir, Kâ'b b. Mürre radıyallahu anhümden de rivayet bulunduğunu zikretmiştir. Şârih Aynî *Umdetül-kārî*'de bu zevât-i sahâbîye müntehî olan bütün hadisleri senedleriyle zikrettikten sonra, Muâz b. Cebel, Mâlik b. Amr, Süheyl b. Sa'd, Ebû Mâlik,[270] Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ebû Zer el-Gıfârî radıyallahu anhümün esâmî-i mübârekelerini tâdât ve sonra bunların rivayetlerini de birer birer naklediyor ki bu hesapça ıtkın faziletini tâlim eden hadis on dört sahâbî tarafından rivayet edilmiş bulunuyor ki hepsi meâlen yekdiğerine çok yakındır.

Buhârî metninde bu hadîs-i şerifin sevki münasebetiyle şu kıymetli mâlûmat da ayrı görülmektedir: Bu hadisi Ebû Hüreyre'den rivayet eden zat, tâbiî ricâlinden Saîd b. Mercâne'dir ki hadisin senedindeki kayda göre, Zeynelâbidîn unvân-ı fâhiriyle meşhur olan Ali b. Hüseyin radıyallahu anhümânın pek sıkı ve samimi dostu idi ve bu suretle mâruftur.[271]

Saîd diyor ki: Bir kere dostum Ali Zeynelâbidîn'in yanına gittiğimde Ebû Hüreyre radıyallahu anhın bu hadisini kendisine hikâye etmiştim. Müşârün ileyh hazretleri bana, "Bu hadisi bizzat Ebû Hüreyre'den işittin mi?" diye sordu. Ben de, "Evet, işittim" dedim. Bunun üzerine müşârün ileyh, "En güzîde kölesi (Mutref')i kastederek, 'Haydi git, sen Allah rızası için hürsün' diye i'tâk etti. Halbuki vaktiyle Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib, Ali b. Hüseyin'e Mutref için, ya 10.000 dirhem yahut 1000 dinar vermişti."[272]

Ali Zeynelâbidîn hazretleri Hâşimîler'in en âlî simalarından biridir. Böyle Hâtemâne semâhati, kesret-i ibadeti cihetiyle "Zeynelâbidîn" unvân-ı fâhiri ümmet-i İslâmiyye tarafından kendisine bahşedilmiştir. Kendisinin terceme-i hâlini bildirmiştik.

Hadisin son fıkrasında Asr-ı saâdet'in iktisadî vaziyetine de işaret edilmiş oluyor ki o devirde 1 dinarın 10 dirheme muadil olduğudur.

---

270 Ebû Mâlik sahâbîdir, Eş'arî'dir. İsminde ihtilâf edilmiştir. Hâris b. Hâris, Ubeyd, Ubeydullah ve daha başka birtakım isimler bildirilmiştir. Kendisinden 27 hadis rivayet edilmiştir. Kendisinden Câbir, Abdurrahman b. Ganem rivayet etmiştir. İbn Sa'd, Hazret-i Ömer'in devr-i hilâfetinde vefat ettiğini bildirmiştir.

271 Mercâne, Saîd'in vâlidesinin adıdır. Babasının adı da Abdullah el-Âmirî'dir. Saîd b. Mercâne'nin bu hadisten başka rivayeti yoktur. Bu hadisi doğrudan Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği, Buhârî'nin buradaki senedinde görüldüğünden Saîd'in tâbiî olduğunda şüphe yoktur. İbn Hibbân, Saîd'in bu rivayetini –bilâvasıta– Ebû Hüreyre'den tahrîc ettiği ve bu itibarla tâbiîdir dediği halde her nasılsa zühul ederek başka bir yerde "Etbâu't-tâbiîndendir ve Ebû Hüreyre'den bilâvasıta rivayeti yoktur" demiş. Halbuki Buhârî'den başka Müslim, Nesâî ve başkaları da Ebû Hüreyre'den rivayetini tasrih etmişlerdir. *Hulâsa*'da Ebû Hüreyre'den başka Abdullah b. Ömer'den de rivayeti bulunduğu bildiriliyor. Kendisinden Ali Zeynelâbidîn'in, Zührî'nin rivayetleri vardır. İbn Hibbân, Nesâî tevsik etmişlerdir. 96 ve bir rivayete göre 97 tarihinde vefat etmiştir.

272 قال سعيد بن مرجانة فانطلقت إلى علي بن الحسين) ولمسلم: حين)

سمعت الحديث من أبي هريرة فذكرته لعلي زاد أحمد وأبو عوانة فقال علي بن الحسين وأنت سمعت هذا من أبي هريرة؟ فقال نعم (فعمد علي بن الحسين إلى عبد له) اسمه مطرف كما عند أحمد وأبي عوانة وأبي نعيم (قد أعطاه به) أي في مقابلة العبد (عبد الله بن جعفر) ابن أبي طالب وهو ابن عم والد علي ابن الحسين (عشرة آلاف درهم أو ألف دينار) وفيه إشارة إلى أن الدينار إذ ذاك بعشرة دراهم.

1112

•.•.•

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ قَالَ إِيمَانٌ بِاللهِ وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِهِ قُلْتُ فَأَيُّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ قَالَ أَغْلَاهَا ثَمَنًا وَأَنْفَسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا قُلْتُ فَإِنْ لَمْ أَفْعَلْ قَالَ تُعِينُ صَانِعًا أَوْ تَصْنَعُ لِأَخْرَقَ قُلْتُ فَإِنْ لَمْ أَفْعَلْ قَالَ تَدَعُ النَّاسَ مِنَ الشَّرِّ فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ.

TERCÜMESİ

Ebû Zer el-Gıfârî radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve selleme, “(Yâ Resûlellah!) Hangi ibadet efdaldir?” diye sordum. Resûlullah, “Allah’a iman ve Allah yolunda cihad” buyurdu. (Yine) ben, “Hangi esir veya köle(yi âzatlamak) efdaldir?” diye sordum. Resûl-i Ekrem, “Pahası yüksek ve sahibi yanında rağbeti çok olan” buyurdu. (Tekrar) ben, “Ya köle âzadına gücüm yetişmezse?” diye sordum. Resûlullah, “Ya sanatkâra muavenet yahut beceriksiz, iş bilmez kişiye yardım edersin!” buyurdu. (Yine) ben, “Yardım da yapamazsam?” dedim. Resûl-i Ekrem, “Şer(rin)den halkı masûn bulundurursun! Bu da canın için tasadduk ettiğin bir sadakadır” buyurdu. {B2518 Buhârî, Itk, 2.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifi Müslim “Îmân” bahsinde; Nesâî “Itk”ta, “Cihâd”da; İbn Mâce de “Ahkâm”da rivayet etmişlerdir.

Hadîs-i şerîfin birinci fıkrasında, fî sebîlillâh cihadın îmân-ı billâha mukārin olarak zikredilmiş bulunmasından, vatanın hududunu muhafaza ve dinin şerefini, milletin namus ve istiklâlini müdafaa için Allah yolunda ihtiyar edilen cihadın, Allah'ın varlığına ve birliğine iman ile hükümde müsavi olduğu istifade edilmiştir. Bu cihetle hayırlı işlerimiz ve ibadetlerimiz arasında cihad, ön safta en feyizli bir vazîfe-i dîniyye oluyor. Çünkü kelimetullah, ancak cihad ile i'lâ ediliyor, dinî ve millî bütün varlığımız ve şerefimiz münhasıran bu mukaddesatı müdafaa ile masûn bulunuyor.

Hadisin ikinci fıkrasında da semen-i gālî, kıymeti âlî ve sahibi nazarında en mergub olan memlükün âzat edilmesi, fekk-i rikâbın efdali olduğu beyan buyurulmuştur ki bunda, Âl-i İmrân sûresinin 92. âyeti olan لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ "*Sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar kemâl-i hayra eremezsiniz*" kavl-i şerifine işaret vardır. Nasıl ki bu âyet-i kerîme nâzil olduğunda Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ da çok sevdiği bir câriyesini âzat etmiştir.

فإن لم أفعل fıkrasının mânası "işleyemezsem" demekse de burada fiilden, fiili işlemeye "kudret" murat olunduğundan kudretle tercüme ettik. Dârekutnî'nin *Garâib*'inde فإن لم أستطع rivayet edilmiş bulunması da teyit etmektedir.

Hadisin üçüncü fıkrasında, müellif Zebîdî merhum تعين صانعا rivayetini ihtiyar etmiş bulunduğundan biz de "Bir sanatkâra yardım edersin!" diye tercüme ettik. Halbuki ehl-i rivayet, bu kelime صانع "sâni'" midir?, ضايع "zâyi'" midir ihtilâf etmişlerdir. Her iki rivayetin medlûlü arasında ehemmiyetli bir fark bulunduğu için evvelâ râviler, sonra da bu rivayetlerden bahsederek hadis şârihleri bu iki rivayet üzerinde tevakkuf ve ilmî tetkikte bulunmuşlardır.

Şârih Kastallânî, müellif Zebîdî gibi "sâni'" rivayetini ihtiyar ederek bu rivayetin Yûnîniyye nüshasında bu suretle mazbut olduğunu Yûnîniyye nüshası ise Ebû Zer el-Herevî, Ebü'l-Vakt, Asîlî ve daha bunlardan başka birçok Buhârî râvisinin asıllarıyla mukabele edilmiş bulunduğunu iddia ederek metninde bu nüshayı ihtiyar ettiğini bildirmek istiyor. İlâve ederek, "Benim vâkıf olduğum bütün usûl-i mutemedede, ezcümle Meydûmî ve başkalarına arz ve kıraat olunan mutemet bir asılda da bu kelimenin "sâni'" diye mazbut bulunduğunu gördüm" diyor. Sonra şârih İbn Hacer ve başkalarının dad ile "zâyi'" zabtettiklerini haber veriyor. "Zâyi'" "fakir" veya "ailecüdâ" demek olduğunu zikrederek bunların da esbâb-ı tercihini bildiriyor ki bunu şimdi şârih Aynî lisanından daha mufassal bir surette okuyacağız.

Şârih Aynî de *Umdetü'l-kārî*'nin metninde "zâyi'" rivayetini tercih ederek, bütün Buhârî râvîlerinin rivayetlerinde bunun dâd ile mazbut olduğunu, Kādî İyâz ve başkalarının bu suretle cezmettiklerini, Müslim'in de bu suretle rivayet ettiğini, yalnız Semerkandî rivayeti müstesna bulunduğunu haber veriyor. Sonra Aynî, "Dârekutnî'den ve başkalarından, bu hadisi Hişâm'ın, babası Urve'den bütün rivayetleri 'dâd'la olup yalnız başkalarının Urve'den rivayetleri 'sâd'la olduğunu naklederek", "sâni'" rivayetinin sahih olmadığına hükmediyor ve bu rivayetin, bu hadisin turuk-ı rivayetinden hiçbirinde bulunmadığını ilâve ederek yalnız İbn Münîr'in sâd ile gelen rivayetine itimat ederek şu suretle ta'lîl ettiğini haber veriyor. İbn Münzir demiştir ki, sanat sahibine muavenetin, sanat sahibi olmayanlara muavenetten efdal olması, sanatsız takımının mazinne-i muavenet olması ve herkesin işsizlere yardıma me'lûf bulunması itibariyledir. Fakat sanatkârın vaziyeti böyle değildir. Bir sanatkâr, sanatıyla mâruf olduğu için ona muavenetten gaflet edilir. Ona edilecek yardım, mestûrü'l-hâl bir fakire verilen sadaka nevindendir.

Şârih Aynî İbn Münîr'in bu ta'lîlini naklettikten sonra, "sâdla rivayetin sıhhati sabit olursa, bu ta'lîl ve tevcihi kabul etmekte bir beis yoktur" diyor ki tarîk-i maişetten veya aileden mahrum fakir mânasına olan "zâyi'" lugatı daha vâzıhtır demek istiyor.

HADİSİN DÖRDÜNCÜ FIKRASI ki, أو تصنع لأخرق cümlesidir. Ahrak, *Kāmus Tercümesi*'nde, "Elinden bir sanat gelmez ve bir sanatı, bir işi güzelce beceremez olan hemec ve çulpa adama denir" diye tarif olunuyor. Şu halde "beceriksiz işçi"ye yardım, efdal-i teâvündür demek oluyor.

Hadisin dördüncü fıkrası ki hey'et-i içtimâiyyeye hiçbir vecihle hayrı dokunmayan kimsedir. Bunun da en feyizli hayatı, şerrinden cemiyeti masûn bulundurmasıdır. Mademki kimseye iyilik yapmaktan uzaktır. Bâri zararı dokunmasın. Bu da kendi menfaati ve günahtan masuniyeti namına tasadduk edilmiş bir sadakadır buyuruluyor.

Ebû Zer el-Gıfârî hadisinin bir hususiyeti, müellif İmam Buhârî'ye nisbetle isnadı âlî olmasıdır. Gerçi Buhârî'nin *Sahîh*'indeki senedi itibariyle hakikaten sülâsiyyâttan sayılmazsa da hükmen sülâsîdir. Çünkü Buhârî'nin şeyhinin üstadı Hişâm'dır, tâbiîdir. Babası Urve'den rivayet etmiştir ki o da tâbiîdir. Urve'nin rivayet ettiği Ebû Mürâvih ki bu da kibâr-ı tâbiîndendir ve Ebû Zerr'in râvisidir. Binaenaleyh bir devrin üç tâbiî ricâli yekdiğerinden rivayet etmiş olmaları cihetiyle nesk-i vâhid üzere bulunduklarından zâhirde humâsiyyâttan olan haber, hükmen sülâsiyyâttan sayılabilir. Hatta Ebû Mürâvîh'i *Tabakāt* sahiplerinden bazıları sahâbî addetmişler, sohbet-i nebevîye nâil olduğunu nakleylemişlerdir. Hâkim de Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemin zamanına yetişmiştir fakat görememiştir diyor. Ebû Mürâvîh'in ismi bilinememiştir. Gıfârî denilir. Müslim'in rivayetinde Leysî'dir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde Ebû Mürâvîh'ten bu hadisten başka rivayeti yoktur.

Müslim'in rivayetinde Hişâm ile Urve arasında Urve'nin kölesi Habîb de bulunduğundan Müslim'in senedi de dört tâbiînin bir siyakta yekdiğerinden rivayetleri gibi bir hususiyeti haizdir.

1113

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ مَنْ أَعْتَقَ شِرْكًا لَهُ فِي عَبْدٍ فَكَانَ لَهُ مَالٌ يَبْلُغُ ثَمَنَ الْعَبْدِ قُوِّمَ الْعَبْدُ عَلَيْهِ قِيمَةَ عَدْلٍ فَأَعْطَى شُرَكَاءَهُ حِصَصَهُمْ وَعَتَقَ عَلَيْهِ الْعَبْدُ وَإِلَّا فَقَدْ عَتَقَ مِنْهُ مَا عَتَقَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan şöyle rivayet edilmiştir: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurmuş ki: Her kim bir memlükteki hissesini bağışlar ve memlükün (bakıyye-i) semenine bâliğ olur derecede malı bulunursa, o sehim için köleye âdilâne kıymet konulur da mu'tık, (vücûben) şeriklerine hisseler(inin kıymet)ini verir ve onun hesabına köle âzat olur. Şayet mu'tikın, şeriklerinin hisselerini ödeyecek malı bulunmazsa, köleden âzatladığı hissesi âzat olur. {B2522 Buhârî, Itk, 4.}

İZAHI

Müslim'in, Ebû Dâvûd'un, Nesâî'nin de "Itk" bahsinde rivayet ettikleri bu hadîs-i şerif, Buhârî'nin bu babdaki rivayet tariklerinden birinde **فعليه عتقه كله** vârit olduğundan kendi hissesini âzatlayan ve diğer şeriklerin hisselerini ödeyecek derecede serveti bulunan kimse üzerine hissedarların hisse-i musîbelerini ödemek vâcip olduğunu ifade eden bu kayda tercümede işaret ettik.

Köle hakkındaki bu hüküm, aynen câriye hakkında da câri olduğundan, abd-i memlük diye tercüme ettik.

1114

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي مَا وَسْوَسَتْ بِهِ صُدُورُهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Allah benim sebebimle ümmetimden gönüllerinden geçen yaramaz havâtırı –işlemedikçe veya söylemedikçe– affeyledi" buyurmuştur. {B2528 Buhârî, Itk, 6.}

1115

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ لَمَّا أَقْبَلَ يُرِيدُ الْإِسْلَامَ وَمَعَهُ غُلَامُهُ ضَلَّ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِنْ صَاحِبِهِ فَأَقْبَلَ بَعْدَ ذَاكَ وَأَبُو هُرَيْرَةَ جَالِسٌ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ هٰذَا غُلَامُكَ قَدْ أَتَاكَ فَقَالَ أَمَا إِنِّي أُشْهِدُكَ أَنَّهُ حُرٌّ قَالَ فَهُوَ حِينَ يَقُولُ يَا لَيْلَةً مِنْ طُولِهَا وَعَنَائِهَا عَلَى أَنَّهَا مِنْ دَارَةِ الْكُفْرِ نَجَّتِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle rivayet edilmiştir: Müşârün ileyh hazretleri kölesiyle beraber İslâm olmak arzusuyla (Yemen'den Medine'ye) teveccüh edip gelirken bu iki yolcudan her biri yolu şaşırıp birbirinden ayrı düşmüştü.

(Ebû Hüreyre diyor ki: Ben, daha evvel Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna geldim ve İslâm üzere arz-ı biat ettim). Bundan sonra (günün birinde) Ebû Hüreyre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile oturduğu sırada köle geldi, (ansızın görünü verdi). Nebî sallallahu aleyhi ve sellem hemen (bana), "Ey Ebû Hüreyre! Şu kölendir! Sana gelmiştir" buyurdu. Ebû Hüreyre de, "Yâ Resûlellah! Ben de seni işhâd ederim ki, o köle (Allah rızası için) muhakkak hürdür" dedi. (ve Medine'ye gelirken yolda terennüm eylediği şu beyti huzûr-ı saâdette) inşâd eyledi:

يا ليلة من طولها وعنائها
على أنها من دارة الكفر نجت

(Mânası): Ey sefer gecesi! Uzunluğundan ve ta'b ü meşakkatinden Allah'a sığınırım. Maamafih bu meşakkatli uzun gecelerdir ki dâr-i küfürden beni kurtarmıştır." {B2530 Buhârî, Itk, 7.}

İZAHI

Buhârî metninde müellifin Ebû Hüreyre'den ikinci bir tarîk-i rivayeti daha vardır ki tercümede görülen ziyadeler hep o metinden istifade edilmiştir. Şârih İbn Hacer, Ebû Hüreyre'nin kölesinin ismine vâkıf olamadığını bildiriyor.

* * *

Ebû Hüreyre radıyallahu anh Hayber'in fethi gecelerinden birinde Yemen'den gelmiş ve arz-ı İslâmiyet etmiştir. Medine'ye gelince ashâb-ı Suffe sırasına idhal buyurulmuş ve bu dârü'l-irfanda feyizyâb olmuştur. Fakruihtiyacın, hatta ölüm derecesine gelen açlığın bütün şedâidine tahammül ederek huzûr-ı saâdetten bir an ayrılmamıştır. Bu cihetle mahfûzât-ı ilmiyyesi çoktu. Doğrudan Resûl-i Ekrem'den merviyyâtından başka Ebû Bekir, Ömer, Übey b. Kâ'b gibi kibâr-ı sahâbeden de ahz-ı ilim etmiş ve bütün bunları metîn hâfızasıyla zabtederek rivayet eylemiştir. Bu cihetle Ebû Hüreyre'yi *Tabakāt* sahipleri "ev'ıye-i ilim" (ilim hazâini) diye tavsif ederler. Hiç şüphesiz eimme-i fetvanın da kibarından ma'dûddur. İbn Ebû Zi'b'in Makbûrî'den-rivayetine göre müşârün ileyh hazretleri, "Ben, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden iki kap dolusu ilim ahzeyledim. Bundan birini halk arasında neşrettim. Öbür dağarcıktakini de neşretmiş olsam benim boynumu vurursunuz" demiştir.

Hadisteki beytin Ebû Hüreyre tarafından mı, yoksa kölesi tarafından mı inşad edildiği hususunda ihtilâf edilmiştir. Ebû Hüreyre'nin şiir söylemediğine bakarak bazıları kölenin inşad ettiğini zannetmişlerdir. Fakat şârih Aynî'nin nakline göre, Fâkihî *Kitâbü'l-Mekke*'sinde mezkûr beytin Ganevî Ebû Mersed tarafından söylendiği hikâye edilmiş bulunduğundan Ebû Hüreyre'nin neşîde-i tab'ı olmayıp temsilen söylemiş olduğu anlaşılıyor.

Ebû Hüreyre şiir söylememiş olmakla beraber pek beliğ nasâyihi ve hikmetâmiz sözleri vardır. Bir kere kızına öğüt verirken, لا تلبسي الذهب فإني أخشى عليك اللهب "Kızım, altın müzeyyinât kullanma! Korkarım ki cehennemde yanarsın" diye tahziri gibi edebî sözleri pek çoktur. Hiç şüphesiz Ebû Hüreyre ferâgat-ı nefsin ve zühdî hayatın müşahhas bir timsali idi. Kadınlar hakkında altın istimali mubah iken ondan bile kızını menediyordu. Bu hususu tamamıyla izah eden bir vâkıayı *Tezkiretü'l-huffâz*'dan naklen bildirmeden geçemeyeceğiz.

Muâviye, emâreti zamanında Ebû Hüreyre'yi Medine valisi tayin etmişti. Ebû Hüreyre zühdî bir hayat içinde îfâ-yı vazife ederken her nasılsa Muâviye darılmış ve azledip yerine Mervân'ı tayin etmiştir. Bir müddet sonra Mervân'a da darılıp azlederek Ebû Hüreyre Mervân'ı istihlâf etmiştir. Bu valiliği esnasında Ebû Hüreyre hazretleri bir kere dağa gitmiş ve topladığı odun demetini yüklenerek Medine'ye getirmiş, çarşıdan geçerken, "Ahali açılın! Emîrin mevkibi geliyor" diye Emevî valilerin muhteşem hayatıyla alay etmiştir. Ebû Hüreyre bu eserimizin müteaddit yerinde tercüme ettiğimiz taaffüf hakkında vârit olan "Huzmetü'l-hatab" hadisinin râvilerinden biridir. Kendisi bizzat arkasında odun taşır, satar, nısfını tasadduk eder, nısfıyla geçinirdi. Şimdi bu eski sanatını ve nazarında bununla valilik hayatı arasında hiç fark olmadığını halka göstermiş oluyordu. İhtimal ki Muâviye tarafından azlinin sebebi budur. Müşârün ileyh hazretlerinin târîh-i vefatı olarak 56, 57, 58 olmak üzere üç rivayet vardır.

1116

•.•.•

عَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ ﷺ أَنَّهُ أَعْتَقَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ مِائَةَ رَقَبَةٍ وَحَمَلَ عَلَى مِائَةِ بَعِيرٍ فَلَمَّا أَسْلَمَ حَمَلَ عَلَى مِائَةِ بَعِيرٍ وَأَعْتَقَ مِائَةَ رَقَبَةٍ قَالَ فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَذَكَرَ الْحَدِيثَ وَقَدْ تَقَدَّمَ فِي الزَّكَاةِ.

TERCÜMESİ

Hakîm b. Hizâm radıyallahu anhtan şöyle rivayet edilmiştir: Müşârün ileyh hazretleri Câhiliye zamanında 100 memlük âzatlamış, 100 (kurbanlık) deve sevketmişti. Müslüman olunca da (mevsim-i hacda) 100 kurbanlık deve üzerine (bürd-i Yemânî çul örterek) sevketmiş, 100 memlük de âzat etmiştir. Hakîm hazretleri, “Ben, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme sordum” diyerek (bakıyye-i) hadisi zikretmiştir ki “Zekât” bahsinde geçmiştir. {B2538 Buhârî, Itk, 12.}

İZAHI

Müellif Zebîdî’nin geçtiğini bildirdiği bu hadis, 709 numara ile tercüme ve izah edilmişti ki meâlen şöyledir: Hakîm b. Hizâm, “Yâ Resûlellah! Bana bazı şeylerin hükmünden haber verir misiniz? Ben Câhiliye devrinde sadaka, ıtk-ı rakabe, sıla-i rahim nevinden birr ü ihsan ve takarrüb kastıyla birtakım hayır işlerdim. Bunlarda benim için bir ecr ü sevâb var mıdır?” diye sordum. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, “*Ey Hakîm! Sen, geçmiş hayrın sevabını iktitaf ederek müslüman oldun!*” buyurdu. {B1436 Buhârî, Zekât, 24.}

Oradaki izahımız mütalaa edilsin! Bundan evvel 705 numara ile tercüme ettiğimiz Hakîm b. Hizâm’ın diğer bir hadisinin izahında da müşârün ileyh hazretlerinin terceme-i hâli vardır. Onun da mütalaasını tavsiye ederiz.

1117

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَغَارَ عَلَى بَنِي الْمُصْطَلِقِ وَهُمْ غَارُّونَ وَأَنْعَامُهُمْ تُسْقَى عَلَى الْمَاءِ فَقَتَلَ مُقَاتِلَتَهُمْ وَسَبَى ذَرَارِيَّهُمْ وَأَصَابَ يَوْمَئِذٍ جُوَيْرِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan şöyle rivayet edilmiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (Medine'yi basmak isteyen) Benî Mustalik üzerine gece baskını yaptı. Onlar gafil bulunuyorlardı, yaylım hayvanları da su başında sulanıyordu. Resûl-i Ekrem bunların kıtâle tasaddî edenlerini katletti, zürriyetlerini esir eyledi. O günü Cüveyriye radıyallahu anhâyı da ihtiyar buyurdu. {B2541 Buhârî, Itk, 13.}

İZAHI

Benî Mustalik Gazâsı'na Müreysî' Gazâsı da denilir. Benî Mustalik, Huzâa'nın bir şubesidir. Müreysî' de bunların bir kuyusudur. Benî Mustalik, Resûl-i Ekrem'le harp etmek üzere bu kuyu başında toplandıkları için bu sefer bu namla da yâdolunur. Vâkıdî bu gazânın 5. sene-i hicriye Şâbanının ikinci gecesinde vuku bulduğunu bildirmiştir. Sâgānî de 5. senede vukuunu kaydettiği halde İbn İshak 6., Mûsâ b. Ukbe de 4. sene-i hicriyeye müsâdif olduğunu rivayet etmişlerdir.

Benî Mustalik'ın bu hainane hareketinden vaktiyle haberdar olan Resûl-i Ekrem süvari, piyade 700 kişilik bir kuvvetle ve süratle hareket edip bunları ansızın bastırmış. Aşağıda "Siyer" bahsinde tafsil olunacağı üzere birçok üserâ ve ganâim iğtinâm edilmiştir. Cüveyriye radıyallahu anhâ ki, Benî Mustalik'ın reîsi Hâris b. Dırâr'ın kızıdır. Üserânın taksiminde Sâbit b. Kays'a isabet etmişti. Bir rivayete göre, Hâris, kızının asalet ve şerâfetini muhafaza buyurmalarını, alelâde bir kimsenin elinde bırakılmamasını bilvasıta rica etmesi üzerine taraf-ı peygamberîden bedel-i kitâbeti verilerek ezvâc-ı nebevî idâdına idhal edilmiştir. Bu akd-i mebrûr orduda şâyi olunca, "Artık peygamber zevcesinin akrabasını esir tutmak muvâfık değildir" diye bütün Benî Mustalik esirleri âzat edilmiştir. Bu cihetle "Cüveyriye'den ziyade kavmine hayrı dokunan hiçbir kadın yoktur" deniliyor.

Cüveyriye, câriyenin musaggarıdır. Asıl ismi Berre iken taraf-ı risâletten Cüveyriye tesmiye buyurulmuştur. Hicret-i Muhammedî'nin 56. senesi Rebîülevvelinde vefat etmiştir. Kendisinden altmış beş hadis rivayet edilmiştir.

Burada Buhârî, Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anhın da bir hadisini rivayet ediyor. Bu hadiste millî nüfus bakımından pek ziyade hâiz-i ehemmiyet bir mesele mevzubahis edildiğinden onu da bervech-i âtî nakil ve tercüme ediyoruz: Tâbiî ricâlinden Abdullah b. Muhayrîz,[273] Ebû Saîd el-Hudrî'yi gördüm, "azl"in[274] şer'î vaziyetinden sordum da bana şöyle cevap verdi diyor:

Biz, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile Benî Mustalik Gazâsı'na çıktık. Hissemize birer esir isabet etti. Bu sırada kadınlara iştehamız artmış, bekârlığın üzerimizdeki tesiri iştidâd etmişti. (Çocuk olup da bey'a mani olmasın diye) cinsî mukārenette azletmek istiyorduk ve binaenaleyh azlin hükmünü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden sorduk. Resûlullah, "*Azli yapmazsanız fena olmaz? Kıyamet gününe kadar* (ilmullahta) *vücudu mukadder olan hiçbir zîhayat yoktur, ancak o vücut bulacaktır*" buyurdu.[275]

Azil âdeti, neslin inkıtâını mûcip olduğu için mekruhtur. Bu cihetle, العزل الوأد الخفي "*Azil, diri diriye kız nevzâdı mezara gömmenin sinsi bir şeklidir*"[276] buyurulmuştur. Bundan evvel 1078 numara ile tercüme ettiğimiz Mugīre b. Şu'be hadisinin izahında ve'd-i benât âdet-i mekrûhesiyle beraber çocuk düşürmenin de cemiyete ne feci rahneler açtığından bahsetmiştik. Şimdi bu hadîs-i şerifte bunun bir üçüncüsüyle de karşılaşıyoruz ki azildir. Gerçi fukaha, zevcenin muvafakatiyle zevcin azlini tecviz etmişlerse de hadîs-i şerifte "ve'd-i hafî" (gizli cinayet) buyurulmasına nazaran, fukahanın bu cevazı ahvâl-i sıhhiyye ve teşekkülât-ı bedeniyyesi çocuk yapmaya müsait olmayan aileler hakkında olsa gerek. Yoksa çocuğu, serbest hayat ve hareketi tahdit ve âdeta bir külfet addedenler için hadisin inzârı bâkidir.[277]

Fukahanın takyîdi veçhile sıhhî ve içtimaî herhangi bir zaruret hali müstesna olmak üzere Resûl-i Ekrem de tenâsülün israf edilmesini istemiyor. Onun rahim-i mâdere düştükten sonra neşvünemâsına, doğumdan sonra büyütülüp terbiye edilmesine ihtimam edilmesi, bu eserimizin birkaç yerinde izah edildi. Burada nüfus sayımı münasebetiyle Himâye-i Etfâl Reisi Doktor Bay Fuad'ın şeker bayramında[278] Ankara Radyosu'ndaki verdiği bir konferansında bu mevzuun her safhasını teşrih etmekte bulunduğundan aynen naklediyoruz:

NÜFUS ARTMASINDA ÇOCUK KORUNMASININ ROLÜ

Sayın dinleyiciler!

Bugün huzurunuzda Çocuk Esirgeme Teşkilâtı'nı kuvvetlendirmenin, nüfusumuzu çoğaltmakta ne kadar mühim rol oynayacağını arzetmek isterim. İstatistik Umum Müdürlüğü'nün nüfus sayımı ve artması hakkında çok muntazam ve sistematik şekilde uzun müddet devam etmiş olan neşriyatı hepimizi müstefit etti. Bu en mühim yurt işinin, nüfus artmasının bir memleket için ne kadar kıymetli ve ehemmiyetli olduğu tebârüz ettirildi. Bu ehemmiyetten dolayıdır ki topraklarının nüfuslarına kâfi gelmediğini ve hayat sahası temin etmek ıstırarında olduklarını iddia eden devlet reisleri bile ilk evvel nüfus meselesini ele almışlar, evlenmeleri kolaylaştırmak, doğumları çoğaltmak, doğanları ve doğuranları yaşatmak için mümkün olan her tedbiri almakta gecikmemişlerdir. Bu hususta milyonlar sarfetmişler ve bugünkü bütçelerinde de buna milyonlar ayırmışlardır.

Bir milletin istikbali, terakkî derecesi, müdafaa kudreti çocuklarına gösterdiği dikkat ve alâkanın derecesiyle mütenasip olduğuna göre, bütün milletlerin çocuk ve annelere karşı gösterdikleri en büyük dikkat ve itinanın çok yerinde olduğuna şüphe yoktur.

Geniş ve çok feyizli ve bugünkü nüfusumuzun üç dört mislini ferah ferah geçindirecek zengin ülkemizde âzami randımanı alabilmek için nüfusun çoğalmasında esas ve mesnet teşkil eden çocuk meselesine yer vermek zaruri olduğuna şüphe edilebilir mi?

Cumhuriyet hükümetinin nüfusa verdiği ehemmiyetin bâriz delillerini üçüncü nüfus sayımı münasebetiyle yapılmış olan nakdî fedakârlık ve neşriyatta da görmekteyiz.

Son sayım, nüfusumuzun binde 18.5 artmakta olduğunu bildirdi. Bu artış Türk kadınının doğum kudret ve kabiliyetinin kıymetli bir neticesidir. Fakat tam randımanı değildir. Bu artış Avrupa milletlerine kıyas edilince sevince değer, fakat doğum derecesi binde 44 olan yurdumuzda bizi çok düşündürmesi icap eder. Binde 18.5 artışa nazaran senede binde 25.5 vefat olduğu anlaşılır ki bu rakam yalnız acı ve keder ifade eder. Sonra bu artış nisbeti de doğumdan mütevellit artışı ifade etmez. Hariçten gelmiş olanlar da bu artış nisbetinde dahildir. Binaenaleyh tahakkuk etmiş olan bu neticeler karşısında nüfus siyasetinde ana ve çocuklar için yapılması icap eden sıhhî ve içtimaî yardım teşkilâtını yapmakta daha fazla ihmal etmemek icap eder.

Her geçen gün yurt için mühim nüfus zayiatına mal olmaktadır. Bu zayiatı önlemek için icap eden tedbirlerin alınmasında bütçe darlığı ileri sürülemez. İstenirse bütçeye milyonlar ilâve edecek vâridat temini mümkündür. Yeter ki nüfusun doğum nisbetinde artmamasında mühim rolü olan çocuk ölümü faciasının mevcudiyeti kabul edilmiş olsun.

Vergiler çoktur. Yeniden vergiye milletin tahammülü yoktur. Gibi mütâlaât da vârit olamaz. Erzincan felâketinde zayi etmiş olduğumuz nüfus 33.000 kadardır. Başta reisicumhurumuz ve Büyük Millet Meclisi olduğu halde bütün milletin gösterdiği heyecan ve şefkat ve teberru edilen milyonlar göz önündedir.

Şekilden sarfınazar edilirse, her sene bu miktarın dört beş mislini zayi ediyoruz ki normal ölümün fevkinde olan bu miktarı teşkilâtla kurtarmak muhakkaktır. Millet bu hususta tenvir edilirse, teklif edilecek bir çocuk vergisinin hiç de usanç vermeyeceğini tahmin ederim. Bu vergi ile temin edilecek fazla nüfusun, sarfedilmiş parayı katmerli olarak ödeyeceğini de hesaba katmak lâzımdır.

Vergiden temin edilecek para ya hükümet bütçesine ilâve edilerek yapılacak program dairesinde teşkilâta tahsis yahut bu hususta çalışan Çocuk Esirgeme Kurumu'na yardım olarak verilir.

Diğer müterakkî memleketlerde Çocuk Esirgeme cemiyetlerine yardım suretiyle mesaisini inkişaf ettirmek ve bu suretle de halkın yardımı genişletilmek prensibi takip edilmektedir.

Çocuk Esirgeme Kurumu'na her sene milyonlar vermek suretiyle yardım yapan zengin büyük memleketlerden bahsetmeyeceğiz. Komşumuz Yunanistan hükümeti her sene Atina Çocuk Esirgeme Kurumu'na 30 milyon drahmi yani (290.000) Türk lirası derecesinde nakdî yardım yapmakla beraber bazı hususi kanunlarla da vâridat temini cihetine gitmişlerdir.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun istenildiği ve beklenildiği kadar inkişaf edememesinin sebeplerini tetkike yurt sevenlerimizi davet ederim. Kurumun deruhte ettiği davanın azameti ile mütenasip alâka ve yardım diriğ edilmezse, beklenilen mesut neticenin husûle gelmesi muhakkaktır.

Kuruma yapılacak yardımın doğrudan doğruya Türk anasının, Türk yavrusunun sıhhat ve refahına, binnetice Türk ırkının ıslahına hizmet edeceğine şüphe edilmemelidir.

Vergi ihdâsı suretiyle elde edilecek paranın Çocuk Esirgeme Kurumu'na verilmesi daha az masrafla daha geniş mikyasta iş görülmesini mûcip olur. Millî davalarımızın en büyüğünü ve esasını teşkil eden çocuk ve nüfus davası her sene milyonlar sarfını icap ettiren muazzam bir iş olduğundan halkın geniş mikyasta yardımını teshîl ve teşvik edici bu yolu tercih etmek daha faydalıdır. Nitekim Çocuk Esirgeme Kurumu'nun mesaisinin inkişafı alâkadarların çoğalmasını intâç etmektedir.

Ankara'da kurum tarafından yapılmış ve yapılması programlaştırılmış olan müesseselerin diğer büyük vilâyetlerimizde de yapılmasının, halkın çocuk davasına vereceği ehemmiyeti arttıracağına şüphe edilemez.

Bu davanın ehemmiyeti tebârüz ettiği ve hükümetin bu millî davayı programına koyarak ana ve çocuk müesseselerini vücuda getirdikten itibaren her sene artış nisbeti çoğalacak, bu suretle bir batında nüfusumuz iki misli artmış bulunacaktır. Türk kadınının emsalsiz doğum kudreti bunu bize vaad ve tebşir etmektedir.

Nüfus artmasında ilk safta gelen, çocuk korunması ve buna müteallik ana ve çocuk müesseselerinin mahiyeti hakkındaki mütalaamı arzedeyim.

Çocuk korunması, çiftlerin bedenen ve ruhen denk olmasıyla başlar. Bu husus, münevver zümreye ancak neşriyatla öğretilebilir.

Ananın hamli zamanında dikkat ve itina edeceği sıhhî tedbirleri ve çocuk bakımını öğretecek gebe kadın müşavere evleri ve poliklinikleri, doğum evleri, zayıf gebe kadınlara doğum esnasındaki kuvvet ve kudreti ve doğumdan sonra yavrusuna süt verebilecek kabiliyeti temin edebilecek ana evleri, ucuz aş evleri, ucuz kilerler, ucuz banyolar, hasta ve çocuğuna süt veremeyecek olan anneler için süt matbahları (gotte du lait), işe giden annelerin bebekleri, çocukları için gündüz bakım evleri, anası ölmüş süt çocukları için çocuk yuvaları, anası babası ölmüş çocuklar için ayrıca yuvalar, çocuk hastahaneleri, mektep çocukları için aşevleri, zayıf çocuklar için prevantoryomlar, sanatoryomlar, çocukların, sokakların pisli ve mikroplu tozlarından kurtarılması için çocuk bahçeleri vücuda getirilmesi esastır.

Bunların gördüğü hizmetleri ayrı ayrı izah ederdik sizleri meşgul etmek istemem.

Müterakkî memleketlerde bu müesseselerin hemen hepsi bir şehirde mevcut gibidir. Biz, bu kadarını yapmak iktidarında değiliz. Bizim için en müsait şekil dikkatli bir etüt neticesinde tevsik edilecek mıntıkalarda tam teşekküllü sıhhat merkezleri vücuda getirmektir.

Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti'nin Etimesgut'taki sıhhat merkezi, ilk adım olması itibariyle esaslı ve takdire şayan bir müessesedir. Fakat hududu dardır. İhtiyaçlara cevap vermesi itibariyle de noksandır.

Yukarıda arzettiğim kısımları muhtevi sıhhat merkezleri, yurdumuz için en kıymetli randımanı verecek şekil olduğu kanaatindeyim. Bu şeklin kolay olmayacağını, para ile beraber personel yetiştirecek kadar zamana da ihtiyaç olduğunu takdir ederim. Bu mütekâmil sıhhat merkezlerinde çocuk bakıcı yetiştirecek mektepleri de açmak çok lüzumlu ve faydalıdır. Yeni yetişen genç kızlarımıza mekteplerde her şeyden evvel çocuk bakımını öğreterek esas vazifeleri olan analık hakkında tam bilgi sahibi olmalarını temin lâzımdır. Hatta bu dersten imtihan veremeyen bir talebe diğer derslerin imtihanına girememelidir.

Nüfus artmasında ele alınacak hususlardan biri de (çocuk düşürme) keyfiyetidir. Şehirlerde bazı kadınlarda çocuk yapmamak için hazin bir cereyan vardır. Rahatlarına, çay ve balo âlemlerine engel saydıkları çocuğu rahimden aldırmakta da bir beis görmemektedirler. Kendi hayatlarını tehlikelere koymakla beraber millî vazifelerini de unutan bu gibi kadınların arzularının önüne set çekmek, bu sıhhî ve içtimaî derdi en kuvvetli tedbirlerle önlemek lâzımdır.

Zarafetinden, hayat tarzlarından fedakârlık yapmak istemeyen bu mütereddî ruhlu kadınların sayısı çok olmaması şâyân-ı şükrandır. Bu gibi kadınlara çocuk yapmamak ve rahimdeki çocuğunu düşürme hususunda her türlü teshîlâtı göstermekle beraber çocuk almayı sanat ittihaz ederek kasasını doldurmaktan başka bir şey düşünmeyen bazı doktorların yurt için elîm neticeler doğuran bu hareketlerine set çekmek de lâzımdır.

Kanunî müeyyidelere rağmen takipsiz kaldıklarından dolayı çocuk alma cinayetine cüretini her gün tekrarda bir beis görmeyen ve doktor değil, çocuk kātili unvanını almayı hak eden bu gibi kimselerin diplomalarını yırtmak ve nüfus teskerelerine (vatan haini) damgasını vurmak nüfus tezâyüdü için alınacak tedbirler arasında gelir.

Yine bu tedbirler arasında vergi tarhında ve diğer kanunların tanziminde çocuk işini göz önünde tutarak içtimaî adaleti temine çalışmak vazifesi de mevcuttur. 50 lira alan ve beş çocuğu bulunan bir memurun verdiği vergilerle yine 50 lira alan fakat bekâr ya da çocuksuz olan bir memurun verdiği vergiler arasında fark gözetilmesi âdilâne bir hareket olur. Çok çocuk yapmış, bu suretle yurt vazifesini ifa etmiş olan vatandaşın bu hareketi ıstırap kaynağı olmamalıdır. Yanı başındaki çocuksuz memurun aynı maaşla aynı vergiyi vererek ferah fâhur yaşaması, kendisinin ise içtimaî yardıma mazhar olamaması onun için bir ıstırap ve elem kaynağı olduğu göz önünde tutulmalıdır. Bu misal bütün vatandaşlara şâmildir. Yalnız vergi ve kanun tanziminde değil, idarî işlerde de parola "evvelâ çocuk" düşüncesi olmalıdır. İçtimaî yardım teşkilâtımızın âdilâne ve kuvvetli olması, halkın refahına ve çocuk doğum adedine mühim tesir yapacağı şüphesizdir. Şurada bir hatıramı arzedeyim:

En büyük ve kıymetli içtimaî müessesemiz olan Evkaf'ın sergisini gezerken 3000 sene evveline ait vakfiyeleri hayretle görmüştüm. Bu hususta izahat lutfetmiş olan salâhiyettar bir memur, iki bin sene evvel bir Türk hükümdarı nezdine Çin'den sefir olarak gelmiş olan zatın hükümetine göndermiş olduğu rapordan bahsetmişti. Sefir raporunda Türkler arasında içtimaî yardım teşkilâtının mükemmel olması hasebiyle halkın mesut olduğunu ve vaktinden evvel ölüm görülmediğini ve bu teşkilâtın imtisale şayan bulunduğunu ifade etmiş. Bu teşkilâtı sinesinde yaşatan cemiyetin nüfusu elbetteki artar. Efradı elbetteki mesut olur ve bütün millî kabiliyet ve meziyetlerini göstermek fırsatını elde eder.

Yukarıda, şehirlerdeki bazı kadınların çocuk yapmamak hususundaki temayüllerinden bahsettim. Nüfusumuzun mühim bir kısmını teşkil eden köylülerimiz durumundan, nüfus davasının ümit ve inşirah verecek safhasından bahsetmem de tabiidir.

Köylümüz evlenmek ve çocuk yapmak hususunda teşvik istemez. Onun an'anevî görgüsü ve hasleti bunu temine kâfi gelmektedir. Hatta bir kadın alması hususundaki tekayyüdâta iki, üç almakla mukabele eder. Mamâfih köylülerin evlenme harçlarını sıfıra indirmek ve nikâh muamelesini kolaylaştırmak faydadan hâlî değildir. Mevcut engellere ve kendine karşı gösterilmekte olan lâkaydiye rağmen Türk kadınının doğum kudreti bütün milletler kadınlarının birinci safında gelmektedir. Kırk beş yaşına gelmiş kadınlar arasında yapılmış olan ankette bir kadına altı buçuk çocuk isabet etmektedir.

Bu kudrete hükümetin yardımı inzimâm ederse, Türkiye'nin bir batında iki misli nüfusa nâil olacağını tabii görmek lâzımdır. Bu kudreti gösteren Türk kadınının toprağa gömdüğü yavrularının adedi yürekler sızlatacak kadar çoktur.

Bir Amerikalı kadının çocuk yapmadığı muâhaze edilmesine karşı, hükümet doğum esnasında mâruz kalacağı hayatî tehlikeleri önleyecek tedbiri almış mıdır ki benden çocuk istiyorsunuz, cevabını vermesine mukabil Türk kadını hiç de böyle düşünmeyerek millî vazifesini yapmaktadır.

Bu faziletkâr kadının binbir meşakkatle dünyaya getireceği yavrusunu emniyet altında doğurmak ve yavrusunu yaşatabilecek tesisatı ve vesaiti teminle ıstıraplarını tahfife ve göz yaşlarını dindirmeye çalışmak onun faziletkâr hareketine hükümetin yerinde bir mukabelesi minnet ve şükran borcu olur. Türk kadınının köyde ve doğum esnasında mâruz kaldığı tehlikeler ve bu tehlikelerin ölüm ile neticelenenleri az değildir.

Son ay içinde lohusa iken ölüp de yavruları kurumumuza getirilen kadınların yekünü otuz ikidir. Bunlar kurumumuzu tanıyan köylerden ve Ankara'dan getirilmiş olanlardır ki bu sebeple vilâyet dahilinde lohusa iken ölenlerin hakiki miktarının ancak bir kısmını ifade eder. Yine on ay zarfında yalnız süt çocuklarının müessesemize kabul edilmeleri için muhtelif sebepler altında vâki müracaat yekünü 221'dir. Müessesemiz bunlardan 131'ini kabul etmek imkânını bulabilmiştir. Diğer vilâyetlerin bu ihtiyaçlardan vâreste olduklarını iddia etmek bittabi hatıra gelmez. Bu ihtiyaç her yerde bâriz bir şekilde kendini göstermektedir.

Hükümetimizin bilhassa şu sıralarda ne kadar ağır vazifelerle meşgul olduğu mâlûmdur. Bunu takdir etmekle beraber en büyük ve en şümullü yurt davasını ele alma zamanının geldiğini ve hatta bu hususta geç de kalındığını ifade etmek bir borçtur.

Üçüncü sayıma göre yurdumuzda on beş yaşına kadar olan çocuk adedi 6.662.923'tür ki nüfusumuzun % 41'ini teşkil etmektedir. İstikbalimizin mesnet ve kudreti olacak bu mühim kitle üzerinde durmak zaruri değil midir?

Türk kadınının doğum kudreti, bize bir batında iki misli nüfusu vaad ve tebşir ederken bunu bir an evvel şahsî husule çıkarmaya çalışmak hükümete, millete düşen en mühim vazifedir. İki misli nüfus, 35 milyonluk Türkiye ne büyük kuvvet, servet ve saadet kaynağı... Bundan daha kuvvetli ve şümullü kalkınma ve imar planı olabilir mi?

Cumhurreisimizin feyizli devirlerinde nüfus bakımından da Büyük Türkiye'nin doğmakta olduğunu görmek saadetine mazhar olacağımıza eminim. Bayramınız kutlu ve yavrularınız için mutlu olsun. Aziz dinleyicilerim.

---

273 Abdullah b. Muhayrîz Mekkeli'dir, Şam'da ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. Ebû Mahzûre'den, Ubâde b. Sâmit'ten de rivayeti vardır. Abdülmelik b. Ebû Mahzûre, Mekhûl, Zührî gibi birtakım zevat da kendisinden rivayet etmişlerdir. Ömer b. Abdülazîz zamanında vefat etmiştir.

274 Azil, bir şeyi yerinden ayırmaktır. Fıkıh ıstılahında, cinsî münasebet zamanında kadın gebe kalmasın diye erkeğin mâ-i tenâsülünü kadına inzal eylemeyip harice ihraç etmesidir.

275 عن ابن محيريز قال: رأيت أبا سعيد رضي الله عنه فسألته فقال: خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة بني المصطلق فأصبنا سبيا من سبي العرب فاشتهينا النساء فاشتد علينا العزبة فأحببنا العزل فسألنا رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: ما عليكم أن لا تفعلوا ما من نسمة كائنة إلى يوم القيامة إلا وهي كائنة [رواه البخاري].

{B2542 Buhârî, Itk, 13.}

276 {M3565 Müslim, Nikâh, 141.}

277 Bu formanın dizildiği sırada Nâmık Kemal merhumun nüfus hakkındaki makalesinin bir parçası *Vakit* gazetesinde Niyazi Ahmet imzasıyla neşredildiğinden aynen naklediyoruz:

ÇOCUK DÜŞÜRME

Altmış sekiz sene evvel, *İbret* gazetesinde Nâmık Kemal, "Nüfus" başlıklı bir yazıda çocuk düşürme bahsine de temas ediyor ve şunları yazıyordu: "Çocuk düşürmek, memâlik-i Osmâniyye'de en ziyade yürekler dayanmayacak facialardan biridir. Hatta bir zamanlar bu vahşet-i mel'ûnâneyi icra için kanlı ebe namında mezun cellâtlar vardı."

Büyük vatanperverin bu büyük davası için aynı sözleri bugün de tekrar ediyoruz. Ne acı...

278 1940 yılı şeker bayramı 1 Kasım tarihine tesadüf etmektedir.

1118

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَا زِلْتُ أُحِبُّ بَنِي تَمِيمٍ مُنْذُ ثَلَاثٍ سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ فِيهِمْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ هُمْ أَشَدُّ أُمَّتِي عَلَى الدَّجَّالِ قَالَ وَجَاءَتْ صَدَقَاتُهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ هٰذِهِ صَدَقَاتُ قَوْمِنَا وَكَانَتْ سَبِيَّةٌ مِنْهُمْ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَ أَعْتِقِيهَا فَإِنَّهَا مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh hazretleri demiştir ki: Benî Temîm hakkında Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden (şu) üç (haslet)i işittiğim zamandan beri Benî Temîm'i seviyorum: **1.** Resûlullah, "Temîmîler ümmetimin deccâle karşı en şiddetli davranan bir sınıfıdır" buyurduğunu işittim. **2.** Ebû Hüreyre, "Benî Temîm'in zekât malları gelmişti. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, 'Bu mallar kavmimizin sadakasıdır!' buyurdu" diyor. **3.** Hazret-i Âişe nezdinde Temîmîler'den esir bir kadın vardı. Resûlullah, Âişe'ye, "Bu esireyi âzatla! Çünkü o İsmâil neslindendir" buyurdu. {B2543 Buhârî, Itk, 13.}

İZAHI

Benî Temîm, Mudarîler dahilinde büyük bir kabiledir ve تميم بن مر بن أد بن إلياس بن مضر'a mensuptur. Temîm kabilesi Necid ile Basra ve Yemâme aralarında sâkin idiler. İçlerinden birçok meşâhir yetişmiştir. 9. karn-i hicrîye kadar devam etmiş, sonra bu büyük kabileden eser kalmamıştır.

Ebû Hüreyre radıyallahu anhın Benî Temîm kabilesini sevmemesi, Temîmîler'in kendi arasında adâvet bulunduğundandır. Ahmed b. Hanbel'in bir tarîk-i rivayetinde Ebû Hüreyre'nin, وما كان قوم من الأحياء أبغض إلي منهم فأحببتهم "Arap kabilelerinden hiçbir kabile nazarımda Benî Temîm kadar mebğuz değildi. Sonra sever oldum" dediğine dair bir ziyade de vardır.

Resûl-i Ekrem'in, "*Bu bizim kavmimizin zekâtıdır*" diye Temîmîler'i zât-ı risâletpenâhîlerine nisbet buyurması, Temîmîler'in nesebi, neseb-i peygamberî ile (İlyas b. Mudar) da içtimâ etmiş olmasındandır.

1119

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ أَطْعِمْ رَبَّكَ وَضِّئْ رَبَّكَ اسْقِ رَبَّكَ وَلْيَقُلْ سَيِّدِي مَوْلَايَ وَلَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ عَبْدِي أَمَتِي وَلٰكِنْ فَتَايَ وَفَتَاتِي وَغُلَامِي.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh hazretleri Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, “Sizin biriniz (memlüküne), ‘rabbini doyur, rabbine abdest aldır, rabbine su ver!’ diye hitap etmesin! Köle dahi ‘Efendim, velînimetim!’ desin! Yine sizin biriniz (memlüküne) kulum, câriyem! diye hitap etmesin! (Çünkü hepiniz Allah’ın kulusunuz, hepiniz memlüksünüz)[279] ve lâkin yiğidim, kızım, oğlum! diye seslensin!” buyurduğunu bildirmiştir. {B2552 Buhârî, Itk, 17.}

---

279 Bu ziyadenin birinci fıkrası Müslim ile Nesâî’nin *Amelü’l-yevm ve’l-leyle*’de rivayetlerinden, ikinci fıkrası da Ebû Dâvûd ile yine Nesâî’nin bu babdaki rivayetlerinden istifade edilmiştir.

1120

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ خَادِمُهُ بِطَعَامِهِ فَإِنْ لَمْ يُجْلِسْهُ مَعَهُ فَلْيُنَاوِلْهُ لُقْمَةً أَوْ لُقْمَتَيْنِ أَوْ أُكْلَةً أَوْ أُكْلَتَيْنِ فَإِنَّهُ وَلِيَ عِلَاجَهُ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh hazretleri Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Sizden birinizin taamını hâdimi getirdiği zaman (efendisiyle beraber oturup yesin). Şayet (yemek az olur da) efendisiyle oturmazsa efendi hâdimine bir yahut iki lokma, bir yahut iki çiğnem sunsun! Çünkü o taamın imal ve ihzarını hâdim deruhte etmiştir." {B2557 Buhârî, Itk, 18.}

İZAHI

أو أكلة أو أكلتين râvinin şekkini ifade eder, ükle de "lokma" demektir. Râvi, Resûl-i Ekrem'in bir iki lokma mı, yoksa bir iki ükle mi dediğini kestirememiştir de sırf şek ile rivayet etmiştir. Müterâdifeynden birinin öbürü üzerine atfedilmiş olması ihtimali de vardır.

1121

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Sizden biriniz (lede'l-icap) hâdimini dövdüğünde yüzüne vurmaktan içtinap etsin!" buyurduğu rivayet edilmiştir. {B2559 Buhârî, Itk, 20.}

İZAHI

Kātele lafzı "katele" mânasınadır. Müfâale zâhirine mahmûl değildir. Katil de darp mânasınadır. Müslim'in, Nesâî'nin yine Ebû Hüreyre'den bir tarîk-i rivayetinde, إذا ضرب أحدكم خادمه vârit olmuştur.[280] Yüz, âdemoğlunun en şerefli uzvudur, şâyân-ı ihtiramdır. Bunun için yüz hassaten zikredilmiştir.

"KİTÂBÜ'L-ITK"A BİR HÂTİME

Âbid ki "kul, köle" mânasınadır ve "hürr"ün zıddıdır; âdi bir metâ gibi alınıp satılan insan demektir. İnsanların ubûdiyyeti ve kulluğu yalnız kendi hâlikına, kendi mün'imine münhasır iken insan tabiatındaki ihtiras ve tegallüb hissi galibin âcize, kavînin zayıfa karşı hakk-ı mülkiyetini tesis etmiş ve asırlarca devam etmiştir. Her milletin hayatı, hatta her biri bir devrin medeniyetini temsil eden Mısırlılar, Romalılar gibi akvâmın tarihi, köleliğin garip ve acıklı şekilleriyle doludur. Mahmud Esad Efendi merhumun *Târîh-i Hukuk*'unun mütalaasını tavsiye ederiz.

İslâm dininin Cezîretülarap'ta zuhur ve intişarına müsâdif olan devirde de Cezîre'de hükümran olan Câhiliye âdetleri arasında kölelik de olanca şiddet ve fecaatiyle hüküm sürmekte idi. Cezîre'nin tarihini "gazve" denilen ve baştan başa kabileler arasında nehb ü gārattan ibaret bulunan zalimane bir an'ane köle ve câriye ittihaz ve istihdamını, bunların alım satımını terviç ve tevsî' ediyor ve her kabilenin umumi nüfusunun hemen yarısını köleler, câriyeler teşkil eyliyordu. Bu zavallılar en ağır hizmetlerde kullanılırdı. Bir kelime ile köle olmak, hayvandan daha aşağı bir derekeye sukut etmekti.

İslâm nurunun tulûu, bu zavallılar için bir beşâret-i halâs ve necat oldu. İslâm dini en önce bu mazlum sınıfın elemlerini, ıstıraplarını tehvîn ile uğraştı. Bu cihetle ilk müslümanların bir kısmını memlükler teşkil ediyordu. Habbâb, Bilâl, Suheyb gibi kölelerle Lübeyne, Zinnîre, Nehdiyye, Ümmü Abs gibi câriyeler, mazlumlar kafilesinin ilk safını teşkil eden memlüklerdir. Yukarıda bu zevât-ı âliyenin bilmünasebe terceme-i hâllerini yazarken her birinin duçar olduğu türlü mezalimi de bildirmiştik.

Bu ilk müslüman memlüklere, efendileri olacak mütegallibe tarafından tatbik edilen işkenceler, bu hakiki müslümanların imanlarındaki salâbeti ve ehl-i şirke karşı gönüllerindeki kin ve husumeti arttırıyordu. Rub' asra varmadan şems-i münîr-i İslâm'ın âfâk-ı âleme intişarı âmillerinden bir mühimmi de rıkkıyetle mücadelesidir.

Gerçi dîn-i İslâm cezrî bir hareketle rıkkıyeti esasından halledip menetmiş değildir. O tarihlerde Cezîretülarap'ta ve dünyanın her tarafında mer'î bulunan bir âdeti bir hamlede kaldırıp atmayı, muvâfık-ı hazm ü basîret bulmuyordu. Fakat onu öyle kuyûd ve şurûta tâbi tutmuştu ki Cevdet Paşa merhumun dediği gibi "Müslümanlık'ta köle almak, köle olmak" demekti.

İslâm dini evvelâ, köle ve câriye âzadına teşvik ederek bunun kemiyetini azaltmıştı. Resûl-i Ekrem'in bu hususa teşvike dair vesâyâ-yı seniyyelerinin numunelerini yukarıda tercüme ve izah ettiğimiz birkaç hadîs-i şerifte görmüş bulunuyoruz. Dinimizin teşvik ettiği hayır işler ve ibadetler arasında köle âzadı, en çok mazhar-ı tergīb olan hayırlardan biri olduğunda şüphe yoktur. Bu cihetle ashâb-ı kirâm bir taraftan ellerindeki köle ve câriyeleri âzatladıkları gibi bir yandan da müşriklerin ellerinde dûçâr-ı mezâlim olan müslüman köleler zî-kudret ashap tarafından alınıp halâs ediliyordu ve hakiki bir halâskâr bilerek onun sâye-i emânına koşuyordu. Bu suretle yeniden hayât-ı hürriyet iktisap eden bahtiyarlar günden güne ordular teşkil edecek derecede çoğalmıştı. Mu'tikın da mu'takın da yüzü gülerek bazı istisnalarla beraber ahrâr-ı ümmetten müteşekkil bir İslâm âlemi vücut bulmuştu.

Sâniyen İslâm dini mükâteb esasını tâmim etmişti. Efendisi tarafından meccanî bırakılmayan ve başkaları tarafından alınıp halâs ve âzat edilmeyen memlüke efendisi tarafından bir kıymet takdir olunarak memlükün kazanıp ödemesi tariki idi. Bunun bir müeyyidesi olarak da müslümanlar arasında en yüksek tasadduk ve teâvünün bedel-i kitâbete bağlanan memlüke muavenet olduğu tebliğ buyurulmuştur. Buhârî bunu, bundan sonra müstakil bir babında bildirecektir.

İslâm dini sâlisâ memlüklerle mâlikler arasında müsavi bir hayat ve maişet yolu tesis etmişti. Müsavat esasına müstenit hayatî şartlardan bazıları şu maddelerdir: **1.** Mâlik memlüküne "kölem, câriyem" gibi izzet-i nefsini rencide edecek bir kelime ile hitap etmeyecekti; "oğlum, kızım" diye çağıracaktı. **2.** "*Ey mâlikler, yedinizdeki memlükler sizin kardeşlerinizdir. Onlara yediğinizden yediriniz, siz ne giyerseniz onlara da öyle giydiriniz*"[281] buyurmuştu. **3.** Mâlik ile memlükün bir sofradan, bir kaptan yemek yemeleri emredilerek bu ve emsali vasâyâ-yı seniyyelerle memlük, ailenin tefrik kabul etmez bir ferdi derecesine yükseltilmişti. **4.** Memlükler umumiyetle cahil ve tâlim ve terbiyeden mahrum kimseler olduğundan, bunların tâlim ve terbiyesine ihtimam edilmesi emredilmişti. **5.** İcabına göre "*Darp ile te'dîp edilirse, yüzüne vurmayınız*"[282] buyurulmuştu.

Görülüyor ki Müslümanlık kölelerin hukukunu bunlarla emsali o kadar güç şurût ve kuyûda tâbi tutmuştur ki vezâif-i dîniyyesine sıkı bağlı ve hürmetkâr olan bir müslümanın bu vezâifi yerine getirerek köle istihdamını göze aldırması çok güçtür. Bu güçlüğü ifade eden Cevdet Paşa'nın yukarıdaki vecizesini burada tekrar edeceğiz: "Müslümanlık'ta köle almak, köle olmaktır."

280 {Belirtilen kaynaklarda hadisin bu kısmı “إذا ضرب أحدكم” şeklinde yer almakta, “خادمه” ifadesi bulunmamaktadır. Müslim’de bunun yerine “أخاه” lafzı kullanılmış, Nesâî’de ise Buhârî’deki gibi mef‘ul açıktan zikredilmemiştir. Bkz: M6652 Müslim, Birr, 112; Nesâî, *el-Kübrâ*, VI, 489, no: 7310.}

281 {M4313 Müslim, Eymân, 38.}

282 {B2559 Buhârî, Itk, 20.}

KİTÂBÜ'L-MÜKÂTEB

كِتَابُ الْمُكَاتَبِ

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu kitap mükâtebin ahkâmına dair hadîs-i şerifi muhtevidir.

Mükâteb “muayyen bir malı kazanıp vermek üzere efendisi tarafından bedel-i kitâbete bağlanan köle”dir. Mükâtib de “köle ile aralarında kitâbet akdedilen efendi”dir. Kitâbet, ukūd-i sâire gibi bir akd-i şer‘îdir. Şu kadar ki bu akid ya kitâbet lafzı ile yahut tahrir ve kitâbeti muktezî bir lafız ile mün‘akid olur.

Rûyânî kitâbetin dîn-i İslâm’ın vazettiği bir akid olduğunu, Câhiliye devrinde böyle bir muamele mâruf olmadığını haber vermiştir. Fakat kitâbetin İslâm’dan evvel de müteâref olduğu ve tulû‘-ı İslâm üzerine taraf-ı risâletpenâhîden takrir buyurulduğu bazı ulemâ tarafından beyan edilerek Rûyânî’nin bu kavli reddedilmiştir. İbn Huzeyme, şimdi tercüme edeceğimiz Berîre hadisini izah ederken, “İslâm’da ilk defa bedel-i kitâbete bağlanan Berîre’dir” denildiğini ve Medineliler’in Câhiliye devrinde Medine’de mükâtebe ettiklerini zikretmiştir.

Tavzîh’te ilk mükâtebe dair ihtilâf şöyle izah edilmiştir: Bazı ulemâ ilk mükâteb Selmân-ı Fârisî’dir diyerek şöyle izah etmiştir: Selmân’ı efendisi 100 ocak hurma çeliği dikmek üzere kitâbete bağlamıştı.[283] Selmân, Resûl-i Ekrem’e arz-ı keyfiyet ettiğinde, “Fidanların ocaklarını aç hazırla ve dikeceğin zaman bana haber ver!” buyurmuş. Selmân demiştir ki: “Her şey hazırlanınca Resûl-i Ekrem’e haber verdim. Teşrif buyurdu. Ben fidanları diktim. Resûl-i Ekrem de dua buyurdu. (Selmân’ın hayatı yed-i kudretinde olan Allah’a yemin ederim ki) bu fidanlardan bir tanesi bile şaşmadı, hep tuttu.”[284]

Bazıları da ilk defa kitâbete bağlanan Ebü’l-Müemmil’dir demişler. Bunun için de Resûl-i Ekrem ashâb-ı kirâma, “*Buna yardım ediniz!*” buyurmuş. Müşârün ileyhin bedel-i kitâbeti, toplanan iâne ile ödendikten başka toplanan paradan bir miktarı da yanında kalmıştır. Bu bakiyeyi ne yapacağını Resûl-i Ekrem’den sorduğunda, Allah rızası için fukaraya tasadduk edilmesi emir buyurulmuştur.[285]

Kadınlardan ilk kitâbete bağlananın da Berîre olduğu, irtihâl-i nebevîden sonra da ilk mükâteb olarak Hazret-i Ömer'in kölesi Ebû Ümeyye, sonra da Hazret-i Enes'in kölesi Sîrîn zikrediliyor.

---

283 Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayetine göre üç yüz hurma fidanı dikmek üzere bedel-i kitâbet tayin edilmiştir ve bu rivayete göre Resûl-i Ekrem, Selmân'a kendisini mükâtebeye bağlamasını emretmişti. Bunun için Selmân keyfiyeti Resûl-i Ekrem'e haber vermişti. Taraf-ı Risâlet'ten de fidanları dikerken kendisine haber verilmesi emredilmişti.

Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde bu fidanlardan başka kırk okıyye de altın verilmesi mükâtebe şerâitinden idi. Resûl-i Ekrem'in Ashâb-ı Kirâm'a: "*Şu kardeşinize yardım ediniz!*" buyurmaları üzerine bu altın, ashap tarafından tedarik edilip Selmân kayd-ı esaretten kurtulmuştur. {HM24138 İbn Hanbel, V, 441.}

284 {İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, XVI, 242. Rivayet için bkz: M6073 Taberânî, *el-Kebîr*, VI, 228. Bu rivayette Hazret-i Peygamber Hazret-i Selmân'dan fidanları sulayacağı suyu getirmesini istiyor ve bu suya dua ediyor.}

285 {İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, XVI, 242. Rivayet için bkz: BS13468 Beyhakī, *el-Kübrâ*, VII, 32.}

1122

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ بَرِيرَةَ جَاءَتْ تَسْتَعِينُهَا فِي كِتَابَتِهَا وَلَمْ تَكُنْ قَضَتْ مِنْ كِتَابَتِهَا شَيْئًا قَالَتْ لَهَا عَائِشَةُ ارْجِعِي إِلَى أَهْلِكِ فَإِنْ أَحَبُّوا أَنْ أَقْضِيَ عَنْكِ كِتَابَتَكِ وَيَكُونَ وَلَاؤُكِ لِي فَعَلْتُ فَذَكَرَتْ ذٰلِكَ بَرِيرَةُ لِأَهْلِهَا فَأَبَوْا وَقَالُوا إِنْ شَاءَتْ أَنْ تَحْتَسِبَ عَلَيْكِ فَلْتَفْعَلْ وَيَكُونَ وَلَاؤُكِ لَنَا قَالَتْ فَذَكَرَتْ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ ابْتَاعِي فَأَعْتِقِي فَإِنَّمَا الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ ثُمَّ قَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ مَا بَالُ أُنَاسٍ يَشْتَرِطُونَ شُرُوطًا لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللهِ مَنِ اشْتَرَطَ شَرْطًا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللهِ فَلَيْسَ لَهُ وَإِنِ اشْتَرَطَ مِائَةَ شَرْطٍ[286] شَرْطُ اللهِ أَحَقُّ وَأَوْثَقُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle rivayet edilmiştir: Bir kere Berîre bedel-i kitâbeti hakkında yardım dileyerek Âişe'ye gelmişti ve bedel-i kitâbetinden (o güne kadar) bir şey ödememişti. Âişe, Berîre'ye, "Haydi efendilerine git (görüş!) Velân bana ait olmak üzere senin namına bedel-i kitâbetini (def'aten) kazâ etmemi arzu ederlerse vereyim" dedi. Bu teklifi Berîre ehline bildirdi. Fakat kabul etmediler ve, "Hazret-i Âişe, bedel-i kitâbetini senin hesabına hasbî olarak vermek isterse, velân bize ait olmak üzere versin!" dediler. Berîre, "Bu meseleyi Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme arzettim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Âişe'ye, 'Sen Berîre'yi satın al, sonra âzatla! Velâ da muhakkak surette muʿtıka aittir" buyurdu. Sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kalktı. (Mescide gidip halka karşı bir hutbe irat etti. Allah'a hamdüsenâdan sonra), "Bilmem ne fikir ile halk, Kitâbullah'ta bulunmayan bazı şartlar dermeyan ediyorlar. Her kim azîz ve celîl olan Allah'ın kitabında (ki hükmünde) bulunmayan bir şartı kaydederse (bâtıldır,) isterse yüz şart koşsun, onun hükmü yoktur; hak ve kavî olan Allah'ın şartıdır" buyurdu. {B2561 Buhârî, Mükâteb, 2.}

İZAHI

Hadîs-i şerifin tercümesinde kavis içinde gösterilen ziyadeler hadisin diğer rivayet tariklerinden istifade edilmiştir.

Velâ (ولاء) kişinin mâlik bulunduğu bir şahsı âzat etmesi sebebiyle muʿtık ile muʿtak arasında devam eden karâbet-i hükmiyyedir ki bu karâbet sebebiyle muʿtık muʿtakın mirasına müstehak olur.

286 {Bu ifade *Buhârî*'de "مائة مرة" şeklinde geçmektedir. Bkz: B2561, Buhârî, Mükâteb, 2.}

KİTÂBÜ'L-HİBE

كِتَابُ الْهِبَةِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Bu bahis hibenin ahkâmını, faziletini beyan ve hibeye teşvik eden ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir.

Bu unvan bütün *Buhârî* nüshalarında كتاب الهبة وفضلها والتحريض عليها suretinde bulunduğundan bu suretle tercüme ettik ve müellif Zebîdî'nin niçin ihtisar ettiğini bir türlü anlayamadık.

Hibe lugatte, mevhûbün lehe nâfi olacak bir şeyi teberrû eylemek mânasınadır. Türkçe'de "bağışlamak" tabir olunur. Hibenin medlûl-i lugavîsinde teberrû edilen şeyin mal olmasında, olmamasında fark yoktur.

Fıkıh ıstılahında hibe, bir malı bedelsiz olarak başkasına halen temlikten ibarettir. Görülüyor ki hibenin lugavî mânası daha âmdır. Bağışlanan şeyin mal olmasında, olmamasında fark yoktur. Istılahî medlûlü ise daha hâstır, mal bağışlamaktır. Bu surette hibe lafzı, şeriat örfünde, ma'nâ-yı eamdan ma'nâ-yı ehassa nakledilmiş bulunuyor.

Vâhib "temlik eden kimse"ye denir. Mevhûb "bağışlanan şey"dir. Buna masdarı ism-i mef'ûl mânasına haml ile hibe de denir. Mevhûbün leh, hibeyi kabul eden kimsedir. İttihâb da hibeyi kabul demektir.

Halen temlik kaydıyla vasiyet hariç kalır. Çünkü vasiyet ba'delmevt temliktir. Borçlar Kanunu'nun 240. maddesinin fıkra-i ahîresinde de, "Tenfîzi vâhibin ölümüne bağlı hibede vasiyet hükmü câridir" deniliyor.

Şârih Kirmânî hibeyi, bilâivaz temliktir diye tarif ettikten sonra hibenin bu umumi medlûlü altında ibrâ, sadaka, hediye gibi neviler bulunduğunu bildiriyor ki hibenin bu nevilere taksimi, şârih Aynî'nin beyanı veçhile ma'nâ-yı şer'î itibariyle bir taksim olmayıp lugavî mânaya göre taksimdir.

İbrâ "borçluya borcunu bağışlamak"tır. Sadaka "âhiret sevabı için hibe edilen mal"dır. Hediye de "mevhûbün lehe vâhib tarafından ikram olarak götürülen veya gönderilen armağan"a denir. Hediye eden kimseye mühdî, hediye edilen şahsa da mühdâ ileyh denilir.

Görülüyor ki hibenin bunlardan her üçüne de lugavî mânaca şümulü vardır: İbrânın maʿnâ-yı ıstılahîce hibeden farkı aynı temlik olmamasındandır. Hediyenin ikram kastına, sadakanın da sevap niyetine mukārin olmasıyla hibeden farkları vardır.

Maʿnâ-yı lugavî itibariyle hibenin ibâhaya da şümulü vardır. İbâha, bir şeyi ivazsız ekl ü tenâvül etmek için âhara izin ve ruhsat vermektir ve temliki tazammun etmediği için hibeden farklıdır.

Borçlar Kanunu'nun 234. maddesinde hibe şöyle tarif ediliyor: Hibe, hayatta olan kimseler arasında bir tasarruftur ki anınla bir kimse, mukabilinde bir ivaz taahhüt edilmeksizin malının tamamını veya bir kısmını diğer bir kimseye temlik eder. Bu tarif, yukarıdaki mûcez tarifin mufassal tarzda bir ifadesidir.

Bu maddenin ikinci fıkrasında, "Henüz iktisap edilmemiş olan bir haktan feragat, yahut bir veraseti reddetmek hibe değildir. Ahlâkî bir vazifenin ifası da hibe sayılmaz" deniliyor ki bu da yukarıdaki ibrâ, sadaka gibi hibenin ıstılahî medlûlünden hariç kalan nevileri irâe etmektedir.

Hibe bir akiddir. Sair akidler gibi hibe de icap ve kabul ile münʿakid olur. Binaenaleyh icap ile kabul, hibenin rüknüdür. Şu kadar ki kabz ile tamam olur. Akd-i beyʿin tamam olması, kabza mütevakkıf olmadığı halde, hibede mevhûbün lehin mâl-i mevhûbü kabzetmesiyle tamam olması, hibenin teberrudan ibaret olmasından, teberrunun da teslim ile vücut bulmasındandır. Hibe kable'l-kabz tamam olsa da mülkiyet ifade eylese mevhûbün lehin kable'l-kabz mevhûbe mâlik olması lâzım gelir ve binnetice her mâlik gibi mevhûbün leh de mâl-i mevhûbun kendisine teslimini talebe hakkı olacağından, mevhûbün leh isteyince vâhibe mâl-i mevhûbu teslim etmek vâcip olur. Bu ise iltizamsız lüzumdur, câiz değildir. Beyʿde ise bâyiʿ icap ile semen mukabilinde mebîin teslimini iltizam ettiğinden müşterinin kabulüyle beyʿ tamam olup kabza tavakkuf etmez.

Hibede kabzın ehemmiyetini fukahanın, "Hibede kabz beyʿde kabul gibidir" sözleri tebârüz ettirmektedir. Bu sebeple vâhibin, "Şu malı sana hibe ettim!" demesi üzerine mevhûbün leh hibe edilen mecliste o malı kabzetse hibe tamam olur ve "kabul ettim" diyerek kavlen kabulüne lüzum görülmez.

Hibede icap, maʿnâ-yı lugavîsinden anlaşıldığı üzere bağışladım gibi bir malı meccânen ve sarâhaten temlik ifade eden sözlerdir. Delâleten temlik ifade eden sözler de hibeyi icap eder. Meselâ kişinin kadınına bir çift küpe yahut bir ziynet metâı verip de, "Al takın veya al kullan" demesi meccânen temlike delâlet edip hibeyi icap eder. Çünkü zevciyet karînesiyle zevcin, "al tak!" sözü, "Bunu sana bağışladım!" demek olur. Bu sebeple sarih olmayan ve icaba delâlet eden karînede bulunmayan sîgalarla hibe münʿakid olmaz; yukarıdaki misalde zevc, bir ecnebiye, "al takın!" demiş olsa, bu söz hibeye delâlet etmeyip olsa olsa âriyete hamlolunur.

Hibenin hikmet-i meşruiyeti, insanlar arasında hıkd ü hasedi izâle ederek gönüllerde sevgi ve saygı ikame etmesi, insanları buhulden kurtarıp kerem ve semâhate alıştırması ve âlicenap kılmasıdır ki bütün bunlar mekârim-i ahlâkın birer umdesi addolunurlar.

1123

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا وَلَوْ فِرْسِنَ شَاةٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Ey müslüman kadınlar! Komşu bir kadın, kadın komşu(sunun hediye)sini, bir koyun paçası olsa bile sakın küçük görmesin!" buyurduğu rivayet edilmiştir. {B2566 Buhârî, Hibe, 1.}

İZAHI

Bu hadisi, Müslim de Buhârî gibi aynı metin ile rivayet etmiştir. Hadisteki "câre" (جارة) "câr"ın müennesidir. Araplar arasında bir haremgâhta zevcine mücâveret ettiği için zevceye câre ıtlak olunur. Arapça'da kadının darresine yani eşine de kinaye tarikiyle câre denildiği vardır.

Firsin "deve tabanı"na denir. Koyun tırnağı için de istiâre edilmiştir ki burada öyledir. Lisanımızda paça tabir olunduğu için bu suretle tercüme ettik. Gerçi burada hakikat olarak bu mâna kastedilmemiştir. Çünkü bir koyun ayağı veya paçası hediye etmek âdet değildir. Belki burada bu kelime ile istihdaf edilen mâna, hediye edilen şey, az olsa bile hediye edilmesi lüzumunu beyanda mübalağadır ve hadisten müstefâd olan hükm-i ahlâkî de budur. Hediyede cûd, mevcûddan olur.

1124

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ أَنَّهَا قَالَتْ لِعُرْوَةَ يَا ابْنَ أُخْتِي إِنْ كُنَّا لَنَنْظُرُ إِلَى الْهِلَالِ ثُمَّ الْهِلَالِ ثَلَاثَةَ أَهِلَّةٍ فِي شَهْرَيْنِ وَمَا أُوقِدَتْ فِي أَبْيَاتِ رَسُولِ اللهِ ﷺ نَارٌ فَقُلْتُ يَا خَالَةُ مَا كَانَ يُعَيِّشُكُمْ قَالَتِ الْأَسْوَدَانِ التَّمْرُ وَالْمَاءُ إِلَّا أَنَّهُ قَدْ كَانَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ جِيرَانٌ مِنَ الْأَنْصَارِ كَانَتْ لَهُمْ مَنَائِحُ وَكَانُوا يَمْنَحُونَ رَسُولَ اللهِ ﷺ مِنْ أَلْبَانِهَا فَيَسْقِينَا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan (kardeşi Esmâ'nın oğlu) Urve'ye şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(Vallahi) hemşirezâdem! Biz (Peygamber kadınları) hilâle bakar, (görür)dük. Sonra bir hilâl (daha görürdük); iki ayda üç hilâl, (tamamlardık da) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (hâne-i saâdeti) odalarında bir ateş parçası yakılmazdı. Urve, ben, 'Ey teyze! Ya (sizin azığınız ne idi,) sizi ne yaşatırdı?' diye sordum. O, 'Esvedân: Hurma ile su' buyurdu. Şu kadar ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ensardan komşuları, bunların da sağım koyunları vardı. Bunlar, koyunlarını sağarlardı, sütlerinden Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme hediye ederlerdi; Resûlullah da ondan bize içirirdi" diye cevap verdi. {B2567 Buhârî, Hibe, 1.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifi de Buhârî hibenin faziletine dair tahrîc ettiği hadisler için açtığı bir babında zikretmiştir. Şu kadar ki bu ve bundan evvelki hadisten müstefâd olan hibe, hediye demektir ve hibenin ıstılahî medlûlünden ziyade lugavî mânası matluptur. Bu cihetle tercümemizde hediye mânasını gösterdik.

Bu hadisi Müslim de rivayet etmiştir. Müslim'in rivayetinde Hazret-i Âişe'den sözünü yeminle tevsik ederek (vallahi hemşirezâdem!) suretinde söze başladığı görüldüğünden tercümede bunu gösterdik.

Hadisin senedinde râvilerin hepsi Medineli oldukları; üç tâbiînin bir sırada yekdiğerinden rivayet ettikleri görülüyor; son tâbiî râvi olan Urve de en yakını teyzesinden rivayet etmiş bulunuyor. Bütün bunlar ehl-i intikād nazarında haberin sıhhatini temin eden hususiyetlerdir. Urve b. Zübeyr, Ebû Bekir hazretlerinin büyük kızı ve Hazret-i Âişe'nin ablası Esmâ'nın oğludur. Gerek Zâtünnitâkayn yâdolunan Esmâ hazretlerinin, gerek Medine'nin en benâm yedi tâbiî fukahasından sayılan Urve'nin terceme-i hâllerini yukarıdaki ciltlerimizde bildirmiştik. Yine Müslim'in bazı şâyân-ı itimat nüshalarında فما كان يقيتكم rivayet olunduğunu *Muhtasar-ı Şerh-i Müslim*'de Konevî tasrih etmiş bulunduğundan, tercümede buna da kavis içinde işaret ettik.

İKİ AYDA ÜÇ HİLÂL-İ KAMERİN GÖRÜLMESİ

Birinci hilâl, ilk ayın ibtidâsında, ikinci hilâl de ikinci ayın evvelinde, üçüncüsü de üçüncü ayın ibtidâsında görülmek suretiyle olur; ve birinci ile üçüncü hilâl arasındaki müddet altmış gün bulunur.

İbn Mâce'nin Ebû Seleme tarikiyle bir rivayetinde Hazret-i Âişe, "Bir ay gelir geçerdi de biz Âl-i Muhammed'in odalarından hiçbir odada duman tüttüğünü görmezdik" demiştir.[287]

Bu ve bundan evvelki hadis, Peygamberimiz'in hayât-ı seniyyelerinin zühdî safhasını kemâl-i belâgatla ifade etmektedir.

Su siyah olmadığı halde Hazret-i Âişe'nin hurma ile suya (esvedân = iki siyah) ıtlak etmeleri tağlîb tarikiyledir. Medine hurması ekseriyetle siyahtır. O sırada Sıddîka hazretlerinin su içtikleri kabın siyah olması, suyun da siyah renk alması vech-i tesmiye olabilir de denilmiştir.

Şârih Kastallânî, Resûl-i Ekrem'e süt hediye eden ensârî komşuların Sa'd b. Ubâde, Abdullah b. Amr, Ebû Eyyûb Halîd b. Zeyd, Es'ad b. Zürâre gibi zevât-ı sahâbî olduklarını bildiriyor.

---

287 وعند ابن ماجة من طريق أبي سلمة عن عائشة رضي الله عنها بلفظة :لقد

كان يأتي على آل محمد الشهر ما نرى في بيت من بيوته الدخان الحديث.
{Kaynakta “ما نرى” ifadesi “ما يرى” şeklindedir. İM٤١٤٥ İbn Mâce, Zühd, ١٠.}

1125

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَوْ دُعِيتُ إِلَى ذِرَاعٍ أَوْ كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ ذِرَاعٌ أَوْ كُرَاعٌ لَقَبِلْتُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Eğer ben bir (koyun) paçası (ziyafeti)ne çağırılsam, muhakkak icâbet ederdim. Yine bana bir paça hediye edilse, onu da muhakkak kabul ederdim" buyurduğu rivayet edilmiştir. {B2568 Buhârî, Hibe, 2.}

İZAHI

Bu hadis, Buhârî'nin Müslim'den ayrıca rivayet ettiği ehâdîs-i şerife cümlesindendir. Metn-i hadîsteki zirâı İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'sinde **sâid** mânasına hamletmiştir ki insanın dirseği ile eli arasındaki uzunluğa denir. Türkçe'de "kol, bilek" tabir olunur. Burada koyun ayağı demektir ki buna Türkçemizde "paça" tabir olunur.

Kürâ'ı da şârihler ما دون الركبة من الساعد "Kol ve bilekten diz kapağının alt tarafı" diye tarif ettiklerine göre, koyun ve sığır makūlesinden bacaklarının tırnağı ile baldırı arasında bukağı vurulan ince yerdir; yemek yapılır. Aynî ve şârih Kastallânî Resûl-i Ekrem'in paça yemeğini sevdiklerini ve paça yemeğinin insana dokunmaktan uzak olduğunu bildiriyorlar.

Eimme-i lugattan Ebû Übeyd, "Ekâri', kavâim-i şâttır" dediği için tercümede işaret ettik.

Bir mânaya delâlet eden bu iki kelimenin metn-i hadîste edât-ı terdîd ile rivayet edilmesi râvilerden birinin bu iki kelime üzerinde şekkini ifade etmektedir. Buhârî'nin "Nikâh" bahsindeki bir rivayetinde terdîdsiz zirâ' rivayet edilmiştir. Taberânî'nin aşağıda göreceğimiz rivayetinde de terdîd yoktur, davette "kürâ'", ziyafette de "zirâ'" rivayet edilmiştir.

Taberânî bu hadisin sebeb-i vürûdunu şöyle bildiriyor: Bir kere Huzâiyye Ümmü Hakîm, “Yâ Resûlellah! Hediyeyi mekruh addeder misiniz?” diye sormuştu. Resûl-i Ekrem, “*Hediye verilmesi niçin fena olsun? Ben bir paça ziyafetine bile davet olunsam, elbette icâbet ederim. Bana bir koyun ayağı hediye edilse, muhakkak kabul ederim*” buyurmuştur.[288]

Bu hadîs-i şeriften de, hediye edilen az bir şey olsa bile hediye edilen kimsenin onu hakir görmeyip kabul etmesi mekârim-i ahlâktan olduğu istifade edilmiştir.

---

288 {MK22071 Taberânî, *el-Kebîr,* XXV, 162 Tâberânî’deki rivayetin metni şu şekildedir:

“عَنْ أُمِّ حَكِيمٍ بنتِ وَدَاعٍ الْخُزَاعِيَّةِ، قَالَتْ: قُلْتُ:يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا جَزَاءُ الْغَنِيِّ مِنَ الْفَقِيرِ؟ قَالَ: النَّصِيحَةُ، وَالدُّعَاءُ. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، نَكْرَهُ رَدَّ اللُّطْفِ. قَالَ: مَا أَقْبَحَهُ، لَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ كُرَاعٌ، لَقَبِلْتُ، وَلَوْ دُعِيتُ إِلَى ذِرَاعٍ لأَجَبْتُ.”}

1126

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ أَنْفَجْنَا أَرْنَبًا بِمَرِّ الظَّهْرَانِ فَسَعَى الْقَوْمُ فَلَغَبُوا فَأَدْرَكْتُهَا فَأَخَذْتُهَا فَأَتَيْتُ بِهَا أَبَا طَلْحَةَ فَذَبَحَهَا وَبَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم بِوَرِكِهَا أَوْ فَخِذَيْهَا فَقَبِلَهُ وَفِي رِوايَةٍ وَأَكَلَ مِنْهُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh demiştir ki: Biz (bir seferde) Merrüzzahrân'da iken bir tavşanı ürkütüp kaçırmıştık. Hey'et-i seferiyye koştularsa da yorulup âciz kaldılar. Ben hayvana yetiştim, yakaladım ve onu Ebû Talha'ya getirdim. Ebû Talha hayvanı kesti ve oyluğunun üst tarafını yahut iki budunu (benimle) Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gönderdi. Resûl-i Ekrem bu hediyeyi kabul buyurdu. Bir rivayette tavşanın etinden yedi de! {B2572 Buhârî, Hibe, 5.}

İZAHI

Bu hadisi, Buhârî "Zebâih" bahsinde de tahrîc etmiştir. "Zebâih"te Müslim'in de rivayeti vardır. Sünen-i erbaa sahiplerinden Ebû Dâvûd ile Tirmizî "Et'ime" bahsinde, Nesâî ile İbn Mâce de "Sayd" babında rivayet etmişlerdir. Buhârî'nin *Sahîh*'indeki babının unvanı, "Hediye Edilen Av Etinin Kabulünün Cevazı" suretindedir.

Merrüzzahrân'ı Nevevî Mekke'ye bir konaklık mesafede bir mevzidir diye tarif ediyor. Şârih Aynî de elyevm "Batnımer" diye maruftur diyor. Mer denilmesi, suyu acı olduğundandır. Cevherî de bu mahallin Mekke'ye bir konak bu'du mesafede olduğunu haber vermiştir. Şârih Kirmânî de hurmalığı, ziraatı bulunan bir köydür, Zahran da Medine tarafında Mekke'ye 5 mil mesafede vâki bir vâdidir diye izah ediyor. Saîd b. Müseyyeb de şu mâlûmatı vermiştir. Merrüzzahrân ile Batnımer Ak[289] kabilesinin konak yerleri idi. Yemen'de "seyl-i arîm" sırasında vuku bulan muhâcirette "Huzâa" kardeşlerinden ayrılarak buralara gelmiş ve Mekke'de ihtiyâr-ı ikāmet etmişti. Kardeşleri de Şam tarafına gitmişlerdi.

HADİSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER

1. Av avlamak için sa'yin cevazı, **2.** Av peşinde koşan cemaatten birisi bir hayvan avlarsa, ona mâlik olup arkadaşlarının hakk-ı iştiraki bulunmayacağı, **3.** Bir dostun dostuna az bir şey hediye etmesinin cevazı, **4.** Tavşan etinin ekli câiz olduğu ki bu cevaz hükmü fıkhan eimme-i erbaanın mezhebidir ve ulemânın kâffesi tarafından kabul edilmiştir. Yalnız Abdullah b. Amr b. Âs, İbn Ebû Leylâ, İbn Abbas'ın kölesi İkrime tavşan etinin yenilmesini kerih görmüşlerdir.

Şârih Aynî Hanefîler'den de bazı mekruh addedenler varsa da en sahih olan mezhep ammenin ictihadıdır ve tavşan etinin mubah olduğuna delâlet eden birçok ehâdîs ve âsâr vardır diyerek bu babda rivayet olunan haberleri râvileriyle, muharricleriyle beraber metnen ve isnaden zikrediyor (Aynî, *Umdetü'l-kārî*, VI, 259-260).

Buhârî'nin bu babında izahıyla meşgul bulunduğumuz Enes b. Mâlik hadisinden başka birtakım rivayetleri daha vardır ki müellif Zebîdî merhum bunları müteaddit bahislerde *Tecrîd*'e almış bulunduğundan, ihtisaren burada zikretmemiştir. Bunların mütalaalarını teshîl için rakamlarına aşağıda işaret ediyoruz.

1. اضربوا لي معكم سهما "*Sizinle beraber bana da bir pay ayırınız!*" [290]diye cemîlekârane bir emri ihtiva eden Ebû Saîd el-Hudrî hadisidir ki Buhârî'nin burada ta'lîkan rivayet ettiği bu hadîs-i şerif "İcâre" bahsinde 1031 rakamıyla tercüme ve izah edilmişti.

2. Minber-i nebevînin inşasına dair Sehl b. Sa'd es-Sâidî hadisidir ki "Cum'a" bahsinde minber üzerinde hutbe iradının meşruiyetini ifade eden bu hadis de 498 rakamıyla geçmişti.

3. Ebû Katâde'nin Mekke yolunda av avlayıp muhrim bulunan Resûl-i Ekrem'e bir parçasını hediye ettiğine dair uzun bir hadisin tercüme ve izahı da "Hac" bahsinde ihramsız kimse tarafından avlanan av etini muhrimin yemesi câiz olduğuna dair 863 rakamıyla geçmiştir.[291]

Enes b. Mâlik'in tavşanı tuttuktan sonra götürüp kendisine verdiği Ebû Talha, Hazret-i Enes'in üvey babasıdır. Enes hazretlerinin öz babası Mâlik, Şam'da hâl-i küfürde vefat etmişti. O zaman Enes sekiz yaşında idi. Vâlidesi Ümmü Süleym bilâhare Ebû Talha ile evlenmiştir. Bu zevc ile zevce İslâm hamâset ve şecaatinin emsalsiz birer numunesidir. Bu eserimizde 637 numara ile tercümesi geçen Enes b. Mâlik hadisinin izahında Ebû Talha'nın terceme-i hâlini yazmıştık. Yalnız burada Resûl-i Ekrem'in Ebû Talha hakkında, "*Asker arasında Ebû Talha'nın haykırması yüz neferden daha hayırlıdır*"[292] buyurduklarını tekrar edeceğiz.

Ümmü Süleym'in terceme-i hâli de 645. hadisin izahında geçmiştir. Oraya müracaat buyurulsun.

---

289 هو عك بن عدثان بالثاء المثلثة ابن عبد الله الأزدى وليس ابن عدنان أخا معد [قاموس]

290 {B2276 Buhârî, İcâre 16.}

291 {B1822, B1823 Buhârî, Cezâü's-sayd, 2, 3.}

292 {İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, XII, 411.} لصوت أبي طلحة في الجيش خير من مأة رجل

1127

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ أَهْدَتْ أُمُّ حُفَيْدٍ خَالَةُ ابْنِ عَبَّاسٍ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ أَقِطًا وَسَمْنًا وَأَضُبًّا فَأَكَلَ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ الْأَقِطِ وَالسَّمْنِ وَتَرَكَ الْأَضُبَّ تَقَذُّرًا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَأُكِلَ عَلَى مَائِدَةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَلَوْ كَانَ حَرَامًا مَا أُكِلَ عَلَى مَائِدَةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ .

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan gelen bir habere göre, müşârün ileyh hazretleri demiştir ki: Ümmü Hufeyd ki İbn Abbas'ın halasıdır. (Bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve selleme (bâdiye armağanı) bir miktar keş, tereyağı ve birkaç keler hediye etmişti. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem keşten, tereyağından birer miktar yedi de kerih addederek kelerleri bıraktı.

Yine İbn Abbas demiştir ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin yemek sofrasında keler yenilmiştir. Eğer keler haram olsaydı Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sofrasında yenilmezdi. {B2575 Buhârî, Hibe, 7.}

İZAHI

Bu hadisi, Buhârî "Et'ime" bahsinde de tahrîc etmiştir. "İ'tisâm"da da rivayeti vardır. Müslim "Zebîha"da rivayet eder. Ebû Dâvûd "Et'ime"de, Nesâî de "Sayd" ve "Velîme" bahislerinde tahrîc etmişlerdir.

Resûl-i Ekrem'e hediye takdim eden Ümmü Hufeyd'in adı Hüzeyle'dir. Ümmü'l-mü'minîn Meymûne radıyallahu anhânın kız kardeşidir. Ümmü Hufeyd bâdiyede yaşardı. Bâdiyenişin olanların örfüne göre, Resûl-i Ekrem'e bu hediyeleri takdim etmişti.

Ekıt (أقط) "yağı alınmış ve kurutulmuş koyun, keçi yoğurdu"dur ki Türkçe'de "keş" tabir olunur. Ayran pişirilip süzüldükten sonra kurutulur ve bununla yemek yapılır. **Semn** (سمن) "hayvanın sütünden ve yoğurdundan yapılan tereyağı"dır. Hububat ve nebatattan yapılana da dühn (دهن) denir. **Edub** (أضب) "dabb"ın cem'idir. Dab, Türkçe'de "keler" denilen hayvandır. Bu kelime Hamevî ve Müstemlî rivayetlerinde müfred sîgasıyla dabb (ضب) suretinde mazbuttur. Hepimizin keler diye pek iyi bildiğimiz bu hayvancağızın hiç bilmediğimiz garip bir hususiyetini Buhârî şârihleri bir ağızla bildiriyorlar ki bu küçük hayvanın hiç su içmemesidir. Şârih Kastallânî ise münferiden daha garip ve hayatî hususiyetini haber veriyor ki bu da 700 ve daha ziyade yıl yaşamasıdır. Kırk günde bir katre tebevvül etmesi, ölünceye kadar hiçbir dişi düşmemesi garibeleri de Kastallânî'nin ihbarı cümlesindendir.

İbn Abbas'ın bu rivayeti ile istidlâl ederek eimme-i Şâfiiyye keler yemek câiz olduğuna kāil olmuşlar ve İbn Abbas'ın hadisteki sûret-i istidlâlini, güzel bir istidlâldir diye tavsif etmişlerdir. İmam Mâlik'ten müsbet, menfî iki ictihad rivayet edilmiştir. *Müdevvene*'deki kavli Şâfiîler'le beraberdir.

İmam Mâlik'in bu hadisi rivayetine göre Resûl-i Ekrem, Meymûne'nin odasında keler yememiş, fakat İbn Abbas ile Hâlid b. Velîd'e yemelerini emretmiştir. Bunlar da, "Yâ Resûlellah! Siz niçin yemiyorsunuz?" diye sorduklarında Resûl-i Ekrem, "*Filhal yanımda Allah tarafından gönderilen melâike vardır*"[293] buyurmuşlar ki keler, kokusu ağır bir mahlûktur, onun kokusundan meleklerin müteezzî olmalarından korkulur demek oluyor.

Şârih İbn Battâl da hadisteki Resûl-i Ekrem'in keler yemediğini nehye hamletmeyerek, insan, haram olmayan şeyi yemeyi de ya adem-i itiyat ile yahut sâika-i vehm ile tab'an hoşlanmayabilir diyor.

Hidâye sahibi de eimme-i Hanefiyye'nin noktainazarını bildirerek keler yemek mekruhtur. Çünkü Hazret-i Âişe Resûl-i Ekrem'den bu hayvanı eklin hükmünden sorduğunda Resûlullah, Hazret-i Âişe'yi yemekten nehyetmişti diyor.

Şârih Aynî, sâhib-i *Hidâye*'nin icmâlen naklettiği Hazret-i Âişe kıssasını Muhammed b. Hasan'ın Esved en-Nehaî vasıtasıyla Hazret-i Âişe'den şöyle rivayet ettiğini bildiriyor. Hazret-i Âişe demiştir ki, "Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme keler hediye edildi de Resûlullah yemedi. Ben, keler yemenin hükmü nedir? diye sordum. Resûlullah beni de yemekten nehyetti. Sonra kapıya bir dilenci gelmişti. Ona vermek istedim. Resûlullah, '*Yemediğin bir şeyi nasıl sadaka edersin?*' buyurdu."[294]

Görülüyor ki bu rivayetteki nehiy, diğer rivayetlerdeki nehiylerin hepsinden kuvvetlidir. Bu cihetle ashabımız sâdât-ı Hanefiyye kelerin ekli mubah olduğuna delâlet eden haberlerin mensuh olduğuna kāil olmuşlardır.

Keler, çekirge gibi medenî muhitlerde ekli mekruh addedilen hayvanların Cezîretülarap'ta en güzel taamlar arasında yenilip içildiği bir devirde Resûl-i Ekrem'in başkalarını nehyetmediği kabul edilse bile, bizzat Resûl-i Ekrem'in imtina etmiş olmaları, ulûvv-i tab'ına delâlet etmekle beraber ümmet için de tahzîri ifade eder.

---

293 {MU1774 Mâlik, İsti'zân, 4.}

294 {Aynî, *Umde*, XIII, 134.}

1128

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا أُتِيَ بِطَعَامٍ سَأَلَ عَنْهُ أَهَدِيَّةٌ أَمْ صَدَقَةٌ فَإِنْ قِيلَ صَدَقَةٌ قَالَ لِأَصْحَابِهِ كُلُوا وَلَمْ يَأْكُلْ وَإِنْ قِيلَ هَدِيَّةٌ ضَرَبَ بِيَدِهِ ﷺ فَأَكَلَ مَعَهُمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan gelen bir rivayete göre müşârün ileyh şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme (aile haricinden) bir taam getirildiğinde şöyle sormak itiyadında idi: “Bu hediye midir, yoksa sadaka mıdır?” Cevaben, “Sadakadır!” denilirse, Resûlullah ashabına, “Siz yiyiniz!” buyururdu da kendisi yemezdi. Eğer “Hediyedir!” denilirse, sallallahu aleyhi ve sellem hemen elini uzatırdı ve ashabıyla beraber yerdi. {B2576 Buhârî, Hibe, 7.}

İZAHI

Şârih İbn Battâl, Resûl-i Ekrem’in sadaka malını yemekten imtina buyurmalarının sebebini, sadaka malını emvâl-i nâsın kiri olmasıyla izah etmiştir. Hiç şüphesiz halkın kirli malını almak aşağı bir derecedir. Bu cihetle Resûl-i Ekrem, “*Yed-i ulyâ, yed-i süflâdan hayırlıdır*” [295] buyurmuştur.

Müslim’in Ebû Hüreyre’den bir rivayeti, Resûl-i Ekrem’in bu husustaki perhizkârlığının derecesini kemâl-i belâgatla ifade etmektedir ve meâli şöyledir: “*Vallahi çok olur ki ailemin yanına dönüp geldiğimde evimin şurasına burasına veya yatağıma düşmüş bir hurma bulurum da onu alır ve yemek için kaldırıp ağzıma götürürüm. Sonra sadaka malından olmasından korkarak bırakırım.*”[296]

Resûl-i Ekrem sadaka malıyla intifadan Ehl-i beyt'ini de mahrum etmişti. Bu eserimizde 739 numara ile tercüme ettiğimiz bir hadîs-i şerifte görüldüğü üzere, bir kere sadaka hurması tınazının yanında oynamakta olan Hasan b. Ali radıyallahu anhümâ bu hurma yığınından ansızın bir hurma alıp ağzına koymuştu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem çocuğa şöyle manidar bir surette bakınca, çok zeki olan çocuk hemen hurmayı ağzından çıkarmıştır. Sonra Resûlullah, "*Sen Muhammed'in Ehl-i beyt'inin sadaka malı yemediklerini bilmez misin!*" buyurmuştur.[297]

Rivayet tariklerinin kesretiyle şöhretşiâr olan bu hadis ile Ehl-i beyt'in sadakadan memnuiyetini bildirmiştir. Bunun sebebini mütalaa ve bu babda daha ziyade izahat almak için 739 numaralı hadise müracaat ediniz!

---

295 {B1427 Buhârî, Zekât, 18.}

296 عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: والله إني لأنقلب إلى أهل فأجد التمرة ساقطة على فراشي أو في بيتي فأرفعها لآكلها, ثم أخشى أن تكون صدقة فألقيها [رواه مسلم]

{M2477 Müslim, Zekât, 163.}

297 {B1485 Buhârî, Zekât, 57.}

1129

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَحْمٍ فَقِيلَ تُصُدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ فَقَالَ هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh demiştir ki: (Bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve selleme (yemek için) bir miktar et getirilmişti de bunun Berîre'ye sadaka edildiği haber verilmişti. Resûl-i Ekrem, "O, Berîre'ye sadakadır, fakat bize (Berîre'nin) bir hediye(si)dir" buyurdu. {B1495 Buhârî, Zekât, 62.}

1130

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ أَنَّ نِسَاءَ رَسُولِ اللهِ ﷺ كُنَّ حِزْبَيْنِ فَحِزْبٌ فِيهِ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ وَصَفِيَّةُ وَسَوْدَةُ وَالْحِزْبُ الْآخَرُ فِيهِ أُمُّ سَلَمَةَ وَسَائِرُ نِسَاءِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَكَانَ الْمُسْلِمُونَ قَدْ عَلِمُوا حُبَّ رَسُولِ اللهِ ﷺ عَائِشَةَ فَإِذَا كَانَتْ عِنْدَ أَحَدِهِمْ هَدِيَّةٌ يُرِيدُ أَنْ يُهْدِيَهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ أَخَّرَهَا حَتَّى إِذَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ بَعَثَ صَاحِبُ الْهَدِيَّةِ بِهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ فَكَلَّمَ حِزْبُ أُمِّ سَلَمَةَ فَقُلْنَ لَهَا كَلِّمِي رَسُولَ اللهِ ﷺ يُكَلِّمُ النَّاسَ فَيَقُولُ مَنْ أَرَادَ أَنْ يُهْدِيَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ هَدِيَّةً فَلْيُهْدِهَا إِلَيْهِ حَيْثُ كَانَ مِنْ نِسَائِهِ فَكَلَّمَتْهُ أُمُّ سَلَمَةَ بِمَا قُلْنَ لَهَا فَلَمْ يَقُلْ لَهَا شَيْئًا فَسَأَلْنَهَا فَقَالَتْ مَا قَالَ لِي شَيْئًا فَقُلْنَ لَهَا فَكَلِّمِيهِ قَالَتْ فَكَلَّمَتْهُ حِينَ دَارَ إِلَيْهَا أَيْضًا فَلَمْ يَقُلْ لَهَا شَيْئًا فَسَأَلْنَهَا فَقَالَتْ مَا قَالَ لِي شَيْئًا فَقُلْنَ لَهَا كَلِّمِيهِ حَتَّى يُكَلِّمَكِ فَدَارَ إِلَيْهَا فَكَلَّمَتْهُ فَقَالَ لَهَا لَا تُؤْذِينِي فِي عَائِشَةَ فَإِنَّ الْوَحْيَ لَمْ يَأْتِنِي وَأَنَا فِي ثَوْبِ امْرَأَةٍ إِلَّا عَائِشَةَ قَالَتْ فَقُلْتُ أَتُوبُ إِلَى اللهِ مِنْ أَذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ ثُمَّ إِنَّهُنَّ دَعَوْنَ فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَرْسَلْنَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ تَقُولُ إِنَّ نِسَاءَكَ يَنْشُدْنَكَ اللهَ الْعَدْلَ فِي بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ فَكَلَّمَتْهُ فَقَالَ يَا بُنَيَّةُ أَلَا تُحِبِّينَ مَا أُحِبُّ فَقَالَتْ بَلَى فَرَجَعَتْ إِلَيْهِنَّ فَأَخْبَرَتْهُنَّ فَقُلْنَ ارْجِعِي إِلَيْهِ فَأَبَتْ أَنْ تَرْجِعَ فَأَرْسَلْنَ زَيْنَبَ بِنْتَ جَحْشٍ فَأَتَتْهُ فَأَغْلَظَتْ وَقَالَتْ إِنَّ نِسَاءَكَ يَنْشُدْنَكَ اللهَ الْعَدْلَ فِي بِنْتِ ابْنِ أَبِي قُحَافَةَ فَرَفَعَتْ صَوْتَهَا حَتَّى تَنَاوَلَتْ عَائِشَةَ وَهِيَ قَاعِدَةٌ فَسَبَّتْهَا حَتَّى إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَيَنْظُرُ إِلَى عَائِشَةَ هَلْ تَكَلَّمُ قَالَ فَتَكَلَّمَتْ عَائِشَةُ تَرُدُّ عَلَى زَيْنَبَ حَتَّى أَسْكَتَتْهَا قَالَتْ فَنَظَرَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى عَائِشَةَ وَقَالَ إِنَّهَا بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle rivayet edilmiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kadınları iki gruba ayrılmışlardı: Bunun bir grubunda Âişe, Hafsa, Safiyye, Sevde; öbür hizbinde de Ümmü Seleme ile Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin diğer kadınları bulunuyordu. Müslümanlar, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin Âişe'ye muhabbetini pek iyi bildiklerinden bunlardan birinin yanında Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme takdim etmek istediği bir hediyesi bulunursa o hediyesini, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin Âişe hânesinde bulunduğu zamana kadar tehir ederdi de hediye sahibi hediyesini Resûlullah Âişe hânesinde iken gönderirdi. Bu cihetle Ümmü Seleme hizbi dedikoduya başladı da bunlar, Ümmü Seleme'ye, "(Var,) Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme söyle! Halka ilân etsin ve her kim Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bir hediye vermek isterse, o kimse Resûlullah kadınlarından hangisinin odasında bulunursa bulunsun hediyesini versin" demişlerdi. Ümmü Seleme, kadınların kendisine söyledikleri bu sözü Resûlullah'a söyledi. Fakat Resûlullah ona cevap vermedi. Ümmü Seleme hizbine dahil olan kadınlar Ümmü Seleme'den vaziyeti sorduklarında, o da, "Resûlullah bana bir şey söylemedi" diye cevap verdi. Onlar Ümmü Seleme'ye, "Resûlullah'a dediğimizi bir daha söylesen" dediler. O da Resûlullah'ın nöbeti ona dolaşıp geldiğinde sâbıkı veçhile Resûlullah'a arzetti. Fakat Resûlullah (yine) ona bir şey söylemedi. Ümmü Seleme'den kendi hizbindeki kadınlar vaziyeti sorduklarında o da, "Resûlullah bana bir şey söylemedi" diye cevap verdi. Onlar da Ümmü Seleme'ye, "Artık Resûlullah sana bir cevap verinceye kadar bu dileğimizi Resûlullah'a arzeyle!" dediler. Hakikaten Ümmü Seleme de Resûlullah'a kendi nöbetinde dönüp geldiğinde söyledi. Bu defa Resûlullah cevaben, "Sakın Âişe hakkında söylenip de bana ezâ verme, bana hiçbir kadının nöbetinde iken vahiy gelmez de yalnız Âişe'nin odasında iken gelir" buyurdu. Ümmü Seleme, "Ben de yâ Resûlellah! Sana ezâ vermekten tövbe ederek Allah'a rücû ederim, di(ye özür dile)dim" dedi.

Sonra Ümmü Seleme hizbindeki kadınlar Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kızı Fâtıma'ya müracaat ettiler ve Resûlullah'a gönderip, "Yâ Resûlellah! Kadınların Ebû Bekir'in kızı hakkında Allah'tan senin için adalet istiyorlar" demesini rica ettiler. Fâtıma da Resûlullah'a bu suretle söyledi. Resûlullah, "Ey kızcağızım! Benim her sevdiğimi sen sevmez misin?" buyurdu. Fâtıma da, "Evet severim!" dedi. (Resûlullah), "Öyle ise Âişe'yi sen de sev!" (buyurdu.) Fâtıma dönüp kadınlara gelerek olup biteni haber verdi. Kadınlar Resûlullah'a tekrar müracaat etmesini Fâtıma'dan istediler. Fakat Fâtıma imtina eyledi, ("Vallahi bu hususta ebedî bir kelime söylemem" dedi).

Bu defa Ümmü Seleme hizbi Zeyneb bint Cahş'ı gönderdiler. Zeyneb'(in Resûlullah yanında mevkii yüksekti) huzura geldi ve gılzatle söze başlayıp, "Yâ Resûlellah! Kadınların İbn Ebû Kuhâfe'nin kızı hakkında Allah'tan senin için adalet istiyorlar" dedi ve sesini yükselterek, o sırada oturmakta olan Âişe'ye taarruza kadar ileri gitti de ona sebbeyledi. Nihayet Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem mukabele eder mi diye Âişe'ye bakmaya başladı.

Râvi Urve diyor ki, "Bu sırada Âişe de söze başlayıp Zeyneb'e sözlerini reddetti ve binnetice iskat eyledi. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin Âişe'ye baktığı ve "Âişe Ebû Bekir'in kızıdır" buyurduğu Âişe tarafından bildirilmiştir. {B2581 Buhârî, Hibe, 8.}

İZAHI

Kadınlık gayretiyle iki gruba ayrılan zevcât-ı mutahharadan birinci grubun riyâsetinde Hazret-i Âişe bulunuyordu. Bu grup âzasından Hafsa, Hazret-i Ömer'in kızıdır. Bu grubun en kuvvetli bir uzvudur. Safiyye de İsrâilî Huyey b. Ahtâb'ın kızıdır. Hârûn aleyhi's-selâmın benâtından ma'dûddur. Sevde de Bint Zem'a'dır. Habeşe'ye hicret etmiş kadîmü'l-İslâm bir kadın olduğundan Hazret-i Âişe kendisine çok hürmet ederdi.

İkinci grubun riyâsetini de Ümmü Seleme Hind deruhte etmişti. Ümmü Seleme Ebû Ümeyye'nin kızıdır. Erbâb-ı fesâhatten bir kadın olmakla bu grubun riyâsetini pek güzel temsil etmişti. Bu grubun dört âzasının isimleri metinde bildirilmemiştir; şunlardır: Zeyneb bint Cahş el-Esediyye, Meymûne bint Hâris el-Hilâliyye, Ümmü Habîbe Remle bint Ebû Süfyân, Cüveyriye bint Hâris el-Mustalikıyye.

Hazret-i Âişe ile mücâdele-i kelâmiyede bulunan Zeyneb bint Cahş, Resûl-i Ekrem'in zevceleri arasında Resûl-i Ekrem'e karâbetiyle, zekâ ve fetânetiyle, hayırperverlik gibi fezâiliyle tanınmış müstesna bir mevkii haizdi.

Zeyneb, Resûl-i Ekrem'in halası Ümeyme bint Abdülmuttalib'in kızıdır. Hicretin 3. senesi dul olarak zevcât-ı tâhirât idâdına idhal edilmiştir. Elişleri gibi sanâyi-i nefîseye vâkıf ve gayetle hassas bir kadındı. Büyük bir kudret-i edebiyyeyi de haizdi. El emeği ile kazancını fukaraya tasadduk eder ve son derece hayır sever bir kadın olduğu için daima nezd-i peygamberîde nâil-i iltifat ve itibar idi.

Müslim'in İbn Şihâb tarikiyle bir rivayetinde Hazret-i Âişe de Zeyneb'in nezd-i peygamberîde bu müstesna şeref ü i'tibârını tasdik ile beraber, "Diyanette, takvâda, doğru sözlülükte, sıla-i rahime riayet hususunda, fukaraya tasaddukta velhâsıl Allah'a takarrübe vesile olan her türlü hayırperverlikte Zeyneb bint Cahş derecesinde yüksek bir kadın görmedim. Yalnız tab'an hadîdmeşrep idi" demiştir.

Mevzubahsimiz olan bu hadisede de Hazret-i Âişe en sonu Zeyneb bint Cahş ile karşılaşmış bulunuyordu. Metn-i hadîsten sarâhaten anlaşıldığına göre, Hazret-i Âişe ibtidâ tamamen sükût etmiş, Zeyneb'in ağır tecavüzlerine tahammül eylemişti. Bilâhare Resûl-i Ekrem'in bu tecavüzü redde müsaadekâr vaziyette bulunduğunu teferrüs eden sıddîka hazretleri mukabele ederek Zeyneb'in sözlerini birer birer reddetmiştir. Âişe hazretlerinin sözlerini pek yerinde bulan Resûl-i Ekrem, "*Âişe, Ebû Bekir'in kızıdır*" buyurmuşlar.

Bu eserimizde 593, 634, 655 numaralarla tercüme ettiğimiz hadislerin izahlarında da Zeyneb bint Cahş hazretlerinin tercüme-i hâlleri muharrerdir.

Ebû Kuhâfe, Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallahu anhın pederinin künyesidir. Adı da Osman b. Âmir'dir, Mürre b. Kâ'b'da neseb-i peygamberî ile birleşir.

Resûl-i Ekrem'in, "*Âişe Ebû Bekir'in kızıdır*" buyurmaları, Hazret-i Âişe için en yüksek bir fazilettir. Âişe babası Ebû Bekir gibi şerife, âkıle, zekiyyedir. İnce görüşü, tam ve dürüst anlayışı vardır demektir.

Âişe es-Sıddîka hadisinin uzun bir metin ile burada sebeb-i sevki Resûl-i Ekrem'e ashabı tarafından hediye takdim edildiğini beyandan ibarettir.

1131

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَرُدُّ الطِّيبَ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem hoş koku (hediye)yi reddetmezdi dediği rivayet edilmiştir. {B2582 Buhârî, Hibe, 9.}

İZAHI

Bu hadisi, Buhârî bu suretle "Libâs" bahsinde de rivayet etmiştir. Tirmizî "İstîzân"da, Nesâî de "Velîme"de rivayet etmişlerdir. Hadisin sûret-i sevki *Buhârî* metninde şu tafsili ihtiva etmektedir:

Hadisin râvilerinden Azre b. Sâbit diyor ki, bir kere Enes b. Mâlik'in hafîdi ve Basra Kadısı Sümâme b. Abdullah'ın huzuruna girmiştim. Sümâme bana güzel bir koku uzattı da şöyle söyledi: (Alınız! Ceddim) Enes b. Mâlik güzel koku hediye edilince reddetmezdi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin de güzel kokuyu reddetmemek itiyadında olduğunu söylerdi.[298]

---

298 {B2582 Buhârî, Hibe, 9.}

1132

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan, “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hediye kabul eder ve onun (mukabil hediye ile) ivazını verirdi” dediği rivayet edilmiştir. {B2585 Buhârî, Hibe, 11.}

İZAHI

Bu hadisi Ebû Dâvûd “Büyû‘”da, Tirmizî “Şemâil” ile “Birr ü İhsân” bablarında tahrîc etmişlerdir. Buhârî bu hadisi “Hibede Mükâfat” unvanlı bir babında tahrîc etmiştir. Hadisten müstefâd olan hükme göre hediye mukabilinde mükâfat verilmesi şâriin matlûbu bir lâzıme-i medeniyyedir. Bu lâzıme-i medeniyyeye riayet vâcip midir, yoksa tatavvuî bir emir midir? Ta’bîr-i âharla hediye veren bir kişi, “Ben, ivazını almak üzere hediye ettim” diye hediyesinin ivazını talep etse, hediyenin ivazını vermek vâcip olur mu, yoksa olmaz mı? Bu hususlarda ulemâ arasında ihtilâf edilmiştir:

İmam Mâlik bu mevzuu şöyle izah etmiştir: Vâhib, hibe ettiği malın ücretini istediğinde bakılır, eğer vâhibin emsali, hediye ettiği mal mukabilinde ivaz alırsa mevhûbün lehten vâhibin bu örfe göre ivaz almak hakkı olur. Fakirin ganîye, köle ve hizmetçinin efendisine hediyesi gibi. İmam Şâfiî’den naklolunan iki kavilden birisi de böyledir.

İmam Ebû Hanîfe’ye göre hediye mukabilinde bir ivaz şart kılınmadıkça mevhûbün lehin vâhibe bir şey vermesi icap etmez. İmam Şâfiî’nin ikinci kavli de böyledir.

İmam Mâlik bu hususta izahıyla meşgul bulunduğumuz Hazret-i Âişe hadisiyle istidlâl etmiştir. İmam Mâlik Ahzâb sûresinin 21. âyet-i kerîmesinde لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ "*Ey müminler! Resûlullah'ın hayatında sizin için ittibâa değer güzel bir örnek* vardır"[299] buyurulduğuna göre hediyeyi, ivazıyla karşılamak itiyadında olan Resûl-i Ekrem'e ittibâ ederek hediye mukabilinde bir ivaz vermek vâciptir demiştir.

Hediye mukabilinde ivazın vücûbuna kāil olanların istidlâl ettikleri bir delil de İbn Abbas hadisidir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, İbn Hibbân'ın da *Sahîh*'inde İbn Abbas'tan rivayetlerine göre, bir kere Resûl-i Ekrem'e bir a'râbî bir hediye takdim etmişti. Resûl-i Ekrem bedevîye bir ivazla mukabele buyurmuş ve "*Râzı mısın?*" diye sormuş. A'râbî, "Hayır!" diye hoşnutsuzluk göstermiş. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem bir miktar dünyalık daha ziyade ederek, "*Râzı mısın?*" diye sormuş. A'râbî, "Hayır, razı değilim!" demiş. Resûlullah tekrar bir misli dünyalık daha ziyade ederek, "*Şimdi razı mısın?*" diye sormuş. A'râbî, "Evet razıyım" demiş. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "*Ben Kureyşî, Ensârî, Sekafî'den başka hiçbir kimseden hibe ve hediye kabul etmem*"[300] buyurmuştur.

Bu meâlde Ebû Dâvûd'un, Tirmizî'nin, Nesâî'nin de Ebû Hüreyre'den rivayetleri vardır. Bu hadis ile ihticâc edenler, "Eğer hibe mukabilinde bir ivaz vermek vâcip olmasaydı, Resûl-i Ekrem bedevîye ne mukabil bir hediye verir, ne de bedevîyi razı edinceye kadar ivaz ziyade ederdi" demişlerdir.

Ebû Hanîfe ile hediyeye ivazla mukabelenin tatavvuan lüzumuna kāil olanlar tarafından bu istidlâllere cevap vererek denilebilir ki, âyet-i kerîmede bildirildiği üzere Resûl-i Ekrem'in her fi'l-ü hareketi ümmet için şâyân-ı ittibâ bir numunedir ve bunda hiç şüphe yoktur. Fakat bu ittibâın vâcip olanları bulunduğu gibi mendup olanları da vardır. Bu da mendup olanlardandır. Hadiste a'râbînin ziyade talebine ve Resûl-i Ekrem'in de ziyade buyurmasına gelince, a'râbî Resûl-i Ekrem'in herkesçe mâlûm olan semâhatinden istifade etmek istemiş ve hediye mukabilinde fazla vermek itiyadından tamaha düşmüş olacaktır.

Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde Ebû Hüreyre'den isnâd-ı ceyyidle rivayet olunan ve cevâmiu'l-kelimden ma'dûd olan hadîs-i şerifte, تهادوا تحابّوا "*Ashabım! hediyeleşiniz ki birbirinize sevginiz arta!*"[301] buyurulmuştur. Münâvî bu hadisin şerhinde hediye teâtisinin hikmet-i teşrîini beyan ederek diyor ki, "Hediye teâtisi gönülleri telif ve kalplerdeki kini, buğzu izâle eder. Bunun için hediye kabulü sünnettir."

---

299 {el-Ahzâb, 33/21.}

300 {HM2687 İbn Hanbel, I, 295; İbn Balabân, *el-İhsân*, XIV, 296, no: 6384.}

301 {Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, XI, 9, no: 6148.}

1133

•.•.•

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ ﷺ قَالَ أَعْطَانِي أَبِي عَطِيَّةً فَقَالَتْ عَمْرَةُ بِنْتُ رَوَاحَةَ لَا أَرْضَى حَتَّى تُشْهِدَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَأَتَى رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ إِنِّي أَعْطَيْتُ ابْنِي مِنْ عَمْرَةَ بِنْتِ رَوَاحَةَ عَطِيَّةً فَأَمَرَتْنِي أَنْ أُشْهِدَكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ أَعْطَيْتَ سَائِرَ وَلَدِكَ مِثْلَ هٰذَا قَالَ لَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ فَاتَّقُوا اللهَ وَاعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ قَالَ فَرَجَعَ فَرَدَّ عَطِيَّتَهُ.

TERCÜMESİ

Nuʻmân b. Beşîr radıyallahu anhümâdan rivayete göre, müşârün ileyh şöyle demiştir: Babam (Beşîr annemin zoruyla) bana bir (köle) hibe etmişti. (Annem) Revâha kızı Amre (babama), “Bu hibeye sen, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi işhâd etmedikçe inanmam” dedi. Bunun üzerine Beşîr, Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme geldi de, “Yâ Resûlellah! Ben Amre bint Revâha’dan olan oğluma bir (köle) hediye verdim. Fakat yâ Resûlellah! Amre bana seni şahit tutmamı emreyledi” dedi. Resûlullah, “Nuʻmân’a hediyen gibi öbür çocuklarına da hibe ettin mi?” diye sordu. Beşîr, “Hayır etmedim” diye cevap verdi. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Beşîr’e, Allah’tan korkunuz da çocuklarınız arasında adalet ediniz!” buyurdu.

Nuʻmân diyor ki: “Artık babam Peygamber’in yanından dönüp geldi. Nuʻmân’a verdiği hediyesini reddeyledi.” {B2587 Buhârî, Hibe, 13.}

İZAHI

Bu hadisi, Buhârî “Şehâdet” bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim “Ferâiz”de, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce de “Ahkâm”da rivayet etmişlerdir. Buhârî bu hadisi “Babanın Evlâdına Hibe ve Hediyesi ve Bazı Evlâdı Mahrûm Ederek Diğer Bir Çocuğa Hibenin Adem-i Cevazı ve Hibeye İşhâdın Adem-i Lüzumu” hakkında açtığı bir babında rivayet etmiştir.

Bir çocuğa hibe edip de öbürlerini mahrum etmek câiz olup olmadığında ulemâ ihtilâf etmiştir. Tâvûs, Atâ b. Ebû Rebâh, Mücâhid, Urve, İbn Cüreyc, Nehaî, Şa'bî, İbn Şübrüme, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye vesair ehl-i Zâhir, "Kişi çocuklarının bir kısmını mahrum ederek öbür kısmına dünyalık hibe ederse, bu hibe bâtıldır" demişlerdir.

Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa'd, Kāsım b. Abdurrahman, Muhammed b. Münkedir, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed, Şâfiî, bir rivayette Ahmed b. Hanbel de, "Çocukların bir kısmını mahrum, bir kısmını hibe ile merzûk etmek câizdir" demişler ve mevzumuz Nu'mân b. Beşîr hadisindeki emri nedbe hamletmişlerdir.

Şârih Aynî Umdetü'l-kārî'de nedbe haml için altı nevi delil serdetmiştir. Biz bunların naklinden sarfınazar ederek yalnız şârih Aynî'nin de beğendiği ve cevâb-ı kātı' dediği altıncı delilini zikredeceğiz: Aynî diyor ki, bilicmâ sabit bir hakikattir ki evlât sahibi bir kişi malını çocuklarından başkasına vermek hakkını haizdir. Ecnebi bir şahsa malını vermek salâhiyetini haiz olan kişi, çocuklarından birine vermek hakkından niçin menedilsin.

Buhârî'nin bu rivayet tarikinde Beşîr'in oğlu Nu'mân'a hibe ettiği şeyin nasıl bir şey olduğu bildirilmemiştir. Müslim'in rivayetinde bunun bir köle olduğu tasrih edilmiş bulunduğundan tercümede biz de kavis içinde gösterdik.

Yukarıda bir kısım ulemânın babanın evlâda hibesinde müsâvata riayet etmek vâcip olduğuna ve evlâda hibede tefâdul haram olup tefâdul suretiyle edilen hibenin butlânına kāil olduklarını görmüştük. Bu zümre-i ulemâdan Ahmed b. Hanbel, hibenin sıhhatini kabul etmekle beraber vâhibin hibesinden rücûu vâciptir demiştir. Bu babda Ahmed b. Hanbel'in mühim bir ictihadı daha vardır ki hibe edilen çocuğun borçlu olması gibi bir sebeb-i tercih bulunursa hibede tefâdulun cevazıdır. Evlâda hibede müsâvatın emr-i mendup olduğuna kāil olan ulemâdan İmam Ebû Yûsuf da, "Evlâda hibede tesviye yalnız bir noktada vâciptir ki, o da vâhib babanın hibede evlâdın birini tafdîl ile öbürlerini ızrar kastetmesidir. Bundan mâada ahvalde cumhûr-ı ulemânın ictihadı veçhile evlâda hibede, aralarında müsâvata riayetin müstehap olmasıdır. Binaenaleyh evlâttan birinin tafdîli suretiyle hibe sahihtir, fakat mekruhtur. Cumhûr-ı ulemâ bu babda vârit olan emirleri nedbe, nehiyleri de tenzihe hamletmişlerdir.

Evlâda hibede tesviyenin gerek vücûbuna gerek müstehap olduğuna kāil olanlar tesviyenin sıfatında da ihtilâf etmişlerdir: Muhammed b. Hasan, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, bazı Şâfiîler'le Mâlikîler hibede evlât arasında adalet, mirasta olduğu gibi erkek evlâda iki sehim vermektir. Bu zümre-i ulemâdan başkaları ise erkekle kız evlât arasında böyle bir farka lüzum görmemişlerdir. Bu babda istinat ettikleri bir haber de vardır. Saîd b. Mansûr'un, Beyhakī'nin İbn Abbas'tan merfûan rivayetlerine göre, Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, سووا بين أولادكم في العطية فلو كنت مفضلا أحدًا لفضلت النساء "*Ey ashabım ve ümmetim, atıyye ve hibede çocuklar arasında müsâvata riayet ediniz. Ben, evlâttan birini tafdîl eder olsaydım kadınları tafdîl ve tercih ederdim*"[302] buyurmuştur. Nu'mân hadisindeki tesviye ile emri de nedbe hamletmişlerdir.

---

302 {BS12229 Beyhakī, *el-Kübrâ*, VI, 289.}

1134

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْعَائِدُ فِي هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَقِيءُ ثُمَّ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, “Hibesinden geri dönen her kişi kay’ eden, sonra kay’ine döne(rek yiye)n kelp gibidir” buyurdu dediği rivayet edilmiştir. {B2589 Buhârî, Hibe, 14.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi muallak ve mevsûl olarak *Sahîh*’inin müteaddit bahislerinde tahrîc etmiştir. Tirmizî’den başka bütün *Kütüb-i Sitte* sahipleri de rivayet etmişlerdir. Bu hadisi Buhârî, “Kişinin Kadınına, Kadının da Kocasına Hibesi” unvanıyla açtığı bir babında rivayet etmiştir. Müteakiben de zevc ve zevcenin yekdiğerine hibesi câiz olduğunu İbrâhim en-Nehaî’den ta‘lîkan rivayet etmiştir.

Buhârî’nin bu ta‘lîkini Abdürrezzâk ile Tahâvî de mevsûlen rivayet etmişlerdir. Tahâvî’nin tarîk-i isnadından birisi, عن أبي حنيفة عن حماد عن إبراهيم suretinde olup bu tarîk-i rivayete göre İbrâhim en-Nehaî, “Zevc ile zevce zî-rahm-i mahrem menzilesindedir. Bunlardan biri öbürüne bir şey hibe ederse, bu hibe sahih olduğu gibi hibeden rücû da muteber olmaz” demiştir.

Hibeden rücû muteber olmadığını Buhârî bu babında Ömer b. Abdülazîz’den de ta‘lîkan rivayet etmiştir. Bunlardan sonra Buhârî izahıyla meşgul bulunduğumuz İbn Abbas hadisini sevketmiştir.

İbn Abbas'ın bu hadisiyle ihticâc ederek Tâvûs, İkrime, Şâfiî, Ahmed ve İshak, "Vâhib için hibe ettiği şeye rücû etmek câiz değildir. Şu kadar ki babanın evlâda ivazsız hibe ettiği şeye rücûu sahihtir" demişlerdir.

İmam Mâlik'e göre sevap kastıyla bir ecnebiye edilen hibenin ivazı alınmadıkça vâhibin hibesine rücûu sahihtir. Bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel'in ictihadı da böyledir.

İmam Ebû Hanîfe ile ashabı, "Hibe edilen mal mevcut oldukça mevhûbün leh tarafından mevhûbun ivazı vâhibe verilmedikçe vâhibin hibeden rücû hakkı vardır" demişlerdir. Saîd b. Müseyyeb'in, Ömer b. Abdülazîz'in, Kādî Şüreyh'in, Esved b. Yezîd en-Nehaî'nin, Hasan-ı Basrî'nin, İbrâhim en-Nehaî'nin, Şa'bî'nin mezhebi de böyledir. Bu ictihad Ömer b. Hattâb'dan, Ali b. Ebû Tâlib'den, Abdullah b. Ömer'den, Ebû Hüreyre'den, Fedâle b. Ubeyd'den de mervîdir.

Mevzumuz olan İbn Abbas hadisine gelince, Resûl-i Ekrem'in bu hadiste hibeden rücûu, kelbin kay'ına rücûu haline teşbih buyurması hibeden rücûun mürüvveten ve ahlâken fenâlığı zâhir olmasındandır. Yoksa şer'an fenalığının derece-i zuhûrunu beyana müstenit değildir demişlerdir.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde İbn Abbas'ın bu hadisinden evvel Hazret-i Âişe'den de bir rivayeti vardır ve meâlen şöyledir: Âişe radıyallahu anhâ diyor ki: "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin hastalığı ağırlaşıp ıstırabı arttığında (Meymûne'nin odasında idi). Hastalığını benim odamda geçirmek için kadınlarından izin istedi. Kadınlar da izin verdiler. Resûlullah iki kişinin arasında ayaklarını yerde sürüyerek (Meymûne'nin odasından) çıktı. Resûlullah Abbas ile başka bir kimse arasında (onlara yaslanmış) idi."

Abdullah b. Mes'ûd'un oğlu Ubeydullah –ki, bu hadisin râvilerindendir– diyor ki, Hazret-i Âişe'nin bu hadisini İbn Abbas'a hikâye ettim de İbn Abbas bana, "O iki kişiden Hazret-i Âişe'nin adını söylemediği kimdir, bilir misin?" diye sordu. Ben de, "Hayır bilmem" dedim. İbn Abbas, "O, Ali b. Ebû Tâlib idi" diye cevap verdi.[303]

Bu hadis aşağıda "Megāzî"de "Maraz-ı Nebî Aleyhi's-selâm"da da tahrîc edilmiştir. Bu hadisin "Hibe" bahsi ile alâkası ezvâc-ı tâhirâtın nöbetlerini Resûl-i Ekrem'e hibe etmeleri cihetiyledir.

303 عن عبيد الله بن عبد الله أنه قال: قالت عاشة رضي الله عنها لما ثقل النبي صلى الله عليه و سلم فاشتد وجعه استأذن أزواجه أن يمرض في بيتي فأذن له. فخرج بين رجلين تخط رجلاه الأرض. وكان بين العباس و بين رجل آخر.فقال عبيد الله فذكرت لابن عباس ما قالت عائشة. فقال لي وهل تدري من الرجل الذي لم تسم عائشة؟. قلت لا.قال هو علي بن أبي طالب.

{B2588 Buhârî, Hibe, 14.}

1135

•.•.•

عَنْ مَيْمُونَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا أَعْتَقَتْ وَلِيدَةً وَلَمْ تَسْتَأْذِنِ النَّبِيَّ ﷺ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُهَا الَّذِي يَدُورُ عَلَيْهَا فِيهِ قَالَتْ أَشَعَرْتَ يَا رَسُولَ اللهِ أَنِّي أَعْتَقْتُ وَلِيدَتِي قَالَ أَوَ فَعَلْتِ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ أَمَا إِنَّكِ لَوْ أَعْطَيْتِهَا أَخْوَالَكِ كَانَ أَعْظَمَ لِأَجْرِكِ.

TERCÜMESİ

Hâris kızı (ümmü'l-mü'minîn) Meymûne radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyhâ (mâlik olduğu siyah) bir câriyeyi âzat etmiş ve Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden istîzân etmemişti. Resûlullah'ın Meymûne'ye gelmesi mûtat olan gün gelince Meymûne, "Yâ Resûlellah! Farkında mısın? Ben câriyemi âzatladım" dedi. Resûlullah, "Sahih âzatladın mı?" diye istiknah buyurunca Meymûne, "Evet, âzatladım" dedi. Bunun üzerine Resûlullah, "Eğer câriyeyi (Benî Hilâl'den) dayılarına hediye etseydin ecrin daha büyük olurdu" buyurmuştur. {B2592 Buhârî, Hibe, 15.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifi Müslim "Zekât", Nesâî de "Itk" bahsinde rivayet etmişlerdir. Nesâî'nin rivayetinde Meymûne hazretlerinin âzatladığı وليدة bedelinde جارية سوداء rivayet edilmiş bulunduğundan tercümede buna işaret ettik.

Şârih İbn Battâl, "Bu hadisten müstefâd olan hüküm, câriyeyi zî-rahme hibe etmek, âzatlamaktan efdal olmasıdır" demiştir. Fakat şarih Aynî ile Kastallânî'ye göre bu efdaliyet mutlak olmayıp belki ahvalin ihtilâfıyla muhtelif olur. Nasılki bu hadisede Meymûne hazretlerinin Benî Hilâl'den dayıları, kardeşleri ihtiyaç içinde idiler. Bu sebeple Resûl-i Ekrem bu vâkıadaki hibeyi âzatlamaya tercih buyurmuştur.

Meymûne hazretleri Benî Hilâl'den Hâris'in kızı olduğundan tercümede Benî Hilâl'i kavis içinde gösterdik. Resûl-i Ekrem efendimiz Meymûne'yi Umretü'l-kazâ'dan avdet buyururken muhrim olarak tezevvüc buyurmuştu. Bu eserimizde 1061 numaralı hadisin izahında Meymûne hazretlerinin terceme-i hâli yazılmıştı. Oraya müracaat buyurulsun.

1136

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ فَأَيَّتُهُنَّ خَرَجَ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا مَعَهُ وَكَانَ يَقْسِمُ لِكُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ يَوْمَهَا وَلَيْلَتَهَا غَيْرَ أَنَّ سَوْدَةَ بِنْتَ زَمْعَةَ وَهَبَتْ يَوْمَهَا وَلَيْلَتَهَا لِعَائِشَةَ زَوْجِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ تَبْتَغِي بِذٰلِكَ رِضَا رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ .

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir sefere gitmek istediğinde kadınları arasında kura çekmek itiyadında idi. Kadınlardan hangisinin sehmi çıkarsa, Resûlullah beraberinde o kadın olarak yola çıkardı. Yine Resûlullah kadınlarından her kadının gününü ve gecesini ayırırdı. Yalnız Sevde bint Zemʿa gününü ve gecesini, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin rızasını dileyerek Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin zevci Âişe'ye hibe etmişti. {B2593 Buhârî, Hibe, 15.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Şehâdât" bahsinde de tahrîc etmiştir. Ebû Dâvûd "Nikâh"ta, Nesâî de "Muâşeretü'n-nisâ'" bahsinde rivayet etmişlerdir. İbn Saʿd'ın *et-Tabakāt*'ından naklen Sevde'nin uzun bir terceme-i hâlini bu eserimizde 701 numara ile tercüme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadisinin izahında bildirmiştik.

Oradaki izahatımızda irtihâl-i peygamberîden sonra peygamberin kadınları arasında ilk vefat eden kadının Sevde bint Zemʿa mıdır, yoksa Zeyneb bint Cahş mıdır? Bu babda ehl-i hadîs ile ehl-i siyerin uzun tetkiklerini ve ihtilâflarını da bildirmiş bulunuyoruz. Oraya müracaat edilsin.

1137

•.•.•

عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَسَمَ النَّبِيُّ ﷺ أَقْبِيَةً وَلَمْ يُعْطِ مَخْرَمَةَ مِنْهَا شَيْئًا فَقَالَ مَخْرَمَةُ يَا بُنَيَّ انْطَلِقْ بِنَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ فَقَالَ ادْخُلْ فَادْعُهُ لِي قَالَ فَدَعَوْتُهُ لَهُ فَخَرَجَ إِلَيْهِ وَعَلَيْهِ قَبَاءٌ مِنْهَا فَقَالَ خَبَأْنَا هٰذَا لَكَ قَالَ فَنَظَرَ إِلَيْهِ فَقَالَ رَضِيَ مَخْرَمَةُ.

TERCÜMESİ

Misver b. Mahreme radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh demiştir ki, (bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (ashaba) birtakım kaftanlar dağıtmıştı da bunlardan (babam) Mahreme'ye bir şey vermemişti. Mahreme (bana), "Ey oğulcağızım! Haydi beraber Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gidelim. (Resûlullah'ın bunlardan bir tane de bana vermesi çok yakındır)" dedi. (Misver diyor ki), babamla beraber gittim. O bana, "Haydi (hâne-i saâdete) gir, Resûlullah'ı bana çağır!" dedi. (Ben Resûlullah'ı çağırmayı ağır buldum. Babam bana tekrar), "Haydi oğlum git! Peygamber mütekebbir değildir" dedi). Misver diyor ki, Peygamber'i babama davet ettim. Resûlullah omuzlarında bu elbiselerden bir kaftan bulunduğu halde babama çıktı ve "Bunu senin için sakladım!" buyurdu. Misver diyor ki, babam kaftana (nazar-ı memnûniyetle) baktı. Resûl-i Ekrem de, "Artık Mahreme razı oldu mu?" buyurdu. {B2599 Buhârî, Hibe, 19.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi "Libâs", "Şehâdât", "Humus", "Edeb" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim "Zekât", Ebû Dâvûd "Libâs", Tirmizî "İstîzân", Nesâî de "Ziynet" bahislerinde rivayet etmişlerdir.

Hadisteki أقبية "kaba"nın cem'idir. Kabayı şârih Kastallânî, "Acemlerin mâruf libasından dar bir cins libastır" diye tarif ediyor. Tercümede kavis içinde gösterilen ziyadeler bu hadisin şerhlerinde gördüğümüz diğer rivayet tariklerinden istifade edilmiştir.

Misver'le babası Mahreme b. Nevfel'in her ikisi de sahâbîdir. Abd b. Menâf oğullarındandır. Misver sıgār-ı ashaptandır. Hicretin 2. yılında dünyaya gelmiştir. Mekke'nin fethinden sonra altı yaşında Medine'ye gitmiştir. Hadiste bildirdiği üzere babasıyla Resûlullah'ın huzuruna gitmesi bundan sonra olacaktır. İrtihâl-i perygamberîde sekiz yaşında idi. Resûl-i Ekrem'den hadis hıfzetmiş ve *Sahîhayn*'da rivayet edilmiştir. Kendisi, "Ben Resûlullah'tan hadis işittim. O sırada ben hadis tahammül ve hıfzedecek derecede âkıl, zâbıt bir çağda idim" demiştir. Bu eserimizde 822 rakamıyla tercüme ettiğimiz Misver ve Mervân hadisinin izahında müşârün ileyhin terceme-i hâli vardır.

Kabanın ipekten mensûc bir kaftan olduğuna ve Resûl-i Ekrem'in bunu giyip Mahreme'ye çıkmasına göre bazı âlimler bunun ipekli giyilmesi tahrîm edilmezden evvel olduğunu iddia etmişlerse de Misver'in Medine'ye Mekke'nin fethinden sonra gitmiş olması bu vâkıanın 9 veya 10. sene-i hicriyede cereyan ettiğine delâlet ettiğinden diğer bir kısım âlimler ba'de't-tahrîm vukuunu nazarı itibara alarak, Resûl-i Ekrem'in bu ipekli kaftanı giymeyip Mahreme'ye göstermek için omuzlarına alarak çıktığını iddia etmişlerdir ki hadisin bu fıkrasını pek doğru bulduğumuz bu tevcihe göre tercüme ettik.

Bu hadisten müstefâd olan ahkâmdan mevzumuza taalluk eden bir hüküm, hibede kabzın hediye edilen şeyin mühdâ ileyhe nakli ile hâsıl olduğudur.

BU HADİSTEN EVVEL BUHÂRÎ'NİN BİR BABI VE BİR RİVAYETİ

Buhârî bu Misver hadisinden evvel, müstakrizin mukrize hediyesi gibi rüşvet ifade eden hediyenin adem-i kabulüne dair bir bab açmıştır. Bu babında Buhârî ibtidâ Ömer b. Abdülazîz'den muallak olarak, "(Hediye) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında hediye idi. Bugün ise rüşvet olmuştur" dediğini rivayet ediyor ki Buhârî'nin bu ta'likini İbn Saîd bu babda rivayet olunan bir kıssa ile şöyle vaslediyor:

Furât b. Müslim tarikinden gelen bir rivayete göre müşârün ileyh İbn Müslim demiştir ki: Bir kere Ömer b. Abdülazîz'in canı elma istemişti. Fakat evinde elma aldıracak parası bulunmamıştı. Müteakiben hayvanlara binip gezmeye çıktık. Yolda bir ruhban evinin önünde çocuklar ellerinde elma tabaklarıyla Ömer b. Abdülazîz'i karşıladılar. Müşârün ileyh hazeretleri bunlardan bir elma aldı. Koklayıp sonra elmayı tabağına koydu. Bunun üzerine ben, "Yeseniz a! Hediyedir ve senin için bunda bir hak vardır" dedim. Ömer b. Abdülazîz, "Böyle hakkın bana lüzumu yoktur" dedi. Ben, "Resûlullah, Ebû Bekir, Ömer hediye kabul etmediler mi?" diye sordum. O, "Hediye, onlar için hediye idi. Fakat onlardan sonra memurlar için hediye bir rüşvettir" diye cevap verdi *(Umdetü'l-kārî,* VI, 283).

Rüşvet, "Mukabilinde bir ivaz verilemeyerek alınan şeydir" diye tarif olunur ve alan şer'an zemmedilir.

Bundan sonra Buhârî özre müstenit olarak hediye kabul edilmemek câiz olduğuna dair İbn Abbas'ın bir hadisini rivayet ediyor. İbn Abbas diyor ki, haccetü'l-Vedâ seferinde peygamberin ashabından Sa'b b. Cessâme radıyallahu anh Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme Ebvâ veya Veddân mevkiinde bir hımâr-ı vahşî avlayıp hediye etmişti. Resûl-i Ekrem bu hediyeyi kabul buyurmayıp reddetti. Bunun üzerine Resûllullah Sa'b'ın yüzünde âsâr-ı teessür görmekle, "Biz, hediyeni reddetmiyoruz. Şu kadar ki biz ihramlı bulunuyoruz!" diye Sa'b'ı tatyîb buyurdu.[304]

Bu eserimizde 865 numara ile tercüme ettiğimiz bu hadîs-i şerifin izahını mütalaa ediniz!

Bundan sonra Buhârî bu babında Ebû Humeyd es-Sâidî hazretlerinin meşhur bir hadisini rivayet ediyor ki "Cum'a" bahsinde geçen bu hadiste Resûl-i Ekrem'in hutbe iradına Allah'a hamdüsenâ ettikten sonra "emmâ ba'dü" fasl-ı hitâbıyla başladıkları bildirilmişti.[305] Buradaki metin ise mufassaldır ve şu meâldedir:

Ebû Humeyd es-Sâidî diyor ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Ezd kabilesinden İbn Utbiyye denilen bir kimseyi zekât âmili tayin buyurmuştu. Bu adam zekât mallarını tahsil edip getirdiğinde, "Yâ Resûlellah! Bu sizin zekât malınızdır. Bu da bana hediye verilmiştir" diye kendine de bir pay ayırmıştı. Bunun üzerine Resûlullah mescidde bir hutbe irat edip hadiseyi hikâye buyurduktan sonra, "*Tuhaf şey? Bu adam* (bir mal memuru olmayıp da) *babasının veya anasının evinde otursaydı kendisine hediye veriliyor muydu, yoksa verilmiyor muydu? O zaman görürdü. Hayatım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, zekât âmillerinden herhangi bir kişi beytülmâlden haksız bir şey alırsa, kıyamet gününde muhakkak o kimse çaldığı malı boynuna yüklenerek haşrolunur. Çaldığı hayvan deve ise, omuzunda musibetzede develer gibi inleyerek, eğer sığır ise omuz kökünde avaz avaz bağırarak koyun ise şiddetle feryat ederek arasat meydanına getirilir*" buyurdu.

Sonra Resûlullah mübarek elini, –biz koltuk altını görünceye kadar– kaldırdı ve üç defa, "*Yâ rab! Emirlerini tebliğ ettim mi, emirlerini tebliğ ettim mi?*" buyurdu.[306]

Buhârî'nin *Tecrîd*'e alınmayan bir bâbı ve bir hadisi daha, izah etmekte bulunduğumuz Misver b. Mahreme hadisinden evvel Buhârî'nin, "Bir Kişi Bir Şey Hibe yahut Vaad Edip de Hibe yahut Vaad Edilen Şey, Mevhûbün Lehe veya Mev'ûdün Lehe Vâsıl Olmadan ya Vâhib yahut Mevhûbün Leh; ya Vaad Eden yahut Mev'ûdün Leh Olan Kimselerden Birisi Vefat Ederse, Bu Hibenin veya Vaadin Hükmü"[307] unvanlı bir babı daha vardır. Pek çok vuku bulan bir hadise olmak hasebiyle bu babı ve bu babdaki rivayetleri de naklediyoruz:

Ulemânın bu husustaki ihtilâflarını ve noktainazarlarını izah etmezden evvel Buhârî'nin bu babdaki iki ta'likini mütalaa edeceğiz: Buhârî yukarıdaki unvandan sonra Selmânî Ubeyde b. Amr'ın şu ictihadını ta'lîkan rivayet ediyor. Müşârün ileyh, "Eğer hediye eden kimse vefat eder ve hediye edilen şey, hediye eden kimseden ayrılarak hediye edilen kimseye vâsıl olup kabzedildikten sonra o da vefat etmiş bulunursa, o hediye mühdâ ileyhin veresesine aittir; eğer hediye eden kimseden ayrılmamış olursa, onun veresesine aittir" demiştir.[308]

Bu ictihada göre hediye kabzedilmezden evvel tarafeyn vefat etmiş olurlarsa hediye, hediye eden kimsenin veresesinin hakkı oluyor.

Yine Buhârî'nin ta'lîkan rivayetine göre Hasan-ı Basrî de meseleyi şöyle tasvir etmiştir: Bir şey hediye edilip bir kişinin vedâatiyle gönderilirken tarafeynden herhangisi hediye yerine vâsıl olmadan vefat ederse etsin o hediye mühdâ lehin veresesine aittir demiştir ki[309] hediyenin bir kişinin vedâatiyle gönderilmekte olması mühdâ ileyhin kabzı mahiyetini haiz bulunuyor ve bu suretle onun veresesi müstefit oluyor. Böyle bir resule tevdi edilmeyen hediyenin sahibi vefat ederse, bu surette kabz bulunmadığı için Hasan-ı Basrî'ye göre hediye, mühdînin veresesinin oluyor.

Seleften bu iki zatın ictihadlarını bu iki suretle mütalaa ettikten sonra şimdi mezâhib-i muhtelife imamlarıyla diğer ulemânın ictihadlarını mütalaa edelim: Ebû Hanîfe'ye, Şâfiî'ye, Ahmed b. Hanbel'e ve fukahadan, tâbiî ulemâsından birçoğuna göre hibede, hibe edilen şeyi mevhûbün lehin kabzı şarttır. Tarafeynin vefatı halinde tehaddüs eden vaziyet bu esasa tevfik edilir. Şu kadar ki Ahmed b. Hanbel kabzı yalnız mekîlât ve mevzûnâta tahsis etmiştir. İmam Mâlik bey'a kıyas ederek hibede de kable'l-kabz mülkiyet sabit olur demiştir. Ebû Sevr'in mezhebi ile Şâfiî'nin kavl-i kadîmi de böyledir. İbn Ebû Leylâ da böyle hükmetmiştir.

Vaad meselesine gelince bunda da fukahanın ihtilâfı vardır. Bu hususta Ebû Hanîfe, Şâfiî, Evzâî vaad ile bir şey lâzım gelmez, vaad menfaatten ibarettir. Menâfia ise kabz taalluk etmez, sahibi rücû edebilir demişlerdir. İmam Mâlik'in ictihadı da buna yakındır.

Buhârî'nin bu babda sened-i muttasıl ile rivayet ettiği bir hadisi vardır ki Câbir hadisidir. Müşârün ileyh diyor ki Nebî sallallahu aleyhi ve sellem hayatta iken bana, "*Câbir! Bahreyn'den sadaka malı geldiğinde* (eliyle işaret ederek) *sana şöyle üç avuç dünyalık veririm*" demişti. Fakat Nebî sallallahu aleyhi ve sellem vefat edinceye kadar Bahreyn'den mal gelmedi. İrtihâl-i peygamberî üzerine Ebû Bekir radıyallahu anh bir münâdîye emrederek, "Her kim ki Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin kendisine bir vaadi veya bir deyni varsa bana gelsin! (Ben ona vereceğim)" diye ilân ettirmişti. Bunun üzerine ben Ebû Bekir'e vardım ve "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bana bu suretle vaad etmişti" diye hikâye ettim. Ebû Bekir bana, üç avuç dolusu dünyalık ver(erek Peygamber'in vaadini yerine getir)di.[310]

---

304 {B1825 Buhârî, Cezâü's-sayd, 6.}

305 {B925 Buhârî, Cum'a, 29.}

306 عن أبي حميد الساعدي رضي الله عنه قال: استعمل النبي صلى الله عليه و سلم رجلا من الأزد يقال له ابن الأتبية على الصدقة. فلما قدم قال: هذا لكم وهذا أهدي لي. قال فهلا جلس في بيت أبيه أو بيت أمه فينظر يهدى له أم لا؟ والذي نفسي بيده لا يأخذ أحد منه شيئًا إلا جاء به يوم القيامة يحمله على رقبته: إن كان بعيرا له رغاء ,أو بقرة لها خوار، أو شاة تيعر. ثم رفع بيده حتى رأينا عفرة إبطيه: اللهم هل بلغت، اللهم هل بلغت ثلاثا [رواه البخاري]

{B2597 Buhârî, Hibe, 17.}

307 [باب إذا وهب هبة أو وعد ثم مات قبل أن تصل إليه [بخاري

308 وقال عبيدة إن مات و كانت فصلت الهدية و المهدى له حي فهي لورثته وإن لم تكن فصلت فهي لورثة الذي أهدى [بخاري].

309 و قال الحسن أيهما مات قبل فهي لورثة المهدى له إذا قبضها الرسول. [[بخاري]]

310 عن جابر رضي الله عنه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم: لو جاء مال البحرين أعطيتك هكذا ثلاثا فلم يقدم حتى توفي النبي صلى الله عليه وسلم

فأمر أبو بكر مناديا فنادى: من كان له عند النبي صلى الله عليه وسلم عدة أو دين فليأتنا. فأتيته فقلت إن النبي صلى الله عليه وسلم و عدني فحثى لي ثلاثا [رواه البخاري].

{B٢٥٩٨ Buhârî, Hibe, ١٨.}

1138

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ أَتَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَ فَاطِمَةَ بِنْتِهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فَلَمْ يَدْخُلْ عَلَيْهَا وَجَاءَ عَلِيٌّ فَذَكَرَتْ لَهُ ذٰلِكَ فَذَكَرَهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنِّي رَأَيْتُ عَلَى بَابِهَا سِتْرًا مَوْشِيًّا فَقَالَ مَا لِي وَلِلدُّنْيَا فَأَتَاهَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهَا فَقَالَتْ لِيَأْمُرْنِي فِيهِ بِمَا شَاءَ قَالَ تُرْسِلِي بِهِ إِلَى فُلَانٍ أَهْلِ بَيْتٍ بِهِمْ حَاجَةٌ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan şöyle rivayet edilmiştir. Müşârün ileyh demiştir ki: (Bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem kızı Fâtıma radıyallahu anhânın evine gelmişti de Fâtıma'nın yanına girmemişti. Sonra Ali geldi (Fâtıma'yı mükedder gördü). Fâtıma da ona vâkıayı anlattı. Ali, Nebî sallallahu aleyhi ve selleme, "(Yâ Resûlellah! Evimize gelip de Fâtıma'nın yanına girmemeniz, kederlendirmiştir" diye) vâkıayı arzetti. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm, "Hakikaten ben (geldim, fakat) onun kapısında türlü renklerle nakışlı bir perde gördüm" diye hikâye etti ve "Benimle (bu ziynetli) dünya arasında ne münasebet var?" buyurdu. Ali radıyallahu anh Fâtıma'ya gelip bunu hikâye etti. O da, "Resûlullah bu perde hakkında ne dilerse onu bana emretsin!" dedi. (Fâtıma'nın bu sözü Resûlullah'a erişince), "Fâtıma bu perdeyi muhtaç bir aile sahibi olan fülâna gönderir!" buyurdu. {B2613 Buhârî, Hibe, 27.}

İZAHI

Bu hadisi Ebû Dâvûd da "Libâs" bahsinde zikretmiştir. Buhârî bu hadisi "Giyilmesi Mekruh ve Haram Olan Şeyi Hediye Etmek Câiz midir?" suretinde açtığı bir babında rivayet etmiştir ki bu babda Hazret-i Ömer'den de mervî olan bir hadisten açıktan açığa müstefâd olan hüküm câiz olduğudur. Hazret-i Ömer b. Hattâb bir kere Mescid-i Nebevî'nin kapısında Utârid b. Hâcib'e ait satılık ipekli bir hulle görmüştü de Resûl-i Ekrem'e, "Yâ Resûlellah! Bunu alsanız da cuma günleri ve huzurunuza heyetleri kabul ettiğiniz zamanlarda giyseniz" demişti. Resûl-i Ekrem, "*Bunu âhiretten nasibi olmayanlar giyer*" buyurmuştu. Sonra Resûl-i Ekrem'e bunun gibi birtakım ipekli kumaştan yapılmış elbiseler gelmişti. Bunlardan Ömer radıyallahu anha da bir hulle vermişti. Bunun üzerine Ömer, "Yâ Resûlellah! Bunu bana veriyorsun! Halbuki Utârid'in hullesi hakkında ne buyurmuştun?" diye istifsarda bulundu. Bunun üzerine Resûlullah, "*Bunu ben sana giyesin diye vermedim ki!*" buyurdu. Ömer b. Hattâb da hulleyi alıp Mekke'de müşrik bulunan kardeşine verdi.[311]

Bu hadisin metni ve izahı bu eserde 483 numara ile geçmiştir. Oraya bakınız!

Bu rivayete göre giyilmesi haram olan bir şeyi hediye etmek câizdir. O da ya satar yahut kadınlar için istimali helâl olduğundan kadınlarına giydirir. Nasıl ki bundan sonra tercüme edeceğimiz Hazret-i Ali'den rivayet olunan hadis de bunu ifade etmektedir.

---

311 {B886 Buhârî, Cum'a, 7.}

1139

•.•.•

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَهْدَى إِلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ حُلَّةً سِيَرَاءَ فَلَبِسْتُهَا فَرَأَيْتُ الْغَضَبَ فِي وَجْهِهِ فَشَقَقْتُهَا بَيْنَ نِسَائِي.

TERCÜMESİ

Ali radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh demiştir ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere) bana siyerâ (denilen ipekli) bir hulle hediye etmişti. Ben de onu giymiştim. Bunun üzerine Resûlullah'ın (mübarek) yüzünde gazap (eseri) gördüm. Ben de onu parçaladım, kadınlarım arasında (taksim ettim). {B2614 Buhârî, Hibe, 27.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Nafakāt" ve "Libâs" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim "Libâs"ta, Nesâî "Ziynet" bahislerinde rivayet etmişlerdir. Siyerâ kelimesinde *Kāmus* mütercimi Âsım Molla, "Bir nevi alaca kumaştır ki yol yol, sarı kalemli ve çubuklu olur. Nescinde bol ipek muhtelit bulunur" diyor. Bol ipekli olduğu için peygamberimiz nehyetmiştir. Binaenaleyh ipeği az olan kumaşın kullanılması şer'an câiz oluyor. İpeğin azlığı veya çokluğu hususunda eimme-i Hanefiyye kumaşın argacıyla erişini, Şâfiîler de veznini mikyas olarak kabul etmişlerdir. Binaenaleyh Hanefîler'e göre bir kumaşın erişi ibrişim, argacı pamuk veya keten yahut yün olursa o kumaştan yapılan elbiseyi erkekler için de giymekte beis yoktur.

Hazret-i Ali'nin "Kadınlarım arasında taksim ettim" sözündeki nefsine izâfe ettiği kadınlar, zevceleri olmayıp akraba kadınları olduğuna şârihler işaret etmekte olup hakikaten Resûl-i Ekrem'in hayatı sırasında Hazret-i Ali'nin Hazret-i Fâtıma'dan başka refikası yoktu. İbn Ebü'd-Dünyâ *Kitâbü'l-Hedâyâ*'da Hazret-i Ali'den, "Bu hulleyi ben dörde böldüm. Dört tane kadın örtüsü yaptım. Birini vâlidem Fâtıma bint Esed b. Hâşim'e, birini refikam Hazret-i Fâtıma'ya, bir parçasını da Hazret-i Hamza'nın kızı Fâtıma'ya verdim" dediğini rivayet ediyor. Yalnız dördüncü parçayı verdiği kadının ismini râvinin unuttuğunu haber veriyor. Bunun hakkında da müteaddit rivayetler vardır ki bunlardan biri Ümmü Hânî künyesini haiz olan Fâtıma bint Ebû Tâlib'dir.

1140

•.•.•

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ثَلَاثِينَ وَمِائَةً فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ هَلْ مَعَ أَحَدٍ مِنْكُمْ طَعَامٌ فَإِذَا مَعَ رَجُلٍ صَاعٌ مِنْ طَعَامٍ أَوْ نَحْوُهُ فَعُجِنَ ثُمَّ جَاءَ رَجُلٌ مُشْرِكٌ مُشْعَانٌّ طَوِيلٌ بِغَنَمٍ يَسُوقُهَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ بَيْعًا أَمْ عَطِيَّةً أَوْ قَالَ أَمْ هِبَةً قَالَ لَا بَلْ بَيْعٌ فَاشْتَرَى مِنْهُ شَاةً فَصُنِعَتْ وَأَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ بِسَوَادِ الْبَطْنِ أَنْ يُشْوَى وَايْمُ اللهِ مَا فِي الثَّلَاثِينَ وَالْمِائَةِ إِلَّا وَقَدْ حَزَّ النَّبِيُّ ﷺ لَهُ حُزَّةً مِنْ سَوَادِ بَطْنِهَا إِنْ كَانَ شَاهِدًا أَعْطَاهَا إِيَّاهُ وَإِنْ كَانَ غَائِبًا خَبَأَ لَهُ فَجَعَلَ مِنْهَا قَصْعَتَيْنِ فَأَكَلُوا أَجْمَعُونَ وَشَبِعْنَا فَفَضَلَتِ الْقَصْعَتَانِ فَحَمَلْنَاهُ عَلَى الْبَعِيرِ أَوْ كَمَا قَالَ.

TERCÜMESİ

Abdurrahman b. Ebû Bekir radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh demiştir ki: (Biz bir seferde) Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin maiyetinde yüz otuz kişi bulunduk. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Sizden birinizin yanında yiyecek bir şey var mıdır?" diye sordu. O sırada bir kişinin yanında 1 sâʿ yahut buna benzer bir kap erzak bulundu. Yuğrulup hamur yapıldı. Sonra başı açık perişan, uzun boylu bir müşrik kişi, koyun sürüsüyle sürerek geldi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem buna, "Koyunları satar mısın, yoksa atıyye veya hediye olarak mı getirdin?" diye sordu. Çoban, "Hediye değildir, satılıktır" diye cevap verdi. Resûlullah bundan bir koyun satın aldı. Koyun kesildi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (evvelâ) ciğer takımının pişirilmesini emir buyurdu. (Râvi Abdurrahman der ki), "Allah'a yemin ederim ki (hey'et-i seferiyedeki) yüz otuz içinde hiçbiri eksik kalmadı, illâ Resûl-i Ekrem bu hayvanın ciğerinden bir parça kesip orada hazır bulunuyorsa hemen verdi. Hariçte bulunanların hissesini de onlar için alıkoydu. Sonra koyunun eti (pişirilip) iki kaba konuldu. Bu iki kabdan hey'et-i seferiyemizin hepsi yediler. Hep doyduk. İki kap yemek yine arttı da deveye yükledik. (Râvi hadisin sûret-i ifadesinde şek ederek) yahut Abdurrahman b. Ebû Bekir'in dediği söz gibi (diyor). {B2618 Buhârî, Hibe, 28.}

İZAHI

Bu hadisi, Buhârî "Büyûʿ" bahsinde "Müşriklerle Beyʿ ü Şirâın Cevazı" hakkında açtığı bir babında da rivayet etmiştir. Buradaki babın unvanı da müşrikin hediyesini kabul etmek câiz olduğuna dairdir.

Râvi Abdurrahman b. Ebû Bekir, İbn Saʿd'ın *et-Tabakāt*'ında beyanına göre, Mekke'nin fethinden evvel müslüman olmuştur ve İslâm mücahidlerinin en isabetli ok atan bahadırları sırasına geçmiştir. Kendisinden sekiz hadis rivayet olunmuştur ki bunlardan üç hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Hicret-i seniyyenin 53 tarihinde vefat etmiştir. Kendisinden oğlu Abdullah ile Ebû Osman en-Nehdî rivayet etmiştir. Hatta mevzumuz olan hadisin râvisi de Ebû Osman'dır.

Ebû Osman da, Abdurrahman b. Müll en-Nehdî'dir. Muhadramûndandır. Câhiliye devrine yetişmiştir. Resûl-i Ekrem'in nübüvveti zamanında da müslüman olup Resûl-i Ekrem'i tasdik etmiştir, fakat görmek şerefine nâil olamamıştır. Basra'da ihtiyâr-ı ikāmet etmiş ve 81 tarihinde orada vefat etmiştir. Vefatında 140 yaşında imiş *(Hulâsa)*.

Hadisin sebeb-i sevki, müşrikin hediyesini kabul etmek câiz olduğunu ispat ve beyandan ibaret olup hadisin bu müddeâya mutabakat noktası da Resûl-i Ekrem'in müşrik çobana koyunlarının satılık mıdır, yoksa atıyye midir? diye sormasıdır ve atıyyenin hediyeye ve hibeye ıtlak olunmasıdır.

Bu mevzuu ispat ve izah için Buhârî'nin yukarıdaki Abdurrahman b. Ebû Bekir hadisinden evvel muallak ve mevsul olarak sevkettiği birtakım rivayetleri vardır. Şimdi bunları mütalaa edeceğiz:

EVVELÂ BUHÂRÎ. Ebû Hüreyre'nin Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden rivayet ettiği İbrâhim Halîlürrahman ile zevcesi Sâre'nin Mısır'a muhâceretlerine ve cebbâr Mısır melikinin Sâre'ye Hâcer'i hibe ettiğine dair kıssa-i mâlûmeyi zikrediyor ki bu vâkıayı 1017 numara ile tercüme ettiğimiz Ebû Hüreyre hadisinde izah ettik, oraya müracaat ediniz. Burada bu kıssanın istişhâd edilen noktası, kâfir olan Mısır melikinin hediyesi olan Hâcer'i, Sâre'nin kabulü, sonra Hazret-i İbrâhim'e hediye etmesidir.

SÂNİYEN BUHÂRÎ. Resûl-i Ekrem'in Hayber'de tesmîm edildiğine dair Enes b. Mâlik hadisini rivayet ediyor ki şöyledir: Hayber'de bir yahudi Nebî sallallahu aleyhi ve selleme zehirleyerek kızartılmış bir koyun takdim etmişti. Resûl-i Ekrem bundan yemiş, (kendisiyle beraber Bişr b. Berâ' da yemişti. Sonra Resûl-i Ekrem ashaba, "*Bu et zehirlidir, yemeyiniz*" demişti). Bu hıyaneti yapan yahudinin karısı getirildi. (Kadın cürmünü itiraf etti). Bunun üzerine ashap tarafından, "Bu kadını öldürelim mi yâ Resûlellah?" diye soruldu. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm, "*Hayır, öldürmeyiniz!*" buyurdu. (Resûl-i Ekrem nefsi için ahz-i intikām itiyadında değildi). Fakat bilâhare Bişr mesmûmen vefat etmekle bu yüzden kadın kısas edildi. Enes b. Mâlik, "Bu bir lokma zehirli etin tesirini zaman zaman Resûl-i Ekrem'in küçük dili üzerinde hissederdim" diyor.[312]

Zeyneb isminde olduğu, hadis şârihleri tarafından bildirilen bu yahudi karısının hediyesinin taraf-ı risâletten kabul edilmiş olması, hadisin istişhâd noktasıdır.

SÂLİSEN BUHÂRÎ. Eyle Meliki (Yuhannâ) tarafından Nebî sallallahu aleyhi ve selleme (düldül adlı) beyaz bir katır hediye ettiğini ve bir bürd(-i yemânî) giydirdiğini Resûl-i Ekrem tarafından da melike sâhil-i bahirdeki beldeleri halkı için bir emannâme yazdırılıp verildiğini ta'lîkan Ebû Huneyd Abdurrahman es-Sâidî'den rivayet ediyor.[313]

EYLE. Hicaz kıtasının müntehasında, Şam kıtasının da mebdeinde ve sâhil-i bahirde, diğer cihetten de Mısır ile Mekke-i Mükerreme'nin vasatında bir şehir idi. Dört mühim mıntakanın ortasında ve bilhassa sâhil-i bahirde olmasıyla o zamanlarda Eyle, ticaretgâh ve mâmur bir şehir idi. Şimdi harap bir haldedir.

İbn İshak, Resûl-i Ekrem'in Eyle melikine emannâme olarak verdiği mektubun suretini şöyle bildiriyor: Besmeleden sonra, "Bu mektup Allah tarafından ve Allah'ın resulü Muhammed Nebî tarafından Yuhannâ b. Ru'be'ye ve Eyle halkına denizde sefinelerinin ve karada vesâit-i nakliyelerinin seyrüseferine dair verilmiş emannâmedir."

Siyer kitaplarındaki izahata göre Resûl-i Ekrem efendimiz Eyle diyarını idarî istiklâli haiz birtakım ufak mıntakalara ayırmış ve bunların hey'et-i mecmuasını Eyle melikinin hâkimiyeti altına vermişti ki bir nevi adem-i merkezî bir idare idi.

Hadisin istişhâd edilen noktası, Resûl-i Ekrem'in, yahudi Eyle melikinin hediyelerini kabul buyurmasıdır.

RÂBİAN BUHÂRÎ. Enes b. Mâlik'in şu hadisini tahrîc ediyor: Enes diyor ki: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve selleme sündüsden[314] dikilmiş bir cübbe hediye edildi. Halbuki Resûl-i Ekrem ipekli istimalinden menederdi. Bu sebeple ashâb-ı Nebî bunun kabulünden taaccüp etmişlerdi. Bunu izâle için Resûl-i Ekrem, "*Muhammed'in hayatı yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki Sa'd b. Muâz'ın*[315] *cennetteki mendilleri bu ipekli kumaştan çok güzeldir*" buyurmuştur.

Bu cübbenin Devmetülcendel[316] Meliki Ükeydir tarafından hediye edildiğini de Buhârî, Enes b. Mâlik'ten rivayet ediyor.[317]

DEVMETÜLCENDEL. Tebük kurbünde ve Medine ile Şam arasında bir kasaba olup Medine'ye on, Şam'a sekiz merhalelik mesafede idi. Devmâ pek eski bir kasaba olup Hazret-i İsmâil'in evlâdından Devmâ tarafından tesis edildiği mervîdir. Etrafı sur ile muhât olup akarsuyu, hurmalıkları bol ve bahçeleri mebzûl ve mâmur idi. Şimdi haraptır. Asr-ı saâdet'te Devmâ Kalesi Ükeydir b. Abdülmelik el-Kindî'nin merkez-i hâkimiyeti idi. Ükeydir hıristiyandı. Hicretin 9. senesi Resûl-i Ekrem tarafından Hâlid b. Velîd idaresinde bir seriyye gönderilip Ükeydir esir alındı ve kardeşi Hassân katledildi. Ükeydir Medine'ye getirildi. Cizyeye bağlanıp kavmine iade edildi. Müslüman olduğu hakkındaki rivayetler muhteliftir. Belâzürî, "Ükeydir'in müslüman olduğunu fakat irtihâl-i peygamberî üzerine irtidad ettiğini, hilâfet-i Sıddîk'ta Hâlid b. Velîd tarafından Devmetülcendel'in ikinci defa feth ve Ükeydir'in katledildiğini" haber veriyor. Ükeydir'in katlinden sonra Devmetülcendel, kardeşi Hureys'e verilmiştir. Yezîd b. Muâviye de bunun kızını tezevvüc etmiştir.

---

312 عن أنس بن مالك رضي الله عنه أن يهودية أتت النبي صلى الله عليه و سلم بشاة مسمومة فأكل منها.فجيء بها فقيل ألا نقتلها ؟ قال لا. قال أنس : فما زلت أعرفها في لهوات رسول الله صلى الله عليه و سلم [رواه البخاري]

{B2617 Buhârî, Hibe, 28.}

313 {Buhârî, Hibe, 28.} قال أبو حميد أهدى ملك أيلة للنبي صلى الله عليه و سلم بغلة بيضاء وكساه بردا و كتب له ببحرهم.

314 Dâvûdî, "Sündüs ince dokunmuş ipekli kumaştır. Bunun kalın dokunmuşuna istebrak denilir" diyor.

315 Sa'd b. Muâz ensardandır ve Evs kabilesinin reisidir. Bedir ve Uhud gazâlarında bulunmuştur. Hendek Gazâsı'nda aldığı bir ok yarasından şehîden vefat etmiştir. Bir hadîs-i şerifte, "*Sa'd'ın vefatına arş-ı rahmân titredi*" buyurulmuştur. {M6345 Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 123.} Hazret-i Sa'd'ın mufassal bir terceme-i hâli aşağıda 1151 numara ile tercümesi gelecek olan İfk Hadisi'nde görülecektir.

316 Ehl-i lugat "dâl"ın zammıyla "Dûme", ehl-i hadîs fethiyle "Devme" okur.

317 عن أنس رضي الله عنه قال: أهدى للنبي صلى الله عليه و سلم جبة سندس وكان ينهى عن الحرير فعجب الناس منها فقال النبي صلى الله عليه و سلم: والذي نفس محمد بيده لمناديل سعد بن معاذ في الجنة أحسن من هذا.

{B2615 Buhârî, Hibe, 28.}

وهكذا عن أنس أكيدر دومة أهدى إلى النبي صلى الله عليه وسلم

{B2616 Buhârî, Hibe, 28.}

1141

•.•.•

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ ﵄ قَالَتْ قَدِمَتْ عَلَيَّ أُمِّي وَهِيَ مُشْرِكَةٌ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَاسْتَفْتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ قُلْتُ إِنَّ أُمِّي قَدِمَتْ وَهِيَ رَاغِبَةٌ أَفَأَصِلُ أُمِّي قَالَ نَعَمْ صِلِي أُمَّكِ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekir'in kızı Esmâ radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında müşrike olan vâlidem (bir kere kuru üzüm, yağ hediyeleriyle) bana gelmişti. Ben (hediyelerini kabulden, kendisini de evime koymaktan imtinâ ettim de) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden istiftâ ederek, "Yâ Resûlellah! Vâlidem (oğlu Hâris'le beraber) bana geldi. Bana sokulmak ve mukabele görmek istiyor. Anama sıla ve iltifat edebilir miyim?" dedim. Resûlullah, "Evet anana sıla ve iltifat eyle!" buyurdu. {B2620 Buhârî, Hibe, 29.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Cizye" ve "Edeb" bahislerinde de rivayet etmiştir. Müslim ile Ebû Dâvûd da "Zekât" bahsinde tahrîc etmişlerdir. Buhâri'nin bu hadisi zikrettiği babın unvanı, "Müslümanın Kâfire Hediye Vermesinin Cevazına Dair"dir. Buhârî bu babın unvanında Mümtehine sûresinin meâli bervech-i âtî 8. âyetini zikretmiştir: "*Allah sizi şunlara ihsan ve adalet etmenizden nehyetmez: Size dinde kıtal etmeyenler, sizi yurdunuzdan çıkarmayanlar. Çünkü Allah umumiyetle adl ü ihsan edenleri sever.*"[318]

Bunu takip eden 9. âyet-i kerîmede de meâlen şöyle buyurulmuştur: "*Allah sizi yalnız şunlara dostluk etmenizden nehyeder: Size din hakkında kıtal yapanlar, sizi yurdunuzdan çıkaranlar ve çıkarılmanıza yardım edenler. Her kim bunlara dostluk ederse onlar da kati surette zalimlerdir.*"[319]

Taberî 8. âyet-i kerîmenin –ki 9. onun bir neticesi mesabesindedir– Ebû Bekir radıyallahu anhın zevcesi Kuteyle bint Abdüluzzâ hakkında nâzil olduğunu haber veriyor. Ebû Bekir hazretleri Kuteyle'yi Câhiliye devrinde tatlîk etmişti. Kuteyle, Resûlullah Mekke müşrikleriyle muâhid bulundukları sırada Medine'ye kızı Esmâ radıyallahu anhâyı ziyarete gelmiş ve ona kuru üzüm, yağ gibi bazı hediyeler de getirmişti. Esmâ hazretleri, vâlidesi olmakla beraber müşrik bir kadını kabul etmekten imtina etmişti ve binnetice Resûl-i Ekrem'den istiftâ eylemişti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmeyi indirmiş,[320] Resûl-i Ekrem de Esmâ'ya, "*Anana iltifat ve ihsan eyle, hüsnümünasebette bulun!*" diye cevap vermiştir.

Bu rivayete göre âyet-i kerîme Hudeybiye Musâlahası'ndan sonra ve Mekke'nin fethinden evvel nâzil olmuştur. Bu cihetle bu hüküm zimmî, müste'min muahedeye bağlı olan bütün müşriklere şâmildir. Bütün bunlarla müminlerin hüsnümünasebette bulunmaları menhî değildir. 9. âyet-i kerîme de bunu iş'âr eder.

Bu iki âyet-i kerîme, müslümanlara dostunu, düşmanını esas vasıflarıyla tanıtan ve milletler arası hukuk ve münasebetini tayin eden en mühim iki düstûr-ı esâsîdir. Müminlerin harp ve sulh halinde kâfirlere karşı takip edecekleri tarîk-i siyâset bu âyetlerde kemal-i vuzuhla irâe ve tâlim buyurulmuştur.

Kuteyle, Esmâ hazretlerinin neseben anası mıdır, yoksa rıdâan mı anasıdır? Bu hususta ihtilâf edilmişse de esah olanı neseben anası olduğudur. Bunun en bâriz delili İbn Sa'd'ın, Tayâlisî'nin, Hâkim'in Abdullah b. Zübeyr'den rivayetlerinde Kuteyle'nin Ebû Bekir hazretlerinin zevcesi olup Câhiliye'de tatlîk ettiği, devr-i risâlette kızı Esmâ'yı Medine'de ziyarete gittiği musarrahtır. Bu kadının ismi hakkında da birçok rivayet varsa da sahih olan Kuteyle'dir. Müstağfirî Kuteyle'yi sahâbe arasında zikretmiş ve İslâm olması teahhür etmişti demiştir. Fakat Ebû Mûsâ el-Medînî, "Bu kadının İslâm olması hakkında hiçbir haber yoktur" demiştir. Hâfız İbn Hacer de "Sahâbe arasında zikrolunduğunu görmedim, müşrik olarak ölmüş olmalıdır" diyor.

318 لَا يَنْهَاكُمُ اللّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ.

319 إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ.

320 {Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 322.}

1142

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ شَهِدَ عِنْدَ مَرْوَانَ لِبَنِي صُهَيْبٍ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَى صُهَيْبًا بَيْتَيْنِ وَحُجْرَةً فَقَضَى مَرْوَانُ بِشَهَادَتِهِ لَهُمْ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh hazretleri Mervân'(ın Medine valiliği) zamanında Suheyb'in çocukları lehine, "(Vallahi) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Suheyb'e iki ev ve bir hücre hediye etti" diye şehâdet etmiş. Mervân da İbn Ömer'in bu şehâdeti (ve tâlibin yemini) ile Suheyb'in çocukları lehine hükmetmiştir. {B2624 Buhârî, Hibe, 31.}

İZAHI

Bu hadis Buhârî'nin rivayetinde teferrüd ettiği hadis cümlesindedir. Suheyb Hazretleri İbn-i Sinân el-Mevsılî, sonra Rûmî, sonra Mekkî, sonra Medenî'dir. İlk müslümanlardan ma'dûddur. Allah yolunda müşriklerin azap ve işkencesine uğrayan ebrâr-ı ümmettendir. Pederi Sinân b. Hâlid, Musul taraflarında kisrânın âmili idi. Orada ikametleri sırasında Suheyb küçük bir yaşta Rumlar tarafından esir edilmekle diyâr-ı Rûm'da neşet etmişti. Bu cihetle lisanında ucmelik vardı, Arapça'yı peltek tekellüm ederdi. Bir ara Mekke'ye getirilmiş, Abdullah b. Cüd'ân tarafından iştirâ olunarak âzat edilmiştir ve vefatına kadar İbn Cüd'ân'ın yanında ikamet etmiştir. Müşârün ileyh hazretleri Ammâr b. Yâsir ile bir günde müslüman olmuştur. Hicret-i seniyye sırasında rebîülevvelin nısfında Medine'ye hicret edip Resûl-i Ekrem'e Medine'ye girmezden evvel Kubâ'da yetişmiştir. Bedir'den itibaren bütün meşâhidde hazır bulunmuştur. Hicretin 38. yılında şevval içinde Medine'de yetmiş yaşında vefat etmiştir. Cenaze namazı Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anh tarafından kılınmıştır. Bu eserimizde 638 numara ile tercüme ettiğimiz Hazret-i Ömer hadisinin izahına da bakınız.

Müstesna şahsiyetini bir derece arzettiğimiz Suheyb b. Sinân'ın nezd-i peygamberîde yüksek bir mevkii vardı. Kendisine iki ev, bir hücre hediye buyurulmuştu. *Sahîh-i Buhârî*'deki metnine göre, İbn Cüd'ân'ın kölesi Suheyb'in çocukları, iki ev ile bir hücrenin Resûlullah tarafından babalarına hediye edildiği Mervân'ın huzurunda iddia edilmekle Mervân, "Bu hususta size kim şehâdet eder" diye sorulmuş, onlar da, "İbn Ömer şehâdet eder" demeleri üzerine Mervân, İbn Ömer radıyallahu anhümâyı davet etmiş, müşârün ileyh de Resûlullah'ın bu iki ev ile bir hücreyi Suheyb'e verdiğine yemin ederek şehâdet etmekle Mervân, İbn Ömer'in şehâdeti ve tâlibin yemini ile hükmetmiştir.[321]

Bütün *Buhârî* nüshalarında فشهد لأعطى رسول الله suretinde "lâm-ı kasemle" mazbut ve şerhlerde والله لأعطى diye müfesser bulunduğundan bu suretle tercüme ettik. *Tecrîd* nüshalarında "lâm-ı kasem"in bulunmaması yanlıştır, sehv-i nâsihtir.

Hücre, evin münferit bir odasına denir. Şârih İbn Battâl, "Mervân yalnız İbn Ömer'in şehâdetiyle nasıl hükmetmiştir?" diye bir sual irat ederek şöyle cevap vermiştir: "Mervân, İbn Ömer'in şehâdeti, bir de tâlibin yemini ile hükmetmiştir." Yemin ve şâhidle kazâ buyurulduğu *Sünen*'de vârit olmuştur.

Suheyb radıyallahu anhın çocukları, Hamza, Sa'd, Sâlih, Sayfî, Abbâd, Osman, Habîb, Muhammed'dir. Bunların hepsinin de kendisinden rivayetleri vardır.

---

321 عن عبيد الله بن عبد الله بن أبي مليكة أن بني صهيب مولى ابن جدعان ادعوا بيتين و حجرة أن رسول الله صلى الله عليه و سلم أعطى ذلك صهيبا. فقال مروان من يشهد لكما على ذلك؟. قالوا ابن عمر. فدعاه فشهد لأعطى رسول الله صلى الله عليه و سلم صهيبا بيتين وحجرة. فقضى مروان بشهادته لهم

{B2624 Buhârî, Hibe, 31.} .

1143

•.•.•

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَضَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعُمْرَى أَنَّهَا لِمَنْ وُهِبَتْ لَهُ.

TERCÜMESİ

Câbir radıyallahu anhtan "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem umrânın (sıhhati ve) hibe olunan kimseye aidiyeti ile hükmetti" dediği rivayet olunmuştur. {B2625 Buhârî, Hibe, 32.}

İZAHI

Bu hadisi, *Kütüb-i Sitte* sahiplerinden diğer beşi de rivayet etmişlerdir. Müslim'in rivayeti "Ferâiz"de, Ebû Dâvûd'un "Büyû'"da, Tirmizî'nin "Ahkâm"da, Nesâî'nin "Umrâ"da, İbn Mâce'nin "Ahkâm" bahsindedir. Bütün *Buhârî* nüshalarında bu hadis, müellifin besmele ile ve "Umrâ, Rukbâ Ahkâmında Ulemânın Ârâ ve İctihadları" unvanlı müstakil bir babında zikredilmiştir. Hibenin hususi bir nevi olan umrâ ve rukbâ *Buhârî* nüshalarında bu suretle müstakil bir bab içinde zikredildiği halde her nedense Zebîdî merhum bu unvanı terketmiştir.

Umrâ, rukbâ nedir? Bu iki kelimenin ikisi de rüc'â gibi fu'lâ vezninde masdardır. Umrâ "ömür"den, rukbâ da "murâkabe"den me'huzdur. Eimme-i lugattan Ebû Ubeyd, "Umrâ, bir kimsenin öbür kimseye, 'Ömrün oldukça bu evimi sana bağışladım' yahut 'Ben sağ oldukça bu evimi sana bağışladım' diyerek hibe etmesidir ve vâhib böyle deyip de evi mevhûbün lehe teslim edince, o onun olur" demiştir. Bu suretle umrâ tabiri, ömrüm oldukça veya ömrün oldukça diyerek ömürlerine nisbet edilmesine mebnî umrâ denilmiş oluyor. Rukbâ tabiri de her iki tarafın yekdiğerinin mevtine müterakkib ve muntazır olmalarına mebnî bulunuyor.

Şârih Aynî *Umdetü'l-kārî*'de şeyhi Hâfız Irâkî'den umrânın üç kısmını şu suretle nakilediyor:

BİRİNCİ KISIM. "Şu evimi sana veriyorum. Vefatında veresene aittir" diye bağışlamaktır. Bu bir hibedir, bütün ulemâya göre sahihtir. Nevevî, "Bu nevi umrânın sıhhatinde ihtilâf yoktur; ancak ihtilâf, bu bağışlanan evin rakabesine mi, yoksa menfaatine mi mâlik olduğu hakkındadır" demiştir ki bu ihtilâfı şimdi göreceğiz.

İKİNCİ KISIM. Hiç vereseye ait olacağı zikredilmeyerek, "Bu evimi ömrüm oldukça sana verdim" demektir. Bu kısım hakkında da dört nevi ictihad tebârüz etmiştir ki esah olan birinci kısım gibi sahih olmasıdır. Binaenaleyh o, hayatta oldukça mevhûbün lehin, vefatında da veresesinin olur. İmam Şâfiî'nin kavl-i cedîdi budur. İmam Ebû Hanîfe'nin, İmam Ahmed b. Hanbel'in, Süfyân es-Sevrî'nin, Ebû Ubeyd'in ve daha başkalarının mezhepleri de böyledir.

ÜÇÜNCÜ KISIM. "Ömrüm oldukça bu ev senindir. Vefat vukuunda vereseme avdet edecektir" demektir. Bu yolda hibe de sahihtir.

Evin rakabesinin mi, yoksa menfaatinin mi muammere intikal edeceği hakkındaki ulemânın ihtilâfına gelince, eğer mülk-i rakabe intikal eder denilirse, muammer için bey', şirâ, hibe gibi tasarrufat câiz olur. Menfaat intikal eder denilirse, bu surette vakıf gibi olur. Cumhûr-ı ulemâya göre bu temlik, malın rakabesini temliktir. Ebû Hanîfe'nin, Şâfiî'nin, Ahmed b. Hanbel'in ictihadları da böyledir. İmam Mâlik yalnız malın menfaatini temlik olduğuna zâhib olmuştur.

İmam Ebû Hanîfe ile onun ictihadında olan zümre-i ilmiyye, hadîs-i Câbir ve emsali ehâdîs-i şerife ile ihticâc ederek muammerün aleyhin umrâya yani mevhûbün lehin hibe olunan şeye mülk-i tam ile mâlik olduğu esasını kabul ettiklerinden, sair emlâk sahiplerinin mallarındaki tasarrufları gibi tasarruf eder demişler, yalnız esas itibariyle hibede kabul ettikleri asla göre kabzı şart kılmışlardır.

RUKBÂYA GELİNCE. Yukarıda da bir derece bildirdiğimiz üzere bu kelime "rukub"dan müştaktır ve bir kişinin öbürüne, "Ben senden evvel ölürsem şu malım senindir, sen benden evvel ölürsen yine benimdir" diyerek malını öbürünün rukūb ve intizarına vermektir. Biri birinin ölümünü gözetledikleri için **rukbâ** denilmiştir.

Tirmizî diyor ki: Resûl-i Ekrem'in ashabından ve başkalarından bazı ehl-i ilim ulemâya rukbâ, umrâ gibi câizdir. İbn Hanbel'in, İshak b. Râhûye'nin ictihadları böyledir. Kûfe fukahasından ve başkalarından bazı ehl-i ilim de rukbâ ile umrâ arasında tefrik ederek umrâyı tecviz ettikleri halde rukbâ câiz değildir demişlerdir.

Hidâye sahibi de umrâ, muammerün lehin hâl-i hayatında kendisi için, vefatında da veresesi için câizdir demiştir. Bunu bize nakl ü hikâye eden şârih Aynî, bu ictihadın, ashaptan Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Ali b. Ebû Tâlib radıyallahu anhümden ve Kādî Şüreyh, Mücâhid, Tâvûs, Sevrî gibi tâbiî ricâlinden naklolunduğunu da bildiriyor.

Yine sâhib-i *Hidâye,* "Rukbâ, Ebû Hanîfe, Muhammed ve Mâlik indinde bâtıldır, Ebû Yûsuf'a göre câizdir. Şâfiî ve Ahmed de cevaza kāil olmuşlardır" diyor. Şâyân-ı dikkattir ki Buhârî *Sahîh*'inde bu bâba "Umrâ", "Rukbâ" unvanını bahşettiği halde zikrettiği iki hadis de umrâya ve umrânın cevazına dairdir. Rukbâya dair hiçbir haber rivayet etmemiştir. Bu da İmam Ebû Hanîfe'nin rukbânın butlânı hakkındaki ictihadını teyit eder. Umrâ hakkındaki ikinci hadis de Ebû Hüreyre'den mervî Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "*Umrâ câizdir*" buyurmalarıdır.[322]

---

322 {B2626 Buhârî, Hibe, 32.}

1144

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهُ دَخَلَ عَلَيْهَا أَيْمَنُ وَعَلَيْهَا دِرْعٌ مِنْ قِطْرٍ وَفِي رِوَايَةٍ مِنْ قُطْنٍ ثَمَنُهُ خَمْسَةُ دَرَاهِمَ فَقَالَتِ ارْفَعْ بَصَرَكَ إِلَى جَارِيَتِي انْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّهَا تُزْهَى أَنْ تَلْبَسَهُ فِي الْبَيْتِ وَقَدْ كَانَ لِي مِنْهُنَّ دِرْعٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا كَانَتِ امْرَأَةٌ تُقَيَّنُ بِالْمَدِينَةِ إِلَّا أَرْسَلَتْ إِلَيَّ تَسْتَعِيرُهُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre (bir kere) Âişe es-Sıddîka'nın huzuruna (Habeşî) Eymen girmişti. O sırada (Hazret-i) Âişe'nin üzerinde kalın Yemen bezinden mâmul, 5 dirhem kıymetinde bir libas bulunuyordu. (Darlık zamanlarını yâdederek), "Ey Eymen! Gözünü câriyeme doğru kaldır da bak! O, (üzerimdeki libası şimdi) ev içinde giymekten arlanır. Halbuki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında benim bu neviden bir libasım vardı. Medine'de zifaf için süslenen her kadın onu âriyet almak üzere muhakkak bana haber gönderirdi" demiştir. {B2628 Buhârî, Hibe, 34.}

İZAHI

Bu hadis Buhârî'nin rivayetiyle teferrüd ettiği ehâdîs cümlesindendir. Hadisin *Buhârî* metninde mensup olduğu babın unvanı "Zifaf Sırasında Gelin veya Güvey için Elbise İstiâre Etmek Câiz" olduğudur. Hazret-i Âişe'nin bu hadisine mebnî arûs için istiâre mâruf addedilmiştir. Bu hadisten Hazret-i Âişe'nin zühdî hayatının sade ve mütevazı bir safhasını daha öğreniyoruz.

MENÎHANIN FAZİLETİ BAHSİ

فَضْلُ الْمَنِيحَةِ

Bu bab deve, koyun gibi sağım hayvanlarının sağılıp iade edilmek üzere âriyet verilmesinin faziletine dair rivayeti muhtevidir.

İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'sinde, **menîhatü'l-leben** "kişinin bir deveyi veya koyunu sütünden istifade edilmek üzere başkasına vermesi, onun da sağındıktan sonra iade etmesidir" diye tarif ediyor. Bir zaman için yününden istifade ve sonra iade edilmeye de menîha denilir diyor. *Menîha* fi'l-asıl *atıyye* demektir. *Minha* da böyledir.

Yukarıdaki unvan Ebû Zerr'in rivayetidir. Cumhurun rivayetinde bab lafzı da bulunduğundan tercümede işaret ettik.

1145

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْمَدِينَةَ مِنْ مَكَّةَ وَلَيْسَ بِأَيْدِيهِمْ وَكَانَتِ الْأَنْصَارُ أَهْلَ الْأَرْضِ وَالْعَقَارِ فَقَاسَمَهُمُ الْأَنْصَارُ عَلَى أَنْ يُعْطُوهُمْ ثِمَارَ أَمْوَالِهِمْ كُلَّ عَامٍ وَيَكْفُوهُمُ الْعَمَلَ وَالْمَؤُنَةَ وَكَانَتْ أُمُّهُ أُمُّ أَنَسٍ أُمُّ سُلَيْمٍ كَانَتْ أُمَّ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ وَكَانَتْ أَعْطَتْ أُمُّ أَنَسٍ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عِذَاقًا لَهَا فَأَعْطَاهُنَّ النَّبِيُّ ﷺ أُمَّ أَيْمَنَ مَوْلَاتَهُ أُمَّ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ فَلَمَّا فَرَغَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ قِتَالِ أَهْلِ خَيْبَرَ فَانْصَرَفَ إِلَى الْمَدِينَةِ رَدَّ الْمُهَاجِرُونَ إِلَى الْأَنْصَارِ مَنَائِحَهُمُ الَّتِي كَانُوا مَنَحُوهُمْ مِنْ ثِمَارِهِمْ فَرَدَّ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى أُمِّهِ عِذَاقَهَا وَأَعْطَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أُمَّ أَيْمَنَ مَكَانَهُنَّ مِنْ حَائِطِهِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre, müşârün ileyh demiştir ki: Muhacirler Mekke'den Medine'ye ellerinde (bir şey) olmayarak hicret etmişlerdi. Ensar ise (Medine'de) arz, akar sahibi idi. Bu cihetle ensar her sene mallarının (yarı) mahsulünü kendilerine vermek ve ensarın yerine bağ ve bahçe işini ve külfetini muhacirler ifa etmek şartıyla mallarını muhacirlere ortağa vermişlerdi.

(Râvi) Enes'in anası –ki, Ümmü Enes'tir– Ümmü Süleym (denilmekle meşhur) idi. Abdullah b. Ebû Talha'nın anası idi. (Bu sırada) Ümmü Enes de Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme birkaç hurma ağacı hediye etmişti. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de hurma ağaçlarını (mahsullerinden istifade etmek üzere) Üsâme b. Zeyd'in anası olan câriyesi Ümmü Eymen (Bereke')ye vermişti. Enes b. Mâlik demiştir ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Hayber halkıyla muharebeden fâriğ olup da Medine'ye döndüğü zaman muhacirler meyvesinden istifade ettikleri ensarın âriyet verdikleri menîhalarını ensara iade etti. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de Ümmü Enes'e hurma ağaçlarını verdi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Ümmü Eymen'e de hurma ağaçları yerine kendi bostanından bir kısmını verdi. {B2630 Buhârî, Hibe, 35.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifi Müslim "Megāzî"de, Nesâî de "Menâkıb"da rivayet etmişlerdir. Hadisin unvanına mutabakat noktası ensarın hurmalıklarının mahsulünü muhacirlere ortağa vermeleridir. Bu vâkıa bu eserimizde 1050 numara ile tercüme ettiğimiz Ebû Hüreyre hadisiyle izahında geçmişti. O hadîs-i şerifte hicret-i seniyyeyi müteakip ensarın Resûl-i Ekrem'e müracaat ederek, "Yâ Resûlellah! Hurmalıklarımızı bizimle muhacir kardeşlerimiz arasında taksim buyur" demişlerdi ve ensâr-ı kirâm Resûl-i Ekrem'e hurmalıklarının mülkiyetini arzetmişlerdi. Resûl-i Ekrem tarafından içtimaî teâvün ve yardımın bu derecesi fazla görülerek, "*Hayır öyle olmaz*" buyurmuşlardır ve hurmalıkların mülkiyeti sahiplerinin uhdesinde kalmak üzere muhacirlerin sa'yüamel ile iştirak etmeleri şeklini teklif ve tensip buyurmuşlardır[323] ki lisân-ı fıkıhta müsâkāt tabir olunur. Ensar ve muhâcirîn de, سمعنا وأطعنا "Peygamber'in emrini işittik ve itaat ettik" diye mutâbık kalmışlardır.

Târîh-i ümemde bir örneği gösterilemeyecek derecede müstesna olan bu içtimaî teâvün hakkında bu eserimizde 1035 numara ile tercüme ettiğimiz Enes b. Mâlik hadisinin izahında bir dereceye kadar mâlûmat vermiştik. Mütalaa buyurulsun. Aşağıda "Menâkıbü'l-ensâr" bahsinde de izah edeceğiz.

Bu hadisin metninde zikredilen ümmehâta gelince, bunlar yani Ümmü Enes, Ümmü Süleym, Ümmü Abdullah b. Ebû Talha, bir kadının üç künyesidir. İsmi Sehle yahut Müleyke b. Milhân'dır. Ensardan ve Benî Neccâr'dan olan Sehle, Medine'de ilk müslüman olan kadınlardandır. Sahâbe olan Ümmü Harâm'ın kardeşidir. İbtidâ Mâlik ile evlenmişti. Hazret-i Enes bu izdivaçtan dünyaya gelmiştir. Sehle kavmiyle beraber müslüman olmuştu. Zevci Mâlik buna kızarak Şam tarafına çekilip gitmiş ve orada hâl-i küfürde vefat etmiştir. O sırada Enes hazretleri sekiz on yaşında idi. Vâlidesi getirip Resûl-i Ekrem'in hizmetine tevdi etmişti.

İlk zevci Mâlik öldükten sonra Ümmü Süleym, Ebû Talha ile evlenmiştir. Bu izdivaçtan da Abdullah dünyaya geldiği için Ümmü Abdullah da denilmiştir. Binaenaleyh Abdullah b. Ebû Talha, Enes b. Mâlik'in ana bir karın kardeşidir.

Resûl-i Ekrem'in Medine'ye hicretinde ilk biat eden kadınlar arasında bulunmak şerefini de haiz olan Ümmü Süleym[324] oğlu Enes'i Resûl-i Ekrem'in hizmetine tahsis etmekle kalmayıp mevzumuz olan hadiste görüldüğü üzere mâlik olduğu birkaç hurma ağacını da Resûl-i Ekrem'e hediye etmiştir. Sahâbî kadınlar arasında dinî salâbeti, zekâ ve metâneti ile temeyyüz eden Ümmü Süleym'in bu eserimizin müteaddit bahislerinde ve bu cümleden 646 numara ile tercüme ettiğimiz Enes b. Mâlik hadisinde menâkıbından bahsettik, bakınız!

Ümmü Eymen radıyallahu anhâ da Bereke bint Sa'lebe'dir. Sahâbiyyâttandır. Üsâme b. Zeyd radıyallahu anhümânın vâlidesidir. Ümmü Eymen ile künyelenmesi, müşârün ileyhânın ibtidâ Ubeyd el-Habeşî ile evlenmesi ve bu izdivaçtan Eymen'in doğmuş olmasındandır. Binaenaleyh Üsâme ile Eymen ana bir kardeş idiler. *Sahîh-i Müslim*'de rivayet olunduğuna göre Ümmü Eymen aslen Habeşli olup Resûl-i Ekrem'in peder-i âlîsi Hazret-i Abdullah b. Abdülmuttalib'in câriyesi idi. Hazret-i Âmine, Resûl-i Ekrem'i doğurduğunda Ümmü Eymen emzirmişti. Bu cihetle Resûl-i Ekrem dâyesi olmak üzere meşhurdur. Yine bu cihetle Resûl-i Ekrem, أم أيمن أمي بعد أمي "*Ümmü Eymen anamdan sonra anamdır*" buyururdu.[325] Resûl-i Ekrem büyüdükten sonra Ümmü Eymen'i âzat etmiş sonra Zeyd b. Hârise'ye tezvic buyurmuştur.

Zeyd b. Hârise de Hadîcetülkübrâ radıyallahu anhâ tarafından Resûl-i Ekrem'e hediye edilip taraf-ı risâletten âzat edilmiş olmakla Üsame'nin hem anası hem babası Resûl-i Ekrem'in âzatlısı olmak şerefini haizdi.[326]

Ümmü Eymen, Resûl-i Ekrem'in irtihalinden beş ay sonra vefat etmiştir. Üsâme b. Zeyd de Muâviye devrinde vefat etmiştir. Târîh-i vefâtını şarih Aynî 58, 59 olarak kaydetmiştir. *Hulâsa*'da 54'tür. Yetmiş beş yaşında vefat etmiştir.

Üsâme, irtihâl-i peygamberîde yirmi yaşında olduğuna ve yetmiş beş yaşında vefat ettiğine göre 54 tarihi daha muvâfıktır. Eymen de Huneyn Gazâsı'nda şehid olmuştur.

Buhârî'nin menîhanın fazileti hakkında izah ettiğimiz Enes b. Mâlik'in bu hadisinden evvel Ebû Hüreyre'den de bir rivayeti vardır. Bu rivayette de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem "*Atıyye ve hediye etmek için doğum ve sağım çağı yaklaşan, sütü bol olan deve ve yine böyle bol sütlü koyun ne güzel menîha ve hediyedir. Bir kap sabah bir kap akşam sağılır*" buyurmuştur.[327]

Hâlâ köylerimizde hitan ve velîmede aile ulular ve akraba, taallukat taraflarından en güzel hediye olarak yanı buzağılı inek, yanı kuzulu koyun verilir. Bu hediyeler mühdâ ileyh namına bankaya para yatırılmaktan daha verimli ve bereketlidir.

323 {B2325 Buhârî, Müzâraât, 5.}

324 Bu eserimizde 648 numara ile tercüme ettiğimiz Ümmü Atıyye hadisinde hicret-i seniyye sırasında biat şerefini ihrâz eden ilk ensar kadınlarından olmak üzere Ümmü Süleym ile beraber şu kadınlar da zikredilmiştir: 1. Zeyd b. Sâbit'in karısı Ümmü Alâ ki, Medine'nin en benâm tâbiî fukahasından Hârice b. Zeyd, bu faziletli kadının oğludur. 2. Muâz b. Cebel'in karısı, 3. Ebû Sebre'nin kızı, 4. Râvinin adını bilmediği bir kadın ki onunla beş oluyor. Bunların muhtasar terceme-i hâlleri de orada vardır, bakınız!.

325 {Buhârî, *Târîh-i Kebîr,* II, 790.}

326 Bu eserimizde 1071. hadisin izahında Zeyd b. Hârise'nin terceme-i hâli vardır, oraya bakınız.

327 عن أبي هريرة رضي الله عنه أنّ رسول الله صلى الله عليه و سلم قال نعم المنيحة اللقحة الصفيّ منحة و الشاة الصفي تغدو بإناء وتروح بإناء

{B2629 Buhârî, Hibe, 35.} .

1146

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَرْبَعُونَ خَصْلَةً أَعْلَاهُنَّ مَنِيحَةُ الْعَنْزِ مَا مِنْ عَامِلٍ يَعْمَلُ بِخَصْلَةٍ مِنْهَا رَجَاءَ ثَوَابِهَا وَتَصْدِيقَ مَوْعُودِهَا إِلَّا أَدْخَلَهُ اللّٰهُ بِهَا الْجَنَّةَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr (b. Âs) radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Kırk hasene vardır ki bunların en âlâsı sağımlı ve sütlü keçi menîha ve hediyesidir. Hayırperverlerden bir kişi bu kırk haseneden birini –onun sevabını umarak, vaad olunan ecrini tasdik ederek– işlemez, illâ o kimseyi Allah, bu hasene sebebiyle cennete idhal eder. {B2631 Buhârî, Hibe, 35.}

İZAHI

Bu hadisi Ebû Dâvûd da "Zekât" bahsinde tahrîc etmiştir. *Sahîh-i Buhârî* metninde hadisin alt tarafında hadisin râvilerinden Hassân b. Atıyye'nin, "Biz, hadisteki sağım keçisinden başka kırk haseneden redd-i selâm, teşmît-i âtıs, yol üstünde ezâ veren şeyi izâle[328] ve (ehâdîs-i şerifede vârit olan) bunların emsali haseneleri saydık, on beş haslet ve haseneye doldurmaya muktedir olamadık" dediği de rivayet edilmiştir.[329] Hadisin aslına taalluk etmediği için müellif Zebîdî bu ziyadeyi *Tecrîd*'e almamıştır.

BİR SUAL. Hassan b. Atıyye'nin bu sözü üzerine şöyle bir sualin hatırlanmaması mümkün değildir: Hassan gibi sadr-ı İslâm'da yaşamış bir zatın bile arayıp on beşe dolduramadığı bu kırk haslet ve haseneyi Resûl-i Ekrem bildirmeli değil mi idi ve niçin bildirmedi?

CEVAP. Bu suali irat eden şârih İbn Battâl şöyle cevap veriyor: Resûl-i Ekrem'in kırk hayrı tâdât buyurmaması, herhalde terkinde zikrinden daha nâfi bir gayeye mebnî olmalıdır ki bunu da (Allah bilir), bu kırk haslet ve haseneyi tâdât ve tayin etmek, bunlardan başka hayrat ve hasenattan i'râz edilir endişesinden ileri gelmiş olmasıdır. Yine İbn Battâl, "Maamafih İbn Atıyye'nin arayıp tarayıp da on beşe dolduramaması başkalarının arayıp bulmasına mani de değildir. Nasıl ki muasırımız bazı âlimler aramış da cennete duhule vesile olan hısâl ve hasenenin kırktan ziyadeye bâliğ olduğunu bulmuşlardır" diyor.

* * *

Müellif Zebîdî merhum *Tecrîd*'in I. cildine burada nihayet vermiş, II. cilde "Kitâbü'ş-Şehâdât" ile başlamıştır. II. cildin tercüme ve izahına da muvaffak buyurmasını, bu vesile ile Cenâb-ı Hakk'ın tevfîkāt-ı ilâhiyyesinden niyaz ve temenni ederiz.

---

328 Bu hasenat için bu eserimizde 619 numara ile tercüme ettiğimiz Berâ b. Âzib hadisini mütalaa ediniz!

329 قال حسان فعددنا ما دون منيحة العنز من رد السلام و تشميت العاطس و إماطة الأذى عن الطريق و نحوه فما استطعته أن تبلغ خمس عشرة خصلة [[رواه البخاري]

KİTÂBÜ'Ş-ŞEHÂDÂT

كِتَابُ الشَّهَادَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bu kitap şehâdetlerin ahkâmını bildiren ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir.

Şehâdât şehâdetin cem'idir. Şehâdet, şehide, yeşhedüden masdardır. Cevherî lugaten şehâdet, haber-i kātı'dır demiştir. Müşâhede, muayene demektir. Bu da şühuddan me'huzdur, "huzur" demektir. Şâhitler de başkasının nazar-ı ıttılâından hariç olan şeyi görür ve bilir değil midir?

Ashabımız eimme-i Hanefiyye şehâdetle huzur mânası kastolunur demişlerdir. Resûl-i Ekrem'in, الغنيمة لمن شهد الوقعة "*Ganimet, vak'ada hazır bulunan kimseye aittir*"[330] kavl-i şerifinde de şehâdet "huzur" mânasınadır. Nasıl ki şahit de hâkimin meclisinde, vak'a mahallinde hazır bulunuyor.

Şeriat ıstılahında şehâdet, "görülüp bilinen şeyden şehâdet lafzıyla hâkimin huzurunda haber vermektir" ki bu ihbar bir kimsenin âhar kimse üzerindeki hakkını ispat için olur. Bu muhbire **şâhit**, o kimseye **meşhûdün leh**, âhar kimseye de **meşhûdün aleyh**, o hakka da **meşhûdün bih** denilir.

İhbarlar üç neve ayrılır: **1.** Bir kimsenin diğer bir kimse üzerindeki hakkını ihbar olur ki bu **şehâdet**tir. **2.** Muhbirin başkası üzerindeki hakkını ihbar olur ki bu da **dava**dır. **3.** Bunun aksine olarak başkasının muhbir üzerindeki hakkını ihbar olur ki bu da **ikrar**dır *(Ta'rîfât-ı Seyyid).*

Şehâdet görülen şeyi lafzan ihbar olduğu için âmânın, dilsizin şehâdeti muhtelefün fîhtir. Şehâdet hâkimin huzurunda eda edildiği için mahkeme haricindeki şehâdet de muteber değildir. Şâhidin meşhûdün bihi bizzat muayene ederek şehâdet etmesi matlup bulunduğundan simâ' ile yani "fülândan işittim" diyerek şehâdet etmesi câiz değildir.

Müellif Buhârî yukarıdaki كتاب الشهادات unvanından sonra باب ما جاء في البينة على المدعي "Bu bab, beyyine müddeîye ait olduğuna dair vârit olan nusûsu beyan hakkındadır" suretinde ikinci bir unvan daha açmıştır. Bu unvanında da müellif sûre-i Bakara'nın 282. âyet-i kerîmesini tamamen zikretmiştir. Müdâyene âyeti yâdolunan ve Kur'ân-ı Kerîm'in en uzun bir âyeti bulunan bu nazm-ı mübîn meâlen şöyledir:

"*Ey iman ile ittisaf eden kullar!* (Mevsimi, ayı, günü) *muayyen bir vadeye kadar birbirinizle borçlandığınızda bunu yazınız, hem aranızda bir kâtip, adaletle yazsın, hiçbir kâtip kendisine Allah'ın öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin de öyle doğru yazsın! Borçlu da üzerindeki hakkı kâtibe söyleyip yazdırsın! Kâtiple borçludan her biri Allah'tan korksun da borçtan yazılması lüzumlu bir şeyi eksik bırakmasın! Şayet borçlu sefih veya* (sabî, şeyh-i muhtal gibi) *zayıf olur yahut yazdırmaya gayri muktedir* (cahil, dilsiz) *olursa velisi doğrusunu söyleyip yazdırsın! Erkeklerinizden de borca iki kişiyi şahit yapınız! Şayet iki erkek bulunmazsa o halde doğruluğuna emin olduğunuz şahitlerden bir erkekle iki kadın işhâd ediniz! Bu kadınlardan biri unutursa öbürü hatırlata! Şahitler de çağrıldıklarında çekinmesin! Ey kâtipler! Siz de hak az olsun, çok olsun, onu vadesine kadar yazmaktan usanmayınız! Müdâyeneyi böyle yazmanız, Allah yanında adalete daha muvâfık, şehâdet için de daha sağlamdır;* (borcun kemiyet ve keyfiyyetinde) *şüpheye düşmemeniz için de elverişlidir. Meğerki aranızda hemen teâti edeceğiniz bir ticaret ola! Bunu yazmamakta sizin için bir günah yoktur. Alım satım yaptığınız sırada şahit tutunuz! Bir de ne kâtip, ne de şahit* (mahkemelerde lüzumsuz dolaştırılıp) *zararlandırılmasın! Eğer, siz bu nehyolunduğunuz şeyi işler (de zarar verir)seniz bu, Allah'ın emrinden çıkmaktır ki zararı sizedir. Allah'tan korkunuz! Size* (bu ahkâmı) *Allah öğretmiştir. Allah her şeyi çok iyi bilir.*"[331]

Görüyoruz ki müdâyene sırasında bir noter huzurunda tesbiti icap eden bütün hukukî esasları Hazret-i Kur'ân bu âyetinde toplayarak bize tâlim etmiştir.

Bu müdâyene âyetinden sonra Buhârî Nisâ sûresinin meâli bervech-i âtî 135. âyetini de zikretmiştir:

"*Ey iman edenler! Adaletle doğru durup sakın eğrilmeyiniz! Şehâdetlerinizi Allah için ikame ediniz! O şehâdet gerek kendinizin yahut ebeveyninizin ve akrabanızın aleyhinde olsun; gerek* (meşhûdün aleyh) *zengin yahut fakir bulunsun. Çünkü Allah, onları* (düşünmeye sizden) *daha evlâdır. Binaenaleyh adaletten ayrılıp arzunuza uymayın! Eğer* (şehâdette) *diliniz eğrilirse yahut* (şehâdetten) *i'râz ederseniz* (Allah cezalandırır) *çünkü Allah işlediğiniz her şeye pek yakından vâkıf bulunuyor.*"[332]

Buhârî bu babında tercüme ettiğimiz iki âyetten başka hadis zikretmiyor. Babın unvanı “Beyyine Müddeîye Aittir” suretinde olduğuna göre birinci âyet-i kerîme ile istidlâlin veçhi şöyledir: Beyyinesiz müddeînin sözüne itibar olunsaydı kitâbete, imlâya, işhâda lüzum görülmezdi. Mademki bu beyyinelere lüzum ve ihtiyaç olduğu müdâyene âyetiyle tâlim buyurulmuştur. Bu halde müddeîye beyyine ikamesi iktizâ eder.

İkinci âyet-i kerîmenin unvana suret-i delâleti de şöyle tasvir olunur: Cenâb-ı Hak bu âyette müminlere nefislerine ait olsa bile, doğruluktan ayrılmayıp hak ve hakikati itiraf etmelerini emrediyor. Bu halde müddeînin iddiası karşısında –ister tasdik, ister tekzip etsin– müddeâ aleyhin kavli muteber oluyor. Şayet müddeâ aleyh müddeînin kavlini tekzip ederse, beyyine ikamesi müddeîye teveccüh ediyor.

---

330 {Bu cümle temel hadis kaynaklarında mevkuf olarak nakledilmiştir. Aynî, rivayeti Hazret-i Peygamber’e nispet etmiştir. Aynî, *Umde*, XVII, 253. MŞ33215 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Siyer, 110.}

331 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

{el-Bakara, 2/282.} .

332 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ

الوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الهَوَى أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا.

1147

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ مَسْعُودٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَجِيءُ أَقْوَامٌ تَسْبِقُ شَهَادَةُ أَحَدِهِمْ يَمِينَهُ وَيَمِينُهُ شَهَادَتَهُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mes'ûd radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Nâsın hayırlısı benim asrım(daki ashabım)dır. Sonra onlara yakın olan (tâbiî)lerdir. Sonra onlara yakın (etbâ-ı tâbiî)lerdir. Sonra birtakım kavimler gelir ki onlardan birinin şehâdeti (ihtiras ile) yeminine, yemini de şehâdetine takaddüm eder. {B2652 Buhârî, Şehâdât, 9.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Fezâil", "Nüzûr", "Rikāk" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim de "Fezâil"de, Tirmizî "Menâkıb"da, Nesâî "Şürût"ta rivayet etmişlerdir. Hadisin *Buhârî*'deki babının unvanı, "Zulme İşhâd Edilmek İstenildiği Zaman Kişinin İmtina ve Haksız Yere Şehâdetten İçtinap Etmesi" suretindedir. Hadisin bu unvana mutabakat noktası da bu kurûn-ı selâseden sonra gelecekleri bildirilen birtakım muhteris akvâmın şehâdet hususunda sâika-i hırs ile dinî, ahlâkî bir kayıt ile mukayyet olmayarak kâh önce şehâdet, sonra yemin etmeleri; kâh ibtidâ yemin, sonra şehâdet eylemeleridir ki bu mübâlâtsızlık bir cevirdir, şehâdete yemine hiç kıymet ve ehemmiyet vermemektir. Sadr-ı İslâm'da şehâdet ve yemin meselesine atfedilen ehemmiyeti tebârüz ettirmek için Buhârî bu hadisin nihayetinde İbrâhim en-Nehaî'den, "Biz, çocuk iken velilerimiz bizi, 'eşhedü billâh' diye medâr-ı kelâmdan ve ara sıra, 'Allah ile ahdim olsun' dediğimizden dolayı döverlerdi" dediğini de rivayet ediyor.[333]

Buhârî'nin bu babda bu hadisi İmrân b. Husayn radıyallahu anhtan da bir rivayeti vardır. Bu rivayete göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem meâlen şöyle buyurmuştur: "*Sizin hayırlı asrınız, benim içinde yaşadığım zamandır. Sonra benimle yaşayanlara yakın olanlardır. Daha sonra onlara yakın olanlardır.*" İmrân, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem kendi asrından sonra hayrü'l-kurûn olarak iki asır mı, yoksa üç asır mı zikretti?" bilmiyorum demiştir. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (devamla) buyurmuştur ki: "*Sizden sonra bir kavim gelecektir ki onlar hıyanet edecekler, kimse bunlara itimat etmeyecek; bunlar, şehâdet etmeleri talep olunmadan şehâdet edecekler; yine bunlar nezredecekler, fakat nezirlerini yerine getirmeyecekler. Artık bunlar arasında tıka basa yemek içmek, semizlenmek gāye-i hayat olacaktır.*"[334]

Hadisteki **karn** (قرن) "zaman" demektir. Bu zamanın tayininde on, yirmi, otuz, altmış, yetmiş, seksen, yüz, yüz yirmi sene olmak üzere müteaddit ârâ ve ictihad vardır. Bunlar arasında bir karnın yüz sene olduğunu iddia edenler, Resûl-i Ekrem'in bir çocuğun başını okşayarak, "*Bir karın yaşa!*" diye dua buyurup da o çocuğun yüz sene yaşadığı hakkındaki bir haberle[335] ihticâc etmişlerdir.

Bu hadîs-i şerifte zikrolunan kurûn-ı selâsedir ki karn-ı sahâbî, karn-ı tâbiî, karn-ı etbâ-ı tâbiîdir. Bu üç asır müslümanları arasında sıdk u adlin şâyi olduğu müstefâd olmaktadır. Karn-ı sahâbî yüz sene kadar devam etmiştir. Meselâ Medine'de Sehl b. Sa'd ile Sâib b. Yezîd, Basra'da Enes b. Mâlik 91 tarihine kadar yaşamışlardır. Karn-ı tâbiî de takribî 180 tarihine kadar devam etmiştir. En son vefat eden tâbiî Halef b. Halîfe'dir ki İbn Sa'd müşârün ileyhin 181 tarihinde vefat ettiğini bildirmiştir. *Tehzîb*'de de müşârün ileyhin, vefatında 101 yaşında olduğu *Buhârî*'den naklen kaydedilmiştir.

---

333 قال إبراهيم وكانوا يضربوننا على الشهادة و العهد [رواه البخاري].

334 عن عمران بن حصين رضي الله عنهما قال قال النبي صلى الله عليه وسلم : :خيركم قرني ثم الذين يلونهم , ثم الذين يلونهم. قال عمران لا أدري أذكر النبي صلى الله عليه و سلم بعد قرنين أو ثلاثة . قال النبي صلى

الله عليه وسلم : إن بعدكم قوما يخونون ولا يؤتَمَون ويشهدون ولا يستشهدون وينذرن ولا يفون و يظهر فيهم السمن.

{B2651 Buhârî, Şehâdât, 9.}

<u>335</u> {Aynî, *Umde*, XIII, 213.}

1148

•.•.•

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ ثَلَاثًا قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ الْإِشْرَاكُ بِاللهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَجَلَسَ وَكَانَ مُتَّكِئًا فَقَالَ أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا حَتَّى قُلْنَا لَيْتَهُ سَكَتَ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekre (Nüfey‘) radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur: (Bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (ashaba) üç defa, “Büyük günahların en büyüğünü size bildireyim mi?” buyurdu. Ashap, “Evet bildir, yâ Resûlellah!” dediler. Resûlullah, “Allah’a şirktir, anaya babaya ezâdır” buyurdu. (Sonra) dayanmakta iken doğrulup oturdu. Hemen, “İyi dinleyin, bir de, yalan yere şehâdettir” buyurdu. Resûlullah bu sözü durmayıp tekrar ediyordu. (O derece tekrarladı ki) hatta biz (Resûl-i Ekrem’e acıyarak), “keşke sussa” diyorduk. {B2654 Buhârî, Şehâdât, 10.}

1149

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلًا يَقْرَأُ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ رَحِمَهُ اللهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً أَسْقَطْتُهُنَّ مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre sıddîka-i müşârün ileyhâ şöyle demiştir: (Bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem mescidde bir kişinin Kur'an okuduğunu işitti de, "Allah şu adama rahmet etsin! O bana şu şu sûreden unuttuğum şu şu âyeti hatırlattı" buyurdu. {B2655 Buhârî, Şehâdât, 11.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Fezâilü'l-Kur'ân" bahsinde rivayet etmiştir. Şârih Kastallânî Mescid-i Saâdet'te Kur'an okuyan bu sahâbînin kurrâdan Abdullah b. Yezîd el-Ensârî olduğunu kaydediyor. Resûl-i Ekrem'in unutup da kāriin tilâveti üzerine hatırladığını söylediği âyetlerin hangi sûrelerin hangi âyetleri olduklarını şârihler bildirmiyorlar. İbn Hacer de *Fethu'l-bârî*'de, "Tayinine vâkıf olmadım" diyor.

1150

•.•.•

وَعَنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فِي رِوَايَةٍ قَالَتْ تَهَجَّدَ النَّبِيُّ ﷺ فِي بَيْتِي فَسَمِعَ صَوْتَ عَبَّادٍ يُصَلِّي فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ يَا عَائِشَةُ أَصَوْتُ عَبَّادٍ هٰذَا قُلْتُ نَعَمْ قَالَ اللّٰهُمَّ ارْحَمْ عَبَّادًا.

TERCÜMESİ

Yine Âişe radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre sıddîka hazretleri demiştir ki: (Bir akşam) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem benim odamda teheccüd namazı kıldı. Bu sırada mescidde namaz kılmakta olan Abbâd (b. Bişr')in sesini işitti de, "Yâ Âişe! Şu ses Abbâd'ın sesi midir?" diye sordu. "Evet onun sesidir" dedim. Resûlullah, "Yâ rab! Abbâd'ı rahmetine mazhar eyle!" diye dua buyurdu. {B2655 Buhârî, Şehâdât, 11.}

İZAHI

Resûl-i Ekrem'in sesini işittiği bildirilen Abbâd, Abbâd b. Bişr'dir, ensardandır, Eşhelî'dir. Bedir Harbi'nde hazır bulunmuştur. Zührî, Abbâd'ın Yemâme'de kırk beş yaşında şehid olduğunu bildirmiştir. Bu hadis ile bundan evvel 1149 numara ile tercüme ettiğimiz hadis, *Buhârî* metninde bir senedle rivayet edilmekte وزاد عباد بن عبد الله عن عائشة ibaresiyle bundan evvelki hadisin ziyâde-i rivayeti olarak gösterilmektedir. Bu sebeple her ikisinin bir hadis olduğu zannını vermekte ve bu zannı, her ikisinde de râvinin Hazret-i Âişe olması teyit eder gibi görülmekte ise de nefse'l-emirde her ikisi de ayrı ayrı hadiselerdir. Müellif Zebîdî merhumun ayrı ayrı rivayet etmesi bu zannı izâle ettiği için çok mühimdir. Bu hadisin rivayetinde ikinci şüpheyi de isim müşâbeheti tevlid etmiştir. Buhârî'nin aynen naklettiğimiz yukarıdaki ibaresinde görüldüğü üzere bu ikinci hadis Abbâd tarikiyle Hazret-i Âişe'den gelen ziyâde-i rivayettir. İkinci hadisin metninde sebeb-i vürûd olarak görülen zatın ismi de Abbâd olduğu için ikisinin bir zat olduğu zannedilmemelidir diye şârih Aynî tarafından tembih edilmektedir ki bu temyiz ve tefrik Ebû Ya'lâ rivayetinde tasrih edilmiştir. Seneddeki Abbâd, Abbâd b. Abdullah b. Zübeyr'dir, tâbiîdir. Abbâd b. Bişr ise yukarıda bildirdiğimiz veçhile sahâbîdir, ehl-i Bedir'dendir ve Mus'ab b. Umeyr Medine'ye geldiği sırada müslüman olan kudemâ-i sahâbedendir.

İFK HADİSİ

حَدِيثُ الْإِفْكِ

Aşağıda tahrîc ettiğimiz hadîs-i şerif asl ü esâsı olmayan bühtan ve iftiraya dairdir.

1151

عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ كَانَ رَسُولَ اللهِ ﷺ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ فَأَيَّتُهُنَّ خَرَجَ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا مَعَهُ فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزَاةٍ غَزَاهَا فَخَرَجَ سَهْمِي فَخَرَجْتُ مَعَهُ بَعْدَمَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ فَأَنَا أُحْمَلُ فِي هَوْدَجٍ وَأُنْزَلُ فِيهِ فَسِرْنَا حَتَّى إِذَا فَرَغَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ غَزْوَتِهِ تِلْكَ وَقَفَلَ وَدَنَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ آذَنَ لَيْلَةً بِالرَّحِيلِ فَقُمْتُ حِينَ آذَنُوا فَمَشَيْتُ حَتَّى جَاوَزْتُ الْجَيْشَ فَلَمَّا قَضَيْتُ شَأْنِي أَقْبَلْتُ إِلَى الرَّحْلِ فَلَمَسْتُ صَدْرِي فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ جَزْعِ ظَفَارٍ قَدِ انْقَطَعَ فَرَجَعْتُ فَالْتَمَسْتُ عِقْدِي فَحَبَسَنِي ابْتِغَاؤُهُ فَأَقْبَلَ الَّذِينَ يُرَحِّلُونَ لِي فَاحْتَمَلُوا هَوْدَجِي فَرَحَّلُوهُ عَلَى بَعِيرِي الَّذِي كُنْتُ أَرْكَبُ وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنِّي فِيهِ وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافًا لَمْ يَثْقُلْنَ وَلَمْ يَغْشَهُنَّ اللَّحْمُ وَإِنَّمَا يَأْكُلْنَ الْعُلْقَةَ مِنَ الطَّعَامِ فَلَمْ يَسْتَنْكِرِ الْقَوْمُ حِينَ رَفَعُوهُ ثِقَلَ الْهَوْدَجِ فَاحْتَمَلُوهُ وَكُنْتُ جَارِيَةً حَدِيثَةَ السِّنِّ فَبَعَثُوا الْجَمَلَ وَسَارُوا فَوَجَدْتُ عِقْدِي بَعْدَ مَا اسْتَمَرَّ الْجَيْشُ فَجِئْتُ مَنْزِلَهُمْ وَلَيْسَ فِيهِ أَحَدٌ فَأَمَمْتُ مَنْزِلِي الَّذِي كُنْتُ فِيهِ فَظَنَنْتُ أَنَّهُمْ سَيَفْقِدُونَنِي فَيَرْجِعُونَ إِلَيَّ فَبَيْنَا أَنَا جَالِسَةٌ غَلَبَتْنِي عَيْنَايَ فَنِمْتُ وَكَانَ صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطَّلِ السُّلَمِيُّ ثُمَّ الذَّكْوَانِيُّ مِنْ وَرَاءِ الْجَيْشِ فَأَصْبَحَ عِنْدَ مَنْزِلِي فَرَأَى سَوَادَ إِنْسَانٍ نَائِمٍ فَأَتَانِي وَكَانَ يَرَانِي قَبْلَ الْحِجَابِ فَاسْتَيْقَظْتُ بِاسْتِرْجَاعِهِ حِينَ أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ فَوَطِئَ يَدَهَا فَرَكِبْتُهَا فَانْطَلَقَ يَقُودُ بِي الرَّاحِلَةَ حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ بَعْدَ مَا نَزَلُوا مُعَرِّسِينَ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ فَهَلَكَ مَنْ هَلَكَ وَكَانَ الَّذِي تَوَلَّى الْإِفْكَ عَبْدُ اللهِ بْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولَ فَقَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَاشْتَكَيْتُ بِهَا شَهْرًا وَالنَّاسُ يُفِيضُونَ فِي قَوْلِ أَصْحَابِ الْإِفْكِ وَيُرِيبُنِي فِي وَجَعِي أَنِّي لَا أَرَى مِنَ النَّبِيِّ ﷺ اللُّطْفَ الَّذِي كُنْتُ أَرَى مِنْهُ حِينَ أَمْرَضُ إِنَّمَا يَدْخُلُ فَيُسَلِّمُ فَيَقُولُ كَيْفَ تِيكُمْ لَا أَشْعُرُ بِشَيْءٍ مِنْ ذٰلِكَ حَتَّى نَقَهْتُ فَخَرَجْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ قِبَلَ الْمَنَاصِعِ مُتَبَرَّزُنَا لَا نَخْرُجُ إِلَّا لَيْلًا إِلَى لَيْلٍ وَذٰلِكَ قَبْلَ إِنْ نُتَّخَذَ الْكُنُفُ قَرِيبًا مِنْ بُيُوتِنَا وَأَمْرُنَا أَمْرُ الْعَرَبِ الْأُوَلِ فِي الْبَرِّيَّةِ أَوْ فِي التَّنَزُّهِ فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ بِنْتُ أَبِي رُهْمٍ نَمْشِي فَعَثُرَتْ فِي مِرْطِهَا فَقَالَتْ تَعِسَ مِسْطَحٌ فَقُلْتُ لَهَا بِئْسَمَا قُلْتِ أَتَسُبِّينَ رَجُلًا شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَتْ يَا هَنْتَاهْ أَلَمْ تَسْمَعِي مَا قَالُوا فَأَخْبَرَتْنِي بِقَوْلِ أَهْلِ الْإِفْكِ فَازْدَدْتُ مَرَضًا

على مَرَضِي فلمّا رَجَعْتَ إِلى بَيْتِي دخل عليّ رَسُول اللهِ ﷺ فسلم فقال كيْف
تِيكُمْ فَقُلْتُ ائْذَنْ لِي إِلَى أَبَوَيَّ قَالَتْ وَأَنَا حِينَئِذٍ أُرِيدُ أَنْ أَسْتَيْقِنَ الْخَبَرَ مِنْ
قِبَلِهِمَا فَأَذِنَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ فَأَتَيْتُ أَبَوَيَّ فَقُلْتُ لِأُمِّي مَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ بِهِ
فَقَالَتْ يَا بُنَيَّةُ هَوِّنِي عَلَى نَفْسِكِ الشَّأْنَ فَوَاللهِ لَقَلَّمَا كَانَتِ امْرَأَةٌ قَطُّ وَضِيئَةً عِنْدَ
رَجُلٍ يُحِبُّهَا وَلَهَا ضَرَائِرُ إِلَّا أَكْثَرْنَ عَلَيْهَا فَقُلْتُ سُبْحَانَ اللهِ وَلَقَدْ تَحَدَّثُ النَّاسُ
بِهٰذَا قَالَتْ فَبِتُّ تِلْكَ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَصْبَحْتُ لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ ثُمَّ
أَصْبَحْتُ فَدَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَأُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ حِينَ اسْتَلْبَثَ
الْوَحْيُ يَسْتَشِيرُهُمَا فِي فِرَاقِ أَهْلِهِ فَأَمَّا أُسَامَةُ فَأَشَارَ عَلَيْهِ بِالَّذِي يَعْلَمُ فِي نَفْسِهِ
مِنَ الْوُدِّ لَهُمْ فَقَالَ أُسَامَةُ أَهْلُكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَلَا نَعْلَمُ إِلَّا خَيْرًا وَأَمَّا عَلِيٌّ فَقَالَ يَا
رَسُولَ اللهِ لَمْ يُضَيِّقِ اللهُ عَلَيْكَ وَالنِّسَاءُ سِوَاهَا كَثِيرٌ وَسَلِ الْجَارِيَةَ تَصْدُقْكَ فَدَعَا
رَسُولُ اللهِ ﷺ بَرِيرَةَ فَقَالَ يَا بَرِيرَةُ هَلْ رَأَيْتِ فِيهَا شَيْئًا يَرِيبُكِ فَقَالَتْ بَرِيرَةُ لَا
وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ إِنْ رَأَيْتُ مِنْهَا أَمْرًا أَغْمِصُهُ عَلَيْهَا قَطُّ أَكْثَرَ مِنْ أَنَّهَا جَارِيَةٌ
حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنِ الْعَجِينِ فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ فَقَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ
يَوْمِهِ فَاسْتَعْذَرَ مِنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أُبَيِّ ابْنِ سَلُولَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ يَعْذِرُنِي
مِنْ رَجُلٍ بَلَغَنِي أَذَاهُ فِي أَهْلِي فَوَاللهِ مَا عَلِمْتُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا خَيْرًا وَقَدْ ذَكَرُوا رَجُلًا
مَا عَلِمْتُ عَلَيْهِ إِلَّا خَيْرًا وَمَا كَانَ يَدْخُلُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا مَعِي فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ
فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ أَنَا وَاللهِ أَعْذِرُكَ مِنْهُ إِنْ كَانَ مِنَ الْأَوْسِ ضَرَبْنَا عُنُقَهُ وَإِنْ كَانَ
مِنْ إِخْوَانِنَا مِنَ الْخَزْرَجِ أَمَرْتَنَا فَفَعَلْنَا فِيهِ أَمْرَكَ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ وَهُوَ سَيِّدُ
الْخَزْرَجِ وَكَانَ قَبْلَ ذٰلِكَ رَجُلًا صَالِحًا وَلٰكِنِ احْتَمَلَتْهُ الْحَمِيَّةُ فَقَالَ كَذَبْتَ وَاللهِ
لَا تَقْتُلُهُ وَلَا تَقْدِرُ عَلَى ذٰلِكَ فَقَامَ أُسَيْدُ بْنُ الْحُضَيْرِ فَقَالَ كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللهِ وَاللهِ
لَنَقْتُلَنَّهُ فَإِنَّكَ مُنَافِقٌ تُجَادِلُ عَنِ الْمُنَافِقِينَ فَثَارَ الْحَيَّانِ الْأَوْسُ وَالْخَزْرَجُ حَتَّى هَمُّوا
وَرَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ فَنَزَلَ فَخَفَّضَهُمْ حَتَّى سَكَتُوا وَسَكَتَ وَبَكَيْتُ يَوْمِي
لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ فَأَصْبَحَ عِنْدِي أَبَوَايَ قَدْ بَكَيْتُ لَيْلَتَيْنِ وَيَوْمًا
حَتَّى أَظُنُّ أَنَّ الْبُكَاءَ فَالِقٌ كَبِدِي قَالَتْ فَبَيْنَا هُمَا جَالِسَانِ عِنْدِي وَأَنَا أَبْكِي إِذِ

اسْتَأْذَنَتِ امْرَأَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَأَذِنْتُ لَهَا فَجَلَسَتْ تَبْكِي مَعِي فَبَيْنَمَا نَحْنُ كَذَلِكَ إِذْ دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَجَلَسَ وَلَمْ يَجْلِسْ عِنْدِي مِنْ يَوْمِ قِيلَ لِي مَا قِيلَ قَبْلَهَا وَقَدْ مَكَثَ شَهْرًا لَا يُوحَى إِلَيْهِ فِي شَأْنِي بِشَيْءٍ قَالَتْ فَتَشَهَّدَ ثُمَّ قَالَ يَا عَائِشَةُ لَقَدْ بَلَغَنِي عَنْكِ كَذَا وَكَذَا فَإِنْ كُنْتِ بَرِيئَةً فَسَيُبَرِّئُكِ اللهُ وَإِنْ كُنْتِ أَلْمَمْتِ بِذَنْبٍ فَاسْتَغْفِرِي اللهَ وَتُوبِي إِلَيْهِ فَإِنَّ الْعَبْدَ إِذَا اعْتَرَفَ بِذَنْبِهِ ثُمَّ تَابَ تَابَ اللهُ عَلَيْهِ فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ مَقَالَتَهُ قَلَصَ دَمْعِي حَتَّى مَا أُحِسُّ مِنْهُ قَطْرَةً وَقُلْتُ لِأَبِي أَجِبْ عَنِّي رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ وَاللهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقُلْتُ لِأُمِّي أَجِيبِي عَنِّي رَسُولَ اللهِ ﷺ فِيمَا قَالَ قَالَتْ وَاللهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَتْ وَأَنَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ لَا أَقْرَأُ كَثِيرًا مِنَ الْقُرْآنِ فَقُلْتُ وَاللهِ لَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّكُمْ سَمِعْتُمْ مَا يَتَحَدَّثُ بِهِ النَّاسُ وَوَقَرَ فِي أَنْفُسِكُمْ وَصَدَّقْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ قُلْتُ لَكُمْ إِنِّي بَرِيئَةٌ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنِّي لَبَرِيئَةٌ لَا تُصَدِّقُونِي بِذَلِكَ وَلَئِنِ اعْتَرَفْتُ لَكُمْ بِأَمْرٍ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنِّي لَبَرِيئَةٌ لَتُصَدِّقُنِّي وَاللهِ مَا أَجِدُ لِي وَلَكُمْ مَثَلًا إِلَّا أَبَا يُوسُفَ إِذْ قَالَ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ[336] ثُمَّ تَحَوَّلْتُ عَلَى فِرَاشِي وَأَنَا أَرْجُو أَنْ يُبَرِّئَنِي اللهُ وَلَكِنْ وَاللهِ مَا ظَنَنْتُ أَنْ يُنْزَلَ فِي شَأْنِي وَحْيًا يُتْلَى وَلَأَنَا أَحْقَرُ فِي نَفْسِي مِنْ أَنْ يُتَكَلَّمَ بِالْقُرْآنِ فِي أَمْرِي وَلَكِنْ كُنْتُ أَرْجُو أَنْ يَرَى رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي النَّوْمِ رُؤْيَا يُبَرِّئُنِي اللهُ بِهَا فَوَاللهِ مَا رَامَ مَجْلِسَهُ وَلَا خَرَجَ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ حَتَّى أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فَأَخَذَهُ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ مِنَ الْبُرَحَاءِ حَتَّى إِنَّهُ لَيَتَحَدَّرُ مِنْهُ مِثْلُ الْجُمَانِ مِنَ الْعَرَقِ فِي يَوْمٍ شَاتٍ فَلَمَّا سُرِّيَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَضْحَكُ فَكَانَ أَوَّلَ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِهَا أَنْ قَالَ لِي يَا عَائِشَةُ احْمَدِي اللهَ فَقَدْ بَرَّأَكِ اللهُ فَقَالَتْ لِي أُمِّي قُومِي إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقُلْتُ لَا وَاللهِ لَا أَقُومُ إِلَيْهِ وَلَا أَحْمَدُ إِلَّا اللهَ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ[337] الْآيَاتِ فَلَمَّا أَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ هَذَا فِي بَرَاءَتِي قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ ﵁ وَكَانَ يُنْفِقُ عَلَى مِسْطَحِ بْنِ أُثَاثَةَ لِقَرَابَتِهِ مِنْهُ وَاللهِ لَا أُنْفِقُ عَلَى مِسْطَحٍ شَيْئًا أَبَدًا بَعْدَ مَا قَالَ لِعَائِشَةَ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي

الْقُرْبَى إِلَى قَوْلِهِ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ[338] فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ بَلَى وَاللّٰهِ إِنِّي لَأُحِبُّ أَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لِي فَرَجَعَ إِلَى مِسْطَحٍ الَّذِي كَانَ يُجْرِي عَلَيْهِ وَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَسْأَلُ زَيْنَبَ بِنْتَ جَحْشٍ عَنْ أَمْرِي فَقَالَ يَا زَيْنَبُ مَا عَلِمْتِ مَا رَأَيْتِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَحْمِي سَمْعِي وَبَصَرِي وَاللّٰهِ مَا عَلِمْتُ عَلَيْهَا إِلَّا خَيْرًا قَالَتْ وَهِيَ الَّتِي كَانَتْ تُسَامِينِي فَعَصَمَهَا اللّٰهُ بِالْوَرَعِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre sıddîka-i müşârün ileyhâ şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir sefere çıkmak istediği zaman kadınları arasında kura çekmek itiyadında idi. Onlardan hangisinin kurası çıkarsa Resûlullah ile beraber o yola çıkardı. (Benî Mustalik) Gazâsı'na gitmek murat edildiği zaman da Resûlullah kura atıp benim ismim çıkmıştı. Resûlullah ile beraber sefere çıkmıştım. Bu sefer, hicab âyeti inzâl buyurulduktan sonra idi. Ben mahmil içinde yükledilir ve (konak yerinde) mahmil içinde indirilirdim. Bu suretle gittik. Nihayet Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bu gazâsından fâriğ olup da dönerek Medine'ye yaklaştığımızda (bir konak yerine indi. Gecenin bir kısmını orada geçirdi. Sonra) göç edilmesini bildirdi. Hareket emri verildiği zaman ben kalkıp (kazâ-i hâcet için yalnız başıma) ordudan ayrılıp gittim. Kazâ-i hâcet ederek dönüp râhileme geldim. Bir de göğsümü yokladım. Yemen'in göz boncuğundan (dizilmiş) kılâdemin koptuğunu anladım. Artık dönüp gerdanlığımı aradım. Fakat onu aramak beni yoldan alıkoymuştu. (Ben öyle zannetmiştim ki hey'et-i seferiye bir ay meksetseler benim devemi, ben mahmilimde bulunmadıkça sevketmezler). Halbuki yolda bana hizmet edenler gelip mahfemi yüklemişler ve mahfemi râkip olduğum deve üzerinde götürmüşlerdi. Onlar beni mahfe içinde sanıyorlarmış. O zaman kadınlar hafif idi. Ağır vücutlu değillerdi. Az yemek yerlerdi. Bu cihetle hizmetçiler mahfeyi yüklemek üzere kaldırdıklarında mahfenin derece-i sıkletinin farkına varmayarak yüklemişler. Hususiyle ben küçük yaşta bir kadındım. Bu cihetle deveyi sürüp yürümüşler. Asker gittikten sonra ben kılâdemi buldum ve ordugâha geldimse de orada kimse yoktu. Orada evvelce bulunduğum menzile geldim, öyle zannetmiştim ki şimdi mahmilde beni bulamazlar da dönüp bana gelirler. Ben bu düşünce ile oturduğum sırada idim ki gözlerime uyku galebe ederek uyumuşum.

Safvân b. Muattal[339] (ki, arkadan gelerek askerin metrûkâtını toplamaya ve menzile götürüp ashabına vermeye memur idi). Askerin arkasından sabaha yakın bulunduğum yere gelmiş ve bir insan karaltısının uyuduğunu görerek yanıma yaklaşmış (ve tanımış). Bu zat beni kable'l-hicâb görmüştü. Safvân devesini çöktürdüğü sırada (hayret ederek), إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ "Biz herhalde Allah'ınız ve muhakkak O'na dönüp varacağız"[340] demiş, ben de bu sesle uyanmışım. (Uyanınca hemen ferâceme büründüm). Safvân devesinin ön ayağına, (beni binsin diye ayağını) bastı. Ben de deveye bindim. Safvân, râkip olduğum râhileyi yederek önde yürüdü. Nihayet kafile konak yerine indikten sonra öğle sıcağında askere yetiştik. Bu sırada (hakkımda iftira ederek) helâk olan helâk olmuştur. İftiraya ibtidâ tasaddî aden Selûl kadının oğlu Abdullah b. Übey olmuş.[341]

Medine'ye gelince ben bir ay hastalandım. Meğer bu sırada halk arasında ashâb-ı İfk'in bühtanları dolaşıyormuş. (Bunlardan tamamıyla bîhaberdim). Yalnız hastalığımda beni işkillendiren bir cihet vardı: Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden, başka hastalığım zamanında görmüş olduğum lutf u şefkati bu hastalığımda görmüyordum. Ancak yanıma giriyor, selâm veriyordu ve (adımı anmadan) hastanız nasıl? diyor, (bununla iktifa ediyor)du. Benim (ehl-i İfk'in söyledikleri) hiçbir şeyden haberim yoktu. Nihayet nekāhet devrine girmiştim.

Bir gece ben Mistah'ın anasıyla kazâ-i hâcet mahallimiz olan Menâsi' tarafına çıkmıştım. Buraya ancak geceden geceye çıkardık. Bu âdet, evlerimizin yanında helâlar ittihaz olunmazdan evveldi. O zamanlar bizim halimiz, iptidai Araplar'ın beriyyedeki teberrüzüne, yahut nezâhetine benziyordu. Ben, Ebû Rühm'ün kızı ve Mistah'ın anası (Selmâ) ile kazâ-i hâcet mahalline yönelip giderken onun ayağı çarşafına takılmış düşmüştü. Beyne'l-Arab felâket zamanında söylenmesi müteâref olan, "Düşmanım helâk olsun!" duası yerine Selmâ kadın, "Mistah helâk olsun!" diye (oğluna) beddua etti. Ben kadına, "Ne fena söyledin, Bedir'de hazır bulunan bir kişiye sebbedersin?" dedim. Kadın bana, "Hele şu saf tazeye! Ortada dönen bühtanları duymadın mı?" dedi. Ehl-i İfk'in bühtânını bana anlattı. Artık hastalığımın üstüne bir hastalık daha yüklendi. Evime dönünce de yanıma Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem geldi. Selâm verdi ve "Hastalığınız nasıldır?" diye sordu. Ben de, "Yâ Resûlellah! Ebeveynimin evine gitmek üzere bana izin veriniz!" dedim. –Hazret-i Âişe, "Ben, bu haberi ebeveynimden tahkik etmek istiyordum" demiştir.– Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana izin verdi. Ben de ebeveynimin yanına geldim ve validem (Ümmü Rûmân)a, "(Anneciğim!) Halk arasında dönen bu ne havadistir?" dedim. Annem, "Ey kızım! Kendini üzme, sen nefsini ve sıhhatini düşün. Vallahi bir kadın, senin gibi hüsnücemale mâlik ve zevcinin yanında sevimli olsun ve birçok ortağı bulunsun da aleyhinde dedikodu etmesinler, pek nâdirdir" dedi. Ben de, "Subhânellah! Halk böyle söz söylesin? Doğrusu taaccüp olunur" dedim. Hazret-i Âişe diyor ki, "O gece babamın evinde yattım. Sabaha kadar gözümün yaşı dinmedi, gözüme uyku girmedi, sonra sabaha ermiştim ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de o sabah Ali b. Ebû Tâlib'i ve Üsâme b. Zeyd'i yanına çağırmıştı. Vahiy gecikince ehli ile iftirakı hususunda bunlarla istişare etmişti. Üsâme, Ehl-i beyt için nefsinde bilip gönlünde beslediği muhabbeti Resûl-i Ekrem'e tavsiye ve işaret etti de, "Yâ Resûlellah! Zevcât-ı tâhirâtınız (afîf ve zatınıza lâyık) ehlindir. Biz Âişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz" dedi.

Ali b. Ebû Tâlib'e gelince, o da, "Yâ Resûlellah! Allah sana dünyayı dar etmemiştir. Âişe'den başka kadın çoktur. Maamafih Âişe'nin câriyesi Berîre'ye de sorunuz. O doğrusunu size söyler" demişti de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Berîre'yi çağırıp, "Ey Berîre! Hanımında sana şüphe veren bir hal gördün mü?" diye sordu. Berîre de, "Hayır yâ Resûlellah! Görmedim. Sizi hak peygamber olarak ba'seden Allah'a yemin ederim ki, ben hanımımdan katâ ayıp olarak sâdır olmuş şundan büyük bir şey görmedim: Âişe küçük yaşta bir kadındı. Hamur yoğururken uyurdu da evin besi koyunu gelir, hamuru yerdi" demiş.[342]

Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem o günü Mescid-i Saâdet'te bir hutbe irat ederek ve bu bühtanı en evvel ortaya çıkaran Abdullah b. Übey b. Selûl'den nâşî söz söylemekte mâzur tutulmasını isteyerek, "Ehlim hakkında bana ezâ eden bir şahıs hakkında bana kim yardım eder de benim için ondan intikam alır? Vallahi ben, ehlim hakkında hayırdan başka bir şey bilmiş değilim. Bu müfteriler bir adamın da ismini ortaya kodular ki bu zat hakkında da ben hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Bu (fâzıl) kimse şimdiye kadar ehlimin yanına girmemiştir, ancak benimle beraber girmiştir" buyurmuştur. Bunun üzerine (Evs kabilesinin reisi) Sa'd b. Muâz[343] ayağa kalkarak, "Yâ Resûlellah! Vallahi size ben yardım edeceğim. Eğer bu (müzevver sözü çıkaran) Evs'tense biz onun boynunu vururuz. Eğer Hazrec kardeşlerimizdense ne yapmak lâzımsa siz emredersiniz, biz emrinizi yerine getiririz demiş. Bu defa da Sa'd b. Ubâde[344] ayağa kalkmış. Bu da Hazrec kabilesinin ulusu idi ve bu vak'adan evvel sâlih bir kimse idi. Fakat bu defa kabile hamiyet ve gayretiyle Sa'd b. Muâz'a karşı, "Vallahi sen yalan söylüyorsun. Sen onu, (Abdullah b. Übeyy'i) öldüremezsin ve öldürmeye muktedir değilsin" demiş. Bu defa da (Eşhelî ve Evsî) Üseyd b. Hudayr[345] ayağa kalkarak Sa'd b. Ubâde'ye karşı, "Allah'ın bekā ve ebediyetine yemin ederim ki sen yalan söylüyorsun. Vallahi biz elbette onu katlederiz. Sen muhakkak münafıksın ki, münafıklar hesabına bizimle mücadele ediyorsun diye mukabele etmiş. Bu suretle Evs ve Hazrec kabileleri ayaklanmışlar. Hatta birbirleriyle mukateleye savaşmışlar. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ise henüz minberde bulunuyormuş. Hemen minberden inmiş ve bunları teskin edinceye kadar taltif buyurmuş. Kendisi de (başka bir şey söylemeyip) sükût etmiş.

(Bana gelince), ben, o gün ağladım. Ne gözümün yaşı dindi, ne gözüme uyku girdi. Sabahleyin babam ve anam yanıma geldiler. Ben bu suretle iki gece, bir gün ağladım. (Ol kadar göz yaşı döktüm ki) hatta ağlamaktan yüreğim parçalanacak sandım. (Rivayetine devamla) Hazret-i Âişe diyor ki:

Bir ara ebeveynim yanımda oturdukları, ben de ağlamakta bulunduğum sırada ensardan bir kadın izin istemişti, ben de izin vermiştim. O da oturup benimle ağlıyordu. Biz bu vaziyette iken ansızın Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem içeri girdi. (Yanıma) oturdu. Halbuki Resûlullah bundan evvel hakkımda dedikodu başladığı günden beri yanımda oturmamıştı ve Resûlullah bir ay intizar ettiği halde kendisine hakkımda bir şey vahyolunmamıştı. Hazret-i Âişe (devamla) demiştir ki, Resûlullah şehâdet ederek (ve ehl-i İfk'in bühtanından kinaye olarak) dedi ki, "Ey Âişe! Hakkında bana şöyle şöyle sözler erişti. Eğer sen bu isnadlardan berî isen yakında Allah, seni berî kılar. Yok eğer böyle bir günaha yaklaştınsa Allah'tan mağfiret dile ve Allah Teâlâ'ya tövbe eyle! Çünkü kul, günahını itiraf ve sonra tövbe edince, Allah da ona af ile muamele buyurur. (Hazret-i Âişe devamla demiştir ki): Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bu hitabesini bitirince (musibetin fart-ı harâretiyle) gözümün yaşı kesildi. Nihayet göz yaşından bir katre bulamıyordum. Hemen babama, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin söylediği söze benim tarafımdan cevap ver!" dedim. Babam, "Vallahi kızım! Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ne diyeceğim bilmiyorum" dedi. Sonra anama, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin söylediği söze benim namıma cevap ver!" dedim. O da, "Vallahi ben de Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ne diyeceğimi bilmiyorum" dedi. Hazret-i Âişe diyor ki: Ben de küçük yaşta bir kadındım. Kur'an'dan çok bir kısmını okumamıştım. Bu cihetle ben şöyle dedim:

— Vallahi ben bilirim ki siz, halkın dedikodusunu işittiniz, nefsinizde büyütüp ona inandınız. İmdi ben size "berîim" desem –Allah bilir ki ben muhakkak berîim– benim bu sözümü tasdik etmezsiniz. Eğer bir işle itiraf etsem –Allah kati surette berî olduğumu biliyor– siz muhakkak beni tasdik edersiniz. Vallahi bu vaziyette benim ve sizin için bir mesel bulamıyorum, ancak Yûsuf'un babası (Ya'kūb) aleyhi's-selâmı örnek buluyorum. Yûsuf'un kardeşleri Yûsuf'un gömleği üzerinde yalan bir kan lekesi getirdikleri zaman Ya'kūb oğullarına, قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ "Hayır, nefisleriniz size bir işi süslemiş, bir fitneye sevketmiş; şimdi işim sabrı cemîldir. Söylediklerinize karşı da melceim Allah'tır"[346] demişti.[347]

Ben bu sözü söyledim. Sonra yatağıma doğru döndüm ben yalnız Allah'ın tebrie buyurmasını umardım? Lâkin vallahi hakkımda okunur bir vahiy inzâl buyurulmasını hiç zannetmezdim ve kendimi bana ait bir mesele için lisân-i Kur'ân ile tekellüm olunmaktan çok hakir addederdim. Fakat şunu muhakkak surette umardım ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem uykusunda bir rüya görsün de Allah beni o rüya ile tebrie buyursun. Vallahi, Peygamber yerinden kalkmamıştı ve oradakilerden hiçbiri odadan çıkmamıştı. Nihayet Peygamber'e vahiy inzâl buyuruldu ve onu vahyin siklet ve şiddetinden terlemek gibi âsâr-ı vahiy istilâ etti. Hatta ondan esnâ-i vahiyde kış günleri bile inci tanesi gibi ter dökülürdü. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden âsâr-ı vahiy zâil olunca, o meserretinden gülüyordu ve bana ilk söylediği söz şu oldu: "Yâ Âişe! Allah'a hamdet! Allah seni (ehl-i İfk'in isnadından) kati surette berî kıldı. Bunun üzerine anam bana, "Kızım! Kalk da Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme teşekkür et!" dedi. Ben, Hayır kalkmam ve yalnız Allah'a hamd ederim" dedim. İmdi azîz ve celîl olan Allah Teâlâ (berâetim hakkında), إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ kavl-i şerifini mâba'di âyetlerle inzâl buyurdu.[348] Allah azze ve celle bu âyetleri berâetim hakkında inzâl buyurunca (babam) Ebû Bekir radıyallahu anh karâbetinden dolayı infak etmekte bulunduğu (ehl-i İfk'ten) Mistah b. Üsâse için, "Kızım Âişe'ye bu bühtanı tefevvüh ettikten sonra vallahi ben de Mistaḥ'a bir şey vermem!" diye yemin etti. Bunun üzerine Allah zü'l-celâl, وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَى nazm-ı mübînini وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ kavl-i şerifine kadar inzâl buyurdu. Meâli şöyledir: "Ey müminler! Sizden servet ve vüs'at sahibi olanlar, akrabalarına, miskinlere, Allah yolunda hicret edenlere vergisini vermekte kusur etmesin! Affetsin, aldırmasın! Allah'ın sizi mağfiret etmesini istemez misiniz? Allah gafûrdur, rahîmdir."[349]

Bu âyet-i kerîmenin nüzûlü üzerine Ebû Bekir (radıyallahu anh), "Vallahi ben, Allah'ın beni mağfiret etmesini muhakkak severim" dedi ve Mistah'a veregeldiği nafakayı vermeye rücû etti.

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Zeyneb bint Cahş'a da benim halimden sormuştu da, "Ey Zeyneb! Âişe hakkında ne bilirsin ve ne gördün?" demişti. Zeyneb cevaben, "Yâ Resûlellah! Ben kulağımı, gözümü işitmediğim, görmediğim şeyden muhafaza ederim. Vallahi ben Âişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmem" diye hüsnüşehâdet etmiştir. Bu hususta Hazret-i Âişe, "Zeyneb (peygamberin kadınları arasında hüsnüânı ve Peygamber'in nezdindeki mevkii itirabiyle) bana rekabet eden bir kadındı. Fakat Allah onu vera' ü takvası sebebiyle (ehl-i İfk'e iştirakten) muhafaza buyurdu" demiştir.

İZAHI

Bu hadisi Buhârî *Sahîh*'inin "Megāzî", "Tefsîr", "Îmân", "Nüzûr", "İ'tisâm", "Cihâd", "Tevhîd" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Hadîs-i İfk, usûl-i rivâyât bakımından en kuvvetli hadislerdendir. Buhârî'nin yalnız burada "Şehâdât" bahsindeki rivayetinde dört senedi vardır ki bu senedlerde râvi Füleyh b. Süleyman İfk hadisini şu dört şeyhinden rivayet etmiştir: **1.** İbn Şihâb ez-Zührî, **2.** Hişâm b. Urve, **3.** Rebîa b. Ebû Abdurrahman ki İmam Mâlik'in şeyhidir, **4.** Yahyâ b. Saîd el-Ensârî.

Müslim de bu hadisi "Tevbe" bahsinde, Nesâî "Tefsîr"de müteaddit tariklerle rivayet etmişlerdir. Hadiste isimleri zikrolunan zevattan izahı icap edenlerin terceme-i hâllerini buraya kadar tehir etmeyerek tahşiye ettik. Yalnız bu nâire-i fesâdı hiç yoktan ateşleyen ve İslâm'ı can evinden vurmak isteyen birisi vardı ki Abdullah b. Übey'dir. Bunun yukarıda geçen terceme-i hâline işaret etmiştik. Burada bu müfsid adamın riyâset ettiği münafık zümrenin Kur'ân-ı Mübîn'in müstakil bir sûresinde mealleri bervech-i âtî âyetlerle tasvir buyurulan nifakcûyâne hallerini bildirmekle iktifa edeceğiz:

“*Azîz Peygamberim! Münafıklar huzuruna geldikleri zaman,* “(Yâ Resûlellah!) *Senin Resûlullah olduğuna muhakkak iman ve şehâdet ederiz” derler. Allah bilir ki muhakkak sen, Allah’ın resulüsün ve Allah şehâdet eder ki münafıklar* (iman ve şehâdet iddiasında) *muhakkak yalancıdırlar. Huzurunda iman ve şehâdetlerini* (mücerret hayatlarını korumak için) *bir siper ittihaz edip Allah yolunda yan çizdiler. Bunlar,* (iki yüzle) *ne fenâ hareket ettiler. Bunlar* (lisanlarıyla) *iman, sonra* (kalpleriyle) *küfür etmişlerdir. Bunların kalplerine mühür vurulmuştur. Onun için* (hakkı) *anlamazlar. Onları gördüğün zaman* (Habîbim! Hâricî) *simaları seni imrendirir. Söylerlerse* (sözleri hoşuna gider) *dinlersin.* (Fakat) *onlar huşub-ı müsennede* (yani duvara dayanmış kuru bir ağaç parçaları) *gibidir.* (Bu korkaklar) *zannederler ki her sayha kendilerine* (haykırır). *Onlar şüphesiz düşmandırlar, bunlardan hazer et!... Allah bunları helâk etsin ki haktan bâtıla nasıl udûl edilirmiş* (cezasını görsünler). *Onlara, gelin Resûlullah sizin için istiğfar etsin, denildiği zaman başlarını bükerler ve görürsün ki onlar kibirlenerek yan çizip giderler. Onlar için istiğfar etsen de, etmesen de müsavidir. Allah onları asla mağfiret etmez ve Allah fâsıkları hidayette kılmaz. O münafıklardır ki, “Resûlullah’ın yanındakilere nafaka vermeyin, tâ ki dağılsınlar” derler. Halbuki göklerin, yerin hazineleri Allah’ındır ve lâkin münafıklar anlamazlar.*”[350]

İşte Peygamber’in vicdanını, Ebû Bekir’in gönlünü ta‘zîb etmek ve bütün müslümanların İslâmiyet’e râbıtalarını gevşetmek için hâdise-i İfk ü iftirâyı ortaya çıkaran Abdullah b. Übey b. Selûl, Kur’an’ın zemmettiği münafıklar hizbinin mel‘un reisidir. Câhiliyet devrinde Hazrecîler’in reisi bulunan ve hicretten sonra hayat ve menâfiini korumak için zâhiren müslüman olan bu habis, teşkil ettiği münafık bir zümrenin riyâsetinde gizli, âşikâr her türlü fesad îkāından hiçbir zaman geri kalmamıştır.

Şimdi bir de bu sûrenin sebeb-i nüzûlü olmak üzere Buhârî’nin Zeyd b. Erkam radıyallahu anhtan gelen bir rivayetini bildirmek isteriz:

İbn Erkam diyor ki: Bir gazâda Abdullah b. Übey b. Selûl'ün başında bulunduğu münafıklara hitaben, "Ey Medineliler! Resûlullah'ın yanındaki ashabına infak etmeyiniz! Tâ ki etrafından dağılsınlar. Sonra Medine'ye döndüğümüz zaman da herhalde en ziyade aziz olan daha zelil olanı Medine'den kovup çıkarmalıdır" dediğini işittim. Bu ağır sözü amcama söyledim. O da Resûlullah'a hikâye etmiş. Resûl-i Ekrem beni çağırttı. Ben de olduğu gibi arzettim. Resûl-i Ekrem, Abdullah b. Übey ile arkadaşlarını celbetti. Fakat herifler inkâr ettiler, söylemediklerine yemin ettiler. Resûl-i Ekrem beni tekzip edip onları tasdik buyurdu. Amcam da beni muâheze etti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyetleri inzâl buyurmuş. Resûl-i Ekrem beni çağırtıp tilâvet etti ve "*Ey Zeyd! Allah Teâlâ seni tasdik buyurdu*" diye müjdeledi.[351]

Tirmizî'nin, Taberî'nin, Zeyd b. Erkam'dan rivayetlerine göre, İbn Übey bu sözü Müreysî' suyu başında ve bir Medineli ile arabdan bir muhacir arasında cereyan eden bir su nizâı üzerine vesîle-i fesad addederek sarfetmişti. Bu sözüyle Medineliler'i isyana davet ediyordu. İşin derece-i vahâmetini kavrayan Hazret-i Ömer, "Yâ Resûlellah! Emîr buyur da şu herifin kafasını koparsınlar!" demişti. Fakat Resûl-i Ekrem, "*Hayır olmaz, bu defa meselenin iç yüzünü bilmeyen halk, 'Resûlullah ashabını öldürmeye başladı' derler*" buyurdu.[352]

İbn Übeyy'in bu fezâhati, lisân-ı Kur'an ile haber verildiği gibi bu münafıklar hâlâ anlamıyorlar ki: "*Göklerin ve bütün yerin hazineleri Allah içindir*"[353] suretinde mukabele buyuruldu.

Uhud mağlûbiyetinin sebeplerinden biri ve başlıcası da Abdullah b. Übeyy'in İslâm ordusunda ufak bir sarsıntı görmesi üzerine başındaki Hazrecîler'i alıp Medine'ye dönmesi olmuştur ki bu kuvvet İslâm kuvâ-yi umûmiyyesinin üçte birini teşkil ediyordu.

Târîh-i vefatı olan hicret-i Risâletpenâhî'nin 9. yılına kadar gûnâgûn fesad îkāından hâlî kalmayan bu adamın irtikâp ettiği fezâhatlerin en büyüğü, Resûl-i Ekrem'in harîm-i ismetini lekelemek istemesidir ki bu cüretiyle Hassân b. Sâbit gibi İslâmiyet'in ve Resûl-i Ekrem'in lisân-i müdafii olan bir şairi bile iğfale muvaffak olmuştu. Hazret-i Ömer'in ictihadı vechile kafası koparılmak lâzım gelirken Resûl-i Ekrem'in hazm ü basîreti buna mani olmuştu ve hakikaten onun katli, Medine halkının şâyân-ı ehemmiyet bir kısmını teşkil eden kabilesi halkının inkisarını celbederek daha müessif bir hadisenin vukuuna sebep olabilirdi.

HADİSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER

Uzun bir metin ile ifade edilen bu hadîs-i şerifin her cümlesinden bir hüküm istifade edilebilir. Bu cihetle Hâfız Bedreddin el-Aynî *Umdetü'l-kārî*'de birtakım faydalar tâdât ederek nihayetinde bunların altmış faydadan ziyade olduğunu haber veriyor. Fakat bunlardan çoğu Safvân b. Muattal radıyallahu anhın Hazret-i Âişe'yi yalnız başına uyur görünce hemen إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ[354] diyerek istircâʿ ile Hazret-i Âişe'yi uyandırması, kendisiyle bir kelime bile görüşmeden devesine bindirmesi, deveyi önden çekerek yürümesi gibi İslâm âdâb-ı ictimâiyesine taalluk eden hükümler olup her aklıselimin zekâsı nisbetinde vâkıadan daha iyi istifade edebileceği faydalar bulunduğundan bunları tâdât etmeyeceğiz. Yalnız Hâfız Bedreddin'in zikretmediği bir ciheti bildirmek isteriz ki, o da Hazret-i Âişe'nin yüksek edep ve irfanı ve bu hadisede bildirdiği üzere beşeriyetten alâkasını keserek bütün varlığı ile Allah'a teveccüh etmiş olmasıdır ki şöyledir:

Kur'ân-ı Mübîn'in müstakil bir sûresiyle berâeti bildirilen İfk hadisesinde Hazret-i Âişe'nin, aile efradını berâetine ikna etmekteki müşkül vaziyetini, ihve-i Yûsuf'un müttehidü'l-lisân olarak Hazret-i Yûsuf'un yalandan mevtini iddia ettikleri sıradaki Hazret-i Ya'kūb'un Kur'an'ın bir sûresindeki endişeli haline teşbih etmesindeki belâgattır ki, edebiyat hayatında emsaline nâdir tesadüf edilir mürekkep bir teşbihtir ve her iki taraftaki erkân-ı teşbihi birer birer tahlil ve tatbik edebilmek için kudretli bir edibin kalemi sayfalar doldurabilir. Bu teşbîh-i mürekkebin en mühim bir safhası Hazret-i Âişe'nin berâetini aile halkına, Hazret-i Ya'kūb'un da Yûsuf'un hayatta olduğunu çocuklarına tasdik ettirmek hususundaki müşkülleridir. Hazret-i Ya'kūb çocuklarına, "*Hayır, Yûsuf sağdır. Fakat nefsiniz size bir işi süsleyip bir fitne ve fesada sevketmiştir*"[355] diyordu. Hazret-i Âişe'nin nezâhetine kanaati derecesinde Yûsuf'un hayatına kāni idi. Diğer tarafta ihve-i Yûsuf müzevver iddialarını bildikleri derecede Âişe'nin ailesi halkı da nezâhetini biliyorlardı. Fakat ihve-i Yûsuf gibi bu nezâheti itiraf etmiyorlar, bunun vahy ile tasdikini bekliyorlardı. Vahiy ise o sırada teahhur etmişti. İşte Âişe'nin yüksek zekâsı, müstesna edep ve irfanı enbiyalar tarihinden kendine ve ailesine tam bir örnek olmak üzere Yûsuf kıssasını intihab ederek Ya'kūb'un dediği gibi, فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ "*Şimdi işim sabr-ı cemîldir. Vasf ü naklettiğiniz bühtana karşı melceim de Allah'tır*"[356] demiş ve Resûl-i Ekrem de dahil olmak üzere bütün beşeriyetten tecerrüt ederek bütün varlığı ile Allah'a teveccüh etmiştir. Bu cihetledir ki tam bu anda vahiy ile berâetine hükmedilmiş ve bu ilâhî hüküm, vahy-i metluv olan Hazret-i Kur'an ile ebedîleştirilmiştir. İşte bu ifkin şer olmayıp hayır olduğu bildirilen ciheti de budur.

Hazret-i Âişe'nin berâeti, nass-ı Kur'an ile sabit berâet-i kat'iyye olduğundan, bir kimse bundan şüphe ederse, icmâ-ı müslimîn ile mürted ve kâfir olur. Bu cihetle şârih İbn Battâl, Hazret-i Âişe'ye bu ifk meselesiyle bir kimse sebbederse katlolunur. Çünkü Allah'ın berâetine hükmettiği bir meselede Allah'ı tekziptir demiştir. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi ırzı ve ailesi hakkında ezâlandırmak da hiç şüphesiz müstelzim-i katildir. Çünkü hadiste Üseyd b. Hudayr'ın Abdullah b. Übeyy'i, "Vallahi öldürürüm" dediği ve Resûl-i Ekrem'in bunu ret ve inkâr etmediği sarâhaten rivayet edilmiştir.[357]

Bir ciheti daha kaydederek bu izahımıza nihayet vereceğiz. Sure-i Nûr'un 23. âyetinde, إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ "*Şol müfteriler ki, afîf bîhaber, mümin kadınlara fenalık isnat ederler, muhakkak ki bunlar dünyada ve âhirette mel'undurlar ve onlara büyük bir azap mukarrerdir*" buyurulmuştur. Bu âyet-i kerîmede de ezvâc-ı tâhirâtın hukūk-ı mahsusası tebliğ buyurulmakla beraber herhangi mâsum bir ailenin harîm-i ismetine dil uzatıp bühtan ve iftirada bulunmanın en menfur bir cürüm olduğu, müfterinin cezası da dünya ve âhirette mel'un ve en büyük azaba müstehak olmaktan ibaret olduğu bildirilmiştir.

Yine Sûre-i Nûr'un 4-5. âyetlerinde meâlen, "*Şol müfteriler ki, nâmuskâr kadınlara* (çirkef) *atarlar da sonra dört şahit getiremezlerse, bunlara da seksen değnek vurunuz ve bunların şehâdetini ebedî kabul etmeyiniz! Bunlar şüphesiz fâsıklardır. Şu kadar ki ifk ü iftiradan sonra tövbe edip de hal ve hareketlerini düzeltirlerse* (bunlar fısktan müstesnadır). *Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir*"[358] buyurulmuştur.

Bu âyet-i kerîme umumen olarak kazf hakkındadır. Bundan evvelki âyet-i kerîmede ezvâc-ı tâhirâta kazfin hükmü tebliğ buyurulmuştu ki yukarıdaki âyetlerin kāzife seksen değnek vurulmasına, şehâdetlerinin kabul olunmamasına, fısk ile müttehem olmasına dair hükümlerle beraber kāzifin dünya ve âhirette lânete müstehak olması, âhirette de büyük bir azap görmesidir.

Bu iki âyette tövbe edenler için fısktan istisna vardır. Yani kazf edenler bu cinayeti irtikâp ettikten sonra tövbekâr olarak sözlerini geri alırlar ve kazf ettikleri mâsum kimselerle istihlâl-i hukuk ederler de hüsnühal sahibi olurlarsa, yalnız fısk hükmünden müstesna olurlar. Tövbe ile had zâil olmadığından hadd-i kazf ile mahdut olanlar tövbe ile hadden kurtulamadıkları gibi âyette أَبَدًا kaydına göre ölünceye kadar şehâdetleri kabul olunmamak suretiyle şerefli medenî bir haktan mahrum olurlar. Çünkü bu iki sonrakiler yani hadd-i kazf ile redd-i şehâdet yalnız hakkullah değil hukūk-ı ibâda da taalluk eden dünyevî hükümlerdir. Binaenaleyh tövbe ile yalnız hakkullah olan fıska terettüp eden günah mağfiret olunur. Kazfın bu umumi hükmüdür.

Şâyân-ı dikkattir ki ezvâc-ı tâhirâta kazfin hükmünü nâtık olan bundan evvelki 23. âyette tövbekâr olup ıslâh-ı hâl edenler için bu yolda bir istisna da yoktur. Hiç şüphesiz bununla ezvâc-ı tâhirâtın hukūk-ı hususiyeleri bulunduğu müstefâd olmakla beraber hükm-i âmmı müfid olan kazf âyetindeki istisnanın burada da câri olduğu kabul edilmiştir. Nitekim Hassân b. Sâbit hakkında Hazret-i Âişe, "Hassân'ın cennetlik olduğunu umarım" demiştir ki bu ulvî temennî Hassân'ın uhrevî cezasının affını ifade eder. Hassân'ın münafıklarla münasebeti olmadığı şüphesiz olmakla beraber nassan matlup olan nedametini izhar ve sıddîka hazretlerinin nezâhetini, asalet ve faziletini şiirleriyle terennüm etmiştir ki şu beyitler onlardandır:

حليلة خير الناس دينًا منصبًا
نبي الهدى و المكرمات الفواضل
عقيلة حي من لوءي بن غالب
كرام المساعي مجدها غير زائل
مهذبة قد طيب الله خيمها
و طهرها من كل شين و باطل
له رتب عال على الناس فضلها
تقاصر عنها سورة المتطاول

336 {Yûsuf, 12/18.}
337 {en-Nûr, 24/10.}
338 {en-Nûr, 24/22.}
339 Safvân b. Muattal, Selemli'dir, Zekvân'da ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. Ebû Amr künyesiyle meşhurdur. Kudemâ ve fuzalâ-i ashaptandır. Birçok gazâda hazır bulunmuştur. Resûl-i Ekrem'in medhüsenâsına mazhar olmuştur. Hazret-i Ömer'in devr-i hilâfetinde 17 târih-i hicrîsinde İrmîniye fethinde şehîden vefat etmiştir.
340 {el-Bakara, 2/156.}
341 İbn Übey münafıkların reisidir. Bunun mufassal bir terceme-i hâlini bu eserimizde 629 numara ile tercüme ettiğimiz İbn Ömer hadisinde izah ettik, oraya bakınız! Aşağıdaki izahımızda da Münâfikūn sûresinde tasvir buyurulan hallerini göreceğiz.
342 Berîre'nin bu samimi ve safiyane şehâdetini Taberânî şu tafsil ile rivayet etmiştir. Berîre demiştir ki: Ben Âişe'nin hizmetinde bulunduğum zamanda kusur addedilecek bir hareketini görmedim. Yalnız ben bir kere hamur yoğurmuştum. Kendisine şu hamuru gözle de ben bunu pişirmek için ateş yakayım" dedim. Ben gittikten sonra, Âişe gaflet etmiş, besi koyunu gelip hamuru yemişti demiştir.
343 Sa'd b. Muâz, Evs kabilesinin ulusudur. Evsîler de Benî Neccâr'dandır. Sa'd, Mus'ab b. Umeyr Medine'ye geldiği zaman hicretten evvel müslüman olmuş kudemâ-yi sahâbedendir. Bedir ve Uhud Gazâlarında bulunmuş ebrâr-ı ensârdandır. Hendek Gazâsı'nda şehid olmuştur. Resûl-i Ekrem'in pek yüksek senâ ve iltifatlarına mazhar olmuştur. Bir hadîs-i şerifte Sa'd b. Muâz'ın hâdise-i şehâdetinden dolayı arş-ı a'zam sarsılmıştır buyurdu. Resûl-i Ekrem'e hediye edilen bir ipekli hulleden ashap mütehayyir olduğu sırada Resûlullah, Sa'd b. Muâz'ın cennetteki mendilleri bu hulleden çok daha hayırlıdır buyurmuşlardır. {B2615 Buhârî, Hibe, 26.}

Usûl-i mu‘temedeye göre bu hadisede söz söyleyen zat, Sa‘d b. Muâz’dır. Fakat Sa‘d b. Muâz’ın şehâdeti, 4. sene-i hicriyede Hendek Gazâsı’nda aldığı bir ok yarasından pek çok kan akmak suretiyle vuku bulduğu muhakkaktır. Taraf-ı risâletten Mescid-i Saâdet’te kurulan bir çadır derununda tedavisine ihtimam edilmesine rağmen vefat etmişti. Hâdise-i İfk ise Benî Mustalik Seferi sırasında, 6. sene-i hicriyede vâki olmuştur. İki hadise arasında iki senelik bir fâsıla bulunduğundan İbn Hazm ez-Zâhirî, burada Sa‘d b. Muâz’ın zikri vehimden başka bir şey değildir demiştir. İbnü’l-Arabî, İbn Abdülber de bunun vehm ü hata olduğunu bildirmişler ve ulemâdan bir cemaat de kendilerine tebâiyyet etmişlerdir. Bu cihetle İbn İshak Siyer’de Resûl-i Ekrem’in sualine karşı cevap veren ve evvelinden âhirine kadar söz söyleyen zat Üseyd b. Hudayr’dır demiştir.

Kādî İyāz da iki hadise arasındaki zaman farkını nazarı itibara alarak bunun cidden müşkül olduğunu ve bu cihetle birçok ehl-i ilim vehim olduğuna zâhib olduklarını bildirdikten sonra şöyle cevap veriyor: Mûsâ b. Ukbe, Müreysî‘ denilen Benî Mustalik Seferi’nin 4. sene-i hicriyede vukuunu bildirmiştir ki Hendek senesidir. Hâdise-i İfk ile Müreysî‘ Seferi’nin dördüncü senede ve Hendek’ten bir müddet evvel vuku bulmuş olması muhtemeldir diyor.

344 Sa‘d b. Ubâde Akabe Biatı’nda bulunmuş kudemâ-i sahâbeden idi. Gazâlarda Hazrecîler’in sancağını taşırdı. Hazret-i Âişe’nin şehâdeti veçhile bu hadiseden evvel sâlih kimse idi. Fakat Câhiliye devrinden beri Araplar arasında hakikatten ziyade kabile gayreti hükümran olduğundan Sa‘d b. Ubâde de Hazrecîler’i ve bu arada İbn Übey gibi azgın bir münafığı müdafaa edeyim derken haktan udûl ediyordu. Şâyân-ı dikkattir ki İbn Ubâde irtihâl-i peygamberî üzerine Ebû Bekir radıyallahu anha da biat etmekten içtinap ederek Şam tarafına gitmiş, 15. sene-i hicriyede Havran’da vefat etmiştir. Kabile gayretiyle haktan uzaklaşmanın insanı ne fena âkıbetlere sürüklediğinin canlı bir misalidir.

345 Câmiu'l-usûl'de Üseyd hazretlerine Ebû Yahyâ ve Ebû Îsâ denildiği bildirilmiştir. Akabe Biatı'nda bulunmuş kadîmü'l-İslâm bir zattır. Bedir Gazâsı'na iştirak eden ebrârdandır. Bedir'den sonraki gazâların hepsine iştirak etmiştir. Tehzîb'de Ömer b. Hattâb ile beraber Câbiye'de ve Beytülmakdis'in fethinde bulunduğu Vâkıdî'den rivayet olunuyor. Kendisinden on sekiz hadîs-i şerif rivayet edilmiştir. Râvileri arasında Enes b. Mâlik ve Ebû Saîd el-Hudrî gibi yüksek rütbede sahâbî vardır. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "*Üseyd b. Hudayr ne iyi insandır*" diye senâ buyurmuştur. {T3795 Tirmizî, Menâkıb, 33.} 20. sene-i hicriyede Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında vefat etmiş ve cenaze namazı müşârün ileyh tarafından kıldırılmıştır. Bakī' Kabristanı'na cenaze götürülürken bizzat halife hazretleri tarafından tabutun bir kolu omuzlanmak suretiyle izhâr-ı ihtirâm edilmiştir.

346 {Yûsuf, 12/18.}

347 Hibbân b. {Ebû} Cebele'nin mürselen rivayetinde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden "Sabr-ı cemîl nedir?" diye sorulmuş da Resûl-i Ekrem, '*kendisinden halka şikâyet edilmeyen sabırdır*' buyurmuş. {Temel hadis kaynaklarında bu lafızlarla tespit edilemeyen rivayet Beyhakī tarafından Bişr b. el-Hâris'in sözü olarak nakledilmektedir. (Beyhakī, *Şuabü'l-îmân*, XII, 388, no: 9603.) Münâvî yukarıda belirtildiği üzere Hibbân b. Ebû Cebele tarafından mürsel olarak İbn Cerîr'in naklettiğini ifade etmektedir. (Münâvî, *el-Fethu's-semâvî*, II, 727, no:614.)}

348 Âişe es-Sıddîka'nın beraetini ve ismetini nâtık olmak üzere inzâl buyurulan âyetler, sûre-i Nûr'un 11. âyetinden itibaren bervech-i âtî on âyet-i kerîmedir:

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ . لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هٰذَا إِفْكٌ مُبِينٌ . لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولٰئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ . وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ . إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ

لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمٌ . وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَا سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ . يَعِظُكُمُ اللّٰهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ . وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ . إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ . وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللّٰهَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ.

Bu âyetlerin meâli şöyledir: "*Şunlar ki, size iftira ile gelirler, bunlar mahdut bir güruhtur. Ey ifk ve iftiraya mâruz kalanlar, siz onu kendiniz için şer sanmayın! Belki o ifk, sizin için bir hayırdır. Onlardan her kişiye günahtan iktisap ettiği şeyin azabı vardır. Onlardan büyük günaha tasaddî eden kimse için de büyük bir azap vardır. Ne olurdu o bühtanı işittiğiniz zaman erkek ve kadın müminler, kendi nefislerine (kıyas ederek) hüsnüzan etselerdi de, "Hayır, bu açık bir iftiradır" deselerdi; ona dört şahit getirselerdi. Mademki şahit getirmediler, onlar Allah indinde muhakkak yalancıdırlar. Eğer Allah'ın dünya ve âhirette rahmeti üzerinizde olmasaydı, o daldığınız bühtanda size muhakkak surette büyük bir azap isabet ederdi. O zamanki siz, kendisine ilm ü ıttılâınız olmayan bir yalanı dilinizle telakki ve ağzınızla tefevvüh ediyordunuz ve onu kolay sanıyordunuz, halbuki Allah indinde o, büyük* (bir vebal)*dir. O bühtanı işittiğiniz zaman, "Bunu söylemek bize gerekmez, hâşâ bu bir büyük bühtandır" demeli idiniz. "Eğer müminseniz buna benzer bir fazîhaya ebedî avdet etmeyiniz!" diye Allah size vaʻzediyor ve sizin için Allah âyetleri beyan buyuruyor. Çünkü Allah alîmdir, hakîmdir. Müminler içinde fena sözler işâa etmeyi seven kimseler yok mu? Muhakkak bunlar için dünyada ve âhirette elîm bir azap vardır* ve* (onları) *siz bilmediğiniz halde Allah bilir. Ya üzerinizde Allah'ın fazl ü rahmeti olmasaydı* (haliniz ne olurdu). *Hakikatte Allah raûftur, rahîmdir.*" {en-Nûr, 24/11-20.}

* Dünyadaki azap, hadd-i kazftir. Nasıl ki Mıstah, Hassân, Hamne haklarında hadd-i kazf icra edildi. Bu âyetleri yine sûre-i Nûr'un şu 21. âyeti takip ediyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ

أَبَدًا وَلَكِنَّ اللّٰهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.

"*Müminler, şeytanın harekâtına uymayın, her kim şeytanın harekâtına ayak uydurursa, o, muhakkak çirkin ve münker şeylerle emreder* (olduğunu bilsin!). *Eğer üzerinizde Allah'ın fazl ü rahmeti olmasaydı sizden hiçbiriniz ebedî temize çıkamazdı. Lâkin Allah, dilediğini temize çıkarır. Çünkü Allah semî'dir, alîmdir.*" {en-Nûr, 24/21.}

349 {en-Nûr, 24/22.}

350 إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ . اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ . ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ . وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ . وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللّٰهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ . سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ . هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا وَلِلّٰهِ خَزَائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ.

{el-Münâfikūn 63/1-7.}

351 {B4904 Buhârî, Tefsîr, (Münâfikūn), 4.}

352 {T3315 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 63.}

353 {el-Münâfikūn, 63/7.}

354 {el-Bakara, 2/156.}

355 {Yûsuf, 12/18.}

356 Yûsuf, 12/18.

357 {İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VIII, 41.}

358. وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ . إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

1152

•.•.•

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﵁ قَالَ أَثْنَى رَجُلٌ عَلَى رَجُلٍ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ وَيْلَكَ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ مِرَارًا ثُمَّ قَالَ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَادِحًا أَخَاهُ لَا مَحَالَةَ فَلْيَقُلْ أَحْسِبُ فُلَانًا وَاللهُ حَسِيبُهُ وَلَا أُزَكِّي عَلَى اللهِ أَحَدًا أَحْسِبُهُ كَذَا وَكَذَا إِنْ كَانَ يَعْلَمُ ذٰلِكَ مِنْهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekre (Nufey‘ b. Hâris) radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: (Bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin huzurunda bir kişi öbür kimseyi senâ etmişti. Bunun üzerine Resûlullah tekrarlayarak, “Tuhaf şey? Sen (böyle övmekle) arkadaşının boynunu vurdun, yazıklar olsun sana! Sen arkadaşının boynunu vurdun” buyurdu. Sonra da, “Sizden her kim (din) kardeşini herhalde methetmek mevkiinde bulunursa, ‘Filân kişiyi (görünüşe göre iyi) sanırım. Onun muhâsibi Allah’tır. Ben, Allah’a karşı kimseyi (sîretiyle) tezkiye edemem. Onu şöyle şöyle kimse zannederim’ desin! Bunu da (hakikaten) o kimseyi bu surette zannediyorsa, öyle söylesin!” buyurdu. {B2662 Buhârî, Şehâdât, 16.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî “Edeb” bahsinde de rivayet etmiştir. Müslim, kitabın âhirinde, Ebû Dâvûd ile İbn Mâce de “Edeb” bahsinde tahrîc etmişlerdir. Râvi Ebû Bekre’nin adı Nüfey‘ b. Hâris es-Sekafî’dir. Ebû Bekre künyesi, müşârünileyh Tâif’ten Medine’ye geldiğinde taraf-ı risâletten verilmiştir. Kendisinden 132 hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan sekiz hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Müşârün ileyh Cemel ve Sıffîn vak‘alarında i‘tizâl edip hiçbir tarafa iltihak etmemiştir. 51 tarihinde vefat etmiştir.

Hadisi, Buhârî “Tezkiye”ye dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu babın unvanında Buhârî, “Bir şahit bir kimseden tezkiye olunursa bu tezkiye kâfidir” ictihâdını zikrediyor ve Ebû Cemîle’den[359] de şu haberi ta‘lîkan rivayet ediyor: Ebû Cemîle diyor ki: (Sokakta) ben bir çocuk bulmuştum. (Buna bakmak ve nafakasını beytülmâlden temin etmek için Hazret-i Ömer’e vardım). Ömer radıyallahu anh beni görünce, عسى الغوير أبؤسا meselini irat ederek, güya bu piç, sulbî çocuğum imiş de beytülmâlden nafaka koparmak için istiyormuşum töhmetiyle beni ittiham ediyordu. Fakat reisim (beni tezkiye ederek), “Hayır, Ebû Cemîle sâlih bir kişidir” diye cevap verdi. Ömer, “Mademki sâlih bir kişidir, haydi git! (O bulduk çocuk hürdür, veraseti sana, beytülmâlden) nafakası bize aittir” dedi.[360]

Kavis içindeki ziyadeler bu haberin diğer rivayet tariklerinden alınmıştır.

Hazret-i Ömer’in irat ettiği, عسى الغوير أبؤسا mes’el-i meşhuruna gelince bu mesel âkıbeti meçhul ve kendisinden zarar gelmesi me’mûl olan umur hakkında darbolunur. Meydânî’nin *Mecmau’l-emsâl*’de beyanına göre **guveyr**, garın tasgīridir. **Eb’üs** de be’sin cem‘idir. Şiddet mânasınadır. Araplar arasında pek kadîm olan bu meselin aslı hakkında ehl-i lugat vücûhu muhtelife beyan etmişlerdir ki şârih Aynî bunları *Umdetü’l-kārî*’de birer birer zikretmiştir. Bunlar arasında en basiti Asmaî’nin bildirdiği şu vecihtir: Bazı kimseler küçük bir mağara içinde iken mağara çökmek suretiyle, bir kavle göre düşman basarak cümlesinin helâk olmasıyla darbımesel olmuştur. Sonra âkıbeti meçhul bir işe girmiş kimse için darbolunmuştur. Ebû Cemîle de sokaktan bulduğu çocuk için beytülmâlden nafaka talebiyle Hazret-i Ömer’e müracaat edince, hakikaten bulduk bir çocuk mudur, yoksa kendi sulbî çocuğudur da beytülmâlden nafaka koparmak için böyle bir iddiada mı bulunuyor? Böyle mahiyeti meçhul bir iş addederek bu meseli irat etmiş. Sonra Ebû Cemîle, Arîfî tarafından tezkiye olununca nafaka verilmiştir ve bir kişinin tezkiyesiyle iktifa olunmuştur ki hadisin sebeb-i sevki budur.

Bu meselin mufassal ve tarihî bir aslı da vardır ki bunu da Harbî şöyle rivayet etmiştir: Bu rivayete göre guveyr Benî Kelb yurdunda bir suyun adıdır. Rivayete göre Cezîre-i İbn Ömer hâkimini Hîre ve Enbâr emîri olan Cüzeymetülvaddah katletmiş ve yerine Cezîre emâretine türlü müşkülât ile kızı Zebbâ lakabıyla meşhur Nâile geçmiş. Hüsnüânıyla beraber gür ve uzun geysûları Zebbâ lâkabıyla bâis-i iştihârı olan Nâile, babasının intikamını almak için Cüzeyme'yi türlü vesilelerle nefsine ıtmâʿ etmiş ve zifaf için Cezîre'ye celbederek katletmiştir. Bu defa onun yerine Hîre emâretine geçen yeğeni Amr b. Adî ile vezîri ahz-ı sâr kaydına düşerek vezir, melike Zebbâ'yı aldatmak için burnunu keserek bu kadına iltica etmiş ve "İbn Adî beni öldürecektir; size dehâlet ediyorum" demiş. Buna kani olan Nâile kendisine vezir edinmiş. Bu kurnaz vezir kadını ticaret hayatına alıştırarak Hîre'den İbn Adî'nin gizli vesâtetiyle ucuz mal aldırarak yakın zamanda emîre Nâile'ye müthiş bir servet temin ettikten sonra günün birinde bin sandık içine müsellah asker yerleştirerek develere yükletilip Cezîre'ye sevkedilmiş. Bu kârbân gelirken doğru yolu bırakıp Guveyr suyu semtine dönmüş. Bu sırada kârbânın vürûdunu temaşa etmekte olan Zebbâ, bunu görünce vaziyetten şüphelenerek عسى الغوير أبؤسا demiş ve nihayet Zebbâ da katledilmiş.

Asıl izahıyla meşgul bulunduğumuz Ebû Bekre radıyallahu anh hadisinde mâdih ile memdûhun isimleri tasrih edilmeyip, huzûr-ı risâlette bir kimse diğer bir kimseyi methüsenâ etti denilmiştir. Şârih Aynî metheden zatın Eslemî Mihcen b. Edraʿ olmak muhtemeldir denildiğini, memdûhun da Zülbicâdeyn olma ihtimali bulunduğunu bildiriyor.

Mihcen radıyallahu anh için Zehebî, kadîmü'l-İslâm bir sahâbîdir; Basra'da ihtiyâr-ı ikamet etmiş ve Basra Mescidi'nin yerini müşârün ileyh hazretleri tayin etmiştir. Kendisinden beş hadîs-i şerif rivayet edilmiştir ki bu hadisler Ebû Dâvûd ile Nesâî'nin *Sünen*'lerinde Hanzale b. Ali'den tahrîc edilmiştir. Müşârün ileyh hakkında Resûl-i Ekrem, ارموا أنا مع ابن الأدرع buyurmuştur.[361] Muâviye'nin hükümeti zamanında vefat etmiştir.

Zülbicâdeyn radıyallahu anh da Abdullah b. Afîf el-Müzenî'dir. Tebük Gazâsı'nda vefat etmiştir. Abdullah b. Mes'ûd, "Zülbicâdeyn Resûl-i Ekrem tarafından defnolundu ve Resûl-i Ekrem'in mübarek eliyle kabre indirilip, "*Yâ rab! Ben bu kulundan bu akşam hoşnut olarak ayrıldım. Sen de ondan râzı ol!*" diye dua buyurdu demiş ve "*Ah ne olurdu bu kabrin sahibi ben olaydım*" diye izhâr-ı teessür etmiştir.[362] Zehebî meâlen bildirdiğimiz bu hadisi "sahihtir" demiştir.

Ebû Bekre hadisindeki "veyl" (ويل) lafzı, filasıl "hüzün, helâk, meşakkat" mânasınadır. Taaccüp ve tefeccu' mânalarında da istimal olunur ki burada kastolunan mâna da budur ve böyle tercüme ettik.

Metn-i hadîsteki kat'-ı unuk katilden istiare edilmiştir. Her ikisinin de helâkte iştirakleri vardır. Bir mümini methin memdûh için helâki mûcip olması, herkesin âkıbeti ne olacağı beşer için gayri mâlûm olmakla beraber memdûhu kibre, ucbe sevketmek ihtimali galip olduğu içindir. Sonra müminin mümini yüzüne karşı methetmesi ehâdîs-i sahîhada vârit olduğundan, Ebû Bekre hadisindeki nehiy, ifrata hamledilmiştir. Hatta Nevevî'nin *Müslim Şerhi*'nde beyanına göre medhüsenâ, memdûhu izdiyâd-ı hayra sevketmek gibi maslahatı mûcip olursa, medhüsenâ müstehap olur.

Ebû Bekre hadisinden sonra Buhârî'nin *Sahîh*'inde Ebû Bürde tarikiyle Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den de bir rivayeti vardır ve müşârün ileyh hazretleri şöyle demiştir: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bir kimsenin diğer bir kimseyi senâ ettiğini ve onu methetmekte mübalağa eylediğini işitti de, "*Siz, o adamı* (mağrur edip) *öldürdünüz yahut arkasını yardınız!*" buyurdu.[363]

Buhârî'nin "Edeb" bahsinde de rivayet ettiği bu hadîs-i şerif Ebû Bekre hadisiyle bir meâlde olmakla beraber bu ikinci rivayet daha veciz ve beliğ, birinci rivayet de daha mufassal ve telkini daha kuvvetlidir. İkinci hadisteki, "*Siz memdûhunuzu gurur ile boğup öldürdünüz yahut gurur ile şişirerek arkasını yardınız*" cümlesindeki terdîd, râvinin şekkinden münbaistir ve birbirinden daha beliğ iki cümledir.

Resûl-i Ekrem şiiri esas itibariyle pek ziyade sevdiği ve arkasındaki ridâsını çıkararak şaire bahşedecek derecede mütehassis olduğu halde gerek Kur'an'da, gerek ehâdîs-i şerifede şiir ve şairin zemmini ifade eden nusûs-ı şerife hep böyle gurura, fesâd-ı ahlâka bâdî olan mübalağakârane ve sefihâne şiirlerdir.

---

359 Şârih Kirmânî Ebû Cemîle'nin adı Süneyn olduğunu bildirmiştir. Zehebî de sahâbe meyanında zikrederek, "Ebû Cemîle Süneyn es-Selemî'dir, Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin zamân-ı saâdetini idrak etmiştir, Tirmizî hadisini rivayet etmiştir. Zührî'nin kendisinden rivayeti vardır" demiştir. Şârih Aynî de, "Süneyn Ebû Cemîle'nin Nebî sallallahu aleyhi ve selleme yetiştiğini ve feth-i Mekke senesi maiyyet-i seniyyede gazâya gittiğini ve bu menbûzi iltikâtı hadisesini Buhârî'nin sened-i muttasıl ile de rivayet ettiğini" naklediyor. Binaenaleyh bu Ebû Cemîle'nin adı Süneyn olduğu ve ashaptan bulunduğu hakkındaki rivayet bu derece kuvvetli olmakla beraber şârih Kirmânî'nin nakline göre, bazı âlimler Ebû Cemîle'nin adı Meysere'dir demişlerse de şârih Aynî Meysere'nin Tuhevî ve tâbiî olduğunu bildiriyor. Hulâsa'da, "Meysere b. Ya'kūb Tuhevî Ebû Cemîle'dir. Ali radıyallahu anhın alemdarıdır. Ali ve Osman radıyallahu anhümâdan rivayet etmiştir, kendisinden de oğlu Abdullah ile Atâ b. Sâib'in rivayetleri vardır" deniliyorsa da bunun tâbiî olduğuna dair bir şey zikredilmiyor.

Bu metindeki "menbûz" kelimesi Kāmus Tercümesi'nde aynen şöyle tarif olunuyor: Menbûz, veled-i zinâya ıtlak olunur ki haramzâdedir, piç tabir olunur. Ma'nâ-yı âtîden münşaibdir ve bu mâna emr-i ekserîye mahmûldür ve şol sabîye ıtlak olunur ki vâlidesi yola bırakıp gitmiş ola! Ekseri fakrinden memerr-i nâs olan yol üzerine yahut hamam kapısına ve mescide bırakıp evlâdı olmayanlar yahut ehl-i hayrât olanlar alıp terbiye ederler ve bazan da vâlidesi tıfl-i haramzadeyi dahî ilkā eder. Nitekim şair demiştir ki:

اشك ريا كه زاهدان ريخت بخانهء خدا قحبه بمسجد افكند طفل حرام زاده را

Âsım Molla'nın şahit olarak zikrettiği bu beytin mânası şöyledir: Zâhidlerin Allah evinde riyâ ile döktükleri göz yaşı, kahbenin mescide, zina mahsulü çocuğu bırakmaları gibidir.

Ebû Cemîle'den gelen bu rivayete göre böyle cami, hamam gibi mecâmi-i nâs olan mahallere bırakılan çocuğu tâlim ve terbiye etmek üzere alan kimseye o lakītin nafakası beytülmâlden verilirmiş.

Yine metindeki arîf de nakib ve reis demektir. Şârih İbn Battâl'ın beyanına göre, Hazret-i Ömer halkı muhtelif ve müteaddit kısımlara ayırmıştı ve her kısma bir nâzır tayin etmişti. Onların umur ve hususuna bakardı. Ebû Cemîle'nin divan reisi de bu tezkiye eden kimse imiş.

360 وقال أبو جميلة وجدت منوذا فلما رآني عمر رضي الله عنه قال: عسى الغوير أبؤسا كان يتهمني قال عريفي : إنه رجل صالح . قال: كذلك اذهب و علينا نفقته.

{Buhârî, Şehâdât, 16 (bab başlığı).}

361 {Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, X, 502. no: 6119.}

362 {Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 122.}

363 عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه قال: سمع النبي صلى الله عليه و سلم رجلا يثني على رجل ويطريه في مدحه فقال: أهلكتم أو قطعتم ظهر الرجل.

{B٢٦٦٣ Buhârî, Şehâdât, ١٧.}

1153

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَرَضَهُ يَوْمَ أُحُدٍ وَهُوَ ابْنُ أَرْبَعَ عَشْرَةَ سَنَةً فَلَمْ يُجِزْنِي ثُمَّ عَرَضَنِي يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَأَنَا ابْنُ خَمْسَ عَشْرَةَ فَأَجَازَنِي.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Uhud günü on dört yaşında bulunan İbn Ömer'i gözden geçirdi de bana (sinnen bâliğ değildir, diye gazâya iştirâke) izin vermedi. Sonra Hendek günü beni gözden geçirdi. O sırada ben on beş yaşında idim. Bu defa bana izin verdi (demiştir). {B2664 Buhârî, Şehâdât, 18.}

İZAHI

Bu hadisi İbn Mâce de "Hudûd" bahsinde rivayet etmiştir. Buhârî'nin bu hadisi tahrîc ettiği babı, "Sıbyanın Bulûğ Haddi ve Şehâdetleri" unvanını haizdir. Bu unvan iki hükmü muhtevîdir: **1.** Sıbyânın bulûğ haddi, **2.** Sıbyanın şehâdetlerinin kabul veya adem-i kabulü. Bunlardan sıbyanın bulûğ çağını beyan için Buhârî sûre-i Nûr'un meâli bervech-i âtî 59. âyet-i kerîmesini zikretmiştir: "*Sizden olan çocuklar erlik çağına erdikleri zaman* (yanınıza gelmek için) *kendilerinden evvelki* (çağdaki)*lerin istîzân ettikleri gibi izin istesinler! Allah size işte böyle âyetlerini beyan eder, Allah alîmdir, hakîmdir.*"[364] Bu âyet-i kerîmede çocukların ana babanın birlikte bulundukları odaya girmek istedikleri zaman istîzân etmeleri hükmü, bulûğa ermiş olmalarına ta'lik buyurulmuştur ki erkeklerin ibadet hudûd, istîzân ile mükellefiyet çağıdır.

Sonra Buhârî Mugīre'nin,[365] "Ben on iki yaşında ihtilâm oldum" dediğini rivayet ediyor. Şârih Aynî de bunun gibi Amr b. Âs ile oğlu Abdullah arasında on iki senelik bir yaş farkı bulunduğunu naklediyor.

Sonra Buhârî “Kadınların bulûğu hayız iledir” diyerek Talâk sûresinin meâli bervech-i âtî 4. âyet-i kerîmesini zikrediyor: “*Kadınlarınızdan* (yaşlanarak) *hayızdan kesilmiş olanlar*(ın demi, hayız kanı mıdır, istihâza mıdır?) *şüphelenirseniz, onların iddeti üç aydır. Hayız görmeyenler de öyledir. Çocuk yüklü olanların ise iddetleri hamillerini vazetmeleridir.*”[366]

Bu âyet-i kerîme de ıkrâ ile iddet, hayzın vukuuna ta‘lik buyurulmuştur. Bu cihetle kadınların hakkında hayız, bulûğ addedilmiştir. *Fethu’l-bârî*’de İbn Hacer, bu babda ulemânın icmâı bulunduğunu bildiriyor.

Bundan sonra Buhârî, Hasan b. Sâlih’ten “Komşumuz bir kadına eriştim. O, yirmi bir yaşında hanımnine olmuştu” dediğini rivayet ediyor. Bu vâkıayı şârih Aynî şöyle tasvir etmiştir: İbn Sâlih’in bildirdiği bu kadın dokuz yaşında hayız görmüştür, on yaşında da doğurmuştur. Doğurduğu kız da annesi gibi dokuz yaşında hayız görmüş, on yaşında doğurmuş ve yirmi birinci sene bunun annesi hanımnine olmuştur. Şârih Aynî “İmam Şâfiî’den de Yemen’de böyle bir kadının yirmi bir yaşında anneanne olduğunu gördüğü ve dokuz yaşını tamamladığında hayız, on yaşını doldurduğunda kız doğurduğu, kızının da annesi gibi hayız ve vâlid olduğu rivayet edilmiştir” diyor. Şârih Kastallânî de, İmam Şâfiî’nin, “Tihâme kadınlarının dokuz yaşında hayız gördüklerini kadınlardan işittim ve bu kadınların hayzı kakkındaki mesmûâtımın en serîidir” dediğini naklediyor. Buhârî, Hasan b. Sâlih’ten bu rivayetiyle evkāt-ı hamlin ekalli dokuz yaş olduğuna işaret ediyor.

Erkeğin on yaşında bulûğ çağına, kadının da dokuz yaşında hayız haline ermesi bilâd-i hârreye has müstesna haller olup iklimin, tarz-ı muaşeretin bulûğ ve hayız üzerinde tesiri bulunduğundan, bulûğ ve hayız çağının sinnen tayininde ulemâ ihtilâf etmiştir.

Şârih İbn Battâl bu ciheti şöyle izah ediyor: Erkeklerin ihtilâm, kadınların hayız hali bulûğ çağı olup bu çağda erkek ve kadının ibâdât ile mükellef olduğunda, hudûd ikame edildiğinde, istîzân, sehm-i ganimet gibi ahkâmın lüzumunda ulemânın icmâı vardır. Fakat erkeklerin ihtilâmı, kadınların hayzı teehhür ederse, bulûğun sinnen tayininde ulemâ ihtilâf etmişlerdir: Leys b. Sa'd, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Mâlik inbâtı yani kişinin avret mahallinde tüy bitmesini yahut emsalinin bâliğ veya hayız olduğu sinne varmış olmasını bulûğ için mikyas kabul etmişlerdir. İbn Kāsım bu çağı daha kati olarak tayin edip on yedi veya on sekiz yaşı sinn-i bulûğdur demiştir. İmam Ebû Hanîfe inbâta itibar etmeyip kızlarda hadd-i bulûğ on yedi, oğlanlarda on dokuz ve bir rivayette on sekizdir demiştir ki Süfyân es-Sevrî'nin mezhebi de böyledir. İmam Şâfiî inbâtı, kâfirin bulûğuna alâmet olarak kabul etmiş de müslim hakkında kabul etmeyip zükûr ve inâsta on beş yaşa itibar etmiştir. İmam Ebû Yûsuf'la İmam Muhammed'in mezhebi de böyledir. Evzâî, İbn Vehb, İbnü'l-Mâcişûn bu suretle ictihad etmişlerdir.

Bu zümre-i ilmiyye izah etmekte bulunduğumuz İbn Ömer hadisiyle istidlâl ederek, "Çocuğun rahm-i mâderden infisali tarihinden itibaren sene-i kameriye hesabıyla on beş yaşını tamamlamakla sinnen bâliğ addolunur ve bâliğler hakkındaki ahkâm bunlar hakkında da icra olunur" demişlerdir.

İmam Ebû Hanîfe ise En'âm sûresinin meâli bervech-i âtî 152. âyetiyle istidlâl etmiştir: "*Yetim malına yaklaşmayınız! Meğer ki yetim bulûğa erişinceye kadar en güzel suretle idare edesiniz.*"[367]

İbn Abbas radıyallahu anhümâ sinn-i rüşdü, erkekte on sekiz, kızda on yedi olmak üzere tefsir etmiştir. İnâsın neşvünemâsı ve bulûğu zükûrdan daha süratli olduğu için erkekten bir yaş noksan kabul edilmiştir. Ebû Hanîfe mezhebi sâlikleri, mevzumuz olan hadîs-i şerifteki İbn Ömer kıssası hakkında da muayyen bir vak'a olup umumi hükmü müfid değildir demişlerdir. Şu da muhtemeldir ki İbn Ömer on beş yaşında ihtilâm olmuştu da Resûl-i Ekrem harbe iştirakine izin vermişti.

Yukarıda Buhârî'nin bu babının iki hükmü muhtevi olduğunu bildirmiştik. Bunun birincisi sıbyanın bulûğ haddi idi ki bunu izah etmiş bulunuyoruz. İkincisi sıbyanın şehâdetleri idi. Şimdi onu izah edeceğiz. Bu babda da ulemâ ihtilâf etmiştir: İbrâhim en-Nehaî çocukların yekdiğeri hakkında şehâdetleri câizdir demiştir ki bu hüküm, Ali b. Ebû Tâlib, Kādî Şüreyh, Hasan-ı Basrî, Şa'bî'den de naklolunmuştur. Urve de şehâdet-i sıbyânı câiz görenlerdendir. Bir kısım ulemâ da çocukların şehâdetini tecviz etmemişlerdir. Bu menfî hüküm, İbn Abbas'tan, Kāsım, Sâlim, Atâ, Şa'bî, Hasan-ı Basrî, İbn Ebû Leylâ, Sevrî, Kûfe ulemâsı, Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd'den mervîdir. Üçüncü bir zümre-i ilmiyye de yalnız cerhte, katilde sıbyanın yekdiğeri hakkındaki şehâdetlerini tecviz etmişlerdir. Bu da Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Zübeyr, Kādî Şüreyh, Urve, Zührî, Rebîa, Mâlik'tir.

Buhârî metninde *Tecrîd*'e alınmayan şöyle bir ziyade de vardır. İzahıyla meşgul bulunduğumuz hadisi İbn Ömer'den rivayet eden Nâfi' demiştir ki: Ben bir kere hilâfeti zamanında Ömer b. Abdülazîz'in yanına gitmiştim. Bu İbn Ömer kıssasını hikâye ettiğimde müşârün ileyh, "Bu on beş yaş, büyükle küçük arasında bir haddir, sıgar-ı sinnin nihayeti, bülûğun bidayetidir" dedi ve "Bütün vilâyetlerdeki âmillerine on beş yaşına bâliğ olan cündîlere vazife ve maaş tahsis etmelerini yazıp ta'mim etti" demiştir.[368]

---

364 وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ [سورة النور].

365 Mugīre, İbn Mukassim'dir. İbrâhim en-Nehaî'nin fukahasından ma'dûddur. Şa'bî'den ve bu tabakadaki tâbiî ricâlinden rivayeti vardır. Kendisinden Şu'be, Sevrî, Zâide rivayet etmiştir. Şârih Aynî, Mugīre'nin Ebû Hanîfe radıyallahu anhtan da ahz-ı ilim ettiğini ve Ebû Hanîfe'nin kavliyle ihticâc edip fetva verdiğini bildiriyor. 133 tarihinde vefat etmiştir.

366 وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ [سورة الطلاق].

367 وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ [سورة الأنعام].

368. قال نافع فقدمت على عمر بن عبد العزيز وهو خليفة فحدثته هذا الحديث
فقال: إن هذا لحد بين الصغير والكبير وكتب إلى عماله أن يفرضوا لمن بلغ
خمس عشرة [رواه البخاري].

1154

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ عَرَضَ عَلَى قَوْمٍ الْيَمِينَ فَأَسْرَعُوا فَأَمَرَ أَنْ يُسْهَمَ بَيْنَهُمْ فِي الْيَمِينِ أَيُّهُمْ يَحْلِفُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre (bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bir cemaate yemin teklif etmişti de hepsi birden yemine müsâraat etmişlerdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem hangilerinin (diğerlerinden önce) yemin edeceği hususunda kura atmalarını emir buyurdu. {B2674 Buhârî, Şehâdât, 24.}

İZAHI

Bu hadisi, Ebû Dâvûd ile Nesâî de "Kazâ" bahsinde rivayet etmişlerdir. Bu hadis, müşkilü'l-ma'nâ olan ehâdîs-i şerife cümlesindendir. Bunun için hadis şârihleri kura ile yemin hususu, muhâsımlardan hiçbirinin zilyed olmadığı, beyyineleri de bulunmadığı bir mal hakkında nizâ eden ve müctemian yemine müsâraat eden cemaate aittir demişlerdir. Ebû Dâvûd ile Nesâî'nin rivayet tarikleri de bu noktainazarı teyit etmektedir. Ebû Râfi' tarikinden gelen bu rivayete göre, bir kere Resûl-i Ekrem'e iki kişi bir mal hakkında ref'-i husûmet etmişlerdi. Her ikisinin de bu hususta beyyinesi yoktu. Resûl-i Ekrem bunlara kura ile yemin teklif etmişti. Hangisine kura isabet ederse, o yemin edecekti. Böylece Resûl-i Ekrem kura isabet edip yemin edene hükmeylemiştir.[369]

---

369 {D3616 Ebû Dâvûd, Kadâ (Akdıye), 22.}

1155

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللّٰهِ أَوْ لِيَصْمُتْ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Yemin etmek isteyen kimse Allah'(ın ismine yahut sıfatından bir sıfatın)a yemin etsin yahut sussun (da asla yemin etmesin)" buyurmuştur. {B2679 Buhârî, Şehâdât, 26.}

İZAHI

Elimizdeki yazma ve basma bütün *Buhârî* nüshalarında ve şerhlerinde, hatta *Buhârî*'nin Yûnîniyye nüshasına tevfîkan basılan nüshada bu hadîs-i şerifin râvisi عن عبد الله رضي الله عنه suretinde muharrer bulunduğunu kaydetmek isteriz. Gerçi bu Abdullah ile murat, İbn Ömer olduğuna bütün *Buhârî* şârihleri işaret edip her iki ibare bir medlûlü ifade etmekte ise de Kur'ân-ı Mübîn'den sonra esahh-i kütüb *Sahîh-i Buhârî* olup onun her veçhile sûret-i zabtına ihtimam edilegelmiş bulunduğundan, böyle bir kayıt ve tembihe lüzum gördük.

Bu hadîs-i şerife nazaran mahlûka yemin mekruhtur. Nebîye, Kâbe'ye, Cibrîl'e, sahâbeye yemin gibi. *Sahîhayn*'da, "*Allah sizi babanıza yemin etmekten nehiy buyurdu*" vârit olmuştur.[370]

370 {B6108 Buhârî, Edeb, 74.}

İFK HADİSİ

حَدِيثُ الْإِفْكِ

Aşağıda tahrîc ettiğimiz hadîs-i şerif asl ü esâsı olmayan bühtan ve iftiraya dairdir.

1151

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولَ اللهِ ﷺ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ فَأَيَّتُهُنَّ خَرَجَ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا مَعَهُ فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزَاةٍ غَزَاهَا فَخَرَجَ سَهْمِي فَخَرَجْتُ مَعَهُ بَعْدَمَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ فَأَنَا أُحْمَلُ فِي هَوْدَجٍ وَأُنْزَلُ فِيهِ فَسِرْنَا حَتَّى إِذَا فَرَغَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ غَزْوَتِهِ تِلْكَ وَقَفَلَ وَدَنَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ آذَنَ لَيْلَةً بِالرَّحِيلِ فَقُمْتُ حِينَ آذَنُوا فَمَشَيْتُ حَتَّى جَاوَزْتُ الْجَيْشَ فَلَمَّا قَضَيْتُ شَأْنِي أَقْبَلْتُ إِلَى الرَّحْلِ فَلَمَسْتُ صَدْرِي فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ جَزْعِ ظَفَارٍ قَدِ انْقَطَعَ فَرَجَعْتُ فَالْتَمَسْتُ عِقْدِي فَحَبَسَنِي ابْتِغَاؤُهُ فَأَقْبَلَ الَّذِينَ يُرَحِّلُونَ لِي فَاحْتَمَلُوا هَوْدَجِي فَرَحَّلُوهُ عَلَى بَعِيرِي الَّذِي كُنْتُ أَرْكَبُ وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنِّي فِيهِ وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافًا لَمْ يَثْقُلْنَ وَلَمْ يَغْشَهُنَّ اللَّحْمُ وَإِنَّمَا يَأْكُلْنَ الْعُلْقَةَ مِنَ الطَّعَامِ فَلَمْ يَسْتَنْكِرِ الْقَوْمُ حِينَ رَفَعُوهُ ثِقَلَ الْهَوْدَجِ فَاحْتَمَلُوهُ وَكُنْتُ جَارِيَةً حَدِيثَةَ السِّنِّ فَبَعَثُوا الْجَمَلَ وَسَارُوا فَوَجَدْتُ عِقْدِي بَعْدَ مَا اسْتَمَرَّ الْجَيْشُ فَجِئْتُ مَنْزِلَهُمْ وَلَيْسَ فِيهِ أَحَدٌ فَأَمَمْتُ مَنْزِلِي الَّذِي كُنْتُ فِيهِ فَظَنَنْتُ أَنَّهُمْ سَيَفْقِدُونَنِي فَيَرْجِعُونَ إِلَيَّ فَبَيْنَا أَنَا جَالِسَةٌ غَلَبَتْنِي عَيْنَايَ فَنِمْتُ وَكَانَ صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطَّلِ السُّلَمِيُّ ثُمَّ الزَّكْوَانِيُّ مِنْ وَرَاءِ الْجَيْشِ فَأَصْبَحَ عِنْدَ مَنْزِلِي فَرَأَى سَوَادَ إِنْسَانٍ نَائِمٍ فَأَتَانِي وَكَانَ يَرَانِي قَبْلَ الْحِجَابِ فَاسْتَيْقَظْتُ بِاسْتِرْجَاعِهِ حِينَ أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ فَوَطِئَ يَدَهَا فَرَكِبْتُهَا فَانْطَلَقَ يَقُودُ بِي الرَّاحِلَةَ حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ بَعْدَ مَا نَزَلُوا مُعَرِّسِينَ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ فَهَلَكَ مَنْ هَلَكَ وَكَانَ الَّذِي تَوَلَّى الْإِفْكَ عَبْدُ اللهِ بْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولَ فَقَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَاشْتَكَيْتُ بِهَا شَهْرًا وَالنَّاسُ يُفِيضُونَ فِي قَوْلِ أَصْحَابِ الْإِفْكِ وَيُرِيبُنِي فِي وَجَعِي أَنِّي لَا أَرَى مِنَ النَّبِيِّ ﷺ اللُّطْفَ الَّذِي كُنْتُ أَرَى مِنْهُ حِينَ أَمْرَضُ إِنَّمَا يَدْخُلُ فَيُسَلِّمُ فَيَقُولُ كَيْفَ تِيكُمْ لَا أَشْعُرُ بِشَيْءٍ مِنْ ذٰلِكَ حَتَّى نَقَهْتُ فَخَرَجْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ قِبَلَ الْمَنَاصِعِ مُتَبَرَّزُنَا لَا نَخْرُجُ إِلَّا لَيْلًا إِلَى لَيْلٍ وَذٰلِكَ قَبْلَ إِنْ نُتَّخَذَ الْكُنُفُ قَرِيبًا مِنْ بُيُوتِنَا وَأَمْرُنَا أَمْرُ الْعَرَبِ الْأُوَلِ فِي الْبَرِّيَّةِ أَوْ فِي التَّنَزُّهِ فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ بِنْتُ أَبِي رُهْمٍ نَمْشِي فَعَثُرَتْ فِي مِرْطِهَا فَقَالَتْ تَعِسَ مِسْطَحٌ فَقُلْتُ لَهَا بِئْسَمَا قُلْتِ أَتَسُبِّينَ رَجُلًا شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَتْ يَا هَنْتَاهْ أَلَمْ تَسْمَعِي مَا قَالُوا فَأَخْبَرَتْنِي بِقَوْلِ أَهْلِ الْإِفْكِ فَازْدَدْتُ مَرَضًا

علي مَرَضِي فلمّا رَجَعْتَ إلى بَيْتِي دخل عليّ رَسُول اللهِ ﷺ فسلمَ فقال كيْف
تِيكُمْ فَقُلْتُ ائذَنْ لِي إِلَى أَبَوَيَّ قَالَتْ وَأَنَا حِينَئِذٍ أُرِيدُ أَنْ أَسْتَيْقِنَ الْخَبَرَ مِنْ
قِبَلِهِمَا فَأَذِنَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ فَأَتَيْتُ أَبَوَيَّ فَقُلْتُ لِأُمِّي مَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ بِهِ
فَقَالَتْ يَا بُنَيَّةُ هَوِّنِي عَلَى نَفْسِكِ الشَّأْنَ فَوَاللهِ لَقَلَّمَا كَانَتِ امْرَأَةٌ قَطُّ وَضِيئَةً عِنْدَ
رَجُلٍ يُحِبُّهَا وَلَهَا ضَرَائِرُ إِلَّا أَكْثَرْنَ عَلَيْهَا فَقُلْتُ سُبْحَانَ اللهِ وَلَقَدْ تَحَدَّثُ النَّاسُ
بِهٰذَا قَالَتْ فَبِتُّ تِلْكَ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَصْبَحْتُ لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ ثُمَّ
أَصْبَحْتُ فَدَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَأُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ حِينَ اسْتَلْبَثَ
الْوَحْيُ يَسْتَشِيرُهُمَا فِي فِرَاقِ أَهْلِهِ فَأَمَّا أُسَامَةُ فَأَشَارَ عَلَيْهِ بِالَّذِي يَعْلَمُ فِي نَفْسِهِ
مِنَ الْوُدِّ لَهُمْ فَقَالَ أُسَامَةُ أَهْلُكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَلَا نَعْلَمُ إِلَّا خَيْرًا وَأَمَّا عَلِيٌّ فَقَالَ يَا
رَسُولَ اللهِ لَمْ يُضَيِّقِ اللهُ عَلَيْكَ وَالنِّسَاءُ سِوَاهَا كَثِيرٌ وَسَلِ الْجَارِيَةَ تَصْدُقْكَ فَدَعَا
رَسُولُ اللهِ ﷺ بَرِيرَةَ فَقَالَ يَا بَرِيرَةُ هَلْ رَأَيْتِ فِيهَا شَيْئًا يَرِيبُكِ فَقَالَتْ بَرِيرَةُ لَا
وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ إِنْ رَأَيْتُ مِنْهَا أَمْرًا أَغْمِصُهُ عَلَيْهَا قَطُّ أَكْثَرَ مِنْ أَنَّهَا جَارِيَةٌ
حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنِ الْعَجِينِ فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ فَقَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ
يَوْمِهِ فَاسْتَعْذَرَ مِنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أُبَيِّ ابْنِ سَلُولَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ يَعْذِرُنِي
مِنْ رَجُلٍ بَلَغَنِي أَذَاهُ فِي أَهْلِي فَوَاللهِ مَا عَلِمْتُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا خَيْرًا وَقَدْ ذَكَرُوا رَجُلًا
مَا عَلِمْتُ عَلَيْهِ إِلَّا خَيْرًا وَمَا كَانَ يَدْخُلُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا مَعِي فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ
فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ أَنَا وَاللهِ أَعْذِرُكَ مِنْهُ إِنْ كَانَ مِنَ الْأَوْسِ ضَرَبْنَا عُنُقَهُ وَإِنْ كَانَ
مِنْ إِخْوَانِنَا مِنَ الْخَزْرَجِ أَمَرْتَنَا فَفَعَلْنَا فِيهِ أَمْرَكَ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ وَهُوَ سَيِّدُ
الْخَزْرَجِ وَكَانَ قَبْلَ ذٰلِكَ رَجُلًا صَالِحًا وَلٰكِنِ احْتَمَلَتْهُ الْحَمِيَّةُ فَقَالَ كَذَبْتَ وَاللهِ
لَا تَقْتُلُهُ وَلَا تَقْدِرُ عَلَى ذٰلِكَ فَقَامَ أُسَيْدُ بْنُ الْحُضَيْرِ فَقَالَ كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللهِ وَاللهِ
لَنَقْتُلَنَّهُ فَإِنَّكَ مُنَافِقٌ تُجَادِلُ عَنِ الْمُنَافِقِينَ فَثَارَ الْحَيَّانِ الْأَوْسُ وَالْخَزْرَجُ حَتَّى هَمُّوا
وَرَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ فَنَزَلَ فَخَفَّضَهُمْ حَتَّى سَكَتُوا وَسَكَتَ وَبَكَيْتُ يَوْمِي
لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ فَأَصْبَحَ عِنْدِي أَبَوَايَ قَدْ بَكَيْتُ لَيْلَتَيْنِ وَيَوْمًا
حَتَّى أَظُنُّ أَنَّ الْبُكَاءَ فَالِقٌ كَبِدِي قَالَتْ فَبَيْنَا هُمَا جَالِسَانِ عِنْدِي وَأَنَا أَبْكِي إِذِ

اسْتَأْذَنَتِ امْرَأَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَأَذِنْتُ لَهَا فَجَلَسَتْ تَبْكِي مَعِي فَبَيْنَمَا نَحْنُ كَذَلِكَ إِذْ دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَجَلَسَ وَلَمْ يَجْلِسْ عِنْدِي مِنْ يَوْمِ قِيلَ لِي مَا قِيلَ قَبْلَهَا وَقَدْ مَكَثَ شَهْرًا لَا يُوحَى إِلَيْهِ فِي شَأْنِي بِشَيْءٍ قَالَتْ فَتَشَهَّدَ ثُمَّ قَالَ يَا عَائِشَةُ لَقَدْ بَلَغَنِي عَنْكِ كَذَا وَكَذَا فَإِنْ كُنْتِ بَرِيئَةً فَسَيُبَرِّئُكِ اللهُ وَإِنْ كُنْتِ أَلْمَمْتِ بِذَنْبٍ فَاسْتَغْفِرِي اللهَ وَتُوبِي إِلَيْهِ فَإِنَّ الْعَبْدَ إِذَا اعْتَرَفَ بِذَنْبِهِ ثُمَّ تَابَ تَابَ اللهُ عَلَيْهِ فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ مَقَالَتَهُ قَلَصَ دَمْعِي حَتَّى مَا أُحِسُّ مِنْهُ قَطْرَةً وَقُلْتُ لِأَبِي أَجِبْ عَنِّي رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ وَاللهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقُلْتُ لِأُمِّي أَجِيبِي عَنِّي رَسُولَ اللهِ ﷺ فِيمَا قَالَ قَالَتْ وَاللهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَتْ وَأَنَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ لَا أَقْرَأُ كَثِيرًا مِنَ الْقُرْآنِ فَقُلْتُ وَاللهِ لَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّكُمْ سَمِعْتُمْ مَا يَتَحَدَّثُ بِهِ النَّاسُ وَوَقَرَ فِي أَنْفُسِكُمْ وَصَدَّقْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ قُلْتُ لَكُمْ إِنِّي بَرِيئَةٌ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنِّي لَبَرِيئَةٌ لَا تُصَدِّقُونِي بِذَلِكَ وَلَئِنِ اعْتَرَفْتُ لَكُمْ بِأَمْرٍ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنِّي لَبَرِيئَةٌ لَتُصَدِّقُنِّي وَاللهِ مَا أَجِدُ لِي وَلَكُمْ مَثَلاً إِلَّا أَبَا يُوسُفَ إِذْ قَالَ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ[371] ثُمَّ تَحَوَّلْتُ عَلَى فِرَاشِي وَأَنَا أَرْجُو أَنْ يُبَرِّئَنِي اللهُ وَلَكِنْ وَاللهِ مَا ظَنَنْتُ أَنْ يُنْزِلَ فِي شَأْنِي وَحْيًا يُتْلَى وَلَأَنَا أَحْقَرُ فِي نَفْسِي مِنْ أَنْ يُتَكَلَّمَ بِالْقُرْآنِ فِي أَمْرِي وَلَكِنْ كُنْتُ أَرْجُو أَنْ يَرَى رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي النَّوْمِ رُؤْيَا يُبَرِّئُنِي اللهُ بِهَا فَوَاللهِ مَا رَامَ مَجْلِسَهُ وَلَا خَرَجَ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ حَتَّى أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فَأَخَذَهُ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ مِنَ الْبُرَحَاءِ حَتَّى إِنَّهُ لَيَتَحَدَّرُ مِنْهُ مِثْلُ الْجُمَانِ مِنَ الْعَرَقِ فِي يَوْمٍ شَاتٍ فَلَمَّا سُرِّيَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَضْحَكُ فَكَانَ أَوَّلَ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِهَا أَنْ قَالَ لِي يَا عَائِشَةُ احْمَدِي اللهَ فَقَدْ بَرَّأَكِ اللهُ فَقَالَتْ لِي أُمِّي قُومِي إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقُلْتُ لَا وَاللهِ لَا أَقُومُ إِلَيْهِ وَلَا أَحْمَدُ إِلَّا اللهَ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ[372] الْآيَاتِ فَلَمَّا أَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ هَذَا فِي بَرَاءَتِي قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَكَانَ يُنْفِقُ عَلَى مِسْطَحِ بْنِ أُثَاثَةَ لِقَرَابَتِهِ مِنْهُ وَاللهِ لَا أُنْفِقُ عَلَى مِسْطَحٍ شَيْئًا أَبَدًا بَعْدَ مَا قَالَ لِعَائِشَةَ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي

الْقُرْبَى إِلَى قَوْلِهِ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ[373] فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ بَلَى وَاللّٰهِ إِنِّي لَأُحِبُّ أَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لِي فَرَجَعَ إِلَى مِسْطَحٍ الَّذِي كَانَ يُجْرِي عَلَيْهِ وَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَسْأَلُ زَيْنَبَ بِنْتَ جَحْشٍ عَنْ أَمْرِي فَقَالَ يَا زَيْنَبُ مَا عَلِمْتِ مَا رَأَيْتِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَحْمِي سَمْعِي وَبَصَرِي وَاللّٰهِ مَا عَلِمْتُ عَلَيْهَا إِلَّا خَيْرًا قَالَتْ وَهِيَ الَّتِي كَانَتْ تُسَامِينِي فَعَصَمَهَا اللّٰهُ بِالْوَرَعِ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre sıddîka-i müşârün ileyhâ şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir sefere çıkmak istediği zaman kadınları arasında kura çekmek itiyadında idi. Onlardan hangisinin kurası çıkarsa Resûlullah ile beraber o yola çıkardı. (Benî Mustalik) Gazâsı'na gitmek murat edildiği zaman da Resûlullah kura atıp benim ismim çıkmıştı. Resûlullah ile beraber sefere çıkmıştım. Bu sefer, hicab âyeti inzâl buyurulduktan sonra idi. Ben mahmil içinde yükledilir ve (konak yerinde) mahmil içinde indirilirdim. Bu suretle gittik. Nihayet Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bu gazâsından fâriğ olup da dönerek Medine'ye yaklaştığımızda (bir konak yerine indi. Gecenin bir kısmını orada geçirdi. Sonra) göç edilmesini bildirdi. Hareket emri verildiği zaman ben kalkıp (kazâ-i hâcet için yalnız başıma) ordudan ayrılıp gittim. Kazâ-i hâcet ederek dönüp râhileme geldim. Bir de göğsümü yokladım. Yemen'in göz boncuğundan (dizilmiş) kılâdemin koptuğunu anladım. Artık dönüp gerdanlığımı aradım. Fakat onu aramak beni yoldan alıkoymuştu. (Ben öyle zannetmiştim ki hey'et-i seferiye bir ay meksetseler benim devemi, ben mahmilimde bulunmadıkça sevketmezler). Halbuki yolda bana hizmet edenler gelip mahfemi yüklemişler ve mahfemi râkip olduğum deve üzerinde götürmüşlerdi. Onlar beni mahfe içinde sanıyorlarmış. O zaman kadınlar hafif idi. Ağır vücutlu değillerdi. Az yemek yerlerdi. Bu cihetle hizmetçiler mahfeyi yüklemek üzere kaldırdıklarında mahfenin derece-i sıkletinin farkına varmayarak yüklemişler. Hususiyle ben küçük yaşta bir kadındım. Bu cihetle deveyi sürüp yürümüşler. Asker gittikten sonra ben kılâdemi buldum ve ordugâha geldimse de orada kimse yoktu. Orada evvelce bulunduğum menzile geldim, öyle zannetmiştim ki şimdi mahmilde beni bulamazlar da dönüp bana gelirler. Ben bu düşünce ile oturduğum sırada idim ki gözlerime uyku galebe ederek uyumuşum.

Safvân b. Muattal[374] (ki, arkadan gelerek askerin metrûkâtını toplamaya ve menzile götürüp ashabına vermeye memur idi). Askerin arkasından sabaha yakın bulunduğum yere gelmiş ve bir insan karaltısının uyuduğunu görerek yanıma yaklaşmış (ve tanımış). Bu zat beni kable'l-hicâb görmüştü. Safvân devesini çöktürdüğü sırada (hayret ederek), إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ "Biz herhalde Allah'ınız ve muhakkak O'na dönüp varacağız"[375] demiş, ben de bu sesle uyanmışım. (Uyanınca hemen ferâceme büründüm). Safvân devesinin ön ayağına, (beni binsin diye ayağını) bastı. Ben de deveye bindim. Safvân, râkip olduğum râhileyi yederek önde yürüdü. Nihayet kafile konak yerine indikten sonra öğle sıcağında askere yetiştik. Bu sırada (hakkımda iftira ederek) helâk olan helâk olmuştur. İftiraya ibtidâ tasaddî aden Selûl kadının oğlu Abdullah b. Übey olmuş.[376]

Medine'ye gelince ben bir ay hastalandım. Meğer bu sırada halk arasında ashâb-ı İfk'in bühtanları dolaşıyormuş. (Bunlardan tamamıyla bîhaberdim). Yalnız hastalığımda beni işkillendiren bir cihet vardı: Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden, başka hastalığım zamanında görmüş olduğum lutf u şefkati bu hastalığımda görmüyordum. Ancak yanıma giriyor, selâm veriyordu ve (adımı anmadan) hastanız nasıl? diyor, (bununla iktifa ediyor)du. Benim (ehl-i İfk'in söyledikleri) hiçbir şeyden haberim yoktu. Nihayet nekâhet devrine girmiştim.

Bir gece ben Mistah'ın anasıyla kazâ-i hâcet mahallimiz olan Menâsi' tarafına çıkmıştım. Buraya ancak geceden geceye çıkardık. Bu âdet, evlerimizin yanında helâlar ittihaz olunmazdan evveldi. O zamanlar bizim halimiz, iptidai Araplar'ın beriyyedeki teberrüzüne, yahut nezâhetine benziyordu. Ben, Ebû Rühm'ün kızı ve Mistah'ın anası (Selmâ) ile kazâ-i hâcet mahalline yönelip giderken onun ayağı çarşafına takılmış düşmüştü. Beyne'l-Arab felâket zamanında söylenmesi müteâref olan, "Düşmanım helâk olsun!" duası yerine Selmâ kadın, "Mistah helâk olsun!" diye (oğluna) beddua etti. Ben kadına, "Ne fena söyledin, Bedir'de hazır bulunan bir kişiye sebbedersin?" dedim. Kadın bana, "Hele şu saf tazeye! Ortada dönen bühtanları duymadın mı?" dedi. Ehl-i İfk'in bühtânını bana anlattı. Artık hastalığımın üstüne bir hastalık daha yüklendi. Evime dönünce de yanıma Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem geldi. Selâm verdi ve "Hastalığınız nasıldır?" diye sordu. Ben de, "Yâ Resûlellah! Ebeveynimin evine gitmek üzere bana izin veriniz!" dedim. –Hazret-i Âişe, "Ben, bu haberi ebeveynimden tahkik etmek istiyordum" demiştir.– Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana izin verdi. Ben de ebeveynimin yanına geldim ve validem (Ümmü Rûmân)a, "(Anneciğim!) Halk arasında dönen bu ne havadistir?" dedim. Annem, "Ey kızım! Kendini üzme, sen nefsini ve sıhhatini düşün. Vallahi bir kadın, senin gibi hüsnücemale mâlik ve zevcinin yanında sevimli olsun ve birçok ortağı bulunsun da aleyhinde dedikodu etmesinler, pek nâdirdir" dedi. Ben de, "Subhânellah! Halk böyle söz söylesin? Doğrusu taaccüp olunur" dedim. Hazret-i Âişe diyor ki, "O gece babamın evinde yattım. Sabaha kadar gözümün yaşı dinmedi, gözüme uyku girmedi, sonra sabaha ermiştim ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de o sabah Ali b. Ebû Tâlib'i ve Üsâme b. Zeyd'i yanına çağırmıştı. Vahiy gecikince ehli ile iftirakı hususunda bunlarla istişare etmişti. Üsâme, Ehl-i beyt için nefsinde bilip gönlünde beslediği muhabbeti Resûl-i Ekrem'e tavsiye ve işaret etti de, "Yâ Resûlellah! Zevcât-ı tâhirâtınız (afîf ve zatınıza lâyık) ehlindir. Biz Âişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz" dedi.

Ali b. Ebû Tâlib'e gelince, o da, "Yâ Resûlellah! Allah sana dünyayı dar etmemiştir. Âişe'den başka kadın çoktur. Maamafih Âişe'nin câriyesi Berîre'ye de sorunuz. O doğrusunu size söyler" demişti de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Berîre'yi çağırıp, "Ey Berîre! Hanımında sana şüphe veren bir hal gördün mü?" diye sordu. Berîre de, "Hayır yâ Resûlellah! Görmedim. Sizi hak peygamber olarak ba'seden Allah'a yemin ederim ki, ben hanımımdan katâ ayıp olarak sâdır olmuş şundan büyük bir şey görmedim: Âişe küçük yaşta bir kadındı. Hamur yoğururken uyurdu da evin besi koyunu gelir, hamuru yerdi" demiş.[377]

Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem o günü Mescid-i Saâdet'te bir hutbe irat ederek ve bu bühtanı en evvel ortaya çıkaran Abdullah b. Übey b. Selûl'den nâşî söz söylemekte mâzur tutulmasını isteyerek, "Ehlim hakkında bana ezâ eden bir şahıs hakkında bana kim yardım eder de benim için ondan intikam alır? Vallahi ben, ehlim hakkında hayırdan başka bir şey bilmiş değilim. Bu müfteriler bir adamın da ismini ortaya kodular ki bu zat hakkında da ben hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Bu (fâzıl) kimse şimdiye kadar ehlimin yanına girmemiştir, ancak benimle beraber girmiştir" buyurmuştur. Bunun üzerine (Evs kabilesinin reisi) Sa'd b. Muâz[378] ayağa kalkarak, "Yâ Resûlellah! Vallahi size ben yardım edeceğim. Eğer bu (müzevver sözü çıkaran) Evs'tense biz onun boynunu vururuz. Eğer Hazrec kardeşlerimizdense ne yapmak lâzımsa siz emredersiniz, biz emrinizi yerine getiririz demiş. Bu defa da Sa'd b. Ubâde[379] ayağa kalkmış. Bu da Hazrec kabilesinin ulusu idi ve bu vak'adan evvel sâlih bir kimse idi. Fakat bu defa kabile hamiyet ve gayretiyle Sa'd b. Muâz'a karşı, "Vallahi sen yalan söylüyorsun. Sen onu, (Abdullah b. Übeyy'i) öldüremezsin ve öldürmeye muktedir değilsin" demiş. Bu defa da (Eşhelî ve Evsî) Üseyd b. Hudayr[380] ayağa kalkarak Sa'd b. Ubâde'ye karşı, "Allah'ın bekā ve ebediyetine yemin ederim ki sen yalan söylüyorsun. Vallahi biz elbette onu katlederiz. Sen muhakkak münafıksın ki, münafıklar hesabına bizimle mücadele ediyorsun diye mukabele etmiş. Bu suretle Evs ve Hazrec kabileleri ayaklanmışlar. Hatta birbirleriyle mukateleye savaşmışlar. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ise henüz minberde bulunuyormuş. Hemen minberden inmiş ve bunları teskin edinceye kadar taltif buyurmuş. Kendisi de (başka bir şey söylemeyip) sükût etmiş.

(Bana gelince), ben, o gün ağladım. Ne gözümün yaşı dindi, ne gözüme uyku girdi. Sabahleyin babam ve anam yanıma geldiler. Ben bu suretle iki gece, bir gün ağladım. (Ol kadar göz yaşı döktüm ki) hatta ağlamaktan yüreğim parçalanacak sandım. (Rivayetine devamla) Hazret-i Âişe diyor ki:

Bir ara ebeveynim yanımda oturdukları, ben de ağlamakta bulunduğum sırada ensardan bir kadın izin istemişti, ben de izin vermiştim. O da oturup benimle ağlıyordu. Biz bu vaziyette iken ansızın Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem içeri girdi. (Yanıma) oturdu. Halbuki Resûlullah bundan evvel hakkımda dedikodu başladığı günden beri yanımda oturmamıştı ve Resûlullah bir ay intizar ettiği halde kendisine hakkımda bir şey vahyolunmamıştı. Hazret-i Âişe (devamla) demiştir ki, Resûlullah şehâdet ederek (ve ehl-i İfk'in bühtanından kinaye olarak) dedi ki, "Ey Âişe! Hakkında bana şöyle şöyle sözler erişti. Eğer sen bu isnadlardan berî isen yakında Allah, seni berî kılar. Yok eğer böyle bir günaha yaklaştınsa Allah'tan mağfiret dile ve Allah Teâlâ'ya tövbe eyle! Çünkü kul, günahını itiraf ve sonra tövbe edince, Allah da ona af ile muamele buyurur. (Hazret-i Âişe devamla demiştir ki): Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bu hitabesini bitirince (musibetin fart-ı harâretiyle) gözümün yaşı kesildi. Nihayet göz yaşından bir katre bulamıyordum. Hemen babama, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin söylediği söze benim tarafımdan cevap ver!" dedim. Babam, "Vallahi kızım! Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ne diyeceğim bilmiyorum" dedi. Sonra anama, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin söylediği söze benim namıma cevap ver!" dedim. O da, "Vallahi ben de Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme ne diyeceğimi bilmiyorum" dedi. Hazret-i Âişe diyor ki: Ben de küçük yaşta bir kadındım. Kur'an'dan çok bir kısmını okumamıştım. Bu cihetle ben şöyle dedim:

— Vallahi ben bilirim ki siz, halkın dedikodusunu işittiniz, nefsinizde büyütüp ona inandınız. İmdi ben size "berîim" desem –Allah bilir ki ben muhakkak berîim– benim bu sözümü tasdik etmezsiniz. Eğer bir işle itiraf etsem –Allah kati surette berî olduğumu biliyor– siz muhakkak beni tasdik edersiniz. Vallahi bu vaziyette benim ve sizin için bir mesel bulamıyorum, ancak Yûsuf'un babası (Ya'kūb) aleyhi's-selâmı örnek buluyorum. Yûsuf'un kardeşleri Yûsuf'un gömleği üzerinde yalan bir kan lekesi getirdikleri zaman Ya'kūb oğullarına, قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ "Hayır, nefisleriniz size bir işi süslemiş, bir fitneye sevketmiş; şimdi işim sabrı cemîldir. Söylediklerinize karşı da melceim Allah'tır"[381] demişti.[382]

Ben bu sözü söyledim. Sonra yatağıma doğru döndüm ben yalnız Allah'ın tebrie buyurmasını umardım? Lâkin vallahi hakkımda okunur bir vahiy inzâl buyurulmasını hiç zannetmezdim ve kendimi bana ait bir mesele için lisân-i Kur'ân ile tekellüm olunmaktan çok hakir addederdim. Fakat şunu muhakkak surette umardım ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem uykusunda bir rüya görsün de Allah beni o rüya ile tebrie buyursun. Vallahi, Peygamber yerinden kalkmamıştı ve oradakilerden hiçbiri odadan çıkmamıştı. Nihayet Peygamber'e vahiy inzâl buyuruldu ve onu vahyin siklet ve şiddetinden terlemek gibi âsâr-ı vahiy istilâ etti. Hatta ondan esnâ-i vahiyde kış günleri bile inci tanesi gibi ter dökülürdü. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden âsâr-ı vahiy zâil olunca, o meserretinden gülüyordu ve bana ilk söylediği söz şu oldu: "Yâ Âişe! Allah'a hamdet! Allah seni (ehl-i İfk'in isnadından) kati surette berî kıldı. Bunun üzerine anam bana, "Kızım! Kalk da Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme teşekkür et!" dedi. Ben, Hayır kalkmam ve yalnız Allah'a hamd ederim" dedim. İmdi azîz ve celîl olan Allah Teâlâ (berâetim hakkında), إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ kavl-i şerifini mâba'di âyetlerle inzâl buyurdu.[383] Allah azze ve celle bu âyetleri berâetim hakkında inzâl buyurunca (babam) Ebû Bekir radıyallahu anh karâbetinden dolayı infak etmekte bulunduğu (ehl-i İfk'ten) Mistah b. Üsâse için, "Kızım Âişe'ye bu bühtanı tefevvüh ettikten sonra vallahi ben de Mistah'a bir şey vermem!" diye yemin etti. Bunun üzerine Allah zü'l-celâl, وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَى nazm-ı mübînini وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ kavl-i şerifine kadar inzâl buyurdu. Meâli şöyledir: "Ey müminler! Sizden servet ve vüs'at sahibi olanlar, akrabalarına, miskinlere, Allah yolunda hicret edenlere vergisini vermekte kusur etmesin! Affetsin, aldırmasın! Allah'ın sizi mağfiret etmesini istemez misiniz? Allah gafûrdur, rahîmdir."[384]

Bu âyet-i kerîmenin nüzûlü üzerine Ebû Bekir (radıyallahu anh), "Vallahi ben, Allah'ın beni mağfiret etmesini muhakkak severim" dedi ve Mistah'a veregeldiği nafakayı vermeye rücû etti.

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Zeyneb bint Cahş'a da benim halimden sormuştu da, "Ey Zeyneb! Âişe hakkında ne bilirsin ve ne gördün?" demişti. Zeyneb cevaben, "Yâ Resûlellah! Ben kulağımı, gözümü işitmediğim, görmediğim şeyden muhafaza ederim. Vallahi ben Âişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmem" diye hüsnüşehâdet etmiştir. Bu hususta Hazret-i Âişe, "Zeyneb (peygamberin kadınları arasında hüsnüânı ve Peygamber'in nezdindeki mevkii itirabiyle) bana rekabet eden bir kadındı. Fakat Allah onu vera' ü takvası sebebiyle (ehl-i İfk'e iştirakten) muhafaza buyurdu" demiştir.

İZAHI

Bu hadisi Buhârî *Sahîh*'inin "Megāzî", "Tefsîr", "Îmân", "Nüzûr", "İ'tisâm", "Cihâd", "Tevhîd" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Hadîs-i İfk, usûl-i rivâyât bakımından en kuvvetli hadislerdendir. Buhârî'nin yalnız burada "Şehâdât" bahsindeki rivayetinde dört senedi vardır ki bu senedlerde râvi Füleyh b. Süleyman İfk hadisini şu dört şeyhinden rivayet etmiştir: **1.** İbn Şihâb ez-Zührî, **2.** Hişâm b. Urve, **3.** Rebîa b. Ebû Abdurrahman ki İmam Mâlik'in şeyhidir, **4.** Yahyâ b. Saîd el-Ensârî.

Müslim de bu hadisi "Tevbe" bahsinde, Nesâî "Tefsîr"de müteaddit tariklerle rivayet etmişlerdir. Hadiste isimleri zikrolunan zevattan izahı icap edenlerin terceme-i hâllerini buraya kadar tehir etmeyerek tahşiye ettik. Yalnız bu nâire-i fesâdı hiç yoktan ateşleyen ve İslâm'ı can evinden vurmak isteyen birisi vardı ki Abdullah b. Übey'dir. Bunun yukarıda geçen terceme-i hâline işaret etmiştik. Burada bu müfsid adamın riyâset ettiği münafık zümrenin Kur'ân-ı Mübîn'in müstakil bir sûresinde mealleri bervech-i âtî âyetlerle tasvir buyurulan nifakcûyâne hallerini bildirmekle iktifa edeceğiz:

“*Azîz Peygamberim! Münafıklar huzuruna geldikleri zaman,* “(Yâ Resûlellah!) *Senin Resûlullah olduğuna muhakkak iman ve şehâdet ederiz” derler. Allah bilir ki muhakkak sen, Allah’ın resulüsün ve Allah şehâdet eder ki münafıklar* (iman ve şehâdet iddiasında) *muhakkak yalancıdırlar. Huzurunda iman ve şehâdetlerini* (mücerret hayatlarını korumak için) *bir siper ittihaz edip Allah yolunda yan çizdiler. Bunlar,* (iki yüzle) *ne fenâ hareket ettiler. Bunlar* (lisanlarıyla) *iman, sonra* (kalpleriyle) *küfür etmişlerdir. Bunların kalplerine mühür vurulmuştur. Onun için* (hakkı) *anlamazlar. Onları gördüğün zaman* (Habîbim! Hâricî) *simaları seni imrendirir. Söylerlerse* (sözleri hoşuna gider) *dinlersin.* (Fakat) *onlar huşub-ı müsennede* (yani duvara dayanmış kuru bir ağaç parçaları) *gibidir.* (Bu korkaklar) *zannederler ki her sayha kendilerine* (haykırır). *Onlar şüphesiz düşmandırlar, bunlardan hazer et!... Allah bunları helâk etsin ki haktan bâtıla nasıl udûl edilirmiş* (cezasını görsünler). *Onlara, gelin Resûlullah sizin için istiğfar etsin, denildiği zaman başlarını bükerler ve görürsün ki onlar kibirlenerek yan çizip giderler. Onlar için istiğfar etsen de, etmesen de müsavidir. Allah onları asla mağfiret etmez ve Allah fâsıkları hidayette kılmaz. O münafıklardır ki, “Resûlullah’ın yanındakilere nafaka vermeyin, tâ ki dağılsınlar” derler. Halbuki göklerin, yerin hazineleri Allah’ındır ve lâkin münafıklar anlamazlar.*”[385]

İşte Peygamber’in vicdanını, Ebû Bekir’in gönlünü ta‘zîb etmek ve bütün müslümanların İslâmiyet’e râbıtalarını gevşetmek için hâdise-i İfk ü iftirâyı ortaya çıkaran Abdullah b. Übey b. Selûl, Kur’an’ın zemmettiği münafıklar hizbinin mel‘un reisidir. Câhiliyet devrinde Hazrecîler’in reisi bulunan ve hicretten sonra hayat ve menâfiini korumak için zâhiren müslüman olan bu habis, teşkil ettiği münafık bir zümrenin riyâsetinde gizli, âşikâr her türlü fesad îkāından hiçbir zaman geri kalmamıştır.

Şimdi bir de bu sûrenin sebeb-i nüzûlü olmak üzere Buhârî’nin Zeyd b. Erkam radıyallahu anhtan gelen bir rivayetini bildirmek isteriz:

İbn Erkam diyor ki: Bir gazâda Abdullah b. Übey b. Selûl'ün başında bulunduğu münafıklara hitaben, "Ey Medineliler! Resûlullah'ın yanındaki ashabına infak etmeyiniz! Tâ ki etrafından dağılsınlar. Sonra Medine'ye döndüğümüz zaman da herhalde en ziyade aziz olan daha zelil olanı Medine'den kovup çıkarmalıdır" dediğini işittim. Bu ağır sözü amcama söyledim. O da Resûlullah'a hikâye etmiş. Resûl-i Ekrem beni çağırttı. Ben de olduğu gibi arzettim. Resûl-i Ekrem, Abdullah b. Übey ile arkadaşlarını celbetti. Fakat herifler inkâr ettiler, söylemediklerine yemin ettiler. Resûl-i Ekrem beni tekzip edip onları tasdik buyurdu. Amcam da beni muâheze etti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyetleri inzâl buyurmuş. Resûl-i Ekrem beni çağırtıp tilâvet etti ve "*Ey Zeyd! Allah Teâlâ seni tasdik buyurdu*" diye müjdeledi.[386]

Tirmizî'nin, Taberî'nin, Zeyd b. Erkam'dan rivayetlerine göre, İbn Übey bu sözü Müreysî' suyu başında ve bir Medineli ile arabdan bir muhacir arasında cereyan eden bir su nizâı üzerine vesîle-i fesad addederek sarfetmişti. Bu sözüyle Medineliler'i isyana davet ediyordu. İşin derece-i vahâmetini kavrayan Hazret-i Ömer, "Yâ Resûlellah! Emîr buyur da şu herifin kafasını koparsınlar!" demişti. Fakat Resûl-i Ekrem, "*Hayır olmaz, bu defa meselenin iç yüzünü bilmeyen halk, 'Resûlullah ashabını öldürmeye başladı' derler*" buyurdu.[387]

İbn Übeyy'in bu fezâhati, lisân-ı Kur'an ile haber verildiği gibi bu münafıklar hâlâ anlamıyorlar ki: "*Göklerin ve bütün yerin hazineleri Allah içindir*"[388] suretinde mukabele buyuruldu.

Uhud mağlûbiyetinin sebeplerinden biri ve başlıcası da Abdullah b. Übeyy'in İslâm ordusunda ufak bir sarsıntı görmesi üzerine başındaki Hazrecîler'i alıp Medine'ye dönmesi olmuştur ki bu kuvvet İslâm kuvâ-yi umûmiyyesinin üçte birini teşkil ediyordu.

Târîh-i vefatı olan hicret-i Risâletpenâhî'nin 9. yılına kadar gûnâgûn fesad îkāından hâlî kalmayan bu adamın irtikâp ettiği fezâhatlerin en büyüğü, Resûl-i Ekrem'in harîm-i ismetini lekelemek istemesidir ki bu cüretiyle Hassân b. Sâbit gibi İslâmiyet'in ve Resûl-i Ekrem'in lisân-i müdafii olan bir şairi bile iğfale muvaffak olmuştu. Hazret-i Ömer'in ictihadı vechile kafası koparılmak lâzım gelirken Resûl-i Ekrem'in hazm ü basîreti buna mani olmuştu ve hakikaten onun katli, Medine halkının şâyân-ı ehemmiyet bir kısmını teşkil eden kabilesi halkının inkisarını celbederek daha müessif bir hadisenin vukuuna sebep olabilirdi.

HADİSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER

Uzun bir metin ile ifade edilen bu hadîs-i şerifin her cümlesinden bir hüküm istifade edilebilir. Bu cihetle Hâfız Bedreddin el-Aynî *Umdetü'l-kārî*'de birtakım faydalar tâdât ederek nihayetinde bunların altmış faydadan ziyade olduğunu haber veriyor. Fakat bunlardan çoğu Safvân b. Muattal radıyallahu anhın Hazret-i Âişe'yi yalnız başına uyur görünce hemen إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ[389] diyerek istircâ' ile Hazret-i Âişe'yi uyandırması, kendisiyle bir kelime bile görüşmeden devesine bindirmesi, deveyi önden çekerek yürümesi gibi İslâm âdâb-ı ictimâiyesine taalluk eden hükümler olup her aklıselimin zekâsı nisbetinde vâkıadan daha iyi istifade edebileceği faydalar bulunduğundan bunları tâdât etmeyeceğiz. Yalnız Hâfız Bedreddin'in zikretmediği bir ciheti bildirmek isteriz ki, o da Hazret-i Âişe'nin yüksek edep ve irfanı ve bu hadisede bildirdiği üzere beşeriyetten alâkasını keserek bütün varlığı ile Allah'a teveccüh etmiş olmasıdır ki şöyledir:

Kur'ân-ı Mübîn'in müstakil bir sûresiyle berâeti bildirilen İfk hadisesinde Hazret-i Âişe'nin, aile efradını berâetine ikna etmekteki müşkül vaziyetini, ihve-i Yûsuf'un müttehidü'l-lisân olarak Hazret-i Yûsuf'un yalandan mevtini iddia ettikleri sıradaki Hazret-i Ya'kūb'un Kur'an'ın bir sûresindeki endişeli haline teşbih etmesindeki belâgattır ki, edebiyat hayatında emsaline nâdir tesadüf edilir mürekkep bir teşbihtir ve her iki taraftaki erkân-ı teşbihi birer birer tahlil ve tatbik edebilmek için kudretli bir edibin kalemi sayfalar doldurabilir. Bu teşbîh-i mürekkebin en mühim bir safhası Hazret-i Âişe'nin berâetini aile halkına, Hazret-i Ya'kūb'un da Yûsuf'un hayatta olduğunu çocuklarına tasdik ettirmek hususundaki müşkülleridir. Hazret-i Ya'kūb çocuklarına, "*Hayır, Yûsuf sağdır. Fakat nefsiniz size bir işi süsleyip bir fitne ve fesada sevketmiştir*"[390] diyordu. Hazret-i Âişe'nin nezâhetine kanaati derecesinde Yûsuf'un hayatına kāni idi. Diğer tarafta ihve-i Yûsuf müzevver iddialarını bildikleri derecede Âişe'nin ailesi halkı da nezâhetini biliyorlardı. Fakat ihve-i Yûsuf gibi bu nezâheti itiraf etmiyorlar, bunun vahy ile tasdikini bekliyorlardı. Vahiy ise o sırada teahhur etmişti. İşte Âişe'nin yüksek zekâsı, müstesna edep ve irfanı enbiyalar tarihinden kendine ve ailesine tam bir örnek olmak üzere Yûsuf kıssasını intihab ederek Ya'kūb'un dediği gibi, فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ "*Şimdi işim sabr-ı cemîldir. Vasf ü naklettiğiniz bühtana karşı melceim de Allah'tır*"[391] demiş ve Resûl-i Ekrem de dahil olmak üzere bütün beşeriyetten tecerrüt ederek bütün varlığı ile Allah'a teveccüh etmiştir. Bu cihetledir ki tam bu anda vahiy ile berâetine hükmedilmiş ve bu ilâhî hüküm, vahy-i metluv olan Hazret-i Kur'an ile ebedîleştirilmiştir. İşte bu ifkin şer olmayıp hayır olduğu bildirilen ciheti de budur.

Hazret-i Âişe'nin berâeti, nass-ı Kur'an ile sabit berâet-i kat'iyye olduğundan, bir kimse bundan şüphe ederse, icmâ-ı müslimîn ile mürted ve kâfir olur. Bu cihetle şârih İbn Battâl, Hazret-i Âişe'ye bu ifk meselesiyle bir kimse sebbederse katlolunur. Çünkü Allah'ın berâetine hükmettiği bir meselede Allah'ı tekziptir demiştir. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi ırzı ve ailesi hakkında ezâlandırmak da hiç şüphesiz müstelzim-i katildir. Çünkü hadiste Üseyd b. Hudayr'ın Abdullah b. Übeyy'i, "Vallahi öldürürüm" dediği ve Resûl-i Ekrem'in bunu ret ve inkâr etmediği sarâhaten rivayet edilmiştir.[392]

Bir ciheti daha kaydederek bu izahımıza nihayet vereceğiz. Sure-i Nûr'un 23. âyetinde, إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ "*Şol müfteriler ki, afîf bîhaber, mümin kadınlara fenalık isnat ederler, muhakkak ki bunlar dünyada ve âhirette mel'undurlar ve onlara büyük bir azap mukarrerdir*" buyurulmuştur. Bu âyet-i kerîmede de ezvâc-ı tâhirâtın hukūk-ı mahsusası tebliğ buyurulmakla beraber herhangi mâsum bir ailenin harîm-i ismetine dil uzatıp bühtan ve iftirada bulunmanın en menfur bir cürüm olduğu, müfterinin cezası da dünya ve âhirette mel'un ve en büyük azaba müstehak olmaktan ibaret olduğu bildirilmiştir.

Yine Sûre-i Nûr'un 4-5. âyetlerinde meâlen, "*Şol müfteriler ki, nâmuskâr kadınlara* (çirkef) *atarlar da sonra dört şahit getiremezlerse, bunlara da seksen değnek vurunuz ve bunların şehâdetini ebedî kabul etmeyiniz! Bunlar şüphesiz fâsıklardır. Şu kadar ki ifk ü iftiradan sonra tövbe edip de hal ve hareketlerini düzeltirlerse* (bunlar fısktan müstesnadır). *Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir*"[393] buyurulmuştur.

Bu âyet-i kerîme umumen olarak kazf hakkındadır. Bundan evvelki âyet-i kerîmede ezvâc-ı tâhirâta kazfin hükmü tebliğ buyurulmuştu ki yukarıdaki âyetlerin kāzife seksen değnek vurulmasına, şehâdetlerinin kabul olunmamasına, fısk ile müttehem olmasına dair hükümlerle beraber kāzifin dünya ve âhirette lânete müstehak olması, âhirette de büyük bir azap görmesidir.

Bu iki âyette tövbe edenler için fısktan istisna vardır. Yani kazf edenler bu cinayeti irtikâp ettikten sonra tövbekâr olarak sözlerini geri alırlar ve kazf ettikleri mâsum kimselerle istihlâl-i hukuk ederler de hüsnühal sahibi olurlarsa, yalnız fısk hükmünden müstesna olurlar. Tövbe ile had zâil olmadığından hadd-i kazf ile mahdut olanlar tövbe ile hadden kurtulamadıkları gibi âyette أَبَدًا kaydına göre ölünceye kadar şehâdetleri kabul olunmamak suretiyle şerefli medenî bir haktan mahrum olurlar. Çünkü bu iki sonrakiler yani hadd-i kazf ile redd-i şehâdet yalnız hakkullah değil hukūk-ı ibâda da taalluk eden dünyevî hükümlerdir. Binaenaleyh tövbe ile yalnız hakkullah olan fıska terettüp eden günah mağfiret olunur. Kazfın bu umumi hükmüdür.

Şâyân-ı dikkattir ki ezvâc-ı tâhirâta kazfin hükmünü nâtık olan bundan evvelki 23. âyette tövbekâr olup ıslâh-ı hâl edenler için bu yolda bir istisna da yoktur. Hiç şüphesiz bununla ezvâc-ı tâhirâtın hukūk-ı hususiyeleri bulunduğu müstefâd olmakla beraber hükm-i âmmı müfid olan kazf âyetindeki istisnanın burada da câri olduğu kabul edilmiştir. Nitekim Hassân b. Sâbit hakkında Hazret-i Âişe, “Hassân’ın cennetlik olduğunu umarım” demiştir ki bu ulvî temennî Hassân’ın uhrevî cezasının affını ifade eder. Hassân’ın münafıklarla münasebeti olmadığı şüphesiz olmakla beraber nassan matlup olan nedametini izhar ve sıddîka hazretlerinin nezâhetini, asalet ve faziletini şiirleriyle terennüm etmiştir ki şu beyitler onlardandır:

حليلة خير الناس دينًا منصبًا
نبي الهدى و المكرمات الفواضل
عقيلة حي من لوءي بن غالب
كرام المساعي مجدها غير زائل
مهذبة قد طيب الله خيمها
و طهرها من كل شين و باطل
له رتب عال على الناس فضلها
تقاصر عنها سورة المتطاول

371 {Yûsuf, 12/18.}
372 {en-Nûr, 24/10.}
373 {en-Nûr, 24/22.}
374 Safvân b. Muattal, Selemli'dir, Zekvân'da ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. Ebû Amr künyesiyle meşhurdur. Kudemâ ve fuzalâ-i ashaptandır. Birçok gazâda hazır bulunmuştur. Resûl-i Ekrem'in medhüsenâsına mazhar olmuştur. Hazret-i Ömer'in devr-i hilâfetinde 17 târih-i hicrîsinde İrmîniye fethinde şehîden vefat etmiştir.
375 {el-Bakara, 2/156.}
376 İbn Übey münafıkların reisidir. Bunun mufassal bir terceme-i hâlini bu eserimizde 629 numara ile tercüme ettiğimiz İbn Ömer hadisinde izah ettik, oraya bakınız! Aşağıdaki izahımızda da Münâfikīn sûresinde tasvir buyurulan hallerini göreceğiz.
377 Berîre'nin bu samimi ve safiyane şehâdetini Taberânî şu tafsil ile rivayet etmiştir. Berîre demiştir ki: Ben Âişe'nin hizmetinde bulunduğum zamanda kusur addedilecek bir hareketini görmedim. Yalnız ben bir kere hamur yoğurmuştum. Kendisine şu hamuru gözle de ben bunu pişirmek için ateş yakayım" dedim. Ben gittikten sonra, Âişe gaflet etmiş, besi koyunu gelip hamuru yemişti demiştir.
378 Sa'd b. Muâz, Evs kabilesinin ulusudur. Evsîler de Benî Neccâr'dandır. Sa'd, Mus'ab b. Umeyr Medine'ye geldiği zaman hicretten evvel müslüman olmuş kudemâ-yi sahâbedendir. Bedir ve Uhud Gazâlarında bulunmuş ebrâr-ı ensârdandır. Hendek Gazâsı'nda şehid olmuştur. Resûl-i Ekrem'in pek yüksek senâ ve iltifatlarına mazhar olmuştur. Bir hadîs-i şerifte Sa'd b. Muâz'ın hâdise-i şehâdetinden dolayı arş-ı a'zam sarsılmıştır buyurdu. Resûl-i Ekrem'e hediye edilen bir ipekli hulleden ashap mütehayyir olduğu sırada Resûlullah, Sa'd b. Muâz'ın cennetteki mendilleri bu hulleden çok daha hayırlıdır buyurmuşlardır. {B2615 Buhârî, Hibe, 26.}

Usûl-i mu'temedeye göre bu hadisede söz söyleyen zat, Sa'd b. Muâz'dır. Fakat Sa'd b. Muâz'ın şehâdeti, 4. sene-i hicriyede Hendek Gazâsı'nda aldığı bir ok yarasından pek çok kan akmak suretiyle vuku bulduğu muhakkaktır. Taraf-ı risâletten Mescid-i Saâdet'te kurulan bir çadır derununda tedavisine ihtimam edilmesine rağmen vefat etmişti. Hâdise-i İfk ise Benî Mustalik Seferi sırasında, 6. sene-i hicriyede vâki olmuştur. İki hadise arasında iki senelik bir fâsıla bulunduğundan İbn Hazm ez-Zâhirî, burada Sa'd b. Muâz'ın zikri vehimden başka bir şey değildir demiştir. İbnü'l-Arabî, İbn Abdülber de bunun vehm ü hata olduğunu bildirmişler ve ulemâdan bir cemaat de kendilerine tebâiyyet etmişlerdir. Bu cihetle İbn İshak Siyer'de Resûl-i Ekrem'in sualine karşı cevap veren ve evvelinden âhirine kadar söz söyleyen zat Üseyd b. Hudayr'dır demiştir.

Kādî İyāz da iki hadise arasındaki zaman farkını nazarı itibara alarak bunun cidden müşkül olduğunu ve bu cihetle birçok ehl-i ilim vehim olduğuna zâhib olduklarını bildirdikten sonra şöyle cevap veriyor: Mûsâ b. Ukbe, Müreysî' denilen Benî Mustalik Seferi'nin 4. sene-i hicriyede vukuunu bildirmiştir ki Hendek senesidir. Hâdise-i İfk ile Müreysî' Seferi'nin dördüncü senede ve Hendek'ten bir müddet evvel vuku bulmuş olması muhtemeldir diyor.

379 Sa'd b. Ubâde Akabe Biatı'nda bulunmuş kudemâ-i sahâbeden idi. Gazâlarda Hazrecîler'in sancağını taşırdı. Hazret-i Âişe'nin şehâdeti veçhile bu hadiseden evvel sâlih kimse idi. Fakat Câhiliye devrinden beri Araplar arasında hakikatten ziyade kabile gayreti hükümran olduğundan Sa'd b. Ubâde de Hazrecîler'i ve bu arada İbn Übey gibi azgın bir münafığı müdafaa edeyim derken haktan udûl ediyordu. Şâyân-ı dikkattir ki İbn Ubâde irtihâl-i peygamberî üzerine Ebû Bekir radıyallahu anha da biat etmekten içtinap ederek Şam tarafına gitmiş, 15. sene-i hicriyede Havran'da vefat etmiştir. Kabile gayretiyle haktan uzaklaşmanın insanı ne fena âkıbetlere sürüklediğinin canlı bir misalidir.

380 Câmiu'l-usûl'de Üseyd hazretlerine Ebû Yahyâ ve Ebû Îsâ denildiği bildirilmiştir. Akabe Biatı'nda bulunmuş kadîmü'l-İslâm bir zattır. Bedir Gazâsı'na iştirak eden ebrârdandır. Bedir'den sonraki gazâların hepsine iştirak etmiştir. Tehzîb'de Ömer b. Hattâb ile beraber Câbiye'de ve Beytülmakdis'in fethinde bulunduğu Vâkıdî'den rivayet olunuyor. Kendisinden on sekiz hadîs-i şerif rivayet edilmiştir. Râvileri arasında Enes b. Mâlik ve Ebû Saîd el-Hudrî gibi yüksek rütbede sahâbî vardır. Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, "*Üseyd b. Hudayr ne iyi insandır*" diye senâ buyurmuştur. {T3795 Tirmizî, Menâkıb, 33.} 20. sene-i hicriyede Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında vefat etmiş ve cenaze namazı müşârün ileyh tarafından kıldırılmıştır. Bakīʿ Kabristanı'na cenaze götürülürken bizzat halife hazretleri tarafından tabutun bir kolu omuzlanmak suretiyle izhâr-ı ihtirâm edilmiştir.

381 {Yûsuf, 12/18.}

382 Hibbân b. {Ebû} Cebele'nin mürselen rivayetinde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden "Sabr-ı cemîl nedir?" diye sorulmuş da Resûl-i Ekrem, '*kendisinden halka şikâyet edilmeyen sabırdır*' buyurmuş. {Temel hadis kaynaklarında bu lafızlarla tespit edilemeyen rivayet Beyhakī tarafından Bişr b. el-Hâris'in sözü olarak nakledilmektedir. (Beyhakī, *Şuabü'l-îmân*, XII, 388, no: 9603.) Münâvî yukarıda belirtildiği üzere Hibbân b. Ebû Cebele tarafından mürsel olarak İbn Cerîr'in naklettiğini ifade etmektedir. (Münâvî, *el-Fethu's-semâvî*, II, 727, no:614.)}

383 Âişe es-Sıddîka'nın beraetini ve ismetini nâtık olmak üzere inzâl buyurulan âyetler, sûre-i Nûr'un 11. âyetinden itibaren bervech-i âtî on âyet-i kerîmedir:

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ . لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هٰذَا إِفْكٌ مُبِينٌ . لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولٰئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ . وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ . إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ

لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمٌ . وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَا سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ . يَعِظُكُمُ اللّٰهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ . وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ . إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ . وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللّٰهَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ.

Bu âyetlerin meâli şöyledir: “*Şunlar ki, size iftira ile gelirler, bunlar mahdut bir güruhtur. Ey ifk ve iftiraya mâruz kalanlar, siz onu kendiniz için şer sanmayın! Belki o ifk, sizin için bir hayırdır. Onlardan her kişiye günahtan iktisap ettiği şeyin azabı vardır. Onlardan büyük günaha tasaddî eden kimse için de büyük bir azap vardır. Ne olurdu o bühtanı işittiğiniz zaman erkek ve kadın müminler, kendi nefislerine (kıyas ederek) hüsnüzan etselerdi de, “Hayır, bu açık bir iftiradır” deselerdi; ona dört şahit getirselerdi. Mademki şahit getirmediler, onlar Allah indinde muhakkak yalancıdırlar. Eğer Allah’ın dünya ve âhirette rahmeti üzerinizde olmasaydı, o daldığınız bühtanda size muhakkak surette büyük bir azap isabet ederdi. O zamanki siz, kendisine ilm ü ıttılâınız olmayan bir yalanı dilinizle telakki ve ağzınızla tefevvüh ediyordunuz ve onu kolay sanıyordunuz, halbuki Allah indinde o, büyük* (bir vebal)*dir. O bühtanı işittiğiniz zaman, “Bunu söylemek bize gerekmez, hâşâ bu bir büyük bühtandır” demeli idiniz. “Eğer müminseniz buna benzer bir fazîhaya ebedî avdet etmeyiniz!” diye Allah size va‘zediyor ve sizin için Allah âyetleri beyan buyuruyor. Çünkü Allah alîmdir, hakîmdir. Müminler içinde fena sözler işâa etmeyi seven kimseler yok mu? Muhakkak bunlar için dünyada ve âhirette elîm bir azap vardır* ve* (onları) *siz bilmediğiniz halde Allah bilir. Ya üzerinizde Allah’ın fazl ü rahmeti olmasaydı* (haliniz ne olurdu). *Hakikatte Allah raûftur, rahîmdir.*” {en-Nûr, 24/11-20.}

* Dünyadaki azap, hadd-i kazftir. Nasıl ki Mıstah, Hassân, Hamne haklarında hadd-i kazf icra edildi. Bu âyetleri yine sûre-i Nûr’un şu 21. âyeti takip ediyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ

أَبَدًا وَلكِنَّ اللهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.

"*Müminler, şeytanın harekâtına uymayın, her kim şeytanın harekâtına ayak uydurursa, o, muhakkak çirkin ve münker şeylerle emreder* (olduğunu bilsin!). *Eğer üzerinizde Allah'ın fazl ü rahmeti olmasaydı sizden hiçbiriniz ebedî temize çıkamazdı. Lâkin Allah, dilediğini temize çıkarır. Çünkü Allah semî'dir, alîmdir.*" {en-Nûr, 24/21.}

384 {en-Nûr, 24/22.}

385 إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ . اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ . ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ . وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ . وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ . سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ إِنَّ اللهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ . هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا وَلِلّٰهِ خَزَائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ.

{el-Münâfikūn 63/1-7.}

386 {B4904 Buhârî, Tefsîr, (Münâfikūn), 4.}

387 {T3315 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 63.}

388 {el-Münâfikūn, 63/7.}

389 {el-Bakara, 2/156.}

390 {Yûsuf, 12/18.}

391 Yûsuf, 12/18.

392 {İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VIII, 41.}

393 وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ . إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

1152

•.•.•

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﵁ قَالَ أَثْنَى رَجُلٌ عَلَى رَجُلٍ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ وَيْلَكَ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ مِرَارًا ثُمَّ قَالَ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَادِحًا أَخَاهُ لَا مَحَالَةَ فَلْيَقُلْ أَحْسِبُ فُلَانًا وَاللهُ حَسِيبُهُ وَلَا أُزَكِّي عَلَى اللهِ أَحَدًا أَحْسِبُهُ كَذَا وَكَذَا إِنْ كَانَ يَعْلَمُ ذٰلِكَ مِنْهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekre (Nufey‘ b. Hâris) radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: (Bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin huzurunda bir kişi öbür kimseyi senâ etmişti. Bunun üzerine Resûlullah tekrarlayarak, "Tuhaf şey? Sen (böyle övmekle) arkadaşının boynunu vurdun, yazıklar olsun sana! Sen arkadaşının boynunu vurdun" buyurdu. Sonra da, "Sizden her kim (din) kardeşini herhalde methetmek mevkiinde bulunursa, 'Filân kişiyi (görünüşe göre iyi) sanırım. Onun muhâsibi Allah'tır. Ben, Allah'a karşı kimseyi (sîretiyle) tezkiye edemem. Onu şöyle şöyle kimse zannederim' desin! Bunu da (hakikaten) o kimseyi bu surette zannediyorsa, öyle söylesin!" buyurdu. {B2662 Buhârî, Şehâdât, 16.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Edeb" bahsinde de rivayet etmiştir. Müslim, kitabın âhirinde, Ebû Dâvûd ile İbn Mâce de "Edeb" bahsinde tahrîc etmişlerdir. Râvi Ebû Bekre'nin adı Nüfey‘ b. Hâris es-Sekafî'dir. Ebû Bekre künyesi, müşârünileyh Tâif'ten Medine'ye geldiğinde taraf-ı risâletten verilmiştir. Kendisinden 132 hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan sekiz hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Müşârün ileyh Cemel ve Sıffîn vak‘alarında i‘tizâl edip hiçbir tarafa iltihak etmemiştir. 51 tarihinde vefat etmiştir.

Hadisi, Buhârî "Tezkiye"ye dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu babın unvanında Buhârî, "Bir şahit bir kimseden tezkiye olunursa bu tezkiye kâfidir" ictihâdını zikrediyor ve Ebû Cemîle'den[394] de şu haberi ta'lîkan rivayet ediyor: Ebû Cemîle diyor ki: (Sokakta) ben bir çocuk bulmuştum. (Buna bakmak ve nafakasını beytülmâlden temin etmek için Hazret-i Ömer'e vardım). Ömer radıyallahu anh beni görünce, عسى الغوير أبؤسا meselini irat ederek, güya bu piç, sulbî çocuğum imiş de beytülmâlden nafaka koparmak için istiyormuşum töhmetiyle beni ittiham ediyordu. Fakat reisim (beni tezkiye ederek), "Hayır, Ebû Cemîle sâlih bir kişidir" diye cevap verdi. Ömer, "Mademki sâlih bir kişidir, haydi git! (O bulduk çocuk hürdür, veraseti sana, beytülmâlden) nafakası bize aittir" dedi.[395]

Kavis içindeki ziyadeler bu haberin diğer rivayet tariklerinden alınmıştır.

Hazret-i Ömer'in irat ettiği, عسى الغوير أبؤسا mes'el-i meşhuruna gelince bu mesel âkıbeti meçhul ve kendisinden zarar gelmesi me'mûl olan umur hakkında darbolunur. Meydânî'nin *Mecmau'l-emsâl*'de beyanına göre **guveyr**, garın tasgīridir. **Eb'üs** de be'sin cem'idir. Şiddet mânasınadır. Araplar arasında pek kadîm olan bu meselin aslı hakkında ehl-i lugat vücûhu muhtelife beyan etmişlerdir ki şârih Aynî bunları *Umdetü'l-kārî*'de birer birer zikretmiştir. Bunlar arasında en basiti Asmaî'nin bildirdiği şu vecihtir: Bazı kimseler küçük bir mağara içinde iken mağara çökmek suretiyle, bir kavle göre düşman basarak cümlesinin helâk olmasıyla darbımesel olmuştur. Sonra âkıbeti meçhul bir işe girmiş kimse için darbolunmuştur. Ebû Cemîle de sokaktan bulduğu çocuk için beytülmâlden nafaka talebiyle Hazret-i Ömer'e müracaat edince, hakikaten bulduk bir çocuk mudur, yoksa kendi sulbî çocuğudur da beytülmâlden nafaka koparmak için böyle bir iddiada mı bulunuyor? Böyle mahiyeti meçhul bir iş addederek bu meseli irat etmiş. Sonra Ebû Cemîle, Arîfî tarafından tezkiye olununca nafaka verilmiştir ve bir kişinin tezkiyesiyle iktifa olunmuştur ki hadisin sebeb-i sevki budur.

Bu meselin mufassal ve tarihî bir aslı da vardır ki bunu da Harbî şöyle rivayet etmiştir: Bu rivayete göre guveyr Benî Kelb yurdunda bir suyun adıdır. Rivayete göre Cezîre-i İbn Ömer hâkimini Hîre ve Enbâr emîri olan Cüzeymetülvaddah katletmiş ve yerine Cezîre emâretine türlü müşkülât ile kızı Zebbâ lakabıyla meşhur Nâile geçmiş. Hüsnüânıyla beraber gür ve uzun geysûları Zebbâ lâkabıyla bâis-i iştihârı olan Nâile, babasının intikamını almak için Cüzeyme'yi türlü vesilelerle nefsine ıtmâʿ etmiş ve zifaf için Cezîre'ye celbederek katletmiştir. Bu defa onun yerine Hîre emâretine geçen yeğeni Amr b. Adî ile vezîri ahz-ı sâr kaydına düşerek vezir, melike Zebbâ'yı aldatmak için burnunu keserek bu kadına iltica etmiş ve "İbn Adî beni öldürecektir; size dehâlet ediyorum" demiş. Buna kani olan Nâile kendisine vezir edinmiş. Bu kurnaz vezir kadını ticaret hayatına alıştırarak Hîre'den İbn Adî'nin gizli vesâtetiyle ucuz mal aldırarak yakın zamanda emîre Nâile'ye müthiş bir servet temin ettikten sonra günün birinde bin sandık içine müsellah asker yerleştirerek develere yükletilip Cezîre'ye sevkedilmiş. Bu kârbân gelirken doğru yolu bırakıp Guveyr suyu semtine dönmüş. Bu sırada kârbânın vürûdunu temaşa etmekte olan Zebbâ, bunu görünce vaziyetten şüphelenerek عسى الغوير أبؤسا demiş ve nihayet Zebbâ da katledilmiş.

Asıl izahıyla meşgul bulunduğumuz Ebû Bekre radıyallahu anh hadisinde mâdih ile memdûhun isimleri tasrih edilmeyip, huzûr-ı risâlette bir kimse diğer bir kimseyi methüsenâ etti denilmiştir. Şârih Aynî metheden zatın Eslemî Mihcen b. Edraʿ olmak muhtemeldir denildiğini, memdûhun da Zülbicâdeyn olma ihtimali bulunduğunu bildiriyor.

Mihcen radıyallahu anh için Zehebî, kadîmü'l-İslâm bir sahâbîdir; Basra'da ihtiyâr-ı ikamet etmiş ve Basra Mescidi'nin yerini müşârün ileyh hazretleri tayin etmiştir. Kendisinden beş hadîs-i şerif rivayet edilmiştir ki bu hadisler Ebû Dâvûd ile Nesâî'nin *Sünen*'lerinde Hanzale b. Ali'den tahrîc edilmiştir. Müşârün ileyh hakkında Resûl-i Ekrem, ارموا أنا مع ابن الأدرع buyurmuştur.[396] Muâviye'nin hükümeti zamanında vefat etmiştir.

Zülbicâdeyn radıyallahu anh da Abdullah b. Afîf el-Müzenî'dir. Tebük Gazâsı'nda vefat etmiştir. Abdullah b. Mes'ûd, "Zülbicâdeyn Resûl-i Ekrem tarafından defnolundu ve Resûl-i Ekrem'in mübarek eliyle kabre indirilip, "*Yâ rab! Ben bu kulundan bu akşam hoşnut olarak ayrıldım. Sen de ondan râzı ol!*" diye dua buyurdu demiş ve "*Ah ne olurdu bu kabrin sahibi ben olaydım*" diye izhâr-ı teessür etmiştir.[397] Zehebî meâlen bildirdiğimiz bu hadisi "sahihtir" demiştir.

Ebû Bekre hadisindeki "veyl" (ويل) lafzı, filasıl "hüzün, helâk, meşakkat" mânasınadır. Taaccüp ve tefeccu' mânalarında da istimal olunur ki burada kastolunan mâna da budur ve böyle tercüme ettik.

Metn-i hadîsteki kat'-ı unuk katilden istiare edilmiştir. Her ikisinin de helâkte iştirakleri vardır. Bir mümini methin memdûh için helâki mûcip olması, herkesin âkıbeti ne olacağı beşer için gayri mâlûm olmakla beraber memdûhu kibre, ucbe sevketmek ihtimali galip olduğu içindir. Sonra müminin mümini yüzüne karşı methetmesi ehâdîs-i sahîhada vârit olduğundan, Ebû Bekre hadisindeki nehiy, ifrata hamledilmiştir. Hatta Nevevî'nin *Müslim Şerhi*'nde beyanına göre medhüsenâ, memdûhu izdiyâd-ı hayra sevketmek gibi maslahatı mûcip olursa, medhüsenâ müstehap olur.

Ebû Bekre hadisinden sonra Buhârî'nin *Sahîh*'inde Ebû Bürde tarikiyle Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den de bir rivayeti vardır ve müşârün ileyh hazretleri şöyle demiştir: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bir kimsenin diğer bir kimseyi senâ ettiğini ve onu methetmekte mübalağa eylediğini işitti de, "*Siz, o adamı* (mağrur edip) *öldürdünüz yahut arkasını yardınız!*" buyurdu.[398]

Buhârî'nin "Edeb" bahsinde de rivayet ettiği bu hadîs-i şerif Ebû Bekre hadisiyle bir meâlde olmakla beraber bu ikinci rivayet daha veciz ve beliğ, birinci rivayet de daha mufassal ve telkini daha kuvvetlidir. İkinci hadisteki, "*Siz memdûhunuzu gurur ile boğup öldürdünüz yahut gurur ile şişirerek arkasını yardınız*" cümlesindeki terdîd, râvinin şekkinden münbaistir ve birbirinden daha beliğ iki cümledir.

Resûl-i Ekrem şiiri esas itibariyle pek ziyade sevdiği ve arkasındaki ridâsını çıkararak şaire bahşedecek derecede mütehassis olduğu halde gerek Kur'an'da, gerek ehâdîs-i şerifede şiir ve şairin zemmini ifade eden nusûs-ı şerife hep böyle gurura, fesâd-ı ahlâka bâdî olan mübalağakârane ve sefihâne şiirlerdir.

---

394 Şârih Kirmânî Ebû Cemîle'nin adı Süneyn olduğunu bildirmiştir. Zehebî de sahâbe meyanında zikrederek, "Ebû Cemîle Süneyn es-Selemî'dir, Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin zamân-ı saâdetini idrak etmiştir, Tirmizî hadisini rivayet etmiştir. Zührî'nin kendisinden rivayeti vardır" demiştir. Şârih Aynî de, "Süneyn Ebû Cemîle'nin Nebî sallallahu aleyhi ve selleme yetiştiğini ve feth-i Mekke senesi maiyyet-i seniyyede gazâya gittiğini ve bu menbûzi iltikātı hadisesini Buhârî'nin sened-i muttasıl ile de rivayet ettiğini" naklediyor. Binaenaleyh bu Ebû Cemîle'nin adı Süneyn olduğu ve ashaptan bulunduğu hakkındaki rivayet bu derece kuvvetli olmakla beraber şârih Kirmânî'nin nakline göre, bazı âlimler Ebû Cemîle'nin adı Meysere'dir demişlerse de şârih Aynî Meysere'nin Tuhevî ve tâbiî olduğunu bildiriyor. Hulâsa'da, "Meysere b. Ya'kūb Tuhevî Ebû Cemîle'dir. Ali radıyallahu anhın alemdarıdır. Ali ve Osman radıyallahu anhümâdan rivayet etmiştir, kendisinden de oğlu Abdullah ile Atâ b. Sâib'in rivayetleri vardır" deniliyorsa da bunun tâbiî olduğuna dair bir şey zikredilmiyor.

Bu metindeki "menbûz" kelimesi Kāmus Tercümesi'nde aynen şöyle tarif olunuyor: Menbûz, veled-i zinâya ıtlak olunur ki haramzâdedir, piç tabir olunur. Ma'nâ-yı âtîden münşaibdir ve bu mâna emr-i ekserîye mahmûldür ve şol sabîye ıtlak olunur ki vâlidesi yola bırakıp gitmiş ola! Ekseri fakrinden memerr-i nâs olan yol üzerine yahut hamam kapısına ve mescide bırakıp evlâdı olmayanlar yahut ehl-i hayrât olanlar alıp terbiye ederler ve bazan da vâlidesi tıfl-i haramzadeyi dahî ilkā eder. Nitekim şair demiştir ki:

اشك ريا كه زاهدان ريخت بخانهء خدا قحبه بمسجد افكند طفل حرام زاده را

Âsım Molla'nın şahit olarak zikrettiği bu beytin mânası şöyledir: Zâhidlerin Allah evinde riyâ ile döktükleri göz yaşı, kahbenin mescide, zina mahsulü çocuğu bırakmaları gibidir.

Ebû Cemîle'den gelen bu rivayete göre böyle cami, hamam gibi mecâmi-i nâs olan mahallere bırakılan çocuğu tâlim ve terbiye etmek üzere alan kimseye o lakītin nafakası beytülmâlden verilirmiş.

Yine metindeki arîf de nakib ve reis demektir. Şârih İbn Battâl'ın beyanına göre, Hazret-i Ömer halkı muhtelif ve müteaddit kısımlara ayırmıştı ve her kısma bir nâzır tayin etmişti. Onların umur ve hususuna bakardı. Ebû Cemîle'nin divan reisi de bu tezkiye eden kimse imiş.

395 وقال أبو جميلة وجدت منوذا فلما رآني عمر رضي الله عنه قال: عسى الغوير أبؤسا كان يتهمني قال عريفي : إنه رجل صالح . قال: كذلك اذهب و علينا نفقته.

{Buhârî, Şehâdât, 16 (bab başlığı).}

396 {Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, X, 502. no: 6119.}

397 {Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 122.}

398 عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه قال: سمع النبي صلى الله عليه و سلم رجلا يثني على رجل ويطريه في مدحه فقال: أهلكتم أو قطعتم ظهر الرجل.

{B2663 Buhârî, Şehâdât, 17.}

1153

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم عَرَضَهُ يَوْمَ أُحُدٍ وَهُوَ ابْنُ أَرْبَعَ عَشْرَةَ سَنَةً فَلَمْ يُجِزْنِي ثُمَّ عَرَضَنِي يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَأَنَا ابْنُ خَمْسَ عَشْرَةَ فَأَجَازَنِي.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Uhud günü on dört yaşında bulunan İbn Ömer'i gözden geçirdi de bana (sinnen bâliğ değildir, diye gazâya iştirâke) izin vermedi. Sonra Hendek günü beni gözden geçirdi. O sırada ben on beş yaşında idim. Bu defa bana izin verdi (demiştir). {B2664 Buhârî, Şehâdât, 18.}

İZAHI

Bu hadisi İbn Mâce de "Hudûd" bahsinde rivayet etmiştir. Buhârî'nin bu hadisi tahrîc ettiği babı, "Sıbyanın Bulûğ Haddi ve Şehâdetleri" unvanını haizdir. Bu unvan iki hükmü muhtevîdir: **1.** Sıbyânın bulûğ haddi, **2.** Sıbyanın şehâdetlerinin kabul veya adem-i kabulü. Bunlardan sıbyanın bulûğ çağını beyan için Buhârî sûre-i Nûr'un meâli bervech-i âtî 59. âyet-i kerîmesini zikretmiştir: "*Sizden olan çocuklar erlik çağına erdikleri zaman* (yanınıza gelmek için) *kendilerinden evvelki* (çağdaki)*lerin istîzân ettikleri gibi izin istesinler! Allah size işte böyle âyetlerini beyan eder, Allah alîmdir, hakîmdir.*"[399] Bu âyet-i kerîmede çocukların ana babanın birlikte bulundukları odaya girmek istedikleri zaman istîzân etmeleri hükmü, bulûğa ermiş olmalarına ta'lik buyurulmuştur ki erkeklerin ibadet hudûd, istîzân ile mükellefiyet çağıdır.

Sonra Buhârî Mugīre'nin,[400] "Ben on iki yaşında ihtilâm oldum" dediğini rivayet ediyor. Şârih Aynî de bunun gibi Amr b. Âs ile oğlu Abdullah arasında on iki senelik bir yaş farkı bulunduğunu naklediyor.

Sonra Buhârî “Kadınların bulûğu hayız iledir” diyerek Talâk sûresinin meâli bervech-i âtî 4. âyet-i kerîmesini zikrediyor: “*Kadınlarınızdan* (yaşlanarak) *hayızdan kesilmiş olanlar*(ın demi, hayız kanı mıdır, istihâza mıdır?) *şüphelenirseniz, onların iddeti üç aydır. Hayız görmeyenler de öyledir. Çocuk yüklü olanların ise iddetleri hamillerini vazetmeleridir.*”[401]

Bu âyet-i kerîme de ıkrâ ile iddet, hayzın vukuuna ta‘lik buyurulmuştur. Bu cihetle kadınların hakkında hayız, bulûğ addedilmiştir. *Fethu’l-bârî*’de İbn Hacer, bu babda ulemânın icmâı bulunduğunu bildiriyor.

Bundan sonra Buhârî, Hasan b. Sâlih’ten “Komşumuz bir kadına eriştim. O, yirmi bir yaşında hanımnine olmuştu” dediğini rivayet ediyor. Bu vâkıayı şârih Aynî şöyle tasvir etmiştir: İbn Sâlih’in bildirdiği bu kadın dokuz yaşında hayız görmüştür, on yaşında da doğurmuştur. Doğurduğu kız da annesi gibi dokuz yaşında hayız görmüş, on yaşında doğurmuş ve yirmi birinci sene bunun annesi hanımnine olmuştur. Şârih Aynî “İmam Şâfiî’den de Yemen’de böyle bir kadının yirmi bir yaşında anneanne olduğunu gördüğü ve dokuz yaşını tamamladığında hayız, on yaşını doldurduğunda kız doğurduğu, kızının da annesi gibi hayız ve vâlid olduğu rivayet edilmiştir” diyor. Şârih Kastallânî de, İmam Şâfiî’nin, “Tihâme kadınlarının dokuz yaşında hayız gördüklerini kadınlardan işittim ve bu kadınların hayzı kakkındaki mesmûâtımın en serîidir” dediğini naklediyor. Buhârî, Hasan b. Sâlih’ten bu rivayetiyle evkāt-ı hamlin ekalli dokuz yaş olduğuna işaret ediyor.

Erkeğin on yaşında bulûğ çağına, kadının da dokuz yaşında hayız haline ermesi bilâd-i hârreye has müstesna haller olup iklimin, tarz-ı muaşeretin bulûğ ve hayız üzerinde tesiri bulunduğundan, bulûğ ve hayız çağının sinnen tayininde ulemâ ihtilâf etmiştir.

Şârih İbn Battâl bu ciheti şöyle izah ediyor: Erkeklerin ihtilâm, kadınların hayız hali bulûğ çağı olup bu çağda erkek ve kadının ibâdât ile mükellef olduğunda, hudûd ikame edildiğinde, istîzân, sehm-i ganimet gibi ahkâmın lüzumunda ulemânın icmâı vardır. Fakat erkeklerin ihtilâmı, kadınların hayzı teehhür ederse, bulûğun sinnen tayininde ulemâ ihtilâf etmişlerdir: Leys b. Sa'd, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Mâlik inbâtı yani kişinin avret mahallinde tüy bitmesini yahut emsalinin bâliğ veya hayız olduğu sinne varmış olmasını bulûğ için mikyas kabul etmişlerdir. İbn Kāsım bu çağı daha kati olarak tayin edip on yedi veya on sekiz yaşı sinn-i bulûğdur demiştir. İmam Ebû Hanîfe inbâta itibar etmeyip kızlarda hadd-i bulûğ on yedi, oğlanlarda on dokuz ve bir rivayette on sekizdir demiştir ki Süfyân es-Sevrî'nin mezhebi de böyledir. İmam Şâfiî inbâtı, kâfirin bulûğuna alâmet olarak kabul etmiş de müslim hakkında kabul etmeyip zükûr ve inâsta on beş yaşa itibar etmiştir. İmam Ebû Yûsuf'la İmam Muhammed'in mezhebi de böyledir. Evzâî, İbn Vehb, İbnü'l-Mâcişûn bu suretle ictihad etmişlerdir.

Bu zümre-i ilmiyye izah etmekte bulunduğumuz İbn Ömer hadisiyle istidlâl ederek, "Çocuğun rahm-i mâderden infisali tarihinden itibaren sene-i kameriye hesabıyla on beş yaşını tamamlamakla sinnen bâliğ addolunur ve bâliğler hakkındaki ahkâm bunlar hakkında da icra olunur" demişlerdir.

İmam Ebû Hanîfe ise En'âm sûresinin meâli bervech-i âtî 152. âyetiyle istidlâl etmiştir: "*Yetim malına yaklaşmayınız! Meğer ki yetim bulûğa erişinceye kadar en güzel suretle idare edesiniz.*"[402]

İbn Abbas radıyallahu anhümâ sinn-i rüşdü, erkekte on sekiz, kızda on yedi olmak üzere tefsir etmiştir. İnâsın neşvünemâsı ve bulûğu zükûrdan daha süratli olduğu için erkekten bir yaş noksan kabul edilmiştir. Ebû Hanîfe mezhebi sâlikleri, mevzumuz olan hadîs-i şerifteki İbn Ömer kıssası hakkında da muayyen bir vak'a olup umumi hükmü müfid değildir demişlerdir. Şu da muhtemeldir ki İbn Ömer on beş yaşında ihtilâm olmuştu da Resûl-i Ekrem harbe iştirakine izin vermişti.

Yukarıda Buhârî'nin bu babının iki hükmü muhtevi olduğunu bildirmiştik. Bunun birincisi sıbyanın bulûğ haddi idi ki bunu izah etmiş bulunuyoruz. İkincisi sıbyanın şehâdetleri idi. Şimdi onu izah edeceğiz. Bu babda da ulemâ ihtilâf etmiştir: İbrâhim en-Nehaî çocukların yekdiğeri hakkında şehâdetleri câizdir demiştir ki bu hüküm, Ali b. Ebû Tâlib, Kādî Şüreyh, Hasan-ı Basrî, Şa'bî'den de naklolunmuştur. Urve de şehâdet-i sıbyânı câiz görenlerdendir. Bir kısım ulemâ da çocukların şehâdetini tecviz etmemişlerdir. Bu menfî hüküm, İbn Abbas'tan, Kāsım, Sâlim, Atâ, Şa'bî, Hasan-ı Basrî, İbn Ebû Leylâ, Sevrî, Kûfe ulemâsı, Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd'den mervîdir. Üçüncü bir zümre-i ilmiyye de yalnız cerhte, katilde sıbyanın yekdiğeri hakkındaki şehâdetlerini tecviz etmişlerdir. Bu da Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Zübeyr, Kādî Şüreyh, Urve, Zührî, Rebîa, Mâlik'tir.

Buhârî metninde *Tecrîd*'e alınmayan şöyle bir ziyade de vardır. İzahıyla meşgul bulunduğumuz hadisi İbn Ömer'den rivayet eden Nâfi' demiştir ki: Ben bir kere hilâfeti zamanında Ömer b. Abdülazîz'in yanına gitmiştim. Bu İbn Ömer kıssasını hikâye ettiğimde müşârün ileyh, "Bu on beş yaş, büyükle küçük arasında bir haddir, sıgar-ı sinnin nihayeti, bülûğun bidayetidir" dedi ve "Bütün vilâyetlerdeki âmillerine on beş yaşına bâliğ olan cündîlere vazife ve maaş tahsis etmelerini yazıp ta'mim etti" demiştir.[403]

---

399 وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ [سورة النور].

400 Mugīre, İbn Mukassim'dir. İbrâhim en-Nehaî'nin fukahasından ma'dûddur. Şa'bî'den ve bu tabakadaki tâbiî ricâlinden rivayeti vardır. Kendisinden Şu'be, Sevrî, Zâide rivayet etmiştir. Şârih Aynî, Mugīre'nin Ebû Hanîfe radıyallahu anhtan da ahz-ı ilim ettiğini ve Ebû Hanîfe'nin kavliyle ihticâc edip fetva verdiğini bildiriyor. 133 tarihinde vefat etmiştir.

401 وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ [سورة الطلاق].

402 وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ [سورة الأنعام].

قال نافع فقدمت على عمر بن عبد العزيز وهو خليفة فحدثته هذا الحديث. 403
فقال: إن هذا لحد بين الصغير والكبير وكتب إلى عماله أن يفرضوا لمن بلغ
خمس عشرة [رواه البخاري].

1154

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ عَرَضَ عَلَى قَوْمٍ الْيَمِينَ فَأَسْرَعُوا فَأَمَرَ أَنْ يُسْهَمَ بَيْنَهُمْ فِي الْيَمِينِ أَيُّهُمْ يَحْلِفُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre (bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bir cemaate yemin teklif etmişti de hepsi birden yemine müsâraat etmişlerdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem hangilerinin (diğerlerinden önce) yemin edeceği hususunda kura atmalarını emir buyurdu. {B2674 Buhârî, Şehâdât, 24.}

İZAHI

Bu hadisi, Ebû Dâvûd ile Nesâî de "Kazâ" bahsinde rivayet etmişlerdir. Bu hadis, müşkilü'l-ma'nâ olan ehâdîs-i şerife cümlesindendir. Bunun için hadis şârihleri kura ile yemin hususu, muhâsımlardan hiçbirinin zilyed olmadığı, beyyineleri de bulunmadığı bir mal hakkında nizâ eden ve müctemian yemine müsâraat eden cemaate aittir demişlerdir. Ebû Dâvûd ile Nesâî'nin rivayet tarikleri de bu noktainazarı teyit etmektedir. Ebû Râfi' tarikinden gelen bu rivayete göre, bir kere Resûl-i Ekrem'e iki kişi bir mal hakkında ref'-i husûmet etmişlerdi. Her ikisinin de bu hususta beyyinesi yoktu. Resûl-i Ekrem bunlara kura ile yemin teklif etmişti. Hangisine kura isabet ederse, o yemin edecekti. Böylece Resûl-i Ekrem kura isabet edip yemin edene hükmeylemiştir.[404]

---

404 {D3616 Ebû Dâvûd, Kadâ (Akdıye), 22.}

1155

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ مَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللهِ أَوْ لِيَصْمُتْ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Yemin etmek isteyen kimse Allah'(ın ismine yahut sıfatından bir sıfatın)a yemin etsin yahut sussun (da asla yemin etmesin)" buyurmuştur. {B2679 Buhârî, Şehâdât, 26.}

İZAHI

Elimizdeki yazma ve basma bütün *Buhârî* nüshalarında ve şerhlerinde, hatta *Buhârî*'nin Yûnîniyye nüshasına tevfîkan basılan nüshada bu hadîs-i şerifin râvisi عن عبد الله رضي الله عنه suretinde muharrer bulunduğunu kaydetmek isteriz. Gerçi bu Abdullah ile murat, İbn Ömer olduğuna bütün *Buhârî* şârihleri işaret edip her iki ibare bir medlûlü ifade etmekte ise de Kur'ân-ı Mübîn'den sonra esahh-i kütüb *Sahîh-i Buhârî* olup onun her veçhile sûret-i zabtına ihtimam edilegelmiş bulunduğundan, böyle bir kayıt ve tembihe lüzum gördük.

Bu hadîs-i şerife nazaran mahlûka yemin mekruhtur. Nebîye, Kâbe'ye, Cibrîl'e, sahâbeye yemin gibi. *Sahîhayn*'da, "*Allah sizi babanıza yemin etmekten nehiy buyurdu*" vârit olmuştur.[405]

405 {B6108 Buhârî, Edeb, 74.}

KİTÂBÜ'L-ISLÂH BEYNE'N-NÂS

كِتَابُ الْإِصْلَاحِ
بَيْنَ النَّاسِ

Bu bahis insanların arası bozulduğu zaman onun ıslahı ahkâmına dair ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir.

Bu unvan Ebû Zerr'in rivayetkerdesidir. Nesefî'nin, Asîlî'nin, Ebü'l-Vakt'in rivayetleri كتاب الصلح suretindedir. Diğer rivayetlerde "kitab" yerinde "bab" zikredilmiştir. Küşmîhenî rivayetinde إذا تفاسدوا ziyadesi de vardır. Tercümemizde bu rivayetlerin hepsine işaret ettik.

Sulh lugatta ba'de'l-münâzaa musâlaha mânasına isimdir. Muhâsamenin muhalifidir, müsâlemet demektir. Fesadın zıddı olan salâhtan me'huzdur. Şeriat ıstılahında sulh, müddeî ile müddeâ aleyh arasındaki nizâ ve husumeti tarafeynin rızalarıyla kat'eden bir akiddir. Bu da sair akidler gibi icap ve kabul ile mün'akid olur. Akd-i sulh eden kimseye musâlih, bedel-i sulha musâlehun aleyh müddâ bih olan şeye de musallehun anh denir.

Sulh birçok şey hakkında envâ-ı muhtelife üzere câri ve mün'akid olur. O nevilerden biri muhâsımlar arasında olan sulhtur. Bir nevi de karı koca arasında ayrılık zamanında olur. Fie-i bâgıye arasında da vuku bulur. Bu muhtelif sulh nevileri şu üç kısımda toplanır: **1.** An-ikrârın sulhtur ki bu sulh, müddeâ aleyhin ikrarından neşet eder ve onun ikrarı üzerine bina kılınır. **2.** An-inkârın sulhtur ki bu da müddeâ aleyhin inkârı üzerine vâki olur. **3.** An-sükûtin sulhtur ki müddeâ aleyh ikrar ve inkâr etmeyip sükûtu üzerine vuku bulur.

İbrâ, bir kimsenin diğer bir kimsede olan hakkının ya tamamını ıskat veya bir miktarını tenzil ederek borçluyu berî kılmaktır ki buna fukaha örfünde **ibrâ-i ıskāt** denilir ve "Kitâbü's-Sulh"ta bu nevi ibrâdan bahsolunur. Bir de ibrâ-i istîfâ vardır ki bu da bir kimsenin diğerinde olan alacağını ahz ü istîfâ ettiğini itiraftan ibaret olup bu da bir nevi ikrardır.

İbrâ, diğer bir taksim ile ibrâ-i hâs ve ibrâ-i âm olur. İbrâ-i hâs, bir kimseyi muayyen bir maldan dolayı alacak davasından berî kılmaktır. İbrâ-i âm, bir kimseyi her türlü davadan berî kılmaktır.

Müellif Buhârî yukarıdaki unvandan sonra insanlar arasındaki nizâ ve fesadı ıslahın nazar-ı İslâm'daki faziletini bildirmek üzere Nisâ sûresinin meâli bervech-i âtî 114. âyet-i kerîmesini zikrediyor: "*İnsanların toplanıp gizli konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Meğer ki toplanıp konuşanlar bir sadaka vermeyi yahut bir mâruf işlemeyi ya da halk arasındaki fesadı ıslah etmeyi emreden kimseler ola! Her kim ki bu üç hayrı, Allah rızasını dileyerek işlerse yarın biz ona büyük bir ecir veririz.*"[406]

Bu cihetle halk arasındaki nizâ ve fesadı izâle edip düzeltmeye çalışmak menduptur.

---

406 لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا [سورة النساء].

1156

•.•.•

عَنْ أُمِّ كُلْثُومٍ بِنْتِ عُقْبَةَ ﵂ قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِي يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيَنْمِي خَيْرًا أَوْ يَقُولُ خَيْرًا.

TERCÜMESİ

Ukbe kızı Ümmü Külsûm radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyhâ, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Halk arasını düzelten ve bunun için hayır kastıyla söz ulaştıran veya hayır kastıyla (yalan) söyleyen, yalancı değildir" buyurduğunu işittim" demiştir. {B2692 Buhârî, Sulh, 2.}

İZAHI

Bu hadisi, Müslim ile Ebû Dâvûd "Edeb" bahsinde, Tirmizî "Birr ü İhsân" babında, Nesâî de "Siyer" bahsinde rivayet etmişlerdir. *Buhârî*'de bu hadisin mensup olduğu babın unvanı, "İnsanların Arasını Düzeltmek için Yalan Söylemek, Yalan Günahını Mûcip Değildir" suretindedir. Hadisteki ıslah-ı beyn için yalan söyleyen yalancı değildir, kelâmının mânası, yalan günahına müstehak değildir demektir. Çünkü hadiste kizbin esası nefyolunmuş değildir. Belki kizbe terettüp eden günah nefyedilmiştir. Şüphe yok ki yalan, gerek ıslah için gerek başka bir maksatla söylensin, yine mahiyeti itibariyle yalandır. Yalnız bazı hususlarda fesadı ıslah için ruhsat verilmiştir ki bunu Müslim, Ümmü Külsûm'den ziyâde-i rivayet olarak şöyle tahrîc etmiştir. Ümmü Külsûm, "*Nâsın dedikodusundan yalnız şu üç yerden başkasında kizbe müsaade edildiğini işitmedim*" demiştir: **1.** Harpte, **2.** Halk arasını ıslah hususunda, **3.** Kadının kocasına, kocanın da karısına karşı (aile düzenliği için) yalan söylemesi.[407]

Bu babda ulemâ ihtilâf etmiştir. Bazıları bunlara kıyas ederek kendisinde maslahat olan her şeyde kizbi tecviz etmişlerdir. Bunlara göre kizb, kendisinde mazarrat olan veya maslahat olmayan ahvalde mezmûmdur. Bazı ulemâ da kizbi ve hilâfı vâki ihbarı, mutlak surette menetmiştir. Bu zümre-i ilmiyye bu babda vârit müsaadeyi tevriye[408] tarikiyle söylenen söze hamletmişlerdir. Meselâ sen zalim bir şahsa, zulm ü gadrine uğrayacak bir mazlumu sıyânet için, "O, sana daima dua eder" dersin de bununla, اللهم اغفر لجميع المسلمين "Yâ rab! Bütün müslümanları afv ü mağfiret eyle!" suretinde dua ettiğini kastedersin. Yine böyle insan kızına, kadınına bir şey vaad eder de bu sözünde, "Allah dilerse" diye bir kayda niyet eder. Zevcenin lede'l-icap zevcine karşı i'lân-ı meveddet etmesi de böyledir. Harp hengâmındaki kizbe gelince, Resûl-i Ekrem Efendimiz, "*Harp hud'a ve hiledir*"[409] buyurmuştur ki bunu da hâşiyemizde bir misal ile irâe etmiş bulunuyoruz.

Bu mevzuu muhaddis Mühellib de şöyle izah ederek diyor ki: Hiçbir kimse için yalanı mubah itikad etmek câiz değildir. Çünkü Resûl-i Ekrem yalanı sûret-i mutlakada menetmiştir ve yalanın imandan uzak olduğunu haber vermiştir. Binaenaleyh yalanın hiçbir nevini mubah addetmek câiz değildir. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bu hadîs-i şerifte insanlar arasını düzeltmeye çalışan kimseler için tarafeyn arasında hayır olan şeylerin zikir ve beyanını, aralarında şer olmak üzere duyduklarından sükût edilmesini tâlim buyurmuştur. Bu yolda hareket, güçlüğü kolaylaştırmak, uzağı yakınlaştırmak addolunur. Yoksa bir vâkıanın hilâfını haber vermek demek değildir. Çünkü hilâf-ı hakîkat ihbarı, Allah haram kılmış, Peygamber'i de hurmetini bildirmiştir.

Bunun gibi zevc ve zevcenin yekdiğerine karşı vaadi de yalan fasîlesinden değildir. Çünkü vaad, incâz olunduğu zamana kadar hakikat mahiyetini iktisap etmez. Vaadin incâzı ise istikbalde me'mûl bulunduğundan, bu da yalan sayılmaz. Harpte tecviz edilen de iki mânaya ihtimali olan elfâz ile îhâmdır. Yoksa bir hakikati zıddı ile ihbar değildir.

Hadisin râvisi Ümmü Külsûm radıyallahu anhâ aşere-i mübeşşereden Abdurrahman b. Avf'ın karısıdır. Ukbe b. Ebû Muayt'ın kızıdır. Ümmü Külsûm'ü ibtidâ Zeyd b. Hârise radıyallahu anh tezvic etmiş, sonra Abdurrahman b. Avf nikâh eylemiştir. Ümmü Külsûm'ün İbn Avf'ın nikâhından İbrâhim ile Humeyd isminde iki oğlu olmuştur. Bu hadisi vâlidesinden rivayet eden Humeyd'dir. Sonra bu kadının evlendiği üçüncü zevci Zübeyr b. Avvâm'dır. Dördüncü olarak da Amr b. Âs ile evlenmiştir. Velîd b. Ukbe'nin hemşiresidir. Hazret-i Osman'ın da ana bir kardeşidir. 7. sene-i hicriyede Medine'ye hicret etmiştir.

Buhârî'nin izah ettiğimiz Ümmü Külsûm hadisinden evvel iki rivayeti daha vardır. Bunlardan birisi Sehl b. Sa'd hadisidir ki bunu, tercümesi bundan sonra gelecek olan Sehl hadisinin diğer rivayet tarikinde izah edeceğiz. Öbürü Enes b. Mâlik'in hadisidir ve meâlen şöyledir: Enes radıyallahu anh demiştir ki: (Resûl-i Ekrem'in Medine'ye kudûmünün ilk günlerinde) Nebî sallallahu aleyhi ve selleme, "(Hazrecîler'in reisi) Abdullah b. Übeyy'e teşrif buyursanız (da İslâm'a davet etseniz hayırlı olur)" denildi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de bir merkebe binerek, müslümanlar da kendisiyle beraber yaya yürüyerek Abdullah b. Übeyy'(in Âliye'deki menzilin)e vardı. Gidilen yol çoraklık kerekli bir yerdi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem İbn Übeyy'in semtine vardığında o (küstah herif) Resûlullah'a, "Benden alarga dur! Vallahi merkebinin fena kokusu bana ezâ ediyor" dedi. Bunun üzerine ensardan, kendileri(nin Hazrec kabilesi)nden birisi (Abdullah b. Revâha), İbn Übeyy'i, "Vallahi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin merkebi, râyiha itibariyle, senden muhakkak çok temiz kokuludur" diye karşıladı. Abdullah b. Übey hesabına kavminden birisi Abdullah b. Revâha'ya hiddet edip sövdü. Bununla İbn Revâha'nın taraftarları birbirlerine hiddetlenerek aralarında sopa ile, elleriyle, papuçlarıyla vuruşmaya başladılar. Bize, وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا "*Müminlerden iki taife yekdiğeriyle mukātele ederlerse siz onların arasını düzeltiniz!*"[410] âyeti inzâl buyurulduğunun haberi erişti.[411]

Şârih İbn Battal bu âyet-i kerîmenin bu kıssa hakkında nâzil olması müşküldür. Çünkü hadisin medlûlüne göre, Resûl-i Ekrem'in maiyetiyle İbn Übeyy'in taraftarları arasında muhâsame vuku bulmuştu. Bunlar o sırada müslüman değillerdi. Halbuki âyetin medlûlü iki müslüman cemaat arasındaki muhâsamayı ifade etmektedir.

Bu şüpheyi diğer *Buhârî* şârihleri şöyle izâle etmişlerdir: Enes b. Mâlik'in, "Bu âyet, bu sırada bize vâsıl oldu" demesi, bu hadise üzerine nâzil oldu demek değildir. Hucurât sûresinin bu âyeti nüzûl itibariyle müteahhirdir. *Mesâbih* şerhinde İbn Abbas'ın tefsirindeki şu tevcih de bildirilmiştir: Abdullah b. Übey taraftarları arasında mümin olanlar da vardı denilmiştir ki bu tevcih daha muvâfıktır.

---

407 {M6633 Müslim, Birr, 101.}

408 Tevriye, mütekellimin kelâmıyla ma'nâ-yı zâhiri hilâfını kastetmesidir. Meselâ esna-yı harbde düşman askerine, "Kralınız öldü" denilir de bununla düşmanın geçmiş krallarından biri kastolunur (*Ta'rîfât-ı Seyyid*).

409 {B3030 Buhârî, Cihâd, 157.}

410 {el-Hucurât, 49/9.}

411 عن أنس رضي الله عنه قال: قيل للنبيّ صلى الله عليه وسلم: لو أتيت عبد الله بن أبي؟ فانطلق إليه النبي صلى الله عليه وسلم وركب حمارا فانطلق المسلمون يمشون معه وهي أرض سبخة فلما أتاه النبي صلى الله عليه وسلم فقال: إليك عنى, والله لقد آذاني نتن حمارك. فقال رجل من الأنصار منهم: والله لحمار رسول الله صلى الله عليه وسلم أطيب ريحا منك. فغضب لعبد الله رجل من قومه فشتمه. فغضب لكل واحد منهما أصحابه. فكان بينهما ضرب بالجريد والأيدي والنعال. فبلغنا أنها أنزلت: وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا

{B2691 Buhârî, Sulh, 1.}

1157

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﵁ أَنَّ أَهْلَ قُبَاءٍ اقْتَتَلُوا حَتَّى تَرَامَوْا بِالْحِجَارَةِ فَأُخْبِرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِذٰلِكَ فَقَالَ اذْهَبُوا بِنَا نُصْلِحُ بَيْنَهُمْ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre (bir gün) Kubâ halkı dövüşmüşler, hatta birbirlerine taş atmışlardı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bu hadiseden haber verilince, Resûlullah (bazı ashabına), "Haydi bizimle gidiniz de onların aralarını düzeltelim" buyurmuştur. {B2693 Buhârî, Sulh, 3.}

İZAHI

Bu hadis, Buhârî'nin "Kitâbü's-Sulh"un ilk hadisi olarak zikrettiği yine Sehl hadisinin bir parçasıdır, tamamı şöyledir: Amr b. Avf oğullarından bazı kimseler arasında kavga vuku bulmuş. (Hatta birbirlerini taşlamışlardı). Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bunların arasını düzeltmek için ashabından (Übey b. Kâ'b, Süheyl b. Beyzâ gibi) bazı zevat ile İbn Avf oğulları(nın Kubâ'daki yurdu)na gitti. Namaz (vakti) gelmişti. Halbuki Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (Mescid-i Saâdet'e) gelmemişti. Bilâl gelmiş, (ezan okuyup) namaz vaktini ilân etmişti de Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (hâlâ) gelmemişti. Bunun üzerine Bilâl, Ebû Bekir'e gelerek, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (ıslâh-ı beyn sebebiyle namazdan) alıkonuldu. Namaz vakti de geldi. Sen cemaate namaz kıldırır mısın?" dedi. Ebû Bekir de, "Evet, istersen namaza kāmet edebilirsin!" dedi ve Ebû Bekir geçti (namaza başladı). Sonra (halk namazda iken) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem geldi. Saflar arasında yürüyerek tâ birinci safta durdu. (Resûl-i Ekrem'i gören) halk el çırpmaya başladı. Hatta halk el çırpmayı çoğaltmıştı. Ebû Bekir ise namazda başını çevirip bir tarafa bakmak itiyadında değildi. (El çırpma çoğalınca) dönüp baktı. Nebî sallallahu aleyhi ve sellemi arkasında gördü. Resûl-i Ekrem (mübarek) eliyle (yerinde durmasına) işaret ve öylece namaz kılmayı emretti. Ebû Bekir de elini kaldırıp (Resûl-i Ekrem'in bu emrinden dolayı) Allah'a hamdüsanâ eyledi. Sonra Ebû Bekir (birinci) safa girinceye kadar arkasına geri geri çekildi.

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de ilerleyip nâsa namaz kıldırdı. Namazdan fâriğ olunca da halka doğru dönüp, "*Ey cemaat!* (Size ne oldu?) *Namaz içinde bir şey ârız olunca* (bir düziye) *el çırpmaya başladınız? El çırpmak kadınlara mahsustur. Her kime namaz içinde* (ihtara değer) *bir hal ârız olursa 'sübhânallah' desin! Tesbih ettiğini işiten imam, elbette kendisine iltifat eder*" buyurdu. (Sonra Resûlullah), "*Ey Ebû Bekir! Sana işaret ettiğim zaman seni yerinde durmaktan ne gibi bir mani menetti de cemaatle namaz kılmadın?*" diye sordu. Ebû Bekir, "Yâ Resûlellah! İbn Ebû Kuhâfe için Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin önünde namaz kılmak muvâfık değildir" diye cevap verdi.[412]

Pek çok namaz meselesini ihtiva eden bu hadisin bir tarîk-i rivayeti "Kitâbü's-Salât"ın ezan bahsinde geçmiştir. O rivayet tariki bu eserde 396 numara ile tercüme ve mesâil-i salâtiye izah edilmiş bulunduğundan oraya bakınız. Buradaki sebeb-i sevk u rivâyeti sulhun faziletini beyandan ibarettir.

---

412 عن سهل بن سعد رضي الله عنه أن أناسا من بني عمرو بن عوف كان بينهم شيءٌ فخرج إليهم النبي صلى الله عليه وسلم في أناس من أصحابه يصلح بينهم فحضرت الصلاة ولم يأت النبي صلى الله عليه وسلم فجاء بلال فأذن بلال بالصلاة ولم يئت النبي صلى الله عليه وسلم فجاء إلى أبي بكر فقال إن النبي صلى الله عليه وسلم حبس وقد حضرت الصلاة فهل لك أن تؤم الناس؟. فقال نعم! إن شئت فأقم الصلاة. فتقدم أبو بكر ثم جاء النبي صلى الله عليه وسلم يمشي في الصفوف حتى قام في الصف الاول. فأخذ الناس بالتصفيح حتى أكثروا وكان أبو بكر لا يكاد يلتفت في الصلاة. فالتفت فإذا هو بالنبيّ صلى الله عليه وسلم ورائه. فأشار إليه بيده فأمره أن يصلي كما هو. فرفع أبو بكر يده فحمد الله. ثم رجع القهقرى وراءه حتى دخل في الصف. وتقدم النبي صلى الله عليه وسلم فلما فرغ أقبل على الناس فقال: أيها الناس إذا نابكم شيء في صلاتكم أخذتم بالتصفيح. إنما التصفيح للنساء. من نابه شيء في صلاته فليقل سبحان الله. فإنه لا يسمعه أحد إلا التفت. يا أبا بكر! ما منعك حين أشرت إليك لم تصل بالناس؟. فقال: ما كان ينبغي لابن أبي قحافة أن يصلي بين يدي النبي صلى الله عليه وسلم.

{B٢٦٩٠ Buhârî, Sulh, ١.}

1158

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ﵁ قَالَ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ فِي ذِي الْقَعْدَةِ فَأَبَى أَهْلُ مَكَّةَ أَنْ يَدَعُوهُ يَدْخُلُ مَكَّةَ حَتَّى قَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ يُقِيمَ بِهَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَلَمَّا كَتَبُوا الْكِتَابَ كَتَبُوا هٰذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَقَالُوا لَا نُقِرُّ بِهَا فَلَوْ نَعْلَمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللّٰهِ مَا مَنَعْنَاكَ وَلٰكِنْ أَنْتَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ فَقَالَ أَنَا رَسُولُ اللّٰهِ وَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ ثُمَّ قَالَ لِعَلِيٍّ امْحُ رَسُولُ اللّٰهِ فَقَالَ لَا وَاللّٰهِ لَا أَمْحُوكَ أَبَدًا فَأَخَذَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْكِتَابَ فَكَتَبَ هٰذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ لَا يَدْخُلُ مَكَّةَ سِلَاحًا إِلَّا فِي الْقِرَابِ وَأَنْ لَا يَخْرُجَ مِنْ أَهْلِهَا بِأَحَدٍ إِنْ أَرَادَ أَنْ يَتْبَعَهُ وَأَنْ لَا يَمْنَعَ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِهِ أَرَادَ أَنْ يُقِيمَ بِهَا فَلَمَّا دَخَلَهَا وَمَضَى الْأَجَلُ أَتَوْا عَلِيًّا فَقَالُوا قُلْ لِصَاحِبِكَ اخْرُجْ عَنَّا فَقَدْ مَضَى الْأَجَلُ فَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ فَتَبِعَتْهُمُ ابْنَةُ حَمْزَةَ يَا عَمِّ يَا عَمِّ فَتَنَاوَلَهَا عَلِيٌّ ﵁ فَأَخَذَ بِيَدِهَا وَقَالَ لِفَاطِمَةَ ﵂ دُونَكِ ابْنَةَ عَمِّكِ احْمِلِيهَا قَالَ فَاخْتَصَمَ فِيهَا عَلِيٌّ وَزَيْدٌ وَجَعْفَرٌ فَقَالَ عَلِيٌّ أَنَا أَحَقُّ بِهَا وَهِيَ ابْنَةُ عَمِّي وَقَالَ جَعْفَرٌ ابْنَةُ عَمِّي وَخَالَتُهَا تَحْتِي وَقَالَ زَيْدٌ ابْنَةُ أَخِي فَقَضَى بِهَا النَّبِيُّ ﷺ لِخَالَتِهَا وَقَالَ الْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الْأُمِّ وَقَالَ لِعَلِيٍّ أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ وَقَالَ لِجَعْفَرٍ أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي وَقَالَ لِزَيْدٍ أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا.

TERCÜMESİ

Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (6. sene-i hicriyenin) zilkade (ayı) içinde umre etmek istemişti de (sefer etmişti. Fakat) Mekke müşrikleri Resûlullah'ı Mekke'ye bırakmaktan imtina etmişlerdi. Nihayet Resûlullah Mekkeliler'le (sene-i âtiyede) üç gün Mekke'de kalmak üzere (Hudeybiye')de[413] bir sulh akdetti. Musâlahanâme yazdıkları sırada müslümanlar, (Ali b. Ebû Tâlib rıdvânullahi aleyh yediyle), "Bu kitâbe, Muhammed Resûlullah'ın mûcebince sulh olduğu maddeleri muhtevidir" unvanını yazmışlardı. Müşrik murahhasları Resûl-i Ekrem'e, "Biz, senin risâletini ikrar etmiş değiliz ki! Biz, senin Resûlullah olduğunu bilmiş ve tasdik etmiş olsaydık seni (Mekke'ye girmekten) menetmezdik. Şu kadar ki sen, Muhammed b. Abdullah'sın!" dediler. Resûlullah bunlara cevaben, "(Siz, beni tekzip etseniz de vallahi) ben, Resûlullah'ım, Muhammed b. Abdullah'ım" dedi. Bundan sonra Ali'ye, "Resûlullah lafzını sil!" buyurdu. Ali, "Hayır, vallahi ben, senin (Resûlullah unvanını) katiyen silemem!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kitabı aldı ve "Bu kitap Muhammed b. Abdullah'ın, mûcibince sulh olduğu şu maddeleri muhtevidir" diye yaz(dır)dı: **1.** Mekke'ye silâh sokmayacak, yalnız mahfazası içinde getirilebilecektir. **2.** Mekkeliler'den bir(er) kişi Muhammed'e tâbi olmak isterse, Mekke'den çıka(rak Medine'ye gide)meyecektir. Muhammed'in ashabından biri Mekke'de kalmak isterse, bunun da Mekke'de ikameti menedilmeyecektir.

(Ferdâsı sene) Resûlullah Mekke'ye dahil oldu. Muayyen üç gün geç(meye yaklaş)ınca Mekke müşrikleri Ali'ye gelerek, "Muahede müddeti geçti. Artık peygamberine söyle de Mekke'den çıksın!" dediler. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de (ashabıyla birlikte) Mekke'den çıktı. (Bu sırada Hazret-i) Hamza'nın kızı (Resûl-i Ekrem'e), "Yâ ammî! Yâ ammî!" diye feryat ederek arkalarına takılmıştı. Ali radıyallahu anh onu hemen tutup (mahfede bulunan) Fâtıma radıyallahu anhâya hitap ederek, "Amcanın kızını al!" deyip onu mahfeye yükledi. Râvi Berâ b. Âzib diyor ki: (Medine'ye vardıktan sonra) Hamza'nın kızının misafirliği hakkında Ali, Zeyd (b. Hârise), Ca'fer nizâ ettiler. Ali, "Bint-i Hamza benim amcamın kızıdır. Onun terbiyesine ben herkesten ziyade hak sahibiyim" diyordu. Ca'fer de, "O, benim amcamın kızıdır. Teyzesi de taht-ı nikâhımdadır. (Terbiyesi bana düşer)" demişti. Zeyd de, "O, benim kardeşimin kızıdır, bana herkesten yakın" diyordu. (Resûl-i Ekrem'e arz-ı husûmet edildiğinde) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bint-i Hamza'nın teyzesine ait olduğuna hükmederek, "Teyze (hidâne hususunda) ana mesabesindedir" buyurdu. Sonra Hazret-i Ali'ye, "Sen bana (neseple, muhabbetle) bağlısın, ben de sana muttasılım" diye taltif buyurdu. Ca'fer'i de taltif ederek, "Sen de hilkaten ve ahlâken bana benzersin!" dedi. Zeyd b. Hârise'ye de, "Sen bizim kardeşimiz, dostumuzsun!" di(ye şeref ver)di.

İZAHI

Buhârî Hudeybiye vâkıasını *Sahîh*'inin müteaddit bahislerinde rivayet etmiştir. Diğer sıhah ve sünen sahiplerinin de rivayetleri vardır. Buhârî'nin yalnız burada "Sulh" bahsinde dört tarîk-i rivayeti vardır ki biri tercüme ettiğimiz Berâ hadisidir. Berâ hazretlerine müntehî olan iki tarik daha vardır ki bunun birini tercümemizde kavis içinde gösterdik. Öbürünü ve İbn Ömer'e müntehî olan dördüncü bir tarîk-i rivayeti, ziyadeyi muhtevi bulunduklarından bu ikisini de bervech-i âtî nakil ve tercüme ediyoruz:

1. Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâ mevadd-ı sulhiyeyi bildirerek demiştir ki: "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Hudeybiye günü müşriklerle üç madde üzerine sulh akdetmişti: **a)** Müşriklerden her kim Allah'a (iman edip) gelirse Resûlullah onu müşriklere iade edecek, müslümanlardan da bir kişi şirk tarafına geçerse, Mekkeliler onu iade etmeyecekler. **b)** Mekke'ye gelecek sene girilecek ve Mekke'de ancak üç gün ikamet edilecek. **c)** Mekke'ye kılıç, yay ve emsali silâh, mahfazası içinde olarak girilecek.

(Muahede mevaddı takarrür edip de yazılacağı sırada) Ebû Cendel (ki, Kureyş namına muahedeyi imzaya memur Süheyl b. Amr'ın oğludur. Mekke'den, mahbesinden kaçarak) ayakları zincirde seke seke karargâha gelmiş (kendini müslümanların arasına atmış)tı. (Süheyl muâhedenâme mûcibince oğlunu istemekle) Resûl-i Ekrem, Ebû Cendel'i Kureyş murahhaslarına iade etti.[414]

2. Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivavet olunduğuna göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem umre niyetiyle (Medine'den) çıkmıştı. Fakat küffâr-ı Kureyş Resûlullah ile Kâbe arasına haylûlet (edip men)ettiler. Resûlullah da Hudeybiye'de kurbanını kesip tıraş oldu. (İhramdan çıktı) ve müşriklerle, "gelecek sene umre etmek ve peygamberin ashabı Mekkeliler'e karşı kılıçlardan başka silâhı hâmil olmamak, Mekke'de Mekkeliler'in diledikleri müddetten ziyade ikamet etmemek" üzere sulholdu. Bu suretle Resûlullah gelecek sene umre etti ve musâlahanâme mûcebince Mekke'ye dahil olup üç gün ikamet etti. (Bu müddetin hulûlünde) Mekkeliler Resûlullah'a Mekke'den çıkmasını söylediler. Resûl-i Ekrem de çıktı.[415]

Hudeybiye Musâlahası'nın mufassal bir tarîk-i rivayeti de yakında "Şürût" bahsinde 1164 numara ile ve Misver b. Mahreme ile Mervân'a müntehî bir senedle görülecektir. Hudeybiye Musâlahası maddeleri müslümanlar hesabına çok ağır olmakla beraber İslâm dininin ve İslâm devletinin varlığı Kureyş tarafından kabul ve tasdik edilmiş demek olduğundan nefsü'l-emirde çok mühimdir ve İslâm'ın i'tilâ merhalelerinden en mebrûr bir dönüm noktasıdır. Başta Hazret-i Ömer olduğu halde ashâb-ı kirâmdan pek çoğu musâlaha şerâitine itiraz ettikleri halde Resûl-i Ekrem onun hukūk-ı siyâsiyye noktainazarından ehemmiyetini müdrik bulunduğundan bu ağır şerâitle muahede akdinden çekinmedi. Bu cihetleri 1164 numara ile tercüme edeceğimiz hadisin izahında göreceğiz.

---

413 Hudeybiye, Mekke'ye bir konak mesafede ve Medine yolu üzerinde küçük bir köydür. Civarında bulunan bir kuyunun adıyla anılmıştır. Mescid-i şecere de oradadır. Bu kelime bütün Buhârî nüshalarında "yâ"nın tahfifiyle zaptedilmiştir. Kādî İyâz, "Bu kelimeyi biz de mütekaddimînden Hudeybiye zabtettik. Halbuki bütün fukaha ve muhaddisler teşdîd ile Hudeybiyye diye okurlar" diyor.

414 عن البراء بن عازب رضي الله عنهما قال: صالح النبي صلى الله عليه وسلم المشركين يوم الحديبية على ثلاثة أشياء: على أنّ من أتاه من المشركين رده إليهم ومن أتاهم من المسلمين لم يردوه. وعلى أن يدخلها من قابل ويقيم بها ثلاثة أيام ولا يدخلها إلا بجلبان السلاح السيف والقوس ونحوه فجاء أبو جندل يحجل في قيوده. فرده إليهم

{B2700 Buhârî, Sulh, 7.} .

415 عن ابن عمر رضي الله عنهما، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج معتمرا، فحال كفار قريش بينه وبين البيت، فنحر هديه وحلق رأسه بالحديبية، وقاضاهم على أن يعتمر العام المقبل، ولا يحمل سلاحا عليهم إلا سيوفا، ولا يقيم بها إلا ما أحبوا، فاعتمر من العام المقبل، فدخلها كما كان صالحهم، فلما أقام بها ثلاثا، أمروه أن يخرج فخرج

{B٢٧٠١ Buhârî, Sulh, ٧.} .

1159

•.•.•

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﵁ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ ﵄ إِلَى جَنْبِهِ وَهُوَ يُقْبِلُ عَلَى النَّاسِ مَرَّةً وَعَلَيْهِ أُخْرَى وَيَقُولُ إِنَّ ابْنِي هٰذَا سَيِّدٌ وَلَعَلَّ اللهَ أَنْ يُصْلِحَ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekre (Nufey‘ b. Hâris) radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh şöyle demiştir: (Bir kere) gördüm ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem minber üzerinde (hafîdi) Hasan b. Ali radıyallahu anhümâyı yanına alarak bir kere cemaate, diğer bir defa da Hasan b. Ali'den yana dönüp ona işaret ederek, "Bu benim oğlumdur, şeref sahibi bir efendidir. Umarım ki Allah, oğlum sebebiyle yakında müslümanlardan iki büyük fırkanın arasını ıslah ede" buyurdu. {B2704 Buhârî, Sulh, 9.}[416]

İZAHI

Buhârî bu hadisi buradan başka Hasan b. Ali radıyallahu anhümânın faziletine dair bir babında, "Fiten" ve "Alâmâtü'n-nübüvve" bablarında da tahrîc etmiştir. Ebû Dâvûd "Sünnet" bahsinde, Tirmizî ile Nesâî de "Menâkıb"da rivayet etmişlerdir.

İmâm Buhârî *Sahîh*'inde bu hadisi sevkederken Hazret-i Hasan'ın iki mühim İslâm fırkası arasındaki fitne ve fesadı, ne sûretle izâle ve ıslah ettiğini tebarüz ettirmek için Hazret-i Hasan'la Muâviye ordularının Medâin'de karşı karşıya geldikleri bir sırada ve Hazret-i Hasan'ın ordusunda peygamberin bu necl-i necîbi uğrunda fedâ-i câna ahd ü peyman etmiş 40.000 cengâver bulunduğu halde, mücerret müslümanlar arasında kan dökülmesinden içtinap ederek hilâfetten feragat ve Muâviye nâmına terk-i hilâfet ettiğini Hasan-ı Basrî hazretleri lisanından nakil ve rivayet etmiştir ki İslâm tarihinin mühim bir safhasını bildirmektedir.

Şârih Aynî de *Umdetü'l-kārî*'de bu vâkıaya takdîmen Hazret-i Ali'nin târîh-i şehâdetini tesbit etmiştir. Şimdi biz de bunları bir seyr-i tarihi takip ederek nakil ve izah edeceğiz.

Hazret-i Ali ile Muâviye arasında hicretin 37 tarihinde Sıffîn'de cereyan eden müsellâh ihtilâf bir hakeme havale edilmesi ve bunun Amr b. Âs'ın desîsesiyle akamete mahkûm olması, Hazret-i Ali ordusunda ortaya bir Hâricî fırkası çıkarmıştı.

Hâricîler ihtilâfın hakem tarikiyle hallini küfür addediyorlardı ve "Hakem yalnız Allah'tır" diyerek Hazret-i Ali'ye, tövbe ve tecdîd-i iman etmedikçe itaat etmeyeceklerini ilân etmişlerdi. Hazret-i Ali tarafından bilvasıta ve bilâvasıta edilen vaaz ve nasihatler müessir olmayınca asker sevkine mecburiyet hâsıl olmuş ve Nehrevan'da cereyan eden muharebede ekserisi katlolunmuştu. Fakat bunların bakıyyetü's-süyûfu burada şurada cem'iyyet-i hafiyye halinde fitne ve fesat îkāından hâlî kalmıyorlardı. Nihayet hicretin 40. senesi ramazanında Hazret-i Ali, Muâviye ve Amr b. Âs'ı öldürmek üzere bir suikast tertip ettiler ve buna üç kişiyi memur ettiler. Bunlardan her biri aynı günde sabah namazında memur oldukları kimseleri öldürecekti. Hazret-i Ali'yi katle Abdurrahman b. Mülcem memur olmuştu. Öbürleri bir eser-i tesadüf kurtuldukları halde Cenâb-ı Murtazâ Kûfe Mescidi'nde sabah namazını kılarken İbn Mülcem habisinin zehirnâk kılıcıyla vurulmuş ve iki gün sonra şehîden vefat etmiştir.

Ehl-i rivayet bu suikastın hicretin 40. senesi ramazanında vuku bulduğunda ittifak ettikleri halde gününü tayinde ihtilâf etmişlerdir: İbnü'l-Cevzî ramazandan on üç gün kala yani ramazanın on yedinci cuma günü vuku bulduğunu bildirmiştir. Ebü'l-Yakzân da bu suretle rivayet etmiştir. İbn Heytem ramazanın yirmi yedinci günü vukuunu kaydeder. Hasan b. Ali radıyallahu anhümâdan da leyle-i Kadir'de vuku bulduğu ve iki gün yaşayıp vefat ettiği rivayet edilmiştir.

Vâkıdî, Hazret-i Ali'nin şehâdeti günü Hazret-i Hasan'a biat edildiğini bildirmiştir. Bazıları Hazret-i Ali'nin defni gecesi, bazıları da iki gün sonra biat edildiğini nakletmişlerdir. Hazret-i Hasan'a Kûfeliler biat etmişlerdi. Şamlılar ise Muâviye taraftarı idiler.

İbn Hişâm'ın beyanına göre Hazret-i Hasan b. Ali'ye biat edildikten sonra Cenâb-ı Peygamber'in bu müşfik hafîdi hilâfetten münbais halkın ihtilâfını günlerce düşünmüş, bir kısım halkın kendisini, diğer bir kısmının Muâviye'yi iltizam ederek müslümanlar arasında kan dökülmesine bir türlü gönlü razı olmayıp ıslâh-ı müslimîn için hilâfeti Muâviye'ye terketmiştir ki 41. sene-i hicriye rebîülevvelinin beşinci gününe müsâdiftir. Rebîülâhir, cumâdelûlâ rivayetleri de vardır. Müddet-i hilâfeti altı aydan birkaç gün noksandır. Bu yıla ehl-i haber "âmmü'l-cemâat" demişlerdir. Resûl-i Ekrem'in, "*Umarım ki Cenâb-ı Hak bu oğlum sebebiyle yakında müslümanlardan iki fırkanın arasını ıslah ede*" buyurmakla bu vâkıaya işaret buyurmuştur. Hâdisâtın ihbâr-ı peygamberî veçhile cereyan etmesi, Resûl-i Ekrem'in en büyük ve en açık mûcizâtı cümlesindendir.

Şimdi hafîd-i peygamberînin hakk-ı hilâfetini ne suretle Muâviye'ye terk ve havale buyurduğunu Buhârî'nin Hasan-ı Basrî hazretlerinden rivayetinden öğreneceğiz. Hasan-ı Basrî hazretleri yemin ile tevsîk-i kelâm ederek demiştir ki: Vallahi Hasan b. Ali, Muâviye'yi dağlar misali (ardı, arkası görülmeyen) bir ordu ile (Medâin')de karşılamıştı. Amr b. Âs[417] Muâviye'yi harbe teşvik ederek, "Ben karşımızda bir ordu görüyorum ki o, karşısındaki (kemmiyet ve keyfiyetçe) akranı orduyu kati surette boğup öldürmedikçe geri dönmeyecektir" dedi. Muâviye Amr b. Âs'a –ki, bu iki zattan hayırlısı Muâviye'dir– cevap vererek, "Eğer muhaliflerimiz askerimizi yahut askerimiz muhaliflerimizi öldürürlerse (Allah'ın ifasını emrettiği) umûr-ı nâsı benim namıma ifa etmeyi kim tekeffül eder? Bana bu maktullerin ailelerine, eytâm ve erâmiline bakmayı kim deruhte eder" dedi ve (sulh olmak için) Hazret-i Hasan'a Kureyş'ten ve Abdüşemsoğulları'ndan iki kişi, Abdurrahman b. Semüre ile Abdullah b. Âmir b. Küreyz'i gönderdi ve bunlara, "Haydi şu adama (Hasan b. Ali'ye) gidiniz, sulh arzediniz, ona (sulha talip olduğumu) söyleyiniz, ne arzu ederse onları öğrenip geliniz!" dedi. Bunlar Hazret-i Hasan'a gittiler, huzuruna girip görüştüler ve (Muâviye'nin teklifini) söylediler. Metâlibini sordular. Hazret-i Hasan bunlara cevaben, "Biz, Abdülmuttaliboğulları'yız. (Kerem ve semâhate alışmışız. Hilâfet namına) beytülmâlden bize düşen hisse nedir ki? (Onunla etrafımızdaki muhtaçları infak edeceğiz. Açlıktan milletin kanı büzülmüş. (Birbirini kırdığını görüyorsunuz)" dedi. Onlar cevaben, "Muâviye size şöyle şöyle (mal, elbise, erzak) arzediyor. (Bunları dağıtırsınız) ve daha neye ihtiyacınız varsa onu sormamızı ve sizin bildirmenizi istiyor" dediler. Hazret-i Hasan, "Bu söyledikleriniz şeyleri bana karşı kim tekeffül edip üzerine alır?" dedi, Muâviye murahhasları, "Biz deruhte ederiz!" dediler ve Hazret-i Hasan ne istediyse onlar, "Biz temin ederiz" diye karşıladılar. Bu suretle Hazret-i Hasan sulholdu.

Hasan-ı Basrî hazretleri hadisin sûret-i sevki hakkında bu mühim mâlûmatı verdikten sonra, "Ebû Bekre radıyallahu anhtan şöyle işittim" diye mevzumuz olarak tercüme ettiğimiz hadîs-i şerifi rivayet ediyor:[418]

Musâlaha şartlarından bir mühimi de Muâviye'nin vefatından sonra hilâfetin müslimlerin şüyûuna muhavvel olması ve diledikleri kimseyi kendilerine halife intihab edebilmeleri şartı idi.[419]

Hâşimîler'le, Emevîler arasında kadim zamanlardan beri akıp gelen bir kan devam etmiş ve hiçbir zaman dinmemiştir. Bu kanlı ihtilâfın sadr-ı İslâm'da bir zaman için tevakkufu Hasan b. Ali radıyallahu anhümânın hilâfetten feragatı suretiyle müstesna bir fâsıla halinde görülür. Bunun için Resûl-i Ekrem bu vâkıaya ehemmiyet vermiş ve bâhir bir mûcize olarak vukuundan evvel haber vermiştir. İmam Hasan'ın rahm-i şefkati sadr-i İslâm'da Sıffîn ve Kerbelâ fâciaları arasında İslâm âlemine sulh ve sükûn temin etmesi itibariyle Buhârî bu hadisi "Sulh" bahsinde zikretmiştir.

Resûl-i Ekrem efendimiz necl-i necîbi Hazret-i Hasan'ın aralarını ıslah edeceğini haber verdiği iki İslâm fırkasını azametle tavsif buyurmuştur. Bu iki ordudan İmam Hasan ordusunun kemiyetini, Hasan-ı Basrî hazretlerinin "dağlar gibi" tavsifi ve teşbihi kemâl-i vuzûh ve belâgatla ifade etmektedir. Müşebbehün bih olan dağların önünden arkası görülmediğine göre Hazret-i Hasan ordusunun ardı, arkası görülmeyecek derecede muazzam bir ordu olduğu müstefâd olur (Aynî).

Hazret-i Hasan'ın istinat ettiği kuvve-i askeriyyenin keyfiyetine gelince, onun derece-i hamâset ve şecaatini de ağyârın şehâdet ve takdiri ifade ediyor: Amr b. Âs –ki, Muâviye'nin müşâvir-i hâssı idi–: "Ben karşımızda öyle bir ordu görüyorum ki o, karşısındaki kemiyetçe akranı olan ordumuzu tepelemedikçe geri dönmeyecektir" diye tavsif ediyor. Filhakika şârih Kirmânî'nin beyanına göre, Hazret-i Hasan'ın ordusunda kendi uğrunda fedâ-i cân etmek üzere arz-ı bîat etmiş 40.000 cengâver bahadır vardı. Amr b. Âs'ın gözünü yıldıran, bu mühîb kuvvet idi. Fakat İbn Âs, sulh olup da bu kuvvetin bu halde bırakılmasını da doğru bulmuyordu. Muâviye'yi harbe teşvik ediyordu. Muâviye ise harp taraftarı değildi. Bu kadar müslüman kırılıp yüz binlerce eytâm ve erâmil bıraktıktan sonra muzaffer olsak bile bu zaferin ne kazancı olur. Bu ailelere kim bakacak buyurdu. Bu cihetle Hasan-ı Basrî hazretleri –Muâviye ile Amr b. Âs'ı kastederek–, "Vallahi bu iki kişinin hayırlısı Muâviye'dir" demiştir. Muâviye'nin hayır ile tavsifi Amr b. Âs'a nisbetledir. Yoksa Hasan b. Ali'ye kıyas ile değildir. Şârih Aynî bu noktayı kaydederek, "Hazret-i Hasan'ın o devirde Muâviye'den hayırlı olduğunda hiç şüphe yoktur" diyor. Muâviye'nin Amr b. Âs'tan hayırlı olmasının bir ciheti de Amr'ın Hazret-i Hasan'a Muâviye'den ziyade husumet beslemesinden nâşîdir deniliyor.

Hazret-i Hasan'ın istinat ettiği fırka-i askeriyyenin maddî, mânevî fâikiyeti ile beraber hilâfetten feragat etmesi bir zillet eseri olmayıp mücerret ümmet-i İslâmiyye'nin selâmeti namına yüksek bir maslahat-ı dîniyye mülâhazasıyla vuku bulduğunu Aynî ve diğer *Buhârî* şârihleri kaydetmişlerdir. Resûl-i Ekrem efendimizin hafîd-i mükerremini "seyyid" unvân-ı muhteşemi ile tavsif buyurmaları da bunu ifade etmektedir.

Şârih Kastallânî İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'inden naklen şunu kaydetmiştir: Musâlaha meselesi, Hazret-i Hasan'ın Muâviye'ye gönderdiği bir mektubuyla başlamıştır. Hafîd-i nebevî bu mektubunda bazı sulh şartları yazmıştı. İmam Hasan'ın bu mektubu Muâviye'ye vâsıl olmazdan evvel müşârün ileyh de yukarıda bildirdiğimiz iki murahhasını Hazret-i Hasan'a göndermişti. Bunlar, alt tarafı Muâviye'nin mührüyle mahtum beyaz bir kâğıdı hâmil bulunuyorlardı. Muâviye Hazret-i Hasan'a gönderdiği bir mektubunda, "Altını mühürlediğim bu beyaz sayfaya ne dilersen yaz, kabulümdür, o senindir" diyordu. Hazret-i Hasan bu sayfa ile Kûfe beytülmâlinde mevcut meblağın kendisine verilmesini, bir de Fars hıttası muzâfâtından Dârâbkerd[420] kasabası haracının kendisine bırakılmasını istemişti. Hazret-i Hasan emr-i hilâfeti Muâviye'ye teslim edip şerâit-i sulhiyyenin ifası sırası geldiğinde ve İmam Hasan tarafından o mühürlü sayfada muharrer şerâit talep edildiğinde Muâviye bundan imtina ederek, "Yalnız bana gönderdiğin sayfada muharrer şeyleri verebilirim" demiştir. Sonra İmam Hasan Medine'ye çekilip gitmiştir.

Hasan b. Ali radıyallahu anhümâ Hâşimî'dir. Vâlidesi Fâtıma radıyallahu anhümadır. Resûl-i Ekrem'in büyük torunudur. 3. sene-i hicriye ramazanında dünyaya gelmiştir. Hazret-i Enes b. Mâlik, "Resûlullah'a vechen en çok benzeyen hafîdi Hasan b. Ali'dir" demiştir. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "*Hasan ile Hüseyin ehl-i cennet gençlerinin şereflileridir*"[421] buyurmuştur. Resûl-i Ekrem'den on üç hadîs-i şerif rivayet etmiştir. Babası Hazret-i Ali'den, halası Hind'den de rivayeti vardır. Kendisinden de oğlu Hasan, Rebîa, Ebû Vâil, İbn Sîrîn rivayet etmişlerdir. Sabr ü keremi ve sâir mekârim-i ahlâkı hakkında pek çok nevâdir menkuldür. İbn Cüd'ân İmam Hasan'ın on beş defa yaya olarak haccettiğini ve iki defa malının hepsini, üç defa da servetinin nısfını tasadduk eylediğini bildirmiştir.

Otuz yedi yaşında mesned-i hilâfete geçmiş, yedi ay kadar Irak, Hicaz, Horasan, Yemen cihetlerine hükümran olduktan sonra yukarıda izah ettiğimiz veçhile hilâfetten feragat etmiştir. Bundan sonra yedi sene kadar daha muammer olup hicret-i Muhammediyye'nin 49 tarihinde mesmûmen Medine'de irtihal etmiştir ve Bakī' Kabristanı'na defnedilmiştir. Sa'lebe b. Ebû Mâlik, "Hazret-i Hasan'ın defninde hazır bulunduk; bir iğne atılsa insan üzerine düşerdi denilecek derecede Bakī'in dolduğunu gördüm" demiştir.

Muâviye radıyallahu anh, Ebû Süfyân Sahr b. Harb'in oğludur. Feth-i Mekke sırasında müslüman olmuştur. Hâfız Şemseddin ez-Zehebî, Muâviye'nin yirmi sene vali, yirmi sene de melik olarak Şam'da bulunduğunu kaydettikten sonra müşârün ileyhin halîm, kerîm, siyasî, âkıl, mekkâr bir zat olduğunu, emâret ve idâre-i mülk için yaratılmış re'y ve dehâ sahibi bulunduğunu bildirmiştir. Resûl-i Ekrem efendimiz Muâviye hazretlerine, "*Eğer melik olursan adalet eyle!*"[422] buyurmuştur. Müşârün ileyhten naklolunan şu söz, idâre-i mülkteki siyasetinin esasını ifade etmektedir: "Halkın bana pamuk ipliği ile bağlı bulunması kâfidir. Ben onu hiçbir zaman koparmam: Halk bana doğru gelmezse ben ona yaklaşırım" dermiş. Kendisinden 130 hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan dördünün rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Dört hadisin rivayetinde Buhârî, beş hadisin rivayetinde de Müslim infirâd eylemişlerdir. Ebû Zer el-Gıfârî, İbn Abbas gibi sahâbînin kendisinden rivayetleri vardır. Tâbiînden de Cübeyr b. Nüfeyr, Saîd b. Müseyyeb ve daha başkaları rivayet etmişlerdir. Hicret-i Muhammediyye'nin 60. senesi recebinde vefat etmiştir.

---

416 {Esas aldığımız *Tecrîd-i Sarîh* nüshasında bu hadis yerine, B2703 Buhârî, Sulh, 8'de geçen şu hadis yer almaktadır:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الأَنْصَارِىُّ قَالَ حَدَّثَنِى حُمَيْدٌ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ أَنَّ الرُّبَيِّعَ - وَهِيَ ابْنَةُ النَّضْرِ - كَسَرَتْ ثَنِيَّةَ جَارِيَةٍ ، فَطَلَبُوا الأَرْشَ وَطَلَبُوا الْعَفْوَ ، فَأَبَوْا فَأَتَوُا النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم فَأَمَرَهُمْ بِالْقِصَاصِ. فَقَالَ أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ أَتُكْسَرُ ثَنِيَّةُ الرُّبَيِّعِ يَا رَسُولَ اللهِ لاَ وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لاَ تُكْسَرُ ثَنِيَّتُهَا فَقَالَ « يَا أَنَسُ كِتَابُ اللهِ الْقِصَاصُ » . فَرَضِيَ الْقَوْمُ وَعَفَوْا فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه

وسلم « إِنّ مِنْ عِبَادِ اللهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ » . زَادَ الفَزَارِيُّ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ فَرَضِيَ الْقَوْمُ وَقَبِلُوا الْأَرْشَ .

Burada tercüme ve şerh edilen rivayet Müessesetü'r-Risâle tarafından 2009m./1430h. tarihinde basılan *Tecrîd-i Sarih* nüshasındaki rivayet ile mutabakat göstermektedir.}

417 Amr, Âs b. Vâil'in oğludur. "Âs" kelimesini şârih Kastallânî *İrşâdü's-sârî*'de "Âsi" suretinde zaptetmiş ve bunun بإثبات الياء "yâ-yı izhâr ile âsî" diye tesbit eylemiştir ki yanlıştır. Hadiste siyerde ve bu itibar ile ilm-i ricâlde yüksek pâyeyi haiz bulunan bu fâzıl şârihimizin bütün Buhârî nüshalarına muhalif olan bu açık yanlışa nasıl düştüğünü bir türlü anlayamadık.

Amr b. Âs, necâşînin yanında müslüman olmuştur. Rivayete göre, Amr müslüman olmazdan evvel Kureyş tarafından Habeşistan'a hicret eden müslümanları teslim etmesini teklif için necâşîye gönderilmişti. Necâşî, Resûl-i Ekrem'in nübüvvetine kanaat ettiğinden Kureyş'in bu teklifini reddetmekle beraber Amr b. Âs'ı tâ'yîb ettiğinden orada müslüman olmuş ve 8. sene-i hicriye saferinde Medine'ye hicret etmiştir. Bir rivayete göre de Hâlid b. Velîd ve Osman b. Talha ile birlikte Mekke'nin fethinden altı ay önce Medine'ye hicret edip müslüman olmuştur. Müteakiben Resûl-i Ekrem müşârün ileyhi Zâtüsselâsil Seriyyesi'ne kumandan tayin buyurmuştur. Sonra Amman'a âmil tayin buyurulup irtihâl-i peygamberîye kadar orada kalmıştır. Ebû Bekir, Ömer radıyallahu anhümâ zamanlarında da Şam, Filistin, Mısır'ın fethine memur edilmiştir. Hazret-i Osman'ın şehâdetinden sonra Muâviye'nin yanına gitmiş ve müşârün ileyhin Hazret-i Ali'ye husumetini teşdîd etmiş ve Sıffîn Vak'ası'nda müşâvir-i hâssı bulunmuştur.

Son derece zeki, hatip, şair olan Amr b. Âs, hiç şüphesiz Arap dâhilerinden ma'dûd mühim bir şahsiyettir. 43 tarihinde vefat etmiş ve Mukattam'a defnolunmuştur. Pek çok servet bırakmıştır. Kendisinden otuz dokuz hadis rivayet olunmuştur. Bunlardan üç hadisin rivayetinde Buhârî ile Müslim ittifak, bir hadis ile Buhârî, iki hadis ile de Müslim infirâd etmişlerdir.

418 عن الحسن يقول: استقبل والله الحسن بن علي معاوية بكتائب أمثال الجبال. فقال عمرو بن العاص إني لأرى كتائب لا تولي حتى تقتل أقرانها.

فقال له معاوية: وكان والله خير الرجلين أي عمرو إن قتل هؤلاء هؤلاء وهؤلاء هؤلاء من لي بأمور الناس , من لي بنسائهم, من لي بضيعتهم فبعث إليه رجلين من قريش, من بني عبد شمس عبد الرحمن بن سمرة وعبد الله بن عامر بن كريز. فقال: اذهبا إلى هذا الرجل فاعرضا عليه وقولا له واطلبا إليه. فأتياه فدخلا عليه فتكلما وقالا له فطلبا إليه. فقال لهما الحسن بن علي: إنا بنو عبد المطلب وقد أصبنا من هذا المال وإن هذه الأمة قد عاثت في دمائها. قالا فإنه يعرض عليك كذا وكذا ويطلب إليك ويسألك. قال: فمن لي بهذا؟ قالا: نحن لك به فما سألهما شيئًا إلا قالا: نحن لك به فصالحه. فقال الحسن: ولقد سمعت أبا بكرة يقول الحديث.

{Aynî, *Umde*, XIII, 282.}

419 Ya'kūbî, II, 254.

420 Dârâbkerd'in mu'rebi Dârebcird'dir. İran'ın Fâris hıttasında Fesâ muzâfâtından bir kasaba olup Şîraz'ın 200 km. cenûb-ı şarkîsinde vâki ve 15.000 kadar ahaliyi câmi'dir. Vaktiyle daha büyük ve mâmur olup şimdiki halde ekser yerleri haraptır. Kurbünde kaya tuzu madeni vardır. Bu isim, Fürs mülûk-i kadîmesinden Dârâb b. Behmen tarafından tesis edilmiş olduğunu gösteriyor (*Kāmusü'l-a'lâm*).

421 {T3768, Tirmizî, Menâkıb, 30.}

422 {MŞ30706 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Umerâ, 1.}

1160

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَوْتَ خُصُومٍ بِالْبَابِ عَالِيَةٍ أَصْوَاتُهُمَا وَإِذَا أَحَدُهُمَا يَسْتَوْضِعُ الْآخَرَ وَيَسْتَرْفِقُهُ فِي شَيْءٍ وَهُوَ يَقُولُ وَاللهِ لَا أَفْعَلُ فَخَرَجَ عَلَيْهِمَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيْنَ الْمُتَأَلِّي عَلَى اللهِ لَا يَفْعَلُ الْمَعْرُوفَ فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ فَلَهُ أَيُّ ذٰلِكَ أَحَبَّ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre, müşârün ileyhâ demiştir ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (bir kere hâne-i saâdet) kapısı önünde (bir alacak davasından) hasımların yüksek sesle nizâ ettiklerini işitmişti. İki muhâsımdan biri, (medyûn) öbüründen (dâyinden) deynin bir miktarını bağışlamasını, alacağını rıfk ile talep etmesini istiyordu. Dâyin ise, “Vallahi bağışlamam!” diye yemin edip duruyordu. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (hâne-i saâdetten) bu iki muhâsımın yanına çıkarak, “Mâruf (ve meşrû) olan bir iyiliği işlememek üzere yemin eden neredelir (kimdir?)” diye sordu. Dâyin (kemâl-i hicâb ile), “Benim yâ Resûlellah!” dedi ve şimdi medyun nasıl arzu ederse öyle olsun (diye yarı yarıya sulh oldu). {B2705 Buhârî, Sulh, 10.}

KİTÂBÜ'Ş-ŞÜRÛT

كِتَابُ الشُّرُوطِ

Bu bahis, sahih olan ve olmayan şartların ahkâmını bildiren ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir.

Şürût şartın cem'idir. Şart lugaten alâmetten ibarettir. Bu cihetle "kıyamet alâmetleri"ne **eşrât-ı sâat** denilmiştir. **Şürûtü's-salât** da böyle, "namazın sıhhatinin alâmetleri" demektir.

Istılahta şart, bir şeyin vücudu kendisine tevakkuf eden ve fakat mahiyetinde dahil olmayan şeydir. Bazı âlimler de şartı, kendisinin intifâsından meşrûtun intifâsı lâzım gelip vücudundan meşrûtun lizâtihî ne vücudu, ne de ademi lâzım olmayan şeydir, suretinde tarif etmişlerdir. Birinci kayıt ile مانع "mâni'" hariç kalır. Çünkü mâniin ademinden bir şey lâzım gelmez. İkinci kayıt ile sebep hariç kalır. Çünkü sebebin vücudu müsebbebin vücudunu muktezîdir. Üçüncü kayıt ile de şartın sebebe mükāreneti hariç kalır. Çünkü bu da vücudu mûciptir. Zekâtta havl ile nisâbın vücudu gibi. Havl ki vücûb-i zekâtın şartıdır. Nisab ki bu da vücûb-ı zekâtın sebebidir. Binaenaleyh şart ile sebebin mukārinetinden, ta'bîr-i âharla havl ile nisabın vücudundan zekâtın vücudu lâzım gelir.

"Kitâbü'ş-Şürût" unvanı yalnız Ebû Zerr'in rivayetinde vardır. Diğer Buhârî râvileri bu umumi unvanı rivayet etmeyerek yalnız, "Bu bab, İslâm dinine dahil olmakta, ahkâmda, mübâyaada câiz olan şartları beyana dairdir"[423] suretindeki hususi unvanı rivayet etmişlerdir.

Bu unvanda ahkâm ile murat, bilumum akidler, fesihler vesair muamelelerdir. Mübâyaa da hassı, amma atıf kabilindendir ve akid de dahildir. Şu halde İmam Buhârî bize bu babında İslâm'a dahil olurken dermeyan edilmesi câiz olan şartlara dair hadîs-i şerifleri rivayet edeceğini vaad ediyor demektir.

Bunlardan birincisi için Buhârî iki hadis rivayet etmiştir. Bunun birincisi Hudeybiye Musâlahanâmesi'ne ait bir rivayet tarikidir. Bu, yakında geçtiği gibi iki, üç hadis sonra da en mufassal bir metin ile gelecektir.

İkincisi Cerîr b. Abdullah el-Becelî hadisidir ki iki tarik ile rivayet edilmiştir. Birinci rivayete göre Cerîr[424] radıyallahu anh, "Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme (müslüman olmak üzere) biat ettim. O, bana (şart kıldığı şeyler arasında) her müslümana hayırhah olmayı da şart kıldı. (Ben de bu şart üzerine bîat ettim)" demiştir.[425]

İkinci rivayete göre Cerîr hazretleri, "Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme namazı ikame etmek, zekât vermek ve her müslümana samimiyetle hayırhah olmak üzere biat ettim" demiştir.[426]

Bu hadisi Buhârî bu iki tarik ile "Îmân" bahsinde de rivayet etmiştir. Oradaki rivayette hadisin sevki şu mâlûmatı ihtiva etmektedir: Basra Valisi Mugīre b. Şu'be radıyallahu anh vefat ettiğinde Cerîr hazretleri orada bulunmuş ve hükümet reisinin yokluğundan bilistifade bir kargaşalık çıkar endişesiyle onu önlemek için bir hutbe irat edip Allah'a hamdüsenâ ettikten sonra, "Ey müslümanlar! Başınıza bir emîr gelinceye kadar Allah'tan ittikā ediniz! Ol Allah ki, birdir; şeriki, nazîri yoktur. Vakar ve sekînet üzere bulununuz! Şimdi emîriniz de gelecektir diye nasihat etmiş, sonra, vefat eden emîrinize Allah'tan afv ü mağfiret dileyiniz. Çünkü o, affı severdi" demiş ve daha sonra, "Ey cemaat! Ben müslüman olurken Nebî sallallahu aleyhi ve selleme 'Yâ Resûlellah! Sana müslüman olmak üzere biat edeceğim' dedim. Resûl-i Ekrem bana, 'Her müslümana hayırhah olmayı şart etti. Ben de bu şart üzerine biat ettim' demiş" ve Beytullah cihetine işaret ederek, "Şu mescidin sahibine yemin ederim ki ben sizin hayırhahınızım" demiş ve istiğfar ederek minberden inmiştir.[427]

Bu şart, İslâm'a duhulde iltizamı câiz olan şart oluyor. Bunun muhalifi ki din kardeşine hayırhah olmamayı şart kılmaktır. Bu da câiz olmuyor. Diğer tarîk-i rivayette zikrolunduğu üzere namaz kılmak, zekât vermek şartları câiz oluyor da muhalifleri câiz olmuyor.

BİR FIKRA: Vaktiyle Frenk'in biri bir müslüman sefir olan dostuna, "İslâm dinini çok seviyorum ve müslüman olmak istiyorum. Fakat günde beş vakit namaz kılmak çok güç!" demiş. Sefir, "Mösyö, müslüman ol da namaz kılma, beis yok; ben de kılmıyorum" demiş. Frenk, "Ya oruca ne dersin?" demiş. Sefir, "Oruç da tutmayabilirsin; ben de tutmuyorum" demiş. Frenk muhatabına, "Öyle ise bu şerâit dairesinde aramızda bir fark yoktur" diye müskit bir cevap vermiş.

Bundan sonra Buhârî akidler, feshler vesair medenî muameleler hakkında da birkaç hadis rivayet etmiştir ki bunların tercüme ve izahları 976, 1050 ve 1122 numaralarda geçmiştir.

---

423 [بخاري باب ما يجوز من الشروط في الإسلام والأحكام والمبايعة].

424 {B2714 Buhârî, Şürût, 1.} عن جرير رضي الله عنه يقول: بايعت رسول الله صلى الله عليه وسلم فاشترط علي: والنصح لكل مسلم

425 Cerîr radıyallahu anh 10. sene-i hicriyede ve bir rivayete göre, irtihâl-i peygamberîden kırk gün evvel müslüman olmuştur. Müşârün ileyh hazretleri Büceyle kavminin rüesâsından olmakla taraf-ı risâletten oturması için bir kaftan serilerek i'zâz edilmiştir. Bu münasebetle, إذا أتاكم كريم قوم فأكرموه "*Size bir kavmin sâhib-i kerem ulusu geldiğinde ona ikram ediniz*" buyurulmuştur. {İM3712 İbn Mâce, Edeb, 19} Cerîr, taraf-ı risâletten Yemen'e âmil tayin olunmuş ve Medâin'in fethinde hazır bulunup büyük hizmetleri görülmüştür. Kādisiye Harbi'nde de İslâm ordusunun sağ cenahına kumanda etmiştir. Hazret-i Ömer, Cerîr'i çok severdi. Melîhü'l-vech olduğu için "Cerîr İslâm ümmetinin Yûsuf'udur" derdi. Müteferrik bulunan Büceyle kabilesini zamân-ı hilâfetinde toplayıp Cerîr'i reis nasbetmiştir. Cerîr hazretlerinden yüz hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan sekiz hadisi Buhârî ile Müslim müştereken rivayet etmiştir. Bir hadisi Buhârî, altı hadisi de Müslim tarafından ayrıca rivayet olunmuştur. Müşârün ileyh Kûfe'de ihtiyâr-ı ikāmet edip 51 ve bir rivayette 54 tarihinde vefat etmiştir.

426 عن جرير بن عبد الله قال : بايعت رسول الله صلى الله عليه وسلم على إقام الصلاة وإيتاء الزكاة والنصح لكل مسلم

{B2715 Buhârî, Şürût, 1.}

427 عن جرير عبد الله يقول يوم مات المغيرة بن شعبة قام فحمد الله وأثنى عليه وقال: عليكم باتقاء الله وحده لا شريك له والوقار والسكينة حتى يأتيكم أمير. فإنما يأتيكم الآن. ثم قال استغفروا لأميركم فإنه كان يحب العفو. ثم قال أما بعد فإني أتيت النبي صلى الله عليه وسلم قلت أبايعك على الإسلام فشرط علي والنصح لكل مسلم فبايعته على هذا. ورب هذا المسجد إني لناصح لكم. ثم استغفر ونزل

{B58 Buhârî, Îmân, 42.}

1161

•.•.•

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَحَقُّ الشُّرُوطِ أَنْ تُوفُوا بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ.

TERCÜMESİ

Ukbe b. Âmir radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "İfa etmeniz icap eden şartlardan evlâ olanı, helâlliği talep edilen kadının (mehir) şartıdır" buyurduğu rivayet edilmiştir. {B2721 Buhârî, Şürût, 6.}

İZAHI

Bu hadisi Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce "Nikâh" bahsinde tahrîc etmişlerdir. Nesâî de hem "Nikâh"ta hem de "Şart" bahsinde rivayet etmiştir. Hadisin mensup olduğu metn-i *Buhârî*'deki babın unvanı, "Nikâh Akdedilirken Tayin Edilen Mehir Şartının Hükmü" suretindedir. Bu unvandan sonra Buhârî'nin muallak şu iki rivayeti vardır:

BİRİNCİSİ. Hazret-i Ömer'in en yüksek hukukî bir düstur olarak söylediği "Hukukun durak yerleri şartlardır" vecizesidir. Hazret-i Ömer bu vecizesini kendisine refedilen bir karı koca davasında kadın tarafından fesh-i nikâh talep edilerek esnâ-i akidde vaktiyle hakk-ı feshi haiz olmayı şart kıldığı dermeyan edilmesi üzerine halife hazretleri, لها شرطها "Kadının şartı, müktesep hakkıdır" diye hükmetmiştir. Bunun üzerine zevc i'tirâz ederek, إذا يطلقننا "Şu halde kadınlar bizi boşarlar" demek olur demesi üzerine Hazret-i Ömer, إن مقاطع الحقوق عند الشروط "Hukukun mevâkıfi, hiç şüphesiz şartların yanındadır"[428] buyurmuştur.

Buhârî'nin bu ta'likini İbn Ebû Şeybe de *Musannef*'inde mevsûlen rivayet etmiştir.

İKİNCİSİ. Resûl-i Ekrem'in, kerîme-i muhteremeleri Zeyneb radıyallahu anhânın zevci Ebü'l-Âs b. Rebî' hakkında, حدّثني وصدقني وعدني فوفى لي "*Ebü'l-Âs geç kalmıştır. Fakat beni tasdik etmiştir; bana vaad etmiş ve vaadini yerine getirmiştir*" diye musâheretini senâ buyurmasıdır.[429]

Buhârî'nin "Nikâh" bahsinde mevsûlen rivayet edeceği bu hadîs-i şerifin izahı şöyledir: Resûl-i Ekrem nübüvvetle ba's buyurulmazdan evvel kerîme-i muhteremeleri Zeyneb'i Ebü'l-Âs b. Rebî' ile evlendirmişti. Ebü'l-Âs'ın vâlidesi Hind, Hatîcetülkübrâ hazretlerinin hemşiresi bulunması bu izdivaca vesile olmuştu. Resûl-i Ekrem nübüvvetle ba's olunduktan sonra Zeyneb iman etmiş fakat kocası Ebü'l-Âs hâl-i küfürde kalmıştı. Bedir Gazâsı'nda Ebü'l-Âs esirler arasında bulunuyordu. Resûl-i Ekrem'in damatlığı şerefine hürmeten bilâbedel bırakıldı. O da Resûl-i Ekrem'in emr ü işâreti üzerine Mekke'ye avdet ettiğinde Zeyneb'i Medine'ye gönderdi. Kendisi de Mekke'nin fethinden evvel 7. sene-i hicriyede müslüman olup Medine'ye hicret etti. Zeyneb de kendisine teslim olundu. Müşârün ileyh hicretin 12. senesi vefat etmiştir. Zeyneb'in kızı Ümâme'yi Hazret-i Ali tezevvüc etmiştir.

Misver b. Mahreme'nin rivayetine göre, Ebü'l-Âs'ın Resûl-i Ekrem'e musâheret şerefini haiz olmasına ve izah ettiğimiz vâkıalara işaret edilerek, "Ebü'l-Âs'ın müslümanlığı gecikti. Fakat nihayette beni tasdik etti. Kerimemi göndermek için bana söz verdi ve vaadini yerine getirdi" buyurmuştur ki hadisin sebeb-i sevki de bu incâzi vaad keyfiyetidir.

İkmal sahibinin, "Hadisteki ehak tabiri, ulemânın hepsine göre "evlâ" mânasınadır, ilzam ve icap mânasına değildir. Yalnız bazıları vücûba hamletmiştir" dediği şârih Aynî tarafından nakledildiğinden biz de "evlâ" diye tercüme ettik.

Akd-i nikâhta ifası evlâ olan şürût nedir? Her gûnâ şartların hepsine şâmil midir; yoksa mubah olan şartlar mı matluptur; yahut –mehir gibi ve mehrin kemiyeti, def'aten veya mukassatan verilmesi gibi– nikâha müteallik şartlar mı kastolunmuştur? Şurası katidir ki şer'an câiz olmayan şartlar bu mevzudan hariçtir ve câiz olmayan şartlar ittihaz edilse bile ifa olunmazlar. Yine böyle akd-i nikâhın muktezâsına münâfî olan şartlar da hariçtir. Meselâ tatlik etmek şartı akd-i nikâhın muktezâsına münâfîdir. Bu nevi şartlara itibar câiz değildir. Belki lağvdir, nikâh sahih ve muteberdir. Bu cihet müttefekun aleyhtir.

Muhtelefün fîh olan cihet her câiz olan şartı ifa lâzım mıdır, yoksa nikâha taalluk eden şartlar mı ifa edilir? Nevevî bu noktayı izah ederek diyor ki: İmam Şâfiî ile ulemânın ekserisine göre hadiste zikrolunan ve akd-i nikâhta mutemet olan şartlar, nikâhın muktezâsına münâfî olmayan, belki nikâhtan matlup olan gaye ve maksada muvâfık bulunan şartlardır: Mâruf veçhile hüsnümuâşeret, mâruf veçhile infak, iksâ, iskân gibi ki bunlar, hayat yoldaşı olan kadının hayatî haklarından hiçbirinin kesr ve tehdit edilmemesini temine mâtuftur.

Akd-i nikâhın muktezâsına mugayir olan şartlar ise yukarıda zikrolunan şartların muhalifi olan şartlardır. Kadının örf ve âdete göre maişetine bakmamak, zevcî mukārenette bulunmamak, kadını evde hapsedip onunla akrabaya müsâferet etmemek gibi şartlardır ki bu nevi şartlara vefa vâcip olmaz. Belki bunlar lağvdir ve mehr-i misl ile nikâh sahih ve muteberdir.

Görülüyor ki yukarıdaki misallerde hep zevcenin hukuk ve menâfiine ait şartlar zikredilmiştir. Halbuki çok defa zevcenin mehr-i muaccel ve müecceli tayin edilmekle beraber veli tarafından da kendisine bir meblâğın edası veya bir şeyin hediye edilmesi şart kılındığı vâkidir. Veli, esnâ-i akidde mehirden başka kendisine de bir şeyin verilmesini şart kılarsa, zevc üzerine o şartı ifa etmek de vâcip midir? Bu hususta da ulemânın ihtilâfı vardır:

Bazı âlimler bunu da kadının hurmet-i bıd‘ını istihlâl şerâitinden sayarak zevc üzerine ifası vâciptir demişlerdir. Atâ b. Ebû Rebâh, Tûsî, Zührî ise velînin kendisine ait olmak üzere şart kıldığı şeyin de zevceye ait olduğuna zâhib olmuşlardır. Ömer b. Abdülazîz de bu suretle hükmetmiştir. Süfyân es-Sevrî’nin, Ebû Ubeyd’in ictihadları da bu merkezdedir. Ali b. Hüseyin ile Mesrûk ise veliye aittir demişlerdir. İkrime de eğer şart, nikâhı akdeden kişiye ait ise zevc, o âkide karşı şartı ifa eder demiştir. Bazı ulemâ da, “Zevceden başkasına karşı şart dermeyanı, yalnız zevcenin babasına hastır. Çünkü babanın, çocuğunun malına hakk-ı şümûlü vardır” demişlerdir.

---

428 {MŞ22025 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Büyû‘ ve’l-akdiyye, 257.}
429 {B3729 Buhârî, Fezâilü ashâbi’n-nebî, 16.}

1162

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَزَيْدِ بْنِ خَالِدٍ ﵄ أَنَّهُمَا قَالَا إِنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَعْرَابِ أَتَى رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ أَنْشُدُكَ اللهَ إِلَّا قَضَيْتَ لِي بِكِتَابِ اللهِ فَقَالَ الْخَصْمُ الْآخَرُ وَهُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ نَعَمْ فَاقْضِ بَيْنَنَا بِكِتَابِ اللهِ وَائْذَنْ لِي فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قُلْ قَالَ إِنَّ ابْنِي كَانَ عَسِيفًا عَلَى هٰذَا فَزَنَى بِامْرَأَتِهِ وَإِنِّي أُخْبِرْتُ أَنَّ عَلَى ابْنِي الرَّجْمَ فَافْتَدَيْتُ ابْنِي مِنْهُ بِمِائَةِ شَاةٍ وَوَلِيدَةٍ فَسَأَلْتُ أَهْلَ الْعِلْمِ فَأَخْبَرُونِي أَنَّمَا عَلَى ابْنِي مِائَةُ جَلْدَةٍ وَتَغْرِيبُ عَامٍ وَأَنَّ عَلَى امْرَأَةِ هٰذَا الرَّجْمَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بِكِتَابِ اللهِ الْوَلِيدَةُ وَالْغَنَمُ رَدٌّ عَلَيْكَ وَعَلَى ابْنِكَ جَلْدُ مِائَةٍ وَتَغْرِيبُ عَامٍ أُغْدُ يَا أُنَيْسُ إِلَى امْرَأَةِ هٰذَا فَإِنِ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمْهَا قَالَ فَغَدَا عَلَيْهَا فَاعْتَرَفَتْ فَأَمَرَ بِهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَرُجِمَتْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre ve Zeyd b. Hâlid el-Cühenî radıyallahu anhümadan rivayet olunduğuna göre, müşârün ileyhimâ demişlerdir ki: Bedevî Araplar'dan bir kişi (hasmı ile birlikte) Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme gelmişti de, "Yâ Resûlellah! Size Allah namına yemin eder ve yalnız Allah'ın kitabıyla hükmetmenizi dilerim" demişti. Öbür hasım ise daha dirayetli ve edepli idi. O da, "Evet, yâ Resûlellah! Aramızda Kitâbullah ile hükmediniz ve (söz söylemek üzere) bana müsaade buyurunuz!" dedi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, "Söyle!" buyurdu. İkinci hasım söze başlayıp, "Benim oğlum, bu arâbî'nin yanında ecir (çoban idi. Bunun karısına zina etmiş. Bana söylendiğine göre oğluma recim lâzım gelirmiş. Bu cihetle ben, bu adama yüz koyun, bir de câriye vererek oğlumu kurtardım. Bilâhare ehl-i ilim olan ashaba sorduğumda onlar da, henüz bekâr olan) oğluma yüz değnek had ile bir sene nefy ü tağrib, bunun karısına da recim icap ettiğini haber verdiler (şimdi ne buyurulur yâ Resûlellah!)" dedi: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de, "Hayatım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki ben, aranızda Kitâbullah ile hükmedeceğim: Câriye ile koyunlar sana reddolunur. Oğluna da yüz değnek vurulup bir sene nefyedilir" dedi. (Sonra ashaptan) Üneys'e de, "Bu bedevînin karısına git! Günahını itiraf ederse onu recmet!" buyurdu. Râvi "Üneys, kadına gitti. Kadın da fenalığı itiraf etmesi üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin emriyle kadın recmolundu" demiştir. {B2724 Buhârî, Şürût, 9.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Sulh", "Ahkâm", "Vekâlet", "İ'tisâm", "Haberü'l-vâhid" bahislerinde tahrîc ettiği gibi diğer *Kütüb-i Sitte* sahipleri de rivayet etmişlerdir.

Burada Buhârî "Hudûd"da "Helâl Olmayan Şartlara Dair" açtığı bir babında tahrîc etmiştir. İhticac noktası, bekâr zânî için hadd ü tağrib icap ederek bunlara bedel yüz koyun ile bir câriye verilerek fidye-i necât tariki iltizam edilmesidir ki gayri meşrûdur.

1163

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا فَدَّعَ أَهْلُ خَيْبَرَ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عُمَرَ قَامَ عُمَرُ خَطِيبًا فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عَامَلَ يَهُودَ خَيْبَرَ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَقَالَ نُقِرُّكُمْ مَا أَقَرَّكُمُ اللّٰهُ وَإِنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عُمَرَ خَرَجَ إِلَى مَالِهِ هُنَاكَ فَعُدِيَ عَلَيْهِ مِنَ اللَّيْلِ فَفُدِعَتْ يَدَاهُ وَرِجْلَاهُ وَلَيْسَ لَنَا هُنَاكَ عَدُوٌّ غَيْرُهُمْ هُمْ عَدُوُّنَا وَتُهَمَتُنَا وَقَدْ رَأَيْتُ إِجْلَاءَهُمْ فَلَمَّا أَجْمَعَ عُمَرُ عَلَى ذٰلِكَ أَتَاهُ أَحَدُ بَنِي أَبِي الْحُقَيْقِ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَتُخْرِجُنَا وَقَدْ أَقَرَّنَا مُحَمَّدٌ وَعَامَلَنَا عَلَى الْأَمْوَالِ وَشَرَطَ ذٰلِكَ لَنَا فَقَالَ عُمَرُ أَظَنَنْتَ أَنِّي نَسِيتُ قَوْلَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ بِكَ إِذَا أُخْرِجْتَ مِنْ خَيْبَرَ تَعْدُو بِكَ قَلُوصُكَ لَيْلَةً بَعْدَ لَيْلَةٍ فَقَالَ كَانَتْ هٰذِهِ هُزَيْلَةً مِنْ أَبِي الْقَاسِمِ قَالَ كَذَبْتَ يَا عَدُوَّ اللّٰهِ فَأَجْلَاهُمْ عُمَرُ وَأَعْطَاهُمْ قِيمَةَ مَا كَانَ لَهُمْ مِنَ الثَّمَرِ مَالًا وَإِبِلًا وَعُرُوضًا مِنْ أَقْتَابٍ وَحِبَالٍ وَغَيْرِ ذٰلِكَ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet edilmiştir: (Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında) Hayber halkı (şekāvete başlayıp) Abdullah b. Ömer'i (bir gece damdan aşağı atarak) ellerini, ayaklarını kırıp büktükleri tarihte (Medine'de) Hazret-i Ömer hutbe iradına kıyam edip demiştir ki: "(Vaktiyle) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hayber yahudilerini (iğtinâm edilmezden evvelki) malları (olan hurmalıkları)na yarıcı tayin ederek, "Allah'ın size mukadder kıldığı vatanınızda biz de sizi terkediyoruz" buyurmuştu. Şimdi ise (bunlar hıyanet etmeye başlamış, hatta oğlum) Abdullah b. Ömer Hayber'deki malına (bakmaya) gittiğinde geceleyin oğluma tecavüz edilmiş ve (bulunduğu evin üst katından aşağı atılarak) iki eli ve iki ayağı çarpılmıştır. Binaenaleyh bizim için Hayber diyarında yahudilerden başka bir düşman yoktur. Bunlar muhakkak bizim düşmanımızdır ve nazarımızda müttehemdirler. Şimdi ben, bunları sürüp çıkarmak fikrindeyim dedi. Ömer, yahudileri tehcîre azmedince bunların reisleri olan Ebü'l-Hukayk oğullarından birisi (Medine'ye) geldi ve "Yâ emîre'l-mü'minîn! Bizi diyarımızdan çıkarmak mı istersiniz? Halbuki bizi Hayber'de Muhammed bırakmıştır. (Müzâraa suretiyle) mallarımızda çalışmamıza müsaade etmiş ve âmil olarak diyarımızda kalmayı şart kılmıştır" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, "Sen beni, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin söylediği şu sözlerini unuttu mu sanırsın? Vaktiyle Resûlullah sana, "İleride Hayber'den çıkarılıp –mezâhim-i seferiyyeye tahammül eden– kuvvetli deven seni (diyâr-ı hicretine) sürüklediği zaman halin nasıl olur?" buyurmuştu diye cevap verdi. Yahudi reisi de, "O söz, bana Ebü'l-Kāsım tarafından ufak bir latife olarak söylenmişti" diye mukabele etti. Ömer de, "Ey Allah'ın düşmanı, yalan söylüyorsun!" diye reddeyledi ve Hayber yahudilerini (Hicaz kıtası haricine) sürüp çıkardı. Fakat hurmadan ellerinde bulunan mahsulün kıymetini mal, deve, deve palanı, deve yuları ve bunlardan başka metâ olarak onlara verdi. {B2730 Buhârî, Şürût, 14.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Mal Sahibinin Ziraatçıyı İstediği Zaman Tarlasından, Bahçesinden Çıkarmak Şartıyla Müzâraa Akdine Dair" açtığı bir babında rivayet etmiştir. Hayber arazisi ve yahudilerin sûret-i nefy ü iclâsı hakkında bu eserimizde 1056 numara ile tercüme ettiğimiz İbn Ömer hadisinin izahında icap eden mâlûmat verilmişti. Oraya bakınız! Oradaki rivayet tariklerinde görülmeyen yalnız iki cihet vardır ki onları da burada görüyoruz: **1.** Abdullah b. Ömer'e yahudilerin suikastı, **2.** Bir muʿcize-i peygamberî.

Yahudilerin suikastının mahiyetini izahan tercümemizde kavis içinde görülen ziyadeler, Buhârî'nin Hammâd b. Seleme'den taʿlîkan bir rivayetinden istifade edilerek yazılmıştır ki, "Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında Hayber yahudileri müslümanlara hıyanet etmişler ve bir ara Hayber'de bulunan Abdullah b. Ömer'i yatmakta bulunduğu evin üst katından aşağı bırakmışlardı da elleri, ayakları kırılarak eğri büğrü etmişlerdi"[430] suretindeki mâlûmattan ibarettir.

Şârih Hattâbî yahudilerin Abdullah b. Ömer'e sihir ettiklerini ve bunun tesiriyle ellerinin, ayaklarının çarpıldığını zikrediyorsa da bu rivayet Buhârî'nin yukarıdaki taʿlîkına muhaliftir.

Herevî ile Abdülgāfir de Abdullah b. Ömer'in Hazret-i Ömer tarafından hurma mahsulünün taksimine memuren gönderildiği sırada yahudilerin suikastına uğradığını zuʿmetmişlerse de bu da Buhârî'nin mevzumuz olan hadiste İbn Ömer'in Hayber'deki kendi malına bakmaya gittiğine dair rivayetine münâfîdir.

Resûl-i Ekrem'in mûcizelerine gelince, bu da pek âşikâr olduğu üzere Resûl-i Ekrem tarafından Hayber'in fethi üzerine yahudileri ihraç eylemeyip yarıcı olarak orada kalmalarına müsaade edildiği zaman, günün birinde tehcire uğrayacakları haber verilmiş olması ve devr-i Fârûkī'de bu suretle tahakkuk etmiş bulunmasıdır. Esasen Resûl-i Ekrem Cezîretülarap'ta iki dinin bir arada bekāsı mümkün olmadığını haber vermişti.

---

430 فلما كان زمان عمر رضي الله عنه غشوا المسلمين وألقوا ابن عمر من فوق بيت ففدعوا يديه ورجليه

{Bu rivayet Buhâri'nin eserlerinde tespit edilememiştir. Aynî'deki metinde 'رجليه' lafzı yer almamaktadır. *Aynî*, *Umde*, XIII, 305.}

1164

عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ وَمَرْوَانَ قَالَا خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ زَمَنَ الْحُدَيْبِيَةِ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ بِالْغَمِيمِ فِي خَيْلٍ لِقُرَيْشٍ طَلِيعَةً فَخُذُوا ذَاتَ الْيَمِينِ فَوَاللهِ مَا شَعَرَ بِهِمْ خَالِدٌ حَتَّى إِذَا هُمْ بِقَتَرَةِ الْجَيْشِ فَانْطَلَقَ يَرْكُضُ نَذِيرًا لِقُرَيْشٍ وَسَارَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى إِذَا كَانَ بِالثَّنِيَّةِ الَّتِي يُهْبَطُ عَلَيْهِمْ مِنْهَا بَرَكَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ فَقَالَ النَّاسُ حَلْ حَلْ فَأَلَحَّتْ فَقَالُوا خَلَأَتِ الْقَصْوَاءُ خَلَأَتِ الْقَصْوَاءُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَا خَلَأَتِ الْقَصْوَاءُ وَمَا ذَاكَ لَهَا بِخُلُقٍ وَلٰكِنْ حَبَسَهَا حَابِسُ الْفِيلِ ثُمَّ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَسْأَلُونِي خُطَّةً يُعَظِّمُونَ فِيهَا حُرُمَاتِ اللهِ إِلَّا أَعْطَيْتُهُمْ إِيَّاهَا ثُمَّ زَجَرَهَا فَوَثَبَتْ قَالَ فَعَدَلَ عَنْهُمْ حَتَّى نَزَلَ بِأَقْصَى الْحُدَيْبِيَةِ عَلَى ثَمَدٍ قَلِيلِ الْمَاءِ يَتَبَرَّضُهُ النَّاسُ تَبَرُّضًا فَلَمْ يُلَبِّثْهُ النَّاسُ حَتَّى نَزَحُوهُ وَشُكِيَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ الْعَطَشُ فَانْتَزَعَ سَهْمًا مِنْ كِنَانَتِهِ ثُمَّ أَمَرَهُمْ أَنْ يَجْعَلُوهُ فِيهِ فَوَاللهِ مَا زَالَ يَجِيشُ لَهُمْ بِالرِّيِّ حَتَّى صَدَرُوا عَنْهُ فَبَيْنَمَا هُمْ كَذٰلِكَ إِذْ جَاءَ بُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ الْخُزَاعِيُّ فِي نَفَرٍ مِنْ قَوْمِهِ مِنْ خُزَاعَةَ وَكَانُوا عَيْبَةَ نُصْحِ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ أَهْلِ تِهَامَةَ فَقَالَ إِنِّي تَرَكْتُ كَعْبَ بْنَ لُؤَيٍّ وَعَامِرَ بْنَ لُؤَيٍّ نَزَلُوا أَعْدَادَ مِيَاهِ الْحُدَيْبِيَةِ وَمَعَهُمُ الْعُوذُ الْمَطَافِيلُ وَهُمْ مُقَاتِلُوكَ وَصَادُّوكَ عَنِ الْبَيْتِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّا لَمْ نَجِئْ لِقِتَالِ أَحَدٍ وَلٰكِنَّا جِئْنَا مُعْتَمِرِينَ وَإِنَّ قُرَيْشًا قَدْ نَهِكَتْهُمُ الْحَرْبُ وَأَضَرَّتْ بِهِمْ فَإِنْ شَاءُوا مَادَدْتُهُمْ مُدَّةً وَيُخَلُّوا بَيْنِي وَبَيْنَ النَّاسِ فَإِنْ أَظْهَرْ فَإِنْ شَاءُوا أَنْ يَدْخُلُوا فِيمَا دَخَلَ فِيهِ النَّاسُ فَعَلُوا وَإِلَّا فَقَدْ جَمُّوا وَإِنْ هُمْ أَبَوْا فَوَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأُقَاتِلَنَّهُمْ عَلَى أَمْرِي هٰذَا حَتَّى تَنْفَرِدَ سَالِفَتِي وَلَيُنْفِذَنَّ اللهُ أَمْرَهُ فَقَالَ بُدَيْلٌ سَأُبَلِّغُهُمْ مَا تَقُولُ قَالَ فَانْطَلَقَ حَتَّى أَتَى قُرَيْشًا قَالَ إِنَّا قَدْ جِئْنَاكُمْ مِنْ هٰذَا الرَّجُلِ وَسَمِعْنَاهُ يَقُولُ قَوْلًا فَإِنْ شِئْتُمْ أَنْ نَعْرِضَهُ عَلَيْكُمْ فَعَلْنَا فَقَالَ سُفَهَاؤُهُمْ لَا حَاجَةَ لَنَا أَنْ تُخْبِرَنَا عَنْهُ بِشَيْءٍ وَقَالَ ذَوُو الرَّأْيِ مِنْهُمْ هَاتِ مَا سَمِعْتَهُ يَقُولُ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ كَذَا وَكَذَا فَحَدَّثَهُمْ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَامَ عُرْوَةُ بْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ أَيْ قَوْمِ أَلَسْتُمْ بِالْوَالِدِ قَالُوا بَلَى قَالَ أَوَلَسْتُ بِالْوَلَدِ قَالُوا بَلَى قَالَ فَهَلْ تَتَّهِمُونِي قَالُوا لَا قَالَ أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّي

اسْتَنْفَرْتُ أَهْلَ عُكَاظٍ فَلَمَّا بَلَّحُوا عَلَيَّ جِئْتُكُمْ بِأَهْلِي وَوَلَدِي وَمَنْ أَطَاعَنِي قَالُوا بَلَى قَالَ فَإِنَّ هٰذَا قَدْ عَرَضَ لَكُمْ خُطَّةَ رُشْدٍ اقْبَلُوهَا وَدَعُونِي آتِيهِ قَالُوا ائْتِهِ فَأَتَاهُ فَجَعَلَ يُكَلِّمُ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ نَحْوًا مِنْ قَوْلِهِ لِبُدَيْلٍ فَقَالَ عُرْوَةُ عِنْدَ ذٰلِكَ أَيْ مُحَمَّدُ أَرَأَيْتَ إِنِ اسْتَأْصَلْتَ أَمْرَ قَوْمِكَ هَلْ سَمِعْتَ بِأَحَدٍ مِنَ الْعَرَبِ اجْتَاحَ أَهْلَهُ قَبْلَكَ وَإِنْ تَكُنِ الْأُخْرَى فَإِنِّي وَاللهِ لَأَرَى وُجُوهًا وَإِنِّي لَأَرَى أَشْوَابًا مِنَ النَّاسِ خَلِيقًا أَنْ يَفِرُّوا وَيَدَعُوكَ فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ رضي الله عنه امْصُصْ بَظْرَ اللَّاتِ أَنَحْنُ نَفِرُّ عَنْهُ وَنَدَعُهُ فَقَالَ مَنْ ذَا قَالَ أَبُو بَكْرٍ قَالَ أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا يَدٌ كَانَتْ لَكَ عِنْدِي لَمْ أَجْزِكَ بِهَا لَأَجَبْتُكَ قَالَ وَجَعَلَ يُكَلِّمُ النَّبِيَّ ﷺ فَكُلَّمَا تَكَلَّمَ أَخَذَ بِلِحْيَتِهِ وَالْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِ النَّبِيِّ ﷺ وَمَعَهُ السَّيْفُ وَعَلَيْهِ الْمِغْفَرُ فَكُلَّمَا أَهْوَى عُرْوَةُ بِيَدِهِ إِلَى لِحْيَةِ النَّبِيِّ ﷺ ضَرَبَ يَدَهُ بِنَعْلِ السَّيْفِ وَقَالَ لَهُ أَخِّرْ يَدَكَ عَنْ لِحْيَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَرَفَعَ عُرْوَةُ رَأْسَهُ فَقَالَ مَنْ هٰذَا قَالُوا الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ فَقَالَ أَيْ غُدَرُ أَلَسْتُ أَسْعَى فِي غَدْرَتِكَ وَكَانَ الْمُغِيرَةُ صَحِبَ قَوْمًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَقَتَلَهُمْ وَأَخَذَ أَمْوَالَهُمْ ثُمَّ جَاءَ فَأَسْلَمَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَمَّا الْإِسْلَامَ فَأَقْبَلُ وَأَمَّا الْمَالَ فَلَسْتُ مِنْهُ فِي شَيْءٍ ثُمَّ إِنَّ عُرْوَةَ جَعَلَ يَرْمُقُ أَصْحَابَ النَّبِيِّ ﷺ بِعَيْنَيْهِ قَالَ فَوَاللهِ مَا تَنَخَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ نُخَامَةً إِلَّا وَقَعَتْ فِي كَفِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فَدَلَكَ بِهَا وَجْهَهُ وَجِلْدَهُ وَإِذَا أَمَرَهُمُ ابْتَدَرُوا أَمْرَهُ وَإِذَا تَوَضَّأَ كَادُوا يَقْتَتِلُونَ عَلَى وَضُوئِهِ وَإِذَا تَكَلَّمَ خَفَضُوا أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَه وَمَا يُحِدُّونَ إِلَيْهِ النَّظَرَ تَعْظِيمًا لَهُ فَرَجَعَ عُرْوَةُ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ أَيْ قَوْمِ وَاللهِ لَقَدْ وَفَدْتُ عَلَى الْمُلُوكِ وَوَفَدْتُ عَلَى قَيْصَرَ وَكِسْرَى وَالنَّجَاشِيِّ وَاللهِ إِنْ رَأَيْتُ مَلِكًا قَطُّ يُعَظِّمُهُ أَصْحَابُهُ مَا يُعَظِّمُ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ مُحَمَّدًا وَاللهِ إِنْ يَتَنَخَّمُ نُخَامَةً إِلَّا وَقَعَتْ فِي كَفِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فَدَلَكَ بِهَا وَجْهَهُ وَجِلْدَهُ وَإِذَا أَمَرَهُمُ ابْتَدَرُوا أَمْرَهُ وَإِذَا تَوَضَّأَ كَادُوا يَقْتَتِلُونَ عَلَى وَضُوئِهِ وَإِذَا تَكَلَّمَ خَفَضُوا أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَهُ وَمَا يُحِدُّونَ إِلَيْهِ النَّظَرَ تَعْظِيمًا لَهُ وَإِنَّهُ قَدْ عَرَضَ عَلَيْكُمْ خُطَّةَ رُشْدٍ فَاقْبَلُوهَا فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي كِنَانَةَ دَعُونِي آتِيهِ فَقَالُوا ائْتِهِ فَلَمَّا أَشْرَفَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَأَصْحَابِهِ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ

دَعُونِي آتِيَهُ فَقَالُوا ائْتِهِ فَلَمَّا أَشْرَفَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَأَصْحَابِهِ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ
هٰذَا فُلَانٌ وَهُوَ مِنْ قَوْمٍ يُعَظِّمُونَ الْبُدْنَ فَابْعَثُوهَا لَهُ فَبُعِثَتْ لَهُ وَاسْتَقْبَلَهُ النَّاسُ يُلَبُّونَ فَلَمَّا رَأَى ذٰلِكَ قَالَ سُبْحَانَ اللهِ مَا يَنْبَغِي لِهٰؤُلَاءِ أَنْ يُصَدُّوا عَنِ الْبَيْتِ فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ قَالَ رَأَيْتُ الْبُدْنَ قَدْ قُلِّدَتْ وَأُشْعِرَتْ فَمَا أَرَى أَنْ يُصَدُّوا عَنِ الْبَيْتِ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ مِكْرَزُ بْنُ حَفْصٍ فَقَالَ دَعُونِي آتِيهِ فَقَالُوا ائْتِهِ فَلَمَّا أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ هٰذَا مِكْرَزٌ وَهُوَ رَجُلٌ فَاجِرٌ فَجَعَلَ يُكَلِّمُ النَّبِيَّ ﷺ فَبَيْنَمَا هُوَ يُكَلِّمُهُ إِذْ جَاءَ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو قَالَ النَّبِيُّ ﷺ قَدْ سَهُلَ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ فَقَالَ هَاتِ اكْتُبْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ كِتَابًا فَدَعَا النَّبِيُّ ﷺ الْكَاتِبَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ اكْتُبْ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ فَقَالَ سُهَيْلٌ أَمَّا الرَّحْمٰنُ فَوَاللهِ مَا أَدْرِي مَا هُوَ وَلٰكِنِ اكْتُبْ بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ كَمَا كُنْتَ تَكْتُبُ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ وَاللهِ لَا نَكْتُبُهَا إِلَّا بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ اكْتُبْ بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ ثُمَّ قَالَ هٰذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ فَقَالَ سُهَيْلٌ وَاللهِ لَوْ كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللهِ مَا صَدَدْنَاكَ عَنِ الْبَيْتِ وَلَا قَاتَلْنَاكَ وَلٰكِنِ اكْتُبْ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ وَاللهِ إِنِّي لَرَسُولُ اللهِ وَإِنْ كَذَّبْتُمُونِي اكْتُبْ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى أَنْ تُخَلُّوا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْبَيْتِ فَنَطُوفَ بِهِ فَقَالَ سُهَيْلٌ وَاللهِ لَا تَتَحَدَّثُ الْعَرَبُ أَنَّا أُخِذْنَا ضُغْطَةً وَلٰكِنْ ذٰلِكَ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فَكَتَبَ فَقَالَ سُهَيْلٌ وَعَلَى أَنَّهُ لَا يَأْتِيكَ مِنَّا رَجُلٌ وَإِنْ كَانَ عَلَى دِينِكَ إِلَّا رَدَدْتَهُ إِلَيْنَا قَالَ الْمُسْلِمُونَ سُبْحَانَ اللهِ كَيْفَ يُرَدُّ إِلَى الْمُشْرِكِينَ وَقَدْ جَاءَ مُسْلِمًا فَبَيْنَمَا هُمْ كَذٰلِكَ إِذْ دَخَلَ أَبُو جَنْدَلِ بْنُ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو يَرْسُفُ فِي قُيُودِهِ وَقَدْ خَرَجَ مِنْ أَسْفَلِ مَكَّةَ حَتَّى رَمَى بِنَفْسِهِ بَيْنَ أَظْهُرِ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ سُهَيْلٌ هٰذَا يَا مُحَمَّدُ أَوَّلُ مَا أُقَاضِيكَ عَلَيْهِ أَنْ تَرُدَّهُ إِلَيَّ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّا لَمْ نَقْضِ الْكِتَابَ بَعْدُ قَالَ فَوَاللهِ إِذًا لَمْ أُصَالِحْكَ عَلَى شَيْءٍ أَبَدًا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ فَأَجِزْهُ لِي قَالَ مَا أَنَا بِمُجِيزِهِ لَكَ فَقَالَ بَلَى فَافْعَلْ قَالَ مَا أَنَا بِفَاعِلٍ قَالَ مِكْرَزٌ بَلْ قَدْ أَجَزْنَاهُ لَكَ قَالَ أَبُو جَنْدَلٍ أَيْ مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ أُرَدُّ إِلَى الْمُشْرِكِينَ وَقَدْ جِئْتُ مُسْلِمًا أَلَا تَرَوْنَ مَا قَدْ لَقِيتُ وَكَانَ قَدْ عُذِّبَ عَذَابًا شَدِيدًا

فِي اللهِ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَأَتَيْتُ نَبِيَّ اللهِ ﷺ فَقُلْتُ أَلَسْتَ نَبِيَّ اللهِ حَقًّا قَالَ بَلَى قُلْتُ أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ وَعَدُوُّنَا عَلَى الْبَاطِلِ قَالَ بَلَى قُلْتُ فَلِمَ نُعْطِي الدَّنِيَّةَ فِي دِينِنَا إِذًا قَالَ إِنِّي رَسُولُ اللهِ وَلَسْتُ أَعْصِيهِ وَهُوَ نَاصِرِي قُلْتُ أَوَلَيْسَ كُنْتَ تُحَدِّثُنَا أَنَّا سَنَأْتِي الْبَيْتَ فَنَطُوفُ بِهِ قَالَ بَلَى فَأَخْبَرْتُكَ أَنَّا نَأْتِيهِ الْعَامَ قُلْتُ لَا قَالَ فَإِنَّكَ آتِيهِ وَمُطَّوِّفٌ بِهِ قَالَ فَأَتَيْتُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ يَا أَبَا بَكْرٍ أَلَيْسَ هٰذَا نَبِيَّ اللهِ حَقًّا قَالَ بَلَى قُلْتُ أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ وَعَدُوُّنَا عَلَى الْبَاطِلِ قَالَ بَلَى قُلْتُ فَلِمَ نُعْطِي الدَّنِيَّةَ فِي دِينِنَا إِذًا قَالَ أَيُّهَا الرَّجُلُ إِنَّهُ لَرَسُولُ اللهِ وَلَيْسَ يَعْصِي رَبَّهُ وَهُوَ نَاصِرُهُ فَاسْتَمْسِكْ بِغَرْزِهِ فَوَاللهِ إِنَّهُ عَلَى الْحَقِّ قُلْتُ أَلَيْسَ كَانَ يُحَدِّثُنَا أَنَّا سَنَأْتِي الْبَيْتَ وَنَطُوفُ بِهِ قَالَ بَلَى أَفَأَخْبَرَكَ أَنَّكَ تَأْتِيهِ الْعَامَ قُلْتُ لَا قَالَ فَإِنَّكَ آتِيهِ وَمُطَّوِّفٌ بِهِ قَالَ عُمَرُ فَعَمِلْتُ لِذٰلِكَ أَعْمَالًا قَالَ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ قَضِيَّةِ الْكِتَابِ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِأَصْحَابِهِ قُومُوا فَانْحَرُوا ثُمَّ احْلِقُوا قَالَ فَوَاللهِ مَا قَامَ مِنْهُمْ رَجُلٌ حَتَّى قَالَ ذٰلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَلَمَّا لَمْ يَقُمْ مِنْهُمْ أَحَدٌ دَخَلَ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ فَذَكَرَ لَهَا مَا لَقِيَ مِنَ النَّاسِ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ يَا نَبِيَّ اللهِ أَتُحِبُّ ذٰلِكَ اخْرُجْ ثُمَّ لَا تُكَلِّمْ أَحَدًا مِنْهُمْ كَلِمَةً حَتَّى تَنْحَرَ بُدْنَكَ وَتَدْعُوَ حَالِقَكَ فَيَحْلِقَكَ فَخَرَجَ فَلَمْ يُكَلِّمْ أَحَدًا مِنْهُمْ حَتَّى فَعَلَ ذٰلِكَ نَحَرَ بُدْنَهُ وَدَعَا حَالِقَهُ فَحَلَقَهُ فَلَمَّا رَأَوْا ذٰلِكَ قَامُوا فَنَحَرُوا وَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَحْلِقُ بَعْضًا حَتَّى كَادَ بَعْضُهُمْ يَقْتُلُ بَعْضًا غَمًّا ثُمَّ جَاءَهُ نِسْوَةٌ مُؤْمِنَاتٌ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ حَتَّى بَلَغَ بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ فَطَلَّقَ عُمَرُ يَوْمَئِذٍ امْرَأَتَيْنِ كَانَتَا لَهُ فِي الشِّرْكِ فَتَزَوَّجَ إِحْدَاهُمَا مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ وَالْأُخْرَى صَفْوَانُ بْنُ أُمَيَّةَ ثُمَّ رَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى الْمَدِينَةِ فَجَاءَهُ أَبُو بَصِيرٍ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ وَهُوَ مُسْلِمٌ فَأَرْسَلُوا فِي طَلَبِهِ رَجُلَيْنِ فَقَالُوا الْعَهْدَ الَّذِي جَعَلْتَ لَنَا فَدَفَعَهُ إِلَى الرَّجُلَيْنِ فَخَرَجَا بِهِ حَتَّى بَلَغَا ذَا الْحُلَيْفَةِ فَنَزَلُوا يَأْكُلُونَ مِنْ تَمْرٍ لَهُمْ فَقَالَ أَبُو بَصِيرٍ لِأَحَدِ الرَّجُلَيْنِ وَاللهِ إِنِّي لَأَرَى سَيْفَكَ هٰذَا يَا فُلَانُ جَيِّدًا فَاسْتَلَّهُ الْآخَرُ فَقَالَ أَجَلْ وَاللهِ إِنَّهُ لَجَيِّدٌ لَقَدْ جَرَّبْتُ بِهِ ثُمَّ جَرَّبْتُ فَقَالَ أَبُو بَصِيرٍ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْهِ فَأَمْكَنَهُ مِنْهُ فَضَرَبَهُ بِهِ حَتَّى بَرَدَ وَفَرَّ الْآخَرُ حَتَّى أَتَى الْمَدِينَةَ فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ يَعْدُو فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حِينَ رَآهُ لَقَدْ

رَأَى هٰذَا ذُعْرًا فَلَمَّا انْتَهَى إِلَى النَّبِيِّ ﷺ قَالَ قُتِلَ وَاللّٰهِ صَاحِبِي وَإِنِّي لَمَقْتُولٌ فَجَاءَ أَبُو بَصِيرٍ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللّٰهِ قَدْ وَاللّٰهِ أَوْفَى اللّٰهُ ذِمَّتَكَ قَدْ رَدَدْتَنِي إِلَيْهِمْ ثُمَّ أَنْجَانِي اللّٰهُ مِنْهُمْ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ وَيْلُ أُمِّهِ مِسْعَرَ حَرْبٍ لَوْ كَانَ لَهُ أَحَدٌ فَلَمَّا سَمِعَ ذٰلِكَ عَرَفَ أَنَّهُ سَيَرُدُّهُ إِلَيْهِمْ فَخَرَجَ حَتَّى أَتَى سِيفَ الْبَحْرِ قَالَ وَيَنْفَلِتُ مِنْهُمْ أَبُو جَنْدَلِ بْنُ سُهَيْلٍ فَلَحِقَ بِأَبِي بَصِيرٍ فَجَعَلَ لَا يَخْرُجُ مِنْ قُرَيْشٍ رَجُلٌ قَدْ أَسْلَمَ إِلَّا لَحِقَ بِأَبِي بَصِيرٍ حَتَّى اجْتَمَعَتْ مِنْهُمْ عِصَابَةٌ فَوَاللّٰهِ مَا يَسْمَعُونَ بِعِيرٍ خَرَجَتْ لِقُرَيْشٍ إِلَى الشَّأْمِ إِلَّا اعْتَرَضُوا لَهَا فَقَتَلُوهُمْ وَأَخَذُوا أَمْوَالَهُمْ فَأَرْسَلَتْ قُرَيْشٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ تُنَاشِدُهُ بِاللّٰهِ وَالرَّحِمِ لَمَّا أَرْسَلَ فَمَنْ أَتَاهُ فَهُوَ آمِنٌ فَأَرْسَلَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَيْهِمْ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ حَتَّى بَلَغَ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَكَانَتْ حَمِيَّتُهُمْ أَنَّهُمْ لَمْ يُقِرُّوا أَنَّهُ نَبِيُّ اللّٰهِ وَلَمْ يُقِرُّوا بِبِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ وَحَالُوا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْبَيْتِ.

TERCÜMESİ

Misver b. Mahreme ile Mervân'dan (her biri refikinin sözünü tasdik ederek) şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:[431] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hudeybiye Seferi'nde (Medine'den) çıkmıştı. Yolun bir kısmına vardıklarında Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (maiyetine), "Hâlid b. Velîd birtakım Kureyş süvarisiyle gözcü olarak Gamîm mevkiindedir. Şimdi siz yolun sağ tarafını tutunuz!" buyurdu. Vallahi Hâlid Peygamber'le maiyetinin hareketini anlamadı. Nihayet Hâlid, ordumuzun kaldırdığı kara tozu gördü de hayvanına ayağı ile vurup koşturarak (Resûl-i Ekrem'in geldiğini) Kureyş'e bildirmek üzere (süratle) gitti. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de (ordusuyla) yürüdü. Nihayet Seniyye mevkiine gelmişti ki oradan Kureyş'(in karargâhı) üzerine inilirdi. Burada Resûlullah'ın râkip olduğu Kasvâ adlı deve çöktü. Nâs, "Kasvâ harîn oldu, Kasvâ harîn oldu" demeye başladı. Hayvan(ı sevkettilerse de) çökmekte ısrar etti. Yine halk, "Kasvâ harîn oldu, Kasvâ harîn oldu" demişlerdi. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Kasvâ harînleşmez, onun çökmek huyu da yoktur. Fakat (vaktiyle Mekke'ye girmekten) Fil'i meneden (kudretullah şimdi de) Kasvâ'yı menetti" buyurdu. Bundan sonra Resûlullah, "Hayatım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki Kureyş, Allah'ın (Harem dahilinde) muhterem kıldığı şeylere tâzim kastederek benden ne kadar müşkül talepte bulunursa ben onu muhakkak onlara vereceğim" buyurdu. Sonra Kasvâ'yı sürdü. Hayvan hemen sıçrayıp kalktı.

Râvi demiştir ki: Bu defa Resûlullah Kureyş tarafından inhiraf ederek nihayet suyu az olan Semed Kuyusu yolu üzerindeki Hudeybiye (mevkii)nin müntehâsına indi. Bu az suyu, halk, birer parça almış ve halkın orada meks ü ikâmeti için su bırakmayıp kuyunun suyunu kâmilen çekmişlerdi. Şimdi Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme susuzluktan şikâyet olundu. Bunun üzerine Resûlullah ok mahfazasından bir ok çıkardı. Sonra onlara bu oku Semed Kuyusu'na koymalarını emretti.[432] Vallahi o anda kuyunun suyu coşmaya başladı. Suyun bu feveranı, ashâb-ı resûl oradan dönünceye kadar onları suya kandırmak için devam etti (ashâb-ı Nebî kuyunun kenarında oturarak su kaplarını doldururlardı).[433]

Resûlullah ile maiyeti bu halde iken Huzâî Büdeyl b. Verkā kendi kabilesi Huzâa'dan birkaç kişi ile çıkageldi. (Mekke ve havalisindeki) Tihâme kabileleri arasında Huzâîler, öteden beri Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sırdaşı idi. (Müslim olsun müşrik bulunsun bütün Huzâîler, Mekke'de olup biten her şeyi Resûl-i Ekrem'den saklamazlar, gizlice bildirirlerdi).[434]

Büdeyl gelince Resûl-i Ekrem'e, "(Haberiniz olsun! Kureyş'in) Kâ'b b. Lüey ile Âmir b. Lüey kabileleri Hudeybiye surlarının en zengin menbalarına kondular. Sütlü ve yavrulu develeri (kadınları ve çocukları) da yanlarında bulunuyor (maişetleri yolundadır). Şimdi ben onları bu halde bıraktım geliyorum. Bunlar muhakkak size karşı harbedecekler ve sizi beyt-i şerife girmekten menedecekler" dedi. Resûlullah da şöyle buyurdu:

— "Fakat biz, hiçbir kimse ile harbetmek için gelmedik. Biz yalnız umre etmek niyetiyle geldik. Bununla beraber (Bedir, Hendek) harbi, Kureyş'in maddî ve mânevî bütün kuvvetlerini zaafa ve onları hayli zarara uğratmıştır. Eğer Kureyş arzu ederse ben onlarla aramızda bir (mütareke) müddet(i) tayin edeyim. (Şu şartla ki bu müddet zarfında ben onlarla harbetmeyeyim). Onlar da benimle diğer müşriklerin aramızı serbest bıraksınlar (karışmasınlar). Eğer ben, urbâna galip olursam, Kureyş müşrikleri de nâsın girdiği bu tarîk-i itâate girmek isterlerse (kendi arzularıyla) girebilirler. Şayet ben (müşriklerin sandıkları gibi) urbâna galip gelmezsem, bu ihtimale göre de müşrikler (benimle harbetmek külfetinden kurtulup) rahata ererler.

Eğer Mekkeliler, böyle bir mütarekeyi kabul etmez vesair Araplar'la beni, kendi halimize bırakmayıp müdahale etmek isterlerse, hayatım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki şu müdafaa ettiğim Müslümanlık uğrunda başım vücudumdan ayrılıncaya kadar Mekkeliler'e karşı cihad edeceğim, bu muhakkaktır. Şu da katidir ki (o zaman) Allah, (Kur'ân-ı Mübîn'deki) nusret vaadini infaz edecektir.

Bunun üzerine Büdeyl b. Verkā Resûlullah'a, "Şimdi bu sözlerinizi ben herhalde Kureyş'e tebliğ ederim" dedi ve râvinin beyanına göre gidip tâ Kureyş'(in karargâhın)a vardı. Ve "Şimdi ben yanınıza şu adamın (Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin) yanından geliyorum. Şöyle bir söz söylediğini işittim. İsterseniz anlatayım" dedi. (İkrime b. Ebû Cehil ve Hakem b. Ebü'l-Âs gibi)[435] Kureyş'in sefihleri, "Senin bize ondan bir şey haber vermene ihtiyacımız yoktur" diye karşıladılar. Fakat içlerinden sâhib-i re'y olan biri, "Haydi işittiğin söz ne ise söyle bakalım" dedi. Büdeyl, "Onun (Resûlullah'ın) şöyle şöyle söylediğini işittim" diye Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin sözlerini birer birer anlattı. Bunun üzerine Urve b. Mes'ûd kıyam edip Kureyş'e (karşı bir hutbe irat ederek), "Ey kavim! Siz benim babam yerinde değil misiniz?" diye sordu. Kureyşîler, "Evet!" diye tasdik ettiler. Bunun üzerine, "Ben de sizin oğlunuz mesabesinde değil miyim?" dedi.[436] Onlar, "Evet!" diye tasdik ettiler. Sonra Urve, "Beni bir şüphe ile itham eder misiniz?" diye sordu. Buna da, "Hayır" diye cevap verdiler. Bu defa Urve, "Ukâz halkını size nefîr-i âm halinde yardıma davet ettiğimi ve onların imtina etmeleri üzerine kendim ehl ü evlâdımla ve bana itaat eden etbâımla size muavenete koştuğumu pekâlâ bilirsiniz değil mi?" dedi. Onlar da (bir ağızdan), "Evet, biliriz!" diye tasdik ettiler. (Bu teminatı aldıktan sonra) şimdi Urve, "Bu adam (Nebî sallallahu aleyhi ve sellem) size hayr ü salâh yolu gösteriyor. O yola yöneliniz ve beni bırakınız ona gideyim!" dedi. Mekkeliler, "Haydi git!" diye izin verdiler. Urve geldi ve Nebî sallallahu aleyhi ve selleme arz-ı hâle başladı. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de Urve'ye Büdeyl'e söylediği sözlere benzer bir surette beyân-ı fikretti. (Bu arada Resûl-i Ekrem, "Bir mütareke kabul etmezlerse Kureyş ile ölünceye kadar harbedeceğim" buyurması üzerine) Urve, "Ey Muhammed! Sen kavmini istîsâl ettiğini farzedersek bana söyler misin: Senden evvel Arap'tan kendi kavmini (toptan) helâk eden bir kimse işittin mi? Ya mesele diğer şekilde zuhur ederse (Kureyş'in size ne fena muamele edecekleri size hafî değildir).[437] Vallahi ben, (aranızda) eşraf ve âyandan bazı kimseler görüyorum[438] bu muhakkak olmakla beraber yine ben birtakım kabilelerden toplanmış evbaş kimseler de görüyorum ki bunlar harp sırasında kaçıp seni yalnız bırakabilecek kabiliyettedirler" dedi. Ebû Bekir radıyallahu anh

(Urve'nin ashâb-ı Nebî'yi firar ile ittihamına dayanamayarak) Urve'ye, "Haydi sen, Lât'ın[439] kıçını yala! Biz mi Resûlullah'ı yalnız bırakıp firar edeceğiz?" (Hâşâ) diye sebb ü reddetti. Urve, "Bu da kimdir?" diye sordu. Ashap, "Ebû Bekir" dediler. Urve, "Ah Ebû Bekir! Hayatım yed-i kudretinde olana yemin ederim ki eğer üzerimde –henüz mukabele edip ödeyemediğim– bir minnet ü ihsânın olmasaydı elbette ben de sana cevap verirdim" diye mukabele etti.[440]

Râvi diyor ki: Urve, Nebî sallallahu aleyhi ve selleme söz söylemeye devam etti ve (esnâ-i mükâlemede Arap âdeti üzere) her söz söyledikçe eliyle Resûlullah'ın sakalını okşa(yarak mülâtafede bulunu)yordu. Halbuki bu sırada Mugīre b. Şu'be (ki, Urve'nin birader-zâdesidir) başında miğfer ve yalın kılıç bir halde Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin başı üzerinde dur(up Resûl-i Ekrem'i muhafaza ed)iyordu ve Urve her ne zaman Resûl-i Ekrem'in sakalını okşamaya mübâşeret ederse, derhal Mugīre kılıcının kınının ucuyla Urve'nin eline vuruyor ve Urve'ye, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin sakalından elini çek!" ihtarında bulunuyordu. Mugīre'nin bu ihtarları üzerine Urve başını kaldırarak, "Bu da kimdir?" diye sordu. Ashap, "Mugīre b. Şu'be'dir!" dediler. Bunun üzerine Urve, "Ey gaddar! Ben hâlâ senin (Câhiliye'deki) gadr ü hıyânetini tazmine çalışmakla meşgul değil miyim?" dedi. Mugīre (müslüman olmazdan evvel) Câhiliye'de (Mâlikoğulları'ndan) bazı kimselerle yol arkadaşlığı etmiş ve yolda bunları öldürüp mallarını almış, sonra (Medine'ye) gelip müslüman olmuştu.[441] (Resûl-i Ekrem'e bu malları arzettiğinde) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Müslümanlığın bizce şâyân-ı kabüldür. Fakat bu mallar (gadirdir), biz bunlardan hiçbir şeye taarruz etmeyiz" buyurmuştur.[442]

Sonra Urve, Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin ashabını iki gözüyle tetkike başladı (ve arkadaşlarına), "(Bu ne tâzimdir?) Vallahi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir şey emredince ashabı derhal emrini ifaya müsâraat ediyorlar. Abdest aldığı zaman da abdest (suyunun fazlası)nı almak için birbirini öldürmeye yaklaşıyorlar. Peygamber söz söylerken de huzurundaki bütün ashap seslerini alçalt(arak cevap ver)iyorlar. Ona tâzim için yüzüne de dikkatle bakamıyorlar" dedi. Müteakiben Urve Kureyş'in yanına geldi de meşhûdâtını şöyle bildirdi: "Ey ahali! Vallahi ben, vaktiyle birçok padişahların huzuruna sefir olarak çıktım: (Ezcümle Rum meliki) kayserin, (Fars meliki) kisrânın, (Habeşe meliki) necâşînin divanlarına sefâretle girdim. Vallahi bunlardan hiçbir padişahın musâhiblerini Muhammed'in ashabının Muhammed'e tâzim ettikleri derecede padişahlarına asla tâzim eder görmedim. Muhammed'in ashabı, onun tükrüğü ile bile teberrük ediyorlar. O bir şey emredince onun ashabı derhal emrini infaza mübâderet ediyorlar. O abdest aldığı zaman da abdest (suyunun fazlası)nı tehâlükle paylaşıyorlar. O söz söylerken ashabı hafif bir sesle tasdik ve cevap veriyorlar. Muhammed'in ashabı, tâzim için onun yüzüne dikkatle bakamıyorlar. Şimdi Muhammed size güzel bir sulh ü salâh re'yi arzetti. Bunu kabul ediniz!" dedi.

Bunun üzerine Kinâneoğulları'ndan biri Kureyş'e hitaben, "Beni bırakınız, bir kere de Muhammed'in yanına ben gideyim!" dedi. Onlar da, "Pekâlâ git!" dediler. Bu Kinânî zat, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ve ashabına doğru gelirken Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Bu gelen, filân kimsedir. Öbür kabiledendir ki onlar hac ve umre kurbanlarına tâzim ederler. Kılâdeli kurban develerini bu zatın gözü önüne salıveriniz!" buyurdu. Ashap bütün kurbanlık develeri onun güzergâhına (yayılmak için) salıverdiler ve ashap yüksek sesle "lebbeyk, Allahümme lebbeyk" diyerek Kinânî'yi istikbal ettiler. Kinânî zat kurban develerini ve halkın telbiye ile istikbalini görünce taaccüb ederek, "Sübhânellah! Bu zatı beyt-i şerifi ziyaretten menetmek bunlara karşı lâyık olmayan bir muameledir" dedi. Kureyş'in yanına döndüğünde de, "Ben bunların umre için kesecekleri kurban develerini kılâdelenmiş ve iş'âr edilmiş bir halde gördüm. Doğrusu bunları beyti ziyaretten menetmeyi muvâfık görmem" dedi.

Sonra Kureyşîler arasında Mikrez b. Hafs denilen biri kalkıp, "Bana müsaade ediniz de Muhammed'e bir de ben gideyim" dedi. Onlar da, "Haydi git!" dediler. Mikrez, Resûl-i Ekrem ile ashabına doğru gelirken, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Şu gelen Mikrez'dir, gaddar bir kimsedir" buyurdu. Mikrez, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile görüşmeye başladı ve Resûl-i Ekrem'e o, arz-ı keyfiyet etmek üzere iken Süheyl b. Amr çıkageldi. (Süheyl gelince) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (bu isim ile tefe'ül ederek) ashaba karşı, "Artık işiniz bir dereceye kadar kolaylaştı" buyurdu.[443]

Süheyl b. Amr gelince Resûl-i Ekrem'e, "Haydi (hokka, kalem, kâğıt) getir; sizinle aramızda (tahrîr-i muktezi) bir müsâlahanâme yaz!" dedi.

Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem kâtibi (ki, Ali b. Ebû Tâlib'dir) çağırdı[444] ve بسم الله الرحمن الرحيم "bismillâhirrahmânirrahîm yaz!" buyurdu. Bunun üzerine Süheyl (Câhiliye hamiyeti sâikasıyla) Resûl-i Ekrem'e, "İyi ama ben, rahmân kelimesinin mahiyeti nedir bilmiyorum; fakat vaktiyle senin de yazdırdığın gibi "Bismike'llāhümme" (Allahım! Senin isminle yazmaya başlarım) diye yaz!" dedi.[445] Müslümanlar da bir ağızdan, "Vallahi biz onu yazmayız, ancak bismillâhirahmânirrahîm yazılmasını isteriz" demişlerdi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (Hazret-i Ali'ye hitaben), "Haydi bismike'llāhümme yaz!" buyurdu. Sonra da, "Bu kitap, Muhammed Resûlullah'ın mazmununa hüküm ve imza ettiği muâhedenâmedir" diye yazmasını emretti. Şimdi Süheyl (Buna da itiraz ederek), "Vallahi biz, senin Resûlullah olduğunu bilmiş ve tasdik etmiş olsak seni beyt(i ziyaret)ten menetmez ve sana karşı kıtâle tesaddî etmezdik. Şu kadar ki Muhammed b. Abdullah yaz!" dedi. Bu teklif üzerine Resûl-i Ekrem, "Vallahi siz tekzib etseniz de ben Resûlullahım" buyurdu ve Ali b. Ebû Tâlib'e, "Haydi (Resûlullah lafzını sil de) Muhammed b. Abdullah yaz!" diye emretti. (Ali b. Ebû Tâlib), "Vallahi ben senin Resûlullah unvân-ı mübeccelini) katiyyen silemem!" dedi. Bunun üzerine, Resûl-i Ekrem kitabı eline alıp, Muhammed b. Abdullah yazdırdı.

(Bu hadisin râvilerinden olan Zührî demiştir ki: Resûlullah'ın gerek besmelenin, gerek muâhedenâme unvanının sûret-i tahriri hakkında Süheyl b. Amr'ın tekliflerine muvafakat buyurmaları, Resûl-i Ekrem'in evvelce, "Kureyş Allah'ın Harem dahilinde muhterem kıldığı şeylere tâzim kastederek benden ne kadar müşkül talepte bulunursa bulunsun ben onu muhakkak onlara vereceğim" suretindeki verdiği kararın tecellisidir).[446]

Musâlahanâmenin unvanı, "Yâ rab! Senin isminle başlarım. Bu mektup, Muhammed b. Abdullah'ın mazmununa hüküm ve imza ettiği bir musâlahanâmedir" suretinde tekarrür edip yazıldıktan sonra Resûl-i Ekrem muâhedenâme şerâitini teklif ederek Süheyl b. Amr'a, "Siz bizimle beyt-i şerifin arasını serbest bırakınız da biz de beyti tavaf edelim" buyurdu. Süheyl bu teklife de itiraz ederek, "Vallahi sizinle beytin arasını boş bırakamayız. Çünkü Arap (milleti) cebren ve kahren istîlâ olunduk diye hakkımızda dedikodu eder; şu kadar ki bu tahliye keyfiyeti gelecek seneden itibaren başlasın" dedi (ve bu suretle kabul olunarak) Hazret-i Ali yazdı. Şimdi Süheyl b. Amr da şöyle bir madde teklif edip, "Sana bizden bir erkek gelirse, o gelen kimse senin dininde olsa bile, onu bize reddedeceksin!" dedi. Bu teklife müslümanlar hayret ederek, "Sübhânellah! İslâm câmiasına iltica eden bir müslüman müşriklere nasıl iade olunur" dedi. Onlar bu halde iken Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebû Cendel ayakları bukağılı seke seke geldi. (Ebû Cendel müslüman olmuştu ve bu cihetle hapsolunmuştu. Bu sırada) Mekke'deki mahbesinden kaçmış (ve türlü müşkülât ile gelip) nihayet kendini müslümanlar arasına atmıştı. Bunun üzerine Süheyl, "İşte yâ Muhammed! Sana karşı imza edeceğim müsâlahanâmenin birinci maddesine tevfîkan bunu bana reddetmelisin!" dedi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Biz müsâlahanâmeyi henüz imza etmedik bile!" buyurdu. Süheyl, "Şu halde vallahi ben de seninle hiçbir madde üzerine sulh olmam" dedi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Haydi, bunu bana bağışlayıp imza et!" buyurdu. Süheyl, "Ben bunu sana bırakmayı asla tecviz edemem" diye reddetti. Resûl-i Ekrem, "Hayır, bu işi (hatırım için) yap!" buyurdu. Süheyl (ısrar edip), "Asla yapamam" dedi. Mikrez (b. Hafs ki bu da Kureyş murahhası idi. O da) Resûl-i Ekrem'e hitaben, "Haydi bunu sana tecviz ettik" dedi. (Fakat vaz'-ı imzaya mezun olan Süheyl muvafakat etmedi).[447] Şimdi Ebû Cendel, (babasının inadından ye'se uğrayarak), "Ey cemâat-i müslimîn! Müslüman olarak geldiğim halde şimdi ben müşriklere iade mi olunuyorum? Benim uğradığım şu felâketi görmüyor musunuz?" diye haykırdı. Hakikaten zavallı Ebû Cendel Allah yolunda Kureyş'in en şiddetli işkencesiyle azap olunmuştu.

(İbn İshak şu rivayeti ziyade etmiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Yâ Ebû Cendel! Sabret, Allah'tan ümitvar ol! Biz müslümanlar mağdur ve mağlûp olmayız. Allah Teâlâ yakında sana da halâs yolu bahşedecektir" buyurdu).[448]

Bu müşkül vaziyetten müteessir olan Ömer b. Hattâb şöyle demiştir: Bunun üzerine ben Nebî sallallahu aleyhi ve selleme varıp, "Sen Allah'ın hak peygamberi değil misin?" dedim. Resûlullah, "Evet, hak peygamberiyim!" buyurdu. Ben, "Biz müslümanlar hak, düşmanlarımız bâtıl üzere bulunmuyorlar mı?" dedim. Resûl-i Ekrem, "Evet öyledir" buyurdu. Ben, "Bu halde dinimiz uğrunda bu denâeti niçin kabul edelim?" dedim. Resûl-i Ekrem, "Muhakkak surette ben Allah'ın peygamberiyim ve ben, (bu maddeyi kabul etmekle) Allah'a isyan etmiş değilim. Allah benim nâsırımdır" buyurdu. Ben yine, "Vaktiyle sen bize yakında beyt(-i şerif)e varıp beyti tavaf edeceğiz!" diye haber vermez mi idin?" dedim. Resûlullah, "Yok, ben, sana (vakit tayin ederek), bu sene varıp tavaf edeceğiz! diye haber verdim mi?" buyurdu. Ben de, "Hayır" dedim. Resûl-i Ekrem, "Herhalde sen (yakın bir zamanda) beyte varıp onu tavaf edeceksin!" buyurdu.

Ömer b. Hattâb demiştir ki, bunu müteakip ben Ebû Bekir'e vardım ve "Ey Ebû Bekir! Bu adam Allah'ın hak peygamberi değil midir?" dedim. O da, "Evet hak peygamberidir" dedi. Ben, "Biz müslümanlar Hak, düşmanlarımız bâtıl üzere bulunmuyor muyuz?" dedim. O da, "Evet öyledir!" diye cevap verdi. Tekrar ben, "Öyleyse niçin biz dinimize küçüklük veriyoruz?" Ebû Bekir, "Behey adam! Muhammed Allah'ın peygamberidir; o, rabbine âsi değildir; Allah onun yardımcısıdır; sen hemen onun emrine sarıl! Vallahi Muhammed hak üzeredir" dedi. Ben tekrar, "O bize Medine'de, beyt-i şerife varacağız, tavaf edeceğiz, demedi mi?" diye sordum. Ebû Bekir, "Evet öyledir. Fakat sana bu sene varıp tavaf edersin diye mi haber verdi?" dedi. Ben de, "Hayır" dedim. Ebû Bekir, "Dur bakalım yakın bir zamanda sen beyte varıp onu tavaf edeceksin!" dedi.

— Ömer (radıyallahu anh), bu itirazlarımdan kefâret alarak âtiyen birçok a'mâl-i sâlihada bulundum" demiştir.

Râvi diyor ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem muâhedenâmenin tahrir ve imzasından fâriğ olduktan sonra[449] ashaba, "Haydi artık kalkınız, kurbanlarınızı kesip sonra başlarınızı tıraş ediniz!" buyurdu. Râvi diyor ki: Vallahi ashaptan bir kişi olsun kalkmadı. Hatta Resûlullah bu emrini üç kere söyledi.[450] Ashaptan hiçbiri kalkmayınca[451] Resûlullah (ezvâc-i tâhirattan) Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve (şu halkı görüyor musun? Onlara emrediyorum da icâbet etmiyorlar diye) halktan gördüğü kayıtsızlığı ona anlattı. Ümmü Seleme, "Yâ nebiyyallah! Emrinizi infaz etmek istiyor musun?[452] O halde şimdi dışarı çık, sonra tâ kurbanlık develerini kesinceye ve berberini çağırıp o seni tıraş edinceye kadar ashaptan hiçbirine bir kelime bile söyleme!" dedi. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Ümmü Seleme'nin yanından çıktı ve ashaptan hiçbiriyle görüşmeyerek menâsiki ifa etti. Kurbanlık develerini kesti[453] ve berberi (Huzâî Hırâş b. Ümeyye'yi) çağırıp tıraş oldu. Ashap, Resûl-i Ekrem'i bu halde görünce onlar da hemen kalkarak (Resûl-i Ekrem'e imtisâlen) kurbanlarını kestiler, birbirlerini tıraş etmeye başladılar;[454] hatta (sür'at-i icâbetin tevlid ettiği şiddet-i izdihamdan) birbirlerini öldüreyazdılar.[455]

Resûl-i Ekrem tıraş olduktan sonra huzuruna müslüman kadınlar geldi.[456] Bu husustaki hatt-ı hareketi tâlim için de Cenâb-ı Hak يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ nazm-ı mübînini بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ kavl-i şerifine kadar inzâl buyurdu. Meâli şöyledir: "Ey müminler! Size mümin kadınlar (müşrikler tarafından) hicret edip geldiklerinde imanlarını sınayın! –Allah onların imanı(nın mahiyeti)ni pek iyi bilir ya– denediğinizde onları mümine sanırsanız artık o kadınları, kâfir (zevc)lere geri çevirmeyin! (Çünkü) ne müslüman kadınlar kâfir (zevc)lere helâldir ne de kâfirler müslüman kadınlara helâl olur. Maamafih siz kâfirlerin sarfettikleri mehr(-i muaccel)i kendilerine veriniz! Bir de (İslâmiyet'in kocalarından ayırdığı) bu müslüman kadınları nikâh etmenizde –mehirlerini kendilerine verdiğiniz takdirde– üzerinize bir günah yoktur. Kâfir kadınlar(a gelince, onlar)ın da ismetlerine yapışmayınız (ve onları nikâhınızda tutmayınız!)"[457]

Bu âyetin nüzûlü üzerine Ömer hâl-i şirkte bulunan iki karısını tatlîk etti.[458] Bunlardan birini (Kureybe'yi) Muâviye b. Ebû Süfyân, öbürünü de Safvân b. Ümeyye tezevvüc etti.[459]

Sonra Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Medine'ye döndü. Müteakiben Kureyş'in halîfi olan (Sekafî Utbe) Ebû Basîr müslüman olarak geldi. Bunu istemek üzere de Kureyş iki kişi gönderdi.[460] Bunlar Resûl-i Ekrem'e, "Bize karşı imza ettiğin ahdi hatırlatırız" dediler. Resûl-i Ekrem de (muâhede mûcibince) Ebû Basîr'i bu iki kişiye iade etti. Bunlar Ebû Basîr ile (yola) çıktılar. Nihayet Zülhuleyfe'ye eriştiler. (Dağarcıklarındaki) hurmadan bir miktarını yemek için oraya indiler. Ebû Basîr bu iki kişiden birine (Huneys'e), "Yâ filân! Vallahi şu kılıcını ben, emin ol çok güzel zannediyorum" dedi. (Kılıcın sahibi olan) öbürü de kılıcı (kınından) çekerek, "Evet, vallahi bu kılıç çok iyidir. Onu ben mükerreren tecrübe ettim" dedi. Ebû Basîr de, "Müsaade et de bakayım" dedi ve bir fırsat bulup elinden aldı. Hemen de Huneys'e vurdu. Huneys nihayet öldü. Öbür arkadaşı (bir rivayette Huneys'in kölesi Kevser) kaçarak tâ Medine'ye vardı, Mescid-i Saâdet'e koşarak girdi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem onun telâşlı koşup geldiğini görünce, "Muhakkak şu adam bir korku görüp geçirmiştir" buyurdu. Kevser, Nebî sallallahu aleyhi ve selleme yaklaşınca Resûl-i Ekrem'e, "Vallahi, efendim öldürüldü, (menetmezseniz) muhakkak ben de maktul olacağım" dedi. Bu sırada Ebû Basîr de geldi ve "Yâ Resûlellah! Vallahi sana Allah ahdini ifa ettirdi; beni müşriklere red ve iade ettin. Sonra Allah beni onlardan kurtardı" dedi. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ashaba hitaben, "Anası helâk olası Ebû Basîr'e hayret olunur? Bu adam harp gelberisidir. Eğer bunun fikrine yardım eden bulunsa (o fırın karıştırır gibi harbi ateşleyecek, sulh bozulacak)" buyurdu. Ebû Basîr, Resûl-i Ekrem'in bu sözlerini işitince kendisini müşriklere hemen iade edeceğini anladı.

Huzûru saâdetten çıktı ve deniz sahiline kadar firar etti. Îs mevkiinde karar kıldı.[461]

Râvi der ki: Süheyl'in oğlu Ebû Cendel de (yetmiş süvari müslüman ile birlikte)[462] müşrikler arasından kaçarak Ebû Basîr'e iltihak etti. Şimdi artık müslüman olan herkes Kureyş arasından ayrılarak Ebû Basîr'e iltihak etmeye başladı. Nihayet Ebû Basîr'in başında mühim bir kuvvet toplandı. Vallahi bunlar, Kureyş'in Şam'a bir ticaret kafilesinin gittiğini duymazlar mı hemen onları çevirirlerdi. Kendilerini öldürüp mallarını alırlardı.

Kureyş, kendisini tehdit eden bu vaziyet üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme (Ebû Süfyân'ı hususi salahiyetle) gönderdi. Şimdi Kureyş, Resûl-i Ekrem'den Allah rızası için ve aradaki karâbete hürmeten Ebû Basîr cemaatinin nedb ü garâtlarının menini ricaya başlamıştı. Artık bundan böyle Mekke'den Medine'ye kim gelirse, emindir (iade edilmeyecektir) diye haber göndermişlerdi.

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Ebû Basîr cemaatine (mektup) gönderdi. (Medine'ye gelmelerini bildirdi).[463]

Bunun üzerine Allah Teâlâ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ âyet-i kerîmesini tâ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ nazm-ı mübînine varıncaya kadar inzâl buyurdu. (Bu üç âyet-i kerîmenin meâl-i münîfi şöyledir): "Allah o (kādir-i mutlak)tır ki, O Mekke'nin haremi dahilinde (ki Hubeybiye'de) müşriklere karşı size zafer verdikten sonra (bir muahede ile) onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekti. Sizin her fi'l ü hareketinizi Allah, daima yakından görüyor. Müşrikler, hani o küfredip de sizi Mescid-i Harâm'dan ve kurbanlarınızı (Hudeybiye'de) tevkif edip kesim yerine varmaktan meneden kimselerdir. Eğer (Mekke'de) şahıslarını tanımadığınız birtakım mümin erkekleri ve mümine kadınları çiğneyip de bu yüzden bilmeyerek kendinize ayıp gelecek olmasa idi (Allah sizin elinizi müşriklerden çekmezdi, onları ezdirirdi). Allah dilediğini rahmetine koymak için (elinizi müşriklerden çekmiştir). Eğer (Mekke'deki) o müminler kâfirlerin arasından (vaktiyle) çekilip ayrılabilselerdi, o küfredenleri şimdi elîm bir azaba duçar ederdik. Habibim! Allah, o hamiyeti, Câhiliye gayretini o küfredenlerin gönüllerinde kaynattığı zamanı bir hatırla! Ki o zaman Allah, resulünün ve müminlerin üzerine sekînetini indirdi (de gönüllerindeki heyecanı kaldırdı. Yoksa Harp muhakkaktı) ve onlara kelime-i takvâyı ilzam buyurdu. Fi'l-hâl onlar da takvâya son derece müstehak ve ehil idiler. Evet Allah her şeye tamamıyla alîm bulunuyor."[464] {B2731 Buhârî, Şürût, 15}

İZAHI

Bu hadisin bazı kısımlarını Buhârî "Şürût" bahsinin ibtidâsında ve diğer bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim ile *Sünen* sahipleri de rivayet etmişlerdir. Hudeybiye hadisinin *Sahîh-i Buhârî*'de mensûb olduğu babın unvanı, "Cihadda Ehl-i Harb ile Müsâlaha Akdinde Dermeyan Edilen Şartları ve Musâlahanâme Şartlarının Sûret-i Kitâbetini Beyana Dair Bir Babdır" suretindedir.[465] Musâlahanâme maddelerini gerek burada, gerek bundan evvel geçen rivayette görmüştük. Musâlahanâme şartlarının sûret-i tahrîrine gelince, bunun zamanımızın hukūk-ı düvel kavaidine göre tarz-ı tahrîrindeki kıymet ve ehemmiyeti şark ve garp hukuk ilimlerinde hâiz-i ihtisâs olan Mahmûd Esad Efendi merhumun *Târîh-i Dîn-i İslâm* namındaki eserinin cild-i Medenî'sinden aynen naklederek bildiriyoruz:

HUDEYBİYE MUSÂLAHANÂMESİNİN HUKŪK-I DÜVEL NOKTAİNAZARINDAN EHEMMİYETİ

Ehl-i İslâm ile Kureyş beyninde akdedilen işbu musâlahanâme hicretin 6. senesinin müsâdif olduğu 628. sâl-i mîlâdîde imza edilmiş olduğundan kıdemi cihetiyle hâiz-i ehemmiyet olduğu gibi bir muâhede-i mezhebiyye-i siyâsiyye olmak hasebiyle dahi hukūk-ı düvel noktainazarından şayanı tetkiktir. Alelhusus bervech-i zîr dört ciheti nazarı dikkate isabet eder.

1. Tarz-ı tahrîrinde kavâid ve merâsim-i teşrîfâtiyyeye riayet edilmesi ve salâsetiyle beraber veciz bir yolda yazılmış olmasıdır. Şöyle ki, musâlahanâmeye Cenâb-ı Hakk'ın ism-i celîli ile başlanmıştır. Zamanımızda mün'akid muâhedatta dahi bu kaide câridir. Ba'dehû هذا ما صالح عليه محمد بن عبد الله و سهيل بن عمرو... fıkrasıyla maksada şürû' buyurulmuş ve bu cihet dahi muâhedât-ı hâzıranın tarz-ı tahrîrine muvâfık görünmüştür. Bundan sonra tarafeyne ait taahhüdât-ı mütekābilede aynı elfâz tekrar buyurularak ileride sû-i tefsîre uğratılmak ihtimali ortadan kaldırılmıştır.

2. On senelik bir mütâreke-i muvakkateyi hâvi olması ve bu yoldaki muâhedât-ı âhirede görülen kavâid ve şürûta muvâfık bulunmasıdır.

3. Dahîllerin iade ve teslimi kaziyyesiyle bu imtiyazın yalnız efrâd-ı Kureyş'e tahsis ve ihsan buyurulmasıdır. Filhakika dahîlin iadesi Arap ahlâk ve âdetince makbul bir şey değilse de, burada maksat yalnız İslâm'a dehâlet olduğundan, Resûl-i Ekrem hazretlerinin bunu kabule tenezzül buyurmaları, ulviyeti güneş gibi âşikâr olan dîn-i mübînin bu gibi manilere karşı her türlü tesirden ârî olduğunu beyan ve irâe hikmetine mübtenî idi. Muâhedenin işbu dahîller hakkındaki ahkâmı zamanımızdaki "iâde-i mücrimîn" kavâidine tamamıyla muvâfık olmadığı derkârdır. Ancak şimdiki usul, nice tecârib ve tetkikat neticesinde meydana gelen bir keyfiyettir.

4. Kabâil-i sâireye "hakk-ı hıyâr" verilmesidir ki isterlerse ahd ü emân-ı peygamberîye ve arzu ederlerse Kureyş'in ahd ü emânına duhûlde muhayyer bırakılmışlardır. Ezmine-i sâlifede bilkülliyye meçhul olan bu "hakk-ı hıyâr" meselesi bu asırda Avrupa hukūk-ı düveline girmiş ve pek büyük bir ehemmiyet ahzetmiştir.[466]

Buhârî'nin bu Hudeybiye hadisinin sonunda Zebîdî'nin *Tecrîd*'e almadığı bir rivayeti daha vardır ki Hazret-i Âişe'den gelen bu rivayette sıddîka-i müşârün ileyhâ, müslüman kadınlardan hicret edip gelenleri Resûl-i Ekrem'in yemin vererek vesair delâil ve emârâta bakarak imtihan ettiklerini bildiriyor. Sıddîka hazretleri şunu da bildiriyor ki "Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayınız" emri üzerine Hazret-i Ömer henüz hâl-i şirkte bulunan iki karısını birden tatlîk etmiştir ki bunlardan biri Ümeyye kızı Kureybe, öbürü de Cervel Huzâî'nin kızı Ümmü Külsûm idi ki bu kadın Abdullah b. Ömer'in anasıdır. Kureybe'yi Muâviye Ümmü Külsûm'ü de Ebû Cehm[467] tezevvüc etmiştir ki, o sırada gerek Muâviye gerek Ebû Cehm hâl-i şirkte idiler.[468]

Hudeybiye hadisi ilm-i rivayet bakımından hadîs-i mürseldir yani tâbiî râvinin sahâbîyi atlayarak doğrudan Resûl-i Ekrem'den rivayet etmesidir. Şöyle ki: Hudeybiye hadisinin iki râvisinden biri bulunan Mervân sahâbî değildir ve Hudeybiye Seferi'nde bulunmamıştır. Çünkü Mervân gayri mümeyyiz çocukluk çağında iken babası Hakem, taraf-ı risâletpenâhîden Tâif'e nefyolunduğundan, o da babasıyla Tâif'e gitmiştir. Hazret-i Osman'ın zamân-ı hilâfetine kadar Tâif'te kalmış, müşârün ileyh hazretleri halife olunca mazhar-ı affolarak bu baba oğul Medine'ye gelmişlerdir. Binaenaleyh Mervân'ın Resûl-i Ekrem'i ne rü'yeti ne de sohbeti sabittir.

Misver b. Mahreme'ye gelince, gerçi Misver sahâbî oğlu sahâbîdir. Resûl-i Ekrem'den işitmiş olması sahihtir. Fakat Misver de babası Mahreme ile beraber Mekke'nin fethinden sonra çocukluk çağında Medine'ye gelmiştir. Hudeybiye Vak'ası ise Mekke'nin fethinden iki sene evvel cereyan etmiştir. Binaenaleyh gerek Mervân'ın, gerek Misver'in bilâvasıta Resûl-i Ekrem'den rivayete salâhiyetleri yoktur.

Usûl-i rivayete göre, böyle olmakla beraber her iki râvi de Hudeybiye'de hazır bulunmuş birçok ashâb-ı kirâma mülâki olmuşlardır ki Ömer, Osman, Ali, Mugīre b. Şu'be, Sehl b. Huneyf, Ümmü Seleme ve emsalidir. Herhalde bunlardan işitmişlerdir. Nasıl ki Buhârî "Şürût" bahsinin ibtidâsında bu Hudeybiye hadisinin bir rivayet tarikinde bu noktayı tesbit eder mahiyette, يخبران عن أصحاب النبي "Misver ile Mervân, Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin ashabından rivayet ederek haber vermişlerdir" diye tahrîc etmiştir. Biz de senede ait bu mühim noktayı tercümemizde gösterdik.

Şimdi bir cihet kalıyor ki şudur: Bu surette Misver ile Mervân, sahâbe ismini tasrih etmeyerek meçhulden rivayet etmiş bulunuyorlar. Bu da bir sebeb-i kadh olmaz mı denilirse, buna da, "Ashâb-ı kirâmın hepsi sâhib-i adâlet bulunduklarından râvinin, sahâbe isimlerini bilmemesi hadis hakkında vesîle-i kadh olamaz" diye cevap verilir.

BEY'ATÜRRIDVÂN

Her ne zaman Hudeybiye Seferi'nden bahsedilse bu seferin en mühim vekāyiinden biri olan Bey'atürrıdvân da onunla birlikte hatırlanır. Halbuki mevzumuz olan Hudeybiye hadisinde bu biat rivayet edilmemiştir. Bey'atürrıdvân, İslâm azîm ve iradesinin en müşkül demlerde nasıl yükseldiğini gösteren müstesna vâkıalardan bir mühimi bulunduğundan İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sindeki tertibe göre izah edeceğiz.

Resûl-i Ekrem maiyetiyle Hudeybiye mevkiine inip karşılarında Kureyş'in muhalif bir vaziyet aldıklarını tamamıyla anlayınca bu seferden maksat umre ve Kâbetullah'ı ziyaret olup, harp için gelmediklerini Kureyş'e anlatmak lüzumunu hissetti ve İbn İshak'ın beyanına göre, bunu Kureyş eşrafına bildirmek üzere Huzâîler'den Hırâş b. Ümeyye'yi Sa'leb namındaki devesine bindirerek Mekke'ye gönderdi. Hırâş Mekke'ye varıp bunu anlatınca Kureyş hücum ederek deveyi öldürdü. Kendisini de öldürmek üzere hayli ezâ ve cefa ettilerse de Ehâbiş[469] Arapları araya girip bu tecavüzü menederek müşârün ileyhi salıverdiler. Hırâş gelip keyfiyeti Resûl-i-Ekrem'e arzetti.

Sonra Resûl-i Ekrem, Mekke'ye Hazret-i Ömer'i göndermek ve onun vasıtasıyla eşrâf-ı Kureyş'e maksad-ı azîmetini anlatmak istedi. Ömer, "Yâ Resûlellah! Kureyş'in bana suikast etmelerinden korkarım. Kureyş, benim kendi haklarındaki gayz ve adâvetimi bilir. Mekke'de beni himaye edip bunların taarruzunu benden menedecek kavmim Adî b. Kâ'boğullarından kimse de yoktur. Fakat ben size kendimden ziyade Kureyş nezdinde hürmet görecek birini tavsiye edeceğim ki Osman b. Affân'dır" dedi. Filhakika Hazret-i Osman Kureyş'in riyâset mevkiinde bulunan Ebû Süfyân ile amzâde olup ikisi de Ümeyye b. Abdüşems ahfadından idi. Resûl-i Ekrem'in iradesi onun vasıtasıyla tebliğ olunmak daha muvâfıktı. Bu defa da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Osman b. Affân'ı çağırdı. Ebû Süfyân ile eşrâf-ı Kureyş'e maksadı ifham için gönderdi. Bir de hicret edemeyip Mekke'de kalan kadın, erkek müslümanlara tesellî vermesini tembih buyurdu.

Yine İbn İshak'ın beyanına göre Hazret-i Osman Mekke'ye gitti. Mekke'de veya Mekke yolunda Ebân b. Saîd b. Âs'a mülâki oldu. Ebân, Hazret-i Osman'ı devesine bindirdi, himayesine aldı ve Resûl-i Ekrem'in emrini tebliğ edinceye kadar himaye ve delâlet etti. Hazret-i Osman, Ebû Süfyân ve Kureyş'in ileri gelenleriyle görüşüp vazîfe-i risâletini ifa ve Resûl-i Ekrem'in maksadını onlara tefhim etti. Onlar, "Beyti tavaf etmek istersen sen git tavaf et, hepiniz olmaz" diye cevap verdiler. Hazret-i Osman da, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem tavaf etmedikçe ben de edemem" diye bu teklifi reddetti. Bu menfî cevaptan münfail olan Kureyş rüesâsı onu Mekke'de alıkoydular ve ta'bîr-i diğerle göz hapsine aldılar. Müşârün ileyhin avdeti teahhur etmesi üzerine Resûl-i Ekrem ile maiyetine "Osman b. Affân katlolunmuştur" diye bir haber erişti.

İbn İshak'ın Abdullah b. Ebû Bekir'den rivayetine göre, Hazret-i Osman'ın katli haberi duyulunca Resûl-i Ekrem, لا نبرح حتى نناجز القوم "*Artık bunlarla vuruşmadıkça buradan ayrılamayız!*"[470] buyurdu[471] ve Resûlullah halkı biata davet etti.

Bey'atürrıdvân bir ağacın altında icra edilmiştir. Semüre[472] denilen bu ağacın altına oturup ashâb-ı kirâmı davet etti. Ağacın dallarından biri Resûl-i Ekrem'in sırtının üzerine geliyordu. Abdullah b. Muğaffel radıyallahu anh, "Ben Resûl-i Ekrem'in baş ucunda duruyor ve koruyordum. O dalı kaldırdım" demiştir.

Ashâb-ı kirâm, Resûlullah'ın önünde ölmek ve asla firar etmemek üzere biat etmişlerdir. Câbir b. Abdullah radıyallahu anh, "Biz Resûlullah'a firar etmemek üzere biat ettik, ölüme biat etmedik" demiştir. Buhârî'nin Seleme b. Ekva'dan gelen rivayetinde de böyledir. İbn Hişâm'ın Şa'bî'den gelen bir tarîk-i rivayetinde ilk biat eden zatın Ebû Sinân el-Esedî olduğu bildiriliyor. Yine Şa'bî'den Beyhakī'nin tahrîcine göre, Resûl-i Ekrem ilk biat eden Ebû Sinân'a, '*Ne diyerek biat edeceksin?*" diye sormuş. O da, "Resûlullah'ın gönlünde ne muradı varsa onun üzerine biat ediyorum!" deyip biat etmiştir.[473] Ebû Sinân biatı bu veçhile güzel icra ettiğinden sair ashap da, نبايعك على ما بايع أبو سنان "Biz de Ebû Sinân'ın biatı veçhile biat ediyoruz" demişlerdir.

Bu biattan Hudeybiye'de bulunanlardan yalnız bir kişi tehallüf etmiştir ki münafıklardan Benî Seleme'nin kardeşi Ced b. Kays'tır. Câbir b. Abdullah demiştir ki: "Vallahi ben Ced b. Kays'ı devesinin karnının altına gizlenmiş olduğu halde gördüm; sanki herif devesinin karnına yapışmıştı."

Biatın hitamı sırasında idi ki Hazret-i Osman'ın şehâdeti haberinin yalan olduğu duyuldu.

İbn Hişâm'ın İbn Ebû Müleyke tarikiyle İbn Ömer'den rivayetine göre Resûl-i Ekrem bir elini diğer eli üzerine koyarak Hazret-i Osman namına da biat etmiştir[474] ve rivayete göre esnâ-yı biatte, اللهم إن هذه عثمان فإنه في حاجتك و حاجة رسولك buyurmuştur.[475]

İşte İslâm tarihinde Bey'atürrıdvân namıyla meşhur vak'a budur. لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ "*Müminler ağaç altında sana biat ederlerken Allah o müminlerden razı oldu*"[476] âyet-i kerîmesi onun hakkında nâzil olmuştur.

Hazret-i Muhammed'in yüksek iradesinin bu kāhir tecellisi Kureyş arasında şâyi olunca, ehl-i İslâm'ın biatı Kureyş'e dehşet verdi. Derhal Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme sulh murahhası olarak Süheyl b. Amr'ı gönderdi.[477] Hazret-i Osman da sâlimen geldi ve Hudeybiye hadisinde rivayet olunduğu veçhile sulh akdolundu.

HUDEYBİYE DÖNÜŞÜ VE SÛRE-İ FETHİN NÜZÛLÜ

Resûl-i Ekrem Hudeybiye'de on dokuz ve bir rivayete göre yirmi gün ikametten sonra ashâb-ı kirâm ile beraber Medine'ye avdet eyledi. Ashâb-ı kirâm beyt-i şerifi ziyaret edemeyerek Medine'ye döndüklerinden çok müteessif idiler. Zührî'nin rivayetine göre, Mekke ile Medine arasında sûre-i Feth nâzil oldu. İbn Abbas'tan, Enes b. Mâlik'ten, Şa'bî'den, Zührî'den gelen rivayetlere göre sûre-i Feth'in, Hudeybiye sulhunun birçok fethin mebdei bir feth-i mübîn olduğunu ihbar ve beyan için nâzil olmuştur. Müfessirlerin cumhuruna göre de böyledir. Bu sûre-i şerifenin ilk âyetlerinde meâlen şöyle buyuruluyor: "*Habibim! Biz, sana bir feth-i mübîn açtık ki Allah senin günahından geçmişini ve geleceğini mağfiret buyurup üzerindeki nimetini tamamlayacak ve seni doğru bir yola yöneltecek, eşsiz bir muzafferiyetle de Allah seni azîz ve mansur kılacak.*"[478]

BU ÜÇ ÂYETİN İZAHI

Bu âyetlerden birincisinde Cenâb-ı Hakk'ın resulüne bir feth-i mübîn bahşettiği bildiriliyor ve ashaptan Hazret-i Ömer gibi bazılarına bile hafî kalan Hudeybiye Sulhu, bir fetihtir, istikbalin zafer kapılarını açan gayet vâzıh ve mesut hâdise-i siyâsiyyedir diye tavsif buyuruluyor. Örfte fetih, bir memleketin harben ve kahren alınmasına denildiğine ve Hudeybiye'de harbedilmediğine göre bunun fetih ile, hatta nüfûz-ı nazar sahibi herkesin âşikâr görüp anlayabileceği bir feth-i mübîn olarak tavsif buyurulması, onun siyasî bir fetih olması ve Mekke'nin Hayber'in vesairenin fetihlerinin mebdei bulunması itibariyledir.

Filhakika bugüne kadar Müslümanlık Kureyş nazarında derme çatma ve dağılmaya mahkûm bir kuvvet zannolunurken bugün müslümanların kudret-i siyâsiyye sahibi bir devlet olduğu ilk defa hasımları tarafından kabul ve bir mukavele ile tesbit edilmiş bulunuyordu ki bu hâdise-i mes'ûde ahd-i karîbde bir silsile-i fütûhâtın mebdei olmuştur ve bu cihetle yine bu sûrede bu fütûhât-ı cesîme feth-i karîb ile tavsif buyurulmuştur. Hiç şüphesiz en yakın bir zamanda ve üç sene içinde bir silsile-i fütûhâtın tahakkuku, Allah'ın peygamberine bahşettiği bir nasr-ı azîzdir yani cihan tarihinde eşi ve örneği görülmeyen bir zaferdir. Nasıl ki Resûl-i Ekrem Hudeybiye'den dönüp Medine'ye varınca bu sulhun bahşettiği siyasî nüfuz ile Cezîretülarap'ın hariç ve dahilindeki kayserlere, kisrâlara ve Yemen, Habeşe mülûküne birer hey'et-i süferâ vedâatiyle mektuplar göndererek İslâm devletinin mevcudiyetini bildirmiştir ve hakîm-i enbiyâ efendimiz Hudeybiye Sulhu'nun bahşettiği siyasî nüfuzunu bu suretle de tenmiye ederek cihanşümul olan Müslümanlığa âlî gayesiyle mütenasip geniş bir veçhe vermiştir.

Hudeybiye Sulhu'nun muhassenâtını şu da vâzıhan irâe etmektedir ki Hudeybiye Sulhu'ndan Mekke'nin fethine kadar geçen bir sene zarfında İslâm câmiasına girenlerin sayısı bi'set-i Muhammediyye'den sulh gününe kadar geçen takribî yirmi seneye yakın zaman zarfında müslüman olanlardan çok fazla idi. Feth-i Mekke ve Huneyn zaferinden sonra ise müslümanların sayısı tahdit edilmeyecek dereceyi bulmuştur. Haccetü'l-Vedâ'da Resûl-i Ekrem ile haccedenlerin sayısını, ehl-i siyerin 120.000 olarak bildirmeleri, nûr-ı İslâm'ın sür'at-i intişârını anlamak için herkesin anlayabileceği bir mikyas olabilir.

Bundan sonra, sûre-i Feth'te Bey'atürrıdvân hakkında da şöyle buyurulmuştur: "*Herhalde sana biat edenler, muhakkak Allah'a biat ederler. Allah'ın eli onların elinin üstündedir. Binaenaleyh her kim cayarsa, sırf kendi aleyhine cayar. Her kim de namına Allah'a ahd verdiği şeyi ifa ederse, O da ona yarın bir ecr-i azîm verecektir*"[479]

Bundan sonra sûre-i Feth'te A'rab'dan Hudeybiye Seferi'ne iştirak etmekten ihtiraz ve Resûl-i Ekrem'le gitmekten itizar edenler de zikrolunarak, "*Bedevîlerden Hudeybiye Seferi'ne iştirakten geri bırakılanlar yakında sana, 'Bizi mallarımız ve ailelerimiz oyaladı da refakat edemedik, onun için bize istiğfar et!' diyecektir. Onlar, kalplerinde olmayan şeyi dilleriyle söyleyeceklerdir*" buyurulmuştur.[480]

Yine "*Seferden o geri bırakılanlar yakında, 'Siz, birtakım ganimetleri iğtinâma gittiğiniz zaman bizi de bırakın, arkanızdan gelelim!' diyecektir. Onlar, Allah'ın* (Hudeybiye gazilerine) *verdiği va'd-i tebdil* (kendileri de ganimete iştirak) *etmek isteyecekler. Habibim seni onlara, 'Sakın* (biz ganimete giderken) *siz asla peşimiz sıra gelmeyeceksiniz. Bundan evvel Allah hakkınızda böyle buyurdu' diye cevap ver!*"[481]

Bundan sonra sûre-i Feth'te âtîde birtakım zorlu milletlerle edilecek harpte o Hudeybiye'den tahallüf edenlerin alması icap eden vaziyete işaret ederek de şöyle buyurulmuştur: "*Bedevîlerden o geri kalanlara deki: 'Siz ileride kuvvetli harp ehli çetin bir kavim* (ile harb)*e davet olunacaksınız. Onlara muharebe edersiniz yahut* (siz harbetmeden onlar) *müslüman olurlar. Eğer itaat eder* (gazâya iştirak eder)*seniz, o zaman Allah size bir güzel ecir verir. Yok eğer bundan evvel yaptığınız gibi aksine giderseniz, Allah sizi elîm bir azap ile ta'zîb eder.*"[482]

İbn İshak muttasıl bir sened ile İbn Abbas'ın, "Bu çetin ehl-i harp, ehl-i Fars'tır" dediğini rivayet etmiştir.

Yine İbn İshak, Zührî'nin de, "Be's-i şedîd kavmi"ni Müseylemetülkezzâb'ın kavmi Benî Hanîfe ile te'vil ettiğini nakletmiştir.

Ehl-i Fars ile harbe davet, Hazret-i Ömer zamanında olmuştur. Hazret-i Ömer Medine, Cüheyne, Müzeyne bedevîlerini ehl-i Fürs ile kıtâle davet etmiştir.

Müseylemetülkezzâb ile harbe davet de Hazret-i Ebû Bekir zamanında oldu. Müseyleme, Resûl-i Ekrem'in vefatı üzerine da'vâ-yı nübüvvete kıyam etmiş ve başta kavmi Benî Hanîfe olduğu halde bedevîlerden bir hayli kavim kendisine yardım etmişti. Sıddîk-ı a'zam tarafından sevkedilen bir ordu ile bu fie-i bâgıye tenkîl ve sergerdeleri Müseyleme de katledilmiştir. Kātili de Hazret-i Hamza'nın kātili Vahşî'dir.

Sonra Cenâb-ı Hak Bey'atürrıdvân'ı meâli bervech-i âtî âyetlerle tesbit buyurmuştur: "*Hakikaten Allah o müminlerden ağacın altında sana biat ederlerken razı oldu. Allah müminlerin gönüllerindeki teessür ve heyecanı bildi de üzerlerine o sekîneti indirdi* (onları sulha yöneltti) *ve kendilerine* (Hayber'in, Mekke'nin) *yakın* (zamanda) *fethini mükâfat verdi.*[483] *Birçok ganimetler de verdi ki, onları da alacaklar. Allah böyle bir aziz ve hakîm bulunuyor. Allah size birçok ganimet* (de) *vaad buyurdu, onları* (da âtiyen) *alacaksınız. Şimdilik Allah size şu* (Hayber'i) *peşin verdi ve nâsın taarruzlarını sizden menetti. Tâ ki müminler için* (müstakbel fütuhatın tahakkukuna) *bir alâmet olsun ve sizi doğru bir yola hidayet buyursun. Bu peşin zafer ve ganimetten başka bir ganimet daha vaad buyurdu ki onu henüz elinize geçirmeye muktedir değilsiniz. Allah onu muhakkak surette ihâta buyurdu* (ki Hevâzin ve Fars'ta göreceksiniz). *Allah her şeye kādir bulunuyor.*"[484]

Sûre-i Feth'in bundan sonraki âyetleri yukarıda birer münasebetle zikir ve tercüme edilmiştir.

Şimdi Zührî'nin bir sözünü zikrederek Hudeybiye hadisinin izahına nihayet vereceğiz. Müşârün ileyh hazretleri bu sulh hakkında demiştir ki: Hudeybiye sulhundan evvel ve kendisinden daha büyük hiç fetih müyesser olmamıştır.

---

431 İbn Hişâm *Sîret*'inde Hudeybiye vak'asını rivayete şöyle bir unvan ile başlıyor: (6. Sene-i Hicriye Nihayetinde Hudeybiye Gazâsı ve Bey'atürrıdvân'ın Zikri, Resûlullah ile Süheyl b. Amr Arasında Sulh Akdi).

Ehl-i siyerin hiç ihtilâf etmeksizin beyanına göre, Resûl-i Ekrem Hudeybiye Seferi'ne Medine'den 6. sene-i hicriye zilkâdesinin ikisine müsâdif bir pazartesi günü çıkmıştı. Zührî, Nâfi', Katâde, Mûsâ b. Ukbe, Muhammed b. İshak gibi ehl-i rivayet yevm-i hareketi hep bu suretle tesbit etmişlerdir. Ramazanda hareket edip şevvalde Hudeybiye'de bulunduğuna dair Urve'nin haberini şârih Aynî garibdir diyor.

İbn Hişâm' da Resûl-i Ekrem'in Medine'de Nümeyle b. Abdullah el-Leysî'yi kaymakam bıraktığı haber veriliyor. İbn İshak'ın rivayetine göre, Resûl-i Ekrem bu sefere umre yani Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret ve tavaf niyetiyle çıkmıştı, katiyen harbetmek istemiyordu. Bu cihete herkesi ikna için ashâb-ı kirâma harp levâzımı bile aldırmayıp yolcu silâhı olan birer kılıç taktırmıştı. Resûl-i Ekrem, Medine havalisinde bulunan Müzeyne, Cüheyne, Gıfâr, Eşcâ', Eslem kabilelerini de birlikte haccetmek üzere davet etmişti. Fakat bu kabileler Kureyş'ten korkarak, "Resûlullah kendisini harp tehlikesine atıyor. Her halde Kureyş kendisini Kâbe'yi ziyaretten menedecektir" diye çoğu birlikte gitmekten imtina etti. Resûl-i Ekrem muhacirlerden ve ensardan ve bunlara iltihak eden sair Araplar'dan iştirak eden ashap ile yola çıktı ve Medine'nin mîkātı olan Zülhuleyfe mevkiinde ihrama girdi. Kurbanlık develerini kılâdeleyip sevketti. Kureyş'in, beyti ziyaret ve tâzim maksadıyla varıldığına emin olmalarını istiyordu. İbn İshak yetmiş tane kurbanlık deve sevkedildiğini ve 700 kişi sefere iştirak edip her on kişiye bir kurbanlık deve isabet ettiğini bildirmişse de İbn Ukbe'nin Hazret-i Câbir'den gelen rivayetinde her yedi kişiye bir deve alındığı ve bu sefere 1400 kişinin iştirak ettiği haber verilmiştir.

Bu kurbanlık develeri Huzâa'dan Nâciye isminde bir kimse ile sevketmiştir. Kureyş'in hâl u hareketini anlayıp bildirmek üzere de Büsr b. Süfyân maiyetine mikdâr-ı kâfî kuvvet vererek gözcü gönderdi. Kendisi maiyetiyle hareket etti. Asfân mevkiine varınca Büsr b. Süfyân kendilerine mülâki olarak, "Yâ Resûlellah! Kureyş sizin hareketinizi işitmiş ve Mekke'den çıkıp Zîtuvâ mevkiine gelerek inmişlerdir. Hâlid b. Velid de bir süvari müfrezesiyle Gamîm mevkiinde bulunduğunu söyledi. Bunun içindir ki Resûl-i Ekrem maiyetine yolun sağ tarafını tutmalarını emretti.

Rivâyât-ı sahîhaya müstenit bu mukaddimeyi buraya tahşiye ettikten sonra mevzumuz olan hadisin mütalaasına devam edeceğiz ve kütüb-i siyerden icap eden izahatı da tahşiye edip gideceğiz.

432 İbn Sa‘d'ın Ebû Mervân tarikiyle rivayetine göre Ebû Mervân, "Oku koymak için kuyuya inen sahâbî Nâciye b. A‘cem idi" demiş ve bu haberi kendisine on dört sahâbînin rivayet ettiğini bildirmiştir. İbn İshak da bazılarının Nâciye b. Cündeb'dir dediğini rivayet etmiştir. Bazıları da Berâ b. Âzib, diğer bazıları da Abbâd b. Hâlid olduğunu haber vermiştir. Abbâd olduğu Vâkıdî'den hikâye edilmiştir. *el-İstîâb*'da da Hâlid b. Ubâde olduğu kaydedilmiştir. İbn Hacer de *Fethu'l-bârî*'de, "Bu vazife, bu zevât-ı kirâmın hepsi tarafından yekdiğerine muâvenet suretiyle ifa edildiği kabul edilerek bu haberlerin hepsini cemetmek mümkündür" diyor.

İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sinde bu rivayetlerin bazıları nakledildikten sonra, oku koyan zatın Nâciye b. Cündeb olduğuna dair rivayeti teyit eder mahiyette şöyle bir vâkıa kaydediliyor: Ensardan bir câriye su kabıyla kuyu başına gelmiş ve Nâciye b. Cündeb'in kuyunun dibinde herkesin kovalarını doldurup çekilmekte olduğunu görünce şu üç mısraı söylemiştir:

يا أيها المائح دلوى دونكا إني رأيت الناس يحمدونكا
يثنون خيرا و يمجدونكا

Mânası: "Ey kuyu dibinde halkın kovalarını dolduran kimse! Benim kovam öndedir, onu da doldur! Görüyorum ki nâs sana hamdedip bu hizmetinden dolayı senâ ederek şerefbahş ediyorlar."

433 Kavis içindeki bu ziyade İbn Sa‘d'ın şu rivayetinden istifade edilmiştir: حتى اغترفوا بآنيتهم جلوسا على شفير البئر

434 Bu ziyade de İbn İshak'ın bervech-i âtî rivayetinden tercüme edilmiştir: وكانت خزاعة عيبة رسول الله صلى الله عليه وسلم مسلمها ومشركها لا يخفون عنه شيئا كان بمكة

435 *Fethu'l-bârî*'de bu isimlerin Vâkıdî rivayetinde haber verildiği bildiriliyor.

436 Bazı rivayetlerde, أو لستم بالوالد vârit olmuştur. Hatta İbn Ömer bu rivayeti savab diye kaydetmiştir.

437 Kavis içinde gösterilen bu fıkra yukarıdaki, "ya mesele aksi zuhur eder de kavmin sana galip gelirse" cümle-i şartıyyesinin cevabıdır. Fakat Urve bu cevâb-ı edebe riayet ederek Resûlullah'a karşı söylemiştir.

438 Bazı Buhârî nüshalarında لأرى kelimesi لَا أرى suretinde mazbut ise de Zebîdî merhumun ihtiyar ettiği bu nüsha Yûnîniyye rivayetine muvâfıktır ve bu suretle müsbet olarak tercüme edilmiştir.

439 Lât, Kureyş'in ve Sakīf kabilesinin ibadet ettikleri putlardan biridir. Araplar arasında ليمصص بظر أمه "Anasının fercinin dilciğini emsin!" diye sövmek âdettir. Ebû Bekir radıyallahu anh da Urve'nin ashâb-ı Nebî aleyhisselâma firar isnadına son derece tehevvür ettiği sırada bu Arap âdetinden istifade ve Urve'nin anası kadar tâzim ettiği Lât putunu anası makamına istiare ederek, "Haydi sen Lât'ın fercinin dilini em!" diye galiz bir surette sebb ü reddetmişti.

440 Zührî'den gelen bir rivayete göre, Ebû Bekir radıyallahu anhın Urve üzerindeki minneti, bir diyet meselesinden dolayı Urve borçlandığında Ebû Bekir hazretleri ona mühim bir yardımda bulunmuştu. Vâkıdî'nin rivayetine göre bu yardım on deve vermek suretiyle vuku bulmuştu ve Urve tarafından ödenmemişti (*Fethu'l-bârî*).

441 Rivayete göre, Sakīf'ten ve Mâlikoğulları'ndan bazı kimselerle Mugīre b. Şu'be Mısır Meliki Mukavkıs'ı ziyaret etmek üzere Mekke'den çıkmışlardı. Mukavkıs Mugīre'nin arkadaşlarına ihsan, fakat Mugīre'yi mahrum etmişti. Bundan içlenen Mugīre yolda şarap içildiği ve sarhoş olup arkadaşları uyuduğu sırada bunları tamamen öldürmüş ve mallarını alarak Medine'ye gelip müslüman olmuştu.

Mugīre'nin Sakafîler'e yaptığı bu gadr üzerine Sakafîler, Mugīre'nin ailesiyle kıtâle kıyam etmeleri üzerine Urve işe müdahale ederek Mugīre'nin öldürdüğü on üç kişinin diyetini ödemeyi üzerine almıştı ve bu borcu ödemekle meşguldü. Bunun için Urve biraderzâdesi Mugīre'ye "gaddar" diyordu.

442 Çünkü müşriklerin malları yalnız harp ve kahr üzerine iğtinâm edilirse helâl olurdu. Eman zamanında müşrik malını almak helâl değildi.

443 *Sahîh-i Buhârî* metnine nazaran hadisin bu fıkrası, Abdullah b. Abbas'ın kölesi İkrime'den mürselen rivayet edilmiştir. Fakat bu fıkra, İbn Ebû Şeybe'nin *Müsned*'inde Seleme b. Ekva'dan bervech-i âtî mevsûlen de rivayet edilmiş bulunduğundan bâb-ı rivayette matlup olan kuvvet ve itimadı haizdir. Seleme b. Ekva' radıyallahu anh demiştir ki: Kureyş Süheyl b. Amr'ı, Huveytıb b. Abdüluzzâ ile beraber Resûl-i Ekrem'e sulh akdi için göndermişti. Resûlullah Süheyl'i görünce, "*Artık işiniz bir derece kolaylaştı*" buyurdu.

Resûl-i Ekrem tasgīr sîgasıyla ifade olunan bu isimden tefe'ül buyurmuştur. Teşe'ümü hurâfattan addederek nehyeden Resûl-i Ekrem, güzel isim ile tefe'ül ederdi. Bu eserimizin bir cildinde tercüme ettiğimiz bir hadisin izahında bu hususa dair mâlûmat vardır. Lütfen fihristten bulup mütalaa buyurulsun!

444 Zebîdî metninde ihtisâren tayyedilmiş olan bu fıkrayı *Sahîh-i Buhârî* metninden tercüme ederek aldık.

445 Hakikaten Resûl-i Ekrem efendimiz ibtidâ-i İslâm'da Araplar'ın Câhiliye devrinde yazdıkları gibi muharrerât unvanında Bismike'llāhümme kullanırdı. Bilâhare âyet-i Neml yâdolunan إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ {en-Neml, 27/30.} âyet-i kerîmesi nâzil olduktan sonra bismillâhirrahmânirrahîm yazmaya başlamıştır. Bunun için Süheyl b. Amr vaktiyle senin de unvan olarak kullandığın bismike'llāhümme yazılsın! diyor. Resûl-i Ekrem ise her ne suretle olursa olsun Kureyş'i bu musâlahanâme ile bağlamak ve bu suretle İslâm dininin siyasî kudret ve mevcudiyetini hem onlara hem de bütün Cezîre halkına tanıtmak istiyordu. Bunun için Süheyl'in bunu ve her teklifini kabul buyurdu. Bu dakikayı kavrayamayan ashap itiraz ediyordu ki bunu aşağıda izah edeceğiz.

446 Kavis içinde gösterdiğimiz bu uzunca fıkra *Sahîh-i Buhârî* metninden tercüme edilerek naklolunmuştur. Müellif Zebîdî merhum ihtisâren *Tecrîd*'e almamıştır.

447 İslâm tarihinin mühim bir dönüm noktası olan Hudeybiye Musâlahanâmesi'ni Kureyş namına imzalayan Süheyl b. Amr'ın tarihî simasını da buraya tahşiye ediyoruz: Süheyl b. Amr, Kureyşî ve Âmirî'dir; Kureyş'in en beliğ ve hakîm hatiplerinden ma'dûddur. Mekke'nin fethi sırasında müslüman olmuş ve Resûl-i Ekrem tarafından kendisine Huneyn ganimet malından büyük bir hisse verilmiştir. Müşârün ileyh Mekke'de kâfir iken Resûl-i Ekrem aleyhinde hutbe irat ederdi. Bedir Muharebesi'nde de Kureyş ile birlikte gelerek esir düşmüştü. Hazret-i Ömer bu fırsattan istifade ederek Resûl-i Ekrem'e, "Yâ Resûlellah! Müsaade ediniz de aleyhinizde söylediği sözlerin cezası olarak Süheyl'in iki ön dişlerini sökeyim; aleyhinizde bir daha hutbe de söyleyemesin!" dedi. Resûl-i Ekrem, "*Yâ Ömer! Süheyl'i bırak! Belki o bir gün gelir de bir hutbe irat eder de senin takdir ve şükranını kazanır*" {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz. : Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 121.} buyurdu ve hakikaten Resûl-i Ekrem'in bu sözleri irtihâl-i nebevîyi müteakip Araplar'ın irtidadı sırasında tahakkuk etti. Bir hercümerç sırasında Kureyş'in iman ve iradesi de Mekke'de sarsılmaya başlamıştı. Hatta Mekke Valisi Attâb b. Esîd ihtifâya mecbur olmuştu. Halkın iradesi sarsıldığı böyle dağdağalı bir zamanda iman ve kanaatine tamamıyla bağlı kalan Süheyl radıyallahu anh, mühim bir halk kütlesi karşısında beliğ bir hutbe irat ederek hulâsaten,

— "Ey Kureyş cemaati! Sakın siz iman edenlerin sonu, irtidad edenlerin de önü olmayınız! Vallahi bu İslâm dini, güneşle ayın tulûundan gurubuna kadar tabii seyri gibi beşeriyeti tenvir ederek imtidad ve devam edip gidecektir" dedi. Mekke'nin fethi sırasında müslüman olan Kureyşîler arasında Süheyl b. Amr derecesinde metanet gösteren hiçbir kimse bulunmamıştır. Aynı zamanda Süheyl hazretleri Hazret-i Kur'an'ın mukaddes huzurunda rakīku'l-kalp idi. Kur'ân-ı Kerîm'in tilâveti sırasında rengi sararır ve kemâl-i teessürle ağlardı.

Müşârün ileyh hazretleri Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında bütün akrabasıyla Şam'ın fethine iştirak etmiş, hemen cümlesi bu gazâda şehid olmuşlardır. Kendisi de Yermük Harbi'nde şehid düşmüştür. Bir rivayete göre de tâundan vefat etmiştir. Vefatından sonra kızı Hind ile oğlu Utbe'nin kızı Fâhite berhayat olup Hazret-i Ömer tarafından Fâhite, Hâris İbn Hişâm'ın oğlu Abdurrahman'a tezvîc edilmiştir.

448 زاد ابن اسحاق قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : يا أبا جندل اصبر واحتسب فإنا لا نغدر. وإنّ الله جاعل لك فرجا ومخرجا.

{İbn Hacer, *Feth*, V, 345}

449 Musâlahanâme imza edildikten mazmununa müslümanlardan ve müşriklerden birtakım kimseler işhâd edilmiştir. Müslümanlardan şâhid olan zevat, Ebû Bekir es-Sıddîk, Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebû Tâlib, Abdurrahman b. Avf, müşriklerden de Mikrez b. Hafs (*Sîret-i İbn Hişâm*).

450 Burada İbn Hişam'ın *es-Sîre*'sinde, Resûl-i Ekrem'in çadırı Hil'de yani Harem-i Mekke'nin hududu haricinde kurulmuş bulunduğu, fakat namazlarını Harem hududu dahilinde kıldığı rivayet edilmiştir ki Resûl-i Ekrem'in Kâbetullah'a şiddet-i tahassürünü ifade etmektedir.

451 Ashâb-ı kirâmın peygamberin emrine icâbet etmekte ağır davranmaları, şartlarını ağır buldukları bu sulhun bir vahiy ile iptal olunması ve binaenaleyh kendileri için umre menâsikinin ifası müyesser olması ümidine mebnî idi ve hiç şüphesiz Resûl-i Ekrem'e karşı muhalif bir hareket mahiyetinde değildi. Resûl-i Ekrem'in bu emri mutlaktı, fevri muktezî olmadığı ashâb-ı kirâmca mâlûm idi.

452 İbn İshak'ın rivayetine göre, Ümmü Seleme radıyallahu anhâ şöyle demiştir: "Yâ Resûlellah! Ashabın, emrinizi infaz etmekte ağır davranmalarından dolayı onları itâb etmeyiniz! Çünkü nefsinize girân gelen ağır şerâitle sulh akdi ve Mekke fethedilmeyerek Medine'ye geri dönülmesi ashaba güç gelmiştir, mâzur görünüz ve siz çıkıp kurbanınızı kesip tıraş olarak numûne-i imtisâl olunuz!"

453 Yukarıda kaydettiğimiz veçhile kurbanlık deve yetmiş tane idi. Bunların arasında Ebû Cehil'in Bedir'de iğtinâm edilen bir devesi de vardı ki hassaten bunun başına gümüşten mâmul "büre" denilen bir kılâde konulduğu siyer kitaplarında ve Buhârî şerhlerinde bildirilmiştir. Büre devenin burnuna takılan halkaya da deniliyor ki deveye bununla sağa sola kumanda ediliyor.

454 İbn İshak'ın İbn Abbas'a müntehî bir senedle rivayetine göre, Hudeybiye'de halkın bir kısmı tıraş olmuş, bir kısmı da saçlarını kestirmişti ve Resûl-i Ekrem, يرحم الله المحلقين "*Allah tıraş olanlara rahmet etsin*" diye dua buyurmuştur. Bunun üzerine halk, "Yâ Resûlellah! Allah saçını kestirenlere de rahmet etsin!" demiş. Fakat Resûl-i Ekrem, يرحم الله المحلقين diye duasını tekrarlamış. Ashap da ikinci defa saçlarını kestirenler hakkındaki temennileri tekrar edince, Resûl-i Ekrem de üçüncü defa يرحم الله المحلقين buyurup ashabın üçüncü temennisi üzerine, "*Haydi saçını kestirenlere de!*" demiştir. {İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 319.}

455 Ümmü Seleme hazretlerinin müstesna zekâ ve fazileti bu hadiseden pek açık olarak anlaşılır. Bunun İmâmü'l-Haremeyn *Nihâye*'de, "Ümmü Seleme'nin Hudeybiye'de gösterdiği dirâyet ve fetâneti İslâm tarihinde hiçbir kadın göstermemiştir denildiğini kaydederek pek güzel tebârüz ettirmiştir.

456 Hadisin metninde ثم جاء نسوة مؤمنات "Bundan sonra mümin kadınlar geldi" denilmekte olup İbn Hacer *Fethu'l-bârî*'de, bu kavlin zâhirine göre "Resûl-i Ekrem henüz Hudeybiye'de iken müslüman kadınlar geldi" demek ise de böyle değildir. "Müslüman kadınlar sulh müddeti esnasında Medine'ye geldiler" demektir diyor. Şârih Kastallânî de kendisine tebaiyet ederek bu suretle tefsir ediyor.

Şârih Aynî ise İbn Kesîr'in İbn Hacer'in beğenmediği sureti iltizam ederek, "Buhârî'nin 'Bundan sonra mümin kadınlar geldi' suretindeki sevkinden, 'Resûlullah tıraş olduktan sonra kadınlar geldi' mânasını kastettiği anlaşılır" dediğini naklediyor ki bu noktainazarı Buhârî'nin yukarıda bu "Şürût" bahsinin birinci hadisi olarak rivayet ettiği Hudeybiye hadisinin diğer bir tarîk-i rivayeti de teyit etmektedir. O rivayet tarikinde meâlen, "Sonra mümin kadınlar da muhacir olarak geldi ve Ukbe b. Ebû Muayt'ın kızı Ümmü Külsûm de kadınlık çağını idrak etmiş olduğu halde o günü Resûlullah'a gelenlerdendi. Müteakiben de ehli gelerek Ümmü Külsûm'ün kendilerine iade edilmesini talep etmişti. Fakat gelen bu kadınlar hakkında Allah Teâlâ, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ الآية {el-Mümtehine, 60/10.} âyet-i kerîmesini inzâl buyurduğu için Resûl-i Ekrem Ümmü Külsûm'ü ailesi halkına vermemiştir" deniliyor ki bu metni aşağıya aynen naklettik.*

* وجاءت المؤمنات مهاجرات وكانت أم كلثوم بنت عقبة بن أبي معيط ممن خرج إلى رسول الله صلى الله عليه وسلّم يومئذ وهي عاتق. فجاء أهلها يسئلون النبي صلى الله عليه وسلم أن يرجعها إليهم. فلم يرجعها إليهم لما أنزل الله فيهن: إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ الآية

{B2711 Buhârî, Şürût, 1.}

Bu rivayete göre Resûl-i Ekrem'e müslüman kadınlarının müracaatı Hudeybiye'de başladığı muhakkak olduğundan, biz de ثم جاء نسوة مؤمنات cümlesini "Resûl-i Ekrem tıraş olduktan sonra huzuruna müslüman kadınlar geldi" diye tercüme ettik.

457 Mümtehine sûresinin 10. âyet-i kerîmesi olan bu nazm-ı mübînin mâbaʿdı şöyledir:

وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"*Nikâhınızda tutmayacağınız bu kadınlara verdiğiniz* (mehr)*i isteyin; kâfirler de sarfettikler*(i mehr)*ini istesinler! Muhacir olarak gelen kadınlar hakkında bildirilen bu hükümler, Allah'ın hükümleridir ki aranızda Allah bu suretle hükmeder ve Allah her şeyi çok iyi bilir, tam isabetle hükmeder.*"

458 Bunlardan biri Ebû Ümeyye kızı Kureybe idi. Öbürü de Huzâî Cervel'in kızı Ümmü Külsûm idi.

459 Bir rivayette de Ümmü Külsûm'ü Ebû Cahm tezevvüc etmiştir. Bu rivayete de aşağıda işaret ettik.

460 Bunlardan birinin adı Huneys b. Câbir, öbürünün de Ezher b. Abdü Avf idi.

461 Îs, Şam'a giden Mekkeliler'in güzergâhında bir mevkidir.

462 Ebü'l-Esved'in Urve'den gelen bir rivayet tarikinde Ebû Cendel'in maiyetinde yetmiş kişi firar ettiği de tasrih edildiğinden, tercümede gösterdik. Süheylî üç yüz olduğunu zu'metmiştir. Kırk diyenler de var.

463 Şârih İbn Hacer, Mûsâ b. Ukbe'nin Zührî'den naklen şu yolda izah ettiğini bildiriyor: Resûl-i Ekrem Ebû Basîr'e mektup yazdı ve mektûb-ı nebevî kendine vâsıl oldu. Fakat bu âteşin mücahit ölmek üzere idi. Okudu ve nâme-i peygamberî elinde olduğu halde teslîm-i ruh etti. Ebû Cendel, bu kahraman reisini öldüğü yere defnetti ve kabrinin yanına bir mescid inşa etmek suretiyle son vâcibe-i ihtiramı gösterdi.

Zührî, sonra Ebû Cendel'in maiyetiyle birlikte Medine'ye geldiğini ve mücahid olarak Şam'a gidinceye kadar Medine'den ayrılmadığını ve Hazret-i Ömer'in zamân-ı hilâfetinde Şam'ın fethi sırasında şehîden vefat ettiğini rivayet etmiştir.

Yine Zührî'nin beyanına göre Hudeybiye'de Ebû Cendel'in babasına teslim edilmesine itiraz edenler, tesliminin tevlid ettiği aksü'l-amel ile bu İslâm dilâverlerinin mücahedeleri tesiriyle Kureyş'in Resûl-i Ekrem'den muâhedenâme maddesinin lağvını rica ettiklerini görünce, Resûl-i Ekrem'e itaatin, kerih gördükleri arzularına itbâ'dan hayırlı olduğunu anlamışlardır.

İbn Hacer, Ebû Basîr kıssasından ilmî birtakım ahkâm istifade edilir diyerek mütecâviz bir müşriki hile ile öldürmek câiz olduğunu bildiriyor ve Ebû Basîr'in müşriki katli gadr olmadığını iddia ederek şöyle ispat ediyor: Ebû Basîr, Resûl-i Ekrem'le Kureyş arasındaki muahedede dahil değildi. Çünkü Ebû Basîr o zaman Mekke'de mahbus idi. Sonra Mekke'ye götürülüp müşriklere teslim edilince kendisini öldürecekleri muhakkaktı. Bunlardan başka Resûl-i Ekrem'e, "Yâ Resûlellah! Siz ahdinize vefa ettiniz ve beni Kureyş'e iade buyurdunuz, fakat Allah beni Kureyş'in zulmünden kurtardı" dediğinde Resûl-i Ekrem Ebû Basîr'in bu mütalaasını reddetmemişti.

İbn Hacer müstefâd olan bir hükümde Ebû Basîr'in katli gibi fi'l-i katli irtikâp üzerine diyet ve kaved lâzım olmadığıdır diyor. İbn İshak'ın rivayetine göre, Âmirî'nin katli haberi Mekke'de duyulunca maktul, Süheyl b. Amr'ın kabilesinden olduğu için onun diyetini talep etmek istemiş. Fakat Ebû Süfyân, "Bu diyeti kimden isteyeceksin? Bunu Muhammed'den istemek doğru değildir. Çünkü o, ahdini ifa etmiş ve Ebû Basîr'i adamımıza teslim etmiştir ve Ebû Basîr, Muhammed'in emriyle katletmemiştir. Ailesinden de diyet talebi doğru değildir. Çünkü Ebû Basîr ailesinin dininde değildi" demiştir (*Fethu'l-bârî*, V, 260).

464 Meâlini bildirdiğimiz bu üç âyet-i kerîmenin tamamı şöyledir:

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا.

{el-Feth, 48/24-26.}

Bu âyetlerin sebeb-i nüzûlünü ve bu zaferin neden ibaret olduğunu İbn Hacer'le Bedreddin el-Aynî şöyle izah ediyorlar: Bu âyetler Hudeybiye hadisinde Ebû Basîr vâkıasını müteakip zikrolunduğuna göre, zâhiren Ebû Basîr hakkında nâzil olduğu zannolunabilirse de şâyân-ı nazardır. Sahih olan sebeb-i nüzûl olarak, Müslim'in Seleme b. Ekva' ile Enes b. Mâlik'ten, Ahmed b. Hanbel ile Nesâî'nin Abdullah b. Ma'kıl'dan isnâd-ı sahîh ile rivayet ettikleri bir baskın vâkıasıdır. Enes b. Mâlik'e müntehî olan rivayete göre, Mekkeliler'den seksen müsellâh şahıs peygamberle ashâb-ı kirâmın müteayyin simalarını öldürmek üzere bir sabah Cebeliten'îm'den aşağı ansızın inmişlerdi. Yakalandılar, sonra da Resûl-i Ekrem onları âzat buyurdu. {M4679 Müslim, Cihâd, 133; D2688 Ebû Dâvûd, Cihâd, 120.}

Abdullah b. Ma'kıl el-Müzenî'ye müntehî olan rivayette şu tafsîlât da vardır: Bu baskın sırasında Resûl-i Ekrem ashap ile birlikte altında bîat-i rıdvân icrâ olunan ağaç altında bulunuyormuş. Bu esnada müsellâh ve genç Kureyş eşkıyası görülmekle yakalanmış ve Resûl-i Ekrem tarafından bunlara, "Siz birisinin ahd ü emânında olarak mı buna cüret ettiniz?" diye sual buyurulduğunda, kimsenin emanında bulunmadıklarını söylemeleri üzerine taraf-ı peygamberîden bırakılmışlardır. Bu şerirlerin suikastından kudret-i bârî ile Resûl-i Ekrem ve ashabının halâs olmaları sonra da Resûl-i Ekrem'in bunları af buyurmaları üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur (Aynî, VI, 460). {Müellifin Abdullah b. Ma'kıl olarak kaydettiği isim kaynaklarda Abdullah b. Muğaffel olarak kaydedilmektedir. HM16923 İbn Hanbel, IV, 86.}

Fakat bu vâkıa da Hudeybiye gibi İslâm'ın devr-i i'tilâsının mebdei olan muazzam bir hadisenin küçük bir cüzüdür. Bu âyetlerin mensup olduğu Fetih sûresi, Hudeybiye'den avdette nâzil olduğuna göre, bunların sebeb-i nüzûlü Hudeybiye zaferinin kendisidir de denilebilir ve daha doğru olabilir. Filhakika Resûl-i Ekrem'in silâhsız, mühimmatsız bir kısım ashap ile Mekke'nin harimi dahiline kadar varıp Hudeybiye'yi karargâh ittihaz etmesi, Kureyş'i hiçe saymaktır ve en parlak bir zaferdir. Kan dökülmeksizin kazanılan bu zaferin bir muâhedenâme ile tevsiki ve her iki tarafın yekdiğerine taarruzdan keff-i yed etmeleri وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ kavl-i şerifinin en muvâfık bir mazmunudur denilebilir.

Müşriklerin gönüllerindeki hamiyet-i Câhiliye onların Resûl-i Ekrem'in Nebîyyullah olduğunu itiraf ve "bismillâhirrahmânirrahîm"i ikrar etmemeleri ve nihayet müslümanlarla beyt-i şerif arasına hâil olmalarıdır.

465 باب الشروط في الجهاد و المصالحة مع أهل الحرب و كتابة الشروط بخاري]].

466 Mahmûd Esad Efendi merhumun izahı burada bitiyor. Musâlahanâmenin tahrir ve imzasından sonra Resûl-i Ekrem'in öteden beri samimi dostu ve mahrem-i esrârı olan Huzâîler, dördüncü maddeye tevfîkan emân-ı Muhammedî'ye dahil oldular. Benî Bekir kabilesi de Kureyş tarafını iltizam ettiler. Bu iki kabilenin emanını ihtiyar ettikleri taraflara ne derece sadakat gösterdikleri Mekke'nin fethi yazılırken izah edilecektir.

467 Bir rivayette, Ümmü Külsûm, Safvân b. Ümeyye tarafından tezevvüc edilmiştir. Bu rivayeti yukarıda zikretmiştik.

468 {B2733 Buhârî, Şürût, 16.}

469 Ehâbiş: Kureyş, Kinâne, Huzeyme, Huzâa kabilelerinin mecmuasına denir. Ehâbiş unvanı, vaktiyle bu kabileler murahhaslarının Hubşî dağında toplanarak, "Bu dağ yerinde durdukça kabilelerimiz halkı birbirinden ayrılmayacak, müşkül zamanlarda yekdiğerlerine yardım edecek" diye vuku bulan ittifakın verdiği isimdir.

470 {İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 315.}

471 Bu bahsin ibtidâsında görüldüğü üzere Resûl-i Ekrem gördüğü bir rüya üzerine umre maksadıyla ihtiyâr-ı sefer etmişti. Hazret-i Osman'ın katli haberinin şüyûuna kadar hiçbir zaman harbetmek emelinde bulunmadı. Bunun müteaddit sebepleri vardı: 1. Müşrikler bütün kuvvetlerini bir araya topladıkları halde Peygamber'in maiyeti azdı, silâhsızdı, zayıftı. 2. Resûl-i Ekrem Beytullah'a hürmetsizlik etmek istemiyordu. Bu uğurda Kureyş'in meşrû tekliflerine karşı her türlü fedakârlığı göze almıştı ve bu maksadını, "*Beytullah'ın harîmi dahilinde Allah'ın vâcibü'l-ihtirâm kıldığı mukaddesata tâzim maksadıyla Kureyş benden her ne isterse –ne kadar ağır olursa olsun– muhakkak onlara vereceğim*" demiş ve bu sözünü yemin ile teyit ederek harbetmek istemediğini ilân buyurmuştu ki hadisteki, والذي نفسي بيده لا يسألوني خطة يعظمون فيها حرمات الله إلا أعطيتهم إياها cümlesidir. 3. Mekke'de birtakım müstaz'afîn denilen zuafâ-yi müslimîn vardı ki bunlar hicret edememişlerdi ve korkularından imanlarını izhar da edemiyorlardı. Harben Mekke'ye girildiği surette bunların yanlışlıkla katl ü mahvedilmeleri muhakkaktı. Aşağıda sûre-i Feth'in bazı âyetlerini tercüme ederken görüleceği üzere 25. âyet-i kerîme bu hakikati ifade etmektedir. 4. Resûl-i Ekrem, değil zuafâ-yi müslimînin hatta sanâdîd-i Kureyş'in bile harcanılmasını istemiyordu. O, yakinen biliyordu ki bugün İslâm ile mücadele halinde bulunan bu sanâdîd başta olmak üzere bütün Arap kavmi az zaman zarfında nâil-i hidâyet olacak ve süratle nûr-ı İslâm afâk-ı âleme intişar edecektir.

Bütün bu hakiki sebeplerden dolayı harbe taraftar olmayan Resûl-i Ekrem, Hazret-i Osman'ın şehâdeti haberini duyunca kendi sefirine karşı irtikâp edilen bu cinayeti, müslümanlara karşı bir hakaret ve alenî bir sebeb-i harp addederek, "*Artık şimdi bu adamlarla vuruşmadıkça Hudeybiye'den ayrılamayız!*" diye harbe karar vermişti ve Bey'atürrıdvân bu âhenîn kararın ilk tecellisi idi.

472 Semüre ağacını Âsım Molla, "Mugaylân ağacı cinsinden bir bâdiye ağacıdır" diye tarif ediyor.

473 {Beyhakī, *Delâilü'n-nübüvve*, IV, 137.}

474 {İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 316.}

475 {Hadis kaynaklarında rivayet " اللهم إن عثمان في حاجتك و حاجة رسولك " şeklinde yer almaktadır. MŞ32032 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef,* Fezâil, *17*.}

476 {el-Feth, 48/18.}

477 Süheyl, Benî Âmir'in kardeşidir; Kureyş'in eşrafından ve Arap'ın meşhur hatiplerinden biridir. Müşârün ileyh Bedir Gazâsı'nda esir edilmişti. O sırada Ömer radıyallahu anh Resûl-i Ekrem'e, "Süheyl'in ön dişlerini söktür de aleyhinde hitabette bulunmasın!" demiş. Fakat Resûl-i Ekrem,"*Hayır, Süheyl'i kendi haline terket! O, yakında bir makama yükselerek hitabet edecektir ki, o zaman sen onu senâ edeceksin!*" buyurmuştur. {Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayet için bkz. : Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s.121.} Hakikaten Mekke fethedildiği gün müslüman olan Süheyl, irtihâl-i peygamberî üzerine Mekke ahalisi ihtilâf edip çoğu irtidad âsârı göstermeye başlayınca hemen bir hutbe irat etmiş ve halkı sükûna davet edip meş'um bir ihtilâf ve irtidadın önünü almıştır. İşte Resûl-i Ekrem'in Süheyl'in irtikā edeceğini bildirdiği hitabet makamı bu olacaktır. Müşârün ileyh hazretleri rakīku'l-kalp idi. Kur'an okurken çok ağlardı.

478 إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا. لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا. وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزِيزًا.

{el-Feth, 48/1-3.}

479 إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا.

{el-Feth, 48/10.}

48058 {el-Feth, 48/11.} سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ.

481 سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُ.

{el-Feth, 48/15.}

482. قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ

يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا.

{el-Feth, 48/16.}

483 Hasan-ı Basrî hazretleri feth-i karîbden murat, Hecr arazisidir demiştir ki harpsiz fetholunan bu arazinin hasılâtından hayli zaman istifade edilmiştir ve bunun fethi en yakın ve güzel bir fetih olmuştur.

484 لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا . وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا . وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا . وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللّٰهُ بِهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا.

{el-Feth, 48/18-21.}

1165

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدًا مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Allah'a hâs doksan dokuz –ki, bir eksik olarak yüz eder– isim vardır. Bu isimleri her kim (tamamen) sayarsa cennete girer" buyurduğu rivayet edilmiştir. {B2736 Buhârî, Şürût, 18.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Tevhîd" bahsinde de zikretmiştir. Tirmizî "Daavât"ta, Nesâî "Nuût"ta, İbn Mâce de "Duâ" bahsinde tahrîc etmişlerdir.

İbn Mâce'nin bir tarîk-i rivayeti farklıdır ve meâli şöyledir: "*Allah Teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır ki bir eksik yüzdür. Allah tektir. Tek şeylere muhabbet eder. Her kim o doksan dokuz ismi ezberleyip hıfzederse cennete dahil olur.*"[485]

Bundan sonra İbn Mâce'nin rivayet tarikinde esmâ-i ilâhiyye birer birer zikredilmiştir ki biz de bu esmâ-i şerifeyi aşağıda zikredeceğiz.

Bu hadisin Buhârî metnindeki babının unvanı, "İkrarda İştirattan, İstisnadan Câiz Olanlarla Halk Arasında Müteâref Olan Şartların Beyanına Ait Bahistir"[486] suretindedir.

Müellif Buhârî *Sahîh*'inde bu unvanı izah ederek eimme-i seleften şu iki misali rivayet ediyor:

1. Bir kimse mekkâreciye, "Şu hayvanını benim için evinde sakla! Ben binip seninle filân gün yolculuk edeceğim. Şayet o gün gelip seninle yolculuk etmezsem sana on lira borcumdur" dese de, muayyen günde gelip mekkâreci ile yola çıkmasa bu şartın muteber olduğunu İbn Avn, İbn Sîrîn'den rivayet etmiştir. Kādî Şüreyh de, "Her kim kimsenin icbariyle değil, kendi ihtiyarıyla nefsine herhangi bir şeyi şart kılarsa, o şartı ifa lâzım gelir" demiştir. Fakat cumhûr-ı fukahâ, bu bir vaaddir, vefa lâzım gelmez demişlerdir.

2. Eyyûb es-Sahtiyânî'nin de yine Muhammed b. Sîrîn'den rivayetine göre, bir kimse âhar bir kimseye bir miktar meselâ buğday satsa da müşteri bâyie, "Ben pazartesi günü gelmezsem benimle senin arandaki bey' merfû'dur" dese, bu mesele hakkında da Kādî Şüreyh bir muhâkemesinde müşteriye, "Artık sen mîadına hulfettin" diye bey'i ref' ile hükmetmiştir.[487]

Bâyiin mekânından mebîi nakletmek şartı da böyledir. Çünkü bu şart da muktezâ-yı akdi tasrihtir, müteâreftir, câizdir.

"*Allah'ın doksan dokuz ismi vardır*" kavlinde ziyâde-i nefiy yoktur. Bunun bâhir bir delili merfûan rivayet olunan İbn Mes'ûd hadisidir ki, أسألك بكل اسم هو لك سميت به نفسك، أو أنزلته في كتابك، أو علمته أحدا من خلقك أو استأثرت به في علم الغيب عندك... buyurulmuştur.

Mânası. "*Allahım! Sana esmâ-i şerifenin hepsiyle niyaz ederim. O isimler ki sen zât-ı bârîni onlardan her biriyle anmışsındır. Yahut kitaplarında inzal buyurmuşsundur. Yahut bir peygamberine tâlim buyurmuşsundur. Yahut ezelî ilm-i gaybında kendin için ihtiyar etmişsindir.*"[488]

Bir kere Hazret-i Âişe, اللهم إني أسألك بجميع أسمائك الحسنى كلها ما علمنا منها وما لم نعلم و أسألك باسمك العظيم الأعظم الكبير الأكبر. من دعاك به أجبته "Rabbim! Esmâ-i hüsnândan bizim bildiğimiz, bilmediğimiz bütün isimlerinle sana münâcât ederim. Her veçhiyle büyüklerin büyüğü olan isminle sana dua ederim. Her kim sana bu isimlerinle dua ederse, icâbet edersin rabbim!" diye dua etmişti. Âişe es-Sıddîka hazretleri, "Resûl-i Ekrem: '*İsabet ettin, isabet ettin!*' diye beni tasdik buyurdu" demiştir (Aynî).[489]

İbnü'l-Arabi esmâ-i hüsnâ hakkında "elf" (bin) sayısını rivayet etmiştir ve "Esmâ-i ilâhiyye adedinde bu da azdır; umumiyetle denizler esmâ-i ilâhiyyeyi yazmak için mürekkep olsa, denizler tükenir de esmâ-i ilâhiyye yine yazılmış olmaz. Hatta bu denizlerin yedi misli getirilse, o da kifâyet etmez" diye ism-i bârînin akl-ı beşerle tahdit ve tayinini reddetmiştir. Bu hadîs-i şerifte doksan dokuz olarak zikredilen esmâ-i ilâhiyye, Allah adının en meşhurları olmak üzere tahdit edilmiştir (*Kastallânî*).

Esmâ-i ilâhiyye tevkīfîdir; onlar, yalnız Allah'ın tâlimi, sünnetin irşadıyla bilinebilir. Aklın tecviz ve kıyasın hükmettiği her ismin Allah Teâlâ'ya ıtlakı câiz değildir. Nusûs ile sünnet ile mâlûm olmayan herhangi bir ismin Allah'a ıtlakı memnûdur. Bu cihetle hadîs-i şerifte "doksan dokuz" adedi bir de "yüzden bir eksik" diye teyit edilmiştir. Olabilir ki kâtibin kalemi bir sehv ü iştibâh ile doksan dokuz adedini, yetmiş yedi, yahut doksan yedi, yahut yetmiş dokuz yazabilir. Böyle bir şüpheye yer vermemek için ve ihtiyata riayet edilerek (biri hariç yüz) diye tekit buyurulmuştur ki hadisin "Şürût" bahsinde sebeb-i îrâdı da budur; مائة إلا واحدًا kavlindeki istisnadır. İstisna ile amel câiz olduğuna istidlâl edilmiştir. Çünkü istisnalarda kelâm, yalnız müstesnâ minh ile değil müstesna ile tamam olur ve hüküm ikisi mecmûuna taalluk eder. Meselâ bey'de müşteri, "Şu çeçten 100 kilesini aldım. 1 kile müstesna olmak üzere" dese bu söz, 99 kile olarak muteber olur. İkrar hakkındaki ahkâm da böyledir.

Hâfız Irâkī, "Bu hadîs-i şerifin istisna hakkında bir misal olabilmesinde nazar vardır. مائة إلا واحدًا kavli kendisine takaddüm eden تسعة و تسعون kavlini tekit olarak vârit olmuştur. Binaenaleyh müekkidin medlûlü, müekkedden müstefâd olmuştur" demiştir. Fakat kelâm-ı müekkedden kat'-ı nazarla misal olabilir.

Allah Teâlâ'nın doksan dokuz esmâ-î şerifesini Süyûtî *Câmiu's-sagīr*'inde sıhhatine ve Tirmizî, İbn Hibbân, Hâkim ve Beyhakī gibi ehl-i hadîs tarafından tahrîc olunduğuna işaret ederek Ebû Hüreyre'den şu suretle rivayet ediyor:

Hüve'llāhü'llezî lâ ilâhe illâ hû, er-rahmân, er-rahîm, el-melik, el-kuddûs, es-selâm, el-mü'min, el-müheymin, el-azîz, el-cebbâr, el-mütekebbir, el-hâlık, el-bârî, el-musavvir, el-gaffâr, el-kahhâr, el-vehhâb, er-rezzâk, el-fettâh, el-alîm, el-kābıd, el-bâsıt, el-hâfız, er-râfi', el-muiz, el-müzil, es-semî', el-basîr, el-hakem, el-adl, el-latîf, el-habîr, el-halîm, el-azîm, el-gafûr, eş-şekûr, el-aliy, el-kebîr, el-hafîz, el-mukīt, el-hasîb, el-celîl, el-kerîm, er-rakīb, el-mücîb, el-vâsi', el-hakîm, el-vedûd, el-mecîd, el-bâis, eş-şehîd, el-hak, el-vekîl, el-kavî, el-metîn, el-velî, el-hamîd, el-muhsî, el-mübdî, el-muîd, el-muhyî, el-mümît, el-hay, el-kayyûm, el-vâcid, el-mâcid, el-vâhid, es-samed, el-kādir, el-muktedir, el-mukaddim, el-muahhir, el-evvel, el-âhir, ez-zâhir, el-bâtın, el-vâlî, el-müteâlî, el-ber, et-tevvâb, el-müntekım, el-afüv, er-raûf, mâlikü'l-mülk, zü'l-celâli ve'l-ikrâm, el-muksit, el-câmi', el-ganî, el-muğnî, el-mâni', ed-dâr, en-nâfi', en-nûr, el-hâdî, el-bedî', el-bâkī, el-vâris, er-reşîd, es-sabûr.[490]

İbn Mâce *Sünen*'inde bu esmâ-i hüsnâyı birer birer tâdât ettikten sonra, "Bana birçok ehl-i ilim tarafından bâliğ olduğuna göre, esmâ-i hüsnânın evveli şu suretle başlar diyerek, لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد, بيده الخير و هو على كل شيء قدير cümlesini zikretmiştir.[491] Hâkim de *el-Müstedrek*'inde, "Esmâ-i hüsnâ hadisi sahih bir hadistir. *Sahîhayn*'da esâmî-i sahîha ile tahrîc edilmiştir. Yalnız esâmî zikredilmemiştir" demiştir.

İşbu esmâ-i şerifeden Allah ism-i şerifi, hakiki vücut ile mümtaz olan vâcibü'l-vücûdun alem-i hâssıdır, öz adıdır. Vücut O'nun mukteza-i zâtıdır. Sair mevcûdat vücudunu, varlığını umumiyetle O'nun nurundan iktibas etmiştir. Binaenaleyh her vücut, her taayyün O'nun vücûd-ı mutlakı önünde tamamıyla sönüktür.

Allah ism-i şerifi, bütün kemal sıfatlarını kendisinde toplayan, eksik sıfatlardan tamamıyla uzak bulunan vâcibü'l-vücûdun kendisine has bir isimdir. Çünkü Allah ism-i şerifi bütün ulûhiyyet sıfatlarıyla tavsif edilmeye müsaittir. Rabbimizin öbür isimlerinden hiçbiri ne Allah ism-i şerifi ile, ne de sair esmâ-i şerife ile umumi bir tavsife mütehammil değildir. Halbuki rabbimiz için bir isim gerektir ki bütün ulûhiyyet sıfatları o mübarek ismin mahiyeti üzerine câri olabilsin, bu sebeple mâbudumuza yegâne alem olarak Allah ism-i şerifi teayyün etmiştir.

Allah ism-i şerifi, sübhânî isimlerin en ehassıdır. Hiçbir fert bu âlî ismi ne hakikaten ne de mecazen Hak Teâlâ'dan başka hiçbir mevcuda izâfe etmemiştir. Şuurlu bir insanın bu mukaddes isim ile başkasına hitap ettiği veya bir şeye ad verdiği beşer tarihinde duyulmamış ve işitilmemiştir.

Allah ism-i şerifi, ibadette ve rubûbiyyet havassında iştiraki redde delâlet eden yegâne bir isimdir. Bu cihetle "lâ ilâhe illallah" kelimesi tevhid ifade ediyor da rabbimizin öbür isimleriyle tevhid sahih olmuyor (*Beyzâvî Tefsiri,* I, 5).

Diğer esmâ-i şerifenin medlûllerini izah etmek uzundur; eserimizin tahammülü yoktur. Mamafih bunlardan bir kısmını eserimizde 575 numara ile tercüme ettiğimiz İbn Abbas hadisinde izah ettik. Oraya bakınız!

Kitâbullah'a muhalif ve helâl olmayan şartlar: Bunun için de Buhârî müstakil bir bab açarak Abdullah b. Ömer'den yahut babası Hazret-i Ömer'den, كل شرط خالف كتاب الله فهو باطل وإن اشترط مائة شرط hadisini mürselen rivayet etmiştir ki, "*Her şart ki Allah kitabına muhaliftir, bâtıldır. Yüz şart bile şart kılındığı farz edilse hiçbir hüküm ifade etmez*"[492] demektir. Bu sözün kāili Hazret-i Ömer midir, yoksa oğlu mudur? Râvi tarafından sıhhatle tayin edilemediğinden terdîd ile rivayet edilmiştir.

Bundan sonra Buhârî Hazret-i Ömer'in umumi bir kaide halindeki bu sözlerini teyit için Hazret-i Âişe'den rivayet olunan ve câriyesi Berîre'nin sûret-i iştirâsına ait bulunan Resûl-i Ekrem'in, ما بال أقوام يشترطون شروطا ليست في كتاب الله من اشترط شرطا ليس في كتاب الله فليس له وإن اشترط مائة شرط kavl-i şerifini rivayet etmiştir ki meâli şöyledir: "*Birtakım kimselere ne oluyor ki onlar Allah'ın kitabında olmayan birtakım şartları şart koşuyorlar. Her kim Kitâbullah'ta bulunmayan* (ve ona muhalif olan) *bir şartı şart kılarsa, o şartın kendi lehine bir faydası yoktur. İsterse öyle yüz şart dermeyan etsin.*"[493]

Câriye Berîre bir kere Hazret-i Âişe'ye müracat ederek bedel-i kitâbetine yardım ederek halâsını rica etmişti. O da efendileriyle görüşmesini ve razı olurlarsa bedelinin def'aten kendi tarafından verilerek alınıp âzat etmesini söylemişti. Berîre efendileriyle görüştüğünde velâsı yani Berîre öldüğü zaman veraseti kendilerine ait olmak üzere muvâfakat edebileceklerini söylemişlerdi.

Hazret-i Âişe meseleyi Resûl-i Ekrem'e arzettiğinde Resûl-i Ekrem veraset şartının hukukî ehemmiyeti olmadığını ve Berîre'yi hemen iştirâ ve âzat etmesini söyledi. Sonra da Mescid-i Saâdet'e gidip bir hutbe irat ederek yukarıdaki hukukî düsturu tebliğ buyurdu.

485 {İM3861 İbn Mâce, Duâ, 10.}

486 باب ما يجوز من الإشتراط والثنيا في الإقرار والشروط اللتي يتعارفها الناس بينهم [بخاري].

487 قال ابن عون عن ابن سيرين: قال رجل لكرّيه: أرحل ركابك ! فان لم أرحل معك يوم كذا و كذا فلك مائة درهم فلم يخرج. فقال شريح: من شرط علي نفسه طائعا غير مكره فهو عليه. وقال أيوب عن ابن سيرين: إنّ رجلا باع طعاما و قال إن لم آتك الأربعاء فليس بيني و بينك بيع. فلم يجئ فقال شريح: للمشتري أنت أخلفت فقضى عليه. [رواه البخاري]

488 {HM3712 İbn Hanbel, I, 392.}

489 {Beyhakī, *el-Esmâ*, I, 30; Aynî, *Umde*, XIV, 22.}

490 {Süyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, I, 4755.}

491 {İM3861 İbn Mâce, Duâ, 10.}

492 {Buhârî, Şürût, 17 (bab başlığı).}

493 {B2735 Buhârî, Şürût, 17.}

KİTÂBÜ'L-VESÂYÂ

كِتَابُ الْوَصَايَا

Bu kitap, vasiyetlerin ahkâmını bildiren ehâdîs-i şerifeyi muhtevidir.

Vesâyâ vasiyetin cem'idir. Vasiyet lugaten evsâ, yûsîden masdardır. Îsâ' ve tavsiye mânasına bir isimdir. Sonra mûsâ bih mânasına isim olmuştur. Îsâ' ve tavsiye, bir kimsenin gerek sağlığında gerek vefatı üzerine gaybûbeti halinde diğer kimseye bir iş görmesini sipariş etmesi demektir ki Türkçemizde ısmarlamak tabir olunur.

Îsâ', şeriat örfünde "lâm" ile "ilâ" ile istimal olunur. أوصى لفلان وأوصى إلى فلان denir. Her iki istimale göre mânaları başkadır. Lâm ile istimaline göre, vasiyet ve îsâ', öldükten sonra malını başkasına temliktir. İlâ ile kullanılırsa, öldükten sonra malında ve çocuklarının umur ve mesâlihinde tasarrufu bir kimseye tefviz etmektir. Mevzumuzda vasiyetin birinci istimali matlûp olduğundan fukaha vasiyeti bazı ihtirâzî kayıtlarla şöyle tarif etmişlerdir:

Vasiyet, bir aynı veya bir deyn ve menfaati teberrû suretiyle ölüm halinden sonraya izâfe etmek suretiyle temlikten ibarettir. Bu veçhile vasiyet de bir akiddir. Ancak vasiyette mûsînin malında mûsâ lehin tasarrufunu icap ve mûsînin vefatından sonraya izâfe edilmiştir ve bu suretle vasiyet bey', icâre, hibe gibi akidlerden ayrılmıştır. Çünkü bu akidlerden hiçbirinde ba'de'l-mevt icap ihtimali yoktur ve esasen böyle bir akid bâtıldır. **Vech-i tesmiye** de, meyyitin hayatında mâlik olduğu bir aynı veya menfaati vasiyet sebebiyle vefatından sonra nâil olacağı hayır ve sevaba îsâl etmesidir.

Vasiyet, mâ ba'de'l-mevte muzaf temlikten ibaret olduğuna göre, kıyasen câiz olmamak icap eder. Çünkü mevt, mülkiyeti izâle eder. Bu suretle temlik, mülkiyetin zevâli zamanına izâfe edilmiş olacağından temlik, sahih olmak şöyle dursun, mutesavver bile değildir. Vasiyette kıyas yolu bu suretle kapalı bulunduğundan, fukahamız vasiyetin cevazını nusûs ile, icmâ delili ile tahsîn etmişlerdir *(Bedâi')*.

Müellif İmam Bûhârî bu bahsin bidayetinde sûre-i Bakara'nın 180-182. âyetlerini zikrederek vasiyetin meşruiyetine işaret etmiştir ki meâlen şöyledir: "*Sizden birinize ölüm geldiği vakit eğer mal bırakmak isterse, babasına, anasına ve en yakın akrabasına mâruf derecede vasiyet etmesi müttakiler üzerine icrası vâcip bir hak olarak farz kılındı. Şimdi her kim bu* (vasiyeti)*ni* (mûsîden) *duyduktan sanra onu tağyîr ederse, bunun günahı şüphesiz vasiyeti bozanlara aittir. Her halde Allah meyyitin vasiyetine yakından vâkıftır, onu tebdil edenleri de tamamıyla bilir. Her kim de mûsîden* (vasiyet sebebiyle vereseye) *sehven gadir yahut amden günah sudûruna vâkıf olur da verese ile mûsâ leh arasını ıslah ederse, o kimseye ıslah etmekte bir beis yoktur. Muhakkak Allah mûsînin hata ve günahını mağfiret ve ıslah eden mümine de rahmet eder.*"[494]

Bu nazm-ı mübînde anaya, babaya ve yakın akrabaya vasiyet edilmesi emrolunuyor ki bu babdaki iki noktainazardan en sahih olan bir kavle göre, âyet-i kerîmede bu emir vücûba mevzudur.[495] Binaenaleyh aşağıda tercüme edeceğimiz miras âyeti nâzil olmazdan evvel ebeveyne ve yakın akrabaya bir mal vasiyet etmek farz idi. Karâbet câmiasına vasiyet suretiyle hürmet ediliyordu. Bilâhare miras âyetleri nâzil olarak vasiyetin vücûbu nesholundu. Şu fark ile ki vasiyette akrabaya bu teâvünün mâruf veçhile ta'yîn-i miktarı mûsînin re'yine bırakıldığı halde miras âyetlerinde takrir buyurulan mirasların kemiyeti bizzat Allah Teâlâ tarafından tayin buyurulmuş ve miras sahipleri o suretle meşrû sehimlerini almaya başlamıştır ve bu halde mûsînin ba'demâ ebeveyne ve ashâb-ı ferâizden olan akrabaya vasiyet külfetini yüklenmesine lüzum kalmamış ve akraba arasında vukuu melhûz ve belki mukakkak olan nizâ ve ihtilâf da izâle edilmiştir.

İbtidâ-i İslâm'da vasiyet suretiyle tesis buyurulan vilâdet ve karâbet hakkı, şimdi miras suretiyle daha ziyade takviye edilmiş olup şu kadar ki vâris olacak yakın akrabaya vasiyet neshedilmiş bulunuyor. Hatta en sahih bir habere göre, vârise vasiyet yalnız mensuh olmakla kalmayıp menolunmuştur. Bu babda ümmetin icmâı vardır. Sünen-i erbaa sahipleriyle diğer ehl-i rivayetin Amr b. Hârice radıyallahu anhtan rivayetlerine göre, müşârün ileyh hazretleri Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem haccetü'l-Vedâ'da hutbe irat ederken, ألا إن الله أعطى كل ذي حق حقه فلا وصية لوارث "*İyi biliniz ki Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir. Artık bundan böyle vârise vasiyet yoktur*"[496] buyurduğunu işittim demiştir ki bu hadis haccetü'l-Vedâ'da binlerce ashap muvâcehesinde irat olunan hutbenin bir parçası olup ümmet arasında intişar etmiş ve hükmen tevâtür derecesine yükselmiştir.

İbn Ebû Hâtim'in muttasıl bir senedle İbn Abbas'tan rivayetine göre, müşârün ileyh hazretleri ebeveyne ve yakın akrabaya vasiyeti لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ âyet-i kerîmesi neshetti demiştir ki Nisâ sûresinin 7. âyeti olan bu nazm-ı mübîn "*Ebeveynin ve akrabanın bıraktıkları maldan erkeklere bir pay vardır. Ebeveynin ve akrabanın bıraktıklarından dişilere de bir pay vardır. Bu terekenin azından da çoğundan da birer pay farz kılınmıştır*" meâlindedir.

Bundan sonra İbn Ebû Hâtim bu ictihadın ashap ve tâbiînden şu zevattan naklolunduğunu bildiriyor: Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Saîd b. Müseyyeb, Hasan-ı Basrî, Mücâhid, Atâ b. Ebû Rebâh, Saîd b. Cübeyr, Muhammed b. Sîrîn, İkrime, Zeyd b. Eslem, Rebî' b. Enes, Katâde, Süddî, Mukātil b. Hayyân, Tâvûs b. Keysân, İbrâhim en-Nehaî, Kādî Şüreyh, Dahhâk, Zührî. Bu cumhûr-ı ulemâya göre vücûb-ı vasiyet mensuhtur, miras âyetleri neshetmiştir. Müstakil bir hükmü şer'î tesis eden miras âyetleriyle vasiyet bi'l-külliye ref'olunmuştur.

Bir de Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da rivayetine göre, Resûl-i Ekrem vârise vasiyeti yalnız diğer veresenin icâzet ve muvafakatlerine muallak olarak tecviz etmiştir. Bu da birçok ashâb-ı kirâm tarafından hikâye edilmiştir.

Geriye yalnız ehl-i miras olmayan akārib kalmıştır ki bunlar hakkında meyyitin sülüs malından vasiyet müstehaptır. Akrabaya birr ü ihsâna dair âyât ve ehâdîs çoktur. Tahririyle meşgul bulunduğumuz bu bab, bu nevi âyât-i kerîme ve ehâdîs-i şerife ile doludur.

BİR İNTİKĀD. Allâme şârihimiz Bedreddin el-Aynî *Umdetü'l-kārî*'de vasiyet âyetinin, miras âyetleriyle neshine dair yukarıdaki mâlûmatı verdikten ve cumhûr-ı sahâbe ve tâbiînin bu husustaki ictihadlarını bildirdikten sonra Fahreddin er-Râzî'nin *Tefsîrü'l-kebîr*'inde Ebû Müslim el-İsfahânî'den, vasiyet âyeti mensuh değildir suretindeki iddiasını hikâye etmesine hayret ediyor. Ebû Müslim, vasiyet âyeti mensuh değil, belki miras âyeti ile müfesserdir demiştir. Ebû Müslim'in bu garip ictihadı, Kur'an'da mensuh âyet yoktur, Kur'an'ın nâtık olduğu nesih, şerâi'-i sâlifeye maksur ve münhasırdır diyerek Kur'an'da hükmü mensuh hiçbir âyet bulunmadığını bir kāide-i külliyye halinde kabul etmesinin zaruri ve hatalı bir neticesidir.

Ebû Müslim güya seleften bazılarının, "Vasiyet, vâris olan yakın akraba hakkında mensuhtur. Fakat vâris olmayan uzak akraba hakkında mensuh değil sabittir" suretindeki ictihadlarını müdafaa etmek istemiştir ki bu ictihad ashabı: Hasan, Mesrûk, Dahhâk, Müslim b. Yesâr, Alâ b. Ziyâd'dır. İbn Kesîr de bunlara Saîd b. Cübeyr'i, Rebî' b. Enes'i, Mukātil b. Hayyân'ı ziyade etmiştir. Bu zümre-i ilmiyyenin de istinat ettikleri delilleri vardır. Bunlardan birisi yakında 1166 numara ile tercüme edeceğimiz Abdullah b. Ömer hadisidir.

Fakat Ebû Müslim bu ekalliyet hizbini müdafaya kendi prensibi olan neshi inkâr ile başlamıştır. Usûl-i fıkıh kitaplarında zikrolunduğu üzere Ebû Müslim'den başka, değil selef, haleften bile hiçbir kimse neshi inkâr etmemiştir.

Bundan dolayıdır ki şârih Aynî, Râzî'nin *Tefsîrü'l-kebîr*'inde İsfahânî'nin ictihadını nakletmesini garâbetle tavsif etmiştir.[497] Yoksa gerek cumhurun, gerek ekalliyet hizbinin vâsıl olduğu netice birdir: Gayri vâris akrabaya meyyitin sülüs malından vasiyetin müstehap olmasıdır.

Yukarıda *Bedâi*'den naklen vasiyetin cevazına istidlâlde kıyas yolu kapalı olup nusûs ile, icmâ delili ile istidlâl edildiğini bildirmiştik. *Bedâi*'de bu hususa dair şu iki âyet-i kerîme zikredilmiştir.

1. Nisâ sûresinin mirasa dair olan 11. âyet-i kerîmesidir ki meâlen şöyledir: "*Allah size* (miras taksimini) *şöyle emrediyor: Evlâdınız hakkında erkeğin payı, iki dişinin nasibi kadardır. Eğer evlâdın hepsi dişi olur, ikiden ziyade bulunursa, meyyitin bıraktığı malın üçte ikisi bunlara ve eğer bir kız ise bu surette malın yarısı ona aittir. Meyyitin anasıyla babasına* (gelince,) *eğer meyyitin çocuğu varsa ana babanın hakkı, her birisi için terekenin altıda birisidir. Eğer çocuğu yok da meyyitin anasıyla babası vâris oluyorsa, anasına üçte bir, diğer meyyitin kardeşleri varsa bu surette ananın nasibi altıda birdir.* (Sehimlerin bu suretle taksimi) *meyyitin ettiği vasiyet*(i infaz)*dan veya borcu*(nu eda)*dan sonradır.*" 498

Bu âyet-i kerîmede miras vasiyet üzerine mürettep olarak teşrî' buyurulduğuna göre vasiyetin câiz olması lâzım gelir.

2. Mâide sûresinin 106. âyet-i kerîmesidir ki meâli şöyledir: "*Sizden birinize ölüm gelip çattığı o vasiyet sırasında aranızda şehâdet, ya kendinizden adalet sahibi iki adam, yahut yolculuk ve müsâfiret halinde iseniz kendinizden başka olan iki yabancı kimse*(nin edasıyla)*dır.*"499

Bu âyet-i kerîmede de vasiyet edilirken bu muameleye işhâd edilmesinin tâlim buyurulması vasiyetin meşrû olduğuna vâzıhan delâlet eder.

Vasiyetin meşruiyetini ifade eden ehâdîs-i şerifeyi ve bunlardan istifade edilen şer'î hükümleri de baştan başa bu babda göreceğiz.

İcmâ delili de *Bedâi*'de şöyle tasvir ediliyor: Resûl-i Ekrem'in zamân-ı saâdetinden bulunduğumuz şu zamana kadar İslâm ümmeti, içlerinden hiçbir fert inkâr etmeyerek vasiyet edegelmiştir. Ümmetin vasiyeti bu suretle iltizâmî bir delîl-i icmâdır deniliyor.

---

494 كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ . فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ. فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

{el-Bakara, 2/180-182.}

495 Bazıları da nedbe hamletmişlerdir.

496 {Metinde hadis şu ifadeyle başlamaktadır: "إن الله قد أعطى". T2120 Tirmizî, Vesâyâ, 5.}

497 Cessâs Ebû Bekir er-Râzî bu garip ictihada *Tefsîr*'inde ve مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ {el-Bakara, 2/156.} âyet-i kerîmesinin tefsirinde temas ederek bu ictihad sahibinin fıkıh ile hiç münasebeti olmadığını zikretmiş ve uzun bir tenkit ile bunun ne derece fâhiş bir hata olduğunu ortaya koyduktan sonra, "Allah onu da, bizi de mağfiret buyursun!" duasıyla nihayet vermiştir.

498 يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ {en-Nisâ, ٤/١١.}

499 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ. {el-Mâide, 5/106.}

1166

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ يَبِيتُ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Vasiyet edecek dünyalığı bulunan müslüman bir kişiye, vasiyeti yanında yazılı bulunmadıkça, iki gece yatması muhakkak surette câiz değildir. {B2738 Buhârî, Vesâyâ, 1.}

İZAHI

Bu hadisi Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce de tahrîc etmişlerdir. Hadisteki iki gece kaydı tekittir, tahdit değildir. Az bir zaman olsa bile, o müddetin vasiyetsiz geçmesi muvâfık değildir, herhalde vasiyetnâmesi yanında yazılı bulunmalıdır demektir.

Bu hadîs-i şerifte vasiyete tergīb vardır. Zâhirîler bununla ihticâc ederek vasiyet vâciptir demişlerdir. Zührî, "Mal az olsun, çok olsun ondan vasiyet edilmesini Allah farz kıldı" dermiş. İbn Hazm, vücûb-ı vasiyet hükmünü şu sahâbî ve tâbiîden rivayet etmiştir: Talha b. Ubeydullah, Zübeyr, Abdullah b. Ebû Evfâ, Talha, Şa'bî, Tâvûs ve daha başkaları. Yine İbn Hazm, Ebû Süleyman ile bütün ashabımız eimme-i Zâhiriyye vücûba kāil olmuşlardır demiştir.

Seleften bir zümre-i ilmiyye de mûsî fakir olsun, zengin olsun vasiyet vâcip değildir demiştir. Bunlardan bir kısmı mendup olduğunu kabul etmişlerdir ki, İbrâhim en-Nehaî, Şa'bî, Sevrî ile Mâlik, Şâfiî bunlardandır. İbnü'l-Arabî, "Selef-i evvelden vücûba kāil olan hiçbir kimse bilmiyorum" demiştir. Nehaî ile Şa'bî, "Mendup olarak ebeveyne ve yakın akrabaya da vasiyet olunur" demişlerdir.

Dahhâk ile Tâvûs, ihtilâf-ı dîn gibi bir mâni sebebiyle miras almayan ebeveyn ile yakın akrabaya vasiyet, nass-ı Kur'ân ile vâciptir demişlerdir. Hatta Yemen'in büyük âlimi Tâvûs, "Her kim ki fakir akrabası varken onu mahrum eder de ecnebiye vasiyet ederse, vasiyet olarak verilen mal, ecnebiden alınır da akrabaya reddolunur" demiştir. Dahhâk da, "Vasiyet edebilecek malı olup da fakir akrabasına vasiyet etmeden ölen kimse Allah'a karşı günahkâr olarak ölür" demiştir. Taberî'nin beyanına göre Hasan-ı Basrî, Câbir b. Zeyd, Abdülmelik b. Ya'lâ gibi tâbiî ulemâsı da malının sülüsünü gurebâya vasiyet eden kimsenin fakir akrabası bulunursa, bu vasiyet edilen malın üçte biri gurebâya, üçte ikisi de akrabaya verilir demişlerdir. Tâvûs ise böyle bir taksime muvafakat etmeyerek, "Vasiyet edilen malın hepsi mûsâ lehlerden alınır, akrabaya verilir. Çünkü sûre-i Bakara âyeti muhkemdir" demiştir.

Ashabımız sâdât-i Hanefiyye, "Vasiyet müstehaptır, çünkü vasiyet mûsînin kendi malında diğerin hakk-ı mülkiyetini ispattır. Binaenaleyh hibe, âriyet gibi vasiyet de vâcip değildir. Vasiyetin vücûbuna bu İbn Ömer hadisiyle istidlâl de doğru değildir. Çünkü İbn Ömer bile hadisin râvisi iken vasiyet etmemiştir. Eğer vasiyet vâcip olsaydı, İbn Ömer'in rivayet ettiği bir hadisin hükmüne muhalefet etmesi muhal idi. İbn Ömer'in vasiyet etmediği rivayet edildiğine göre bu hadisi de vücûba delâlet etmez" demişlerdir.

İbn Ömer hadisinden müstefâd olan bir hükmü şer'î de hatta, kitâbete itimadın cevazıdır, velevki o hat ve kitâbet, şehâdetle teyit edilmemiş olsa bile. Ahmed b. Hanbel ile Şâfiîler'den Muhammed b. Nasr bu tarîk-i ictihadı iltizam etmişlerdir. İmam Şâfiî hazretleri ise, "Bu hadisin mânası her müslümanın vasiyetini yazıp yanında bulundurmak hususunda basîretli ve ihtiyatlı olmasını tâlimden ibarettir. Binaenaleyh her müslümanın hayatında vasiyetnâmesini yazması ve bu hususta tâcil etmesi müstehaptır. Bu vasiyetnâmeye kişinin muhtaç olduğu hususları yazar ve ileride lüzum gördüğü şeyleri de zeylen ilâve eder" diyor. Nevevî de vasiyetnâmeye her günün ufak tefek işlerine kadar tezyîl edilerek onun rûznâme-i hayat ve vekāyi' haline getirilmesini ulemâ-i selef lisanından nakllediyor.

Kurtubî de, “Bu hadîs-i şerifte kitâbetin zikredilmesi, vasiyet tevsik hususunda mübalağa maksadına mebnîdir. En ziyade matlup olan vasiyete işhâd edilmesidir. Vasiyetle matlup olan meşhûdun bih olan vasiyettir, isterse yazılı olmasın. Bu cihet müttefekun aleyhtir” demiştir.

1167

•.•.•

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ خَتَنِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ أَخِي جُوَيْرِيَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ قَالَ مَا تَرَكَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عِنْدَ مَوْتِهِ دِرْهَمًا وَلَا دِينَارًا وَلَا عَبْدًا وَلَا أَمَةً وَلَا شَيْئًا إِلَّا بَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ وَسِلَاحَهُ وَأَرْضًا جَعَلَهَا صَدَقَةً.

TERCÜMESİ

Amr b. Hâris'ten –ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin kayınbiraderi, (ümmü'l-mü'minîn) Cüveyriye bint Hâris'in kardeşi idi– şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem vefatı zamanında ne bir dirhem, ne bir dinar, ne bir (âzatlanmamış) köle, ne de bir şey bıraktı. Yalnız beyaz dişi bir esterle (harp) silâhını, bir de (fakir yolculara) vakfettiği (Fedek ve Hayber'deki) araziyi bıraktı. {B2739 Buhârî, Vesâyâ, 1.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Humus", "Cihad", "Megāzî" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Tirmizî ile Nesâî de "Şemâil"de rivayet etmişlerdir. Resûl-i Ekrem'in altmış bu kadar kölesi ve yirmi kadar câriyesi olduğu halde irtihâl-i peygamberî sırasında hiçbirinin bulunmaması, bunlardan bir kısmının Resûl-i Ekrem'den önce vefat etmiş, bir kısmı da âzat edilmiş olmasındandır.

Resûl-i Ekrem'in altı esteri vardı: **1.** Bağle-i şehbâdır ki buna düldül denilirdi. Mukavkıs tarafından hediye edilmişti. **2.** Fıdda denilen ve Ferve b. Amr tarafından hediye edilen bir katırdır ki Resûl-i Ekrem bunu Ebû Bekir radıyallahu anha hediye etmiştir. **3.** Dûmetülcendel emîri tarafından hediye edilmiştir. **4.** Eyle Meliki İbnü'l-Ulemâ tarafından hediye edilmiştir. Buna Eyliyye denilirdi. Müslim "Beyzâ budur" demiştir. **5.** Bu da Necâşî tarafından hediye edilmiştir. **6.** Kisrâ tarafından gönderildiği mervî olup sabit olmayan bir katırdır. Bunların arasında beyzâ namını yalnız Eyle melikinin hediye ettiği dişi katır ihrâz etmiştir.

Şârih Aynî'nin ehl-i siyerden naklen beyanına göre, Resûl-i Ekrem'in irtihalinden sonra düldülden başkası sağ kalmamıştır. İrtihâl-i nebevîden sonra düldül Hazret-i Ali'nin yanında bulunmuş ve Hazret-i Ali'nin irtihalinde Abdullah b. Ca'fer'e intikal etmiştir. Bu sırada hayvan iyice ihtiyarlamış bulunuyordu. Bu cihetle arpa, kırma halinde veriliyordu. Muâviye'nin zamân-ı hükûmetinde yaşamış, nihayet Yenbu'da ölmüştür.

Şârih Aynî, "Hadiste zikrolunan bağle-i beyzâ bu düldül olacaktır. Çünkü düldülün bağle-i şehbâ olduğuna, şehbe de akı karaya galip kır bir dondaki hayvana denildiğine göre, zâhir olan budur. Bu lugavî alâkadan dolayı şehbâya, beyzâ denilir" diyor.

Bağle, sükûn ile bağlin müennesidir. Bağl de biğâlin müfredidir. "Gayın"ın fethiyle bağal bir adamın evlâdını hücnete yani soysuzluğa nisbet etmesine denir. Katır da soysuz bir hayvan olduğu için bu maddedendir: "Katıra 'Baban kimdir?' diye sorulmuş da 'Anam attır' demiş" meseli meşhurdur.

Silâh, İbnü'l-Esîr'e göre demir madeninden harp için yapılan her nevi alettir. Yalnız seyfe, kılıca da silâh ıtlak olunur diyor. Bu mânaya göre hadisteki silâh ile murat, Resûl-i Ekrem'in kılıcı ve süngüsü olacaktır. Bu mâlûmatı şârih Aynî verdikten sonra diyor ki: Resûl-i Ekrem'in on dört kılıcı vardı. Bunlardan en meşhuru Zülfikār idi ve Bedir Gazâsı'nda iğtinâm edilmişti. Şârih Aynî'nin *Mir'at*'tan naklen beyanına göre, Zülfikār Resûl-i Ekrem'in yanında bulundu ve nihayet vefatından evvel Hazret-i Ali'ye hibe etti. Sonra bu kılıç Muhammed b. Hanefiyye'ye, sonra Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hüseyin "radıyallahu anhüm"e intikal etti.

Resûl-i Ekrem'in beş tane de süngüsü vardı.

Resûl-i Ekrem'in vakfettiği araziyi İbn İshak ebnâ-i sebîle vakfettiğini rivayet ettiğinden ve bunların Fedek ve Hayber'deki arazi olduğu diğer rivayetlerde bulunduğundan, bunlara tercümemizde kavis içinde işaret ettik.

1168

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى ﵁ أَنَّهُ سُئِلَ هَلْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ أَوْصَى فَقَالَ لَا فَقِيلَ لَهُ كَيْفَ كَتَبَ عَلَى النَّاسِ الْوَصِيَّةَ أَوْ أُمِرُوا بِالْوَصِيَّةِ قَالَ أَوْصَى بِكِتَابِ اللّٰهِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ebû Evfâ radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre bir kere müşârün ileyh hazretlerinden, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem vasiyet etti mi?" diye sorulmuş. O da, "Hayır, Resûlullah (bir şey) vasiyet etmedi" demiştir. Sâil tarafından, "Öyle ise nâsa vasiyet ne suretle emrolundu. Yahut nâs, nasıl vasiyetle emrolundular?" diye sorulmuş da İbn Ebû Evfâ, "Resûlullah Kitâbullah'a temessük ederek emir buyurdu" diye cevap vermiştir. {B2740 Buhârî, Vesâyâ, 1.}

İZAHI

Bu hadisi, Buhârî "Megāzî", "Fezâilü'l-Kur'ân" bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce de "Vesâyâ" bahsinde rivayet etmişlerdir. İbn Ebû Evfâ cevabında Resûl-i Ekrem sûret-i umumiyede hiçbir şey vasiyet etmedi demek istememiştir. Çünkü Resûl-i Ekrem'in vefatı sırasında Cezîretülarap'ta iki dinin bir arada ibkā edilmemesini ve yahudilerin Cezîre'den çıkarılmalarını vasiyet buyurduğu Müslim'in ve diğer ehl-i hadîsin sahihan rivayetleriyle sabittir.

Binaenaleyh İbn Ebû Evfâ vefat ederken mal vasiyet etmedi demek istemiştir. Filhakika Resûl-i Ekrem vefatında vasiyete değer bir mal bırakmamıştı ki vasiyet etsin. Bir miktar arazi ile silâh, ester bıraktığını bundan evvel tercüme ettiğimiz İbn Hâris hadisinde görmüştük. Fakat aynı zamanda Resûl-i Ekrem, "*Biz peygamberler sınıfının metrûkâtı sadakadır yani beytülmâle aittir*"[500] buyurup bunda bütün müslümanların hakk-ı verâset ve iştiraki bulunduğunu bildirmiştir.

Şârih Aynî, birinci sualin cevabında İbn Ebû Evfâ, Şîa'nın kastettiği vasiyet keyfiyetini nefyetmiştir denilebilir diyor. Filhakika bazı Şîa Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Ali'ye bazı esrar ve evâmir-i dîniyye tâlim ettiğini ve buna ashaptan hiçbir kimsenin vâkıf olmadığını iddia etmişti. "Hazret-i Peygamber bir şey vasiyet etti mi?" diye soran tâbiî ricâlinden Talha b. Musarrif'tir ki, o devirde Şîa'nın bu iddiası şâyi olmuş bulunacağından, İbn Musarrif'in bunu sormuş olması, İbn Ebû Evfâ'nın da, "Hayır, Resûl-i Ekrem öyle bir şey vasiyet etmemiştir" diye cevap vermiş bulunması mümkündür.

Fakat İbn Hibbân'ın rivayeti birinci mânayı teyit etmektedir. O metne göre İbn Ebû Evfâ birinci suale şöyle cevap vermiştir: ما ترك شيأ يوصي فيه "Resûlullah vasiyete değer bir şey bırakmadı ki vasiyet etsin."[501] İbn Hibbân'ın bu rivayeti Buhârî'nin rivayetindeki maksud olan mânayı kemâl-i vuzuh ile göstermektedir. Şu'be'nin bu iddiasının reddi aşağıda gelecektir.

İkinci sualdeki, "Nâsa vasiyet ne suretle emrolundu yahut halk nasıl vasiyetle emrolundu" terdidi râvinin şekkini ifade etmektedir. Bu suale İbn Ebû Evfâ, "Kitâbullah'a temessük ile emir buyurdu" suretinde cevap vermekle, [502] كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ âyet-i kerîmesine işaret etmiştir.

BİR TEMBİH. Hadisin metnindeki كيف كتب fıkrası Zebîdî nüshalarında mâlûm sîgasıyla zabtedilmiştir. Halbuki Buhârî nüshalarında ve bilhassa Yûnîniyye nüshasında meçhul sîgasıyla mazbuttur. أو أمروا بالوصية fıkrasının meçhul bulunması da meçhul olmasını istilzâm etmektedir. Bu cihetle biz tercümede meçhul sîgasını ihtiyar ettik. Zebîdî'nin mâlûm zabtına itibar etmedik. Yanlış tercüme edilmiştir zannedilmemesi için böyle bir tembihe lüzum gördük.

İbn Ebû Evfâ hadisinden sonra Buhârî'nin Hazret-i Âişe'den de bir rivayeti vardır ki ihtisâren *Tecrîd*'e alınmamıştır. Halbuki Resûl-i Ekrem'in maraz-ı mevtinde vasiyet buyurmadığına dair en kuvvetli rivayetlerden birisi bulunduğundan, şimdi de onu tercüme edeceğiz:

Kibâr-ı tâbiî Esved en-Nehaî demiştir ki, bir kere Âişe radıyallahu anhânın yanında Hazret-i Ali'nin Resûl-i Ekrem'in vesâyetini hâiz olup maraz-ı mevtinde Ali'nin hilâfetini vasiyet ettiğine dair bazı sözler söylendiler de Hazret-i Âişe, "Tuhaf şey, Resûlullah Ali'ye ne zaman vasiyet etmiş? Resûlullah'ı ben, son dem-i hayatında göğsüme veya elbiseme dayamıştım. Bu sırada bir tas istedi. Müteakiben kucağımda bütün âzası sarkıverdi (meğer vefat etmişti). Halbuki ben vefatını hiç anlamadım. Şu halde Resûlullah Ali'ye ne zaman vasiyet etmiştir?" diye onları reddetti.[503]

Müslim ile *Sünen* sahiplerinin de tahrîc ettikleri bu hadisi Buhârî burada, Şîa'yı yalanlamak için sevketmiştir. Kurtubî'nin beyanına göre, Şîa, Resûl-i Ekrem'in hilâfeti Hazret-i Ali'ye vasiyetine dair birtakım hadisler vaz' etmişlerdir. Ashap ve tâbiînden birçoğu Şîa'nın bu yalanlarını sahih haberlerle karşılamışlardır ki bunlardan biri de Hazret-i Âişe'nin bu hadisidir.

Şârih Aynî, "Bu hadis, vasiyetin Resûl-i Ekrem'in maraz-ı mevtinden evvel vukuunu reddetmez" suretinde hatırlanması ihtimali bulunan bir suâl-i mukadderi irat ederek şöyle cevap veriyor: "Hazret-i Ali'nin kendi hadisi de bunu reddeder" diyor ki, biz bu hadisi bu eserimizde 882 numara ile tercüme ve izah etmiştik. Oraya bakınız!

---

500 {B3093 Buhârî, Farzu'l-humus, 1.}

501 {İbn Balabân, *el-İhsân*, XIII, 382, no: 6023.}

502 el-Bakara, 2/180.

503 عن الأسود بن يزيد النخعي قال: ذكروا عند عائشة رضي الله عنها أن عليا رضي الله عنه كان وصيا. فقالت: متى أوصى إليه و قد كنت مسندته إلي صدري، أو قالت حجري فدعا بالطست. فلقد انخنث في حجري فما شعرت أنه قد مات. فمتى أوصى إليه.

{B2741 Buhârî, Vesâyâ, 1.}

1169

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ قَالَ أَنْ تَتَصَدَّقَ وَأَنْتَ صَحِيحٌ حَرِيصٌ تَأْمُلُ الْغِنَى وَتَخْشَى الْفَقْرَ وَلَا تُمْهِلْ حَتَّى إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ قُلْتَ لِفُلَانٍ كَذَا وَلِفُلَانٍ كَذَا وَقَدْ كَانَ لِفُلَانٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle rivayet edilmiştir: Müşârün ileyh demiştir ki: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve selleme bir kimse (gelerek), "Yâ Resûlellah! Hangi sadaka efdaldir (sevap cihetiyle daha büyüktür)?" diye sormuştu. Resûl-i Ekrem, "Sadakanın efdali, vücudun tamamen sıhhatte bulunup mal canlısı olarak zenginlikten hoşlanıp fakirlikten korkarak verdiğin sadakadır. Ey sâil! Sen sadakanı, can hulkuma yaklaşıp da, 'Şu malım filânındır, bu malım da falanındır' diye vasiyet etmeye başladığın, halbuki o mal, falan (vâris)in olduğu son dem-i hayâtına kadar tehir etme!" diye cevap verdi. {B2748 Buhârî, Vesâyâ, 7.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi “Zekât” bahsinde, “Hangi Sadaka Efdaldir?” diye açtığı bir babında da tahrîc etmiştir. Buradaki babın unvanı, “Ölüm Sırasında Tasadduk Câizdir” suretindedir ve hadisten müstefâd olduğuna göre, efdal olan sadaka, kişinin vücudu zinde ve bütün kuvâ-yı bedeniyyesi yerinde olduğu halde verdiği sadakadır. Her iki metin arasında ufak tefek bazı farklar vardır. Meselâ “Kitâbü’z-Zekât”taki metinde جاء رجل إلى النبي “Peygamber’e birisi geldi” suretinde iken burada قال رجل للنبي “Birisi Peygamber’e dedi ki” diye rivayet edilmiştir. Maamafih tercümemizde öbür metne de kavis içinde işaret ettik. İkinci ufak bir fark da, “Kitabü’z-Zekât”ta, أي الصدقة أعظم أجرا “Hangi sadaka sevap cihetiyle daha büyüktür” suretinde iken burada, أي الصدقة أفضل “Hangi sadaka efdaldir” diye rivayet edilmiştir. Bu farkı da tercümemizde kavis içinde gösterdik.

“Can hulkuma gelme” tabiri, ölümün son derece takarrübünden kinaye olarak kullanılır ki lisanımızda da şâyi bir istimaldir. “Hul-kum” gargara zamanında mecrâ-yı hayat demek olduğuna göre “Bu tabir bir hakîkat-i şâyiadır” denilebilir.

Buhârî’nin *Sahîh*’inde bu hadisten evvel mühim beş babı ve her babında birtakım rivayetleri vardır ki şunlardır: **1.** Kişinin veresesini zengin bırakması, malını şuraya buraya vasiyet ederek fakir bırakmasından hayırlı olduğu, **2.** Vasiyetin malın âzami sülüs miktarından infaz edilmesi, **3.** Kişinin çocuğuna vasî tayini, lede’l-icâb çocuk için dava ikamesi hakkı, **4.** Mûsî başıyla işaret edecek derecede hasta iken işaretle edilen vasiyetin cevazı, **5.** Vârise vasiyetin adem-i cevazı.

Şu unvanlar, vasiyet mevzuunun en mühim bahislerini ihtiva etmekte bulunduklarından bunları birer birer mütalaa etmeden geçmeyeceğiz.

Evvelâ kişinin vârislerini zengin bırakarak ölmesi, fakir bırakmasından hayırlı olduğuna dair Buhârî Sa'd b. Ebû Vakkās radıyallahu anhın şu hadisini rivayet ediyor: Müşârün ileyh hazretleri demiştir ki: Ben Mekke'de "Haccetü'l-Vedâ'da yahut fetih sırasında hasta" iken Nebî sallallahu aleyhi ve sellem beni iyâdeye gelmişti. Sa'd, vaktiyle hicret ettiği bu toprakta ölmeyi hoşlanmıyordu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Allah Sa'd b. Afrâ'ya*[504] *rahmet etsin!*" diye dua buyurdu. Ben de, "Yâ Resûlellah! Malımın hepsini vasiyet etmek istiyorum" dedim. Resûl-i Ekrem, "*Hayır, öyle yapma!*" buyurdu. Ben, "Yarısını vasiyet edeyim" dedim. Resûlullah yine, "*Hayır*" diye menetti. Bu defa ben, "Malımın üçte birini vasiyet edeyim" dedim. Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu: "*Evet sülüs kâfidir, sülüs de* (ma'dûnuna nisbetle) *çoktur. Çünkü ey Sa'd! Senin vereseni zengin bırakman, halka ellerini açarak tese'ül edecek derece fakir bırakmandan hayırlıdır.* (Ey Sa'd inşallah sen yaşarsın). *O zaman senin aileni infak ve iaşen de sadakadır. Hatta o bir lokma ki, sen onu kaldırıp* (tatyîb için) *kadınının ağzına götürürsün, o da bir nevi sadakadır. Ey Sa'd! Allah'ın kerem ve inayetinden öyle umarım ki Allah seni bu hastalıktan kaldırır, muammer eder. Senin* (fütuhatın)*la birçok müslüman müstefit olur, birçok müşrik de zarar görür.*"

Resûl-i Ekrem böyle buyurduğu sırada Sa'd b. Ebû Vakkās'ın vâris olarak yalnız bir kızı vardı (ki, adı Âişe yahut Ümmü Hakem el-Kübrâ idi).[505]

Bu hadisin bir tarîk-i rivayeti bu eserimizde 642 numara ile tercüme ve izah edilmişti. Oraya müracaat olunsun. Yalnız burada Resûl-i Ekrem'in mu'cizât-ı bâhiresinden şunları bildirmek isteriz: Hakikaten Sa'd b. Ebû Vakkās bu ümitsiz hastalıktan iyileşip kalkmış ve kırk seneden ziyade yaşamıştır. Müşârün ileyh hazretlerinin târîh-i vefatı 55 ve bir rivayete göre 58 hicrî tarihine müsâdif olduğuna göre, haccetü'l-Vedâ'dan sonra 45 veya 48 sene yaşamış bulunuyor.

Sonra Sa'd b. Ebû Vakkās, Kādisiye gibi fütûhât-ı cesîmeye muvaffak olarak müslümanlar hesapsız ganimet mallarına nâil olarak müstefîd olmuşlardır. Ehl-i şirk de zarar görmüştür. Hadis şârihleri bu babdaki mu'cize-i peygamberîyi bu suretle tasvir etmişlerdir. Tahâvî'nin bu hususta diğer bir tevcihi daha vardır ki bunu da şârih Aynî nakletmiştir. Tahâvî'nin muttasıl bir senedle rivayetine göre Sa'd b. Ebû Vakkās'ın oğlu Âmir'den, "Resûl-i Ekrem, babanın yüzünden bir kısım insanlar faydalanacak bir kısmı da zarar görecek" buyurmuştur. "Bunun medlûlü nedir?" diye sorulmuş, o da cevaben, "Babam Irak'a vali ve kumandan tayin olunup gittiğinde halk irtidad etmişti. Bunlardan bir kısmı mukavemet etmeyip tövbekâr olarak dehâlet, bir kısmı temerrüd etmişti. Birinciler kurtulmuş ve müstefit olmuş, öbürleri tenkil edilmiş ve zarar görmüşlerdir" demiştir.

Bu hadiste tezahür eden üçüncü bir mûcize de Sa'd b. Ebû Vakkās'ın bu hastalıktan şifâyab olup kalktıktan sonra birçok erkek ve kız çocuğu olup Resûl-i Ekrem'in beyan buyurduğu veçhile birçok vârisi bulunmasıdır. Erkek evlât olarak haber verilenlerden bazıları şunlardır: Ömer, İbrâhim, Yahyâ, İshak, Abdullah, Abdurrahman, İmrân, Sâlih, Osman. Kız çocuğunun on iki olduğu Buhârî şerhlerinde görülüyor.

İkinci babı ki, Buhârî bu babında vasiyetin ancak terekenin sülüsünden fazlası câiz olmadığını beyan için Sa'd b. Ebû Vakkās hadisindeki, الثلث و الثلث كثير أو كبير fıkrasını sevkediyor. Bir de Hasan-ı Basrî hazretlerinin, "Zimmî için de vasiyet ancak sülüs miktarı câizdir; zimmî dahi terikenin üçte birinden fazlasını vasiyet etse, sülüsten fazlası tenfîz olunmaz" dediğini ta'lîkan rivayet ediyor. Hasan-ı Basrî hazretleri zimmî hakkında ahkâm-ı İslâmiyye ile hükmedileceğine de, وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ "(Habibim! Zimmînin veresesi huzuruna arz-ı husûmet ettiğinde) *onların aralarında da Allah'ın inzâl buyurduğu Kur'an ile hükmeyle!*"[506] kavl-i şerifiyle istidlâl etmiştir.

Buhârî bu babında İbn Abbas radıyallahu anhümâdan da, "Temennî olunur ki, nâs vasiyet hususunda sülüsten azaltarak rub'a udûl etsin. Çünkü Resûl-i Ekrem sülüs de çoktur, buyurmuştur" dediğini rivayet ediyor. Bu nusûsa istinat eden ulemânın ârâ ve ictihadlarını şârih Aynî şöyle hulâsa ediyor:

Terekenin sülüsü miktarını vasiyet etmek câiz olduğunda ulemânın icmâı vardır. Aşere-i mübeşşereden Zübeyr radıyallahu anh da sülüs malını vasiyet etmiştir. Ulemâ ancak kendisiyle vasiyet câiz olan miktar hakkında ihtilâf etmişlerdir: Bu miktar rubu' mudur, humus mudur, südüs müdür? Ebû Bekir radıyallahu anhtan humus malın vasiyet edilmesi rivayet edilmiştir. Müşârün ileyh hazretleri, "Allah Teâlâ müslümanların ganimet malından humus miktarına razı olmuştur" dermiş. Ma'mer, Katâde'den Hazret-i Ömer'in rubu' vasiyet ettiğini rivayet etmiştir. İshak b. Râhûye de İbn Abbas'tan rivayet olunduğu veçhile rubu' miktarın vasiyeti sünnettir demiştir. Hazret-i Ali'den de, "Humus malın vasiyeti bana rubu'dan daha sevimlidir, rubu' vasiyet etmek de sülüs vasiyet etmekten bana daha hoş gelir" dediği rivayet edilmiştir. Bu eimme-i seleften başkaları südüs vasiyeti ihtiyar etmişlerdir. Kibâr-ı tâbiî İbrâhim en-Nehaî de, "Eslâfımız, vereseden herhangi birisinin hisse-i irsiyesi derecesinde vasiyet edilmesini kerih görürlerdi; veresenin hissesinden az olmasını iltizam ederlerdi ve onlara südüs sülüsten daha sevimli gelirdi" diyerek eimme-i selefin noktainazarını daha mazbut ve umumi bir kaideye raptetmiştir. Diğer bir kısım tâbiî ulemâsı da uşur yani terekenin onda birini ihtiyar etmişlerdir. Bir kısım âlimler de, malı az olup vârisi de bulunan kimsenin vasiyeti terketmesini iltizam eylemişlerdir ki, bu ictihad, Ali, İbn Abbas, Âişe radıyallahu anhümden de rivayet edilmiştir.

Tavzîh'te "Terikenin sülüsünden ziyadeyi vasiyet câiz olmadığında icmâ vardır" dedikten sonra, "Bu babda yalnız Ebû Hanîfe ile ashabının, bir de Süreyk b. Abdullah'ın muhalefeti vardır" diye sâhib-i *Tavzîh* mûtadı veçhile Hanefîler'e ta'riz etmek istemişse de şârih Aynî Hanefîler'in bu babda yalnız olmadıklarını ve İbn Mes'ûd radıyallahu anh ile Ubeyde, Mesrûk, İshak'ın da bu ictihadda olduklarını bildirmiştir ve bu suretle sâhib-i *Tavzîh*'in icmâ iddiası suya düşmüştür.

Zeyd b. Sâbit radıyallahu anh da, “Kişinin vârisi olmasa bile sülüs malından ziyadesini vasiyet etmesi câiz değildir” demiştir ki İmam Mâlik’in, Evzâî’nin, Hasan b. Hayy’in, İmam Şâfiî’nin ictihadları da böyledir.

Buhârî’nin üçüncü babı ki kişinin çocuğuna vasî tayini ve vasînin icabında çocuk hesabına dava ikame edebilmesi hakkıdır. Buhârî bu babında da Hazret-i Âişe’nin bir hadisini rivayet ediyor ki şöyledir: Utbe b. Ebû Vakkās, kardeşi Sa‘d b. Ebû Vakkās’a bir vasiyetinde, “Zem‘a’nın câriyesinin doğurduğu çocuk (ki, Abdurrahman’dır) benim gayri meşrû münasebetimden dünyaya gelmiştir. (Câhiliye örfüne göre) bu benim oğlumdur. Bu çocuğu Zem‘a’nın elinden almanı ve nesebinin bana istilhakını isterim” demiş. Sa‘d b. Ebû Vakkās kardeşinin bu vasiyetini yerine getirmek için feth-i Mekke günü Abdurrahman’ı, “Bu benim kardeşimin oğludur” diyerek almak istemiş. Fakat Zem‘a’nın sulbî oğlu Abd, “Hayır, bu çocuk benim kardeşimdir, bunu babamın câriyesi doğurmuştur, babamın firâşından dünyaya gelmiştir” diyerek çocuğu vermemiştir.

Sonra her iki taraf Resûl-i Ekrem’e ref‘-i husûmet ederek ber-sâbık kendi noktainazarını müdafaa ettikten sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Abd b. Zem‘a’nın lehine hükmetmiş ve الولد للفراش و للعاهر الحجر “*Çocuk firâşındır, zâniye ise haybet ve mahrumiyet düşer*” buyurmuştur.[507]

Nazarî ve amelî olarak hukūk-ı İslâmiyye’de hükm-i şer‘î böyle olmakla beraber Resûl-i Ekrem bu zina mahsulü olduğu iddia edilen çocuğun simasında zâni olduğu iddia edilen Utbe b. Ebû Vakkās’a bir müşâbehet gördüğünden, zevce-i muhteremeleri Sevde hazretlerine Abdurrahman’dan ihticâb etmelerini emir buyurmuştur. O da ölünceye kadar Abdurrahman’a görünmemiştir.

Sevde’ye ihticâb ile emrolunmasının sebebine gelince, Sevde hazretleri Zem‘a’nın kızı idi. Babasının câriyesinin doğurduğu bu piç çocuk, zâhire göre Sevde’nin kardeşi oluyordu. Fakat zâninin simasına müşâbehet bu zâhir-i hâli tekzip ediyordu. Bu cihetle Resûl-i Ekrem ihtiyaten Sevde’ye ihticâb ile emir buyurmuştu.

Oldukça karışık olan bu vâkıa bu eserimizde 960 numara ile tercüme ve izah edilmişti. Fazla mâlûmat almak için oraya müracaat buyurulsun!

Buhârî'nin dördüncü babı ki, mûsînin başıyla vâzıhan işaret etmek suretiyle vasiyet etmesine dairdir. Bu babda rivayet ettiği hadis de bu eserimizde 1081 numara ile tercüme edilmişti. Oradaki izahımız mutalaa oluna!

Beşinci babı da vârise vasiyetin adem-i cevazına dairdir. Bu babında Buhârî, İbn Abbas'ın şu hadisini rivayet etmiştir: İbn Abbas diyor ki: İbtidâ-i İslâm'da kişinin malı, öldüğü zaman (miras olarak) oğluna kalırdı. Vasiyet de ana ile babanın hakkı idi. Yalnız ebeveyne vasiyet edilirdi. Bilâhare Cenâb-ı Hak bundan irade buyurduğu kısmını (miras âyetiyle) neshetti de mirası, erkeğe iki dişi payı kadar tayin buyurdu ve ana ile babadan her birine (eğer çocuk varsa) altıda bir verdi. Yine kadına (çocuk bulunduğu surette) dörtte bir, zevcede (çocuk yoksa) nısıf, (çocuk varsa) rubu' hisse verdi.[508]

Ebeveynin ve mirası olan erkek dişi yakın akrabanın hisse-i irsiyeleri tesbit edildikten sonra vasiyet, yalnız uzak akrabaya münhasır olmak üzere müstehap oldu.

İşte İbn Abbas hazretlerinin bu hadisi, vârise vasiyetin câiz olmadığına sarâhaten delâlet eder.

TEMBİH. İmam Buhârî bu babın unvanında "Lâ Vasiyyete Li-Vârisin" (Vârise vasiyet câiz değildir) hadisini merfûan rivayet etmemiştir de senedsiz, isnadsız bir unvan halinde zikretmekle iktifa etmiştir. Halbuki gerek sünen-i erbaa sahipleri, gerek diğer ehl-i hadîs müteaddit zevât-ı sahâbîye müntehî olarak muhtelif tariklerle rivayet etmişlerdir ki bunlardan bir kısmını şimdi göreceğiz. Bunun sebebine gelince, her rivayet âliminin rivayet hususunda te'mîn-i sıhhat için kabul ettiği birtakım usuller vardır ki bunlara muvâfık bulduğu haberi kabul eder ve onu mecmuasına alıp senediyle rivayet eder. İmam Buhârî'nin bu babda kabul ettiği metotlar, öbür muhaddislerin usullerinden çok farklıdır ve ağırdır. Onun için öbürlerinin kabul ettikleri her haberi, ilm-i hadîsin alemdarı olan büyük müellifimiz *Sahîh*'ine koyamamıştır. Bu cihetledir ki *Sahîh-i Buhârî* bütün sıhah ve sünenin birinciliğini kazanmıştır, "Lâ vasiyyete li-vârisin" hadisini de Buhârî şerâit-i rivayetine uygun bulmadığından isnad ve an'ane tarikiyle rivayet etmemiştir. Fakat aynı zamanda hadisin ashap arasındaki şüyû ve intişarına bakarak terketmeyi de muvâfık bulmamış ve onu *Sahîh*'inde bir unvan olarak zikir ile iktifa etmiştir. Diğer ehl-i hadîsin rivayet tariklerine gelince, onlar da bervech-i âtîdir.

1. Ebû Dâvûd ile Tirmizî'nin Ebû Ümâme radıyallahu anhtan rivayetlerine göre, müşârün ileyh demiştir ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem haccetü'l-Vedâ'da hutbe irat ederken, "Allah Tebâreke ve Teâlâ her hak sahibine hakkını vermiştir. Artık ba'demâ vârise vasiyet yoktur" buyurduğunu işittim demiştir.[509]

2. Tirmizî'nin Amr b. Hârice radıyallahu anhtan rivayeti daha mufassal ve daha câziptir. Müşârün ileyh de demiştir ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (Kasvâ) namındaki devesi üzerinde hutbe irat ederken ben devenin boynunun altında idim. Deve geviş getiriyordu. Ağzının köpüğü iki omuzumun arasına dökülüyordu. Bu halde iken ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "*Allah azze ve celle her hak sahibine hakkını verdi. Artık vârise vasiyet yoktur. Çocuk da sâhib-i firâşa ait. Zâniye düşen de mahrumiyetti*r" buyurduğunu işittim.[510]

3. Dârekutnî'nin İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayetinde de müşârün ileyh hazretleri, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "*Vârise vasiyet câiz değildir. Meğer ki verese dileyip muvâfakat ede!*" buyurduğunu rivayet etmiştir.[511]

Bunlardan başka Enes b. Mâlik, Ali b. Ebû Tâlib, Amr b. Şuayb radıyallahu anhümden de İbn Ebû Şeybe gibi birtakım ehl-i hadîsin rivayetleri vardır ki bunların hepsi aynı mealdedir.

---

504 Afrâ, Sa'd b. Ebû Vakkās'ın vâlidesinin adıdır. Zührî'nin "Ferâiz" bahsindeki rivayetinde Sa'd b. Havle rivayet edilmiştir. Bu iki rivayeti telif için şârihler Sa'd b. Ebû Vakkās'ın vâlidesinin iki adı olduğunu, bunun biri öz adı, öbürünün de soyadı olduğunu kabul etmişlerdir.

505 عن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه قال: جاء النبي صلى الله عليه و سلم يعودني وأنا بمكة (في حجة الوداع أو في الفتح أو في كل منهما) وهو يكره أن يموت بالأرض التي هاجر منها. قال: يرحم الله ابن عفراء. قلت: يا رسول الله! أوصي بمالي كله؟ قال: لا. قلت: فالشطر؟ قال: لا. قلت: الثلث؟ قال: فالثلث والثلث كثير. إنك أن تدع ورثتك أغنياء خير من أن تدعهم عالة يتكففون الناس في أيديهم. وإنك مهما أنفقت من نفقة فإنها صدقة حتى اللقمة التي ترفعها إلى في امرأتك و عسى الله أن يرفعك فينتفع بك ناس ويضر بك آخرون. ولم يكن له يومئذ إلا ابنته

{B٢٧٤٢ Buhârî, Vesâyâ, ٢.}

506 el-Mâide, 5/49.

507 {B2053 Buhârî, Büyû', 3.}

508 عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: كان المال للولد. و كانت الوصية للوالدين فنسخ الله من ذلك ما أحب فجعل للذكر مثل حظ الأنثيين. و جعل للأبوين لكل واحد منهما السدس و جعل للمرأة الثمن و الربع و للزوج الشطر و الربع.

{B٢٧٤٧ Buhârî, Vesâyâ, ٦.}

عن أبي أمامة رضي الله عنه قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم 509
يقول إن الله قد أعطى كل ذي حق حقه فلا وصية لوارث.

{D2870 Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 6.}

وروى الترمذي هكذا: سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول في خطبة عام حجة الوداع: إن الله تبارك و تعالى قد أعطى كل ذي حق حقه فلا وصية لوارث.

{T2120 Tirmizî, Vesâyâ, 5.}

عن عمرو بن خارجة رضي الله عنه إن النبي صلى الله عليه و سلم خطب 510
على ناقته و أنا تحت جرانها وهي تقصع بجرتها وإن لعابها يسيل بين كتفي فسمعته يقول: إن الله عز و جل أعطى كل ذي حق حقه فلا وصية لوارث. والولد للفراش وللعاهر الحجر [رواه الترمذي و قال هذا حديث حسن صحيح].

{T٢١٢١ Tirmizî, Vesâyâ, ٥.}

عن ابن عباس رضي الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: 511
لا تجوز الوصية لوارث إلا أن يشاء الورثة.

{DK4077 Dârekutnî, *es-Sünen*, IV, 96.}

1170

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ قَامَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ حِينَ أَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ[512] قَالَ يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا اشْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا يَا عَبَّاسُ بْنَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا وَيَا صَفِيَّةُ عَمَّةَ رَسُولِ اللّٰهِ لَا أُغْنِي عَنْكِ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا وَيَا فَاطِمَةُ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَلِينِي مَا شِئْتِ مِنْ مَالِي لَا أُغْنِي عَنْكِ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh demiştir ki: Allah Azze ve Celle, وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ “En yakın kavim ve kabilen efradını azap ile korkut!” âyet-i kerîmesini inzâl buyurduğunda Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kalktı. (Safâ tepesinde bir hutbe irat edip ezcümle) şöyle buyurdu: “Ey Kureyş cemaati! (Yahut buna benzer bir hitap ile) müslüman olup nefislerinizi Allah’ın azabından koruyunuz. Yoksa ben, Allah’ın azabından hiçbir şeyi sizden menedemem. Ey Abdümenâfoğulları! Sizden de ben Allah’ın azabından hiçbir şeyi defedemem. Ey Abbas b. Abdülmuttalib! Senden de Allah’ın azabından hiçbir parçasını menedemem. Ey Resûlullah’ın babası hemşiresi Safiyye! Senden de ben Allah’ın azabından bir kısmını olsun defedemem. Ey Muhammed’in (sallallahu aleyhi ve sellem) kızı Fâtıma! Malımdan ne dilersen iste (veririm. Fakat) Allah’ın azabından bir parçasını bile senden defedemem.” {B2753 Buhârî, Vesâyâ, 11.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî Kureyş'in menâkıbına ve Şuarâ sûresine dair açtığı iki babında da rivayet etmiştir. Bu bablarda İbn Abbas'tan gelen bir rivayette, "Yâ Benî Fihr, yâ Benî Adî" diye butûn-ı Kureyş'ten bu ikisine de hitap buyurduğuna dair ziyade vardır. Şuarâ sûresinin tefsirinde, bu âyet-i kerîme nâzil olduktan sonra Resûl-i Ekrem'in Safâ tepesine çıkıp bu hutbesini orada irat ettiğine dair bir ziyade daha vardır ki biz onu tercümemizde kavis içinde gösterdik.

Gerek izah etmekte bulunduğumuz Ebû Hüreyre hadisinin, gerek izahan bildirdiğimiz İbn Abbas rivayetinin ehl-i intikad nazarında bir kusuru varsa, her iki rivayetin mürsel olmasıdır. Çünkü bu âyet-i kerîme Mekke'de ibtidâ-i nübüvvette nâzil olduğuna göre, ne Ebû Hüreyre ne de İbn Abbas Resûl-i Ekrem'in bu davetinde ve bu hitabeti sırasında hazır bulunmuştur. Ebû Hüreyre Hayber'in fethi sırasında müslüman olmuştur. İbn Abbas da bu davet sırasında ya doğmamıştır ya da yeni tevellüd etmiştir. Şu kadar ki Taberânî'nin Ebû Ümâme'den gelen bir rivayetine göre, bu davet ve hitabet tekerrür etmiştir. Bu rivayete göre, Ebû Ümâme hazretleri Resûl-i Ekrem'in Hâşimoğulları'nı, kadınlarını ve Ehl-i beyt'ini topladığı ve bunlar arasında Âişe, Hafsa ve Ümmü Seleme'nin de hazır bulunduğunu zikretmiştir ki bu kadınların ezvâc-ı tâhirattan olarak o içtimâda nezd-i peygamberîde bulunmaları Medine'de olabilir. Şârih İbn Hacer *Fethü'l-bârî*'de, "Ebû Ümâme'den gelen bu rivayet sabit olduğuna göre, bu içtimâın taaddüdünü kabul etmek icap eder. Çünkü birinci davet ve içtimâın Mekke'de vuku bulduğu ve Resûl-i Ekrem'in Safâ tepesine çıktığı Şuarâ sûresindeki rivayette tasrih edilmiştir. Halbuki Âişe'nin, Hafsa'nın, Ümmü Seleme'nin ezvâc-i tâhirattan olarak Resûl-i Ekrem'in aile câmiasında bulunmaları Medine'dedir ve Mekke'deki içtimâdan müteahhirdir" diyor.

İçtimâın tekerrürü kabul edildiği takdirde Ebû Hüreyre ile İbn Abbas'ın da Medine'de içtimâda bulunmuş ve o içtimâı rivayet etmiş olmalarını kabul etmek icap eder ve binnetice her iki rivayet mürsel olmaktan kurtulmuş bulunur.

Büyük Hanefî imamlarından Tahâvî bu hadisi izah ederek, “Bu içtimâda Resûl-i Ekrem’in ikinci batındaki babası Abdülmuttalib’den itibaren ya yedinci batına kadar silsile-i nesebi üzerindeki bütün ecdadında neseben kendisine mülâki olan Kureyşîler’in hepsini bu içtimâda İslâm’a davet etmiştir” diyor.

Buhârî’nin bu hadisi “Vasiyyet” bahsinde sebeb-i iradı, kadınların, çocukların yakın akrabada dahil bulunduklarını ispattır. Resûl-i Ekrem’in bu davetinde İbn Abbas gibi gençlerin, kerîmesi Fâtıma ve ammesi Safiyye gibi kadınların da bulunması bunu ispat etmektedir.

İslâm’a davet hutbesinin biraz daha mufassal rivayeti şöyledir: “*Ey Kureyş! Haydi bana söyleyiniz! Size şu vadide, şu dağın dibinde düşman askeri vardır. Sizi ansızın basarak malınızı yağma etmek istiyor, desem bana inanır mısınız?*” Cümlesi bir ağızdan, “Evet inanırız, çünkü senin hakkında yaptığımız tecrübelerimiz, bize, senin doğru sözlü olduğunu gösterir” dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz şöyle buyurdu: “*Öyleyse bildiriyorum ki ben Allah tarafından kıyamet gününün şiddetli azabıyla sizi korkutmaya memurum. Şayet inanmazsanız yakıcı ve ezici bir azaba uğrayacağınız muhakkaktır. Allah’a yemin ederim ki, Allah’tan başka ibadete lâyık Tanrı yoktur. Ben de Allah’ın size ve bütün insanlara gönderdiği bir resulüyüm. Ey Kureyş! Siz uykuya dalar gibi öleceksiniz. Uykudan uyanır gibi de dirileceksiniz. Kabirden kalkıp rabbin divanına varmanız, dünyadaki her hareketinizin hesabını vermeniz muhakkaktır. Neticede hayırlarınızın, ibadetlerinizin mükâfatını, kötü işlerinizin ve günahlarınızın cezasını ve şiddetli azabını görürsünüz. İşte o mükâfat ebedî cennettir. O mücâzat da ebedî cehennemdir*” *(Dîvânü hulâsati’l-edeb).*

---

512 {eş-Şuarâ, 26/214.}

1171

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ أَبَاهُ تَصَدَّقَ بِمَالٍ لَهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ يُقَالُ لَهُ ثَمْغٌ وَكَانَ نَخْلًا فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنِّي اسْتَفَدْتُ مَالًا وَهُوَ عِنْدِي نَفِيسٌ فَأَرَدْتُ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَصَدَّقْ بِأَصْلِهِ لَا يُبَاعُ وَلَا يُوهَبُ وَلَا يُورَثُ وَلٰكِنْ يُنْفَقُ ثَمَرُهُ فَتَصَدَّقَ بِهِ عُمَرُ فَصَدَقَتُهُ ذٰلِكَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَفِي الرِّقَابِ وَالْمَسَاكِينِ وَالضَّيْفِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَلِذِي الْقُرْبَى ولَا جُنَاحَ عَلَى مَنْ وَلِيَهُ أَنْ يَأْكُلَ مِنْهُ بِالْمَعْرُوفِ أَوْ يُوكِلَ صَدِيقَهُ غَيْرَ مُتَمَوِّلٍ بِهِ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyhin pederi Hazret-i Ömer, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin zamân-ı saadetinde Semğ denilen öz malı bir hurmalığı vakfetmek isteyerek, "Yâ Resûlellah! Ben nazarımda en güzel ve kıymetli bir hurmalığa mâlik bulunuyorum. Hâlis kazancım olan bu malımı vakfetmek istiyorum" diye Resûl-i Ekrem'den sormuş. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Bu hurmalığın aslını, rakabesini vakfet! Artık o satılmaz, hibe edilmez, vâris olunmaz, yalnız onun mahsulü (müstahikkına) infak edilir, yedirilir" buyurdu. Ömer de bu malını o suretle vakfetti ve bu sadakası, Allah yolunda gazâ eden mücâhidlere, esaretten kurtulmak istiyen kölelere, konuklara, misafirlere, vâkıfın yakın akrabasına meşrût idi. Bununla beraber mütevellî nasbolunan kimsenin, vakfın rakabesine tecavüz etmeyerek yalnız nemâsından örfe göre yemesinde yahut dostuna yedirmesinde de günah yoktur. {B2764 Buhârî, Vesâyâ, 22.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi Nisâ sûresinin 6, 7. âyetlerini unvan olarak zikrettiği bir babında rivayet etmiştir ki meâlen şöyledir: "*Ey yetim velileri! Yetimler*(in mallarını, aklî ve dinî temayüllerin)*i ihtilâm çağına erişinceye kadar gözetip deneyiniz! Eğer onların hal ve hareketlerinden* (kendilerini idare edecek) *bir salâh sezerseniz, mallarını kendilerine iade ediniz. Yetimler büyüyüp de mallarını elimizden alacak diye bol bol israf ile yemeyiniz! Ey veliler! Sizden zengin olan herkes yetimlerin malından imtina etsin; fakir olanlar da örfen muayyen olan derecede yesin! Ey veliler! Yetimlere mallarını teslim ettiğiniz sırada onlara şahit tutunuz! Maamafih yetim işlerine şahit olmak üzere Allah kâfidir de ya. Ana babanın ve yakın akrabanın terkettiği maldan erkek vârislerin nasibi vardır. Dişilerin de ebeveynin ve akrabanın malından payı vardır. Terekenin azından da, çoğundan da erkek gibi dişiye de hisse farz kılmıştır.*"[513]

Saîd b. Cübeyr ile Katâde'den gelen rivayete göre, müşrikler arasında veraset yalnız ailenin büyük erkeğine ait idi. Kadınlarla çocuklar hiçbir şeye vâris olmazlardı. Cenâb-ı Hak, لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ âyet-i kerîmesini inzâl buyurup kadınları ve çocukları da mirastan nasîbedar kıldı. *Hulâsatü'l-beyan*'da zikrolunduğuna göre, ensardan Evs b. Sâbit radıyallahu anh Uhud Gazâsı'nda şehîden vefat etmiş ve üç kızı ile haremini bırakmıştı. Amucasının oğullarından iki kişi kalkıp Evs'in bütün malını alarak karısıyla kız çocuklarına bir şey vermemişlerdi. Bunun üzerine Evs'in karısı Nebî sallallahu aleyhi ve selleme geldi, hadiseyi anlattı. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Câhiliye devrinin miras hakkındaki haksız âdeti iptal edildi. Resûl-i Ekrem Evs'in kardeşi oğullarına haber gönderip celbetti ve "*Evs'in malından sakın hiçbir şey ayırmayınız, yerli yerince dursun. Şimdi Cenâb-ı Hak Evs'in kızlarına da hisse ayırdı. Fakat miktarı beyan buyurulmadı. Bakalım Allah, bunlar hakkında ne inzâl buyurur?*" dedi. Müteakiben de, [514] يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ âyet-i kerîmesi inzal buyurulup erkeğin payı, dişinin iki payı kadar olduğu bildirildi.

Mevzumuz olan İbn Ömer hadisi ki vakfa ait ahkâmı muhtevidir. Bununla unvan olarak zikredilen âyet-i kerîme –ki, bu da emvâl-i yetîme ve yetim vasîlerine dair evâmiri nâtıktır– arasında münasebet ve mutabakat hususuna gelince, bu münasebeti bazı şârihler Buhârî'nin yetim vasîsini, vakıf nâzırına bir teşbihi olmak, vech-i şebeh de nâzır-ı vakfın mevkūfu aleyhim olan fukara ve zuafâya bakması, vasînin eytâma bakması gibi hâiz-i ehemmiyet bulunmak suretinde tasvir etmişlerdir. Fakat bu tevcih müteahhir şârihlerin şu sûretle tenkidine uğramıştır: İbn Ömer hadisiyle âyet-i kerîmenin medlûlü arasında mutabakat yoktur. Çünkü Hazret-i Ömer, vakfettiği malın menâfiine mâlikti. Vasînin ise öldükten sonra mal üzerinde hiçbir suretle alâkası kalmayıp mülkiyet Allah taksimi ile yetimlere intikal etmiştir deniliyor. Bu cihetle şârih Aynî ve Kastallânî, şârih Kirmânî'nin şu tevcihini beğenmişlerdir: Buhârî'nin bu teşbihten maksadı yetim velilerinden fakir olanların yetim malından mâruf derecede ücret almaları câiz olduğu gibi vakfa nezâret edenlerin de mâruf derecede müstefit olmaları câiz olduğunu beyandır. Nasıl ki bu cihet Hazret-i Ömer'in, لا جناح على من وليه أن يأكل بالمعروف "Mütevellî nasbolunan kimsenin örfe göre müstefit olmasında günah yoktur" kavlinden de müstefâd olmaktadır.

---

513 باب قول الله تعالى وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا. لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا.

{en-Nisâ, ٧-٤/٦.}

514 {en-Nisâ, 4/11.}

1172

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا هُنَّ قَالَ الشِّرْكُ بِاللهِ وَالسِّحْرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ الرِّبَا وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Bir kere Resûlullah, "Mühlik olan yedi şeyden çekininiz!" buyurmuştu. Ashap, "Yâ Resûlellah! Bu yedi şey nedir?" diye sorduklarında Resûl-i Ekrem, **1.** Allah'a şirk, **2.** Sihir, **3.** Allah'ın katlini haram kıldığı bir hayatı öldürmek; haklı öldürülen müstesna, **4.** Faiz kazancı yemek, **5.** Yetim malı yemek, **6.** Düşmana hücum sırasında harpten kaçmak, **7.** Zinadan masûn olup hatırından bile geçmeyen müslüman kadınlara zina isnat etmek buyurdu. {B2766 Buhârî, Vesâyâ, 23.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerifi Buhârî "Tıb", "Muhâribîn" bahislerinde de rivayet etmiştir. Müslim "Îmân"da, Ebû Dâvûd "Vesâyâ"da, Nesâî hem "Vesâyâ"da hem "Tefsîr" bahsinde tahrîc etmişlerdir. Buhârî bu hadîs-i şerifin mensup olduğu babın unvanında şu meâldeki âyet-i kerîmeyi zikretmiştir: "*Şunlar ki yetimlerin mallarını haksız olarak yerler, hakikatte onlar midelerine bir ateş parçası indirmişlerdir. Yakın bir istikbalde de cehennemin en şiddetli hararetinde kızdırılırlar.*"[515]

Bu âyet-i kerîme yetim malını sıyânete mâtuf şiddetli bir tehdittir. Buhârî râvilerinden Dâvûdî, “Bu âyet-i kerîme Kur’an’da müminlere karşı vârit olan haberlerin en şiddetlisidir” demiştir. Müfessir Süddî de, “Yetim malı yiyen kişi, kıyamet gününde ağzından, burnundan, gözlerinden, kulaklarından alev saçarak ba‘solunur. Bu bedbahtı gören her kişi, onun yetim malı yemiş olduğunu bilir” demiştir. Yalnız Süddî’nin bu rivayetini Zeyd b. Eslem’in babasından bir rivayeti tahsis edip Eslem radıyallahu anh, “Bu şiddetli azap ve ceza, yetim çocuklarını verasetten mahrum edip de müteveffânın bütün malını yiyen ehl-i şirke mahsustur” demiştir. Bu âyetle hadisin mutabakat noktası pek zâhirdir: yetim malı yemek noktasıdır.

Bu hadîs-i şerifte mühlikâtın yani fazîlet-i insâniyyeyi öldüren mâsiyetlerin yedi olmak üzere tayini, bu sayıdan ziyade olmasını menetmez. Nasıl ki diğer hadislerde komşunun halîlesiyle zina; anaya, babaya isyan; yalan yere yemin ve bunların emsali birçok mâsiyetin de mühlikâttan oldukları vârit olmuştur.

Mühlikâtın birinci numarası Allah’a şirktir buyurulmuştur. Şirk, lugaten, bir kimseyi diğerine ortak kılmaktır. Burada murat olan mâna, Allah’tan başka bir ilâh, bir mâbud ittihaz ve kabulüdür.

BEŞER TARİHİNDE SİHİR VE SÂHİR

İkincisi sihirdir denilmişti. Sihir lugaten “sebebi hafî ve dakik olan şey”dir. Şeriat örfünde sihir, sebebi hafî olan ve hilâf-ı hakîkat telakki olunan her şeye ıtlak olunur ve gözbağcılık, hud‘akârlık suretinde cereyan eder. Bu cihetle mutlak surette zikrolunduğunda muhakkak fâili hakkında zem ifade eder. Sihir, mukayyet olarak zemîn-i medholan hususatta da istimal edilmiştir. إن من البيان لسحرا “*Beliğ olan sözlerden bir kısmı muhakkak surette sihirdir*”[516] hadîs-i şerifi bu cümledendir. İbn Ömer radıyallahu anhümânın beyanına göre bir kere Resûl-i Ekrem’in huzuruna gelen iki kişiden birisi talâkat-ı beyânıyla orada bulunanları teshîr ettiğinden Resûl-i Ekrem, “*İnne mine’l-beyâni le-sihrâ*” buyurmuştur.

Ömer b. Abdülazîz kişinin talâkat-ı beyânıyla edâ-yi hakikat etmesine sihr-i helâl demiştir. Müşârün ileyh hazretleri bir kere huzurunda kemâl-i talâkatla icrâ-yi hitâbet eden birinin beliğ sözlerinden mütehayyir olarak “Hâzâ vallahi es-sihrü’l-helâl” demiştir. Şu halde sihr-i harâmın mahiyetini suimaksatla sebeb-i hafî ve hud‘akârlık teşkil ediyor ve bu itibarla hakkı izhar eden beyân-ı belîğ sihr-i helâldir. Hakkı bâtıl, bâtılı hak suretinde tasvir eden beyân-ı belîğ de bir sihr-i haramdır.

Sihrin tarihini, bazı envâını gözden geçirirken görülecektir ki sâhirler ilmin, sanatın, esrâr-ı hilkatin her şûbesinden hayâsızca istifade yolunu bulmuşlardır. Bu itibarla sihrin envâı sayılamayacak derecede çoktur. Ehl-i ilim bu hilekârlıkları muhtelif suretlerle tasnif etmişlerdir.

Sihir ve sahhar tarihi, beşeriyet tarihinin en kadim medeniyetini tesis eden Gildânîler zamanına kadar yükselir. Bâbil diyarında yani Irâk-ı Arab’da ikamet eden Gildânîler heyet ve nücûm ilimlerinde çok terakki göstermişlerdi. Kevâkibi, sâbite ve seyyâre kısımlarına ayıran ve seyyârelerin harekâtı ile burûc-ı semâyı tayin eden Gildânîlerdir. Bu kavmin ecrâm-ı semâviye ile derin iştigalleri, onları ecrâma ve bilhassa kevâkib-i seb‘aya taabbüd derecesine götürmüştü. Kur’ân-ı Mübîn’de Sâbie namıyla anılan Keldânîler bütün hâdisâtı, âlem-i kevâkibin eser-i fiili olduğunu iddia ederler, hayr ü şerrin, menfaat ve mazarratın, saadet ve nühûsetin ecramdan sudûruna zâhib olurlardı. Bu kanaatle yıldızlardan her biri namına putlar yapılıyor, heykeller rekzediliyordu. Bu putlara, heykellere tütsülerle, türlü nefesler ve efsunlarla takarrüb ederlerdi. Hayır ve salâh için Müşteri’ye, başkalarını harple, ölümle ve herhangi bir sebeple ızrar etmek istediklerinde Zühâl’e, âfât-ı semâviye ve emrâz-ı müstevliye sırasında da Merih’e takarrüb ederlerdi.

Gildânîler’in merkez-i medeniyeti olan Bâbil şehrinin mâmuriyeti ve gayetle müzeyyen ve musanna ebniyeleri olduğu hakkındaki rivâyât-ı târihiyyeye göre, bu kavmin fenn-i mimaride vesair sanayide de çok ileri gittikleri anlaşılır. Bu sahharlar memleketinde güneşten kinaye olan Ba‘l mâbuduna mahsus Bâbil Kulesi ve Bâbil’in mâmuriyeti hakkındaki rivayetler efsanevî bir halde çoktur.

Avâm-ı nâs, sâhirlerin suver ve tabâyii tağyîr ettiklerine bile inanırlardı. Meselâ sâhirin bazı adamı eşek, kelp suretine kalbettiğine, sonra dilediği vakit sûret-i asliyyesine iade ettiğine kani idiler. Bunlara göre sâhir bir yumurtaya, bir süpürgeye, bir küpçüğe biner, havalanır ve havada uçarak Irak'tan Hindistan'a ve diğer dilediği herhangi bir yere giderdi; sonra aynı günde geri döner, gelirdi. Avam bu ve buna benzer garâibi, kâhinlerin kevâkibe takarrübü ve bu takarrübün eser-i feyzi addederlerdi. Sâhirler avamın bu kanaatinden türlü hilelerle, yaldızlı hokkabazlıklarla istifade ederlerdi. Hatta devlet reisleri ve adamları da bunların şebeke-i mel'anetinden kurtulamazlardı.

Görülüyor ki Bâbilistan halkı ecrâm-ı semâviyenin ulûhiyetine, müdebbir-i âlem olduğuna itikad eden muattıle olup kevâkibin ve bütün kâinatın hâlikı ve müdebbiri bir ilâh bulunduğunu itiraf etmiyorlardı. Bunların bu sakīm akîdelerini iptal ve ıslah için İbrâhim aleyhi's-selâm ba's buyurulmuştur. Hazret-i İbrâhim bunlara tevhid akîdesi tâlim ve hatta iman edenlerle birlikte haccetmişse de ekserisi inkâr eylemiştir. Kur'ân-ı Mübîn'de tafsîlen beyan buyurulduğu üzere bunlara karşı reddi gayri kābil bürhanlar irat ettiği halde inkârlarında temerrüd edip en sonu bu büyük peygamberi ateşe attılar. Fakat Cenâb-ı Hak, müstesna bir mûcize ile müşriklerin ateşini berd ü selâm etti ve İbrâhim aleyhi's-selâma Şam tarafına hicret etmesini emreyledi.

O devirlerde Bâbilistan halkı ve bütün Irak, Şam, Mısır iklimleriyle diyâr-ı Rûm bu itikadda idiler ve böylece Dahhâk ve Ferîdun devrine kadar devam etmiştir. İran'ın hurâfatla dolu târîh-i kadîmine göre, Pîşdâdiyân sülâlesinin beşinci hükümdarı olup Cemşîd'in[517] hafîdi olan Ferîdun, Dahhâk Tâzî'nin İran'ı istilâ ederek Cemşîd'i katletmesi üzerine bazı İran vatanperverleri Ferîdun'u dağlara kaçırmışlardı ve Ferîdun çobanlar arasında büyümüştü. Demirci Kâve'nin hurûcu ve Dahhâk'in ordusuyla perişan olması üzerine Ferîdun İran tahtına geçirilmiştir.

Bütün bu Gildânîler'e ait vekāyii, bize *Ahkâmü'l-Kur'ân* namındaki tefsirinde bildiren Cassâs Ebû Bekir er-Râzî, Ferîdun ile Dahhâk'in sayfalarına geçen uzun hikâyelerine hakiki birer vâkıa nazarıyla bakılmamasını ve bunların esâtirden addolunmasını tembih ederek diyor ki, "Cühelâ-yi avâmın ve kadınların zu'muna göre, Ferîdun Dahhâk'i esir edip İran silsile-i cibâlinin en yükseği olan ve 600 metre irtifâında bulunan Demâvend[518] dağına hapsetmiş ve orada hâlâ zencirbend olarak diri imiş ve sihirbazlar oraya gidip ondan sihir öğrenirlermiş." Yine avâm-ı nâs, ileride zuhur ederek yeryüzünü istilâ edeceği taraf-ı risâletten bildirilen ve tebâiyetten tahzîr buyurulan deccâlin bu Dahhâk olduğunu itikad ederlermiş.

Ferîdun'dan itibaren Bâbilistan Keştâsib devrine kadar hayli zaman İranîler'in taht-ı hükümranîlerinde kaldı. Zaman zaman İran mülûkü Bâbilistan'a gelirler, ikamet ederler. Ferîdun ve onu takip eden devirlerde İranîler müvahhid idiler, Allah'ın birliğini itiraf ederlerdi. Yalnız anâsır-ı erbaaya tâzim ederlerdi. Bu da, anâsır-ı erbaa, hayatın kıvamı olması, beşeriyetin hayatî menfaatleri anâsır-ı erbaada mündemiç bulunması vesilesinden ibaret idi. İran'ın yaşadığı bu tevhîd-i bârî devrinde, Bâbil sâhirlerine karşı amansız bir mücadele açıldı. Ele geçirilen kâhinler tamamıyla kılıçtan geçirildi.

Keştâsib ki Keyâniyân sülâlesinin dördüncü hükümdarı idi. Lehrâsib'in oğlu ve halefidir. Zerdüşt bunun zamanında zuhur etti. Keştâsib müşârün ileyhi celbedip dinini kabul ve İran'da neşrederek birçok ateşkede tesis etti. Bu suretle tevhid yerine âyin-i Mecûs kāim oldu. Fakat dinî bir tahavvüle rağmen sâhirlere ve kâhinlere husumet devam etti. Ele geçirilen sâhirler öldürüldü.

MISIR'DA SEHARE-İ FİRAVUN VE MÛSÂ ALEYHİ'S-SELÂM

Sihirler, sâhirler tarihinin ikinci bir faslını da Mısır'da Firavun'un sihirbazları ile Mûsâ peygamber arasında geçen vekāyi' teşkil eder. Mısır sihirbazları da A'râf sûresinin 116. âyetinde سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ ve Tâhâ sûresinin 66. âyetinde de يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى kavl-i şeriflerinde beyan olunduğu üzere Mısır sihirbazları da halka karşı esrarengiz bir surette gözbağcılık ederler ve hayalî şeyleri hakikat şeklinde gösterirlerdi.

Bunların bu şarlatanlıklarını meydana koymak ve halkı bunların iğfalinden kurtarıp doğru yola irşad etmek için Cenâb-ı Hak Mûsâ aleyhi's-selâmı asâ ve yed-i beyzâ gibi mûcizât ile gönderdi. Hazret-i Mûsâ tarafından bütün bunların hiyel ve desâisi ortaya konuldu. Kur'ân-ı Mübîn'de A'râf ve Tâhâ sûrelerinde sahare-i firavunun asâ-yı Mûsâ mûcizesini iptal ve hükümsüz bırakmak maksadıyla içleri cıva dolu iplerini ve sopalarını ortaya attıklarında Mûsâ aleyhi's-selâm tarafından asâsı atılmış ve büyük bir ejder haline gelen asâ-yı Mûsâ harâret-i şems ile ortada dönen içi cıva dolu ipleri, sopaları yalayıp yutmuştu. Bu hakîkat-i âliyeyi gözleriyle müşahede eden sehar-ı firavun hemen secdeye kapanıp iman etmişlerdi. Ferâine devri geçip tevhidin şirke galebesi üzerine Mısır sihirbazları da ortadan kalkmıştır.

Cassâs bu mâlûmatı da bildirdikten sonra, "Zamanımızda kadınları, cühelâ-yı nâsı el altından iğfale çalışan sihirbazlar gibi kılıçtan kurtulan sehar-ı firavun da gizlice icrâ-yı sanat ederlerdi" diyor.

SÜLEYMAN ALEYHİ'S-SELÂM DEVRİNDE SİHİR

Süleyman aleyhi’s-selâm zamanında da sihirbazlık çok ileri gitmişti. Sâd sûresinin 37-38. âyetindeki وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ وَآخَرِينَ kavl-i şerifinde işaret buyurulduğu üzere, Hazret-i Süleyman devrindeki sihirbazlar arasında şeytan kadar dessâs birtakım sanatkârlar da vardı. Bunlardan bir kısmı her türlü bina kalfaları, ustaları, mimarlardı. Bir kısmı deniz dalgıçları idi. Ka‘r-i deryâdaki bütün hazâin-i bahriyeyi bulur çıkarırlardı. Bunlardan başka daha birtakım içtimaî sınıflara mensup sâhirler vardı. Bu şeytan sâhirler bir ara o kadar azıtmışlardı ki Süleyman aleyhi’s-selâmın saltanatını elinden almaya muvaffak olmuşlardı. Bu vâkıayı muhterem üstat Muhammed Hamdi Yazır Bakara sûresinin 102. âyeti olan وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ kavl-i şerifinin tefsirinde şöyle hulâsa etmiştir: Menba-i vahiyden uzak olan bu şeytanlar vukūât-ı câriye ve âtiye hakkında kulak hırsızlığı ile birtakım mâlûmat edinirler ve bunun yerine yüzlerce yalan ve erâcif karıştırarak gizli gizli neşriyatta bulunurlar ve buna vasıta olmak için kâhinleri intihab ederler ve onlara telkînat yaparlardı. Bazı haberleri doğru çıktıkça kâhinler bunlara güvenir, bunun yanında binlerce erâcif de neşrederlerdi. Derken bu kâhinler bunları tedvin ettiler. Cin celbi, gönül teshiri hakkında türlü türlü sihir ve efsun kitapları yazdılar. Bu meyanda geçmiş ve gelecek şeyler hakkında haberlere benzer efsaneler, masallar, romanlarla yalanlar dolanlar neşrettiler. Vekāyi‘ ve hakāyik-ı târihiyye tahrif olunarak efkâr-ı nâsı aldatacak, yanlış ve eğri yollara sevkedecek hurafeler neşrolunur ve bunlar arasına bazı ilmî ve hikemî şeyler karıştırılarak suistimal edilirdi.

Bu suretle, cinler gaybı biliyor, diye şâyi olmuştu ve bu şeytanların tezvîrât ve tesvîlâtı yüzünden fitne çıkmış, mülk-i Süleyman bir müddet elinden çıkmıştı. Nihayet bi-avnihi Teâlâ Süleyman aleyhi's-selâm bunlara galebe etti ve hepsini teshîr edip mukayyet olarak istihdam eyledi ve o zaman bütün bu kitaplar toplanarak tahtının altında bir mahzene defnetmişti. Vefatından bir müddet sonra hakikate âşina olan ulemâ da kalmayınca şeytanlardan insan suretinde birisi çıkıp, "Ey nâs! Bilmiş olunuz ki Süleyman İbn Dâvûd peygamber değil, bir sâhirdi. Cinleri, şeytanları, rüzgârları hep sihir ile teshîr ederdi. O, neye erdi ise ilm-i sihir ile erdi. İnanmazsanız sarayını arayınız, sakladığı kitaplarını bulursunuz!" diye ilân etti ve bunların medfun olduğu mahalli gösterdi. Filhakika birçok kitap çıkardılar. Bunlar sihir ve efsane kitapları idi. Bunun üzerine, "Süleyman sâhirmiş, hükümetini sihir ile idare edermiş" diye şâyi oldu.

Diğer bazı müfessirlerin beyanına göre, bu kitaplar vefatından sonra yapılıp defnedilmiş, birtakımının üzerine Âsaf b. Berahyâ'nın eseri gibi sahte unvanlar konulmuş ve aynı desîse ile neşredilmiştir. İşte مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ bütün bu şeytanetlere işarettir.

Zaten Mısır'dan beri Benî İsrâil arasında sihir, hokkabazlık meçhul değildi. Fakat bu kere başka bir renk almıştı. Bir taraftan siyasî ve içtimaî entrikalar Süleyman aleyhi's-selâmın devleti aleyhinde takip edilmiş, diğer taraftan onun dünyayı teshîr eden ilmi diye yine onun namına iftira ile tervîc edilmek istenilmiştir. O derecede ki sonra Benî İsrâil ona bir peygamber değil sehhâr bir hükümdar nazarıyla bakarlarmış ve bunun için Benî İsrâil bilhassa hükümetlerini zâyi ettikten sonra milletler arasında gizli yollarla bu kabil neşriyatı terviçten ve hüner şeklinde sihirbazlıktan hâlî kalmıyorlardı.

SÜHHÂR-I YEHÛDÜN ASR-I SAÂDETTEKİ VAZİYETİ

Vaktaki asl-ı Tevrât mûcibince bekledikleri hâtemü'l-enbiyâ geldi ve Tevrat'ı mevzubahis etti. O zaman dönüp bununla mücadeleye başladılar. Nübüvvet yoluyla mücadele edemeyeceğiz, biz ne yapsak Cibrîl ona haber veriyor dediler ve Cibrîl'e düşman oldular. Tevrat'ı da büsbütün arkalarına atarak sihir ve tezvir yoluna saptılar. Bu şeytanî eserlere ittibâ ederek, "Süleyman Muhammed'in dediği gibi bir peygamber değildi. Sâhir bir hükümdardı. Sihirlerini mûcize gibi gösterirdi" diye iftiralar ettiler. Buna nazaran Hazret-i Süleyman'ın –hâşâ– kâfir olması lâzım geliyordu. Çünkü sihrin bu derecesi küfür olduğunda şüphe yoktu. Bu cihetle Kur'ân-ı Mübîn'de Süleyman küfretmeyip sahare-i şeyatînin küfrettiği bildirildi; çünkü bunlar nâsa sihir öğretirler buyuruldu.

Buraya kadar izah ettiğimiz sihire, sâhire dair tarihî vâkıalar Bakara sûresinin 102. âyet-i kerîmesinde şöylece hulâsa edilmiştir: "*Yehûd, kendilerine tebliğ olunan Kitâbullah'ı bıraktılar da Süleyman aleyhi's-selâmın hükümeti ve devleti aleyhine şeytanların takip ettikleri sihirbazlıklara, kezâlik şeytanların okuyup üfleyegeldikleri efsun ve efsane kitaplarına uydular ve onun arkasına düştüler ve 'Süleyman sâhirdir' dediler. Halbuki Süleyman sâhir ve kâfir değildir; belki ona küfreden, sâhirdir diyen şeytanlar kâfirdir. Çünkü bu şeytanlar nâsa sihir tâlim ediyorlar ve Bâbil'de Hârût, Mârût adında iki melek üzerine indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek, 'Biz ancak bir imtihan için ve ikaz için gönderildik. Sakın sihir yapmayı tecviz edip de kâfir olma!' demedikçe bir kimseye öğretmezlerdi. İşte bunlardan koca ile kadın arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Fakat Allah'ın izni olmadıkça bunlarla kimseye zarar verebilir değillerdi. Kendilerine zarar verecek, menfaati olmayacak bir şeyi öğreniyorlardı. Kasem olsun ki onu her satın alan kişinin herhalde âhirette bir nasibi olmadığını pekâlâ bilirlerdi. Şunu da bilselerdi ki mukabilinde canlarını sattıkları o sihir ne çirkin bir şeydi.*"[519]

Bu âyet-i kerîmede eski bir merkez-i medeniyet olan Bâbil halkı arasında şâyi iki garibeye işaret edilmiştir: Birisi şeytanların halka tâlim ettikleri sihir, öbürü Hârût ve Mârût isminde iki meleğe ilham olunup bunlar mârifetiyle o zamanki Benî İsrâil'in muttali oldukları bazı esrâr-ı hilkat. Bu ikinci, hadd-i zatında bir sihir değil, fakat ehl-i fesad elinde vesîle-i küfür olabilecek bir hakikat iken bu şeytanlar onu mahzâ sihir için tâlim etmişlerdir. Hârût ve Mârût bunu tâlim edecekleri zaman, "Biz bir fitneyiz yani bizim öğreteceğimiz şeyler fitneye müsaittir ve suistimali küfürdür. Binaenaleyh sakın sen bunu belleyip de küfre girme!" demedikçe ve bu yolda nasihat etmedikçe onları bir kimseye tâlim etmezlerdi. Gelişigüzel herkese belletmezlerdi. Suistimalden, küfürden, sihirden menederlerdi. Bu şeytanlar ise böyle yapmadılar da bilakis bunlarla herkese sihir tâlim ettiler.

Bu iki melek ve bunların tâlimatı hakkında *Hak Dini Kur'an Dili*'nde deniliyor ki: Bizim âyetten anladığımız şudur: Meleklerin insanlara tâlimi ya vahiy yahut ilham demektir. Hârût ve Mârût'un Cibrîl gibi vahiy melâikesinden olduklarına delil yoktur. Bilakis âyet, bunları münzelün bih değil münzelün ileyh gösterdiğinden, nüzûlde mertebe-i tâliye meleklerinden oldukları zâhirdir. Binaenaleyh tâlimleri de enbiyaya olan vahiy derecesinde olmayıp ilhâmat kabilinden olmak mütebâdirdir, ilham ise herkese olabilir.

Demek oluyor ki eski bir merkez-i medeniyet olan Bâbil şehri ahalisinden birtakım kimseler iki suretle böyle iki ilâhî kuvvet ile mazhar-ı ilham olmuşlardır ve binaenaleyh suistimali küfür olacağını da öğretmişlerdir. O halde bu iki meleğe inzâl kılınan ve Bâbil halkına ilham tarikiyle tâlim olunan bu şeyler hadd-i zâtında sihir değildi. Lâkin sihir halinde kullanılabilir ve böyle kullanılması muhakkak küfür olurdu. Her ilim böyledir. Haddizatında ilmin hepsi muhteremdir ve fakat büyüklüğü nisbetinde ilmî haysiyetiyle hayra, şerre müsaittir. İlim ne kadar hârikaengîz, ne kadar ince ve yüksek olursa, şerr ü fesâdı ve fitne ihtimali de o nisbette büyük olur.

Bundan dolayıdır ki âyât-ı hak olan dîn-i hakkı, tarîk-i müstakīmi ispat ve teyit için mintarafillâh ihsan olunan mûcizeler, kerametler vesair ilimler, hikmetler, fenler bahane ittihaz edilerek âlemde ne kadar küfürler, melânetler neşrolunmuştur ki bunların hepsi haram ve küfür olan sihir cümlesine dahildir. Bu ise ilmin haddizatındaki ilmî haysiyeti değil, amelî haysiyetidir. İlimler hüsnüistimal edilirse, zehirlerden devâlar yapılır. Suistimal edildiği takdirde de devalardan sümûm istihsal olunur. Hatta bunun için ulemâ-i şerîatın ekserisi gerek bu âyetten ve gerek mutlak ilim hakkındaki diğer âyetlerden şunu istidlâl ve istinbat etmişlerdir: Zatında şer'an haram olan hiçbir ilim yoktur. Hatta şerrinden tevakkī için sihri bilmek bile haram değildir. Ancak yapmak haramdır ve hatta küfürdür. Tâlimi de bu haysiyetle mukayyet bulunmak iktiza eder. Nitekim bu âyette ibtidâ ta'lîm-i sihir mutlak surette küfür gibi gösterilmişken وَمَا يُعَلِّمَانِ fıkrasıyla bu ıtlak tahsis edilmiştir.

Hâsılı sihrin mahiyeti asıl ilmî haysiyetindedir ve sihir bir ilm-i amelîdir; bir şer ve tezvîr sanatıdır ve bu amel, bazı ulûm-i hakikıyyeye mütevakkıf olabilir ve onların suistimali ile sihir yapılır. Meselâ elektrik bahsi bugün mühim bir ilim ve elektrikçilik mühim bir sanattır. Bunun suistimalinden ve şer yollarında tatbikatından da birçok sihirler yapılmak mümkündür. Lâkin bunun böyle olmasından, elektrik ilminin haddizatında bir sihir olması lâzım gelmez.

İşte Bâbil'de Hârût ve Mârût ilhamıyla tâlim olunan şeyler de buna şebih olduğu anlaşılıyor. Bunun için âyette, bunlar esasında melekî bir kıymetle gösterilmiş ve lâkin tâlim ve teâlümle tatbikatında müstaid bulunduğu fitne haysiyetiyle de şeytanî olan sihre ilhak edilmiştir. Demek ki sihir, sırf şeytanî bir şeydir ve başlıca iki kısımdır: Biri, şeytanların sırf kendilerinden uydurdukları erâciftir. Diğeri, Bâbil'deki gibi esasında melekî olan bazı ulûm ve sanâyi-i garîbenin istimalidir.

Artık burada melekler sihir tâlim eder mi diye bir sual ve cevap ile münakaşaya mahal yoktur. Melek, sihir tâlim etmez. Lâkin meleklerin hayır için tâlim ettikleri hakikatler ehl-i küfür ve şeytanlar elinde şer de istimal edilmek için sihirde de kullanılabilir. Nitekim bunu evvelâ Bâbilliler yaptılar. Anlaşıldığına göre bunlar bu iki meleğin ilhamıyla keşfedip belledikleri semavî ve arzî, ruhanî ve cismanî kuvvetlerin ve bunların mezcinden mutahassıl bazı sınâat-ı mühimmeyi nücûm ve tabiata isnat ederek küfre girdiler. Bu sebeple Keldânî sihri, tılsımat namıyla bir nevi sihir şöhret buldu. Sonra birtakım şeytanlar da Süleyman aleyhi's-selâmın devletine karşı kısmen bunu ve kısmen kendi uydurdukları tezviratı takip ve tatbik etmişler ve bu suretle siyasî ve içtimaî birçok fesat çevirmişler ve hükümet, devlet işleri için bu sihirleri bir ilim diye neşir ve terviç etmek suretiyle icrâ-yı küfretmişlerdi. O zamanın halkı olan Benî İsrâil de bunları onlardan öğreniyorlardı ve milletler arasında bu yolu takipten hâli kalmıyorlardı. Nihayet bi'set-i seniyye-i Muhammediyye üzerine i'câz-ı Kur'ân karşısında Kitâbullah'ı tamamen arkalarına atarak büsbütün bu şeytanlara tâbi oldular.

YEHÛDUN RESÛL-İ EKREM'E SİHRİ

Karı koca arasındaki aile râbıtasını kırmaktan başlayarak bir milletin bütün sunûf-ı içtimâiyyesi arasına fesat îkā eden sâhirler zümresi Asr-ı saâdet'te Resûl-i Ekrem'e de sihir yapmaya cüret etmişlerdir. Yehûdun Resûl-i Ekrem'e sihrettiğini ve peygamberin bu sihrin hârici arazını vücudunda hissederek işlemediği bazı şeyleri işledim sandığını Buhârî *Sahîh*'inde Hazret-i Âişe'den rivayet ediyor.

Ulemâdan bir kısmı Resûl-i Ekrem'in sihirden müteessir olmasını bir nakîsa, bir ayıp addederek reddetmişlerdir. Fakat bu teessür, Resûl-i Ekrem'in ağrı, sızı gibi vücuduna ârız olan marazî halden farklı olmadığından ne ayıptır ne de nakîsadır. Bu cihetle ehl-i hadîs bu rivayeti kabul etmişlerdir. Kādî İyâz diyor ki: Resûl-i Ekrem'in nübüvvetine taalluku olmayan herhangi bir hastalıkla mâlûl olması câiz olduğu gibi sihrin bir tahayyülden ibaret olan araz ve âsârını vücudunda hissetmiş olması da kabul edilebilir. Resûl-i Ekrem'in sıdk-ı nübüvvetine münâfî ahvalden masûniyeti delil ile icmâ ile sabit ilmî bir hakikat olduğuna göre, hikmet-i biʿseti haricindeki dünya umurunda sair insanlar gibi hakîkat-i hâriciyesi olmayan herhangi bir şeyi tahayyül etmesi, sonra hayaline gelen vâridât-ı fikriyenin kendisinden müncelî ve zâil olması câizdir.

Ebû Ubeyd Kāsım b. Sellâm da *Garîbü'l-hadîs* namındaki kitabında Abdurrahman b. Ebû Leylâ'dan Resûl-i Ekrem'in sihir yapıldığı sırada başından hacamat olduğunu rivayet etmiştir. Bu cihetle ulemâ sihrin tesirinin Resûl-i Ekrem'in başındaki madde-i demeviyyede görüldüğünü kabul etmişlerdir. Fakat şu da ulemâ tarafından kabul edilmiş bir hakikattir ki Resûl-i Ekrem'in başında ağırlık hissederek başından hacamat olması, bu marazî halin sihirden mütevellit olduğu kendilerine vahiy ile bildirilmezden önce idi.

---

515 {en-Nisâ, 4/10.} إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا

516 {B5146 Buhârî, Nikâh, 48.}

517 Cemşîd, Pîşdâdiyânîler'in dördüncü hükümdarıdır. Asıl adı Cem'dir, "ulu padişah" demektir. Şîd de Pehlevî lugatında "şuâ ve ziyâ" mânasınadır. Bunun izâfe edilmesinin sebebine gelince, bir kere Cemşîd, güneşin hamel burcuna tahvili sırasında kendisine murassaʿ bir taht kurulmasını emreder. Kendisi de başına mücevherat takarak tahtına oturur. Güneş doğduğunda bu muhteşem taht ile hükümdar üzerine doğmakla Cemşîd namı verilmiş, o güne de Nevrûz" denilmiştir (*Burhân-ı Kātıʿ*).

518 Bu ismi Arap müverrihleri Denbâvend diye zikrederler.

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ 519 الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ.

{el-Bakara, 2/102.}

1173

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا تَقْتَسِمُ وَرَثَتِي دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا مَا تَرَكْتُ بَعْدَ نَفَقَةِ نِسَائِي وَمَئُونَةِ عَامِلِي فَهُوَ صَدَقَةٌ.

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "(Vefatımda) vârislerim ne 1 dinar, ne 1 dirhem paylaşır. Bıraktığım şey (ki hurmalıklardır. Bunun) kadınlarımın nafakasından, işçimin ücretinden geri kalanı vakıftır." {B2776 Buhârî, Vesâyâ, 32.}

İZAHI

Bu hadis, vasiyet ve vakıflar hakkında şerefvârit olan hadisler cümlesindendir. Buhârî bu hadisi bu suretle "Ferâiz" bahsinde de tahrîc etmiştir. Buhârî bu hadisi burada "Vakfın Kayyımının Nafakası" unvanıyla açtığı bir babında rivayet etmiştir.

لا تقتسم lafzını İbn Abdülber haber olmak üzere "mîm"in zammıyla okumuştur. Nehiy mânasına hamlederek "mîm"in sükûnuyla okuyanlar da vardır. Fakat en meşhur olan rivayet, "mîm"in zammıyladır. Bu rivayete göre mâna doğru olup Hazret-i Âişe'den ve başkalarından rivayet olunan, "Resûlullah mirasçıların üleşeceği mal bırakmadı" suretindeki bir haberle de teâruz etmiyor. Nehiy kıraatine göre yani, "Vârislerim altın, gümüş üleşmesinler" demek olduğundan, peygamberin bırakmayacağı bir maldan mirasçılarını nehyetmiş olur ve bu suretle iki haber arasında teâruz bulunur. Zebîdî nüshalarındaki لا تقسم rivayeti hakkında Buhârî şârihleri bir şey bildirmiyorlar.

Şeriat örfünde “kayyım” vâkıf tarafından vakf üzerine konulan iş adamına denir ve vakfın nâzırı, vekili ve imam, hatip, müezzin gibi bütün ecîri bu umumi unvan altında toplanır. Hadisin metninde kayyım lafzının bu medlûlü “âmil” kelimesiyle ifade buyurulmuştur. Bu cihetle kayyım ile âmil tabirleri fıkıh örfünde müterâdif iki lafızdan ibaret olup biri diğerinin yerinde kullanılır. Hadisin yukarıdaki unvanına mütabakat noktası da bu âmil tabiridir ve âmilin vakıftan hakk-ı istifadesi meselesidir.

Şârih İbn Battâl’ın beyanına göre hadiste âmil ücretiyle Resûlullah’ın muradı Benî Nadîr, Fedek, Hayber hurmalıklarında çalışan işçilerin ücretleridir. Buhârî yukarıda babın unvanıyla buna işaret etmek istemiştir.

Medine’ye yakın bir mesafede bulunan Benî Nadîr ile Fedek arazisi harpsiz alınmıştı ve taraf-ı ilâhîden fey‘ olarak peygambere tahsis buyurulmuştu. Harben alınan Hayber ile Benî Ḳurayza’da da Resûlullah’ın sehmi vardı. Haşr sûresinin 7. âyetinde مَا أَفَاءَ اللّٰهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى kavl-i şerifindeki ehl-i kurâyı İbn Abbas Kurayza, Nadîr, Fedek, Hayber arazisiyle Ureyne köyleri olarak tefsir etmiştir.

Resûl-i Ekrem’e has olarak Allah’ın ihsan buyurduğu bu arazinin geliriyle Resûlullah kadınlarını ve ailesini geçindirir, işçilerin ücretlerini verir, bakiyesiyle de İslâm mücahitlerini teçhiz ederdi. Bu hadiste Resûl-i Ekrem, vefatından sonra da kadınlarının âdet veçhile nafakalarından ve işçi ücretlerinden geri kalan vakıf olup müslümanların mesâlihine sarfedilmesi lüzumunu bildirmiştir.

Hadisteki, “kadınlarımın nafakası” tabiri de muhtâc-ı izahtır. Nafaka, şeriat örfünde kadınlara iddet içinde verilen maldır. Halbuki Resûl-i Ekrem’in zevcelerine hurmalıklardan hisse verilmesi iddetle mukayyet değildir; sağ oldukça verilmesi matluptur. Şârih Hattâbî bu noktayı tenvir ederek İbn Uyeyne’nin şöyle dediğini naklediyor: Peygamberin zevceleri, müslümanların anneleri demek olup ümmet tarafından nikâh ve izdivaçları ebedî câiz olmadığından mu‘tedde hükmündedirler. Bu cihetle kendileri için nafaka hükmü câri olmuştur. Hücreleri de kendilerine süknâ olarak bırakılmıştır.

1174

•.•.•

عَنْ عُثْمَانَ ﵁ أَنَّهُ قَالَ حِينَ حُوصِرَ أُنْشِدُكُمُ اللّٰهَ وَلَا أُنْشِدُ إِلَّا أَصْحَابَ النَّبِيِّ ﷺ أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ مَنْ حَفَرَ رُومَةَ فَلَهُ الْجَنَّةُ فَحَفَرْتُهَا أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ قَالَ مَنْ جَهَّزَ جَيْشَ الْعُسْرَةِ فَلَهُ الْجَنَّةُ فَجَهَّزْتُهُمْ فَصَدَّقُوهُ بِمَا قَالَ.

TERCÜMESİ

Osman radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh (Mısırlılar tarafından) kuşatıldığı sırada (evinin üstünde görünerek ve Ali, Talha, Zübeyr ve Sa'd b. Ebû Vakkās'a hitap ederek) şöyle demiştir: "Allah aşkına size sorarım ve kimseye sormam, ancak Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin ashabına sorarım, 'Siz bilmez misiniz ki Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Rûme Kuyusu'nu kim kazarsa onun için cennet vardır' buyurmuştu da hemen onu ben kazmıştım. Bilir misiniz ki, Resûlullah, 'Ceyşülusre'yi kim teçhiz ederse, onun için cennet vardır' buyurmuştu da hemen onu ben teçhiz etmiştim."

Râvi der ki, ashap, Osman'ın sözünü tasdik etti. {B2778 Buhârî, Vesâyâ, 33.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî vâkıfın vakfettiği maldan istifade etmesini, meselâ kişinin vakfettiği kuyunun suyundan herkesle beraber kendisinin de içmesini şart kılarak vakfetmesi câiz olduğuna dair açtığı bir babında zikretmiştir.[520] Bu cevaz hükmünü teyit için Buhârî mevzubahsimiz olan hadisten evvel Enes'in, Zübeyr'in, İbn Ömer'in de böyle şarta muallak emlâk vakfettiklerini şu suretle ta'lîkan rivayet ediyor:

1. Enes b. Mâlik Medine'deki evini, her ne zaman Medine'ye gelirse, o eve inip ikamet etmek şartıyla vakfetmiş ve her haccında Medine'ye uğrayarak vakfettiği eve inermiş. Buhârî'nin bu ta'likini Beyhakī mevsûlen rivayet etmiştir.

2. Zübeyr b. Avvâm da evini vakfetmiş ve şunları şart etmiştir: "Bu evimi kızlarım arasından mutallaka bulunan kızımın oturmasına tahsis ettim. Kızımın bu eve zarar vermeyerek, kendisi de bu ev ile zararlanmayarak oturması meşruttur. İleride kızım zevciyle uyuşur da bu evden müstağnî olursa oturmak hakkı olmaz" demiştir.

3. Abdullah b. Ömer de Hazret-i Ömer'den mevrus hissesini, evlât ve ahfadından süknâya muhtaç olanların ikametine mahsus olmak ve satılmamak, hibe edilmemek üzere vakfetmiştir.

Birçok vakfiyede görülen bu şartları fukaha, yukarıdaki haberlerden istihraç etmişlerdir. Şârih İbn Battâl'ın beyanına göre vâkıf vakfettiği menâfiinden kendisi için, gerek vârisleri için istifade etmeyi şart kılarsa câizdir. Bu hususta ulemâ arasında bir ihtilâf sebketmemiştir.

Mevzumuz olan hadisin asıl râvisi Hazret-i Osman değildir. Belki Ebû Abdurrahman b. Habîb es-Sülemî'dir; sahâbî oğlu sahâbî olan müşârün ileyh muhasara sırasında bulunmuş ve Hazret-i Osman'ın sözlerinden hıfzedebildiklerini rivayet etmiştir. Hadisin buradaki rivayeti çok muhtasardır ve yalnız vakıf nesnesiyle alâkalı kısmı rivayet edilmiştir. Bu hadiseyi bütün tafsilâtıyla Tirmizî, Sümâme b. Hazn'dan şu suretle rivayet ediyor: Müşârün ileyh demiştir ki: Ben Hazret-i Osman'ın Mısırlılar tarafından evinde muhasara edildiğine ve müşârün ileyh evinin üstünden aşağı bakarak muhâsırlara şöyle dediğine şahit oldum: "Mısırlılar! Sizi aleyhime kışkırtan arkadaşlarınızdan iki arkadaşınızı bana getiriniz" dedi. Râvi diyor ki: Bunun üzerine muhâsırlar iki deve yahut iki eşek gibi iki kişi getirdiler. Bunlar gelince halife yukarıdan bunlara baktı ve, "Allah ve İslâm aşkına size soruyorum! Resûlullah Medine'ye hicret edip geldiği zaman Medine'de Rûme Kuyusu'ndan başka içilebilecek tatlı su yoktu. Bundan dolayı Resûlullah, 'Kim Rûme Kuyusu'nu cennette göreceği hayır mukabilinde satın alır ve kendi kovasını müslümanların kovalarıyla ortak kılar?' buyurmuştu da ben o kuyuyu öz malımla satın almıştım. Halbuki şimdi siz o kuyudan su içmeme mani oluyorsunuz da acı su içmeye mecbur oluyorum. Bunu biliyor musunuz?" dedi. "Allah'ın ilmine sığınırız ki, evet" dediler. Sonra Hazret-i Osman, "Peygamberin mescidi ahaliye dar gelmeye başladı. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, cennette göreceği hayır mukabilinde filân oğullarının arsalarını satın alıp mescidi kim genişletir?" buyurdu da "O arsayı ben öz malımla satın aldım. Bugün ise siz, beni orada iki rekat namaz kılmaktan menediyorsunuz. Bunu da biliyor musunuz?" dedi. Onlar, "Allah'ın ilmine ilticâ ederek cevap veririz ki evet" dediler. Sonra Hazret-i Osman, "Allah ve İslâm hakkı için size soruyorum, biliyor musunuz? Ceyşülusre'yi kendi malımla ben teçhiz ettim" dedi. Onlar, "Allah'a sığınırız, evet" dediler. Hazret-i Osman, "Allah ve İslâm hakkı için size soruyorum: Bir kere Resûlullah Mekke'deki Sebîr dağının üstünde bulunuyordu. Yanında Ebû Bekir, Ömer ve ben bulunuyorduk. Bu sırada dağ sarsıldı. Hatta bu sarsıntı ile dağın taşları yamacına düştü. Bunun üzerine Resûlullah ayağı ile dağa vurarak, Ey Sebîr! Dur, deprenme! Çünkü üstünde bir peygamber, bir sıddîk, iki de şehid vardır" buyurdu. "Bunu da biliyor

musunuz?" diye sordu. "Allah'a sığınırız, evet!" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hazret-i Osman üç defa, "Allah büyüktür. Beni şehid tanıdılar ve Kâbe'nin sahibine yemin ederim ki, ben şehidim" dedi.[521]

Tirmizî "Bu hadis, bir hadîs-i hasendir" demiş ve Nesâî de bu suretle rivayet etmiştir. Nesâî'nin Ahnef'ten gelen bir rivayet tarikinde Hazret-i Osman'ın bu kuyuyu 20 veya 25.000 dirheme satın aldığı da bildirilmiştir. Yine Nesâî'nin Ceyşülusre hadisinde, "Kösteğine, yularına varıncaya kadar o askeri ben teçhiz ettim" ziyadesi de vardır. Tirmizî de Ebû Abdurrahman b. Habîb es-Sülemî'den, "Hazret-i Osman, Ceyşülusre'yi 300 deve ile teçhiz etti" dediğini rivayet ediyor. Ahmed b. Hanbel de Abdurrahman b. Semüre'den, Resûl-i Ekrem Ceyşülusre'yi teçhiz ederken Hazret-i Osman elbisesine 1000 dinar koyup getirdi ve Resûl-i Ekrem'in eteğine döktü. Bir rivayete göre, Resûl-i Ekrem bu dinarları eline alıp aktararak, ما على عثمان ما عمل بعد اليوم "*Bugünden sonra Osman, ne işlerse beis yoktur*"[522] buyurmuş.

Nesâî'nin Ahnef b. Kays tarikiyle gelen bir rivayetinde Hazret-i Osman'ın hayırperverâne hayatını teşhir ederek irat ettiği sualleri tasdik edenlerin muhâsırların murahhasları değil, belki Ali b. Ebû Tâlib, Talha, Zübeyr ve Sa'd b. Ebû Vakkās olduğu bildirilmiştir. İzah etmekte bulunduğumuz Abdullah b. Habîb hadisinde de Hazret-i Osman'ın, "Ancak Resûlullah'ın ashabına sorarım" sözü de muhatapların muhâsırlar olmadığını ifade etmekte bulunduğundan tercümemizde Nesâî rivayetinde görülen dört büyük sahâbînin isimlerini kavis içinde gösterdik ve bunların muhatap ve musaddık olduklarına işaret ettik.

Hadiste izaha değer bir cihet de Rûme Kuyusu'dur. Hadis metninin zâhirine göre Rûme Kuyusu'nu Hazret-i Osman kazdırmıştır. Halbuki meşhur olan şudur ki Hazret-i Osman bu kuyuyu kazdırmamıştır, satın almıştır. Bunu Tirmizî'nin yukarıdaki uzun rivayetinde gördük. Bu cihetle şârih İbn Battâl, "Buhârî metnindeki "hafr" (kazmak) tabiri bazı râvilerin vehmidir" diyor. Fakat Begavî de *Mu'cemü's-sahâbe*'sinde bu kuyunun öteden beri Gıfâroğulları'na ait bir pınar olup Rûme denildiğini, suyunun kırbası bir müd[523] mukabilinde satıldığını, sonra Hazret-i Osman tarafından 35.000 dinara satın alınıp vakfedildiğini Beşîr el-Eslemî'den rivayet ediyor. Şu halde Rûme'nin esasen bir pınar olmasını, bilâhare Hazret-i Osman tarafından satın alınarak onun yerine bir kuyu kazdırmış bulunmasını kabule bir mani yoktur. Şârih Kirmânî de Rûme'nin bir yahudiye ait olduğunu, suyunu müslümanlara sattığını bildiriyor. Kelebî de her kırbasının bedeli 1 dirhem olduğunu bildirmiştir (*Umdetü'l-kārî*, VI, 520).

Hadiste teçhiz edildiği bildirilen Ceyşülusre, Tebük Seferi için ihrâz olunan ordudur. Tebük Seferi hicretin 9. yılının en sıcak bir mevsiminde ve türlü mahrumiyet içinde vuku bulduğu için ona "Gazve-i Usre, Gazve-i Fazîha" denilir ki "darlık, yokluk, güçlük harbi" demektir. Bu seferde hakikaten yiyecek, içecek, binecek yüzünden çok sıkıntı çekilmişti. Bu cihetle Kur'ân-ı Mübîn'de de "sâat-i usret" tabir buyurulmuş ve Tevbe sûresinde şöyle tavsif edilmiştir: "*Andolsun ki Allah, peygambere ve zorluk gününde ona uyan muhâcirîn ve ensara tövbe* (etmeleri için hidayet) *etti ki; bunlardan bir kısmının gönülleri sürçmeye yaklaşmıştı. Sonra Allah tövbe* (etmelerine delâlet) *etti. Şüphesiz O, onlara çok re'fetlidir, çok merhametlidir.*"[524]

Bu eserimizde 337 numaralı hadisin izahında Tebük Seferi'nin bazı safhaları hakkında mâlûmat vardır.

---

520 [بخاري [باب : إذا وقف أرضا أو بئرا واشترط لنفسه مثل دلاء المسلمين

521 روى الترمذي عن ثمامة بن حزن القشيري قال: شهدت الدار حين أشرف عليهم عثمان فقال: ائتوني بصاحبيكم الذين ألباكم علي قال فجيء بهما كأنهما جملان أو كأنهما حماران. قال فأشرف عليهم عثمان فقال: أنشدكم

بالله والإسلام هل تعلمون أن رسول الله صلى الله عليه و سلّم قدم المدينة وليس بها ماء يستعذب غير بئر رومة فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم من يشتري بئر رومة يجعل دلوه مع دلاء المسلمين بخير له منها في الجنة؟ فاشتريتها من صلب مالي فأنتم اليوم تمنعوني أن أشرب منها حتى أشرب من ماء البحر. قالوا: اللهم نعم. فقال: أنشدكم بالله والإسلام هل تعلمون أن المسجد ضاق بأهله فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم من يشتري بقعة آل فلان فيزيدها في المسجد بخير له منها في الجنة؟ فاشتريتها من صلب مالي فأنتم اليوم تمنعوني أن أصلي فيها ركعتين. قالوا: اللهم نعم. قال: أنشدكم بالله والإسلام هل تعلمون أني جهزت جيش العسرة من مالي؟ قالوا أللهم نعم .قال: أنشدكم بالله والإسلام هل تعلمون أن رسول الله صلى الله عليه و سلم كان على ثبير مكة ومعه أبو بكر وعمر رضي الله عنهما وأنا فتحرك الجبل حتى تساقطت حجارته بالخضيض قال فركضه برجله فقال: اسكن ثبير فإنما عليك نبي وصديق وشهيدان. قالوا اللهم نعم. قال الله أكبر شهدوا لي ورب الكعبة أنّي شهيد ثلاثا.

{T3703 Tirmizî, Menâkıb, 13.}

522 {HM16816 İbn Hanbel, IV, 76; Rûyânî, *el-Müsned*, II, 507.}

523 Müd ve sâʻ hesapları bu eserimizin sadaka-i fıtır bahsinde”Fıkhî Hükümler” başlığı altında riyâzî hesaplarıyla izah edilmiştir. Oraya bakınız!

524 لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ .

{et-Tevbe, 9/117.}

1175

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ خَرَجَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَهْمٍ مَعَ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ وَعَدِيِّ بْنِ بَدَّاءٍ فَمَاتَ السَّهْمِيُّ بِأَرْضٍ لَيْسَ بِهَا مُسْلِمٌ فَلَمَّا قَدِمَا بِتَرِكَتِهِ فَقَدُوا جَامًا مِنْ فِضَّةٍ مُخَوَّصًا مِنْ ذَهَبٍ فَأَحْلَفَهُمَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثُمَّ وَجَدَ الْجَامَ بِمَكَّةَ فَقَالُوا ابْتَعْنَاهُ مِنْ تَمِيمٍ وَعَدِيٍّ فَقَامَ رَجُلَانِ مِنْ أَوْلِيَائِهِ فَحَلَفَا لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَإِنَّ الْجَامَ لِصَاحِبِهِمْ قَالَ وَفِيهِمْ نَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Benî Sehm'den (müslüman) bir kişi, Temîm ed-Dârî ve Adî b. Beddâ' ile birlikte (sefere) çıkmış ve müslüman bulunmayan bir yerde ölmüştü. Bunlar, Sehmî'nin terikesiyle (vârislerin yanına) geldiklerinde vârisler (eşya arasında) altın kakmalı gümüş bir bardağı bulamadılar. (İki yoldaşın inkârı ve davanın Resûlullah'a arzı üzerine) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bunlara yemin ettirdi. Sonra bardak Mekke'de bulundu ve bardağın zilyedleri, "Biz bunu Temîm ile Adî'den satın aldık" dediler. Bunun üzerine Sehmî'nin velilerinden iki kişi kalkarak, "Bizim şehâdetimiz onların şehâdetinden şüphesiz daha haklıdır ve bu bardak kati surette sahipleri (mirasçıları)na aittir diye yemin ettiler. İbn Abbas şu, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ [525] âyeti bu kıssadakiler hakkında nâzil oldu" demiştir. {B2785 Buhârî, Vesâyâ, 35.}

İZAHI

Bu hadisi Ebû Dâvûd “Kazâyâ”da, Tirmizî de “Tefsîr” bahsinde tahrîc etmişlerdir. Buhârî *Sahîh*’inde bu hadisin babında unvan olarak Mâide sûresinin يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ kavl-i şerifiyle başlayan üç âyetini zikretmiştir ki, meâlen şöyledir:

“*Ey iman edenler! Sizin birinize vasiyet vakti demek olan ölüm geldiği zaman aranızdaki şehâdet ya kendi* (akraba)*nızdan adalet sahibi iki kişi*(nin şehâdeti)*dir. Yahut bir yerde yolculuk ettiğiniz sırada ölüm musibeti başınıza geldiyse akrabanızın başkasından iki yabancı*(nın şehâdeti)*dir.* (Peygamberim!) *Yabancı şahitleri namazdan sonra alıkorsunuz ve kendilerinden şüphelendiğiniz takdirde onlar, ‘Meşhûdün aleyh hısım olsa dahi yeminimizi hiçbir bedel mukabilinde değişmeyiz ve Allah’ın şehâdetini ketmetmeyiz. Ettiğimiz takdirde biz günahkârlardan oluruz’ diye Allah’a yemin ederler. Eğer onların bir günaha müstehak olduklarına muttali olunursa, o halde evlâ olan bu ikinin yerine onların aleyhinde bulunmaya hak kazanan* (akrabalar)*dan iki şahit dikilir. Bunlar da, ‘Bizim şehâdetimiz onların şehâdetinden daha haklıdır ve biz hakkı tecavüz etmedik.* (Ettiğimiz takdirde) ş*üphesiz biz zalimlerden oluruz’ diye Allah adına yemin ederler. Muhakkak ki şu* (hüküm), *onların şehâdeti hakikati veçhile eda etmelerine yahut* on*lar yemin ettikten sonra yeminlerinin reddedilmesinden korkmalarına en yakın* (bir vesile)*dir. Allah’tan korkunuz da* (öğütlerini) *dinleyiniz. Çünkü Allah fâsıklara yol göstermez.*”[526]

Bu âyet-i kerîmede tâlim buyurulan vasiyet hükümleri, İslâm’ın zuhurundan önce cereyan eden ve İslâm’ın hulûlü üzerine muhâkemesi Resûl-i Ekrem’e arzedilen bir vâkıa ile alâkalıdır. Fakat Buhârî’nin rivayet ettiği bu metinde vasiyete dair sarih hiçbir kayıt yoktur. Sonra bu vâkıadaki Sehmî kimdir? Onun ve arkadaşlarının bu kıssa esnasındaki İslâmî vaziyetleri nedir bildirilmemiştir ve kıssanın zaman ve mekân-ı vukuu da ihmal edilmiştir. Âyetle hadis arasındaki alâkayı tebârüz ettirmek için bu müphem noktaları hadisin diğer rivayet tariklerinden ve bazı selef âlimlerinin tefsirlerinden istifade ederek izah edeceğiz:

Sehmî, İbn Mâkûlâ'nın zabtına göre, Benî Sehm'den olan bu adamın adı Büzeyl'dir. Tirmizî ile Taberânî'ye göre de Büdeyl'dir. Müfessir Mukātil de Büdeyl b. Mâriye'dir, Âs b. Vâil'in kölesidir demiş. İbn Cüreyc'den de müslüman olduğu rivayet edilmiştir. Sa'lebî de *Tefsîr*'inde müslüman olduğunu kaydetmekle beraber Şam'da öldüğünü bildirmiştir. Müfessir Mukātil de denizde bir sefinede öldüğünü zikretmiştir ki bunu aşağıda göreceğiz.

Temîm ed-Dârî, Lahmîler'in bir şubesi olan Dâr soyuna mensuptur. Müşârün ileyh vaktiyle Nasrânî idi. Beytülmakdis'in en meşhur rahipleri arasında sayılırdı. Hicretin 9. yılında müslüman olmuştur. Bu hadise, müşârün ileyh müslüman olmazdan evvel cereyan etmiştir. Sâhib-i terceme İbn Abbas'a demiştir ki, [527] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ âyet-i kerîmesinde işaret buyurulan günah ile yalnız benimle Adî b. Beddâ' alâkalıdır. Bütün insanlar bundan berîdir.

Hâfız İbn Hacer, bu kıssa İslâm'dan önce cereyan etmişse de Resûlullah'a Mekke'nin fethi senesinde arzedilmiş olması muhtemeldir diyor.

Müşârün ileyh müslüman olduktan sonra Medine'de ihtiyâr-ı ikāmet etmiş, Hazret-i Osman'ın fâcia-i şehâdetinden sonra Şam'a gitmiş ve orada vefat etmiştir. Bir rek'at namazda Kur'an'ı hatmettiği rivayet olunur. Temîm ed-Dârî'nin yegâne bir hususiyeti vardır ki, o da Resûl-i Ekrem'in bir kere hutbe irat ederken; "*Bana Temîm ed-Dârî'nin hikâye ettiğine göre*" [528]diye müşârün ileyhten deccâl kıssasındaki Cessâse haberini tahdis etmiş olmasıdır. Bu haberi Şa'bî, Fâtıma bint Kays'tan rivayet etmiştir.

Adî b. Beddâ', Vâkıdî'ye göre Adî, Temîm ed-Dârî'nin kardeşidir. Zehebî de Adî b. Beddâ' adı شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ âyetinin tefsirinde anılır demiştir. Şu üç hal tercemesinde müteveffânın müslim, iki şahidin de gayri müslim olduklarını öğrenmiş bulunuyoruz ki âyetle hadisin medlûlünü ve ikisi arasındaki münasebeti anlamak için lüzumludur.

Bu kıssanın "Vasiyyet" bahsi ile alâkasını, zaman ve mekān-ı vukuunu eski müfessirlerden Mukātil b. Süleyman şöyle hikâye etmiştir: Büdeyl b. Mâriye, Necâşî'yi ziyaret maksadıyla bir gemi içinde deniz yolculuğu etmişti. Müşârün ileyh bir ara hastalandı, vapur içinde öldü. Rahatsızlığı sırasında vasiyetnâmesini yazmış ve eşyası arasına koyarak bunları vârislerine verilmek üzere vapur yoldaşları Temîm ed-Dârî ile Adî'ye teslim etmişti. Bunlar, içinde kıymetli parçalar bulunan bu eşya arasından beğendikleri bazı şeyleri alarak bakiyesini Büdeyl'in Benî Sehm'den olan vârislerine götürüp verdiler. Vârisler aldıkları terike arasında saklı bulunan vasiyetnâmeye göre eşyayı tâdât ve tetkik ettiklerinde bazı parçaları bulamadılar. Temîm ile Adî'ye sordularsa da bu iki arkadaş bilmiyoruz diye yemin ettiler. Bir müddet sonra bu eşyadan altın kakmalı kıymetli bir gümüş bardak Mekke'de bulundu ve Temîm ile Adî taraflarından satıldığı anlaşıldı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'e dava arzolundu. Davacılar arasında Sehmoğulları'ndan Amr b. Âs b. Muttalib b. Vedâa da bulunuyordu. Bunlar da bu bardağın Büdeyl'in malı olduğuna ve vârislere ait bulunduğuna yemin ettiler ve kendi sözlerinin ve yeminlerinin Temîm ile Adî'nin sözlerinden ve yeminlerinden ziyade şâyân-ı itimat olduğunu iddia ettiler. Temîm ed-Dârî dayanamayarak cürmünü itiraf etti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem ona, "*Ey Temîm! Müslüman ol! Tâ ki Allah senin hâl-i şirkte işlediğin kusurları affede!*" buyurmuş. Temîm de müslüman olmuş ve Müslümanlık'ta hüsnüniyet göstermiştir. Fakat Adî b. Beddâ', Nasrânîlik'te sebat edip hıristiyan olarak ölmüştür.[529]

Rivayet ilmi bakımından mevzumuz olan İbn Abbas hadisi mürsel-i sahâbîdir. Çünkü hadiste bildirilen hadise Temîm ed-Dârî müslüman olmazdan evvel cereyan etmiş, İbn Abbas bu vâkıada hazır bulunmamıştır. Yalnız şu var ki bu hadisi Buhârî'nin buradaki rivayeti gibi İbn Abbas'tan rivayete kasredilmeyip Tirmizî gibi bazı ehl-i hadîsin rivayet tariklerinde İbn Abbas'ın da Temîm ed-Dârî'den mevsûlen rivayet ettiği görülmüştür.

Tefsir bakımından da [530] اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ kavlindeki muhatap zamirleri mûsînin akrabasından mı, yoksa müslümanlardan mı kinayedir? Bu hususta tefsir âlimleri arasında ihtilâf vardır. Birinciye göre mâna "... Akrabanızdan adalet sahibi iki kişinin şehâdeti yahut akrabanızın başkasından iki yabancının şehâdetidir" demek olur. İkinciye göre de, "... Müslümanlardan adalet sahibi iki kişinin şehâdeti yahut müslümanların başkasından iki zimmînin şehâdetidir" demek olur. Birinci mâna İkrime, Ubeyd ve daha birtakım tâbiî müfessirlerinin noktainazarlarıdır. Zemahşerî de *Tefsîr*'inde bu mânayı ihtiyar etmiştir. İkinci mâna da cumhurundur. İbn Ebû Hâtim'in rivayetine göre, İbn Abbas böyle tefsir etmiştir. Saîd b. Müseyyeb, Hasan-ı Basrî, Mücâhid, Yahyâ, Süddî, Katâde, Mukātil, İbn Hayyân, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ve bu tabakadaki âlimler hep İbn Abbas'ın tefsirini iltizam etmişlerdir. İbn Kesîr'in de tefsirinde muhtarı budur. Bu tefsir de, "Ehl-i zimmetin müslim hakkında şehâdeti câiz midir, câiz değil midir?" zemininde ikinci bir ihtilâfı tevlid etmiştir. Kādî Şüreyh, "Yahudinin, nasrânînin müslüman hakkında şehâdeti câiz değildir. Yalnız seferde olup da müslüman şahit bulunmazsa zımmînin şehâdeti câizdir. Fakat bu da mutlak değildir. Yalnız vasiyet hakkında şehâdete münhasırdır" demiştir. Ahmed b. Hanbel'in mezhebi de böyledir. Eimme-i selâse ise muhalefet etmiştir. Ebû Hanîfe, Mâlik ve Şâfiî'ye göre bu âyet mensuhtur. Kâfirin müslim hakkında şehâdeti hiçbir suretle câiz değildir.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde bir babı ve bir rivayeti daha vardır ki müellif Zebîdî merhum ihtisar için *Tecrîd*'e almamıştır. Babın unvanı, "Vârisler Bulunmaksızın Vasî Tarafından Müteveffânın Borcunun Tesviye ve Tediyesi Câiz Olduğu" zeminindedir. Bu babda Buhârî'nin rivayet ettiği hadis de meâlen ve icmâlen şöyledir:

Ensardan Hazret-i Câbir'in babası Abdullah, Uhud Harbi'nde şehid düşmüş ve altı kız çocuğunu yetim ve bir hayli borç bırakmıştı. Birçoğu yahudi olan bu alacaklılar bir düziye Câbir'i sıkıştırıyorlardı. Babası Abdullah'tan bir hurmalıktan başka bir şey tevarüs etmeyen Câbir, mahsulün idraki zamanında bu hurmalığın bütün mahsulünü alacaklılara vermek istediği halde alacaklılar razı olmamışlardı. Câbir diyor ki, hurmanın kesim ve toplama zamanı geldiğinde Resûlullah'ın huzuruna vardım ve "Yâ Resûlellah! Siz pek iyi bilirsiniz ki babam Abdullah, Uhud günü şehid düştü. Bana da birçok borç bıraktı. Alacaklılara hurmalığın bütün mahsulünü vermeyi teklif ettiğim halde kabul etmediler. Bunları siz görüp de söz anlatsanız!" diye rica ettim. Resûlullah, "*Haydi sen git! Hurmaları topla, her cins hurmayı ayrı ayrı yerlere yığarak ayrı ayrı harman et, sonra bana gelip haber ver!*" buyurdu. Ben bu işleri yaptıktan sonra Resûlullah'a haber verdim. Resûlullah geldi. Alacaklılar da geldi. Bu yahudiler Resûlullah'ı orada görünce taleplerini arttırdılar. Resûlullah bu hurma harmanlarından en büyüğünün yanına vardı. Üç defa etrafını dolaşarak büyük bir harmanın yanına oturdu. Sonra, "Şu alacaklıları çağır!" buyurdu. Bunlara ölçüp ölçüp alacaklarına mukabil hurma vermeye başladı. Nihayet babamın borçlarını tamamen ödedi. Vallahi ben borç ödensin de kardeşlerime bir hurma ile dönüp gitmemeye razı idim. Halbuki ben bakıyordum. Resûlullah bu bir harmandan bütün alacaklılara verdiği halde hiçbir hurma eksilmediğini görmüştüm.[531]

Bu hadiste Resûlullah'ın en bâhir mûcizelerinden biri de ifade edilmiştir.

525 {el-Mâide, 5/106.}

526 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ إِنَّا إِذًا لَمِنَ الْاٰثِمِينَ . فَإِنْ عُثِرَ عَلَى أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ . ذٰلِكَ أَدْنَى أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَى وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ.

{el-Mâide, ١٠٨-٥/١٠٦.}

527 el-Mâide, 5/106.

528 {M7389 Müslim, Fiten, 122.}

529 {Aynî, *Umde*, XIV, 76.}

530 el-Mâide, 5/106.

531 {B2781 Buhârî, Vesâyâ, 36.}

KİTÂBÜ'L-CİHÂD VE'S-SİYER

كِتَابُ الْجِهَادِ وَالسِّيَرِ

Cihadın fazileti ve Resûlullah'ın siyer ve megāzîsi aşağıdaki hadislerde rivayet edilmiştir.

Cihad kelimesi, *cehd*'den müştaktır; cehd "meşakkat" demektir. Şeriat örfünde cihad, "Allah adını yüceltmek için Allah'a küfredenlerle savaşmak"tır. Allah yolunda cihad, nefis ile de olur: Nefsi fazilet dairesinde idareye, reziletten vikāyeye çalışmak da bir cihaddır. Bu cihadın faziletli hamleleri de, nefsin şehvet yollu temayüllerine muhalefettir.

Siyer, **sîret**in cem'idir. Sîret "tarikat" demektir. Bu babın unvanında cihad lafzından sonra siyer lafzının da zikredilmesi bu bahis, Peygamberimizin gazâlarına ait her safhayı, ashabının feragatli ve şehâmetli bütün hareketlerini ve bu hususta naklolunagelen bütün haberleri cemettiği içindir.

Resûlullah Mekke'de iken müşriklerle harbetmedi. Müslümanların hicretten evvelki vaziyetleri buna müsait değildi. Bu cihetle Mekke'de cihad haram kılınmıştı. Hâmisiz bir avuç müslüman, Kureyş sanâdîdinin türlü işkencelerine uğradıkları, bir kısmı da Habeş diyarına hicrete mecbur olduğu halde bütün bu tahammül-fersâ haller sabır ile iktiham ediliyordu. Medine'ye hicret edildikten sonra Resûl-i Ekrem tedâfüî harp ve cihada memur oldu; mütecaviz düşmana karşı harp ve kıtale başlandı. Sonra eşhür-i hurumun haricinde tecavüzî cihad da mubah kılındı. En sonra mutlak ve umumi surette müşriklere karşı cihad edilmesi emrolundu.

İslâm harp hukukuna göre cihad, bazı ahvalde farz-ı ayındır, nefîr-i âm halinde bütün müslümanların devlet tarafından vuku bulan cihad davetine icâbet etmeleri vâciptir. Bu vücûb, müslümanların vatanına düşman tecavüzü yahut bir müslümanın esareti ve esaretten kurtarılması me'mûl olduğu gibi hallerde tahakkuk eder. Bunlardan başka hallerde farz-ı kifâyedir. Bunlara ait mâlûmat aşağıda her ikisine ait hadislerin izahı sırasında verilecektir.

Buhârî *Sahîh*'inde bu "Siyer" ve "Megāzî" babının unvanında Tevbe sûresi âyetlerinden iki âyet zikredilmiştir ki meâlleri şöyledir: "*Allah müminlerden –cennet kendileri için bir hak olmak mukabilinde– canlarını ve mallarını satın aldı. Müminler Allah yolunda çarpışırlar da* (kâh) *öldürürler,* (kâh) *ölürler. Her* (iki) *halde Allah Tevrat'ta, İncil'de, Kur'an'da* (cenneti mücahidlere vermeyi) *deruhte buyurup bir hak olarak vaad etti. Allah'tan ziyade kim ahdini yerine getirir? Şu halde* (müminler!) *Akdettiğiniz şu bey'inizden dolayı sevininiz! İşte şu* (bey') *o büyük necat ve selâmettir.* (Müminler) *tövbe ederler, ibadet ederler, hamdederler, oruç tutarlar, rükûa varırlar, secde ederler, taatle emredip günahtan nehyederler ve Allah'ın hududunu muhafaza ederler.* (Habibim) *sen o müminleri müjdele!*"[532]

Şârih Aynî bu âyetin nüzûlüne sebep olarak Kurazî Muhammed b. Kâ'b'dan şu vâkıayı naklediyor: Abdullah b. Revâha hazretleri Akabe gecesi[533] Resûlullah'a, "Yâ Resûlellah! Medine'ye hicret buyurmayı bize vaadin mukabilinde rabbin ve kendin için ne dilersen onu şart kıl!" demişti. O da, "*Rabbim için dileyeceğim şart, O'nun varlığını ve birliğini tasdik edip hiçbir şeyi O'na şerik kılmamanızdır. Kendim için de; canınızı, malınızı esirgediğiniz her fenalıktan beni de muhafaza etmenizi, şart kılarım*" buyurmuş. Bunun üzerine Akabe biatında bulunanlar, "Biz bu vazifemizi yerine getirirsek mukabilinde bize ne var?" diye sormuşlar. Resûlullah da, "*Cennet*" buyurmuş, Akabe biatının aziz simaları, "Bu, kazançlı bir alışveriş. Biz bundan ne cayarız, ne de cayılmasını isteriz" demişler. Bunun üzerine "*Allah müminlerden canlarını, mallarını satın aldı*" meâlindeki âyet-i kerîme nâzil oldu.

---

532 إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ. التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ.
{et-Tevbe, 9/111-112.}

533 Akabe, Mekke civarında bir mevkiin adıdır. Hicretten evvel Resûl-i Ekrem hac mevsiminde Mekke haricine çıkar, hac için etraftan gelen kabileleri Kureyş'ten saklı olarak İslâm'a davet ederdi. Medineliler'le de bu Akabe mevkiinde iki defa buluşmuş ve kendilerinden biat almıştı. Bunun birincisinde on iki kişi, ikincisinde de ensardan yetmiş kişi bulunmuştur. Medine'nin eşrafını teşkil eden bu zatların arasında Abdullah b. Revâha da vardı. Resûl-i Ekrem bu yetmiş kişi arasından on iki kişinin nakîb olarak seçilmesini emrettiğinde seçilen kimseler arasında Abdullah b. Revâha da Hâris b. Hazrecoğulları tarafından nakîb seçildi. Müşârün ileyh Câhiliye devrinde de şiir ile kitâbetle meşhur idi. Hicretten sonra Bedir, Uhud, Hendek, Hudeybiye, Umretülkazâ'da Resûlullah ile beraber bulunmuş. Yalnız Mekke'nin fethinde ve ondan sonraki meşâhidde bulunamamıştır. Çünkü hicretin 8. yılında cumâdelûlâ ayında Mûte Harbi'nde şehîden vefat etmiştir. Bu eserimizin 596. hadisinin şerhinde Abdullah b. Revâha hazretlerinin terceme-i hâli vardır. Mütalaa olunsun.

1176

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ يَعْدِلُ الْجِهَادَ قَالَ لَا أَجِدُهُ قَالَ هَلْ تَسْتَطِيعُ إِذَا خَرَجَ الْمُجَاهِدُ أَنْ تَدْخُلَ مَسْجِدَكَ فَتَقُومَ وَلَا تَفْتُرَ وَتَصُومَ وَلَا تُفْطِرَ قَالَ وَمَنْ يَسْتَطِيعُ ذٰلِكَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan (şöyle) dediği rivayet edilmiştir: (Bir kere) Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bir er kişi geldi de, “Yâ Resûlellah! Bana cihada muadil bir ibadete delâlet buyurulsa!” dedi. Resûlullah, “Ben cihad değerinde bir ibadet bulmuş değilim ki!” buyurdu (ve devam edip), “(Sana sorarım) gücün yetişir mi ki, mücahid (sefere) çıktığı sıra sen (de) mescidine girip (o dönünceye kadar) namaz kılasın da hiç usanmayasın ve oruç tutasın da hiç iftar etmeyesin?” diye sordu. O kişi, “Buna kimin gücü yeter ki?” diye cevap verdi. {B2785 Buhârî, Cihâd, 1.}

İZAHI

Bu hadisi böylece Nesâî de “Cihad” bahsinde tahrîc etmiştir. Buhârî *Sahîh*’inde tercüme ettiğimiz hadisin nihayetinde râvi Ebû Hüreyre’nin “Mücahidin atı, merasında kösteklendiği ipinin çevresinde şahlanarak ileri, geri elbette koşar ya? Bu da mücahid için hasenat yazılır” dediğini de mevkufen rivayet ediyor ki bunu Buhârî aşağıda bir babında merfûan da rivayet edecektir. Burada mevkufen rivayet edildiği için müellif Zebîdî ihtisar hususunda iltizam ettiği esasa göre *Tecrîd*’e almamıştır.

Resûl-i Ekrem’e bu suali irat eden sahâbînin ismini hadis şârihleri bildirmiyorlar. Hatta şârih İbn Hacer bu zatın ismine vâkıf olmadığını açıkça bildiriyor.

Buhârî’nin bu hadisten evvel iki rivayeti daha vardır ve meâlen şöyledir:

1. İbn Mes'ûd radıyallahu anh diyor ki: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme sordum: "Yâ Resûlellah! Hangi ibadet efdaldir!" dedim. Resûlullah, "*Vaktinde kılınan namazdır*" buyurdu. "Sonra hangi ibadet" dedim. Resûlullah, "*Anaya, babaya iyi muamele*" diye cevap verdi. "Sonra hangi ibadet" dedim. O, "*Allah yolunda* (canıyla, malıyla) *cihaddır*" buyurdu. (Râvi İbn Mes'ûd diyor ki) bunun üzerine ben Resûlullah'a soru sormaktan sustum. Eğer ben, daha çok sormak isteseydim, muhakkak bana çok cevap verecekti.[534]

En faziletli ibadetler hakkında vârit olan haberler, suallerin sayısı ve tertibi itibariyle muhteliftir. Bunun sebebi aşağıda birçok ehâdîs-i şerifenin rivayetinde görüleceği üzere sual edenlerin, maksatlarının, zemin ve zamanın muhtelif olmasıdır. İbn Mes'ûd, "Daha sorsaydım peygamber cevap verecekti" demekte efdal-i a'mâlin bunlara münhasır olmadığına işaret etmiştir. Tertip hususunda da İbn Mes'ûd'un suali müessir olmuştur.

2. İbn Abbas radıyallahu anhümâdan da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye hicret artık vâcip değildir. Yalnız cihad ile iyi niyet vardır. Binaenaleyh devlet reisi tarafından gazâya çağırıldığınızda hemen icâbet edip çıkınız!*" buyurduğu rivayet edilmiştir.[535]

Resûlullah Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra Mekke'nin fethine kadar, müslümanların zayıfları müstesna olmak üzere, kudretli olanların hicret ederek dinlerini sıyânet etmeleri vâcip idi. Mekke'nin fethi üzerine bu vücûb ve hâlis niyetle hicrete terettüp eden sevap mürtefi' olmuştur. Yalnız küfür diyarında bulunup da dinini izhar ve vâcibât-ı dîniyyesini ifa edemeyen müslümanların İslâm illerine hicret etmeleri bilittifak vâciptir. Niyet-i hâlisa ile cihadın vücûbu ebedî bâkīdir.

---

534 {B2782 Buhârî, Cihâd, 1.}

535 {B2783 Buhârî, Cihâd, 1.}

1177

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ﵁ قَالَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ النَّاسِ أَفْضَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مُؤْمِنٌ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللهِ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ قَالُوا ثُمَّ مَنْ قَالَ مُؤْمِنٌ فِي شِعْبٍ مِنَ الشِّعَابِ يَتَّقِي اللهَ وَيَدَعُ النَّاسَ مِنْ شَرِّهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd (el-Hudrî) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Bir kere Resûlullah'a), "Yâ Resûlellah! İnsanların hangisi efdaldir?" diye soruldu da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Canıyla, malıyla Allah yolunda cenk eden mümin" buyurdu. "Sonra kim?" diye sordular. Resûlullah, "(O da) vadilerden bir vadide (ihtiyâr-ı uzlet eden) mümindir ki o, Allah'tan korkar da insanları, şerrinden rahat bırakır" buyurdu. {B2786 Buhârî, Cihâd, 2.}

İZAHI

Buhârî bu hadisin babında unvan olarak, "İnsanların Efdali Allah Yolunda Canıyla, Malıyla Cihad Eden Mümindir" dedikten sonra Sâf sûresinin şu meâldeki üç âyetini zikrediyor: "*Ey iman edenler! Size ben, sizi çok elemli bir azaptan kurtaran bir kazanç yolu göstereyim mi? Siz Allah'a ve O'nun peygamberine iman ediniz ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla mücâhede ediniz! –Ki, sizin bu cihad ve imanınız, bilmiş olsanız sizin için çok hayırlıdır– tâ ki, Allah sizin hesabınıza günahınızı yarlığar ve sizi içinden ırmaklar akan cennetlere ve* (cennet-i adnde) *güzel meskenlere kor. Cennetlere bu giriş, çok elemli azaptan büyük bir kurtuluştur.*"[536]

Bu mevzuda Müslim'in de Ebû Hüreyre'den aynı suretle bir rivayeti vardır. Ebû Saîd ve Ebû Hüreyre hadislerinin ikinci fıkrasında bildirilen münzevî hayat hakkındaki peygamberin tebliği bir hakikat telakki edilerek cemiyetten ayrı dağ başında yaşamak matlup olduğu zannedilmemelidir. Çünkü her müminin medenî birlikten ayrılarak bedevî bir hayat ihtiyar etmesi fevzâyı mûcip bir infirad hareketidir ki İslâm içtimaiyatına tamamıyla aykırıdır. Binaenaleyh hadislerdeki, "Bir vadide ihtiyâr-ı uzlet" tabiri, umumi ahlâkın bozulduğu zamanlarda İslâmî umdeleri sıyâneten kendi evinde veya mesai hayatında münzevî bir yaşamak tarzı ihtiyar edilmesinin hayırlı olduğunu temsilden ibarettir ve matlup olan, halkın dedikodusundan içtinap ederek müminin kendi bucağında İslâmî faziletler dairesinde yaşamasıdır. Bu halde dahi din ve devletin himayesi namına içtimaî tesanüdün en bâriz tezahürü olan cihada iştirak edilmesinin en bedîî bir üslûp ile emrolunması da hadiste istihdâf edilen gayenin bir fevzâ değil bir inziva olduğunu pek açık olarak gösterir.

Nevevî fitneden selâmet me'mûl olmak şartıyla halk ile ihtilâtın inzivadan efdal olduğunda ulemânın cumhuru ittifak etmiştir diyor. Cumhurun bu noktainazarına Resûl-i Ekrem'in şu kavl-i şerifi de delâlet etmektedir: "*Halk arasına girip onunla kaynaşan ve onların ezasına sabreden mümin, halk ile düşüp kalkmayan ve cemiyetin teklif ettiği vazifelerin ağırlığına tahammül etmeyen müminden ecir ve sevap cihetiyle daha büyüktür, daha kazançlıdır.*"[537]

---

536 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ . تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ . يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ.

{es-Saf, 61/10-12.}

* Tembih. Yukarıdaki تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتجَاهِدُونَ nazm-ı şerifi, haber sîgasıyla vârit olmuş emirdir. Cevabı da يَغْفِرْ لَكُمْ... kavlidir. Bu cihetle تُؤْمِنُونَ وَتُجَاهِدُونَ kelimelerini hakiki medlûlleri olan emir suretinde tercüme ettik.

روى الترمذي في أبواب الزهد وابن ماجه: المؤمن الذي يخالط الناس 537

ويصبر على أذاهم أعظم أجرا من المؤمن الذي لا يخالط الناس و لا يصبر على أذاهم [عمدة القاري].

{İM4032 İbn Mâce, Fiten, 23; Aynî, *Umde*, XIV, 84.}

1178

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَاللهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ وَتَوَكَّلَ اللهُ لِلْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِهِ بِأَنْ يَتَوَفَّاهُ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ يَرْجِعَهُ سَالِمًا مَعَ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim” dediği rivayet edilmiştir. Allah yolunda (harbeden) mücahidin benzeri –Allah, kendi yolunda cihad eden kimse(deki gaye)yi çok iyi bilir ya– (gündüz) oruç tutan ve (gece) namaz kılan (mümin)in meselidir. Allah, kendi yolunda döğüşen mücahid için ya onun şehâdeti suretiyle onu (sorgusuz derhal) cennete koymayı yahut mücahidi sevapla veya ganimetle beraber sâlimen (meskenine) dönmesini deruhte etti. {B2787 Buhârî, Cihâd, 2.}

İZAHI

Bu hadisi Nesâî de “Cihâd” bahsinde tahrîc etmiştir. Tercümemizde geyme içine aldığımız –Allah kendi yolunda cihad eden kimsenin maksadını çok iyi bilir– fıkrası bir cümle-i mu‘tarızadır. Bununla murat, mücahidin Allah adını i‘lâ gibi halis bir niyetle mi yoksa mal tamahı gibi fasit bir arzu ile mi gazâ meydanına atıldığının Allah yanında mâlûm olduğunu beyandan ibarettir.

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde sâim kelimesi nehâr ile kāim kelimesi de gece ile mukayyet olarak rivayet edilmiş bulunduğundan, bunları tercümede kavis içinde gösterdik.

Mücahidin oruçluya teşbih buyrulmasında vech-i şebeh, her ikisinde de nefsi imsak bulunmasıdır. Nasıl oruçlu yemekten, içmekten, cinsî münasebetten nefsini imsak ederse, mücahid de düşmana saldırırken düşmanın savletinden kendini esirger. Oruçlunun kalbi her zaman Allah ile meşgul olup nâil-i mesûbât olduğu gibi mücahidin de her zamanı ecir ve sevabı müstelzim halis ibadettir. Tevbe sûresinin bir âyetinde meâlen, "*Allah yolunda mücahidlerin ne bir susuzluk, ne bir yorgunluk, ne bir açlık çekmeleri, ne de kâfirleri gayza getirecek bir mevkii çiğnemeleri, ne de düşmandan bir muvaffakiyete nâil olmaları olamaz ki, mukabilinde kendileri için mutlak bir halis amel yazılmış bulunmasın, çünkü Allah muhsinlerin ecrini zâyi etmez.*"[538]

Hadisin son fıkrasında Allah yolunda cihad eden mücahid için şöyle bir ilâhî kefalet haber veriliyor: Mücahid gazâ meydanında şehid olursa, Allah'ın inayeti ile hesapsız, azapsız, derhal cennete gideceği, mücahid şehid düşmez de sâlim evine dönerse, eli boş değil, ya ecir ve sevap ile ya da hem sevap ve hem ganimetle birlikte döneceği vaad edilmiş bulunuyor. Binaenaleyh sâlimen evine dönen gazi, herhalde ecir ve sevaba nâil olacaktır. İğtinâm edilmiş bir mal varsa, sevap ile beraber ganimete de nâil olacaktır demek olur.

---

538 ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ.
{et-Tevbe, 9/120.}

1179

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَبِرَسُولِهِ وَأَقَامَ الصَّلٰوةَ وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ جَلَسَ فِي أَرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ أَفَلاَ نُبَشِّرُ النَّاسَ قَالَ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللهُ تَعَالَى لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللهِ مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ أُرَاهُ فَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Her kim Allah’a ve O’nun resulüne iman eder de namaz kılar ve ramazanda oruç tutarsa, onu cennete koymak Allah üzerine (sanki) bir hak olur. O kimse ister Allah yolunda cihad etsin, isterse içinde doğduğu toprağında, (evinde) otursun. Bunun üzerine ashap, “Yâ Resûlellah! (Bu haberi) halka müjdelemez miyiz?” demişlerdi. Resûl-i Ekrem (şöyle) söyle(yerek istidrak eyle)di, “Cennette yüz derece vardır ki Allah onları Allah yolunda cihad eden mücahidler için hazırlamıştır. İki derece arasındaki mesafe, gökle yer arasındaki mesafe gibidir. Siz Allah’tan (cennet) istemek dilediğinizde O’ndan firdevsi isteyin! O, cennetin efdalidir ve cennetin en yücesidir.” Râvi diyor ki,[539] “Öyle zannediyorum ki (şeyhim Füleyh), ‘Firdevs’in üstünde arş-ı rahmân vardır’ demişti. Cennetin ırmakları da Firdevs’ten akar.” {B2790 Buhârî, Cihâd, 4.}

İZAHI

Hadisteki, “*Cennete koymak Allah üzerine bir hak olur*” tabiri vücûb ifade etmekte olup halbuki Allah üzerine hiçbir emri ifa vâcip olmadığından şârih Kirmânî’den mülhem olarak tercümemizde (sanki) kelimesiyle teşbihe mahmûl olduğuna işaret ettik.

Hadiste en ziyade izaha değer bir nokta varsa, o da cennete dahil olmak için cihad etmekle etmemek müsavi addedilmesidir. Nasıl ki bunu Resûl-i Ekrem’den duyan ashap, bir istibşâr addederek –çünkü bu surette cihad meşakkati sukūt ediyordu– “yâ Resûlellah, bunu halka müjdeleyelim mi?” diye istifsâr etmişlerdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem derhal, “*Cennette şöyle şöyle derece vardır*” diye istidrak buyurmuşlardır ki edebiyat lisanında hakimane ve en mergūb bir üslûptur. Evet, Resûlullah’tan istidrâk-i kelâm ederek, cennete iman ile gidileceğini müjdeliyor. Fakat bununla iktifa etmeyip bunun üzerine şehid derecelerine dair diğer bir beşâret ziyade ediyor. Hatta firdevs ile üçüncü bir müjde daha ilâve buyuruyor.

Hadiste, “Bunu halka müjdeliyelim mi?” diye Resûl-i Ekrem’den soran sahâbînin Muâz b. Cebel olduğu Tirmizî’nin rivayet tarikinde görülüyor. Taberânî’nin rivayetinde de Ebü’d-Derdâ olduğu bildirilmiştir.

---

539 Bu râvi Yahyâ b. Sâlih’tir, Buhârî’nin şeyhidir. Buhârî bu hadisi ondan rivayet etmiştir. Yahyâ da Füleyh’ten rivayet etmiştir. Müşârün ileyh Yahyâ bu hadisi üstadı Füleyh’ten alırken üstadın, “Firdevsin üstünde arş-ı rahmân vardır” deyip demediğini katiyetle hatırlayamadığından, zannedersem diye şek ile rivayet etmiştir.

Yahyâ b. Sâlih, Ebû Zekeriyyâ Şâmî’dir, Hanefî imamlarındandır. İmam Ebû Hanîfe’nin ashabından ma‘dûddur.

1180

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَغَدْوَةٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوْ رَوْحَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Sabahleyin veya akşamleyin herhangi bir zamanda Allah yolunda bir kere (cihad için) yürüyüş, hiç şüphesiz dünyadan ve dünyadaki şeylerin hepsinden hayırlıdır." {B2792 Buhârî, Cihâd, 5.}

İZAHI

Gadve, sabah erkenden zevâle kadar geçen müddetin herhangi bir anında bir kere yola çıkmaya, yürümeye, gitmeye denirse de, şârihler "hurûc" ile tefsiri iltizam ettiklerinden "çıkış" diye tercüme etmek hatıra gelir. Revha da zevalden guruba kadar devam eden müddetin herhangi zamanında çıkış demek olur. Fakat "yola çıkış" usulce has bir tabiridir, "seyr" (yürüyüş) daha "âm"dır. Çıkmaya, gitmeye de şümulü vardır. Peygamberin dileği de sabah, akşam herhangi bir askerî hareket ve meşiyet olsa gerektir. Tevbe sûresinde, وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ [540] denildiğine göre kâfirleri sinirlendirecek herhangi bir yerde yürüyüp çiğnemeleri de sevabı mûcip bir ibadettir. Aşağıda 1200 numara ile tercümesi gelecek olan Enes hadisinde dağda, ovada askerin hareketi sevabı mûcip olduğu bildiriliyor. Sonra askerî terbiyenin en umdesi olan sabah, akşam tâlimleri bu sıradaki askerin bütün seyir ve hareketleri de "yürüyüş" tabirinde dahil bulunur. Bu cihetle biz **gadve**, **revha** tabirlerini; sabahleyin ve akşamleyin yürüyüş, diye Türkçemize çevirdik.

---

540 {et-Tevbe, 9/120.}

1181

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَقَابُ قَوْسٍ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِمَّا تَطْلُعُ عَلَيْهِ الشَّمْسُ وَتَغْرُبُ وَقَالَ لَغَدْوَةٌ أَوْ رَوْحَةٌ فِي سَبِيلِ اللهِ خَيْرٌ مِمَّا تَطْلُعُ عَلَيْهِ الشَّمْسُ وَتَغْرُبُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Cennette bir arşın kadar (az) bir yer (âlemde) üzerine güneş doğup batan şeylerin hepsinden muhakkak hayırlıdır. Yine Resûlullah, "Sabahleyin veya akşamleyin herhangi bir zamanda Allah yolunda (cihada çıkıp) yürüyüş, üzerine güneş doğup batan şeylerin hepsinden her veçhile hayırlıdır" buyurmuştur. {B2793 Buhârî, Cihâd, 5.}

İZAHI

Kābe kavs tabirindeki kavs "yay" mânasınadır. Kāb da burada "miktar" ve "arşın" mânasınadır. Bazı lugat âlimleri kāb, yayın kabzasiyle "kûşe-i keman" diye müteâref olup yayın iki başlarında olan eğri bir yerinin arasına ıtlak etmişlerdir. Arap edebiyatında siye denilmekle meşhurdur. Bu itibarla her yayın kabzasının iki tarafında iki kābı vardır. Bazıları da kiriş ile yay arasındaki mesafeye demişlerdir. Bunların hepsiyle hadiste matlup olan mâna, cennette az miktar yerin efdal olduğudur.

EL-HÛRÜ'L-ÎN VE ONLARIN MÜSTESNA SIFATLARI

اَلْحُورُ الْعِينُ وَصِفَتُهُنَّ

el-Hûrü'l-în ve onların sıfatları babı.

1182

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ وَلَوْ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَتْ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ لَأَضَاءَتْ مَا بَيْنَهُمَا وَلَمَلَأَتْهُ رِيحًا وَلَنَصِيفُهَا عَلَى رَأْسِهَا خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Cennet hûrilerinden bir kadın yer halkına baksa hiç şüphesiz o, cennetle yer arasındaki fezâyı aydınlatır ve orayı bir güzel koku doldurur. Yine muhakkaktır ki, o kadının baş örtüsü, dünyadan ve dünyadaki her şeyden değerlidir. {B2796 Buhârî, Cihâd, 6.}

İZAHI

el-Hûrü'l-în "kara gözlü kadınlar" demek olup Kur'an diliyle müminlerin ve gazilerin cennetteki kadınlarına verilmiş bir mefharet unvanı olduğunu aşağıda göreceğiz. Kur'an'ın cennet kadınlarına verdiği bu cazip unvan, müteaddit hadislerde de zikredilmiştir.

el-Hûrü'l-în terkibinde hûr lafzı cemi'dir. Müfredi "havrâ"dır ve kara gözlü kadınlara denilmiştir. În lafzı da cemi'dir, müfredi "aynâ"dır. Bu da geniş gözlü kadına ıtlak edilmiştir. Buhârî *Sahîh*'inde bu babın unvanında el-hûrü'l-înin sıfatını bu lugavî medlûlüyle şöyle tavsif ediyor: Hûriler o kadar cazip bir güzelliğe mâliktirler ki insan onlara bir göz atmakla hayret içinde kalır; gözlerinin beyazı son derece beyaz, siyahı da son derece siyahtır.

Hakikaten gözün akı ak, karası kara olmak göz güzelliğinin en müstesna bir vasfıdır. Bazı lugat âlimleri de el-hûrü'l-în âhû gözü gibi bütün gözün siyah olmasına ıtlakını iddia etmişlerdir. Fakat bu ıtlak, lugavî bir hakikat değildir. Çünkü bütün gözün siyah olması insan gözünün değil, âhû gözünün hususi bir sıfatıdır. Bazı şiirlerde son derece siyah gözlü kadınlar için istimali ise istiare tarikiyledir.

Buhârî bu unvanında Duhân sûresinin 52, 53, 54. âyetlerine de işaret etmiştir ki Cenâb-ı Hakk'ın kıyamet gününde mücahidlere cennetler, ırmaklar, ipekli giyecekler ikram edeceği ve aynı zamanda cennet hûrilerini nikâh edip çiftleştireceği vaadinden ibarettir.

1183

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ ﷺ أَقْوَامًا مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ إِلَى بَنِي عَامِرٍ فِي سَبْعِينَ فَلَمَّا قَدِمُوا قَالَ لَهُمْ خَالِي أَتَقَدَّمُكُمْ فَإِنْ أَمَّنُونِي حَتَّى أُبَلِّغَهُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَإِلَّا كُنْتُمْ مِنِّي قَرِيبًا فَتَقَدَّمَ فَأَمَّنُوهُ فَبَيْنَمَا يُحَدِّثُهُمْ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ إِذْ أَوْمَئُوا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ فَطَعَنَهُ بِرُمْحٍ فَأَنْفَذَهُ فَقَالَ اللهُ أَكْبَرُ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ ثُمَّ مَالُوا عَلَى بَقِيَّةِ أَصْحَابِهِ فَقَتَلُوهُمْ إِلَّا رَجُلًا أَعْرَجَ صَعِدَ الْجَبَلَ فَأَخْبَرَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ النَّبِيَّ ﷺ أَنَّهُمْ قَدْ لَقُوا رَبَّهُمْ فَرَضِيَ عَنْهُمْ وَأَرْضَاهُمْ فَكُنَّا نَقْرَأُ أَنْ بَلِّغُوا قَوْمَنَا أَنْ قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا ثُمَّ نُسِخَ بَعْدُ فَدَعَا عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبَنِي لِحْيَانَ وَبَنِي عُصَيَّةَ الَّذِينَ عَصَوُا اللهَ وَرَسُولَهُ.

TERCÜMESİ

Yine Enes radıyallahu anhtan gelen rivayete göre şöyle demiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (bir davet üzerine Kur'an bilenlerden) yetmiş kişiyi Âmiroğulları'na ve Süleymoğulları'ndan bazı soylara (irşad ve din öğretmek için) göndermişti. Bunlar (Maûne Kuyusu'na) vardıklarında dayım (Harâm b. Milhân) arkadaşlarına, "Sizden önce ben (Süleymoğulları'na) varayım da eğer onlar bana Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden (aldığımız emri) kendilerine tebliğ edinceye kadar aman verirlerse (ne âlâ), vermezler (de ihanet ederler)se (zaten) siz de (benden uzakta değil) bana yakın bulunuyorsunuz" dedi ve ilerledi. Süleymoğulları (ibtidâ) dayıma aman verdiler. O da Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden (aldığı emirleri) tebliğ ettiği sırada onlar ansızın aralarından (Âmir b. Tufeyl denilen) bir kimseye işaret ettiler. O da dayımı (arkasından şiddetle) mızrakladı. Bir halde ki mızrağı göğsünden çıkardı. Bu ölüm darbesi üzerine Harâm (göğsünden fışkıran kanlara ellerini bulayıp yüzüne ve başına sürerek), "Allah büyüktür, Kâbe'nin sahibine yemin ederim ki ben (şehâdet rütbesi) kazandım" diye haykırdı. Sonra (bu gaddar) Süleymoğulları dayımın geri kalan arkadaşlarına döndüler. Dağa kaçan (Kâ'b b. Zeyd denilen) aksak bir kişiden başka onları da öldürdüler. Şimdi Cibrîl aleyhi's-selâm (bu faciayı) Nebî sallallahu aleyhi ve selleme, "Seriyyedeki bütün ashabın rablerine kavuştular. Allah onlardan razı oldu, onları da memnun etti diye bildirdi. O zamanlar biz, (Cibrîl'in Peygamberimize vâki olan) bu (vahyi)ni (Kur'an olarak), "Biz (şehidler)i (Peygamberimize ve) kavmimize haber veriniz: Biz, rabbimize kavuştuk, O bizden razı oldu, bizi de hoşnut etti diye okurduk. Bir zaman sonra (tilâveti) nesholundu. Bu (facia)nın üzerine Resûlullah, Allah'a ve O'nun resulüne isyan eden şu Ri'l, Zekvân, Lihyânoğulları ve Usayyeoğulları üzerine kırk sabah (lânetle karışık) dua etti."{B2801 Buhârî, Cihâd, 9.}

İZAHI

Tercümemizde kavis içinde gösterilen ziyadeler, bu hadisin “Megāzî” bahsindeki mufassal ve muhtasar birtakım rivayet tariklerinden alınmış ve pek dar olan ve bazı noktaları şârihleri tereddüde düşüren yukarıdaki metin izah edilmiştir. Binaenaleyh bu ziyadeler de asıl metnin tercümesi derecesinde sıhhat ve kuvveti haizdirler. İslâm tarihinde Bi’rimaûne Vak‘ası diye anılan bu facia Resûlullah’ın hicretinin 4. yılı saferinde vuku bulmuştur. Resûlullah Uhud Vak‘ası’ndan sonra şevvalin bakiyesiyle zilkadeyi, zilhicceyi, muharremi geçirmiş ve safer ayının ibtidâsında Bi’rimaûne Seriyyesi’ni techiz etmiştir.

İbn Hişâm *es-Sîre*’sinde bu seriyyenin niçin gönderildiğini şöyle izah ediyor: Âmiroğulları’nın reisi Ebû Berâ Âmir b. Mâlik bir ara Medine’ye gelerek Resûl-i Ekrem’i ziyaret etmişti. Bu mülâkat sırasında Resûlullah Âmir’e müslüman olmasını teklif etmişse de o, İslâm’ı açıkça kabul etmemekle beraber İslâm’a meyletmekten uzak da kalmamıştır. Nasıl ki, “Yâ Muhammed! Necid halkına ashabından bir heyet gönderir de İslâm’a davet edersen mühim bir kuvvet olan bu kalabalık kavmin davetine icâbet edeceğini umarım” demişti. Resûl-i Ekrem’in, “*Necidliler’in ashabıma kötü muamele etmelerinden korkarım!*” buyurmalarına karşı da, “Ben onları ahdüemanıma alırım, sakın çekinme gönder, halkı emrine davet etsinler” demiştir. Bu teminat üzerine Resûlullah Necid’e din tâlim için Münzir b. Amr’ın riyâseti altında o zaman kurrâ denilen mâlûmat sahibi ashaptan kırk kişilik bir heyet gönderdi. (Bunun yetmiş kişi olduğunu Buhârî’nin rivayetinde gördük. Müslim’in rivayeti de yetmiştir). Bu heyet yollandılar. Nihayet Bi’rimaûne denilen bir kuyu başına indiler ki burası Âmiroğulları’nın yurduyla Süleymoğulları diyarının ortasındadır.

Maûne Kuyusu'na varınca Harâm b. Milhân'ı Peygamber efendimizin mektubuyla Âmir b. Tufeyl'e gönderdiler. Çünkü o günlerde Âmiroğulları'nın reisi Ebû Berâ vefat etmişti. Bu cihetle İbn Milhân Resûl-i Ekrem'in mektubunu Ebû Berâ'nın kardeşi oğlu Âmir b. Tufeyl'e verdi. Bu küstah herif mektuba bakmayarak Harâm b. Milhân'ı öldürdü. Sonra seriyye halkını tamamen mızraklamak için kendi kavmi olan Âmiroğulları'nı imdada çağırdı ise de onlar: Biz Ebû Berâ'nın ahdini bozmayız. Onun müslümanlarla ahdi vardır diye icâbet etmediler. Bunun üzerine İbn Tufeyl Süleymoğulları'na mensup Usayye, Ri'l, Zekvân, Lihyân şerirlerini yardıma çağırdı. Bunlar icâbet ederek ashâb-ı kirâm üzerine baskın ettiler ve bütün seriyye halkını develeri üzerinde oldukları halde kuşattılar. Artık mukabeleden başka bir çare göremeyen ashap, kılıçlarına sarıldılar. Hepsi de şehid düşünceye kadar çarpıştılar (rahmetullahi aleyhim). Yalnız Kâ'b b. Zeyd kurtulmuş, o da Hendek Gazâsı'nda şehid düşmüştür (*Sîret-i İbn Hişâm*, Kahire 1355-1936, III, 293-294).[541]

Bu hadisi Buhârî felâketzede olup da Allah yolunda vücûdundan kan fışkıran mücahidin fazileti hakkında açtığı bir babında zikretmiştir. Bu fazileti başta Harâm b. Milhân olduğu halde alçak bir ihanetin kurbanları olan (Bi'rimaûne) şehidlerinin merdâne çarpışarak şehid olmalarından Allah'ın razı olup bunları da birtakım uhrevî mükâfat ile hoşnut ve razı etmesinde görüyoruz.

Buhârî'nin bu hadisten önce birkaç rivayeti daha vardır ki; bunlardan birisi Mûte Harbi'nde baş kumandanlık ederek sırasıyla şehid düşen Zeyd b. Hârise, Ca'fer Tayyâr, Abdullah b. Revâha'nın fâcia-i şehâdetlerini Resûl-i Ekrem'in Medine'de minber üzerinde ağlayarak ashaba bildirmesine dair 623 numaralı Enes b. Mâlik hadisidir ki tercüme ve izahı bu eserimizde geçmiştir. Oraya bakılsın!

---

541 {İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 183-185.}

1184

•.•.•

عَنْ جُنْدَبِ بْنِ سُفْيَانَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ فِي بَعْضِ الْمَشَاهِدِ وَقَدْ دَمِيَتْ إِصْبَعُهُ فَقَالَ هَلْ أَنْتِ إِلَّا إِصْبَعٌ دَمِيتِ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ مَا لَقِيتِ.

TERCÜMESİ

Cündeb b. Süfyân radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bazı gazâlarda bulunmuştu da parmağı (yaralanıp) kanamıştı. Bunun üzerine Resûlullah, "(Parmağım!) Sen yalnız kanayan bir parmak değil misin? (Yoksa ne kırıldın, ne düştün). Bu kazâya da (boş değil) Allah yolunda uğradın!" buyurmuştur. {B2802 Buhârî, Cihâd, 9.}

İZAHI

Bazı rivayete göre, Peygamberimizin parmağı bu yarayı Uhud Harbi'nde almıştı. Çokça ağrıyıp sızlamaya başlayınca istiare suretiyle parmağa hitap ederek metindeki recezi söylemiş ve parmağım uslu ol, sızlama! demek istemiştir. *Buhârî* şerhlerinde şöyle bir şüphe ortaya konularak, peygamberin bu hitabesi bir şiirdir. Halbuki Kur'ân-ı Mübîn Peygamber efendimizden şairlik vasfını nefyetmiştir deniliyor. Sonra birkaç türlü cevap veriliyorsa da bunlardan en kuvvetlisi Peygamberimizin bu beyti şiir kastıyla değil, rastgele söylemiş olması suretiyle verilen cevaptır. Beytin ittifâk-ı sudûrunun en kuvvetli müeyyidesi de Uhud hezimeti gibi en heyecanlı bir zamanda söylenmiş olmasıdır. Böyle kasıtsız söylenen mevzun sözlere örfte şiir denilmediği gibi söyleyene de şair denilmez. İncelemeye değer bir cihet de Peygamberimizin meşhur,

Ene'n-nebiyyü lâ kezib Ene İbn Abdi'l-Muttalib

Beytini de Huneyn'de ilk hamlede İslâm ordusu hezimete uğradığı sırada söylemiş olması ve "*Ben Peygamberim!... Yalan yok!.., Ben Abdülmuttalib'in oğluyum*"[542] suretindeki ateşli hitabesiyle bozulan orduyu nizamına koymasıdır.

---

542 {B2864 Buhârî, Cihâd, 52.}

1185

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُكْلَمُ أَحَدٌ فِي سَبِيلِ اللهِ وَاللهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُكْلَمُ فِي سَبِيلِهِ إِلَّا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَجُرْحُهُ يَثْعَبُ دَمًا اللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ وَالرِّيحُ رِيحُ الْمِسْكِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Hayatım elinde (kudretinde) olan Allah'a yemin ederim ki: Allah yolunda hiçbir kimse yaralanmaz –Allah kendi rızası uğrunda yaralanan kişiyi çok iyi bilir ya– ancak o şehid mücahid, kıyamet gününde (yaralı heyetiyle) kanı, kan renginde (cerîhasından akarak), kokusu da misk kokusu (saçarak Arasat meydanına) gelir. {B2803 Buhârî, Cihâd, 10.}

İZAHI

Şehidin Arasat meydanına şehâdeti zamanındaki heyetiyle gelmesinin hikmeti, hayatını Allah yolunda feda eden şehidin şâhid-i fazileti daima kendisiyle beraber bulunmasıdır. Şehid, Resûl-i Ekrem'in tavsif buyurduğu veçhile kıyamet gününde hey'et-i asliyesiyle beraber geleceği için şer'an kanlı elbisesiyle defnolunur ve gasledilerek veya başka bir suretle kendisinden şehid kanı izâle edilmez.

1186

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ غَابَ عَمِّي أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ ﵁ عَنْ قِتَالِ بَدْرٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ غِبْتُ عَنْ أَوَّلِ قِتَالٍ قَاتَلْتَ الْمُشْرِكِينَ لَئِنِ اللهُ أَشْهَدَنِي قِتَالَ الْمُشْرِكِينَ لَيَرَيَنَّ اللهُ مَا أَصْنَعُ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ وَانْكَشَفَ الْمُسْلِمُونَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هٰؤُلَاءِ يَعْنِي أَصْحَابَهُ وَأَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هٰؤُلَاءِ يَعْنِي الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ تَقَدَّمَ فَاسْتَقْبَلَهُ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ يَا سَعْدُ بْنَ مُعَاذٍ الْجَنَّةُ وَرَبِّ النَّضْرِ إِنِّي أَجِدُ رِيحَهَا مِنْ دُونِ أُحُدٍ قَالَ سَعْدٌ فَمَا اسْتَطَعْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا صَنَعَ قَالَ أَنَسٌ فَوَجَدْنَا بِهِ بِضْعًا وَثَمَانِينَ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ أَوْ طَعْنَةً بِرُمْحٍ أَوْ رَمْيَةً بِسَهْمٍ وَوَجَدْنَاهُ قَدْ قُتِلَ وَقَدْ مَثَّلَ بِهِ الْمُشْرِكُونَ فَمَا عَرَفَهُ أَحَدٌ إِلَّا أُخْتُهُ بِبَنَانِهِ قَالَ أَنَسٌ كُنَّا نَرَى أَوْ نَظُنُّ أَنَّ هٰذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِيهِ وَفِي أَشْبَاهِهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ

إِلَى آخِرِ الْآيَةِ.

وَقَالَ إِنَّ أُخْتَهُ وَهِيَ الَّتِي تُسَمَّى الرُّبَيِّعَ كَسَرَتْ ثَنِيَّةَ امْرَأَةٍ فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْقِصَاصِ فَقَالَ أَنَسٌ يَا رَسُولَ اللهِ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا تُكْسَرُ ثَنِيَّتُهَا فَرَضُوا بِالْأَرْشِ وَتَرَكُوا الْقِصَاصَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan gelen rivayete göre müşârün ileyh demiştir ki; amcam Enes b. Nadr radıyallahu anh Bedir Harbi'nden uzakta bulunmuştu da; yâ Resûlellah! Müşriklerle muharebe ettiğin ilk gazâdan uzakta bulundum. Eğer Allah beni müşriklerle harp (meydanı)nda hazır bulundurursa, oynayacağım (kahramanlık) oyunlarını Allah muhakkak (herkese) gösterecektir demişti. Uhud günü hulûl edip de müslümanlar münhezim olunca İbn Nadr, "Yâ rab! Şunların yani müslümanların irtikâp ettikleri bozgunculuktan dolayı sana i'tizâr ederim. Şunların da yani müşriklerin de (Resûlullah'a karşı) irtikâp ettikleri cinayetten sana ilticâ eylerim" dedi. Sonra (müşriklere doğru) ilerledi. Bu sırada İbn Nadr'a Sa'd b. Muâz rastgeldi. Ona da, "Ey Sa'd b. Muâz! Cennet istiyorum ve Nadr'ın rabbına yemin ederim ki; ben cennetin kokusunu Uhud'da buluyorum" dedi. Sa'd b. Muâz (İbn Nadr'ın şehâmet menkabelerini hulâsa ederek Resûl-i Ekrem'e), "Yâ Resûlellah! (İbn Nadr düşmanlara karşı öyle cihad etti ki) ben onun gösterdiği harikalar(ı tasvir)e muktedir değilim" dedi. Enes b. Mâlik (Sa'd b. Muâz'ı teyit ederek) demiştir ki; biz İbn Nadr'ı şehid olarak bulduğumuzda onun bedeninde kılıç darbesi, mızrak vurması ve okla musâb olarak seksen bu kadar yara bulduk. Müşrikler bu mücâhide (burnunu, kulaklarını vesair âzasını birer birer kesmek suretiyle) o kadar işkence etmişlerdi ki, bu (azîz) şehidi hiçbir kimse tanıyamadı da yalnız kız kardeşi (halam) parmaklarının ucuyla tanıyabildi. (Yine) Enes b. Mâlik demiştir ki zannedersem şu, مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ âyeti sonuna kadar[543] Enes b. Nadr ile benzerleri hakkında nâzil olmuştur. {B2805 Buhârî, Cihâd, 12.}

Yine Enes b. Mâlik demiştir ki: İbn Nadr'ın kız kardeşi –ki o, Rübeyyi' adıyla anılır. (Bir kere)– bir kadının ön dişlerini kırmıştı da (onlar diyetini istemişlerdi, İbn Nadr da afivlerini dilemişti). Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de kısas ile emretmişti. Bunun üzerine Enes b. Nadr dedi ki, "Yâ Resûlellah! Seni hak ile (müeyyed) peygamber gönderen Allah'a yemin ederim (ve Allah'ın inâyetinden umarak derim ki) Rübeyyi'in dişi kırılmaz!" Hakikaten davacılar en sonu diyete razı olup kısası bıraktılar. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Allah'ın kullarından öyle bir kişi vardır ki o, Allah'a yemin etse, muhakkak Allah onun yeminini yerine getirir buyurdu. {B2806 Buhârî, Cihâd, 12.}

---

543 Bu âyet-i kerîmenin tamamının meâli şöyledir: "*Müminlerden bir kısım erler vardır ki onlar Allah'a verdikleri ahde bağlı kaldılar: Onlardan kimi* (şehid olarak) *ahdini ödedi kimi de* (ödemeyi) *bekliyor ve onlar* (ahidlerini) *hiçbir suretle değiştirmediler*" (el-Ahzâb, 33/23).

1187

•.•.•

عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ﵁ قَالَ نَسَخْتُ الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ فَفَقَدْتُ آيَةً مِنْ الْأَحْزَابِ كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ بِهَا فَلَمْ أَجِدْهَا إِلَّا مَعَ خُزَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ الَّذِي جَعَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ شَهَادَتَهُ بِشَهَادَةِ رَجُلَيْنِ وَهِيَ قَوْلُهُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ.

TERCÜMESİ

Zeyd b. Sâbit radıyallahu anhtan gelen rivayete göre şöyle demiştir: (Kur'an'ı istinsah ederken) ben, (Hafsa'nın yanındaki Kur'an yazılı) sayfaları(n suretlerini) mushaflara naklettim de Ahzâb (sûresin)den bir âyeti –ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden onu okuduğunu her zaman işittiğim halde– kaybetmiştim ve o âyeti (yazılı olarak) bulamamıştım; yalnız; Peygamberimizin; tek başına şehâdetini iki kimsenin şehâdetine denk tuttuğu ensardan Huzeyme'nin yanında buldum. (En sonu onu da heyetin kararıyla mushaftaki sûresine koyduk). O âyet de Allah'ın, "Müminlerden öyle erler vardır ki onlar Allah'a verdikleri ahde bağlı kaldılar" meâlindeki kavlidir. {B2807 Buhârî, Cihâd, 12.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi “cem‘-i Kur’ân”a[544] dair açtığı bir babında da rivayet etmiştir. Oradaki rivayetinde, فألحقناها في سورتها في المصحف “En sonu o âyeti de mushaftaki sûresine kattık”[545] ziyadesi bulunduğundan, çok lüzumlu olan bu ziyadeyi tercümemizde kavis içinde gösterdik. Bu Ahzâb âyeti Ebû Bekir’in hilâfeti zamanında Kur’an cemolunduğu sırada mı, yoksa Hazret-i Osman zamanında Kur’an istinsah edilirken mi bulunup mushafa konulmuştur. Her iki ciheti teyit eden haberler bulunmakla beraber birinciye dair olan rivayet, vehim addedilecek derecede zayıf görülmüştür. Halife Osman zamanında bulunup konulduğu Zeyd b. Sâbit hadisinin zâhirinden müstefâd olduğundan daha ziyade bu rivayet itimadı haizdir. Bu mühimmeyi de tercümemizde, (Kur’an’ı istinsah ederken) kaydıyla tercümede tebârüz ettirdik.

Kur’ân-ı Mübîn Ebû Bekir zamanında cemedildiğinde muhafaza için Peygamber’in kadınlarından Hafsa’ya tevdi edilmişti. Hazret-i Osman zamanında mushaf-ı şerif nüshalarının çoğaltılmasına lüzum görüldüğünde Hafsa’dan bu orijinal nüsha alınarak ondan beş veya yedi mushaf nüshası kopya edilmiştir. Bunu da tercümede gösterdik. Ebû Bekir zamanında Kur’an toplanırken de iki âyet yine Huzeyme’nin yanında bulunmuştu. Fakat bu iki âyet Ahzâb sûresine mensup olmayıp Tevbe sûresi âyetlerindendir ve bu sûrenin son iki âyetidir.

Bu âyetlerin bu suretle mushafa konulması, sonraları şöyle bir tenkide uğramış ve derin bir incelemeye vesile olmuştur: “Kur’an’ın birinci şartı tevâtür[546] iken Zeyd b. Sâbit yalnız Huzeyme’nin yanında bulduğu âyetleri nasıl olup da mushafa koyabilmiş ve Kur’an’dan sayabilmiştir?” deniliyor ve şöyle cevap veriliyor: Tevâtür vardır yoktur meselesi Peygamber’in ashabından sonraki devre aittir. Tâbiî ve etbâu’t-tâbiî zamanlarına nisbetle tasavvur olunur. Ashaba gelince, onlar Peygamber’den herhangi bir âyetin Kur’an olduğunu işitince onun Kur’anlığını kati olarak bilirlerdi.

Ahzâb ve Tevbe âyetlerinin Huzeyme gibi yüksek bir şahsiyeti haiz sahâbînin yanında bulunması ayrıca bir itibar ve emniyet medarı olmuştur. Bunun için Zeyd b. Sâbit bu hadisinde Huzeyme'nin yalnız başına şehâdetini Resûlullah'ın iki şahidin şehâdetine muadil ve müsavi tuttuğunu bildirmiştir.[547]

Bu Ahzâb ve Berâe âyetlerinin Kur'aniyet'inin sıhhatinde Zeyd b. Sâbit'in zatî fazileti ve ilmî kudret ve itibarı da hesap edilmelidir: **1.** Zeyd, Resûlullah'ın Medine'deki hayatı müddetince vahiy kâtipliği vazifesini ifa etmiştir. **2.** Zeyd, Resûlullah'ın sağlığında Kur'an'ı ezberleyen ashaptan biridir. Übey b. Kâʻb, Muâz b. Cebel, Ebû Zeyd de o bahtiyar zümredendir. **3.** Zeyd, Kur'an'ı en düzgün okuyanlar arasında sayılır ki Osman, Ali, Übey b. Kâʻb, İbn Mesʻûd, Ebü'd-Derdâ, Ebû Mûsâ el-Eşʻarî de o cümledendir. **4.** Zeyd, bu kurrâ-i kirâmın en çok muammer olanlarından olup İbn Abbas gibi müfessirler kendisinden feyiz almışlardır. **5.** Tebük günü Mâlik b. Neccâr oğullarının bayrağı Umâre b. Hazm'ın elinde iken Resûlullah onun elinden alarak Zeyd'e vermiş ve "*Zeyd Kur'an'ı çok iyi bilir, Kur'an mukaddemdir*"[548] buyurmuştur. **6.** Zeyd, çok zeki idi. Resûlullah'a Süryânîce yazılmış mektuplar gelmeye başlayınca Resûlullah'ın emriyle en kısa bir zamanda Süryânîce öğrenmiştir. **7.** Zeyd'i, Hazret-i Ebû Bekir Kur'an'ı cemʻe memur ettiğinde iʻtizâr etmesi üzerine onun müstesna zekâsını, ilmî şahsiyetini, hakkında umumun itimadını şu vecizesinde hulâsa ederek, "Ey Zeyd! Sen âkıl, reşid bir gençsin, seni biz, hiçbir kusur ile itham edemeyiz" demiştir *(Buhârî* ve şerhleri, *İtkān, Üsdü'l-gābe).*

Zeyd, bu üç âyeti yalnız kendi ictihad ve kanaatiyle de mushafa koymuş değildir. O, riyâset ettiği ilmî bir şûranın kararıyla hareket etmiştir ki âzası, Kur'an ilmindeki ihtisaslarıyla temeyyüz etmiş olan Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. Âs, Abdurrahman b. Hâris o şûranın âzaları ve üçü de Kureyş'ten bulunuyor (*Buhârî*).

En sonra bu şûranın kararı usulen hilâfet makamının tasdikine arzolunmuş ve neşredilen bir tebliğ ile bütün ashabın mâlûmu olup sükûtî bir icmâ mün'akid olmuştur. Bu izahımızın hâtimesinde bir hakikati de ifade etmek isteriz ki, mushaf-ı şerif haricinde Kur'an olarak ne bir âyet, ne bir sûre kalmıştır. Yukarıdaki deliller, bu hakikate de zarurî bir ilim ve ıttılâ bahşeder (*Fezâilü'l-Kur'ân*, İbn Kesîr).

---

544 Cem'-i Kur'ân, İslâmî ilimlerde bir ıstılah olmuştur, hususi medlûlü vardır ki, Kur'an'ın ashap arasında dağınık bir halde bulunan âyetlerini ve sûrelerini sayfalarda, sonra bu sayfaları da bir mushaf dahilinde toplamaktan ibarettir. Bu meşkûr hizmet de Ebû Bekir zamanında yine Zeyd b. Sâbit tarafından ifa edilmiştir (*Umdetü'l-kārî*, IX, 303, Matbaa-i Âmire).

545 {B4988 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 3.}

546 Tevâtürün rivayet âlimleri arasındaki mânasını anlamak için bu eserin mukaddimesinde yer alan "Haber'in Envâı" başlığı altındaki izahata bakınız.

547 Bir kere Resûlullah arâbî Sevâ b. Kays'tan bir at satın almıştı ve arâbîye, "*Gel de bedelini vereyim!*" diye yürümüştü. Resûlullah gidiyordu. Fakat bedevî daha bir yağlı müşteri bulurum ümidiyle olsa gerektir ki Peygamber'i takip etmiyor, ayağını sürüyordu. Nihayet aradığını da buldu. Resûlullah'ın akdinden haberi olmayan bazı kimseler fazla para vermişlerdi. Resûlullah geri dönüp geldiğinde bedevî, "Ben sana satmadım!" diye bey'i inkâr etti ve "Sattımsa şahit göster!" demişti. Bu sırada oraya gelen Huzeyme, Resûlullah'ın lehine şehâdet ederek bedevînin atı sattığına kanaati bulunduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Resûlullah Huzeyme'ye, "*Bu alışverişte bulunmadığın halde hangi kanaatin seni bu şehâdete sevketti*" dediğinde Huzeyme, "Yâ Resûlellah! Ben seni, tebliğ ettiğin semavî haberle tasdik etmiş bulunuyorum. Şu şehâdet de nedir ki?" diye cevap vermiş. Resûlullah Huzeyme'nin şehâdetini kabul etmekle beraber, "*Her kimin lehinde veya aleyhinde Huzeyme şehâdet ederse, onun şehâdeti kâfidir*" buyurmuş ve onun münferiden şehâdetini iki kişinin şehâdetine müsavi kılmıştır (*Tabakāt-ı İbn Sa'd*, IV, 90-91, hulâsaten ve *Üsdü'l-gābe*).{İbn Sa'd, *et-Tabakāt,* I, 380; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gābe*, II, 588.}

548 {İbn Allân, *Delîlü'l-fâlihîn*, VI 600.}

1188

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ مُقَنَّعٌ بِالْحَدِيدِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أُقَاتِلُ وَأُسْلِمُ قَالَ أَسْلِمْ ثُمَّ قَاتِلْ فَأَسْلَمَ ثُمَّ قَاتَلَ فَقُتِلَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمِلَ قَلِيلًا وَأُجِرَ كَثِيرًا.

TERCÜMESİ

Berâ radıyallahu anhın şöyle demiş olduğu rivayet olunmuştur: (Uhud Harbi'nde) Nebî sallallahu aleyhi ve selleme demir (zırh) ile yüzü örtülü bir kişi geldi de, "Yâ Resûlellah! (Hemen) harbedeyim de (sonra) müslüman mı olayım?" diye sordu. Resûlullah, "Müslüman ol, sonra harbet!" buyurdu. O da hemen müslüman oldu, sonra vuruştu. Nihayet şehid edildi. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Az işledi, fakat çok kazandı" buyurdu. {B2808 Buhârî, Cihâd, 13.}

İZAHI

Şârih İbn Hacer, "Cihad ederek şehid düşen bu kahramanın adını bilmiyorum. Şu kadar ki Müslim, bunun ensardan ve Nebîtoğulları'ndan olduğunu rivayet etmiştir. Eğer Müslim'in bu rivayeti olmasaydı bu mücahid Eşheloğulları'ndan Amr b. Sâbit'tir demek de mümkün olurdu. Eşheloğulları ensardan ve Evs kabilesinden bir soy olduğu için Nebîtoğulları'ndan başkadır" diyor ve Amr b. Sâbit'tir diyen şârih Kirmânî'ye ta'riz ediyor.

Bu aziz şehidin bu hali garîbeler cümlesindendir: Çünkü o, Allah'a bir kere olsun secde etmeden cennete girmiştir. İbn İshak'ın *Megāzî*'de sahih bir isnad ile tahrîcine göre Ebû Hüreyre bu garîbeyi bir bilmece şekline sokarak, "Haydi bana bir kişi bildiriniz ki o, bir kere olsun namaz kılmadan cennete girmiş olsun?" diye sorarmış; bilinemeyince de, "Hâ, o, Amr b. Sâbit'tir" dermiş ve mübarek şehidin hamâset menkıbesini anlatırmış.

Resûlullah'ın, "*İbtidâ müslüman ol, sonra gazâ et!*" buyurmaları şehidin şehâdet rütbesine ve bu suretle Allah'ın ihsan ve keremiyle bir saatte cennet gibi ebedî bir saadete erebilmesi onun İslâm câmiasına girmiş olmasına mütevakkıf olduğu hükmünü işʻâr eder.

Buhârî *Sahîh*'inde Berâ hadisinin unvanında Saf sûresinin 2, 3 ve 4. âyetlerini zikretmiştir ki meâlen şöyledir: "*Ey o iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin* (yaparız) *dersiniz. Allah yanında en ziyade menfûr olan, sizin yapmayacağınız şeyi* (yaparız) *demenizdir. Allah kendi yolunda* (taşları birbirine) *kurşunla* (kenetle)*nmiş yalçın duvarlar gibi saf bağlayarak çarpışan erleri sever.*"[549] Bu üç âyetten üçüncüsünde en beliğ bir üslûp ile askerî terbiyenin ve mütesânid bir saff-ı harb nizamının lüzumu ve böyle askerî bir disiplin ile cihadın Allah indinde mergūb olduğu bildiriliyor. Askerde nizamsızlık ve bilhassa bozgunculuk Kur'ân-ı Mübîn'imizin şiddetle menettiği en menfûr bir harekettir. Bu askerin hâricî nizamıdır. Onun bir de dâhilî, vicdanî ve kalbî nizamı vardır ki o da her erin kalbi Allah'a bağlı metin bir kale olmaktır. Her er böyle olmakla beraber ordunun bütün heyeti de bir iman, bir vatan, bir mefkûre uğrunda birbirine kurşunla kenetlenmiş beton bir duvar halinde bulunmasıdır, bu da bu âyetten istifade edilen bir mânadır.

Müfessir Mukātil bu âyetlerin sebeb-i nüzûlünü şöyle bildiriyor: Cihad farz kılınmazdan önce bir kısım müminler: "Hangi ibadet Allah'a çok sevimlidir? Allah bize bildirse de onu işlesek!" derlermiş. Bunun üzerine, "Allah kendi uğrunda saf bir iman ve temiz bir vicdan ile çarpışan o erleri sever ki onların gönülleri sanki çelikten metin bir kale yahut onların gönülleri bir emel, mefkûre uğrunda birbirine kurşunla kenetlenmiş sanki yalçın bir duvar" buyurulmuş. Bu âyetle Cenâb-ı Hak imandan sonra kendisine en sevimli ibadetin Allah yolunda cihad olduğunu bildirmiştir. Fakat hayat pahasına mal olan bu ibadet müminlerden bir kısmının hoşuna gitmemiştir. Bu defa Cenâb-ı Hak müminleri irşad ve te'dîb için, "*Ey iman edenler! Yapmayacağınız işi niçin* (yaparız) *dersiniz. Allah yanında en mebgūz olan şey, sizin yapmayacağınız şeyi* (yaparız) *demenizdir*" buyurmuştur.[550] Mukātil'in bu tefsiri İbn Abbas'tan da rivayet olunmuştur.

Nesefî Tefsîri'nde de şu muhtasar sebeb-i nüzûl kaydedilmiştir: Bazı kimseler Resûlullah'a gelerek, "Ben gazâda şöyle yaptım, böyle yararlık gösterdim" diye söylenirlermiş. Halbuki bu sözler tamamıyla hilâf-ı vâki olması üzerine, لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ "*İşlemediğiniz işleri niçin söylersiniz*?" kavl-i şerifi nâzil olmuştur.[551]

---

549 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ . كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ . إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ.

{es-Saf, ٦١/٢-٤.}

550 {Mukātil, *Tefsîr*, IV, 315.}

551 {Nesefî'nin tefsirinde tespit edilememiştir. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 354-355.}

1189

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّ أُمَّ الرُّبَيِّعِ بِنْتَ الْبَرَاءِ وَهِيَ أُمُّ حَارِثَةَ بْنِ سُرَاقَةَ أَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَتْ يَا نَبِيَّ اللهِ أَلَا تُحَدِّثُنِي عَنْ حَارِثَةَ وَكَانَ قُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ أَصَابَهُ سَهْمٌ غَرْبٌ فَإِنْ كَانَ فِي الْجَنَّةِ صَبَرْتُ وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ذٰلِكَ اجْتَهَدْتُ عَلَيْهِ فِي الْبُكَاءِ قَالَ يَا أُمَّ حَارِثَةَ إِنَّهَا جِنَانٌ فِي الْجَنَّةِ وَإِنَّ ابْنَكِ أَصَابَ الْفِرْدَوْسَ الْأَعْلَى.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur: Berâ kızı Rübeyyi‘in anası –ki bu kadın Hârise b. Sürâka’nın da anasıdır– Nebî sallallahu aleyhi ve selleme gelerek, “Yâ nebiyyallah! Hârise’(nin halin)den bana haber vermez misiniz? Ona Bedir günü serseri bir ok dokunarak öldürmüştü. Eğer oğlum cennette ise (bu acıya) sabrederim. Cennette değilse ona gücüm yettiği kadar ağlamaya çalışırım” demişti. Resûlullah cevaben, “Ey Hârise’nin anası! Sana şanlı bir haber vereyim: Cennette birçok yüksek derece vardır; oğlun muhakkak bunlardan firdevs-i a‘lâ (denilen en yüksek derece)ye erişti” buyurmuştur (Bu cevap üzerine kadıncağız, “Eyi eyi, yâ Hârise! Ne mutlu sana” diye dönüp gitmiştir). {B2809 Buhârî, Cihâd, 14.}

İZAHI

Hadis hâfızları bu hadiste Buhârî râvilerinin bir vehmini ortaya koymuşlardır. Biz burada onu tashih etmeden geçmeyeceğiz. Bundan üç hadis önce 1186 numara ile geçen hadisin metninde sarâhatle görmüştük ki Rübbeyyi' denilen kadın Berâ'nın kızı değil, Nadr'ın kızıdır; Enes b. Nadr'ın hemşiresidir; Enes b. Mâlik'in de halasıdır. Sonra Hârise b. Sürâka'nın anası, Rübeyyi'in anası değil Rübeyyi'in kendisidir. Resûlullah'a gelerek oğlunun şehid olup olmadığını soran da Rübeyyi'dir. Tirmizî ile İbn Huzeyme sünenlerinde bu suretle rivayet etmişlerdir. Tabakat ve intikād ilimlerinin en yüksek simalarından olan Hâfız İbnü'l-Esîr *Câmiu'l-usûl*'ünde, "Ensaba, megāzîye ve sahâbe isimlerine dair bütün kitaplarda mazbut ve muharrer olan Hârise'nin anası Rübeyyi' bint Nadr'dır, Enes b. Mâlik'in halasıdır" diyor. Ehl-i intikād bu vehmi bu suretle tashih ettikten sonra onun menşeini araştırmışlardır ki en mâkulü şudur: İmam Buhârî'nin son râvisi olan Firebrî'nin rivayet ettiği *Sahîh-i Buhârî* nüshasında bazı râviler tarafından أم الربيع بنت البراء suretinde yanlış tahşiye edilmiş olması, bilâhare sahih olmayan bu hâşiyenin *Buhârî* metnine karışmış bulunmasıdır. Şunu da hassaten kaydedelim ki, rivayette isim hatası gibi zühûl, hadisin sıhhatine ve râvilerin zabtına mani teşkil etmez. Bunu da Hâfız İbn Hacer bildiriyor.

Serseri okla şehid olan Hârise'ye gelince bu aziz şehid de bir kere Resûlullah'ın, "*Yâ Hârise! Bu gece nasıl sabaha çıktın?*" diye vâki olan sual ve iltifatına karşı, "Allah'(ın varlığına ve birliğin)e gerçekten inanarak sabahladım" diye ârifane cevap vermiş, sonra da Hârise, "Yâ Resûlellah! Hakkımda şehâdetle dua buyurmanızı ve şehid olmamı dilerim" temennisinde bulunmuştu. Hârise, Bedir Harbi'nde su içmek üzere havuz başına geldiğinde Hibbân b. Arika tarafından atılan bir ok Hârise'nin hançeresine isabet ederek ölmüştür.[552] Medineli Ebû Mûsâ'nın bildirdiğine göre Hârise, şehâdeti zamanında erlik çağına ermemişti; Bedir Harbi'ni seyre gelmiş bir oğlancıktı. Bunun için oku atan Hibbân, okunu Hârise'yi öldürmek maksadıyla atmamıştı. Bu cihetle bu ok serseri vasfıyla tavsif olunmuştur. Hârise'nin annesi de şehid olmak için düşmanın ihtiyarıyla atıp öldürmesi şehâdetin şartıdır sanıyordu. Bunun için soruyordu.

Firdevs “bostan” demektir. Fakat bostanlarda bulunan bütün ağaçları, çiçekleri vesair nebatı ihtiva etmek suretiyle hususiyeti vardır. Bunun için a‘lâ vasfıyla tavsif edilmiştir ve ehl-i cennetin tenezzüh mahallidir.

---

552 {Aynî, *Umde,* XIV, 107.}

1190

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ الرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِلْمَغْنَمِ وَالرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِلذِّكْرِ وَالرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِيُرَى مَكَانُهُ فَمَنْ فِي سَبِيلِ اللهِ قَالَ مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî)'den şöyle demiş olduğu rivayet olunmuştur: (Bir kere) Nebî sallallahu aleyhi ve selleme bir kişi geldi de o, "(Yâ Resûlellah!) Bir kısım kimseler ganimet malı için muharebe eder, bir kısım kimseler de (halk arasında) övülmek için muharebe eder. Bir kısım insanlar da (şecaatte) mevkii görülsün diye cihad eder. Şu halde Allah uğrunda cihad eden ya kimdir?" diye sordu. Resûlullah, "Kim ki yalnız Allah adı (varlığı ve birliği prensibi) yüce olsun" diye cihad ederse o mücahidin cihadı Allah yolundadır" buyurdu. {B2810 Buhârî, Cihâd, 15.}

1191

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمَّا رَجَعَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَوَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ وَقَدْ عَصَبَ رَأْسَهُ الْغُبَارُ فَقَالَ وَضَعْتَ السِّلَاحَ فَوَاللهِ مَا وَضَعْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَأَيْنَ قَالَ هَا هُنَا وَأَوْمَأَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ قَالَتْ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ .

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hendek günü, (gazâ sona ererek hânesine) döndüğü ve silâhını (çıkarıp yerine) koyduğu, baştan aşağı da yıkandığı sırada kendisine Cibrîl geldi. Cibrîl'in başını bir toz (tabakası tac gibi) kaplamıştı. Bu halde Cibrîl, "(Yâ Resûlellah)! Silâhınızı bıraktınız mı? Vallahi ben silâhımı bırakmadım" dedi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Öyle ise nereye (sefer?)" diye sordu. O da, "Hâ şuraya" dedi de Benî Kurayza'ya (doğru) işaret etti. Âişe demiştir ki; bu (muhâvere)nin üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Kurayzaoğulları (yurdu)na doğru (yola) çıktı. {B2813 Buhârî, Cihâd, 18.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî harp sahasından ayrıldıktan sonra boydan boya iğtisâlin ve temizlik yapılmasının mesnûn olduğunu bildirmek üzere sevketmiştir. Kurayza seferi, bu seferin sebebi ve cereyan sureti hakkında bu eserimizde 512. hadisin şerhinde izahat vardır. Oraya bakınız! Aşağıda "Megāzî" bahsinde de izah edilecektir. Oraya da bakınız!

1192

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَضْحَكُ اللّٰهُ إِلَى رَجُلَيْنِ يَقْتُلُ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ يَدْخُلَانِ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُ هٰذَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلُ ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلَى الْقَاتِلِ فَيُسْتَشْهَدُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Bir kere) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Allah iki kişiyi rızasıyla karşılar, ki onlar, biri öbürünü öldürüp cennete giren iki kimsedir" dedi. (Ashap taaccüb ederek, "Yâ Resûlellah! Hem öldüren, hem ölen ikisi birden nasıl cennete girer?" diye sordular da Resûlullah), "Şu (müslüman) Allah yolunda çarpışarak şehid düşer (de cennete girer). Sonra Allah öldürene hidayet eder (o da müslüman olur. Allah yolunda cihad eder). O da şehid düşer" diye cevap verdi. {B2826 Buhârî, Cihâd, 28.}

İZAHI

Buhârî'nin rivayet ettiği bu metin çok dardır. Tercümede kavis içinde görülen ziyadeler Müslim'in rivayet tariklerinden alınarak izah edilmiştir; bunlar da metin kuvvetinde sıhhati haizdir. İbn Abdülber, "Bu hadisten, Allah yolunda nefsini feda eden her müslümanın muhakkak cennete gireceği hükmü istifade edilir" demiştir. Yine İbn Abdülber, "Bütün ilim adamlarına göre bu hadisin mânası birinci kātilin katli îkā ederken kâfir olduğudur" demiştir ki Buhârî de hadisten bu mânayı anladığını bu hadisin unvanında şu sözleriyle ifade etmiştir: Bir kâfir bir müslümanı öldürür, sonra kātil müslüman olur ve dininde samimi ve doğru bulunur. En sonu o da gazâ meydanında şehid edilir. Bu suretle ikisi de cennete girmiş olur. Şârih Aynî de, "Birinci kātilin herhalde kâfir olmasını kabul etmek icap etmez. Çünkü bu hükmün müslümana da tâmimine mani yoktur. Nasıl ki bir müslüman bir müslümanı amden öldürse de tevbekâr olsa, sonra Allah yolunda şehid düşse, o da cennetlik olur" diyor.

BİR İFADE. Bu hadisten evvel Buhârî'nin birkaç babında unvan olarak zikredip de müellif Zebîdî tarafından ihtisar için *Tecrîd*'e alınmayan birkaç âyet-i kerîme ile hadîs-i şerif vardır ki cihad mevzuu ile pek ziyade alâkalı bulunduğundan bunlardan bir kısmını olsun burada bildirmeden geçemeyeceğiz:

1. Haklarında Âl-i İmrân sûresinin 169, 170 ve 171. âyetleri nâzil olan Uhud şehidlerinin fazileti babıdır. Bu üç âyet-i kerîmenin meâlleri şöyledir: "(Peygamberim!) *Allah yolunda katlolunan o şehidleri sakın ölmüşlerdir sanma! Belki onlar Allah'ın kereminden ihsan buyurduğu nimetlerle merzuk ve mesrur olarak rableri yanında hayattadırlar. Bunlar arkalarından şehid olarak kendilerine ulaşamayan mücahidler hakkında da, "Onlara asla korku yoktur, onlar hiçbir veçhile mahzun da olmayacaklardır" diye müjdelenirler.* (Yine böyle) *Allah tarafından* (şehidlere) *verilen büyük nimeti, bol ihsanı var ve Allah'tan, müminlerin ecrini asla kaybetmeyecek diye müjde alırlar.*"[553]

Bu âyetlerin nüzûlüne sebep olarak bir kısım haberler rivayet edilmişse de bunlar arasında en meşhuru Ahmed b. Hanbel'in, Ebû Dâvûd'un, İbn Cerîr'in, Hâkim'in müştereken rivayet ettikleri İbn Abbas hadisidir. Bu rivayete göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "*Ashabım! Din kardeşleriniz Uhud Harbi'nde şehid düşünce Allah onların ruhlarını yeşil kuşlar halinde yarattığı birtakım şekillere koydu. Şimdi onlar cennet ırmaklarına varıp sulanırlar; cennet meyvelerinden yerler; arşın gölgesinde asılı altın kandillere konup rahat ederler. O şehid ruhları böyle güzel yiyecek ve içecek âlemini, barınacak güzel bir hâb-gâhı bulunca, 'N'olaydı, din kardeşlerimiz Allah'ın bize ihsan ettiği nimetleri bilseydiler. Kardeşlerimizin cihad ve gazâdan çekinmemeleri ve bu mukaddes vazifeyi başkalarına bırakmamaları için bizim hayat ve saadetimize vâkıf olmalarını çok temenni ederdik' dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, 'Bu arzunuzu kardeşlerinize sizin namınıza biz yetiştiririz' diyerek,* وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ الآية *kavl-i şerifini inzâl buyurdu.*"[554]

2. Buhârî'nin "Cennet Kılıçların (Şakıyan) Yıldırımı Altındadır" unvanlı bir babıdır. En yüksek bir edebî ihtişamı haiz olan bu unvanı müellif Buhârî "el-Cennetü tahte zılâli's-süyûf" (Cennet, kılıçların gölgesi altındadır) hadîs-i şerifinden mülhem olarak yazmıştır. Buhârî'nin Abdullah b. Ebû Evfâ'dan rivayet ettiği bu hadisi İbn Ebû Evfâ, Hârîcîler'le harbeden ordu kumandanı Ömer b. Ubeydullah'a gönderdiği bir mektubunda bildirmiş ve Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "*İyi biliniz ki cennet, kılıçların gölgesi altındadır*" buyurdu diye yazmıştır.[555]

Hadiste gazilerin, kılıçlarını düşmana karşı şehâmetle kullanmaları, cennete girmelerine sebep olduğu en veciz fakat en cemiyetli bir üslûp ile ifade edilmiştir. Buna ilm-i rivayet ıstılahında "cevâmiu'l-kelim" ıtlak olunur ki bu hadîs-i şerif de o cümleden ma'dûddur. Dört kelime ile cihada terettüp eden sevap ve cihada tergīb en beliğ bir surette ihbar ve ifade edilmiş bulunuyor.

3. Harp meydanında gösterilen şecaati meth, korkaklığı zem babıdır. Bu babında Buhârî, Resûlullah'ın sîretine dair Enes b. Mâlik'in bir hadisini rivayet ediyor. Enes radıyallahu anh demiştir ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem insanların en güzeli idi, insanların en cesuru idi, insanların en cömerdi idi (Bir gece Medine halkı düşman baskınından korkmuştu da yalnız Resûlullah [Ebû Talha'ya ait Mendub adlı durgun ve çıplak] bir atın üstüne atlayarak [düşman sesi geldiği tarafa sürmüş], Medineliler'i geride bırakıp geçmişti). Yine Enes: "Resûlullah'ın altındaki o durgun atı biz, sanki bir derya olmuş da su gibi akıyor sanıyorduk" demiştir.[556]

Resûlullah'ın hamâset ve şecaatini gösteren türlü menkıbelerini aşağıda siyer kısmında göreceğiz. Esasen Resûlullah kıldığı her namaz sonunda ettiği dua cümlesinden biri de korkaklıktan Allah'a sığınmaktı. Buhârî buna da yani korkaklıktan istiâzeye dair de müstakil bir bab açmış ve Sa'd b. Ebû Vakkās ile Enes b. Mâlik'ten şu iki hadisi rivayet etmiştir:

1. Sa'd b. Ebû Vakkās'ın rivayetine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem her namaz sonunda şunlardan Allah'a sığınırdı da "*Yâ rab! Korkaklıktan sana sığınırım, erzel-i ömre reddolunmaktan sana sığınırım, dünya mihnetinden sana sığınırım, kabir azabından da sana sığınırım*" derdi.[557]

Hadisin ikinci râvisi Amr b. Meymûn da, Sa'd b. Ebû Vakkās çocuklarına bu istiâzeleri, muallimin çocuklara yazı yazmayı öğrettiği gibi öğretirdi" demiştir.

Erzel-i ömür, ömrün en kötü çağına denir ki dimağa yübûset gelerek idrak kuvvetlerinin vehne uğrayıp muhtel olması ve bu suretle kişiye sû-i tefehhüm ve nisyan ârız olmasıdır, hayatın bu inhitat devri "ateh"le ifade edilir ve bu devirde ihtiyar ma'tûh çocuklaşır. Hadisteki erzel-i ömre reddolunmak demek, ömrün en kötü çağı olan bunaklıkla insanın çocukluk devrine intikal ve avdet etmesi demektir ve bundan istiâze edilmiştir.

2. Enes b. Mâlik'ten de Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "*Allahım! İrade ve kudretsizlikten, ağır canlılık ve tembellikten, sarsaklık derecesinde ihtiyarlıktan sana sığınırım! Hayatın mihnetinden, mevtin musibetinden sana sığınırım*" diye dua buyurduğu rivayet olunmuştur.[558]

3. Cihada davet olunduğunda icâbet etmek vâcip olduğunun beyanı babıdır. Bu babın unvanında Buhârî ibtidâ Tevbe sûresinin 41 ve 42. âyetlerini zikretmiştir ki meâlleri şöyledir: "(Ey iman edenler!) *Siz yeyinli ve ağırlıklı olarak* (genç, ihtiyar; evli, bekâr; fakir, zengin; piyade, süvari hepiniz) *evlerinizden fırlayıp cihada gidiniz ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad ediniz! Eğer siz* (hayır nedir?) *bilir kişiler iseniz* (biliniz ki) *cihad sizin için çok hayırlıdır.* (Habibim!) *Eğer* (Tebük Seferi) *yakın bir ganimet, kolay bir sefer olsaydı* (münafıklar da) *mutlaka arkana düşerlerdi. Lâkin bu çok meşakkatli sefer, kendilerine uzak geldi.* (Bununla beraber münafıklar:) *gücümüz yetseydi muhakkak sizinle yola çıkardık! diye* (yalan yere) *yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini* (yalancılıkla) *ölüme sürüklüyorlar. Allah bilir ki onlar muhakkak yalancıdırlar.*"[559]

Sonra Buhârî unvanında yine Tevbe sûresinin 38 ve 39. âyetlerini zikretmiştir ki bunların da meâlleri şöyledir: "*Ey iman edenler! Size ne oldu ki: Allah yolunda cihada gidiniz! denilince siz, yerinize yurdunuza bağlanıp ağırlaştınız! Yoksa âhiretten* (geçerek) *dünya hayatına razı mı oldunuz? Fakat o süflî hayatın kıymeti, âhiret*(in yanın)*da pek az* (hayırlı) *olduğu muhakkaktır. Eğer siz* (Peygamber'le) *toplu cihada gitmezseniz, Allah sizi çok acıtan bir azap ile cezalandırır ve* (o bağlandığınız yerinize) *sizden başka bir kavim getirir de Allah'a hiçbir zarar veremezsiniz! Çünkü Allah'ın her şeye tamamıyla kudreti yeter.*"[560]

Yukarıdaki âyetlerden 41. âyette emrolunan "nefîr" kâfirlerle harp için evinden acele fırlayıp çıkmaktır. Nefîrin kökü olan "nefr", insanı heyecan ve harekete getiren bir sebepten, bir işten dolayı bir yerden ayrılıp başka bir yere gitmektir. Bu suretle toplanan ve efradı sayılamayacak derecede çok olan insan kütlesine "nefîr-i âm" ıtlak olunur ve bu toplantı, devletin umumi seferberlik emriyle vuku bulur. Âyet-i kerîmedeki انْفِرُوا evlerinizden çabucak fırlayıp çıkınız, cihada gidiniz!" emri mutlak olduğundan Ebû Talha, İbn Abbas, İkrime, Hasan-ı Basrî, Şaʻbî, Mukātil, İbn Hibbân, Zeyd b. Eslem, Mücâhid, Katâde, Hakem b. Uyeyne gibi birçok sahâbî ve tâbiîye göre umumi seferberlik emri verilince genç, ihtiyar; evli, bekâr; zengin, fakir; hasta, sağlam her müslümanın bu emre zor, kolay; ister, istemez icâbet etmesi farz olur. Bu umumi seferberlik tahtında hususi de dahil olduğundan, devletin hususi seferberlik emrine de aynı süratle icâbet edilmesi vâcip olur.

Bu umumi seferberlik kumandasını tâlim eden bu âyet-i kerîme Şarkî Roma İmparatorluğu'na karşı tedâfüî olarak açılan Tebük Seferi hakkında nâzil olmuştur ve Ebû Mâlik'e, Dahhâk'e göre Tevbe sûresinden ilk nâzil olan bu seferberlik âyetidir. Sonra bu âyetin evveli ve âhiri nâzil olmuştur. Bu gazâ, o devirde dünyanın en kuvvetli ve şevketli bir imparatorluğuna karşı ihtiyar edilmiş bulunduğundan hiçbir istisnaya tâbi olmayan umumi bir seferberlik emredilmiştir. Tevbe sûresinin âyetleri bütün bu seferin hareket tarzını bildirir! Seferden kaçanların tevbîhini ihtiva eder.

Müfessir Süddî'nin beyanına göre, Tebük Seferi'nde yiyecek ve içecek gibi sefer vasıtalarından mahrum olan fakirler ile hastalar da mükellef bulunuyordu ve bu emir, müslümanlara çok güç gelmişti. Bilâhare tahfif edilip Tevbe sûresinin 82. âyetiyle zayıflar, hastalar, azık ve binekten mahrum fakirler istisna edilmiştir. Âyetin meâli şöyledir: "(Gazâdan âciz) *bedeni nahif kimse*(lere, ihtiyarlara, çocuklara, kadın)*lara, hastalara, yiyecek, içecek, binecek bulamayan fakirlere* (gazâdan tahallüf ettikleri için) *günah yoktur. Bunlar cephe gerisinde bozgunculuk hareketine karşı Allah ve Resûlullah için nasihat ve mukabele ettikleri müddetçe bu hayırhah kimselere günahtan bir şey yoktur. Allah bunların günahlarını yarlıgar, tövbelerini kabul eder.*"[561]

553 وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ . فَرِحِينَ بِمَا اٰتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ . يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ.

{Âl-i İmrân, 3/168-171.}

554 {D2520 Ebû Dâvûd, Cihâd, 25; HM2388 İbn Hanbel, I, 266.}

555 {B2818 Buhârî, Cihâd, 22.}

556 {B2820 B2857 Buhârî, Cihâd, 24, 46.}

557 Allāhümme innî eûzü bike mine’l-cübni ve eûzü bike min en üradde ilâ erzelil’l-umri ve eûzü bike min fitneti’d-dünyâ ve eûzü bike min azâbi’l-kabr. {B2822 Buhârî, Cihâd, 25.}

558 Allāhümme innî eûzü bike mine’l-aczi ve’l-keseli ve’l-cübni ve’l-herem. Ve eûzü bike min fitneti’l-mahyâ ve’l-memât ve eûzü bike min azâbi’l-kabr. {B2823 Buhârî, Cihâd, 25.}

559 انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ . لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ.

{et-Tevbe, ٩/٤١-٤٢.}

560 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ. إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

{et-Tevbe, ٩/٣٨-٣٩.}

561 لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

{et-Tevbe, 9/91.}

1193

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَهُوَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحُوهَا فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَسْهِمْ لِي فَقَالَ بَعْضُ بَنِي سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ لَا تُسْهِمْ لَهُ يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ هٰذَا قَاتِلُ ابْنِ قَوْقَلٍ فَقَالَ ابْنُ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ وَاعَجَبًا لِوَبْرٍ تَدَلَّى عَلَيْنَا مِنْ قَدُومِ ضَأْنٍ يَنْعَى عَلَيَّ قَتْلَ رَجُلٍ مُسْلِمٍ أَكْرَمَهُ اللهُ عَلَى يَدَيَّ وَلَمْ يُهِنِّي عَلَى يَدَيْهِ.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hayber'i fethettikten sonra henüz Hayber'de iken ben (Yemen'den) gelmiştim. (O sırada Resûlullah ganimet malı taksim ediyordu). Ben, "(Yâ Resûlellah!) Bana da bir pay ayır!" dedim. Saîd b. Âs oğullarından bazısı (ki, Ebân b. Saîd'dir), "Ona verme yâ Resûlellah!" dedi. Bunun üzerine Ebû Hüreyre, "Şu (da kim oluyor?) İbn Kavkal'in kâtili" dedi. (Ebân) b. Saîd de şöyle di(yerek karşıla)dı, "Vay (şu) dağ kediciğine de şaşılır? O, (Yemen'in Devs illerindeki) Da'n (dağı) nın başından üzerimize yuvarlanıp geldi; müslüman bir kişinin katlini bana yükleyerek (cehennemlik olduğumu iddia ile) beni lekelemek istedi. (Fakat o bilmelidir ki) Allah Kavkal'e benim ellerim üzerinde şehid olmak (saadetini) ikram etti de beni onun iki elinde (kâfir bir halde öldürerek) hakir kılmadı. {B2827 Buhârî, Cihâd, 28.}

İZAHI

Bu hadis ile bundan önce tercüme ve izah ettiğimiz 1192 numaralı hadisin ikisi de *Sahîh-i Buhârî*'de bir babın hadisleridir. Babın unvanı, "Bir Kâfir Bir Müslümanı Öldürür, Sonra Kātil Müslüman Olur ve Dinine Bağlı Olarak Gazâ Meydanında O da Şehid Olursa İkisi de Cennete Dahil olur" suretindedir. Gerek hadisteki vâkıayı, gerek vâkıa ile bu unvan arasındaki mutabakatı izah için vâkıanın iki kahramanını bildireceğiz:

1. İbn Kavkal ki Ebân b. Saîd tarafından şehid edildiği hadiste bildirilmişti. Bu şehidin adı Nu'mân'dır. Babası Mâlik b. Sa'lebe'dir. Kavkal, Nu'mân'ın babasına yahut büyük babasına izâfe edilmiş olan soy adıdır. Bu cihetle Nu'mân b. Kavkal diye anılır. Müşârün ileyh Bedir Gazâsı'nda bulunmuş, Uhud'da şehid düşmüştür. Begavî'nin rivayetine göre, Uhud günü İbn Kavkal, "Yâ rab! Senin mukaddes adına andederim ki; bugün ben cennetteki yüce makamına ayak basmadıkça güneş batmayacaktır demiş ve hakikaten o gün şehâdet rütbesine nâil olmuştur. İbn Kavkal'in şehâdeti üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, İbn Kavkal'i ben cennette gördüm buyurup aziz şehidin yemininin aynıyla tahakkuk ettiğini bildirmiştir.[562]

2. Ebân b. Saîd b. Âs el-Emevî'dir. Kardeşleri Hâlid ile Amr müslüman oldukları halde Ebân'ın Müslümanlığı teahhur etmiştir ve İbn Abdülberr'in bildirdiğine göre, Hudeybiye ile Hayber arasında müslüman olmuştur. Hudeybiye Seferi hicretin 6. yılı zilkadesinde, Hayber Gazâsı da hicretin 7. yılı muharreminde vuku bulmuştu. İbn İshak da Ebân ile kardeşi Amr'ın Yermük günü şehid olduklarını bildirmiştir ki Yermük Harbi, Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında, hicretin 15. yılı recebinin beşine müsâdif bir pazartesi günü vuku bulmuştur.

Ebân'ın Ebû Hüreyre'ye karşı hadiste rivayet olunan mukabelesi çok ağır olmakla beraber o nisbette beliğdir. Ebân muhatabını evvelâ ismi alâkasıyla küçük bir dağ kedisine benzetiyor, sonra da dağ başından kopan ve hissiz, şuursuz yuvarlanan bir taş parçasına benzeterek Ebû Hüreyre'yi âdâb-ı muâşeretten mahrum bedevî hayatından çıkıp İslâm medeniyetine girmiş kaba bir kimsedir demek istiyor ve daha sonra kendisini katillikle ittihamın doğru olmadığını ve İslâm câmiasına girerek tövbekâr olmakla mâzideki günahların affolunacağını ve şehidin cennete gireceğini en veciz ve en beliğ bir üslûp ile ifade ediyor, Peygamber'in sükûtu da bu hükümleri takrir ve tesbit etmiş bulunuyor.

Ebû Hüreyre'nin en meşhur ismi Abdurrahman b. Sahr'dır. Asıl ismi Abdüşems iken Resûlullah tarafından Abdurrahman denilmiştir. Ebû Hüreyre'nin adı kadar ashap arasında adında ihtilâf edilen hiçbir sahâbî yoktur. İbn Hacer'in *el-İsâbe*'de *el-İstîâb* vesaireden naklederek bildirdiğine göre, gerek Ebû Hüreyre'nin gerek babasının ismine dair rivayetler kırk dörde bâliğ olmuştur. "Ebû Hüreyre" (kediceğiz) lakabı da ya ailesi yahut Peygamber tarafından verilmiştir. Müşârün ileyhin ilmî hayatı hakkında bu eserimizde 1115. hadisin izahında mâlûmat vardır, oraya bakınız!

---

562 {Aynî, *Umde*, XIV, 124.}

1194

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ أَبُو طَلْحَةَ لَا يَصُومُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ أَجْلِ الْغَزْوِ فَلَمَّا قُبِضَ النَّبِيُّ ﷺ لَمْ أَرَهُ مُفْطِرًا إِلَّا يَوْمَ فِطْرٍ أَوْ أَضْحَى.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin zamanında Ebû Talha düşmanla cenk etmek için oruç tutmazdı. Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin irtihali üzerine ben Ebû Talha'yı hiç oruçsuz görmedim; yalnız ramazan bayramı günü yahut (eyyâm-ı teşrik de dahil olduğu halde) kurban günü oruç tutmazdı. {B2828 Buhârî, Cihâd, 29.}

İZAHI

Ebû Talha'nın adı Zeyd b. Sehl'dir, ensardandır. Hazret-i Enes'in üvey babasıdır. Enes'in babası Mâlik Şam'da hâl-i küfürde öldükten sonra Enes'in annesi Ebû Talha ile evlenmiştir. Ebû Talha harp kahramanlarının en güzide bir siması idi. Resûlullah, Ebû Talha'nın gazâ meydanında bir haykırması yüz dilâverin harbinden hayırlıdır der idi.[563] Harp meydanında ibraz ettiği şehâmete dair pek çok menkıbeler rivayet edilmiştir. Bu eserimizde637. hadisin izahında bir hal tercemesi vardır. Harp ve cidâle son derecede harîs olan Ebû Talha, düşmana karşı kuvvetli bulunmak için oruç tutmazdı ve bu hususta Resûlullah'ın, "*Oruç yiyerek düşmanlarınıza karşı kuvvetleniniz!*"[564] emrine itimat ederdi. Bu hadis, cihadın nâfile ibadetlerden efdal olduğuna delâlet eder.

Resûlullah'ın irtihali sırasında İslâm dini düşmanı çiğnemek için müstaid olduğu kuvveti kazanmıştı. Bu defa da Ebû Talha oruç tutmaya başlamıştı. Oruç menhî olan bayram günlerinden başka günlerde oruç yediği hiç görülmemiştir. Hâkim'in rivayetine göre Ebû Talha Resûlullah'ın irtihalinden sonra kırk sene Şam'da yaşamış, oruç tutmak menhî olan günlerden başka günlerde mütevâliyen oruç tutmuştur.

---

563 {EM802 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 279.}
564 {MU656 Mâlik, Sıyâm, 7.}

1195

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ الطَّاعُونُ شَهَادَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ.

TERCÜMESİ

Yine Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, vebâ (ile ölüm) her müslüman için şehâdettir, (Allah yolunda ölüm derecesindedir) buyurduğu rivayet olunmuştur. {B2830 Buhârî, Cihâd, 30.}

İZAHI

Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu hadisten evvel Ebû Hüreyre'den bir rivayetinde beş nevi şehid bildiriliyor: **1.** Allah yolunda şehid düşenler, **2.** Vebadan, **3.** Karın hastalığından ölenler, **4.** Suda boğulanlar, **5.** Bina altında kalarak ölenler.[565]

İmam Mâlik de *el-Muvatta*'da Câbir b. Atîk'ten bir rivayetinde harp yolunda ölen hakiki şehidden başka yedi nevi şehid bildirmiştir ki yukarıdakilerden başka zâtü'l-cenbden ölenler, yanarak ölenler, karnında çocukla ölen kadınlar şehid olarak zikredilmiştir.[566] Bunlardan başka bazı rivayetlerde yol kesenler tarafından öldürülenlerle zulüm ile öldürülenlerin ve bunların emsali maktullerin şehid mertebesini ihrâz ettikleri bildirildiğine göre, meydân-ı ma'rekede ölen hakiki şehidden başka şehid hükmünü haiz musibetzedelerin muhtelif adetlerle zikredilmiş olması tahdide mâtuf değildir. Bu cihetle muhtelif hallere ve suallere cevap olarak zikredilen adetler ziyadeye münâfi değildir.

---

565 {M4940 Müslim, İmâre, 164.}

566 {MU558 Mâlik, Cenâiz, 12.}

1196

•.•.•

عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ﵁ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَمْلَى عَلَيَّ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَجَاءَهُ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ وَهُوَ يُمْلِيهَا عَلَيَّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ لَوْ أَسْتَطِيعُ الْجِهَادَ لَجَاهَدْتُ وَكَانَ رَجُلًا أَعْمَى فَأَنْزَلَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَى رَسُولِهِ ﷺ وَفَخِذُهُ عَلَى فَخِذِي فَثَقُلَتْ عَلَيَّ حَتَّى خِفْتُ أَنْ تُرَضَّ فَخِذِي ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ.

TERCÜMESİ

Zeyd b. Sâbit radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana, لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ "Müminlerden (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda cihad edenler beraber olamaz"[567] âyetini yazdırmak istedi de tam bana yazdırdığı sırada İbn Ümmü Mektûm çıka geldi ve "Yâ Resûlellah! Cihada gücüm yetseydi ben de muhakkak gider düşmanlarla harbederdim" dedi. İbn Ümmü Mektûm âmâ bir kişi idi. Bunun üzerine Allah Tebâreke ve Teâlâ Peygamber'i sallallahu aleyhi ve selleme vahiy gönderdi. Bu sırada onun uyluğu benim uyluğum üzerinde bulunuyordu. Vahyin (Peygamber üzerindeki) sıkleti bana o kadar ağır bastı ki sonunda dizimin ufalıp dağılmasından korktum. Sonra Resûlullah'tan vahiy âsârı sıyrıldı da Allah azze ve celle, غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ "zarar görenler başka" diye (bir istisna) gönderdi.

İZAHI

Hadisteki Allah kelâmı, Nisâ sûresinin 95. âyetinin ilk cümlesidir. Buhârî, *Sahîh*'inde bunun tamamını 96. âyet ile birlikte bu hadisin babında unvan olarak zikretmiştir ki her iki âyetin meâlleri şöyledir: "*Müminlerden* (körlük, topallık, hastalık gibi) *özürlü olmayarak* (evlerinde) *oturanlarla Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler beraber olmazlar.* (Çünkü) *Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece cihetiyle, oturanların üzerine geçirmiştir. Gerçi Allah her ikisine de güzel sevap* (ki cennettir) *vaad etmiştir. Bununla beraber Allah cihad edenlere pek büyük ecir vererek oturanların üzerine geçirmiştir ki, bu da Allah tarafından* (cennette verilen) *derecelerdir, yüce mağfirettir, geniş rahmettir. Çünkü Allah gafûr ve rahîm bulunuyor.*"[568]

Bu âyet-i kerîme ile şu hakikat bildirilmiştir ki topallık, körlük, yatalaklık gibi şer'î bir özür ile harbe iştirak edemeyenlerle iştirak edenlerin ikisine de cennet vaad olunmuştur. Şu fark ile ki mücahidlerin cennetteki derecesi yüksektir. Onlara mağfiretler, rahmetler mev'uddur.

---

567 {en-Nisâ, 4/95.}

568 لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا. دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا.

{en-Nisâ, 4/95-96.}

1197

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ ﵁ قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى الْخَنْدَقِ فَإِذَا الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ

فِي غَدَاةٍ بَارِدَةٍ فَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَبِيدٌ يَعْمَلُونَ ذٰلِكَ لَهُمْ فَلَمَّا رَأَى مَا بِهِمْ مِنَ النَّصَبِ وَالْجُوعِ قَالَ

اللّٰهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَهْ

فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ.

فَقَالُوا مُجِيبِينَ لَهُ

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَدَا.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: (Ahzâb sırasında) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hendek (kazılan yer)e varmıştı. Muhacirlerin, ensarın soğuk bir kuşluk vaktinde hendek kazdıklarını gördü. Onların yanlarında kendileri hesabına bu işi görecek köleleri de yoktu. Resûlullah bunların çektikleri meşakkati ve açlığı görünce, “Yâ rab! Dirlik ve yaşamak âhiret dirliğidir, sen ensarı ve muhacirleri mağfiret et!” buyurmuş. Orada bulunan ashap da Resûlullah’a cevap vererek, “Biz yaşadıkça daima cihad etmek üzere Muhammed’e söz vermiş kişileriz” demişlerdir. {B2834 Buhârî, Cihâd, 33.}

1198

•.•.•

وَعَنْهُ فِي رِوَايَةٍ أَنَّهُمْ كَانُوا يَقُولُونَ
نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدًا عَلَى الْإِسْلَامِ مَا بَقِينَا أَبَدًا
وَهُوَ يُجِيبُهُمْ
اللّٰهُمَّ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْآخِرَهْ
فَبَارِكْ فِي الْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ.

TERCÜMESİ

Yine Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayete göre, Peygamber'in ashabı (hendek kazdıkları müddetçe) daima, "Biz o müminleriz ki İslâm'da ebedî sebat etmek üzere Muhammed'e söz vermişizdir" derlerdi de Resûlullah da onlara, "Yâ rab! Hayır ve saadet ancak âhiret saadetidir. Ensar ve muhacirler hakkında mübarek kıl!" diye cevap verirdi. {B2835 Buhârî, Cihâd, 34.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî cihada teşvik için açtığı bir babında rivayet etmiştir. Enfâl sûresinin 65. âyetinin mazmunundan aldığı bu unvanda müellif Buhârî âyeti de zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Peygamberim! Müminleri cihada teşvik et! Eğer sizden* (harbin şiddetlerine) *sabredecek yirmi* (kişi) *bulunursa, onlar 200* (düşman)*a galebe ederler ve eğer sizden 100 kişi olursa, onlar o küfredenlerden binine galebe ederler.* (Çünkü) *kâfirler idraksiz bir güruhtur.*"[569]

Bu âyet-i kerîme Bedir Gazâsı'nda harp başlamazdan önce Beydâ mevkiinde nâzil olmuştur. İbn Ebû Hâtim'in Şa'bî'den gelen bir rivayetine göre, bu âyet nâzil olduktan sonra Resûlullah ashabını saff-ı harb nizamına girip düşmanla karşı karşıya geldiklerinde düşmana saldırmaya teşvik ederdi.[570] Nasıl ki Bedir günü de Resûlullah kemiyet ve keyfiyet cihetiyle dört misli çok bir düşmanla karşılaşan ashabını, sahası göklerle yer kadar geniş olan cennet vaadiyle teşvik eylemiş ve galebe tahakkuk etmişti.

İbn İshak'ın İbn Abbas'tan rivayetine göre yukarıdaki Enfal âyeti nâzil olduğunda müslümanlar on misli çokluğunda düşmanla çarpışmayı ağır bulmuşlardı. Bunun üzerine bu ağırlık tahfif ve Enfâl sûresinin 66. âyetiyle 65. âyetinin hükmü neshedilerek yalnız bir misli fazla düşmana galebe edilebileceği bildirilmiştir ki bu âyetin meâli de şöyledir: "*Şimdi Allah sizden* (yükünüzü) *yeğniletti ve bildi ki sizde muhakkak bir zaaf vardır. İmdi sizden sabredebilecek 100* (kişi) *olursa, onlar 200'e galebe ederler. Sizden 1000* (kişi) *olursa, onlar da Allah'ın izniyle 2000'e galebe ederler. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.*"[571]

Bu âyet-i kerîmenin mazmûnuna göre, harp sahasında müslüman kuvveti düşmanın yarısı derecesinde az ve zayıf olursa çarpışmak vâciptir, panik yoktur. Fakat bundan da az bir hadde indiği surette düşmana atılmak vâcip değildir. Belki birtakım harp vesilesi olabilecek şeylere göz yumarak harp tehlikesini atlatmak câiz olur. Ali b. Ebû Talha'nın İbn Abbas'tan rivayeti de böyledir. Mücâhid'den, Atâ'dan, İkrime'den, Hasan-ı Basrî'den, Zeyd b. Eslem'den, Horasanlı Atâ'dan, Dahhâk'ten de bu suretle rivayet olunmuştur.

Hadiste adı geçen Hendek Harbi İbn İshak'ın, Urve'nin, Katâde'nin kat'î kanaatlerine göre hicretin 5. yılı şevval ayında vuku bulmuştur. Mûsâ b. Ukbe'nin Zührî'den rivayetine göre de 4. sene şevvalindedir. Enes b. Mâlik de böyle demiştir. Buna Ahzâb Harbi de denilir. Sebebi Resûlullah ile harbetmek üzere bütün Arap kabilelerinin ittifak etmiş olmalarıdır. Bu umumi ittifakı işitince Resûlullah, Medine civarına hendek kazarak tedâfüî harbetmeyi muvâfık buldu ve galip oldu. İbn Hişâm'ın beyanına göre Hendek müdafaası Farslı Selmân'ın işaretiyle kabul edilmiştir.

Şârih İbn Battâl, “Resûlullah’ın inşâd ettiği beyit İbn Revâha’nındır, Resûlullah’ın değildir” diyor. Dâvûdî de, İbn Revâha’nın bunu “elif”siz, “lâm”sız “lâ hümme” dediği bazı râvilerin de bu suretle rivayet ettiklerini bildirmişti ki bu surette mısra mevzun oluyor. Elif lâm ile “Allahümme” denildiğine göre, kelâm mevzun değildir, recez de değildir, kâiline şair de denilmez.

Bu hadisten istifade edilen faydalar cümlesinden biri, memleketi düşmana karşı muhafaza için serhadleri tutmak ve kapamak, Allah yolunda harp ve kıtal ecri gibi ecri mûcip olduğudur. O cümleden biri de insana ezâ ve meşakkat ârız olduğu zamanlarda o meşakkati kaldırmak ve fıtrî kuvvetleri yerinde tutmak için şiir ve recez inşâdının câiz olmasıdır.

---

569 يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ.

{el-Enfâl, ٨/٦٥.}

570 {Aynî, *Umde*, XIV, 130.}

571 الْآنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ.

{el-Enfâl, 8/66.}

1199

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ ﵁ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَوْمَ الْأَحْزَابِ يَنْقُلُ التُّرَابَ وَقَدْ وَارَى التُّرَابُ بَيَاضَ بَطْنِهِ وَهُوَ يَقُولُ

لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا.

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا.

إِنَّ الْأُولَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا.

TERCÜMESİ

Berâ (b. Âzib) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ahzâb günü (Hendek kazılırken) Nebî sallallahu aleyhi ve sellemi gördüm ki o toprak taşıyordu. Bir halde ki toprak karnının beyazlığını örtmüştü ve o şöyle diyordu: "Yâ rab! Sen bize hidayet etmemiş olsaydın, bize doğruluğu göstermemiş, bize rahmet etmemiş olsaydın (biz şaşırırdık). Bize tecavüz eden kâfirler, bizim çekindiğimiz fitne ve fesadı bize îkā etmek istediklerinde biz(im gönlümüz)e sabr u sebât ihsan et ve onlarla yüz yüze geldiğimizde ayaklarımızı yerinde tut (da bizi dağıtma yâ rabbî!). {B2837 Buhârî, Cihâd, 34.}

1200

• . • . •

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ فِي غَزَاةٍ فَقَالَ إِنَّ أَقْوَامًا بِالْمَدِينَةِ خَلْفَنَا مَا سَلَكْنَا شِعْبًا وَلَا وَادِيًا إِلَّا وَهُمْ مَعَنَا فِيهِ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (Tebük) Gazâsı sırasında idi ki, (O, Medine'deki ashabı yâdederek), "Arkamızda Medine'de birtakım erler cemaati var ki biz, bir dağ yolunda, dere içinde her yürüyüşümüzde muhakkak Medine'dekiler de yürüyüş (sevabın)da bizimle beraberdir (buyurmuştu. Ashap, "Yâ Resûlellah! Medine'dekiler nasıl bizimle beraber olurlar?" diye sorduklarında Resûlullah), "Onları burada bulunmaktan (hastalık, kudretsizlik gibi meşrû) özür menetti" buyurdu. {B2839 Buhârî, Cihâd, 35.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi, "Bir Mümini Özür Gazâya İştirakten Menederse?" sorusuyla açtığı bir babında rivayet etmiştir. Müellifin unvanında irat ettiği bu sualin cevabını hadisten ve doğrudan Peygamberimizin kendi mübarek dilinden öğreniyoruz ki, özürlülerin de mücahidler derecesinde sevaba nâil olmalarıdır.

Cihada iştirake mani özrün hastalık olduğu, Müslim'in bir rivayet tarikinde tasrih edilmiştir. *Buhârî* şârihleri ise diğer haberlerden istifade ederek özrü, hastalıkla beraber malî, bedenî kudretsizlik suretinde tâmim etmişlerdir. Resûlullah'ın özür sahiplerinin de gaziler gibi sevaba nâil olacakları Züheyr rivayetine göre Tebük Seferi'nde tebşîr edilmiştir. Resûlullah'ın bu beşâreti de ashap tarafından sorulan bir sual üzerine şerefvârit olduğu Ebû Dâvûd'un Hammâd'dan gelen bir rivayet tarikinde görülmüştür. Bütün bunları tercümemizde kavis içinde gösterdik.

1201

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بَعَّدَ اللّٰهُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفًا.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd (el-Hudrî) radıyallahu anhtan rivayete göre müşârün ileyh, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Bir mücahid (vazife sırasında) bir gün Allah rızası için oruç tutarsa, Allah onun vücudunu yetmiş yıl cehennem ateşinden uzaklaştırır, (esirger)" buyurduğunu haber vermiştir. {B2840 Buhârî, Cihâd, 36.}

İZAHI

Yukarıda 1194 numara ile tercüme ettiğimiz Enes hadisinde ashabın en kahraman bir mücahidi olan Ebû Talha'nın harp ve cihad için kuvvetli bulunmak üzere Peygamber'in zamanında hiç oruç tutmadığını görmüştük. Şerhinde de Ebû Talha'nın da bunu Peygamber'in bir emrine istinat ederek işlediğini izah etmiştik. Bununla izah etmekte bulunduğumuz Ebû Saîd hadisi arasında açık bir teâruz vardır. Bu şüpheyi *Buhârî* şârihleri şöyle kaldırıyorlar: Enes hadisinde mücahidin oruç yemesi, oruç, mücahidi cihad etmekten zayıf düşürdüğü zaman evlâdır; oruç, mücahidin bedenî kudret ve kabiliyetine zarar vermezse, oruç tutması efdaldir; hem cihad, hem oruç faziletini cemetmiş olur.

1202

•.•.•

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَقَدْ غَزَا وَمَنْ خَلَفَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا.

TERCÜMESİ

Zeyd b. Hâlid (el-Cühenî) radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Her kim Allah uğrunda gazâ edecek bir askeri –sefere gereken eşyasını tedarik ederek– hazırlarsa, o da gazâ etmiş(çesine sevaba nâil) olur. Yine her kim Allah yolunda gazâ eden bir askerin namusluca yerini tutar, (o, askerde kaldıkça gerideki işlerine ve ailesine bakar)sa, o da gazâ etmiş (demek) olur. {B2843 Buhârî, Cihâd, 38.}

İZAHI

Bu hadîs-i şerif içtimaî yardım, içtimaî bağlılık ve birlik itibariyle son derece ehemmiyeti haizdir. Resûlullah'ın hayatı zamanında askerlik teşkilâtı halkın hali vakti yerinde olanları gazâya kendi atıyla, silâhıyla, yiyecek, içecek gibi bütün sefer ve gazâ levazımıyla iştirak etmek esasına göre kurulmuştu. Fakir olanlar da Resûlullah ile ashabın zenginleri tarafından techiz edilirdi. Fakir olup da hiçbir taraftan yardım görmeyenler, Mekke, Tebük gibi uzak seferlere iştirak etmeyip Medine'de kalırlar ve gazilerin işlerine ve ailelerine hayırhahane bir emniyetle bakarlardı. Zamanımızda bir taraftan devlet teşkilâtıyla, bir taraftan hayır teşekkülleriyle cephe gerisinde görülen bu nevi içtimaî hizmetler, o zamanlarda fertler tarafından ihtiyarî olarak görülürdü. Bu cihetle cephe gerisindeki gazi işlerine ve ailelerine namuskârane yardım keyfiyetine Resûlullah tarafından müstesna bir derecede ehemmiyet verilmiş, bunlara da gazâ etmişçesine uhrevî mükâfat vaad edilmiştir.

Kaydedilmeye değer bir cihet de bu yardımın bunlar değerinde ufak bir şey ile yapılsa bile onun da aynı derecede sevaba nâil olacağı bildirilmiştir.

1203

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَدْخُلُ بَيْتًا بِالْمَدِينَةِ غَيْرَ بَيْتِ أُمِّ سُلَيْمٍ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِ فَقِيلَ لَهُ فَقَالَ إِنِّي أَرْحَمُهَا قُتِلَ أَخُوهَا مَعِي.

TERCÜMESİ

Enes (b. Mâlik) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem zevceleri müstesna olmak üzere Medine'de devam üzere Ümmü Süleym'in evinden başka hiçbir eve girmez idi. (Bir kere) Resûlullah'a bunun sebebi soruldu da o, "Ben Ümmü Süleym'e en acıyanım; çünkü onun kardeşi (Bi'rimaûne'de) benim (askerlerim)le beraber şehid oldu" buyurdu. {B2844 Buhârî, Cihâd, 38.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi de bundan önceki hadisin babında rivayet etmiştir. Bundan evvelki hadiste gazinin gıyabında, o cephede düşmanla çarpışırken veya hudutta vatanî vazifesine çalışırken ailesine yardım ve saygı gösterilmesi öğretilmişti. Bunda da şehid ailesi ihmal edilmeyip şehide hürmeten ailesine saygı gösterilmesi ve mümkün olursa devlet reisi tarafından bile hal, hatırı sorulması tâlim buyurulmuştur.

Ümmü Süleym, Enes b. Mâlik'in anasıdır. Bu kadının bir hal tercemesi bu eserimizde 645 numaralı hadisin izahında vardır. Oraya bakınız! Ümmü Süleym'in kardeşi Harâm b. Milhan'dır ki bu aziz şehidin hayatını ve şehâdeti keyfiyetini de 1183 numaralı Enes b. Mâlik hadisinin tercümesiyle izahında okuyunuz!

1204

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ أَنَّهُ أَتَى يَوْمَ الْيَمَامَةِ إِلَى ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ وَقَدْ حَسَرَ عَنْ فَخِذَيْهِ وَهُوَ يَتَحَنَّطُ فَقَالَ يَا عَمِّ مَا يَحْبِسُكَ أَنْ لَا تَجِيءَ فَقَالَ الْآنَ يَا ابْنَ أَخِي وَجَعَلَ يَتَحَنَّطُ يَعْنِي مِنَ الْحَنُوطِ ثُمَّ جَاءَ فَجَلَسَ فَذَكَرَ فِي الْحَدِيثِ انْكِشَافًا مِنَ النَّاسِ فَقَالَ هٰكَذَا عَنْ وُجُوهِنَا حَتَّى نُضَارِبَ الْقَوْمَ مَا هٰكَذَا كُنَّا نَفْعَلُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ بِئْسَمَا عَوَّدَكُمْ أَقْرَانُكُمْ.

TERCÜMESİ

Yine Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan, (oğlu Mûsâ vâsıtasıyla) rivayet olunduğuna göre, Yemâme (Vak‘ası) günü Enes (ensarın hatibi ve Hazrecîler'in alemdarı olan) Sâbit b. Kays'in yanına gelmiş (ve harp saflarında panik başladığını anlatmak istemişti). Halbuki Sâbit o sırada iki uyluğunu açmış, "hanût" denilen (ve ölüye sürülen) bir nevi koku sürünüyor (ve şehid olmaya hazırlanıyor)du. Enes, "Ey amca! Seni ne tutuyor ki (harp safına) gelmiyorsun?" diye seslendi. O da, "Ey kardeş oğlu, şimdi (geliyorum)" dedi. (Bir taraftan da) hanût sürünüyordu. (Kokudan sonra Sâbit iki kat beyaz elbise giyerek kefenlendi). Sonra (harp saffına) gelip yer aldı. –Enes, hadisin burasında askerden bir kısmının inhizamını anlatmıştır– sonra, "Karşımızdan şöyle açılın! (Düşmanı görelim de) nihayet çarpışalım. Biz, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemle birlikte (harbederken) öyle (panik yaparak) harbetmezdik, (harb saffı yerinden oynamazdı). Akranınız size kaçmayı ne fenâ âdet edindirmiş! di(yerek bozguncuları payla)dı." {B2845 Buhârî, Cihâd, 39.}

İZAHI

Yemâme, Yemen'in bir kasabasıdır, Tâif'ten iki konak uzaktadır. Hadiste adı geçen Yemâme günü de Yemâme'de müslümanlarla Müseylimetülkezzâb'ın avenesi olan Hanîfe oğulları arasındaki harbin cereyan ettiği tarihe denir. Bu harp Ebû Bekir hazretlerinin hilâfeti ve hicretinin 12. yılının rebîülevvelinde vuku bulmuştur. Bazı siyerciler hicretin 11. yılının son günlerinde cereyan ettiğini bildirmişlerdir. Olabilir ki bu Yemâme Harbi 11. senenin sonunda başlamış ve 12. senesi ibtidâlarında bitmiştir diye bu iki haberi birleştirmek mümkündür. Bu Yemâme Harbi'nde müslümanlardan bir kısmı şehid düşmüştü ki kurrâdan vesair ashaptan bunların yekünü 450'ye varır. Bunlardan biri de hadiste adı geçen Sâbit b. Kays'tır. Sâbit, ensarın alemdarı idi. Ordu kumandanı da Hâlid b. Velîd idi. Bu harpte Müseylime öldürülmüş ve ordusu Benî Hanîfe tamamıyla tenkil edilmiştir. Müseylime, Hazret-i Hamza'nın katili olan Vahşî tarafından öldürülmüştür.

Enes'in Sâbit'e "amca" diye seslenmesi, aralarında soy yakınlığı olduğundan değildir. Belki ikisi de Hazrec kabilesinden olup Sâbit'in Enes'ten daha yaşlı olmasındandır. Sâbit'in şecaat ve hamâseti hususunda hadiste gördüğümüz garâbeti, şehid olduktan sonraki ulvî hayatına dair rivayet edilen bir menkıbede daha açık bir surette görürüz: Taberânî'nin rivayetine göre Sâbit şehid düştüğünde üzerinde kıymetli bir zırh varmış, bu zırh çalınmış. Biri rüyasında Sâbit'i görür. Bu aziz şehid, "Zırhım filân yerdeki ocakta bir çömlek vardır, o çömleğin içinde saklıdır. Onu oradan al!" der ve zırhın bedelinin sarf ve istimali hususunda birtakım vasiyetlerde bulunur. Rüyanın sahibi arkadaşlarıyla beraber gidip ararlar, orada bulurlar ve şehidin vasiyetlerini yerine getirirler.

Tirmizî'nin Enes b. Mâlik'ten rivayetinde yukarıdaki Taberânî'nin haberine ek olarak şu ziyade vardır: Sâbit rüya sahibine, "Sakın bunun rüya olduğunu söyleme ve Ebû Bekir'e şunu bildir ki; üzerimde filân kimsenin şu kadar kuruş alacağı vardır. Kölelerimden filân, filân köle de âzattır" demiş. Ebû Bekir de şehîdin bu vasiyetini yerine getirmiştir. Öldükten sonra vasiyeti yerine getirilen Sâbit'ten başka hiçbir kimse bilinmiyor.

Vâkıdî de irtica hadisesine dair kitabında Sâbit b. Kays'ın bu vâkıasına şunları da ilâve ederek bildirmiştir: Rüyayı gören Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim'dir. Bu düşünü Yemâme Harbi'nden dönüp Medine'ye giderken yolda görmüştür. Âzatlanmasını vasiyet ettiği kölelerinin adı Sa'd ve Sâlim'dir.

1205

•.•.•

عَنْ جَابِرٍ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ يَأْتِينِي بِخَبَرِ الْقَوْمِ يَوْمَ الْأَحْزَابِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ قَالَ مَنْ يَأْتِينِي بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا وَحَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ.

TERCÜMESİ

Câbir radıyallahu anhtan gelen rivayete göre Ahzâb günü (Kureyş ile birlikte bütün Arap kabilelerinin İslâm aleyhinde harekete geçmesi, Benî Kurayza'nın da nakz-ı ahd etmesi üzerine vaziyet ciddileşince) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Bana Benî Kurayza'nın (vaziyetine dair) kim haber getirir?" diye sordu. Zübeyr, "Ben (yâ Resûlellah!)" dedi. Sonra (harp şiddetlenince) Resûlullah (bir kere daha), "Benî Kurayza'ya dair bana kim haber getirir?" diye sordu. (Yine) Zübeyr, "Ben" diye cevap verdi. (Bunun üzerine) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Her peygamberin ashabı içinde bir güzidesi vardır. Benim güzidem de Zübeyr'dir" buyurmuştur. {B2846 Buhârî, Cihâd, 40.}

İZAHI

Bu hadisi, Buhârî "Talîa"nın fazileti hakkında açtığı bir babında rivayet etmiştir. Talîa, harp esnasında düşmanın hal ve hareketini anlamak için gönderilen kişiye denir ki "casus" demektir.

Nesâî'nin rivayetine göre, Zübeyr üç defa Benî Kurayza'ya gidip vaziyetlerini tecessüs edip gelmiş ve Resûlullah'a bunlar hakkında mâlûmat vermiştir.[572] Uhud Harbi'nde bir netice ve bir fayda temin edemeden Mekke'ye dönen Kureyş, Mekke etrafındaki bütün Arap kabilelerini müslümanlar aleyhinde harekete teşvik ederek mühim bir ordu ile hicretin 4. yılı şevvalinde Medine üzerine hareket etmişlerdir. Sefer esnasında vaktiyle Resûlullah ile muahede akdetmiş olan Benî Kurayza yahudilerine de nakz-ı ahd ettirmişlerdi. Resûlullah bundan haberdar olunca bunun doğru olup olmadığını vesair hal ve hareketlerini anlamak üzere Zübeyr b. Avvâm'ı mükerreren bu yahudilerin arasına gönderip tecessüs ettirmiştir ki tafsili "Megāzî" ve "Menâkıb" bahsinde gelecektir.

---

572 {Nesâî, *el-Kübrâ*, VIII, 135, no: 8809.}

1206

•.•.•

عَنْ عُرْوَةَ الْبَارِقِيِّ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ الْأَجْرُ وَالْمَغْنَمُ.

TERCÜMESİ

Bârikī Urve (b. Caʻd) radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "(Gazâya giden) atın alnına dökülen saçlarında kıyamet gününe kadar hayır düğümlüdür. Hayır, (âhirette) sevap, (dünyada) ganimettir" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B2852 Buhârî, Cihâd, 44.}

İZAHI

Bu hadisi, Buhârî Abdullah b. Ömer'den de rivayet etmiştir. Hadisteki "el-hayl" ahd-i hâricîye mahmûl olan lâm-ı taʻrif ile vârit olduğundan, mutlak olarak her at matlup değildir. Belki Allah yolunda gazâ için hazırlanan attır. Yakında tercümesi gelecek olan bir hadiste at, üç nevi insana nisbetle üç kısma ayrılmıştır: Ecr, setr, vizr. Sahibi için ecr olan at, cihad ve gazâ için beslenen attır. Sahibi için setr olan at da, Allah'ın verdiği servetin şükrünü izhar ve tefâhürden içtinap ederek beslenen attır. Sahibi için vizr ve günah olan at da, tefâhür için beslenen attır. İzah etmekte bulunduğumuz hadiste bunlardan birinci nevi olan cihad atı matlup olduğundan, tercümede kavis içinde bunu gösterdik.

Müslim'in Cerîr'den rivayeti daha parlaktır. Cerîr, "Bir kere Resûlullah'ın cihad atının başından alnının üstüne sarkan saçlarını mübarek parmaklarıyla büktüğünü gördüm. Bükerken de, '*el-Haylü fî nevâsîhe'l-hayr*' *(Cihad atının alnına dökülen perçeminin her buklesinde hayır bağlıdır)*" diyordu.[573]

Hadisin bu fıkrası yüksek bir belâgatı haiz edebî bir vecizedir. Hadis âlimleri arasında "cevâmiu'l-kelim" namını alan hadislerden sayılır.

573 {M4847 Müslim, İmâre, 97.}

1207

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَرَكَةُ فِي نَوَاصِي الْخَيْلِ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Hayır ve saadet (gazâya hazırlanan) atın alnındaki perçemlerinde (bağlı)dır" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B2851 Buhârî, Cihâd, 43.}

İZAHI

Nâsıye'nin hadiste matlup olan mânası, alnın üstüne dökülen saçtır. Bunu Müslim'in rivayeti teyit etmektedir. Hadisin Müslim'deki râvisi Cerîr, "Peygamberimizin gazâ atının alnına dökülen saçlarını parmağı ile büktüğünü ve bükerken; gazâ atının perçeminin örgülerinde kıyamet gününe kadar hayır ve meymenet bağlıdır ki, o hayır dünyada ganimet, âhirette sevaptır" demiştir[574] ki Buhârî de bundan evvel bu suretle rivayet etmişti.

Gazâ için at bağlayıp beslemenin faziletine dair birçok âyet vardır. Enfâl sûresinin 60. âyeti o cümledendir ve meâli şöyledir: "*Ey müminler! Siz de düşmanlarınıza karşı gücünüz yettiği her kuvvetten ve bağlanıp beslenen atlardan hazırlayınız! Onunla hem Allah'ın düşmanını, hem kendi düşmanlarınızı korkutursunuz. Onlardan başka sizin bilmediğiniz, yalnız Allah'ın bildiği öbür düşmanları da korkutursunuz ve Allah yolunda her ne sarfederseniz onun ecri tamamıyla size ödenir ve siz hiç aldatılmazsınız.*"[575]

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki rivayetine göre, Ukbe b. Âmir demiştir ki: "Resûlullah وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ "*Siz de düşmanlarınıza karşı gücünüz yettiği kadar her kuvvetten hazırlayınız!*' âyetini minber üzerinde tebliğ ederken iki defa, '*İyi biliniz ki* (bugün) *kuvvet ok atmaktır*' buyurdu, bunu kulağımla işittim."[576]

Âyetle ve âyetin Peygamberimiz tarafından bu suretle tefsiriyle bizim mülhem olduğumuz hakikat şudur ki; zaman geçtikçe, harp vasıtaları tekâmül ettikçe müslümanların da dinin, vatanın, millî istiklâlin muhafazası namına mütekâmil harp vasıtalarının her nevi ile mücehhez bulunmaları dinî bir zarurettir.

Âyetteki kuvvet hakkında bu telakki, kuvvetin zâhirî cihetidir. Bunun bir de mânevî cephesi vardır ki millî birlik ve millî dirlik ve düzenliktir. Bazı âlimler de bu mühimmeye işaret ederek âyetteki kuvveti "ittifâk-ı kelime" (söz birliği) diye tefsir etmişlerdir. Bizce kuvvetle, hem zâhirî kuvvetin hazırlanması hem mânevî tesanüdün temini matlup olsa gerektir.[577]

---

574 روى البخاري و مسلم من حديث جرير رأيت رسول اللهِ صلى الله عليه و سلم يلوي ناصية فرسه بإصبعه و هو يقول : الخيل معقود في نواصيها الخير إلى يوم القيامة الأجر و الغنيمة.

{M4847 Müslim, İmâre, 97.}

575 وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمْ اللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ.

{el-Enfâl, 8/60.}

576 {HM17568 İbn Hanbel, IV, 157.}

577 {İzahı yapılan bu Enes b. Mâlik radıyallahu anhın rivayetinden sonra ve Sehl radıyallahu anhın rivayetinden önce *Tecrîd-i Sarîh*'de bir rivayet daha yer almaktadır. Ancak rivayet, eserin bu tercüme ve şerhinde tespit edilememiştir. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

« عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنِ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ إِيمَانًا بِاللّٰهِ وَتَصْدِيقًا بِوَعْدِهِ ، فَإِنَّ شِبَعَهُ وَرِيَّهُ وَرَوْثَهُ وَبَوْلَهُ فِي مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ».

B2853 Buhârî, Cihâd, 45.

1208

•.•.•

عَنْ سَهْلٍ ﵁ قَالَ كَانَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فِي حَائِطِنَا فَرَسٌ يُقَالُ لَهُ اللُّحَيْفُ أَوِ اللَّحِيفُ.

TERCÜMESİ

Sehl (b. Sa‘d es-Sâidî) radıyallahu anhtan “Hurma bahçemizde Nebî sallallahu aleyhi ve selleme ait bir at bulunuyordu. Ona Lüheyf yahut Lehîf denirdi” dediği rivayet olunmuştur. {B2855 Buhârî, Cihâd, 46.}

1209

•.•.•

عَنْ مُعَاذٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ رِدْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى حِمَارٍ يُقَالُ لَهُ عُفَيْرٌ فَقَالَ يَا مُعَاذُ هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ اللهِ عَلَى عِبَادِهِ وَسَرَدَ الْحَدِيثَ وَقَدْ تَقَدَّمَ.

TERCÜMESİ

Muâz radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben bir seferde Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin bindiği Ufeyr denilen bir eşek üstünde terkisinde idim, (Muâz) Resûlullah bana, "Ey Muâz! Allah'ın, kulları üzerinde ne hakkı vardır, bilir misin?" diye sordu demiş ve hadisin yukarıda geçen kısmını ayırmayarak sevketmiştir. {B2856 Buhârî, Cihâd, 46.}

İZAHI

Müellif Zebîdî'nin yukarıda geçtiğine işaret ettiği hadis bu eserde 105 numara ile tercüme edilen Enes b. Mâlik hadisidir. Oraya bakınız! Her iki rivayet bir meâlde olmakla beraber yalnız Enes b. Mâlik vasıtasıyla rivayeti geçen hadis ile buradaki, doğrudan Muâz b. Cebel'den gelen rivayet arasında ifade itibariyle bir fark bulunduğundan ihtisar için *Tecrîd*'e alınmayan buradaki rivayeti de *Buhârî* metninden nakil ve tercüme ediyoruz: Resûlullah bana, "*Ey Muâz! Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, kulların da Allah üzerindeki hakkı nedir, bilir misin?*" diye sordu. Ben de, "Bunu Allah ile Allah'ın peygamberi pek iyi bilir" dedim. Bunun üzerine Resûlullah, "*Allah'ın, kulları üzerinde sabit olan hakkı, kulların, Allah'a itaat ve kulluk etmesi ve Allah'a hiçbir şey* (zâtında ve ulûhiyyet hassalarında) ş*erik kılmamasıdır. Kulların Allah üzerindeki hakkı da kendisine hiçbir şey şerik kılmayan kişiyi azap etmemesi* (hususundaki lutfu)*dur*" buyurdu. Bunun üzerine ben, "Yâ Resûlellah! Bunu ben halka müjdelemez miyim!" diye sordum. Resûlullah, "*Hayır, müjdeleme! Sonra buna güvenirler*" buyurdu. (Enes, "fakat Muâz, bu müjdeyi –duyduğu dinî bir hakikati saklamak– günahına girmemek için vefatına yakın bildirdi" demiştir).[578] Hadisin kavis içinde gösterilen bu son fırkası, Enes b. Mâlik'in "Kitâbü'l-İlim"deki rivayetinden alınarak yazılmıştır.[579]

İzah etmekte bulunduğumuz Muâz hadisindeki Ufeyr adı, bazı rivayetlerde Yaʿfûr vârit olmuştur ki "boz renkli âhû" demektir. Süratli yürüyüşünden dolayı Peygamberimiz bu merkebe bu adı vermişti. Dimyâtî Ufeyr ile Yaʿfûr tavîle-i nebeviyeye mensup ayrı ayrı iki merkebin adı olduğunu; Ufeyr'in Mukavkıs tarafından, Yaʿfûr'un da Ferve b. Amr cânibinden hediye edildiğini bildirmiştir. Bazı müellifler de her iki ismin bir merkebin adı olduğunu iddia etmişlerdir. Süheylî'nin nakline göre, bazı siyer âlimleri tarafından Resûlullah'ın irtihali zamanında bu hayvanın kederinden kendisini bir kuyuya atarak orada öldüğü bildirilmiştir.

---

578 فقال رسول الله: يا معاذ! هل تدري ما حق الله على عباده و ما حق العباد على الله؟ قلت: الله و رسوله أعلم. قال: فإن حق الله على العباد أن يعبدوه و لا يشركوا به شيئًا و حق العباد على الله أن لا يعذب من لا يشرك به شيئًا.

فقلت يا رسول الله ! أفلا أبشر به الناس. قال لا تبشرهم فيتكلوا.
{B٢٨٥٦ Buhârî, Cihâd, ٤٦.}
و أخبر بها معاذ عند موته تأثما [بخاري: كتاب العلم 579].

1210

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ كَانَ فَزَعٌ بِالْمَدِينَةِ فَاسْتَعَارَ النَّبِيُّ ﷺ فَرَسًا لَنَا يُقَالُ لَهُ مَنْدُوبٌ فَقَالَ مَا رَأَيْنَا مِنْ فَزَعٍ وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْرًا.

TERCÜMESİ

Enes radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir kere Medine içinde bir düşman baskını korkusu yayılmıştı. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, bize (Ebû Talha ailesine) ait olup Mendub denilen bir atı eğreti aldı (ve ona binerek Medine'den ayrıldı. Geri dönüp geldiğinde), "Korkulacak bir şey görmedik. Muhakkak surette bulduğumuz bir şey varsa o da Mendub'un su gibi akmasıdır" buyurdu. {B2857 Buhârî, Cihâd, 46.}

1211

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلَاثَةٍ فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالدَّارِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Uğursuzluk (telakkisi âdet olarak) ancak üç şeyde; atta, kadında, evde hâsıl olur" buyurduğunu işittim dediği rivayet edilmiştir. {B2858 Buhârî, Cihâd, 47.}

İZAHI

Hadisteki “şü’m” lafzı “uğursuzluk, hayırsızlık” mânasınadır. Bunun zıddı ve karşılığı “yümn”dür ki “kutluluk” demektir. Araplar Câhiliye devrinde kadında, atta, evde şeâmet yani uğursuzluk bulunduğunu itikad ederlerdi. Bu cihetle İbnü’l-Arabî, “Bunlarda şeâmet iddiası Câhiliye âdetine müsteniddir, yoksa hılkî bir uğursuzluk mevcut değildir” demiştir. Hadiste bu üç şeyin hususi olarak zikredilmesi, insanların bunlarla sıkı ve dâimî ilgili bulunmasındandır. İnsanoğlu, içinde oturacak bir evden, birlikte yaşayacak bir eşten, kullanacak bir hayvandan müstağni olamaz. Bunlara pek yakından ve sıkı bir surette bağlıdır. Bu cihetle hadiste bu üç şey hususi olarak zikredilmiştir. Yoksa Câhiliye’de meş’ûm addedilen şeyler daha çoktur. Ümmü Seleme’den gelen bir rivayette yukarıdaki üç şeye “seyf” de (kılıç) ziyade edilmiştir. İbn Mes‘ûd da, “Bir şeyde uğursuzluk varsa, o da iki çene arasındaki ‘dil’de vardır; uzun zaman bahsedilmeye değer dilden başka bir şey yoktur” demiştir. Bu cihetle hadisin zâhirinde teşe’üm (şü’m tutmak) mânası hakikatte matlup değildir. Çünkü Resûlullah لا طيرة “*teşe’üm yoktur*”[580] diyerek şü’m tutmayı, hayırsızlık saymayı umumi surette menetmiştir. Şu halde nefyen ve ispaten karşılaşan bu iki haberden teşe’ümün umumi surette memnuiyetini ve mevzumuz olan hadisteki şeâmet telakkisi de Câhiliye âdetini hikâyeden ibaret olup İslâm itikadı olmadığını kabul etmek suretiyle iki haber arası telif edilir.

Bu tevcih delilden de mücerret değildir; en kuvvetli şu haberlere istinat etmektedir:

1. Tahâvî’nin rivayetine göre bir kere Hazret-i Âişe’nin huzuruna Benî Âmir’den iki kişi gelerek, “Ey müslümanların anası! Ebû Hüreyre, Resûlullah’ın, ‘Kadında, evde, atta uğursuzluk vardır’ dediğini haber veriyor, siz ne dersiniz?” diye sormuşlardı. Bunu işitince Hazret-i Âişe son derece hiddetlenerek, “Kur’an’ı Muhammed’e gönderen Allah’a yemin ederim ki katiyen Resûlullah böyle bir şey söylememiştir. O, yalnız Câhiliye halkının kadınla, evle, atla teşe’üm ettiklerini bildirmiştir” demiştir. Hazret-i Âişe’nin bu cevabı, mevzumuz olan İbn Ömer hadisindeki Peygamber’in sözü, yalnız Câhiliye âdet ve telakkisini hikâyeden ibaret olduğunu bildirir.[581]

2. Tahâvî'nin rivayet ettiği yukarıdaki haberini İbn Abdülber de rivayet etmekle beraber sonunda da Âişe hazretlerinin Hadîd sûresinin 22. âyetini okuyarak istidlâl ettiğini bildiriyor ki meâli şöyledir: "*Ne yerde bir âfet, ne de şahsınızda şiddetli bir felâket başa gelmez ki, biz onu yaratmazdan önce o, levhte yazılmış,* (ezelde takrir edilmiş) *olmasın. Hadiseleri böyle vukuundan evvel takdir, hiç şüphesiz Allah'a göre kolaydır.*"[582] Şu halde levh-i mahfûzda yazılı olan hadiselerden kurtulmak mümkün değildir. Bunlarda meskenin, şahsın, hiçbir tesiri yoktur.

3. Âişe hazretleri teşe'ümün yalnız bu üç nevi ile mücadele etmemiş, Câhiliye hurafelerinin hepsiyle uğraşmıştır. O cümleden birisi de şevval ayında izdivaç ile zifafı çirkin görmek itiyadı idi. Bir kere Âişe anamızın huzurunda bu kanaati taşıyan kadınlardan bir cemaate karşı, Resûlullah beni şevval ayında tezevvüc buyurdu; zifafımız da şevval ayında vâki oldu. Acaba Resûlullah'ın yanında benden sevimli kim vardı? diye onları irşad etmiştir.

4. Mevzumuz İbn Ömer hadisinin mazmûnunu en iyi tayin eden bir hadis de Sehl b. Sa'd hadisidir ki Buhârî *Sahîh*'inde İbn Ömer hadisinden sonra şu meâlde rivayet etmiştir: "*Eğer bir şeyde uğursuzluk olsaydı o, kadında, atta, meskende olurdu buyurmuştur.*"[583] Bu hadisin birinci kısmı olan, eğer uğursuzluk olsaydı, cümle-i şartıyesi bu üç şeyde uğursuzluk olmadığını pek açık ifade etmektedir. Bunlarda şeâmet olmayınca başka şeylerde de olmaz.

5. Ebû Dâvûd'un Abdullah b. Mes'ûd'dan bir rivayetinde Resûlullah bir kere arka arkaya üç defa, "*Teşe'üm şirktir*" buyurmuşlar.[584]

Peygamberimizin tefe'ülü sevdiklerine, teşe'ümden şiddetle tahzîr buyurduklarına dair haberler Buhârî'nin sonlarında gelecektir.

---

580 {M5798 Müslim, Selâm, 110.}

581 {Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, IV, 314, no: 7105.}

582 {el-Hadîd, 57/22.} مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ.

583 قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: إن كانَ في شيء ففي المرأة و الفرس والمسكن [رواه البخاري عن سهل بن سعد]

{B2859 Buhârî, Cihâd, 47.}
584 {D3910 Ebû Dâvûd, Tıb, 24.}

1212

•.•.•

وَعَنْهُ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ جَعَلَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِصَاحِبِهِ سَهْمًا.

TERCÜMESİ

Yine Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (ganimet malından) at için iki sehim, sahibi için de bir sehim tayin ettiği (ve bu suretle süvariye üç nasip verdiği) rivayet olunmuştur. {B2863 Buhârî, Cihâd, 51.}

İZAHI

Bu hadisin diğer rivayet tariklerinde süvariye üç pay verildiği tasrih edildiğinden bunu kavis içinde gösterdik. Piyade için de Resûlullah bir sehim verirdi. Dârekutnî'nin rivayetine göre Câbir, "Resûlullah ile beraber birçok gazâda bulundum. O, içimizde süvariye üç sehim, piyadeye bir sehim verdi" demiştir.[585] Bu ve buna benzer haberlere istinaden Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Yûsuf, Muhammed ve ulemânın cumhuru, süvari için üç, piyade için bir sehim esasını kabul etmişlerdir. İmam Ebû Hanîfe ise biri atına, öbürü kendisine ait olmak üzere süvari mücahid iki sehim alır" demiştir. Ebû Hanîfe'nin de bu babda istinat ettiği haberler vardır. O cümleden birisi Zübeyr b. Avvâm hadisidir. Müşârün ileyh, "Ben Benî Kurayza seferinde süvari olarak hazır bulundum. Resûlullah bir sehim bana, bir sehim de atıma ait olmak üzere iki hisse verdi" demiştir.[586] Hazret-i Âişe'den de Benî Mustalik seferinde de süvariye iki, piyadeye bir sehim verildiği rivayet olunmuştur.

Her vesileyle Ebû Hanîfe'yi ve Hanefîler'i intikād etmekten hoşlanan *Tavzîh* sahibi bunu da bir fırsat addederek, "Ebû Hanîfe kadîm ve muasır bütün âlimlere muhalefet edip, 'Sehim hususunda dört ayaklı hayvanı bir müslümana tafdîl etmeyi çirkin bulurum' demekle ashabı da kendisinden ayrılarak yalnız kaldı" diyor. Halbuki şârih Aynî'nin bildirdiği veçhile Ebû Hanîfe bu ictihadında hiç de yalnız değildir. Belki Ebû Hanîfe'nin bu ictihadı Ömer, Ali, Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi kibâr-ı sahâbeden de nakledilmiştir.

---

585 {DK4105 Dârekutnî, *es-Sünen*, IV, 104.}
586 {Vâkıdî, *el-Megāzî*, II, 524.}

1213

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ﷺ أَنَّهُ قَالَ لَهُ رَجُلٌ أَفَرَرْتُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَالَ لٰكِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمْ يَفِرَّ إِنَّ هَوَازِنَ كَانُوا قَوْمًا رُمَاةً وَإِنَّا لَمَّا لَقِينَاهُمْ حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ فَانْهَزَمُوا فَأَقْبَلَ الْمُسْلِمُونَ عَلَى الْغَنَائِمِ وَاسْتَقْبَلُونَا بِالسِّهَامِ فَأَمَّا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَلَمْ يَفِرَّ فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ وَإِنَّهُ لَعَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ وَإِنَّ أَبَا سُفْيَانَ آخِذٌ بِلِجَامِهَا وَالنَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ.

TERCÜMESİ

Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, ona (Kays kabilesinden) bir kişi, "Huneyn günü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin yanından kaçtınız mı?" diye sormuştu. O da, "(Evet, biz kaçtık) lâkin Resûlullah salallahu aleyhi ve sellem kaçmadı. (Düşmanımız) Hevâzin (halkı) iyi ok atan bir kabileden idiler. Biz (harp meydanında) bunlarla yüz yüze gelince bunların üzerine atıldık. Bunlar hemen perişan oldular. Bunun üzerine müslümanlar ganimete yöneldiler. Hevâzin ise (bundan istifade ederek) bizi oklarla karşıladılar. (Biz kaçtık) fakat Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kaçmadı. Onu pek iyi gördüm ki o, beyaz katırının üstünde fütursuz duruyordu. Ebû Süfyân da katırın gemini tutuyordu. Bu sırada Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, 'Ben peygamberim yalan yok, ben Abdülmuttalib oğluyum!' diyordu." {B2864 Buhârî, Cihâd, 52.}

İZAHI

Huneyn, Mekke ile Tâif arasında ve Tâif'in yakınında bir vadinin adıdır. Mekke'ye 3 mil mesafede ve Arafat dağının arkasındadır. Zemahşerî, Zülmecâz panayırının kurulduğu mevkiin yanında olduğunu bildiriyor.

Huneyn Harbi hicretin 8. yılı şevvâlinin 5. günü vuku buldu. Bu harbin sebebi de müslümanların öteden beri hayırhahı olan ve Hudeybiye Sulhu üzerine Resûlullah'ın emanına giren Huzâaoğulları'nı muahede hilâfına Kureyş'in tazyik etmeleridir. Bu haberi alınca Resûlullah Benî Huzâa'ya yardım etmek üzere 10.000 kişilik bir kuvvetle Mekke üzerine yürümüştü. Bu 8. sene ramazanının yirmisinde Mekke fetholundu. Bu yüce zaferden ve İslâm hâkimiyetinin Kureyş ve dolayısıyla bütün Araplar üzerinde teessüsünden endişe eden Hevâzin ile müttefiki olan Sakīf kabileleri harekete geçerek Arap'ın en cengâver ve kalabalık bu kabileleri öteden beri İslâm'a karşı beslediği kin ve husumetin son bir neticesini almak üzere bütün aileleriyle, mallarıyla Huneyn vadisine gelip mevki almışlardı. Peygamber efendimiz bunun üzerine Mekke fethinde bulunan 10.000 kişilik kuvâ-yı asliyesiyle ve Mekkeli yeni müslüman olan ve olmayan bir kısım munzam kuvvetlerle Hevâzin üzerine yürüdü. Yeni Mekke askeri Hâlid b. Velîd kumandasında pîşdâr olarak gidiyordu.

Hadiste bildirildiği üzere ilk hamlede Hevâzin kuvveti, inhizama uğradıysa da Mekkeliler ganimete koştuklarından vaktiyle Huneyn vadisinde pusulara gizlenmiş bulunan Hevâzin kemankeşlerinin şiddetli ok hücumuna uğrayarak fena halde bozuldular. Bu bozgunluk ordunun kuvâ-yı külliyesine de sirayet ederek umumi bir panik halini almıştır. Herkesi havf ve heyecan istilâ ettiği sırada tamamıyla azim ve iradesine sahip olarak yalnız Resûlullah görülüyordu. Şehâmet ve şecaatin örneksiz bir timsali olan hâtemü'l-enbiyâ, İbn Sa'd'ın rivayeti veçhile bindiği beyaz düldülü düşman üzerine sürüyordu. Bir taraftan da,"*Ene'n-nebiyyü lâ kezîb, ene İbn Abdilmuttalib*" *(Ben peygamberim yalan yok, ben Abdülmuttalib oğluyum)* diye haykırıyordu.[587] Resûlullah'ın bu hamleleri sırasında rikâbında amcasının oğlu ve Resûlullah'ın süt kardeşi Ebû Süfyân gidiyordu. Amcası Abbas da düşmana doğru ilerlemesine mani olmak istiyordu. Herkes kaçmış ve peygamberin maiyetinde bu ikisiyle beraber şunlar kalmıştı: Ebû Süfyân'ın oğlu Ca'fer, Ali b. Ebû Tâlib, Rebîa b. Hâris, Fazl b. Abbas, Üsâme b. Zeyd, Eymen b. Ümmü Eymen, Ebû Bekir, Ömer.

Resûlullah'ın bu metin azim ve iradesi ordunun sağ cenahını bir derece tutabilmişti. Bu sırada gür sesli olan Abbas vasıtasıyla, "*Ey Akabe'de biat eden ensar! Ey Şecere-i Rıdvân altında söz veren ashap!*" diye davet etti. "Lebbeyk!" diyerek döndüler ve Resûlullah'ın yanına koştular. Bozgun asker bu suretle toplandı. Gönüllere bir sükûnet geldi. Yeniden harbe girişildi. Metanetle hamleler başladı. Bu vaziyeti gören Peygamberimiz, "*El'âne hamiye'l-vatîs*" (Ha şimdi fırın kızıştı) buyurdu[588] ve en sonu zafer kazanıldı. (bu eserimizin 1040 numara ile tercüme ettiğimiz Misver hadisiyle izahına da bakınız!).

---

587 {İbn Sa'd, *et-Tabakāt*, I, 22.}
588 {Bezzâr, *el-Müsned*, IV, 128, no: 1301.}

1214

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاقَةٌ يُقَالُ لَهَا الْعَضْبَاءُ لَا تُسْبَقُ فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ عَلَى قَعُودٍ فَسَبَقَهَا فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ حَتَّى عَرَفَهُ فَقَالَ حَقٌّ عَلَى اللهِ أَنْ لَا يَرْتَفِعَ شَيْءٌ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا وَضَعَهُ.

TERCÜMESİ

Enes radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve selemin Adbâ' denilen bir devesi vardı ki (koşuda, seferde) önüne geçilmezdi. Bir ara yük devesi üstünde bir bedevî geldi. (Yapılan koşuda) bu yük devesi Adbâ'yı geçti ve bu geçiş müslümanlara ağır geldi ve Resûlullah bunu (ashabın halinden) anladı da, "(Ashabım! Allah'ın bir âdeti, bir nizamı vardır ki ona göre) Allah dünyada her yükselen şeyi muhakkak aşağı almayı iltizam eder" buyurdu. {B2872 Buhârî, Cihâd, 59.}

1215

•.•.•

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَسَمَ مُرُوطًا عَلَى نِسَاءٍ مِنْ نِسَاءِ الْمَدِينَةِ فَبَقِيَ مِرْطٌ جَيِّدٌ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَنْ عِنْدَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَعْطِ هٰذَا بِنْتَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي عِنْدَكَ يُرِيدُونَ أُمَّ كُلْثُومٍ بِنْتَ عَلِيٍّ فَقَالَ عُمَرُ أُمُّ سَلِيطٍ أَحَقُّ بِهِ وَأُمُّ سَلِيطٍ مِنْ نِسَاءِ الْأَنْصَارِ مِمَّنْ بَايَعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ فَإِنَّهَا كَانَتْ تَزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ.

TERCÜMESİ

Ömer radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre, bir kere müşârün ileyh, Medine kadınlarından birtakım kadınlara birçok fûta dağıtmıştı da iyi bir fûta artakalmıştı. Yanında bulunan bazı kimseler ona, “Yâ emîre’l-mü’minîn! Şunu da sizin yanınızdaki Resûlullah’ın kızına versene!” demişler ve onunla Ali’nin kızı Ümmü Külsûm’ü (ki Ömer’in zevcesidir) kastetmişlerdi. Ömer de, “Bu fûtaya Ümmü Salît daha lâyıktır” diye cevap vermiştir. Ümmü Salît (hicreti müteakip) Resûlullah’a biat eden ensar kadınlarındandır. (Ömer, bu liyakatin sebebini de bildirerek), “Çünkü Ümmü Salît Uhud günü kırbaları yüklenir, bize su taşırdı, (elbisemizi dikerdi)” demiştir. {B2881 Buhârî, Cihâd, 66.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî, İslâm kadınlarının askere su taşımak gibi askerin geri işlerini görmelerinin meşruiyetine dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Ümmü Külsûm’ü Peygamberimizin kızı Hazret-i Fâtıma doğurmuştur. Bu cihetle Resûlullah’ın hafîdesi oluyor ve yine bu cihetle hadiste Peygamber’in kızı denilmiştir.

İbn Sa'd "Tabakātü'n-nisâ" bahsinde Ümmü Salît'in asıl künyesi Ümmü Kays olduğunu fakat Ebû Salît ile izdivacından Salît dünyaya geldikten sonra Ümmü Salît diye yâdedildiğini bildirmiştir. Bu mücahide kadın Hayber ve Huneyn gazâlarında da bulunmuştur.

Bu hadisin bir rivayet tarikinde تزفر yerinde تخيط vârit olup kadınlar mücahidlere dikiş dikerlerdi demek olduğundan bunu da tercümemizde kavis içinde gösterdik.

1216

•.•.•

عَنِ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ ﷺ نَسْقِي الْقَوْمَ وَنَخْدِمُهُمْ وَنَرُدُّ الْجَرْحَى وَالْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ.

TERCÜMESİ

Muavviz kızı Rübeyyi‘ radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Biz kadınlar Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber gazâda bulunurduk. Mücahidlere su verir ve onlara hizmet ederdik. Yaralıları (tedavi ile onları) ve şehidleri Medine'ye nakleylerdik. {B2882 Buhârî, Cihâd, 67.}

İZAHI

Bu hadis Buhârî'nin *Sahîh*'indeki diğer bir rivayet tarikinde müslüman kadınlarının saff-ı harp gerisinde yaralı gazileri tedavi ettikleri de ziyade olarak zikredilmiş bulunduğundan tercümede kavis içinde gösterdik. Müslüman kadınları ikişer ikişer yahut üçer üçer hayvanlara yükletilen şehidleri de defnedilecekleri kabrin yanına kadar getirir bırakırlardı.

Gerek bu gerek bundan evvelki Ömer b. Hattâb hadislerinden pek âşikâr olarak anlaşılıyor ki Asr-ı saâdet'te İslâm kadınları da erler gibi harbe iştirak ederek erler cephede düşmanla çarpışırken kadınlar da cephe gerisinde askerin suyunu taşır, elbisesini diker, hastalarını ve yaralılarını saff-ı harp haricine taşırlardı ve bir hasta bakıcı sıfatıyla bunların tedavilerine ihtimam ederlerdi. İçlerinde Ümmü Atıyye, Nüseybe gibi o devirde ve o muhite göre cerrahî ve tedavî usulüne vâkıf kadınlar da vardı. Bu kadın teşekküllerinin üçer, beşer hayvanlara yükletilen şehidleri de kabirlerine kadar götürmek gibi hayli külfetli ve meşakkatli işleri bile başardıklarına göre, ordunun geri hizmetlerinden pek çoğunun kadınlar tarafından ifası meşrû bir vazife olduğu anlaşılır.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu hadislerden önce açtığı bir babına, "İslâm Kadınlarının Erkeklerle Beraber Gazâsı ve Harb ü Kıtale İştirakleri"[589] unvanını vermesi ve bu babda Enes b. Mâlik'in şu hadisini rivayet etmesi daha mühimdir. Enes b. Mâlik der ki: "Uhud Harbi'nde halk inhizama uğrayıp Resûlullah'ın yanından dağılmıştı. (Yalnız Resûlullah maiyetindeki on iki kişi ile sebat etmişti. Bu çok tehlikeli harp gününde) gördüm ki Ebû Bekir'in kızı (ve Resûlullah'ın kadını Hazret-i) Âişe ile (anam) Ümmü Süleym (asker arasında) kollarını sıvamışlardı. Halhallarını görmüştüm. Süratle ve mütemadiyen arkalarında kırbalarla su taşıyorlar ve mecruhların ağızlarına boşaltıyorlardı. Kırbalar boşalınca son derece bir çeviklikle geri dönüp gelerek kırbaları dolduruyorlar, sonra yine acele gelip mecruhların ağızlarına boşaltıyorlardı."[590]

Bu hadisten ve hadisin *Buhârî*'deki unvanından çok açık olarak anlaşılıyor ki: İslâm kadınlarının gazâlara iştiraki, askerin yalnız geri hizmetlerine münhasır olmayıp onlar icabında doğrudan harp sahasında ve mücahidlerin safları arasında da hizmet etmek suretiyle cihada iştirak etmişlerdir. Hatta düşman tarafından bir tecavüz vukuunda kendilerini müdafaa etmek üzere yanlarında hançer de taşırlardı. Bunun bir misalini de Müslim *Sahîh*'inde Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir. Bu rivayete göre Ümmü Süleym Huneyn hezimeti sırasında yanında taşıdığı hançerini göstererek, "Ben bunu bu gün için edinmişimdir. Hele müşriklerden birisi bir kere yanıma yaklaşsın, bununla karnını deşerim" demiştir.[591]

Bir rivayete göre yine Ümmü Süleym cihad meydanında en şecî mücahidlerden bile öne geçerdi. Huneyn Gazâsı'nda saflar bozulup bir hezimet baş gösterdiği sırada Ümmü Süleym hançerini çekip sebat etmişti. Eli hançerli bu arslan kadına bir kere Peygamberimiz bakmıştı da Resûlullah'a karşı da, "Yâ Resûlellah! Ben panik yapıp yanından dağılanları da muharip müşrikler gibi öldürmek isterim. Çünkü bu müşrikler onlardan daha kötü değillerdir ya!" demişti. Peygamberimiz ona cevaben, "*Ey Ümmü Süleym! Allah bize yetişti ve zafer ihsan etti*" demiştir.[592]

İslâm kadınlarının harbe fiilen iştirakleri yalnız Peygamberimizin zamanına münhasır da değildir. Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında meşhur Yermük Harbi'nde sayıca fâik Rum askeri bir baskın yaparak İslâm ordugâhının içine kadar inmişlerdi. Bu sırada cengâver İslâm kadınları kılıçlarını çekmiş ve erler gibi düşmanla cenk etmişlerdir (Kastallânî, V, 84 [Bulak]).[593]

---

589 [باب غزو النساء و قتالهن مع الرجال. [بخاري

590 عن أنس رضي الله عنه قال: لما كان يوم أحد انهزم الناس عن النبي صلى الله عليه و سلم. قال (أنس) و لقد رأيت عائشة بنت أبي بكر و أم سليم و إنهما لمشمرتان أرى خدم سوقهما تنقزان القرب. وفي رواية تنقلان القرب على متونهما. ثم تفرغانه في أفواه القوم ثم ترجعان فتملآنها ثم تجيئان فتفرغانها في أفواه القوم

{B٢٨٨٠ Buhârî, Cihâd, ٦٥.}

591 أن أم سليم اتخذت يوم حنين خنجرا فقالت: اتخذته إن دنا مني أحد من المشركين بقرت به بطنه [رواه مسلم عن أنس]

{M4680 Müslim, Cihâd, 134.}

592 {Tercümeyi tam olarak karşılayan bir rivayet tespit edilememiştir. Bk. M4680 Müslim, Cihâd, 134.}

593 Yermük, Şam'da Erdün nehrine ve oradan Lût denizine müntehî olan bir vadidir. Rumlar'la cereyan eden bu muharebe Ebû Bekir zamanında başlamış, Hazret-i Ömer zamanında zaferle nihayet bulmuştur ve bu zafer Şam ve Suriye fütuhatının fâtihası olmuştur. Hâlid b. Velîd'in başkumandan bulunduğu bu orduya bilâhare Ebû Ubeyde başkumandan olmuştur.

1217

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ سَهِرَ فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ قَالَ لَيْتَ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِي صَالِحًا يَحْرُسُنِي اللَّيْلَةَ إِذْ سَمِعْنَا صَوْتَ سِلَاحٍ فَقَالَ مَنْ هٰذَا قَالَ أَنَا سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ جِئْتُ لِأَحْرُسَكَ وَنَامَ النَّبِيُّ ﷺ .

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Medine'ye hicret ettiği zaman (düşman taarruzundan endişe ederek) bir gece uyuyamamıştı ve "Keşke ashabımdan elverişli bir kişi bu gece beni muhafaza etseydi" demişti. Tam bu sırada ansızın bir silâh sesi işittik. Bunun üzerine Resûlullah, "O kimdir?" diye seslendi. "Ben Sa'd b. Ebû Vakkās'ım (yâ Resûlellah!)" dedi. (Resûlullah, "Sana ne oldu ki?" diye sordu). Sa'd, "(Gönlümde hayatınız hakkında bir endişe uyandı da) seni muhafaza için geldim" diye cevap verdi. (Hazret-i Âişe demiştir ki:) "Bunun üzerine Resûlullah (Sa'd b. Ebû Vakkās'a dua etti. Sonra) uyudu. (Hatta biz, horladığını duyduk)."{B2885 Buhârî, Cihâd, 70.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi, gazâda Allah yolunda düşman baskınından muhafaza için nöbet beklemenin faziletine dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Hazret-i Âişe'nin bu hadisinden, **1.** Devlet reisine karşı bir suikast sezilirse, onun hayatını korumak millete borç olduğu, **2.** Düşmandan hazer edilmenin meşruiyeti, **3.** Esbaba tevessülün tevekküle mani olmadığı hükümleri istinbat edilmiştir. Çünkü esbaba tevessül zâhire, bedene; tevekkül ise kalbe taalluk eden ayrı ayrı şeylerdir.

Tirmizî'nin bir rivayetine göre Hazret-i Âişe, وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ "*Allah seni halkın tecavüzünden koruyacaktır*"[594] kavl-i şerifi nâzil oluncaya kadar Resûlullah kendisini muhafaza ettirirdi demiştir ki bu rivayete göre Peygamberimiz bu âyet geldikten sonra muhafazaya lüzum görmemiştir.[595] Bunun tarihini tayine gelince, Resûlullah'ın Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Vâdilkurâ, kazâ umresi, Huneyn seferlerinde kendisini bekleterek korumuştur. Bu cihetle yukarıdaki âyet, Huneyn Harbi'nden sonra nâzil olmuş demek oluyor. Taberânî *Mu'cem*'inde, "Mekke'nin fethinden sonra Peygamber'in nöbetini amcası Abbas bekledi. Allah seni koruyacaktır vaadinden sonra bırakıldı"[596] suretindeki rivayeti de âyetin Huneyn'den sonra nâzil olduğunu ve artık bekletmeye nihayet verildiğini teyit eder.

Siyer müellifleri Peygamber'in bekçilerini ve koruyucularını aramışlar ve o cümleden olarak şu isimleri bildirmişlerdir: Sa'd b. Muâz, Muhammed b. Mesleme, Zübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Zekvân, Edra' ve Edra'ın oğlu Mihcen, Abbâd b. Beşîr, Abbas, Ebû Reyhâne.

Buhârî'nin rivayet ettiği bu metnin zâhirine göre Resûlullah'ın bu gece uykusuzluğu Mekke'de vâki olduğu anlaşılır ki yanlıştır. Çünkü bu vâkıa Medine'de olmuştur. Müslim'in rivayeti bunu sarahatle ifade etmektedir. Bu cihetle Buhârî'nin yukarıda rivayet ettiği metinde takdim ve tehir vardır. Metnin aslı, لما قدم النبي صلى الله عليه وسلم المدينة سهر ليلة suretinde olacaktır ki biz de yukarıda bu suretle tercüme ettik. Tercümede kavis içinde gösterilen ziyadelerin hepsi de Müslim'in bu rivayetinden alınmıştır.

---

594 el-Mâide, 5/67.

595 {T3046 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5.}

596 {Taberânî, *es-Sağīr*, I, 23, no: 418.}

1218

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَعَبْدُ الدِّرْهَمِ وَعَبْدُ الْخَمِيصَةِ إِنْ أُعْطِيَ رَضِيَ وَإِنْ لَمْ يُعْطَ سَخِطَ تَعِسَ وَانْتَكَسَ وَإِذَا شِيكَ فَلَا انْتَقَشَ طُوبَى لِعَبْدٍ آخِذٍ بِعِنَانِ فَرَسِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ أَشْعَثَ رَأْسُهُ مُغْبَرَّةٍ قَدَمَاهُ إِنْ كَانَ فِي الْحِرَاسَةِ كَانَ فِي الْحِرَاسَةِ وَإِنْ كَانَ فِي السَّاقَةِ كَانَ فِي السَّاقَةِ إِنِ اسْتَأْذَنَ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُ وَإِنْ شَفَعَ لَمْ يُشَفَّعْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Altın, gümüş ve libasın kulu olan kimseler sürünsün, kahrolsun! Böyle (menfaat düşkünü) kişiye (işlediği hayrın bedeli Allah tarafından) verilirse memnun olur, verilmezse (Allah'ın takdirine) de kızar;[597] böyle (menfaat düşkünü) sürünsün, hüsrana yuvarlansın! Vücuduna diken batsın da cımbızla çıkaran bulunmasın!

Bunun için cennet, her hayır ve saadet, şol kula lâyıktır ki o, Allah yolunda cihad için atının dizginine sarılmıştır. O mücahidin başı(nın saçı) perişandır, iki ayağı toz içindedir. Eğer bu gazi (pîşdâr olarak) ileri karakolda düşman beklemekte ise, o, daima orada tam mânasıyla düşman bekler. Askerin gerisinde (dümdâr olarak) vazifede ise, orada en metin nöbetçilik eder. (Bu vazifelerini Allah için samimiyetle gören) o kahraman, bir meclise girmek için izin isterse (küçük görülüp) izin verilmez. Bir hususta şefaat edecek olursa, şefaati kabul edilmez. (Fakat onun mevkii Allah yanında büyüktür, onun her dileğini Allah kabul eder). {B2887 Buhârî, Cihâd, 70.}

---

597 Buhârî bu hadisi *Sahîh*'inde iki tarik ile rivayet etmiştir. Birinci rivayeti burada bitiyor. İkinci rivayet tariki metindeki وانتكس kelimesiyle başlar ve tercümemizde buranın alt tarafındaki ziyadedir. Müellif Zebîdî Buhârî'nin bu iki rivayet tarikini birleştirmiştir.

1219

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ إِلَى خَيْبَرَ أَخْدُمُهُ فَلَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ رَاجِعًا وَبَدَا لَهُ أُحُدٌ قَالَ هٰذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin hizmetinde bulunduğumuz halde onunla birlikte Hayber Gazâsı'na çıkmıştım. Resûlullah oradan dönerek (Medine'ye geldiği ve kendisine Uhud (dağı) göründüğü zaman, 'Şu Uhud'dur. O(nun sakinleri ensar) bizi sever, biz de o(nun sakinleri)ni severiz' buyurdu." {B2889 Buhârî, Cihâd, 71.}

İZAHI

Bu hadisin Buhârî metninde alt tarafı da vardır ve meâli şöyledir: Sonra Resûlullah eliyle Medine'ye işaret ederek, "*Medine'nin şu iki kara taşlık arasındaki sahasını hürmet edilmesi vâcip bir yer kılıyorum. Nasılki İbrâhim aleyhi's-salâtü ve's-selâm da, Mekke'*(nin haremindeki saha)*yı muhterem kılmıştı. Allahım!* (Medine'deki) *bizim sâımız için de, müddümüz için de* (ölçülen taamı) *bize bereketli kıl!*"[598] diye dua buyurdu. Bu rivayetler yukarıda geçtiği için müellif Zebîdî *Tecrîd*'e almamıştır. Medine'nin haremine dair sahanın hududunu tayin eden rivayetler bu eserimizin "Fezâilü'l-Medîne" bahsinde 880, 881, 882 numaralarla tercüme edilen hadislerde geçti. Onlara bakınız! Peygamber'in sâʿ ve müd ölçülerine dair olan duası da 896 numara ile tercüme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadisinde geçmiştir. Oraya da bakınız! Bu ölçülerin miktarlarına ait riyâzî hesapları için de eserimizin sadaka-i fıtır bahsinde geçen "Fıkhî Hükümler" başlığını okuyunuz!

و أشار بيده إلى المدينة و قال: اللّهم إني أحرم ما بين لابيتها كتحريم 598 إبراهيم عليه الصلاة و السلام مكة. اللّهم بارك لنا في صاعنا و مدنا

{B2889 Buhârî, Cihâd, 71.}

1220

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ أَكْثَرُنَا ظِلًّا الَّذِي يَسْتَظِلُّ بِكِسَائِهِ فَأَمَّا الَّذِينَ صَامُوا فَلَمْ يَعْمَلُوا شَيْئًا وَأَمَّا الَّذِينَ أَفْطَرُوا فَبَعَثُوا الرِّكَابَ وَامْتَهَنُوا وَعَالَجُوا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ ذَهَبَ الْمُفْطِرُونَ الْيَوْمَ بِالْأَجْرِ.

TERCÜMESİ

Yine Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan gelen bir rivayete göre şöyle demiştir: Biz Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber bir (seferde) bulunduk. (Bizden kimi oruç tutmuş, kimi de yemişti. Sıcak bir günde bir konak yerine indik). Gölge için çoğumuz elbisesiyle gölgelenmiş (ridâsıyla çerke kurmuştu). Fakat şu oruç tutanlar (takatsizliklerinden) hiçbir iş yapmadılar. Oruçsuzlar ise binit develerini (suya) götür(üp sula)dılar, (oruçlulara) hizmet ettiler, yemek pişirip (oruçlularla birlik) yediler. Bütün bu faaliyet üzerine Resûlullah, “Bugün oruçsuzlar tam ücret alıp gittiler” buyurdu. {B2890 Buhârî, Cihâd, 71.}

1221

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا وَمَوْضِعُ سَوْطِ أَحَدِكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا وَالرَّوْحَةُ يَرُوحُهَا الْعَبْدُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوِ الْغَدْوَةُ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd es-Sâidî radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: "Bir gün Allah yolunda serhat muhafazasına bağlı bulunmak (sevabı), dünyadan ve dünya üstündeki her şeyden hayırlıdır. Sizden birinizin kamçısının cennetten işgal ettiği az bir yer de dünyadan ve dünya üstündeki her şeyden hayırlıdır. Şüphesiz birinizin akşamleyin herhangi bir zamanda yürüyüşü –ki, kul bu yolu Allah yolunda yürür– yahut sabahleyin (bu niyetle) yürüyüşü de dünyadan ve dünya üstündeki her şeyden hayırlıdır. {B2892 Buhârî, Cihâd, 73.}

İZAHI

Bu hadisin unvanında Buhârî Âl-i İmrân sûresinin 200. âyetini –ki, bu sûrenin son âyetidir– zikretmiştir. Meâli şöyledir: "*Ey iman eden kullar!* (Muharebede) *şecaatli olunuz,* (düşman savletine) *sükûnetle tahammül ediniz, serhatlerde düşmanı tutunuz, Allah*'(a mâsıyet)*ten sakınınız! Tâ ki necât bulasınız.*"[599]

---

599 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ.

1222

•.•.•

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ هَلْ تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ إِلَّا بِضُعَفَائِكُمْ.

TERCÜMESİ

Sa'd b. Ebû Vakkās'(ın oğlu Mus'ab')dan rivayet olunduğuna göre (Mus'ab demiştir ki: Babam Sa'd diğer ashaba kıyasen kendisinde bir imtiyaz tasavvur ederdi. Çünkü Sa'd şecaatli idi, zengin idi. Bunun üzerine) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Siz ancak zayıflarınızın duası sayesinde mansur ve merzuk olursunuz!" buyurdu. {B2896 Buhârî, Cihâd, 76.}

İZAHI

Tercümede kavis içinde gösterdiğimiz uzunca ziyadeyi Buhârî metninden alarak yazdık. Bu metinden anlaşılacağı üzere, hadisin râvisi Sa'd değildir, oğlu Mus'ab'dır. Müellif Zebîdî ihtisar için iltizam ettiği usule göre sahâbî râviyi zikreder. Halbuki Mus'ab sahâbî değildir, tâbiîdir. Bu cihetle hadisin senedinde inkıtâ bulunarak mürsel olmak icap ederse de, Mus'ab'ın bu hadisi babasından işitmiş olması ve kendisi doğrudan Peygamber efendimizden işitmiş gibi rivayet etmiş bulunması çok muhtemeldir. Bu suretle hadiste Buhârî'ye göre de ittisâl bulunur. Herhalde müellif Zebîdî de bu galip ihtimal üzerine Sa'd b. Ebû Vakkās'ı râvi olarak göstermiştir.

1223

•.•.•

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَغْزُو فِئَامٌ مِنَ النَّاسِ فَيُقَالُ هَلْ فِيكُمْ مَنْ صَحِبَ النَّبِيَّ ﷺ فَيُقَالُ نَعَمْ فَيُفْتَحُ عَلَيْهِ ثُمَّ يَأْتِي زَمَانٌ فَيُقَالُ فِيكُمْ مَنْ صَحِبَ أَصْحَابَ النَّبِيِّ ﷺ فَيُقَالُ نَعَمْ فَيُفْتَحُ ثُمَّ يَأْتِي زَمَانٌ فَيُقَالُ فِيكُمْ مَنْ صَحِبَ صَاحِبَ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ فَيُقَالُ نَعَمْ فَيُفْتَحُ.

TERCÜMESİ

Ebû Saîd (el-Hudrî, Sa'd b. Mâlik) radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: İnsanlar(ın tarihi) üzerine (tesir eden) bir zaman gelir ki o zamanda insanlardan bir cemaat gazâ eder. Onlara, "İçinizde Nebî sallallahu aleyhi ve sellemi gören kişi var mıdır?" diye sorulur da, "Evet var!" diye cevap verilir. Nihayet ordu içindeki sahâbîye (hürmeten zafer kapısı) açılır. Sonra bir zaman daha gelir. (İnsanlardan bir grup daha gazâ eder) onlara da, "İçinizde Resûlullah'ın ashabını gören kişi var mıdır?" diye sorulur. Onlara da, "Evet var!" diye cevap verilir ve zafer müyesser olur. Sonra (üçüncü) bir zaman daha gelir. (Yine harbedilir). Onlara da, "İçinizde Resûlullah'ın ashabını görmüş tâbiîye erişen kişi var mıdır?" diye sorulur. Bu defa da, "Evet var!" denilir. Yine fetih müyesser olur. {B2897 Buhârî, Cihâd, 76.}

İZAHI

Bunu ve bundan evvelki Sa'd b. Ebû Vakkās hadisini Buhârî, "Harpte Müslümanların Zayıflarından, Sâlihlerinden İstiâne Edilmesine Dair" açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu hadisin mazmûnuna göre ashap, tâbiîn, etbâu't-tâbiînin yüzleri suyuna fetih ve zafer müyesser olacağı Peygamberimiz tarafından bildirilmiş ve öylece de tahakkuk etmiştir.

Bu cihetle bu hadisten, Peygamberimizin en açık mûcizelerinden biri ve üç tabaka cemaatinin fazileti anlaşılmıştır. Bu üç tabaka cemaati âhirete müteallik hususlarda son derece kuvvetli olmalarına rağmen dünya işlerinde zayıftılar. İman ve irade kuvvetiyledir ki bu üç devirde İslâm orduları zaferden zafere koşmuşlardır.

Hadisin bir rivayet tarikinde من صحب رسول الله yerinde من رأى vârit olduğundan, sohbeti "rü'yet"le tercüme ettik ki sahâbî için Peygamber'i görmek kâfidir, görüşmek lâzım değildir diyen ulemânın mezhebi budur. Şârih İbn Battâl "Bu hadisin sıhhatini, 'Devrin hayırlısı, benim içinde yaşadığım sahâbe zamanı, sonra tâbiîler devri, daha sonra tâbiîleri takip eden etbâu't-tâbiîn devri gelir!' meâlindeki hadis teyit eder" demiştir ki bu hadisin tamamı ve icap eden izahı eserimizin bu cildinde 1147 numara ile tercüme edilen Abdullah b. Mes'ûd hadisine bakınız!

1224

•.•.•

عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ حِينَ صَفَفْنَا لِقُرَيْشٍ وَصَفُّوا لَنَا إِذَا أَكْثَبُوكُمْ فَعَلَيْكُمْ بِالنَّبْلِ.

TERCÜMESİ

Ebû Üseyd (Mâlik es-Sâidî) radıyallahu anhtan, "Bedir günü biz Kureyş'e karşı saf bağlayıp Kureyş de bize karşı saff-ı harp nizamına girdikleri zaman Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Düşman ok menzilinize girdiğinde ok atmaya devam ediniz!" buyurdu' dediği rivayet olunmuştur. {B2900 Buhârî, Cihâd, 78.}

İZAHI

Buhârî, Ebû Üseyd hadisini ok atmaya teşvike dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu hadisten önce bu mevzuun daha mühim bir hadisini de rivayet etmiştir ki müellif Zebîdî ihtisar kaydıyla *Tecrîd*'e almamıştır. Seleme b. Ekva' tarafından rivayet edilen bu hadisin meâli şöyledir: Seleme demiştir ki, bir kere Eslemoğulları'ndan bir cemaat ok tâlim müsabakası yaparken Nebî sallallahu aleyhi ve sellem yanlarına uğradı da, "*Ey İsmâil* (peygamberin) *oğulları! Ok atınız! Sizin* (bu büyük) *babanız da* (maharetli) *bir atıcı idi. Siz de atınız!* (Bu müsabakada) *ben de Mihcen b. Edra*' (kolu) *ile beraberim*" buyurdu.

Râvi Seleme diyor ki: Resûlullah böyle deyince İbn Edra'ın muhalifi olan taraf, ellerini çektiler, ok atmadılar. Bunun üzerine Resûlullah, "*Niçin atmıyorsunuz?*" diye sordu. Onlar, "Sen Mihcen grubuyla beraberken biz nasıl atarız" diye cevap verdiler. Resûlullah, "*Haydi atın! Ben hepinizle beraberim*" diye oradakileri toptan taltif buyurdu.[600]

Resûlullah'a göre Araplar'ın hepsinin İsmâil aleyhi's-selâm evlâdından olduklarını İbn Sa'd, Ali b. Rebâh'tan rivayet etmiştir. Bu cihetle Eslemoğulları'na İsmâiloğulları diye hitap etmiştir.

600 مر النبي صلى الله عليه و سلم على نفر من أسلم ينتضلون. فقال النبي صلى الله عليه و سلم: ارموا بني إسماعيل فإن أباكم كان راميا ارموا وأنا مع بني فلان. قال فأمسك أحد الفريقين بأيديهم. فقال: ما لكم لا ترمون؟ قالوا كيف نرمي و أنت معهم؟ قال: ارموا وأنا معكم كلكم [رواه البخاري عن سلمة بن الأكوع]

{B٢٨٩٩ Buhârî, Cihâd, ٧٨.}

1225

•.•.•

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَتْ أَمْوَالُ بَنِي النَّضِيرِ مِمَّا أَفَاءَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ مِمَّا لَمْ يُوجِفِ الْمُسْلِمُونَ عَلَيْهِ بِخَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ فَكَانَتْ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاصَّةً وَكَانَ يُنْفِقُ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةَ سَنَةٍ ثُمَّ يَجْعَلُ مَا بَقِيَ فِي السِّلَاحِ وَالْكُرَاعِ عُدَّةً فِي سَبِيلِ اللهِ.

TERCÜMESİ

Ömer radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Benî Nadîr malları Allah'ın resulüne fey' olarak tahsis buyurduğu şeylerdendir. Müslümanların at sürerek, deveye binerek (harp ile) iktisap ettiği ganimetlerden değildir. Bu cihetle, Benî Nadîr malları Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme mahsus idi. Resûlullah, ailesinin bir senelik geçimini bundan temin ederdi. Sonra bundan geri kalanı da Allah yolunda gazâ hazırlığı olarak silâha ve ata sarfedilirdi.[601] {B2904 Buhârî, Cihâd, 80.}

---

601 Bu hadisin izahı için 1173 numara ile tercüme ettiğimiz Ebû Hüreyre hadisinin izahına bakınız!

1226

•.•.•

عَنْ عَلِيٍّ ﷺ قَالَ مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يُفَدِّي رَجُلًا بَعْدَ سَعْدٍ سَمِعْتُهُ يَقُولُ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي.

TERCÜMESİ

Ali radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin babasını, anasını, Sa'd b. Ebû Vakkās'tan başka bir kişiye feda ettiğini söyleyerek hitap ettiğini işitmedim. (Fakat Uhud günü Sa'd'a), "Ey Sa'd! Babam, anam sana feda olsun! Düşmana ok at!" dediğini işittim. {B2905 Buhârî, Cihâd, 80.}

1227

•.•.•

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَقَدْ فَتَحَ الْفُتُوحَ قَوْمٌ مَا كَانَتْ حِلْيَةُ سُيُوفِهِمِ الذَّهَبَ وَلَا الْفِضَّةَ إِنَّمَا كَانَتْ حِلْيَتُهُمُ الْعُلَابِيَّ وَالْآنُكَ وَالْحَدِيدَ.

TERCÜMESİ

Ebû Ümâme radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur: “Muhakkak birçok fütuhata mazhar olan bir cemaat vardır (ki Peygamber’in ashabıdır). Onların kılıçlarının süsü altın, gümüş değildi. Belki o (kahraman)ların kılıçlarının ziyneti kınlarına, kabzalarına bağlanan sırımla kalay ve demir(den ibaret)ti” demiştir. {B2909 Buhârî, Cihâd, 83.}

1228

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ وَهُوَ فِي قُبَّةٍ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ عَهْدَكَ وَوَعْدَكَ اللّٰهُمَّ إِنْ شِئْتَ لَمْ تُعْبَدْ بَعْدَ الْيَوْمِ فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ بِيَدِهِ فَقَالَ حَسْبُكَ يَا رَسُولَ اللهِ فَقَدْ أَلْحَحْتَ عَلَى رَبِّكَ وَهُوَ فِي الدِّرْعِ فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرُّ وَفِي رِوايَةٍ وَذٰلِكَ يَوْمَ بَدْرٍ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin (bir rivayete göre Bedir günü) küçük ve toparlak bir çadır içinde, “Yâ rab! (Peygamberlerine yardım edeceğin hakkındaki) ahdini ve (zafer) vaadini (yerine getirmeyi) senden isterim. Allahım! Eğer (müminlerin helâkini) diliyorsan bugünden sonra sana ibadet eden bulunmayacaktır, (Resûlullah ellerini yukarı kaldırarak bu duasına arkasından ridâsı düşünceye kadar devam etmiştir. Ebû Bekir ridâsını alıp omuzlarına koymuş ve arkasında beklemiştir. Nihayet) Ebû Bekir Resûlullah’ın elini tutarak, “Bu kadar dilek yetişir yâ Resûlellah! Rabbine karşı duada ısrar buyurdun. Allah, sana vaad ettiği zaferi yakında verecektir” dedi. Bu sırada Resûlullah bir zırh içinde idi. Bu duadan sonra Resûlullah şu (meâldeki) âyetleri okuyarak çadırdan çıktı: Herhalde (Bedir’deki) bu topluluk yakında hezimete uğratılacak ve onlar, (Kureyş) arkalarına dönüp gidecekler. Belki (bu gidişin müntehâsı) azaplarının vaad olunduğu saattir ki, o saat(in azabı), daha büyük bir belâdır ve daha acıdır.[602] {B2915 Buhârî, Cihâd, 89.}

İZAHI

Hadiste Resûlullah’ın Allah’tan infazını istediği bildirilen ahdi ile vaadi şöyle izah ediliyor:

1. Allah'ın ahdi Saffât sûresinin 171, 172 ve 173. âyetlerinde şöyle deruhte buyurulduğu bildiriliyor: Muhakkak ki peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında (ezelde) şu vaadimiz sebketmiştir: "*Onlar, evet muhakkak o peygamberler elbette muzaffer olacaklardır. Yine şüphesiz bizim askerimiz, galip geleceklerdir.*"[603]

2. Allah'ın vaadidir ki bu da Enfâl sûresinin 7. âyetinde şöyle bildirilmiştir: "*O vakti hatırlayınız ki, Allah size iki taifenin birini, "Haydi o sizindir!" diye vaad ediyordu da siz, şevketsiz olan taraf sizin olmasını arzu ediyordunuz. Halbuki Allah kendi emirleriyle hakkı yerine getirmek ve kâfirlerin arkasını kesmek istiyordu.*"[604]

Bu âyette zikrolunan iki taifeden biri Ebû Süfyân'ın riyâseti altında Şam'dan Mekke'ye gelmekte olan büyük bir ticaret kervanı, öbürü de Ebû Cehil'in riyâseti altında Mekke'den hareket eden ve müslümanları vurmak isteyen bir ordu. Allah bunlardan herhangisi üzerine hareket edilirse, ona galebe ve zafer vaad etmişti. Şöyle ki, Resûlullah Ebû Süfyân'ın riyâsetindeki kervanın Şam'dan Mekke'ye döndüğünü haber alınca 300 küsur kişilik bir seriyye ile bunların üzerine gitmek üzere Medine'den çıktı, yolda bir de duyuldu ki Ebû Cehil de tam teçhizatlı 1000 kişilik mükemmel bir Kureyş ordusu ile Mekke'den hareket etmiştir. Resûlullah ashabıyla bunlardan hangisinin üzerine gidilmesini müzakere etti. Birçoğu kervan üzerine gidilmesi re'yinde bulundu. Bu ise şevketsiz ve şerefsiz tarafı iltizam idi. Resûlullah Ebû Cehil'in ordusu üzerine yürünmesini arzu ediyordu. O zaman müzakere ve münakaşadan sonra nihayet Resûlullah'ın ictihadı ihtiyar edildi. Bunun üzerine Resûlullah, "*Haydi yürüyünüz! Allah'ın bereketi üzerine; müjdelerim ki Allah bana bu iki taifenin birini vaad etti. Allah bilir ki şimdi ben, onların yıkılacakları yerleri görüyorum, biliyorum*"[605] buyurdu.

Fakat Bedir'de iki ordu karşı karşıya gelince, Kureyş ordusu adetçe ve kuvvetçe çok farklı bulunduğundan Resûlullah herkeste bir bezginlik hissetmişti. Bunun üzerine çadırında ellerini kaldırarak dua ve niyazda bulunup Allah'ın ahdini ve vaadini duasında tekrar tekrar zikretti. Bir derecede ki Ebû Bekir'in, "Allah bu zaferi sana verecektir" sözünden de anlaşıldığı üzere mev'ûd zaferin tahakkuk edeceğinde umumi kanaat hâsıl oldu, iradeler yükseldi ve hakikaten mev'ûd olan zafer tahakkuk etti.

602 {el-Kamer, 54/45-46.}

603 {es-Saffât, 37/172-173.} وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ . إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ . وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ

604 وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللّٰهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ.

{el-Enfâl, 8/7.}

605 {Vâkıdî, *el-Megāzî*, I, 49.}

1229

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَخَّصَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي قَمِيصٍ مِنْ حَرِيرٍ مِنْ حِكَّةٍ كَانَتْ بِهِمَا.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin Abdurrahman b. Avf ile Zübeyr radıyallahu anhümâya (bir muharebede) uyuz oldukları sıra ipekli gömlek giymelerine müsaade buyurdu" dediği rivayet olunmuştur. {B2919 Buhârî, Cihâd, 91.}

1230

•.•.•

وَعَنْهُ فى رِوَايَةٍ أَنَّهُمَا شَكَوَا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يَعْنِي الْقَمْلَ فَأَرْخَصَ لَهُمَا فِي الْحَرِيرِ.

TERCÜMESİ

Yine Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayete göre Abdurrahman b. Avf ile Zübeyr radıyallahu anhümâ (bir muharebede) bitlenerek Nebî sallallahu aleyhi ve selleme şikâyet ettiklerinde Resûlullah bunların ipekli giymelerine müsaade etmiştir. {B2920 Buhârî, Cihâd, 91.}

1231

•.•.•

عَنْ أُمِّ حَرَامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَوَّلُ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ الْبَحْرَ قَدْ أَوْجَبُوا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَنَا فِيهِمْ قَالَ أَنْتِ فِيهِمْ قَالَتْ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلُ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ مَدِينَةَ قَيْصَرَ مَغْفُورٌ لَهُمْ فَقُلْتُ أَنَا فِيهِمْ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ لَا.

TERCÜMESİ

Ümmü Harâm (bint Milhân) radıyallahu anhâdan rivayete göre Ümmü Harâm, Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Ümmetimden denizde gazâ eden ilk muharipler (cennete girmeyi) hak etmişlerdir" dediğini işitmiştir. Ümmü Harâm demiştir ki, ben de, "Yâ Resûlellah! Ben bunların içinde miyim?" diye sordum. Resûlullah, "Sen onların arasında (cennete gidecek bir şehid)sin!" diye cevap verdi. (Râvi kadın devamla) bundan sonra Resûlullah, "Ümmetimden kayserin, (Şarkî Rum İmparatorluğu'nun merkezi olan İstanbul) şehrine gazâ eden ilk muharipler için de yarlığanmak vardır!" buyurdu. "Ben bunların içinde miyim yâ Resûlellah?" diye sordum. Resûlullah, "Hayır!" diye cevap verdi. {B2924 Buhârî, Cihâd, 93.}

İZAHI

Bu hadisi, Buhârî burada Rumlar'la[606] harbe dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde, hususiyle "Cihâd" bahsinin birçok babında müteaddit senedlerle Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiği bu hadisin buradaki metni çok kısadır. En mufassalı cihad ve şehâdet temennisine dair rivayet olunan metindir ki meâli şöyledir: Enes b. Mâlik demiştir ki: Resûlullah, teyzem Ümmü Harâm'ın ziyaretine gelirdi de o, kendisine yemek ikram ederdi. O sırada Ümmü Harâm, Ubâde b. Sâmit'in nikâhında idi. Yine bir gün Resûlullah ziyarete geldi. Teyzem yemek ikram etti ve Resûlullah'ın başını tarayıp temizledi. Müteakiben Resûlullah bir müddet uyudu. Sonra gülümseyerek uyandı. Ümmü Harâm demiştir ki ben, "Yâ Resûlellah! Seni ne güldürüyor?" diye sordum. O, "*Rüyamda bana ümmetimden bir kısmı, şu* (gök) *deniz üstünde –padişahların tahtlarına kuruldukları gibi– gemilere kemâl-i ihtişamla binerek Allah yolunda deniz harbine gittikleri halde gösterildiler de ona gülüyorum*" buyurdu. Ben, "Resûlullah! Benim de o deniz gazilerinden olmam için Allah'a dua buyursanız!" diye rica ettim. Resûlullah da dua buyurdu. Sonra Resûlullah başını yastığa koyarak bir müddet daha uyudu. Sonra yine gülümseyerek uyandı. Yine ben, "Yâ Resûlellah! Neye gülüyorsunuz?" diye sordum. Resûlullah, "*Bu defa da ümmetimden bir kısmının padişahların tahtlarına kuruldukları gibi* (kara nakliyeleri üstünde) *debdebeli bir mevkib halinde gazâya gittikleri gösterildi*" buyurdu. Ben, "Yâ Resûlellah! Bunlar arasında da bir gazi olarak bulunmama dua buyursanız!" dedim. Resûlullah, "*Hayır, sen birincilerden* (deniz gazilerinden)*sin!*" diye karşıladı. Enes b. Mâlik diyor ki; hakikaten Ümmü Harâm, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın (Şam valiliği) zamanında ve onun kumandasında tertip edilen bu deniz gazâsına iştirak etmiş ve denizden çıkarken bindirildiği hayvandan düşerek gazâ yolunda şehîden vefat etmiştir.[607]

Bu sefer, müslümanların ilk deniz seferi idi. Kıbrıs'ın fethi için ihtiyar edilmişti. Bu cihetle ashabın sâdâtından birçok kimse iştirak etmişti. Vâkıdî gibi birçok siyer müellifinin beyanına göre, bu deniz seferi hicretin 28. senesinde vuku bulmuştur ki Hazret-i Osman'ın hilâfeti zamanına müsâdiftir. Bu cihetle hadis metnindeki (Muâviye zamanında) tabirini, (Şam valiliği) zamanıyla takyîd ettik.

İzahıyla meşgul bulunduğumuz Ümmü Harâm hadisini Buhârî sevkederken bu faziletli kadınla zevci Ubâde hazretlerinin bu deniz seferine nasıl iştirak ettiklerine de kısaca işaret etmiştir ki tarihî kıymeti haiz olduğundan, onu da şârihlerin izahlarından da istifade ederek bildiriyoruz: İki Akabe biatında bulunan ve Hazrecîler'in nekabetini ihrâz eden Ubâde b. Sâmit Peygamberimizin irtihalinden sonra Şam'a gönderilen ilmî heyet içinde bulunmuş ve Humus'ta ihtiyâr-ı ikāmet etmişti. Kıbrıs seferi açılınca Ubâde, zevcesi Ümmü Harâm ile birlikte mâlikânesinden çıkarak Akdeniz sahiline, Trablusşam'a gelmiştir. O sırada orada bulunan tâbiî büyüklerinden Umeyr b. Esved tercüme ettiğimiz hadisi Ümmü Harâm'ın bizzat ağzından işitmiştir. Ümmü Harâm, Muâviye'nin karısı ve Karaza'nın kızı Fâhite'ye de refakat etmiştir. Muâviye b. Ebû Süfyân da bu vapurla hareket etmiştir.[608]

Kıbrıs adasının bir vergiye bağlanarak sulhan veya unveten fethi müyesser olup da Şam'a hareket edileceği sırada Ümmü Harâm'ın binmesi için bir katır getirilmişti. Çok yaşlı olan bu kadıncağızı, bindiği bu hırçın hayvan üstünden atarak baş üstüne düşmesine ve boynu kırılarak ölmesine sebep olmuştur. İslâm tarihinde namı ebedîleşen bu muhterem kadın, Resûlullah'ın haber verdiği gibi deniz gazâsı yolunda vefat etmiş ve şehidler kafilesine iltihak etmiştir.[609] Hişâm b. Ammâr, Ümmü Harâm'ın kabrini gördüğünü ve Cezîre'nin sahilinde bulunduğunu bildirmiştir. *Buhârî* şârihi Aynî de, "Ümmü Harâm'ın kabri Kıbrıs'tadır. Halk tarafından tâzim edilir ve kurak zamanlarda yağmur talep edilir ve halk arasında sâlih bir kadının kabri diye anılır" diyor. *Hulâsa*'da da bu suretle bildiriliyor. Yalnız bu kaza Cezîre'ye varıldığında gemiden karaya çıkarken mi, yoksa fetih ve zafer müyesser olup Şam'a dönüleceği sıra gemiye binilirken mi vuku bulmuştur? Buhârî'nin *Sahîh*'inde her iki ciheti de teyit eden rivayetler vardır.

ÜMMÜ HARÂM'IN PEYGAMBERİMİZE KARÂBETİ

İbn Abdülber diyor ki: Resûlullah'ın Ümmü Harâm'ı ziyaret etmesine, kendisine yemek ikram edilmesine, hatta başını, saçını taratmak gibi yakınlık âsârı gösterilmesine bakarak hiçbir müslüman, bu muhterem kadının Peygamber'in mahremi olduğunda şüphe etmez. Yalnız bu mahremiyet nereden gelmiştir? Bu cihet de incelenmiştir. Yine İbn Abdülber: Öyle sanıyorum ki Ümmü Harâm, Peygamber'i emzirmiştir. Nasıl ki kardeşi Ümmü Süleym de irdâʿ etmişti diyor. Sonra yine İbn Abdülber diyor ki; meşâyihimizden sayısız birçok kimsenin rivayetine göre, Ümmü Harâm Resûlullah'a teyzeleri tarafından hısım oluyordu. Çünkü Peygamber'in büyük babası Abdülmuttalib'in anası Benî Neccâr'dan idi. Ümmü Harâm ile kardeşi Ümmü Süleym de Benî Neccâr'dandırlar. İbn Vehb'den de Ümmü Harâm Resûlullah'ın rıdâan teyzelerinden birisidir dediği rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerden herhangisi alınırsa alınsın, Ümmü Hârâm bint Milhân ile kardeşi Ümmü Süleym, Peygamber'in mahremidirler *(Umdetü'l-kārî,* VI, 534). Bu rivayetleri teyit etmek üzere şunu da kaydetmek isteriz ki, siyer müellifleri tarafından bildirildiğine göre Abdullah'ın vefatından sonra Hazret-i Âmine her sene Medine'ye giderek Benî Neccâr yurdunda ve zevci Abdullah'ın teyzeleri ve dayıları yanında bir müddet misafir kalmak itiyadında idi. Neccârîler'in de Mekke'ye gelerek Âmine'nin ziyaretini iade etmiş olmaları şüphesizdir. Bu mütekabil ziyaretler esnasında bir rıdâʿ, bir süt vâkıasının tehaddüs etmiş olması çok gereklidir.

Hadisin ikinci kısmında İslâm ordusunun hareketi bildirilen kayser şehriyle murat, bütün hadis şârihleri tarafından Şarkî Rum İmparatorluğu'nun hükümet merkezi olan Kostantiniye (İstanbul) olduğu bildirildiğinden, tercümemizde kavis içinde gösterdik. Bu sefer de hicretin 52. yılında ve Yezîd b. Muâviye'nin kumandasında vuku bulmuştu. Kostantiniye seferine iştirak eden askerin hakkındaki Peygamber'in sitayişine mebnî İbn Ömer, İbn Abbas, İbn Zübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensârî gibi ashabın sâdâtından birçok güzide de iştirak etmişlerdi. Hatta Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin vefatı İstanbul suru yakınında vuku bulduğu için oraya defnolunmuştur. Rumlar, Ebû Eyyûb'ün kabrine hürmet edegelmişler ve kurak zamanlarda kabriyle yağmur talep etmişlerdir (Bu eserimizin 118. hadisinin haşiyesinde Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd hazretlerinin Ahmed Naîm merhum tarafından yazılmış güzel bir hal tercemesi vardır oraya bakınız!).

Mir'at sahibi, bazı müelliflerin bu orduyu Muâviye'nin, oğlu Yezîd'in değil, Süfyân b. Avf'ın kumandası altında sevkettiğini bildirdiklerini hikâye etmiştir. Şârih Aynî bunu nakil ve iltizam ederek, "Ashabın bunca ululari Yezîd'in değil, İbn Avf'ın kumandası altında bulunmuş olmaları doğrudur" diyor.

---

606 Rum, Cevherî'nin *Sıhâh*'ında beyanına göre, Rum b. Iysu evlâdından bir soydur. Iysu, İshak b. İbrâhim aleyhime's-selâmın oğlu ve Ya'kūb'un ikiz doğmuş kardeşidir. İsrâilî kitaplarda Îsâ diye anılır.

607 عن أنس بن مالك قال: كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يدخل على أم حرام بنت ملحان فتطعمه. و كانت أم حرام تحت عبادة بن الصامت فدخل عليها رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم فأطعمته. و جعلت تفلي رأسه. فنام رسول الله صلى الله عليه وسلم, ثم استيقظ و هو يضحك قالت: فقلت وما يضحكك يا رسول الله؟ قال ناس من أمتي عرضوا على غزاة في سبيل الله يركبون ثبج هذا البحر ملوكا على الأسرة أو مثل الملوك على الأسرة شك إسحاق. قالت: فقلت يا رسول الله ادع الله أن يجعلني منهم. فدعا لها رسول الله صلى الله عليه و سلم. ثم وضع رأسه, ثم استيقظ و هو يضحك. فقلت و

ما يضحكك يا رسول الله؟. قال ناس من أمتي عرضوا علي غزاة في سبيل الله كما قال في الأول قالت: فقلت يا رسول الله ادع الله أن يجعلني منهم. قال أنت من الأولين. فركبت البحر في زمن معاوية بن أبي سفيان فصرعت عن دابتها حين خرجت من البحر فهلكت [رواه البخاري في باب الدعاء بالجهاد و الشهادة].

{B2788 Buhârî, Cihâd, 3.}

[عمدة القارى: ج 6, ص 616] 608

بخاري : باب فضل من يصرع في سبيل الله فمات فهو منهم. و باب 609 جهاد النساء.

1232

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ تُقَاتِلُونَ الْيَهُودَ حَتَّى يَخْتَبِىءَ أَحَدُهُمْ وَرَاءَ الْحَجَرِ فَيَقُولُ يَا عَبْدَ اللّٰهِ هٰذَا يَهُودِيٌّ وَرَائِي فَاقْتُلْهُ وَفِي رِوَايَةٍ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا الْيَهُودَ وَذَكَرَ بَاقِيَ الْحَدِيثِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "(İleride) müslümanlar yahudi ile harbedecek (ve onları tamamıyla kırıp mahvedecek). Hatta onlardan bir yahudi taş arkasına saklansa (da sağ kaldığı farzedilse) taş parçası da (dile gelerek) ey Allah'ın kulu, şu arkamdaki yahudidir, onu da öldür!" diyecektir. {B2925 Buhârî, Cihâd, 94.}

(Ebû Hüreyre'den gelen) bir rivayette de, "Müslümanlarla yahudi arasında kanlı bir harp olmadıkça kıyamet kopmaz" buyurulmuş ve hadisin geri kalan kısmı zikredilmiştir (ki bu harpte müslümanların yahudileri tamamıyla tenkil etmesinden ve bir tanesinin taş arkasında saklı kaldığı farzedilse bile taş da izhâr-ı husûmet ederek, "Ey müslüman, arkamda saklanan yahudiyi de öldür!" demesinden ibarettir). {B2926 Buhârî, Cihâd, 94.}[610]

---

610 {İzahı yapılan bu Abdullah b. Ömer radıyallahu anhın rivayetinden sonra ve Abdullah b. Ebû Evfâ radıyallahu anhın rivayetinden önce *Tecrîd-i Sarîh*'de bir rivayet daha yer almaktadır. Ancak rivayet, eserin bu tercüme ve şerhinde tespit edilememiştir. İleride 1467 ve 1468 numaralarla gelecek olan rivayetler benzer anlamlar taşımaktadır. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ – رضي الله عنه – قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم « لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا التُّرْكَ صِغَارَ الْأَعْيُنِ، حُمْرَ الْوُجُوهِ، ذُلْفَ الْأُنُوفِ، كَأَنَّ

وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ ، وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نِعَالُهُمُ الشَّعَرُ ».

B2928 Buhârî, Cihâd, 95.}

1233

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى ﵁ قَالَ دَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمَ الْأَحْزَابِ عَلَى الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ اللّٰهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ اللّٰهُمَّ اهْزِمِ الْأَحْزَابَ اللّٰهُمَّ اهْزِمْهُمْ وَزَلْزِلْهُمْ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ebû Evfâ radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin Ahzâb günü (Hendek Harbi'nde) müşrikler aleyhine dua ederek şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "Ey Allah! Ey Kur'an gönderen (Allahım). Ey düşmanlarla hesabı tez (rabbim!): Sen (Medine önünde toplanan) şu Arap kabilelerini dağıt Allahım! Onların topluluklarını kır, iradelerini sars (da yerlerinde tutunamasınlar) rabbim!" {B2933 Buhârî, Cihâd, 98.}

İZAHI

Ahzâb günü Peygamberimizin müşriklere karşı ettiği dualardan birisini de Buhârî bu babında Hazret-i Ali'den rivayet etmiştir ki meâli şöyledir: "Hazret-i Ali diyor ki, Ahzâb günü müslümanların harp durumu güçleşince Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, '*Allah, müşriklerin* (hayatında) *evlerine,* (öldükleri zaman da) *mezarlarına ateş doldursun! Onlar bizi ikindi namazından alıkoydular, nihayet güneş battı*' buyurdu."[611]

Peygamberimizin bu duaları karîn-i icâbet olarak gün doğusundan kopan müthiş bir fırtına bir gece içinde düşman ordusunun altını üstüne çevirerek gönüllerini bir yeis kaplamış ve anarşi içinde bir panikle müşrikler Mekke yolunu tutmuşlar ve hüsran içinde çekilip gitmişlerdir.

---

611 عن علي رضي الله عنه قال: لما كان يوم الأحزاب قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ملأ الله بيوتهم و قبورهم نارا شغلونا عن الصلاة الوسطى حتى

غابت الشمس.
{B2931 Buhârî, Cihâd, 98.}

1234

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ دَخَلَ الْيَهُودُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالُوا السَّامُ عَلَيْكَ فَلَعَنْتُهُمْ فَقَالَ مَا لَكِ قُلْتُ أَوَلَمْ تَسْمَعْ مَا قَالُوا قَالَ أَوَلَمْ تَسْمَعِي مَا قُلْتُ وَعَلَيْكُمْ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna yahudiler girmişti de Resûlullah'a (selâm yerine), "Essâmü aleyk" (ölüm üzerine olsun) demiştiler. Ben de onlara lânet etmiştim. Bunun üzerine Resûlullah bana, "Sana ne oldu ki?" buyurdu. Ben de, "Bu yahudilerin ne hezeyan ettiklerini işitmedin mi?" dedim. Resûlullah, "Ya sen benim, 've aleyküm' (ölüm sizin üzerinize olsun!) dediğimi işitmedin mi?" diye cevap verdi. {B2935 Buhârî, Cihâd, 98.}

1235

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَدِمَ طُفَيْلُ بْنُ عَمْرٍو الدَّوْسِيُّ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ دَوْسًا عَصَتْ وَأَبَتْ فَادْعُ اللّٰهَ عَلَيْهَا فَقِيلَ هَلَكَتْ دَوْسٌ قَالَ اللَّهُمَّ اهْدِ دَوْسًا وَائْتِ بِهِمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Mekke'de müslüman olup kabilesini davete memur olan) Devsî Tufeyl b. Amr (Hayber'in fethi sırasında) bazı arkadaşlarıyla Nebî sallallahu aleyhi ve sellemi ziyarete gelmişlerdi. Bunlar (kendi kavminden şikâyet ederek), "Yâ Resûlellah! Devs kabilesi halkı Allah'a âsi oldular da Tufeyl'in İslâm'a davetini kabulden imtina ettiler. Binaenaleyh bunların aleyhine dua buyur!" dediler. Şimdi artık Devsîler'in helâkine dua olunacak denilirken bir de Resûlullah'(ın re'fet ve şefkati tecelli ederek), "Yâ rab! Devs halkına hidayet eyle de onları İslâm câmiamıza getir!" diye dua buyurdu. {B2937 Buhârî, Cihâd, 100.}

1236

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﵁ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ يَوْمَ خَيْبَرَ لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ رَجُلًا يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ فَقَامُوا يَرْجُونَ لِذَلِكَ أَيُّهُمْ يُعْطَى فَغَدَوْا وَكُلُّهُمْ يَرْجُو أَنْ يُعْطَى فَقَالَ أَيْنَ عَلِيٌّ فَقِيلَ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ فَأَمَرَ فَدُعِيَ لَهُ فَبَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ فَبَرَأَ مَكَانَهُ حَتَّى كَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بِهِ شَيْءٌ فَقَالَ نُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا فَقَالَ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ فَوَاللَّهِ لَأَنْ يُهْدَى بِكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ.

TERCÜMESİ

Sehl b. Sa'd radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin Hayber günü (Hayber'in fethi uzayınca) şöyle buyurduğunu işittiği rivayet olunmuştur: "Müslümanların bayrağını artık (yarın) bir kişiye vereceğim ki Allah fetih ve zaferi onun iki elleriyle müyesser kılacaktır. (O, Allah'ı ve peygamberini sever, Allah ve peygamberi de onu sever). Bunun üzerine orada bulunan ashap bayrağın onlardan hangisine verileceğini tahayyüle başladılar. Onların hepsi bayrağın kendisine verilmesini umarak ertesi güne erdiler. Fakat Resûlullah ferdâsı gün, "Ali neredectir?" diye sordu. Ashap tarafından, "Gözleri ağrıyor" denildi ve Resûlullah'ın emriyle Ali huzura çağırıldı. Resûlullah Ali'nin gözlerine tükürdü. Hemen orada gözleri hiç ağrımamış gibi iyi oldu. Bunun üzerine Ali, "Yâ Resûlellah! Hayber yahudileriyle onlar da bizim gibi (müslüman) oluncaya kadar vuruşuruz!" dedi. Resûlullah da, "Yâ Ali! Ağır ol! Tâ ki sükûnetle Hayberliler'in sahasında alarga bir mahalle iner, (ordugâhını kurar)sın! Sonra onları İslâm'a davet edersin ve üzerlerine vâcip olan İslâm esaslarını haber verirsin! Yâ Ali! Tek bir kişinin senin irşadınla müslüman olması, iyi bil ki sana kızıl develer bahşedilmesinden (senin de onları yoksullara tasadduk etmenden) hayırlıdır" buyurdu. {B2942 Buhârî, Cihâd, 102.}

1237

•.•.•

عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ لَقَلَّمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَخْرُجُ إِذَا خَرَجَ فِي سَفَرٍ إِلَّا يَوْمَ الْخَمِيسِ.

TERCÜMESİ

Kâ'b b. Mâlik radıyallahu anhtan Rivayete göre Kâ'b, “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, sefere çıkmak istediğinde perşembe gününden başka günlerde muhakkak ki pek az yola çıkardı” demiştir. {B2949 Buhârî, Cihâd, 103.}

1238

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْثٍ فَقَالَ لَنَا إِنْ لَقِيتُمْ فُلاَنًا وَفُلاَنًا لِرَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ سَمَّاهُمَا فَحَرِّقُوهُمَا بِالنَّارِ قَالَ ثُمَّ أَتَيْنَاهُ نُوَدِّعُهُ حِينَ أَرَدْنَا الْخُرُوجَ فَقَالَ إِنِّي كُنْتُ أَمَرْتُكُمْ أَنْ تُحَرِّقُوا فُلاَنًا وَفُلاَنًا بِالنَّارِ وَإِنَّ النَّارَ لَا يُعَذِّبُ بِهَا إِلَّا اللهُ فَإِنْ أَخَذْتُمُوهُمَا فَاقْتُلُوهُمَا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bizi bir seriyye içinde gazâya göndermişti. (Bize verdiği emirler arasında) Kureyş'ten adlarını söylediği iki kimse için de, "Filân ve filân kişilere rastgeldiğinizde (bunları yakalayıp) ateşte yakınız!" buyurdu. Ebû Hüreyre (devamla) diyor ki, sonra yola çıkmak istediğimiz sıra veda etmek üzere Resûlullah'a gelmiştik. Bu defa da Resûlullah, "Ben (önce) size filân ve filânı ele geçirdiğinizde ateşle yakmanızı emretmiştim. Halbuki ateşle yalnız Allah ta'zîb eder. Bu sebeple siz bu şerirleri bulduğunuzda (yakmayınız da) öldürünüz!" buyurdu. {B2954 Buhârî, Cihâd, 107.}

İZAHI

Hadiste adları açıkça söylenmeyip kinaye tarikiyle zikredilen bu iki şerirden birisi Hebbâr b. Esved'dir ve bunda râvilerin ittifakı vardır. Öbürünü tayinde ihtilâf edilmiştir. İbn Hişâm *es-Sîre*'sinde Hâlid b. Abdükays diye gösterir. Peygamberimizin bunlar hakkında ateşte yakmak gibi ağır bir ceza tayin buyurması, Peygamber'in kerîmesi Zeyneb'in ölümüne sebep olmalarıyla mücrim bulunmalarındandır. Şöyle ki, Resûlullah hicretten evvel kızı Zeyneb'i Ebü'l-Âs b. Rebî' ile evlendirmişti. Ebü'l-Âs müşrik bulunduğundan Zeyneb Peygamberimizle hicret edemeyip Mekke'de kalmıştı. Bedir Harbi'nde Ebû Cehil ordusunda Ebü'l-Âs da bulunup esir düşmüş ve Zeyneb'i Medine'ye göndermek şartıyla bırakılmıştı. Ebü'l-Âs bu şarta bağlı kalarak Zeyneb'i müreffehen Medine'ye göndermek için mükemmel techiz ederek yollandırmış ve kendisine hizmet etmek üzere bu iki şahsı refakatine vermişti. Bunlar yolda Zeyneb'in bindiği deveye müdahale ederek hâmil bulunan Zeyneb'i mahfesinden düşürmeye ve hıyanetle vaz'-ı hamline ve en sonu helâkine sebep olmuşlardır. Bu ağır cinayetin cezasının da o nisbette ağır olacağı tabii idi. O devirde ihrak cezası da vahşet sayılmazdı. Bu cihetle Resûlullah ilk önce böyle bir cezanın tatbikini emretmişken bunu İslâm dininin tesis etmekte olduğu âlî medeniyetle kābil-i telif bulmayarak bilâhare ölüm cezasıyla cezalandırılmasını emir buyurmuştur.

1239

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ حَقٌّ مَا لَمْ يُؤْمَرْ بِمَعْصِيَةٍ فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "(Devlet âmirlerinin emirlerini) dinlemek ve mâsıyetle emrolunmadıkça itaat ve icâbet etmek vâciptir. Mâsıyetle emrolunduğu zaman da onları dinlemek ve boyun eğmek yoktur." {B2955 Buhârî, Cihâd, 108.}

1240

• . • . •

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ وَيَقُولُ مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللّٰهَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللّٰهَ وَمَنْ يُطِعِ الْأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ يَعْصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي وَإِنَّمَا الْإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللّٰهِ وَعَدَلَ فَإِنَّ لَهُ بِذٰلِكَ أَجْرًا وَإِنْ قَالَ بِغَيْرِهِ فَإِنَّ عَلَيْهِ مِنْهُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle rivayet olunmuştur: Biz (müslüman)lar (Ehl-i kitaba nazaran dünya tarihinde) sonra gelmiş bulunuyoruz. (Fakat) kıyamet gününde (faziletçe) en ileride bulunacağız. Yine Resûlullah şöyle der idi: Her kim bana itaat ederse; o, Allah'a itaat etmiştir. Her kim de bana isyan ederse Allah'a isyan etmiştir. Her kim emîre itaat ederse o, bana itaat etmiştir; her kim emîre isyan ederse bana isyan etmiştir. İyi bilinmelidir ki devlet reisi (millet için) bir siperdir. Onun önünde, onun kumandasında harbolunur. Onunla (düşmandan) korunulur. Eğer o, (millete) takvâ ile emrederse, adaletle hareket ederse bu emriyle, adaletiyle me'cûr olur. Eğer takvâ ve adaletten başkasıyla emir ve hükmederse, bundan hâsıl olan günah ona râcidir. {B2956-2957 Buhârî, Cihâd, 109.}

1241

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ رَجَعْنَا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فَمَا اجْتَمَعَ مِنَّا اثْنَانِ عَلَى الشَّجَرَةِ الَّتِي بَايَعْنَا تَحْتَهَا كَانَتْ رَحْمَةً مِنَ اللهِ فَقِيلَ لَهُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ بَايَعَهُمْ عَلَى الْمَوْتِ قَالَ لَا بَايَعَهُمْ عَلَى الصَّبْرِ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan (Vaktiyle Hudeybiye'de Bey'atürrıdvân şerefine nâil olan) bizler Hudeybiye'den döndüğümüz yıldan beri altında biat ettiğimiz o (tarihî ve mübarek) ağacı (unuttuk da onu) tayin için bizden iki kişi(nin re'yi) bir arada toplanamadı. (Bu bilmemek de) Allah tarafından gelen büyük bir rahmet oldu dediği rivayet olunmuştur. (İbn Ömer'in kölesi ve bu hadisin birinci derecede râvisi Nâfi'a, ikinci râvi Cüveyriye tarafından), "Hangi şart üzerine Resûlullah ashap ile muahede eyledi, ölmek üzere mi?" diye soruldu. Nâfi', "Hayır, ölmek üzere değil. Harpte sebat etmek, (bozgunculuktan sakınmak) üzere ashap ile biatlaştı" demiştir. {B2958 Buhârî, Cihâd, 110.}

İZAHI

Hudeybiye Seferi ve biat vâkıasının sebebi hakkında 1164 numara ile tercüme etttiğimiz Misver hadisinde izahat vardır, oraya bakınız! Yalnız burada bildirmek istediğimiz bir cihet varsa, o da Kur'an'da namı zikir ve tebcil edilen bu mübarek ağacın aradan uzun zaman geçmeden unutulup belirsiz olması, sonra bu nisyanın, İbn Ömer gibi yüksek bir sahâbî âlimi tarafından (ilâhî rahmet) sayılmasının sebep ve hikmetidir. Bunu bize *Müslim* şârihi Nevevî bildiriyor ve bir cümle ile "Müslümanları fitneye düşmekten korumaktır" diyor ki hakikaten ilâhî bir rahmettir. Mâlûm olan bir hakikattir ki Müslümanlığın i'tilâ devri, Hudeybiye Sulhu ile başlar. Bu sulhun da müstenedi bu biattır ki İslâm tarihinde Bey'atürrıdvân diye anılır. Peygamberimizin ashâbıyla, "Ölmek var, dönmek yok, ya öleceğiz yahut öldüreceğiz ve şirki kaldıracağız" suretinde ahidleşmesidir ki bu muahede Mekke müşriklerini Hudeybiye Musâlahanâmesi'ni imzalamaya mecbur etmişti. Bu kadar mühim bir vâkıanın kendi altında cereyan ettiği mâlûm olan ağaç, unutulmamış olsaydı, avam tarafından muhakkak surette ona bir kudsiyet izâfe edilecekti ve taabbüd edilircesine tâzim olunacaktı. Bu ise tevhid dinine muhalif bir harekettir.

1242

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ زَيْدٍ ﵁ قَالَ لَمَّا كَانَ زَمَنُ الْحَرَّةِ أَتَاهُ آتٍ فَقَالَ لَهُ إِنَّ ابْنَ حَنْظَلَةَ يُبَايِعُ النَّاسَ عَلَى الْمَوْتِ فَقَالَ لَا أُبَايِعُ عَلَى هٰذَا أَحَدًا بَعْدَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ .

TERCÜMESİ

Abdullah b. Zeyd radıyallahu anhtan rivayete göre şöyle demiştir: Harre (Vak'ası) günleri hulûl ettiği sıra Abdullah b. Zeyd'e birisi geldi de ona, "Abdullah b. Hanzale halk ile ölmek üzere biatlaşıyor (siz ne dersiniz?)" dedi. Abdullah b. Zeyd de, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden sonra ben kimseye ölmek için biat etmem!" diye cevap verdi. {B2959 Buhârî, Cihâd, 110.}

İZAHI

Harre, Medine'de Zühre veya Vâkım civarında bir yerin adıdır. Burada hicretin 63. yılında Emevîler'in ikinci hükümdarı olan Yezîd b. Muâviye zamanında kanlı bir vak'a olduğundan, İslâm tarihinde bu mevzie izâfetle Harre Vak'ası diye anılmıştır. Sebebi şudur: Abdullah b. Hanzale gibi birçoğu Yezîd b. Muâviye'ye biattan udûl ve onu devlet riyasetinden iskat ederek Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişlerdi. Yezîd de İbn Ukbe kumandasında gönderdiği bir ordu ile Medine halkından ve Peygamber'in ashabından binlerce mâsumun kanını dökmüş ve süvarileri Mescid-i Sâadet'e hayvanlarını bağlamak gibi birçok şenaati irtikâp etmişlerdir.

Bu zalim ordu Medine'ye yaklaştığı sırada İbn Hanzale ahaliden "Ölmek var dönmek yok!" diye biat almıştır. Abdullah b. Zeyd bunu işitince "Harpte sebat etmek üzere biat edilmelidir. Ben ölmek üzere biat etmem" demiştir.

1243

•.•.•

عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ ﷺ قَالَ بَايَعْتُ النَّبِيَّ ﷺ ثُمَّ عَدَلْتُ إِلَى ظِلِّ شَجَرَةٍ فَلَمَّا خَفَّ النَّاسُ قَالَ يَا ابْنَ الْأَكْوَعِ أَلَا تُبَايِعُ قَالَ قُلْتُ قَدْ بَايَعْتُ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ وَأَيْضًا فَبَايَعْتُهُ الثَّانِيَةَ فَقِيلَ لَهُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ كُنْتُمْ تُبَايِعُونَ يَوْمَئِذٍ قَالَ عَلَى الْمَوْتِ.

TERCÜMESİ

(Ebû Müslim) Seleme b. Ekvaʿ radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Beyʿatürrıdvân'da) ben, Nebî sallallahu aleyhi ve selleme biat etmiş, sonra ağacın gölge tarafına dönüp gelmiştim. Nâs(ın biat izdihamı) hafifleyince Resûlullah bana, "Ey İbn Ekvaʿ! Sen biat etmez misin?" diye sordu. Ben, "Biat ettim, yâ Resûlellah" diye cevap verdim. Resûlullah, "Bir daha biat et!" buyurdu. Ben de ikinci defa biat ettim. (İbn Ekvaʿın râvisi Yezîd b. Ubeyd tarafından), "(Ey Ebû Müslim!) O günü siz hangi madde üzerine biat etmiştiniz?" diye sorulmuş da İbn Ekvaʿ, "Ölmek (ve katiyen dönmemek) üzere" demiştir. {B2960 Buhârî, Cihâd, 110.}

İZAHI

Bundan önce tercüme ettiğimiz İbn Ömer hadisinde biat maddesi olarak, (harpte sebat edip dönmemek), bu Seleme hadisinde de (ölmek) rivayet olunduğuna göre iki rivayet arasında hakiki bir ihtilâf vardır zannedilmemelidir. Çünkü Seleme hadisinde mevt üzerine biat demek, ölüm tehlikesi muhakkak olsa bile dönmemek ve kaçmamak üzere biat demektir. Yoksa ölümün muhakkak surette vukuu matlup değildir. Bu suretle her iki rivayet bir mânayı ifade etmiş bulunur.

Seleme b. Ekvaʿ ashabın en şecî ve harpte en sebatkâr simalarından birisi idi. Bu cihetle Peygamber efendimiz kendisini ikinci biatla taltif buyurmuştur.

1244

•.•.•

عَنْ مُجَاشِعٍ رضي الله عنه قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم أَنَا وَأَخِي فَقُلْتُ بَايِعْنَا عَلَى الْهِجْرَةِ فَقَالَ مَضَتِ الْهِجْرَةُ لِأَهْلِهَا فَقُلْتُ عَلَامَ تُبَايِعُنَا قَالَ عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْجِهَادِ.

TERCÜMESİ

Mücâşi' (b. Mes'ûd) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Mekke'nin fethinden sonra) ben, kardeşim (Mücâlid b. Mes'ûd) ile Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin yanına geldim de, "Yâ Resûlellah! (Medine'ye) hicret etmek üzere bize muahede ve müsaade eyle!" dedim. Resûlullah, "Artık hicretin hükmü, (fetihten önce) hicret edenlere ait olarak geçmiştir" buyurdu. Ben, "Ya ne üzerine bize mübâyaa buyurursunuz?" dedim. Resûlullah, "(Evvelâ) İslâm, (sonra) cihad üzerine!" buyurdu. {B2962, B2963 Buhârî, Cihâd, 110.}

1245

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَقَدْ أَتَانِي الْيَوْمَ رَجُلٌ فَسَأَلَنِي عَنْ أَمْرٍ مَا دَرَيْتُ مَا أَرُدُّ عَلَيْهِ فَقَالَ أَرَأَيْتَ رَجُلًا مُؤْدِيًا نَشِيطًا يَخْرُجُ مَعَ أُمَرَائِنَا فِي الْمَغَازِي فَيَعْزِمُ عَلَيْنَا فِي أَشْيَاءَ لَا نُحْصِيهَا فَقُلْتُ لَهُ وَاللّٰهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لَكَ إِلَّا أَنَّا كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَسَى أَنْ لَا يَعْزِمَ عَلَيْنَا فِي أَمْرٍ إِلَّا مَرَّةً حَتَّى نَفْعَلَهُ وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَنْ يَزَالَ بِخَيْرٍ مَا اتَّقَى اللّٰهَ وَإِذَا شَكَّ فِي نَفْسِهِ شَيْءٌ سَأَلَ رَجُلًا فَشَفَاهُ مِنْهُ وَأَوْشَكَ أَنْ لَا تَجِدُوهُ وَالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ مَا أَذْكُرُ مَا غَبَرَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا كَالثَّغْبِ شُرِبَ صَفْوُهُ وَبَقِيَ كَدَرُهُ.

TERCÜMESİ

Abdullah (b. Mes'ûd) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Günün birisinde bana bir kişi geldi ve bana, kendine ne cevap vereceğimi bilemediğim bir sual sordu da dedi ki: "Şol bir kişi hakkında re'yin nedir ki o, zinde, silâhı üzerinde olarak sevinç içinde kumandanlarımızla beraber gazâlara çıkar. Fakat kumandanımız (ona ve) hepimize karşı sayamayacağımız derecede çok ve ağır vazifeler hakkında kati ve şiddetli emirlerde bulunur. (Şimdi şu tahammülfersâ durumda gazinin vaziyeti nedir? Şu halde de gazinin kumandanının bu ağır emirlerine itaat etmesi vâcip midir?" diye sordu. Ben de ona şöyle cevap verdim: "Vallahi ben sana ne cevap vereyim bilmiyorum. Şu kadar ki biz (Peygamber'in ashabı) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber (bu kadar gazâlarda) bulunduk. O, bir iş hakkında emir verince verilen vazifeyi biz görünceye kadar bize karşı azim ve şiddet göstermemeye yakın (bir vaziyette) bulunurdu. Bunun bir müstesnası da vardır. Sizden herhangi biriniz Allah'ın azabından korundukça o kişi, daima hayır ile beraberdir. Şayet onun gönlünde (bir hususta câiz midir, değil midir diye) bir şüphe uyandığında o kimse 'mâfevk' bir 'hayırhah' kişiye sorup o(nun öğüd)ünden gönlündeki çürüklüğü şifalandırabilir. –Hoş! Sizin (bu dünyada) öyle (hak sözlü) bir kişiyi bulamayacağınız (günler) yaklaşmıştır ya?– Kendisinden başka ibadete değer bir mâbud olmayan Allah'a yemin ederim ki ben dünyadan geri kalan ve geçen günleri, derede birikmiş su gibi tahayyül ediyorum. Onun sâfîsi içilmiş de geriye bulanık tortusu kalmıştır." {B2964 Buhârî, Cihâd, 111.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî, devlet reisinin kati ve infazı vâcip olan emrinin halkın kudret ve tâkati ile mütenasip olmasına dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu unvanda amme velâyetini haiz olan hükümetle fertler arasındaki münasebetlere ve haklara işaret edilmiştir ki bu, İslâm idare hukukunun istinat ettiği en umumi ve en esaslı bir kaidesidir. Ancak unvanın ifade ettiği bu umumi kaide, hadisten kıyas tarikiyle istifade edilebilir. Çünkü hadisin mazmunu daha hususidir: Askerin, mâfevk kumandanına karşı mutlak itaati, kumandanın da maiyetine istitaati haricinde ağır vazifeler teklif etmemesi ve şiddetli emirler vermemesidir.

Bu iki hükümden birincisi ki kumandanın şedit ve kati emirlerine karşı askerin şartsız, kayıtsız itaatidir. Bunu İbn Mes'ûd'un cevabındaki istisnadan yani (bir defası müstesna) sözünden ve Resûlullah'ın zaruretin tevlid ettiği bazı vâkıalarda ciddi vaziyet aldığını, şedit ve kati emirler verdiğini bildirmesinden öğreniyoruz. İkincisini ki bu müstesna haller, vâkıalar haricinde kumandanın askerine karşı şiddetli emirler ve vazifeler vermemesidir. Bunu da Resûlullah'ın bütün gazâlarda bu suretle hareket ettiğini İbn Mes'ûd'un bildirmesinden öğreniyoruz.

Askerî disiplinde, idarî hukukta bu mütekabil iki hak ve vazife çok nâzik ve mühim bir mesele olduğundan –*Buhârî* şârihlerinin adını bilemedikleri– sâilin bu suali karşısında İbn Mes'ûd gibi bir sahâbî âlimi bile ibtidâ cevap vermekte, (vallahi sana nasıl cevap vereceğimi bilmiyorum) diye tereddüt göstermiş, sonra Peygamberimizin sîretine dehâlet ve onunla istidlâl eylemiş olmasıdır.

1246

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِي لَقِيَ فِيهَا انْتَظَرَ حَتَّى مَالَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَامَ فِي النَّاسِ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَسَلُوا اللّٰهَ الْعَافِيَةَ فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ ثُمَّ قَالَ اللّٰهُمَّ مُنَزِّلَ الْكِتَابِ إِلَى آخِرِهِ وَقَدْ تَقَدَّمَ بَاقِي الدُّعَاءِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ebû Efvâ radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem düşmanla karşılaştığı bazı gazâlarda (hemen harbe girişmeyip) güneş tâ (zevalden) devrilinceye kadar intizar etmiş (düşmanı gözlemiş)ti. Sonra asker içinde (hitabete) kıyam ederek, “Ey nâs! Düşmanla karşılaşmak, (harbetmek) istemeyiniz, belki Allah’tan (harp felâketinden) korumasını isteyiniz! Fakat bir kere de siz düşmanla karşılaşınca (harbin bütün şiddetlerine karşı) sabrediniz ve biliniz ki cennet, muhakkak surette (mücahid) kılıçlarının gölgeleri altındadır buyurdu. Sonra Resûlullah (devamla), “Ey Kur’an’ı gönderen Allah!” (duasın)ı sonuna kadar okudu ki bu duanın gerisi (yakında) geçti. {B2965, B2966 Buhârî, Cihâd, 112.}

İZAHI

Müellifin geçtiğini bildirdiği duanın tamamı 1233 rakamıyla tercüme ettiğimiz İbn Ebû Evfâ hadisindedir. Oraya bakınız! Yalnız şu fark ile ki yukarıdaki rivayette “*serîü’l-hisâb*” *(hesabı tez olan Allah)* yerinde burada “*mücri’s-sehâb*” *(bulutları yürüten Allah)* vârit olmuştur ve “*zelzilhüm*” *(gönüllerini sars!)* yerinde de “*ve’nsurnâ aleyhim*” *(düşmanlarımız üzerine bizi galip kıl, yardım et!)* vârit olmuştur.

1247

•.•.•

عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا فَقَاتَلَ رَجُلًا فَعَضَّ أَحَدُهُمَا يَدَ الْأٰخَرِ فَانْتَزَعَ يَدَهُ مِنْ فِيهِ وَنَزَعَ ثَنِيَّتَهُ فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَأَهْدَرَهَا وَقَالَ أَيَدْفَعُ يَدَهُ إِلَيْكَ فَتَقْضَمُهَا كَمَا يَقْضَمُ الْفَحْلُ.

TERCÜMESİ

Ya'lâ b. Ümeyye radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Tebük Gazâsı'nda ben Resûlullah ile beraber gazâ ettim. Genç bir deveme sefer levazımını yükledim. Yaşım kemale erdiğinden ve hizmet edecek kimsem bulunmadığından)[612] bir hizmetçi kiralamıştım. (Yol üzeri) hizmetçi birisiyle (İbn Ümeyye'nin kendisidir) dövüştü. İki kavgacıdan birisi (ki İbn Ümeyye'dir) öbürünün (ki hizmetçidir) elini ısırdı. Hizmetçi elini, ısıran kişinin ağzından (hızla) çekti de ısıranın ön dişini söktü, o (ısıran ve bu suretle dişi sökülen kişi) de Nebî sallallahu aleyhi ve selleme gelip şikâyet etti. Resûlullah (davayı red) dişin, diyetini ıskat ederek (İbn Ümmeyye'ye), "Yâ zavallı adam elini sana bırakır mı ki sen boğur devenin yan dişleriyle sert yem yediği gibi zavallının elini çatır çatır yiyesin!" buyurdu. {B2973 Buhârî, Cihâd, 120.}

---

612 Tercümemizdeki kavis içinde görülen bu uzun ziyadenin birinci fıkrası *Buhârî* metninden, ikinci kısmı Ebû Dâvûd'un rivayetinden istifade edilerek yazılmıştır.

1248

•.•.•

عَنِ الْعَبَّاسِ ﵁ أَنَّهُ قَالَ لِلزُّبَيْرِ هَاهُنَا أَمَرَكَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ تَرْكُزَ الرَّايَةَ.

TERCÜMESİ

Abbas (b. Abdülmuttalib) radıyallahu anhtan gelen bir rivayete göre müşârün ileyh, Zübeyr (b. Avvâm)'a, (Mekke'nin fethi günü) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem sana bayrağı işte şuraya dikmeni emretmişti demiş (ve Hacûn dağına işaret etmiş)tir. {B2976 Buhârî, Cihâd, 121.}

İZAHI

Hacûn, Mekke'de Cezzârîn mahallesi yakınında yüksek ve mâruf bir dağdır. Bu hadisi, Buhârî "Livâü'n-Nebî aleyhi's-selâm" babında rivayet etmiştir. Bundan önce 1247 numara ile tercüme ettiğimiz Ya'lâ b. Ümeyye hadisini de "Gazâda Ecîr" unvanlı babında tahrîc eylemiştir. Okuyucularımızdan Buhârî'nin *Sahîh*'inin metinlerini tetkik edenler, bu iki babın hadisleriyle birlikte tertibinde fark göreceklerdir: Cumhur tarafından rivayet olunan nüshada "Livâü'n-Nebî" babı mukaddem ve "Kitâbü'l-Ecîr" muahhardır ve Yûnîniyye'den tashih olunarak basılan *Buhârî* nüshaları da böyledir. Şârih Aynî de bu nüshayı ihtiyar etmiştir. Bazı Buhârî râvileri de bu iki babı ve hadislerini bunun mâkûsü bir surette takdim ve tehir ederek rivayet etmişlerdir. Müellif Zebîdî ile şârih Kastallânî de ekalliyetin bu rivayetini iltizam etmişlerdir.

1249

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ فَبَيْنَمَا أَنَا نَائِمٌ أُوتِيتُ بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الْأَرْضِ فَوُضِعَتْ فِي يَدَيَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ ﵁ وَقَدْ ذَهَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَنْتُمْ تَنْتَثِلُونَهَا.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan gelen rivayete göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “Ben cevâmiu’l-kelim ile gönderildim. Ben (bir aylık mesafedeki düşman gönüllerine) korku salmak suretiyle yardım olundum. Bir de ben uyuduğum sırada bana yerdeki hazinelerin anahtarları getirildi de benim iki avucumun içine konuldu” demiştir. (Sonra) Ebû Hüreyre, “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (bu hazinelerden hiçbirine nâil olmadan bu dünyadan) gitti. Şimdi bu hazineleri yerlerinden siz çıkarırsınız!” demiştir. {B2977 Buhârî, Cihâd, 122.}

İZAHI

Cevâmiu'l-kelim, az lafız ile çok mânayı ihtiva eden edebî vecizelere denir. Hadisteki cevâmiu'l-kelim ile murat Kur'ân-ı Mübîn'dir ki her âyeti, her cümlesi böyle müstesna bir üslûbu muhtevi olarak Peygamberimiz tarafından tebliğ buyurulmuştur. Hadîs-i şeriflerde de cevâmiu'l-kelim olanlar az değildir. Aziz Peygamberimizin mübarek namının düşman gönüllerine korku salması, diğer bir rivayet tarikinde bir aylık mesafe ile tahdit ve hadisin babının unvanında işaret edilmiş bulunduğundan, bunu da tercümemizde kavis içinde gösterdik. Cenâb-ı Hakk'ın Peygamberimiz hakkında mevcut olan nusreti cihânşümul ise de hayât-ı zamanındaki siyasî münasebatı Şam, Mısır, Irak gibi büyük şehirler üzerinde hükümran olan devletlere münhasır olup bu şehirlerle İslâm'ın merkezi olan Medine arasındaki mesafe âzami bir ay bulunduğundan bu muayyen mesafe ile tahdit edilmiştir. Bu eserde 223 numara ile tercüme edilen Câbir b. Abdullah hadisine de bakınız!

Bu hadisin unvanında Buhârî, Âl-i İmrân sûresinin 151. âyetini zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Allah'ın haklarında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na şerik kıldıkları için biz o kâfirlerin gönüllerine korku düşüreceğiz. Onların varacakları yer cehennemdir ve o zalimlerin karargâhı ne kadar kötüdür.*"[613] Filhakika Resûlullah'ın hayât-ı zamanında Arap cezîresini baştan başa korku kaplamış ve Benî Kurayza, Benî Nadîr ve Medine civarındaki köyler sekenesi gibi yahudiler ve müşrikler korkarak harpsiz teslimiyet arzetmişler ve bunların malları fey' olarak Peygamberimize tahsis buyurulmuştur.

Hadisin üçüncü fıkrası ki Peygamberimize yeryüzünün hazinelerinin anahtarlarının verilmesidir. Bunu İbnü't-Tîn irtihâl-i peygamberîden sonra Cenâb-ı Hakk'ın Muhammed ümmetine birçok fetih müyesser kılması ve kisrâların, kayserlerin hazinelerinin iğtinâmını mubah etmesi suretinde tefsir etmiştir.

Bütün bunlar Peygamber efendimizin hususatından ma'dûddur. Bunlardan başka daha birçok âlî hasîsası vardır ki onlar da yukarıda mütalaasını bildirdiğimiz 223 numaralı hadisin izahında görülür.

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ 613
سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ.

1250

•.•.•

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَتْ صَنَعْتُ سُفْرَةَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِ أَبِي بَكْرٍ حِينَ أَرَادَ أَنْ يُهَاجِرَ إِلَى الْمَدِينَةِ قَالَتْ فَلَمْ نَجِدْ لِسُفْرَتِهِ وَلَا لِسِقَائِهِ مَا نَرْبِطُهُمَا بِهِ فَقُلْتُ لِأَبِي بَكْرٍ وَاللّٰهِ مَا أَجِدُ شَيْئًا أَرْبِطُ بِهِ إِلَّا نِطَاقِي قَالَ فَشُقِّيهِ بِاثْنَيْنِ فَارْبِطِي بِوَاحِدٍ السِّقَاءَ وَبِالْآخَرِ السُّفْرَةَ فَفَعَلْتُ فَلِذٰلِكَ سُمِّيَتْ ذَاتَ النِّطَاقَيْنِ.

TERCÜMESİ

Ebû Bekir'in kızı Esmâ radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Medine'ye hicret edilmek istenildiği zaman Ebû Bekir'in evinde ben, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin yol azığını düzmüş, hazırlamıştım. Esmâ (devamla,) fakat ne yemek çıkınını, ne de su tulumunu bağlayacak bir şey bulabildik. Bunun üzerine ben Ebû Bekir'e, "(Baba) vallahi ben belimdeki kuşağımdan (nitâk) başka bağlayacak bir şey bulamıyorum!" dedim. O da, "(Kızım) onu ikiye böl, biriyle su tulumunu, öbürüyle de yemek sofrasını bağla!" dedi. Ben de öyle yaptım. Bu cihetle ben, "zâtü'n-nitâkayn" (iki kuşaklı veya kemerli) diye anıldım (demiştir). {B2979 Buhârî, Cihâd, 123.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî, "Gazâya Giderken Azık Tedarikinin Meşruiyetine Dair" açtığı bir babında rivayet etmiştir. Bu babın unvanında Buhârî, Bakara sûresinin 197. âyetinde azık tedarikini emreden وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى cümlesini zikreylemiştir ki tedariki emrolunan "zâd" (azık) hadiste sarahatle zikrolunan yiyecek ve içecektir. Bunlardan başka binecek, giyecek, harcanacak da sefer levazımının umdelerindendir. Nesâî'nin İbn Abbas'tan rivayetine göre Yemenliler sefer levazımını hazırlamaksızın, "Biz mütevekkil kimseleriz" diye hacca giderlermiş de yolda şundan, bundan istiâne ve hatta tese'ül ederlermiş. Bundan men için Cenâb-ı Hak, "*Yolculuk hazırlığını yapınız da öyle yola çıkınız*" buyurmuştur. Sonra âyet-i kerîmede, zâdın, azığın hayırlısı takvâdır buyurulup yolculuk esnasında mûtat olan hırçınlıktan vesair münkerattan içtinap edilmesine de işaret buyurulmuştur. Hac yolunda böyle olduğu gibi cihad yolunda da böyledir. Ancak Asr-ı saâdet'te her fert cihad azığını ve harp levazımını kendisi tedarik ederdi. Fakat fakir olanlar, müslümanların ganîleri veya Resûlullah tarafından techiz edilirdi.

Hadisin râvisi olan Esmâ, ilmi, zekâsı, yüksek iradesi cihetiyle hiç şüphesiz İslâm kadınlık âleminin müstesna bir simasıdır. Bu eserimizde 675 numara ile tercüme ettiğimiz Esmâ hadisinde bir hal tercemesi vardır. Oraya bakınız! 816 ve 851 numaralarla tercüme ettiğimiz rivayetlerini de okuyunuz!

1251

•.•.•

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ رَكِبَ عَلَى حِمَارٍ عَلَى إِكَافٍ عَلَيْهِ قَطِيفَةٌ وَأَرْدَفَ أُسَامَةَ وَرَاءَهُ.

TERCÜMESİ

Üsâme b. Zeyd radıyallahu anhümâdan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (bir seferde) merkebe bindiği, merkebin arkasına üstü kadife kaplı bir palan vurulmuş olduğu, Üsâme b. Zeyd'i de arkasında terkisine aldığı rivayet olunmuştur. {B2987 Buhârî, Cihâd, 127.}

1252

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ عُمَرَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَقْبَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ مُرْدِفًا أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَمَعَهُ بِلَالٌ وَمَعَهُ عُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ مِنَ الْحَجَبَةِ حَتَّى أَنَاخَ فِي الْمَسْجِدِ فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْتِيَ بِمِفْتَاحِ الْبَيْتِ فَفَتَحَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَبَاقِي الْحَدِيثِ قَدْ تَقَدَّمَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (Mekke) fetholunduğu gün Mekke'nin üstü(ndeki Kedâ semti)nden devesi üstünde olarak (şehre) yöneldi. Terkisine de Üsâme b. Zeyd'i almıştı. Bilâl de maiyetinde idi. Kâbe'nin hâdimlerinden (ve miftahdar ailesinden) Osman b. Talha da Bilâl ile beraberdi. (Resûlullah yürüdü). Tâ Mescid-i Harâm'a vardı. Devesini orada çöktürdü ve Osman b. Talha'ya beyt(-i şerif)in anahtarını getirmesini emretti. (İbn Talha gitti, anası Selâfe'den anahtarı alıp getirdi). Kâbe'yi açtı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem içeri girdi. Hadisin bundan kalan kısmı yukarıda geçmiştir. {B2987 Buhârî, Cihâd, 127.}

İZAHI

Müellif Zebîdî'nin geçtiğini bildirdiği hadisin bakiyesi, bu eserde 294 numara ile tercümesi geçen İbn Ömer hadisinin son parçasıdır ki şöyledir: Resûlullah Kâbe'ye girdi. Bilâl, Üsâme b. Zeyd, Osman b. Talha da girdiler. Sonra Kâbe kapısı kapandı. Resûlullah bir müddet Kâbe'de kaldı. Sonra çıktılar. İbn Ömer der ki, onlar çıkınca hemen koştum. Bilâl'e, "Resûlullah Kâbe'de namaz kıldı mı?" diye sordum. Bilâl, "Evet! Kıldı" diye cevap verdi. "Nerede kıldı?" dedim. "İki direğin arasında" dedi. İbn Ömer (devamla) demiştir ki, kaç rek'at kıldığını da sormak (isterdim, fakat) hatırımdan çıktı.

Hadisin bu kısmının bir izahı da vardır, oraya bakınız (294. hadisin haşiyesi).

1253

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ.

TERCÜMESİ

Yine Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin mushafla düşman toprağına sefer edilmesini nehyettiği rivayet olunmuştur. {B2990 Buhârî, Cihâd, 129.}

İZAHI

Hadiste nehyolunan Kur'an ile seferden maksat, Kur'an yazılı olan mushafla seferdir. Eğer bizâtihî Kur'an'ı hâmilen sefer nehyedilmiş olsaydı, hamele-i Kur'ân olanlardan hiçbir kimsenin düşman illerine gazâya gitmemesi lâzım gelirdi. Çünkü bizâtihî Kur'an, Resûlullah'a inzâl olunan, mushaflarda yazılı bulunan ve Resûlullah'tan tevâtür suretiyle hâfızadan hâfızaya naklolunagelen nazm-ı mübînden ibarettir. Bu mânaca Kur'an medlûlünün seferle alâkası ve seferle ittisafı imkânı yoktur. Bu cihetle hadisteki Kur'an ile murat, mushafla düşman diyarına sefer nehyedilmiştir. Bu cihetle Buhârî *Sahîh*'inde bu hadisin babına, "Düşman Diyarına Mushafla Seferin Kerâheti" unvanını vererek Kur'an'la mushaf murat olunduğuna işaret etmiştir. Sonra da şu suretle istidlâl ederek, وقد سافر النبي صلى الله عليه و سلم و أصحابه في أرض العدو و هم يعلمون القرآن "Resûlullah ve ashabı Kur'an bildikleri halde düşman illerine sefer etmişlerdir"[614] demiştir. Bu istidlâl bazı âlimler tarafından zayıf görülmüş ve tenkit edilmişse de bu intikadlardan sarfınazar edilerek şöyle tasvir ediliyor: يعلمون القرآن cümlesindeki يعلمون lafzının resm-i hattı hem ilimden, hem de tâlimden alınmaya ve iki türlü istidlâle müsaittir: İlimden me'huz olduğuna göre –ki, Yûnîniyye nüshasında bunun sıhhatine işaret edilmiştir. Biz de bu suretle tercüme ettik– Buhârî, Kur'an ile mushaf murat olunduğuna istidlâl etmiştir denilebilir. Tâlimden alındığı kabul edildiği surette de, "Resul ve ashabı düşman diyarına sefer ederler ve orada Kur'an tâlim ederlerdi" demek olur. Kur'an tâlimi şifahî telkin ile olduğu gibi mushafla da olur ve bu surette ashabın bilenleri bilmeyenlerine düşman illerinde Kur'an öğretmiş oldukları bir hakikat olarak kabul edilir. Bu ise dâr-ı küfre mushafla seferin vukuunu kabul ve itiraftır.

Yukarıdaki her iki ihtimali göz önünde tutarak İbn Ebû Sufre, İmam Buhârî *Sahîh*'indeki mütalaasıyla şunu demek istemiştir: Resûlullah'ın mushafla seferden nehyetmesi, umumi ve her hale şâmil değildir. Bu hadisteki nehiy, yalnız seriyye halindeki çete efradına maksurdur. Çünkü onların vaziyeti emin değildir. Mushaf götürürlerse hakaret görmeleri ihtimali vardır. Fakat muazzam ordu teşekküllerinde bulunan askerler için vaziyet emin ve müsait olduğundan, mushaf götürmekte beis yoktur, câizdir. Ashâb-ı Nebî aleyhi's-selâm da böyle müsait vaziyetlerde ta'lîm-i Kur'ân ile meşgul olmuşlardır. Bu da vaziyetin emniyeti halinde düşman diyarına mushaf götürmenin cevazını muktezîdir. Bu ictihad İmam Ebû Hanîfe'nin mezhebidir. Ebû Hanîfe'ye göre asker vaziyetten ve mushafın bir hakarete uğramayacağından emin olursa, mushaf götürmesi câizdir. Mâlikîler ise nehyin umumi olduğuna ve mutlak surette mushaf götürmekte kerahet bulunduğuna zâhib olmuşlardır.

Bu hadisten, kâfire mushaf satmak memnu olduğu hükmü de istifade edilmiştir. Çünkü mushaf satmakla kâfire Kur'an'a ihanet edebilmesi fırsatı verilmiş olur. Selefin âsâr-ı ilmiyyelerini muhtevi olan fıkıh kitaplarını satmak da tecviz edilmemiştir. Hatta Sübkî, "Selefin haberlerinden ve eserlerinden mücerret olan şer'î ilimlere dair kitaplar da ilm-i şer'îye tâzimen satılmamalıdır" demiştir. Kastallânî daha kıskanç bir ictihad ile "Dinî harsımızla alâkalı olan ve meselâ lisanî ilimler gibi İslâmî her ilme dair olan kitaplar da satılmamalıdır" diyor.

Kâfire mushaf satılmaması için bu devirde ihanet müstakil bir sebep olmayabilir. Meselâ mushaf alan bir ecnebi, yazısı itibariyle yüksek bir kıymeti haiz olarak aldığı mushafa karşı, mübâlâtsız, bir müslümandan fazla hürmet gösterebilir. Bu halde de biz Türkler'e göre onun müstakil ve mühim bir sebebi daha vardır: Millî harsımızı korumak. Bu cihetle Türk sanatkârları kalemiyle yazılan mushaflarımız üzerindeki kıskançlığımız iki cepheli olmalıdır. Fakat şu son bir asır zarfında hiç de böyle olmamıştır. Hâfız Osman, Karahisârî, Şeyh, Kazasker gibi İslâm âleminin hiçbir yerinde eşi gösterilemeyen sanatkârlarımızın örneksiz sanat eserleri birer birer Garp'a nakledilmiştir. Eğer Maârif Vekâleti, müzelerimizde ve bazı kütüphanelerimizde bulunan mushaflarımızı sıkı bir murakabe altına almasaydı, bunların da ziyâından korkulurdu.

---

614 {Buhârî, Cihâd, 129 (bab başlığı).}

1254

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَكُنَّا إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى وَادٍ هَلَّلْنَا وَكَبَّرْنَا ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُنَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ يَا أَيُّهَا النَّاسُ ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَإِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا إِنَّهُ مَعَكُمْ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Biz, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber (seferde) bulunurduk da her vadi üzerine yükseldikçe sesimiz mûtadından ziyade yükselerek tehlîl ve tekbir ederdik. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, “Ey nâs! Canınıza acıyın, sesinizi yükseltmeyin! Şüphesiz siz, ne sağırı çağırıyor, ne de gāibe bağırıyorsunuz! Dua ettiğiniz O (Allah), muhakkak ki sizinle beraberdir. Hem O, sesinizi çok iyi işitir; O, size (uzak değil) çok yakındır” buyurdu. {B2992 Buhârî, Cihâd, 131.}

İZAHI

Tehlîl “lâ ilâhe illallah” demektir ki Cevdet Paşa tarafından “Yoktur tapacak, çalaptır ancak” suretinde tercüme olunmuştur. Tekbirin de gerek aslı ve gerek Türkçe’si mâlûmdur.

Bu hadis, yüksek sesle zikir ve duanın kerâhetini ifade etmektedir. Mülk sûresinin 13. âyetinde de meâlen, “*Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun* (fark yoktur). *Çünkü Allah, gönüllerin künhünü çok iyi bilir*” buyurulmuştur.[615] Ra‘d sûresinin 10. âyetinde de meâlen, “*Sizden sözünü gizleyen kimse ile sözünü açığa vuran kişi ve gece gizlenen kimse ile gündüz meydanda gezen müsavidir*” buyurulmuştur.[616] Bu âyetlerde gizli, âşikâr her söz, her nevi temayül Allah’ın ilminde müsavi olduğunu bildirmektedir. Bu cihetle ashâb-ı kirâmın zikir esnasında, harp zamanında, cenaze yanında ses yükseltmeyi kerih gördüklerini Hişâm rivayet etmiştir. Saîd b. Müseyyeb de, üç şey halkın ortaya koyduğu bid‘atlardandır: Dua sırasında ref‘-i savt, dua sırasında elleri kaldırmak, secdeyi kısaltmak demiştir.

Buhârî burada arka arkaya dört bab açmış ve dört hadis rivayet etmiştir: **1.** **“**Harp Sırasında Tekbir Getirmenin Meşruiyeti Babı”, **2.** “Yüksek Sesle Tekbir Almanın Keraheti Babı” ki izah etmekte bulunduğumuz Ebû Mûsâ hadisi bu baba mensuptur, **3.** **“**Sefer Sırasında Bir Vadiye İnildiğinde Tesbih Edilmesi”, **4.** “Yükseklere Çıkıldıkça da Tekbir Alınmasıdır” ki bunun tercümesi 1255 numara ile gelecektir. Bir ve üç numara ile işaret ettiğimiz babların hadisleri de şu meâldedir:

A) Enes b. Mâlik’ten şöyle rivayet olunmuştur: (Hayber Seferi’nde) Resûlullah (Hayber’e yakın bir yerde geceleyip) şafak sökerken Hayber’e vardı. Sabahleyin Hayberliler belleri (ve iş zenbilleri) omuzlarında (tarlalarına) çıkıp da Resûlullah’ı görünce, “(Vallahi) şu Muhammed’dir ve askeridir, şu Muhammed’dir ve askeridir” diyerek hemen dönüp kalelerine sığındılar. (Hayberliler’i ellerinde tahrip aleti olan kazma ve kürekle görmekle tefe’ül eden) Resûlullah, ellerini kaldırarak, “*Allah büyüktür, artık Hayber harap olmuştur ve bu muhakkaktır. Biz bir kavmin yurdu içine indiğimiz zaman, korkutulan düşmanların sabahı ne fenadır! ...*” buyurdu.[617] Hadisin mutabakat noktası, “*Allah büyüktür*” diye Peygamberimizin tekbir getirmesidir.

B) Abdullah b. Ömer de demiştir ki, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem hacdan, umreden, gazâ seferinden dönerken bir dağ başına çıkınca yahut düz, yüksek bir sahaya varınca üç defa tekbir getirirdi. Sonra, "*Yoktur tapacak, çalaptır ancak; O birdir, O'nun eşi, örneği yoktur; mülk O'nundur, hamd O'nundur; O'nun gücü, kudreti her şeye yeter. Biz müslümanlar rabbimize yönelir, O'na tövbe, O'na ibadet, O'na secde, O'na hamdederiz. Allah* (zafer vaad etmiş) *vaadinde doğru çıkmış, kulu* (Muhammed)'*ine yardım etmiştir, bütün düşman cemiyetlerini yalnız başına hezimete uğratmış, sindirmiştir*" diye dua ederdi.[618]

Bu rivayetlerin hepsinden öğrendiğimiz şudur ki, daima Allah'a mütevekkil olan Peygamberimiz, harp gibi yüksek iradelere istinat eden seferlerde o bağlılığını arzın tehavvülâtı vesilesiyle izhar ederek ashabına göstermiş ve onların iradelerini zaman zaman teyit edip yükseltmiştir.

---

615 وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُور [سورة الملك].

616 سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ [سورة الرعد].

617 عن أنس رضي الله عنه قال: صبح النبي صلى الله عليه و سلم خيبر وقد خرجوا بالمساحي على أعناقهم فلما رأوه قالوا: هذا محمد والخميس محمد والخميس فلجؤا إلى الحصن. فرفع النبي صلى الله عليه و سلّم يديه وقال: الله أكبر خربت خيبر أنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين.

{B٢٩٩١ Buhârî, Cihâd, ١٣٠.}

618 عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما قال: كان النبي صلى الله عليه و سلم إذا قفل من الحج أو العمرة أو الغزو يقول كلما أوفى على ثنية أو فدفد: كبر ثلاثا ثم قال لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك و له الحمد و هو على كل شيء قدير. آيبون تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون. صدق الله وعده ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده.

{B٢٩٩٥ Buhârî, Cihâd, ١٣٣.}

1255

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيِّ ﵁ قَالَ كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا.

TERCÜMESİ

Ensardan Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâ demiştir ki, “Biz (Peygamber’in ashabı) seferde yüksek bir yere çıkınca tekbir ederdik. Yüksekten (bir vadiye) inince de tesbih eder(, sübhânallah der)dik” demiştir. {B2993 Buhârî, Cihâd, 132.}

1256

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ مَا كَانَ يَعْمَلُ مُقِيمًا صَحِيحًا.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ el-Eşʿarî radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: (Âbid) bir kul hastalanır yahut (cihad veya hayır için) sefer eder (de sefer ve maraz hali mûtat ibadetine mani olur)sa mukim iken, sıhhatte iken işlemekte olduğu ibadetin benzeri, o gaziye ve o hastaya (ecr ü sevâb) yazılır. {B2996 Buhârî, Cihâd, 134.}

İZAHI

Sahîh-i Buhârî metninde bu hadisin senedinde üçüncü râvi bulunan İbrâhim es-Seksekî hadisi sevkederken şunu da bildiriyor: Ebû Mûsâ el-Eşʿarî'nin oğlu Ebû Bürde Âmir, bir seferde Yezîd b. Ebû Kebşe ile görüşüyordu. (Yıl boyu oruç tutmak itiyadında olan) Yezîd bu seferde de oruçlu idi. Ebû Bürde ona, "Babam Ebû Mûsâ el-Eşʿarî'den Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu çok defa işittim" dedi ve bu hadisi sevkeyledi. Ben de bunu bu suretle Ebû Bürde'den işittim diyor ki rivayet ilmi bakımından kıymetlidir.[619]

Metinde kavis içinde gösterilen uzunca ziyade, Ebû Dâvûd'un rivayet tarikinden istifade edilerek yazıldı. Şârih İbn Battâl, "Hadisten istinbat olunan hüküm nâfile ibadetlere münhasırdır; farzlara şümulü yoktur. Farzlar, hastalık ve yolculuk gibi sebeplerle sâkıt olmaz" demiştir.

---

619 قال إبراهيم أبو إسماعيل السكسكي سمعت أبا بردة واصطحب هو و يزيد بن أبي كبشة في سفر فكان يزيد يصوم في السفر فقال له أبو بردة سمعت أبا

...موسى مرارا يقول: قال رسول الله

{B٢٩٩٦ Buhârî, Cihâd, ١٣٤.}

1257

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي الْوَحْدَةِ مَا أَعْلَمُ مَا سَارَ رَاكِبٌ بِلَيْلٍ وَحْدَهُ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâ Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden "Nâs, yalnız başına yolculuktaki benim bildiğim mahzuru bilseydi hiçbir süvari yalnız başına gece yolculuğu etmezdi" dediğini rivayet etmiştir. {B2998 Buhârî, Cihâd, 135.}

İZAHI

Bu hadisin *Buhârî* metnindeki unvanı, “Yalnız Başına, Refiksiz Gece Yolculuğu Mekruh mudur, Değil midir?” suretindedir. Buhârî’nin bu sualine İbn Ömer hadisinin zâhirine göre verilecek cevap menfîdir. Bu cevap hadisten açık olarak anlaşıldığı halde müellifin terdîd ile sual irat etmesi, bu babdaki diğer bir rivayetinin de müsbet bir hükme delâlet etmesindendir. Zebîdî’nin ihtisar maksadıyla *Tecrîd*’e almadığı bu hadisin meâli şöyledir: Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâ der ki, Hendek Gazâsı günü Nebî sallallahu aleyhi ve sellem halka, “*Benî Kurayza vaziyetine dair bana kim haber getirir?*” diye ilân eyledi. Bu davete Zübeyr icâbet etti. Bir zaman sonra tekrar, “*Bana kim haber getirir?*” diye davet etti. Bu defa da Zübeyr icâbet etti. Üçüncü defa bir kere daha davet ettiğinde yine Zübeyr icâbet etmekle Resûlullah, “*Her peygamberin muavinleri vardır, benim muavinim de Zübeyr’dir*” buyurmuş.[620] Bu hadisin bir rivayet tariki yukarıda 1205 numara ile tercüme edildi. Oraya bakınız! Zübeyr b. Avvâm, Benî Kurayza içine casus olarak gitmişti ve tabii bu vazifeyi yalnız başına gece gidip görmüştü. Bu vak‘a, gece yalnız sefer etmekte kerâhet olmadığını ifade ettiğine göre bununla İbn Ömer hadisi arasında nefyen ve isbaten ihtilâf görülebilirse de telif olunur: Câbir hadisi münferiden seferin zaruretine ve maslahatına müstenit olmak üzere cevazını ifade eder ki bu cevaz, gidilmesi muktezî müstesna sefer haline münhasırdır. Bunun haricindeki hallerde ise kerahet vardır.

Gece seferi hakkındaki babın mühim bir hadisi de Zeyd b. Eslem’in babasından rivayet ettiği “cem‘u’s-salâteyn” hadisidir ki iki namazı bir vakitte kılmaktır. Müellif Zebîdî bu hadisi yukarıda “Kasrü’s-salât” bahsinde *Tecrîd*’e aldığından burada zikretmemiştir. Buhârî’nin oradaki rivayeti, doğrudan İbn Ömer’in kendisindedir.

Sonra bu İbn Ömer hadisinde "Cem'u's-salâteyn" bahsinin akşamla yatsı namazlarının guruptan ve kızıllık battıktan sonra kılınmış olduğuna dair yalnız bir safhası bildirilmiştir. Halbuki bu mühim bahsin öğlenle ikindi namazlarının cem'i, cem'in mütekaddim veya müteahhir olması, yolculuk ve korku gibi bir özüre müstenit olup olmaması, yolculuğun hac seferine ve Arafat, Mina mevkilerine maksûr ve münhasır olup olmamalarına dair rivayetler ve bu rivayetler hakkında fukahanın sebkeden ictihadları da vardır. Biz bütün bunları ilmî bir sistem dahilinde burada hulâsa edeceğiz:

1. İbn Eslem demiştir ki: Bir hac seferinden avdette Mekke yolunda Abdullah b. Ömer ile bulundum. Yolda İbn Ömer'e refikası Safiyye bint Ebû Ubeyd'in –ki meşhur Muhtar es-Sekafî'nin hemşiresidir– ağır hasta olduğu haberi erişti. Süratle yol almaya başladı. (Akşam vakti hulûl edince namaz vakti kendisine bildirildiyse de aldırmadı). Tâ gurup kızıllığı zâil oluncaya kadar yürüdü. Sonra râhilesinden indi. Akşamla yatsı namazlarını cemederek kıldı ve "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem yolda yürüyüş kızıştığında akşam namazını, yatsı vaktine kadar tehir ederdi de iki namaz arasını birleştirirdi" dedi.[621]

2. Akşamla yatsının cem'i gibi öğle ile ikindinin cem'ini de Buhârî İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem seferde yürüyüş üzere olduğu zamanda öğle ile ikindi namazlarını, (yine böyle) akşamla yatsıyı cemederdi.[622]

Her iki hadiste cem'-i salâteynin esnâ-i seferde cem'-i tehir ile yani öğlenin ikindiye, akşamın da yatsı vaktine tehiri suretiyle iki namazın bir vakitte birleştirildiği bildiriliyor ve bu cem'in sefere ihtisası ifade ediliyor.

3. Cem‘-i takdîm hakkında Ahmed b. Hanbel'in İbn Abbas'tan mevsûlen bir rivayeti vardır ki bu rivayete Buhârî, *Sahîh*'inde muallak olarak işaret ediyor: İbn Hanbel'in rivayetine göre İbn Abbas bir kere İkrime'nin, Küreyb'in içinde bulunduğu bir cemaate hitap ederek, "Ey cemaat! Size Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin seferde kıldığı namazdan haber vereyim mi?" demişti. (İkrime ile Küreyb diyor ki), biz de, "Evet haber ver!" dedik. İbn Abbas, "Resûlullah konak yerinde iken gün devrilmiş bulunursa, râhilesine binmezden önce öğle ile ikindiyi cemetmek itiyadında idi. Eğer konak yerinde iken gün devrilmemiş olursa, râhilesine binerek ikindi vakti hulûl edinceye kadar yürürdü. İkindi vakti iner; öğle ile ikindi cemedilerek kılardı" diye haber verdi.[623] İbn Abbas'ın bu hadisini Buhârî'nin vasletmeyip ta‘lîkan rivayet etmesi kendi şartına uymadığı içindir. Hatta kendi şartına uyup da mevsûlen *Sahîh*'inde rivayet ettiği şu Enes b. Mâlik hadisine muhalif bulunduğu için işaretle iktifa etmiştir.

4. Enes b. Mâlik demiştir ki, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem gün devrilmezden önce göç ederse, öğle namazını ikindi vaktine kadar tehir ederdi. Sonra öğle ile ikindi namazlarını cemederdi. Eğer göç sırasında gün devrilmiş olursa öğleyi kılar, sonra râhilesine binerdi.[624] Şu halde cem‘-i mütekaddim iddia edenlerin delili tamam değildir.

5. Cem‘-i salâteynin düşman korkusu, yol meşakkati gibi bir sebebe istinadı hususunda da Müslim'in İbn Abbas'tan şu iki rivayeti vardır: İbn Abbas demiştir ki: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem öğle namazıyla ikindiyi, akşamla da yatsıyı ne düşman korkusu, ne de yol meşakkati olmayarak cemedip de kıldı. Bundan sonra Müslim yine İbn Abbas'tan gelen bir tarikinde de, Resûlullah'ın öğle ile ikindiyi, akşamla da yatsıyı havf ve sefer olmaksızın Medine'de kıldığını, rivayet etmiştir.[625]

6. Müslim'in bir rivayetine göre de İbn Abbas demiştir ki, "Ben Resûlullah ile öğle ile ikindiyi cemederek, sekiz rek'at, akşamla da yatsıyı cemederek yedi rek'at kıldım" demiş (Râvi Câbir b. Zeyd diyor ki) ben, "Yâ Ebü'ş-Şa'sâ! Öyle zannediyorum ki Resûlullah öğle namazını tehir, ikindiyi tâcil ederek, yine böyle akşam namazını tehir, yatsıyı tâcil etmek suretiyle bu namazları cemetmiştir" diye İbn Abbas'a sordum. O da, "Ben de öyle sanıyorum!" diye cevap verdi demiştir.[626] Bu ise hakikatte iki namazı bir vakitte cemetmek değildir, belki birinciyi son vaktinde ikinciyi de ilk vaktinde kılmaktır. Hatta râvi Saîd b. Cübeyr'den, Peygamber niçin böyle iki namazın birini tehir, öbürünü tâcil etmiştir? diye sorulmuş da, o da, senin bana sorduğun gibi ben de İbn Abbas'a sordum. O da, Peygamber, ümmetinden hiçbir kimseye güçlük vermemek için! diye cevap verdi demiştir.

7. İbn Ebû Şeybe ile Taberânî'nin rivayetlerine göre İbn Mes'ûd, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem seferde birini tehir, öbürünü tâcil ederek iki namazı arka arkaya kılmak suretiyle cemetmiştir demiştir ki bu da İbn Abbas'ın yukarıdaki rivayeti mahiyetindedir. Yine İbn Mes'ûd'dan *Sahîhayn*'da rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi vaktinin haricinde namaz kılar görmedim. Yalnız (o, Müzdelife'de) akşamla yatsıyı cemederek kılmıştır. Bir de (yine Müzdelife'de) sabah namazını erkence vaktinden önce kıldırdı" demiştir.[627]

8. Yine Abdullah b. Mes'ûd'dan Buhârî'nin rivayetine göre müşârün ileyh bir haccında yatsı ezanı sırasında yahut ona yakın bir zamanda Müzdelife'ye gelmiş, orada akşam ve yatsı namazlarını, her birini başlı başına birer ezan ve kametle kıldırmış ve bu iki namaz arasını akşam taamı ile ayırmış, bundan sonra İbn Mes'ûd şafak söktüğü sıra sabah namazını kıldırmıştır. Hatta cemaatten kimi fecir tulû' etti, kimi de etmedi diyordu. Sonra Abdullah b. Mes'ûd, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem '*akşamla yatsıdan ibaret olan şu iki namaz, şu Müzdelife mevkiinde mûtat olan vakitlerinden tahvil edilmiştir. Sakın nâs, yatsı vakti girmeden Müzdelife'ye gelip de bu iki namazı erkenden cemetmesin! Sabah namazının vakti de* (tulû'-i fecre işaret ederek), *şu saattir*' buyurdu" demiştir.[628]

Yukarıdaki hadislerin râvileri olan ashaptan başka Ali, Câbir, Ebû Eyyûb, Ebû Hüreyre gibi birtakım sahâbînin de bu hususta rivayetleri varsa da bunların rivayetleri yukarıdaki rivayetlerin başka bir suret ve tarik ile ifadeleri bulunduğundan, onların naklini zâit addettik.

FUKAHANIN BU HADİSLER ÜZERİNDEKİ İCTİHADLARI

Fukahadan bir kısmı, yukarıdaki hadislerden bir kısmının zâhirine bakarak herhangi bir seferde gündüz namazları geceye ve gece namazları gündüze bırakılmamak şartıyla yani öğle ile ikindiyi, akşamla yatsıyı bunlardan birinin vaktinde cemetmek câizdir demişlerdir. Şâfiî'nin, Ahmed'in, İshak b. Râhûye'nin mezhepleri de böyledir. Şârih İbn Battâl da, âlimlerin cumhuruna göre misafir için öğle ile ikindinin, akşamla yatsının arasını cemetmek câizdir. O cem', ister cem'-i mütekaddim, ister cem'-i müteahhir suretinde olsun demiştir.

İbn Hacer'le Bedreddin el-Aynî gibi iki büyük *Buhârî* şârihinin şeyhi olan Zeynüddin el-Irâkī, bu meselede altı kavil ve ictihad vardır diyerek şöyle tâdât ve izah etmiştir: **1.** Cem'in ister cem'-i mütekaddim, ister cem'-i müteahhir olsun, mutlak surette misafir için cem'in cevazı ictihadıdır. Bu ictihad, ashaptan bir cemaatten de nakledilmiştir ki Ali b. Ebû Tâlib, Sa'd b. Ebû Vakkās, Saîd b. Zeyd, Üsâme b. Zeyd, Muâz b. Cebel, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, İbn Ömer, İbn Abbas o cümledendir. Bir kısım tâbiînden de naklolunmuştur ki Atâ b. Ebû Rebâh, Tâvûs, Mücâhid, İkrime, Câbir b. Zeyd, Rebîatürre'y, Ebü'z-Zinâd, Muhammed b. Münkedir, Safvân b. Süleym onlardandır. Eimmeden bir cemaat de bu ictihadda bulunmuşlardır ki Süfyân es-Sevrî, Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebû Sevr, İbn Münzir, Mâlikîler'de Eşheb, meşhur olmayan bir kavle göre Mâlik bu cümledendir. **2.** Seferde cem'-i salâteyn, yalnız yürüyüş şiddet ve ehemmiyet kesbettiği zaman câiz olduğu ictihadıdır ki bu da Üsâme b. Zeyd ve İbn Ömer'den rivayet edilmiştir. İmam Mâlik'ten de meşhur olarak naklolunan budur. **3.** Yol almak murat olunduğu zamanda câiz olmasıdır ki Mâlikîler'den İbn Habîb'in ictihadıdır. **4.** Cem'-i salâteynin mekruh olması kavlidir. *Ahkâm* sahibi İbn Arabî, "Bu ictihad, Mısır âlimlerinin İmam Mâlik'ten naklettikleri bir kavildir" demiştir. **5.** Cem'-i te'hîr câiz olup cem'-i takdîm câiz olmamasıdır. Bu da Zâhirî mezhebinin en benâm âlimi İbn Hazm'ın mezhebidir. **6.** Sefer sebebiyle câiz olmayıp ancak Arafat'ta öğle ile ikindinin, Müzdelife'de de akşamla yatsının cem'-i tehir ile cemedilmesinin cevazıdır. Bu da Hasan-ı Basrî'nin, İbn Sîrîn'in, İbrâhim en-Nehaî'nin, Esved'in, İmam Ebû Hanîfe'nin ve ashabının mezhebidir. Mâlikîler'den İbn Kāsım'ın İmam Mâlik'ten rivayeti de böyledir. Kendisi de İbn Kāsım bunu ihtiyar etmiştir. İbn Şeddâd'ın *Delâilü'l-ahkâm*'da rivayetine göre, İbn Mes'ûd'un Sa'd b. Ebû Vakkās'ın mezhebi de böyledir. Ebû Dâvûd ile İbn Sîrîn de İbn Ömer'den bu suretle nakletmişlerdir. Câbir b. Zeyd, Mekhûl, Amr b. Dînâr, Sevrî, Esved ile ashabı, Ömer b. Abdülazîz, Sâlim, Leys b. Sa'd hep bu ictihadda bulunmuşlardır. İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'inde rivayetine göre, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, "Bir özre müstenit olmayarak iki namazı bir vakitte birleştirmek kebâirdendir" demiştir. Gariptir ki Nevevî, Ebû Yûsuf'la Muhammed, üstatları Ebû Hanîfe'ye muhalefet etmişlerdir. Onların

ictihadları da Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'in mezhebi gibidir demişse de *Gāye* sahibi *Hidâye* hâşiyesinde bu sözün aslı olmadığını bildirmiştir.

Hanefî imamlarının bu babdaki müstened-i şer'îleri İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Enes hadisleridir ki bunları yukarıda naklettik. Müslim de "Kitâbü'l-Hac"da Peygamber'in Arafat'tan Müzdelife dönüşüne ve Müzdelife'de akşamla yatsıyı cemettiğine dair açtığı bir babında bu hususta rivayet olunan bütün sahih haberleri toplamıştır (*Müslim,* IV, 73, 74, Matbaa-i Âmire neşri, harekeli).

Bundan başka Müslim, hazarda ve seferde cem'-i salâteyne dair açtığı iki babında da toplamıştır (*Müslim*, II, 150-153'e bakınız).

Yine Müslim, Ebû Katâde'den, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *Uyuyakalıp da namaz vaktini geçirmekte taksîr yani namazı kusurlamak, geri bırakmak yoktur. Tefrit, ancak uyanık iken başka bir namaz vakti girinceye kadar namazı tehir etmektir.*[629]

Tahâvî *Meâni'l-âsâr* şerhinde, cem'-i salâteyn hakkındaki bütün bu rivayetleri, Resûlullah'ın iki namazdan birini son vaktine tehir, öbürünü de ilk vaktinde kılmak suretinde telakki etmiştir. Fukahanın yukarıdan beri naklettiğimiz ictihadlarını *Umdetü'l-kārî*'den naklettik (III, 566-567). Aynî'nin orada daha başka izah ve istidlâli de vardır, bakınız.

---

620 {B4113 Buhârî, Megāzî, 30.} {Bu ifade 1205 numaralı rivayette de yer almış ve orada "*Her peygamberin ashâbı içinde bir güzîdesi vardır. Benim güzîdem de Zübeyr'dir*" şeklinde tercüme edilmiştir.}

621 عن زيد بن أسلم عن أبيه قال كنت مع عبد الله بن عمر بطريق مكة فبلغه عن صفية بنت أبي عبيد شدة وجع فأسرع السير. حتى إذا كان بعد غروب الشفق ثم نزل فصلى المغرب والعتمة يجمع بينهما ثم قال إني رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا جد به السير أخر المغرب وجمع بينهما.

{B1805 Buhârî, Umre, 20.}

622 عن ابن عباس رضي الله عنهما قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يجمع بين صلاة الظهر والعصر إذا كان على ظهر سير ويجمع بين المغرب والعشاء.

{B١١٠٧ Buhârî, Taksîr, ١٣.}

623 روى أحمد بطريق عكرمة وكريب عن ابن عباس قال: ألا أخبركم عن صلاة رسول الله صلى الله عليه و سلم في السفر؟ قلنا بلى! قال: كان إذا زاغت الشمس في منزله جمع بين الظهر والعصر قبل أن يركب. وإذا لم تزغ له في منزله سار حتى إذا كانت العصر نزل فجمع بين الظهر والعصر. [و هكذا أخرجه الترمذي].

{HM3480 İbn Hanbel, *el-Müsned*, I, 367. Kaynakta "ألا أخبركم" ifadesi yerine "ألا أحدثكم" lafzı yer almaktadır.}

624 عن أنس بن مالك رضي الله عنه قال كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا ارتحل قبل أن تزيغ الشمس أخر الظهر إلى وقت العصر ثم يجمع بينهما وإذا زاغت صلى الظهر ثم ركب [رواه البخاري في باب يؤخر الظهر إلى العصر]

{B١١١١ Buhârî, Taksîr, ١٥.}

625 عن ابن عباس قال صلى رسول الله صلى الله عليه و سلم الظهر والعصر جميعا والمغرب والعشاء جميعا في غير خوف ولا سفر. وفي رواية بالمدينة في غير خوف ولا سفر. [رواه مسلم في باب الجمع بين الصلاتين في الحضر]

{M1628, M1629 Müslim, Müsâfirîn, 49, 50.}

626 عن جابر بن زيد عن ابن عباس قال صليت مع النبي صلى الله عليه وسلم ثمانيا جميعا وسبعا جميعا قلت يا أبا الشعثاء أظنه أخر الظهر وعجل العصر وأخر المغرب وعجل العشاء قال: وأنا أظن ذاك [رواه مسلم في باب الجمع بين الصلاتين في الحضر].

{M1634 Müslim, Müsâfirîn, 55.}

627 عن ابن مسعود قال: ما رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى صلاة لغير وقتها إلا بجمع فاته جمع بين المغرب والعشاء بجمع وصلى صلاة الصبح في الغد قبل وقتها [رواه الشيخان].

{Aynî, *Umde*, V, 31; B1682 Buhârî, Hac, 99. *Buhârî*'deki rivayetin metni
ما رأيت النبي صلى الله عليه وسلم صلى صلاة بغير ميقاتها، إلا صلاتين: جمع

بين المغرب والعشاء، وصلى الفجر قبل ميقاتها

şeklindedir.}

628 عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه إنه قدم جمعا فصلى الصلاتين؛ كل صلاة وحدها بأذان وإقامة والعشاء بينهما ثم صلى الفجر حين طلع الفجر قائل يقول طلع الفجر وقائل يقول لم يطلع الفجر. ثم قال إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إنّ هاتين الصلاتين حولتا عن وقتهما في هذا المكان المغرب والعشاء فلا يقدم الناس جمعا حتى يعتموا وصلاة الفجر هذه الساعة.

{B١٦٨٣ Buhârî, Hac, ٩٩.}

629 ليس في النوم تفريط إنما التفريط في اليقظة أن يؤخر صلاة حتى يدخل وقت صلاة أخرى [رواه مسلم عن أبي قتادة]

{Müslim'in *Sahih*'inde tespit edilemeyen rivayet için bkz: D441 Ebû Dâvûd, Salât, 11; Aynî, *Umde*, VII, 150.}

1258

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رضي الله عنهما قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَاسْتَأْذَنَهُ فِي الْجِهَادِ فَقَالَ أَحَيٌّ وَالِدَاكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr b. Âs radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve selleme bir kişi geldi de ondan cihad(a gitmesi) hususunda izin istedi. Resûlullah da, "Anan, baban sağ mıdır?" diye sordu. O, "Evet!" diye tasdik etti. Resûlullah, "Şu halde sen (ibtidâ) onların rızasına çalış!" buyurdu. {B3004 Buhârî, Cihâd, 138.}

İZAHI

Cihad için müsaade isteyen zatın adının Muâviye b. Câhime olduğunu İbn Abdülber bu hadisin bir rivayet tarikinde tahrîc etmiştir. Câhime b. Abbas olduğu da bildirilmiştir. İlk aile yuvası ana, baba ile kurulduğu ve bu ikisi aile dirlik ve düzenliğinin temel taşı olduğu için İslâm dini ana, baba rızasına müstesna bir mevki vermiştir. Bu cihetle Peygamberimiz bu vâkıada İbn Câhime'nin cihada iştirak edebilmesini ana baba rızasına ta'lik etmiştir. Şu da muhakkaktır ki rızaya ta'lik buyurulan bu cihad, devlet tarafından davet olunan nefîr-i âm veya hususi surette farz olan cihad değildir. Belki ihtiyara tâbi gönüllülerden tertip olunan bir seriyye cihadıdır. Nasıl ki İbn Hibbân'ın yine Abdullah b. Amr'dan tahrîc ettiği bir rivayete göre bir kere Resûlullah efendimize biri gelmiş de, ibadetlerin en faziletlisi hangi ibadettir diye sormuş; Resûlullah, "*Namazdır*" buyurmuş. Sorucu, "Sonra nedir?" demiş. Resûlullah, "*Cihad*" buyurmuş. Sonra bu sorucu, "Ya benim anam babam var" demiş; Peygamberimiz de, "*Onların rızasını almak hayırlıdır*" buyurmuş. En sonu bu sâil, "Yâ Resûlellah! Seni hak peygamber gönderen Allah'a yemin ederim ki ben, ana baba şefkatine meyletmeyerek muhakkak surette ve elbette cihad edeceğim" demiş, Peygamberimiz de, "*Orasını sen daha iyi bilirsin!*" buyurmuş.[630] Şârih Aynî, İbn Hibbân'ın bu rivayetinde ana babaya hürmet üzerine takdim olunan bu cihad, farz-ı ayın olan cihad olacaktır diyor.

Hakikaten ana baba rızasıyla cihad arasındaki fazilet tertibi vak'alara, hadiselere, cihadın mecburi veya ihtiyarî olmasına göre değişmiştir. Nasıl ki Amr b. Âs'tan gelen bu iki rivayetten birincisi ki mevzumuz olan Buhârî'nin rivayetidir ve bu ihtiyara tâbi bir gönüllü cihadı olduğunda şüphe yoktur. İkincisi olan İbn Hibbân rivayeti mecburi ve farz-ı ayın olan cihaddır. Bu cihetle selef âlimlerinden pek çoğu –ki, Evzâî, Sevrî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed o cümledendir– devletçe bir zaruret görülmedikçe ana babadan istîzân edilir. Devletçe zaruret görülünce ihtiyar zâil, cihada iştirak vâcip olur demişlerdir. Ebû Dâvûd'un bir rivayeti de bu hususta bizim için medâr-ı tefrîk olur. Ebû Saîd el-Hudrî demiştir ki, Yemen'den birisi hicret edip Medine'ye Resûlullah'ın huzuruna gelmiş ve cihad için izin istemişti. Resûlullah, "*Yemen'de kimsen var mıdır?*" diye sordu. O da, "Anam babam var" dedi. Resûlullah, "*Onlar sana izin verdiler mi?*" diye sordu. O da, "Hayır, vermediler" demesi üzerine Peygamberimiz, "*Haydi Yemen'e git, izin iste! İzin verirlerse gel, cihad et! Vermezlerse ananı babanı memnun etmeye çalış!*" buyurdu.[631]

---

630 روى ابن حبان من حديث عبد الله بن عمرو جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه و سلم فسأله عن أفضل الأعمال فقال الصلاة قال: ثم ما قال الجهاد قال: فإن لي والدين فقال برك بوالديك خير. فقال: و الذي بعثك نبيا لأجاهدن و لأتركنهما قال فأنت أعلم.

{Aynî, *Umde*, XIV, 251; İbn Balabân, *el-İhsân*, V, 8, no: 1722. İbn Hibbân'ın *Sahih*'indeki metin şu şekildedir:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلَهُ عَنْ أَفْضَلِ الْأَعْمَالِ، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الصَّلَاةُ» ، قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: «ثُمَّ الصَّلَاةُ» ، قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: «ثُمَّ الصَّلَاةُ» ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: «ثُمَّ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» ، قَالَ: فَإِنَّ لِي وَالِدَيْنِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «آمُرُكَ بِوَالِدَيْكَ خَيْرًا» ، فَقَالَ: وَالَّذِي بَعَثَكَ نَبِيًّا، لَأُجَاهِدَنَّ وَلَأَتْرُكَنَّهُمَا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَأَنْتَ أَعْلَمُ»}.

631 روى أبو داود من حديث أبي سعيد الخدري أن رجلا هاجر إلى النبي صلى الله عليه و سلم من اليمن فقال: هل لك أحد باليمن؟ قال: أبواي. قال أذنا لك؟ قال لا. قال أرجع إليهما فاستأذنهما فإن أذنا لك فجاهد! و إلا فبرهما. و صححه ابن حبان.

{D2530 Ebû Dâvûd, Cihâd, 31.}

1259

•.•.•

عَنْ أَبِي بَشِيرٍ الْأَنْصَارِيِّ ﵁ أَنَّهُ كَانَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَالنَّاسُ فِي مَبِيتِهِمْ فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَسُولًا أَنْ لَا تَبْقَيَنَّ فِي رَقَبَةِ بَعِيرٍ قِلَادَةٌ مِنْ وَتَرٍ أَوْ قِلَادَةٌ إِلَّا قُطِعَتْ.

TERCÜMESİ

Ensardan Ebû Beşîr radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin bazı seferlerinde halk (askerler) yerlerinde gecelediği sırada Ebû Beşîr Resûlullah ile beraber bulunmuş ve bu halde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Zeyd b. Hârise'yi göndererek (halk arasında), "Sakın ha, hiçbir devenin boynunda ok yayı kirişinden (takılmış) kılâde (boğmuk) kalmasın,[632] yahut mutlak surette hiçbir kılâde kalmasın, muhakkak kesilsin, koparılsın!" (diye ilân ettirmiş ve hiçbir deve boynunda çan bırakılmayıp hepsi koparılmıştır). {B3005 Buhârî, Cihâd, 139.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi devenin (vesair hayvanların) boynundaki çan ve kılâde gibi nazarlık olarak takılan şeylerin kerahetine dair açtığı bir babında[633] rivayet etmiştir. Gerçi Buhârî'nin rivayet ettiği metinde çan takılması açıktan açığa zikir ve nehyedilmemiş, yalnız kirişten mâmul kılâde ve boğmukların koparılması emrolunmuşsa da fakat halk Câhiliye devirlerinden beri hayvan boynuna sırımdan boğmak bağlamak ve buna da çan takmak itiyadında bulunduğundan, kılâdeden nehiyde çan ve incik boncuk gibi şeylerin takılmasından nehiy de zaruri olarak dahil bulunur. Bununla beraber Dârekutnî'nin yine Ebû Beşîr'den gelen rivayet tarikinde Resûlullah'ın bu ilânı üzerine develerin boynundaki bütün çanların koparıldığı sarahatle zikredilmiştir ki biz de onu Türkçemize çevirirken kavis içinde gösterdik.

Hadiste yalnız deve boynuna takılan kılâdenin zikrolunması, böyle şeylerin Araplar'da daha çok deve boynuna takılmış olmasındandır. Yoksa kılâde takılması umumi surette nehyedilmiştir.

Hadisteki nehyin, tercümede "yahut" kelimesiyle ifade ettiğimiz tereddütlü rivayet olunması râvinin şekkindendir: Râvi, neyholunan mutlak kılâde mi idi, yoksa kirişten mâmul kılâde mi idi kestiremediğinden tereddütlü rivayet etmiştir.

İbnü'l-Cevzî ulemânın bu babda sözlerini yani hayvan boynuna takılan tasmanın ne maksatla ta'lik ve niçin nehyedildiğini üç kısma ayırarak şöyle izah etmiştir: **1.** Câhiliye halkının bunu nazar değmesin, göz dokunmasın maksadıyla takagelmiş olmalarıdır ki Peygamberimiz bunların hayvan boyunlarından hemen koparılıp atılmasını emretmekle bu makūle hurafelerin Allah'ın emr ü takdîrinden hiçbir şey değiştiremeyeceğini bildirmiş oluyor. **2.** Hayvan gezip koşarken bu tasma ile boğulmasın diye koparılması emredilmiş olmasıdır ki bu fikir Hanefî imamlarından Muhammed b. Hasan'dan da bu suretle hikâye olunmuştur. Ebû Ubeyd Kāsım b. Sellâm'dan da bu fikri teyit eden şu sözler nakledilmiştir: Peygamber'in bunu nehyetmesi, hayvanların boyunlarındaki tasma ile ezâlanmasından, teneffüste, yaylımda hayvana güçlük vermesinden, bir ağaca takılıp boğulmasından, seyr ü hareketindeki çevikliğe mani olmasındandır. **3.** Halkın bu takılan tasmalara çan takmak itiyadında bulunmasıdır ki Buhârî'nin yukarıda bildirdiğimiz babının unvanı da buna delâlet eder ve bu surette nehiy, çan sesiyle ordunun seyr ü hareketinden düşmanın haberdar olması endişesine mâtuf bulunuyor.

Çan takmanın kerahetine gelince, bu da Müslim'in Ebû Hüreyre'den tahrîcine göre, "*Çan şeytanın zurnasıdır*"[634] buyurulmasından ve sesi, şekli itibariyle kilise çanına benzemesindendir. Ebû Dâvûd'un, Nesâî'nin Ümmü Habîbe'den merfûan rivayetlerine göre, "*İçlerinde çan bulunan kafile arasına melekler girip sohbet etmez*"[635] buyurulmuştur.

Ulemânın cumhuruna göre hadisteki nehiyden anlaşılan kerahet, tenzihî kerahettir. Tahrîm matlup değildir. Bazıları da tahrîme kāil olmuşlardır. Bazı âlimler de bir lüzum ve ihtiyaç olmaksızın takmak memnûdur. Lüzum üzerine takılırsa câizdir demişlerdir. İmam Mâlik, bu nehyi yalnız kiriş kılâdeye tahsis etmiş, bundan başkası ise göz değmeyi karşılamak niyeti bulunmamak şartıyla câizdir demiştir.

Bütün bu mâlûmatı bize veren şârih Aynî diyor ki: "Bu babda vârit olan nehiylerin hepsi isâbet-i ayından korumak maksadıyla ibtidâî bazı kadınların nazarlık diye çocuklarına taktıkları hamâil, boncuk makūlesinin takılmasına da teveccüh eder. İçinde Kur'an, zikrullah bulunan kılâdenin teberrüken takılmasına ait değildir. Yine böyle kibr ü gurûru mûcip olmamak ve israf derecesine varmamak şartıyla ziynet için takılan şeylerden de nehiy yoktur.

Çan takmak hakkında da ulemânın ihtilâfı vardır. Bazıları mutlak surette câiz değildir demişlerdir. Bazıları lüzum üzerine tecviz etmiştir. Bazıları da koyun gibi küçük hayvanlara takmak câizdir demişlerdir.

---

632 Bu tercümemiz *Tecrîd* metnindeki لا تبقين sîgası mâlûm ve bekādan me'huz olduğuna göredir. Yûnîniyye nüshasına göre basılan *Buhârî* metinlerinde meçhul sîgasıyla لا تبقين "lâ tübkayenne" mazbuttur, ibkādandır, "sakın bırakılmasın!" demektir. Şârih Aynî ve *Mişkât* şerhinde Ali el-Kārî bu nüshayı iltizam, mâlûm sîgasına da şerhlerinde işaret etmişlerdir.

633 بخاري [باب ما قيل في الجرس و نحوه في أعناق الإبل]

634 {M5548 Müslim, Libâs, 104.}

635 {D2554 Ebû Dâvûd, Cihâd, 46.}

1260

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ وَلَا تُسَافِرَنَّ امْرَأَةٌ إِلَّا وَمَعَهَا مَحْرَمٌ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اكْتُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا وَخَرَجَتِ امْرَأَتِي حَاجَّةً فَقَالَ اذْهَبْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittiği rivayet olunmuştur. Hiçbir erkek (mahremi olmayan) bir kadınla sakın tenha bulunmasın! Hiçbir kadın da kendisiyle beraber bir mahremi (nikâh geçmez hısımı) bulunmaksızın sakın sefer etmesin! Resûlullah'ın bu nehyi üzerine (ashaptan) bir kişi ayağa kalkarak, "Yâ Resûlellah! Ben şöyle şöyle bir gazâya yazılmıştım; halbuki zevcem haccetmek üzere yola çıkmıştır (ne buyurulur?)" diye sordu. Resûlullah, "Haydi sen de git, karınla beraber haccet!" buyurdu. {B3006 Buhârî, Cihâd, 140.}

İZAHI

Buhârî şârihleri bu seferin ve sual soran sahâbî ile zevcesinin adlarını bilmediklerini haber veriyorlar. Bilinen bir şey varsa, o da bu sahâbînin adını gazâ divanına yazdırdığını bildirmesine göre bu zat, devletçe davet olunan umumi veya hususi bir seferberlik üzerine icâbet etmiş bir asker olmayıp belki askerî divana adını yazdırmış gönüllülerden bir mücahid olduğu ve askerliği ihtiyarî bulunduğu için karısıyla beraber hacca gitmesine müsaade buyurulduğudur.

Bu hadisten birinci derecede istifade edilen hüküm, fesada vesile olabileceğinden, aralarında nikâh câiz olan bir kadınla bir erkeğin tenhada ve bir arada bulunmalarının fena neticelerini önlemek için nehyedilmiş olmasıdır. İkinci olarak da kadının yanında mahremi bulunmaksızın sefer etmesi meselesi gelir ki izaha muhtaçtır. Şöyle ki hadisteki mahrem lafzı âmdır; neseple, nesebin gayri izdivaç ile hâsıl olan mahremlere şâmildir. Kadının bir mahremi ile müsafereti, kendini korumaya mâtuf bulunduğundan, ulemâ, kadının mahreminin sika yani güvenilir kimse olmasını şart kılmamışlardır. Nesebî mahrumiyet tabiidir; şer'in tesis ettiği nikâh mahrumiyetinden daha kuvvetli surette fena neticelere manidir. Zevc hakkında ise böyle bir şartın lüzumsuzluğu vâzıhtır, lağvdir. Ancak zevcin oğlu ve karısının üvey oğlu kadının mahremi olmakla beraber bu şer'î mahremiyet nesebî mahremiyet derecesinde tabii bir kuvveti haiz olmadığından, zamanın fesadını da hesap eden İmam Mâlik kadının üvey oğluyla müsâferetini çirkin görmüştür.

Hadisteki sefer lafzı da âmdır. Bu cihetle sefer, uzun olsun kısa olsun; hac seferi olsun, başka bir yolculuk olsun umumuna şâmildir. Sefer lafzının umumiyetiyle ihticâc ederek İbrâhim en-Nehaî, Şa'bî, Tâvûs ile Zâhirîler nehyin umumi olduğuna zâhib olmuşlardır.

Mevzumuz bulunan İbn Abbas hadisi, kadının sefer hakkına dair rivayet olunan haberlerden biridir. Bu hususta Ebû Hüreyre'den Müslim'in bir günlük, Ebû Saîd el-Hudrî'den Buhârî'nin iki günlük, İbn Ömer'den de Ebû Dâvûd'un, Ahmed'in, Tahâvî'nin üç günlük mesafeye seferin menhî olduğuna dair rivayetler de vardır. Bunlardan her birini bir kısım âlimler iltizam etmişlerdir. Ebû Hanîfe ile ashabı İbn Ömer'in şu meâldeki hadisi ile amel etmişlerdir: Bu rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "*Kadınlar, kendileriyle beraber bir mahremi bulunmadıkça üç günlük mesafeye sefer etmesinler!*" buyurmuştur.[636]

---

636 عن ابن عمر رضي الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: لا تسافر المرأة ثلاثا إلا ومعها ذو محرم [رواه أبو داود وأحمد والطحاوي].

{D1727 Ebû Dâvûd, Menâsik, 2.}

1261

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ عَجِبَ اللّٰهُ مِنْ قَوْمٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ فِي السَّلَاسِلِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, “(Dünyada müslüman oluncaya kadar esaretle) zincirlere bağlanan, (bilâhare müslüman olup esaret bağından kurtulup âhirette) cennete giren bir cemaat(in mükâfat görmesin)den Allah razı olmuştur” buyurduğu rivayet olunmuştur. {B3010 Buhârî, Cihâd, 144.}

İZAHI

Taaccüb, aklın istib‘âd ettiği şeyleri idrake terettüp eden ruhî hâlettir. Bu cihetle Allah Teâlâ hakkında ıtlakı müstahildir. Bu şer‘î istihaleye mebnî ulemâ nusûsta vârit olan bu nevi lafızları rıza ile mükâfat ile tefsir etmişlerdir. Biz de o suretle tercüme ettik.

Câhiliye devirlerinde esirlerin elleri Türkçe’de lâle denilen demir bukağı ile boyunlarına bağlanmak mûtat idi. Kur’an’da esirlerin bu vaziyetleri, sadaka vermekten imtina eden bahiller için istiare edilerek, وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ “*Habibim! Elini* –lâleli esirler gibi– *boynuna bağlı kılma, muhtaçlara uzat!*”[637] buyurulmuştur. Hadisteki silsile = zincirlerden murat da bu olacaktır. İslâm’ın ilk devirlerinde Arap’ın ve bütün beşeriyetin bu kadim âdeti veçhile esirler zincirlenmiş, i‘tilâ devri hulûl edince kaldırılarak İslâm medeniyetinde esir almak, esir olmak derecesine yükselmiştir.

Hadis, dar bir metin ile rivayet edilmiştir. Tercümemizi İbnü'l-Cevzî'den mülhem olarak tevsî' ettik. İbnü'l-Cevzî hadisin mânası şöyledir diyor: Hadiste bildirilen insan zümresi, müslümanlarla harp ediyor, esir düşüyor, zincirleniyor. Sonra Müslümanlığın hakikatini öğreniyor ve kendi arzusuyla müslüman oluyor, cennete giriyor. Allah Teâlâ da bu müslümanın cennetle mükâfatlanmasından razı oluyor. Âl-i İmrân sûresinin 110. âyetindeki, كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ "*Siz insanlar için, en hayırlı ümmet olarak vücuda geldiniz*"[638] kavl-i şerifinin tefsirinde hayırlı ümmetin, Ebû Hüreyre'den Buhârî'nin bir rivayetinde, "*İnsanlardan bazılarının öbürlerine hayırlı olanları o kimselerdir ki onlar İslâm câmiasına boyunları lâleli esirlerle gelirler, nihayet o esirler İslâm'a dahil olurlar*"[639] suretinde tefsir edildiğini bildiriyor ki bunun da hayırlı olması, esirin gazi eliyle müslüman ve saadete nâil olmasıdır.

---

637 el-İsrâ, 17/29.

638 {Âl-i İmrân, 3/110.}

639 عن أبي هريرة كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ. قال؛ خير الناس للناس من يأتون بهم في السلاسل في أعناقهم حتى يدخلوا في الإسلام (رواه البخاري في تفسير آل عمران)

1262

•.•.•

عَنِ الصَّعْبِ بْنِ جَثَّامَةَ ﵁ قَالَ مَرَّ بِي النَّبِيُّ ﷺ بِالْأَبْوَاءِ أَوْ بِوَدَّانَ وَسُئِلَ عَنْ أَهْلِ الدَّارِ يُبَيَّتُونَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَيُصَابُ مِنْ نِسَائِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ قَالَ هُمْ مِنْهُمْ وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ لَا حِمَى إِلَّا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ.

TERCÜMESİ

Sa'b b. Cessâme radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ebvâ yahut Veddân (Harbi'n)de Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bana uğradı ve o sıra, "(Yâ Resûlellah!) Müşrik (muharip)lerden aile sahibi bulunanlara gece baskını yapılıyor da (ayırt edilemeyerek) bunların kadınları, küçük çocukları da musâb oluyor?" diye soruldu. Resûlullah, "Onlar da müşrikler (câmiasın)dandır" diye cevap verdi (ve cevaba devam ederek), "(Harp halinde) kimsenin kimseyi korumak kudreti yoktur, korumak yalnız Allah'a ve resulüne aittir" buyurduğunu Resûlullah'tan işittim demiştir. {B3012 Buhârî, Cihâd, 146.}

İZAHI

Ebvâ Medine nevâhîsinden büyük bir köyün adıdır. Medine tarafındaki Cuhfe ile Ebvâ arasında 23 mil mesafe vardır. Peygamberimizin annesi Âmine, Ebvâ'da ölmüş ve oraya defnolunmuştur.

Veddân da Cuhfe'ye yakın bir köydür. Ebvâ ile aralarında 8 mil mesafe vardır. Sa'b b. Cessâme, Veddân'a mensuptur. Bilâhare Medine'ye hicret etmiştir. Hicretin 1. yılında Ebvâ ile Veddân üzerine sefer edilmiştir ki bu, Resûlullah'ın ilk harp seferidir ve Benî Damre'nin itaatiyle neticelenmiştir. Sa'b b. Cessâme'nin hadiste hikâye olunan sualini bu sırada sormuş olması çok muhtemeldir (*Mu'cemü'l-büldân; Tâcü'l-arûs*).

Resûlullah ile râvi Sa'b'ın bu mülâkatı Ebvâ'da mı, yoksa Veddân'da mı vuku bulduğunu kestiremediğinden terdîd ile rivayet etmiştir.

Bu hadisin mensup olduğu babın unvanında Buhârî, hadisin metnindeki "yebîtûne" lafzını tefsir maksadıyla A'râf sûresinin 4. âyetine işaret etmiştir ki meâli şöyledir: "*Biz, nice memleket helâk ettik ki, o köy* (halkı) *gece yatarlarken yahut gün ortası istirahat ederlerken azabımız o köy halkına gelmiş* (basıvermiş)*tir.*"[640]

Dârülharpteki muhariplerin kadınlarının ve erlik çağına erişmemiş çocuklarının katli hakkındaki hükmü soran zat, İbn Cessâme'nin kendisidir. İbn Hibbân'ın rivayet tarikinde Sa'b'ın, "Ben Resûlullah'tan müşriklerin kadınlarına ve çocuklarına ait hükmü sordum" suretinde tasrih edilmiştir. Resûlullah'ın Sa'b b. Cessâme'ye, "*Muharip müşriklerin kadınları, çocukları kendi câmialarındandır*"[641] diye cevabı, müşrik kadınlarının ve çocuklarının bilihtiyar katillerini ibâha değildir. Belki muharipleri ailelerinden tefrik ederek öldürmek mümkün olmayan zaruretlere münhasırdır. Peygamberimizin maksadı, böyle harp zaruretlerine maksûr olduğuna, bundan sonra tercüme edeceğimiz Abdullah b. Ömer hadisi şahittir. İbn Ömer hadisinde Mekke'nin fethi günü kadınların, çocukların öldürülmesi Resûlullah tarafından menedildiği sarih olarak bildirilmiştir. Kadınlardan, çocuklardan başka Ebû Dâvûd'un müteaddit rivayet tariklerinde ihtiyarların, ecîrlerin öldürülmeleri de menedilmiştir. Ahmed b. Hanbel'in İbn Abbas'tan gelen bir rivayetinde "*Papazları da* (ashâb-ı savâmi') *öldürmeyiniz*" buyurulmuştur.[642] Bütün bu ve daha birçok emsali rivayetlerle mevzumuz olan İbn Cessâme hadisini telif için takyîd etmek zaruridir. Şârih Hattâbî der ki: Resûlullah'ın "*Müşriklerin kadınları, çocukları kendilerinden sayılır*" kavliyle muradı, dinî hükümde kadın, çocuk aile reisine mülhak olmasıdır. Çünkü müşrik çocuğunun babasına tâbiiyetle şirkine hükmolunur. Yoksa bu sözüyle Resûlullah, bu bîçârelerin hayatını kastederek kanlarını mubah kılmamıştır. Bunun mubah olması ancak ayırmak mümkün olmayan ahvale münhasırdır. Bir gemide muharipler aileleriyle beraber bulunduğu halde geminin batırılması; yine böyle aileleriyle beraber bir kaleye tahassun eden muhariplerin kale yıkılarak aileleriyle beraber öldürülmesi şer'an mubahtır.

---

640 وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ.

641 {İbn Balabân, *el-İhsân*, I, 345, no: 136. Tercüme ile orijinal lafızlar arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır.}

642 {HM2728 İbn Hanbel, I, 301.}

1263

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ امْرَأَةً وُجِدَتْ فِي بَعْضِ مَغَازِي النَّبِيِّ ﷺ مَقْتُولَةً فَأَنْكَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَتْلَ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin bazı gazâlarında (Mekke'nin fethinde) bir kadın öldürülmüş olarak bulundu da Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kadınların, çocukların öldürülmesini çirkin görüp tasvip etmedi. {B3014 Buhârî, Cihâd, 147.}

1264

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ لَمَّا بَلَغَهُ أَنَّ عَلِيًّا ﵁ حَرَّقَ قَوْمًا بِالنَّارِ فَقَالَ لَوْ كُنْتُ أَنَا لَمْ أُحَرِّقْهُمْ لِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَا تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللهِ وَلَقَتَلْتُهُمْ كَمَا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, Ali radıyallahu anhın bir kavmi, (kendisinin ulûhiyyetini iddia eden Abdullah b. Sebe'nin cemaatini) ateşle yaktığı (haberi) İbn Abbas'a eriştiği zaman, "Eğer ben (Ali'nin yerinde) olsaydım bunları yakmazdım. Çünkü Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, 'İnsanları (yakarak) Allah'ın azabıyla ukūbetlendirmeyin!' buyurdu. Yine ben (Ali'nin yerinde olsaydım) onları muhakkak öldürürdüm. Nasıl ki Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, 'Her kim dinini (ki, Müslümanlık'tır) değiştirirse, onu hemen öldürünüz!' demiştir." {B3017 Buhârî, Cihâd, 149.}

1265

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ قَرَصَتْ نَمْلَةٌ نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَأَمَرَ بِقَرْيَةِ النَّمْلِ فَأُحْرِقَ فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ أَنْ قَرَصَتْكَ نَمْلَةٌ أَحْرَقْتَ أُمَّةً مِنَ الْأُمَمِ تُسَبِّحُ اللهَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayete göre o, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim demiştir: Nebîlerden birini karınca ısırmış. O peygamber, karıncaların köyü(nün yakılması)nı emretmiş de yakılmış. Bunun üzerine Allah Teâlâ o peygambere, "Seni bir karınca soktu değil mi? Ya sen, Allah'ı tesbih eden ümmetlerden bir ümmeti yakmadın mı?" diye itâb etmiştir. {B3019 Buhârî, Cihâd, 153.}

İZAHI

Şârih Kastallânî bu hadiste kıssanın bir sebep ve menşeini bildiriyor. Şöyle ki hadiste zikrolunan peygamber bir kere bir köye uğruyor ki, o köy halkını Allah, irtikâb ettikleri mâsiyetten dolayı helâk etmişti. O peygamber bir müddet orada hayretle tevakkuf ederek, "Ey Allahım! Sen bunları toptan helâk ettin ya, bunların içinde çocuklar var, hayvanlar var, günah işlemedik kimseler var diye bir ağaç altına oturmuş. O sırada ayağını bir karınca ısırmış ve hadisteki kıssa cereyan etmiş. Bu surette o Peygamber'e şöyle cevap verilmiş oluyor: "Anladın ya! Senin ayağını ısıran bir karınca değil mi idi? Bu bir karıncaya karşı bir cemaati yakmadın mı?" diye itâb buyuruluyor. Hadisteki kıssa, kendisine tekaddüm eden bir hadiseye cevap olduğu için hadis şârihleri istifham edatı mukadder bulunduğuna işaret ettiklerinden, o suretle tercüme ettik.

1266

•.•.•

عَنْ جَرِيرٍ ﵁ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ وَكَانَ بَيْتًا فِي خَثْعَمَ يُسَمَّى كَعْبَةَ الْيَمَانِيَةِ قَالَ فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ وَكُنْتُ لَا أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ فَضَرَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ يُخْبِرُهُ فَقَالَ رَسُولُ جَرِيرٍ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ قَالَ فَبَارَكَ فِي خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ.

TERCÜMESİ

(Ahmesli) Cerîr (b. Abdullah) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana, "(Ey Cerîr! Şu) Zülhalesa'(nın elin)den bana rahat vermez misin? O, Has'am (kabilesi) dahilinde (Beytülharâm'a karşı yapılmış içi put dolu) bir bina idi. Yemenliler'in Kâbe'si diye anılırdı. (Bu cihetle Resûlullah'ın gönlüne yük veriyordu). Cerîr der ki, "Ahmes kabilesinden 150 süvarinin başında Zülhalesa'ya gittim. Ahmesliler iyi ata binerlerdi. Fakat ben bir türlü at üstünde duramazdım (kalbimi sıkardı). Bu sebeple Resûlullah göğsüme (şiddetli) bir darbe indirdi. Hatta parmaklarının izini göğsümde görmüştüm" ve "Yâ rab! Sen Cerîr'i (at üstünde) sabit kıl! Onu hâdî kıl, mehdî kıl!" diye dua buyurdu. Müteakiben Cerîr Zülhalesa'ya gitti. O (şirk mâbedi)ni yıktı, yaktı. Sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme (Husayn b. Rebîa ile) vaziyeti bildirdi. Cerîr'in gönderdiği bu zat Resûlullah'a, "Yâ Resûlellah! Seni hak peygamber gönderen Allah'a yemin ederim ki, huzuruna ben (boş) gelmedim. Tâ ki ben o (şirk mâbedi)ni uyuz deve gibi (bakımsız, harap) bir halde bıraktım geldim" dedi. (Râvi der ki, bunun üzerine) Resûlullah, "Ahmes kabilesinin atları ve süvarileri mübarek ola!" diye beş kere dua buyurdu. {B3020 Buhârî, Cihâd, 154.}

1267

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَلَكَ كِسْرَى ثُمَّ لَا يَكُونُ كِسْرَى بَعْدَهُ وَقَيْصَرٌ لَيَهْلِكَنَّ ثُمَّ لَا يَكُونُ قَيْصَرٌ بَعْدَهُ وَلَتُقْسَمَنَّ كُنُوزُهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Kisrâ ölmüş (demek)tir. Kisrâ öldükten sonra o saltanat (eski ihtişamıyla bir daha) kurulmayacaktır. Kayser de muhakkak ölecektir. Öldükten sonra (Şam'da ve Rum bilâdında) kayser (hâkimiyeti) bulunmayacaktır. Kisrâ ile kayserin hazineleri de Allah yolunda (cihada ve cihad edenlere) taksim olunacaktır, bu muhakkaktır. {B3027 Buhârî, Cihâd, 157.}

İZAHI

Kisrâ unvanı, Farsça hüsrev kelimesinin muarrebidir ve Sâsânîler'den kadîm İran hükümdarlarına ve hususiyle Nûşirevân'dan sonrakilere ıtlak olunmuş bir lakaptır. Rum imparatorlarına kayser, Türk padişahlarına hakan, Çin hükümdarlarına fağfûr denildiği gibi İran şehinşahlarına da kisrâ denilmiştir.

Peygamberimizin nübüvveti zamanında İran hükümdarlığında meşhur Nûşirevân'ın torunu Hüsrev Pervîz bulunuyordu. O sırada İran saltanatı sarsılmamış ve İran hükümdarı ölmemişti. Bu cihetle mevzumuz olan Ebû Hüreyre hadisinde "heleke kisrâ" (kisrâ ölmüştür) diye mâzi sîgasıyla vârit olması mübalağaya mahmûldür. Kisrânın öleceği ve bu saltanatın çökeceği, vukuu muhakkak bir hadise olarak haber verilmiş oluyor. Filhakika Resûlullah'ın muasırı bulunan Hüsrev Pervîz'in ölümü İran izmihlâlinin başlangıcı olmuştur ve nihayet Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında meşhur Kādisiye ve Nihâvend zaferlerini müteakip İran Devleti göçmüş ve Hüsrev Yezdicerd hükümet merkezi olan Medâin'i terkederek sırasıyla İsfahan'a, Rey şehrine, Fergana'ya firar ile Hazret-i Ömer devrinin son zamanlarına kadar Fergana'da ihtifa ederek nihayet orada bir değirmende öldürülmüştür.

Hazret-i Ömer İran zaferini müteâkip irat ettiği bir nutukta, "Artık bugün İran Devleti mahvolmuştur" diyerek Resûlullah'ın vaktiyle "*Kisrâ ölmüştür*" suretinde verdiği haberin tahakkuk ettiğine işaret etmiştir. Bu vâkıa Peygamberimizin en bâriz mûcizelerinden biridir. Bu mûcizenin bir lâhikası olarak Peygamberimizin, "*İran saltanatı yıkıldıktan sonra bir daha eski istiklâl ve ihtişamıyla kurulamayacaktır*" suretindeki ihbarını da tarihen tahakkuk etmiş bir vâkıa olarak görüyoruz.

Kayser de eski Roma ve Bizans imparatorlarının lakabıdır ve Rum lakabının muadilidir.[643] Müslümanların siyasî ve iktisadî münâsebâtı Şam ve Suriye cihetinden Bizans'a, Şarkî Rum kayserliğine münhasır bulunduğundan, hadisteki kayserle murat Rum kayserliğidir. Hadisteki, "*Kayser de muhakkak ölecektir ve bir daha dirilmeyecektir*" kavliyle de Şam, Suriye ve bilâd-ı Rûm diye anılan yerlerde Rum hâkimiyetinin zeval bulacağı ve artık bir daha buralarda Rum hâkimiyeti teessüs etmeyeceği bildirilmiştir.

Kisrâ hâkimiyetinin zevali, mâzi sîgasıyla ihbar buyurulduğu halde kayserin Suriye ve Rum bilâdındaki hâkimiyetinin zevalinin muzâri sîgasıyla iradî, birincinin def'î, ikincinin tedrîcî olacağına işaret maksadına mâtuftur denilebilir. Nasıl ki Orta Asya'da ve Anadolu'da kayser hâkimiyetinin zevali, buralara Selçuk Türkleri'nin muhacereti ile başladığı ve Osmanlı Türkleri'nin İstanbul'u fethiyle Bizans hâkimiyeti sona erdiği tarihî bir vâkıadır. Şu farkla ki İran'ın izmihlâli def'î olmuştur. Kayserin bilâd-ı Rûm'dan tard ve teb'îdi Türk ve İslâm mücahidlerinin süngüleriyle birkaç asırda tahakkuk etmiştir. Bu da Peygamberimizin, vukuundan asırlarca evvel bildirdiği başlı başına bir mûcizesidir ve bu mûcizenin lâhikası olarak aziz Peygamberimizin haber verdiği veçhile bu Türk illerine şimdiye kadar Rum nüfuz ve hâkimiyeti girmediği gibi bundan böyle de hiçbir zaman girmeyecektir.

Kisrâ ve kayser saltanatlarının zevali hakkındaki bu Ebû Hüreyre hadisini bazı Şâfiî âlimleri İmam Şâfiî'den naklederek pek hususi mahiyette tasvir etmişlerdir. Hadisin vürûduna sebep olarak deniliyor ki, Kureyş, Câhiliye devrinde ticaret için en çok Irak'a, Şam'a gelir giderdi. Araplar müslüman olunca İran ve Bizans'la devam edip gelen ticarî münasebetlerinin din ayrılığı cihetiyle inkıtâa uğramasından korkmuşlardı. Bunun için Resûlullah, "*Sakın korkmayınız! Bundan sonra bu iki iklimde kisrâ ve kayser yoktur. Ne Irak'ta kisrâ ne de Şam'da kayser hâkimiyet kuramayacaklardır. Bundan böyle size zarar gelmesi melhuz değildir*", buyurmuştur.[644]

Görülüyor ki hadisin bu sûretle tevcihi ondaki ihbarın tarihî vâkıalarla müeyyed bulunan şümul ve ehemmiyetini tahdittir. Bedreddin el-Aynî gibi Hanefî şârihlerin bu tevcihi nakletmemeleri bundan dolayı olsa gerektir.

Şu da mâlûm olsun ki kisrânın helâki umumidir, bütün İran saltanatına şâmildir. Kayserin helâki hususidir, hükümran olduğu toprakların bir kısmına maksur ve münhasırdır. Bu da Resûlullah'ın duası bereketidir. Peygamberimiz Hudeybiye seferini müteakip mücâvir devletlere birer mektup göndererek nübüvvet vazifesini tebliğ buyurmuştu. Kayser hüsnükabul gösterdiği halde İran'ın mağrur ve şımarık hükümdarı olan Hüsrev Pervîz Peygamber'in mektubunu yırtıp attığından Resûlullah İran saltanatının parçalanmasına dua buyurmuş ve bu da tamamıyla tahakkuk etmiştir.

Bizans ve İran'dan iğtinâm edilen servetin çokluğunu anlamak için bunun beytülmâle ait olan kısmıyla devlet bütçesinin vâridat kısmından bazı maddelerin tarh ve tenziline lüzum görüldüğünü zikretmek en doğru bir mikyas olabilir. Şöyle ki, gerek Peygamberimiz zamanında, gerek Ebû Bekir ile Ömer'in hilâfetleri devirlerinde beytülmâlin müzâyakası cihetiyle emvâl-i bâtıne tabir olunan nukūt ve ticarî eşyanın zekâtlarını zekât sahiplerinin emvâl-i zâhire denilen hayvanat, mevâşî, hububat zekâtları gibi beytülmâle getirip teslim etmeleri mecburi idi. Dünyanın en zengin bu iki devletinin hazineleri iğtinâm edilince, devlet hazinesi dolmuş, taşmış ve Hazret-i Osman'ın hilâfeti zamanında nukūt ve urûz zekâtlarının beytülmâle teslimi, yahut zekât sahipleri tarafından doğrudan doğruya fukaraya verilmesi onların ihtiyarına bırakılmıştı. Gazilerin hisselerine düşen mücevherat ile de Medine, en zengin bir cevahir meşherine dönmüştür.

---

643 Kayser ismi ibtidâ Kral Augustus'a verilmiş, sonra Roma ve Bizans hükümdarlarına tâmim edilmiştir. Bizans'a kayser-i Rûm, kayâsire-i Kostantiniyye denilmesi bundandır. Sonra Almanlar kendi imparatorlarına kayser namını vermişler ve bu suretle kayser unvanı hususiyet kazanmıştır. Rum ismi de kayserin muadili olarak kullanılmıştır. Rum ismi esas itibariyle Romalılar'a verilip Roma'nın ikiye inkisamı üzerine Bizans cihetine münhasır kalmıştır. Bir zamanlar Orta Asya halkı da Anadolu'ya bu namı vermişlerdir. Mevlevî tarikinin pîri Mevlânâ'ya, Molla-i Rûm, Celâleddîn-i Rûmî denilmesi bundandır. Sonra bu isim, yeni Rum soyuna tahsis edilmiştir. Ortodoks mezhebine, Rum mezhebi, Şark kilisesi denilmesi de bu itibar iledir. Türk Devleti'nin Avrupa'daki kısmına da Rumeli denilmiştir.

644 {Beyhakī, *es-Suğrâ*, III, 416, no: 2923.}

1268

•.•.•

وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمَّى النَّبِيُّ ﷺ الْحَرْبَ خِدْعَةً.

TERCÜMESİ

Yine Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem harbe hadʻadır diye ad verdi, dediği rivayet olunmuştur. {B3029 Buhârî, Cihâd, 157.}

İZAHI

Hadʻa, lafzı "hâ"nın üç türlü harekesiyle rivayet olunmuştur. Darbe vezninde hadʻa, Peygamberimizin kendi lugat ve telaffuzu olduğu rivayet olunmuştur ki Arap lugatlarının en fasihidir. Bu surette hadʻa, binâ-i merredir. Bir kere aldatmak mânasınadır. Şu halde "*Harp hadʻadır*" demek, "Harpte düşman düşmanı bir defa aldatır, ikiye hâcet kalmaz" demek olur. İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'sinde "Bu babda naklolunan rivayetlerin en fasihi ve en vâzıh olanı budur" diyor. Türkçemiz'de müteâref olan hudʻadır. Buna ve hidʻa lugatına göre de "Harp hudʻa veya hidʻadır" demek, "Harp mekr ve hileden, aldatmaktan ibarettir" demek olur. Birer harp oyunu olan manevralar harp hudʻalarını temin eden askerî hareketlerdir. Hümeze vezninde hudʻa lugatı da vardır; mübâlağa sîgasıdır.

Hudʿanın (harp oyununun) müslümanlar tarafından oynanıldığına göre, Peygamberimiz “*Harp hudʿadır*” demekle, ümmeti, velev ki bir defa olsun, harp manevrası yapmaya teşvik etmiş oluyor. Düşman tarafından vukuu farz olunduğuna göre de velev bir defa olsa bile düşmanın tuzağına düşülmemesi tavsiye buyurulmuş oluyor. Mâlikî imamlarından İbnü’l-Arabî harpte hudʿanın şu üç nevinin câiz olduğunu bildirmiştir: **1.** Sözde tevriyedir ki meselâ siyasî adamların üstü kapalı ve elastikî söz söyleyip icabında zâhirin hilâfını murat etmeleridir. **2.** Düşmana pusu kurulmasıdır ki vaziyetin ve harp fenninin icabına göre düşmanı tuzağa düşürmek için harp oyunlarının kullanılması. **3.** Düşmana vaad edilip sonra hulf edilmesidir ki hudʿanın bu nevi, hakikatte haram olmakla beraber, müstesna olarak harp halinde tecviz edilmiştir. Şârih Aynî harp hudʿasına yalanı da ilâve ediyor ki, “Yalan bilicmâ haram olmakla beraber hâl-i harpte yine ümmetin icmâıyla tecviz edilmiştir” diyor. Nevevî de harp halinde her ne suretle düşmanı aldatmak mümkün olursa, onu ihtiyar etmek câiz olduğunda ulemânın ittifakı bulunduğunu bildirmiştir. Sonra Nevevî, “Yalnız bunun bir istisnası varsa o da ahdini bozmak yahut aman verip selâmet ve korkudan emniyet bahşettikten sonra sözünde durmamak câiz değildir” demiştir. Şerkāvî merhum da bazı âlimlerin “*Harp hudʿadır*” vecizesinde hâl-i harpte re’y ve tedbir istimalinin şecaatten ziyade ehemmiyeti haiz bulunduğuna işaret vardır dediklerini naklediyor.

Cevâmiü’l-kelimden maʿdûd siyasî ve askerî bir düstur ifade eden bu hadisi Buhârî, Câbir b. Abdullah’tan da rivayet etmiştir. Bütün sünen ve mesânîd sahipleri Ali b. Ebû Tâlib, Zeyd b. Sâbit, İbn Abbas, İbn Ömer, Âişe başta olmak üzere birçok sahâbîden rivayet etmişlerdir.

1269

•.•.•

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ﵁ قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى الرَّجَّالَةِ يَوْمَ أُحُدٍ وَكَانُوا خَمْسِينَ رَجُلًا عَبْدَ اللهِ بْنَ جُبَيْرٍ فَقَالَ إِنْ رَأَيْتُمُونَا تَخْطَفُنَا الطَّيْرُ فَلَا تَبْرَحُوا مَكَانَكُمْ هٰذَا حَتَّى أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ وَإِنْ رَأَيْتُمُونَا هَزَمْنَا الْقَوْمَ وَأَوْطَأْنَاهُمْ فَلَا تَبْرَحُوا حَتَّى أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ فَهَزَمُوهُمْ قَالَ وَأَنَا وَاللهِ رَأَيْتُ النِّسَاءَ يَشْتَدِدْنَ قَدْ بَدَتْ خَلَاخِلُهُنَّ وَأَسْوُقُهُنَّ رَافِعَاتٍ ثِيَابَهُنَّ فَقَالَ أَصْحَابُ عَبْدِ اللهِ بْنِ جُبَيْرٍ الْغَنِيمَةَ أَيْ قَوْمِ الْغَنِيمَةَ ظَهَرَ أَصْحَابُكُمْ فَمَا تَنْتَظِرُونَ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ جُبَيْرٍ أَنَسِيتُمْ مَا قَالَ لَكُمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَالُوا وَاللهِ لَنَأْتِيَنَّ النَّاسَ فَلَنُصِيبَنَّ مِنَ الْغَنِيمَةِ فَلَمَّا أَتَوْهُمْ صُرِفَتْ وُجُوهُهُمْ فَأَقْبَلُوا مُنْهَزِمِينَ فَذَالِكَ إِذْ يَدْعُوهُمُ الرَّسُولُ فِي أُخْرَاهُمْ فَلَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ غَيْرُ اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا فَأَصَابُوا مِنَّا سَبْعِينَ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ أَصَابُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً سَبْعِينَ أَسِيرًا وَسَبْعِينَ قَتِيلًا فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ أَفِي الْقَوْمِ مُحَمَّدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَنَهَاهُمُ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يُجِيبُوهُ ثُمَّ قَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ الْخَطَّابِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ أَمَّا هٰؤُلَاءِ فَقَدْ قُتِلُوا فَمَا مَلَكَ عُمَرُ نَفْسَهُ فَقَالَ كَذَبْتَ وَاللهِ يَا عَدُوَّ اللهِ إِنَّ الَّذِينَ عَدَدْتَ لَأَحْيَاءٌ كُلُّهُمْ وَقَدْ بَقِيَ لَكَ مَا يَسُوءُكَ قَالَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ إِنَّكُمْ سَتَجِدُونَ فِي الْقَوْمِ مُثْلَةً لَمْ آمُرْ بِهَا وَلَمْ تَسُؤْنِي ثُمَّ أَخَذَ يَرْتَجِزُ أُعْلُ هُبَلْ أُعْلُ هُبَلْ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَلَا تُجِيبُوا لَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ مَا نَقُولُ قَالَ قُولُوا اللهُ أَعْلَى وَأَجَلُّ قَالَ إِنَّ لَنَا الْعُزَّى وَلَا عُزَّى لَكُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَلَا تُجِيبُوا لَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ مَا نَقُولُ قَالَ قُولُوا اللهُ مَوْلَانَا وَلَا مَوْلَى لَكُمْ.

TERCÜMESİ

Berâ b. Âzib radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Uhud (Harbi) günü piyade (okçu asker)ler üzerine –ki, bunlar elli kişi idiler– Abdullah b. Cübeyr'i kumandan tayin etmişti de onlara hitaben, "(Ashabım! Size gösterilen) şu yerinizden sakın ayrılmayınız! (Bizim harp safından ayrıldığımızı, inhizama uğradığımızı yahut) biz(im öldürüldüğümüzü, atlarımız)ı kuşların kaptığını görseniz de size ben haber gönderinceye kadar (yerinizi bırakmayınız!). Yine siz, bizim düşmanları hezimete uğratıp onları çiğnediğimizi görseniz de size ben haber gönderinceye kadar yerinizden ayrılmayınız!" diye kati emretti.

Bunu müteakip (harp başladı ve ilk hamlede) müslümanlar müşrikleri hezimete uğrattılar.

Râvi Berâ b. Âzib demiştir ki, "Vallahi ben (o sırada düşman ordusundaki müşrik) kadınları gördüm ki onlar elbiselerini toplamışlar; bacaklarındaki halhalları, baldırları görünerek (ya bozgun askeri teşcî' için yahut, kaçarak Uhud dağına çıkmak için) süratle koşuyorlardı. Müslümanların bu galebesi üzerine Abdullah b. Zübeyr'in kumandasındaki piyade okçular birbirlerine, "Arkadaşlar! Ganimet, ganimet! Cephedeki arkadaşlarınız düşmana galebe etti. Daha burada ne bekliyorsunuz? (Gidelim, biz de ganimete konalım) dediler. Abdullah b. Cübeyr bunlara karşı, "Arkadaşlar! Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin size verdiği emri unuttunuz mu?" dediyse de maiyeti, "Vallahi arkadaşların yanına muhakkak gideceğiz, ganimetten bize isabet edeni elbette alacağız!" diye ısrar ettiler ve (memur oldukları yeri bırakarak ordunun içine karıştılar). Onlar varır varmaz yüzleri geldikleri tarafa çevrildi ve ordu(nun küllî kuvvetleri) münhezim olarak (Medine'ye) yönel(erek ric'ate başla)dı. Bu meş'um vaziyet anında idi ki, Resûlullah askerin geri kalanlarını, "(Ey Allah'ın kulları, bana geliniz. Ey Allah'ın kulları bana geliniz, ben Allah'ın resulüyüm! Her kim geri döner de düşmana hücum ederse, ona cennet vardır" diye) çağırıyordu. O sırada Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin yanında on iki kişiden başka kimse kalmamıştı.

Uhud Harbi'nde müşrikler bizden yetmiş kişi şehid ettiler. Halbuki Bedir Harbi'nde Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile ashabı, müşriklerden 140 kişiyi elde ederek bunun yetmişini katl, yetmişini esir etmişlerdi. (Harp kesildiği sırada müşriklerin reisi) Ebû Süfyân (müslümanlara karşı) üç defa, "İçinizde Muhammed var mı? (Sağ mıdır?)" diye seslendi. Fakat Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, ashabını Ebû Süfyân'a cevap vermekten menetti. Sonra Ebû Süfyân üç kere, "İçinizde İbn Ebû Kuhâfe (ki, Ebû Bekir es-Sıddîk'tır) var mıdır?" dedi. Sonra da yine üç defa, "İçinizde İbnü'l-Hattâb var mıdır?" diye sordu. Bütün bunlardan sonra da Mekke müşriklerine dönerek, "Anladınız a, bunların hepsi öldürülmüş" dedi. Bunun üzerine Ömer kendini tutamayarak, "Ey Allah'ın düşmanı! Yalan söyledin! İyi bil ki senin o saydığın zatların hepsi hayattadırlar, yarın (Mekke fethedilirken) sana zarar verecek kuvvetimiz bâkidir" diye haykırdı.

Ebû Süfyân Ömer'e karşı, "Bugün Bedir gününün karşılığıdır. Harp (tâlii) kuyunun iki kovası gibi biri iner biri çıkar. (Kâh siz galip gelirsiniz, kâh biz). Şimdi siz maktullerinizin içinde işkence ile öldürülmüş kimseler bulacaksınız. Bunu ben emretmedim. Maamafih bana fena da görünmedi" dedi. Sonra Ebû Süfyân, "Âlî ol Hübel, âlî ol Hübel!"[645] diye recez[646] inşâdına başladı. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ashaba, "Ebû Süfyân'a cevap vermeyecek misiniz!" buyurdu. Ashap, "Yâ Resûlellah! Ne diyelim?" diye sordular. Resûlullah, "Allah yücedir, Allah uludur diye cevap veriniz!" buyurdu. (Ashap da bu veçhile cevap verdiler. Bu defa) Ebû Süfyân, "Bizim Uzzâ'mız var, sizin Uzzâ'nız yok" demişti.[647] Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ashaba, "Ebû Süfyân'a cevap vermeyecek misiniz?" Ashap, "Yâ Resûlellah! Ne diye cevap verelim?" diye sordular. Resûlullah, "Allah bizim mevlâmızdır, halbuki sizin mevlânız yoktur deyiniz!" buyurdu (ve o yolda cevap verildi). {B3039 Buhârî, Cihâd, 164.}

İZAHI

İbn İshak, Uhud Harbi'nin sebebini (hulâsa olarak) şöyle hikâye etmiştir: Bedir maktulleri arasında Şeybe, Utbe, Ümeyye, Ebû Cehil, Âs b. Hişâm gibi Kureyş'in en namdar eşrafı da bulunuyordu. Bedir mağlûpları Mekke'ye dönüp Ebû Süfyân b. Harb de ticaret kervanıyla Mekke'ye geldiğinde babaları, kardeşleri musâb olan Abdullah b. Ebû Rebîa, Ebû Cehil'in oğlu İkrime, Ümeyye'nin oğlu Safvân gibi Kureyş zâdegânından müteşekkil bir heyet Ebû Süfyân b. Harb'e müracaat ederek, "Artık intikam almak vazifesi bize düşüyor. Senin kumandan altında harbe çıkmak zamanı gelmiştir, düşmandan intikam alacağımızı umarız" dediler. Bu teklif derhal kabul olundu. Resûlullah ile harbetmek hususunda ittifak edildi. Kureyş Bedir Harbi'nde İslâm erlerinin gösterdiği şehâmetten mütenebbih olarak kendilerine itaat eden Kinâne ve Tihâme kabilelerinin de muvafakatini temin etti. Ebû Süfyân'ın karısı ve Bedir maktullerinden Utbe b. Rebîa'nın kızı Hind, İkrime'nin karısı Ümmü Hakîm, Hâlid'in hemşiresi Fâtıma gibi birtakım kadınlar da intikam almak için orduya iltihak etmişlerdi ki hadiste bu kadınların bulunduğuna işaret olunmuştur.

Ebû Süfyân'ın kumandasında 3000 kişilik bir kuvvet hazırlanmıştı. Bu ordu 200 kişilik bir süvari müfrezesiyle takviye edilmişti. Ordunun sağında Hâlid b. Velîd, solunda Ebû Cehil'in oğlu İkrime, süvarilerin başında da Saffân b. Ümeyye yahut Amr b. Âs, 100 kişilik okçuların başında Abdullah b. Rebîa bulunuyordu. Ordunun 700 neferi zırhlı idi. On beş tane mahfe vardı.

O günün bu mühim kuvvetine karşı Resûlullah 1000 kişi ile çıkmıştı. Bunun da 300'ü münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'ün emri altındaki münafıklar idi, itimat edilemezdi. Bu cihetle Resûlullah meydan harbine taraftar değildi. Kurduğu bir askerî şûrada Medine kapıları kapatılarak şehrin dahilden müdafaa edilmesini teklif etmişti. Fakat Bedir Harbi'nde bulunamayan gençler düşmanın şehir haricinde karşılanmasını istediler. Bunların şiddetli ısrarları üzerine Peygamber efendimiz 1000 kişilik bir kuvvetle Medine'den çıktı; Uhud'da düşmanla karşılaştı. Bu sırada İbn Übey bir bahane ile 300 kişilik kuvvetini alarak Medine'ye döndüğünden müslüman kuvvetinin mevcudu 700 kişiye tenezzül etmiştir. Vâkıdî demiştir ki, "Düşmanın 700 zırhlı kuvveti karşısında Resûlullah'ın ashabı içinde yalnız 100 kişi zırhlı idi. Düşmanın 200 süvarisine mukabil İslâm ordusu içinde iki at vardı: Birisi Resûlullah, öbürü Ebû Bürde'ye aitti. Uhud günü Resûlullah okçular üzerine Abdullah b. Cübeyr'i kumandan tayin etti ve bu müfrezeyi askerin arkasında, Uhud dağına istinat ettirerek yerleştirdi ve hadiste gördüğümüz kati emirleri verdi. Uhud Harbi'nin tafsilâtı aşağıda "Megāzî" bahsinde gelecektir (oraya bakınız!).

Bu hadisi Buhârî harp halinde ordu içinde muhâsame, mücadele ve ihtilâfın fenalığına ve başkumandan, devlet reisine karşı isyankâr hareketin ukūbeti ve hezimeti tevlid edeceğine dair açtığı bir babında rivayet etmiştir.[648] Hadisin bu unvanına mutabakat noktası da Abdullah b. Übey b. Selûl ile avanesinin muhalefetleridir ki İslâm ordusunu zaafa uğratmış, binlerce hezimete sebep olmuştur.

Buhârî bu unvandan sonra وَأَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ "*Ey müminler! Allah'a ve Allah'ın resulüne itaat ediniz de muhâsama ve mücadele etmeyiniz! Sonra korkar, halsiz ve zayıf düşersiniz de harbiniz ve zaferiniz elinizden kaçar!*"[649] kavl-i şerifini zikretmiştir. Enfâl sûresinde bu âyetten önce müminlere hitap edilerek, "*Ey iman edenler!* (Harp meydanında) *düşman ordusuyla karşılaştığınız zaman* (mübârezeye sabredip) *sebat ediniz; bu sırada Allah'ı çok zikrediniz* (yardım dileyiniz). *Umulur ki felâh ve zafer bulasınız!*" buyurulmuştur.[650]

Buhârî bu âyetten sonra ve izahıyla meşgul olduğumuz Berâ hadisinden evvel Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin şu meâldeki hadisini rivayet etmiştir: Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin rivayetine göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Muâz b. Cebel ile Ebû Mûsâ'yı Yemen'e memur gönderirken, emirleri cümlesinden olarak onlara, "*Yemen'e vardığınızda halka kolaylık gösteriniz de güçlük göstermeyiniz! Meserret veriniz de nefret îkā etmeyiniz! Muhabbet ediniz de ihtilâf etmeyiniz!*"[651] diye emretmiştir ki bu hadisinde unvanına mutabakat noktası, hadisin sonundaki, "*İhtilâf etmeyiniz!*" cümlesidir.

Berâ hadisinde Buhârî'nin rivayetine göre Uhud hezimeti sırasında Resûlullah'ın yanında on iki kişi kalmıştı ki Şerkāvî merhum, "Ebû Bekir, Ömer, Ali, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkās, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Habbâb b. Münzir, Sa'd b. Muâz, Üseyd b. Hudayr radıyallahu anhüm o cümledendir" diyor. İbn Sa'd, Resûlullah'ın yanında sebat eden dilîrânın on dört kişi olduğunu bunlardan yedisi başta Ebû Bekir olmak üzere muhacirlerden, yedisi de ensardan bulunduğunu bildirmiştir.

Uhud şehidlerinin mübarek isimlerini siyer müellifleri zaptetmişlerdir. Bunların başında Peygamberimizin aziz amcası "seyyidü'ş-şühedâ" Hazret-i Hamza ile Mus'ab b. Umeyr gelir. Bu aziz şehidlerden her birinin sûret-i şehâdetleri birer fâciadır. Başta şehidlerin ulusu Hazret-i Hamza olduğu halde birçoğunun burunları, kulakları kesilmek, gözleri çıkarılmak, karınları deşilmek suretiyle işkenceye uğramışlardı ("Megāzî" bahsinde Uhud Harbi'ne bakınız!).

---

645 Hübel, müşriklerin Kâbe'ye dikip taptıkları bir puta verdikleri addır.

646 Recez, şiirden bir nevi'dir. İmâm Halîl'e göre, şiirden ma'dûd değildir. Belki bir beytin üçte birisidir.

647 Bu da müşriklerin bir putunun adıdır.

648 باب ما يكره من التنازع والاختلاف في الحرب و عقوبة من عصى إمامه [بخاري]

649 {el-Enfâl, 8/46.}

650 {el-Enfâl, 8/45.} يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ.

651 عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم بعث معاذا وأبا موسى إلى اليمن قال: يسرا و لا تعسرا وبشرا ولا تنفرا وتطاوعا ولا تختلفا.

{B3038 Buhârî, Cihâd, 164.}

1270

•.•.•

عَنْ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْتُ مِنَ الْمَدِينَةِ ذَاهِبًا نَحْوَ الْغَابَةِ حَتَّى إِذَا كُنْتُ بِثَنِيَّةِ الْغَابَةِ لَقِيَنِي غُلَامٌ لِعَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ قُلْتُ وَيْحَكَ مَا بِكَ قَالَ أُخِذَتْ لِقَاحُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ مَنْ أَخَذَهَا قَالَ غَطَفَانُ وَفَزَارَةُ فَصَرَخْتُ ثَلَاثَ صَرَخَاتٍ أَسْمَعْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا يَا صَبَاحَاهْ يَا صَبَاحَاهْ ثُمَّ انْدَفَعْتُ حَتَّى أَلْقَاهُمْ وَقَدْ أَخَذُوهَا فَجَعَلْتُ أَرْمِيهِمْ وَأَقُولُ أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعِ فَاسْتَنْقَذْتُهَا مِنْهُمْ قَبْلَ أَنْ يَشْرَبُوا فَأَقْبَلْتُ بِهَا أَسُوقُهَا فَلَقِيَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ الْقَوْمَ عِطَاشٌ وَإِنِّي أَعْجَلْتُهُمْ أَنْ يَشْرَبُوا سِقْيَهُمْ فَابْعَثْ فِي إِثْرِهِمْ فَقَالَ يَا ابْنَ الْأَكْوَعِ مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ إِنَّ الْقَوْمَ يُقْرَوْنَ فِي قَوْمِهِمْ.

TERCÜMESİ

Seleme b. (Ekva‘) radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Gābe (ormanlığı) tarafına gitmek üzere Medine'den çıkmıştım. Gābe (dağı)nın tâ yokuşuna vardığımızda Abdurrahman b. Avf'ın kölesi (telâşla) bana karşı geldi. Köleye, "Allah sana iyilik versin! Sana ne oldu?" diye sordum. Köle, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin (ormanda yayılan) sağım develeri sürülüp götürüldü" dedi: "Kim götürdü?" diye sordum. Köle, "Gatafân ve Fezâre (kabilelerinin adamları)" diye cevap verdi. Hemen üç defa, "Ey sabahçılar, erken kalkanlar! Yetişin baskın var" diye haykırdım, Medine'nin iki kara taşlığı arasın(daki halk)a duyurdum. Sonra kendim (de yaya olarak heriflerin arkasından) süratle koştum. Nihayet bunlara yetiştim. Hakikaten develeri bunlar almışlardı. Hemen bunlara ok atmaya ve, "Ben İbn Ekva‘ım, bugün de alçakların öleceği gündür" diye haykırmaya başladım. Neticede develeri –heriflere su içmeye bile aman vermeden– ellerinden kurtardım ve (mevcudu yirmiye bâliğ olan) develeri sürerek (Medine'ye) yöneldim. Yolda Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bana karşı geldi. (Sayham üzerine 500 veya 700 kişilik zırhlı bir süvari kuvvetiyle yardıma çıkmıştı). Ben, "Yâ Resûlellah! Bu eşkıya susuzdur. Ben acele edip su içmelerine meydan vermeden develeri kurtardım (şimdi onlar su tedarikiyle meşgul olacaklardır). Bunların peşi sıra bir müfreze gönderseniz!" dedim. Fakat Resûlullah, "Ey İbn Ekva‘! Sen alacağını aldın. Onlara galebe ettin. Artık onları afveyle! (Hem onlar) şüphesiz Gatafân ve Fezâre (yurduna varmışlardır) şimdi onları konukluyordur" buyurdu. {B3041 Buhârî, Cihâd, 166.}

1271

•.•.•

عَنْ أَبِي مُوسَى ﵁ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فُكُّوا الْعَانِيَ يَعْنِي الْأَسِيرَ وَأَطْعِمُوا الْجَائِعَ وَعُودُوا الْمَرِيضَ.

TERCÜMESİ

Ebû Mûsâ el-Eşʿarî radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Ânîyi yani (düşman elinde) esir olan müslümanı (esaretten) kurtarınız; aç olan (zîrûh)u doyurunuz; hastayı ziyaret edip halini, hatırını sorunuz!" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B3046 Buhârî, Cihâd, 171.}

İZAHI

Hadisteki **ânî** lafzının "esir" ile tefsiri, bu hadisin senedindeki râvilerden Kuteybe'nin yahut Cerîr'indir. İbnü'l-Esîr *en-Nihâye*'sinde ânî lafzını daha umumi bir surette tefsir ederek, "Ânî, esirdir ve tezellül edip alçaklık gösteren ve şuna, buna boyun eğen her kimse de ânîdir, esir demektir" diyor. Fakat burada hadiste kastolunan mâna ânînin has mânasıdır ki düşman elinde esir bulunan müslümandır. Bunu tercümemizde kavis içinde gösterdik.

Vatan ve din kardeşini esaretten kurtarmak müslümanlar üzerine kifâyeten farzdır. Binaenaleyh devletin yahut bir vatandaşın herhangi bir suretle esiri esaretten kurtarmasıyla bu farz ıskat olunabilir. Yoksa esirini kurtarmayan, İslâm içtimaî heyetinin hepsi günahkâr olur, millî hamiyetten uzak bulunur. Şârih İbn Battâl, "Esiri kurtarmak, farz-ı kifâye olduğunda bütün ulemânın icmâı vardır" diyor. Ömer b. Hattâb'dan da, "Esirleri kurtarmak devlete ve masârifi beytülmâle aittir, necat fidyeleri devlet hazinesinden verilir" dediği rivayet olunmuştur. İshak b. Râhûye de böyle demiştir.

Açı doyurmak da farz-ı kifâyedir. Câi‘ (aç) âm bir lafız olduğu için insana ve hayvana şâmildir. Hayvanın yemine ve her türlü hayatî ihtiyacına bakılması hususunda vârit olan haberlere göre, aç insan gibi aç hayvanı da doyurmak farzdır. Bu cihetle tercümemizde kavis içinde zîrûh diye tâmim ettik. Bu farz şu suretle tahakkuk eder: Bir açın açlıktan ölmesi muhakkak bulunur da orada bulunan diğer bir kimsenin yanında onu ölümden kurtaracak miktarda yiyecek bulunursa ve orada infak edecek başka azıklı kimse de bulunmazsa, yiyecek bulunan kimseye açı doyurmak farz olur. Bu derece zaruret bulunmadıkça da infak mendup olur.

Marîzı iyâdette yani hasta bir mümini ziyaret, hatırını ve neye ihtiyacı bulunduğunu sormak ve mümkün olan muâvenette bulunmak da farz-ı kifâyedir. Bazı hallerde müekked sünnettir demişlerdir (bu eserimizdeki 619 numaralı hadisin izahına da bakınız!).

1272

•.•.•

عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ ﵁ قَالَ قُلْتُ لِعَلِيٍّ ﵁ هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ مِنَ الْوَحْيِ إِلَّا مَا فِي كِتَابِ اللهِ فَقَالَ لَا وَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا فَهْمٌ يُعْطِيهِ اللهُ رَجُلًا فِي الْقُرْآنِ وَمَا فِي هٰذِهِ الصَّحِيفَةِ قُلْتُ وَمَا فِي هٰذِهِ الصَّحِيفَةِ قَالَ الْعَقْلُ وَفِكَاكُ الْأَسِيرِ وَأَنْ لَا يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Cühayfe radıyallahu anhtan rivayete göre, müşârün ileyh demiştir ki, ben bir kere Ali radıyallahu anha, "(Ey Ehl-i beyt'in ulusu!) Allah kitabında bulunandan başka yanınızda (yazılı olarak) vahiy (esrarın)dan (başkasının bilmediği ve yalnız senin bildiğin) bir şey var mıdır?" diye sordum. Ali, "Hayır yoktur. Taneyi (toprak içinde) yaran, ve insanı yaratan Allah'a yemin ederim ki benim (hususi ve yazılı olarak) bildiğim bir şey yoktur; ancak bildiğim bir şey varsa o da Allah'ın, kişiye Kur'an'daki hükümleri anlamak kabiliyetini vermesidir; bir de (kılıcının kınından çıkardığı bir sayfaya işaret ederek), şu sayfada (yazılı) olan hükümlerdir" dedi. Ben, "Bu sayfadaki hükümler nedir?" diye sordum. Ali, "Bu sayfada maktulün diyeti ve kanı pahası, esirin halâsı, kâfire bedel bir müslümanın katli câiz olmadığı (hakkında hükümler var)dır" dedi. {B3047 Buhârî, Cihâd, 171.}

İZAHI

Hazret-i Ali'nin böyle kuvvetli bir yemin ile teyit ederek, "Ben Resûlullah'tan, başkalarından saklı ve gizli olarak Ehl-i beyt'e mahsus ve mektup dinî hiçbir emir telakkî etmedim!" demesinde Şîa'nın bu suretle vâki olan vâhî iddialarını kuvvetli bir surette ret vardır. Müşârün ileyh hazretlerinin, "Benim bildiğim bir şey varsa, o da Allah'ın kişiye Kur'an'daki hükümleri ve hakikatleri anlamak kudretini vermiş olmasıdır" sözünde de müfessirlerden naklolunmayan ahkâmı, şeriatın usul ve kavâidine muvafık olarak herhangi bir âlimin fehm ve zekâsıyla Kur'an'dan istinbat edilebilmesinin cevazına işaret vardır. Bu hakikati İmam Mâlik de, "İlim, rivayetin çokluğu ile hâsıl olmaz; o, bir nurdur, bir fehm ü idrâk kabiliyetidir ki Allah onu dilediği gönle kor" sözüyle ifade etmiştir.

Hazret-i Ali'nin yazılı sayfayı kılıcının kınından çıkardığını, Nesâî'nin bu babdaki rivayetinden istifade ederek kavis içinde gösterdik.

Hazret-i Ali'nin sayfasında yazılı olduğu rivayet edilen bu hükümlerden başka bu hadisin yine Hazret-i Ali'den gelen başka bir rivayet tarikinde şunlar da rivayet olunmuştur: Ali radıyallahu anh demiştir ki: Benim yanımda şer'î hükümlerden yazılı olan şey yalnız Allah Teâlâ'nın kitâbıyla Nebî sallallahu aleyhi ve sellemden işitip yazdığım şu sayfadır: (O sayfada meâlen şöyle yazılmıştır): "*Medine'nin haremi, Âir dağından başlayarak şu* (Sevr) *dağına kadar devam eden iki dağ arasındaki sahadır. Kim ki Medine'nin bu harimi dahilinde Kitap ve Sünnet'e muhalif bir iş işlerse yahut bid'at erbabına yardım eylerse Allah'ın azabı, meleklerin ilenci, bütün halkın nefreti bu mübtediler üzerine olsun. Onların ne tövbesi, ne de fidyesi kabul olunur. Müslümanların emanı birdir* (bir müslümanın bir kâfire verdiği eman, bütün müslümanlarca muteberdir). *Kim ki bir müslümanın verdiği ahdi nakzederse, Allah'ın azabı, meleklerin ilenci, bütün halkın nefreti onun üzerine olsun...*"[652] (bu eserimizin 882 numaralı hadisine bakınız).

Hazret-i Ali'nin, "Allah Teâlâ'nın kitabıyla şu sayfadan başka bir şey bilmiyorum" demesi, yazılı olarak bilmiyorum demektir. Yoksa Peygamber'den öğrenip bildiğim haberler bu sayfa dahiline münhasırdır demek değildir. Asr-ı saâdet'te yalnız Kur'ân-ı Kerîm yazılmıştı. Peygamber'in hadisleri cem' ve tahrir edilmiş değildi ve Hazret-i Ali bu sayfada yazılı olan vasâyâdan başka birçok sünneti ve hadisi biliyordu, nakil ve rivayet etmişti. Bu cihetle yazılı olarak bildiği, bu sayfada yazılı olan hükümlere münhasırdı demek olduğundan, tercümede yazı ile takyîd ettik.

---

652 {B1870 Buhârî, Fezâilü'l-Medîne, 1.}

1273

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ أَنَّ رِجَالًا مِنَ الْأَنْصَارِ اسْتَأْذَنُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ ائْذَنْ فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ فِدَاهُ فَقَالَ لَا تَدَعُونَ مِنْهَا دِرْهَمًا.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre, ensardan bazı kimseler Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemden izin dilediler de, "Yâ Resûlellah! (Bize) müsaade buyur da hemşirezâdemiz Abbas (b. Abdülmuttalib')in esaretten halâs bedeli olan parayı kendisine bırakalım!" dediler. Resûlullah, "(Hayır) o paradan bir dirhemini (bile) bırakamazsınız!" buyurdu. {B3048 Buhârî, Cihâd, 172.}

İZAHI

Bu hadisi, Buhârî bir bedel mukabilinde müşrik esirlerin bırakılmasına dair açtığı bir babında rivayet etmiştir. Peygamberimizin amcası Abbas'ın esareti Bedir Harbi'nde vuku bulmuştu. Bedir Harbi müslümanların ilk gazâsı olduğundan, esirlere ne yolda muamele edileceği hakkında bir vahiy gelmemişti. Bilmüzâkere necât fidyesi olarak para alıp bırakılması kararlaştırıldı. Bu sırada Peygamber'in gönlüne ıstırap veren şeylerden birisi amcası Abbas'ın esirler arasında kirli paslı sefil bir halde görünmesi idi. Abbas serbestîsini kazanıncaya kadar uyuyamamıştı. Bu sırada ensar, hadiste rivayet olunduğu üzere Abbas'ın necat fidyesinin kendisine bahşedilmesine müsaade istediler. Fakat Peygamber din işine iltimas sokmamak ve esirleri müsavi muameleye tâbi kılmak için gönlündeki ağır bir ıstıraba rağmen muvafakat etmedi; "*Bir dirhemi bile bırakılamaz!*" diye kati bir ret cevabıyla ensarı karşıladı ve İbn İshak'ın rivayetine göre Resûlullah amcasına hitaben, "*Ey Abbas! Kendini ve biraderzâdelerin Akīl b. Ebû Tâlib ile Nevfel b. Hâris'in ve halîfin* (dostun) *Utbe b. Amr'ın necat fidyelerini vererek hem kendini, hem bunları esaretten kurtar!*" buyurdu.[653] Mûsâ b. Ukbe'nin rivayetine göre, bunların necat bedellerinin mecmûu 40 ukıyye[654] miktarına bâliğ olmuştu. Abbas b. Abdülmuttalib zengin olduğundan bu parayı vermiş ve gazilere taksim olunmuştur.

Fakat Hazret-i Abbas verdiği bu necat bedelinin mukabilini müslüman olduktan sonra kat kat fazlasıyla yalnız Bahreyn[655] malının taksimi sırasında almıştır ki bunu da Buhârî, *Sahîh*'inde izah etmekte bulunduğumuz Enes b. Mâlik hadisinden sonra yine Enes'ten şu suretle rivayet ediyor: Bir kere Bahreyn'den Alâ b. Hadramî mühim miktarda haraç malı göndermişti. Bunun taksimi sırasında Abbas radıyallahu anh gelerek, "Yâ Resûlellah! Bu maldan bana da bir hisse ver! Çünkü ben vaktiyle hem kendi namıma, hem de Akīl b. Ebû Tâlib hesabına fidye verdim. (Şimdi onun mukabilini almak isterim)" demişti. Resûlullah da, "*Al!*" diyerek Abbas'ın ihramının eteğini dünyalıkla doldurdu.[656]

Abbas'ın fidyesinin terki istîzân edilirken ensarın Peygamber efendimize karşı gösterdikleri müstesna bir nezaketi kaydetmeden geçmeyeceğiz. Bu da ensarın Peygamberimize "Amcanız Abbas demeyip de hemşirezâdemiz" demeleridir. Abbas'ı Peygamber'e izâfe ederek fidyesinin terki teklifinde hiç şüphesiz Resûlullah'a karşı bir minnet şâibesi vardır. Bundan tehâşî ederek ensar, Abbas'ı kendilerine izâfe etmişler ve "hemşirezâdemiz" demişlerdir.

Şunu da bildirmek isteriz ki ensar, Abbas'ın dayıları değil, belki babası Abdülmuttalib'in dayılarıdır. Çünkü Abdülmuttalib'in anası Selmâ bint Amr, Neccâroğulları'ndandır. Abbas'ın annesi ise Medineli değildir ve ensardan olmadığında siyer müelliflerinin ittifakı vardır. Şu halde ensarın Abbas'a dayı olmaları babası Abdülmuttalib vasıtasıyladır.

---

653 {Beyhakī, *Delâilü'n-nübüvve*, III, 142.}

654 1 ukıyye 40 dirhem olduğuna göre Abbas b. Abdülmuttalib'den 1600 dirhem alınmış demektir.

655 Bu eserimizin 1036 numaralı hadisinin izahında Bahreyn hakkında izahat vardır, oraya bakınız.

656 عن أنس رضي الله عنه قال أتي النبي صلى الله عليه و سلّم بمال من البحرين. فجاءه العباس رضي الله عنه فقال: يا رسول الله أعطني فإنّي فاديت نفسي و فاديت عقيلا. فقال: خذ ! فأعطاه في ثوبه.

{B3049 Buhârî, Cihâd, 172.}

1274

•.•.•

عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ ﵁ قَالَ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ عَيْنٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَهُوَ فِي سَفَرٍ فَجَلَسَ عِنْدَ أَصْحَابِهِ يَتَحَدَّثُ ثُمَّ انْفَتَلَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ اطْلُبُوهُ وَاقْتُلُوهُ فَقَتَلَهُ فَنَفَّلَهُ سَلَبَهُ.

TERCÜMESİ

Seleme b. Ekva‘ radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (Huneyn) seferinde iken Resûlullah'(ın ordusu için)e (kırmızı bir deve üstünde) müşrikler tarafından bir casus geldi. (Devesini çökertip kargılığından çıkardığı bir iple bağladı. Sonra gelip) ashabın yanına oturdu. Ashap ile konuştu. (Yedi içti ve mütemadiyen ashabın ahvalini gözden geçirdi.) Sonra (devesine binerek) dönüp gitti. (Müteakiben ashaptan bir kişi kalkıp bunun casus olduğunu Resûlullah'a arzetti). Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de, "Onu arayıp bulun ve öldürün, (onu kim öldürürse soykası ve eşyası onundur!)" buyurdu. Casusu İbn Ekva‘ (takip edip) öldürdü, (devesini yederek üstünde silâhıyla, eşyasıyla geldi). Resûlullah da casusun eşyasını İbn Ekva‘a ait ganimet kılıp verdi. {B3051 Buhârî, Cihâd, 173.}

İZAHI

İbn Ekva‘ın bu hadisini Buhârî gayet muhtasar bir metin ile rivayet etmiştir. Hatta bu vâkıanın hangi seferde cereyan ettiği bile bildirilmemiştir. Bunun Huneyn seferinde vuku bulduğunu, casusun süvari olduğunu, İslâm ordusu içinde dostane konuşup görüştüğü ve yiyip içtiği sırada inceden inceye askerin ahvalini gözden geçirdiğini Müslim'in *Sahîh*'inde yine Seleme b. Ekva‘dan gelen rivayet tarikinden öğrendik ve bütün bunları tercümemizde kavis içinde gösterdik.

Hadisin sonundaki nefl, fukaha örfünde emîr veya kumandanın bir tehlikeyi önlemek için ivaz olarak şart kıldığı ganimet malıdır. Nasıl ki bu vâkıada Resûlullah, "*Casusu kim öldürürse iğtinâm edilen metrûkâtı onundur*" diye bir şart koymuştu. Yine hadisteki seleb de, fukaha ıstılahında maktulün elbisesine –ki, Türkçemizde soyka denir– binitine, silâhına, heybesine veya yük denginde bulunup hayvan üzerinde yüklü malına denir. Maktulün bunların haricindeki malı seleb değildir. Yine böyle maktulün başka hayvan üzerinde kölesiyle, hizmetçisiyle yüklü malı da selebden sayılmaz.

Bu İbn Ekva' hadisini Buhârî, düşman diyarından gelip de amansız ve izinsiz bir harbî, İslâm memleketine girdiğinde bunun hükmü ne olabileceğine dair açtığı bir babında[657] rivayet etmiştir. Fakat Buhârî bu unvanında bu harbî öldürülür mü, öldürülmez mi? Nefyen ve isbâten hiç hüküm bildirilmemiştir. Sebebi de meselenin mezhep sahibi âlimler arasında ihtilâflı olmasındandır. İmam Mâlik İslâm diyarına izinsiz gelen harbî hakkında tayin edilecek cezayı devlet reisinin ve hükümetin re'yine bırakmıştır ve bu makûle harbînin hükmü, diğer muhariplerin tâbi oldukları hüküm gibidir demiştir. Evzâî ile İmam Şâfiî eğer amansız ve izinsiz gelen harbî, elçilikle ve düşman tarafından siyasî bir vazife ile geldiğini iddia ederse bu iddiası kabul olunur demişlerdir. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Ebû Yûsuf ve Ahmed b. Hanbel, harbînin böyle iddiası kabul olunmaz. Bu, müslümanlar için fey'dir kendisi esir ve selebi ganimettendir demişlerdir. İmam Muhammed de, "Harbî ve emvali onu yakalayan gaziye aittir" demiştir.

Eğer amansız ve izinsiz gelen harbî casus olursa, mevzumuz olan İbn Ekva' hadisinden istifade edilen hükme göre casus öldürülür, bu babda ulemânın icmâı vardır. Casus harbî olmaz da muâhid bir devlete mensup yahut zimmî veya haraçgüzâr olursa, Mâlik ile Evzâî'ye göre bu casus, nakz-ı ahd etmiş sayılır. Devlet isterse istirkāk eder, dilerse katleder, katli câizdir demişlerdir. Fakat ulemânın cumhuru nakz-ı ahd addetmemişlerdir. Meğer ki casusluğun nakz-ı ahd addedileceği muâhedenâmede zikredilmiş ola demişlerdir.

[باب الحربي إذا دخل دار السلام يعتبر أمانه [بخاري 657.

1275

•.•.•

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّهُ قَالَ يَوْمُ الْخَمِيسِ وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ ثُمَّ بَكَى حَتَّى خَضَبَ دَمْعُهُ الْحَصْبَاءَ فَقَالَ اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللهِ ﷺ وَجَعُهُ يَوْمَ الْخَمِيسِ فَقَالَ ائْتُونِي بِكِتَابٍ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا فَتَنَازَعُوا وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ فَقَالُوا هَجَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَالَ دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ وَأَوْصَى عِنْدَ مَوْتِهِ بِثَلَاثٍ أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ وَنَسِيتُ الثَّالِثَةَ.

TERCÜMESİ

İbn Abbas radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre, müşârün ileyh bir kere, “Hani o perşembe günü (o ne fena gündü), o perşembe günü, ne acı gündü” demişti de sonra (inci tanesi gibi dökülen) göz yaşı tâ (yerleri) ıslatarak (ve o günü cereyan eden vâkıayı anlatarak) şöyle demişti: Bir perşembe günü Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (son hastalığında) ağrısı artmıştı da, “Haydi bana (kalem kâğıt gibi) yazacak bir şey getiriniz! Size bir kitap (vasiyetnâme) yaz(dır)ayım ki ondan sonra yolunuzu şaşırıp hiç helâke düşmeyesiniz!” buyurdu. (Şimdi Ömer orada bulunanlara, “Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin muhakkak ki hastalığı ağırlaşmıştır. Yanımızda ise Allah’ın kitabı vardır, o bize yetişir!” dedi). Bunun üzerine orada bulunanlar (yazılsın, yazılmasın diye) ihtilâf ettiler. (Sözleri birbirine karıştı. Resûlullah da), “Hiçbir Peygamber’in yanında niza ve ihtilâf etmek doğru değildir (haydi yanımdan kalkıp savulunuz!)” buyurdu. Oradaki ashap(tan bazıları), “Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (hastalığın şiddetinden) sayıkladı (da böyle söylendi) demişlerdi. Resûlullah, “Haydi beni (kendi halime) bırakınız! Benim şu içinde bulunduğum (murâkabe ve Allah’a rücû için hazırlık) hali, sizin beni davet ettiğiniz (kitâbet gibi) şeylerden hayırlıdır” buyurdu ve Resûlullah vefatı zamanında yalnız üç şey vasiyet etti. Bütün müşrikleri Arap cezîresinden çıkarınız ve (dünyanın her tarafından gelecek olan müslim, gayri müslim) elçilere, fert ve heyetlere nasıl ben izin verip hediyeler ikram ettimse siz de benim gibi atıyyeler vermek suretiyle hürmet gösteriniz!” buyurdu. (İbn Abbas), fakat ben (vasiyetin) üçüncüsünü unuttum (demiştir). {B3053 Buhârî, Cihâd, 176.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi “Cevâizü’l-Vefd” unvanıyla açtığı bir babında rivayet etmiştir. Hadis ile bu unvanın mutabakat noktası, Peygamberimizin süferâyı ve mebus heyetleri atıyyelerle taltif buyurmaları ve bu siyasî ve medenî sünnetlerine ashabının da devamını vasiyet eylemeleridir.

Cevâiz câizenin cemʿidir, câize “atıyye” demektir. İcâze de “destur vermek, ihsan eylemek” mânasınadır. Vefd de, *Kāmus* mütercimi Âsım Molla tarafından, “elçilik yahut sair maslahat için bir devletten bir devlete yahut emîr ve sultan huzuruna gelmek mânasınadır” diye tarif olunmuştur. Şârih Aynî, vefdin bu medlûlüne ziyaret için yardım istemek ve faydalanmak gibi maksatlar için ümerâ huzuruna varmayı da ilâve ediyor. Bu cihetle biz vefdi, bu şümullü mânasıyla, “gelen elçiler, fertler ve heyetler” diye tercüme ettik. Sonra (vefd), âm bir lafız olup tahsis eder bir delil de bulunmadığından usulen umumiyeti üzere icra ve imal ederek, gelen elçilerin, fertlerin ve heyetlerin müslimine ve gayri müslimine vefdin şümulünü şârih Aynî’den mülhem olarak kavis içinde gösterdik.

Bunlardan başka tercümede kavis içinde görülen uzunca ziyadeler bu hadisin “Kitâbü’l-İlim”deki diğer rivayet tarikinden alınarak gösterilmiştir. Bu cihetle o ziyadeler de asıl metin derecesinde kuvvet ve sıhhati haizdirler.

Yevmü’l-hamîs, pazar gününden itibaren beşinci perşembe gününe denilir. Hadisteki yevmü’l-hamîs de Peygamber efendimizin vefatına takaddüm eden perşembe günüdür. Peygamber efendimizin irtihalinin hicretin 11. yılı rebîülevvelinde vuku bulduğunda siyer müelliflerinin ittifakı vardır. Bunun bir pazartesi günü vuku bulduğu da Buhârî’nin “Kitâbü’l-Cenâiz”deki rivayetiyle sabittir. Peygamberimizin bu hastalığı on üç gün devam ettiğine, bunun son sekiz gününü bir pazartesinden irtihalin vuku bulduğu pazartesine kadar Âişe odasında geçirdiğine göre, Âişe hânesinde cereyan eden bu kitâbet vâkıasıyla Peygamber efendimizin irtihali arasında dört günlük en kısa bir zaman fâsılası vardır. Bugünlerde Peygamberimizin ölüm hastalığı olan humma rahatsızlığının en ziyade şiddetlendiği ve şu fâni hayattan alâkalarının kesilmeye başladığı görülmüştür. Bu cihetle râvi İbn Abbas bu acı günün bir vâkıasını anlatmaya başlarken Peygamberimizden ayrılık günlerinin fecaatini, hani bir perşembe günü, o ne acı gündür? telehhüfüyle yâdederek göz yaşları dökmüştür.

Resûlullah yazmak arzusunda bulunduğu vasiyetnâmede ne yazmak istemişti? Zâhir-i hâle göre, Hazret-i Ebû Bekir'in hilâfetini nassan tesbit etmek istemişti. Fakat huzurda bulunanlar arasında niza ve ihtilâf baş gösterince, humma buhranları artarak bu arzusundan vazgeçti ve bu arzusunu, Ebû Bekir'i namazda imâmetle istihlâf ederek izhar buyurdu. Bu mühimmeyi, Müslim'in Hazret-i Âişe'den bir rivayeti de teyit etmektedir. Bu rivayete göre, Peygamberimiz Âişe anamıza şöyle buyurmuştur: "*Bana Ebû Bekir'i ve kardeşini çağır!* (Babanın hilâfetine dair) *size bir kitap yazayım. Herhangi bir kimsenin hilâfet hevesine düşmesinden ve bu işe ben, herkesten önceyim, demesinden ciddi surette endişe etmekteyim. Halbuki Allah da, müminler de Ebû Bekir'den başkasının hilâfetinden imtina ederler*" buyurmuştur.[658]

Gerçi Hazret-i Âişe'nin bu hadisinde hilâfet meselesi sarih olarak zikredilmemiş bulunmakla beraber Resûlullah'ın Âişe'ye bu emri, hastalığı sırasında ve bugünlerde vermiş olması, hilâfet meselesi ile alâkası mantûkan olmasa bile mefhûmen müstefâd olmaktadır. Sonra Bezzâr'ın yine Hazret-i Âişe'den gelen bir rivayetinde ise Resûlullah'ın vasiyetnâmeyi Ebû Bekir için yazacağı sarâhaten zikredilmekle beraber bu rivayetin sonunda, "*Ebû Bekir hakkında halkın muhalefetinden Allah'a sığınırım!*" buyurmuştur.[659]

Arap cezîresinden müşriklerin çıkarılmasına gelince, Ebû Bekir hazretlerinin hilâfeti zamanında zuhur eden irtidad ve irtica beliyyesini tenkil ile iştigale Resûlullah'ın bu husustaki vasiyetlerini yerine getirmeye mani oldu. Bu vazifeyi ifa, Hazret-i Ömer'e müyesser olmuştur. Rivayete göre Hazret-i Ömer Cezîretülarap'tan 40.000 müşrik ve yahudi sürgün etmiştir. Yemen kıtası cezîre haritasında dahil olduğu halde buradan nefiy ve iclâ vukuuna dair hiçbir rivayet nakledilmemiştir.

İmam Mâlik, “Arap cezîresi Medine, Mekke, Yemâme, Yemen’den ve bunlara mülhak köylerden ibarettir” demiş, fakat tabii bir hudut ile tahdit etmemiştir. Bunu bir dereceye kadar lugat imamlarından Asmaî tahdit ederek Cezîretülarap, tûlen Aden mıntakasının müntehasından Şam’ın etrafına ve arzan da Cidde’den refîf-i Irak’a yani Irak’ın en mâmur ve mezrû‘ mıntakasına kadar devam eden bir ülkedir demiştir. Şa‘bî ile Ebû Ubeyde de cezîreyi tahdit etmişlerse de bunların tahditlerinde Asmaî derecesinde vuzuh ve ihâta yoktur. Bilâhare Arap coğrafyacıları cezîre haritasını muntazam ve ilmî usule tevfîkan tahdit etmişlerdir. Fakat mevzumuzun bunlarla alâkası yoktur. Bu babda muteber olan, fukahanın ve rivayet ehlinin beyanatıdır. Bunlara göre, Arap cezîresi Hicaz kıtasıdır. Bu da İmam Şâfiî’ye göre Mekke, Medine, Yemâme ile mülhaklarından ibarettir. Yemen, Hicaz’da dahil olmadığı için, mevzumuza göre, Arap cezîresinden sayılmaz. Nasıl ki Hazret-i Ömer gayri müslimleri sürgün ederken Yemenliler’e dokunmamıştır. Halifelerden hiçbiri de Yemen gayri müslimlerini nefy ü tağribe tâbi tutmamışlardır. Binaenaleyh İmam Şâfiî’ye göre zimmî olsa ve cizye gibi malî teklifleri kabul etse bile, gayri müslimin Hicaz kıtasında ikametine müsaade edilmez. Şu kadar ki Harem-i Mekke hariç olmak üzere, müslümanlara ait bir maslahat için ve kısa bir zaman için girip çıkmalarına müsaade edilir. İmam Ebû Hanîfe’nin bu hususta ictihadı müsaadekâranedir. Ona göre gayri müslimler Harem-i Mekke’ye de girebilirler. Hatta Ebû Hanîfe’nin mezhebi, zimmîlerin Mescid-i Harâm’a girmelerine bile müsaittir.[660] Medine’nin haremi, hükümde Harem-i Mekke gibi değildir.

Râvi İbn Abbas'ın Peygamberimizin vasiyetlerinden unuttum dediği üçüncü vasiyet acaba ne idi? Hadis şârihleri bu suale cevap olarak ilk önce Üsâme ordusunun infazı ve sevki vasiyet buyurulmuş olması ihtimalini bildiriyorlar. Mûte Muharebesi'ndeki fâciaların Bizans idaresindeki Araplar'dan intikamını almak için Peygamberimiz, vefatına yakın günlerde bir ordu techiz ederek bu orduya, Mûte'de şehid olan kumandanlardan Zeyd'in oğlu Üsâme'yi başkumandan tayin etmişti. Fakat Resûlullah hastalanarak seferber bir halde bulunan bu ordu hareketini tehir etmişti. Resûlullah'ın defnini müteakip bu ordunun sevkedilmesi için Hazret-i Ebû Bekir'e tevâlî eden müracaatlarda, "Resûlullah bu ordunun sevkini vasiyet etmişti" deniliyordu.[661] Bu rivayet yukarıdaki ihtimali teyit etmektedir.

Bazı âlimler de bu üçüncü vasiyetin yahudilerle hıristiyanların peygamberlerinin kabirlerine putperestlik derecesinde gösterdikleri hürmet gibi kabr-i saâdetine hürmet edilmemesini vasiyet etmesidir demişlerdir. Bu eserimizde 655 numaralı Hazret-i Âişe hadisinde bu babda izahat vardır, oraya bakınız!

---

658 روى مسلم عن عائشة أنه صلى الله عليه و سلم قال ادعي لي أبا بكر و أخاك أكتب لكم كتابا فإني أخاف أن يتمنى متمن و يقول أنا أولى. و يأبى الله و المؤمنون إلا أبا بكر.

{*Müslim*'de "لكم" lafzı yer almamaktadır. M6181 Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 11.}

659 {Bezzâr, *el-Müsned*, XVIII, 225, no: 234.}

660 Harem-i Mekke'nin tarif ve tahdidi için bu eserimizin "Kitâbü'l-Hac" bölümünde "Harem-i Mekke" başlığına bakınız.

661 {İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, V, 215.}

1276

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَامَ النَّبِيُّ ﷺ فِي النَّاسِ فَأَثْنَى عَلَى اللهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ ذَكَرَ الدَّجَّالَ فَقَالَ إِنِّي أُنْذِرُكُمُوهُ وَمَا مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا قَدْ أَنْذَرَهُ قَوْمَهُ لَقَدْ أَنْذَرَهُ نُوحٌ قَوْمَهُ وَلٰكِنْ سَأَقُولُ لَكُمْ فِيهِ قَوْلًا لَمْ يَقُلْهُ نَبِيٌّ لِقَوْمِهِ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ أَعْوَرُ وَأَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem halka hutbe iradına başlayıp Allah'ı, ulûhiyyet şanına lâyık sıfatlarla övdü. Sonra deccâli zikrederek şöyle buyurdu: "Ben sizi kati surette o(nun şerri)nden korkuturum. Peygamberlerden hiçbir Nebî yoktur ki muhakkak o, kavmini (dalâlete sevkeden her yalancı) deccâlden tahzîr etmiştir. Nûh peygamber de kavmini tahzîr etmiştir. Şimdi ben size bu (mel'ûn ve yabancı zümre)nin[662] hiçbir peygamberin bilsinler diye kavmine söylemediği (toplu ve fârik) bir vasfını söylemek isterim (ki şudur), deccâl a'verdir, kötü kılavuzdur, (insanları eğri yola davet eder), Allah ise a'ver değildir, (hâdîdir, insanları doğru yola irşad buyurur)." {B3057 Buhârî, Cihâd, 178.}

---

662 Deccâl âhir zamanda zuhur edecek ve nübüvvet veya ulûhiyyet iddia edecek bir yalancı olarak tarif ve mel'ûn mânasına mesîh ile tavsif olunursa da bir hadîs-i şerifte يكون في آخر الزمان دجالون "Tarihin son zamanlarında nice deccâller bulunacağı" {M16 Müslim, Mukaddime, 7.} haber verildiğine ve hadis şârihleri tarafından "deccâlûn" lafzı "kezzâbûn ve mümevvihûn" ile tefsir olunduğuna göre, deccâlin bir değil, nice yalancı ve yaldızcı makūlesi insanlar olduğu ve bunların cihan tarihinin son zamanlarında kesretle görüleceği anlaşılır.

1277

•.•.•

عَنْ حُذَيْفَةَ ﵁ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ اكْتُبُوا لِي مَنْ تَلَفَّظَ بِالْإِسْلَامِ مِنَ النَّاسِ فَكَتَبْنَا لَهُ أَلْفًا وَخَمْسَمِائَةِ رَجُلٍ فَقُلْنَا نَخَافُ وَنَحْنُ أَلْفٌ وَخَمْسُمِائَةٍ فَلَقَدْ رَأَيْتُنَا ابْتُلِينَا حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي وَحْدَهُ وَهُوَ خَائِفٌ.

TERCÜMESİ

Huzeyfe (b. Yemân) radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin (bir seferde), "Haydi bana halktan müslüman(ım) diyenleri sayınız!" buyurduğu rivayet olunmuştur. (Râvi Huzeyfe der ki,) "Biz, ordu mevcudunu 1500 kişi saydık ve (istiğrâb ederek), biz, 1500 kişi(lik bir kuvvet) olduğumuz halde (düşmandan) korkar mıyız? dedik. (Bir zaman sonra) bir de kendimizi (öyle bir fitne ile) müptelâ olmuş gördüm ki hani o korku bilmeyen er kişi, şimdi (bu fitneden) korkarak (cemaate gidemeyip evinde) münferiden namaz kılar oldu." {B3060 Buhârî, Cihâd, 181.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi, "Harp Gibi Bir Sebeple Devletin Umumi Kuvvetinin Miktarını Anlamak İçin Devlet Reisinin Ordu Mevcudunu Saydırması" unvanıyla açtığı bir babında rivayet etmiştir. Hadis ile bu unvan arasındaki mutabakat çok açıktır. Mühelleb b. Ebû Sufre, "Devletçe görülen lüzum üzerine, hükümetin umumi nüfusu sayması sünnettir" demiştir. Hadiste bildirilen sayım muamelesinin Uhud Gazâsı'na çıkılırken yahut Ahzâb günü hendek kazılırken ya da Hudeybiye Seferi'nde tatbik edildiği bildirilmekteyse de 1500 adedi Hudeybiye Seferi'ne iştirak eden ashabın sayısı hakkındaki iki rivayetten birine tevâfuk etmektedir. Diğer bir rivayete göre de Hudeybiye'de bulunanlar 1400 kişi idi.

Resûlullah'ın bütün sırlarının mahremi olan Huzeyfe hazretleri hulâsa olarak, "Biz Peygamber zamanında 1500 kişilik bir kuvvetle korku nedir bilmezdik. Vefatından sonra öyle fena vaziyete düştük ki şimdi o bahadır kişiler müslümanların çokluğuna rağmen mescide çıkamaz oldular ve namazlarını evlerinde münferiden kılmak mecburiyetine düştüler" demek istemiştir. Bu garip vaziyeti nasıl bir sebep ihdas etmiştir? Bunun cevabını Nevevî şöyle bildirmiştir: Öyle zannediyorum ki Huzeyfe, Resûlullah'ın vefatından sonra zuhur eden (Hazret-i Osman'ın şehâdeti, Cemel, Sıffîn gibi) bazı fitneleri kastetmiştir. Bu fitnelerin cereyan ettiği günlerde Resûlullah'ın bazı ashabı –fitneye iştirak töhmetinden içtinap ederek– evlerinden çıkmamışlar, namazlarını evlerinde kılmışlardır.

1278

•.•.•

عَنْ أَبِي طَلْحَةَ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ إِذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أَقَامَ بِالْعَرْصَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ.

TERCÜMESİ

Ebû Talha radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bir kavme harben galebe ettiği zaman o kavmin binadan ârî geniş bir sahasında üç gün ikamet etmek itiyadında idi. {B3065 Buhârî, Cihâd, 185.}

İZAHI

Peygamberimizin bir misafir için en çok istirahat müddeti olan üç gün kalmasının sebeplerini İbnü'l-Cevzî bildirerek, "Resûlullah'ın üç gün ikameti galebenin tesirini izhar etmek, İslâm ahkâm ve âdâtını tenfîz eylemek ve alınan ganâimi taksim etmek sebeplerine mebnîdir. Bununla beraber düşmanın geride bulunması melhûz olan kuvvetlerine de meydan okunmuş olabilir" diyor.

Ebû Talha'nın bu hadisinden önce Buhârî'nin iki babı ve iki hadisi daha vardır:

1. إنّ الله ليؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر "*Muhakkak ki Allah dilerse, şu İslâm dinini günahkâr bir kişi ile kuvvetlendirir*"[663] babı ve hadisidir.

2. Ordu kumandanı şehid düştüğü ve düşmanın tecavüzünden korkulduğu zaman devlet reisinin tayinine intizar etmeyerek kumandayı ele almanın meşruiyeti babıdır. Bu babında da Buhârî Enes b. Mâlik'ten şu meâldeki hadisi rivayet ediyor. Enes radıyallahu anh demiştir ki bir kere Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir hutbe irat ederek hutbesinde, "*İslâm sancağını Zeyd eline aldı, şimdi Zeyd katlolundu. Sonra sancağı Ca'fer aldı, o da katlolundu. Sonra Abdullah b. Revâha aldı, o da katlolundu. Sonra emirsiz Hâlid b. Velîd aldı. Fakat ona fetih müyesser oldu*" buyurdu ve bu vâkıayı haber verirken Resûlullah'ın iki gözü yaş döküyordu.[664]

Vâkıdî'nin rivayetine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Mûte'ye bir seriyye techiz edip gönderirken bu orduya Zeyd b. Hârise'yi kumandan tayin buyurmuştu ve "*Muharebede Zeyd şehid düşerse yerine Ca'fer b. Ebû Tâlib geçsin, o da şehid düşerse Abdullah b. Revâha kumandayı ele alsın, o da şehid düşerse asker münasip gördüğü birini kendisine kumandan intihab etsin*" buyurmuştu.[665]

Mûte'de iki ordu karşı karşıya gelince Resûlullah Medine'de minber-i saâdeti üzerine oturmuştu ve Medine ile Şam arasındaki saha kendisine bir mûcize olarak tamamen açılmıştı, askerin harbettiğini bedâheten görüyordu. Bu cihetle üç kumandanın arka arkaya şehid düştüklerini, en sonra Hazret-i Hâlid'e zafer müyesser olduğunu tebliğ buyurmuştur.

---

663 {B3062 Buhârî, Cihâd, 182.}
664 {B3063 Buhârî, Cihâd, 183.}
665 {Vâkıdî, *el-Megāzî*, II, 756.}

1279

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ ذَهَبَ فَرَسٌ لَهُ فَأَخَذَهُ الْعَدُوُّ فَظَهَرَ عَلَيْهِمُ الْمُسْلِمُونَ فَرُدَّ عَلَيْهِ فِي زَمَنِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَقَ عَبْدٌ لَهُ فَلَحِقَ بِالرُّومِ فَظَهَرَ عَلَيْهِمُ الْمُسْلِمُونَ فَرَدَّهُ عَلَيْهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ يَعْنِي بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bir kere atım düşman tarafına kaçmıştı da onu (muharip) düşman yakalamıştı. Sonra müslümanların düşmana galebesi üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında atım bana iade olundu. Bir kere de kölem kaçmış ve Rumlar'a iltihak etmişti. Sonra müslümanlar Rumlar'a galip geldi de Hâlid b. Velîd kölemi bana iade etti ki bu da Nebî sallallahu aleyhi ve sellem zamanından sonra idi. {B3067 Buhârî, Cihâd, 187.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî, "Muharip Müşrikler Tarafından Bir Müslümanın Malı İğtinâm Edilse, Sonra Müslümanlar Müşriklerin Diyarını İstilâ Eyleseler de Bu Sırada O Müslüman Malını Aynen Bulmaya Muvaffak Olsa, Sahibi Bulunan Malını Alabilir mi, Yoksa Bu Mal, Ganimet Malından mı Sayılır?" suretinde açtığı bir babında[666] rivayet etmiş ve mesele ilmen ihtilâflı olduğu için müellif Buhârî bu husustaki re'yini izhar etmemiştir. Ali, Zührî, Hasan-ı Basrî ve Amr b. Dînâr, "Mal sahibi olan müslüman, ganimet malı ister taksim olunmadan, ister taksim olunduktan sonra kumandana müracaat ederek bu malın kendisine ait olduğunu iddia ve ispat etse, her iki surette mal, sahibine iade edilmez" demişlerdir.

Ebû Hanîfe, Sevrî, Evzâî, Mâlik ise "Mal sahibi malını bulur, tanır da ganimet malı taksim olunmazdan evvel kendisinin olduğunu iddia ederse, mevzumuz olan hadisteki hükme göre, bu müslümanın malı kendisine bedelsiz iade olunur" demişlerdir. Zeyd b. Sâbit'in oğlu Amr'ın, Saîd b. Müseyyeb'in, Atâ, Kāsım ve Urve'nin ictihadları da böyledir.

---

666 بخاري [باب إذا اغتنم المشركون مال المسلم ثم وجده المسلم].

1280

•.•.•

عن جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ذَبَحْنَا بُهَيْمَةً لَنَا وَطَحَنْتُ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ فَتَعَالَ أَنْتَ وَنَفَرٌ فَصَاحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُؤْرًا فَحَيَّ هَلًا بِكُمْ.

TERCÜMESİ

Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh demiştir ki Ahzâb günü ben, "Yâ Resûlellah! Biz bir körpe kuzu kestik, arpadan da 1 sâ' (1040 dirhem) un öğüttüm; şimdi cenabınız, maiyetinizdeki bazı kimselerle beraber (bize) geliniz!" diye davet ettim. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, "Ey hendek kazanlar! (Kardeşiniz) Câbir (sizin için) yemek hazırlamış haydi geliniz!" diye bütün Hendek ehlini çağırdı. {B3070 Buhârî, Cihâd, 188.}

İZAHI

Bu hadîsi Buhârî, "Farsça ve Arapça'dan Başka Herhangi Bir Dil ile Konuşmanın Beyanına Dair" açtığı bir babında rivayet etmiştir[667] ve bu Câbir hadisinde Resûlullah'ın Farsça "sûr" kelimesini tekellüm buyurduğu gösterilmiştir ki hadisin unvanına mutabakat noktası budur. Sûr, Farsça'da misafir için hazırlanan ve misafir davet olunan yemeğe denir.

Buhârî'nin tahşiye ettiğimiz bu unvanındaki "ritâne" lafzının medlûlü ise daha âmdır; Arapça'dan başka herhangi bir dildir. Buna da misal olmak üzere müellif Buhârî "sene" kelimesini muhtevi bulunan Ümmü Hâlid hadisini sevketmiştir ki bu kelime de Habeş dilinde "hasene" (güzel şey) demektir. Bunun tercümesi de bundan sonra gelecektir.

Buhârî bu unvandan sonra ve Câbir hadisinden önce şu iki âyet-i kerîmeyi zikrediyor. Biri Rûm sûresinin 22. âyetidir ve meâli şöyledir: "*Allah'ın gökleri ve yeri yaratması ve sizin dillerinizin, renklerinizin, başka başka yaratılmış bulunması Allah'ın* (kudretine delâlet eden) *alâmetlerindendir.*"[668]

Öbürü İbrâhim sûresinin 4. âyetidir ve meâli şöyledir: "*Peygamberlerden hiçbir Peygamber'i* (kavminin bilmediği yabancı bir dil ile) *göndermedik; ancak kendi kavminin diliyle gönderdik; tâ ki her peygamber kendi kavmine memur olduğu hakikatleri beyan ve ifade edebilsin,* (kavmi de onları anlayabilsinler ve sonunda, 'Ne yapalım peygamberin dilini biz anlamıyorduk' itizarında bulunmasınlar!).

Maamafih Allah dilediğini dalâlette kılar, dilediğine de hidayet eder. O, azîzdir, (gālibdir, son dilek O'nundur), *hakîmdir*. (Onun dilekleri hep maslahata müstenittir)."[669] Müellif Buhârî bu âyet-i kerîmeyi unvanında zikretmekle Resûlullah'ın her lisanı bildiğine işaret etmiştir. Çünkü Resûlullah, çeşit çeşit dillerle görüşen beşer kavimlerinin hepsine peygamber gönderilmiştir.

Risâletin böyle umumi olmasına göre, her beşer cemiyeti onun kavmidir ve onlarla anlaşabilmek için bütün milletlerin dillerini bilmesi icap eder. Resûlullah'ın risâletinin umumiliğine gelince, bu da "*Ey insanlar! Ben, sizin hepinize Allah'ın gönderdiği peygamberim*"[670] hitabıyla irşad ve hidayet vazifesinin umumiliğini ifade etmiştir.

---

667 [بخاري باب من تكلم بالفارسية و الرطانة].

668 وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ.

669 وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

670 {el-A'râf, 7/158.} يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا.

1281

•.•.•

عَنْ أُمِّ خَالِدٍ بِنْتِ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَعَ أَبِي وَعَلَيَّ قَمِيصٌ أَصْفَرُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَنَهْ سَنَهْ وَهِيَ بِالْحَبَشِيَّةِ حَسَنَةٌ قَالَتْ فَذَهَبْتُ أَلْعَبُ بِخَاتَمِ النُّبُوَّةِ فَزَبَرَنِي أَبِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ دَعْهَا ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَبْلِي وَأَخْلِقِي ثُمَّ أَبْلِي وَأَخْلِقِي ثُمَّ أَبْلِي وَأَخْلِقِي قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَبَقِيَتْ حَتَّى ذَكَرَ.

TERCÜMESİ

Hâlid b. Saîd'in kızı ve Hâlid (b. Zübeyr)'in annesi (Eme) radıyallahu anhâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Çocukluğumda) babamla beraber üzerimde sarı (renkli) bir gömlek giyimli olarak Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna gelmiştim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (beni tatyîb için), "Sene sene" (güzel, güzel) buyurdu. Habeş dilinde hasene "güzel şey" demektir. Bu sırada ben (Resûlullah'ın iki küreği arasındaki yumurta cesâmetinde bulunan) nübüvvet hâtemi (et beni) ile oynamaya başladım; babam beni menetti de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem babama, "Çocuğu kendi haline bırak!" buyurdu. Sonra (bana da) üç defa, "(Çocuğum çok yaşa da) gömleğini (güle güle giy,) eskit, yırt (yenisini giy!)" buyurdu. (Hadisin râvilerinden Abdullah b. Mübârek demiştir ki, "Ümmü Hâlid çok zaman yaşadı. Bu gömlek de hayatının sonuna kadar dillerde anıldı."[671] {B3071 Buhârî, Cihâd, 188.}

İZAHI

Hadisin sonunda uzunca kavis içindeki ziyade *Buhârî*'nin metninden nakledilerek yazılmıştır.

Peygamber kelâmı olmadığı için müellif Zebîdî ihtisar ederek *Tecrîd*'e almamıştır. Ebû Heysem, Buhârî'nin metnindeki (hatta zükire)yi –ki not olarak gösterdik– (hatta dükine) diye rivayet etmiştir ki, "Çok giyildiğinden rengi bozulmuştur" demektir. Bu hadiste de Peygamber efendimizin bir Habeş kelimesi olan "sene sene" lugatını kullandığı bildiriliyor. Bundan sonra bu mevzua dair Buhârî'nin bir rivayeti daha vardır ki meâli şöyledir: Ebû Hüreyre'nın rivayetine göre, Peygamberimizin muhterem hafîdi Hasan b. Ali radıyallahu anhümâ bir kere sadaka hurması yığınından bir hurma alarak ağzına koymak istemişti. Bunu görünce Resûlullah, "*keh keh = kaka kaka, onu bırak, at! Biz Ehl-i beyt'in sadaka malı yemediğini sen bilmez misin?*" diye çocuğu tahzîr buyurmuştur.[672] Dâvûdî bu "keh keh" lafzını da "A'cemî bir kelimedir" demiştir.

---

671 [قال عبد الله فبقيت حتى ذكر و في رواية حتى دكن [بخاري.

672 عن أبي هريرة رضي الله عنه أن الحسن بن علي رضي الله عنهما أخذ تمرة من تمر الصدقة فجعلها في فيه. فقال النبي صلى الله عليه وسلم: كخ كخ! أما تعرف أنا لا نأكل الصدقة.
{B3072 Buhârî, Cihâd, 188.}

1282

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ قَامَ فِينَا النَّبِيُّ ﷺ فَذَكَرَ الْغُلُولَ فَعَظَّمَهُ وَعَظَّمَ أَمْرَهُ فقَالَ لَا أَلْقَيَنَّ أَحَدَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رَقَبَتِهِ شَاةٌ لَهَا ثُغَاءٌ عَلَى رَقَبَتِهِ فَرَسٌ لَهُ حَمْحَمَةٌ يَقُولُ يَا رَسُولَ اللهِ أَغِثْنِي فَأَقُولُ لَا أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا قَدْ أَبْلَغْتُكَ وَعَلَى رَقَبَتِهِ بَعِيرٌ لَهُ رُغَاءٌ يَقُولُ يَا رَسُولَ اللهِ أَغِثْنِي فَأَقُولُ لَا أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا قَدْ أَبْلَغْتُكَ وَعَلَى رَقَبَتِهِ صَامِتٌ فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللهِ أَغِثْنِي فَأَقُولُ لَا أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا قَدْ أَبْلَغْتُكَ وَعَلَى رَقَبَتِهِ رِقَاعٌ تَخْفِقُ فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللهِ أَغِثْنِي فَأَقُولُ لَا أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا قَدْ أَبْلَغْتُكَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur. Bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, aramızda (hitabete) kıyam etti de ganimet (ve devlet) malına hıyanet hakkında söz söyledi ve hıyanet(in fenalığını) büyüttü, hükmünü izah etti de buyurdu ki, “Sakın sizden biriniz kıyamet gününde omuzunda (ganimet) koyun (avaz avaz) meleyerek, öbürünün omuzunda (ganimet) at (yem ister gibi) homurdayarak (arasat meydanında) benimle yüzleşmesin! (Bu yüz karası) âhirette bana, ‘Yâ Resûlellah! Bana yardım et!’ diye yalvaracaktır. Ben de ona, ‘Hakkında hiçbir suretle şefaat etmeye muktedir değilim. Ben sana (dünyada Allah’ın hükmünü) tebliğ ettim!’ diye cevap vereceğim. Birinin omuzunda da sığır böğürerek bana mülâki olup, ‘Yâ Resûlellah! Medet eyle!’ demesin! Ben ona da, ‘Senin için hiçbir veçhile şefaat etmeye muktedir değilim, çünkü ben sana (dünyada) Allah’ın hükmünü tebliğ ettim!’ derim.

Bir başkası da omuzunda altın, gümüş yüklü gelmesin! Bu da, ‘Yâ Resûlellah! Bana yardım et!’ diyecek, ben de ona, ‘Sana hiçbir türlü yardım edemem. Çünkü ben (dünyada) sana Allah’ın hükmünü tebliğ ettim’ derim. Bir diğeri de üzerinde (ganimet) libasını yeldirerek gelmesin! O da, ‘Yâ Resûlellah! Bana yardım et!’ diyecektir. Ben ona da, ‘Sana hiçbir türlü yardım edemem. Çünkü ben (dünyada) sana Allah’ın hükmünü tebliğ ettim’ derim” buyurmuştur. {B3073 Buhârî, Cihâd, 189.}

1283

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو ﵁ قَالَ كَانَ عَلَى ثَقَلِ النَّبِيِّ ﷺ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ كَرْكِرَةُ فَمَاتَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ هُوَ فِي النَّارِ فَذَهَبُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَوَجَدُوا عَبَاءَةً قَدْ غَلَّهَا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr b. Âs radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (yol) ağırlığı (eşyası) üzerinde bekçi (siyahî) bir kişi vardı. Ona Kerkere[673] denilir. (Bu siyahî kişi harbedilirken de Peygamber'in binitini tutardı). Kerkere (günün birinde) öldü. Ölünce de Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Bu adam cehennemdedir!" buyurdu. Ashap, (Acaba neden ki?" diye) bakmaya gittiler. Onun (terikesinde) ganimet malından çalınmış bir aba buldular. {B3074 Buhârî, Cihâd, 190.}[674]

---

673 *Buhârî* metninde müellif Buhârî, şeyhi İbn Selâm'dan bu ismi "kâf"ın fethi ile Kerkere zabtettiğini rivayet ediyor. Kādî İyâz "kâflar"ın fethiyle de kesriyle de mazbut olduğunu bildiriyor.

674 {Esas aldığımız *Tecrîd-i Sarîh* nüshasında Abdullah b. Amr radıyallahu anhümâ hadisinden sonra, Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhüma hadisinden önce bir rivayet daha yer almaktadır. Burada olduğu gibi, *Tecrîd-i Sarîh*'in Müessesetu'r-Risâle tarafından yapılan baskısında da yer almayan bu rivayet, daha önce 869 numara ile tercümesi ve şerhi yapılmış olan İbn Abbâs radıyallahu anhumâ hadisidir.}

1284

•.•.•

عَنِ ابْنِ الزُّبَيْرِ ﵄ أَنَّهُ قَالَ لِابْنِ جَعْفَرٍ أَتَذْكُرُ إِذْ تَلَقَّيْنَا رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أَنَا وَأَنْتَ وَابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ نَعَمْ فَحَمَلَنَا وَتَرَكَكَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Zübeyr radıyallahu anhümâdan rivayete göre, müşârün ileyh (bir kere mâziyi yâdederek) Abdullah b. Ca'fer'e, "Hatırlar mısın? (Hani Mekke'nin fethi günü) ben, sen, Abdullah b. Abbas, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi karşıladığımız vakit demişti. Abdullah b. Ca'fer, "Evet hatırlarım! Resûlullah benimle İbn Abbas'ı terkisine almıştı da seni bırakmıştı" demiştir. {B3082 Buhârî, Cihâd, 196.}

1285

•.•.•

عَنْ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ ﵁ قَالَ ذَهَبْنَا نَتَلَقَّى رَسُولَ اللهِ ﷺ مَعَ الصِّبْيَانِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ.

TERCÜMESİ

Sâib b. Yezîd radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur. (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Tebük Seferi'nden döndüğünde halk "Seniyyetülvedâ" (ayrılık tepesi) mevkiinde karşıladılar). Biz (de) çocuklarla beraber Seniyyetülvedâ'(ya gittik) de Resûlullah'ı karşıladık. {B3083 Buhârî, Cihâd, 196.}

1286

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ مَقْفَلَهُ مِنْ عُسْفَانَ وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلَى رَاحِلَتِهِ وَقَدْ أَرْدَفَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ فَعَثَرَتْ نَاقَتُهُ فَصُرِعَا جَمِيعًا فَاقْتَحَمَ أَبُو طَلْحَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ جَعَلَنِي اللّٰهُ فِدَاءَكَ فَقَالَ عَلَيْكَ الْمَرْأَةَ فَقَلَبَ ثَوْبًا عَلَى وَجْهِهِ وَأَتَاهَا فَأَلْقَاهُ عَلَيْهَا وَأَصْلَحَ لَهُمَا مَرْكَبَهُمَا فَرَكِبَا فَاكْتَنَفْنَا رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَلَمَّا أَشْرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُ ذٰلِكَ حَتَّى دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Biz Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber (Lihyânoğulları'na karşı açılan) Usfân (Harbi'n)den döndüğümüz zaman Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de deve üzerinde idi. (Peygamber'in kadınlarından) Safiyye bint Huyeyy'i de arkasına bindirmişti. (Kafilemiz yürürken) Resûlullah'ın devesi(nin ayağı) sürçtü. Resûlullah ile Safiyye ikisi birden düştüler. Hemen Ebû Talha atıldı da, "Yâ Resûlellah! Cenâb-ı Hak hayatımı sana bedel kılsın!" diye seslendi. Resûlullah, "Haydi sen kadına ihtimam et!" buyurdu. Ebû Talha da (Safiyye'yi görmemek için yüzüne sof) bir bez örterek Safiyye'nin yanına vardı ve yüzüne örttüğü hamîsayı Safiyye'nin üzerine örttü ve binmeleri için deveyi düzeltti. Resûlullah ile Safiyye deveye bindiler. Biz de (sıyânet için) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin etrafına çevrildik. (Mevkibimiz bu suretle giderken) Medine'yi gördüğümüz zaman Resûlullah, "Biz Allah Teâlâ'ya dönüyoruz, günahlarımızdan pişman oluyoruz, rabbimize ibadet ediyoruz. Allah'a hamdediyoruz" buyurdu ve Medine'ye girinceye kadar bunu böyle söyledi. {B3085 Buhârî, Cihâd, 197.}

1287

•.•.•

عَنْ كَعْبٍ ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ ضُحًى دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ.

TERCÜMESİ

Kâ'b b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem duhâ vakti seferden döndüğü zaman (doğru) mescide-girmek ve oturmazdan önce iki rek'at namaz kılmak itiyadında idi. {B3088 Buhârî, Cihâd, 198.}

İZAHI

1284 numara ile Türkçe'ye çevirdiğimiz Abdullah b. Zübeyr hadisinden buraya kadar tercüme ettiğimiz dört hadiste müellif Buhârî harp dönüşünde büyük küçük İslâm ümmetinin gazileri istikbalini, Medine'ye gelirken Resûlullah'ın ne suretle dua buyurduklarını ve saadethânelerine gitmeden önce mescidde iki rek'at namaz kılmak gibi sünnetlerini rivayet etmiştir.

Şimdi sıra ganimet mallarının taksimine gelmiştir, bunu da Buhârî *Sahîh*'inde "Kitâbü'l-Hums" unvanıyla açtığı müstakil babında rivayet etmiştir ki bunlardan *Tecrîd*'e alınan hadisler sıra ile tercüme ve izah edilecektir.

1288

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا نُورِثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ وَكَانَ يُنْفِقُ مِنَ الْمَالِ الَّذِي أَفَاءَ اللهُ عَلَيْهِ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةَ سَنَتِهِمْ ثُمَّ يَأْخُذُ مَا بَقِيَ فَيَجْعَلُهُ مَجْعَلَ مَالِ اللهِ ثُمَّ قَالَ لِمَنْ حَضَرَهُ مِنَ الصَّحَابَةِ أَنْشُدُكُمْ بِاللهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ هَلْ تَعْلَمُونَ ذٰلِكَ قَالُوا نَعَمْ وَكَانَ فِي الْمَجْلِسِ عَلِيٌّ وَعَبَّاسٌ وَعُثْمَانُ وَعَبْدُ الرَّحْمَانِ بْنُ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرُ وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَذَكَرَ حَدِيثَ عَلِيٍّ وَالْعَبَّاسِ وَمُنَازَعَتَهُمَا وَلَيْسَ الْإِتْيَانُ بِهِ مِنْ شَرْطِنَا.

TERCÜMESİ

Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, “Biz (peygamberler cemiyetinin terikesi) vâris olunmaz; biz ne (mal) bırakırsak sadakadır. (Mülkiyeti beytülmâle aittir) buyurduğu” rivayet olunmuştur. (Ömer b. Hattâb devamla), “Resûlullah Cenâb-ı Hakk’ın fey’ olarak kendisine verdiği maldan ailesinin bir senelik nafakasını ayırıp verirdi. Geri kalanını alır, Allah’ın malı (vakıf) kılar, (müslümanların masâlihine tahsis eder)di” demiştir. Sonra Ömer b. Hattâb, sahâbeden mecliste hazır bulunanlara hitap ederek, “Gök, yer emriyle duran Allah hakkı için size sorarım! Siz bunu böyle bilir misiniz?” dedi. Orada hazır bulunanlar da, “Evet, böyle biliriz!” diye tasdik ettiler. Mecliste de Ali, Abbas, Osman, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr, Sa‘d b. Ebû Vakkās hazır bulunuyorlardı. (Müellif Zebîdî der ki), “Buhârî Sahîh’inde Ali ile Abbas’ın sözlerini ve münazaralarını zikretmişse de bunları burada nakletmek bizim *(Sahîh-i Buhârî*’yi ihtisar için iltizam ettiğimiz) şartımız cümlesinden değildir.”[675] {B3094 Buhârî, Farzu’l-humus, 1.}

İZAHI

Fey', harpsiz unveten ve sulhan galebe suretiyle küffârdan alınan maldır. Bunda müminlerin harp ile hizmeti sebketmediği için bu suretle alınan malın hepsini ulemânın cumhuruna göre Cenâb-ı Hak Resûlullah'a tahsis buyurmuştur.[676]

Peygamberimiz bu maldan ailesinin bir senelik nafakasını ayırdıktan sonra bâkisinden âmil ücretini çıkarır, gerisini vakıf kılarak müslümanların cihad gibi mesâlihine sarfederdi. Bu eserimizin bu cildinde 1173 numara ile tercüme ettiğimiz Ebû Hüreyre hadisine bakınız! Buhârî'nin mevzumuz bulunan Hazret-i Ömer hadisinden önce Hazret-i Âişe'den uzun bir metin ile rivayet ettiği bir hadiste hulâsa olarak şöyle haber veriliyor: Resûlullah'ın irtihali üzerine kızı Fâtıma Ebû Bekir'e müracaat ederek Resûlullah'ın terikesinden kendisine ait olan hissesini istedi ki Hayber, Fedek, Medine civarındaki hurmalıklardı. Ebû Bekir, "Resûlullah hayatında bu mallarda nasıl tasarruf etti ise onun haricinde bir şey yapamam. Hem bu mallarda veraset câri değildir" demişti. Gerek Hazret-i Âişe'nin gerekse burada Hazret-i Ömer'in rivayetlerine göre, Ebû Bekir'in vefatından sonra Abbas ile Ali radıyallahu anhümâ da Hazret-i Ömer'in hilâfetinin ikinci senesinde müşârün ileyhe müracaat ederek bu arazideki hisselerini istemişlerdi. O mecliste hadiste isimleri zikredilen sahâbenin kibarından kimseler de bulunuyordu. Hazret-i Ömer de bu hurmalıkların mülkiyetini değil yalnız Resûlullah, Ebû Bekir ve kendi zamanlarındaki gibi tasarrufunu size tevdi edebilirim. O suretle kullanırsınız. Bu şerâit dairesinde ileride kullanmazsanız bana iade ediniz demiş, Abbas ile Ali de bu suretle kabul etmişlerdir. Kurtubî'nin beyanına göre, Hazret-i Ali, hilâfeti zamanında bu arazide hakikaten Ebû Bekir, Ömer zamanındaki gibi tasarruf etmiştir. Ondan sonra sırasıyla Hazret-i Ali'nin evlât ve ahfâdından Hasan, Hüseyin, Ali b. Hüseyin, Hasan b. Hasan, Zeyd b. Hasan, Abdullah b. Hasan bu araziyi idare etmişler, en sonra Abbâsîler'in velâyet ve idaresine geçmiştir *(Buhârî*; *Umdetü'l-kārî*, VII, 123'ten ihtisar edilmiştir).

---

675 Zebîdî'nin bu şartı, içinde Resûlullah anılmayan sahâbî ve tâbiî haberlerini ihtisar için terketmesi şartıdır.

676 Ganimet ise harp ve kıtal ile alınan maldır. Bu ganimet malının humusu Resûlullah'a, dört sehimi gazilere aittir.

1289

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَخْرَجَ إِلَى الصَّحَابَةِ نَعْلَيْنِ جَرْدَاوَيْنِ لَهُمَا قِبَالَانِ فَحَدَّثَ أَنَّهُمَا نَعْلَا النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin vefatından sonra Enes, tüyü dökülmüş meşinden tasmalı[677] bir çift ayakkabı çıkarıp ashaba gösterdi de, bundan "Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin papuçlarıdır" diye haber verdi. {B3107 Buhârî, Farzu'l-humus, 5.}

---

677 Kıbâl, tasmaya denirse de mutlak değildir. Orta parmakla yanındaki parmağın aralığına geçen tasmadır. Hâlâ Haremeyn ahalisinin cümcüme tarzındaki nalınlarında olur (*Kāmus Tercümesi*).

1290

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا أَخْرَجَتْ كِسَاءً مُلَبَّدًا وَقَالَتْ فِي هٰذَا نُزِعَ رُوحُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي رِوَايَةٍ أَنَّهَا أَخْرَجَتْ إِزَارًا غَلِيظًا مِمَّا يُصْنَعُ بِالْيَمَنِ وَكِسَاءً مِنْ هٰذِهِ الَّتِي تَدْعُونَهَا الْمُلَبَّدَةَ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan rivayet olunduğuna göre Hazret-i Âişe (Resûlullah'ın irtihalinden sonra) keçelenmiş (sof) bir kaftan çıkararak (ashaba), "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ruhu bu kaftanın içinde nez' olundu" demiştir. (Ebû Bürde'den gelen) bir rivayette de Âişe vâlidemiz Yemen'de dokunan tok kumaştan mâmul bir izâr (bedene bürünülen câr) ile yine bu kumaştan mâmul olup mülebbede denilen bir kisve çıkar(ıp ashaba göster)miştir. {B3108 Buhârî, Farzu'l-humus, 5.}

1291

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ قَدَحَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْكَسَرَ فَاتَّخَذَ مَكَانَ الشَّعْبِ سِلْسِلَةً مِنْ فِضَّةٍ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin su bardağı kırıldığı ve kırık yerine gümüşten bir bağ, (bir kenet) yapıldığı rivayet olunmuştur. (Âsım el-Ahvel de, "Ben bu kadehi gördüm ve teberrüken içine su koyup içtim" dediğini de Buhârî rivayet ediyor).[678] {B3109 Buhârî, Farzu'l-humus, 5.}

---

678 Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Haccâc b. Hassân'dan rivayetine göre, Hassân, "Bir kere biz Enes b. Mâlik'in yanında idik. Bir kap istedi, getirilen bu kabın üstünde üç demir kenet vardı. Halkası da demirdendi. Enes bu kabı siyah bir kılıf içinden çıkardı. Enes'in emriyle içine su konarak bize getirdiler. Biz de o suyu hem içtik hem de teberrüken başımıza, yüzümüze döktük ve Nebî sallallahu aleyhi ve selleme salâvât-ı şerife getirdik" demiştir.

1292

•.•.•

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيِّ ﵁ قَالَ وُلِدَ لِرَجُلٍ مِنَّا غُلَامٌ فَسَمَّاهُ الْقَاسِمَ فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ لَا نَكْنِيكَ أَبَا الْقَاسِمِ وَلَا نُنْعِمُكَ عَيْنًا فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ وُلِدَ لِي غُلَامٌ فَسَمَّيْتُهُ الْقَاسِمَ فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ لَا نَكْنِيكَ أَبَا الْقَاسِمِ وَلَا نُنْعِمُكَ عَيْنًا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَحْسَنَتِ الْأَنْصَارُ سَمُّوا بِاسْمِي وَلَا تَكْتَنُوا بِكُنْيَتِي فَإِنَّمَا أَنَا قَاسِمٌ.

TERCÜMESİ

Ensardan Câbir b. Abdullah radıyallahu anhümâdan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bizim ensardan birinin bir oğlu doğmuştu da çocuğa Kāsım diye ad koymuştu. Şimdi (o kişinin Ebû Kāsım, diye anılmasını hoşlanmayan) ensar ona, “Artık biz seni Ebü’l-Kāsım lakabıyla anmayız ve sana bu doğum sebebiyle ‘gözün aydın!’ diye ikram da etmeyiz” dediler. Bu ensârî de Nebî sallallahu aleyhi ve selleme geldi ve “Yâ Resûlellah! Bir oğlum doğmuştu da ona Kāsım diye ad vermiştim. Bunun üzerine ensar bana, ‘Biz seni Ebü’l-Kāsım lakabıyla çağırmayız ve sana ‘gözün aydın’! temennisinde bulunmayız!’ dediler (ne buyurulur?” diye sordu). Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de, “Ensar güzel söylemiştir” buyurdu (ve devam ederek), “Ashabım! Benim (Muhammed, Ahmed gibi) bir adımla ad verebilirsiniz. Fakat benim künyemle künyeleyemezsiniz. Çünkü Kāsım yalnız benim, (miras, ganimet gibi malları Allah tarafından niyâbeten aranızda ancak ben taksim ederim!)” buyurdu.[679] {B3115 Buhârî, Farzu’l-humus, 7.}

---

679 Bunlar tenzîhî bir nehiydir. Bununla beraber adı Ahmed, Muhammed olan kişinin, oğluna Kāsım diye ad vererek Resûlullah’ın adıyla, lâkabıyla karışması menhîdir. Adsız yalnız künye benzeyişi menhî değildir.

1293

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ مَا أُعْطِيكُمْ وَلَا أَمْنَعُكُمْ أَنَا قَاسِمٌ أَضَعُ حَيْثُ أُمِرْتُ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin, "Ben size ne bir şey verebilirim ne de (verileni) karşılayabilirim. (Veren, vermeyen Allah'tır.) Ben nasıl emrolunduysam (aza az, çoğa çok) öyle taksim ederim!" buyurduğu rivayet olunmuştur. {B3117 Buhârî, Farzu'l-humus, 7.}

1294

•.•.•

عَنْ خَوْلَةَ الْأَنْصَارِيَّةِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ إِنَّ رِجَالًا يَتَخَوَّضُونَ فِي مَالِ اللّٰهِ بِغَيْرِ حَقٍّ فَلَهُمُ النَّارُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

TERCÜMESİ

Ensar kadınlarından Havle[680] radıyallahu anhâdan rivayete göre Havle, "Ben Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, 'Birtakım kimseler Allah'ın (müslümanların maslahatlarına tahsis buyurduğu) malında, haksız olarak tasarruf ederler. Onlar için kıyamet gününde cehennem muhakkaktır' buyurduğunu işittim" demiştir. {B3118 Buhârî, Farzu'l-humus, 7.}[681]

---

680 Havle, Kays b. Fihr'in kızıdır. Peygamber'in amcası Hazret-i Hamza'nın da karısıdır.

681 {*Tecrîd-i Sarîh* metninde Havle radıyallahu anhâ hadisinden sonra, Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâ hadisinden önce bir rivayet daha yer almaktadır. Ancak rivayet, eserin bu tercüme ve şerhinde tespit edilememiştir. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم « غَزَا نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَقَالَ لِقَوْمِهِ لَا يَتْبَعْنِي رَجُلٌ مَلَكَ بُضْعَ امْرَأَةٍ وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يَبْنِيَ بِهَا وَلَمَّا يَبْنِ بِهَا ، وَلَا أَحَدٌ بَنَى بُيُوتًا وَلَمْ يَرْفَعْ سُقُوفَهَا ، وَلَا أَحَدٌ اشْتَرَى غَنَمًا أَوْ خَلِفَاتٍ وَهُوَ يَنْتَظِرُ وِلَادَهَا . فَغَزَا فَدَنَا مِنَ الْقَرْيَةِ صَلَاةَ الْعَصْرِ أَوْ قَرِيبًا مِنْ ذٰلِكَ فَقَالَ لِلشَّمْسِ إِنَّكِ مَأْمُورَةٌ وَأَنَا مَأْمُورٌ ، اللّٰهُمَّ احْبِسْهَا عَلَيْنَا. فَحُبِسَتْ ، حَتَّى فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْهِ ، فَجَمَعَ الْغَنَائِمَ ، فَجَاءَتْ - يَعْنِي النَّارَ - لِتَأْكُلَهَا ، فَلَمْ تَطْعَمْهَا، فَقَالَ إِنَّ فِيكُمْ غُلُولًا ، فَلْيُبَايِعْنِي مِنْ كُلِّ قَبِيلَةٍ رَجُلٌ . فَلَزِقَتْ يَدُ رَجُلٍ بِيَدِهِ فَقَالَ فِيكُمُ الْغُلُولُ. فَلْتُبَايِعْنِي قَبِيلَتُكَ ، فَلَزِقَتْ يَدُ رَجُلَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةٍ بِيَدِهِ فَقَالَ فِيكُمُ الْغُلُولُ ، فَجَاءُوا بِرَأْسٍ مِثْلِ رَأْسِ بَقَرَةٍ مِنَ الذَّهَبِ

فَوَضَعُوهَا ، فَجَاءَتِ النَّارُ فَأَكَلَتْهَا، ثُمَّ أَحَلَّ اللهُ لَنَا الغَنَائِمَ، رَأى ضَعْفَنَا وَعَجْزَنَا فَأَحَلَّهَا لَنَا ».

B3124 Buhârî, Farzu'l-humus, 8.}

1295

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ بَعَثَ سَرِيَّةً قِبَلَ نَجْدٍ وَهُوَ فِيهَا فَغَنِمُوا إِبِلًا كَثِيرَةً فَكَانَتْ سِهَامُهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ بَعِيرًا أَوْ أَحَدَ عَشَرَ بَعِيرًا وَنُفِّلُوا بَعِيرًا بَعِيرًا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Necid tarafına bir fırka asker (techiz edip) göndermişti. Abdullah b. Ömer de bu fırka içinde bulundu. Bu askerler birçok deve iğtinâm ettiler. Her birinin hissesine ganimet olarak on iki, yahut on bir deve düşmüştü. Bu hisselerine zamîme olarak kendilerine birer deve de (Resûlullah'a ait humus hisseden) ihsan buyurulmuştur. {B3134 Buhârî, Farzu'l-humus, 15.}

1296

•.•.•

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ غَنِيمَةً بِالْجِعْرَانَةِ إِذْ قَالَ لَهُ رَجُلٌ اعْدِلْ
فَقَالَ لَقَدْ شَقِيتُ إِنْ لَمْ أَعْدِلْ.

TERCÜMESİ

Câbir radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre (Mekke'nin fethinden sonra) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Ci'râne (mevkiin)de (Huneyn ve Hevâzin Harbi'nin) ganimet(lerini) taksim etmek üzere iken (Zülhuveysıra denilen) bir kişi Resûlullah'a karşı (küstahâne bir eda ile) ansızın, "Yâ Resûlellah! Adalet et! (Şu taksim, Allah rızası kastolunarak yapılmış bir taksim değildir!)" demişti. Resûlullah da onu, "Eğer ben adalet etmezsem bedbaht olurum!" (Bir rivayete göre, "Sen bedbaht olursun!") cevabıyla karşıladı. {B3138 Buhârî, Farzu'l-humus, 15.}

İZAHI

Bu vâkıa Mekke'nin fethi akabindeki Huneyn ve Hevâzin Harbi'nin ganimetinin taksimi sırasında cereyan ettiğini tercümede gösterdik. Bu hadisede küstahâne söz söyleyenin Zülhuveysıra olduğunu ve Temîm kabilesinden bulunduğunu İbn İshak zikretmiştir. Zehebî de, "Bunun adı Herkus b. Züheyr'dir" diyor ve bilâhare Hâricîler'e de riyaset ettiğini ve Nehrevan Harbi'nde öldürüldüğünü haber veriyor.

Hevâzin ganimeti o tarihe kadar alınan ganimetlerde misli görülmedik bir derecede çoktu; esir ve kadın olarak 6000 nüfus iğtinâm edilmişti. Sayısız deve, koyun, 4000 ukıyye gümüş iğtinâm edilmişti. Vâkıdî'nin beyanına göre her mücahide dört deve, kırk koyun isabet etmişti.

Bu ganimetten en büyük pay müellefe-i kulûb denilen ve yeni müslüman olup da gönüllerine Müslümanlık sevgisi yerleşmemiş bulunan Mekke eşrafına ayrılmıştır. Süfyân b. Uyeyne'nin Râfi'den rivayetine göre müellefe-i kulûb listesinde dahil bulunan Ebû Süfyân b. Harb'e, Safvân b. Ümeyye'ye, Uyeyne b. Hısn'a, Akra' b. Hâbis'e, Alkame'ye ve Mâlik b. Avf'a 100'er deve ihsan buyurulmuştur. Bu yüksek ihsanlar bunların gönüllerini Müslümanlığa ısındırmak içindi. Bu gayeyi anlamayan bazı ensar, "Artık Resûlullah bizi bıraktı da ihsan kapısını kendi kavmine, aşiretine açtı" demeye başlamışlardı. Resûlullah'ın bir hitabesiyle hakikat anlaşılınca, "Yâ Resûlellah! Sen bizi bırakma! Medine'ye bizimle teşrif buyur! Bu şeref bize yetişir, kâfidir" demişlerdir ki bu hususa dair rivayetler yakında gelecektir. Zülhuveysıra da o çirkin sözünü bu sırada tefevvüh etmiştir.

1297

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ عُمَرَ أَصَابَ جَارِيَتَيْنِ مِنْ سَبْيِ حُنَيْنٍ فَوَضَعَهُمَا فِي بَعْضِ بُيُوتِ مكَّةَ قَالَ فَمَنَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى سَبْيِ حُنَيْنٍ فَجَعَلُوا يَسْعَوْنَ فِي السِّكَكِ فَقَالَ عُمَرُ يَا عَبْدَ اللهِ انْظُرْ مَا هَاذَا قَالَ مَنَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى السَّبْيِ قَالَ اذْهَبْ فَأَرْسِلِ الْجَارِيَتَيْنِ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre Ömer'e Huneyn Harbi esirlerinden iki câriye düşmüş ve bunları Mekke'deki evlerden birine koymuştu. (Bu hadisin ikinci râvisi Nâfi') demiştir ki, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Huneyn esirlerini âzatladı. Onlar da sokaklarda dolaşmaya, koşmaya başladılar. Bunun üzerine Ömer, oğlu Abdullah'a, 'Yâ Abdullah! Bu ne haldir? Bak, gör' dedi. (O da sokaklarda ileri geri koşan binlerce câriye kalabalığının sebebini soruşturarak öğrenip geldi de, 'Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bütün câriyeleri âzatlamıştır' diye cevap getirdi. Ömer de oğluna, 'Haydi sen de git, o iki câriyeyi salıver!' dedi." {B3144 Buhârî, Farzu'l-humus, 19.}

1298

•.•.•

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ ﵁ قَالَ بَيْنَا أَنَا وَاقِفٌ فِي الصَّفِّ يَوْمَ بَدْرٍ نَظَرْتُ عَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي فَإِذَا أَنَا بِغُلَامَيْنِ مِنَ الْأَنْصَارِ حَدِيثَةٍ أَسْنَانُهُمَا تَمَنَّيْتُ أَنْ أَكُونَ بَيْنَ أَضْلَحَ مِنْهُمَا فَغَمَزَنِي أَحَدُهُمَا فَقَالَ يَا عَمِّ هَلْ تَعْرِفُ أَبَا جَهْلٍ قُلْتُ نَعَمْ مَا حَاجَتُكَ إِلَيْهِ يَا ابْنَ أَخِي قَالَ أُخْبِرْتُ أَنَّهُ يَسُبُّ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَئِنْ رَأَيْتُهُ لَا يُفَارِقُ سَوَادِي سَوَادَهُ حَتَّى يَمُوتَ الْأَعْجَلُ مِنَّا فَتَعَجَّبْتُ لِذٰلِكَ فَغَمَزَنِي الْآخَرُ فَقَالَ لِي مِثْلَهَا فَلَمْ أَنْشَبْ أَنْ نَظَرْتُ إِلَى أَبِي جَهْلٍ يَجُولُ فِي النَّاسِ فَقُلْتُ أَلَا إِنَّ هٰذَا صَاحِبُكُمَا الَّذِي سَأَلْتُمَانِي فَابْتَدَرَاهُ بِسَيْفَيْهِمَا فَضَرَبَاهُ حَتَّى قَتَلَاهُ ثُمَّ انْصَرَفَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَخْبَرَاهُ فَقَالَ أَيُّكُمَا قَتَلَهُ قَالَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَنَا قَتَلْتُهُ فَقَالَ هَلْ مَسَحْتُمَا سَيْفَيْكُمَا قَالَا لَا فَنَظَرَ فِي السَّيْفَيْنِ فَقَالَ كِلَاكُمَا قَتَلَهُ فَأَعْطَى سَلَبَهُ لِمُعَاذِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ وَكَانَا مُعَاذَ بْنَ عَفْرَاءَ وَمُعَاذَ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ.

TERCÜMESİ

Abdurrahman b. Avf radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Bedir (Harbi) günü ben (harp) safında durup sağıma, soluma baktığım zaman ensardan genç, yaşlı iki delikanlı gözüme ilişti. Bunlardan harbe darba en elverişlisiyle bulunmak istedim. Bu iki gençten biri beni gözü ile süzdü de bana dönerek, “Ey ammî! Ebû Cehil’i tanır mısın?” diye sordu. Ben de, “Evet tanırım” dedim ve “Ey kardeşim oğlu! Ebû Cehil’i ne yapacaksın?” diye sordum. O da, “Bana haber verildiğine göre, Ebû Cehil Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme sebbedermiş. Hayatım irade ve kudretinde olan Allah’a yemin ederim ki onu bir görürsem artık benimle ondan eceli yakın olan ölünceye kadar şahsım, onun şahsından asla ayrılmayacaktır” dedi. (Bir gencin heyecan halinde söylediği) kati şu söze (doğrusu) hayret ettim.

Bu iki gençten öbürü de beni gözden geçirerek diğerinin söylediği gibi söyledi. (Bu sırada) gözlerim hiçbir tarafa takılmadan ben Ebû Cehil'i görmüştüm. O, Kureyş askeri içinde (hiç durmadan ileri geri) dönüp duruyordu. Ben, "Gençler! Öteye beriye telâşla giden şu şahıs, bana o sorup savuşmak istediğiniz Ebû Cehil'dir" dedim. Onlar da hemen inerek kılıçlarına sarıldılar ve Ebû Cehil'i öldürünceye kadar kılıç darbesine tuttular. Sonra dönüp Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin huzuruna geldiler ve hadiseyi arzettiler. Resûlullah, "Ebû Cehil'i hanginiz öldürdü?" diye sordu. Bunlardan her biri, "Ben öldürdüm" dedi. Resûlullah "Kılıçlarınızı sildiniz mi?" diye sordu. Onlar, "Hayır, silmedik" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resûlullah, "(Kılıçlarına ne kadar kan bulaştığını ve ne derece derinlikte battığını anlamak için), genç gazilerin kılıçlarını tetkik edip gözden geçirdi. (Tatyîb için), "İkiniz öldürmüşsünüz!" buyurdu. Fakat Ebû Cehil'in ele geçen eşyasını (bunlardan) Muâz b. Amr İbn Cemûh'a verdi. (Çünkü maktulün metrûkâtına istihkakı icap eden şer'î katil, ishândır. Ebû Cehil'i ishân eden yani çok yaralayan ve karnını deşen İbn Cemûh idi). Bu iki mücâhid Muâz b. Afrâ ile Muâz b. Amr b. Cemûh idi. {B3141 Buhârî, Farzu'l-humus, 18.}

1299

•.•.•

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي أُعْطِي قُرَيْشًا أَتَأَلَّفُهُمْ لِأَنَّهُمْ حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, “Ben Kureyş’e (Müslümanlığa) ısınmaları arzusuyla (ganimet malından çok hisse) verdim. Çünkü onlar Câhiliye devrine yakındırlar” buyurduğu rivayet olunmuştur. {B3146 Buhârî, Farzu’l-humus, 19.}

1300

•.•.•

وَعَنْهُ ﵁ قَالَ إِنَّ نَاسًا مِنَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ حِينَ أَفَاءَ اللّٰهُ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ مِنْ أَمْوَالِ هَوَازِنَ مَا أَفَاءَ فَجَعَلَ يُعْطِي رِجَالًا مِنْ قُرَيْشٍ الْمِائَةَ مِنَ الْإِبِلِ فَقَالُوا يَغْفِرُ اللّٰهُ لِرَسُولِ اللّٰهِ يُعْطِي قُرَيْشًا وَيَدَعُنَا وَسُيُوفُنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَائِهِمْ قَالَ أَنَسٌ فَحُدِّثَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِمَقَالَتِهِمْ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمْ فَجَمَعَهُمْ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ وَلَمْ يَدْعُ مَعَهُمْ أَحَدًا غَيْرَهُمْ فَلَمَّا اجْتَمَعُوا جَاءَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ مَا كَانَ حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ فَقَالَ لَهُ فُقَهَاؤُهُمْ أَمَّا ذَوُو رَأْيِنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَلَمْ يَقُولُوا شَيْئًا وَقَدْ تَقَدَّمَ الْحَدِيثُ بِطُولِهِ.

TERCÜMESİ

Yine Enes radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Allah Teâlâ'nın Hevâzin (Harbi'ndeki ganimet) mallarından Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme fey' olarak ne verse verdiği zaman, Resûlullah'ın da Kureyş'ten birtakım kimselere (kalplerini tatyîb için) 100'er deve ayırdığı zaman ensardan bazı kimseler, "Allah, Resûlullah'ı yarlığasın! O, Kureyş'e veriyor da bizi bırakıyor. Halbuki kılıçlarımızdan hâlâ Kureyşîler'in kanları damlıyor" demişlerdi. Enes (sözüne devam edip) demiştir ki, "Ensarın bu sözü Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme duyuruldu da Resûlullah ensara haber gönderip onları deriden bir çadır içinde toplattı. Ensardan başka kimseyi onların yanına bırakmadı. Ensar toplanınca Resûlullah yanlarına geldi ve "Ey ensar! Sizin tarafınızdan söylenmiş olan bir söz bana erişti" buyurdu. Ensarın söz anlayanları, "Yâ Resûlellah! Bizim re'y sahiplerimiz hiçbir söz söylemezler, (ve söylememişlerdir)" dediler. (Müellif Zebîdî der ki), "Hevâzin ganimetinin taksimine ve esirlerinin ıtlakına dair olan hadis uzunca (bir metinle) yukarıda geçmiştir."[682] {B3147 Buhârî, Farzu'l-humus, 19.}

682 Müellifin geçtiğini haber verdiği hadisin tercüme ve izahı, eserimizde 1040 numara ile geçmiştir. Oraya bakınız!

1301

•.•.•

عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ ﵁ أَنَّهُ بَيْنَا هُوَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَمَعَهُ النَّاسُ مُقْبِلًا مِنْ حُنَيْنٍ عَلِقَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ الْأَعْرَابُ يَسْأَلُونَهُ حَتَّى اضْطَرُّوهُ إِلَى سَمُرَةٍ فَخَطِفَتْ رِدَاءَهُ فَوَقَفَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ أَعْطُونِي رِدَائِي فَلَوْ كَانَ عَدَدُ هٰذِهِ الْعِضَاهِ نَعَمًا لَقَسَمْتُهُ بَيْنَكُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُونِي بَخِيلًا وَلَا كَذُوبًا وَلَا جَبَانًا.

TERCÜMESİ

Cübeyr b. Mut‘im radıyallahu anhtan (oğlu Muhammed b. Cübeyr'in) rivayetine göre Cübeyr, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber bulunduğu ve Resûlullah ile birtakım kimseler Huneyn (Seferi'n)den döndüğü sırada birtakım bedevî Araplar ganimet isteyerek Resûlullah'ın etrafına takılmışlardı. Hatta Resûlullah'ı (son derece tâciz ederek) Semüre (denilen dikenli bir) ağaç altına ilticaya mecbur etmişlerdi de o ağaç(ın iri dikenleri) Resûlullah'ın ridâsını (takılıp) kapmıştı. Bu cihetle Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir müddet orada tevakkuf buyurup, “Bana ridâmı veriniz!” demiş ve müteakiben (irat ettiği bir nutkun sonunda), “Şu iri dikenli ağacın dikenleri sayısınca ganimet devesi ve sığırı farz olunsa, muhakkak ben onları aranızda taksim ederim. Sonra siz beni ne cimri, ne yalancı, ne de korkak diye itham edebilirsiniz!” buyurmuştur. {B3148 Buhârî, Farzu'l-humus, 19.}

1302

•.•.•

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ أَمْشِي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَعَلَيْهِ بُرْدٌ نَجْرَانِيٌّ غَلِيظُ الْحَاشِيَةِ فَأَدْرَكَهُ أَعْرَابِيٌّ فَجَذَبَهُ جَذْبَةً شَدِيدَةً حَتَّى نَظَرْتُ إِلَى صَفْحَةِ عَاتِقِ النَّبِيِّ ﷺ قَدْ أَثَّرَتْ بِهِ حَاشِيَةُ الرِّدَاءِ مِنْ شِدَّةِ جَذْبَتِهِ ثُمَّ قَالَ مُرْ لِي مِنْ مَالِ اللهِ الَّذِي عِنْدَكَ فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ فَضَحِكَ ثُمَّ أَمَرَ لَهُ بِعَطَاءٍ.

TERCÜMESİ

Enes b. Mâlik radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ben bir kere Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber gidiyordum. Resûlullah'ın üzerinde Necran mensucatından kalın kenarlı bir ridâ, (kaftan)-bulunuyordu. Bâdiyeli bir Arap bize yetişti de Resûlullah'ın ridâsını şiddetle çekti. O sırada ben Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin boynu ile iki omuzu arasına bakmıştım (bir de ne göreyim?) Bedevînin ridâyı şiddetle çekmesinden ridânın (kalın) kenarı Resûlullah'ın boyun safhasında iz bırakmıştır. Bundan sonra bedevî Resûlullah'a, "Yanında bulunan Allah malından bana bir şey verilmesini emret!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah bedevîye doğru (şefkatle) baktı da güldü, sonra bu bedevîye biraz dünyalık verilmesini emretti. {B3149 Buhârî, Farzu'l-humus, 19.}

1303

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ﵁ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ آثَرَ النَّبِيُّ ﷺ أُنَاسًا فِي الْقِسْمَةِ أَعْطَى الْأَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَأَعْطَى عُيَيْنَةَ مِثْلَ ذٰلِكَ وَأَعْطَى أُنَاسًا مِنْ أَشْرَافِ الْعَرَبِ فَآثَرَهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْقِسْمَةِ فَقَالَ رَجُلٌ وَاللّٰهِ إِنَّ هٰذِهِ لَقِسْمَةٌ مَا عُدِلَ فِيهَا وَمَا أُرِيدَ بِهَا وَجْهُ اللّٰهِ فَقُلْتُ وَاللّٰهِ لَأُخْبِرَنَّ النَّبِيَّ ﷺ فَأَتَيْتُهُ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ فَمَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ يَعْدِلِ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ رَحِمَ اللّٰهُ مُوسَى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هٰذَا فَصَبَرَ.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Mesʿûd radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Huneyn günü (harp) olup bitince Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem (ganimet taksimi sırasında) bazı kimselere ziyade vermek suretiyle hususiyet bahşetti. (Meselâ müellefe-i kulûbdan) Akraʿ b. Hâbis'e 100 deve vermişti. Uyeyne'ye de bunun kadar vermişti. Arap eşrafından bazı insanlara da bu suretle 100 deve ihsan buyurup bu Arap eşrafını o gün ganimet bölümünde başkalarına tercih etmişti. (Peygamber'in bundaki gayesini anlamayanlardan) bir kişi[683] (itiraz ederek), "Vallahi şu taksim, kendisinde adalet gözetilmeyen yahut kendisiyle Allah rızası kastedilmeyen bir taksimdir ve bu muhakkaktır" dedi. Ben de, "Vallahi bu (küstahça) sözü ben Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve selleme muhakkak haber veririm" dedim ve Peygamber'e varıp haber verdim. Resûlullah, "Allah ve resulü adalet etmezse kim eder? Allah Mûsâ'ya rahmet etsin, o, bundan daha çok sözlerle ezâlandırıldı da sabretti (ve böyle küstahları cezalandırmadı)" buyurdu. {B3150 Buhârî, Farzu'l-humus, 19.}

---

683 Bu çirkin sözü söyleyenin adı Vâkıdî'nin beyanına göre münafıklardan Ma'teb b. Kuşey'dir. Ma'teb'in bu şenî tefevvühatına karşı katl ile cezalandırılması icap ederse de böyle bir ceza tayinine dair hiçbir haber yoktur. Haber-i vâhid ile katl cezası sabit olmamasına mebnî olsa gerek yahut Ma'teb'in bu itirazı nübüvvet hakkında olmayıp ganimet taksimine itirazdan ibaret olmasına mebnîdir.

1304

•.•.•

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ قَالَ كُنَّا نُصِيبُ فِي مَغَازِينَا الْعَسَلَ وَالْعِنَبَ فَنَأْكُلُهُ وَلَا نَرْفَعُهُ.

TERCÜMESİ

İbn Ömer radıyallahu anhümâdan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh, “Biz, gazâlarımızda bal, (yağ), üzüm, (meyve gibi) yiyecek şeylere rastgelirdik. Bunları (yerinde) yerdik de (iddihâr için) nakletmezdik” demiştir. {B3154 Buhârî, Farzu’l-humus, 20.}

ARAP CEZÎRESİ HARİCİNDE ZİMMÎLERE CİZYE TAYİNİ VE HARBÎLERLE MUSÂLAHA AKDİ BAHSİ

كِتَابُ الْجِزْيَةِ وَالْمُوَادَعَةِ مَعَ أَهْلِ الذِّمَّةِ وَالْحَرْبِ

Bu bahis zimmîlerle cizye, harbîlerle mütareke ve musâlaha akdine dair hükümleri bildiren hadisleri muhtevidir.

Buraya kadar Buhârî, Arap cezîresi dahilindeki müşriklere karşı açılan cihadın faziletlerini, cihad esnasında Peygamberimizin riayet buyurdukları medenî ve insanî sünnetlerini, ganimet mallarının taksimi suretlerini, ganimet ve devlet malına karşı hıyanetin dünyevî hükmünü, uhrevî ukūbetını bildiren hadisleri rivayet etmişti. Bu bahiste cezîre haricindeki Ehl-i kitap ve Mecûs ile cizye ve mütareke gibi askerî, siyasî ve iktisadî münasebetlere dair hadisleri rivayet etmiştir.

Müellif Buhârî bu babında Tevbe sûresinin 27. âyetini unvan olarak zikretmiştir ki meâli şöyledir: "*Ey müminler! Kendilerine kitap verilip de Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve resulünün haram kıldığı şeyleri haram tanımayan ve hak dini, din edinmeyen şu kimseler (yehud ve nasârâ yok mu? İşte onlar) kendi elleriyle cizye (getirip) zelilâne verinceye kadar onlara karşı cihad ediniz!*"[684]

Bu âyet-i kerîmede Allah'a ve âhiret gününe iman, muharremâtın hurmetine itikad esaslarından sonra dindarlığın en âlî bir mümeyyiz vasfı bildirilmiştir ki hak din ile tedeyyündür. Bu da yalnız İslâm dinine has bir vasıftır. Çünkü Allah'ın haklarını, kulların umumi menfaatlerini inceden inceye tetkik ederek her ikisini telif eden İslâm dinidir. Kendilerine kitap verilen ümmetlerde din namına din ulularının irtikâp ettikleri zulümlerden, ortaya koydukları taassupkârane hükümlerden başka ne vardır ki! Binaenaleyh bu dinlerin müntesiplerini de Müslümanlığın halâskâr hak ve ma'dilet câmiasına davet etmek, nübüvvet ve risâleti âlemlere şâmil bir rahmet olan Peygamberimizin en birinci vazifesi idi. Bu mukaddes vazifeyi ifa etmesi ve Ehl-i kitabı da zulüm, cehil, hurafe girivelerinden kurtarması için ilk cihad emri bu âyetle verilmiştir.

Bu tarihe kadar tevhid dininin Arap müşriklerine karşı açtığı harp ve cihad zaferle neticelenmiş ve Arap kabileleri fevç fevç gelerek Müslümanlığın hidayet ve himayesine girmişlerdi. Şimdi cezîre haricindeki milletlere Müslümanlığın hak ve adalet prensiplerini tebliğe sıra gelmişti.

Bu âyetle Ehl-i kitaba karşı açılması emrolunan cihad da taarruzî bir mahiyette değildir. Harp son müracaat edilen bir müdafaa şeklidir. Coğrafî vaziyeti itibariyle Arabistan şibih cezîresi dünyanın en büyük ve satvetli iki devletinin tehdidi altında bulunuyordu ki: İran ile Bizans. Müslümanlar her zaman bu iki kuvvetli devletin taarruzuna uğramak tehlikesinde bulunuyordu. Nasıl ki Bizans üzerine hareket, Mûte Muharebesi ve Tebük Seferi ile başlamış ve Suriye hududu üzerindeki Gassân, Cüzâm, Süleym gibi vaktiyle Hıristiyanlığı kabul eden Arap kabilelerinin İslâm üzerine tecavüzüyle ihtiyar edilmişti. Bu bedevî Araplar Bizans'ın teşvikiyle Peygamber'in sefiri Dihye el-Kelbî'yi soymuşlar, Busrâ hükümdarına gönderilen Hâris b. Umeyr'i katletmişlerdi. Peygamber'in irtihali sırasında techiz edilen Üsâme ordusu da Bizans'a karşı hazırlanmıştı. Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında Humus, Şam, Erdün ve Filistin üzerine gönderilen ordular, hep Bizans tehlikesini önlemek için sevkedilmiş ve Ömer zamanında Suriye fütuhatıyla tamamlanmıştır.

Irak üzerine hareket de İran tehlikesine karşı iltizam edilmiştir; İran'ın fethi için değildi. Hazret-i Ömer'in, keşke İran ile aramızda ateşten bir dağ bulunsaydı da birbirimize taarruz etmeseydik suretinde meşhur temennisi, taarruzî bir hareket iltizam edilmediğini pek açık olarak gösterir. Bütün ordu kumandanlarına da Resûlullah'ın sünneti veçhile ibtidâ tevhid akîdesinin teklif edilmesi, kabul edilmediği surette cizye ile sulh olmalarını tembih etmesi de İslâmiyet'in sulh ve müsâlemet dairesinde tebligat ile neşri matlup olduğunu ifade eder ki yukarıdaki âyet-i kerîmeden müstefâd olan da budur. Harp son müracaat edilen tedâfüî bir tedbir idi.

Cizye. Fukaha örfünde Ehl-i kitap'tan müslüman olmayanların bir muahede ile nüfus başına vermeyi deruhte ettikleri vergidir ki bu vergi bir bakımdan Ehl-i kitabın İslâm diyarında ikametleri ve hayat, hürriyet haklarının muhafazası mukabilinde zimmetlerine terettüp eden bir vazifedir ve bu cihetle kendilerine zimmî ıtlak olunmuştur. Öbür bakımdan da Müslümanlık'tan imtinalarının cezasıdır. Âyetin son fıkrasında, bu vergiyi deruhte eden muâhidlerin vergilerini bizâtihi kendileri getirip zelilâne bir vez' ile vermelerinin şart kılınmış olması da bunu teyit etmektedir ki muâhidlere, her vergi verdikçe Müslümanlık'tan imtinâlarının fenalığı ihtar edilmiş olacaktır.

Bugün tarihe karışan cizye vergisi İmam Buhârî'nin yukarıdaki unvanına ilâve olarak nakline göre, muttarid değildi. Her muhite ve o muhitteki halkın zenginliğine ve fakirliğine göre değişmiştir. Meselâ Şam hıristiyanlarından nüfus başına 4 dinar alındığı halde Yemen gayri müslimlerinden 1 dinar alınmıştır. Katâde'den bunun sebebi sorulduğunda, Şamlılar'ın zengin olmasıdır demiş.

Yukarıdaki Tevbe âyeti Ehl-i kitap hakkında vârit olduğuna göre, cizye mukabilinde hayat ve hürriyet haklarını korumak yalnız Ehl-i kitaba verilmiş bir hak olmak icap ederse de yakında tercüme edeceğimiz Ömer b. Hattâb hadisinde görüleceği üzere, Abdurrahman b. Avf tarafından Resûlullah'ın bu kitâbîler gibi Mecûs'a da verdiği rivayet edilmiş bulunduğundan, Hazret-i Ömer tarafından Mecûs da Ehl-i kitaba ilhak olunarak onların da bu haktan istifade etmelerine müsaade edilmiştir.[685]

Müşriklere gelince, bunlar Arap cezîresi dahilinde ve haricinde olmak üzere iki kısma ayrılır. Cezîre dahilindeki müşriklerden Resûlullah'ın cizye alarak hakk-ı hayat bahşettiği vâki değildir. Yukarıdaki Tevbe âyeti de kitâbîler hakkında nâzil olmakla beraber, onlara tahsisi ifade eder bir kayıt bulunmadığından, fukaha arasında bir ictihad zemini olan bu mesele hakkında İmam Ebû Hanîfe cizye yalnız cezîre dahilindeki Arap müşriklerden kabul olunmaz. Cezîre haricindeki müşriklerle mutlak surette Ehl-i kitap'tan cizye alınarak hayat ve medenî hukuk bahşolunur demiştir ki İmam Buhârî de *Sahîh*'inde Ebû Hanîfe'nin bu ictihadını iltizam etmiştir.[686]

İmam Mâlik ise daha geniş bir ictihad ile cizye Arap'tan ve Arap'ın gayriden, müşrik olsun, kitâbî olsun kabul olunur demiştir. İmam Şâfiî de bu hakkın münhasıran Ehl-i kitaba ait olduğunu söylemiştir.

---

684 قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ.

{et-Tevbe, 9/29.}

685 وفي الموطأ: أن عمر قال لا أدري ما أصنع بالمجوس. فقال عبد الرحمن بن عوف أشهد لقد سمعت رسول الله يقول سنوا بهم سنة أهل الكتاب.

{MU619 Mâlik, Zekât, 24. Rivayet *el-Muvatta*'da "أن عمر بن الخطاب ذكر المجوس فقال ما أدري كيف أصنع في أمرهم فقال عبد الرحمن بن عوف أشهد لسمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول سنوا بهم سنة أهل الكتاب." şeklindedir.}

686 ما جاء في أخذ الجزية من اليهود و النصارى و المجوس و العجم [[بخاري]].

1305

•.•.•

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﵁ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى أَهْلِ الْبَصْرَةِ قَبْلَ مَوْتِهِ بِسَنَةٍ فَرِّقُوا بَيْنَ كُلِّ ذِي مَحْرَمٍ مِنَ الْمَجُوسِ وَلَمْ يَكُنْ عُمَرُ أَخَذَ الْجِزْيَةَ مِنَ الْمَجُوسِ حَتَّى شَهِدَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَخَذَهَا مِنْ مَجُوسِ هَجَرَ.

TERCÜMESİ

Ömer b. Hattâb radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre Hazret-i Ömer kendileri vefatlarından bir sene önce Basra Valisi (Cez' b. Muâviye')ye gönderdiği bir emirnâmesinde, "Mecûslar'dan (kendi âdetleri ve kendi nikâhlarıyla aralarında zevciyet bulunan) her zî-rahm-i mahrem (karı, koca) arasını ayırınız! (Her sâhiri de yakalayıp öldürünüz!) diye yazmıştır. (Vali Cez'den, üç sâhir bulduk, öldürdük. Mecûslar'dan da mahrem karı kocaların aralarını ayırdık, dediği de diğer bir tarikle rivayet olunmuştur). Râvi ibtidâ Ömer Mecûs'tan cizye almazdı. Nihayet Abdurrahman b. Avf, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin (Bahreyn'in) Hecer (şehri) Mecûs'undan cizye aldığına şehâdet etti. (Bunun üzerine Ömer de almaya başladı demiştir.) {B3156 Buhârî, Cizye, 1.}

İZAHI

Bu hadisin yukarıdaki unvana mutabakat noktası Resûlullah'ın Mecûs'tan cizye aldığına dair olan Abdurrahman b. Avf'ın rivayetidir. Mezhep hürriyeti İslâm dininin ilân ettiği medenî umdelerden en mühimi olduğu ve Mecûs örfünde iki mahrem arasında nikâh câri ve muteber bulunduğu halde Hazret-i Ömer'in birbirine mahrem olan karı koca arasının tefrikini emretmesi bu mezhep hürriyetine münâfî görülebilir. Hadis şârihleri bu şüpheyi def' için Hazret-i Ömer'in bu emri, Mecûs mezhebinin nikâh hakkındaki hükmünü nehiy ve ilgaya mâtuf olmayıp belki İslâm dininde menhî olan bu çiftleşmeyi Mecûs'un alenî yapmamalarını ve müslümanlardan imanı zayıf olanlar arasında fitne îkāına bâis olmamasını teminden ibaret bulunduğunu kaydetmişlerdir. Nasıl ki Hazret-i Ömer Nasârâ'nın takındıkları salîbin de izharını ve Nasârâ akîdelerinin ifşa edilmesini yasak etmişti.

Bahreyn Muahedesi.[687] Arap cezîresi haricinde yapılan muahedelerden birincisi muayyen vergi mukabilinde Bahreyn Mecûs'ları ile yapılan muahededir. Bu Bahreyn Muâhedenâmesi, müslümanların ve beytülmâlin fakrüihtiyaç içinde bunaldığı bir zamana tesadüf ettiğinden buradan alınan cizye bedelleri pek ziyade meserreti mûcip olmuştur. Akid tarihi "senetü'l-vüfûd" (sefâret heyetleri yılı) denilen hicretin 9. senesine müsâdiftir. Buhârî izah etmekte bulunduğumuz Hazret-i Ömer hadisinden sonra bu vâkıayı şöyle rivayet ediyor:

---

687 Bu eserimizde 1072. hadisin izahında Bahreyn hakkında izahat vardır, oraya bakınız!

1306

•.•.•

عَنْ عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ الْأَنْصَارِيِّ ﵁ وَهُوَ حَلِيفٌ لِبَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ وَكَانَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ إِلَى الْبَحْرَيْنِ يَأْتِي بِجِزْيَتِهَا وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ هُوَ صَالَحَ أَهْلَ الْبَحْرَيْنِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمُ الْعَلَاءَ بْنَ الْحَضْرَمِيِّ فَقَدِمَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ فَسَمِعَتِ الْأَنْصَارُ بِقُدُومِ أَبِي عُبَيْدَةَ فَوَافَتْ صَلَاةَ الصُّبْحِ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمَّا صَلَّى بِهِمُ الْفَجْرَ انْصَرَفَ فَتَعَرَّضُوا لَهُ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حِينَ رَآهُمْ وَقَالَ أَظُنُّكُمْ قَدْ سَمِعْتُمْ أَنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ قَدْ جَاءَ بِشَيْءٍ قَالُوا أَجَلْ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ فَوَاللهِ لَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنْ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ قَبْلَكُمْ فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا وَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ.

TERCÜMESİ

Ensardan Amr b. Avf'tan –ki, müşârün ileyh Âmir b. Lüey oğullarının dostu idi ve Bedir'de hazır bulunmuştu– rivayet olunduğuna göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem harbetmeksizin Bahreyn ahalisiyle bir sulh akdetmiş ve Bahreynliler (muayyen miktarda cizye vermeyi deruhte etmişlerdi. Resûlullah bunlar) üzerine Alâ b. Hadramî'yi emîr nasbetmiştir.[688] Tahsil olunan cizye mallarını getirmek üzere de bilâhare Resûlullah Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı Bahreyn'e gönderdi. Ebû Ubeyde cizye mallarını alarak Bahreyn'den Medine'ye geldiğinde ensar onun geldiğini işitince –ki, bu haberin şüyûu ashabın Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile sabah namazı kıldığı bir zamana tesadüf etmişti– ensar sabah namazını kılar kılmaz hemen dönüp Ebû Ubeyde'ye karşı çıktılar. Resûlullah ashabı bu halde görünce gülümseyerek onlara, "Öyle sanıyorum ki siz, Ebû Ubeyde'nin hayli dünyalıkla geldiğini duydunuz (da onu sevinçle karşılıyorsunuz!)" buyurdu. Onlar da, "Evet yâ Resûlellah!" diye tasdik ettiler. Bunun üzerine Resûlullah, "Şâdolunuz ve sizi sevindirecek nimetleri (bundan böyle her zaman) umunuz! Vallahi (bundan sonra) size fakrüihtiyaç geleceğinden hiç korkmam. Fakat sizin için korktuğum bir şey varsa o da sizden önce gelip geçen ümmetlerin önüne dünya (nimetleri)nin yayıldığı gibi sizin önünüze de yayılarak onların birbirlerine haset ettikleri ve nefsaniyet güttükleri gibi sizin de birbirinize düşmeniz ve onların helâk oldukları gibi sizin de mahvolup gitmenizdir" diye ümmeti intibaha davet etmiştir. {B3158 Buhârî, Cizye, 1.}

İZAHI

İran Muahedesi. Buhârî'nin Bahreyn Muahedesi'nden sonra rivayet ettiği hadislerden en mühimi İran Mecûsları ile yapılan muahedeye ve İran Harbi'ne dairdir. Bu harbi ve muahedeyi müellif Buhârî, Cübeyr b. Habbe tarikiyle Ömer radıyallahu anhtan şöyle rivayet etmiştir:

---

688 Bu eserimizin 1072. hadisinin izahında Alâ b. Hadramî'nin hal tercemesine bakınız!

1307

•.•.•

عَنْ عُمَرَ ﵁ أَنَّهُ بَعَثَ النَّاسَ فِي أَفْنَاءِ الْأَمْصَارِ يُقَاتِلُونَ الْمُشْرِكِينَ فَأَسْلَمَ الْهُرْمُزَانُ فَقَالَ إِنِّي مُسْتَشِيرُكَ فِي مَغَازِيَّ هٰذِهِ قَالَ نَعَمْ مَثَلُهَا وَمَثَلُ مَنْ فِيهَا مِنَ النَّاسِ مِنْ عَدُوِّ الْمُسْلِمِينَ مَثَلُ طَائِرٍ لَهُ رَأْسٌ وَلَهُ جَنَاحَانِ وَلَهُ رِجْلَانِ فَإِنْ كُسِرَ أَحَدُ الْجَنَاحَيْنِ نَهَضَتِ الرِّجْلَانِ بِجَنَاحٍ وَالرَّأْسُ فَإِنْ كُسِرَ الْجَنَاحُ الْآخَرُ نَهَضَتِ الرِّجْلَانِ وَالرَّأْسُ فَإِنْ شُدِخَ الرَّأْسُ ذَهَبَتِ الرِّجْلَانِ وَالْجَنَاحَانِ وَالرَّأْسُ فَالرَّأْسُ كِسْرَى وَالْجَنَاحُ قَيْصَرُ وَالْجَنَاحُ الْآخَرُ فَارِسُ فَمُرِ الْمُسْلِمِينَ فَلْيَنْفِرُوا إِلَى كِسْرَى فَنَدَبَ عُمَرُ ﵁ جَمَاعَةً مِنَ النَّاسِ وَاسْتَعْمَلَ عَلَيْهِمُ النُّعْمَانَ بْنَ مُقَرِّنٍ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِأَرْضِ الْعَدُوِّ خَرَجَ عَلَيْهِمْ عَامِلُ كِسْرَى فِي أَرْبَعِينَ أَلْفًا فَقَامَ تَرْجُمَانٌ فَقَالَ لِيُكَلِّمْنِي رَجُلٌ مِنْكُمْ فَقَالَ الْمُغِيرَةُ سَلْ عَمَّا شِئْتَ فَقَالَ مَا أَنْتُمْ قَالَ نَحْنُ أُنَاسٌ مِنَ الْعَرَبِ كُنَّا فِي شَقَاءٍ شَدِيدٍ وَبَلَاءٍ شَدِيدٍ نَمَصُّ الْجِلْدَ وَالنَّوَى مِنَ الْجُوعِ وَنَلْبَسُ الْوَبَرَ وَالشَّعَرَ وَنَعْبُدُ الشَّجَرَ وَالْحَجَرَ فَبَيْنَا نَحْنُ كَذٰلِكَ إِذْ بَعَثَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَرَبُّ الْأَرَضِينَ تَعَالَى ذِكْرُهُ وَجَلَّتْ عَظَمَتُهُ إِلَيْنَا نَبِيًّا مِنْ أَنْفُسِنَا نَعْرِفُ أَبَاهُ وَأُمَّهُ فَأَمَرَنَا نَبِيُّنَا رَسُولُ رَبِّنَا ﷺ أَنْ نُقَاتِلَكُمْ حَتَّى تَعْبُدُوا اللّٰهَ وَحْدَهُ أَوْ تُؤَدُّوا الْجِزْيَةَ وَأَخْبَرَنَا نَبِيُّنَا عَنْ رِسَالَةِ رَبِّنَا أَنَّهُ مَنْ قُتِلَ مِنَّا صَارَ إِلَى الْجَنَّةِ فِي نَعِيمٍ لَمْ يُرَ مِثْلُهُ قَطُّ وَمَنْ بَقِيَ مِنَّا مَلَكَ رِقَابَكُمْ فَقَالَ النُّعْمَانُ رُبَّمَا أَشْهَدَكَ اللّٰهُ مِثْلَهَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يُنَدِّمْكَ وَلَمْ يُخْزِكَ وَلٰكِنِّي شَهِدْتُ الْقِتَالَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ كَانَ إِذَا لَمْ يُقَاتِلْ فِي أَوَّلِ النَّهَارِ انْتَظَرَ حَتَّى تَهُبَّ الْأَرْوَاحُ وَتَحْضُرَ الصَّلَوَاتُ.

TERCÜMESİ

Ömer b. Hattâb (hilâfetinin ikinci yılında bir ordu techiz ederek) İran'ın mahal tayin etmeyerek büyük şehirleri üzerine müşriklerle harbetmek üzere göndermişti.[689]

Bunun üzerine Hürmüzân müslüman oldu. (Hazret-i Ömer de onu mukarrebîni arasına alarak), "Ey Hürmüzân! Şimdi seninle (İran fütuhatını tamamlamak için) şu Fars, İsfahan, Azerbaycan hakkında istişare ediyorum. Bunlardan, önce hangisinin fethine başlanmalıdır?" diye sordu. Hürmüzân cevap vererek, "Evet, ey emîre'l-mü'minin! Bu toprakların ve buralarda bulunan müslüman düşmanı halkın benzeri, iki kanadı, iki ayağı ve bir başı bulunan bir kuştur ki bu kuşun bir kanadı kırıldığı farzedilse (o ölmez), bir kanadı ve bir başı ile iki ayağı üstünde durur. Öbür kanadı da kırılmış olsa, o bir başı ve iki ayağı ile (yaşar) durur. Ama kuşun başı ezilirse ayakları da, kanatları da, başı da (kırılır, ezilir) gider. İmdi bu işte baş, kisrâdır. Kanadın biri kayserdir, öbürü de Fars'tır. Ya emîre'l-mü'minîn! Şimdi siz müslümanlara emrediniz de toptan kisrâ üzerine hareket etsinler!" dedi. (İran harp tarihinin son derece hulâsa edilmiş bu birinci safhasıdır).

Râvi Cübeyr b. Habbe (İran vekāyiinin ikinci bir safhasını rivayet ederek) demiştir ki: (Kādisiye fethinden geldikten sonra bir gün) bizi Ömer gazâ için çağırdı. Üzerimize de Nuʻmân b. Mukarrin'i kumandan dikti. (O da Kādisiye fethinden yeni gelmişti. Bu yeni ordu içinde İbn Ömer ve ashaptan pek çok kimse vardı. Biz Medine'den hareket ederken Hazret-i Ömer Ebû Mûsâ el-Eşʻarî'ye Basra kuvvetleriyle, Huzeyfe'ye de Kûfe kuvvetleriyle hareket etmelerini ve Nihâvend'de birleşmelerini yazdı. Biz de Medine'den hareket ederek) düşman diyarında Nihâvend'e varıp birleştik. Kisrânın kumandanı bizi (Fars, Kirman vesaire ahalisinden) kırk bir kişilik bir kuvvetle karşıladı ve kumandan tarafından gelen bir tercüman bize, "Bazı şeyler soracağım. İçinizden bir kişi bana cevap versin!" dedi. (Ashabın hakîm ve hatiplerinden) Mugīre b. Şuʻbe, "Ne istersen sor!" demesi üzerine tercüman (istihfafkârane ve taşa, ağaca seslenir gibi), "Siz ne (mülevves) şeylersiniz?" dedi. Mugīre şöyle cevap verdi: "Biz Arap ırkından birtakım kimseleriz. Biz vaktiyle azgın bir şekāvet, zorlu bir belâ ve mihnet içinde yaşarken, açlıktan hurma çekirdeği, deri parçası sorarken, deve yününden ve kıldan elbise giyerken, ağaca ve taşa taparken; hulâsa biz, böyle koyu bir vahşet ve cehâlet içinde iken göklerin ve yerlerin rabbi, şanı âlî ve azameti mütecellî olan Allah Teâlâ bize kendi aramızdan bir peygamber gönderdi. Biz onun babasını anasını (aramızdaki şerefini, haseb ü nesebini, doğru sözlülüğünü) biliriz. Şimdi rabbimizin gönderdiği bu aziz Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem bize –siz yalnız bir Allah'a ibadet edinceye yahut cizye verinceye kadar– sizinle harbetmemizi emir buyurdu ve Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem rabbimiz nâmına bize haber verdi ki, bizden cihad uğrunda hayatını feda edenler doğru cennete gider ve cennette, asla misli görülmedik nimete nâil olur. Şehid olmayıp da geride hayatta kalanlar da sizi esir edip rakabenize mâlik olurlar."

(Mugīre b. Şuʿbe bu âteşîn hitabesini zeval vakti bitirmişti ve harpten başka bir çıkar yol olmadığını anlamıştı. Kumandanımız Nuʿmân b. Mukarrin'e harbe başlanmasını teklif etti. Bunun üzerine) Nuʿmân, "(Aziz kardeşim Mugīre!) Allah Teâlâ seni, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber bu vakʿa gibi birçok muharebede bulundur(makla mubâhî kıl)dı. (Hatırlarsınız ki Resûlullah gündüzün ilk saatinde harbe başlamazsa zevalden sonraya tehir ederdi). Şimdi sabır ve teennî size nedâmet vermez ve sizi düşman nazarında küçük düşürmez. Benim Resûlullah ile bulunduğum bütün muharebelere Resûlullah, gündüzün ilk saatinde harbetmezse, (zevalden sonra) tâ rüzgâr esip (öğle sisi geçinceye) namazlar kılınıncaya kadar intizâr etmek itiyadında idi" dedi (ve müsait zamanda taarruz emrini verdi).[690] {B3159 Buhârî, Cizye, 1.}

---

689 Büyük muhaddis ve müverrih Bedreddin el-Aynî, "Râvi bu hadisi rivayet ederken birçok tarihî mâlûmatı terk ve ihmal etmiştir. Mütalaa sahiplerinin gönüllerine inşirah verecek olan bu mâlûmatın bir kısmını biz burada bildirmek isteriz" diyerek şöyle izah ediyor: Sa'd b. Ebû Vakkās kumandasında sevkedilen bir ordu (Kādisiye')ye vardığında Kisrâ Yezdicerd müslümanları Rüstem kumandasındaki 120.000 kişilik muazzam bir ordu ile karşıladı. Bu ordunun sağ cenahında Hürmüzân bulunuyordu. Ordu içinde otuz üç tane de harp fili bulunduğunu söylemek, bu ordunun teçhizatça da mükemmel olduğunu ifade etmek için kifayet eder. Buna karşı İslâm ordusunun mevcudu ise İbn İshak'ın rivayetine göre çok zayıftı. Hicretin 14. yılı muharreminin hilâline tesadüf eden bir pazartesi günü cereyan eden kanlı bir muharebe netîcesinde iki ordu arasındaki nisbetsiz farka rağmen İran ordusu bozuldu. O sırada esen şiddetli bir rüzgârın Başkumandan Rüstem'in tahtı ve mevkibi başta olmak üzere İran ordusunun bütün çadırlarını bozup altını üstüne çevirmesi, bozgunun mühim âmili olmuştu. Bu bozgunluğu, Rüstem'in beyaz bir katıra binerek kaçması ve İslâm bahadırları tarafından takip edilerek Hilâl namında bir mücahid tarafından öldürülmesi takip edip tamamlamıştır. Hilâl, Rüstem'in tahtına çıkarak Rüstem'i öldürdüğünü ilân etmesi üzerine İran ordusunda müthiş bir panik başladı. Bu bozguncuları müslümanlar takip ettiler. 10.000 kişiyi kılıçtan geçirdiler. 30.000 esir aldılar ve takibe devam ederek İranlılar'ın o zamanki saltanat merkezi olan Medâin'e kadar kovaladılar. İslâm ordusu Medâin'e vardığı zaman Başkumandan Sa'd b. Ebû Vakkās kisrâların sarayına girmiş ve onu bomboş görünce şu âyeti okumuştur:

كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ . وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ . وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ . كَذٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا اٰخَرِينَ. فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ.

"*Bak şu bedbahtlara neler bırakıp gitmişler: Bağlardan bahçelerden, pınarlardan ırmaklardan, mezrû topraklardan, muhteşem saraylardan ve türlü nimetlerden* (neler bırakmışlar?). *Onlar dün bu refah ve saadet içinde bu kâşânelerde yaşıyorlardı. Bu böyle iken, biz, bugün bütün bunları başka bir kavme miras kıldık da o mağrur kavme ne gök, yer* (halkı) *ağladı* (acıdı)*, ne de onların cezaları tehir edildi*" (ed-Duhân, 44/25-29).

Hürmüzân da bu firarîler içinde bulunuyordu. Medâin'de bir sulh akdedildiyse de bilâhare İranlılar bu sulhu bozduklarından Ebû Mûsâ el-Eş'arî kumandasındaki İslâm kuvvetleri tarafından Hürmüzân idaresindeki İran ordusu Tüster'de muhasara edilerek iyice sıkıştırıldı. Bunun üzerine Hürmüzân Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den eman dileyerek kendisinin Medine'ye halifeye gönderilmesini rica etti. Ebû Mûsâ tarafından ricası kabul edilerek ganimet malının humusu ile beraber Hazret-i Ömer'e gönderildi. Hürmüzân Acem mülûkünün en büyüklerinden idi. Ahvaz, Cündişâpûr, Sûs gibi birçok İran mıntıkası onun hâkimiyeti altında idi. Hürmüzân, Medine'de halifenin huzuruna çıkarılıp Hazret-i Ömer onu görünce hemen Allah'a karşı şükür secdesi etmiş, sonra aralarında görüşmeler başlamıştır ve halifenin huzurunda kendi arzusuyla müslüman olmuştur. Kendisiyle beraber ailesi ve evlâdı ve bütün maiyeti halkı da müslüman olmuşlardır. Hazret-i Ömer'in kātili Ebû Lü'lü', Hürmüzân'ın teşvikiyle bu cinayeti irtikâp ettiği bazı kimseler tarafından iddia edilmekle, Hazret-i Ömer'in oğlu Ubeydullah tarafından katledilmiştir.

690 Harp hulâsa olarak şöyle cereyan etmiştir: Nu‘mân, askerin sağ cenahına Huzeyfe'yi, sol cenahına da kardeşi Nuaym b. Mukarrin'i kumandan tayin etti ve öğle sıcağı geçinceye kadar düşmanın tecavüzlerine karşı ric‘at etti. Sonra Nu‘mân müsait zaman hulûl edince askeri mukabil taarruza sevketti. Kanlı bir muharebe cereyan ederken Nu‘mân müteaddit yerinden yaralanmıştı. Bunun üzerine bir de atının ayağı sürçmekle mecalsiz bir halde yere serildi. Yere düşen bayrağı Huzeyfe b. Yemân alarak harbetti ve akşam üzeri zafer tahakkuk etti; Nihâvend alındı. 30.000 esir ve birçok mücevherat iğtinâm edildi. Hazret-i Ömer'in kātili Ebû Lü'lü' de bu esirler arasında idi. Huzeyfe bu ganimet malının humsunu ayırdıktan sonra bakiyesini mücahidlere taksim etti. Humsunu Medine'ye gönderdi. Hazret-i Ömer bunların da satılıp mücahidlere taksim edilmesi için Huzeyfe'ye iade etti ve Nu‘mân'ın şehâdetine müteessir olup ağladı. Bu da İran harbinin ikinci safhasıdır.

Mevzumuz harp tarihi yazmak olmayıp hadisin İran tarihiyle ilgili olan kısmını izahtan ibaret olduğundan bu hulâsa ile iktifa ediyoruz. Bundan sonra Buhârî, Tebük Seferi'ndeki Eyle Muâhedenâmesi hakkındaki hadisi rivayet ediyor.

1308

•.•.•

عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ ﵁ قَالَ غَزَوْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ تَبُوكَ وَأَهْدَى مَلِكُ أَيْلَةَ لِلنَّبِيِّ ﷺ بَغْلَةً بَيْضَاءَ وَكَسَاهُ بُرْدًا وَكَتَبَ لَهُ بِبَحْرِهِمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Humeyd es-Sâidî radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: Biz Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber Tebük'e gazâ etmiştik. (Sefer esnasında) Eyle Meliki (Buhne b. Rü'be Resûlullah'ın huzuruna geldi; sulh oldu; cizye vermeyi deruhte etti). Nebî sallallahu aleyhi ve selleme (düldül adlı) beyaz bir katır hediye etti ve bürd(-i Yemânî) bir libas giydirdi. Resûlullah da ona sahil boyundaki köyler halkı hakkında bir emannâme yaz(dırıp ver)di. {B3161 Buhârî, Cizye, 2.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî, "İmam ve Devlet Reisi Bir Ülkenin Meliki ile Sulh ve Müsâlemet Akdedince Bu Musâlâhanâme Hükmünün İslâm Harp Hukukuna Göre O Ülke Halkı Hakkında da Muteber Olduğuna Dair" açtığı bir babında rivayet etmiştir. Hadisin bu unvana mutabakat noktası da Resûlullah'a takdim edilen hediyeleri kabul buyurması ve Melik İbnü'l-Ulemâ Buhne'nin Akabe körfezi müntehâsında ve sâhil boyundaki köyler hakkında verdiği emannâmenin bütün tebaası yahudiler hakkında da muteber olmasıdır.

İbn İshak, Resûlullah'ın emannâme olarak verdiği mektubu şöyle rivayet etmiştir:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu mektup Allah tarafından ve Allah'ın resulü Muhammed Nebî tarafından Yuhanne b. Rü'be'ye ve Eyle halkına denizde sefînelerinin, karada kendilerinin serbest seyrüseferlerine dair bir emannâmedir.[691]

İbn İshak'ın هذه أمنة tabiriyle rivayetine göre, emannâme dediğimiz yazı, kara ve deniz seyrüsefer serbestîsi hakkındaki muahedenâmenin yalnız bir unvanıdır. Akdin iki tarafında bulunanların isimlerinin ve akdin mevzuunun zikrinden ibarettir. Nasıl ki zamanımızda tanzim olunan muahedenâmelerde de bu veçhile bir unvanın zikredilmesi, milletler arası riayet olunan protokol îcâbâtındandır. Muahedenâmenin asıl siyasî metni hadiste bildirilmemiştir. Yalnız hadis şârihlerinin siyer müelliflerinden nakillerine göre, Peygamber efendimiz Eyle sahillerini idarî istiklâli haiz birtakım ufak mıntıkalara ayırmıştır. Bunların umumunu Eyle melikinin hâkimiyeti altına vermişti ki bir nevi idarî adem-i merkeziyet sistemidir ve Peygamber efendimizin yüksek siyasetinin açık bir numunesidir.

Bu hadisin mufassal bir rivayet tariki, bu eserimizde 737 numara ile tercüme edilmişti. Orada Tebük Seferi ve Tebük, Vâdilkurâ, Eyle mevkileri hakkında izahat vardır. Oraya bakınız!

---

691 : و ذكر ابن إسحاق الكتاب يعني كتاب النبي صلى الله عليه و سلم وهو
بسم الله الرحمن الرحيم هذه أمنة من الله و من محمد النبيّ رسول الله لبحنة و
أهل أيلة سفنهم و سيّارتهم في البر والبحر.

{İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 525; Aynî, *Umde*, IX, 66. Metindeki 'بحنة' ismi ' يحنة بن رؤبة ' şeklinde kaynaklardan tespit edilerek düzeltilmiştir. İbn Hişam'daki arapça metin tercümeye daha uygun olduğu için de *Umde*'ye tercih edilmiştir.}

1309

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَتَلَ مُعَاهَدًا لَمْ يَرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَإِنَّ رِيحَهَا يُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ عَامًا.

TERCÜMESİ

Abdullah b. Amr radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: Herhangi (mümin) bir kişi muâhit (ve (haraçgüzâr) bir zimmîyi (haksız yere) öldürürse, o kişi cennet kokusu kokamaz. Halbuki (kebâirden kaçınan öbür müminler) cennet kokusunu kırk yıllık mesafeden duyar. {B3166 Buhârî, Cizye, 5.}

İZAHI

Hadisin Türkçe'sinde kavis içindeki ziyadeler Buhârî'nin, Nesâî'nin, Ebû Dâvûd'un diğer rivayet tarikleriyle şer'î kaidelerden istifade edilerek gösterilmiştir. Kırk sene rivayetine bedel yetmiş beş, yüz rivayetleri de bulunduğuna göre bu adet, uzak mesafeden kinaye olarak zikredilmiştir.

1310

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا فُتِحَتْ خَيْبَرُ أُهْدِيَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ شَاةٌ فِيهَا سُمٌّ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ اجْمَعُوا لِي مَنْ كَانَ هَاهُنَا مِنْ يَهُودَ فَجُمِعُوا لَهُ فَقَالَ إِنِّي سَائِلُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَهَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْهُ فَقَالُوا نَعَمْ فَقَالَ لَهُمْ مَنْ أَبُوكُمْ قَالُوا فُلَانٌ فَقَالَ كَذَبْتُمْ بَلْ أَبُوكُمْ فُلَانٌ قَالُوا صَدَقْتَ قَالَ فَهَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُ عَنْهُ فَقَالُوا نَعَمْ يَا أَبَا الْقَاسِمِ وَإِنْ كَذَبْنَا عَرَفْتَ كَذِبَنَا كَمَا عَرَفْتَهُ فِي أَبِينَا فَقَالَ لَهُمْ مَنْ أَهْلُ النَّارِ قَالُوا نَكُونُ فِيهَا يَسِيرًا ثُمَّ تَخْلُفُونَا فِيهَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ اخْسَئُوا فِيهَا وَاللّٰهِ لَا نَخْلُفُكُمْ فِيهَا أَبَدًا ثُمَّ قَالَ هَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُكُمْ عَنْهُ فَقَالُوا نَعَمْ يَا أَبَا الْقَاسِمِ قَالَ هَلْ جَعَلْتُمْ فِي هٰذِهِ الشَّاةِ سُمًّا قَالُوا نَعَمْ قَالَ مَا حَمَلَكُمْ عَلَى ذٰلِكَ قَالُوا أَرَدْنَا إِنْ كُنْتَ كَاذِبًا نَسْتَرِيحُ وَإِنْ كُنْتَ نَبِيًّا لَمْ يَضُرَّكَ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Hayber fetholunduğu zaman Nebî sallallahu aleyhi ve selleme (Hâris kızı Zeyneb tarafından) içi zehirli (kızartılmış) bir koyun hediye edilmişti. (Bunun zehirli olduğunu vahiy ile bilen) Nebî sallallahu aleyhi ve sellem (ashaba), "Hayber'de ne kadar yahudi varsa onları bana toplayınız!" buyurdu. Ashap da toplayıp getirdi. Resûlullah bunlara hitap ederek, "Size bir şey soracağım; bana doğru cevap verir misiniz?" buyurdu. Yahudiler, "Evet, doğrusunu söyleriz!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah yahudilere, "Sizin (ulu) babanız kimdir?" diye sordu. Onlar da, "Falandır!" diye cevap verdiler. Resûlullah onlara, "Yalan söylediniz, (büyük) babanız falandır" diye yalanladı. Yahudiler, "Doğru söyledin" diye Resûlullah'ı tasdik ettiler.

Şimdi Resûlullah yahudilere, "Size bir şey daha soracağım. Bana doğrusunu söyler misiniz?" diye sordu. "Evet, yâ Ebü'l-Kāsım! Söyleriz. Hem biz yalan söylersek bile bizim yalanımızı bilirsin. Nasıl ki bizim babamızı bilmiştin!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah onlara, "Cehennemlik kimlerdir?" diye sordu. Yahudiler, "Biz, az bir zaman cehennemde bulunacağız, sonra orada siz bize halef olacaksınız!" diye cevap verdiler. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de, "Haydi buradan yıkılın! Vallahi cehennemde biz size asla halef olamayız!" diye onları reddetti. Sonra Resûlullah, "Şimdi (asıl mühim) bir şey soracağım. Buna olsun doğru cevap verir misiniz?" diye sordu. Yahudiler, "Evet, yâ Ebü'l-Kāsım!" diye cevap verdiler. Resûlullah, "Şu koyu(n kızartması)na zehir koydunuz mu?" diye sordu. Yahudiler, "Evet, koyduk!" dediler. Resûlullah, "Bu cinayete sizi ne sevketti?" demişti. Yahudiler de, "Biz şöyle düşündük: Eğer sen yalancı (peygamber) isen (koyunu yer ölürsün) biz de müsterih oluruz. Eğer hakiki bir peygamber isen sana bir zarar irişmez!" diye cevap verdiler. {B3169 Buhârî, Cizye, 7.}

İZAHI

Buhârî bu hadisi, "Muâhid Müşrikler Müslümanlara Karşı Hıyanet ve Nakz-ı Ahd Ederlerse" istifhamıyla açtığı bir babında rivayet etmiş ve bu babın unvanında hiçbir cevaba tasaddî etmemiştir. Çünkü Peygamber efendimizin bu cinayete cüret eden yahudi karısına ceza tayin edip etmediği hakkındaki rivayetler muhteliftir. Müslim'in bir rivayetine göre, ashap Peygamber efendimize, "Yâ Resûlellah! Bu kadını öldürelim mi?" diye sormuşlar da Resûlullah, "*Hayır, öldürmeyiniz!*" buyurmuş.[692] Zührî de bu yahudi kadın müslüman oldu da serbest bırakıldı" demiş. Ebû Seleme'nin Câbir'den rivayetine göre Resûlullah bu kadını kısasen katlettirmiştir. Beyhakī her iki kavli telif ederek câiz ki diyor: Bu kadını Resûlullah ibtidâ serbest bırakmıştır. Fakat bilâhare o zehirli koyun etini yiyenlerden Bişr b. Berâ'nın vefatı üzerine kısasen katlettirilmiştir. Binaenaleyh Resûlullah ibtidâ kendi şahsı hesabına ceza vermemiş, sonra Bişr'in vefatı üzerine kısas ettirilmiştir.

Vâkıdî’nin Zührî’den bir rivayetine göre Peygamber efendimiz bu kadına, “*Bu hıyanetini nasıl bir zaruret üzerine irtikâp ettin?*” diye sormuş, o da, “Bu Hayber Vak‘ası’nda babam, amcam, kocam, kardeşim arka arkaya katledildiler de onların acısıyla yaptım” demiştir.[693]

Bu hadisteki birinci sual ki, “*Sizin babanız kimdir?*” suretindedir ve herhalde bu adı sorulan baba, ya Hayber’deki yahudilerin veya mutlak surette Yehûd milletinin büyük babası olacaktır. Bunun adı gerek sualde, gerek cevapta tasrih edilmeyip kinaye tarikiyle ifade edilmiştir. Şârihler de hiçbir şey bildirmiyorlar. *Tezhîb* sahibi, “Ben bu baba ile ne kastedildiğini bilmiyorum” diyor. Şârihler de bu ibhamı izâle edecek hiçbir şey bildirmiyorlar. Bu babanın gerek sualde gerek cevabında adı tasrih edilmeyip kinaye tarikiyle ifade edildiğine göre, bunun muayyen bir aile babası olmadığı, belki ya Hayber’deki yahudilerin yahut mutlak surette Yehûd milletinin büyük babası olmak icap eder.

---

692 {M5705 Müslim, Selâm, 45.}

693 {Aynî, *Umde*, XV, 91. Bu rivayet temel hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.}

1311

•.•.•

عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ ﵁ قَالَ انْطَلَقَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ سَهْلٍ وَمُحَيِّصَةُ بْنُ مَسْعُودِ بْنِ زَيْدٍ إِلَى خَيْبَرَ وَهِيَ يَوْمَئِذٍ صُلْحٌ فَتَفَرَّقَا فَأَتَى مُحَيِّصَةُ إِلَى عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ سَهْلٍ وَهُوَ يَتَشَحَّطُ فِي دَمِهِ قَتِيلًا فَدَفَنَهُ ثُمَّ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَانْطَلَقَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ سَهْلٍ وَمُحَيِّصَةُ وَحُوَيِّصَةُ ابْنَا مَسْعُودٍ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَذَهَبَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ يَتَكَلَّمُ فَقَالَ كَبِّرْ كَبِّرْ وَهُوَ أَحْدَثُ الْقَوْمِ فَسَكَتَ فَتَكَلَّمَا فَقَالَ أَتَحْلِفُونَ وَتَسْتَحِقُّونَ دَمَ قَاتِلِكُمْ أَوْ صَاحِبِكُمْ قَالُوا وَكَيْفَ نَحْلِفُ وَلَمْ نَشْهَدْ وَلَمْ نَرَ قَالَ فَتُبْرِئُكُمْ يَهُودُ بِخَمْسِينَ فَقَالُوا كَيْفَ نَأْخُذُ أَيْمَانَ قَوْمٍ كُفَّارٍ فَعَقَلَهُ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ عِنْدِهِ.

TERCÜMESİ

(Ensardan) Sehl b. Ebû Hasme radıyallahu anhtan şöyle dediği rivayet olunmuştur: (Bir hurma mevsimi) Abdullah b. Sehl ile Mes'ûd b. Zeyd'in oğlu Muhayyisa, Hayber'e (dostları yanına hurma toplamaya) gitmişlerdi. O sene Hayberliler'le müslümanlar arasında sulh ve müsâlemet vardı. Bu iki yoldaş Hayber'e vardıklarında (kendi işlerine) ayrıldılar. Bir müddet sonra Muhayyisa (işlerini bitirip) Abdullah b. Sehl'e geldi. Fakat (onun boynu kırılarak bir pınara atılmış olduğunu gördü). Zavallı Abdullah kana boyanmış, öldürülmüş bir halde idi. Muhayyisa onu defnetti. Sonra dönüp Medine'ye geldi. Vak'ayı Peygamber'e arzetmek üzere Abdurrahman b. Sehl ve (ensardan İbn Mes'ûd'un oğulları) Muhayyisa ile Huveyyesa[694] Nebî sallallahu aleyhi ve selleme gittiler. (İbtidâ) Abdurrahman söze başladı. Fakat Resûlullah yaşça pek genç olan Abdurrahman'a, "İlk sözü yaşlıya bırak, ilk sözü yaşlıya ver!" ihtarında bulundu. Bunun üzerine Abdurrahman sustu. İki kardeş vâkıayı arzettiler. Sonunda Resûlullah onların üçüne, "Bu cinayetin Hayber'de yahudiler tarafından îkā edildiğine yemin eder ve sahibinizin kanı bedeli olan diyete müstehak olur musunuz?" teklifinde bulundu. Onlar da, "Yanında bulunmadığımız ve görmediğimiz bir cinayet hakkında nasıl yemin ederiz?" diye imtina ettiler. Resûlullah, "Şu halde Yehûd elli yemin ile isnat ettiğiniz cinayetten berâet eder!" buyurdu. Davacılar, "Yâ Resûlellah! Kâfirler güruhunun yeminlerine nasıl itibar ederiz?" diye razı olmadılar. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem cinayetin diyetini kendisi ver(erek dava sona er)di. {B3173 Buhârî, Cizye, 12.}

İZAHI

Hadis metninin ifade ettiği şekle göre bu davanın rü'yeti tarzı İslâm muhâkeme hukukuna göre şu müşkülleri arzetmektedir: **1.** Dava maktulün vârisi tarafından ikame edilmek icap ederken Resûlullah maktulün kardeşini söz söylemekten ve dava ikame eylemekten menetmiştir ve bu hakkı hiçbir hak sahibi olmayan ve bu hadiseye göre fuzûlî demek olan amuca oğullarına vermiştir. **2.** Yemin müddeîye değil, münkire teveccüh etmek şer'î bir asıl iken önce müddeîye teklif buyurulmuştur. **3.** Yemin ile yalnız müddeî mükellef iken fuzûlî kimselere de yemin teklif edilmiştir. **4.** Âkıle yani maktulün diyeti ve kan pahası Yehûd üzerine terettüp ederken Resûlullah'ın kendi malından veya beytülmâldan vermesinde ne mecburiyet vardır.

Bu hukukî müşkülleri hallederek *Buhârî* şârihleri diyorlar ki:

BİRİNCİ CİHET Kİ İlk sözün, en yaşlıya verilmesi davanın esasına ait değildir. Belki o hadisenin suretini ve cereyanı keyfiyetini maktulün yol arkadaşından dinlemek maksadına mebnîdir. Davanın hakikatine sıra gelince, Peygamber'in Abdurrahman'a da söz vermiş olması şüphesizdir. Bir de Abdurrahman'ın, yaşça kendisinden büyük olan amucası oğlunu tevkil etmiş olması ve bu vekâlete mebnî Resûlullah'ın vekilin söylemesini emretmiş olması ihtimali de vardır. Bu itibarla beraber Peygamberimiz tarafından önce bir muâşeret edebi de öğretilmiş oluyor.

İKİNCİ İlk yeminin müddeîye teklif buyurulması, sair davalara muhalif olarak yalnız kasâmeye[695] ait müstesna bir hususiyettir. Kasâmenin bir hususiyeti de hâşiyemizde izah olunduğu üzere yeminin elli olmasıdır.

ÜÇÜNCÜ CİHET Kİ Yemini üçüne birden teklifidir. Bu da âm zikredilmiş, hâs murat olunmuş suretinde tevcih edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ CİHET HAKKINDA Şârih Kastallânî diyor ki müddeî tarafı yeminden nükûl etmekle müddeâ aleyh olan kasâmecilerin yeminlerini de reddedince davanın uzaması, neticede Yehûdun kısas edilmesi icap ediyordu. Halbuki Resûlullah Yehûdu telif ve onların İslâm'a duhullerini temin etmek istiyordu. Bu maksatla davayı uzatmayarak maktulün diyetini kendisi tediye edip nizâa nihayet vermiştir.

---

694 Abdurrahman b. Sehl, maktul Abdullah b. Sehl'in kardeşidir. Her ikisi de Muhayyisa ile Huveyyesa'nın kardeşi oğullarıdırlar.

695 Kasâme bir nevi yemindir ki o, ya maktulün velileri veya onların talebi üzerine kātilin velileri tarafından elli kişinin ettiği yemine denir. Bu hadiste rivayet olunan hadise gibi kimsenin tasarrufunda olmayan hâlî bir yerde yaralı olarak bir maktul bulunur da kātili bilinmezse, maktulün veresesi, civarındaki köy ahalisi tarafından öldürüldüğünü iddia ederler ve bu iddialarını elli kişinin yeminiyle teyit ederlerse, maktulün âkılesine müstehik olurlar; ya da maktulün velisinin talebi üzerine köylülerden onun ihtiyar ettiği elli kişinin redde dair yemin etmeleridir ki buna da kasâme ıtlak olunur ve bu suretle maktulün diyetinden kurtulurlar.

1312

•.•.•

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سُحِرَ حَتَّى كَانَ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ صَنَعَ شَيْئًا وَلَمْ يَصْنَعْهُ.

TERCÜMESİ

Âişe radıyallahu anhâdan Nebî sallallahu aleyhi ve selleme sihir edildiği, hatta işlemediği bir şeyi işledim sandığı rivayet olunmuştur. {B3175 Buhârî, Cizye, 14.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî, "Bir Muâhit Zimmî Sihirbazlık, Yine Böyle Gözbağcılık Ederse, Bu Cürmü Affolunur mu?" suretinde açtığı bir babında rivayet etmiştir. Yukarıdaki hadiste rivayet olunan sihir, yahudi Lebîd b. A'sam tarafından yapılmıştı da bunun öldürülmesi Peygamberimizden sorulduğunda, "*Allah bana âfiyet ihsan buyurdu. Bırakınız şu habisi!*" buyurmuş ve hiçbir ceza vermemiştir.[696]

Peygamber efendimiz sihri insanların ahlâkî faziletlerini öldüren fazîhalar arasında saymıştır ki bir kısmı şunlardır: Allah'a şirk, sihir, adam öldürmek, harp edilirken cepheden kaçmak, temiz bir müslüman kadına zina isnat etmek.[697]

Sihrin mahiyeti ve hükmü hakkında bir izahımız bu eserimizin "Vesâyâ" bahsinde geçmiştir. Oraya bakınız!

---

696 {Aynî, *Umde*, XV, 98; M5703 Müslim, Selâm, 43. Müslim rivayetinde bazı lafız farklılıkları bulunmaktadır.}

697 {D2874 Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 10.}

1313

•.•.•

عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ وَهُوَ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ فَقَالَ اعْدُدْ سِتًّا بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ مَوْتِي ثُمَّ فَتْحُ بَيْتِ الْمَقْدِسِ ثُمَّ مُوتَانٌ يَأْخُذُ فِيكُمْ كَقُعَاصِ الْغَنَمِ ثُمَّ اسْتِفَاضَةُ الْمَالِ حَتَّى يُعْطَى الرَّجُلُ مِائَةَ دِينَارٍ فَيَظَلُّ سَاخِطًا ثُمَّ فِتْنَةٌ لَا يَبْقَى بَيْتٌ مِنَ الْعَرَبِ إِلَّا دَخَلَتْهُ ثُمَّ هُدْنَةٌ تَكُونُ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ بَنِي الْأَصْفَرِ فَيَغْدِرُونَ فَيَأْتُونَكُمْ تَحْتَ ثَمَانِينَ غَايَةً تَحْتَ كُلِّ غَايَةٍ اثْنَا عَشَرَ أَلْفًا.

TERCÜMESİ

Avf b. Mâlik radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Tebük Gazâsı'nda meşinden (mâmul) yuvarlak bir çadır içinde iken huzuruna girdim. (Görüşürken bana dedi ki:) "Kıyametin kopması yaklaştığı sıra (onun alâmetlerinden olmak üzere şu) altı şeyi say! **1.** Benim ölümüm, **2.** Beytülmakdis'in fethi, **3.** (Tâun) öledi ki koyun kırımı gibi o sizi yakalayacaktır, **4.** Mal çokluğu ki siz, bir kişiye (ivazsız) 100 dinar verseniz bile (yine az ve küçük görerek) hoşnutsuzluğu ve husumeti sürüp gidecektir, **5.** Bir fitne ki Arap evlerinden girmediği hiçbir ev kalmayarak muhakkak girecektir, **6.** Sizinle Benî Asfer (denilen Rum) arasında akdolunan bir sulh ki düşmanlarınız musâlahayı müteakip hıyanet ve nakz-ı ahd ederek üzerinize –her bayrağın altında 12.000 nefer olmak üzere– seksen kumandanın bayrakları altında (1 milyona yakın bir kuvvetle) üzerinize saldıracaklardır. {B3176 Buhârî, Cizye, 15.}

İZAHI

Bu hadisi Buhârî "Düşmanın Gadrinden, Ahde Vefâ Etmeyip Nakzetmesinden Hazer Edilmesine Dair" açtığı bir babında rivayet etmiştir. Babın unvanına hadisin mutabakat noktası da Peygamberimizin istikbale ait verdiği haberlerin altıncısıdır ve Rum'un ahdini bozarak İslâm'a karşı hareket etmek suretiyle hıyanetidir. Müellif Buhârî bu unvanında Enfâl sûresinin 61. âyetini de zikretmiştir ki buna tekaddüm eden âyetle beraber meâlleri şöyledir: "*Düşmanlar sulh isterlerse, sen de müsâlemete meylet de Allah'a mütevekkil ol! Allah* (onların teklifini) *çok iyi duyar*, (bu husustaki samimiyetleri derecesini) *gereği gibi bilir. Eğer kâfirler sana hilekârlık edip sulhu bozmak isterlerse* (beis yok bozsunlar) *Allah sana kâfidir. Allah, o* (kudret sahibi)*dir ki, seni ve müminleri nusretiyle teyit etmiştir.*"[698]

Bu hadiste Peygamber efendimizin istikbale ait verdiği haberlerden beş evvelkilerin zuhur ve tahakkukunu *Buhârî* şârihleri şöyle izah ediyorlar: Resûlullah'ın vefatı ile Beytülmakdis'in fethi mâlûmdur. Üçüncüsü Mûtân denilen ve tâun ile tefsir edilen bir ölet ki bunu Peygamber efendimiz koyun kıranına benzeterek müthiş bir felâket olduğunu tebârüz ettiriyor. Bunun da, şârihler, İslâm tarihinde Amvâs tâunu diye anılan âfet olduğunu kaydediyorlar. Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında ve hicretin 17. yılının son günlerinde zuhur eden bu felâket Suriye'yi, Mısır'ı, Irak'ı istilâ etmiş ve aylarca devam etmiştir. En tahripkâr günlerinden üç gün içinde yetmiş bir kişinin öldüğünü şârihler bildiriyor. Suriye ve Irak'taki ordu zâyiatının miktarı 25.000'e bâliğ olmuş ve en ziyade tahribatını Suriye mıntıkasında icra etmiştir. Oradaki İslâm ordusu Ebû Ubeyde, Muâz b. Cebel gibi başkumandanlarını ve birçok namdar mücahidini hep bu vebâ felâketi yüzünden kaybetmiştir. Halife Hazret-i Ömer bu babda icap eden sıhhî tedbirleri almak üzere Suriye hududuna kadar gelmiş, fakat ashap, hastalık mıntıkasına girmesine müsaade etmeyip Medine'ye göndermişlerdir. Peygamberimizin bir mûcize olarak "mûtân" adıyla haber verdiği ölet de bu Amvâs vebasıyla tefsir ediliyor ki hadisteki sırasına göre Kudüs'ün fethinden sonra vukua gelmiştir.

Dördüncü mal çokluğu, Hazret-i Osman'ın hilâfeti zamanında görülmüştür. Ömer zamanında başlayan fetihler, zaferler; ganimet feyzini en ziyade Osman zamanında vermiş ve beytülmâl ile halkın serveti dolmuş taşmıştı. Beşinci olarak zikredilen fitne de Hazret-i Osman zamanında başlamış ve onun şehâdeti, Cemel ve Sıffîn, Kerbelâ gibi müessif vak'aları intâc etmiştir ve hadiste haber verildiği bu kanlı hadiselerde eli bulunmadık kimse kalmamış gibidir. Bu fitne ve ihtilâf Emevî ve Abbâsî devirlerinde devam edip gitmiştir. Altıncı olarak haber verilen Benî Asfâr'la müslümanlar arasında sulh akdi, sonra düşman tarafından bozularak müslümanlar üzerine mühim kuvvetle küffârın hücumu keyfiyeti hakkındaki tevcihler çok müteşeddittir. Sebebi de bu haberin benzeri vekâyiin pek çok olması ve bunlardan herhangi birinin, ya da birkaçının kastolunabilmesidir.

---

698 وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ.

{el-Enfâl, 8/61-62.}

1314

•.•.•

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ كَيْفَ بِكُمْ إِذَا لَمْ تَجْتَبُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا فَقِيلَ لَهُ وَكَيْفَ تَرَى ذٰلِكَ كَائِنًا يَا أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ إِيْ وَالَّذِي نَفْسُ أَبِي هُرَيْرَةَ بِيَدِهِ عَنْ قَوْلِ الصَّادِقِ الْمَصْدُوقِ قَالُوا عَمَّ ذٰلِكَ قَالَ تُنْتَهَكُ ذِمَّةُ اللهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ ﷺ فَيَشُدُّ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ قُلُوبَ أَهْلِ الذِّمَّةِ فَيَمْنَعُونَ مَا فِي أَيْدِيهِمْ.

TERCÜMESİ

Ebû Hüreyre radıyallahu anhtan rivayet olunduğuna göre müşârün ileyh (bir kere meclisinde bulunanlara), "(Cizye, haraç olarak) dinar, dirhem almayacak olursanız haliniz nice olur?" demişti de onlar da, "Yâ Ebû Hüreyre! Sen (günün birinde) böyle bir şey olur mu sanırsın?" diye karşılamışlardı. Bunun üzerine Ebû Hüreyre, "Evet, Ebû Hüreyre'nin hayatı, kudreti elinde olan Allah'a yemin ederim ki (ben size) –kendisi doğru söyleyen, kendisine de (vahiy ile) doğru söylenen,– (Resûlullah'ın) sözünden (haber veriyorum!)" dedi. Oradakiler, "Pekiyi! Şu cizye, haraç altınlarını, gümüşlerini alamamak nereden neşet ediyor? diye sordular" Ebû Hüreyre, "Allah'ın ve resulü sallallahu aleyhi ve sellemin muâhidlere verdiği ahd ü emanı yırtılır, atılır; o zaman Allah Teâlâ zimmîlerin gönüllerini sıkıca bağlar da ellerindeki cizye, haraç malını vermezler" diye cevap verdi. {B3180 Buhârî, Cizye, 17.}

İZAHI

Râvî Ebû Hüreyre'nin, "Cizye ve haracın alınmayacağı günler gelecektir. Bunu ben size Peygamber'in sâdık lisanından naklediyorum" sözünün istinad ettiği haberi Müslim daha vâzıh olarak Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir. Müslim'in rivayetine göre, Resûlullah, "*Bir zaman gelecektir ki, Irak dirhemini, kafîzini;... Mısır da müddünü,*[699] *dinarını vermez olacaktır*" buyurmuştur[700] ki nübüvvet alâmâtı cümlesindendir.

Resûlullah zamanında Hicaz'da meskûk olarak tedavül eden paralar dirhem ile dinar idi. Dirhem kisrâların, dinar da kayserlerin damgalarını, resimlerini taşırdı. Dirhem Irak tarikiyle İran'dan, dinar da Suriye ve Mısır yoluyla Rum'dan gelirdi. Kafîz İranlılar'ın, müd de Rum'un ölçeği idi. Bu cihetle Peygamberimiz dirhemle kafîzi Irak'a ve İran'a, dinar ile müddü de Mısır'a ve Rum'a nisbet etmiştir.

Ebû Hüreyre'nin bu hadisini Buhârî, müslim ve gayri müslim, her kime olursa olsun, verilen ahde karşı irtikâp edilen vefasızlığın günahına dair açtığı bir babında rivayet etmiştir ve bu babın unvanında Enfâl sûresinin 56. âyetini zikretmiştir ki sonraki iki âyetle beraber meâlleri şöyledir: "*Habibim! Kendilerinden ahid almış bulunduğun şu kimselerden bilâhare her defasında ahidlerini bozanlar, irtikâp ettikleri hıyanetten hiç çekinmezler. Şimdi bunları harpte yakalarsan onlarla arkalarındakileri sıkıştır, dağıt! Umulur ki geridekiler ibret alalar. Herhangi* (muâhid) *bir cemiyetten de bir hıyanet* (ve ahdi bozacaklarını anlar da) *endişe edersen, sen de ahdi bozmazdan önce ahidlerini reddedeceğini doğruca kendilerine bildir! Çünkü Allah hainleri sevmez.*"[701]

Bu âyetten sonra Buhârî, Ebû Hüreyre hadisine takdimen Abdullah b. Amr'ın şu meâldeki hadisini rivayet ediyor: Resûlullah buyurmuştur ki, "*Dört huy vardır ki bunlar her kimde* (müctemian) *bulunursa, o kişi hâlis münafık olur: Söz söylediğinde yalan söyleyen, vaad ettiği zaman hulfeden, ahdettiğinde ahdini bozan, dava ve mürâfaa zamanında haktan ayrılan kişi. Herhangi bir kişide bu huylardan biri bulunursa, o* (kötü) *huyu bırakıncaya kadar, kendisinde nifaktan bir huy bulunur.*"[702]

---

699 Müd 2 rıtl istiab eden ölçeğin adıdır ki âmiyane bir tabirle iki avucun dolusu miktardan ibarettir. *Kāmus* mütercimi Âsım Molla tecrübe ettiğini ve doğru bulduğunu söylüyor.

Kafîz de 12 sâ' (1040 dirhem) ayarında ölçektir ki kesirsizdir (40 kg.). Eski okka ile 31 48/400 eder.

700 {M7277 Müslim, Fiten, 33.}

701 الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ. فَإِمَّا

تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ. وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ.

{el-Enfâl, 8/56-58.}

702 عن عبد الله بن عمرو رضي الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : أربع خلال من كن فيه كان منافقا خالصا : من إذا حدث كذب وإذا وعد أخلف وإذا عاهد غدر واذا خاصم فجر . ومن كانت فيه خصلة منهن كانت فيه خصلة من النفاق حتى يدعها.

{B3178 Buhârî, Cizye, 17.}

1315

•.•.•

عَنْ عَبْدِ اللهِ وَأَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ أَحَدُهُمَا يُنْصَبُ وَقَالَ الْآخَرُ يُرَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُعْرَفُ بِهِ.

TERCÜMESİ

Abdullah (b. Mesʿûd) ile Enes b. Mâlik radıyallahu anhümâdan Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin, "Ahdini bozan her kişi için kıyamet gününde (halk arasında teşhir olunmak üzere) bir alâmet vardır" buyurduğu rivayet olunmuştur. Râvilerden biri, "O alâmet gaddarın yanına dikilir" diye rivayet etmiş, öbür râvi de, "O alâmet gaddarın yanında görülür, onunla bilinir" demiştir. {B3186, B3187 Buhârî, Cizye, 22.}